અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદીત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==========

અમદાવાદ ખાતે ગુજરાતની ઉચ્ચ ન્યાયાલયમાં

ફોજદારી અપીલ નં. ૧ / ૨૦૧૨ સાથે

ફોજદારી અપીલ નં. ૪ / ૨૦૧૨ સાથે

ફોજદારી અપીલ નં. ૫ / ૨૦૧૨ સાથે

ફોજદારી અપીલ ક્રમાંક ૧૪૦/ ૨૦૧૨ સાથે

ફોજદારી અપીલ નં. ૧૪૨ / ૨૦૧૨ સાથે

ફોજદારી અપીલ નં. ૧૪૮ /૨૦૧૨

ફોજદારી અપીલ નં. ૧૯૨ / ૨૦૧૨

સાથે

ફોજદારી અપીલ નં. ૫૮૨ / ૨૦૧૨

મંજૂરી અને હસ્તાક્ષર માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રીમતી હર્ષા દેવાણી અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તિશ્રી બિરેન વૈષ્ણવ

==========

૧	શું સ્થાનિક સમાચારપત્રોના પ્રતિનિધિઓને ચુકાદો જોવા દેવામાં આવી શકે છે ?	
૨	પત્રકારને કરવાનું છે કે નહીં ?	
૩	શું ન્યાયમૂર્તીશ્રી ચુકાદાની પાકી નકલ જોવા ઇચ્છે છે ?	
૪	શું આ દાવા બાબાતે ભારતના સંવિધાનની વ્યાખ્યા અંગે અથવા તેના હેઠળ કરાયેલા કોઈ આદેશ અંગે કાયદાનો નોંધપાત્ર પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે?	

==========

પટેલ રમેશભાઈ કાનજીભાઈ....અપીલકર્તા(એસ)

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય અને ૧....પ્રતિવાદી(ઓ)/પ્રતિવાદી(ઓ)

ઉપસ્થીતી :

ફોજદારી અપીલો ક્રમાંક ૧/૨૦૧૨, ૪/૨૦૧૨ અને ૫/૨૦૧૨

અપીલકર્તા(ઓ) નં. ૧ – ૨૯ તરફથી શ્રી યોગેશ લાખાણી,
વરિષ્ઠ અધીવક્તા, સાથે શ્રી જયપ્રકાશ ઉમોટ અને શ્રી નરેન્દ્ર જૈન,
અધીવક્તાઓ, એસ.વી. રાજુ એસોસિયેટ્સ માટે,
વિરોધી(ઓ)/પ્રતિવાદી(ઓ) નં. ૨ માટે શ્રી કે.બી. આનંદજીવાલા,
માનનીય વિશેષ સરકારી વકીલ, સાથે શ્રી એસ.સી. શાહ,
માનનીય વિશેષ સહાયક સરકારી વકીલ,
વિરોધી(ઓ)/પ્રતિવાદી(ઓ) નં. ૧ માટે
શ્રી એચ.કે. પટેલ અને શ્રીમતી નિશા એમ. ઠાકોરે, વધારાના સરકારી વકીલો

ફોજદારી અપીલ ક્રમાંક ૧૪૦/૨૦૧૨, ૧૪૨/૨૦૧૨ અને ૧૪૮/૨૦૧૨

શ્રી મિહિર દેસાઈ, વરિષ્ઠ વકીલ સાથે શ્રી કલ્પેશ એન. શાસ્ત્રી, અપીલકર્તાઓ તરફથી વકીલ શ્રી એચ.કે. પટેલ અને શ્રીમતી નિશા

એમ. ઠાકોરે, વિરોધી(ઓ)/પ્રતિવાદી(ઓ) ક્રમાંક ૧ માટે વધારાના સરકારી વકીલ શ્રી યોગેશ લાખાણી,
વરિષ્ઠ વકીલ સાથે શ્રી જયપ્રકાશ ઉમોટ અને શ્રી નરેન્દ્ર જૈન,
વકીલો, એસ.વી. રાજુ એસોસિયેટ્સ, ખાનગી પ્રતિવાદીઓ તરફથી વકીલ

<u>ફોજદારી અપીલ નં. ૧૯૨/૨૦૧૨</u>

અપીલકર્તા તરફથી વધારાના સરકારી વકીલ શ્રી એચ.કે. પટેલ અને શ્રીમતી નિશા એમ. ઠાકોરે, અધિવક્તા શ્રી યોગેશ લાખાણી, વરિષ્ઠ વકીલ, શ્રી જયપ્રકાશ ઉમોટ અને શ્રી નરેન્દ્ર જૈન સાથે, એસ.વી. રાજૂ એન્ડ એસોસિએટ્સ, પ્રતીવાદીઓ (ઓ) નં. ૧–૩૧ માટેના અધિવક્તા તરીકે હાજર રહ્યા હતા.

<u>ફોજદારી અપીલ નં. ૫૮૨/૨૦૧૨</u>

અપીલકર્તા તરફથી માન્ય વિશેષ સરકારી વકીલ શ્રી કે.બી. આનંદજીવાલા સાથે માન્ય વિશેષ સહાયક સરકારી વકીલ શ્રી એસ.સી. શાહ, પ્રતિપક્ષી નં. ૧–૩૧ માટે એસ.વી. રાજુ એસોસિયેટ્સના વકીલ શ્રી યોગેશ લાખાણી, વરિષ્ઠ વકીલ, સાથે શ્રી જયપ્રકાશ ઉમોટ અને શ્રી નરેન્દ્ર જૈન, અને પ્રતિપક્ષી(ઓ)/પ્રતિવાદી(ઓ) નં. ૩૨ માટે વધારાના સરકારી અભિયોજક શ્રી એચ.કે. પટેલ તથા શ્રીમતી નિશા એમ. ઠાકોરે

==========

ન્યાયપીઠઃ માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રીમતી હર્ષા દેવાણી
તથા માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી બિરેન વૈષ્ણવ

તારીખ : ૨૦/૧૦/૨૦૧૬ મૌખિક સંયુક્ત ચુકાદો

(માનનીય ન્યાયમૂર્તિ હર્ષા દેવાણી – દ્વારા)

ચુકાદાની લંબાઈને ધ્યાનમાં લેતા, ઝડપી સંદર્ભ માટે અનુક્રમણિકા પ્રસ્તુત કરવી યોગ્ય ગણવામાં આવે છે.

:: અનુક્રમણિકા ::

ક્રમ. નં.	વિશિષ્ટતાઓ	ફકરો નં.
૧	પાર્શ્વભૂમિના તથ્યો	૧ થી ૧૩
૨	દોષસિદ્ધિની અપીલોમાં અપીલકર્તા/આરોપીઓ તરફથી વરિષ્ઠ અધિવક્તા શ્રી વાય. એસ. લખાણીની દલીલો	૧૪ થી ૧૪.૪૩
૩	દોષસિદ્ધિના અપીલોમાં વિશેષ જાહેર વકીલ શ્રી કે. બી. આનંદજીવાલા તરફથી પ્રત્યુત્તર તથા નિર્દોષ છૂટકારાના અપીલોમાં રજૂઆતો	૧૫ થી ૧૫.૩૯
૪	બરીના અપીલોમાં પીડિતો તરફથી વધારાના સરકારી વકીલ શ્રી મિહિર દેસાઈની રજૂઆતો	૧૬ થી ૧૬.૮
૫	નિર્દોષ છૂટકારાના અપીલોમાં ગુજરાત રાજ્ય તરફથી વધારાના સરકારી વકીલ શ્રી એચ. કે. પટેલની દલીલો	૧૭ થી ૧૭.૧
૬	નિર્દોષ છૂટકારાની અપીલોમાં શ્રી વાય. એસ. લાખાણી દ્વારા પ્રત્યુત્તર અને દોષસિદ્ધિની અપીલોમાં પુનઃજવાબ	૧૮ થી ૧૮.૧૫
૭	નિર્દોષ છૂટકારાની અપીલોમાં શ્રી એચ. કે. પટેલ દ્વારા પ્રત્યુત્તરાણ	૧૯ થી ૧૯.૭
૮	નિર્દોષ છૂટકારાની અપીલોમાં શ્રી કે. બી. આનંદજીવાલાનો પ્રત્યુત્તર	૨૦ થી ૨૦.૩
૯	મૂલ્યાંકન	૨૧ અન્વયે
૧૦	સાક્ષીઓના નિવેદનો અને સોગંદનામાઓ અંગેની સામાન્ય ચર્ચા તથા પુરાવા અધિનિયમ અને ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૬ હેઠળના સિદ્ધાંતો	૨૧ થી ૨૨.૨૦

૧૧	સાક્ષીઓની પુરાવાશક્તિનું મૂલ્યાંકન કરતી વખતે ધ્યાનમાં રાખવાના કાયદાના સામાન્ય સિદ્ધાંતો	૨૩ થી ૨૪.૨૨
૧૨	ફરિયાદ પક્ષ તરફથી સહાયના અભાવ અંગેની ટિપ્પણીઓ	૨૫
૧૩	સાક્ષીઓની જુબાની	૧૬ આગળથી
૧૪	ફ.ફ.પ.સા. ુ–૩૮ ઇનાયતહુસૈન બચુમિયા શેખ અને પંચનામાના વિષયવસ્તુ સાબિત કરવા માટેના કાનૂની સિદ્ધાંતો અંગે ચર્ચા	૨૬
૧૫	ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૭ ઇબ્રાહિમભાઈ રસૂલભાઈ શેખ,	૨૮ થી ૨૮.૨૨
	પુરાવાનું નોંધણી અંગેના સિદ્ધાંતો પર ચર્ચા	
૧૬	પછીના નિવેદનો અને સાક્ષીઓના સોગંદનામાઓના સ્વરૂપ અંગે ચર્ચા	૨૯
૧૭	ફ.ફ.પ.સા. –૪૮ શાબીરમીયાં ા. કાદરમીયાં ા. શેખ	૩૧ થી ૩૧.૧૦
૧૮	ફ.ફ.પ.સા. –૫૦ ઝાકિરહુસેન કાદરમીયાં ા. શેખ	૩૨ થી ૩૨.૫
૧૯	ફ.ફ.પ.સા. –૫૩ કુલસુમ ુમબીબી કાદરમીયાં ા. શૈખ	૩૩ થી ૩૩.૪
૨૦	ફ.ફ.પ.સા. – ૫૪ શરીફમિયા ભીખુમિયા શેખ	૩૪ થી ૩૪.૪.૧
૨૧	ફ.ફ.પ.સા. –૪૯ ઇકબાલમિયા રસુલમિયા શેખ	૩૫ થી ૩૫.૪
૨૨	ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૧ નઝિરમહમ્મદ અકબરમિયા શૈખ	૩૬ થી ૩૬.૮
૨૩	ફ.પ.સા. ફ.ફ.પ.સા. –૫૨ હિઝબુલમિયા હુસૈનમિયા શેખ	૩૭ થી ૩૭.૮
૨૪	ફ.ફ.પ.સા. –૫૫	૩૮ થી ૩૮.૮

	આશિકહુસૈન બચુમિયા શેખ	
૨૫	ફ.પ.સા. ફ.ફ.પ.સા. –૫૯ મહમ્મદ સત્તાર બછુમિયા શેખ	૩૯ થી ૩૯.૧૦
૨૬	ફ.ફ.પ.સા. –૬૦ બચુમિયા ઈમામમિયા શેખ	૪૦ થી ૪૦.૮
૨૭	ફ.ફ.પ.સા. –૬૧ સાફિકમિયા બાબુમિયા શેખ	૪૧ થી ૪૧.૮
૨૮	ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૩ ફરીદાબીબી આશિખુસૈન શૈખ	૪૨ થી ૪૨.૭
૨૯	ફ.ફ.પ.સા. –૭૫ ફિરોઝબાનુ બચુમિયા શેખ	૪૩ થી ૪૩.૬
૩૦	ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૬ અયૂબમિયા રસૂલમિયા શેખ	૪૪ થી ૪૪.૧૨
૩૧	ફ.ફ.પ.સા. –૫૭ મુસ્તુફામિયા રસુલમિયા શેખ	૪૫ થી ૪૫.૮
૩૨	ફ.ફ.પ.સા. –૬૨ રફીકમિયા મહમ્મદહુસૈન શેખ	૪૬ થી ૪૬.૬
૩૩	ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૭ ઈમ્તિયાઝભાઈ મહમ્મદહુસૈન શેખ	૪૭ થી ૪૭.૩
૩૪	ફ.પ.સા. ફ.ફ.પ.સા. ફ.ફ.પ.સા. ૬૩ ભીખુમિયા કાલુમિયા શેખ	૪૮ થી ૪૮.૮
૩૫	ફ.ફ.પ.સા. –૬૪ રફીકમિયા બાબુમિયા શેખ	૪૯ થી ૪૯.૫
૩૬	ફ.ફ.પ.સા. –૬૫ અકબરમિયા નથુમિયા શૈખ	૫૦ થી ૫૦.૭
૩૭	ફ.પ.સા. ફ.ફ.પ.સા. ફ.ફ.પ.સા. –૭૭ મુદ્દા નં. ુનિશા અકબરમિયા શેખ	૫૧ થી ૫૧.૬
૩૮	ફ.ફ.પ.સા. –૬૬	૫૨ થી ૫૨.૮

	અકબરમિયા રસુલમિયા શેખ	
૩૯	ફ.ફ.પ.સા. –૬૮ ગુલામ અલી ી અકબરમિયા શેખ	૫૩ થી ૫૩.૧૦
૪૦	ફ.ફ.પ.સા. –૭૬ હમીદાબીબી અકબર્મિયા શેખ	૫૪ થી ૫૪.૩
૪૧	ફ.ફ.પ.સા. –૭૪ સિકંદરમિયા રસુલમિયા શેખ	૫૫ થી ૫૫.૨
૪૨	ફ.ફ.પ.સા. –૬૯ મહેમૂદમીયા હુસૈનમિયા શેખ	૫૬ થી ૫૬.૭
૪૩	ફ.ફ.પ.સા. –૭૮ બસીરાબીબી બાચુમિયા શેખ	૫૭ થી ૫૭.૧૦
૪૪	ફ.ફ.પ.સા. –૭૯ સમીમબાનુ મહેમૂદમિયા શેખ	૫૮ થી ૫૮.૯
૪૫	ફ.ફ.પ.સા. –૮૦ રુક્શાનાબાનુ ઈબ્રાહિમમિયા શેખ	૫૯ થી ૫૯.૬
૪૬	ફ.ફ.પ.સા. –૮૧ દિલાવરખાન અબ્બાસમિયા શેખ	૬૦ થી ૬૦.૬
૪૭	ફ.ફ.પ.સા. –૪૬ શાબીરમીયાં ા અકુમીયા પઠાણ	૬૧ થી ૬૧.૭
૪૮	ફ.ફ.પ.સા. ૭૦ મુન્સફખાન યાસિન્કાન પઠાણ	૬૨ થી ૬૨.૧૦
૪૯	ફ.ફ.પ.સા. –૫૮ સાબીરહુસૈન ઈમામશાહ ફકીર	૬૩ થી ૬૩.૬
૫૦	ફ.ફ.પ.સા. –૮૨ સાબિરાબીબી સાબિરહુસૈન ફકીર	૬૪
૫૧	ફ.ફ.પ.સા. –૮૩ શરીફાબાનુ સાબીરહુસૈન ફકીર	૬૫ થી ૬૫.૫

૫૨	ફ.ફ.પ.સા. –૮૫ પ્રવીણકુમાર ખેમાભાઈ પરમાર	૬૬ થી ૬૬.૨
૫૩	ફ.ફ.પ.સા. –૭૧ માંગાભાઈ રામભાઈ રાવલ	૬૭ થી ૬૭.૫
૫૪	ફ.ફ.પ.સા. –૭૨ પ્રહલાદભાઈ નાથાભાઈ રાવલ	૬૮ થી ૬૮.૩
૫૫	ફ.ફ.પ.સા. –૮૪ ઈમ્તિયાઝઅલી હુસૈનમિયા કુરેશી	૬૯ થી ૬૯.૪
૫૬	ફ.પ.સા. ફ.ફ.પ.સા. –૩૯ જનમહમ્મદ ઈસ્માઇલભાઈ મેમણ	૭૧ થી ૭૧.૨
૫૭	ફ.ફ.પ.સા. –૪૦ મહંમદરિફ જનમહમ્મદ મેમણ	૭૨ થી ૭૨.૧
૫૮	ફ.ફ.પ.સા. –૪૧ અમુદ્દા નં. ુલ કાદિર ઈસ્માઇલભાઈ મેમણ	૭૩ થી ૭૩.૧
૫૯	ફ.ફ.પ.સા. –૪૨ અલ્તાફહુસૈન વલીભાઈ મેમણ	૭૪ થી ૭૪.૨
૬૦	ફ.ફ.પ.સા. –૪૩ આરિફભાઈ વલીભાઈ મેમણ	૭૫ થી ૭૫.૧
૬૧	ફ.ફ.પ.સા. –૪૪ મન્સૂરી મુનીરઅહમદ નૂરમોહમ્મદ	૭૭ થી ૭૭.૩
૬૨	ફ.પ.સા. ફ.ફ.પ.સા. –૩૭ બાબુભાઈ ખોડીદાસ સાતવારા	૭૯
૬૩	ફ.ફ.પ.સા. –૮૬ પટેલ દિનેશભાઈ ભગવાનભાઈ	૮૦ થી ૮૦.૩
૬૪	ફ.ફ.પ.સા. –૮૭ પટેલ જીતુભાઈ છગનભાઈ	૮૧ થી ૮૧.૩
૬૫	ફ.ફ.પ.સા. –૮૮	૮૨ થી ૮૨.૨

	હસમુખલાલ ઠાકોરલાલ મોદી	
૬૬	ફ.ફ.પ.સા. –૯૭ હાફિઝભાઈ નાસિરભાઈ લોધા	૮૩
૬૭	ફ.ફ.પ.સા. –૯૬ પુરષોત્તમભાઈ નાથાભાઈ	૮૪
૬૮	ફ.પ.સા. ફ.ફ.પ.સા. –૧૦૮ વિપુલકુમાર ભોગીલાલ ઓઝા	૮૫ થી ૮૫.૨
૬૯	ફ.ફ.પ.સા. –૮૯ અંબાલાલ કરશનભાઈ મકવાણા	૮૬ થી ૮૬.૩
૭૦	ફ.ફ.પ.સા. –૯૮ પ્રજાપતિ રેવાભાઈ શંકરભાઈ	૮૭
	પોલીસ સાક્ષીઓ	
૭૧	ફ.ફ.પ.સા. –૯૦ ગલભાઈ ખેમાભાઈ પરમાર	૮૯ થી ૮૯.૫
૭૨	ફ.ફ.પ.સા. –૯૧ મહેન્દ્રસિંહ લાલસિંહ રાઠોડ	૯૦ થી ૯૦.૪
૭૩	ફ.ફ.પ.સા. –૯૨ જીવગીરી વિહાગીરી ગોસ્વામી	૯૧
૭૪	ફ.ફ.પ.સા. –૯૯ કિષ્ણકુમાર કાંતિલાલ	૯૨ થી ૯૨.૧
૭૫	ફ.ફ.પ.સા. –૧૦૦ રઝાકભાઈ અલ્લારખભાઈ	૯૩ થી ૯૩.૨
૭૬	ફ.ફ.પ.સા. –૧૦૧ ખોડીદાસ ગોવિંદભાઈ	૯૪
૭૭	ફ.ફ.પ.સા. –૧૦૨ લાલજીભાઈ ્્અર્જુન ભાઈ દેસાઈ	૯૫ થી ૯૫.૧
૭૮	ફ.ફ.પ.સા. –૧૦૩ ગણપતભાઈ નરસિંહભાઈ	૯૬ થી ૯૬.૨

૭૯	ફ.ફ.પ.સા. –૧૦૪ બચ્ચુભા વેસલજી જાડેજા	૯૭ થી ૯૭.૧
૮૦	પોલીસ સાક્ષીઓની સાક્ષીનું વિશ્લેષણ	૯૮
૮૧	ફ.ફ.પ.સા. –૧૦૫ અનુપમસિંહ જયસિંહ ગેહલોત, ડી.એસ.પી.	૯૯ થી ૯૯.૧
૮૨	ફ.ફ.પ.સા. –૧૦૯ રોહિતકુમાર ધુળજીભાઈ બારંડા	૧૦૦ થી ૧૦૦.૧
૮૩	ફ.ફ.પ.સા. –૧૧૦ કાકુસિંહ રણજિતસિંહ વાઘેલા, તપાસ અધિકારી (પોલીસ)	૧૦૧ થી ૧૦૧.૩
૮૪	ફ.ફ.પ.સા. –૧૧૧ પટેલ કાંતિભાઈ પુરુષોત્તમદાસ	૧૦૨
૮૫	ફ.ફ.પ.સા. –૧૧૨ ગૌતમકુમાર વિષ્ણુભાઈ બારોટ, તપાસ અધિકારી (એસ.આઈ.ટી.)	૧૦૩ થી ૧૦૩.૩
	તબીબી સાક્ષીઓ	
૮૬	ફ.ફ.પ.સા. –૧ ડૉ. ધીરજકુમાર જીવનલાલ સોની	૧૦૫
૮૭	ફ.ફ.પ.સા. –૨ ડૉ. પ્રવીણકુમાર પોપટલાલ સોની	૧૦૬ થી ૧૦૬.૧
૮૮	ફ.ફ.પ.સા. –૩ ડૉ. બાબુભાઈ નાથુભાઈ ચૌધરી	૧૦૭
૮૯	ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪ ડૉ. ઈશ્વરસિંહ રતનસિંહ સોલંકી	૧૦૮
૯૦	ફ.ફ.પ.સા. –૫ ડૉ. પ્રકાશભાઈ લક્ષ્મણદાસ શાહ	૧૦૯
૯૧	ફ.ફ.પ.સા. ફ.ફ.પ.સા. –૬	૧૧૦

	ડૉ. શૈલેષકુમાર શિવાભાઈ પટેલ	
૯૨	ફ.ફ.પ.સા. –૭ ડૉ. અંજુ મુલજીભાઈ પરમાર	૧૧૧
૯૩	ફ.ફ.પ.સા. –૮ ડૉ. નીલિમા અજયભાઈ તાલવેલકર	૧૧૨
૯૪	ફ.ફ.પ.સા. –૯ ડૉ. કોકિલાબેન મગનભાઈ સોલંકી	૧૧૩
૯૫	ફ.ફ.પ.સા. –૧૦ ડૉ. સંગીતાબેન કૈલાશચંદ્ર જૈન	૧૧૪
૯૬	ફ.ફ.પ.સા. –૧૧ ડૉ. અલ્કાબેન ડુંગરભાઈ પટેલ	૧૧૫
૯૭	ફ.ફ.પ.સા. –૧૨ ડૉ. પ્રકાશ પ્રવીણભાઈ પટવા	૧૧૬
૯૮	ફ.ફ.પ.સા. –૧૩ ડૉ. કાંતિલાલ બાબુલદાસ પટેલ	૧૧૭
૯૯	ફ.ફ.પ.સા. –૧૪ ડૉ. ભરતકુમાર બબુભાઈ સોલંકી	૧૧૮
૧૦૦	ફ.ફ.પ.સા. –૧૫ ડૉ. જગદીશકુમાર ખોડાભાઈ સોલંકી	૧૧૯
૧૦૧	ફ.ફ.પ.સા. –૧૬ ડૉ. વિજયકુમાર વિઠ્ઠલભાઈ ઓઝા	૧૨૦
૧૦૨	ફ.ફ.પ.સા. –૧૭ ડૉ. અરવિંદ કાંતિલાલ કાપડિયા	૧૨૧
૧૦૩	ફ.ફ.પ.સા. –૧૮ ડૉ. વિનાયકરાવ વાસુદેવરાવ પાટીલ	૧૨૨
૧૦૪	ફ.ફ.પ.સા. ુ–૧૯ ડૉ. ધર્મેશ સોમાભાઈ પટેલ	૧૨૩

૧૦૫	ફ.ફ.પ.સા. –૪૫ ડૉ. વિક્રમ કાલિદાસ પારધી	૧૨૪
૧૦૬	અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલ દ્વારા કરાયેલ સામાન્ય રજૂઆતો	૧૨૫
૧૦૭	સામાન્ય અવલોકનો	૧૨૬
૧૦૮	મૌખિક તથા દસ્તાવેજી પુરાવાની મૂલવણીના સિદ્ધાંતો	૧૨૭ થી ૧૨૯
૧૦૯	સાક્ષ્ય અધિનિયમની કલમ ૧૪૫નું પાલન થયું છે કે કેમ તે અંગે	૧૩૦ થી ૧૩૨
૧૧૦	પુરાવા નોંધવાની રીત	૧૩૩ થી ૧૩૬
૧૧૧	સાક્ષીઓના પુરાવાને અવિશ્વસનીય ઠરાવવાના સામાન્ય આધાર	૧૩૭
૧૧૨	પ્રથમ માહિતી અહેવાલની વિશ્વસનીયતા	૧૩૯ થી ૧૩૯.૬
૧૧૩	જવાબો નોંધવામાં વિલંબ	૧૪૦ થી ૧૪૦.૮
૧૧૪	શું ગામ સુંદરપુર અને અન્ય આસપાસના ગામોના ટોળાઓ દ્વારા અપરાધ કરવામાં આવ્યો હતો?	૧૪૧
૧૧૫	ટેસ્ટ ઓળખ પરેડનો અભાવ	૧૪૨ થી ૧૪૨.૭
૧૧૬	સમયગાળામાં તથા ઘટનાઓના ક્રમમાં ફેરફાર	૧૪૩ થી ૧૪૩.૨
૧૧૭	શું સાક્ષીઓને તેમના ઘરોમાંથી મહેમૂદમિયાના ઘરે જવું શક્ય હતું?	૧૪૪
૧૧૮	શું કોઈ આ રૂમમાં જીવતો બચી શક્યો હોત?	૧૪૫ થી ૧૪૫.૪
૧૧૯	અપરાધસ્થળે પ્રકાશનું અસ્તિત્વ છે કે નથી	૧૪૬ થી ૧૪૬.૧૦
૧૨૦	સાક્ષીઓ દ્વારા કરાયેલાં સોગંદનામાં	૧૪૭ થી ૧૪૭.૪
૧૨૧	નિર્દોષ છૂટકારાની અપીલોમાં ઉઠાવવામાં આવેલ દલીલો	૧૪૮
૧૨૨	ગુનાહીત ષડ્યંત્ર	૧૪૯ થી

		૧૪૯.૧૩
૧૨૩	જ્યારે અપરાધીઓની સંખ્યા મોટી હોય ત્યારે અપનાવાનો પરીક્ષણ	૧૫૦ થી ૧૫૦.૧૩
૧૨૪	ઘટનાની સુસંગત હકીકતવર્ણના તરીકે કઈ બાબતને માનવી જોઈએ?	૧૫૧ થી ૧૫૧.૨
૧૨૫	દોષસિદ્ધિ અપીલોમાં દરેક વ્યક્તિગત આરોપીની સહભાગિતાનો પ્રશ્ન	૧૫૨ થી આગળ
	સત્ર કેસ નં. ૨૭૫, ૨૦૦૨ નું	
૧૨૬	આરોપી નં. ૧ પટેલ રમેશભાઈ કાનજીભાઈ	૧૫૩ થી ૧૫૩.૩
૧૨૭	આરોપી નં. ૨ ચતુરભાઇ ઉર્ફે ભૂરિયો વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ	૧૫૪ થી ૧૫૪.૯
૧૨૮	આરોપી નં. ૫ જયંતિભાઈ મંગળભાઈ પટેલ	૧૫૫ થી ૧૫૫.૯
૧૨૯	આરોપી નં. ૬ અમૃતભાઈ સોમાભાઈ પટેલ	૧૫૬ થી ૧૫૬.૫
૧૩૦	આરોપી નં. ૧૧ જગાભાઈ દવાભાઈ પટેલ	૧૫૭ થી ૧૫૭.૩
૧૩૧	આરોપી નં. ૧૨ પ્રહલાદભાઈ સોમાભાઈ પટેલ	૧૫૮ થી ૧૫૮.૩
૧૩૨	આરોપી ક્રમાંક ૧૪ કાચરાભાઈ ત્રિભોવદાસ પટેલ	૧૫૯ થી ૧૫૯.૨૩
૧૩૩	આરોપી ક્રમાંક ૧૬ મંગલભાઈ માથુરભાઈ પટેલ	૧૬૦ થી ૧૬૦.૭
૧૩૪	આરોપી નં. ૧૮ ભીખાભાઈ જોઈતાભાઈ પટેલ	૧૬૧ થી ૧૬૧.૫
૧૩૫	આરોપી નં. ૨૭ મથુરભાઈ રામભાઈ પટેલ	૧૬૨ થી ૧૬૨.૬
૧૩૬	આરોપી નં. ૨૮ સુરેશભાઈ રણછોડભાઈ પટેલ	૧૬૩ થી ૧૬૩.૫
૧૩૭	આરોપી ક્રમાંક ૩૦ તુલસીભાઈ ગિર્ધરભાઈ પટેલ	૧૬૪ થી ૧૬૪.૧૦
૧૩૮	આરોપી નં. ૩૧ રામાભાઈ જીવણભાઈ પટેલ	૧૬૫ થી ૧૬૫.૫
૧૩૯	આરોપી ક્રમાંક ૩૨ રાજેશકુમાર કાળશનભાઈ પટેલ	૧૬૬ થી ૧૬૬.૩
૧૪૦	આરોપી નંબર ૩૩ રમેશભાઈ કાંતિભાઈ પટેલ	૧૬૭ થી ૧૬૭.૯
૧૪૧	આરોપી નં. ૩૪ માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ	૧૬૮ થી ૧૬૮.૧૦

૧૪૨	આરોપી નં. ૩૫ સુરેશકુમાર બલદેવભાઈ પટેલ	૧૬૯ થી ૧૬૯.૫
૧૪૩	આરોપી નં. ૩૭ વિષ્ણુભાઈ પ્રહલાદભાઈ પટેલ	૧૭૦ થી ૧૭૦.૩
૧૪૪	આરોપી ક્રમાંક ૩૮ રાજેન્દ્રકુમાર ઉર્ફે રાજેશ પુનાભાઈ ત્રિભોવન પટેલ	૧૭૧ થી ૧૭૧.૧૩
૧૪૫	આરોપી ક્રમાંક ૪૦ પ્રહલાદભાઈ જગાભાઈ પટેલ	૧૭૨ થી ૧૭૨.૭
૧૪૬	આરોપી ક્રમાંક ૪૧ રમેશભાઈ રામાભાઈ પટેલ	૧૭૩ થી ૧૭૩.૧૦
૧૪૭	આરોપી નં. ૪૨ પરશોત્તમભાઈ @ પાશાભાઈ મોહનભાઈ પટેલ	૧૭૪ થી ૧૭૪.૧૩
૧૪૮	આરોપી નંબર ૪૩ અશ્વિનભાઈ જગાભાઈ પટેલ	૧૭૫ થી ૧૭૫.૮
૧૪૯	આરોપી નં. ૪૪ અંબાલાલ મગનભાઈ પટેલ	૧૭૬ થી ૧૭૬.૨૨
૧૫૦	આરોપી નં. ૪૬ રમેશભાઈ પ્રભાભાઈ પટેલ	૧૭૭ થી ૧૭૭.૨
૧૫૧	આરોપી ક્રમાંક ૪૮ જયંતિભાઈ અંબાલાલ પટેલ	૧૭૮ થી ૧૭૮.૧૨
૧૫૨	આરોપી ક્રમાંક ૪૯ કનુભાઈ જીતાભાઈ પટેલ	૧૭૯ થી ૧૭૯.૧૬
૧૫૩	આરોપી નં. ૫૦ રામનભાઈ ગણેશભાઈ પ્રજાપતિ	૧૮૦ થી ૧૮૦.૮
૧૫૪	આરોપી નં. ૫૨ દયાભાઈ કચરાભાઈ પટેલ	૧૮૧ થી ૧૮૧.૬
૧૫૫	આરોપી નં. ૫૪ મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ પટેલ	૧૮૨ થી ૧૮૨.૧૧
	સત્ર કેસ નં. ૧૨૦/૨૦૦૮	
૧૫૬	આરોપી ક્રમાંક ૭ ડાહ્યા ાભાઈ વણાભાઈ પટેલ	૧૮૩ થી ૧૮૩.૪
	સત્ર કેસ નં. ૭, ૨૦૦૯	
૧૫૭	આરોપી નં. ૯ કાળાભાઈ ભીખાભાઈ પટેલ	૧૮૪ થી ૧૮૪.૬
૧૫૮	દોષમુક્તિ અપીલોમાં દરેક વ્યક્તિગત આરોપીની સહભાગિતા.	૧૮૫

૧૫૯	આરોપી ક્રમાંક ૪ નારાયણલાલ શીતલમલ લાખવારા	૧૮૫–એ
૧૬૦	આરોપી નં. ૮ રાજેશકુમાર અમૃતભાઈ પ્રજાપતિ	૧૮૬ થી ૧૮૬.૨
૧૬૧	આરોપી નં. ૯ ભવેશકુમાર કાનુભાઈ પટેલ	૧૮૭ થી ૧૮૭.૩
૧૬૨	આરોપી નં. ૧૨ પ્રહલાદભાઈ સોમાભાઈ પટેલ	૧૮૮ થી ૧૮૮.૩
૧૬૩	આરોપી નં. ૧૭ ગોરધનભાઈ રેવાભાઈ પ્રજાપતિ	૧૮૯ થી ૧૮૯.૨
૧૬૪	આરોપી ક્રમાંક ૨૦ રવિકુમાર અમરતભાઈ પ્રજાપતિ	૧૯૦ થી ૧૯૦.૩
૧૬૫	આરોપી નં. ૨૧ બાબુભાઈ કાંતિભાઈ પટેલ	૧૯૧ થી ૧૯૧.૩
૧૬૬	આરોપી ક્રમાંક ૨૨ દિનેશકુમાર બલદેવભાઈ પટેલ	૧૯૨ થી ૧૯૨.૩
૧૬૭	આરોપી નં. ૨૫ ડાહ્યાભાઈ વારવાભાઈ પ્રજાપતિ	૧૯૩ થી ૧૯૩.૫
૧૬૮	આરોપી નં. ૨૬ રાઘુભાઈ રેવાભાઈ પટેલ	૧૯૪ થી ૧૯૪.૫
૧૬૯	આરોપી ક્રમાંક ૨૯ ચતુરભાઈ કનાભાઈ ગિરધરભાઈ પટેલ	૧૯૫ થી ૧૯૫.૧૦
૧૭૦	આરોપી ક્રમાંક ૩૬ દશરથભાઈ અંબાલાલ દ્વારકાદાસ પટેલ	૧૯૬ થી ૧૯૬.૪
૧૭૧	આરોપી ક્રમાંક ૩૯ બલદેવભાઈ રણછોડભાઈ દ્વારકાદાસ પટેલ	૧૯૭ થી ૧૯૭.૪
૧૭૨	આરોપી નં. ૪૭ જીવનભાઈ દ્વારકાદાસ પટેલ	૧૯૮ થી ૧૯૮.૨
૧૭૩	આરોપી નં. ૫૧ અશુતોષ (પવનકુમાર) મુરલીદાહર મારવાડી	૧૯૯ થી ૧૯૯.૨
૧૭૪	આરોપી નં. ૫૩ રમેશભાઈ બાલદેવભાઈ પટેલ	૨૦૦ થી ૨૦૦.૨
	સત્ર કેસ નં. ૧૨૦ of ૨૦૦૮	
૧૭૫	આરોપી નં. ૧ બાબુભાઈ વણાભાઈ પટેલ	૨૦૧ થી ૨૦૧.૨
૧૭૬	આરોપી નં. ૨ રમેશભાઈ કછરાભાઈ પટેલ	૨૦૨ થી ૨૦૨.૨
૧૭૭	આરોપી નં. ૩ બાબુભાઈ કાનજીભાઈ પટેલ	૨૦૩ થી ૨૦૩.૭
૧૭૮	આરોપી નં. ૪ કાનુભાઈ રેવાભાઈ પટેલ	૨૦૪ થી ૨૦૪.૩
૧૭૯	આરોપી ક્રમાંક ૫ નટવરભાઈ કાચરાભાઈ પટેલ	૨૦૫ થી ૨૦૫.૨
૧૮૦	આરોપી ક્રમાંક ૬ અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈ પટેલ	૨૦૬ થી ૨૦૬.૬

	(નગર) (બોથમ)	
૧૮૧	આરોપી ક્રમાંક ૮ જોતારામ રામાભાઈ પટેલ	૨૦૭ થી ૨૦૭.૪
	સત્ર કેસ નં. ૭, ૨૦૦૯	
૧૮૨	આરોપી ક્રમાંક ૨ લક્ષ્મણભાઈ ધુલાભાઈ પટેલ	૨૦૮ થી ૨૦૮.૧
૧૮૩	આરોપી નં. ૩ મહેશ જીવનભાઈ પટેલ	૨૦૯ થી ૨૦૯.૫
૧૮૪	આરોપી ક્રમાંક ૫ પ્રહલાદભાઈ વરવાભાઈ પ્રજાપતિ	૨૧૦ થી ૨૧૦.૩
૧૮૫	આરોપી નં. ૬ જગાભાઈ જીવાભાઈ પટેલ	૨૧૧ થી ૨૧૧.૨
૧૮૬	આરોપી નં. ૭ ઉપેન્દ્ર મણિલાલ પટેલ	૨૧૨ થી ૨૧૨.૨
૧૮૭	આરોપી ક્રમાંક ૮ સંજય અંબાલાલ પટેલ	૨૧૩ થી ૨૧૩.૨
૧૮૮	આરોપી ક્રમાંક ૧૦ ગોવિંદભાઈ મોહનભાઈ પટેલ	૨૧૪ થી ૨૧૪.૪
૧૮૯	આરોપી નં. ૧૧ બાબુભાઈ ગોકળદાસ પટેલ	૨૧૫ થી ૨૧૫.૧
૧૯૦	ફોજદારી સંહિતાની કલમ ૧૪૯ની જોગવાઈઓની લાગુપાત્રતા અથવા અન્યથા	૨૧૮
૧૯૧	ભારતીય દંડ સંહિતાની અન્ય જોગવાઈઓની લાગુપાત્રતા	૨૧૯ થી ૨૧૯.૧૪
૧૯૨	અંતિમ આદેશ	૨૨૦

૧. ૧માર્ચ, ૨૦૦૨ના અર્ધરાત્રિ સમયે, રાત્રે ૧૧:૩૦ થી સવારે ૦૨:૩૦ વાગ્યા સુધીના ગાળામાં, સરદારપુરા ◌ા ગામમાં એક ભયાનક, ક્રૂર, અત્યંત નૃશંસ અને બર્બર કૃત્ય આચરવામાં આવ્યું, જ્યારે વિશાળ ટોળાએ શેખ મહોલ્લા પર પહેલા ખુબજ પથ્થરમારો કરીને, ત્યારબાદ ◌ં. ઘરોને નુકસાન પહોંચાડી, તોડફોડ કરીને અને નષ્ટ કરીને તેમજ મકાનોને આગ ચાંપી, અને મકાનમાં કેરોસીન, પેટ્રોલ વગેરે જેવા જ્વલનશીલ પદાર્થો રેડી, શેખ મહોલ્લામાં નિવાસ કરતી મહિલાઓ અને બાળકો તથા થોડાક પુરુષોએ આશ્રય લીધેલ મહમૂદમીયા હુસૈનમીયાના મકાનમાં, જે મહોલ્લાનું એકમાત્ર કાંકરીટનું છાપરાવાળું મકાન હતું, તેને આગ લગાડી;

પરિણામે અઠ્ઠાવીસ વ્યક્તિઓ બળી મરણ પામ્યા અને અનેક અન્ય વ્યક્તિઓને ઈજાઓ પહોંચી, જેમાંથી થોડાકે પોતાની ઈજાઓને કારણે પ્રાણ ગુમાવ્યા, જ્યારે બાકીના જીવતા બચી ગયા અને આ ઘટનાનું વર્ણન કરવા માટે રહ્યા.

૨. કહેવાયેલા ઘટના સંદર્ભે, ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ઈબ્રાહીમભાઈ રસુલભાઈ શેખ દ્વારા પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાવવામાં આવ્યો હતો, જેઓએ આ ઘટનામાં પોતાના પરિવારના તેર સભ્યો ગુમાવ્યા છે. પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં જણાવાયેલા તથ્યો નીચે મુજબ છે:

૨.૧ પ્રથમ માહિતીદારે જણાવ્યું છે કે તે સરદારપુરા , શેખવાસ, તાલુકો વિજાપુરનો રહેવાસી છે અને મજૂરી કરે છે. તેમના ગામમાં શેખ પરિવારોના આશરે પંદર ઘરો છે અને મુસ્લિમ પઠાણોના આશરે પચાસ ઘરો છે. પૂર્વદિવસે, એટલે કે ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ, ગોધરામાં મુસ્લિમો દ્વારા હિન્દુઓની હત્યા કરવામાં આવી હોવાથી ભારત બંધની ઘોષણા કરવામાં આવી હતી અને તેથી તેઓ બધા ઘરે હતા. રાત્રે લગભગ ૧૧:૩૦ વાગ્યે, ગામના પટેલોએ ગલ્લાઓ [નાની કેબિન] તોડી નાખ્યા હતા અને પથ્થરમારો કર્યો હતો તથા તેમને સળગાવી દીધા હતા, અને લગભગ એક હજાર પટેલોની ભીડે તેમના ઘરો પર પથ્થરમારો કર્યો હતો અને હાથમાં લાકડીઓ, ધોકા ા, ધારિયાં જેવા હથિયારો લઈને આવી હતી અને ગડબડ હતી; તે સમયે થોડા સમયમાં પોલીસ વાહન આવ્યું હતું અને ભીડને વિખેરવા માટે ગોળીબારનો આશરો લીધો હતો અને તેથી ભીડ ભાગી ગઈ હતી. ત્યારબાદ ં. , થોડા સમય પછી, પટેલોની ભીડ ફરી એકત્ર થઈ અને ઘરો સળગાવવાનું શરૂ કર્યું હતું. ભીડના લોકો પેટ્રોલ અને કેરોસિન છાંટી રહ્યા હતા અને આગજનીમાં

સંડોવાયેલા હતા તથા પથ્થરમારો કરી રહ્યા હતા અને તેથી તેમણે પણ પ્રતિકાર કર્યો હતો; પરંતુ ભીડમાં સભ્યો વધુ હોવાથી તેઓ ડરી ગયા હતા અને તેથી પાછા ફર્યા હતા તથા લાઇટ ચાલુ હોવાથી તેમણે ભીડના નીચેના સભ્યોને જોઈ ઓળખ્યા હતા:

(૧) પટેલ અંબારામ મગનલાલ,

(૨) પટેલ રાજેશકુમાર પુનાભાઈ,

(૩) પટેલ ચતુરભાઇ કાનાભાઈ,

(૪) પટેલ રમેશભાઈ કાંતિભાઈ,

(૫) પટેલ જગાભાઈ દાવાભાઈ,

(૬) પટેલ બલદેવભાઈ રણછોડભાઈ,

(૭) પટેલ રમેશભાઈ ગંગારામ,

(૮) પટેલ સુરેશભાઈ બલદેવભાઈ,

(૯) પટેલ ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈ,

(૧૦) પટેલ રાજેશકુમાર કરશનભાઈ,

(૧૧) પટેલ માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ,

(૧૨) પટેલ રમેશભાઈ પ્રભાભાઈ,

(૧૩) પટેલ ભીખાભાઈ જીતાભાઈ,

(૧૪) પટેલ બકાભાઈ મંગલભાઈ,

(૧૫) પટેલ કાલાભાઈ નાથાભાઈ,

(૧૬) પટેલ રમેશભાઈ કાંજીભાઈ,

(૧૭) પટેલ અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈ,

(૧૮) પટેલ પસાભાઈ મોહનભાઈ,

(૧૯) પટેલ તુલસિભાઈ ગીર્ધરભાઈ,

(૨૦) પટેલ પ્રહલાદભાઈ જગાભાઈ,

(૨૧) પટેલ અશ્વિનભાઈ જગાભાઈ,

(૨૨) પટેલ સુરેશભાઈ રણછોડભાઈ,

(૨૩) પટેલ રમણલાલ જીવનલાલ,

(૨૪) પટેલ જયંતીભાઈ અંબાલાલ,

(૨૫) પટેલ જયંતીભાઈ જીવાભાઈ,

(૨૬) પટેલ વિષ્ણુકુમાર પ્રહલાદભાઈ,

(૨૭) પટેલ દશરથભાઈ અંબાલાલ અને

(૨૮) પટેલ રમેશભાઈ રામાભાઈ.

વધુમાં જણાવાયું છે કે ઉપરોક્ત સંદર્ભિત વ્યક્તિઓએ તેમના ઘરો પર પથ્થરમારો કર્યો હતો અને તેમના પરિવારજનોને ઈજા પહોંચી હતી અને પથ્થરમારાના કારણે તેમને માથામાં, ડાબા હાથમાં અને ડાબા પગમાં તેમજ પીઠમાં ઈજા થઈ હતી. તેમના જમાઈ મહેમૂદમિયા હુસૈનમિયાને પાકું મકાન હતું અને તેથી તેમની સલામતી માટે તેમના ઘરની મહિલાઓ, બાળકો અને પુરુષ સભ્યો તેમાં આશ્રય લઈ ગયા હતા અને તેઓ પોતાના ઘરમાં રહ્યા હતા. ઉપરોક્ત આરોપીઓ અને ભીડના અન્ય સભ્યોએ તેમના ઘરોને નુકસાન પહોંચાડ્યું હતું અને તેમને સળગાવી દીધા હતા

તથા તેમને નુકસાન કર્યું હતું અને થોડા સમય પછી ભીડના સભ્યો ત્યાંથી જતા રહ્યા હતા અને તેઓ પોતાના જમાઈના ઘરે ગયા હતા અને જોયું હતું કે ભીડના સભ્યોએ ઘરમાં છુપાયેલા લોકોને સળગાવી દીધા હતા, જેમાંથી રફીકભાઈ મનુભાઈ અને ફિરોઝ મકબૂલમિયા જીવિત હોવાથી તેમને બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા. આ રૂમમાં તેમની પત્ની રુક્સાના @ જયદા, તેમની પુત્રીઓ પરવીન અને રાજિયા મૃત્યુ પામ્યાં હતાં. આશિયાનાબાનુ આસિફ હુસૈન જીવિત હતી. તેને બચાવીને બહાર કાઢવામાં આવી હતી.

અબ્બાસમિયા કેસરમિયાની પુત્રી સઈરાબાનુ,

યુનુશ હુસૈન શેરુમિયા રસૂલમિયા,

આરિફહુસૈન મનુભાઈ શેખ,

સુલ્તાનભાઈ મહેમૂદમિયા હુસૈનમિયા શેખ,

જાવેદમિયા મુસ્તુફામિયા રસૂલમિયા,

રશીદાબાનુ જમાલભાઈ ડોસુભાઈની પત્ની,

ઈદ્રિશભાઈ અકબરભાઈ શેખ,

મેહમૂદાબીબી શેરુમિયા રસૂલમિયાની પત્ની,

વાહિદાબાનુ નઝીરભાઈ અકબરભાઈની પત્ની,

બાતુબીબી બાબુમિયા મોટામિયાની પત્ની,

મુમતાજબાનુ મકબૂલ હુસૈન કેસરમિયાની પત્ની,

ફરીદાબાનુ મહેબૂબભાઈ હુસૈનમિયાની પુત્રી,

મુમતાજબાનુ શેરુમિયા રસૂલમિયાની પુત્રી,

સબીમબાનુ મુસ્તુમિયા રસૂલમિયાની પત્ની,

સફરબાનુ મહેમૂદમિયા હુસૈનમિયાની પત્ની,

હુસૈનાબીબી હિઝબુલ હુસૈનમિયા શેખની પત્ની,

અબ્બાસમિયા કેસરમિયા શેખ,

બિસ્મિલ્લાબાનુ ભીખુમિયા કલુમિયાની પત્ની,

રુક્સાનાબાનુ અબ્બાસમિયા કેસરમિયાની પત્ની,

ઝોહરાબાનુ મનુભાઈ હુસૈનભાઈની પત્ની,

રિફાકતુસૈન હિઝબુલમિયા હુસૈનમિયાનો પુત્ર,

ઈર્ફાનહુસૈન મહેમૂદમિયા શેખ,

બચુમિયા નાથુમિયા શેખ અને

શેરુમિયા રસૂલમિયા શેખ .....મૃત્યુ પામ્યાં હતાં.

3. તદનુસાર, વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશન I – સી.આર. નં. ૪૬/૨૦૦૨ તરીકે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધવામાં આવ્યો. તેના અનુસંધાને, તપાસ પ્રારંભમાં શ્રી કે.આર. વાઘેલા દ્વારા હાથ ધરવામાં આવી; ત્યારબાદ ં. તપાસ શ્રી આર.ડી. બારંડાને સોંપવામાં આવી અને તેમના મુદ્દા નં. લી થવાથી; તપાસ પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર શ્રી કે.પી. પટેલને સોંપવામાં આવી. આ કેસમાં શ્રી બી.વી. જાડેજા,નાયબ પોલીસ અધીક્ષક, વિસનગર, મુલાકાત અધિકારી હતા, જેમણે તપાસની દેખરેખ રાખી. તપાસ દરમિયાન, તપાસ અધિકારીએ ઇન્કવેસ્ટ પંચનામા, ગુનાસ્થળના પંચનામા, મૃતકના કપડાંની જપ્તીના પંચનામા, ગુનાસ્થળનું વિડિયોગ્રાફી અને ફોટોગ્રાફ્સ, ગુનાસ્થળનો નકશો તથા અન્ય વિવિધ પંચનામાઓ

કરાવ્યા, જેમનો ઉલ્લેખ પછીના તબક્કે કરવામાં આવશે, અને સાક્ષીઓના નિવેદનો પણ નોંધ્યા, જેમાંથી બહુમતી સાક્ષીઓને તે દરમ્યાન વિવિધ રાહત શિબિરોમાં ખસેડવામાં આવ્યા હતા. તપાસ પૂર્ણ થતાં, તપાસ અધિકારીએ ૨૭મી જુલાઈ, ૨૦૦૨ના રોજ માનનીય ન્યાયિક દંડાધિકારી પ્રથમ વર્ગ (JMFC), વિજાપુરની અદાલતમાં પંચાવન આરોપીઓ સામે આરોપપત્ર રજૂ કર્યું, જે ફોજદારી કેસ નં. ૭૨૪/૨૦૦૨ તરીકે નોંધાયો. ત્યારબાદ ં. કેસ સત્ર અદાલતમાં મોકલવામાં આવ્યો, જ્યાં તે સત્ર કેસ નં. ૨૭૫/૨૦૦૨ તરીકે નોંધાયો. જ્યારે કેસ આરોપ ઘડવાની અવસ્થાએ લંબિત હતો, ત્યારે સર્વોચ્ચ અદાલતે નેશનલ હ્યુમન રાઇટ્સ કમિશન (એન.એચ.આર.સી.) દ્વારા ભારતની સર્વોચ્ચ અદાલતમાં દાખલ કરેલી રિટ પિટિશન (ફોજદારી) નં. ૧૦૯/૨૦૦૩, ડબલ્યુ.પી. (સી.આર.એલ.) નં. ૧૧–૧૫/૨૦૦૩, સ્થાનાંતરણ અરજીઓ (ફોજદારી) નં. ૧૯૪–૨૦૨/૨૦૦૩, એસ.એલ.પી. (ફોજદારી) ૩૭૭૦/૨૦૦૩, એસ.એલ.પી. (સી) નં. ૭૯૫૧/૨૦૦૨ તથા સંબંધિત બાબતોમાં, ૨૧મી નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના રોજ દાવાની કાર્યવાહી સ્થગિત કર્યો હતો.

૪. ત્યારબાદ ં. , સર્વોચ્ચ અદાલતે ૨૬મી માર્ચ, ૨૦૦૮ના રોજ એક આદેશ પસાર કર્યો, જેમાં અન્ય બાબતો સાથે રાજ્ય સરકાર દ્વારા વિશેષ તપાસ દળ (એસ.આઈ.ટી.)ની રચના અંગે યોગ્ય જાહેરનામું બહાર પાડવામાં આવે, અને તેની રચના નીચે મુજબ રહેશે: –

૧. શ્રી આર.કે. રાઘવન, નિવૃત્ત, સી.બી.આઈ.ના નિર્દેશક. ૨. શ્રી સી.બી. સાતપથી, નિવૃત્ત ડી.જી., નિયામક,

ઉત્તર પ્રદેશ પોલીસ કોલેજ, મોરાદાબાદ નં.

૩. શ્રીમતી ગીતા જોહરી

૪. શ્રી શિવાનંદ ઝા

૫. શ્રી આશિષ ભાટિયા

અદાલતે વધુમાં નોંધ્યું કે ક્રમાંક ૩ થી ૫ના અધિકારીઓ આઈ.જી. દરજ્જાના અધિકારીઓ છે અને શ્રી રાઘવનને સમિતિના અધ્યક્ષ તરીકે તથા શ્રીમતી ગીતા જોહરીને સંયોજક તરીકે નિયુક્ત કર્યા. સમિતિ તેની પ્રથમ બેઠકમાં તપાસ/અન્વેષણના હેતુસર અપનાવવાની પદ્ધતિઓનું નિર્ધારણ કરશે. જો કોઈ વ્યક્તિ પોતાની વાત રજૂ કરવા માટે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ નિવેદન આપવા ઇચ્છે, તો એસ.આઈ.ટી. તે નોંધશે. જે વ્યક્તિઓ પોતાની વાત રજૂ કરવા ઇચ્છે, તેઓ લેખિતમાં સમિતિના સંયોજકને આ અંગે જાણ કરશે, જેથી એસ.આઈ.ટી. તેમના/તેણીના નિવેદન નોંધવાના હેતુસર તેમને બોલાવી શકે. અદાલતે વધુમાં નોંધ્યું કે એ કહેવાની જરૂર નથી કે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ સ્વયં આગળ આવીને નિવેદન આપનારાઓ અથવા પોતાની વાત રજૂ કરનારાઓના નિવેદનો નોંધવા પૂરતી તપાસને મર્યાદિત રાખશે નહીં અને પોતાની દૃષ્ટિએ જરૂરી જણાય તેવી તપાસ/અન્વેષણ કરવા માટે સ્વતંત્ર રહેશે. આવી વધુ તપાસનો આદેશ આપવામાં આવેલાં કેસોમાંથી એક સરદારપુરા ◌ (સિ. સરદારપુરા ◌), મહેસાણા સત્ર કેસ નં. ૨૭૫/૨૦૦૨ હતો, જે પોલીસ મથક વિજાપુર (સિ. વિજાપુર), મહેસાણા ખાતેના એફ.આઈ.આર. નં. ૪૬/૨૦૦૨ તારીખ ૨૮.૨.૨૦૦૨માંથી ઉદ્ભવ્યો હતો. સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા જારી કરાયેલ ઉપરોક્ત નિર્દેશોના પાલનરૂપે, ગુજરાત

સરકારે તારીખ ૦૧.૦૪.૨૦૦૮ની જાહેરનામું (આંક ૮૯૬) જારી કરીને સંદર્ભિત નિર્દેશોના અનુસંધાનમાં વિશેષ તપાસ દળની રચના કરી. તેના અનુસંધાનમાં, ગીતા જોહરી, આઈ.જી.પી., સી.આઈ.ડી. ક્રાઇમ, સભ્ય તથા સંયોજક, વિશેષ તપાસ દળ, ગાંધીનગર દ્વારા જારી કરાયેલા ફેક્સ સંદેશા (આંક ૮૯૭) દ્વારા, શ્રી જી.વી. બરોટ, સહાયક નિયામક, ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ બ્યુરો, અમદાવાદને, દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૭૩ (૮) હેઠળ મહેસાણા, વિજાપુર પોલીસ મથક આઈ.સી.આર. નં. ૪૬/૨૦૦૨ની વધુ તપાસનો હવાલો સંભાળવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો. તપાસ દરમ્યાન, વિશેષ તપાસ દળે ગુજરાત રાજ્યના અગ્રણી અખબારોમાં જાહેરાત પ્રસિદ્ધ કરીને લોકોને વિનંતી કરી કે તેઓ કોઈપણ સંબંધિત માહિતી કે પુરાવા, જે હાલની અને એસ.આઈ.ટી. દ્વારા તપાસાતી બાબત સાથે સંબંધિત હોય, તે આપવા માટે વ્યક્તિગત રીતે અથવા લેખિત અરજી મારફતે એસ.આઈ.ટી.નો સંપર્ક કરે; પરિણામે આ કેસમાં અરજીઓ પણ પ્રાપ્ત થઈ, અને ફરિયાદી તથા પંદર પોલીસ કર્મચારીઓ સહિત ચોતાલીસ સાક્ષીઓના નિવેદનોની ચકાસણી કરવામાં આવી અને તેમના વધુ નિવેદનો એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધવામાં આવ્યા, જ્યારે ઓગણત્રીસ નવા સાક્ષીઓના નિવેદનો પણ તેના દ્વારા નોંધવામાં આવ્યા. એસ.આઈ.ટી. દ્વારા કેટલીક અન્ય કાર્યવાહી પણ કરવામાં આવી, જેમાં મહેસૂલ વર્તુળ નિરીક્ષકની મદદથી વધારાનો નકશો તૈયાર કરવાનું સામેલ હતું. ત્યારબાદ ં. , તપાસ પૂર્ણ થતાં, એસ.આઈ.ટી.એ કેટલીક પૂરક આરોપપત્રો રજૂ કર્યા, જે સત્ર કેસ નં. ૧૨૦ ઓફ ૨૦૦૮, નં. ૭ ઓફ ૨૦૦૯ તથા નં. ૭૨ ઓફ ૨૦૧૦ તરીકે નોંધાયા.

૫. સુનાવણી ચાલતી હતી તે દરમ્યાન, સત્ર કેસ નં. ૨૭૫ વર્ષ ૨૦૦૨ના મૂળ આરોપી નં. ૧૦, એટલે કે પટેલ જયંતિભાઈ જીવનભાઈનું અવસાન થયું હતું અને તેથી, તેના બાબતે સુનાવણી નિષ્ફળ ગઈ હોવાનું ઠરાવતો આદેશ કરવામાં આવ્યો હતો. આરોપી નં. ૧૯ – રોહિત પ્રજાપતિ કિશોર હોવાથી, વર્તમાન કેસમાં આરોપ ઘડવાની કાર્યવાહીમાંથી તેને દૂર કરવાનો આદેશ આંક–૬૧ પર કરવામાં આવ્યો હતો અને તેના કેસને કિશોર ન્યાય બોર્ડ સમક્ષ મોકલવાનો હુકમ કરવામાં આવ્યો હતો, જ્યારે સત્ર કેસ નં. ૭ વર્ષ ૨૦૦૯ના આરોપી નં. ૧ – પટેલ કાંતિભાઈ પ્રભુદાસનું અવસાન થયું હતું અને તેથી, આંક ૫૪૦ અને ૫૪૩ દ્વારા સુનાવણી નિષ્ફળ ગયાનો આદેશ કરવામાં આવ્યો હતો.

૬. ૨૫ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૦ના રોજ આંક ૭૮ દ્વારા સંકલિત આરોપ ઘડવામાં આવ્યો. આ આરોપનું પડકારાયેલા ચુકાદો અને આદેશમાં પૃષ્ઠ નં. ૧૭ થી ૩૩ સુધી વિસ્તૃત પુનરુચ્ચારણ કરવામાં આવ્યું છે. લંબાણ ટાળવા માટે, આ આરોપનું અહીં પુનરુચ્ચારણ કરવામાં આવતું નથી. એટલું કહેવું પૂરતું છે કે અપીલકર્તાઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૩, ૧૪૪, ૧૪૭, ૧૪૮, ૩૦૨ વાંચિત કલમ ૧૪૯ હેઠળ દંડનીય ગુનાઓના આચરણ મુદ્દા નં. ૯; ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૭ વાંચિત કલમ ૧૪૯ હેઠળ; કલમ ૩૦૭, ૩૨૩, ૩૨૪ અને ૩૨૫ વાંચિત કલમ ૧૪૯ હેઠળ; ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૨૩, ૩૨૪ અને ૩૨૫ વાંચિત કલમ ૧૪૯ હેઠળ; ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૯૫, ૩૯૭, ૩૯૬, ૪૩૫, ૪૩૬, ૪૪૭, ૪૪૮ વાંચિત કલમ ૧૪૯ હેઠળ; ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ

૪૪૭, ૪૪૮, ૩૩૬, ૩૩૭ વાંચિત કલમ ૧૪૯ હેઠળ; ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૩૬ અને ૩૩૭ વાંચિત કલમ ૨૯૫–અ હેઠળ; તથા ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૫૩અ અને કલમ ૨૯૭ વાંચિત કલમ ૧૨૦–ખ હેઠળના ગુનાઓના કરણ મુદ્દા નં. ૯ આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો.

૭. આરોપ સામે આક્ષેપ સાબિત કરવા માટે, ફરિયાદ પક્ષે કુલ એકસો બાર સાક્ષીઓની તપાસ કરી, જેમાંથી છવીસ સાક્ષીઓ શેખ મહોલ્લાના હતા, જ્યાં ઘટના બની હતી; ચાર શેખ સાક્ષીઓ કપૂરવાસની સામે રહેતા હતા; તેમાથી ત્રણ ફકીર સમુદાયના હતા અને સરદારપુરા ા પ્રવેશદ્વાર પર રહેતા હતા; બે સાક્ષીઓ પઠાણ મહોલ્લામાં રહેતા પઠાણ હતા; બે સાક્ષીઓ રાવલવાસમાં રહેતા રાવળ હતા અને એક સાક્ષી સુંદરપુરનો હતો; મેમણ, મન્સૂરી અને અન્ય સમુદાયોમાંથી આઠ સાક્ષીઓની તપાસ કરવામાં આવી; વીસ તબીબી સાક્ષીઓ, સતર પંચ સાક્ષીઓ અને વીસ પોલીસ અધિકારીઓની તપાસ કરવામાં આવી. એક–એક સાક્ષીની તપાસ ફોરેન્સિક વિજ્ઞાન પ્રયોગશાળા, ગુજરાત વિદ્યુત બોર્ડ, ગૃહ વિભાગ, જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટની કચેરી અને કબ્રસ્તાનમાંથી કરવામાં આવી. તલાટી–કમ–મંત્રિ, સર્કલ અધિકારી અને એક ફોટોગ્રાફરની પણ તપાસ કરવામાં આવી. ફરિયાદ પક્ષે દસ્તાવેજી પુરાવાનો પણ બહોળો ભંડાર રજૂ કર્યો, જેનો વિગતવાર ઉલ્લેખ આક્ષેપિત ચુકાદો અને આદેશના પરિચ્છેદ ૧૧ માં કરવામાં આવ્યો છે. મોટાભાગે, દસ્તાવેજી પુરાવો વિવિધ પંચનામા, ઈજાગ્રસ્ત વ્યક્તિઓના તબીબી–કાનૂની પ્રમાણપત્રો, શવપરીક્ષણ અહેવાલો અને સહાયક દસ્તાવેજો વગેરેનો સમાવેશ કરે છે. પુરાવો

નોંધ્યા મુદ્દા નં. , વિદ્વાન સત્ર ન્યાયાધીશે ફોજદારી કાર્યવિધિ સંહિતા, ૧૯૭૩ની કલમ ૩૧૩ (અગાઉથી જેને "સંહિતા" તરીકે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે) હેઠળ પ્રત્યેક આરોપી સમક્ષ દોષારોપક સામગ્રી મૂકી અને તેમનો જવાબ સંપૂર્ણ ઇનકારના સ્વરૂપનો હતો. આરોપીઓએ સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ વિગતવાર નિવેદનો પણ દાખલ કર્યા, જેમનો ઉલ્લેખ યોગ્ય તબક્કે કરવામાં આવશે. સંક્ષેપમાં, આરોપીઓએ પોતાને નિર્દોષ હોવાનો દાવો કરી વિચારણા માગી. સુનાવણી દરમિયાન, આરોપીઓની તરફથી સંહિતાની કલમ ૩૧૪ હેઠળ વિગતવાર દલીલનામું રજૂ કરવામાં આવ્યું, જેમાં વિવિધ મુદ્દાઓ અંગે વિવિધ દલીલો ઉઠાવવામાં આવી અને મહત્વના દરેક સાક્ષીની સાક્ષીનો વિગતવાર વિચાર કરવામાં આવ્યો. લેખિત રજૂઆતો સાથે, સંબંધિત દરેક સાક્ષી અંગે વિગતવાર કોષ્ટકો રજૂ કરવામાં આવ્યા, જેમાં પોલીસ અને એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા વિવિધ નિવેદનોમાં તેમજ એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ કરવામાં આવેલી અરજીઓમાં અને સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવા કેટલાક સાક્ષીઓએ તૈયાર કરેલા સોગંદનામાઓમાં તેમજ જુબાનીમાં પ્રત્યેક સાક્ષીએ નામ આપેલા આરોપીઓના નામ અને આવા સાક્ષીએ ઓળખેલા આરોપીઓના નામ દર્શાવવામાં આવ્યા. દરેક આરોપી અંગેના તથ્યો દર્શાવતા વિગતવાર કોષ્ટકો પણ તૈયાર કરવામાં આવ્યા, કે કયા સાક્ષીએ તેનું નામ લીધું હતું અને કયા નિવેદનમાં, તથા આવા સાક્ષીએ તેને ઓળખ્યો હતો કે નહીં. આરોપીઓની તરફથી અન્ય અનેક કોષ્ટકો પણ તૈયાર કરવામાં આવ્યા. તેમ છતાં, રેકોર્ડ પરથી જણાય છે કે વિદ્વાન વિશેષ જાહેર ફરિયાદી દ્વારા અદાલત સમક્ષ વિગતવાર રજૂઆતો કરવામાં આવી હતી, પરંતુ ફરિયાદ પક્ષની તરફથી કોઈ લેખિત

રજૂઆત દાખલ કરવામાં આવી નથી. સુનાવણી પૂર્ણ થયા મુદ્દા નં. , આરોપીઓની તરફથી વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશ સમક્ષ સ્થળ નિરીક્ષણ માટે અરજી કરવામાં આવી હતી. તેના અનુસંધાને, વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે ૧૬ જૂન, ૨૦૧૧ના રોજ ગુનાસ્થળની મુલાકાત લીધી અને સ્થળ નિરીક્ષણ અંગે વિગતો નોંધતો એક મેમોરેન્ડમ (આંક–૧૦૮૧) તૈયાર કર્યો.

૮. નીચલી અદાલતે રેકોર્ડ પુરાવા અને સંબંધિત પક્ષોના વિદ્વાન વકીલો તરફથી કરવામાં આવેલી દલીલોનો વિચાર કરીને, પડકારાયેલ ૯ નવેમ્બર, ૨૦૧૧ના ચુકાદા અને આદેશ દ્વારા, ઠરાવ્યું કે ફરિયાદ પક્ષે દોષસંદેહથી પરે પોતાના કેસને ત્રીસ એક (૩૧) આરોપીઓ બાબતે સાબિત કર્યો હતો અને, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૨૦–ખ, ૩૯૫, ૩૯૭ અને ૩૯૬ હેઠળ દંડનીય અપરાધોમાંથી તેમને નિર્દોષ મુક્ત કરતાં, તેમને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૩, ૧૪૭, ૧૪૪, ૧૪૮ અને ૧૫૦૨ વાંચિત કલમ ૧૪૯ હેઠળ દંડનીય અપરાધો માટે દોષિત ઠેરવ્યા; ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૭ વાંચિત કલમ ૧૪૯ હેઠળ; ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૨૩, ૩૨૪ અને ૩૨૫ વાંચિત કલમ ૧૪૯ હેઠળ; ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૩૫ અને ૪૩૬ વાંચિત કલમ ૧૪૯ હેઠળ; ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૪૭ અને ૪૪૮ વાંચિત કલમ ૧૪૯ હેઠળ; ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૩૬ અને ૩૩૭ વાંચિત કલમ ૧૪૯ હેઠળ; ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૨૯૫એ, ૧૫૩એ અને ૨૯૭ હેઠળ તથા બોમ્બે પોલીસ અધિનિયમની કલમ ૧૩૫ હેઠળ દંડનીય અપરાધો માટે દોષિત ઠેરવ્યા. નીચલી અદાલતે વધુમાં ઠરાવ્યું કે ફરિયાદ પક્ષ ત્રીસ–એક (૩૧) આરોપીઓ બાબતે

પોતાનો કેસ દોષ શંકાથી પર સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયું હતું અને તેમને શંકાનો લાભ આપીને નિર્દોષ મુક્ત કર્યા. બાકીના આરોપીઓ, જે સંખ્યામાં અગિયાર હતા, તેમના મામલે નીચલી અદાલતે ઠરાવ્યું કે ફરિયાદ પક્ષ તેમની સામેનો આરોપ સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયું હતું અને તેમને નિર્દોષ મુક્ત કર્યા.

૯. આક્ષેપિત ચુકાદો અને આદેશ સામે ગુજરાત રાજ્યે અપીલ કરવાની પરવાનગી માગતી ફોજદારી વિવિધ અરજી નં. ૨૬૬૩/૨૦૧૨ દાખલ કરી હતી, જે ૨૭ એપ્રિલ, ૨૦૧૨ના આદેશ દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવી હતી અને રાજ્ય દ્વારા દાખલ અપીલ, ફોજદારી અપીલ નં. ૧૯૨/૨૦૧૨, સ્વીકારવામાં આવી હતી. વિશેષ તપાસ દળે પણ અપીલ કરવાની પરવાનગી માગતી ફોજદારી વિવિધ અરજી નં. ૧૯૭૫/૨૦૧૨ દાખલ કરી હતી. આ અરજી ૨૭ એપ્રિલ, ૨૦૧૨ના આદેશ દ્વારા નીચે મુજબની શરતો હેઠળ નિપજાવવામાં આવી હતી:

"૧. અપીલ દાખલ કરવાની પરવાનગી માટેની વર્તમાન અરજી વિશેષ તપાસ દળ (આગળ ટૂંકમાં "એસઆઇટી" તરીકે ઉલ્લેખિત) દ્વારા સત્ર મામલા નં. ૨૭૫/૨૦૦૨, ૧૨૦/૨૦૦૮, ૭/૨૦૦૯ માં માનનીય સત્ર ન્યાયાધીશ દ્વારા પસાર કરાયેલા સંયુક્ત ચુકાદો અને આદેશ સામે રજૂ કરવામાં આવી છે, જેમાં માનનીય સત્ર ન્યાયાધીશે ધારા ૧૪૩, ૧૪૭, ૧૪૮ અને ૩૦૨ સાથે વાંચિત ધારા ૧૪૯, ૩૦૭ તથા અન્ય આરોપિત ગુનાઓ હેઠળના મૂળ આરોપી એવા ૩૧ પ્રતિવાદીઓને નિર્દોષ છોડ્યા છે. અમે નોંધ કરી શકીએ કે રાજ્ય દ્વારા પણ ફોજદારી અપીલ નં. ૧૯૨/૨૦૧૨ સાથે ફોજદારી વિવિધ

અરજી નં. ૨૬૬૩/૨૨૦૧૨ અપીલ દાખલ કરવાની પરવાનગી માટે રજૂ કરવામાં આવી છે. આજે, ઉપરોક્ત ફોજદારી અપીલ સાથે અપીલ દાખલ કરવાની પરવાનગી માટેની અરજી અંગે આ અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશ મુજબ, રાજ્યને અપીલ દાખલ કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવી છે અને રાજ્યની ફોજદારી અપીલ નં. ૧૯૨/૨૦૧૨ સ્વીકારવામાં આવી છે.

૨. અમે શ્રી આનંદજીવાલા તથા શ્રી સુરેશ શાહ, એસઆઈટી માટેના વિદ્વાન વિશેષ જાહેર અભિયોજક,ની દલીલો સાંભળી છે. વર્તમાન અરજીમાં વિશિષ્ટ પરિસ્થિતિ એ છે કે અપીલ દાખલ કરવાની પરવાનગી માગતી અરજી સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા નેશનલ હ્યુમન રાઈટ્સ કમિશન વિ. ગુજરાત રાજ્ય અને અન્ય, ૨૦૦૯ *(૬)* એસસીસી ૩૪૨ના કેસમાં આપેલા પોતાના નિર્ણય મુજબ રચાયેલ એસઆઈટી દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી છે અને ખાસ કરીને સર્વોચ્ચ અદાલતે પરા ૧૦માં કરેલ અવલોકન, જે નીચે મુજબ પુનઃઉલ્લેખિત છે*:*

> ૧૦. અમે સ્પષ્ટ કરીએ છીએ કે એસઆઈટી પૂછપરછ/તપાસ, જેમાં આગળની તપાસનો પણ સમાવેશ થાય છે, તે માટે અનુસરવાની આવશ્યક રીત–રીવાજો અને ધોરણો ઘડવા માટે મુક્ત રહેશે. કહેવાની જરૂર નથી કે ફોજદારી ન્યાય પ્રણાલીનો એકમાત્ર હેતુ એ સુનિશ્ચિત કરવાનો છે કે જે વ્યક્તિ ગુનામાં દોષિત હોય તેને દંડિત કરવામાં આવે.

૩. ઉપરોક્ત દર્શાવે છે કે સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા ઉપરોક્ત સંદર્ભિત નિર્ણય મુજબ એસઆઈટીની રચના કરવાનો હેતુ એ છે કે જે વ્યક્તિ અપરાધ માટે દોષિત હોય તેને દંડિત કરવામાં આવે. વર્તમાન અપીલ દાખલ કરવાની પરવાનગી માટેની અરજીમાં તેમજ અપીલમાં એસઆઈટીના પ્રયાસો એ બતાવવા માટે છે કે ન્યાયાધીશે સંબંધિત આરોપીઓને, જે અહીં પ્રતિવાદી નં. ૧ થી ૩૧ છે, નિર્દોષ છૂટકારો આપવો ન જોઈએ હતો. વધુમાં, અમને જણાય છે કે રાજ્ય દ્વારા દાખલ અપીલમાં લેવામાં આવેલ વલણ અને એસઆઈટીની અપીલમાં લેવાયેલ વલણ વચ્ચે કોઈ વિરોધાભાસ નથી. કારણ કે એસઆઈટીએ ઉપરોક્ત સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા કરાયેલ અવલોકનને ધ્યાનમાં રાખીને મુદ્દાની તપાસ કરી છે, અને જો એસઆઈટીને અપીલ દાખલ કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવે તો, ખાસ કરીને જ્યારે રાજ્યની અપીલ પણ સ્વીકારવામાં આવી છે અને ન્યાયાધીશ દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્દોષ છૂટકારા સામે વલણ સામાન્ય છે, તો એસઆઈટીને પરવાનગી આપવી ન્યાયસંગત અને યોગ્ય રહેશે. તેથી, પરવાનગી આપવામાં આવે છે. અરજી તે મુજબ નિકાલ કરવામાં આવે છે।

૧૦. અપીલો લંબિત રહેલી દરમ્યાન, અપીલકર્તા/આરોપીઓ પૈકીના કેટલાક દ્વારા સંહિતા ની કલમ ૩૮૯ (૧) હેઠળ અપીલ લંબિત હોય ત્યાં સુધી સજા સ્થગિત રાખવા તથા જામીન પર મુક્તિ માટે અનુસૂચિત અરજીઓ ફોજદારી વિવિધ અરજી નં. ૨૮૧૩/૨૦૧૫ તરીકે દાખલ કરવામાં આવી, જે ૩૦ નવેમ્બર,

૨૦૧૫ના આદેશ દ્વારા ફગાવવામાં આવી. તેનાથી વ્યથિત થઈ, અરજદારો વિશેષ અનુમતિથી અપીલ કરવા માટેની અરજીઓ (ફોજદારી) સીઆરએલએમપી નં. ૫૨૨૧/૨૦૧૬ તથા સંલગ્ન મુદ્દાઓમાં સર્વોચ્ચ અદાલતમાં પહોંચ્યા. વિશેષ અનુમતિ અરજીઓ ૧ એપ્રિલ, ૨૦૧૬ના સામાન્ય આદેશ દ્વારા ફગાવવામાં આવી, જે નીચે મુજબ વાંચાય છે:

> " હુકમ
>
> વિલંબ માફ કરવામાં આવે છે. "
>
> અમે વડી અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશમાં હસ્તક્ષેપ કરવા ઇચ્છતા નથી. તેમ છતાં, શક્ય હોય તો, અમે વડી અદાલતને ત્રણ મહિનાની અંદર અપીલનો નિર્ણય કરવાનો અનુરોધ કરીએ છીએ. બીમારીના આધારે તાત્કાલિક જામીન માટે વડી અદાલત સમક્ષ અરજી રજૂ કરવાનું પણ અર્જીદાર માટે અનુમતિયોગ્ય રહેશે. જો ત્રણ મહિનાની અંદર અપીલનો નિર્ણય ન થાય, તો અર્જીદાર(ઓ) જામીન માટેની વિનંતીનું પુનઃસમીક્ષણ કરી શકે છે, જેનું તેના પોતાના ગુણદોષના આધારે વિચાર કરવામાં આવશે.
>
> વિશેષ અનુમતિ અરજીઓ નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

૧૧. તદનુસાર, પ્રવેશ પીઠનો સમય સમાપ્ત થઈ ગયા મુદ્દા નં. આ અપીલોની દિવસ પ્રતિદિન આધારે સુનાવણી હાથ ધરવામાં આવી. સુનાવણી આશરે ૨૮મી જૂન, ૨૦૧૬ના રોજ આરંભી. અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા સમગ્ર રેકર્ડનું વારંવાર વાંચન કરવામાં આવતાં અને વિસ્તૃત દલીલો રજૂ કરવામાં

આવતાં, સુનાવણી પોતે જ આશરે ૯મી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૬ સુધી ચાલતી રહી અને તેથી ત્રણ મહિનાની અંદર અપીલોનો નિર્ણય કરવો શક્ય ન હતો.

૧૨. આ તમામ અપીલો ૯ નવેમ્બર, ૨૦૧૧ના સામાન્ય ચુકાદા અને આદેશમાંથી ઉદ્ભવે છે, જે માનનીય સત્ર અદાલત, નિર્દિષ્ટ અદાલત, મહેસાણા દ્વારા સત્ર કેસ નં. ૨૭૫/૨૦૦૨, ૧૨૦/૨૦૦૮, ૭/૨૦૦૯ અને ૭૨/૨૦૧૦ માં આપવામાં આવ્યો હતો; અને તેથી, તે તમેમણાી એકસાથે સુનાવણી હાથ ધરવામાં આવી હતી તથા આ સામાન્ય ચુકાદા દ્વારા તેમનો નિકાલ કરવામાં આવે છે.

૧૩. ફોજદારી અપીલ નં. ૧ વર્ષ ૨૦૧૨, કુલ ઓગણત્રીસ (૨૯) આરોપીઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી છે, જેમ કે સત્ર કેસ નં. ૨૭૫ વર્ષ ૨૦૦૨માં મૂળ આરોપી નં. ૧, ૨, ૫, ૬, ૧૧, ૧૪, ૧૬, ૧૮, ૨૭, ૨૮, ૩૦ થી ૩૫, ૩૭, ૩૮, ૪૦ થી ૪૪, ૪૬, ૪૮ થી ૫૦, ૫૨ અને ૫૪; ફોજદારી અપીલ નં. ૪ વર્ષ ૨૦૧૨ પટેલ કાલાભાઈ ભીખાભાઈ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી છે, જે સત્ર કેસ નં. ૭ વર્ષ ૨૦૦૯માં મૂળ આરોપી નં. ૯ છે; ફોજદારી અપીલ નં. ૫ વર્ષ ૨૦૧૨ પટેલ ડાહ્યાાભાઈ વણાભાઈ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી છે, જે સત્ર કેસ નં. ૧૨૦ વર્ષ ૨૦૦૮માં મૂળ આરોપી નં. ૭ છે; ફોજદારી અપીલ નં. ૧૪૦ વર્ષ ૨૦૧૨ ગુલામ અલી અકબરમિયા શેખ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી છે, જેમાં સત્ર કેસ નં. ૭ વર્ષ ૨૦૦૯માં મૂળ આરોપી નં. ૧૦ પટેલ ગોવિંદભાઈ મોહનભાઈના નિર્દોષ છૂટકારાને

પડકારવામાં આવ્યો છે; ફોજદારી અપીલ નં. ૧૪૨ વર્ષ ૨૦૧૨ ઇબ્રાહીમભાઈ રસૂલભાઈ શેખ, ગુલામ અલી ી અકબરમિયા શેખ, મુસ્તુફામિયા રસૂલમિયા શેખ અને મોહદ. સત્તાર બચુમિયા શેખ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી છે, જેમાં સત્ર કેસ નં. ૨૭૫ વર્ષ ૨૦૦૨માં મૂળ આરોપી નં. ૧૨, ૧૭, ૨૧, ૨૨, ૨૫, ૨૬, ૨૯, ૩૬ અને ૩૯ના નિર્દોષ છૂટકારાને પડકારવામાં આવ્યો છે; ફોજદારી અપીલ નં. ૧૪૮ વર્ષ ૨૦૧૨ ઇબ્રાહીમભાઈ રસૂલભાઈ શેખ અને ગુલામ અલી ી અકબરમિયા શેખ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી છે, જેમાં સત્ર કેસ નં. ૧૨૦ વર્ષ ૨૦૦૮માં મૂળ આરોપી નં. ૩ થી ૬ના નિર્દોષ છૂટકારાને પડકારવામાં આવ્યો છે; ફોજદારી અપીલ નં. ૧૯૨ વર્ષ ૨૦૧૨ ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી છે, જેમાં સત્ર કેસ નં. ૨૭૫ વર્ષ ૨૦૦૨ના મૂળ આરોપી નં. ૪, ૮, ૯, ૧૨, ૧૭, ૨૦, ૨૧, ૨૨, ૨૫, ૨૬, ૨૯, ૩૬, ૩૯, ૪૭, ૫૧ અને ૫૩ તેમજ સત્ર કેસ નં. ૧૨૦ વર્ષ ૨૦૦૮ના મૂળ આરોપી નં. ૧ થી ૬ અને ૮, તથા સત્ર કેસ નં. ૭ વર્ષ ૨૦૦૯ના મૂળ આરોપી નં. ૨, ૩, ૫ થી ૮, ૧૦ અને ૧૧ના નિર્દોષ છૂટકારાને પડકારવામાં આવ્યો છે; અને ફોજદારી અપીલ નં. ૫૮૨ વર્ષ ૨૦૧૨ વિશેષ તપાસ દળ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી છે, જેમાં સત્ર કેસ નં. ૨૭૫ વર્ષ ૨૦૦૨ના મૂળ આરોપી નં. ૪, ૮, ૯, ૧૨, ૧૭, ૨૦, ૨૧, ૨૨, ૨૫, ૨૬, ૨૯, ૩૬, ૩૯, ૪૭, ૫૧ અને ૫૩ તેમજ સત્ર કેસ નં. ૧૨૦ વર્ષ ૨૦૦૮ના મૂળ આરોપી નં. ૧ થી ૬ અને ૮, તથા સત્ર કેસ નં. ૭ વર્ષ ૨૦૦૯ના મૂળ આરોપી નં. ૨, ૩, ૫ થી ૮, ૧૦ અને ૧૧ના નિર્દોષ છૂટકારાને પડકારવામાં આવ્યો છે.

<u>સબમિશન્સ :</u>

૧૪. શ્રી યુ. એસ. લખાણી, વરિષ્ઠ વકીલ, અપીલકર્તાઓ તરફના વિદ્વાન વકીલે સાક્ષીઓના સમગ્ર જમા નિવેદનો તેમજ સંબંધિત દસ્તાવેજી પુરાવાનું વિસ્તૃત અને વિગતવાર રીતે અદાલત સમક્ષ અવલોકન કરાવ્યું. પુરાવાનું વાચન જ કરવામાં લગભગ ત્રણ સપ્તાહ લાગ્યા. વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે, જો કે આ ઘટના કેટલાક વ્યક્તિઓના સમૂહ દ્વારા કરવામાં આવેલો કહેવાતો અત્યંત ક્રૂર અને ભયાનક કૃત્યના સ્વરૂપની છે, અને પીડિતો તથા તેમના સગાસંબંધીઓ ન્યાય તથા ગુનામાં સંડોવણી જણાતા અપરાધીઓની સજા માટે માંગ કરે તે યોગ્ય છે, તેમ છતાં, સાથે સાથે અદાલતે એ પણ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે કોઈ નિર્દોષ વ્યક્તિ અથવા સ્પષ્ટપણે ખોટી રીતે સંડોવાયેલ જણાતી વ્યક્તિને સજા ન થાય. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે રેકોર્ડ પુરાવાની મૂલવણી કરતી વખતે નીચેના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોને ધ્યાનમાં રાખવા આવશ્યક છે:

(૧) ફરિયાદ પક્ષ જ એવો છે કે જેને દરેક આરોપી સામે કેસને વાજબી શંકાથી પર સાબિત કરવાની ફરજ છે અને તેને પોતાના જ બળે ઊભું રહેવું જોઈએ. તેથી, ફરિયાદ પક્ષનું પ્રાથમિક કર્તવ્ય એ છે કે જે તમામ તથ્યો આક્ષેપિત કરવામાં આવ્યા છે, તે ન્યાયિક મનને સંતોષ થાય તે રીતે સાબિત કરે. (૨) આરોપીઓને પોતાની બચાવ દલીલ સાબિત કરવાની આવશ્યકતા નથી, ભલે તે વિશેષરૂપે રજૂ કરવામાં આવી હોય, અને બચાવ દલીલ સાબિત કરવામાં નિષ્ફળતા થવાથી કોઈપણ રીતે ફરિયાદ પક્ષનો કેસ મજબૂત થતો નથી કે ફરિયાદ પક્ષને કોઈ વધુ સારા આધાર પર મૂકી શકાતો નથી. (૩)

આરોપીઓ પર બચાવ સિદ્ધ કરવાનો ભાર, ફરિયાદ પક્ષને પોતાનો કેસ સિદ્ધ કરવાનો જેટલો ભારે હોય તેટલો ભારે નથી અને આરોપીઓએ માત્ર અદાલતને એ દર્શાવવાનું છે કે તેઓ જે બચાવ રજૂ કરી રહ્યા છે તે શક્ય છે અથવા વિશ્વસનીય છે.(૪) સાક્ષીઓની સાક્ષ્યની મૂલવણી કરતી વખતે, અદાલત, સ્વાભાવિક રીતે, સમયના પ્રવાહને કારણે અથવા સાક્ષીઓ ગ્રામ્ય પૃષ્ઠભૂમિના હોવાને કારણે અથવા દૃશ્યસ્મૃતિના અભાવને કારણે ઉદ્ભવેલી એવી નાની, તુચ્છ અને સ્વાભાવિક વિસંગતિઓ તથા ચૂકીઓને અવગણે છે અને તેમને વિશેષ મહત્ત્વ આપતી નથી; જો કે, જો વિસંગતિઓ, ચૂકો અને સુધારાઓ સ્પષ્ટ, ઈરાદાપૂર્વકના, મહત્ત્વના અને નોંધપાત્ર જણાય, અને જે નિશ્ચિતપણે ફરિયાદ પક્ષના કેસના મૂળ આધારને ગંભીર રીતે અસર કરે, તો અદાલત સાક્ષીની સમગ્ર સાક્ષ્યને અસ્વીકાર કરવામાં સંકોચ રાખશે નહીં અને તેને વિચારણા બહાર મૂકી દેશે. (૫) ગુનામાં આરોપીની સંડોવણી સાબિત કરવા માટે માત્ર પુરાવાનું પ્રમાણ નહીં, પરંતુ તેની ગુણવત્તા આવશ્યક છે; અને તે માટે પુરાવાની પ્રકૃતિ ઉત્તમ ગુણવત્તાની હોવી જોઈએ. અવિશ્વસનીય અને/અથવા અવિશ્વાસપાત્ર સાક્ષીની સાક્ષીનો ઉપયોગ એ જ પ્રકારના અન્ય સાક્ષીઓની સાક્ષીને સમર્થન આપવા માટે કરી શકાય નહીં.(૬) જ્યારે આરોપીઓની સંખ્યા મોટી હોય અને સાક્ષીઓની સંખ્યા પણ મોટી હોય, ત્યારે અદાલત પુરાવાની ખૂબ જ કાળજીપૂર્વક અને વિશેષ સાવચેતીપૂર્વક મૂલવણી કરશે, જેથી આરોપીઓની ખોટી અથવા અતિશય સંડોવણીની તમામ કે કોઈપણ શક્યતા નિવારી શકાય.(૭) જો અદાલતને ફરિયાદ

પક્ષના કેસમાં કોઈ પણ વાજબી શંકા જણાય, જે કાલ્પનિક ન હોય, તો અદાલત હંમેશાં આરોપીને શંકાનો લાભ આપશે.

૧૪.૧ આરોપ (આંક–૭૮)નો ઉલ્લેખ કરતાં, વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે

(૧) કોઈપણ આરોપી સામે કોઈ વિશિષ્ટ કૃત્ય કર્યાનો અથવા કોઈ વિશિષ્ટ ગુનો કર્યાનો કોઈ ચોક્કસ આક્ષેપ કે આરોપ નથી. બીજા શમુદ્દા નં. ોમાં, કોઈ પણ મહત્વપૂર્ણ કૃત્ય અથવા ગુનાનો કોઈ આક્ષેપ નથી, અને

(૨) સમગ્ર આરોપમાં, ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ અથવા ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ કોઈપણ વ્યક્તિએ કોઈ ગુનો અથવા કૃત્ય કર્યું હોવાનું કોઈપણ વ્યક્તિ સામે કોઈ આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો નથી.

૧૪.૨ રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે કોઈ પણ સાક્ષીએ નામલાયક કોઈ પુરાવો શોધ્યો નથી કે એવી રીતે નિવેદન આપ્યું નથી, કે જેમાં આ બાબતો અંગે સ્પષ્ટતા હોય –

(૧) કોને કોણ માર્યું,

(૨) કોના પર કોના દ્વારા ઘાતક હથિયારો વડે હુમલો કરવામાં આવ્યો,

(૩) કોને કોણે માર્યું, (૪) કયા આરોપીએ કેબિનોને આગ લગાવી,

(૫) કયા આરોપીએ ઘરોને આગ લગાવી,

(૬) કોણ સાક્ષીઓના ઘરોમાં પ્રવેશ્યું, (૭) કોણે લૂંટ અથવા ડાકાઈ આચરી,

(૮) કયો આરોપી કબરસ્તાનમાં (સમાધિસ્થળમાં) પ્રવેશ્યો,

(૯) કયા આરોપીએ સમાધિને નુકસાન પહોંચાડ્યું,

(૧૦) કોણે કોઈ વર્ગની ધાર્મિક ભાવનાઓ કે ધર્મને અવમાનિત કરીને તેમની લાગણીઓને ઠેસ પહોંચાડવા માટે ઈરાદાપૂર્વક અથવા દુર્ભાવનાપૂર્ણ કૃત્યો કર્યા, અને (૧૧) કોણે ધર્મના આધાર પર વિવિધ જૂથો વચ્ચે વૈરભાવ વધાર્યો?

૧૪.૩ એ જણાવવામાં આવ્યું હતું કે જ્યારે સોળ હથિયારો તથા અન્ય વસ્તુઓ, જેમાં તેર હથિયારો અને ત્રણ ગેલનનો સમાવેશ થતો હતો, જપ્ત કરવામાં આવ્યા હતા, ત્યારે ફરિયાદ પક્ષ કોઈપણ આરોપી વિરુદ્ધ તેમાંથી કોઈનો ઉપયોગ થયો હતો તે સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયો છે. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે નીચલી અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે કોઈપણ વસ્તુ કોઈપણ આરોપીને ગુના સાથે જોડતી નથી અને તેથી સમગ્ર પુરાવા પર વિશ્વાસ મૂકવામાં આવ્યો નથી. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે કોઈપણ આરોપી દ્વારા કોઈ પણ તાત્વિક કૃત્ય કરવામાં આવ્યું ન હોવાની પરિસ્થિતિમાં, ફરિયાદ પક્ષ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ના વ્યાપમાં તમામ આરોપીઓને લાવવા માગતો હતો, જેથી તેમના ઉપર પરોક્ષ અને/અથવા પ્રતિનિધીય જવાબુદ્ધા નં. ારી નાંખી શકાય.

૧૪.૪ જે પરિસ્થિતિના સંદર્ભમાં આ ઘટના બની હતી, તેના તરફ ધ્યાન દોરતાં જણાવાયું કે ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ સાબરમતી ટ્રેનની ઘટના બની હતી, જેના પરિણામે સમગ્ર ગુજરાત રાજ્યમાં કોમી રમખાણો ફાટી નીકળ્યા હતા.

૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગુજરાત બંધનું આહ્વાન કરવામાં આવ્યું હતું. ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ભારત બંધનું આહ્વાન કરવામાં આવ્યું હતું. સાબરમતી ટ્રેન નરસંહારમાં અસરગ્રસ્ત થયેલા, ઈજાગ્રસ્ત થયેલા અને આ ઘટનાના પીડિત એવા કર સેવકોમાં બહુમતી મહેસાણા જિલ્લાના હતા. પોલીસ અધિકારીઓએ તેમની સાક્ષીમાં સ્વીકાર્યું મુજબ, વિસનગર, વિજાપુર, ખેરાલુ, વાસઈ વગેરે જેવા કેટલાક સંવેદનશીલ કેન્દ્રો હતાં, જે રમખાણોથી ગંભીર રીતે પ્રભાવિત થયા હતા, અને આ સ્થળોમાંથી અનેક કોમી ઘટનાઓની જાણકારી મળી હતી. પરંતુ સરદારપુરામાં અસાધારણ કોમી સૌહાર્દ પ્રવર્તતું હતું. ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ, ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ તથા ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ પણ સાક્ષીઓએ જણાવ્યું હતું કે તેમણે પોતાની દૈનિક પ્રવૃત્તિઓ ચાલુ રાખી હતી, બજારમાં ગયા હતા, પોતાની ગલ્લા/દુકાનો ખોલી હતી; મુસ્લિમ સાક્ષીઓએ પણ કહ્યું હતું કે આ ઘટના બની ત્યાં સુધી તેઓ નમાજ અદા કરવા ગયા હતા. આ ત્રણેય દિવસ દરમિયાન, કોઈ હિન્દુ વ્યક્તિ દ્વારા અલ્પસંખ્યક સમુદાય પર કરવામાં આવેલા કોઈપણ હુમલાની એક પણ ઘટના નોંધાઈ નથી. ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ મોડી સાંજે અથવા રાત્રે ઝૂંપડાં સળગાવવાની ઘટના, જો કે, નોંધાઈ હતી, છતાં પુરાવા દર્શાવે છે કે તે સરદારપુરા ◌ા લોકો દ્વારા કરવામાં આવી ન હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ઝૂંપડાં સળગાવવાની આ ઘટના સરદારપુરા ◌ા લોકોના હાથે બની હતી, તેવું દર્શાવતો કોઈ પુરાવો નથી.

૧૪.૫ વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સ્વીકાર્ય રીતે, ગામ સુંદરપુરમાં કોમી

અશાંતિ થઈ હતી અને સુંદરપુરના ઘણાં મુસ્લિમ પરિવારોે સરદારપુરામાં રહેવાની પોતાની ઈચ્છા વ્યક્ત કરી હતી, કારણ કે તેમને તે સ્થળ સૌથી સુરક્ષિત લાગ્યું હતું. નિવૃત્ત પોલીસ અધિકારી ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૦ મુન્સફખાન પઠાણે પીએસઆઈ શ્રી પરમાર (ફ.ફ.પ.સા. ુ–૯૦)ને વિનંતી કરી હતી કે તેઓ સુંદરપુરથી સરદારપુરા ા સુધી તે પરિવારના સ્થળાંતરની વ્યવસ્થા કરે અને તેમને પઠાણ મહોલ્લામાં રાખે. ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સાંજના સમયે, તેમને સ્થળાંતરિત કરવા માટે પીએસઆઈ દ્વારા વ્યવસ્થાઓ કરવામાં આવી હતી અને પુરાવામાં આવ્યું છે કે તેમાંના કેટલાક વાહનોમાં આવ્યા હતા અને કેટલાક પગપાળા આવ્યા હતા. સૂચવવામાં આવ્યું હતું કે સુંદરપુરથી સરદારપુરા ા સુધી પરિવહન દરમિયાન કોઈ પણ વ્યક્તિ પર હુમલો કરવામાં આવ્યો નહોતો, તેમ છતાં ગામલોકોને ખબર હતી કે મુસ્લિમો સુંદરપુરથી સરદારપુરા ા આવી રહ્યા છે. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે પઠાણ મહોલ્લો બંધિયાર સ્થાન નથી અને તેમાં કોઈ દરવાજા નથી; તેથી, સરદારપુરા નાહિન્દુ સમુદાય માટે તે મહોલ્લો અત્યંત સરળ અને નરમ લક્ષ્ય બની શક્યો હોત, છતાં ત્યાં કોઈ હુમલો કરવામાં આવ્યો નહોતો.

૧૪.૬ અદાલતનું ધ્યાન આંક ૪૨૦ અને ૪૨૧ પરના નકશાઓ તરફ દોરવામાં આવ્યું, જે ફ.ફ.પ.સા. –૩૭ બાબુભાઈ સાઠવારા, સર્કલ અધિકારી દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવ્યા હતા, એ રજૂ કરવા માટે કે આ નકશાઓથી ગુનાસ્થળની વાસ્તવિક અને સાચી સ્થિતિ ખુલતી નથી તથા આ નકશાઓ માપસર મુજબના પણ નથી. આ તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું કે પ્રથમ નકશો ઘટનાના લગભગ અઢી

વર્ષ મુદ્દા નં. તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો, અને બીજો નકશો એસ.આઈ.ટી.એ તપાસ સંભાળી લીધા મુદ્દા નં. તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીના નિવેદન પરથી સ્પષ્ટ છે કે નકશાઓ માત્ર ગુનાસ્થળના પંચનામાના આધારે જ તૈયાર કરવામાં આવ્યા છે અને કોઈપણ નકશામાં એ બાબતનો ઉલ્લેખ નથી કે તે સ્થળની ચકાસણી કર્યા મુદ્દા નં. તૈયાર કરવામાં આવ્યા હતા. આંક ૪૨૦ના નકશામાં મહેમૂદમિયાના મકાન સિવાય અન્ય કોઈ પણ મકાનનાં માપ દર્શાવવામાં આવ્યા નથી, એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે જ્યારે માપ લેવામાં આવ્યાં નથી, અને પંચનામામાં મકાનો તથા વસ્તુઓની ભૌતિક સ્થિતિ દર્શાવવામાં આવી નથી, ત્યારે માત્ર પંચનામા પર આધાર રાખી શકાય નહીં. આ તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું કે સાક્ષીએ શેખ મહોલ્લામાં મકાનની બે પંક્તિઓ વચ્ચેનું અંતર માપ્યું નથી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે નકશાના અવલોકનથી એવું જણાય છે કે સામસામી મકાનોની પંક્તિઓમાં મકાનો સમદૂર છે, જ્યારે સાક્ષીઓની જુબાનીિસાબીમાંથી ખુલ્યું છે કે એક પંક્તિના મકાનો સામી પંક્તિના મકાનોથી સમદૂર નથી અને દરેક મકાન વચ્ચેનું અંતર અલગ–અલગ છે. તેથી, નકશો તો ગુનાસ્થળની મુલાકાત લીધા વિના જ તૈયાર કરવામાં આવ્યો હોય તેમ જણાય છે અને તેથી તે ગુનાસ્થળની સાચી અને યોગ્ય સ્થિતિ દર્શાવતો નથી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે નકશો તૈયાર કરતી વખતે તે ગુનાસ્થળે જે વાસ્તવમાં જણાય તે આધારે જ હોવો જોઈએ, પંચનામાના આધારે નહીં. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે નકશાઓ માત્ર ગુનાસ્થળના પંચનામાના આધારે તૈયાર કરવામાં આવ્યા હોવાથી અને તે ઘટનાની તરત મુદ્દા નં.

ના ગુનાસ્થળની વાસ્તવિક અને યોગ્ય સ્થિતિ દર્શાવતા નથી તથા આ નકશાઓ માપસર મુજબના પણ નથી, તેથી તેમના પર આધાર રાખી શકાય નહીં અને પુરાવામાં વાંચી શકાય નહીં. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે રેકોર્ડથી જણાય છે કે મુંસફખાન પઠાણનું નિવેદન પ્રથમવાર ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ નોંધવામાં આવ્યું હતું. નિવૃત્ત પોલીસ અધિકારી હોવાને કારણે તે અનુભવી વ્યક્તિ છે અને કહેવાય છે કે ઘટના પછી તરત, જ્યારે સમગ્ર પોલીસ દળ આવી ગયું હતું ત્યારે, તે હાજર હતો; તેમ છતાં ૬ માર્ચ સુધી તેણે પોલીસને પોતાનું નિવેદન આપ્યું નહોતું. જે દિવસે તેનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું, તે જ દિવસે હરી મગને ૨૮ ફેબ્રુઆરીએ ગલ્લા સળગાવવાના સંદર્ભમાં ફરિયાદ નોંધાવી હતી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે મુંસફખાને લોકોને માર્ગદર્શન આપ્યું હોય અને હરી મગનને એવી રીતે ફરિયાદ લખાવી હોય જાણે સરદારપુરા ા પટેલોએ ઝૂંપડાં સળગાવ્યાં હોય. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીનો કેસ એવો છે કે ત્યારબાદ ં. ફરિયાદ પી.એસ.આઈ. શ્રી પરમારને આપવામાં આવી હતી, જેમણે એવી કોઈ ફરિયાદ પ્રાપ્ત થઈ હોવાનો ઇનકાર કર્યો છે, અને ત્યારબાદ ં. ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ફરિયાદ નોંધવામાં આવી હતી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ઝૂંપડાં સળગાવવાની ઘટનાના સંદર્ભમાં મુંસફખાનના નિવાસસ્થાને શાંતિસભા યોજાઈ હોવાનું જણાવવામાં આવે છે, જ્યાં પી.એસ.આઈ. શ્રી પરમાર સહિત વિવિધ સમુદાયોના લોકો ભેગા થયા હતા. આગ્રહપૂર્વક રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે પછીથી બહાર આવેલી તમામ વાર્તાઓ આ વ્યક્તિ દ્વારા, શ્રીમતી તીસ્તા સેતલવાડની આગેવાની હેઠળની અને શ્રી રઈસ ખાનની સહાય ધરાવતી સિટિઝન્સ ફોર જસ્ટિસ એન્ડ પીસ નામની એક

એન.જી.ઓ.ની મદદથી, કરાયેલી વધારાની વાતો છે. વિદ્વાન વકીલના અનુસાર, મુંસફખાન એવો વ્યક્તિ છે જે જોઈ શકતો હતો કે હેરફેર કરવામાં આવી રહી છે, અને પંચનામો તેમાં અપવાદ નથી, જે ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ૭:૦૦થી ૧૧:૦૦ કલાક દરમિયાન તૈયાર કરવામાં આવ્યો હોવાનું દર્શાવવામાં આવે છે. આંક ૪૨૪ પરના પંચનામાનો સંદર્ભ આપતાં દલીલ કરવામાં આવી હતી કે તે જાણીજોઈને ીને અત્યંત કુશળતાપૂર્વક અને ઈરાદાપૂર્વક રચવામાં આવ્યો છે. ગુનાસ્થળના પંચનામાનો સંદર્ભ આપી એ તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું કે કેટલીક મકાનો સંપૂર્ણપણે બળી ગઈ હતી, કેટલીક મકાનોને કોઈ નુકસાન થયું નહોતું અને કેટલીક મકાનો બળી નહોતી. આ તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું કે પટેલોના મકાનો તરફ આવેલું ભીખુમિયાંનું મકાન પણ બળી ગયું હતું અને કબ્રસ્તાન તરફની બાજુએ પણ એવી મકાનો હતી જેને આગથી કોઈ નુકસાન થયું નહોતું, તેમ છતાં અંદરની વસ્તુઓ બળી ગઈ હતી, અને એવી જ સ્થિતિ સામેની પંક્તિના મકાનોના કેસમાં પણ હતી. આ તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું કે શેખ મહોલ્લાની બંને બાજુએ આગથી નુકસાન થયું હતું અને બંને બાજુએ કેટલીક મકાનોને કોઈ નુકસાન થયું નહોતું.

૧૪.૭ આગળ એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું કે પઠાણ મહોલ્લો નરમ નિશાન હોવા છતાં તેના પર હુમલો કરવામાં આવ્યો નથી. અદાલતનું ધ્યાન એ હકીકત તરફ દોરવામાં આવ્યું કે સરદારપુરા ા ગામમાં મેમણમેમણવાસ , મન્સૂરીવાસ, નાગોરીવાસ, પઠાણવાસ અને શેખવાસ જેવા અનેક વસવાટના વિસ્તાર છે, અને તેથી એ રજૂ કરવામાં આવ્યું કે શેખવાસ સિવાય અન્ય કોઈ સ્થળ પર એવો હુમલો

કરવામાં આવ્યો નથી કે જેથી આ વિસ્તારોમાં રહેતા, મુસ્લિમ સમુદાયના લોકોમાંથી કોઈને ઈજા પહોંચે. એ પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું કે તમામ વસ/મહોલ્લા ખુલ્લા છે અને ત્યાં કોઈ દરવાજા નથી. વધુમાં એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું કે શેખવાસ પર કરાયેલ હુમલો સરદારપુરા ા લોકો દ્વારા કરવામાં આવ્યો નહોતો, કારણ કે જ્યાં મુસ્લિમો વસવાટ કરતા હતા તેવા કોઈપણ વિસ્તારો પર હુમલો કરવામાં આવ્યો નહોતો અને સરદારપુરા ા લોકોએ આ ગુનો કર્યો નહોતો. હુમલાના ઢબને ધ્યાનમાં લેતા, એટલે કે શેખ મહોલ્લામાં આગળથી પ્રવેશ કરી પાછળથી હુમલો કરવો, પ્રથમ દૃષ્ટિએ એ સૂચવે છે કે રાત્રીના મોડા સમયે, આરોપિત ટોળું સુંદરપુર–કમલપુર માર્ગ પરથી આવ્યું હશે, કબ્રસ્તાન સુધી પહોંચ્યું હશે અને શેખવાસના પાછળના ભાગેથી હુમલો શરૂ કરવામાં આવ્યો હશે. એ પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું કે જો કોઈ સુંદરપુરથી કબ્રસ્તાનનો રસ્તો લે, તો કબ્રસ્તાનમાંથી સીધો શેખવાસના પાછળના ભાગે આવી શકાય છે અને સુંદરપુરનું ટોળું ગામની અંદરથી આવવું પડ્યું નહોતું, પરંતુ પાછળના ભાગેથી આવી શક્યું હોત.

૧૪.૮ રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ, એટલે કે ઘટનાના એક દિવસ પૂર્વે, પંચાયત કચેરી નજીકની ઝૂંપડીઓમાં નુકસાન પહોંચાડીને તેમને આગ લગાવવાની બીજી એક ઘટના નોંધાઈ હતી, જેમાં વિવિધ સમુદાયોના ઝૂંપડા અને ગલ્લાઓ સળગી ગયા હતા. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ ઘટના સરદારપુરા ા લોકોને દ્વારા કરાયેલ કૃત્ય નથી એવું માનવા માટે બે આધાર છે. પ્રથમ, સરદારપુરા ા પટેલો એવા આરોપીઓ સામે એવો કોઈ આરોપ

નથી કે તેમણે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ આ ગુનો કર્યો હતો અને બીજા, સાંપ્રદાયિક ઘટનાઓમાં હિંદુ સમુદાયના લોકો પોતે હિંદુ સમુદાયના જ અન્ય જાતિના લોકોની મિલકતને નુકસાન પહોંચાડે તેમ નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સંબંધિત સમયે સાંપ્રદાયિક ઉન્માદમાં ટોળાં ગામેગામ ફરી રહ્યા હતા અને કારણ કે તમામ સમુદાયોની દુકાનોનો નાશ કરવામાં આવ્યો હતો, તેથી બહારથી લોકો આવ્યા હોવાની શક્યતા હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આરોપપત્રમાં એવો કોઈ પુરાવો નથી કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ની ઘટના સરદારપુરા પટેલો દ્વારા કરવામાં આવી હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ ઘટના નજીકના ગામોના, ખાસ કરીને સુંદરપુર ગામના લોકોના હાથે બની હોવાની શક્યતા નકારી શકાય તેમ નથી.

૧૪.૯ રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પુરાવામાં આવું બહાર આવ્યું છે કે સુંદરપુરનો એક મુખેશ માધા, જે સબરમતીની હત્યાકાંડમાંથી બચી ગયો હતો, તેણે સુંદરપુરમાં એક બેઠક યોજી અને ગામલોકોને ઉશ્કેર્યા હતા; અને ખરેખર, તેના અનુસંધાને સુંદરપુરમાં એક ઘટના ઘટી હતી. સુંદરપુરના મુસ્લિમો પોતાને સુરક્ષિત અનુભવી રહ્યા નહોતા, અને તેથી, તેમણે એક હિમતખાન તાજ ખાનને સરદારપુરામાં ખસેડી આપવા વિનંતી કરી હતી, જેને તેઓ વધુ સુરક્ષિત માનતા હતા. દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે ૧૧:૩૫ કલાક સુધી સરદારપુરામાં કોઈ પર હુમલો થયો ન હતો.

૧૪.૧૦ અદાલતનું ધ્યાન ફ.ફ.પ.સા. ુ–૮૪ ઈમ્તિયાઝઅલી હુસૈનમિયા કુરેશીની સાક્ષી તરફ દોરવામાં આવ્યું હતું, જેમની તપાસ આંક–૬૫૭ પર કરવામાં આવી છે અને ખાસ કરીને તેની ત્રીજી પરાગ્રાફ તરફ, એ દર્શાવવા કે આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે ૨૮મી તારીખે મુકેશભાઈ માધાભાઈ, જે બજરંગ દળનો સભ્ય છે અને કરસેવા માટે અયોધ્યા ગયો હતો, તેણે સુંદરપુર ગામમાં એક બેઠક બોલાવી હતી, જ્યાં તેણે કહ્યું હતું કે તેમના કરસેવકોની હત્યા કરવામાં આવી છે અને તે પ્રમાણે તેમને ઉશ્કેર્યા હતા; તેમજ તેણે આગળ ઉશ્કેર્યા હતા કે તેમના મહોલ્લાના લોકો સારદારપુરામાં છે અને તેમને મારી નાખવા જોઈએ. તે સમયે તેની સાક્ષીમાં ઉલ્લેખિત ગામના લોકો હાજર હતા. વિજાપુર પોલીસ મથક આઈ–સી.આર. નં. ૫૪ વર્ષ ૨૦૦૨ અંતર્ગત નોંધાયેલી પ્રથમ માહિતી અહેવાલનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો, જે મલેક હિમમતખાન તાજખાન દ્વારા સુંદરપુર ગામના વિવિધ વ્યક્તિઓ સામે દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો, તેમજ વિજાપુર પોલીસ મથક આઈ–સી.આર. નં. ૬૨ વર્ષ ૨૦૦૨ અંતર્ગત નોંધાયેલી પ્રથમ માહિતી અહેવાલનો પણ, જે પંચાલ બાબુભાઈ અંબાલાલ દ્વારા ૫૦૦ મુસ્લિમોની ટોળી સામે દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સુંદરપુરમાં તંગ વાતાવરણને ધ્યાનમાં રાખતાં, અને મુસ્લિમો સારદારપુરામાં સ્થળાંતર કરીને ગયા હતા તે હકીકત તથા હિમમતખાન તાજખાનની ફરિયાદને જોતા, સુંદરપુરના લોકો આવીને ગુનો કર્યો હોવાની શક્યતા છે. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા એવું સકારાત્મક સાક્ષ્ય રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે સુંદરપુરમાંથી મોટી ટોળી સરદારપુરા ા ગામમાં પ્રવેશી હતી, જેના પરિણામે લાઠીચાર્જ કરવામાં આવ્યો હતો, અશ્રુવાયુનાં

શેલ છોડવામાં આવ્યા હતા અને પોલીસ દ્વારા ગોળીબાર પણ કરવામાં આવ્યો હતો. પંચાયત કચેરીની નજીકની ઘટના ૧ માર્ચે લગભગ રાત્રે ૧૦ વાગ્યે બની હતી અને તે સમયે કેબિનો તથા એક ફકીરના ઘરનું દહન કરવામાં આવ્યું હતું, અને શેખ મહોલ્લાના ખૂણે આવેલી કેબિનોનું નહીં. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે પંચાયત કચેરીની કેબિનો સળગાવવામાં આવી હતી તે અંગે નિશ્ચિત સાક્ષ્ય ઉપલબ્ધ છે, જે ઓછામાં ઓછા આઠ સાક્ષીઓની સાક્ષીઓથી સમર્થિત થાય છે.

૧૪.૧૧ ઘટનાના સમય અંગે, ફ.ફ.પ.સા. –૯૦ ગલબાભાઈ ખેમાભાઈ પરમાર (જી.કે. પરમાર)ની સાક્ષીનો સંદર્ભ આપીને એ દર્શાવવામાં આવ્યું કે પીએસઆઈ પરમાર બપોરથી જ ત્યાં સમગ્ર સમય હાજર હતા અને પીએસઆઈ રાઠોડ રાત્રે આશરે ૮:૩૦ વાગ્યે તેમની સાથે જોડાયા હતા. વિજાપુર પોલીસ મથક આઈ–સી.આર. નં. ૪૫/૨૦૦૨ (આંક ૮૫૬) મુજબ નોંધાયેલ પ્રાથમિક માહિતી અહેવાલનો સંદર્ભ આપીને સૂચવવામાં આવ્યું કે તેમાં ગુનો રાત્રે ૨૨:૦૦ કલાકે ઘટ્યો હોવાનું દર્શાવ્યું છે અને તે ૨૩:૫૦ કલાકે નોંધાયો હતો. પોલીસ સાક્ષીઓની સાક્ષીનો સંદર્ભ આપીને દલીલ કરવામાં આવી કે સરદારપુરા ◌ા ગામમાં શાંતિ હતી તે હકીકતને ધ્યાને લઈ પોલીસ વિજાપુર ગઈ હતી અને તેથી ઘટના રાત્રે ૧૧ વાગ્યા પછી જ ઘટી હોવી જોઈએ. દલીલ કરવામાં આવી કે આ સમકાલીન નોંધ છે, એટલે કે પોલીસ અધિકારી દ્વારા નોંધાયેલ પ્રાથમિક માહિતી અહેવાલ, જે રેકોર્ડ પર પુરવાર થયેલ છે, જે વિશે પોલીસ અધિકારી પોતાની જબાનીમાં કહે છે અને અન્ય પોલીસ સાક્ષીઓ દ્વારા સમર્થિત છે; તેથી તેનો અવિશ્વાસ કરવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ રહેતો નથી.

દલીલ કરવામાં આવી કે આ પ્રકારનું પુરાવું પુરવાર થયેલું માની સ્વીકારવામાં આવવું જોઈએ અને ત્યારબાદ ં. , પ્રશ્નિત ઘટના સુધી પહોંચતા પુરાવાના સમગ્ર સમૂહ પર વિચાર કરવો આવશ્યક છે. ફ.ફ.પ.સા. –૯૨ જીવાગિરી વિહાગિરી ગોસ્વામીની સાક્ષીનો સંદર્ભ આપીને એ દર્શાવવામાં આવ્યું કે તેઓ મોબાઇલ વાનમાં પીએસઆઈ પરમાર સાથે હતા. દલીલ કરવામાં આવી કે આ સાક્ષીની સાક્ષીથી પણ વધુ સ્પષ્ટ થાય છે કે ઘટના રાત્રે ૧૦ વાગ્યે ઘટી હતી અને ત્યારબાદ ં. તેમણે ગામમાં બે ફેરા માર્યા હતા અને ગામમાં જાહેરના કોઈ માણસો દેખાયા નહોતા; અને વાતાવરણ શાંત થઈ ગયેલું જોઈ તેઓ વિજાપુર ચાલી ગયા હતા. ફ.ફ.પ.સા. – ૯૯ કૃષ્ણકુમાર કાંતિલાલ, નિશસ્ત્ર કોન્સ્ટેબલ, ખાસ કરીને તેના પરા પનો સંદર્ભ આપીને એ દર્શાવવામાં આવ્યું કે તેણે જણાવ્યું હતું કે આશરે રાત્રે ૧૦ વાગ્યે તેઓ પંચાયત કાર્યાલય ખાતે હતા ત્યારે સુન્દરપુર તરફથી આશરે એક હજાર માણસોની ભીડ આવી હતી અને સરદારપુરા ા તરફથી આશરે પાંચસો માણસોની બીજી ભીડ આવી હતી, અને તેમણે લાઠીચાર્જ તથા ગોળીબારનો આશરો લીધો હતો, ત્યારબાદ ં. ભીડ વિખેરાઈ ગઈ હતી. પેટ્રોલિંગ દરમિયાન તેમણે બે કેબિન અને એક હાથગાડી સળગતી જોઈ હતી. ફ.ફ.પ.સા. –૧૦૧ ખોદીદાસ ગોવિંદભાઈ, પોલીસ નાયબ નિરીક્ષક શ્રી એમ.એલ. રાઠોડ સાથેની બીજી મોબાઇલ સાથે સંકળાયેલા પોલીસ કોન્સ્ટેબલ, ની સાક્ષીનો સંદર્ભ આપીને એ દર્શાવવામાં આવ્યું કે તેણે સાક્ષી આપી હતી કે રાત્રે આશરે ૨૨:૦૦ કલાકે, જ્યારે તેઓ પેટ્રોલિંગ કરી રહ્યા હતા ત્યારે શેખવાસના ખૂણે બે–ત્રણ ગલ્લા સળગતા તેઓએ જોયા હતા. દલીલ કરવામાં આવી કે રેકોર્ડ પર આવ્યું છે કે ૨૩:૫૦ કલાક સુધી કેબિન સળગવા સિવાય બીજી કોઈ

ઘટના બની નહોતી. ફ.ફ.પ.સા. –૧૦૨ લાલજીભાઈ ્્અર્જુન ભાઈ દેસાઈની સાક્ષીનો સંદર્ભ અપાયો, જે પોલીસ નાયબ નિરીક્ષક રાઠોડ સાથે લેખક તરીકે ફરજ બજાવી રહ્યા હતા અને તપાસમાં તેમની મદદ કરી રહ્યા હતા, જેમાં તેમણે અન્ય બાબતો સાથે એ પણ સાક્ષી આપી હતી કે ૨૨:૦૦ કલાકે તેઓ ગ્રામ પંચાયત કાર્યાલય નજીક ઊભા હતા ત્યારે સરદારપુરા ા તરફથી આશરે પાંચસો માણસોની ભીડ આવી હતી અને સુન્દરપુર તરફથી બીજી ભીડ આવી હતી અને તેમની મોબાઇલ વાનને ઘેરી લીધી હતી; અને ભીડને કાબૂમાં લેવી અશક્ય બનતા તેમણે આંસુગૅસના શેલ છોડવા અને ગોળીબાર કરવાનો આશરો લીધો હતો, ત્યારબાદ ં. ભીડ વિખેરાઈ ગઈ હતી. દલીલ કરવામાં આવી કે તેથી, તે દિવસે રાત્રે ૧૦ વાગ્યે શું બન્યું હતું તે અંગે પોલીસ અધિકારીઓની સાક્ષીમાંથી સ્પષ્ટ પુરાવો પ્રાપ્ત થયો છે.

૧૪.૧૨ વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું કે પોલીસના સાક્ષ્યોમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે સરદારપુરા તેમજ અન્ય ગામોમાં વાતાવરણ અત્યંત ઉશ્કેરાયેલું હતું અને પંચાયત કચેરીની નજીક બહારના ભાગમાં લોકો એકત્ર થયા હતા. પોલીસ અધિકારીઓનું પુરાવું પોલીસ અધ્યક્ષના પુરાવાથી વધુ દૃઢ બને છે. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે કાયદાનું સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત એ છે કે પુરાવાનું સમગ્રરૂપે અવલોકન કરવું પડે. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે તમામ પોલીસ અધિકારીઓ તથા પોલીસ અધ્યક્ષે હકારાત્મક પુરાવું રજૂ કર્યું છે કે પગપાળા વિવિધ ગામોના ટોળાં એક નિશ્ચિત ગામમાં એકત્ર થઈ રહ્યા હતા અને વ્યક્તિઓને ઈજા પહોંચાડવા તથા સંપત્તિને નુકસાન કરવા પ્રયત્ન કરતા હતા. આ બાબત પંચાયત કચેરી અને સરદારપુરા બસ–સ્ટેન્ડ ખાતે પણ બની હતી, જ્યાં

સુન્દરપુર તરફથી એક વિશાળ ટોળું ગુનો કરવાના આશયથી આવ્યું હોવાનું કહેવાય છે. ફ.ફ.પ.સા. –૫૨ હિજબુલમિયા હુસૈનમિયા શેખના સાક્ષ્યનો સંદર્ભ આપીને દર્શાવવામાં આવ્યું કે તેમની પ્રતિવિચારણા દરમિયાન બહાર આવ્યું હતું કે તેઓ જ્યારે પ્રહલાદભાઈના ભઠ્ઠા ખાતે હતા, ત્યારે તેમણે સુન્દરપુરની દિશામાંથી આવતું ટોળું જોયું હતું. તેમણે વધુમાં સ્વીકાર્યું છે કે ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સાંજે તેમણે આશરે ૬ થી ૭ વાગ્યાની વચ્ચે સુન્દરપુરની દિશામાંથી મોટું ટોળું આવતું જોયું હતું અને તે ટોળું કહી રહ્યું હતું કે જ્યાં જ્યાં મિયાભાઈઓ રહે છે ત્યાં તેમને સળગાવી દેવા જોઈએ. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે આ સાક્ષી મુસ્લિમ સમુદાયના, અલગ શેખવાસમાં વસવાટ કરતા સાક્ષી છે અને તેમણે પણ આ તથ્યની પુષ્ટિ કરી છે કે ટોળું સુન્દરપુરની દિશામાંથી આવ્યું હતું. ફ.ફ.પ.સા. –૧૧૨ ગૌતમકુમાર વિશ્વનુભાઈ બારોટ (જી.વી. બારોટ), નાયબ પોલીસ અધ્યક્ષ તથા તપાસ અધિકારી (એસ.આઈ.ટી.)ના સાક્ષ્યનો, અને ખાસ કરીને તેના અનુચ્છેદ ૭૫નો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો, જેમાં તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે ઘટના બનતાં પહેલાં સુન્દરપુરમાંથી ઘણા મુસ્લિમો સરદારપુરા આવ્યા હતા. દર્શાવવામાં આવ્યું કે તેમના સાક્ષ્યના અનુચ્છેદ ૮૦માં તેમણે જણાવ્યું છે કે સુન્દરપુરમાંથી આવેલ ટોળાએ ઘટનામાં ભાગ લીધો હતો, પરંતુ આગ લગાવી નહોતી. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે તપાસ અધિકારી તરીકેના આ સાક્ષીએ આ નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યા છે કે સુન્દરપુરમાંથી આવેલ લોકો ઘટનામાં સહભાગી થયા હતા. ફરી ભારપૂર્વક જણાવવામાં આવે છે કે તમામ પોલીસ અધિકારીઓએ તેમના સર–તપાસ માં જણાવ્યું છે કે ટોળું સુન્દરપુરની દિશામાંથી આવ્યું હતું, કદાચ સુન્દરપુર અથવા અન્ય ગામોમાંથી, જે વાત મહેસાણાના પોલીસ

અધ્યક્ષ, તપાસ અધિકારી (એસ.આઈ.ટી.) અને અહીં સુધી કે મુસ્લિમ સમુદાયના એક સાક્ષીના સાક્ષ્યથી પણ સમર્થિત થાય છે, જે સ્પષ્ટપણે બચાવ પક્ષના તે સિદ્ધાંતને ટેકો આપે છે કે જેમાં બહારગામીઓ દ્વારા ઘટનામાં ભાગ લેવાની વાજબી સંભાવના સૂચવાય છે. દલીલ કરવામાં આવી કે જ્યારે બહારગામીઓની ભાગીદારીની શક્યતા હોય, ત્યારે તે ભૌતિક રીતે અથવા વ્યવહારિક રીતે શક્ય છે કે નહિ, તે અદાલતે તપાસવાનું છે. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે કરસેવક મુકેશ માધાના દ્વેષપૂર્ણ ભાષણના કારણે સુન્દરપુરનું વાતાવરણ ઉશ્કેરાયેલું હતું અને સત્યની શોધમાં અદાલત નિશ્ચિતરૂપે આ બાબતનું નિર્ધારણ કરશે કે સુન્દરપુરમાંથી આવેલા બહારગામીઓ દ્વારા ગુનો કરવામાં આવ્યો હોવાની શક્યતા અસ્તિત્વમાં છે કે નહીં.

૧૪.૧૩ અદાલતનું ધ્યાન ઘટના સ્થળની ભૂઆકૃતિ તરફ,

ફ.ફ.પ.સા. –૩૮ ઈનાયત હુસૈન ,

ફ.ફ.પ.સા. –૩૯ જાનમહમ્મદ,

ફ.ફ.પ.સા. –૪૦ મહંમદ આરિફ,

ફ.ફ.પ.સા. –૪૮ સાબિરહુસૈન કાદરભીયાં ◌ા,

ફ.ફ.પ.સા. –૪૯ ઈકબાલમિયા રસૂલમિયા,

ફ.ફ.પ.સા. –૫૩ કુલસુમ◌ુમબીબી કાદરભીયાં ◌ા,

ફ.ફ.પ.સા. –૫૪ શરીફમિયા ભીખુમિયા,

ફ.ફ.પ.સા. –૫૮ સાબિરહુસૈન ઈમામ ફકીર,

ફ.ફ.પ.સા. –૭૦ મુન્સફખાન,

ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ ઈબ્રાહીમમિયા રસૂલમિયા તથા

ફ.ફ.પ.સા. –૮૦ રુક્સાનાબાનુની

સાક્ષીઓના સંદર્ભે દોરવામાં આવ્યું હતું. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીઓની સાક્ષી પરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે હુમલાની અસર પાછળની બાજુએ વધુ જણાઈ આવી હતી, જ્યાં સુધી દાઝવાની, બળપ્રયોગની વગેરે બાબતનો પ્રશ્ન છે. ફ.ફ.પ.સા. –૧૧૦ કકુસિંહ રણજિતસિંહ વાઘેલા (કે.આર. વાઘેલા)ની સાક્ષીનો અને ખાસ કરીને તેની સાક્ષીના પરિચ્છેદ ૨૩ થી ૨૬નો, તેમજ ફોરેન્સિક સાયન્સ લેબોરેટરીના વૈજ્ઞાનિક અધિકારી ફ.ફ.પ.સા. –૮૮ હસમુખલાલ ઠાકોરલાલ મોદી, જેમણે ઘટનાસ્થળનું નિરીક્ષણ કર્યું છે, તેમની સાક્ષીનો પણ સંદર્ભ અપાયો હતો. ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીઓના પુરાવાથી જણાય છે કે પાછળની બાજુએ પણ નુકસાન થયું હતું અને હકીકતમાં પાછળની બાજુથી નુકસાન તથા અસર વધુ ગંભીર છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે બપોરે ૧૦ વાગ્યે પંચાયત કાર્યાલય નજીક એકત્ર થયેલી કહેવાતી ટોળી, જેને ગોળીબાર કરવામાં આવ્યાના પછી વિખેરાઈ ગઈ હોવાનું કહેવામાં આવે છે, તે ટોળી ફરી આવી હતી અને કમાલપુર તરફ જતો માર્ગ ઉપયોગમાં લીધો હતો. આ પ્રમાણે, શક્ય છે કે હુમલો પાછળની બાજુથી કરવામાં આવ્યો હોય. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આરોપીઓએ અપનાવેલી બચાવ દલીલ અને રેકોર્ડ પર સ્થાપિત થયેલ હકીકતો પણ આ બચાવ પક્ષના કેસને સમર્થન આપે છે કે શેખ મહોલ્લા પરનો હુમલો સુંદરપુર ગામ તથા અન્ય ગામોના લોકોની ટોળી દ્વારા કરવામાં આવ્યો હતો.

૧૪.૧૪ ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા પુરાવાની પ્રકૃતિ બાબતે એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે તપાસ અધિકારી દ્વારા નોંધાયેલા નિવેદનો અત્યંત વિલંબથી નોંધવામાં આવ્યા હતા અને ત્યારબાદ ં. સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ કેટલાક સાક્ષીઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલા સોગંદનામાઓમાં સંસ્કરણો રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા, ત્યારપછી સાક્ષીઓ છ વર્ષ સુધી મૌન રહ્યા અને સર્વોચ્ચ અદાલતના આદેશો હેઠળ વિશેષ તપાસ દળની રચના થયા મુદ્દા નં. , કેટલાક સાક્ષીઓ દ્વારા અરજીઓ મોકલવામાં આવી હતી, જે ફરીથી કરવામાં આવેલા સુધારાનો સંકેત આપે છે, અને ત્યારબાદ ં. સુધારેલી આવૃત્તિઓ ધરાવતા નિવેદનો વિશેષ તપાસ દળ સમક્ષ નોંધવામાં આવ્યા હતા. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે પુરાવામાં રેકોર્ડ ઉપર આવ્યું છે કે આ સાક્ષીઓ ઘટના મુદ્દા નં. રાહત શિબિરોમાં આશ્રય લઈ રહ્યા હતા; આવા રાહત શિબિરોનું સંચાલન તેમની જ સમુદાય દ્વારા કરવામાં આવતું હતું; અને તેમની સમુદાયના નેતાઓ તેમની દેખભાળ કરતા હતા તથા કાનૂની જાણકારોની મદદ પણ ઉપલબ્ધ હતી અને પોલીસ અધિકારીઓની મુલાકાતો પણ થતી હતી. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે પ્રારંભમાં મોટા ભાગના સાક્ષીઓએ નિવેદનો આપવાનું ટાળ્યું અને ઇનકાર કર્યો હોવાનું જણાય છે અને, તે મુજબ, તેમણે મેળવેલી સલાહ અનુસાર કથાનકને ઘડવા માટે નિવેદન આપવાની પ્રક્રિયાને પછીની તારીખ સુધી સ્થગિત રાખી હતી. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે રેકોર્ડ ઉપર આવ્યું છે કે ઓછામાં ઓછા આઠથી નવ સાક્ષીઓએ ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના રોજ સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ મોકલવા માટે સોગંદનામાઓ પર પ્રમાણિત કર્યા હતા અને પ્રમાણિત કરવા માટે તેમને તૈયાર સામગ્રી પૂરી પાડવામાં આવી હતી. આ તૈયાર

સામગ્રી સાક્ષીઓની જાણ અને દેખરેખ હેઠળ તૈયાર કરવામાં આવી હતી અને તેથી, તેમને સૌને જાણ હોવી જોઈએ હતી કે તે ક્યાં તૈયાર કરવામાં આવી, કોણે તે તૈયાર કરી, કોણે તેનું ટાઇપિંગ કરાવ્યું, કોણે તેનો અનુવાદ કરાવ્યો, કારણ કે તેમાંના ઘણાને અંગ્રેજી આવડતું નહોતું. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે છ વર્ષ મુદ્દા નં. , સાક્ષીઓ દ્વારા વિશેષ તપાસ દળ સમક્ષ અરજીઓના સ્વરૂપે સુધારેલી અને વધારેલી આવૃત્તિ રજૂ કરવામાં આવી હતી અને તેના અનુસંધાનમાં તેમના નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા હતા. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીઓની સંખ્યા મોટી છે, જેમાંથી કેટલાકના નિવેદનો તપાસ અધિકારી દ્વારા તપાસ દરમિયાન નોંધવામાં આવ્યા હતા, જ્યારે અન્ય સાક્ષીઓના નિવેદનો વિશેષ તપાસ દળ દ્વારા પ્રથમવાર નોંધવામાં આવ્યા હતા. પુરાવામાં એ પણ આવ્યું છે કે સાક્ષીઓને પોતાની ફરિયાદ, જો કોઈ હોય તો, રજૂ કરવા માટે અથવા ઓછામાં ઓછું તેઓ જે કહેવા માંગતા હતા તે કહેવા માટે અનેક તક હતી, છતાં તેમણે તેમ કરવાનું પસંદ કર્યું નહોતું કે તે માટે વલણ રાખ્યું નહોતું; તેથી, સાક્ષીઓનું વર્તન અસામાન્ય અને અકૃત્રીમ જણાય છે અને વર્ષો સુધી રહેલું મૌન મૌનરૂપે જાળવવામાં આવ્યું છે, જેને કોઈ પણ રીતે ક્ષમ્ય ગણાવી શકાય નહીં, તથા તેની કોઈ પણ સ્પષ્ટીકરણ સ્વીકારી શકાય નહીં.

૧૪.૧૫ એ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે વિચારણા માટે ઉદ્ભવતો પ્રશ્ન એ છે કે સાક્ષીઓ વિશ્વસનીય અને ભરોસાપાત્ર છે કે કેમ. તેમની સાક્ષીની મૂલવણી કરતી વખતે, અદાલત તેમના પર આધાર રાખી શકે છે કે કેમ અથવા તેમની સાક્ષીના માત્ર મર્યાદિત વાક્યો, જે પ્રમાણે નીચલી અદાલતે અન્ય ભાગને નામંજૂર કરતાં કર્યું છે,

તે ઉપયોગમાં લઈ શકાય કે કેમ. એ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીઓની સાક્ષીમાં મોટી સંખ્યામાં સુધારાઓ કરવામાં આવ્યા છે. વિદ્વાન વકીલે અદાલતનું ધ્યાન ધારા ૩૧૧ હેઠળ કોડ મુજબ એક અરજી તરફ દોર્યું, જે એક રઈસખાન અઝીઝખાન પઠાણ દ્વારા આંક–૯૮૯ ખાતે કરવામાં આવી હતી, જેમાં, અન્ય બાબતો સાથે, એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના રોજ જ્યારે તેમાં નામિત વ્યક્તિઓ તેમના કાર્યાલયમાં આવ્યા, ત્યારે તેમણે તીસ્તાને ફોન પર જાણ કરી હતી અને તેણીએ દરેક વ્યક્તિ સાથે ટેલિફોન પર ટૂંકી વાતચીત કરી હતી તથા તેણીએ તેમના સોગંદનામાં તૈયાર કર્યા હતા અને તે તેમના ઇ–મેઇલ ખાતા પર સાંજ પડી જતાં પહેલાં મોકલી આપ્યા હતા અને ત્યારબાદ ં. તેમની સૂચના મુજબ તેમણે શ્રી તિરમિઝીને જાણ કરી હતી, જેમણે તેમના કાર્યાલયમાં શ્રી ય.એ. શેખ, નોટરી,ને મોકલ્યા હતા અને સ્ટેમ્પ પેપર પર સોગંદનામાંના પ્રિન્ટ–આઉટ કાઢ્યા મુદ્દા નં. તે નોટરીને સોંપવામાં આવ્યા હતા અને તમામ સાક્ષીઓએ તેની હાજરીમાં તે પર સહી કરી હતી તથા સોગંદનામાં તૈયાર થયા મુદ્દા નં. તે શ્રી તિરમિઝીના જુનિયરને સોંપવામાં આવ્યા હતા અને તેની નકલો તેમને સહિત કોઈને પણ આપવામાં આવી ન હતી. એ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આ રેકોર્ડ પરની બાબત છે કે સોગંદનામાઓને રેકોર્ડ પર લેવા માટે અરજી કરવામાં આવી હતી, જે નીચલી અદાલત દ્વારા નામંજૂર કરવામાં આવી હતી.

વધુમાં, કેટલાક સાક્ષીઓએ પોતે જ જણાવ્યું છે કે સોગંદનામાંમાં દર્શાવાયેલા તથ્યોનો એક ભાગ ખોટો અને અશુદ્ધ છે. એ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે જ્યારે સ્પષ્ટ વિરોધાભાસો રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવ્યા છે, ત્યારે પણ સોગંદનામાઓને પૂર્વવર્તી

નિવેદનો તરીકે માન્ય રાખીને, આરોપી પક્ષનો પ્રયાસ એ છે કે કયા સંજોગોમાં સોગંદનામાં તૈયાર કરવામાં આવ્યા અને સર્વોચ્ચ અદાલતમાં રજૂ કરવામાં આવ્યા તે દર્શાવવામાં આવે, ખાસ કરીને ત્યારે જ્યારે કોઈપણ સાક્ષી અદાલત સમક્ષ એ સમજાવવામાં અને દર્શાવવામાં સમર્થ રહ્યા નથી કે સોગંદનામાં કેવી રીતે, ક્યારે અને ક્યાં તૈયાર કરવામાં આવ્યા હતા અને તે કોણે તૈયાર કર્યા હતા અને કોની દ્વારા ટાઇપ કરાવવામાં આવ્યા હતા.

૧૪.૧૬ અપીલકર્તાઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે ફરિયાદ પક્ષે આરોપીઓ સામે પોતાનો કેસ પુરવાર કરવા માટે ગામ સરદારપુરાના પટેલ સમુદાયના લોકો સંદર્ભે સાક્ષીઓની સાક્ષીઓ મારફતે સિદ્ધાંતો રજૂ કરીને ખોટી કથાઓનો આશ્રય લીધો છે, જેથી દર્શાવી શકાય કે તેઓ પૂર્વનિર્ધારિત હતા અને પૂર્વયોજિત રીતે પૂર્વચિંતનપૂર્વક કાર્ય કર્યું હતું. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આરોપિત વ્યક્તિઓ સામે આક્ષેપિત ગુનાઓના તત્ત્વો સંતોષે તેવી કોઈ વિશ્વસનીય કે સ્વીકાર્ય સાક્ષ્યસામગ્રી ફરિયાદ પક્ષે રેકોર્ડ પર રજૂ કરી નથી અને ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા નીચે મુજબની ખોટી કથાઓ રેકોર્ડ પર લાવવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવી રહ્યો છે:

૧૪.૧૭ વિદ્વાન ◌ા વકીલના જણાવ્યા મુજબ, ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલ પ્રથમ સિદ્ધાંત પંચાયત કચેરીની નજીક ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ કેબિનોને આગ લગાડવાની ઘટનાને લગતો છે. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સમગ્ર આરોપપત્રમાં

ગલ્લાઓ અને કેબિનોને આગ લગાડવાની ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ની કોઈપણ ઘટનાનો ઉલ્લેખ નથી. તેમ છતાં, ત્યારબાદ ં. મુખ્ય ઘટના પૂર્વનિયોજિત અને પૂર્વસંમતિથી થયેલી હોવાનું દર્શાવવાના ઉદ્દેશથી, સાક્ષીઓએ એવી કથાઓ રજૂ કરવાનું શરૂ કર્યું છે કે સરદારપુરા પટેલોએ કેબિનોને આગ લગાડી હતી અને ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ની મુખ્ય ઘટનાના સમર્થનમાં મુસ્લિમોની મિલકતોને નુકસાન પહોંચાડવા તથા તેમને, તેમનાં જીવ લેવાની પણ કોશિશ સહિત, ઈજા પહોંચાડવા માટે નીકળી પડ્યા હતા. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીઓની ત્રણ શ્રેણીઓ છે:

(૧) જેમાં સાક્ષીઓએ તેમની જુબાનીઓમાં કથિત ૨૮ ફેબ્રુઆરીની ઘટનાનો નામ સુધી ઉલ્લેખ પણ કર્યો નથી, એટલે કે ફ.પ.સા. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૩૯, ૪૯, ૫૦, ૫૧, ૫૩, ૫૫, ૫૮, ૫૯, ૬૧, ૬૬, ૬૭, ૭૩, ૭૪, ૭૮, ૭૯, ૮૦, ૮૧, ૮૪ અને ૮૫;

(૨) જેમાં સાક્ષીઓએ તેમની જુબાનીઓમાં ૨૮ ફેબ્રુઆરીની ઘટનાનો ઉલ્લેખ કર્યો હોવા છતાં, તેમણે એવું જણાવ્યું નથી કે સરદારપુરા ા પટેલોની ટોળાએ તેમને આગ લગાડી હતી, એટલે કે ફ.પ.સા. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૦, ૪૧, ૪૨, ૪૩, ૪૪, ૫૧, ૫૨, ૫૪, ૫૭, ૬૦, ૬૩, ૬૪, ૬૫, ૬૮, ૭૫, ૭૬ અને ૮૭; અને

(૩) જેમણે ૨૮ ફેબ્રુઆરીની ઘટનાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે અને કહ્યું છે કે તે સરદારપુરા ા પટેલોની ટોળાએ કરી હતી, એટલે કે ફ.પ.સા. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૬, ૪૭, ૪૮, ૫૬, ૬૬, ૬૯, ૭૦, ૭૧, ૭૨, ૭૭, ૮૨ અને ૮૩.

૧૪.૧૭.૧) ફ.ફ.પ.સા. –૪૬ પઠાણ શાબીરમીયાં ા અકુમિયા ની સાક્ષીનો ઉલ્લેખ કરીને જણાવવામાં આવ્યું હતું કે તેઓ મુખ્ય ઘટનાના સાક્ષી નથી, અને તેમનું નિવેદન પ્રથમ તપાસ એજન્સી દ્વારા નોંધવામાં આવ્યું નથી, તેમજ સંબંધિત સમયમુદ્દા નં. ુએ તેમણે પોતાનું નિવેદન સ્વેચ્છાએ આપવા પણ આગળ આવ્યા નથી; તથા સીટીને સંબોધિત ૬ મે, ૨૦૦૮ ના તેમના પ્રથમ અરજીપત્રમાં જ તેમણે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ ની ઘટનાનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો. જોકે, ત્યારબાદ ં. ૨૦ મે, ૨૦૦૮ ના રોજ સીટીએ નોંધેલા તેમના નિવેદનમાં તેમણે આ ઘટનાનો કોઈ ઉલ્લેખ કર્યો નથી. તેથી, અદાલત સમક્ષ પ્રથમ વખત તેમણે આવા તથ્યો જણાવ્યા છે, જે તેમણે તપાસ એજન્સી સમક્ષ જણાવ્યા નહોતા, અને આ રીતે, તેમના તરફથી એક મહત્વપૂર્ણ ચૂક થયેલી છે, જે રેકોર્ડ પરથી સાબિત થાય છે.

૧૪.૧૭.૨) ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૭ ઈબ્રાહિમભાઈ રસુલમિયા શેખની સાક્ષ્યનો સંદર્ભ આપતાં, આ બાબત તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે, આ સાક્ષીએ પોતાની સાક્ષ્યના પરા ૩માં ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ની ઘટનાનો ઉલ્લેખ કર્યો હોવા છતાં, પ્રતિવિશેષણ દરમિયાન ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા વિસંગતિઓ યોગ્ય રીતે બહાર લાવવામાં આવી છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ દાખલ કરાયેલી પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં તેમણે ૨૮ ફેબ્રુઆરીની ઘટનાનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી; સ્થાનિક પોલીસે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ તથા ૧ જૂન, ૨૦૦૨ના રોજ બે નિવેદનો નોંધ્યા હતા, જેમાં તેમણે ઘટનાને અંગે મૌન જાળવ્યું હતું. ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના

રોજ સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ કરાયેલા પોતાના સોગંદનામામાં પણ તેમણે આ ઘટનાનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી અને ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ના તેમના નિવેદનમાં એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ પણ તેમ કહ્યું નથી. તેથી, પ્રથમ વખત તેમણે આ હકીકત અદાલત સમક્ષ જણાવી છે, જે રેકોર્ડ ઉપર સાબિત થયેલ એક મહત્વપૂર્ણ ઉપેક્ષા છે.

૧૪.૧૭.૩) ફ.ફ.પ.સા. –૪૮ સાબીરહુસૈન કાદરમીયાં ા. શેખની સાક્ષીનો ઉલ્લેખ આ બાબત દર્શાવવા માટે કરવામાં આવ્યો કે, આ સાક્ષીએ ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ની ઘટનાને લગતું નિવેદન આપ્યું હોવા છતાં, તેની પ્રતિપૃછામાં એ બહાર આવ્યું છે કે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ નોંધાયેલા તેના નિવેદનમાં તેણે આ ઘટનાનો કોઈ ઉલ્લેખ કર્યો નથી અને તેથી, રેકોર્ડ પર એક મહત્વપૂર્ણ ભૂલચૂક સાબિત થઈ છે.

૧૪.૧૭.૪) ફ.ફ.પ.સા. –૬૬ અકબરમિયા રસૂલમિયા શેખની સાક્ષી તરફ સંદર્ભ લેવાયો હતો, જેથી દર્શાવી શકાય કે આ સાક્ષીએ પોતાની સાક્ષીના પરા ૨માં ઘટનાના સંબંધમાં નિવેદન આપ્યું હોવા છતાં, તેની ઉલટ–તપાસ દરમ્યાન એ વિરોધાભાસ બહાર આવ્યો કે તેની અગાઉની નિવેદનોમાં તેણે આ ઘટનાનો ઉલ્લેખ કર્યો નહોતો. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ એવો તથ્ય જુબાની આપવામાં આવી કર્યો છે જે ફરિયાદ પક્ષનો કેસ નહોતો અને તેણે આ તથ્યને પણ સમર્થન આપ્યું છે કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા તેના નિવેદનમાં

તેમજ એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા તેના નિવેદનમાં તેણે એવું જણાવ્યું નહોતું.

૧૪.૧૭.૫) ફ.ફ.પ.સા. –૬૯ મહેમૂદમિયા હુસૈનમિયા શેખની સાક્ષ્યનો ઉલ્લેખ કરતાં જણાવાયું હતું કે સાક્ષીએ પોતાની સાક્ષીમાં પરાગ્રાફ ૨ માં ૨૮ ફેબ્રુઆરીની ઘટનાના સંબંધમાં સોગંદપૂર્વક નિવેદન આપ્યું છે, તથાપિ આ સાક્ષી તે ઘટનાનો સાક્ષી નથી, છતાં પણ તે એમ કહે છે. જોકે, એક મહત્વપૂર્ણ છોડાઈ જવા જેવું પ્રમાણિત થયું છે કે તેણે તારીખ ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં એમ જણાવ્યું નથી.

૧૪.૧૭.૬) ફ.ફ.પ.સા. –૭૧ માંગાભાઈ રામાભાઈ રાવલની સાક્ષીનો સંદર્ભ લેતાં, એવો મુદ્દો ઉઠાવવામાં આવ્યો કે સાક્ષીએ અનુચ્છેદ ૨માં ઘટના અંગે સાક્ષી આપી છે, તેમ છતાં તેની સાક્ષીના અનુચ્છેદ ૮માં એક વિસંગતિ દર્શાવવામાં આવી છે કે સમગ્ર અંશ તેના પૂર્વ નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યો નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી કે સ્થાનિક પોલીસ એજન્સીએ આ સાક્ષીનું નિવેદન નોંધ્યું નથી અને તેણે પણ સ્વેચ્છાએ કોઈ વાત કહી નથી. એસ.આઈ.ટી.ની રચના થયા મુદ્દા નં. , ૨૦૦૮માં એક અરજી કરવામાં આવી હતી અને તેના અનુસંધાને, તેનું નિવેદન મે, ૨૦૦૮માં નોંધવામાં આવ્યું હતું, જેમાં તેણે આવી હકીકતો જણાવેલી નથી. તેથી, તેણે ઘટના અંગે પ્રથમ વખત અદાલત સમક્ષ સાક્ષી આપી છે.

૧૪.૧૭.૭) ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૨ પ્રહલાદભાઈ નાથાભાઈ રાવલની સાક્ષીનો

ઉલ્લેખ કરતાં જણાવવામાં આવ્યું કે તેમની મુખ્ય તપાસના પરાગ્રાફ ૨ માં તેમણે કહ્યું છે કે તેમના ગામના પટેલોએ બજારમાં ગલ્લાઓને આગ લગાવી હતી, તેમ છતાં, ૨૦ મે, ૨૦૦૮ ના તેમના નિવેદનમાં તેમણે એ જ વાત એસઆઈટી સમક્ષ અગાઉ ન કહી હોવાનો હકીકત ઉલટ–તપાસ દરમિયાન રેકોર્ડ પર આવી છે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ ચૂકની તપાસ અધિકારીએ વિસંગતિ તરીકે પુરવાર કરી છે. વધુમાં, સંબંધિત સમયે સ્થાનિક પોલીસ દ્વારા આ સાક્ષીનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું નહોતું અને ન તો તેમણે સ્વેચ્છાએ તે બાબત જણાવી હતી; તેમજ એસઆઈટીની રચના મુદ્દા નં. તેમણે અરજી મોકલી હતી, ત્યારબાદ ં. એસ.આઈ.ટી.એ તેમનું નિવેદન નોંધ્યું હતું.

૧૪.૧૭.૮) ફ.ફ.પ.સા. –૭૭ મુદ્દા નં. ૩નિશા અકબરમિયા શેખના સાક્ષ્યનો સંદર્ભ આપી એ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે તેણે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ સરદારપુરા પટેલોએ ઝૂંપડાંઓને આગ લગાડી હોવા બાબતે નિવેદન આપ્યું છે, પરંતુ તેની ઉલટ–તપાસઉલટ–તપાસમાં બહાર આવ્યું કે તેણે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ તથા ૨૨ મે, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનોમાં આવી હકીકતો જણાવી નહોતી; તેથી, વિરોધાભાસ રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવ્યો હતો.

વધુમાં, એ પણ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે ફ.ફ.પ.સા. –૮૨ સાબીરાબીબી સાબીરહુસૈન ફકીરે પોતાની મુખ્ય પૂછપરછમાં ૨૮ ફેબ્રુઆરીની ઘટનાને લગતું નિવેદન આપ્યું છે, જોકે તેની ઉલટ–તપાસમાં એવો વિરોધાભાસ બહાર આવ્યો હતો કે તેણે ૨૨ મે, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં તેમ કહ્યું નહોતું. વધુમાં, એ પણ

દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે એ જ રીતે, ફ.ફ.પ.સા. –૮૩ શરીફાબાનુ સાબીરહુસૈન ફકીરે સરદારપુરાના પટેલો દ્વારા ઝૂંપડાંઓ સળગાવવાને લગતું નિવેદન આપ્યું છે, જોકે તેની ઉલટ–તપાસમાંથી બહાર આવ્યું કે તેણે ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૨૪ જૂન, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનોમાં તેમ કહ્યું નહોતું. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ૨૮ ફેબ્રુઆરીની ઘટના સરદારપુરા ા પટેલોની પ્રેરણાથી બની હતી, એવું પ્રથમ વખત અદાલત સમક્ષ જણાવવામાં આવ્યું છે, જેથી મુખ્ય ઘટનાને પુષ્ટિ મળે.

૧૪.૧૭.૯) સંબંધિત સમયે સરદારપુરા ા તલાટી–કમ–મંત્રી રહેલા ફ.ફ.પ.સા. ુ–૮૭ પટેલ જીતુભાઈ છગનભાઈની સાક્ષીનો ઉલ્લેખ કરતાં, દર્શાવાયું હતું કે તેમણે સાક્ષી આપી છે કે ૨૮મી ફેબ્રુઆરીના રોજ લગભગ ૧૦:૩૦ વાગ્યે પંચાયત સામેની કેબિનો સળગાવી દેવામાં આવી હતી અને તેમણે તાલુકા પંચાયત કચેરીમાં અહેવાલ આપ્યો હતો. આ કેબિનો હિંદુઓ, મુસ્લિમો, હરિજનો, પટેલો વગેરેની છે. રજૂઆતકરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીઓએ આપી છે કે સરદારપુરા ા/પટેલોના ટોળાએ આ કેબિનોને આગ લગાવી હતી; તેમ છતાં, જો સરદારપુરા ા અથવા પટેલોના લોકોનું ટોળું કેબિનોને આગ લગાવવાનું ઇચ્છતું હોત, તો તેઓ સહેલાઈથી માત્ર મુસ્લિમોની માલિકીની કેબિનો/ગલ્લાઓને ઓળખી શક્યા હોત. કારણ કે આ ઘટના કોમી રમખાણોનું પરિણામ છે, ગામના પટેલો હિંદુઓની કોઈ મિલકતને આગ લગાવત ન હોત અને માત્ર એવી મિલકતોને જ નિશાન બનાવત, જે મુસ્લિમોની હતી. તેથી, આરોપીઓ દ્વારા રજૂ કરાયેલ બચાવ એ એવી સિદ્ધાંત સાથે સુસંગત છે કે સરદારપુરામાં બનેલી ઘટનાઓ ગામ સુન્દરપુર અને અન્ય ગામોના ટોળાઓ દ્વારા

કરવામાં આવી હતી અને સરદારપુરાના લોકોએ તેમાં કોઈ ભૂમિકા ભજવી નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ઉપરોક્ત સાક્ષીઓની સાક્ષી સાથે સંયુક્ત રીતે, આરોપીઓ વિરુદ્ધ ૨૮મી ફેબ્રુઆરીની કોઈ પણ ઘટના અંગે કોઈ આરોપ ઘડવામાં આવ્યો નથી અને આરોપપત્ર દાખલ થાય ત્યાં સુધી, કોઈપણ સાક્ષીનું એવું કહેવું નહોતું કે ૨૮મી ફેબ્રુઆરીએ પટેલ સમુદાય દ્વારા ગલ્લાઓને આગ લગાવવામાં આવી હતી; તેથી, કોઈ આરોપ નથી.

૧૪.૧૮ વકીલશ્રીએ રજૂઆત કરી હતી કે ફરિયાદ પક્ષે ઊભી કરેલી બીજી મુખ્ય કથા ફોકસ લાઈટ, હેલોજન લાઈટ વગેરેના અસ્તિત્વ સંબંધે છે. દૃઢતાપૂર્વક દલીલ કરવામાં આવી હતી કે પ્રકાશ સંબંધિત સિદ્ધાંતનો સમાવેશ અનેક સાક્ષીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલો એક મોટો બનાવટી પ્રયોગ છે, જે અંતે સાક્ષીઓની વિશ્વસનીયતા અને પ્રામાણિકતા પર અસર કરશે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ મુજબ આક્ષેપિત ઘટના ૧ માર્ચના ૧૧:૩૦ વાગ્યાથી ૨ માર્ચના ૨:૩૦ વાગ્યા સુધી શેખવાસ ખાતે બની હતી, જ્યારે આરોપપત્રમાં ઘટનાનો સમય ૯:૩૦થી ૨:૩૦ દર્શાવવામાં આવ્યો છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે રેકોર્ડ પર સકારાત્મક પુરાવો આવ્યો છે કે ગામની સ્ટ્રીટ–લાઈટો કાર્યરત નહોતી, કારણ કે પંચાયતનું વિદ્યુત જોડાણ વીજ ચાર્જ ન ભરવાને કારણે કાપી નાખવામાં આવ્યું હતું. તેથી એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થીત થાય છે કે સાક્ષીઓ આરોપીઓને મોડી રાત્રે, એટલે કે વાસ્તવમાં મધરાતે, ગાઢ અંધકારમાં કેવી રીતે ઓળખી શક્યા હોત. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવા માટે ફરિયાદ પક્ષે એવી કથા રજૂ

કરી છે કે આરોપીઓમાંથી બે જણાએ રસ્તા પરના વિદ્યુત થાંભલાઓની ઉપરથી જતી વીજ વાયરોથી હેલોજન લાઇટો લગાવી હતી અને એવી જ વિદ્યુત લાઇનમાંથી ફોકસ લાઇટો તથા ટ્યુબલાઇટો પણ લગાવવામાં આવી હતી, તથા વધુમાં, આગ લગાવવામાં આવેલા જિપની જ્વાળાઓના પ્રકાશમાં સાક્ષીઓએ ઘટના જોઈ હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પ્રથમ આરોપપત્ર દાખલ કરતી વખતે, પ્રકાશની ઉપલબ્ધિનો સિદ્ધાંત, હેલોજન લાઇટ, ફોકસ લાઇટ કે ટ્યુબલાઇટના સ્વરૂપમાં હોય કે ન હોય, ફરિયાદ પક્ષે રજૂ જ કર્યો નહોતો. સ્વીકાર્ય રીતે, શેખ મોહલ્લામાં ઘટનાસ્થળ, ખાસ કરીને મહેમૂદમિયાના ઘરનો વિસ્તાર કબ્રસ્તાનથી તથા અન્ય મોહલ્લાના ઘરની પાછળની દિવાલોથી ઘેરાયેલો છે, જ્યારે જાહેર માર્ગ પર કોઈ સ્ટ્રીટ–લાઇટ ઉપલબ્ધ નહોતી અને શેખ મોહલ્લાના બહુમતી ઘરોમાં વિદ્યુત જોડાણ પણ નહોતું. વધુમાં, કોઈપણ ઘરની લાઇટ ચાલુ હતી અને તે પ્રકાશમાં સાક્ષીઓએ આરોપીઓને જોયા હતા, એવો કોઈ પુરાવો નથી.

૧૪.૧૮.૧) ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૮ સાબિરહુસૈન કાદરમીયાં ા શેખની સાક્ષીનો સંદર્ભ લઈને આ દર્શાવવાનું પ્રયત્ન કરાયો કે ઉપરોક્ત સાક્ષીએ પોતાની સાક્ષીમાં સંપૂર્ણપણે નવી કહાણી રજૂ કરી છે, એટલે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ, જ્યારે તે પોતાના પરિવાર સાથે ઘરે હતો, ત્યારે સાંજે આશરે ૭:૩૦ વાગ્યે, તેમના ઘરની સામે કપુરવાસમાંથી પટેલ અંબાલાલ મગનભાઈ અને અમરતભાઈ સોમાભાઈ મહેરવાડિયા તેમના ઘરની સામેના વીજપોલ નીચે ઊભા હતા અને અમરતભાઈ સોમાભાઈએ પોલ ઉપર ચઢીને ટ્યુબલાઇટના છેડાઓ સાથે તાર

જોડ્યા અને સીધો પ્રકાશ ચાલુ કર્યો, અને તે સમયે અંબાલાલ મગનભાઈ પોલ પાસે ઊભા હતા તથા તે અને તેના પિતા અને પરિવારજનો ઘરની અંદર બેઠા હતા, ત્યારે અંબાલાલ મગનભાઈએ પોતાના પિતાને જોઈને કહ્યું કે હવે તેઓ મુદ્દા નં. બાંડીયા ાઓને મારવાનો આનંદ માણશે, અને આવા શમુદ્દા નં. ો ઉચ્ચારીને તે ચાલ્યો ગયો. ઉપરોક્ત સાક્ષીની જુબાનીનો સંદર્ભ લઈને આ દર્શાવવાનું પ્રયત્ન કરાયું કે બચાવપક્ષે વિસંગતિ બહાર લાવી છે, કારણ કે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલ નિવેદનમાં ઉપરોક્ત સાક્ષીએ આવો કોઈ તથ્ય જણાવ્યું નહોતું. દલીલ કરાઈ કે આથી, પ્રકાશ વિશેની કહાણી આઠ વર્ષ પછી સર્વપ્રથમ વખત અદાલતમાં ઘડવામાં આવી છે. દલીલ કરાઈ કે આ કેસમાં સાક્ષીના પિતાનું પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું નથી અને તેમની માતા કુલસુમ ુંબીબીને, જેમની ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૩ તરીકે સાક્ષી લેવામાં આવી છે, આ બાબતે કશું બોલ્યું નથી. દલીલ કરાઈ કે જ્યારે આ સાક્ષી કહે છે કે તેના ઘરની સામે કપુરવાસમાંથી આ બે વ્યક્તિઓ આવ્યા હતા અને તેઓ તેમના ઘરની સામેના વીજપોલ પાસે ઊભા હતા, ત્યારે તેણે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ નોંધાયેલા પોતાના તરતના પ્રથમ વર્ણનમાં આ કહાણી જણાવી નહોતી અને સર્વપ્રથમ વખત આ કહાણી આઠ વર્ષ પછી અદાલતમાં રજૂ કરી છે. દલીલ કરાઈ કે સાક્ષીએ સર્વપ્રથમ વખત વધુ એક આક્ષેપ ઉમેર્યો હતો કે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ શેખ મહોલ્લામાં ફોકસ લાઇટ હતી. આ દલીલ કરવામાં આવી કે સાક્ષીએ સર્વપ્રથમ વખત એવો કેસ રજૂ કરવાનું શરૂ કર્યું છે કે પ્રકાશ ઉપલબ્ધ હતો અને તે પ્રકાશમાં તેઓ આરોપી દ્વારા ગુનો આચરાતો જોઈ શક્યા, જે પણ તેના ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં જણાવાયું નથી. દલીલ કરાઈ કે

આ બંને બાબતો અંગે તેની જુબાનીમાં વિસંગતિઓ રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવી છે, જેની તપાસ અધિકારીની સાક્ષી દ્વારા સાબિતી આપવામાં આવી છે.

૧૪.૧૮.૨) રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતના સમર્થનમાં જે આગળના સાક્ષીની પૂછપરછ કરવામાં આવી છે, તે ફ.ફ.પ.સા. ુ–પ૪ શરીફમિયા ભીખુમિયા શેખ છે, જેમણે સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું છે કે ૧લી માર્ચના રોજ સાંજે લગભગ ૭ વાગ્યે અમરતભાઈ સોમાભાઈ મહેરવાડિયાએ વિદ્યુત થાંભલા પર હેલોજન દીવો મૂક્યો હતો અને તે સમયે તેમણે કહ્યું હતું કે આજે તેઓ બાંડીયાઓને મારવાનો આનંદ માણશે. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ એ જણાવ્યું નથી કે કયા થાંભલા પર અને કયા સ્થળે દીવો મૂકવામાં આવ્યો હતો. તેમણે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના પ્રથમ નિવેદનમાં આરોપિત રીતે કરાયેલા આ શમુદ્દા નં. ોના ઉચ્ચારણ અંગે પણ કંઈ જણાવ્યું નથી. સાક્ષીની ઉલટ–તપાસ ા તરફ ધ્યાન દોરતાં, એ સૂચવવામાં આવે છે કે રેકોર્ડ પર આવ્યું છે કે સાક્ષીએ આ બાબતે કોઈને પણ કોઈ ફરિયાદ કરી નથી.

૧૪.૧૮.૩) ફ.ફ.પ.સા. –પ૬ આયુબમિયા રસુલમિયા શેખની સાક્ષીનો ઉલ્લેખ કરતાં જણાવવામાં આવ્યું કે આ સાક્ષીએ પણ સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું છે કે ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ તે મુન્સફખાનના ઘર તરફ ગયો હતો અને જ્યારે તે પોતાના ઘેર પાછો ફરતો હતો, ત્યારે તેણે જોયું હતું કે હેલોજન લાઈટો રસ્તાની લાઈટો પર તેમની મહોલ્લા તરફ કેન્દ્રિત હતી. ત્યારબાદ ં. , તેણે કાનુભાઈ સરપંચને સ્ટ્રીટ–

લાઇટના બિલની ચુકવણી ન થયેલી બાબતે પૂછ્યું હતું અને તેમણે [કાનુભાઈ સરપંચે] કહ્યું હતું કે લાઇટનું બિલ ચૂકવવામાં આવ્યું છે અને આ પણ કહ્યું હતું કે હવે તેમને મુસ્લિમોને મારવાનો આનંદ આવશે. તેણે વધુમાં સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું છે કે વાયરમેન – માથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ ઉપર ચઢ્યા હતા અને લાઇટો ચાલુ કરી હતી અને ત્યારબાદ ં. તે પોતાના ઘરે પરત ફર્યો હતો. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સમગ્ર રેકોર્ડમાં એવો કોઈ પુરાવો નથી કે શેખ મહોલ્લાના પ્રવેશદ્વાર સામે કોઈ વિદ્યુત થાંભલો આવેલો હતો. દાવો કરવામાં આવ્યો કે સાક્ષી સ્ટ્રીટ–લાઇટનો ઉલ્લેખ કરે છે, પરંતુ સ્વીકાર્ય રીતે, પંચાયત દ્વારા બિલની અચુકવણીના કારણે જોડાણ કાપી નાખવામાં આવ્યા હોવાથી સ્ટ્રીટ–લાઇટો ઉપલબ્ધ નહોતી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ એ જણાવ્યું નથી કે કયા સમયે વાયરમેન – માથુરભાઈ ત્રિકમભાઈએ લાઇટ ચાલુ કરી હતી અને સમગ્ર વર્ણન, જે અત્યંત મહત્વપૂર્ણ અને નિર્ણાયક છે, તપાસ અધિકારીએ ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ નોંધેલા તેના તાત્કાલિક નિવેદનમાં તેણે કહ્યું નથી; અને આવી વિસંગતિ તેની ઉલટ–તપાસ ામાં બહાર આવી છે, જે દર્શાવે છે કે તેના પોલીસ સમક્ષ નોંધાયેલા નિવેદનમાં ચાર મહત્વના તથ્યો જણાવવામાં આવ્યા નથી. વિદ્યમાન વકીલના અનુસાર, તે રાત્રે અતિ ઘોર અંધકાર હતો તેથી તથ્યોમાં જાણીજોઇને ને સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો.

૧૪.૧૮.૪) ફ.ફ.પ.સા. –૬૦ બચુમિયા ઈમામિયા શેખની સાક્ષીનો સંદર્ભ આપી આ બાબત તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે ઉક્ત સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે

૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ, લગભગ સાંજે ૫ વાગ્યે, વાયરમેન મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈએ મહોલ્લાના પ્રવેશદ્વાર પર આવેલા સ્ટ્રીટ–લાઈટના થાંભલા પર સીધો જ પ્રકાશ શરૂ કર્યો હતો અને થાંભલા નીચે બચરભાઈ ઓઢવભાઈ તથા કાનુભાઈ સરપંચ હાજર હતા. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે રેકોર્ડ પર ચોક્કસ પુરાવા આવ્યા છે કે સ્ટ્રીટ–લાઈટો કાર્યરત નહોતી અને આ સાક્ષીએ તેની તાત્કાલિક આવૃત્તિમાં, જે ૩જી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ નોંધવામાં આવી હતી, સમગ્ર તથ્યો જણાવ્યા નહોતા તથા આ વિરોધાભાસ સાક્ષીની પ્રતિક્ષ તપાસમાં રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવ્યો છે, જે તપાસ અધિકારીની સાક્ષી દ્વારા સાબિત કરવામાં આવ્યો છે. ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ બચરભાઈ ઓઢવભાઈનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, જે આ કેસમાં આક્ષેપિત પણ નથી અને તેમની સામેના કેટલાક આક્ષેપોના આધારે, બચરભાઈ ઓઢવભાઈને આક્ષેપિત તરીકે સામેલ કરવાની અરજી વિચારાધીન દાવાની કાર્યવાહી દરમ્યાન કરવામાં આવી હતી, જે નામંજૂર કરવામાં આવી હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે કાનુભાઈ સરપંચ જાણીતા વ્યક્તિ હોવાથી તેમનું નામ આપવું અત્યંત સહેલું હતું અને તેથી તમામ સાક્ષીઓ દ્વારા તેમને આ રીતે સંડોવવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે.

૧૪.૧૮.૫) ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૫ અકબરમિયા નથુમીયા શેખની સાક્ષીનો પણ સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો, જેથી દર્શાવાયું હતું કે સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ સાંજે ૫ થી ૬ વાગ્યાની વચ્ચે મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ (વાયરમેન), કાનુભાઈ સરપંચ અને બેચરભાઈ ઓઢવભાઈએ રસ્તાના દીવાઓ પર

ફોકસ લાઈટો મૂકી હતી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીની જુબાની ઉલટ–તપાસમાં એક વિરોધાભાસ બહાર આવ્યો છે, એટલે કે આ સાક્ષીએ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ નોંધાયેલ પોતાના નિવેદનમાં આ હકીકત જણાવી નહોતી અને સાક્ષીએ બેચરભાઈ ઓઢવભાઈ, જે પોતે આરોપી પણ નથી, તેમજ કાનુભાઈ સરપંચને સંડોવવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે, તેથી, હકીકતો અંગે એક મહત્વપૂર્ણ ચૂક રહી ગઈ છે, જે તપાસ અધિકારીની સાક્ષી દ્વારા વિરોધાભાસરૂપે સાબિત કરવામાં આવી છે.

૧૪.૧૮.૬) ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૦ મુન્સફખાન યાસિન્ખાન પઠાણની સાક્ષીનો આધાર લઈને દલીલ કરવામાં આવી કે તેમની સમગ્ર મુખ્ય પૂછપરછમાં સાક્ષીએ પ્રકાશની ઉપલબ્ધિ અંગે કોઈ ઉલ્લેખ કર્યો નથી. વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા મુજબ, આ સાક્ષી જ વાસ્તવિક સૂત્રધાર છે, જેણે સમગ્ર કથા રચી છે. ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ નોંધાયેલા તેના નિવેદનમાં તેણે પ્રકાશના અસ્તિત્વ વિશે કંઈ જણાવ્યું નથી, જ્યારે તેની ઉલટ–તપાસમાં તેણે સ્વીકાર્યું છે કે મહોલ્લાના રસ્તાના દીવા કાર્યરત હતા. વધુમાં, ૩૧ માર્ચ, ૨૦૦૪ના રોજ શપથમુદ્દા નં. ્ધ કરાયેલા તેના સોગંદનામામાં હેલોજન અથવા ફોકસ લાઈટ્સ અંગે તે મૌન છે, અને તેણે એસઆઈટી સમક્ષ ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ તથા ૧૪ જુલાઈ, ૨૦૦૮ના રોજ આપેલા બંને નિવેદનોમાં પ્રથમ વખત આ કથા ઘડી છે, તેવી દલીલ કરવામાં આવી હતી. દલીલ એવી પણ કરવામાં આવી હતી કે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ આપેલા બંને નિવેદનોમાં તેણે પ્રકાશ અંગે જણાવ્યું હતું, છતાં તેણે મુખ્ય પૂછપરછમાં જાણીજોઇનેને તેમ

કહેવાનું ટાળ્યું છે. આ સાક્ષીના રજૂ કરાયેલા નિવેદનના પરિચ્છેદ ૨૦નો આધાર લઈને સૂચવવામાં આવ્યું કે તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ઘટનાના સમયે રસ્તાના દીવા ચાલુ નહોતા.

૧૪.૧૮.૭) ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૧ મંગાભાઈ રામાભાઈ રાવલની સાક્ષી તરફ પણ સંદર્ભ લેવાયો હતો, જેથી એ દર્શાવવામાં આવે કે સંબંધિત સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું હતું કે રાત્રિના મોડા સમયે પટેલોના ટોળાં દેખાયા હતા અને ફોકસ લાઈટો ચાલુ હતી. એ બાબત પર પણ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું કે તપાસ અધિકારીએ પ્રારંભિક તબક્કે આ સાક્ષીનું કોઈ નિવેદન નોંધ્યું નહોતું, ન તો તેણે સ્વયં એવો કોઈ ઉત્સાહ દર્શાવ્યો હતો, તેમ છતાં તે આંખે જોનાર સાક્ષી હોવાનો દાવો કરે છે; અને વિશેષ તપાસ દળની રચના થયા મુદ્દા નં. તેણે ૨૦૦૮માં અરજી મોકલી હતી અને તે મુજબ તેનું નિવેદન ૨૦ મે, ૨૦૦૮ના રોજ નોંધવામાં આવ્યું હતું. વધુમાં એ પણ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું કે છ વર્ષ મુદ્દા નં. નોંધાયેલા તે નિવેદનમાં પણ સાક્ષીએ ફોકસ લાઈટ ચાલુ હોવાની હકીકતનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી, જેથી તે સો ફૂટના અંતરેથી પણ ઘટનાને જોઈ શકે. એ પણ જણાવવામાં આવ્યું કે આ વિસંગતિ સાક્ષીની ઉલટ–તપાસમાં રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવી છે. વિદ્વાન ા વકીલના જણાવ્યા અનુસાર, આ સાક્ષી ગોઠવેલો સાક્ષી છે, જેને પાછળથી પ્રસંગમાં લાવવામાં આવ્યો છે.

૧૪.૧૮.૮) ફ.ફ.પ.સા. –૮૬ પટેલ દીનેશભાઈ ભગવાનભાઈ,

યુ.જી.વી.સી.એલ.ના નાયબ ઈજનેર,ની સાક્ષ્ય તરફ સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો, જેથી દર્શાવવામાં આવે કે સંબંધિત સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તાર જોડાયેલું હોવાની શક્યતા હતી; તેમ છતાં, તેમણે જણાવ્યું હતું કે જીવંત તાર હોવાના કોઈ પુરાવા નથી. વધુમાં, સાક્ષીએ સ્થળ પર વાસ્તવિક સ્થિતિની ચકાસણી કરી નથી. આંક–૬૬૬ પર એસ.આઈ.ટી. દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલા પ્રશ્નો તથા સાક્ષીએ ૧૪ મે, ૨૦૦૮ના આપેલા જવાબ (આંક–૬૬૭) તરફ સંદર્ભ આપીને રજૂ કરવામાં આવ્યું કે સાક્ષીએ આપેલો અભિપ્રાય જવાબમાં દર્શાવાયેલો નથી, કારણ કે તે સંબંધમાં એસ.આઈ.ટી. દ્વારા કોઈ અભિપ્રાય માંગવામાં આવ્યો નહોતો. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે સ્વીકાર્ય રીતે, સાક્ષીની સાક્ષ્ય પરથી એ સાબિત થાય છે કે ૨૨ જૂન, ૨૦૦૨ સુધી સ્ટ્રીટ લાઇટ્સ શરૂ કરવામાં આવી નહોતી અને સ્ટ્રીટ લાઇટના કેબલ તથા મીટર કાઢી લેવામાં આવ્યા હતા. વધુમાં એ દર્શાવવામાં આવ્યું કે સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે તેઓ ક્યારેય શેખ મહોલ્લાની મુલાકાત લીધી નહોતી અને તેમને તારની સ્થિતિ વિશે કોઈ વ્યક્તિગત જાણકારી નથી. તેથી રજૂ કરવામાં આવ્યું કે સંબંધિત સાક્ષીની સાક્ષ્ય, કોઈપણ રીતે, ફરિયાદ પક્ષના કેસને સમર્થન આપતી નથી.

૧૪.૧૮.૯) ફ.ફ.પ.સા. ુ–૮૭ પટેલ જીતુભાઈ છગનભાઈ, એટલે કે સરદારપુરા ા તલાટી–કમ–મંત્રિની સાક્ષીનો પણ સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો હતો, જેથી દર્શાવવામાં આવે કે આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે રસ્તા–બત્તીના થાંભલાઓ પર ટ્યુબલાઇટો અને બલ્બો લગાવવામાં આવ્યા છે, તેમ છતાં ફેબ્રુઆરી મહિનામાં

પંચાયતે બિલો ચૂકવ્યા ન હતા અને તેથી જીઇબી દ્વારા રસ્તા–બત્તીનું જોડાણ વિચ્છિન્ન કરી દેવામાં આવ્યું હતું.

૧૪.૧૮.૧૦) ફ.ફ.પ.સા. –૯૦ ગલબાભાઈ ખેમાભાઈ પરમાર, જે વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશનમાં પોલીસ ફ.પ.સા. નાયબ–નિરીક્ષક તરીકે ફરજ બજાવી રહ્યા હતા, તેમની સાક્ષીનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો, એ દર્શાવવા માટે કે ઉક્ત સાક્ષીએ પોતાની સર–તપાસ માં જણાવ્યું હતું કે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ જ્યારે તેઓ પેટ્રોલિંગ કરી રહ્યા હતા, ત્યારે પંચાયત ભવનથી શેખવાસ સુધી લાઈટો ચાલુ હતી અને બીજી વખત ૧:૪૫થી ૨:૦૦ વચ્ચે લાઈટો બંધ કરી દેવામાં આવી હતી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે જવામુદ્દા નં. ાર પોલીસ અધિકારી હોવા છતાં, આ સાક્ષીએ ખોટી રીતે નિવેદન આપી ફરિયાદ પક્ષના કેસને ટેકો આપવાનો પ્રયત્ન કરવો ન હતો. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ પહેલી વાર અદાલત સમક્ષ પંચાયત ભવનથી શેખ મહોલ્લા સુધી લાઈટ ચાલુ હોવા અંગે નિવેદન આપ્યું હતું. સાક્ષીની જુબાનીનો સંદર્ભ આપીને જણાવવામાં આવ્યું હતું કે તેને એક વિશિષ્ટ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો હતો અને વિરોધાભાસ બહાર લાવવામાં આવ્યો હતો. ફ.ફ.પ.સા. –૯૧ મહેન્દ્રસિંહ લાલસિંહ રાઠોડ (એમ.એલ. રાઠોડ)ની સાક્ષીનો પણ સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો, એ દર્શાવવા માટે કે ઉક્ત સાક્ષીએ પણ નિવેદન આપ્યું હતું કે લગભગ ૮:૩૦ વાગ્યે, જ્યારે તેઓ સરદારપુરા ા ગયા હતા, ત્યારે સ્ટ્રીટ–લાઇટોસ્ટ્રીટ–લાઇટો સ્ટ્રીટ લાઇટો ચાલુ હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે તેની જુબાનીમાં વિરોધાભાસ રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવ્યો હતો, એટલે કે, સાક્ષીએ

૧૭ જૂન, ૨૦૦૮ના રોજ એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા તેના નિવેદનમાં આ હકીકત જણાવી નહોતી. વધુમાં અન્ય ચાર પોલીસ સાક્ષીઓની સાક્ષીઓનો પણ સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો. ફ.ફ.પ.સા. –૯૯ કૃષ્ણકુમાર કાંતિલાલની સાક્ષીનો સંદર્ભ આપીને જણાવવામાં આવ્યું હતું કે ઉક્ત સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું હતું કે જ્યારે તેઓ પ્રથમ વાર સરદારપુરા ા ગામમાં પેટ્રોલિંગ કરી રહ્યા હતા, ત્યારે સરદારપુરા ા ગામની સ્ટ્રીટ–લાઇટોના ટ્યૂબલાઇટો ચાલુ હતા. અદાલતનું ધ્યાન સાક્ષીની જુબાની તરફ દોરવામાં આવ્યું હતું, એ દર્શાવવા માટે કે રેકોર્ડ પર એવો વિરોધાભાસ લાવવામાં આવ્યો છે કે ૯ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ નોંધાયેલા તેના નિવેદનમાં ઉક્ત સાક્ષીએ સ્ટ્રીટ–લાઇટોસ્ટ્રીટ–લાઇટો ચાલુ હતી અને જ્યારે તેઓ શેખવાસ પહોંચ્યા ત્યારે તેમને ક્યાંય હેલોજન લાઈટો દેખાઈ નહોતી, તેવું જણાવ્યું નહોતું. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે તેથી, બહુ સહેલાઈથી, પોલીસ અધિકારીઓએ ખોટા નિવેદનો કરીને ફરિયાદ પક્ષના કેસને ટેકો આપવા પ્રયાસરૂપે એકસરખી રીતે નિવેદન આપ્યાં છે. તેથી, હેતુપૂર્વક, પોતાના સર–તપાસ માં, આઠ વર્ષ પછી પ્રથમ વાર, સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે પ્રથમ પ્રસંગે જ્યારે તેઓ પેટ્રોલિંગ માટે ગયા હતા ત્યારે સ્ટ્રીટ–લાઇટોના ટ્યૂબ બલ્બો ચાલુ હતા. ફ.ફ.પ.સા. –૧૦૦ રઝાકભાઈ અલ્લારખાભાઈ, નિશસ્ત્ર પોલીસ કૉન્સ્ટેબલ,ની સાક્ષીનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો, એ દર્શાવવા માટે કે ઉક્ત સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે પેટ્રોલિંગ દરમિયાન તેઓ શેખ મહોલ્લા તરફ ગયા હતા, જ્યાં ત્રણ કેબિન સળગી ગયેલાં હતાં અને ત્યાં કોઈ વ્યક્તિઓ નહોતી અને તે સમયે સ્ટ્રીટ–લાઇટોસ્ટ્રીટ–લાઇટો ચાલુ હતી. સાક્ષીની જુબાનીનો સંદર્ભ આપીને જણાવવામાં

આવ્યું હતું કે એવો ઉલ્લંઘન બહાર લાવવામાં આવ્યો છે કે આવી કોઈ વાત ૯ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ નોંધાયેલા તેના નિવેદનમાં જણાવવામાં આવી નહોતી. ફ.ફ.પ.સા. –૧૦૨ લાલજીભાઈ ્્અર્જુન ભાઈ દેસાઈની સાક્ષીનો પણ સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો, એ દર્શાવવા માટે કે ઉક્ત સાક્ષીએ પણ અન્ય સાક્ષીઓની સાક્ષીઓને અનુરૂપ રીતે જણાવ્યું હતું કે પ્રથમ વાર જ્યારે તેઓ પેટ્રોલિંગ માટે ગયા હતા, ત્યારે ગામની લાઈટો ચાલુ હતી, અને બીજી વાર ૧:૪૫ વાગ્યે સ્ટ્રીટ–લાઈટોસ્ટ્રીટ–લાઈટો બંધ કરી દેવામાં આવી હતી. જણાવવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીઓની જુબાનીમાં બહાર આવ્યું છે કે ૯ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેમના નિવેદનમાં તેમણે શેખ મહોલ્લાનું પ્રથમ પેટ્રોલિંગ કરતાં સમયે સ્ટ્રીટ–લાઈટોસ્ટ્રીટ–લાઈટો ચાલુ હોવાની હકીકત અંગે જણાવ્યું નહોતું. ફ.ફ.પ.સા. –૧૦૩ ગણપતભાઈ નરસિંહભાઈની સાક્ષીનો પણ સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો, એ દર્શાવવા માટે કે સાક્ષીએ પોતાના સર–તપાસ માં નિવેદન આપ્યું હતું કે પ્રથમ વાર જ્યારે તેઓ પેટ્રોલિંગ માટે ગયા હતા અને ગોળીબાર કર્યો હતો, ત્યારે લાઈટો ચાલુ હતી. જણાવવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીઓની જુબાનીમાં એ ઉલ્લેખની ઉણપ બહાર લાવવામાં આવી છે કે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેમના નિવેદનમાં તેમણે પેટ્રોલિંગ દરમિયાન સ્ટ્રીટ–લાઈટોસ્ટ્રીટ–લાઈટો ચાલુ હતી તેવું જણાવ્યું નહોતું. ફ.ફ.પ.સા. –૧૧૦ કાકુસિંહ રણજિતસિંહ વાઘેલાની સાક્ષીનો પણ સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો, એ દર્શાવવા માટે કે તેની જુબાનીમાં સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું હતું કે જ્યારે તે શેખ મહોલ્લામાં ગયો હતો, ત્યારે તે સમયે શેખ મહોલ્લા તેમજ આસપાસના વિસ્તારોમાં અંધકાર હતો. સાક્ષીએ એ પણ સ્વીકાર્યું હતું કે તેમણે

વાહનોની અને બેટરીઓની લાઈટના પ્રકાશમાં શેખવાસ ખાતે બચાવ કાર્યવાહી હાથ ધરી હતી. જણાવવામાં આવ્યું હતું કે ઉક્ત સાક્ષીએ એ પણ સ્વીકાર્યું હતું કે તેણે ઘટનાસ્થળે મુકવામાં આવેલી કોઈ હેલોજન લાઈટો જોઈ નહોતી અને કોઈએ તેને તેની તરફ ધ્યાન દોર્યું પણ નહોતું. તેણે વધુમાં સ્વીકાર્યું હતું કે તેણે ઘટનાસ્થળે કોઈ પ્રકાશ હતો કે નહીં તેની તપાસ કરી નહોતી, અને તેની તપાસમાં એ બહાર આવ્યું છે કે ઘટનાસ્થળે ઘટના સમયે કોઈ લાઈટો નહોતી. જ્યારે સાક્ષીએ ત્યારબાદ ં. જણાવ્યું હતું કે ઘટનાસમયે લાઈટો હતી, પરંતુ તેણે લાઈટો જોઈ નહોતી; જોકે, રેકોર્ડની ચકાસણી કરતાં, સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે શેખ મહોલ્લામાં લાઈટોના અસ્તિત્વ અંગેની હકીકત કોઈપણ સાક્ષીના નિવેદનમાં ખુલાસાયેલી નથી. તેણે વધુમાં નિવેદન આપ્યું હતું કે સરદારપુરામાં વસતા લોકો પાસેથી તેને જાણવા મળ્યું છે કે ઘટનાસમયે લાઈટો ચાલુ હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ ઘટનાસ્થળે અથવા તેની નજીક કેવા પણ પ્રકારના પ્રકાશના અસ્તિત્વ, તે હૉક ફોકસ લાઈટો, હેલોજન લાઈટો, ટ્યૂબ લાઈટો કે અન્ય કોઈ લાઈટ, અંગે સ્વતંત્ર રીતે કોઈ તપાસ કરી નથી, તેમ છતાં તેણે ઘટનાસમયે લાઈટો ચાલુ હતી તેમ કહી ફરિયાદ પક્ષના કેસને ટેકો આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

૧૪.૧૮.૧૧) પોતાની રજૂઆતોના સમર્થનમાં, વિદ્વાન વકીલે સર્વોચ્ચ અદાલતના બોલ્લાવરમ પેડ્ડા નરસી રેડ્ડી અને અન્ય વિરુદ્ધ આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય, (૧૯૯૧) ૩ એસ.સી.સી. ૪૩૪,ના ચુકાદા પર આધાર મૂક્યો હતો, જેમાં ત્યાંના અપીલકર્તાઓ નિર્વિવાદ રીતે એવા વ્યક્તિઓ હતા, જેમને તે બંને સાક્ષીઓ

અગાઉથી ઓળખતા નહોતા; ઘટના અંધારી રાત્રે બની હતી અને અદાલતે નોંધ્યું હતું કે જ્યારે અપરાધ અંધકારના સમયે આચરવામાં આવ્યો હોય અને હુમલાખોરો સાક્ષીઓ માટે સંપૂર્ણ અજાણ્યા હોય, ત્યારે આરોપી વ્યક્તિઓની ઓળખ અત્યંત મહત્ત્વ ધારણ કરે છે. પ્રવર્તમાન પ્રકાશ અતિમહત્ત્વની બાબત છે. આરોપીઓની ધરપકડ પછી તરત જ સાક્ષીઓ દ્વારા તેમની ઓળખ કરાવવાની આવશ્યકતા પણ ઊભી થાય છે. અદાલતે, તે કેસના તથ્યોના આધારે, ઠરાવ્યું હતું કે ઘટના સ્થળે પ્રકાશની દૃશ્યમાનતા અને હુમલાખોરોની નજીકતા કારણે ત્યાંના ફ.ફ.પ.સા. ૧ અને ૨ ને દરેક આરોપીની ક્રિયા સ્પષ્ટપણે જોવાનો સઘન પુરાવો ન હોવા પર, જેથી તેમની ચહેરાની લાક્ષણિકતાઓ તેમના મનમાં અંકિત થઈ શકે અને લાંબા સમય મુદ્દા નં. પણ તેઓ તેને યાદ કરીને હુમલાખોરોની ઓળખ કરી શકે, ત્યાંના અપીલકર્તાઓ જ વાસ્તવિક હુમલાખોર હતા એવો નિષ્કર્ષ કાઢવો જોખમી રહેશે. અદાલતે એ હકીકતની નોંધ લીધી કે એક્સ–ફ.પ.સા. ૧ નિવેદનમાં ઘટનાસ્થળે પ્રકાશનો કોઈ સ્રોત હતો તેની એક પણ ઝાંખી નહોતી, અને તેથી અદાલતનું માનવું હતું કે આ ઉપેક્ષાને તુચ્છ ગણીને અવગણી શકાય નહીં. અદાલતે નોંધ્યું હતું કે તપાસ અધિકારીએ ઘટનાસ્થળની મુલાકાત લીધી ત્યારે તેણે રસ્તાના દીવા, પેટ્રોલ બંકના પ્રકાશ વગેરેનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો અને ઘટના સમયે રસ્તાના દીવા તથા પેટ્રોલ બંકનો પ્રકાશ પ્રજ્વલિત હતો કે કેમ અને ઘટના જ્યાં બની તે સ્થળ એવું સ્થિત હતું કે જેથી આ સ્રોતોમાંથી નીકળતો પ્રકાશ ત્યાં પહોંચતો હતો કે કેમ, તે બાબતનો ખુલાસો ફરિયાદ પક્ષે કરવો આવશ્યક હતો. જ્યારે આ મહત્ત્વપૂર્ણ હકીકત પ્રાથમિક નોંધમાં જ છોડી દેવામાં આવી, ત્યારે તપાસ અને સુનાવણીના તબક્કામાં કરાયેલી

સુધારણા નિરર્થક સાબિત થતી. અદાલતે વધુમાં ઠરાવ્યું હતું કે જ્યારે કુદરતી પ્રકાશ ઉપલબ્ધ ન હોય અને રસ્તાનો દીવો અંતરે હોય, ત્યારે એવું શક્ય નહોતું કે દૃષ્ટિસાક્ષીઓએ પીડિતને ઘેરી લેનારા હુમલાખોરોને માત્ર ક્ષણિક નજરથી જોયા મુદ્દા નં. તેમનો સ્થાયી પ્રભાવ મનમાં અંકિત કર્યો હોય અને ભૂલ વિના હુમલાખોરોની ઓળખ કરવાની તક મળી હોય. ઓળખ સંબંધિત પુરાવાની વિશ્વસનીયતા મોટા ભાગે એ બાબત પર આધાર રાખે છે કે અપરાધ આચરવામાં આવ્યો ત્યારે સાક્ષીને હુમલાખોરોને જોવાની અને તે છાપ મનમાં કંડારવાની કેટલી તક મળી હતી.

૧૪.૧૮.૧૨) અરુકિયા થોમસ વિ. તમિલનાડુ રાજ્ય, (૨૦૦૬) ૧૦ એસસીસી ૫૪૨,ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયનો પણ સંદર્ભ લેવાયો હતો, જેમાં અદાલતે નોંધ્યું હતું કે વિવાદરહિત રીતે, ઘટનાસ્થળે વિદ્યુત પ્રકાશ નહોતો. પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં ક્યાંય જણાવવામાં આવ્યું નહોતું કે સાક્ષીઓએ આરોપીઓને ઓળખવા માટે કયા પ્રકારના પ્રકાશનો આધાર લીધો હતો. તપાસ દરમિયાન તપાસ અધિકારીએ ફ.ફ.પ.સા. –૧ને જ્યારે પ્રશ્ન પૂછ્યો કે તેણે આરોપીઓને ટોર્ચના પ્રકાશમાં, ચાંદની રાત્રે કે વાહનના પ્રકાશમાં ઓળખ્યા હતા કે કેમ, ત્યારે તે ચૂપ રહ્યો અને પોલીસ સમક્ષ ક્યાંય એવું જણાવ્યું નહોતું કે તેણે આરોપીઓને વાહનના પ્રકાશમાં ઓળખ્યા હતા. પ્રથમ વખત એવું જણાયું કે ઘટનાની તારીખથી અઢી વર્ષથી વધુ સમય પછી સત્ર અદાલતમાં આપેલા પોતાના પુરાવામાં ફ.ફ.પ.સા. –૧એ જણાવ્યું હતું કે તેણે આરોપીઓને મો્અગાસી ાયકલના પ્રકાશમાં ઓળખ્યા હતા. અદાલતનું માનવું હતું કે સાક્ષીનો એવો પુરાવો કે તેણે આરોપીઓને વાહનના પ્રકાશમાં ઓળખ્યા હતા, અત્યંત શંકાસ્પદ હતો,

ખાસ કરીને ત્યારે જ્યારે આ નિવેદન પ્રથમ વખત સત્ર અદાલતમાં કરવામાં આવ્યું હતું.

૧૪.૧૮.૧૩) રાજ્ય મધ્ય પ્રદેશ વિ. ઘુદાન, (૨૦૦૩) ૧૨ એસ.સી.સી. ૪૮૫, ના મામલે સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય ઉપર પણ આધાર મુકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અદાલતે વડી અદાલત દ્વારા નોંધવામાં આવેલ નિષ્કર્ષ સાથે સંમતિ વ્યક્ત કરી હતી કે જો ખરેખર ઘટનાસ્થળે એવી ટ્યુબ–લાઇટ હતી, જેના આધારે સાક્ષીએ પ્રતિવાદીની ઓળખ કરી હતી, તો તપાસ એજન્સીએ નિશ્ચિતપણે ટ્યુબ–લાઇટનું અસ્તિત્વ અને તેની સ્થાનવ્યવસ્થા નકશામાં દર્શાવી હોત, કારણ કે તે અત્યંત મહત્વપૂર્ણ હકીકત હતી, મુખ્યત્વે કારણ કે આરોપીની ઓળખનો મુદ્દો ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા સાબિત કરવાનું એક મહત્વપૂર્ણ તત્ત્વ હતું. અદાલતનું મત હતું કે નકશામાં એવી પ્રકાશવ્યવસ્થાનું અસ્તિત્વ દર્શાવવામાં થયેલ ચૂકનો લાભ આરોપીને મળવો જોઈએ.

૧૪.૧૮.૧૪) એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ઉપરોક્ત તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓ પરથી, મૂળભૂત રીતે અને સારરૂપે, સ્પષ્ટ થાય છે કે સાક્ષીઓએ ઘટનાને પૂર્વે, અપરાધ સ્થળ પર અથવા તેની આસપાસ, પ્રકાશના સ્ત્રોતો મૂકવામાં આવ્યા હોવાનું દર્શાવતો સુધારેલ સંસ્કરણ આગળ મૂક્યું છે, જેથી દર્શાવી શકાય કે મુખ્ય ઘટના પૂર્વનિયોજિત અને પૂર્વસમજૂતીથી રચાયેલ હતી, ષડયંત્રના આરોપને સ્થાપિત કરવાની દૃષ્ટિએ.

૧૪.૧૯ વિદ્વાન વકીલે આગળ દલીલ કરી હતી કે ફરિયાદ પક્ષે આગળ મૂકેલી ત્રીજી થિયરી હરેશ ભટ્ટ, વિશ્વ હિન્દુ પરિષદના નેતાના એક સભા અંગેની છે, જેમાં તેમણે દ્વેષપૂર્ણ ભાષણ આપ્યું હતું અને તેમના દ્વારા ત્રિશૂલોનું વિતરણ કરવામાં આવ્યું હતું. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ થિયરી ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૬ પઠાણ શાબીરમીયાં ા અકુમિયા તથા ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૦ બાચુમિયા ઈમામમિયા શેખની સાક્ષી દ્વારા સ્થાપિત કરવાનો પ્રયાસ કરવા આવ્યો છે. પઠાણ શાબીરમીયાં ા અકુમિયાની સાક્ષીનો ઉલ્લેખ કરતાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે ઘટનાના અંદાજે વીસથી પચ્ચીસ દિવસ પૂર્વે, વિશ્વ હિન્દુ પરિષદના નેતા હરેશ ભટ્ટ તેમના ગામે આવ્યા હતા અને સરદારપુરા ા ખાતે મહાદેવ મંદિર ખાતે પટેલ સમુદાયના યુવાનોની એક સભા બોલાવી હતી. તે સમયે તેઓ પાણી પુરવઠા વિભાગમાં કાર્યરત હતા અને જ્યારે હરેશ ભટ્ટ આવ્યા, ત્યારે મંદિરે પટેલ યુવાનોની ભીડ હતી. તેઓ ઊભા રહીને જોતા હતા અને હરેશ ભટ્ટ એવું ભાષણ આપી રહ્યા હતા કે *"મુસ્લિમો હિન્દુસ્તાન પર બોજ છે અને હિન્દુસ્તાનમાં જીવવાનો તેમને કોઈ અધિકાર નથી અને આ વખતે, જો આપણને તક મળે અને રમખાણો થાય, તો એક પણ મુસ્લિમ જીવતો ન રહે"* અને ત્યારબાદ ં. હરેશ ભટ્ટે ત્રિશૂલોનું વિતરણ કર્યું હતું. આ સાક્ષીની સાક્ષીનો ઉલ્લેખ કરીને જણાવવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીની જરીએ કરવામાં આવેલી પૂછપરછ દરમિયાન વિસંગતિના સ્વરૂપની ચૂકી રજૂ થઈ છે, આ અસરથી કે ૨૦ મે, ૨૦૦૮ના રોજ પોલીસ સમક્ષ નોંધાયેલા પોતાના નિવેદનમાં તેમજ એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ કરેલી અરજીમાં તેમણે આવા તથ્યો

દર્શાવ્યા નહોતા. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષી અંગે વાત કરીએ તો, તેમનું નિવેદન સંબંધિત સમયે નોંધાયું નહોતું અને માત્ર તેમણે ૬ મે, ૨૦૦૮ના રોજ એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ અરજી મોકલ્યા મુદ્દા નં. જ તેમનું નિવેદન પ્રથમ વખત ૨૦ મે, ૨૦૦૮ના રોજ નોંધાયું હતું. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે કોઈપણ સમયે, આ થિયરી તેમણે મૂકેલી નથી, તેમ છતાં તેમનું કહેવું છે કે તેમણે હરેશ ભટ્ટને ભાષણ આપતા જોયા હતા અને છ વર્ષ સુધી આ સાક્ષી મૌન રહ્યો છે. જણાવવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષી પઠાણ સમુદાયનો છે અને પીડિત નથી તથા આ તથ્યો અંગે સત્તાધિકારીઓને જાણ કરવા માટે તેને અનેક તક મળી હતી, પરંતુ તેણે એવું કર્યું નહોતું. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષી છ વર્ષ પછી બહાર આવીને તપાસ અધિકારીને જણાવે છે, તેની પાછળ કોઈ દેખીતી તર્કસંગતતા નથી, વિશેષ કરીને કારણ કે ગોધરા ઘટના પૂર્વાનુમાનિત નહોતી અને અગાઉથી કોઈ પ્રકારની તૈયારીઓ કરવાની કોઈ શક્યતા નહોતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ થિયરી છ વર્ષ મુદ્દા નં. માત્ર અદાલતને દર્શાવવા માટે ઊભી કરવામાં આવી છે કે ઘટના પૂર્વનિયોજિત અને પૂર્વષડયંત્રિત હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ પાસા અંગે કોઈ તપાસ નથી અને જો આ તથ્ય સાચું જણાયું હોત, તો હરેશ ભટ્ટને પણ આરોપી તરીકે ફસાવવામાં આવ્યા હોત, જ્યારે તેમને ન તો ધરપકડ કરવામાં આવ્યા છે, ન આરોપી તરીકે નામજોગ કરવામાં આવ્યા છે, અને ન તો તેમની સામે સુનાવણી હાથ ધરવામાં આવી છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સરદારપુરા ◌ા પટેલ સમુદાય દ્વારા આ પૂર્વસંમતિપૂર્વકની અને પૂર્વનિયોજિત આક્રમણ હતી એવું દર્શાવવા માટે છ વર્ષ પછી પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે.

૧૪.૧૯.૧) ફ.ફ.પ.સા. –૬૦ બાચુમિયા ઇમામમિયા શેખની સાક્ષીનો સંદર્ભ આપતાં, એવું દર્શાવાયું કે આ સાક્ષીએ જણાવ્યુ હતું કે ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ, તે પોતાના મહોલ્લાના પ્રવેશદ્વાર પર આવેલી વડની નીચે બેઠો હતો, ત્યારે બજારમાંથી ત્રણથી ચાર વાહનો આવ્યા અને મહાદેવ તરફ ગયા. આ વાહનો હરીશ ભટ્ટ તથા બજરંગ દળના નેતાઓના હતા અને મહાદેવની અંદર પટેલોની એક બેઠક બોલાવવામાં આવી હતી તથા ત્રિશૂલો વહેંચવામાં આવ્યા હતા, અને હરીશ ભટ્ટ કહી રહ્યો હતો કે જો આ વખતે રમખાણો થાય તો એકપણ મુસ્લિમ બચી ન જવો જોઈએ અને જો તેમને હથિયારો જોઈએ તો તેમણે તેની પાસે માંગવા જોઈએ. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીએ ફ.ફ.પ.સા. –૪૬ પઠાણ શાબીરમીયાં ◌ા અકુમિયાની સાક્ષીમાં વધારો કરીને એવું દર્શાવ્યું છે કે બેઠક ૨૭ ફેબ્રુઆરીએ યોજાઈ હતી. એવું દર્શાવાયું કે આ સાક્ષીનું નિવેદન ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ નોંધવામાં આવ્યું હતું; તેમ છતાં તેણે ઘટનાનો ઉલ્લેખ કર્યો નહોતો અને પ્રથમ વખત તેણે એસ.આઈ.ટી.ને સંબોધિત પોતાની અરજીમાં આ વર્ણન કર્યું હતું. આ સાક્ષીની જુબાનીનો સંદર્ભ આપતાં, એવું દર્શાવાયું કે ત્યારબાદ ◌ં. સાક્ષીએ નકારી દીધું હતું કે ૯ મે, ૨૦૦૮ની તેની અરજીમાં અને ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના રોજ એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ આપેલા નિવેદનમાં તેણે કહ્યું હતું કે ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ બનેલી ઘટનાના પંદર દિવસ પૂર્વે, હરીશ ભટ્ટ અને બજરંગ દળના નેતાઓ પડોશી ગામોમાં આવ્યા હતા. તેણે વધુમાં કહ્યું હતું કે તેણે જાતે હરીશ ભટ્ટને આવતા જોયા નહોતા, પરંતુ ઇકબાલભાઇએ તેને જાણ કરી હતી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીએ

એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ બંને નિવેદનોમાં કહ્યું હતું કે ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના પંદર દિવસ પહેલાં હરીશ ભટ્ટ અને બજરંગ દળના નેતાઓ આવ્યા હતા. ત્યારબાદ ◌ં. તેણે પોતાના આવૃત્તી માં વધારો કર્યો અને અંતે તેણે કહ્યું કે તેણે હરીશ ભટ્ટને આવતા જોયા નહોતા અને ઇકબાલભાઈએ તેને આ બાબત જણાવી હતી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આવી પરિસ્થિતિમાં સ્પષ્ટ છે કે હરીશ ભટ્ટ આવ્યા હતા અને લોકોને ઉશ્કેર્યા હતા તે સિદ્ધાંત ઘડી કાઢાયેલો છે.

૧૪.૧૯.૨) ફ.ફ.પ.સા. –૧૧૦ કાકુસિંહ રણજિતસિંહ વાઘેલાની સાક્ષ્યનો ઉલ્લેખ કરતાં જણાવવામાં આવ્યું કે આ સાક્ષીની ઉલટ–તપાસ દરમિયાન એવી વાત સામે આવી છે કે તેમની તપાસ દરમ્યાન તેમને એ બાબતની કોઈ જાણ થઈ નહોતી કે મહાદેવ મંદિર ખાતે હરેશ ભટ્ટે ત્રિશૂળોનું વિતરણ કર્યું હતું અથવા કે ઉંઝાના ધારાસભ્ય નારણભાઈ લલ્લુભાઈએ જાહેર સભાનું આયોજન કરી ઉશ્કેરણીજનક ભાષણ આપ્યું હતું. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીઓએ, તેમની સાક્ષ્ય દ્વારા, એવી પરિસ્થિતિઓ રચી છે, જે અદાલતને એવું માનવા પ્રેરે કે આ ઘટના પૂર્વનિયોજિત કૃત્યનું પરિણામ છે.

૧૪.૨૦ એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીઓએ ષડયંત્રના પુરાવા ઉભા કરવા માટે આગળ મૂકેલી ચોથી થિયરી ભાજિયા થિયરી છે. ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ ઇબ્રાહીમભાઈ રસૂલભાઈ શેખની સાક્ષીનો ઉલ્લેખ કરીને જણાવવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ વચન આપ્યું છે કે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ તેઓ ખેતરમાં કામ કરવા ગયા

હતા અને ગામમાં સ્થિતિ તંગ હોવાથી શેખ મોહલ્લામાં પાછા ફર્યા હતા અને બસીરાબીબીએ તેમને મળી આ વાત કહી હતી કે તે ચણાનો લોટ ખરીદવા માટે ડાહ્યા ાભાઈ વણાભાઈની દુકાને ગઈ હતી અને ડાહ્યા ાભાઈ વણાભાઈએ તેને કહ્યું હતું કે આજે તેઓ જેટલા ભાજિયા ખાવા માંગે તેટલા ખાઈ શકે છે, પરંતુ આવતીકાલથી કદાચ તેમને ભાજિયા ખાવા નહીં મળે. અદાલતનું ધ્યાન તે સાક્ષીની ઉલટ–તપાસ તરફ દોરવામાં આવ્યું હતું જેથી દર્શાવી શકાય કે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ની પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં તેમજ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૧ જૂન, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનોમાં આ ઘટના અંગે સાક્ષીએ કોઈ ઉલ્લેખ કર્યો ન હતો, આ સ્વરૂપની ચૂકી ગયેલી વાત વિરોધાભાસના રૂપમાં બહાર લાવવામાં આવી છે. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે તેથી પ્રથમ વખત સોગંદનામામાં અને વર્ષ ૨૦૦૮માં એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ ભાજિયાની આ થિયરી છ વર્ષ પછી પ્રગટ થાય છે. સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ રજૂ કરાયેલા સોગંદનામામાં દુકાનદારનું નામ ડાહ્યા ાભાઈ હિરાભાઈ તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યું છે, જ્યારે આ કેસમાં એવો કોઈ વ્યક્તિ આરોપી નથી, એવું પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું. ફ.ફ.પ.સા. –૭૮ બસીરાબીબિ બચુમિયા શેખની સાક્ષીનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં તેમણે વચન આપ્યું છે કે ૧ માર્ચની સાંજે પાંચ વાગ્યે તેઓ ડાહ્યા ાભાઈ વણાભાઈની દુકાનેથી ચણાનો લોટ ખરીદવા ગઈ હતી અને તેણે તેમને પૂછ્યું હતું કે તેઓ લોટનો શું ઉપયોગ કરવા માંગે છે, અને તેમણે તેને જણાવ્યું હતું કે તેઓ ભાજિયા બનાવવા માંગે છે, ત્યારબાદ ં. ડાહ્યા ાભાઈ વણાભાઈએ તેમને કહ્યું હતું કે આજે અંતિમ વખત તેઓ ભાજિયા ખાઈ શકે છે. આવતીકાલે તેઓ માત્ર એટલી જ સ્થિતિમાં ખાશે જો તેઓ જીવિત

રહેશે. સાક્ષીની ઉલટ–તપાસ ઉલટ–તપાસ નો ઉલ્લેખ કરીને દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે ૧૭ એપ્રિલ, ૨૦૦૨ અને ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ના તેમના નિવેદનોમાં તેમણે આવી હકીકતો જણાવી નથી, એવો ચૂકી ગયેલી વાતનો ખુલાસો કરવામાં આવ્યો છે.

વધુમાં દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષીનું પ્રથમ નિવેદન ૧૭ એપ્રિલ, ૨૦૦૨ના રોજ નોંધવામાં આવ્યું હતું, એટલે કે ઘટનાના છ્યાસી દિવસ પછી, અને તે સમયગાળામાં પણ તેમણે આ હકીકત જણાવી નથી; અને પ્રથમ વખત ૨૨ મે, ૨૦૦૮ના રોજ એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ તેમણે આવી ઘટનાનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે તેથી, આ બંને જમા નિવેદનોને સાથે ધ્યાનમાં લેતાં એવું સ્પષ્ટ થાય છે અને રેકોર્ડ પર આવે છે કે આ થિયરી પ્રથમ વખત ફરિયાદીએ પોતાના પ્રથમ સોગંદનામામાં ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના રોજ, ઘટનાના એકોતેરથી બાવીસ મહિના પછી રજૂ કરી હતી, અને તેના માટે આ ઘટના માત્ર અફવાહની સ્વરૂપની છે. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે બસીરાબીબીએ પોલીસ સમક્ષ આપેલા પોતાના પ્રારંભિક નિવેદનમાં આ ઘટના અંગે કોઈ ઉલ્લેખ કર્યો નથી અને સોગંદનામા પછી, જ્યારે એસ.આઈ.ટી.ની રચના કરવામાં આવી અને વધુ તપાસ હાથ ધરવામાં આવી, ત્યારે બસીરાબીબીને મે, ૨૦૦૮માં આ થિયરી રજૂ કરવાની તક મળી હતી.

એવી દલીલ કરવામાં આવી હતું કે આવી હકીકતો રજૂ કરવાનો એકમાત્ર હેતુ એ છે કે ફરિયાદી એજન્સી સાક્ષીઓ મારફતે અદાલતને દર્શાવવા માંગતી હતી કે આ પૂર્વનિયોજિત અને અગાઉથી જ રચાયેલ કૃત્ય હતું.

૧૪.૨૧ વિદ્વાન વકીલે વધુમાં રજૂઆત કરી હતી કે ફરિયાદ પક્ષે ફ.ફ.પ.સા. –

૪૬ પઠાણ શાબીરમીયાં ા અકુમીયા મારફતે રજૂ કરેલી બીજી એક થિયરી પાણીના પંપની ચાવીઓની વાર્તા છે. દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષી જ આ થિયરી રજૂ કરનાર એકમાત્ર સાક્ષી છે. ઉક્ત સાક્ષીની સાક્ષીનો સંદર્ભ આપતાં દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે તેણે નિવેદન આપ્યું છે કે ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ લગભગ ૮ વાગ્યે બેચરભાઈ ઓઢવદાસ પટેલ તેની પાસેથી પાણી પુરવઠાની ચાવીઓ લેવા આવ્યો હતો, પરંતુ તેણે તેને તે આપી નહોતી અને તેથી તે ચાલ્યો ગયો હતો અને ત્યારબાદ ં. રાત્રે લગભગ ૮.૩૦ વાગ્યે તે ફરી આવ્યો હતો અને કહ્યું હતું કે સરપંચે ચાવીઓ મંગાવી હતી અને તેની પાસેથી ચાવીઓ લઈ ગયો હતો. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીનું નિવેદન પ્રથમ તપાસ એજન્સી દ્વારા નોંધવામાં આવ્યું નહોતું, અને તપાસ માટેની વિશેષ ટીમ રચાય ત્યાં સુધી તેણે પોતે પણ પોતાનું નિવેદન આપવા સ્વૈચ્છિક રીતે આગળ આવ્યું નહોતું. તેથી, તેણે ૬ઠ્ઠી મે, ૨૦૦૮ના પોતાના અરજીપત્રમાં, જે તેણે તપાસ માટેની વિશેષ ટીમ સમક્ષ કર્યું હતું, પ્રથમ વખત આ થિયરી રજૂ કરી છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ થિયરી રજૂ કરીને ફરિયાદ પક્ષ એ સ્થાપિત કરવા માંગે છે કે શેખ મહોલ્લા પર થનારા હુમલાની પૂર્વકલ્પના હેઠળ બોર સંચાલક પાસેથી પાણી પુરવઠાની ચાવીઓ લઈ લેવામાં આવી હતી, જેથી તે પૂર્વનિયોજિત અને પૂર્વસંમતિથી કરવામાં આવેલ કૃત્ય હતું તે દર્શાવી શકાય.

૧૪.૨૨ રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા આગળ ધપાવાયેલ આગામી સિદ્ધાંત એ છે કે ઊંઝાના વિધાનસભ્ય નારણભાઈ લલ્લુભાઈ પટેલે

સરદારપુરા ◌ા પટેલોને ઉશ્કેરણીજનક ભાષણ આપ્યું હતું. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સિદ્ધાંત ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ ઈબ્રાહીમભાઈ રસૂલભાઈ શેખ દ્વારા લાવવામાં આવ્યો હતો. તેમના પુરાવાના પરિચ્છેદ ૧૩નો સંદર્ભ આપીને, જેમાં સાક્ષીની ઉલટ–તપાસ ◌ા કરવામાં આવી હતી, સૂચવવામાં આવ્યું કે સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ દાખલ કરેલા તેના સોગંદનામામાં આ સાક્ષીએ તેના પરિચ્છેદ ૨૯માં નારણભાઈ લલ્લુભાઈ પટેલ અંગેની કથા રજૂ કરી છે, પરંતુ આ સંદર્ભમાં એસ.આઈ.ટી. દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલા પ્રશ્નના જવાબમાં, જ્યારે સોગંદનામાના વિષયવસ્તુ બાબતે તેને સામનો કરાવવામાં આવ્યો, ત્યારે તેણે જણાવ્યું કે તે નારણભાઈ લલ્લુભાઈ પટેલ, વિધાનસભ્યને ઓળખતો નહોતો, તેમજ કોઈ બેઠક યોજાઈ હતી કે નહીં તેની પણ તેને કોઈ જાણ નહોતી. તેની સાક્ષી–કથનના પરિચ્છેદ ૧૨ના વિષયવસ્તુનો સંદર્ભ આપીને સૂચવવામાં આવ્યું કે સાક્ષીએ તેના સોગંદનામામાં જે જણાવ્યું હતું, જેનું ગુજરાતી ભાષાંતર કરવામાં આવ્યું હતું, તે સમજી લીધું હતું અને તેણે તેની વિષયવસ્તુ સમજીને તેની પુષ્ટિ કરી હતી. બીજું, સોગંદનામું કોણે તૈયાર કર્યું, તે ક્યાં ટાઈપ કરાવ્યું અને કોની સમક્ષ તેનું નોટરીકરણ કરાયું વગેરે બાબતે તે કોઈ જવાબ આપી શકતો નથી. ત્રીજું, સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે તે નાગરિક ન્યાયના કાર્યાલયમાં ગયો હતો. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જ્યારે સાક્ષીએ નારણભાઈ લલ્લુભાઈ પટેલ સંબંધિત આક્ષેપો અંગે તેને પૂછાયેલા પ્રશ્નના જવાબમાં એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ પોતાના નિવેદનમાં સ્પષ્ટ જણાવ્યું કે તે નારણભાઈ લલ્લુભાઈ પટેલને ઓળખતો નહોતો, તેમજ થયેલી બેઠક વગેરે વિશે પણ તે જાણતો નહોતો, ત્યારે સ્પષ્ટ છે કે મહત્ત્વપૂર્ણ અને મૂળભૂત તથ્યો બાબતે આક્ષેપો,

રજૂઆતો સાક્ષીઓ દ્વારા કરવામાં આવી નહોતી, પરંતુ બહારના વ્યક્તિઓ દ્વારા ઘડવામાં આવી હતી, જે સ્પષ્ટપણે બચાવ પક્ષની આવૃત્તિને સમર્થન આપે છે. ફ.ફ.પ.સા. –૪૯ ઇકબાલમિયા રસૂલમિયા શેખની સાક્ષીનો પણ સંદર્ભ લેવાયો હતો, જેમાં દર્શાવવામાં આવ્યું કે સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે ઘટનાના ત્રણ દિવસ પૂર્વે, ઊંઝાના વિધાનસભ્ય નારણભાઈ લલ્લુભાઈ સરદારપુરા ા મહાદેવ મંદિર ખાતે આવ્યા હતા અને પટેલોની બેઠક યોજી હતી. પટેલો માઇકમાં કહી રહ્યા હતા કે નારણભાઈ લલ્લુભાઈ બે શમુદ્દા નં. ો કહેશે. તે સમયે, નારણભાઈ લલ્લુભાઈએ કહ્યું હતું કે સરકાર તેમની છે અને તેઓ મન મુજબ જે ઇચ્છે તે કરી શકે. તેમણે વધુમાં નિવેદન આપ્યું હતું કે તેમણે આ વાત શેખ મહોલ્લાના પ્રવેશદ્વાર પર પોતાના કેબિનમાં બેઠા બેઠા સાંભળી હતી. સૂચવવામાં આવ્યું કે આ સાક્ષીનું નિવેદન ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ નોંધવામાં આવ્યું હતું; તેમ છતાં, તેણે પ્રથમ તક પર આ બાબત જણાવી નથી.

૧૪.૨૨.૧) ફ.ફ.પ.સા. –૯૦ ગલભાભાઈ ખેમાભાઈ પરમારની સાક્ષીનો ઉલ્લેખ કરીને સૂચવવામાં આવ્યું હતું કે ઉક્ત સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે ૧૬ જૂન, ૨૦૦૮ની પોતાની નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે ઘટનાના ત્રણ દિવસ પૂર્વે મંત્રી નારણભાઈ લલ્લુભાઈ પટેલે એક બેઠક યોજી હતી, જેના કારણે મુસ્લિમ સમુદાયના લોકોમાં ભયનું સર્જન થયું હતું અને આ સંદર્ભે નઝીરમહમ્મદ અકબર્મિયા શેખે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ શેખ મહોલ્લાના પ્રવેશદ્વાર પાસે મુસ્લિમ સમુદાયને લાગેલા ભય અંગે રજૂઆત કરી હતી અને તેમને કહ્યું હતું કે તેઓ ત્યાં છે અને તેમને

કાંઈ નહીં થાય. આ સંદર્ભમાં સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ શેખ મહોલ્લામાંથી કોઈ પણ વ્યક્તિ તેની પાસે મળવા આવી નહોતી અને એવી કોઈ રજૂઆત પણ તેની સમક્ષ કરવામાં આવી નહોતી તથા તે નઝીરમહમ્મદ અકબર્મિયા શેખને ઓળખતો નથી. ફ.ફ.પ.સા. –૧૧૦ કાકુસિંહ રણજિતસિંહ વાઘેલાની સાક્ષીનો ઉલ્લેખ કરીને સૂચવવામાં આવ્યું હતું કે ઉક્ત સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે તેની તપાસમાં ઉંઝાના વિધાનસભ્ય નારણભાઈ લલ્લુભાઈ પટેલે કોઈ ઉશ્કેરણીજનક ભાષણ આપ્યું હોવા અંગે કોઈ તથ્યો બહાર આવ્યા નહોતા. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે નારણભાઈ લલ્લુભાઈ પટેલ આ કેસમાં આરોપી નથી. તપાસ એજન્સીએ નારણભાઈ લલ્લુભાઈ તથા તેમની બેઠક સંબંધિત આરોપોને વિશ્વસનીય અને તેમની સામે કોઈ કાર્યવાહી કરવા માટે પૂરતા ગણ્યા નહોતા, પરંતુ સાક્ષીઓએ આ સિદ્ધાંતને મોડા તબક્કે લાવવાનો પ્રયાસ કર્યો છે જેથી એવું દર્શાવી શકાય કે તે આરોપીઓ તરફથી પૂર્વસંધિમુદ્દા નં. ્ધ અને પૂર્વનિયોજિત કૃત્ય હતું.

૧૪.૨૩ એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ફરિયાદ પક્ષે પ્રસ્થાપિત કરેલો આગળનો સિદ્ધાંત એવો છે કે એક સાક્ષીને આગ લાગવાની ભયસંભાવના ધરાવતા ઘાસચારા અંગે પોતાનું કેબિન હટાવવા કહેવાયું હતું. ફ.ફ.પ.સા. –૬૦ બચુમિયા ઇમામમિયા શેખની સાક્ષીનો સંદર્ભ આપીને દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના ચાર દિવસ પહેલાં તે રફીકભાઈના ગલ્લા પર બેઠો હતો અને તે સમયે રઘુભાઈ રેવાભાઈ આવ્યા હતા તથા તેને કહ્યું હતું કે તેનું કેબિન તેના ઘરને અડેલું છે અને તેથી તેને ત્યાંથી હટાવી દેવું જોઈએ, કારણ

કે ઘાસચારો તેના ઘરમાં સંગ્રહિત હતો અને તે બળી જશે. સાક્ષીની જુબાની તપાસનો સંદર્ભ આપીને દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષીએ પોલીસ સમક્ષ ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ નોંધાયેલા પોતાના નિવેદનમાં આ તથ્યો જણાવ્યાં નથી અને આ વિરોધાભાસની પુરવારણા તપાસ અધિકારીની સાક્ષી દ્વારા થઈ છે. આથી, રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ આ તથ્યો પ્રથમ વખત પોતાના ૯ મે, ૨૦૦૮ના એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ કરેલા અરજીપત્રમાં રજૂ કર્યા છે. આ સિદ્ધાંતનો સમયોચિત વિલંબથી પરિચય કરાવી, સાક્ષીએ આ ઘટનામાં શક્ય તેટલા વધુ લોકોને ખોટી રીતે ફસાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

૧૪.૨૪ એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા આગળ ધરાવવામાં આવેલી અન્ય એક થિયરી એ હતી કે સાક્ષીઓને તેમના કેબિન બંધ કરવા માટે બળજબરી કરાઈ અને કહેવામાં આવ્યું. ફ.ફ.પ.સા. –૬૦ બછુમિયા ઇમામમિયા શેખની સાક્ષીનો સંદર્ભ આપીને જણાવવામાં આવ્યું કે આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગુજરાત બંધનું આહ્વાન હતું અને સવારમાં લગભગ ૧૦ વાગ્યે તે પોતાના ગલ્લા પર બેઠો હતો; તે સમયે પટેલ રાજેશભાઈ પુનાભાઈ, રમેશભાઈ કાંતિભાઈ, મહેશભાઈ જીવનભાઈ આવ્યા હતા અને કહ્યું હતું કે ગુજરાત બંધનું આહ્વાન હોવાથી તેણે પોતાનો ગલ્લો બંધ કરવો જોઈએ. રમેશભાઈ કાંતિભાઈએ રફીકભાઈને કમર પરથી પકડી લીધા હતા અને ત્યારબાદ ં. તે લોકો મહાદેવ તરફ ગયા હતા. સાક્ષીની જુબાનીનો સંદર્ભ આપીને જણાવવામાં આવ્યું કે આ હકીકતો સાક્ષીએ પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના

નિવેદનમાં જણાવેલી નહોતી. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું કે આરોપીઓ મહાદેવ તરફ ગયા હોવાની હકીકત પણ શામેલ કરીને એ દર્શાવવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવી રહ્યો છે કે સરદારપુરા પટેલ સમુદાયની કોઈક ઈરાદા હતી. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું કે આ હકીકતો તપાસ અધિકારી દ્વારા નોંધાયેલા ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં જણાવવામાં આવેલી નથી અને આ હકીકત પ્રથમવાર એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ તેની ૯ મે, ૨૦૦૮ની અરજીમાં ઉલ્લેખાઈ છે. ફ.ફ.પ.સા. –૬૨ રફીકમિયા મહંમદહુસૈન શેખની સાક્ષીનો સંદર્ભ આપીને રજૂ કરવામાં આવ્યું કે આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ સવારમાં લગભગ ૯થી ૧૦ વાગ્યે તે પોતાના કેબિનમાં હતો, ત્યારે પટેલ સમુદાયના કેટલાક લોકો આવ્યા હતા અને દુકાનો તથા કેબિન બંધ કરાવી રહ્યા હતા અને તેઓ તેની કેબિન પર પણ આવ્યા હતા અને તેને પોતાનો કેબિન બંધ કરવા કહ્યું હતું અને જો તે કેબિન બંધ નહીં કરે તો તેને સળગાવી દેવાની ધમકી આપી હતી. તેણે પોતાની કેબિન બંધ કરી હતી અને તે કેબિન બંધ કરી રહ્યો હતો ત્યારે પટેલો ગાળો બોલી રહ્યા હતા અને તેની સાથે ઝપાઝપીમાં ઉતર્યા હતા તથા તેના મહોલ્લાના સભ્યો આવ્યા હતા અને રમેશભાઈ કાંતિભાઈ, સુરેશભાઈ બલદેવભાઈ, રાજેશભાઈ પુનાભાઈ સૌ તેની સાથે ઝપાઝપીમાં જોડાયા હતા અને તે ઝપાઝપીમાંથી છૂટીને પોતાના મહોલ્લાના ઘરે ગયો હતો. તે સમયે ટોળું મહાદેવ મંદિર તરફ ગયું હતું. સાક્ષીની જુબાનીનો સંદર્ભ આપીને જણાવવામાં આવ્યું કે વિસંગતિ બહાર લાવવામાં આવી છે અને આ સાક્ષીએ તેની ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ અથવા ૧૦ મે, ૨૦૦૮ની કોઈપણ નિવેદનમાં આ ઘટનાનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી અને આ હકીકતો અદાલતમાં આઠ વર્ષ મુદ્દા નં. પ્રથમવાર

જુબાની આપવામાં આવી છે.

૧૪.૨૫ આગળ, એ રજૂ કરવામાં આવ્યું કે દુકાન તથા દુકાનોમાં રહેલા માલસામાનના સ્થળાંતર અંગે ફરી એક બીજી થિયરી ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવી છે. ફ.ફ.પ.સા. –૬૩ ભીખુમિયા કાલુમિયા શેખના સાક્ષ્યનો સંદર્ભ આપીને બતાવવામાં આવ્યું કે આ સાક્ષીએ કહ્યું છે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ બજારમાં ગલ્લાઓ સળગી ગયા હતા. ત્યારબાદ ં. , તેઓ ઘર પર પાછા આવ્યા હતા, અને આશરે ૪ વાગ્યે, તે બજારમાં ગયો હતો; ત્યારે, શંકરભાઈ, જેમની દુકાન અનિફભાઈ અમુદ્દા નં. ુલભાઈની દુકાનને અડીને હતી, તેઓ પોતાની દુકાનમાંથી માલસામાન કાઢી રહ્યા હતા અને તેણે તેમને પૂછ્યું કે તેઓ અચાનક પોતાની દુકાન શા માટે ખાલી કરી રહ્યા છે, ત્યારે તેમણે કહ્યું કે તેમને બીજી દુકાન ભાડે લેવાની હતી અને માલસામાન મહાકાળી મંદિરના પ્રાંગણમાં રાખવાનો હતો. ત્યારબાદ ં. , તેઓ પાછા ફર્યા. સાક્ષીની જુબાનીનો સંદર્ભ આપતાં દર્શાવવામાં આવ્યું કે પોલીસે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ લીધેલા તેના નિવેદનમાં તેણે આવા તથ્યો જણાવ્યા નથી. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે આ સાક્ષીના બે નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા છે. ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પ્રથમ નિવેદનમાં તેણે આવા કોઈ તથ્યો રજૂ કર્યા નથી અને માત્ર પ્રથમ વખત જ્યારે ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના રોજ એસ.આઈ.ટી. દ્વારા તેનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું, ત્યારે સાક્ષીએ આ તથ્યો વર્ણવ્યા છે. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે મુખ્ય ઘટના પૂર્વનિયોજિત અને પૂર્વસંમતિથી કરાયેલ હોવાનું દર્શાવવા માટે ફરિયાદ પક્ષ તરફથી આ એક વધુ પ્રયાસ છે.

૧૪.૨૬ એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા આગળ વધારવામાં આવેલ આગલી થિયરી આરોપી નં. ૪૯ અને બેચારભાઈ ઓઢવભાઈ વચ્ચેની વાતચીત અંગેની છે. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૮ ગુલામ અલી ી અકબરમિયા શેખની સાક્ષીનો સંદર્ભ આપીને જણાવવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષીએ મજબૂતપણે કહ્યું છે કે ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ સાંજે લગભગ ૪ વાગ્યે, તે જૈન દેરાસર, સરદારપુરામાં કલર કામ કરી રહ્યો હતો. તે દેરાસરની બહાર આગળ ભાગમાં કામ કરી રહ્યો હતો અને તે દિવસે સાંજે લગભગ ૪ વાગ્યે અંબાલાલ મગનલાલ કપૂર અને બેચારભાઈ ઓઢવભાઈ ત્યાંથી પસાર થયા હતા અને તેઓ બાંડીયાઓ કાપવા બાબતે વાત કરી રહ્યા હતા. અદાલતનું ધ્યાન ઉક્ત સાક્ષીની જુબાની તરફ દોરવામાં આવ્યું હતું, જેથી એ દર્શાવી શકાય કે તેના ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના બંને નિવેદનો તેમજ ૯ મે, ૨૦૦૮ અને ૧૧ એપ્રિલ, ૨૦૦૮ના તેના અરજીઓમાં આ તથ્યો તેણે જણાવ્યા નથી. જણાવવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષીએ ફ.ફ.પ.સા. –૬૮ અને ફ.ફ.પ.સા. –૫૭ વચ્ચે મુકેશભાઈ ડાહ્યાભાઈ અંગેની વાતચીતનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે, એટલે કે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ગામમાં ગલ્લા સળગાવી દેવામાં આવ્યા મુદ્દા નં. તે ઘરે આવ્યો હતો અને સાંજે લગભગ ૫:૦૦ થી ૫:૩૦ વાગ્યાના સમયે તેઓ મહોલ્લાના પ્રવેશદ્વારે બેઠેલા હતા, તે સમયે મુસ્તુમિયા રસુલમિયા ડાહ્યાભાઈ વણાભાઈની દુકાને ગયો હતો અને પાછા ફર્યા મુદ્દા નં. તેણે તેને જણાવ્યું હતું કે ડાહ્યા ાભાઈના પુત્ર, એટલે કે મુકેશભાઈ ડાહ્યાભાઈએ કહ્યું હતું કે આજે તેઓ જેટલું ઇચ્છે તેટલું ખાઈ શકે છે. અને જ્યારે તેણે મુસ્તકુભાઈને

પૂછ્યું, ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો હતો કે તેને આ બાબતે કશું જાણીતું નથી. જણાવવામાં આવ્યું હતું કે આ તથ્યોનો આ સાક્ષીએ ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત નિવેદનો તેમજ ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત અરજીઓમાં ઉલ્લેખ કર્યો નથી અને તેણે આ તથ્યો પ્રથમ વખત અદાલત સમક્ષ રજૂ કર્યા છે. વધુમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૭ મુસ્તુફમિયા રસુલમિયા શેખ આ તથ્ય બાબતે મૌન છે અને મુકેશભાઈ ડાહ્યાભાઈએ આવી કોઈ વાત કહી હોવા અંગે કશું જ કહેતાં નથી. તેથી, જણાવવામાં આવ્યું હતું કે ફ.ફ.પ.સા. –૬૮ ગુલામ અલી અકબરમિયા શેખે એવો કિસ્સો ઊભો કર્યો છે જે રેકોર્ડનો ભાગ નહોતો, જે દર્શાવે છે કે સાક્ષીઓએ એક પછી એક વાર્તાઓ ઘડી કાઢી છે।

૧૪.૨૭ વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા આગળ ધપાવવામાં આવેલ એક વધુ સિદ્ધાંત એવા ટ્રેક્ટર અંગેનો છે, જેમાં કેરોસીનના બે, ત્રણ અથવા ચાર બેરલ અને પેટ્રોલનો એક બેરલ હતો, અને જે રસ્તા પર પાર્ક કરવામાં આવ્યો હતો તથા આવા બેરલ આરોપીઓ દ્વારા લઈ જવાઈ રહ્યા હતા. આ બાબતે ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૧ માંગાભાઈ રામાભાઈ રાવલની સાક્ષીનો સંદર્ભ અપાયો હતો, જેમણે નિવેદન આપ્યું છે કે ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ લગભગ ૯ વાગ્યે, રામાભાઈ મોહનભાઈ પટેલે પોતાના ઘરની બાજુમાં એક ટ્રેક્ટર પાર્ક કર્યું હતું, જેમાં કેરોસીનના બે, ત્રણ, ચાર બેરલ અને પેટ્રોલનો એક બેરલ હતો. ત્યારબાદ ં. , તેમણે નતુભાઈ કછરાભાઈ પટેલ, જયંતિભાઈ અંબારામ પટેલ, કાળાભાઈ ભીખાભાઈ પટેલ, બકાભાઈ મંગળભાઈ પટેલ, કાંતિભાઈ પ્રભુદાસ, જિતેન્દ્રકુમાર

કાંતિલાલ, ભીખાભાઈ જોતિભાઈને તેમના ઘરની સામેના રસ્તેથી પસાર થતા જોયા હતા. તેઓ કાપુરવાસ ખાતે કાંતિભાઈ પ્રભુદાસના ઘરે ગયા હતા અને તેમણે જાતે કેરોસીનના ડબ્બાઓ જોયા હતા તથા જ્યારે તેઓ તેમના ઘરની સામેથી પસાર થયા ત્યારે દુર્ગંધ આવી રહી હતી, તેથી તેમને ખબર પડી હતી. કાંતિભાઈ પ્રભુદાસના ઘરમાંથી કાપુર મહોલ્લા તરફ જવા માટે બે બારીઓ છે, અને ત્યાંથી તેઓ મહાદેવ મારફતે શેખ મહોલ્લા તરફ ગયા હતા. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીનું નિવેદન પ્રથમ તક પર નોંધાયું નહોતું, તેમજ ૨૦૦૮ પહેલાં કોઈ પણ તબક્કે તેમણે સ્વયં પોતાનું નિવેદન આપવા ઇચ્છા વ્યક્ત કરી નહોતી. તેમણે આ હકીકત પ્રથમવાર પોતાની ૭મી મે, ૨૦૦૮ની અરજિમાં દર્શાવી હતી અને ત્યારપછી જ્યારે તેમનું નિવેદન એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયું, ત્યારે તેમણે પોતાની ૨૦મી મે, ૨૦૦૮ની નિવેદનમાં આ હકીકત જણાવ્યું નહોતું, જે સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે અરજી અને સોગંદનામાઓ કેવી રીતે કોઈના ઇશારે તૈયાર કરવામાં આવ્યા છે, એવા તથ્યો અંગે, જેમના વિષે સાક્ષીઓ વાસ્તવમાં સાક્ષી નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીની જુબાનીમાં વિસંગતિ રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવી છે અને આ એકમાત્ર સાક્ષી છે જેમણે આ તથ્યો અંગે નિવેદન આપ્યું છે. વધુમાં, રામાભાઈ મોહનભાઈ પટેલ, જેમણે ટ્રેક્ટર પાર્ક કર્યું હોવાનું કહેવામાં આવે છે, તેઓ આ કેસમાં આરોપી નથી.

૧૪.૨૮ વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા આગળ ધપાવવામાં આવેલું આગલું સિદ્ધાંત બોરવેલના હિસાબી પુસ્તકો લઈ જવામાં આવ્યા સંબંધિત છે. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૮ બસીરાબીબી બચુમિયા શેખની સાક્ષીનો સંદર્ભ

આપીને દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના સાંજે જયંતિભાઈ અંબારમભાઈ આવ્યા હતા અને તેમણે તેના પતિ પાસેથી બોરવેલનાં હિસાબી પુસ્તકો લઈ ગયા હતા. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સર્વ સિદ્ધાંતોનો આશ્રય પ્રશ્નિત ગુનામાં વિવિધ આરોપીઓને આવરી લેવા માટે લેવાયો છે. આ સાક્ષીની જુબાનીનો સંદર્ભ આપીને દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે એક વિરોધાભાસ બહાર લાવવામાં આવ્યો છે, એટલે કે સાક્ષીએ ૧૭ એપ્રિલ, ૨૦૦૨, ૨૨ મે, ૨૦૦૮ તેમજ ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનોમાં આ હકીકતો જણાવી નથી અને તેથી પ્રથમ વખત અદાલતમાં તેણે હિસાબી પુસ્તક લઈ જવામાં આવ્યા હોવાનું આ સિદ્ધાંત રજૂ કરીને જયંતિભાઈ અંબારમભાઈને ખોટી રીતે ફસાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

૧૪.૨૯ એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા આગળ ધરવામાં આવેલી એક અન્ય થિયરી "કુબેર તમાકુ થિયરી" છે. વિદ્વાન વકીલે ફ.ફ.પ.સા. – ૭૪ સિકંદરમિયા રસુલમિયા શેખની સાક્ષીનો આધાર લઈને આ બાબત તરફ ધ્યાન દોર્યું કે સાક્ષીએ સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું છે કે ૨૭મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ તે બલદેવભાઈ વણઝારાના કૃષિ ખેતરમાં મજૂરી કામ કરવા ગયો હતો અને ખેતરમાંથી પાછો ફર્યા મુદ્દા નં. કાનુભાઈ જોતભાઈ ઈશ્વરભાઈ ગોપાલભાઈના ગલ્લા પર બેઠા હતા તથા તેમણે કહ્યું હતું કે તેને એટલે કે સાક્ષીને કુબેર નહીં મળે. વધુમાં એમ પણ કહ્યું હતું કે તેમના લોકોએ ગોધરામાં ટ્રેન સળગાવી હતી અને તેને કુબેર નહીં મળે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ થિયરી કાનુભાઈ જોતભાઈ, જે ગામના સરપંચ છે,

તેમને ફસાવવા માટે ઘડવામાં આવી છે. દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે સંબંધિત સમયે પોલીસ દ્વારા આ સાક્ષીનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું નહોતું, અને ન તો તેણે સ્વયં કોઈ નિવેદન આપ્યું હતું. એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ કરેલી પોતાની અરજીમાં પણ તેણે આ બાબતનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી, પરંતુ પ્રથમ વખત તેણે ૨૨મી મે, ૨૦૦૮ના રોજ એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા નિવેદનમાં આ બાબત જણાવી છે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ તેણે જણાવ્યું હતું કે ઈશ્વરભાઈ ગોપાલભાઈએ તેને કહ્યું હતું કે તેને કુબેર નહીં મળે અને હવે અદાલત સમક્ષ પ્રથમ વખત તેણે વાર્તા મુદ્દા નં. લીને કાનુભાઈ જોતભાઈને તેમાં સામેલ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. સાક્ષીની જુબાનીનો સંદર્ભ આપીને દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે વિરોધાભાસ સાબિત થઈ ગયો છે.

૧૪.૩૦ વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી કે આગળ ધપાવવામાં આવેલ બીજી થિયરી એ ઘટનાસ્થળે લોખંડના સળિયા સાથે જોડાયેલા વિદ્યુત પ્રવાહ/તારોની છે. સાક્ષી ફ.ફ.પ.સા. –૪૮ સાબિરહુસૈન કાદરમીયાં ◌ા શેખના નિવેદનનો ઉલ્લેખ કરીને જણાવ્યું હતું કે સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે ઘટનાના સમયે ત્યાં એક લાંબો લોખંડનો સળિયો હતો, જેમાંથી વિદ્યુત પ્રવાહ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો અને ઘરમાં તે સળિયાને બારીમાં રાખવામાં આવ્યો હતો, જ્યાંથી પ્રવાહ પસાર થઈ રહ્યો હતો અને ઉક્ત સળિયાએ ડી.એસ.પી.ને સ્પર્શ કર્યો હતો અને તેમને પણ પ્રવાહનો આંચકો લાગ્યો હતો તથા પોલીસે મુદ્દા નં. ◌ૂકથી ઘરના દરવાજાનું તાળું તોડી નાખ્યું હતું અને જેમાંથી પ્રવાહ પસાર થઈ રહ્યો હતો તે તારને પણ મુદ્દા નં. ◌ૂકથી

તોડી નાખવામાં આવ્યો હતો. ઉક્ત ઘર તરફથી મદદ માટેની બૂમો આવી રહી હતી. સાક્ષીની ઉલટ–તપાસ ◌ા અંગે સંદર્ભ આપતાં, દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે વિસંગતિ બહાર લાવવામાં આવી છે કે આ તથ્યો પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેમના નિવેદનમાં કહેવામાં આવ્યા નહોતા. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ તથ્ય પ્રથમ વખત છ વર્ષના ગાળાપછી ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના રોજ એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ આપેલા તેમના નિવેદનમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું. ફ.ફ.પ.સા. –૪૬ પઠાણ શાબીરમીયાં ◌ા અકુમિયાના નિવેદનનો ઉલ્લેખ કરીને દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે પોલીસ તેમને શેખવાસના રૂમમાં લઈ ગઈ હતી, જ્યાં ઘટના બની હતી, એટલે કે મોહમૂદભાઈ ઈસ્માઈલભાઈનો રૂમ, અને ડી.એસ.પી. ત્યાં ઊભા હતા તથા રૂમનો દરવાજો ખોલવામાં આવ્યો હતો. ડી.એસ.પી. મોહમૂદભાઈના રૂમની બારી તરફ ગયા હતા અને તેમને પ્રવાહનો આંચકો લાગ્યો હતો તથા ડી.એસ.પીએ કહ્યું હતું કે વિદ્યુત પ્રવાહ વહેતો હતો અને તેમ કહેતાં અન્ય પોલીસકર્મીઓએ લાકડીથી તાર અલગ કર્યા હતા. તે તાર નટવરભાઈ પભાભાઈના ઘરની સામે આવેલા થાંભલા સાથે જોડાયેલા જણાય છે. ઉક્ત સાક્ષીના નિવેદનના પરા ૧૩નો ઉલ્લેખ કરીને દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે ઉક્ત સાક્ષીને સૂચન કરવામાં આવ્યું હતું કે તેમના દ્વારા જણાવેલા ઉપરોક્ત તથ્યો સાચા નથી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આવું સૂચન તેમને એટલા માટે કરવામાં આવ્યું હતું, કારણ કે સંબંધિત સમયે પોલીસ દ્વારા તેમનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું નહોતું અને તેમણે પ્રથમ વખત ૬ મે, ૨૦૦૮ના રોજ પોતાનું અરજીપત્ર રજૂ કરવા સ્વૈચ્છિક રીતે આગળ આવ્યા હતા, જેમાં આ તથ્યો પ્રથમ વખત ઉલ્લેખિત થયા હતા. દલીલ કરવામાં આવી હતી

કે આ બંને સાક્ષીઓએ ઘટનાના છ વર્ષ પછી આ થિયરી આગળ ધપાવી છે. ફ.ફ.પ.સા. –૧૦૫ અનુપમસિંહ શ્રીજયસિંહ ગેહલોત, જિલ્લા પોલીસ અધિક્ષકના નિવેદનનો પણ ઉલ્લેખ કરીને દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે ઉક્ત સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું હતું કે એસ.આઇ.ટી.એ તેમને શેખ મહોલ્લાના લોકોએ વિદ્યુત તારોથી આંચકો ખાધો હોવા અંગે પૂછપરછ કરી હતી. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે તેમણે વાહનોની હેડલાઇટના પ્રકાશમાં કામગીરી કરી હતી અને તે સમયે તેમણે શેખવાસના રસ્તા પર પડેલા વિદ્યુત તાર જોયા હતા તથા અનેક પોલીસ કર્મચારીઓને પ્રવાહનો આંચકો લાગ્યો હતો અને તેથી, લાકડી વડે તારને બાજુએ ખસેડવામાં આવ્યા હતા. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ડી.એસ.પીએ એવું જણાવ્યું નથી કે લોખંડના સળિયાને બાંધી દેવામાં આવ્યા હોવાના કારણે તેમને કોઈ આંચકો લાગ્યો હતો. તેમણે જણાવ્યું છે કે અનેક પોલીસકર્મીઓને પ્રવાહનો આંચકો લાગ્યો હતો અને તેમણે લાકડી વડે તાર દૂર કર્યા હતા, જ્યારે કોઈ પોલીસ અધિકારીએ એવું જણાવ્યું નથી કે તેમને વિદ્યુત આંચકો લાગ્યો હતો. સ્થળનુંન પંચનામું તથા પંચ સાક્ષીઓ પણ કોઈ રીતે આ થિયરીને સમર્થન આપતા નથી. તેથી વિનંતી કરવામાં આવી હતી કે જીવંત તાર ત્યાં મૂકવામાં આવ્યો હતો જેથી વિદ્યુતપ્રવાહથી મૃત્યુ થાય તેવું દર્શાવવા માટે આ કથાઓ ઘડવામાં આવી છે અને ઘટના અત્યંત ભયાનક હતી તે બતાવવામાં આવે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે વૈદકીય પુરાવામાં પણ એવું દર્શાવવામાં આવતું નથી કે કોઈનું મૃત્યુ વિદ્યુતપ્રવાહથી થયું હતું અથવા તેમને એવી કોઈ ઈજાઓ થઈ હતી.

૧૪.૩૧ વિદ્વાન વકીલે વધુમાં રજૂઆત કરી કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરવામાં

આવેલી આગળની થિયરી ચાર એસિડ બોટલોની થિયરી છે, જેનું વર્ણન સાક્ષીએ એસ.આઇ.ટી. સમક્ષ પોતાના નિવેદનમાં કર્યું હતું. ફ.ફ.પ.સા. ુ–પ૨ હિઝબુલમિયા હુસૈનમિયા શેખના સાક્ષ્યનો સંદર્ભ આપીને જણાવાયું કે તે સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું હતું કે પટેલ જગાભાઈ જીવણભાઈ, જે ટોળાનો સભ્ય હતો, તેની પાસે એસિડની બોટલો હતી. ફ.ફ.પ.સા. –૯૦ ગલબાભાઈ ખેમાભાઈ પરમારના સાક્ષ્યનો સંદર્ભ આપીને જણાવાયું કે તેની પ્રત્યેક્ષ પૂછપરછમાં તેણે સ્વીકાર્યું હતું કે ૧૬મી જૂન, ૨૦૦૮ના રોજના પોતાના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષના પોતાના સોગંદનામામાં હિઝબુલમિયા હુસૈનમિયા શેખે જણાવ્યું હતું કે જગાભાઈ જીવણભાઈ પટેલને પૂછવામાં આવ્યું કે તે ચાર એસિડની બોટલો પોતાની સાથે કેમ લઈ જઈ રહ્યો હતો, ત્યારે તેણે કહ્યું હતું કે તે શૌચાલયની સફાઈ માટે લઈ જઈ રહ્યો હતો. જોકે, તે સમયના વાતાવરણ અને પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતા, તેણે તેને કહ્યું હતું કે તેમને સુરક્ષાની જરૂર હતી. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ઉપરોક્ત સોગંદનામાઓમાં તથા ત્યારબાદ ં. ના તબક્કે એસ.આઇ.ટી. સમક્ષ રજૂ કરાયેલી અરજીઓમાં, આ તમામ થિયરીઓ માત્ર એટલા આશયથી રજૂ કરવામાં આવી છે કે આ ગામની પટેલ સમુદાયના લોકો દ્વારા મુસ્લિમ સમુદાય સામે કંઈક કરવા માટે પૂર્વનિયોજિત યોજના ઘડવામાં આવી હતી અથવા ષડયંત્ર રચાયું હતું, એવું દર્શાવી શકાય.

૧૪.૩૨ એવું રજુ કરવામાં આવ્યું હતું કે ફરિયાદ પક્ષે રજૂ કરેલી એક વધુ થિયરી, જે દ્વારા એ દર્શાવવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે કે ઘટના પૂર્વનિયોજિત

અને પૂર્વસમન્વિત હતી, તે મેમણ મેમણ જાનભાઈની દુકાન ગામના પટેલોએ તોડી અને વળીકાકાના ઘરમાં પ્રવેશ કરીને નુકસાન પહોંચાડ્યું તે બાબતને લગતી છે. ફ.ફ.પ.સા. –૭૨ પ્રહલાદભાઈ નાથાભાઈ રાવલની સાક્ષીનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો, જેથી દર્શાવી શકાય કે ઉક્ત સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સાંજે આશરે ૯ વાગ્યે તેઓ સુંદરપુરથી પરત ફર્યા હતા અને ગામમાં પટેલોની ટોળીઓ ફરતી હતી. તેઓ ઘરમાં હતા અને આશરે ૧૦:૦૦ થી ૧૦:૩૦ કલાક વચ્ચે મેમણ જાનભાઈની દુકાન તોડી નાખવામાં આવી હતી અને લોકો વળીકાકાના ઘરમાં ઘૂસી ગયા હતા તથા "બાંડીયા ાઓને મારી નાખો અને કાપી નાખો" એમ બૂમો પાડી રહ્યા હતા, અને તેમનું ઘર બાજુમાં જ હતું તથા તેમણે તેમના ભાઈ ગુગાભાઈ નાથાભાઈને અપશમુદ્દા નં. ો કહ્યા હતા. વધુમાં દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ આથી પણ આગળ નિવેદન આપ્યું છે કે વળીકાકાના ઘરમાં જગાભાઈ નાથાભાઈ ભોટુ, ભીખાભાઈ મુદ્દા નં. ારભાઈ, તાલશીભાઈ હરિભાઈ, અશોકભાઈ ભક્તિભાઈ, ગિરીશભાઈ મણિલાલ, તાલશીભાઈ હરિભાઈ, જગાભાઈ રણછોડભાઈ, કનુભાઈ રણછોડભાઈ તથા અન્ય, જેમના નામ જાણીતા નથી, હાજર હતા, અને આ વ્યક્તિઓએ દુકાનમાં તોડફોડ કરી હતી, ત્યારબાદ ં. તેઓ ચાલ્યા ગયા હતા. વધુમાં જણાવાયું હતું કે આ સાક્ષીની સાક્ષી સંદર્ભે બે મુદ્દા છે, એટલે કે સવારે પટેલોની ટોળીઓ ફરતી હતી અને સાક્ષીએ અહીં ઉલ્લેખિત આઠ વ્યક્તિઓને ફસાવવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. સાક્ષીની જુબાનીનો સંદર્ભ આપતાં જણાવાયું હતું કે ઉક્ત સાક્ષીની સાક્ષીમાં વિસંગતિના સ્વરૂપમાં એક ચૂક બહાર આવી છે, એટલે કે તેમની ૨૦ મે, ૨૦૦૮ની

એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલ નિવેદનમાં તેમણે આ હકીકતો જણાવેલી નથી. સબમિટ કરવામાં આવ્યું હતું કે સંબંધિત સમયે સ્થાનિક પોલીસ દ્વારા આ સાક્ષીનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું નહોતું અને ઘટનાના છ વર્ષ પછી એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા નિવેદનમાં પણ સાક્ષીએ આ હકીકતો ઉલ્લેખી નથી અને પહેલી વાર આવી હકીકતો અદાલતમાં રજૂ કરવામાં આવી છે જેથી સરદારપુરા ◌ા પટેલો વિરુદ્ધ ફરિયાદ પક્ષના કેસને સમર્થન અને પુષ્ટિ મળે. ફ.ફ.પ.સા. –૩૯ જાનમહમ્મદ ઇસ્માઇલભાઈ મેમણની સાક્ષીનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો, જેથી દર્શાવી શકાય કે આ સાક્ષી આ ઘટના અંગે કંઈ કહેતું નથી અને વિપરીત રીતે, તેમણે ઘટનાની તારીખથી આઠ દિવસની અંદર એક અરજી કરી હતી, જેમાં માત્ર તેમની દુકાનને થયેલા નુકસાનનો ઉલ્લેખ છે. ઉક્ત સાક્ષી દ્વારા કરાયેલી ◌્◌્અર્જુન ◌ો (આંક ૪૩૯) સંદર્ભ આપતાં જણાવાયું હતું કે તેમાં લૂંટફાટ કરીને દુકાનને નુકસાન પહોંચાડનાર લોકોનું નામ અથવા કોમનો ઉલ્લેખ નથી. ફ.ફ.પ.સા. –૪૨ અલ્તાફહુસેન વલીભાઈ મેમણની સાક્ષીનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો, જેથી રજૂ કરી શકાય કે પ્રહલાદભાઈ રાવલે જે કહ્યું છે તેનો કોઈ ઉલ્લેખ નથી. વધુમાં જણાવાયું હતું કે આ સાક્ષીની જુબાનીમાં બહાર આવ્યું છે કે તેમની દુકાન અને ઘરને કોઈ નુકસાન થયું નહોતું, અને તેથી પ્રહલાદભાઈએ આ હકીકત પહેલી વાર અદાલતમાં જણાવવાની કોઈ જ વાત નહોતી. ફ.ફ.પ.સા. –૪૩ આરીફભાઈ વલીભાઈ મેમણની સાક્ષીનો પણ સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો, જેથી દર્શાવી શકાય કે તેમની જુબાનીમાં બહાર આવ્યું છે કે તેમની દુકાન અને ઘરને કોઈ નુકસાન થયું નહોતું અને તેમના પરિવારજનોને કોઈ ઈજા પહોંચી નહોતી.

૧૪.૩૩ રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આરોપીઓ સામે ષડ્યંત્રનો આરોપ સાબિત કરવા માટે ફરિયાદ પક્ષે વધુ એક સિદ્ધાંત રજૂ કર્યો છે, એટલે કે ચારથી પાંચ પટેલો અને આરોપી નં. ૩૮ એ ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ફ.ફ.પ.સા. – ૪૭ની કેબિનની નીચે પેટ્રોલમાં ભીંજાયેલો ચીથરો મૂક્યો હતો. ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ ઈબ્રાહિમભાઈ રસુલભાઈ શેખ, જે પ્રથમ માહિતી આપનાર પણ છે, તેમની જોગવાઈનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો, જેથી દર્શાવી શકાય કે ઉક્ત સાક્ષીએ જોગવાઈ કરી છે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ શ્રી રાઠોડ અને શ્રી પરમારની હાજરીમાં બજારમાં મુસ્લિમો તથા અન્ય નીચલા સમુદાયોની બે–ત્રણ કેબિનો સળગાવવામાં આવી હતી અને ત્યારબાદ ં. ચારથી પાંચ પટેલો તેમના મહોલ્લાના પ્રવેશદ્વાર સુધી આવ્યા હતા અને રાજેશભાઈ પુંજાભાઈએ તેમની કેબિનની નીચે પેટ્રોલમાં ભીંજાયેલો ચીથરો મૂક્યો હતો અને ત્યારપછી ચાલ્યા ગયા હતા, ત્યારબાદ ં. તેઓ પોતાની કેબિન પાસે ગયા હતા અને પેટ્રોલમાં ભીંજાયેલો ચીથરો ફેંકી દીધો હતો. ઉક્ત સાક્ષીની પ્રતિપરીક્ષા તરફ પણ સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો, જેથી દર્શાવી શકાય કે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ની પ્રથમ માહિતી અહેવાલ, ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨, ૧ જૂન, ૨૦૦૨, ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ની નિવેદનો તેમજ ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના સોગંદનામામાં તેમણે આ તથ્યો વિશે જોગવાઈ કરી નથી, તેવી વિસંગતિ બહાર લાવવામાં આવી છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ તથ્યો આ સાક્ષીએ આ પૂર્વવર્તી નિવેદનોમાંથી કોઈમાં પણ વર્ણવ્યા નથી અને તેથી, આવી ઘટના માત્ર એ દર્શાવવા માટે ઊભી કરાયેલી ઘટના છે કે મુખ્ય ઘટના પૂર્વયોજિત હતી.

૧૪.૩૪ વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે આરોપ પક્ષે રજૂ કરેલો અંતિમ સિદ્ધાંત મુન્સફખાન પઠાણના નિવાસસ્થાને યોજાયેલી કહેવાતી બે બેઠકો અંગેનો છે. પ્રથમ બેઠક ફરિયાદ દાખલ કરવા માટે યોજાઈ હોવાનું જણાવાયું છે અને બીજી બેઠક શાંતિસભાની પ્રકૃતિની હતી. ફ.ફ.પ.સા. –૭૦ મુન્સફખાન યાસિખાન પઠાણની સાક્ષ્યનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો, જેથી દર્શાવી શકાય કે ઉક્ત સાક્ષીએ કહ્યું છે કે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સવારે તે ઘરે હતો, તે સમયે જેમની કેબિન સળગાવી દેવામાં આવી હતી તે તમામ લોકો તેના ઘરે આવ્યા હતા અને તેમના ગામના પટેલોએ તેમની કેબિનો સળગાવી દીધી હોવાથી તેઓ ફરિયાદ દાખલ કરવા અંગે ચર્ચા કરી રહ્યા હતા. ભેગા થયેલાઓમાં મોતીભાઇ મગનભાઈ, હરીભાઈ મગનભાઈ, મંગાભાઈ રામભાઈ, ઈલિયાસખાન બશીરમીંયા ા, દિલશાદમિયા તેમજ તેમના મહોલ્લાના સભ્યો સામેલ હતા. હરીભાઈ મગનભાઈએ ફરિયાદ સાક્ષી તરીકે આપવામાં આવે તેવી વાત કહેતા તેણે (સાક્ષીએ) ફરિયાદનો મુસદ્દો તૈયાર કર્યો હતો. તે દિવસે ભારત બંધની જાહેરાત હતી અને પરિવહનની તમામ વ્યવસ્થા બંધ હોવાથી તેઓ વિજાપુર જઈ શક્યા નહોતા. વિજાપુર પોલીસ મથકે ફોન કરીને ગલ્લા સળગાવાની ઘટનાની જાણ કરતાં પોલીસ મથકથી તેમને જણાવવામાં આવ્યું કે પી.એસ.આઈ. શ્રી પરમાર સરદારપુરામાં પેટ્રોલિંગ માટે આવી રહ્યા છે. નમાઝ અદા કરીને જ્યારે તે ઘરે પરત ફર્યો ત્યારે પી.એસ.આઈ. શ્રી પરમાર આવ્યા હતા અને સવારે ભેગા થયેલા લોકો પણ આવ્યા હતા; તે સમયે હરીભાઈ મગનભાઈએ લખિત ફરિયાદ પી.એસ.આઈ. શ્રી પરમારને સોંપી હતી. ત્યારબાદ ં , વાતાવરણ

પરથી એવું લાગી રહ્યું હતું કે ગામમાં એક પછી એક ટોળાં ભેગાં થઈ હિંસા કરશે, તેથી શાંતિભંગ ન થાય અને અગાઉની રાતની ઘટના ભૂલાઈ જાય તથા સૌહાર્દ રહે એ માટે ગામના આગેવાનોને બોલાવવાના અંગે ચર્ચા થઈ; અને પી.એસ.આઈ. શ્રી પરમારની હાજરીમાં ટેલિફોન પર ગામના પટેલ આગેવાનોને જાણ કરવામાં આવી, અને શ્રી પરમારની હાજરીમાં તેઓ પટેલ સમુદાયના આગેવાનોને મળવા ગયા, તથા સોમેશ્વર શંકરલાલ પંડ્યા, મફતલાલ સુંદરલાલ ચૌહાણ, મોતીભાઇ મગનભાઈ પરમાર, કેશાભાઈ મોહનભાઈ રાવળ, મંગલભાઈ રામભાઈ રાવળ, પઠાણ બચુમિયા બાપુમિયા, મેમણ જનમહમ્મદ ઈસ્માઇલભાઈ, કદરભાઈ ઈસ્માઇલભાઈ, પ્રજાપતિ રેવાભાઈ શંકરભાઈ, પ્રજાપતિ રેવાભાઈ મેથાભાઈ વગેરે નીચલા વર્ગના લોકોને સાથે ભેગા કરવામાં આવ્યા હતા. જોકે, પટેલ સમુદાયના પૂર્વ સરપંચ એટલે કે પટેલ દશરથભાઈ કચરાભાઈ તેના (સાક્ષીના) ઘરે આવ્યા હતા અને તે સમયે ગામના વર્તમાન સરપંચ પટેલ કનુભાઈ જોડાભાઈ આવ્યા હતા અને ગામમાં તોફાનો ન થાય તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે પટેલ સમુદાયના આગેવાનોને બોલાવવાના પ્રયાસો કરવામાં આવ્યા હતા અને તે સમયે તેમણે કહ્યું હતું કે એ તેમના હાથમાં નથી અને તેઓ ચાલ્યા ગયા હતા. વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે પ્રથમ બેઠકના સંદર્ભમાં વિવિધ વ્યક્તિઓ હાજર રહી હતી. જોકે, મંગાભાઈ રાવળ સિવાય બીજો કોઈ સાક્ષી આરોપ પક્ષે તપાસ્યો નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીની જુબાનીમાં એક છૂટછાટ બહાર આવી હતી, એટલે કે ઉપરોક્ત તથ્યો તેણે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨, ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ અને ૧૪ જુલાઈ, ૨૦૦૮ના રોજ નોંધાયેલા પોતાના નિવેદનોમાં જણાવ્યું નહોતું. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પ્રથમ બેઠક સંબંધિત તથ્યોનો

સમગ્ર સમૂહ, મુન્સફખાનના ઘરે પાંચ લોકોની હાજરી, હરીભાઈ મગનભાઈના નામે ફરિયાદનું લખાણ બોલાવી લખાવવું અને તેની તૈયારી, વિજાપુર પોલીસ મથકે ફોન કરવો અને ત્યારબાદ ં. છૂટાપડી જવું, તથા બપોરે ફરી ભેગા થઈને પી.એસ.આઈ. શ્રી પરમારને ફરિયાદ સોંપવી, ઉપરોક્ત ત્રણેય નિવેદનોમાં ક્યાંય ઉલ્લેખિત નથી. વધુમાં, ૩૧ માર્ચ, ૨૦૦૪ની સોગંદનામામાં પણ આ તથ્યોનો ઉલ્લેખ નથી. ફ.ફ.પ.સા. –૭૧ મંગાભાઈ રામભાઈ રાવળની સાક્ષ્યનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો, જેમણે કહ્યું છે કે અગાઉના દિવસે સળગાવવામાં આવેલી કેબિનોમાંથી તેમની કેબિન તેમજ બાલાભાઈ રામભાઈ, પ્રહલાદભાઈ ગણપતભાઈ, નાઈ મંગદાસ ગુલાબચંદ, હંસાર મુસ્લિમ, મુન્સફખાન, જમાલ દિલશાદમિયા, મોતીભાઇ મગનભાઈ પરમાર, હરીભાઈ મગનભાઈ પરમાર, ગિરીશ મફતલાલ, કાંતિભાઈ ખેમાભાઈ વગેરેની કેબિનો સળગી ગઈ હતી. હરીભાઈ મગનભાઈ અને બજારમાં જેમની કેબિનો સળગી ગઈ હતી તે બધા લોકો બજારમાં ભેગા થયા હતા અને તેમણે નક્કી કર્યું હતું કે તેમની કેબિનો સળગાવવાના મુદ્દે કંઈક કરવું જરૂરી છે અને તેઓ મુન્સફખાનના ઘરે ગયા હતા. તેમણે મુન્સફખાનને કહ્યું હતું કે તેમની કેબિનો સળગી ગઈ છે અને મુન્સફખાને હરીભાઈ મગનભાઈને ફરિયાદ કરાવી હતી. હરીભાઈ મગનભાઈએ જે કહ્યું તે મુજબ મુન્સફખાને ફરિયાદ લખી હતી. ઉક્ત સાક્ષીની જુબાનીનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો, જેથી દર્શાવી શકાય કે આ તથ્યો તેમણે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ ૨૦ મે, ૨૦૦૮ના રોજ નોંધાયેલા પોતાના નિવેદનમાં જણાવ્યાં નહોતાં. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે મુન્સફખાને નામોલ્લેખ કરેલા પાંચ વ્યક્તિઓમાંથી માત્ર મંગાભાઈ રામભાઈની જ તપાસ થઈ છે. ૨૦૦૮ સુધી

મંગાભાઈનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું નહોતું, અને જ્યારે તેમનું પ્રથમ નિવેદન પણ એસ.આઈ.ટી. દ્વારા ૨૦ મે, ૨૦૦૮ના રોજ નોંધાયું, ત્યારે પણ તેમણે પ્રથમ બેઠકની કથા રજૂ કરી નહોતી. તેથી, આ સાક્ષીએ આ કથા પ્રથમવાર અદાલતમાં રજૂ કરી છે, જેમ મુન્સફખાને પોતે પણ, જેમણે આ બાબતે પ્રથમવાર અદાલતમાં જ સાક્ષ્ય આપ્યું છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે બીજી બેઠક બાબતે શાંતિસભા યોજવા માટે અલગ સમૂહના લોકોનો ઉલ્લેખ છે; નામિત બે વ્યક્તિઓની તપાસ કરવામાં આવી છે, એટલે કે ફ.ફ.પ.સા. –૭૧ મંગાભાઈ રામભાઈ અને ફ.ફ.પ.સા. –૩૯ જાનમહમ્મદ મેમણ. અન્ય સાક્ષીઓની તપાસ કરવામાં આવી નથી અને તપાસ કરાયેલા બે સાક્ષીઓ બીજી બેઠક અંગે જરાય સંદર્ભ આપતા નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ફ.ફ.પ.સા. –૫૬ અયૂબમિયા રસૂલમિયા શેખની સાક્ષ્ય દ્વારા, જેમનું નામ શાંતિ માટેની બીજી બેઠકમાં હાજર અથવા ભાગ લેનારી વ્યક્તિ તરીકે ઉલ્લેખિત નથી, આરોપ પક્ષે વધુ એક વાર એવો કેસ રજૂ કર્યો છે, જેમાં આ સાક્ષી પોતાની મુખ્ય તપાસમાં એવી કથા રજૂ કરે છે જેનાથી એવો ભાસ થાય છે કે તેઓ મુન્સફખાનના ઘરે યોજાયેલી બેઠક દરમ્યાન હાજર હતા. ઉક્ત સાક્ષીની જુબાનીનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો, જેથી દર્શાવી શકાય કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેમના નિવેદનમાં તેમણે આ તથ્યો જણાવ્યાં નહોતાં, એવી છૂટછાટ બહાર આવી હતી. ફ.ફ.પ.સા. –૯૦ ગલબાભાઈ ખેમાભાઈ પરમારની સાક્ષ્યનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો, જેથી દર્શાવી શકાય કે ઉક્ત સાક્ષીએ હરીભાઈ મગનભાઈએ તેમને ફરિયાદ આપી હતી એવો કોઈ ઉલ્લેખ કર્યો નથી, તેમજ તેઓ કહેતા નથી કે તેઓ મુન્સફખાનના ઘરે ગયા હતા. વધુમાં બતાવવામાં આવ્યું કે કનુભાઈ

જોડાભાઈએ એવું કહ્યું હતું કે કંઈ કરવાની તેમની સત્તા કે હેસિયત નહોતી, એવો કોઈ સંદર્ભ નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે કનુભાઈ જોડાભાઈ વિરુદ્ધનો આક્ષેપ રેકોર્ડ પર સાબિત થયો નથી. વધુમાં બતાવવામાં આવ્યું કે પ્રથમ બેઠક જે ઘટનાના સંબંધમાં યોજાઈ હતી, તે અંગેની ફરિયાદ ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ વિજાપુર પોલીસ મથક પ્રથમ નોંધ નં. ૫૧/૨૦૦૨ તરીકે નોંધાઈ હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સામે આવેલો આ સમકાલીન રેકોર્ડ તેમના ગામના પટેલોના હિંસક ટોળાંનો કોઈ ઉલ્લેખ કરતો નથી.

૧૪.૩૫ એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ તમામ કથાઓ અને સિદ્ધાંતો, જે સ્પષ્ટપણે ઘડાયેલા, રચાયેલા અને કાલ્પનિક છે, તેમને પ્રથમ વખત સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના સોગંદનામાઓમાં, ૨૦૦૮માં એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ કરાયેલી અરજીઓમાં, અથવા ૨૦૦૮માં એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ આપેલા નિવેદનોમાં, અથવા પ્રથમ વખત અદાલત સમક્ષ લાવવામાં આવ્યા હોવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે. કોઈ પણ કથા વિવિધ સાક્ષીઓ દ્વારા પ્રથમ ઉપલબ્ધ અવસરે જણાવવામાં આવી નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ બધું ઈરાદાપૂર્વક અને એન.જી.ઓ. અથવા અન્ય કોઈના કહેવાથી બે હેતુઓ સિદ્ધ કરવા માટે કરવામાં આવ્યું છે; પ્રથમ, એ દર્શાવવા માટે કે સરદારપુરા ા ગામના પટેલ સમુદાયના લોકો ઘટનાની તારીખના એક દિવસ પૂર્વે જ ક્રોધિત હતા અને તેમણે વિવિધ કાર્યો કર્યા હતા, જે સૂચવતા હતા કે તેઓ કોઈ કાર્યની પૂર્વયોજના અથવા પૂર્વષડ્યંત્ર રચી રહ્યા હતા; અને બીજું, વિવિધ સિદ્ધાંતોના નામે, જેમાં સમુદાયના નેતાઓનો પણ

સમાવેશ થાય છે, શક્ય તેટલી વધુ વ્યક્તિઓને સંડોવવા માટે.

૧૪.૩૬ અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલે આગલા તર્કરૂપે ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૭ ઇબ્રાહીમભાઈ રસુલભાઈ શેખ દ્વારા દાખલ કરાયેલા પ્રથમ માહિતી અહેવાલની વિશ્વસનીયતા અંગે દલીલ કરી હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ સ્વયંમાં પુરાવાનો મૂળભૂત ભાગ નથી અને સાથે જ એ પણ અપેક્ષિત નથી કે આકાશ નીચેની દરેક બાબત પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં જ ઉલ્લેખિત કરવામાં આવે, પરંતુ પ્રથમ માહિતી અહેવાલ પુરાવાના સૌથી મહત્વના ભાગોમાંનો એક હોવાથી તેને પ્રથમ તાત્કાલિક ઉપલબ્ધ તક પર દાખલ કરવો જોઈએ અને તેમાં મહત્વપૂર્ણ તથા અનિવાર્ય તથ્યોનો સમાવેશ થવો જોઈએ. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પોલીસ અધિકારીઓના પુરાવાથી નોંધપાત્ર છે કે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સવારે ૫:૦૦ વાગ્યા પહેલાં સંજ્ઞેય ગુનો પ્રકાશમાં આવ્યો હતો અને પોલીસ અધિકારીઓ ઘટના સ્થળે લગભગ ૧:૦૦ અથવા ૧:૪૫ વાગ્યે પહોંચી ગયા હતા અને ત્યારથી તેઓ ત્યાં જ હતા. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૧૦૫ અનુપમસિંહ ગેહલોતની સાક્ષીનો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો હતો, જેમાં દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે ઉક્ત સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું હતું કે જ્યારે તેઓ સરદારપુરા ા ગામના શેખવાસ ખાતે પહોંચ્યા ત્યારે તેમણે જીવતા લોકોની જાન બચાવી હતી અને મૃતકોના મૃતદેહોને મરણોત્તર પરીક્ષણ માટે મોકલ્યા હતા તથા આગ લગાડવામાં આવેલા ઘરો જોયા હતા અને તે પરથી તેમને લાગ્યું હતું કે સંજ્ઞેય ગુનો આચરાયો છે. તેમણે સંજ્ઞેય ગુના બાબતે ફરિયાદ નોંધાવી નહોતી, પરંતુ પોતાના પોલીસ નિરીક્ષકને ફરિયાદ નોંધાવવાનો

આદેશ આપ્યો હતો. વધુમાં, જ્યારે બે વ્યક્તિઓએ તેમને જણાવ્યું હતું કે ઓરડો આગ લગાવી સળગાવી દેવામાં આવ્યો છે અને અંદર લોકો હતા, ત્યારે તેમણે પોતાની સાથે રહેલા કોઈપણ પોલીસ અધિકારીને તે બેમાંથી કોઈ એકની ફરિયાદ નોંધવાની સૂચના આપી નહોતી અને તેમણે કોઈ અધિકારીને ઉક્ત બે વ્યક્તિઓ પાસેથી તથ્યોની ખાતરી કરવા માટે પણ આદેશ આપ્યો નહોતો. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જ્યારે તથ્યોનો સમગ્ર સમૂહ ગંભીર સંજ્ઞેય ગુનો આચરાયેલો હોવાનું દર્શાવે છે, ત્યારે અધિકારીનું કાનૂની કર્તવ્ય હતું કે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ તાત્કાલિક નોંધે, કારણ કે ઈજાગ્રસ્ત વ્યક્તિઓ, અર્થાત્ ઘટનામાં ઈજા પામેલા પીડિતો તેમજ શેખ મોહલ્લાના અન્ય લોકો પણ તે સ્થળે હાજર હતા જ્યાં ડી.એસ.પી. ત્રણ કલાકથી વધુ સમય સુધી હાજર રહ્યા હતા. વધુમાં, આ હકીકતને ધ્યાને લેતાં કે ડી.એસ.પી.એ પણ સંજ્ઞેય ગુનો પ્રકાશમાં આવ્યો હોવાનું સ્વીકાર્યું છે, અધિકારીનું કર્તવ્ય હતું કે ફરિયાદ વહેલી તકે નોંધે. આ બાબત પર ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે ડી.એસ.પી.એ એવું કહ્યું હોવા છતાં કે તેમણે પોલીસ નિરીક્ષકને ફરિયાદ નોંધવાનો આદેશ આપ્યો હતો, પોલીસ નિરીક્ષકે કોઈ ફરિયાદ નોંધાવી નહોતી. આ બાબત પણ ધ્યાનમાં લાવવામાં આવી હતી કે ડી.એસ.પી.એ મહેસાણા કલેક્ટર સાથે સવારે લગભગ ૪:૩૦ થી ૫:૦૦ વાગ્યાની આસપાસ ઘટનાના સંદર્ભમાં ચર્ચા પણ કરી હતી, તેમ છતાં, સંજ્ઞેય ગુનો આચરાયાની માહિતી મળ્યા મુદ્દા નં. ફરિયાદ નોંધાવવાનું પોલીસ અધિકારીનું કર્તવ્ય હોવા છતાં પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાયો નહોતો.

૧૪.૩૬.૧) ફ.ફ.પ.સા. –૯૦ ગલબભાઈ ખેમભાઈ પરમારના સાક્ષ્યનો ઉલ્લેખ કરીને એ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે સંબંધિત સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ની રાત્રે જ્યારે તેઓ શેખ મહોલ્લામાં પહોંચ્યા ત્યારે બે વ્યક્તિઓએ તેમને મહેમૂદમિયાનું ઘર બતાવ્યું હતું, તેમ છતાં તેમણે આ બંને વ્યક્તિઓના નિવેદનો નોંધ્યા નહોતા, ન તો તેમના નામ કે સરનામાં પૂછ્યાં હતાં. તેમણે સંબંધિત વ્યક્તિઓને ઘટનાના સંદર્ભમાં કશું પૂછ્યું નહોતું અને ઘટનાના સંબંધમાં તે બે વ્યક્તિઓએ માત્ર મહેમૂદમિયાનું ઘર બતાવ્યું હતું તથા તેમને જણાવ્યું હતું કે અંદર સ્ત્રીઓ અને બાળકોને બાળી નાખવામાં આવ્યા હતા. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સંબંધિત સાક્ષીની ઉલટ–તપાસમાં તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે બચાવ કામગીરી દરમિયાન તેઓ પણ આ મતના હતા કે આ ઘટનાના સંબંધમાં ઓળખપાત્ર ગુનો ખુલ્યો હતો. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ફ.ફ.પ.સા. – ૧૧૦ કાકુસિંહ રણજિતસિંહ વાઘેલાએ પણ સ્વીકાર્યું છે કે સ્થળ પરની પ્રાથમિક પૂછપરછમાં ઓળખપાત્ર ગુનો થયેલો હોવાનું પ્રગટ હતું. તેમ છતાં, પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધવાની કે પૂછપરછ કરાયેલા વ્યક્તિઓ પાસેથી પ્રાપ્ત માહિતી નોંધવાની કોઈએ પણ કાળજી લીધી નહોતી. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે તમામ પોલીસ સાક્ષીઓએ સ્વીકાર્યું છે કે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ૦૨:૩૦ વાગ્યે તેઓ સ્થળ પર હતા ત્યારે ઓળખપાત્ર ગુનાનું ખુલાસો થયો હતો અને ફ.ફ.પ.સા. –૯૦ પી.એસ.આઈ. શ્રી ગુલાબભાઈ ખેમભાઈ પરમારના સાક્ષ્યમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તેઓ લગભગ બપોરે ૦૧:૪૫ વાગ્યે સરદારપુરા ◌ા પહોંચ્યા હતા. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આથી સ્પષ્ટ છે કે પોલીસ અધિકારીઓને ઓળખપાત્ર ગુનાનો અમલ

જાણીતો હોવા છતાં તેમણે પોતે ફરિયાદ આપી નહોતી અને પૂછપરછ કરાયેલા વ્યક્તિઓની ફરિયાદ પણ નોંધાવી નહોતી. સાક્ષીઓએ સ્વીકારેલી પ્રાથમિક પૂછપરછમાંથી પણ એવું ખુલ્યું હતું કે એક ટોળાએ મહેમૂદમિયાનાં ઘર પર હુમલો કર્યો હતો. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સરદારપુરા ા ગામના ટોળા અથવા સરદારપુરા ા ગામના પટેલોએ મહેમૂદમિયાનાં ઘર પર હુમલો કર્યો હતો એવું ક્યાંયે પણ ખુલ્યું નહોતું, અને તેથી પ્રથમ માહિતી અહેવાલ દાખલ કરવામાં થયેલો વિલંબ અથવા પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધવામાં થયેલો વિલંબ મહત્વ ધરાવે છે.

૧૪.૩૬.૨) મૃતક આશિયાનાબાનુ આશીકહુસૈન બછુમિયા શેખના ઇન્ક્વેસ્ટ પંચનામા (આંક–૧૯૮)નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો, જેથી દર્શાવી શકાય કે ૦૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સવારના ૦૭:૦૦થી ૦૭:૩૦ વાગ્યા દરમિયાન પંચ સાક્ષીઓની હાજરીમાં ફ.ફ.પ.સા. –૯૩ હરગોવનદાસ મોહનદાસ સાધુ, એ.એસ.આઈ. દ્વારા તે તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો. ઉક્ત સાક્ષીએ પોતાની પ્રતિપરીક્ષામાં સ્વીકાર્યું છે કે આશિયાનાબાનુના મૃતદેહનું ઇન્ક્વેસ્ટ તૈયાર કરતી વખતે તેને જાણ હતી કે સાંપ્રદાયિક દંગાઓમાં જ્યારે મૃતકને ઈજા પહોંચી હતી, ત્યારે તેને સંજ્ઞેય અપરાધ કહી શકાય. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે નોંધપાત્ર બાબત એ છે કે ફ.ફ.પ.સા. –૫૫ આશીકહુસૈન બછુમિયા શેખે પોતાની સાક્ષીમાં પોતે પ્રત્યક્ષદર્શી હોવાનો દાવો કર્યો છે, છતાં તેણે એ.એસ.આઈ.ને કંઈ પણ જણાવ્યું નથી, અને ફરિયાદ દાખલ કરવા માટે પણ કોઈ પગલું લીધું નથી. વધુમાં, તે સમયે તેણે કોઈપણ આરોપીના નામ પણ જાહેર કર્યા નહોતા, અને ઉક્ત સાક્ષીનું

નિવેદન તપાસ અધિકારી (ફ.ફ.પ.સા. –૧૧૦) દ્વારા પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધવામાં આવ્યા મુદ્દા નં. લાંબા સમય પછી નોંધવામાં આવ્યું હોય તેમ જણાય છે. તેથી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે વર્તમાન મામલામાં પ્રથમ માહિતી અહેવાલ (આંક–૪૮૭) ફ.ફ.પ.સા. –૯૩ હરગોવનદાસ મોહનદાસ સાધુ, એ.એસ.આઈ. દ્વારા ઈન્ક્વેસ્ટ પંચનામા તૈયાર કર્યા મુદ્દા નં. જ દાખલ કરવામાં આવ્યો છે, તે સ્પષ્ટ છે. સર્વોચ્ચ અદાલતના રામેશ બાબુરાવ દેવાસ્કર અને અન્ય વિ. રાજ્ય મહારાષ્ટ્ર, (૨૦૦૭) ૧૩ એસ.સી.સી. ૫૦૧ ના નિર્ણયનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો, જેમાં સિદ્ધાંતરૂપે જણાવાયું છે કે હત્યાના કેસમાં ઈન્ક્વેસ્ટ હાથ ધરાયા પછી પ્રથમ માહિતી અહેવાલ દાખલ કરી શકાય નહીં. ઉક્ત કેસના તથ્યોમાં, અદાલતે નોંધ્યું હતું કે સ્થળ પર માહિતગાર વ્યક્તિને ફ.ફ.પ.સા. –૧૧ દ્વારા કરાયેલા નિવેદનોના આધારે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. અદાલતનું માનવું હતું કે જો ઉક્ત ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી, જેમણે પોતે પ્રત્યક્ષદર્શી હોવાનો દાવો કર્યો હતો, તે જ વ્યક્તિ પ્રથમ માહિતી અહેવાલ દાખલ કરી શકતો હતો, તો પછી તે પોતે જ પ્રથમ માહિતગાર કેમ ન બન્યો, તેનું કોઈ જ કારણ નહોતું.

૧૪.૩૬.૩) ત્યારબાદ ં. , રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ફ.ફ.પ.સા. ુ–૧૧૦ કાકુસિંહ રણજિતસિંહ વાઘેલા, તપાસ અધિકારીએ સોગંદપૂર્વક વાક્ય આપ્યું છે કે તેમણે ઇબ્રાહીમભાઈ રસુલભાઈ શેખ દ્વારા આપેલી માહિતી ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સવારે લગભગ ૦૯:૩૦ કલાકે નોંધેલી હતી, જ્યારે પ્રારંભિક

માહિતીદાતા ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૭ ઇબ્રાહીમભાઈ રસુલભાઈ શેખે સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું છે કે પ્રારંભિક માહિતી ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ૧૨:૦૦ કલાકે નોંધવામાં આવી હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પ્રારંભિક માહિતી મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલમાં નોંધવામાં આવી હતી, ત્યારબાદ ં. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૧૧૦ કાકુસિંહ રણજિતસિંહ વાઘેલાએ ગુનો નોંધવા માટે ફરિયાદ વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશનને મોકલી હતી. પ્રાથમિક માહિતી અહેવાલ (આંક–૪૮૭)નો ઉલ્લેખ કરતાં ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું કે તેમાં ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સવારે ૧૧:૩૦ કલાકનો નોંધણી સમય દર્શાવવામાં આવ્યો છે, જ્યારે બીજી ઇન્ક્વેસ્ટ પંચનામા, જે અઠ્ઠાવીસ મૃતદેહોના સંબંધમાં તૈયાર કરવામાં આવી હતી, જે સવારે ૧૦:૦૦ કલાકે શરૂ થઈ હતી અને ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ બપોરે ૦૨:૦૦ કલાકે પૂર્ણ થઈ હતી, તેમાં કેસનો ગુનો નોંધણી નંબર દર્શાવાયેલો છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ઇન્ક્વેસ્ટ પંચનામા તૈયાર કરતી વખતે, તમામ મૃતદેહોની ઓળખ એક નાઝિર મહમ્મદ (ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૧) દ્વારા કરવામાં આવી હતી અને મૃતક વ્યક્તિઓનાં વસ્ત્રો સિવાય તેમની તમામ સામગ્રી ઉક્ત નાઝિરને સોંપવામાં આવી હતી એવું નોંધવામાં આવ્યું હતું કે નઝીર મહંમદે જો કે પ્રત્યક્ષદર્શી હોવાનું દાવો કર્યો હતો, છતાં તેણે તપાસ અધિકારીને, જે પોતે ત્યાં હાજર હતો, ઘટનાબાબત કે આરોપીઓ બાબત કંઈપણ જણાવેલ નહોતું, અને નઝીર મહંમદનું નિવેદન ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના અત્યંત વિલંબિત તબક્કે નોંધવામાં આવ્યું હતું. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સમગ્ર પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતાં, પોલીસ અધિકારીઓએ શક્ય તેટલા વહેલા પ્રારંભિક માહિતી નોંધવાની પોતાની ફરજમાં નિષ્ફળ જઈને, પ્રારંભિક જાણ કરનાર

ફ.પ.સા. ૧૦–૭ ઈબ્રાહીમભાઈ રસુલભાઈ શેખને કાવતરું રચવા અને આરોપીઓના ખોટા નામ આપીને તેમને ફસાવવાની પૂરતી તક આપી હતી. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ફ.પ.સા. ૧૦–૭ ઈબ્રાહીમભાઈ રસુલભાઈ શેખની સાક્ષી જોવામાં આવે તો, પ્રારંભિક માહિતી અહેવાલ (આંક–૪૮૭) માં લગભગ અઠ્ઠાવીસ આરોપીઓનાં પૂરાં નામ દર્શાવવામાં આવ્યા હોવા છતાં, સાક્ષી અદાલત સમક્ષ તેમના પૈકી વીસને ઓળખી શક્યો નથી. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સંજ્ઞેય ગુનો બન્યો હોવાનું ખુલાસો થયેલો હોવા છતાં, ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સવારે ૨:૩૦ વાગ્યે ત્યાં હાજર કોઈપણ પોલીસ અધિકારીએ કોઈની ફરિયાદ નોંધેલી નહોતી, જોકે તેમણે શેખ મહોલ્લામાં મળેલા વ્યક્તિઓની પૂછપરછ કરી હતી, જેમાં ઈજાગ્રસ્ત વ્યક્તિઓ તેમજ બિનઈજાગ્રસ્ત વ્યક્તિઓ બંનેનો સમાવેશ થતો હતો. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ઈજાગ્રસ્તોને હોસ્પિટલ ખસેડવાની પોલીસની પ્રાથમિક ફરજ હોઈ શકે, તેમ છતાં, જો જ્ઞાતેય ગુનો બનવા અંગે કોઈ ખુલાસો કરવામાં આવ્યો હોય, તો એ જ સાથે તેમની કાયદેસર ફરજ એવી પણ હતી કે પૂછપરછ કરાયેલા એવા કોઈપણ વ્યક્તિની ફરિયાદ નોંધે. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે જો પૂછપરછ કરાયેલ વ્યક્તિઓ ફરિયાદ ન આપે, તો રાજ્યના પ્રતિનિધિ તરીકે પ્રથમ જાણ કરનાર તરીકે પોલીસ અધિકારીઓની ફરજ હતી કે તેઓ પોલીસ મથકને માહિતી આપે. સંહિતાની કલમ ૧૫૭ના ઉપબંધો તરફ સંદર્ભ આપતાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે તેમાં એવો નિર્દેશ છે કે પ્રાપ્ત માહિતી પરથી કે અન્ય રીતે, પોલીસ મથકના પ્રભારી અધિકારીને જો એવી કોઈ ઘટના બનેલી હોવાનું શંકા કરવાનો કારણ હોય, જેની તપાસ કરવાની સત્તા તેને કલમ ૧૫૬ હેઠળ પ્રાપ્ત છે, તો તે એ બાબતનો અહેવાલ તરત જ એવા

ગુનાનું સંજ્ઞાન લેવા સક્ષમ મેજિસ્ટ્રેટને મોકલે; જ્યારે વર્તમાન કેસમાં, ઉચ્ચ પદસ્થ પોલીસ અધિકારીઓ હાજર હોવા છતાં અને જ્ઞાતેય ગુનો તેમની સમક્ષ ખુલ્લો પડ્યો હોવા છતાં, તેમણે ન તો પ્રારંભિક માહિતી અહેવાલ આપ્યો હતો, ન તો સ્થળ પર તેમના દ્વારા પૂછપરછ કરાયેલા કોઈપણ વ્યક્તિની વિનંતી પર પ્રારંભિક માહિતી અહેવાલ નોંધ્યો હતો. આવી પરિસ્થિતિઓમાં, ફ.પ.સા. ૧૦–૭ દ્વારા આપવામાં આવેલ પ્રારંભિક માહિતી આ વિવાદિત ગુનાની પ્રાથમિક માહિતી તરીકે ગણાવી શકાય નહીં.

૧૪.૩૭ આગળ, એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું કે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાવવામાં નોંધપાત્ર વિલંબ થયેલ હોવાની હકીકત ઉપરાંત, સાક્ષીઓના પ્રારંભિક નિવેદનો નોંધવામાં અતિશય વિલંબ થયો હતો. આ તરફ દોરવામાં આવ્યું કે સાક્ષીઓના મૌખિક પુરાવાઓમાંથી સ્પષ્ટ અને સમજાય નહી તેવો વિલંબ જણાય છે, જેમાં તેમના સમુદાયના લોકો દ્વારા ચલાવવામાં અને સંચાલિત રાહત શિબિરોમાં રહેલા સાક્ષીઓના નિવેદનો નોંધવામાં વિલંબ થયો હતો. આ પણ રેકોર્ડ પર આવ્યું છે કે અનેક પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓને તેમના નિવેદનો નોંધાવવા માટે અનેક તકોએ ઉપલબ્ધ હતી, કારણ કે તેઓ હોસ્પિટલમાં, મુસાફરી દરમિયાન વગેરે પોલીસ કર્મચારીઓની સાથે હતા, છતાં સંબંધિત સમયે તેમણે સંપૂર્ણ મૌન ધારણ કરવાનું પસંદ કર્યું અને પોતાની ફરિયાદો વ્યક્ત કરી નહોતી. આ તરફ પણ દોરવામાં આવ્યું કે રાહત શિબિરમાં તેમના પોતાના સમુદાયના અનેક વ્યક્તિઓ હતા અને પુરાવામાં આ પણ બહાર આવ્યું છે કે તેમને કાનૂની સલાહ મેળવવાની પહોંચ પણ હતી. રજૂ

કરવામાં આવ્યું કે લાંબા વિલંબ પછી પણ સાક્ષીઓએ અમુક સામગ્રી રજૂ કરી છે, જેને તેમણે પ્રમાણિત કરી અને એક બિનસરકારી સંસ્થા મારફતે સર્વોચ્ચ અદાલતમાં મોકલી છે, જોકે તેમણે આ સૂચનાનો ઇનકાર કર્યો છે, પરંતુ સોગંદનામા કોણે તૈયાર કર્યા, સોગંદનામા ક્યાં તૈયાર કરવામાં આવ્યા અને ક્યાં ટાઇપ કરાવવામાં આવ્યા, તેમજ તેનો ગુજરાતી અનુવાદ કોણે કર્યો, એ મુદ્દો હજુ પણ રહસ્ય જ છે. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે વર્તમાન મામલે, કેટલાક સાક્ષીઓ કથિત ઘટનાના છ વર્ષ પછી પોતાના નિવેદનો નોંધાવવા આવ્યા છે. કેટલાક સાક્ષીઓ એવા છે, જેમના નિવેદનો સર્વોચ્ચ અદાલતના આદેશો અનુસાર વિશેષ તપાસ દળની રચના થયા પછી નોંધવામાં આવ્યા હતા, અને આવા સાક્ષીઓએ પણ સ્વીકાર્યું છે કે આ દરમ્યાનના લગભગ છ વર્ષના ગાળામાં તેમને પોતાની ફરિયાદો વ્યક્ત કરવાની અનેક તકો હતી, પરંતુ તેમને સર્વોત્તમ રીતે જાણીતાં કારણોસર તેમણે કાર્યવાહી કરવાનું પસંદ કર્યું નહીં. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે સાક્ષીઓની જુબાનીમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે અગાઉ તેમના નિવેદનો ન આપવા બાબતે નામ જેટલું પણ માન્ય એવું કોઈ સ્વીકાર્ય સ્પષ્ટીકરણ સામે આવ્યું નથી, અને આ ભયંકર તથા વણસમજાયેલો વિલંબ પોતે જ ફરિયાદ પક્ષના કેસ માટે ઘાતક છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવેલ છે કે કોઈપણ સમયે ગુનાનો ખુલાસો ન કરવો એ એક મહત્વપૂર્ણ અને અગત્યનું તથ્ય છે, અને અયોગ્ય સમયગાળા સુધી સાક્ષીઓ દ્વારા હુમલાખોરોના નામોનો ખુલાસો ન કરવો પણ ફરિયાદ પક્ષના કેસ માટે ઘાતક બની જાય છે, ખાસ કરીને ત્યારે જ્યારે બચાવ પક્ષ અદાલત સમક્ષ વિવિધ વાર્તાઓ/સિદ્ધાંતો રજૂ કરવામાં સફળ રહ્યો હોય. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે કેટલાક

આરોપીઓના નામ સૌપ્રથમ વખત તેમના ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના સોગંદનામાઓમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા, જે સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ Citizens for Justice and Peace (CJ&P) નાં નામની એક બિનસરકારી સંસ્થા, જે શ્રીમતી તીસ્તા સેતલવાડ દ્વારા સંચાલિત છે, તેના પ્રેરણે દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા, એટલે કે ઘટનાના વીસ મહિનાથી વધુ સમય મુદ્દા નં. . વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું કે એક રઈસખાન પઠાણ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી આંક ૯૮૯ની અરજી, જે ઉપરોક્ત બિનસરકારી સંસ્થા સાથે સંકળાયેલા હતા, તથા તેની વિષયવસ્તુ, આવા સોગંદનામાઓ અને વિશેષ તપાસ દળ સમક્ષ રજૂ કરાયેલ અરજીઓની વિષયવસ્તુની પ્રામાણિકતા અને સચ્ચાઈ અંગે શંકા ઉપજાવવા માટે પૂરતી છે. જોકે, દુર્ભાગ્યવશ, નીચલી અદાલતે આ અરજી સ્વીકારી નહોતી.

૧૪.૩૭.૧) એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૦ મુસાફખાન, જે સ્વયં ઘટનાની તારીખે પોલીસ વિભાગમાં હેડ કોન્સ્ટેબલ તરીકે કાર્યરત હતા અને પઠાણ મહોલ્લામાં નિવાસ કરતા હતા, તેમણે એનજીઓ સાથે મળીને સાક્ષીઓની તૈયારીઓમાં વિશેષ રસ લીધો હતો, માત્ર વર્ષ ૨૦૦૨માં તપાસ અધિકારી સમક્ષ નિવેદનો નોંધાવતી વખતે નહી, પરંતુ વર્ષ ૨૦૦૮માં એસ.આઇ.ટી. સમક્ષ તેમજ અદાલત સમક્ષ સાક્ષી આપતી વખતે પણ. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે રાહત શિબિરોમાં વસવાટ કરતા સાક્ષીઓ, જેમાંથી કેટલાક તો અશિક્ષિત પણ હતા, તેમણે દાવો કર્યો કે અંગ્રેજી ભાષામાં સોગંદનામાઓ તેમના દ્વારા ગુજરાતીમાં કહેવડાવ્યા મુજબ તૈયાર કરવામાં આવ્યા હતા અને ત્યારબાદ ં.

ટાઇપિસ્ટ દ્વારા તેનો અનુવાદ કરીને તેમને સત્યાપિત કરવામાં આવ્યા હતા અને સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ મોકલવામાં આવ્યા હતા, જે વાત સાક્ષીઓની વિશ્વસનીયતા પર શંકાનો પડછાયો નાંખે છે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે, તેથી, સ્પષ્ટપણે જણાય છે કે બહારની કોઈ સંસ્થા/વ્યક્તિઓ દ્વારા, જે સર્વ સાક્ષીઓની અસરકારક રીતે તૈયારીઓ કરાવવામાં રસ ધરાવતા હતા અને જે ગામ સરદારપુરા ા પટેલ સમુદાયના આરોપી વ્યક્તિઓને ખોટી રીતે ફસાવવા ઇચ્છતા હતા, તમામ તબક્કાઓ પર સાક્ષીઓની અસરકારક તૈયારીઓ કરાવવામાં આવી હતી.

૧૪.૩૭.૨) સાક્ષીઓના નિવેદનો નોંધવામાં થયેલ વિલંબ તથા તેમના અસામાન્ય વર્તનના મુદ્દા પર, વિદ્વાન ા વકીલે સર્વોચ્ચ અદાલતના શાહિદ ખાન વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય, (૨૦૧૬) ૪ એસસીસી ૯૬, ના નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો, જેમાં બે સાક્ષીઓનાં નિવેદનો ઘટના બન્યા પછી ત્રણ દિવસે નોંધવામાં આવ્યા હતા અને તેમને ત્રણ દિવસ સુધી કેમ પરીક્ષા કરવામાં આવી નહોતી, તેનું કોઈ સ્પષ્ટીકરણ ઉપલબ્ધ ન હતું. અદાલતે ઠરાવ્યું કે નિવેદનો નોંધવામાં થયેલ વિલંબથી તેઓ ઘટનાના પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી હતા કે કેમ તે બાબતે ગંભીર શંકા ઊભી થાય છે અને તે એ પણ સૂચવી શકે છે કે અન્વેષણ અધિકારીએ કેસને કયો સ્વરૂપ આપવું અને કયા પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓને રજૂ કરવા તે બાબતે નિર્ણય લેવા માટે જાણીજોઇને ીને સમય ખેંચ્યો હતો.

૧૪.૩૭.૩) સર્વોચ્ચ અદાલતના સ્ટેટ ઓફ ઓરિસ્સા વિ. શ્રી બ્રહ્માનંદ

નંદા, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૬ એસ.સી. ૨૪૮૮, ના મામલે આપેલા નિર્ણય પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

> ૨. ... ... તેને પુનરાવર્તિત કરવાની આવશ્યકતા નથી, પરંતુ માત્ર એક એવી ખામીનો ઉલ્લેખ કરવો પૂરતો રહેશે, જે અમારા મતે અત્યંત ગંભીર સ્વરૂપની છે. આ સાક્ષીના કહેવા મુજબ તેણે જવામુદ્દા નં. ◌ાર દ્વારા હૃદાનંદ પર કરવામાં આવેલ ઘાતક હુમલો જોયો હતો અને તેણે જવામુદ્દા નં. ◌ારને નિત્યાનંદના બાજુના ઘરમાંથી બહાર આવતાં પણ જોયો હતો, જ્યાં બાકીના હત્યાકાંડ આચરાયા હતા, છતાં તેણે દોઢ દિવસ સુધી આક્રમણકર્તા તરીકે જવામુદ્દા નં. ◌ારનું નામ જણાવ્યું નહોતું. હત્યાઓ ૧૩ જૂન, ૧૯૬૯ની રાત્રે કરવામાં આવી હતી અને છતાં તેણે ૧૫ જૂન, ૧૯૬૯ની સવાર સુધી જવામુદ્દા નં. ◌ારનું નામ જાહેર કર્યું નહોતું. ફરિયાદ પક્ષ તરફથી એવો ખુલાસો સ્વીકારવો શક્ય નથી કે ૧૫ જૂન, ૧૯૬૯ પહેલાં આક્રમણકર્તા તરીકે જવામુદ્દા નં. ◌ારનું નામ તેણે જવામુદ્દા નં. ◌ારના ભયને કારણે જાહેર કર્યું નહોતું. જવામુદ્દા નં. ◌ારથી કોઈ ભય હોવાનો પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી, કારણ કે પ્રથમ તો જવામુદ્દા નં. ◌ાર ગુંડો અથવા પાક્કો ગુનેગાર તરીકે જાણીતો ન હતો, જેના વિષે લોકો ડરતા હોય; બીજું, પોલીસ પહેલેથી જ સ્થળ પર પહોંચી ગઈ હતી અને તેઓ ક્લબ હાઉસમાં તહેનાત હતા, જે સાક્ષીના ઘરની બરાબર સામે હતું; અને ત્રીજું, એ.એસ.આઈ. મદન દાસ તેના ભાણેજ હતા અને તેઓ કેસના સંદર્ભમાં ગામમાં આવ્યા હતા તથા ૧૪ જૂન, ૧૯૬૯ના રોજ તેના ઘરે પણ આવ્યા હતા. ખરેખર, આ વાત માનવી મુશ્કેલ છે કે આ સાક્ષીએ જવામુદ્દા નં. ◌ારનું નામ પોલીસને અથવા તો એ.એસ.આઈ. મદન દાસને પણ જણાવ્યું ન હોય અને જવામુદ્દા નં. ◌ારનું નામ જણાવવા માટે ૧૫ જૂન, ૧૯૬૯ની સવાર સુધી રાહ જોઈ હોય. આ એક અત્યંત ગંભીર ખામી છે, જે સાક્ષીના પુરાવાની વિશ્વસનીયતાનો નાશ કરે છે.
>
> ... ...

૧૪.૩૭.૪) સર્વોચ્ચ અદાલતના ગણેશ ભવન પટેલ અને અન્ય વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, એ.આઇ.આર. ૧૯૭૯ એસ.સી. ૧૩૫,ના મામલાના નિર્ણય પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

> "૧૫. જેવી રીતે નીચલી અદાલતે નોંધ્યું છે, એક અસામાન્ય પરિબળ, જે ફ.ફ.પ.સા. ુ વેલજી, પ્રમીલા અને કુંવરબાઈના પુરાવા પર પોતાનો પડછાયો પાડે છે અને તેઓ ઘટનાના પ્રત્યક્ષદર્શી હતાં કે કેમ તે બાબતે ગંભીર શંકા ઊભી કરે છે, તે છે તપાસ અધિકારી દ્વારા તેમના નિવેદનો નોંધવામાં કરવામાં આવેલ અયોગ્ય વિલંબ. ભલે આ સાક્ષીઓ, અથવા તેઓ ઉપલબ્ધ હોઈ શકે તેમ, તપાસ અધિકારીએ ઘટનાસ્થળની મુલાકાત લીધી ત્યારે કે તરત પછી, તેમની કલમ ૧૬૧ સીઆરપીસી હેઠળની નિવેદનો બીજા દિવસે નોંધવામાં આવ્યા. વેલજી *(ફ.ફ.પ.સા. ૩)*નું ૮ વાગ્યે, પ્રમીલાનું ૯.૧૫ અથવા ૯.૩૦ વાગ્યે, અને કુંવરબાઈનું ૧ વાગ્યે પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું. પ્રત્યક્ષદર્શીઓના નિવેદનો નોંધવામાં થોડાક કલાકનો માત્ર વિલંબ, સ્વયંમાં, ફરિયાદ પક્ષના કેસમાં ગંભીર ખામી ગણાવી શકાય નહીં. પરંતુ જો સાથે એવી પરિસ્થિતિઓ પણ હોય જે સૂચવે કે તપાસકર્તા કેસને કયો સ્વરૂપ આપવું અને કયા પ્રત્યક્ષદર્શીઓને રજૂ કરવા તે અંગે નિર્ણય કરવા માટે જાણીજોઇને ી સમય ખેંચી રહ્યો હતો, તો એવો વિલંબ ગંભીર સ્વરૂપ ધારણ કરી શકે છે. આ વિલંબને એવો મહત્ત્વ આપતી પરિસ્થિતિઓની એક શ્રેણી વર્તમાન કેસમાં પ્રસ્તુત છે.

૧૪.૩૭.૫) સર્વોચ્ચ અદાલતનો બબુલી ઉર્ફે નારાયણ બહેરા વિ. ઓરિસ્સા રાજ્ય, *(૧૯૭૪)* ૩ એસ.સી.સી. ૫૬૨ ના કેસમાં આપેલ નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું*:*

> ૧૦. અપીલકર્તાના પક્ષમાં રહેલા મહત્વના મુદ્દાઓમાંનો એક એ હતો કે ઘનશ્યામે

ઘટનાના લગભગ ૨૦ કલાક પછી પ્રથમ માહિતી અહેવાલ દાખલ થાય ત્યાં સુધી, તે મળેલા અનેક લોકોમાંથી કોઈને પણ અપીલકર્તાનું કે અન્ય આરોપીઓનું નામ જણાવ્યું નહોતું. ઘનશ્યામ ઘટનાના થોડા જ મિનિટો પછી સાક્ષી ૨ બાબાજીને મળ્યો હતો, પરંતુ તેને ઘટનાસંબંધી એક પણ શમુદ્દા નં. કહ્યો નહોતો. રાત્રિના કોઈ સમયે તે ફરી ગુનાસ્થળે ગયો હતો, જ્યાં લગભગ ૨૦૦ લોકો ભેગા થયા હતા, છતાં તેણે તે લોકો સમક્ષ કોઈપણ આરોપીનું નામ જાહેર કર્યું નહોતું. બીજા દિવસે સવારે તે પોલીસ મથકે ગયો હતો, પરંતુ ગુનાની માહિતી આપ્યા વિના જ તાત્કાલિક પાછો વળી ગયો હતો. પરંતુ સૌથી મહત્વનો મુદ્દો એ છે કે બાબાજીને મઠમાં મળ્યા પછી તે પલાસા નામના ગામે ગયો હતો, જ્યાં તે ચક્રધર પાંડા (સા. ૮)ને મળ્યો હતો. ચક્રધર પોતાના પુરાવામાં કહે છે કે ઘનશ્યામે તેને જણાવ્યું હતું કે મૃતકે પોતાના સાઇકલ પરથી ઊતરતાંની સાથે જ તેના માથા પર થયેલો ઘા સ્વીકારોક્તિ આપનાર રત્નાકરે માર્યો હતો. વડી અદાલત ઘનશ્યામના પુરાવાના આ પાસાના મહત્ત્વનું મૂલવવામાં નિષ્ફળ રહી છે. તેમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે "આથી હુમલા સમયે તેણે જે જોયું તે અંગેની તેની સાક્ષી પર કોઈ અસર થતી નથી."

ચક્રધરના કહેવા મુજબ, ઘનશ્યામે સ્વીકારોક્તિ આપનાર અને કેટલાક અન્ય આરોપીઓને ફસાવ્યા હતા, પરંતુ અપીલકર્તાને નહીં. અમને સમજાતું નથી કે આથી ઘનશ્યામની સાક્ષી પર કેવી રીતે અસર થતી નથી. વડી અદાલતે તેને સાક્ષીદારે કરેલી "નિષ્કર્ષની ભૂલ" તરીકે વર્ણવ્યું છે, પરંતુ તે વાત સાથે સહમત થવું મુશ્કેલ છે. સાક્ષીઓ પાસેથી જે તેમણે જોયું અને સાંભળ્યું હોય તેની જ સાક્ષી આપવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે, તેઓ જે જુએ છે તેમાંથી નિષ્કર્ષ કાઢવાની નહીં. નિષ્કર્ષ કાઢવાનો વિશેષાધિકાર અદાલતોને આપવામાં આવ્યો છે, સાક્ષીઓને નહીં.

૧૪.૩૭.૬) સર્વોચ્ચ અદાલતના દિન દયાલ વિ. રાજ કુમાર ઉર્ફે રાજુ અને

અન્ય, એ.આઇ.આર. ૧૯૯૯ એસ.સી. ૫૩૭ ના ચુકાદા ઉપર પણ આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અદાલતે નોંધ્યું હતું કે સાક્ષી દિન દયાલ મૃતક સાથે હોસ્પિટલ સુધી ગયો હતો, પરંતુ ત્યાં પહોંચ્યા મુદ્દા નં. તેણે ફરજ પર રહેલા પોલીસ કોન્સ્ટેબલ સમક્ષ આરોપીનું નામ જાહેર કર્યું નહોતું, તેમ છતાં તેણે ઘટનાને લગતી અન્ય હકીકતો જાહેર કરી હતી. આ પરિસ્થિતિ ઉપર વડી અદાલતે, આ સાક્ષીની સાક્ષીની સચ્ચાઈ અંગે શંકા ઉપજાવવા માટેના કેટલાક અન્ય કારણો સાથે, આધાર મૂક્યો હતો. વડી અદાલતે દિન દયાલ દ્વારા કરવામાં આવેલી સુધારાઓનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો હતો અને એ સુધારાઓ સ્પષ્ટપણે દર્શાવતા હતા કે અન્ય ચક્ષુ સાક્ષીઓની હાજરીને સ્વીકાર્ય બનાવવાના આશયથી તે ઈરાદાપૂર્વક કરવામાં આવ્યા હતા. અદાલતે વડી અદાલત દ્વારા અપાયેલ અભિપ્રાયની પુષ્ટિ કરી.

૧૪.૩૭.૭) સર્વોચ્ચ અદાલતે ના નીચેના કેસમા આપેલા નિર્ણય પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો મહિન્દર સિંહ અને અન્ય વિ. પંજાબ રાજ્ય અને અન્ય,

એ.આઈ.આર. ૨૦૦૩ એસ.સી. ૪૩૯૯,

જેમાં, અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

૧૦. એ સ્વીકારાયેલ તથ્ય છે કે મૂળ દસ આરોપીઓમાંથી, એ–૮ સિવાય, તમામ નજીકના સગાં છે અને તેમાં એ–૭ તથા એ–૯ના બંને કુટુંબોના તમામ પુરુષ સભ્યોનો સમાવેશ થાય છે, જેઓ સંબંધિત ગામમાં વસવાટ કરતા હતા, જ્યારે એ–૮ એ–૭ અને એ–૮ના પરિવારજનોનો અનુયાયી હોવાનું

માનવામાં આવે છે. આ કેસમાં સૂચવાયેલ પ્રેરણા વર્તમાન ઘટનાથી લગભગ બે વર્ષ પૂર્વે એ–૧૦ પર થયેલ હુમલા સંબંધિત છે. રેકોર્ડ પર કોઈ પુરાવો નથી કે આ અવધિ દરમિયાન એવી કોઈ ઘટના કે પ્રસંગ બન્યો હોય જેમાં આરોપીઓમાંથી કોઈએ એ–૧૦ પર થયેલ હુમલા મુદ્દા નં. ૯ મુદ્દા નં. ૧૦ લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો હોય. ફરિયાદ પક્ષ એ બાબતનો કોઈ વિશેષ કારણ રજૂ કરી શક્યો નથી કે એ–૧૦ પર થયેલા હુમલા મુદ્દા નં. આટલા સમય પછી આરોપીઓએ મૃતક પર આટલો ક્રૂર હુમલો કરવાની યોજના કેમ ઘડી, અને ન તો તેણે કોઈ નજીકનું કારણ દર્શાવતું કોઈ સામગ્રી રજૂ કર્યું છે. આ પરિસ્થિતિમાં, આ કેસના તથ્યોના આધારે સૂચવાયેલ પ્રેરણા અત્યંત નબળી અને જૂની લાગી રહી છે એવી બચાવ પક્ષની દલીલ સાથે સહમત થવા અમે ઝુકીએ છીએ. પરંતુ આવી પ્રકૃતિના કેસમાં પ્રેરણાનું અસ્તિત્વ કે તેનો અભાવ માત્ર સાંકળ સહાયક પુરાવો જ ગણાય, તેથી આ તથ્યને ધ્યાનમાં રાખીને અમે ફરિયાદ આંક પી.એલ./૧ કેવી રીતે અસ્તિત્વમાં આવી તેની પદ્ધતિની તપાસ કરીશું. ફ.ફ.પ.સા. ુ ૪ નો કેસ એવો છે કે ઘટનાપછી તે પોતાના ભાઈ સાથે પગપાળા હાઝીપુર ગયો હતો. અહીં નોંધવું જરૂરી છે કે ફરિયાદ પક્ષના પુરાવામાં એવું આવ્યું છે કે ગામમાં જ પોલીસ ચોંકી હતી, છતાં માત્ર ફ.ફ.પ.સા. ુ ૪ને જ જાણીતા કારણોસર તેણે હાઝીપુર જવાનું પસંદ કર્યું અને તે પણ પગપાળા, જ્યારે તેના ઘરે ટ્રેક્ટર અને સ્કૂટર હતાં. પુરાવામાં એવું આવ્યું છે કે તે સાંજે ૭ વાગ્યે હાઝીપુર ટી–પોઈન્ટ પર પહોંચ્યો અને ફ.ફ.પ.સા. ુ ૧૯ સમક્ષ મૌખિક ફરિયાદ કરી, જેને ફ.ફ.પ.સા. ુ ૧૯એ લખિત સ્વરૂપ આપ્યું અને હાઝીપુર પોલીસ સ્ટેશન તરફ મોકલી દીધી, જે સ્થળથી લગભગ ૨ કિ.મી. દૂર છે. જો આ અંગે ફરિયાદ પક્ષના પુરાવાનો વિચાર કરીએ અને ફ.ફ.પ.સા. ુ ૪ની પૂર્વોક્ત વાત સ્વીકારી લઈએ કે તેણે ફરિયાદ સાંજે ૭ વાગ્યે કરી હતી, તો (જેનું ખંડન થયું નથી) આ ફરિયાદ ઓછામાં ઓછું સાંજે ૮ વાગ્યા સુધી પોલીસ સ્ટેશન પહોંચી ગઈ હોવી જોઈએ, એટલે ફરિયાદને લખાણરૂપ આપવા તથા તેને

પોલીસ સ્ટેશન મોકલવામાં લાગતા સમયનો યોગ્ય હિસાબ ધારતાં. પરંતુ ફરિયાદ પોતે, તેમજ હાઝીપુર પોલીસ સ્ટેશનની ડાયરી ક્રમાંક ૨૩/૩૧નું અવલોકન કરીએ તો સ્પષ્ટ થાય છે કે આ ફરિયાદ લગભગ રાત્રે ૧૧.૧૫ વાગ્યે પ્રાપ્ત થઈ હતી. ફરિયાદ પોલીસ સ્ટેશન સુધી પહોંચવામાં થયેલા આ વિલંબ માટે કોઈ જ સ્પષ્ટીકરણ નથી. બંને નીચલી અદાલતોએ માત્ર અપીલકર્તાઓ તરફથી રજૂ કરાયેલી આ દલીલને ફગાવી દીધી હતી કે ફ.ફ.પ.સા. ુ ૪ લખબીર સિંહનું નિવેદન હાઝીપુરના ટી–પોઈન્ટ પર લગભગ રાત્રે ૧૧ વાગ્યે નોંધાયું હતું, તેથી એફ.આઈ.આર. પોલીસ સ્ટેશન સુધી પહોંચવામાં કોઈ વિલંબ નથી. આ, અમારી દૃષ્ટિએ, તથ્યની ભૂલ છે. ફ.ફ.પ.સા. ુ ૪ના પુરાવામાંથી અમને જાણવા મળે છે કે તેણે જુબાનીમાં સ્પષ્ટપણે સ્વીકાર્યું છે કે જ્યારે તે હાઝીપુરના ટી–પોઈન્ટ પર પોલીસને મળ્યો ત્યારે સમય સાંજે ૭ વાગ્યાનો હતો અને તેઓ રાત્રે ૧૦ વાગ્યે ઘટનાસ્થળે પાછા આવ્યા હતા. સાક્ષીએ હકીકતમાં આ જ કહ્યું હતું: "જ્યાં પોલીસ અમને મળી ત્યાં ટી–પોઈન્ટ પર અમને લગભગ અડધો કલાક લાગ્યો હતો. પોલીસ અમને સાંજે ૭ વાગ્યે મળી હતી. અમે લગભગ રાત્રે ૧૦ વાગ્યે સ્થળ પર પહોંચ્યા.

" ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એવો છે કે ફરિયાદને ટી–પોઈન્ટ પર લખિત સ્વરૂપ અપાયું હતું અને તપાસ અધિકારી ઘટનાસ્થળે જવા પૂર્વે તેને પોલીસ સ્ટેશન તરફ મોકલી દેવામાં આવી હતી. તેથી, અમારી મતમાં, નીચલી અદાલતો તથ્યની દૃષ્ટિએ ખોટી હતી જ્યારે તેમણે નોંધ્યું કે ફ.ફ.પ.સા. ુ ૪ પોલીસને મળ્યો હતો અને તેનું નિવેદન માત્ર લગભગ રાત્રે ૧૦ વાગ્યે નોંધાયું હતું. આ એકમાત્ર પુરાવો નથી જે દર્શાવે છે કે પોલીસને તે દિવસે લગભગ સાંજે ૭ વાગ્યે ઘટનાની જાણ થઈ ગઈ હતી, અને તેમણે વાસ્તવમાં ફ.ફ.પ.સા. ુ ૪નું નિવેદન માત્ર ગામમાં પૂરતી વિચારણા મુદ્દા નં. ૪ નોંધ્યું હતું અને તે ઘણું રાત્રે ૧૦ વાગ્યા પછી હાઝીપુર પોલીસ સ્ટેશનને મોકલી આપ્યું હતું.

ફ.ફ.પ.સા. ુ ૯, જે ફરિયાદકર્તાનો સગો પણ છે, તેના પુરાવામાંથી એવું દેખાય છે કે જ્યારે તે સાંજે લગભગ ૭ વાગ્યે ઘટનાસ્થળે ગયો, ત્યારે પોલીસ અડધા કલાકની અંદર ત્યાં પહોંચી ગઈ હતી, જે અમારી દૃષ્ટિએ ફ.ફ.પ.સા. ુ ૪ના પુરાવાના તે ભાગને સમર્થન આપે છે કે તે લગભગ સાંજે ૭ વાગ્યે પોલીસને મળ્યો હતો અને ત્યારબાદ ં. તરત જ પોલીસ સાથે ઘટનાસ્થળે આવ્યો હતો; તેથી, યોગ્ય અનુમાન આ કાઢી શકાય છે કે ફ.ફ.પ.સા. ુ ૪એ હાઝીપુરના ટી–પોઈન્ટ પર સાંજે ૭ વાગ્યે ફ.ફ.પ.સા. ુ ૧૯ને ઘટનાની જાણ કરી હતી, છતાં વાસ્તવિક ફરિયાદ વિષયક દસ્તાવેજ પોલીસ ઘટનાસ્થળે પહોંચી ગયા મુદ્દા નં. ગામમાં તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો. નોંધનીય છે કે ફ.ફ.પ.સા. ુ ૧૯ તેના પુરાવામાં ફરિયાદ નોંધાઈ હતી તે ચોક્કસ સમય જણાવતો નથી. તે પોતાની પરીક્ષા દરમિયાન માત્ર એટલું કહે છે કે ૧૧–૯–૧૯૯૫ના રોજ જ્યારે તે હાઝીપુરના ટી–પોઈન્ટ પર નાકા ફરજ પર હતો, ત્યારે ફ.ફ.પ.સા. ુ ૪એ એક નિવેદન આપ્યું, જે આંક પી.એલ તરીકે નોંધવામાં આવ્યું, તેને વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યું અને તેણે તેના પર હસ્તાક્ષર કર્યા, અને ત્યારબાદ ં. ફ.ફ.પ.સા. ુ ૧૯એ તેની નોંધ કરી તેને પોલીસ સ્ટેશન મોકલી આપી, જેના આધારે એફ.આઈ.આર. આંક પી.એલ./૧ નોંધવામાં આવી. પછી તે કહે છે કે ત્યારબાદ ં. તે ઘટનાસ્થળ આવેલા ગામે ગયો અને તપાસ તથા અન્ય કાર્યવાહી હાથ ધરી. પરંતુ આથી ફરિયાદ પોલીસ સ્ટેશન સુધી પહોંચવામાં થયેલા વિલંબનું સ્પષ્ટીકરણ મળતું નથી; તેથી, ફરિયાદ નોંધવાની વાસ્તવિક ઘડી અંગે ફ.ફ.પ.સા. ુ ૧૯ તરફથી કોઈ સ્પષ્ટતા ન હોવા કારણે અને ફ.ફ.પ.સા. ુ ૯ના પુરાવાને ધ્યાનમાં લેતા કે લગભગ સાંજે ૭.૩૦ વાગ્યે પોલીસ ગામમાં પહોંચી ગઈ હતી, અપીલકર્તાઓ તરફથી રજૂ કરાયેલી દલીલમાં અમને પૂરતી તાકાત જણાય છે કે સંબંધિત ઘટના મુદ્દા નં. લગભગ ૪–૫

કલાક પછી જ ફરિયાદ અસ્તિત્વમાં આવી હોવી જોઈએ. જો એવું હોય, તો આ કેસના તથ્યો પરથી કાઢી શકાય તેવો એકમાત્ર નિષ્કર્ષ એ જ છે કે જ્યારે ફ.ફ.પ.સા. ુ ૪એ ફ.ફ.પ.સા. ુ ૧૯ને મળ્યો, ત્યારે તેને વાસ્તવિક હુમલાખોરો કોણ હતા તેની જાણકારી નહોતી. ૧૧. ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિમાં, પ્રેરણા બાબતે સંતોષ ન થતાં અને ફરિયાદ પોલીસ સ્ટેશન સુધી પહોંચવામાં થયેલ અસાધારણ વિલંબ અંગે ફરિયાદ પક્ષના કેસમાં કોઈ સમજૂતી ન મળતાં, હવે અમે બે પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના પુરાવાની પરીક્ષા કરીશું."

૧૪.૩૭.૮) સર્વોચ્ચ અદાલતના મારુતિ રામા નાઈક વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, (૨૦૦૩) ૧૦ એસ.સી.સી. ૬૭૦ના કેસના નિર્ણય પર પણ આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં આ પ્રમાણે ઠરાવવામાં આવ્યું છે:

૭. હવે અમે વિચારણા કરીશું કે શું ફ.ફ.પ.સા. ૪ની સાક્ષી કોઈપણ રીતે ફ.ફ.પ.સા. ૩ની સાક્ષીને સમર્થન આપે છે કે પછી કહેવાતી ફ.ફ.પ.સા. ૪ની સાક્ષી જ સર્વથા સ્વીકાર્ય છે કે નહીં. ફ.ફ.પ.સા. ૪એ સ્વીકાર્યું છે કે તે મૃતક કૃષ્ણ મહાદા નાઈકનો નજીકનો સગો છે. તેણે મૃતક કૃષ્ણ મહાદા નાઈક પર થયેલા હુમલાની ઘટના જોઈ હતી, છતાં પછીના હુમલા, જેમાં ફ.ફ.પ.સા. ૩ પરનો હુમલો પણ સમાવેશ થાય છે, અંગે તેણે કોઈપણ રીતે કંઈ કહ્યું નથી. આ સાક્ષી મુજબ, સંબંધિત સમયે તે પોતાની ફેક્ટરી, જ્યાં તે કામ કરતો હતો, ત્યાં પહોંચવા માટે બસમાં ચઢવા બસ–સ્ટેન્ડ તરફ જઈ રહ્યો હતો, ત્યારે તેણે આરોપીઓ સહિતના હુમલાખોરો દ્વારા મૃતક કૃષ્ણ મહાદા નાઈક પર કરવામાં આવેલ હુમલો જોયો હતો. ઘટના જોવાની છતાં, તેણે આ વિવાદિત હુમલા અંગે જાણ કરવા પોતાના કોઈ સગાના ઘરે જઈને વાત કરી નહોતી. તે સમયે તેને ખબર હતી કે કૃષ્ણ મહાદા નાઈક ઘાયલ હતા અને હજી જીવિત હતા, તેમ છતાં ઘાયલને હોસ્પિટલમાં ખસેડવા માટે મદદ

મેળવવા તેણે કોઈપણ પ્રયાસ કર્યો નહોતો. આ સાક્ષી મુજબ, કૃષ્ણા મહાડા નાઈકને ગંભીર હાલતમાં ઘાયલ હાલતમાં પડેલા જોયા મુદ્દા નં. પણ, તેણે કોઈને પણ ઘટના વિશે જાણ કર્યા વિના બસ –સ્ટેન્ડ તરફ જઈને બસ લીધી અને પોતાની ફેક્ટરીએ ગયો, અને તે સમયે પણ તેની પાસે અન્ય લોકોને અથવા તો પોલીસને પણ ઘટના અંગે જાણ કરવાની પૂરતી તક હતી, જે તેણે કરી નહોતી. આ સાક્ષીની સાક્ષીમાંથી નોંધવા જેવું છે કે પોલીસનો સંપર્ક કરવાની તક હોવા છતાં, તેણે પોલીસ પાસે જવાનું પસંદ કર્યું નહોતું, કારણ કે પોલીસ સ્ટેશનમાં કોને આ ઘટના વિશે જાણ કરવી તે તેને ખબર નહોતી. સાક્ષી વધુમાં જણાવે છે કે તે ફેક્ટરીએ ગયો, થોડો સમય કામ કર્યું, ફેક્ટરીમાંથી રજા લીધી અને ફરી ઘરે પાછો આવ્યો. ઘરે પહોંચ્યા મુદ્દા નં. પણ, ત્યાં કોઈને પણ પીડિતોના પરિણીામ વિશે જાણવા માટે તેણે કોઈ તકેદારી લીધી નહોતી, અને તેણે પોતે ઘટના જોઈ હતી તે બાબત વિશે પણ કોઈને જાણ કરી નહોતી. ફક્ત સાંજે આશરે ૬ વાગ્યે, જ્યારે ફ.ફ.પ.સા. ૨૧એ પ્રથમ વખત તેનું નિવેદન નોંધ્યું, ત્યારે જ તેણે ઘટના જોવાની હકીકત બહાર મૂકી. ફ.ફ.પ.સા. ૨૧ને કેવી રીતે અને કયા પ્રકારેથી ખબર પડી કે ફ.ફ.પ.સા. ૪ ઘટના માટેનો સાક્ષી છે, તે ખરેખર અચંબિત કરનારું છે. ફરિયાદ પક્ષ આ સાક્ષીનું નિવેદન નોંધવામાં થયેલા વિલંબનું પણ સમજૂતી આપી શક્યો નથી; તેથી, ફ.ફ.પ.સા. ૪એ પોતે ઘટના જોઈ હતી તે બાબત અંગે કોઈને જાણ ન કરવાના તેના વર્તન અને તેના નિવેદન નોંધવામાં થયેલા વિલંબને ધ્યાનમાં લેતાં, તેની સાક્ષી પર કોઈ નિર્ભરતા રાખવામાં અમે સંકોચ અનુભવીએ છીએ.

૧૪.૩૭.૯) સર્વોચ્ચ અદાલતના શંકરલાલ વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય, (૨૦૦૪) ૧૦ એસસીસી ૬૩૨,ના મામલાના નિર્ણય પર પણ આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં આ મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું છેઃ

૫. ફરિયાદ પક્ષ મુજબ પણ, વિવાદિત ઘટનાનો એકમાત્ર સાક્ષી ફ.ફ.પ.સા. ૬ છે; તેથી, અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલની દલીલ મુજબ, આપણે તેની સાક્ષીનું કાળજીપૂર્વક પરીક્ષણ કરવું પડશે. જો આપણે એમ કરીએ, તો જણાય છે કે ઘટનાના દિવસે તે કેટલાક કામસર ગામ ઉપલિ ગયો હતો. ત્યાંથી તે બસમાં લગભગ ૧૧ વાગ્યે પાછો આવ્યો. ત્યારબાદ ં. તે રામ રાખને મળવા ગામમાં ગયો હતો, જ્યાં તેની પત્નીએ તેને જણાવ્યું કે રામ રાખ ખેતરમાં ગયો છે. ફરિયાદ પક્ષનું પોતાનું જ કહેવું છે કે રામ રાખના ખેતર અને ગામ વચ્ચેનું અંતર લગભગ ૪–૫ માઈલ છે અને ફ.ફ.પ.સા. ૬ એ અંતર પગપાળા કાપ્યું હતું; અને જ્યારે તે રામ રાખના ખેતર નજીક પહોંચ્યો, ત્યારે તેને ઝઘડાનો અવાજ સંભળાયો, અને જ્યારે તે ઝઘડાના સ્થળ તરફ ગયો, ત્યારે તેણે અપીલકર્તાને મૃતક પર કુહાડીથી હુમલો કરતાં જોયો. તેની વધુ દલીલ એ છે કે જ્યારે તે મૃતકની નજીક પહોંચ્યો, ત્યારે અપીલકર્તા ભાગી ગયો. આ સમયે તે કહે છે કે તે ગભરાઈ ગયો હતો અને તેણે આવતી વખતે લીધેલા માર્ગથી જુદો માર્ગ લીધો અને લગભગ બપોરે ૪ અથવા ૪.૧૫ વાગ્યે ગામમાં પહોંચ્યો. તેનું કહેવું છે કે જ્યારે તે રામ રાખના ઘરે ગયો ત્યારે તેને તે મળ્યો નહીં; તેથી તે ગામના ચોક પાસે આવ્યો, જ્યાં તેને ફ.ફ.પ.સા. ૨ ખ્યાલી રામ મળ્યો. ફ.ફ.પ.સા. ૬ ની ઉપરોક્ત સાક્ષી પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, તેના પાછા ફરવાના માર્ગમાં લોકો હાજર હોવા છતાં, તેણે ઘટનાની જાણ કોઈને પણ કરી નહોતી. તે ગામમાં પહોંચીને રામ રાખની પત્નીને મળ્યો ત્યારે પણ તેણે તેણીને ઘટનાની જાણ કરી નહોતી, અને પ્રથમ વાર તેણે આ ઘટનાની જાણ ગામના ચોક ખાતે લગભગ ૪.૧૫ વાગ્યે ફ.ફ.પ.સા. ૨ને કરી હતી. સર–તપાસ માં તેણે જે જણાવ્યું હતું કે તેણે મૃતક પર માત્ર એક જ પ્રહાર જોયો હતો, તેનાથી વિરુદ્ધ, ઉલટ–તપાસ માં તેણે જણાવ્યું કે તેણે અપીલકર્તાને મૃતક પર બે વાર હુમલો કરતાં જોયો હતો અને બંને ઈજાઓ તેની હાજરીમાં થઈ હતી. તેના ઉલટ–તપાસ માંથી એ પણ ધ્યાનમાં આવે છે કે જ્યારે તે ફ.ફ.પ.સા. ૨ ખ્યાલી રામને મળ્યો અને તેને વિવાદિત

ઘટનાની જાણ કરી, ત્યારે ફ.ફ.પ.સા. ૨ એ જણાવ્યું હતું કે તેને પહેલેથી જ ફ.ફ.પ.સા. ૧૪ પાસેથી આ ઘટનાની જાણ થઈ ચૂકી હતી. ફરિયાદ પક્ષ એ શોધી શક્યો નથી કે ફ.ફ.પ.સા. ૧૪ ને આ ઘટનાની જાણ કેવી રીતે થઈ. આ પરિપ્રેક્ષ્યમાં, જો આપણે ફ.ફ.પ.સા. ૬ ની સાક્ષીની મૂલવણી કરીએ, તો જણાય છે કે તે સંપૂર્ણપણે સંયોગવશ મળેલ સાક્ષી છે અને ઘટનાસ્થળે તેની હાજરી અત્યંત શંકાસ્પદ છે. ગામના ચોક ખાતે ખ્યાલી રામને મળ્યા ત્યાં સુધી ગામમાં કોઈને પણ જાણ ન કરવી, તેનું વર્તન પણ સ્વાભાવિક જણાતું નથી. ફરિયાદ દાખલ કરવામાં થયેલો અસ્પષ્ટ વિલંબ પણ ધ્યાન ખેંચે છે, કારણ કે ફરિયાદ પક્ષ મુજબ વિવાદિત ઘટના લગભગ બપોરે ૧.૩૦ વાગ્યે બની હતી અને ફરિયાદ માત્ર તા. ૦૫–૦૪–૧૯૮૦ ના રોજ સવારે ૩.૧૫ વાગ્યે દાખલ કરવામાં આવી હતી. જો કે ઘટનાસ્થળથી અંતર લગભગ ૩૦ માઈલ છે, ફરિયાદીને ગામમાં ઉપલબ્ધ ટ્રેક્ટરોનો ઉપયોગ કરવાની સુવિધા હતી, અને તેઓ પોલીસ સ્ટેશન જવા માટે તેનો ઉપયોગ પણ કરતા હતા. આવી પરિસ્થિતિમાં, આ અસ્પષ્ટ લાંબો વિલંબ પણ ફરિયાદ પક્ષના કેસની પ્રામાણિકતા અંગે અમારા મનમાં સંદેહ ઊભો કરે છે.

૧૪.૩૭.૧૦) સર્વોચ્ચ અદાલતે લલ્લુ મંજહી અને અન્ય વિ. ઝારખંડ રાજ્ય, (૨૦૦૩) ૨ એસ.સી.સી. ૪૦૧, ના કેસમાં આપેલ નિર્ણયનો ઉલ્લેખ આ સિદ્ધાંત માટે કરવામાં આવ્યો હતો કે પુરાવાનો કાનૂન કોઈ નિશ્ચિત તથ્યના પુરાવા માટે સાક્ષીઓની કોઈ ચોક્કસ સંખ્યા તપાસવાની આવશ્યકતા રાખતો નથી. તેમ છતાં, એકમાત્ર સાક્ષીની સાક્ષ્યનો સામનો થતાં, અદાલત મૌખિક સાક્ષ્યને ત્રણ વર્ગોમાં વહેંચી શકે છે, એટલે કે, (૧) સંપૂર્ણપણે વિશ્વસનીય,

(૨) સંપૂર્ણપણે અવિશ્વસનીય, અને

(૩) ન તો સંપૂર્ણપણે વિશ્વસનીય ન તો સંપૂર્ણપણે અવિશ્વસનીય.

પ્રથમ બે વર્ગોમાં એકમાત્ર સાક્ષીની સાક્ષ્ય સ્વીકારવામાં કે નકારી કાઢવામાં કોઈ મુશ્કેલી ન હોઈ શકે. મુશ્કેલી ત્રીજા વર્ગના કેસોમાં ઊભી થાય છે. એકમાત્ર સાક્ષીની સાક્ષ્યના આધાર પર કાર્યવાહી કરતાં પૂર્વે, અદાલતે સાવચેતીપૂર્વક વર્તવું પડે છે અને વિશ્વસનીય પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ સાક્ષ્ય દ્વારા મહત્વની બાબતોમાં સમર્થન શોધવું પડે છે.

૧૪.૩૭.૧૧) એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ઉપરોક્ત તમામ ઉલ્લેખિત પૂર્વનિર્ણયો માત્ર એક જ નિષ્કર્ષ તરફ દોરી જાય છે કે જો વિલંબ તથા અસામાન્ય વર્તન માટે આપવામાં આવેલ સ્પષ્ટીકરણ અવિશ્વસનીય અને અપ્રમાણિક જણાય, તો આવી સાક્ષીઓ પર આધાર રાખવો અત્યંત અસુરક્ષિત છે. વર્તમાન કેસના તથ્યો તરફ ધ્યાન દોરતાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આ એક અવિવાદિત તથ્ય છે કે સાક્ષીઓ ફરિયાદ નોંધવામાં થયેલા વિલંબનું માત્ર સંતોષકારક રીતે સ્પષ્ટીકરણ આપવા જ સક્ષમ રહ્યા નથી, પરંતુ પોતાના અસામાન્ય વર્તનનું પણ સ્પષ્ટીકરણ આપવામાં નિષ્ફળ રહ્યા છે, અને તેથી તેમના સંબંધિત નિવેદનો પર કોઈ વિશ્વાસ મૂકાઈ શકે નહીં કે તેમને કોઈ વિશ્વસનીયતા અપાઈ શકે નહીં, તેમજ તેમને સંપૂર્ણપણે અવગણવા આવશ્યક છે..

૧૪.૩૮) વિદ્વાન વકીલે પ્રત્યેક સાક્ષીના નિવેદનોને અલગથી સંદર્ભિત કર્યા છે અને આ નિવેદનો પર આધારિત તેમનો એ તર્ક સમર્થનરૂપે વિગતવાર રજૂઆત કરી છે કે સાક્ષીઓના નિવેદનો અવગણવા આવશ્યક છે. તેમ છતાં, સંબંધિત

સાક્ષીઓના નિવેદનોનો વિચાર કરતી વખતે પછીના તબક્કે આ વિષયનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવશે. વિદ્વાન વકીલે પ્રત્યેક આરોપી વિરુદ્ધના પુરાવા તથા જેમણે તેમને ફસાવ્યા હતા તે સાક્ષીઓ અંગે પણ વિગતવાર રજૂઆત કરી છે. જોકે, આવી રજૂઆતોનો ઉલ્લેખ વ્યક્તિગત આરોપીઓની સંડોવણી અંગે વિચારણા કરતી વખતે કરવામાં આવશે.

૧૪.૩૯) અપીલકર્તા–આરોપીઓના વિદ્વાન વકીલે ઉઠાવેલી આગામી દલીલ એવી હતી કે કોઈપણ સાક્ષી દ્વારા કોઈપણ આરોપી સામે કોઈ વિશિષ્ટ સ્પષ્ટ ક્રિયાત્મક કૃત્ય આરોપિત કરવામાં આવ્યું નથી. અદાલતનું ધ્યાન સાક્ષીઓના વર્તન તેમજ તેમના નિવેદનો તરફ દોરવામાં આવ્યું હતું, જેથી રજૂ કરી શકાય કે સાક્ષીઓએ આપેલા પ્રારંભિક વર્ણનમાં તેમણે કોઈપણ આરોપીને કોઈ હથિયાર સાથે સંડોવવાનું પસંદ કર્યું નથી. જોકે, ત્યારબાદ ં. શેખ મહોલ્લાના રહેવાસી એવા સાક્ષીઓ દ્વારા મહત્તમ સંખ્યામાં આરોપીઓને સંડોવવાના હેતુસર એક નવી વાર્તા ઘડવામાં આવી છે અને તેમણે ધારીયા, પાઈપો અને તલવારો જેવા ભિન્ન હથિયારો ભિન્ન આરોપીઓને આરોપિત કર્યા છે, જ્યારે હકીકતમાં મૃતકો અને/અથવા ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષીઓમાંથી કોઈને પણ ઉપરોક્ત કોઈપણ હથિયારથી થતી હોય તેવી ઈજા થઈ નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જોકે કેટલાક મૃતકો તેમજ સાક્ષીઓને ઉજરડો ની અને/અથવા કાપાયેલ ઘસરકાવાળા ઘાની જાતની કેટલીક ઈજાઓ થયેલી દર્શાવવામાં આવી છે, છતાં આવી ઈજાઓ કોઈપણ આરોપી સાથે જોડવામાં આવી નથી અને શક્ય છે કે તે પથ્થરમારો થવાને કારણે થઈ હોય.

એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આશરે એક હજારથી એક હજાર પાંચસો લોકોની વિશાળ ભીડ હથિયારો સાથે હાજર હોવા છતાં અને ભીડ દ્વારા ખાસ હુમલો કરાયેલા વ્યક્તિઓને કોઈ ઈજા ન થવી એ અવિશ્વસનીય છે. તેથી, માત્ર એટલું જ નિષ્કર્ષ નીકળી શકે છે કે આરોપીઓમાંથી કોઈપણ પાસે સાક્ષીઓએ તેમને આરોપિત કરેલા હથિયારો નહોતા. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે નોંધનીય વાત એ છે કે આ એવો કેસ છે જેમાં ફરિયાદ પક્ષે ભીડમાં હાજર હોવાનું કહીને બધા આરોપીઓને સંડોવ્યા છે અને માત્ર થોડા આરોપીઓને એ કહીને સંડોવ્યા છે કે તેઓ ભીડને ઉશ્કેરી રહ્યા હતા. કોઈપણ સાક્ષીએ કોઈપણ આરોપી સામે કોઈ વિશિષ્ટ સ્પષ્ટ ક્રિયાત્મક કૃત્ય આરોપિત કર્યું નથી અને દરેક આરોપીની સંડોવણીમાં મોટાપાયે વૈવિધ્ય છે, જેના કારણે સાક્ષીઓ દ્વારા આપવામાં આવેલા વર્ણનોની વિશ્વસનીયતા વધુ ખંડિત થાય છે.

૧૪.૪૦ ત્યારપછી દલીલ કરવામાં આવી કે ફરિયાદ પક્ષે કલમ ૩૦૨ હેઠળ હત્યાનો અથવા ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળના અન્ય કોઈ પણ ગુનાનો સંયુક્ત ઉદ્દેશ સાબિત કરવામાં નિષ્ફળતા દર્શાવી છે, ન તો એવું કોઈ સાક્ષ્ય છે કે ટોળામાં રહેલા વ્યક્તિઓને પણ એ જાણ હતી કે વિષયવસ્તુ ગુનો થવાની સંભાવના હતી. ભારપૂર્વક દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીઓના અત્યંત ડગમગતા સાક્ષ્ય સિવાય, જે મૂળભૂત વિરોધાભાસો, ચૂક અને વધારાઓથી ભરપૂર છે અને ફરિયાદ પક્ષના કેસના મૂળને ગંભીર રીતે પ્રભાવિત કરે છે, સાક્ષીઓ દ્વારા આરોપીઓ ટોળાનો ભાગરૂપે હાજર હતા એવી કરવામાં આવેલી સર્વજનિન આક્ષેપો માત્રથી, દંડ

સંહિતાની કલમ ૧૪૯ નો આશ્રય લઈને રચનાત્મક અને પરોક્ષ જવામુદ્દા નં. ારીના સિદ્ધાંત હેઠળ તેઓ પર જવામુદ્દા નં. ારી લાદી શકાશે નહીં, કારણ કે:

(૧) નીચલી અદાલતે પ્રથમદૃષ્ટિએ આરોપીઓ વચ્ચેની ષડયંત્ર ના આક્ષેપોને માન્ય રાખ્યા નથી અને ભારતીય દંડ સંહિતાની ધારા ૧૨૦–બી હેઠળના આરોપોમાંથી તેમને નિર્દોષ છૂટકારો આપ્યો છે;

(૨) ૨૭મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨, એટલે કે ગોધરા ટ્રેન હત્યાકાંડની તારીખથી લઈને વિવાદિત ઘટનાસુધી, એટલે કે ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ, જે અંગે કહેવાય છે કે તે રાત્રે ૧૧:૩૦ વાગ્યા પછી કોઈ પણ સમયે બની હતી, સરદારપુરા મુસ્લિમ સમુદાયના એકપણ સાક્ષી કે કોઈપણ વ્યક્તિને કોઈ પણ આરોપી દ્વારા અથવા હિંદુ સમુદાયના કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા, પટેલ સમુદાયના કોઈ વ્યક્તિની તો વાત જ છોડો, કોઈ ઈજા પહોંચાડવામાં આવી નહોતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ૨૭મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ અથવા ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ અથવા ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ૧૧:૩૦ વાગ્યા સુધી પણ, સરદારપુરા ગામમાં હિંદુ અથવા પટેલ સમુદાયના કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા મુસ્લિમ સમુદાયના કોઈપણ વ્યક્તિ પર અતિસ્વલ્પ પણ હુમલો કરવામાં આવ્યો નહોતો,(૩) અભિલેખ પર એવું સાક્ષ્ય આવ્યું છે કે સરદારપુરામાં ક્યારેય સાંપ્રદાયિક વૈમનસ્યની કોઈ ઘટના બની નહોતી અને ત્યાં અસાધારણ સાંપ્રદાયિક સૌહાર્દ પ્રવર્તતું હતું. સરદારપુરા ગામ સલામત હોવાનું જણાતાં, બાજુના સુંદરપુર ગામના પચાસ મુસ્લિમોને સરદારપુરામાં ખસેડવાનું તેમણે પસંદ કર્યું હતું અને ખરેખર, પોલીસ દ્વારા તેમને ખસેડવામાં

આવ્યા હતા તથા પઠાણ મહોલ્લામાં તેમને આશ્રય આપવામાં આવ્યો હતો;

(૪) એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીઓના પુરાવા પ્રથમ દૃષ્ટિએ સ્વીકારવામાં આવે તો પણ, એટલે કે ટોળું પ્રથમ વાર રાત્રે ૦૯:૦૦ થી ૦૯:૩૦ વાગ્યાની વચ્ચે શેખવાસ ખાતે આવ્યું અને શેખવાસના ખૂણે આવેલી ત્રણ કેબિનમાં આગ લગાવી, તથા બીજું ટોળું રાત્રે ૧૧:૦૦ થી ૧૧:૩૦ વાગ્યાની વચ્ચે શેખવાસ ખાતે આવ્યું (જોકે એવી પુરાવા અધીનિયમની ધારા ૧૬૧ હેઠળ નોંધાયેલા તેમના નિવેદનોમાં સાક્ષીઓએ આપેલી મૂળ વાતના વિરુદ્ધ જાય છે), શેખ મહોલ્લામાં હાજર રહ્યા હોવાનો દાવો કરનાર કોઈ પણ સાક્ષી પર ધારીયા, તલવાર, પાઈપ કે લાકડી જેવા હથિયારો, જે આરોપીઓ પાસે હોવાનું કહેવાતું હતું, દ્વારા ન તો હુમલો થયો હોવાનું કહેવાયું છે અને ન તો તેમને કોઈ ઈજા પહોંચાડવામાં આવી હોવાનું કહેવાયું છે. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીઓએ આરોપીઓ દ્વારા કોઈ હથિયારોના ઉપયોગ બાબતે નિવેદન આપ્યું નથી અને નીચલી અદાલતે પણ એવું નોંધ્યું નથી કે આરોપીઓએ કોઈને ઈજા પહોંચાડવામાં હથિયારોનો ઉપયોગ કર્યો હતો.

(૫) ઉપરોક્ત સંદર્ભિત રેકોર્ડ પર સાબિત થયેલા તથ્યો સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે કોઈ પણ ઈજા પહોંચાડવાનો, તો દૂર રહો, પણ ટોળામાંના કોઈ પણ વ્યક્તિનો એવો કોઈ સામૂહિક હેતુ જ નહોતો. ટોળાને દેખાતા સાક્ષીઓ પર પણ કોઈ આરોપી દ્વારા હથિયારો વડે હુમલો કરવામાં આવ્યો નહોતો.(૬) ગામ સરદારપુરામાં મુસ્લિમ સમુદાયના સભ્યો વસવાટ કરતા અન્ય

મહોલ્લાઓ પણ હતા, જેમ કે પઠાણવાસ, નાગોરીવાસ, મેમણમેમણવાસ વગેરે, અને ગામ સરદારપુરા ◌ા હિંદુ સમુદાય દ્વારા એવા કોઈ પણ મહોલ્લા કે વાસ પર હુમલો કરવામાં આવ્યો ન હતો, ન તો આવા મહોલ્લા કે વાસમાંથી કોઈને ઈજા પહોંચી હતી, અને આવા મહોલ્લા કે વાસના કોઈ પણ મકાનો કે ઝૂંપડાઓને નુકસાન પહોંચાડવામાં આવ્યું નહોતું કે આગ ચાંપવામાં આવી નહોતી.(૭) રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે રેકોર્ડ પરનો પુરાવો વધુમાં આ દર્શાવે છે કે શૈખવાસ ગામના અંતે આવેલું છે. શૈખવાસમાં પ્રવેશનોમુદ્દા નં. સસ્તો થોડો પહોળો છે અને ઘરોની ગલીમાંથી સામેની બાજુ તરફ આગળ વધતાં તે સંકુચિત થતું જાય છે. શૈખવાસની ગલીના લગભગ અડધા ભાગેથી આગળ ચાર ચક્રી વાહન કે જીપ અંદર લઈ જવી શક્ય નથી. ગલીમાં વધુ આગળ વધતાં તે વધુ સાંકડી બનતી જાય છે, ત્યાં સુધી કે છેલ્લું પાકું ઘર, જે મહેમૂદ મિયાનું ઘર છે; અને બંને બાજુએ સંકડી ગલીઓ આવેલી છે, જ્યાંથી શૈખવાસની બહાર જઈ શકાય છે.(૮) ઉપરોક્ત હકીકતી પરિસ્થિતિમાં તથા મૃત્યુ પામેલાં તમામ બત્રીસ વ્યક્તિઓની પોસ્ટમોર્ટમ નોંધોનું ધ્યાનમાં લેતાં, અઠ્ઠાવીસ વ્યક્તિઓ રૂમની અંદર મૃત્યુ પામ્યાં, એક વ્યક્તિ મહેસાણા હોસ્પિટલ જવાના માર્ગમાં મૃત્યુ પામી, અને બે વ્યક્તિઓ અમદાવાદ હોસ્પિટલ જવાના માર્ગમાં મૃત્યુ પામ્યાં તથા એક વ્યક્તિ અમદાવાદ હોસ્પિટલ પહોંચ્યા મુદ્દા નં. મૃત્યુ પામી, મૃતકોને દાઝવાની ઈજાઓ સાથે ગૂંગળામણ પણ થઈ હતી અને તેઓનું મૃત્યુ દાઝવા તથા ગૂંગળામણના કારણે થયેલ અસ્ફિક્સિયા કારણે થયું હતું.(૯ આમ, અંતિમ ક્ષણે, શેખ

મહોલ્લામાં પ્રવેશ કર્યા પછી, મહેમૂદમિયા ના રૂમ પાસે બહુ જ ઓછા લોકો ભેગા થઈ શક્યા અથવા નજીક આવી શક્યા. જોકે આક્ષેપો મૂકવામાં આવ્યા છે કે એક બારી તોડી નાખવામાં આવી હતી (તેમ છતાં તેના સમર્થનમાં સ્થળપર પંચનામું કે એફ.એસ.એલ. અધિકારીની નોંધ નથી) તેમજ બારણું તોડવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો, તેમાંથી એવું પ્રગટ થાય છે કે રૂમ એકથી બે કલાક સુધી બંધ રહ્યો હતો, જેના પરિણામે અંદર રહેલા લોકોના મૃત્યુ થયા. તથ્યો તથા પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં લેતાં, હુમલાનો પ્રભાવ તથા અસર રૂમની પાછળની બાજુથી પણ જણાઈ આવી હતી.

આમ, પાંચસો થી એક હજાર લોકોની ટોળકી ભેગી થઈ, ભય ફેલાવી અને શેખવાસમાં રહી શકે તે શક્ય નથી, કારણ કે એટલી મોટી ભીડ સમાવી શકે એટલી પૂરતી જગ્યા જ નહોતી. તર્કાર્થે એવું માની લીધું હોય તો પણ કે ત્યાં મોટી સંખ્યામાં લોકો હાજર હતા, તો પણ મહેમૂદમિયાના રૂમમાં બનેલી વિષયવસ્તુ ઘટનાપર્યંત આરોપીઓ પૈકી કોઈએ કોઈને પણ કોઈ હથિયાર વડે ઈજા પહોંચાડી નહોતી.

(૧૦) રજૂ કરવામાં આવ્યું કે ઉપરોક્ત તથ્યો સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે ટોળકીનો કોઈને મારી નાખવાનો, ઈજા પહોંચાડવાનો અથવા દંડ સંહિતાની કોઈ ગુના આચરવાનો હેતુ નહોતો, તો બહુ દૂરની વાત રહી, કોઈ સામાન્ય હેતુ વહેંચવાનો પ્રશ્ન જ નહોતો. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે શેખવાસના છેડે બંધ રૂમમાં બનેલી આ ઘટના ક્યારેય એવા કોઈ સામાન્ય હેતુને આગળ ધપાવવા કે તેના અમલરૂપે બની નહોતી, જેને ટોળકીમાં રહેલા લોકોએ દૂરથી પણ વિચારી

હોય તેમ કહી શકાય; ન તો ટોળકીમાં રહેલા લોકોને એ જાણીતું હતું કે તેવું કરવું શક્ય છે, ભલે એવું માની લેવામાં આવે કે આરોપીઓ અથવા અન્ય લોકો ટોળકીમાં હતા.(૧૧) ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિઓમાં, આરોપી સામે સાક્ષીઓનું એકમાત્ર આક્ષેપ કે તેઓ ટોળાનો ભાગ હતા અથવા તેમને ટોળામાં જોવામાં આવ્યા હતા, તે મહત્વ ધારણ કરે છે. ઉપર જણાવાયેલ અને સાબિત થયેલી તથ્યપરક પરિસ્થિતિમાં આવો સર્વસામાન્ય આક્ષેપ ક્યારેય સર્વોચ્ચ અદાલતે દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ હેઠળ રચનાત્મક જવાબદારીના વ્યાપમાં આરોપીને લાવવા માટે નિર્ધારિત કસોટીઓ અને પરિમાણોને સંતોષતો ગણાઈ શકે નહીં, ખાસ કરીને જ્યારે સંબંધિત ઘટનાના સંદર્ભમાં પણ કયા વ્યક્તિએ કેરોસીન ઢોળ્યું, કયા વ્યક્તિએ તેને સળગાવ્યું વગેરે બાબતે સંપૂર્ણપણે કોઈ પુરાવો જ ન હોય.(૧૨) અત્રે રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે તેથી, ઘટનાની પૃષ્ઠભૂમિ, અન્ય ગામમાંથી અગાઉ થયેલ ટોળાની ભેગી, કોઈ વિશિષ્ટ પ્રેરણાનો અભાવ, સભાની પ્રકૃતિ, શસ્ત્રોના ઉપયોગ અંગેના આક્ષેપોની પ્રકૃતિ, ઘટનાસમયે અથવા ત્યારબાદ ં. ટોળાના સભ્યોનું વર્તન અને સામાન્ય હેતુ, જો કોઈ હોય, એ સંબંધિત પરિબળો છે, જેની આ અદાલત દ્વારા વિચારણા કરવી આવશ્યક છે.

૧૪.૪૦.૧) પોતાની દલીલોના સમર્થનમાં, વિદ્વાન વકીલે સર્વોચ્ચ અદાલતના રાજ્ય વિરુદ્ધ યુ. પી. વિ. દાન સિંહ તથા અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૭ એસ.સી. ૧૬૫૪, ના નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો, જેમાં અદાલતે નોંધ્યું હતું કે તે

કેસમાં વિચારવાનું હતું કે ઘટનાસ્થળે કોઈ ગેરકાયદેસર ેમંડળી ા હતી કે કેમ અને, બીજા ક્રમે, તે સભાનો સામૂહિક હેતુ શું હતો તથા, ખાસ કરીને, તે ગેરકાયદેસર મંડળી ાના સભ્યો કોણ હતા. માત્ર અદાલત આ નિષ્કર્ષે પહોંચે પછી કે પ્રતિવાદીઓ અથવા તેમામાંથી કોઈ એક, એવી ગેરકાયદેસર ેમંડળી ાનો સભ્ય હતો, જેણે ડોમ્સની હત્યાના સામૂહિક હેતુને સાથ આપ્યો હતો, તેમને દોષિત ઠરાવી શકાય, ભલે તેમામાંથી કોઈ એક સામે કોઈ સ્પષ્ટ કૃત્ય આરોપિત કરી શકાય તેમ ન હોય.

૧૪.૪૦.૨) સર્વોચ્ચ અદાલતનો ચુકાદો, ચંદ્ર શેખર મુદ્દા નં. અને અન્ય વિ. બિહાર રાજ્ય, એ.આઇ.આર. ૨૦૦૧ એસ.સી. ૪૦૨૪ ના કેસમાં, આ સિદ્ધાંત માટે ઉલ્લેખિત કરવામાં આવ્યો હતો કે જ્યાં ફોજદારી અદાલતને એવા પુરાવા સાથે નિપટવાનું હોય કે જે મોટા પ્રમાણમાં અપરાધીઓ સંકળાયેલા હોય તેવા ગુનાની આચરણને લગતા હોય, ત્યાં સામાન્ય રીતે એવો પરીક્ષણ અપનાવવામાં આવે છે કે દોષસિદ્ધિ માત્ર ત્યારે જ ટકી શકે, જો તેને બે કે ત્રણ સાક્ષીઓનું સમર્થન પ્રાપ્ત હોય, જેઓ ઘટનાનું સુસંગત વર્ણન આપે છે. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે એક અર્થમાં આ પરીક્ષણને યાંત્રિક કહી શકાય, પરંતુ તેને તર્કવિરુદ્ધ અથવા અયોગ્ય ગણાવી શકાય નહીં અને, ભલે મહત્વ પુરાવાની ગુણવત્તાનું હોય, સાક્ષીઓની સંખ્યાનું નહીં, તો પણ આવું યાંત્રિક પરીક્ષણ અપનાવવું ઉપયોગી છે.

૧૪.૪૦.૩ બિનય કુમાર સિંહ વિ. બિહાર રાજ્ય, એ.આઇ.આર. ૧૯૯૭ એસ.સી.

૩૨૨ ના મામલે સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાનો પણ આધાર લેવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે પુરાવાનો એવો કોઈ નિયમ નથી કે જેમાં આક્ષેપિત ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના સભ્ય તરીકે કોઈ વિશિષ્ટ આરોપીની ઓળખ થોડા ન્યૂનતમ સાક્ષીઓ દ્વારા કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી કોઈ દોષસિદ્ધિ આધારિત થઈ શકે નહીં. આ સ્વયંસિદ્ધ છે કે પુરાવાની ગણતરી થતી નથી, પરંતુ તેની માત્ર મૂલવણી કરવામાં આવે છે; અને મહત્વ પુરાવાની માત્રાનું નહીં, પરંતુ તેની ગુણવત્તાનું હોય છે. એકમાત્ર સાક્ષીની સાક્ષી પણ, જો સંપૂર્ણપણે વિશ્વસનીય હોય, તો આક્ષેપિતને ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના સભ્ય તરીકે ઓળખવા માટે પૂરતી છે. તેમ છતાં, જ્યારે ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાનું કદ ઘણું મોટું હોય અને અનેક વ્યક્તિઓએ આ ઘટનાને જોયેલી હોય, ત્યારે આરોપીની દંગામાં ભાગીદાર તરીકેની ઓળખની ખાતરી કરવા માટે ઓછામાં ઓછા બે વિશ્વસનીય સાક્ષીઓના આધારની માગણી કરવી એક સમજદાર પગલું ગણાશે.

૧૪.૪૦.૪) વર્તમાન કેસના તથ્યોના સંદર્ભમાં, એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે રેકોર્ડ પર આવેલી સાક્ષ્યને ધ્યાનમાં લેતાં, હત્યા કરવાનો સામાન્ય હેતુ સ્થાપિત થયેલ નથી. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે જ્યારે ભીડમાં કોઈ પણ આરોપી અથવા અન્ય કોઈ વ્યક્તિએ કોઈ હથિયાર દ્વારા કે અન્ય રીતે ઈજા પહોંચાડી નથી, ત્યારે, જો કેસના તથ્યોના આધારે ગેરકાયદેસર ેમંડળી ાનો સામાન્ય હેતુ માનવામાં આવે તો પણ, તે કોઈને પણ ઈજા પહોંચાડવાનો, અને તો પણ હત્યા કરવાનો તો નિશ્ચિતરૂપે નહીં, હોઈ શકે. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે કોઈપણ

ઈજા પહોંચાડવાનો સામાન્ય હેતુ નહોતો; અને તો પણ, ભારતીય દંડ સંહિતાની ધારા ૩૦૨, ૩૨૩, ૩૨૪, ૩૨૫ અને ૩૦૭ હેઠળ દંડનીય ગુનાઓ આચરવાનો તો બિલકુલ જ નહોતો. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આરોપીઓ જે આધારનો આશ્રય લઈ શકે તે સૌથી મહત્વપૂર્ણ સાબિત થયેલ તથ્ય એ છે કે સાક્ષીઓએ કોઈને પણ કોઈ ઈજા પહોંચાડતાં જોયા નથી. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ભારતીય દંડ સંહિતાની ધારા ૩૩૪ અને ૩૩૭ હેઠળના ગુનાઓ માનવજીવનને જોખમમાં મૂકી બેદરકારી ીપૂર્ણ અને અશ્રદ્ધાસભર કૃત્ય દ્વારા ઈજા પહોંચાડવા સંબંધિત છે અને તેથી વર્તમાન કેસના તથ્યોમાં સ્પષ્ટપણે લાગુ પડતા નથી. ભારતીય દંડ સંહિતાની ધારા ૨૯૫એ હેઠળના ગુનાના સંદર્ભમાં, જે કોઈ વર્ગની ધાર્મિક લાગણીઓનું અપમાન કરીને, તેની ધર્મ અથવા ધાર્મિક માન્યતાઓને અપમાનિત કરવા માટે ઉદ્દેશિત ઈરાદાપૂર્વક અને દુર્ભાવનાપૂર્ણ કૃત્યો સંબંધિત છે, એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષી મહમદ સત્તાર દ્વારા આરોપિત કરાયેલાં શમુદ્દા નં. ો સિવાય, પ્રારંભિક તબક્કે અન્ય કોઈ પણ સાક્ષીએ ઉશ્કેરણીજનક/અપમાનજનક શમુદ્દા નં. ો વપરાયા હોવા બાબતે કશું કહ્યું નથી. આવા ઉચ્ચારણોનો ઉલ્લેખ કરનારા બાકીના તમામ સાક્ષીઓએ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨થી આ બાબત કહ્યું છે. તેથી, જો શમુદ્દા નં. ોના ઉપયોગનું અંતે વિશ્વસનીય રીતે પ્રમાણિત ન થાય, તો તેના સિવાય બીજું કશું પણ રેકોર્ડ પર લાવી શકાય નહીં, એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું. ભારતીય દંડ સંહિતાની ધારા ૧૫૩એ હેઠળના ગુનાના સંદર્ભમાં, એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ઉક્ત જોગવાઈ હેઠળના અભિયોજન માટે મંજૂરી મેળવવામાં આવી હતી અને આદેશ ફક્ત આરોપીઓએ

વાપર્યા હોવાનું આરોપિત શમુદ્દા નં. ોના આધારે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે જો ભારતીય દંડ સંહિતાની ધારા ૨૯૫એ લાગુ પડતી નથી, તો ધારા ૧૫૩એ પણ સ્વયંસિદ્ધ રીતે લાગુ પડતી નહીં. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે કબ્રસ્તાનમાં આવેલી મકબરાને કોણે નુકસાન પહોંચાડ્યું તેની બાબતે કોઈ સાક્ષ્ય નથી, અને કયા સમયે તે કૃત્ય કરવામાં આવ્યું તથા તે કોણે આચર્યું તેની બાબતે પણ કોઈ સાક્ષીનું કોઈ સાક્ષ્ય નથી. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે વર્તમાન કેસના સમગ્ર તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં, જ્યારે કોઈ પણ આરોપી વિરુદ્ધ કોઈ ઈજા પહોંચાડવા બાબતે, કેરોસીન છાંટવા બાબતે, ઘરોમાંથી કોઈને પણ સળગાવવાની બાબતે, કોઈ આરોપ નથી, ત્યારે અદાલતને જો ખાતરી થાય કે તમામ અથવા કોઈ પણ આરોપી આક્ષેપિત ગુનાઓમાંથી કોઈના પણ દોષી છે, તો અદાલતને એક સલામત સૂત્ર પ્રાપ્ત થશે.

૧૪.૪૦.૫) અહેવાલ મૂકવામાં આવ્યો હતો કે સાક્ષીઓના નિવેદનોનું અવલોકન કરતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે તમામ આરોપીઓ વિરુદ્ધ સર્વસામાન્ય આક્ષેપો કરવામાં આવ્યા છે અને કોઈપણ સાક્ષી દ્વારા કોઈપણ આરોપીને કોઈ વિશિષ્ટ ભૂમિકા સોંપવામાં આવી નથી. સર્વોચ્ચ અદાલતના બલાદીન તથા અન્ય વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૬ એસ.સી. ૧૮૧ના નિર્ણય પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, આ સિદ્ધાંત માટે કે માત્ર સભામાં હાજરી હોવાના કારણે કોઈ વ્યક્તિ ગેરકાયદેસર ેમંડળી ધરાવતી સભ્ય બને નહીં, જ્યાં સુધી એવું દર્શાવવામાં ન આવે કે તેણે એવું કંઈક કર્યું હતું અથવા કંઈક કરવાથી ચૂકી ગયો હતો, જેના કારણે

તે ગેરકાયદેસર ેમંડળી ્ય બનતો, અથવા જ્યાં સુધી મામલો ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૨ના વ્યાપમાં ન આવે. અદાલતે પ્રકરણના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓના આધારે નોંધ્યું હતું કે નોંધાયેલ સાક્ષ્ય સામાન્ય શમુદ્દા નં. ોમાં એવું સૂચવતું હતું કે તે તમામ વ્યક્તિઓ અને ઘણા અન્ય પણ ઉપદ્રવી હતા અને મુદ્દા નં. ૂકો, ભાલા, ફરસા, કુહાડી, લાઠી વગેરે જેવા ઘાતક હથિયારોથી સજ્જ હતા, અને અદાલતનો અભિપ્રાય હતો કે ખોટી અથવા ભ્રાંતિવશ સંડોવણીની તમામ સંભાવનાઓ દૂર કરવા માટે આ પ્રકારના સર્વસામાન્ય સાક્ષ્યની અત્યંત નજીકથી કસોટી કરવી આવશ્યક છે. સર્વોચ્ચ અદાલતના શેરે તથા અન્ય વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, (૧૯૯૧) પૂરક (૨) એસ.સી.સી. ૪૩૭ના નિર્ણય પર પણ આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, આ સિદ્ધાંત માટે કે જ્યારે મોટી સંખ્યામાં વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધ સામાન્ય આક્ષેપ હોય, ત્યારે અદાલત સ્વાભાવિક રીતે આવી અસ્પષ્ટ સાક્ષી આધારે સૌને દોષિત ઠરાવવામાં સંકોચ અનુભવે છે અને અદાલતે એવું કોઈ વાજબી પરિસ્થિતિ શોધવી પડે છે જે આશ્વાસન પૂરું પાડે. તદનુસાર, અદાલતે માત્ર તે આરોપીઓને દોષિત ઠરાવવાનું સલામત ગણ્યું, જેમની હાજરી પ્રથમ માહિતી અહેવાલના તબક્કાથી સતત ઉલ્લેખાતી રહી હતી અને જેમના વિરુદ્ધ સ્પષ્ટ કૃત્યો પણ આક્ષેપિત કરવામાં આવ્યા હતા.

૧૪.૪૦.૬) એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું કે અનેક સાક્ષીઓએ તેમના અગાઉના નિવેદનોમાં આરોપીઓનાં નામો લીધા વિના, પ્રથમ વખત અદાલતમાં જ આરોપીઓને ઓળખ્યાં છે, અને તેથી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આવી સાક્ષ્ય

પર આધાર રાખવો જોખમી છે, કારણ કે આરોપીઓની ખોટી સંડોવણીની શક્યતા નકારી શકાતી નથી. દાના યાદવ ઉર્ફે દાહુ અને અન્ય વિ. બિહાર રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૨ સુપ્રીમ કોર્ટ ૩૩૨૫, ના સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો કે જો કોઈ સાક્ષી પ્રથમ વખત અદાલતમાં આરોપીને ઓળખે, તો આવી અસહાયિત સાક્ષ્યની પુરાવાત્મક કિંમત એટલી ઓછી થઈ જાય છે કે, કાયદાના નહીં પરંતુ વિવેકના નિયમ રૂપે, આવી સાક્ષ્ય પર આધાર રાખવો અસુરક્ષિત બને છે.

૧૪.૪૦.૭) વિદ્વાન વકીલે વધુમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના રવિન્દ્ર ઉર્ફે રવિ બંસી ગોહર વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય અને અન્યોના કેસમાં આપેલા નિર્ણય પર, ૧૯૯૮ ૬ એસસીસી ૬૦૯, આધાર મૂક્યો, જેમાં અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

"૧૨. કે ઉચ્ચ અદાલતને અપીલકર્તાઓની દોષસિદ્ધિને ટકાવી રાખવી મુશ્કેલ લાગી, કારણ કે ફ.ફ.પ.સા. ૂ ૨ અને ૧૨ દ્વારા એવો કોઈ આધાર મૂકવામાં આવ્યો નહોતો કે તેઓ અપીલકર્તાઓને કેવી રીતે ઓળખવા લાગ્યા, તે ઉચ્ચ અદાલત દ્વારા કરવામાં આવેલા નિરીક્ષણો (અગાઉ ઉદ્ધૃત) પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ફ.ફ.પ.સા. ૂ ૨ અને ૧૨ ને અનુક્રમે બંને અપીલકર્તાઓને ઓળખવાની ઊંચી સંભાવના હતી, કારણ કે તેઓ અગ્રિપાડા પોલીસ સ્ટેશન સાથે સંકળાયેલા હતા અને તેઓ (અપીલકર્તાઓ) સંદર્ભિત ઘટનાના થોડા સમય પહેલાં લોક–અપમાં રહેવાસી હતા. અમારે કહેવું પડે છે કે ઉચ્ચ અદાલતનું ઉપરોક્ત તર્ક ગૂંચવાયેલું અને ખેંચાયેલું છે.

ઉપરોક્ત બે સાક્ષીઓનું કર્તવ્ય હતું કે તેઓ સાક્ષી આપીને જણાવે કે ઘટનાપૂર્વે તેઓ તેમને અગાઉ લોક–અપમાં હતા ત્યારે મળ્યા હતા અને એ રીતે તેઓ ઘટનાપૂર્વેથી જ તેમને ઓળખતા હતા. આવી કોઈ રજૂઆતના અભાવે, ઉચ્ચ અદાલત "ઉચ્ચ પ્રમાણની સંભાવના"ના આધારે ઉપરોક્ત નિરીક્ષણ કરવા માટે બિલકુલ ન્યાયસંગત નહોતી. દોષસિદ્ધિને ટકાવી રાખવા માટે, ઉચ્ચ અદાલતને વિશ્વસનીય અને સ્વીકાર્ય પુરાવાના આધારે એનો સકારાત્મક નિષ્કર્ષ નોંધવો આવશ્યક હતો કે બંને સાક્ષીઓ અપીલકર્તાઓને અગાઉથી ઓળખતા હતા અને માત્ર ઊંચી સંભાવનાના આધારે નહીં. વાસ્તવમાં, અમને તો એવું જણાય છે કે અપીલકર્તાઓની એ બચાવ દલીલ કે અગાઉ જ્યારે તેઓ લોક–અપમાં હતા ત્યારે તેમના ફોટોગ્રાફ લીધા હતા અને ત્યારબાદ ં. તેમને કેસમાં ફસાવવા માટે સાક્ષીઓને બતાવવામાં આવ્યા હતા, તે તપાસ અધિકારીઓ તેમજ ફ.ફ.પ.સા. ૂ ૨ દ્વારા કરાયેલી સ્વીકૃતિથી વધુ સંભાવ્ય બને છે, કે તેમને તેમના ફોટોગ્રાફ બતાવવામાં આવ્યા હતા." રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ઉપરોક્ત નિર્ણયના પ્રકાશમાં, સાક્ષીએ અદાલત સમક્ષ જણાવવું જોઈએ કે તે કોઈ વિશિષ્ટ આરોપીને કેવી રીતે ઓળખે છે, જે વર્તમાન કેસમાં સ્પષ્ટપણે ગેરહાજર છે.

૧૪.૪૦.૮) સર્વોચ્ચ અદાલતના ઇન્દિરા દેવી અને અન્ય વિ. હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્યના કેસમાં આપેલા નિર્ણય, એ.આઈ.આર. ૨૦૧૬ એસ.સી. ૨૭૨૧, ઉપર પણ આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, આ સિદ્ધાંત માટે કે ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષી

સામાન્ય રીતે વિશ્વસનીય હોય છે એ નિઃસંદેહ સાચું છે, પરંતુ જો પરિસ્થિતિઓ અને રેકોર્ડ પર ઉપલબ્ધ સામગ્રી સૂચવે કે દુશ્મની અને મુદ્દા નં. લો લેવાની ભાવનાના કારણે પછીથી વિચાર કરીને તેણે કેટલાક નિર્દોષ વ્યક્તિઓને પણ ખોટી રીતે ફસાવ્યા હોઈ શકે, તો ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષીનું પણ સાવધાનીપૂર્વક સૂક્ષ્મ પરીક્ષણ થવું આવશ્યક છે.

૧૪.૪૧) જ્યાં સુધી રેકોર્ડ પરની પુરાવાની મૂલવણી કરતી વખતે ધ્યાનમાં રાખવાના કાનૂની સિદ્ધાંતોનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી અપીલકર્તાઓ/અભિયુક્તોના વિદ્વાન વકીલે સર્વોચ્ચ અદાલતના કાલી રામ વિ. હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૩ એસ.સી. ૨૭૭૩,ના નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો હતો, જે પ્રસ્તાવના સમર્થનમાં હતો કે ફોજદારી કેસોમાં ન્યાયપ્રદાનની અમારી વ્યવસ્થામાં હંમેશા ધ્યાનમાં રાખવાનો એક મૂળભૂત સિદ્ધાંત એ છે કે આરોપી તરીકે હવાલે કરાયેલ વ્યક્તિ નિર્દોષ માનવામાં આવે છે, જ્યાં સુધી ફરિયાદ પક્ષ પુરાવા રજૂ કરીને, જે તેના પર લગાવવામાં આવેલા ગુનામાં તેને દોષિત દર્શાવે, તે અનુમાનનું ખંડન ન કરે. આરોપીની દોષિતતા સાબિત કરવાનો ભાર ફરિયાદ પક્ષ પર છે અને જ્યાં સુધી તે આ ભારમાંથી મુક્ત થતું નથી, ત્યાં સુધી અદાલત આરોપીની દોષિતતાનું તારણ નોંધાવી શકતી નથી. કેટલાક મામલાઓમાં આરોપીની દોષિતતા અંગે વૈધાનિક અનુમાનો ઉપસ્થિત થાય છે, પરંતુ તેવા મામલાઓમાં પણ અનુમાન ઉદ્ભવી શકે તે પહેલાં જે તથ્યોનું અસ્તિત્વ આવશ્યક છે, તે સાબિત કરવાનો ભાર ફરિયાદ પક્ષ પર રહે છે. એકવાર ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા તે તથ્યોનું અસ્તિત્વ સાબિત

થઈ જાય, પછી અદાલત વૈધાનિક અનુમાન ઉપસ્થિત કરી શકે છે અને આવા પ્રસંગે તેનું ખંડન કરવાનો ભાર આરોપી પર રહેશે. આવા મામલાઓમાં પણ આરોપી પરનો ભાર સામાન્ય રીતે ફરિયાદ પક્ષ પર રહેલા, આરોપીની દોષિતતા સાબિત કરવાના ભાર જેટલો ભારે નથી. જો રેકોર્ડ પર એવો કંઇક સામગ્રી મૂકવામાં આવે જે આરોપીની નિર્દોષતા સાથે સુસંગત હોય અને જે વાજબી રીતે સાચી હોઈ શકે, ભલે તે હકારાત્મક રીતે સાચી હોવાનું સાબિત ન થયું હોય, તો આરોપી નિર્દોષ છૂટકારાનો હકદાર થશે. અદાલતે નોંધ્યું કે, અવશ્ય, ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪માં દર્શાવ્યા મુજબ, કોઈપણ તથ્ય અસ્તિત્વમાં હશે તેવી સંભાવના હોય એવું તે માને, તો સામાન્ય પ્રાકૃતિક ઘટનાઓનો પ્રવાહ, માનવીય વર્તન અને જાહેર તથા ખાનગી વ્યવહારને, નિશ્ચિત મામલાના તથ્યો સાથેના તેમના સંબંધમાં ધ્યાનમાં રાખીને, તેનો અનુમાન કરી શકે છે. કોઈ વિશિષ્ટ મામલામાં આ કલમ હેઠળ અનુમાન ઉપસ્થિત કરી શકાય કે નહીં, તે અંતે દરેક મામલાના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓ પર આધાર રાખે છે. કોઈ કઠોર અને અચળ નિયમ નિર્ધારિત કરી શકાય નહીં. માનવીય વર્તન એટલું જટિલ છે કે તેમાં લવચીકતા માટે અવકાશ રાખવો આવશ્યક છે. અદાલતે વધુમાં ઠરાવ્યું કે ફોજદારી કેસોમાં ન્યાયપ્રદાનની વ્યવસ્થાના જાળમાં જે બીજો સુવર્ણ દોરો વહે છે, તે એ છે કે જો કેસમાં રજૂ થયેલા પુરાવા પરથી બે દૃષ્ટિકોણ સંભવ હોય, એક આરોપીની દોષિતતા તરફ સૂચક અને બીજો તેની નિર્દોષતા તરફ, તો આરોપી માટે અનુકૂળ દૃષ્ટિકોણ અપનાવવો જોઈએ. જ્યાં સુધી કેસમાં રજૂ કરાયેલ પુરાવો માત્ર આરોપીની દોષિતતાની પરિકલ્પન ასთან જ સુસંગત હોય અને તેની નિર્દોષતા સાથે અસંગત હોય, ત્યાં

સુધી અદાલતે આરોપીની દોષિતતાનું તારણ નોંધાવવાથી પરહેઝ કરવો જોઈએ. વધુમાં ઠરાવાયું કે આ પણ સ્વીકૃત નિયમ છે કે જો અદાલત આરોપીની દોષિતતા અંગે વાજબી સંશય ધરાવે, તો આરોપીને તે સંશયનો લાભ મળવો જોઈએ. નિશ્ચિતરૂપે, આરોપીની દોષિતતા અંગેનો સંશય વાજબી જ હોવો જોઈએ. તે એવા મનનો સંશય નથી, જે એટલો અસ્થિર હોય કે દૃઢ નિષ્કર્ષે પહોંચી જ ન શકે, અથવા એટલો ભીરુ હોય કે હચકાય અને વસ્તુઓને તેમના સ્વાભાવિક પરિણામ સુધી લઈ જવામાં ડરે. અદાલતે નોંધ્યું કે તેમ છતાં આ બાબત પર ભાર મૂકવો આવશ્યક છે કે જો આરોપીની દોષિતતા અંગે વાજબી સંશય ઉદ્ભવે, તો તેનો લાભ આરોપીથી છીનવી શકાય નહીં. અદાલતો માત્ર એટલા કારણે તે લાભ અટકાવવા માટે ન્યાયસંગત નહિ ગણાય, કે નિર્દોષ છૂટકારાનો અસર કાયદો અને વ્યવસ્થાની સ્થિતિ પર પડી શકે અથવા સમાજમાં કે તે સમાજના એવા સભ્યોમાં, જેઓ આરોપીને દોષિત માનતા હોય, પ્રતિકૂળ પ્રતિક્રિયા ઊભી કરી શકે. આરોપીની દોષિતતાનું મૂલ્યાંકન એ વાતથી નહિ, કે અનેક લોકો તેને દોષિત માને છે, પરંતુ એથી કરવું પડે કે રેકોર્ડ પર મૂકાયેલા પુરાવાથી તેની દોષિતતા સાબિત થઈ છે કે નહિ.

૧૪.૪૧.૧) મસાલ્તી વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૫ એસ.સી. ૨૦૨ ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અદાલત સમક્ષ દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ભારતીય સાક્ષ્ય અધિનિયમ હેઠળ એકમાત્ર સાક્ષી દ્વારા આપવામાં આવેલ વિશ્વસનીય સાક્ષ્ય,

આરોપીને દોષિત ઠરાવવા પૂરતું રહેશે, જ્યારે અડધા દઝન સાક્ષીઓ દ્વારા આપવામાં આવેલ, પરંતુ અવિશ્વસનીય સાક્ષ્ય, દોષસિદ્ધિને ટકાવી રાખવા પૂરતું નહીં હોય. અદાલતે ઉપરોક્ત રજૂઆત સ્વીકારીને ઠરાવ્યું કે જ્યાં ફોજદારી અદાલતને એવા પુરાવા સાથે કામ પાડવું પડે કે જે મોટા પ્રમાણમાં આરોપીઓ અને મોટા પ્રમાણમાં પીડિતોને આવરી લેતા અપરાધની આચરણીને લગતા હોય, ત્યાં સામાન્ય રીતે એવો કસોટીપ્રમાણ અપનાવવામાં આવે છે કે દોષસિદ્ધિ ત્યારે જ ટકી શકે જ્યારે તેને ઘટનાનો સુસંગત વર્ણન આપતા બે કે ત્રણ અથવા તેથી વધુ સાક્ષીઓનું સમર્થન પ્રાપ્ત થાય. અદાલતે નોંધ્યું કે એક અર્થમાં આ કસોટી યાંત્રિક તરીકે વર્ણવી શકાય; પરંતુ તેને અતાર્કિક અથવા અયોગ્ય ગણાવી શકાય તે સમજવું મુશ્કેલ છે. અદાલતે વધુમાં નોંધ્યું કે નિસંદેહ મહત્વ પુરાવાની ગુણવત્તાનું છે, આવા પુરાવા આપનારા સાક્ષીઓની સંખ્યાનું નહીં; પરંતુ ક્યારેક, વડી અદાલતે આ કેસમાં અપનાવેલી કસોટી જેવી કસોટી અપનાવવી ઉપયોગી રહે છે.

૧૪.૪૧.૨) સર્વોચ્ચ અદાલતના દિલાવર હુસેન એસ/ઓ મોહમ્મદભાઈ લાલીવાળા વિ. ગુજરાત રાજ્ય, ૧૯૯૧ ક્રિમિનલ લો જર્નલ ૧૫૫૦ ચુકાદા પર ભારે આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અદાલતે નોંધ્યું હતું કે દોષ સિદ્ધ કરવા માટે ફરિયાદ પક્ષે સાક્ષીઓની ઉપસ્થિતિ, તેમના દ્વારા ઘટનાનું નિરીક્ષણ કરવાની શક્યતા અને તેમાંના અપીલકર્તાઓની ઓળખ સાબિત કરવી આવશ્યક હતી. અદાલતના મત મુજબ માત્ર સાક્ષીઓની ઉપસ્થિતિ પૂરતી ન હતી. વધુ મહત્વનું એ હતું કે તેમણે ઘટનાનું નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે કેમ. અદાલતે રેકોર્ડ પુરાવાની મૂલવણી

કરીને માન્યું કે, સાક્ષીઓને અગાઉથી આરોપીઓ ઓળખીતાં હોવા છતાં, ભીડમાંથી આરોપીઓની ઓળખ અત્યંત સંદેહાસ્પદ હતી. વિદ્વાન વકીલે સમગ્ર ચુકાદાનો સંદર્ભ આપી રજૂઆત કરી હતી કે સમાન તથ્યોની પરિસ્થિતિમાં અદાલતે માન્યું હતું કે ફરિયાદ પક્ષે સંદેહની કોઈ કણી છૂટે નહીં એ રીતે સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ રહ્યું કે આ ભયાનક અપરાધ અપીલકર્તાઓ દ્વારા કરવામાં આવ્યો હતો અને તેમને નિર્દોષ છોડી મૂક્યા હતા.

૧૪.૪૧.૩) સર્વોચ્ચ અદાલતના મોહ d. ઈકબાલ એમ. શૈખ અને અન્ય વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, ૧૯૯૮ એસસીસી (ક્રિ) ૧૦૬૪, ના ચુકાદા પર પણ આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અદાલતે નોંધ્યું હતું કે ફરિયાદ પક્ષના પુરાવાઓ પરથી જ એ સ્થાપિત થતું હતું કે સાક્ષીઓ ગાંધી ચાલના રહેવાસી હતા, જ્યાં તે ભયાનક ઘટના બની હતી, અને ઘટના પછીના જ દિવસે સુરક્ષાના હેતુસર તેમને સ્થાનિક શાળામાં ખસેડવામાં આવ્યા હતા અને તેઓ ત્યાં જ રહેતા હતા. સામાન્ય રીતે, તેથી, તપાસ એજન્સી તરફથી તેમને આટલા સમયગાળા સુધી તપાસવામાં ન આવ્યા તેની કોઈ ન્યાયસંગતતા નહોતી. તપાસ અધિકારી દ્વારા આપવામાં આવેલ એકમાત્ર સ્પષ્ટીકરણ એ હતું કે રમખાણને કારણે પોલીસ કાયદો અને વ્યવસ્થાની સમસ્યામાં વ્યસ્ત હતી, પરંતુ આ સમસ્યા એટલા સમયગાળા સુધી ચાલુ રહી નહોતી અને હકીકતમાં, તપાસ અધિકારી એ બતાવવામાં નિષ્ફળ ગયો હતો કે પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ ઉપલબ્ધ હોવા છતાં ૨૯ જાન્યુઆરી, ૧૯૯૩ સુધી તેમની તપાસ કેમ કરવામાં આવી નહોતી. અદાલતે નોંધ્યું કે તે આ બાબતથી સંપૂર્ણ વાકેફ

હતી કે માત્ર એટલા કારણે કે કોઈ સાક્ષીની તપાસ ઘટના તારીખથી નોંધપાત્ર સમય પછી કરવામાં આવે, માત્ર આ આધારે તેના પુરાવાને ફગાવી શકાય નહીં, પરંતુ સાથે સાથે એવા સાક્ષીઓની વિશ્વસનીયતા અને આંતરિક મૂલ્યનું મૂલવણ કરતી વખતે પોલીસ દ્વારા તેમની તપાસમાં થયેલ વિલંબ ધ્યાનમાં લેવો આવશ્યક છે અને તેમના પુરાવાનું સ્વીકાર કરતા પૂર્વે વધુ કડક તપાસ કરવી પડશે. અદાલતે આગળ નોંધ્યું કે તે આશ્ચર્યચકિત થઈ હતી જ્યારે તેણે નોંધ્યું કે એક સાક્ષી, જે તે વિસ્તારનો રહેવાસી હતો જ્યાં ઘટના બની હતી અને પોલીસની હાજરીમાં બળેલ ઘરમાંથી ઘાયલોને બચાવવામાં સક્રિય ભાગ ભજવ્યો હતો, અને ત્યારબાદ ં. તેમને હોસ્પિટલ સુધી સાથે ગયો હતો અને પોલીસ ત્યાં આવી ત્યારે હોસ્પિટલમાં પણ ઉપલબ્ધ હતો, તેમ છતાં કોઈ રહસ્યમય કારણોસર પોલીસે ઘટનાસંબંધી તેને કશું પૂછવાનું પસંદ કર્યું નહોતું. અદાલતના મતે તપાસ તરફથી આ વર્તન અત્યંત નિંદનીય હતું અને આ કેસમાં તપાસ ચલાવવામાં તપાસ એજન્સીની નિષ્કાળજી દર્શાવતું હતું. એક સાક્ષીના સંદર્ભમાં, અદાલતે શોધ્યું કે તેણે પોલીસ સમક્ષ આપેલા પૂર્વ નિવેદનમાં અનેક પાસાઓ જણાવવાનું છોડ્યું હતું અને તે અવગણનાઓ અંગે સાક્ષીને સામનો કરાવવામાં આવ્યો હતો, જેને તેણે નકારી હતી, અને તપાસ અધિકારીએ પણ કલમ ૧૬૧ દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા હેઠળ તેની તપાસમાં સાક્ષીએ શું કહ્યું હતું તે રજૂ કર્યું હતું; અને એવી મહત્વપૂર્ણ અવગણનાઓ વિરોધાભાસ સમાન હતી તથા આવા વિરોધાભાસે સાક્ષીને અવિશ્વસનીય બનાવી દીધો હતો. અદાલતે દિલાવર હુસૈન વિ. ગુજરાત રાજ્ય (ઉપરોક્ત)ના તેના પૂર્વ ચુકાદા પર આધાર મૂક્યો અને નોંધ્યું કે ભારત જેવા દેશમાં એવો સાક્ષી શોધવો મુશ્કેલ છે જેણે કોઈ શૃંગાર અથવા

વધારોચઢાવ કર્યો ન હોય, અને તેથી, આવા કેસમાં અદાલતને ભૂસામાંથી ઘઉં જુદું પાડવાની અને પછી ઘઉં પર આધાર રાખવાની ન્યાયસંગતતા રહેશે. પરંતુ જ્યાં પુરાવો માત્ર ભૂસો જ હોય, ત્યાં ભૂસામાંથી ઘઉં જુદું પાડવાનો પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી. જ્યારે બધા સાક્ષીઓ સમાન ખામીઓથી પીડિત હોય, ત્યારે એક બીજાને સમર્થન કરે છે કે કેમ, એવો પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી. જો કોઈ સાક્ષી આંશિક રીતે વિશ્વસનીય અને આંશિક રીતે અવિશ્વસનીય હોય, તો સાક્ષીના દૃશ્યમાન વર્ણનના વિશ્વસનીય ભાગ માટે સમર્થન શોધી શકાય. પરંતુ જો કોઈ સાક્ષી સંપૂર્ણપણે અવિશ્વસનીય હોય, તો સમર્થનની બાબત જ ઊભી થતી નથી. અદાલતે નોંધ્યું કે નિઃસંદેહ આ સાચું હતું કે જે ઘટના વિષે તે વિચારણા કરી રહી હતી તે ભયાનક હતી અને સાંપ્રદાયિક ઉન્માદને કારણે એક સમુદાયના ઘણા લોકોને અન્ય કેટલાક લોકોએ જીવતા સળગાવી દીધા હતા, પરંતુ જ્યાં સુધી અને જ્યાં સુધી ફરિયાદ પક્ષના પુરાવાઓ એ અન્ય લોકોને ગુનાઓના કૃત્યકારો તરીકે નિર્વિવાદપણે સ્થાપિત ન કરે, ત્યાં સુધી માત્ર અનુમાન અને ધારણાના આધારે દોષિત ઠરાવ નોંધવો કાયદાની અદાલત માટે શક્ય નહોતું.

૧૪.૪૧.૪) સર્વોચ્ચ અદાલતના રાય સંદીપ @ દીપુ વિ. રાજ્ય (એનસિટી ઓફ દિલ્હી), (૨૦૧૨) ૮ એસસીસી ૨૧,ના ચુકાદા પર પણ ભાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અદાલતે વિચારીને એવું અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યું હતું કે "સ્ટર્લિંગ સાક્ષી" અત્યંત ઊંચી ગુણવત્તા અને કેળવણીનો હોવો જોઈએ, અને તેની આપેલી આવૃત્તિ, તેથી, અખંડનીય હોવી જોઈએ. અદાલત જ્યારે એવા સાક્ષીની આવૃત્તિનું

મૂલ્યાંકન કરે, ત્યારે તે કોઈ સંકોચ વિના તેની વાતને તેના પ્રાથમિક મૂલ્યે સ્વીકારવાની સ્થિતિમાં હોવી જોઈએ. એવા સાક્ષીની ગુણવત્તાની કસોટી કરવા માટે, સાક્ષીની સ્થિતિ અપ્રસ્તુત રહેશે; અને જે બાબત સંબંધિત રહેશે તે એવા સાક્ષી દ્વારા કરવામાં આવેલા નિવેદનની સચ્ચાઈ છે. વધુ સંબંધિત બાબત એ રહેશે કે નિવેદન શરૂઆતથી અંત સુધી સતત એકસમાન રહે, અર્થાત્, જ્યારે સાક્ષી પ્રારંભિક નિવેદન આપે ત્યારે અને અંતે અદાલત સમક્ષ આપે ત્યારે પણ. તે સ્વાભાવિક હોવું જોઈએ અને આરોપી સામે ફરિયાદ પક્ષના કેસ સાથે સુસંગત હોવું જોઈએ. એવા સાક્ષીની આવૃત્તિમાં કોઈપણ પ્રકારની દ્વિધા કે ફેરફાર ન હોવો જોઈએ. સાક્ષીએ કોઈપણ લંબાઈની અને ભલે કેટલીય કઠિન હોય તેવી ઉલટ–તપાસ ◌ા સહન કરવાની સ્થિતિમાં હોવું જોઈએ, અને કોઈપણ સંજોગોમાં ઘટના બની હોવાની હકીકત, તેમાં સંડોાયેલા વ્યક્તિઓ, તેમજ તેની ક્રમવાર શ્રેણી અંગે કોઈ શંકા માટે અવકાશ આપવો ન જોઈએ. એવી આવૃત્તિનો સંબંધ પ્રાપ્ત કરેલી વસૂલાતો, ઉપયોગમાં લેવાયેલા હથિયારો, ગુનો કરવાની રીત, વૈજ્ઞાનિક પુરાવા તથા નિષ્ણાતની મંતવ્ય જેવી અન્ય તમામ આધારરૂપ સામગ્રી સાથે હોવો જોઈએ. ઉક્ત આવૃત્તિ દરેક અન્ય સાક્ષીની આવૃત્તિ સાથે સતત મેળ ખાતી હોવી જોઈએ. એટલું પણ કહી શકાય કે તે પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાના કેસમાં લાગુ પડતી કસોટી સમાન હોવી જોઈએ, જેમાં આરોપી સામે લગાવવામાં આવેલા ગુનામાં તેને દોષિત ઠરાવવા માટે પરિસ્થિતિઓની કડીમાં કોઈ ખૂટતી કડી ન હોવી જોઈએ. માત્ર જો એવા સાક્ષીની આવૃત્તિ ઉપરોક્ત કસોટી ઉપરાંત લાગુ પડતી અન્ય સમાન તમામ કસોટીઓ પર ખરી ઉતરે, તો જ એવું કહી શકાય કે આવા સાક્ષીને "સ્ટર્લિંગ સાક્ષી" તરીકે

ઓળખાવી શકાય, જેના નિવેદનને અદાલત કોઈ પણ પુષ્ટિ વિના સ્વીકારી શકે અને જેના આધારે દોષિતને દંડિત કરી શકાય.

૧૪.૪૧.૫) ભગીરથ વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય, (૧૯૭૬) ૧ એસસીસી ૨૦, માં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર પણ આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, તે સિદ્ધાંત માટે કે આ સુસ્થિર કાયદો છે કે ફરિયાદ પક્ષ પોતાના આક્ષેપિત કથનને સારતાથી સાબિત કરીને સફળ થઈ શકે છે. તેને પોતાના પગ પર જ ઊભું રહેવું પડશે. તે બચાવ પક્ષની નબળાઈનો લાભ લઈ શકતું નથી. ન તો અદાલત, પોતાની રીતે, ફરિયાદ પક્ષ માટે નવો કેસ રચી શકે અને તે આધારે આરોપીને દોષિત ઠરાવી શકે. અદાલતે નોંધ્યું હતું કે જ્યારે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા તપાસાયેલા પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓએ આપેલા પુરાવાનો આધારભૂત ભાગ ખોટો જણાયો, ત્યારે કેસની પરિસ્થિતિમાં અદાલત માટે એકમાત્ર વિવેકસભર માર્ગ એ હતો કે તમામ આરોપીઓ સામેનો ફરિયાદ પક્ષનો કેસ સંપૂર્ણપણે ફગાવી દેવામાં આવે.

૧૪.૪૨) અગાઉ નોંધવામાં આવ્યું તેમ, અપીલકર્તાઓ તરફના વિદ્વાન વકીલે દરેક સાક્ષીઓની સાક્ષ્યોની વિશ્વસનીયતા અથવા તેની અવિશ્વસનીયતા અંગે વિસ્તૃત દલીલો કરી હતી અને અદાલતનું ધ્યાન પ્રત્યેક આરોપી વિરુદ્ધના પુરાવા તરફ પણ દોર્યું હતું, જેને, જેમ અગાઉ જણાવવામાં આવ્યું છે, યોગ્ય સ્થાને સંદર્ભિત કરવામાં આવશે.

૧૪.૪૩) નિષ્કર્ષ રૂપે, આ રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે અપીલકર્તાઓ/દોષિતોએ દાખલ કરેલી અપીલો સ્વીકારવા યોગ્ય છે, અને અપીલકર્તાઓને તેમના ઉપર આરોપિત કરાયેલા ગુનાઓમાંથી નિર્દોષ છૂટકારો આપીને અપીલો મંજૂર કરવી જોઈએ.

૧૫. શ્રી કે.બી. આનંદજીવાલા, વિશેષ જાહેર અભિયોજક, વિશેષ તપાસ ટીમની તરફથી ઉપસ્થિત રહીને, અપીલકર્તા–દોષિતોએ દાખલ કરેલી અપીલોનો વિરોધ કર્યો અને એસ.આઈ.ટી. દ્વારા દાખલ કરાયેલી નિર્દોષ છૂટકારાની અપીલો બાબતે દલીલો રજૂ કરી.

૧૫.૧ અપીલકર્તાઓ તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધવામાં થયેલા વિલંબ અંગે ઉઠાવેલી દલીલના સંદર્ભમાં જણાવ્યું હતું કે અશિયાનાબાનુના મૃતદેહની ઇન્ક્વેસ્ટ પંચનામાની તજવીજ કરતી વખતે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધવામાં આવ્યો નહોતો, કારણ કે પોલીસ ઇજાગ્રસ્તોને સારવાર અપાવવામાં વ્યસ્ત હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પી.એસ.આઈ. સાદુએ ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સવારે ૭:૩૦ વાગ્યે અશિયાનાબાનુનો ઇન્ક્વેસ્ટ કર્યો હતો અને સંબંધિત સમયે તમામ પોલીસ અધિકારીઓ વિવિધ ફરજો નિભાવવામાં રોકાયેલા હતા. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આવી પરિસ્થિતિમાં, જ્યારે તમામ પોલીસ અધિકારીઓ અન્ય મહત્વપૂર્ણ ફરજો નિભાવવા માટે તહેનાત હતા, ત્યારે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધવામાં વિલંબ થયો હતો તેમ કહી શકાય નહીં. રજૂઆત

કરવામાં આવી હતી કે ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ ઈબ્રાહિમમિયા રસૂલમિયાએ આપેલી માહિતીના આધારે પ્રથમ માહિતી અહેવાલને નીચલી અદાલતે યોગ્ય રીતે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ તરીકે ગણ્યો છે. વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા મુજબ, ઈબ્રાહિમમિયાએ પોતાના લગભગ તેર પરિવારજનો ગુમાવ્યા હતા અને તેઓ અત્યંત આઘાતમાં હતા; તેથી, માહિતી આપતી વખતે તેમણે પોતાની પત્ની અને પુત્રીનાં નામ ભૂલી ગયા હતા, અને અનુક્રમે પોતાની પત્નીને ઝાયદા મુદ્દા નં. લે રુખસાનાં તરીકે સંબોધી હતી, જે સ્પષ્ટ દર્શાવે છે કે તેઓ કેટલા તણાવ અને આઘાતમાં હતા; તેમજ અસાવધાનીથી તેમણે પોતાની પુત્રીનું નામ પોતાની પત્નીના નામ તરીકે નોંધ્યું હતું. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ઘટના મધરાતે ૧૧:૩૦ થી ૨:૩૦ દરમિયાન બની હતી અને પીડિતોને બચાવ્યા મુદ્દા નં. તરત જ તેમને સવારે લગભગ ૫:૦૦ વાગ્યે હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા તથા ત્યાં તેમની સારવાર કરવામાં આવી હતી; તે સમયે તેઓ ભારે આઘાતમાં હતા અને પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાવવાની સ્થિતિમાં નહોતા. પોલીસ પણ પીડિતોને હોસ્પિટલમાં પહોંચાડવામાં અને તબીબી સારવારની વ્યવસ્થા કરવામાં વ્યસ્ત હતી; તેથી, પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધવામાં થોડો વિલંબ થયો હતો, જેને અતિશય વિલંબ કહી શકાય નહીં કે જે પ્રથમ માહિતી અહેવાલની સચ્ચાઈને અસર કરે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ઈજાગ્રસ્ત વ્યક્તિઓ તથા મૃતકના પરિવારજનોએ સહન કરેલા આઘાતને ધ્યાનમાં લેતાં, સવારે લગભગ ૯:૩૦ વાગ્યે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધવામાં આવ્યો હતો તેને વિલંબિત કહી શકાય નહીં.

૧૫.૨ ત્યારબાદ ં. આ રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે બચાવ પક્ષનું કહેવું છે કે સાક્ષીઓની જુબાનીમાં, સાક્ષીઓના પુરાવા મારફતે કેટલીક વિસંગતતાઓ અને ચૂકછૂટો રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવી છે, જે પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તેમણે પોતાની વર્ણનાઓથી બિલકુલ જુદી જ કહાણી ઊભી કરી છે; તેથી આવા સાક્ષીઓના પુરાવા પર કોઈ ભરોસો મૂકવો જોઈએ નહીં, કારણ કે વિસંગતતાઓ, વિરોધાભાસો અને ચૂકછૂટો આ કેસનું સર્વાધિક મહત્વનું લક્ષણ છે, જે સાક્ષીઓના પુરાવાને નષ્ટ કરી નાખે છે. આ પ્રકારની રજૂઆતને ધ્યાનમાં લઈ, રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓનો વિચાર કરતી વખતે એ વાત હંમેશાં ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે શેખ મહોલ્લા પર એક હજારથી એક હજાર પાંચસો જેટલા લોકોની ટોળાએ હુમલો કર્યો હતો, જેમણે રહેવાસીઓના ઘરોને સળગાવવાનો અને નુકસાન પહોંચાડવાનો આશરો લીધો હતો; અને મહેમૂદમિયાનો ઘર સળગાવવામાં આવ્યો હતો, જેના કારણે સ્ત્રીઓ અને બાળકો સહિત બત્રીસ વ્યક્તિઓએ જીવ ગુમાવ્યો હતો; તેમજ જે સાક્ષીઓની તપાસ કરવામાં આવી હતી તેઓ તો ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષીઓ હતા અથવા તેમણે ઉક્ત ઘટનામાં પોતાના સગાં–સંબંધીઓ ગુમાવ્યા હતા, તેથી તેમની માનસિક સ્થિતિ પણ ધ્યાનમાં લેવી આવશ્યક છે.

૧૫.૩ એ રજૂ કરવામાં આવ્યું કે આ મુદ્દાનો એક અન્ય પાસું એ છે કે ગામમાં અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈ નામના બે વ્યક્તિઓ હોવાથી, ૧લી જૂન, ૨૦૦૨ના રોજ ઇબ્રાહિમમિયા દ્વારા પોલીસને અરજી આપવામાં આવી હતી કે તેણે એક ચોક્કસ

આરોપીનું નામ જણાવેલું હતું અને તે આરોપીનો દાદાનો નામ ઉમેરવો જરૂરી હતો જેથી તે વ્યક્તિની ઓળખ થઈ શકે; જોકે, હવે આવા હેતુસર માત્ર મર્યાદિત હેતુ માટે આપવામાં આવેલી ્્અર્જુન ા આધારે સાક્ષીને ખંડન કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવી રહ્યો છે.

૧૫.૪ વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આ કેસમાં, કેટલાંક સાક્ષીઓએ પ્રથમવાર અદાલત સમક્ષ આરોપીઓના નામ લીધા હતા અને તેમને ઓળખ્યા હતા, જ્યારે કેટલાંક સાક્ષીઓએ, મુખ્યત્વે સ્ત્રી સાક્ષીઓએ, આરોપીઓના નામ લીધા નહોતા, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેમના ચહેરાના આધારે તેમને ઓળખ્યા હતા. સૂચવવામાં આવ્યું હતું કે બચાવ પક્ષ તરફથી દલીલ કરવામાં આવી છે કે ઓળખ પરેડ યોજવામાં આવી ન હોય તેવી પરિસ્થિતિમાં આવા સાક્ષીઓની સાક્ષી સ્વીકારી શકાય નહીં. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આ સંદર્ભમાં ત્રણ બાબતો ધ્યાનમાં રાખવાની છે. પ્રથમ, કે આ કેસમાં તપાસાયેલા પ્રથમ માહિતીદાતા તથા અન્ય ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષીઓએ, કુલ મળીને બત્રીસ વ્યક્તિઓ ગુમાવ્યા છે અને તેઓ બધાને ઈજાઓ પહોંચી છે. આવી પરિસ્થિતિમાં તેમની માનસિક સ્થિતિને ધ્યાનમાં લેવી જરૂરી છે, અને જો નોંધાયેલ નિવેદનોમાં કેટલાક આરોપીઓનાં નામ આપવામાં આવ્યા ન હોય અને ત્યારબાદ ં. તેઓએ પોતાની સાક્ષીમાં અદાલત સમક્ષ એવા આરોપીઓનાં નામ લીધાં હોય, તો માત્ર આ કારણે કે વિસંગતિઓ કે ચૂકો રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવી છે, તેમની સાક્ષી ફગાવી શકાય નહીં. બીજી બાબત એ છે કે આ કેસમાં બધા સાક્ષીઓ બાળપણથી અથવા ઘણા વર્ષોથી સરદારપુરા ા ગામના

રહેવાસી છે, અને તેમાંના મોટાભાગે પટેલોના ખેતરોમાં કૃષિ મજૂરીનું કામ કરતા હતા તથા આરોપીઓ સાથે પરિચિત હતા. તેમાંના કેટલાક નિરક્ષર અને ઓછી શિક્ષણપ્રાપ્ત છે અને ચોક્કસ માનસિક સ્થિતિમાં તેમણે પોતાના નિવેદનોમાં તમામ વ્યક્તિઓનાં નામ જાહેર ન કર્યા હોઈ શકે. તેમ છતાં, માત્ર આથી જ તેમની સાક્ષી નકારી શકાય તેવી નથી, કારણ કે તેમણે અદાલત સમક્ષ પોતાની સાક્ષીમાં આરોપીઓનાં નામ લીધાં હતા. ત્રીજું, સ્ત્રી સાક્ષીઓ આરોપીઓનાં નામોથી પરિચિત ન હોઈ શકે, પરંતુ તેઓ એ જ ગામનાં હોવાથી અને આરોપીઓને તેમના ચહેરાથી જાણતી હોવાથી તેમણે તે મુજબ અદાલત સમક્ષ તેમની ઓળખ કરી હતી. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે અદાલત સમક્ષની ઓળખ જ મૂળભૂત સાક્ષ્ય છે, અને આરોપીઓ સાક્ષીઓ માટે પરિચિત હતા એ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતાં, ઓળખ પરેડ યોજવાની કોઈ આવશ્યકતા નહોતી.

૧૫.૪.૧) આવા નિવેદનોના સમર્થનમાં, વિદ્વાન વકીલે સર્વોચ્ચ અદાલતના અશોક ડેબબરમા ઉર્ફે અચક ડેબબરમા વિ. ત્રિપુરા રાજ્ય, (૨૦૧૪) ૪ એસ.સી.સી. ૭૪૭, ના નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો હતો, જેમાં આ સિદ્ધાંત સ્થાપિત કરવામાં આવ્યો હતો કે જ્યારે આરોપીઓ સાક્ષીઓના પરિચિત હોય અને તેમનો ચહેરાથી ઓળખ થાય, ત્યારે તપાસના સમયે ઓળખ પરેડ યોજવામાં આવી ન હોય તે બાબતનું કોઈ મહત્વ રહેતું નથી. અદાલતે ઠરાવ્યું કે જ્યારે આરોપીની ઓળખ અંગેનું પુરાવું, જે પરીક્ષણના પુરાવા તરીકે સ્વીકાર્ય છે, એક સ્વતંત્ર તથા મૂળભૂત પુરાવા તરીકે માન્ય હોય, ત્યારે એ બાબત દરેક કેસની હકીકતો પર આધારિત રહેશે

કે આવી પુરાવાકીય સામગ્રી આરોપીની દોષસિદ્ધિનો એકમાત્ર આધાર બની શકે કે નહીં. અદાલતે નોંધ્યું કે પરીક્ષણ ઓળખ પરેડ મૂળભૂત પુરાવા નથી અને તેને પુરાવાના નિયમ તરીકે નહીં, પરંતુ સાવચેતીના નિયમ તરીકે માનવામાં આવે છે, જેથી અદાલત કક્ષામાં આરોપીની ઓળખ પર સલામત રીતે આધાર રાખી શકાય. અદાલતનું મંતવ્ય હતું કે જો સાક્ષીઓ વિશ્વસનીય અને ભરોસાપાત્ર હોય, તો માત્ર એ હકીકત કે પરીક્ષણ ઓળખ પરેડ યોજવામાં આવી નહોતી, પોતાના પૂરતી રીતે, એવા સાક્ષીઓના પુરાવાને અવગણવાનું કારણ બની શકે નહીં. એ પણ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે તપાસ દરમિયાન પોલીસને આપેલા નિવેદનો મૂળભૂત પુરાવા નથી અને દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, કલમ ૧૬૧ હેઠળ નોંધાયેલા નિવેદનોનો ઉપયોગ માત્ર વિસંગતિ દર્શાવવા માટે થઈ શકે છે, સમર્થન માટે નહીં. અદાલતનું મંતવ્ય હતું કે જો સાક્ષીએ સાક્ષીપીઠ પર આપેલું પુરાવું વિશ્વાસપાત્ર અને ભરોસાપાત્ર હોય, તો માત્ર એટલા કારણે તે પુરાવાને નકારી શકાય નહીં કે સાક્ષીએ અદાલત સમક્ષ કરેલું કોઈ વિશિષ્ટ નિવેદન દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, કલમ ૧૬૧ હેઠળ નોંધાયેલા નિવેદનમાં સ્થાન પામતું નથી. અદાલતે વધુમાં નોંધ્યું કે સાક્ષીઓને વ્યક્તિઓની ઓળખ ચહેરા પરથી હોઈ શકે છે, નામ પરથી નહીં. તેથી, માત્ર એ હકીકત કે તે સમયે તેમણે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, કલમ ૧૬૧ના નિવેદનમાં આરોપીઓના નામ લીધા નહોતા, એ તેમનો મૌખિક પુરાવો અસ્વીકારવાનો કારણ બનતું નથી, જો તેમનો પુરાવો વિશ્વસનીય અને ભરોસાપાત્ર જણાય.

૧૫.૪.૨) વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે દાવાની કાર્યવાહી દરમિયાન,

વ્યક્તિઓની ઓળખ છુપાવવા માટે, આરોપીઓએ દાઢી વધારવી, ટોપીઓ પહેરવી વગેરે જેવા ઉપાયો અપનાવ્યા હતા, જેથી સાક્ષીઓ તેમને સહેલાઈથી ઓળખી ન શકે. આ સંદર્ભમાં, અદાલતનું ધ્યાન કેટલાક સાક્ષીઓ દ્વારા આંક ૫૬૦, ૫૧૪ અને ૫૫૪ પર કરાયેલા કેટલાક અરજીઓ તરફ દોરવામાં આવ્યું હતું. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે અનેક પરિબળો એવા હતા, જેના કારણે આરોપીઓની ઓળખ થઈ શકી નહોતી, એટલે કે, દાવાની કાર્યવાહી માં વિલંબ; ઘટનાના બન્યા મુદ્દા નં. , સાક્ષીઓએ સરદારપુરા ા છોડ્યું હતું અને સાત વર્ષના અંતરાલ પછી, ઓળખ અંગે તેમની સ્મૃતિ લુપ્ત થઈ ગઈ હતી; તેથી, ઘણા આરોપીઓએ પોતાની ઓળખ છુપાવવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ભલે સાત વર્ષ વીતી ગયા હોય, છતાં સાક્ષીઓએ તેમણે અનુભવેલી અને જોયેલી ભયાનક ઘટનાને ભૂલી નથી.

૧૫.૫ ત્યારબાદ ં. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી કે કેસનો એક મહત્ત્વનો પાસું સર્વોચ્ચ અદાલતમાં કરવામાં આવેલા ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના સોગંદનામાઓ સંબંધિત છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી કે પ્રથમ આરોપપત્ર ૨૭ જુલાઈ, ૨૦૦૨ના રોજ દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો અને ત્યારપછી, તપાસના સ્થાનાંતર તથા કેસના સ્થાનાંતર માટે સર્વોચ્ચ અદાલતમાં અરજી કરવામાં આવી હતી, કારણ કે જે પોલીસ અધિકારીઓએ તપાસ યોગ્ય રીતે હાથ ધરી ન હતી તેમના વિરુદ્ધ આક્ષેપો કરવામાં આવ્યા હતા કે તેમને યોગ્ય ન્યાય મળશે નહીં. જાહેર ફરિયાદી વિરુદ્ધ પણ આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે તેઓ ભાજપના સભ્ય હતા, જે હકીકત

સ્વીકારવામાં આવી હતી અને તેથી, સર્વોચ્ચ અદાલતમાં આ અરજી રજૂ કરવામાં આવી હતી. સોગંદનામાઓ બાબતે એવી રજૂઆત કરવામાં આવી કે તે ઝેરોક્સ નકલો છે, જેને રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવી છે અને સર્વોચ્ચ અદાલતમાં એવી સોગંદનામાઓ દાખલ કરવામાં આવી હોવાનું જણાવવામાં આવેલી ્્અર્જુન ા નંબરનો કોઈ ઉલ્લેખ નથી. આવા સોગંદનામાઓ સર્વોચ્ચ અદાલતમાં રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા તે દર્શાવતું કોઈ સામગ્રી પણ ઉપલબ્ધ નથી. ન તો પ્રમાણિત નકલ, ન તો પ્રમાણિત નકલની ઝેરોક્સ નકલ રેકોર્ડ પર રજૂ કરવામાં આવી છે. તેથી, તપાસના સ્થાનાંતર તથા કેસના સ્થાનાંતર માટેની અરજીમાં આ નવ સોગંદનામાઓ સર્વોચ્ચ અદાલતમાં રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા તે દર્શાવતું કંઈ નથી. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી કે પંચાવન આરોપીઓ વિરુદ્ધ આરોપપત્ર દાખલ થયા મુદ્દા નં. , ત્યારપછી જો સોગંદનામાઓ તૈયાર કરીને રજૂ કરવામાં આવે, તો તેમને સંહિતાની કલમ ૧૬૧ અને ૧૬૨ના અર્થમાં પૂર્વ નિવેદનો કહી શકાય નહીં અને સાક્ષીઓને વિસંગત કરવા માટે તેનો ઉપયોગ કરી શકાય નહીં. આથી, રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવેલી સોગંદનામાઓના આધારે દર્શાવવામાં આવેલી તમામ વિસંગતતાઓ અવગણવાની રહેશે અને ધ્યાનમાં લઈ શકાય નહીં.

૧૫.૫.૧) આવી રજૂઆતના સમર્થનમાં, વિદ્વાન વિશેષ સરકારી વકીલે આ અદાલતના ગંશ્યામ મદવલાલ પટેલ વિ. ગુજરાત રાજ્ય, ૨૦૧૫ (૨) જી.એલ.એચ. ૭૩૨ ના કેસના નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો હતો, જેમાં અદાલતે સર્વોચ્ચ અદાલતના દિલ્હી કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ રાજ્ય વિ. મુકેશ ના કેસના નિર્ણય

પર આધાર મૂકતાં આ સિદ્ધાંત માટે જણાવ્યું હતું કે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા અને પુરાવા અધિનિયમની યોજનાથી એવું જણાય છે કે આરોપપત્ર ધારા ૧૬૧ હેઠળ દાખલ કરવામાં આવતાં પૂર્વે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલી તપાસ તથા એકત્રિત કરાયેલ સામગ્રી, પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨ ની ધારા ૧૪૫ના હેતુ માટેની સામગ્રી છે. પુરાવા અધિનિયમની ધારા ૧૪૫ માં વપરાયેલ "પૂર્વે કરાયેલા નિવેદનો" શમુદ્દા નં. પ્રયોગનો વિસ્તાર કરીને આરોપપત્ર દાખલ થયા મુદ્દા નં. સાક્ષીએ આપેલા નિવેદનોને તેમાં સમાવેશ કરી શકાય નહીં. અદાલતે એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો કે પુરાવા અધિનિયમની ધારા ૧૪૬ આવી પરિસ્થિતિની કલ્પના કરતી નથી અને ધારા ૧૪૬ની જોગવાઈઓ પાછળનો આશય એવો જણાય છે કે સાક્ષીને અન્ય પ્રશ્નો સાથે સામનો કરાવવામાં આવે, જે સામાન્ય સ્વભાવના હોય, અને જે તેની વિશ્વસનીયતાને હચમચાવી શકે તથા તેની સત્યનિષ્ઠા કસવા માટે પણ ઉપયોગી બને. ઉપરોક્ત શમુદ્દા નં. પ્રયોગ, તેથી, તપાસ દરમિયાન પોલીસ સમક્ષ સાક્ષી દ્વારા આપવામાં આવેલા નિવેદનો સુધી જ મર્યાદિત રહેવાનો છે અને ત્યારપછીના નિવેદનો સુધી વિસ્તરી શકતો નથી. વિદ્વાન વિશેષ સરકારી વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે આવી સોગંદનામાંઓ ક્યારેય સર્વોચ્ચ અદાલતમાં રજૂ કરવામાં આવી હતી કે કેમ તે સંદિગ્ધ છે, પરંતુ સોગંદનામાં તૈયાર કરવાનો હેતુ સંપૂર્ણપણે ભિન્ન હતો, એટલે કે પોલીસ યોગ્ય રીતે તપાસ કરતી ન હતી. તેથી પણ, સોગંદનામાંઓને પૂર્વે કરાયેલા નિવેદનો તરીકે ઉપયોગમાં લઈ શકાય નહીં અને નોંધ પર લવાયેલા ચૂક અને વિરોધાભાસોને અવગણવા પડશે.

૧૫.૬ આગળ દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ની સાંજે સરદારપુરામાં પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં લેતાં, પોલીસ દળ ત્યાં જ રોકાયેલું હોવું જોઈએ હતું અને ભીડને વિખેર્યા પછી ત્યાંથી ચાલ્યું જવું જોઈએ નહોતું. બહુમતી સાક્ષીઓની સાક્ષીમાં બહાર આવેલી વિસંગતિ અંગે, કે તેમની પોલીસ સમક્ષની નિવેદનોમાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે પ્રથમ ઘટનાના સમયે પોલીસએ ગોળીબાર કર્યો હતો, જ્યારે એસઆઈટી સમક્ષ તેમણે જણાવ્યું હતું કે પોલીસએ ગોળીબાર કર્યો નહોતો, એ અંગે દલીલ કરવામાં આવી હતી કે એવું જણાય છે કે પોલીસએ પોતાનું રક્ષણ કરવા માટે સાક્ષીઓના નિવેદનોમાં નોંધાવ્યું હતું કે તેમણે ગોળીબાર કર્યો હતો. દ્રઢપણે દલીલ કરવામાં આવી હતી કે જો પોલીસે ગોળીબાર કર્યા પછી, જેના અનુસંધાને ભીડ વિખેરાઈ ગઈ હતી, તરત જ ગામ છોડ્યું ન હોત, તો આ ઘટના અટકાવી શકાઈ હોત, કારણ કે ત્યારબાદ ં. તરત જ ભીડ ફરી એકત્રિત થઈ ગઈ હતી અને શેખ મહોલ્લાના તમામ મકાનોમાં લૂંટફાટ કરવામાં આવી, તેમને સળગાવવામાં આવ્યા અને નાશ કરવામાં આવ્યો હતો તથા મહેમૂદમિયા નિવાસસ્થાને એક ઘટના બની હતી, જ્યાં નિર્દોષ વ્યક્તિઓએ પોતાના જીવ ગુમાવ્યા હતા. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે જ્યાં પંચાયત કચેરી ખાતે ગોળીબાર કરવામાં આવ્યો હતો અને શેખ મહોલ્લા વચ્ચે વિશાળ અંતર છે, અને તેથી, જો પંચાયત કચેરી ખાતે ગોળીબાર કરવામાં આવ્યો હોય તો પણ, સાક્ષીઓને તેની જાણ ન હોય શકે. વધુમાં દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ઉપરોક્ત હકીકતને ધ્યાનમાં લેતાં, જો ગૌણ બાબતો અંગે કોઈ ભૂલછૂટ અથવા વિસંગતિ જણાતી હોય, તો તેને અવગણવી જરૂરી છે.

૧૫.૭ એ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ દાખલ કરાયેલા સોગંદનામાઓમાં કરાયેલા નિવેદનો બાબતે સાક્ષીઓની સાક્ષીમાં જે વિરોધાભાસ દર્શાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે, તે અંગે સોગંદનામાઓ આક્ષિપત્ર રજૂ થયા મુદ્દા નં. સર્વોચ્ચ અદાલતમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા અને તેથી સાક્ષીઓને વિરોધાભાસિત કરવાની હેતુસર તેમનો વિચાર કરી શકાય નહીં. સાક્ષીઓની પ્રતિક્ષ જુબાનીમાં દર્શાવવાના પ્રયત્ન કરાયેલા વિરોધાભાસો બાબતે, એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે એસઆઇટી સમક્ષ પ્રથમ માહિતી અહેવાલ તેમજ પૂર્વ નિવેદન તેમને વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યું હતું, ત્યારે ફરી એક વખત બધું જ પુનરાવર્તિત કરવાનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થતો નથી.

૧૫.૮ ઘટનાના સમયે પૂરતું પ્રકાશ હાજર હોવાના પ્રશ્ન બાબતે, વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે પ્રથમ જાણકર્તાએ એફઆઈઆરમાં જણાવ્યું છે કે લાઈટો ચાલુ હતી. તેથી, પ્રથમ અવસરે, આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે લાઈટો ચાલુ હતી અને તેણે તે પ્રકાશમાં આરોપીને ઓળખ્યો હતો. વધુમાં રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ઘટનાની તારીખ પૂર્ણિમાની રાત્રિ મુદ્દા નં. બે દિવસ પછીની હતી અને તેથી ભીડના સભ્યોને ઓળખી શકાય એટલું પૂરતું પ્રકાશ હોવું જોઈએ.

૧૫.૯ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીઓએ માત્ર તેઓએ જેમને જોયા હતા તે જ વ્યક્તિઓના નામ લીધા છે અને વધુ વ્યક્તિઓને સંડોવ્યા નથી, જે દર્શાવે છે કે

તેમને શીખવવામાં આવ્યા નથી. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીઓની સાક્ષીઓ સ્વાભાવિક અને વિશ્વસનીય છે અને તેમને સ્વીકારવી આવશ્યક છે. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે લોકો એકબીજાને જાણતા હોવાથી તેઓ આરોપીઓને ઓળખવામાં નિષ્ફળ જશે નહીં અને સાક્ષીઓ સુંદરપુરના રહેવાસીઓને ઓળખી શક્યા ન હતા, છતાં તેઓ કદાચ ભીડનો ભાગ રહ્યા હોય, કારણ કે સુંદરપુરના રહેવાસીઓ તેમને ઓળખતા ન હોત.

૧૫.૧૦ મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં, વિદ્વાન વિશેષ જાહેર અભિયોજકે રજૂઆત કરી કે ગુનાની સ્થળ પર મોટી ભીડ એકત્રિત થઈ હતી. કેટલાક વ્યક્તિઓ હથિયારોથી સજ્જ હતા અને તેમનીમાંથી કેટલાક કેરોસિન તથા પેટ્રોલથી ભરેલા કેન અને ટિન લઈ આવ્યા હતા, જે ઘરોએ આગ લગાડવા માટે વપરાયા હતા. રજૂઆત કરવામાં આવી કે મકાનનો નાશ કરવા માટે કેટલાક સાધનો અથવા હથિયારો જરૂરી હોય છે. કેટલાક સાક્ષીઓએ કેટલાક આરોપીઓ સાથે હથિયારો જોડ્યાં છે અને જણાવ્યું છે કે તેમનીમાંથી કેટલાકના કબજામાં કેરોસિન અથવા પેટ્રોલનાં ટિન કે કેન હતા, પરંતુ હકીકત એ છે કે આ બધા વ્યક્તિઓ શેખ મહોલ્લામાં એક નિશ્ચિત રીતે આવ્યા હતા અને ત્યારબાદ ં. તેમણે એક ચોક્કસ કૃત્ય કર્યું હતું. વધુમાં, ભીડ "તેમને મારી નાખો, તેમને કાપી નાખો, તેમને સળગાવી દો" એવા શમુહ્દા નં. ો ઉચ્ચારી રહી હતી. આ પાસાઓ એવા વ્યક્તિઓની માનસિક અવસ્થાને પ્રગટ કરે છે. વિદ્વાન વિશેષ જાહેર અભિયોજકના જણાવ્યા મુજબ, ટોળામાં આવેલા સર્વ વ્યક્તિઓ કોઈ નિશ્ચિત વર્ગના લોકોને નામુહ્દા નં. કરવાના ચોક્કસ હેતુ સાથે

આવ્યા હતા. તેઓ જાણતા હતા કે આ મહોલ્લામાં મોટી સંખ્યામાં લોકો વસે છે; અને તે મુજબ પોતાના સહિયારા હેતુને સિદ્ધ કરવા માટે આ વ્યક્તિઓ સાથે આવ્યા હતા અને મકાનો તોડી પાડવા કે મકાનોને નુકસાન પહોંચાડવા, ઘર પર આગ લગાડવા જેવા ચોક્કસ કૃત્યો કર્યા હતા, જે દર્શાવે છે કે ટોળામાં આવેલા સર્વ વ્યક્તિઓ ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના સભ્યો હતા. તેથી, વર્તમાન કેસના હકીકતી પરિપ્રેક્ષ્યમાં ભારતીય દંડ સંહિતાની ધારા ૧૪૯ સ્પષ્ટપણે લાગુ પડશે, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી.

૧૫.૧૧ સર્વોચ્ચ અદાલતના રામેશ અને અન્ય વિ. હરિયાણા રાજ્ય, (૨૦૧૦) ૧૩ એસસીસી ૪૦૯ના ચુકાદાનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો, જેમાં અદાલતે તે કેસની પરિસ્થિતિઓના આધારે એવું જણાયું હતું કે પૂરતો દ્રવ્યસામગ્રી હતી, જે પરથી દર્શાય છે કે અપીલકર્તાઓ વિવિધ હથિયારોથી સજ્જ થઈને, અગ્નિઅસ્ત્રો સહિત, એક સ્થળે એકત્ર થયા હતા અને ત્યારબાદ ં. ઘટનાસ્થળે આવીને સંયુક્ત રીતે હુમલો શરૂ કર્યો હતો અને જ્યારે મૃતકે તેનો વિરોધ કર્યો, ત્યારે ગેરકાયદેસર ેમંડળી ાના એક સભ્યે તેને ગોળી મારીને હત્યા કરી હતી અને તેમાંના કેટલાકે અગ્નિઅસ્ત્ર, ગંડાસા, લાઠી વગેરે વડે અન્યને ઈજા પહોંચાડી હતી. તેઓ સૌ એકસાથે ઘટનાસ્થળે આવ્યા હતા અને એકસાથે જ ત્યાંથી ગયા હતા. ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિઓના આધારે અદાલતે એવો નિષ્કર્ષ કાઢવામાં કોઈ છૂટકો નહોતો કે તેમાંના અપીલકર્તાઓ ગેરકાયદેસર ેમંડળી ાના સભ્યો હતા અને ગુનાઓ સામાન્ય હેતુની અનુસરણમાં આચરવામાં આવ્યા હતા અને તેથી, સભાના કોઈપણ

અન્ય સભ્ય દ્વારા આચરાયેલા ગુનાઓ માટે તેમમાંથી પ્રત્યેક જવાબદાર નં. ાર બનશે. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે એકવાર એ સ્થાપિત થઈ જાય કે ત્યાં ગેરકાયદેસર ેમંડળી ા હતી, તો ટોળામાં રહેલા સભ્યો, ભલે તેમણે કોઈ ભૂમિકા ભજવી ન હોય, તેઓ સાથે આવ્યા હતા અને સાથે જ સ્થળ છોડ્યું હતું, આ સંપૂર્ણ જાણતા હોવા છતાં કે સભાનો હેતુ કોઈ ચોક્કસ વર્ગના લોકોને નામુદ્દા નં. કરવાનો ગેરકાયદેસર ે છે, તો તે કૃત્ય માટે સૌ જવાબદાર નં. ાર બને છે. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ગેરકાયદેસર ેમંડળી ાના સભ્ય તરીકે અદાલત સમક્ષ જેમના નામ લેવાયા હોય અથવા જેમની ઓળખ થઈ હોય, તેઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ની સહાયથી આચરાયેલા ગુનાઓ માટે જવાબદાર નં. ાર ઠરાવી શકાય. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે હેતુ અત્યંત સ્પષ્ટ હતો કે ૨૭મી ફેબ્રુઆરીએ સાબરમતી એક્સપ્રેસનો બોગી નં. ૬ સળગાવી દેવામાં આવ્યો હતો. કેટલાક હિંદુ કરસેવકો દાઝી જવાથી પીડિત થયા અને મૃત્યુ પામ્યા. કરસેવકોમાંના કેટલાક મહેસાણા જિલ્લાના હતા અને તણાવ વ્યાપી ગયો હતો. વિવિધ સ્થળોએ સભાઓ યોજાઈ હતી. લોકોને જે રીતે તેમણે કરસેવકોને મારી નાખ્યા હતા તે જ રીતે મુસ્લિમો પર મુદ્દા નં. લો લેવા માટે ઉશ્કેરવામાં આવ્યા હતા. શેખ મહોલ્લો એકમાત્ર એવું સ્થળ હતું જ્યાં મુસ્લિમોના વીસ ઘરો હતા અને તેથી જ તેને ઈરાદાપૂર્વક પસંદ કરવામાં આવ્યું હતું. બાકીના સ્થળોએ, જો મુસ્લિમોના ઘરો સળગાવવામાં આવ્યાં હોત, તો હિંદુ ઘરો સળગાવાની શક્યતા હતી. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે પઠાણ મહોલ્લામાં લગભગ પચાસ ઘરો હોવા છતાં, તે એવા સ્થાન પર હતા કે હિંદુઓની મિલકતોને નુકસાન પહોંચાડ્યા વિના મુસ્લિમોની મિલકતોને નુકસાન

પહોંચાડવું શક્ય ન હોત. ટોળાએ જે રીતે આ કૃત્યો આચર્યાં, તેના માટે કરાયેલી તૈયારી, આ દર્શાવે છે કે તેઓ સૌ ગેરકાયદેસર ેમંડળી ાના સભ્યો હતા. તે વધુમાં એ પણ દર્શાવે છે કે ષડયંત્ર રચાયું હતું અને તે ષડયંત્રને આગળ ધપાવવા માટે નિશ્ચિત કૃત્યો કરવામાં આવ્યા હતા. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ષડયંત્ર સામાન્ય રીતે ગુપ્ત રીતે રચાય છે, શરૂઆતના તબક્કે કદાચ બે વ્યક્તિઓ દ્વારા, પરંતુ પછીથી, જે વ્યક્તિઓ કોઈ કાર્ય કરી રહી હતી, તેઓ ષડયંત્રના સભ્યો બની ગયા અને તેથી, તેઓને જવાબદાર નં. ાર ઠરાવી શકાય. કદાચ તેમને પ્રારંભિક યોજના વિશે જાણ ન પણ હોય, પરંતુ તેમણે ષડયંત્ર/યોજનાની આગળવધારામાં કાર્ય કર્યું હતું.

૧૫.૧૨ દલીલ કરવામાં આવી હતી કે દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ના આશ્રયનો પડકાર કરવામાં આવ્યો નથી. સાક્ષીઓની સળંગ સોગંદીઓ દ્વારા આરોપી વ્યક્તિઓએ ઉચ્ચારેલા શબ્દો નં. ો રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવ્યા છે; આરોપીઓ નિશ્ચિત સ્થળે આવીને ઘરોને સળગાવી દીધા અને તેનો નાશ કર્યો વગેરે હકીકતથી સ્પષ્ટપણે ગેરકાયદેસર મંડળીની રચના દર્શાય છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીઓનું પુરાવું તબીબી પુરાવા દ્વારા વિધિવત્ પુષ્ટ થયું છે. ઉપરાંત, આરોપી વ્યક્તિઓ સાથે અગાઉ કોઈ વૈરભાવ નહોતો. સાક્ષીઓએ માત્ર તેઓએ જોયેલા વ્યક્તિઓનાં જ નામ લીધાં છે અને વધુ વ્યક્તિઓને ખોટી રીતે સંડોવવાનો કોઈ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો નથી. કેસની હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતાં પ્રથમ માહિતી અહેવાલ તાત્કાલિક તબક્કે નોંધાયો છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી

કે દાઝી જવાથી ત્રીસ લોકોનાં મૃત્યુ થયા હતા, જેમાંથી અગિયાર બાળકો હતા. બે વ્યક્તિઓનું મૃત્યુ ગૂંગળામણથી થયું હતું અને અન્ય ત્રેવીસને ઈજા પહોંચી હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ફોરેન્સિક વિજ્ઞાન પ્રયોગશાળાએ રજૂ કરેલ વિશ્લેષણ અહેવાલ દર્શાવે છે કે કેરોસિન હાજર હતું અને, તેથી, ઘરની અંદર કેરોસિન હાજર હતું એ હકીકત સ્પષ્ટપણે સાબિત થઈ છે.

૧૫.૧૩ પોતાની રજૂઆતોના સમર્થનમાં, વિદ્વાન વકીલે આ અદાલતના વર્જુબેન તે દેવજીભાઈ દયાભાઈ દાફડાના પત્ની અને અન્ય વિ. ગુજરાત રાજ્યના કેસમાં ૧૫ જુલાઈ, ૨૦૧૪ના રોજ ફોજદારી અપીલ નં. ૧૪૦૫/૨૦૦૯માં આપવામાં આવેલા નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો હતો, જેમાં અદાલતે નીચે દર્શાવેલા સિદ્ધાંતો નિર્ધારિત કર્યા હતા, જેમને ફોજદારી કેસમાં પુરાવાની મૂલવણી કરતી વખતે ધ્યાનમાં રાખવા આવશ્યક હતા:

"૧૭. આંખે જોયેલા પુરાવાની મૂલવણી કરવી એક કઠિન કાર્ય છે. આંખે જોયેલા પુરાવાની મૂલવણી માટે કોઈ નિશ્ચિત કે કઠોર બંધનવાળી પદ્ધતિ નથી. ફોજદારી કેસમાં આંખે જોયેલા પુરાવાની મૂલવણી માટે ન્યાયિક રીતે વિકસિત સિદ્ધાંતો નીચે મુજબ ગણાવી શકાય છે: –

૧. સાક્ષીના પુરાવાની મૂલવણી કરતી વખતે, અભિગમ એવો હોવો જોઈએ કે સમગ્રપણે વાંચવામાં આવેલ સાક્ષીના પુરાવામાં સત્યતાનો પ્રભાવ જણાય છે કે નહીં. એકવાર એવો પ્રભાવ સર્જાય પછી, નિઃસંદેહ અદાલત માટે આવશ્યક બને છે કે તે પુરાવામાં સમગ્રરૂપે દર્શાવાયેલી ખામીઓ, ઓગણતાઓ અને અપૂર્ણતાઓને ધ્યાનમાં રાખીને વધુ વિશેષરૂપે પુરાવાની ચકાસણી કરે અને તેમનું મૂલ્યાંકન

કરીને નક્કી કરે કે શું તે સાક્ષી દ્વારા આપવામાં આવેલા પુરાવાના સર્વસામાન્ય ભાવવિશ્વાસ વિરુદ્ધ છે કે નહીં અને શું પુરાવાનું પૂર્વવર્તી મૂલ્યાંકન એટલું ડગમગી ગયું છે કે જેથી તે વિશ્વાસપાત્ર ન રહે.૨. જે અદાલત સમક્ષ સાક્ષી પુરાવો આપે છે, તેને સાક્ષી દ્વારા આપવામાં આવેલા પુરાવાના સર્વસામાન્ય ભાવવિશ્વાસ અંગે અભિપ્રાય રચવાનો અવસર મળ્યો હોય, ત્યારે જેને આ લાભ મળ્યો નથી એવી અપિલીય અદાલતે નીચલી અદાલત દ્વારા કરાયેલા પુરાવાના મૂલ્યાંકનને યોગ્ય વજન આપવું પડશે અને જ્યાં સુધી ગંભીર તથા પ્રબળ કારણો ન હોય ત્યાં સુધી તુચ્છ વિગતો બાબતની નાની ફેરફારો અથવા અપૂર્ણતાઓના આધારે પુરાવાને નકારવું યોગ્ય નહીં ગણાય.

૩. જ્યારે પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીની લાંબી પૂછપરછ કરવામાં આવે, ત્યારે તેના દ્વારા કેટલીક વિસંગતિઓ થવી સંપૂર્ણ સંભવ છે. પરંતુ અદાલતોએ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે પુરાવામાં રહેલી વિસંગતિઓ ત્યારે જ એટલી અસમાધાનકારક બને છે કે જે સાક્ષીની આવૃત્તિની વિશ્વસનીયતા સાથે સુસંગત ન રહે, ત્યારે જ અદાલત તેના પુરાવાને અસ્વીકાર કરવા યોગ્ય બને છે

૪. કેસના મૂળભૂત મુદ્દાને સ્પર્શતા ન હોય એવી તુચ્છ બાબતો અંગેની નાની વિસંગતિઓ, પુરાવામાંથી અહીં–ત્યાંથી સંદર્ભ વિના અલગ પાડેલા વાક્યોને આધારે અતિ–તકનિકી અભિગમ અપનાવવો, અથવા તપાસ અધિકારી દ્વારા થયેલી એવી કોઈ તકનિકી ભૂલને મહત્વ આપવું જે મુદ્દાના મૂળ સુધી પહોંચતી ન હોય, સામાન્ય રીતે સમગ્ર પુરાવાને નકારવાની પરવાનગી આપતું નથી.

૫. કોઈ બનાવની વર્ણનાત્મક વિગતોમાં થતા માત્ર ફેરફારોને લઈને અપનાવવાનો અતિગંભીર દૃષ્ટિકોણ, ભલે તે બે સાક્ષીઓના નિવેદનો

વચ્ચે હોય અથવા એક જ સાક્ષીના બે નિવેદનો વચ્ચે હોય, ન્યાયિક પરીક્ષણ માટે અયથાર્થ અભિગમ છે. ૬. સામાન્ય રીતે, સાક્ષી પાસે ફોટોગ્રાફિક સ્મૃતિ હશે અને ઘટનાની વિગતો યાદ રહેશે તેવી અપેક્ષા રાખી શકાય નહીં. એવું નથી કે વિડિયો ટેપ માનસિક પડદે ફરી ચલાવવામાં આવે છે. ૭. સામાન્ય રીતે એવું બને છે કે ઘટનાઓ સાક્ષીને અચાનક ઘેરી લે છે. સાક્ષી આવી ઘટનાઓની પૂર્વકલ્પના કરી શકતો ન હતો, કારણ કે તેમાં ઘણી વખત આશ્ચર્યનો તત્ત્વ હોય છે. તેથી માનસિક શક્તિઓથી એવી અપેક્ષા રાખી શકાય નહીં કે તે વિગતોને આત્મસાત્ કરવા માટે સંપૂર્ણ રીતે સુસંગત હોય. ૮. અવલોકનની શક્તિ વ્યક્તિથી વ્યક્તિમાં ભિન્ન હોય છે. જે એક વ્યક્તિ નોંધે, તે બીજો ન પણ નોંધે. કોઈ વસ્તુ કે ગતિ એક વ્યક્તિના મન પર પોતાની છાપ મૂકી શકે, જ્યારે બીજી વ્યક્તિની નજરમાંથી તે છૂટી જાય. ૯. સામાન્ય રીતે લોકો સંવાદને ચોક્કસપણે યાદ રાખી શકતા નથી અને તેમણે ઉપયોગમાં લીધેલા અથવા સાંભળેલા એ જ શમુદ્ધા નં. ો ફરીથી રજૂ કરી શકતા નથી. તેઓ માત્ર સંવાદનો મુખ્ય સાર જ યાદ રાખી શકે છે. સાક્ષી માનવ ટેપ રેકોર્ડર હોય તેવી અપેક્ષા રાખવી અયથાર્થ છે.

એક્સ. ઘટનાના ચોક્કસ સમય અંગે, અથવા ઘટનાકાળની અવધિ અંગે, સામાન્ય રીતે લોકો પૂછપરછ વખતે તે ક્ષણની પરિસ્થિતિમાં અંદાજના આધારે પોતાનો અંદાજ લગાવે છે. અને આવા મામલાઓમાં લોકોને અત્યંત ચોક્કસ અથવા વિશ્વસનીય અંદાજ લગાવવાની અપેક્ષા રાખી શકાતી નથી. ફરીથી, તે વ્યક્તિની સમય–સમજ પર આધાર રાખે છે, જે વ્યક્તિથી વ્યક્તિમાં ભિન્ન હોય છે. એક્સઆઈ. સામાન્ય રીતે કોઈ સાક્ષી પાસેથી ઝડપથી અનુક્રમે અથવા ટૂંકા

સમયગાળામાં બનતી ઘટનાઓની શ્રેણી ચોક્કસપણે યાદ રાખવાની અપેક્ષા રાખી શકાતી નથી. પછીથી પૂછપરછ કરવામાં આવે ત્યારે સાક્ષી ગુંચવાઈ જવાની અથવા ગડબડ થઈ જવાની સંભાવના રહે છે. એક્સઆઈઆઈ. સાક્ષી, ભલે સંપૂર્ણપણે સત્યવાદી હોય, અદાલતી વાતાવરણ અને વકીલ દ્વારા કરવામાં આવતી તીવ્ર ઉલટ–તપાસથી દબાઈ જઈ શકે છે અને ગભરાટના કારણે તથ્યોને ગૂંચવી શકે છે, ઘટનાઓની શ્રેણી અંગે ભ્રમિત થઈ શકે છે, અથવા ક્ષણની તુરંત પ્રેરણાથી કલ્પનાથી વિગતો ભરી શકે છે. ક્યારેક સાક્ષીના અચેતન મનમાં એવી રીતે પ્રતિક્રિયા થાય છે કે તેને મૂર્ખ દેખાવાનો અથવા તેના પર વિશ્વાસ ન કરવામાં આવશે એનો ભય રહે છે, છતાં સાક્ષી પોતાના દ્વારા જોયેલી ઘટનાનું સત્યનિષ્ઠ અને ઈમાનદાર વર્ણન આપી રહ્યો હોય છે. એક્સઆઈઆઈઆઈ. પૂર્વવર્તી નિવેદન, જો કે દેખાવમાં પુરાવા સાથે અસંગત જણાય, તો પણ તે આવશ્યકપણે વિરોધાભાસ સાબિત કરવા પૂરતું જ હોય એવું જરૂરી નથી. જ્યાં સુધી પૂર્વવર્તી નિવેદનમાં પછીના નિવેદનની વિશ્વસનીયતા ખંડિત કરવાની શક્તિ ન હોય, ત્યાં સુધી પછીનું નિવેદન કોઈ અંશે પૂર્વવર્તી નિવેદનથી ભિન્ન હોય તો પણ તે સાક્ષીને વિરોધાભાસિત કરવા માટે મદદરૂપ બનતું નથી.

*[*ભરવાડા ભોગીનભાઈ હીરજીભાઈ વિ. ગુજરાત રાજ્ય ૧૯૮૩ ક્રિ એલજે ૧૦૯૬ *:* *(*એઆઈઆર ૧૯૮૩ એસસી ૭૫૩*)*

લીલા રામ વિ. હરિયાણા રાજ્ય એઆઈઆર ૧૯૯૫ એસસી ૩૭૧૭ અને તહસીલદાર સિંહ વિ. યુપી રાજ્ય *(*એઆઈઆર ૧૯૫૯ એસસી ૧૦૧૨*)].*"

૧૫.૧૪ ઉપરોક્ત નિર્ણયમાં અદાલત દ્વારા પ્રસ્થાપિત થયેલા, ઈજા પામેલા પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના પુરાવાની મૂલવણી કરતી વખતે ધ્યાનમાં રાખવાના જરૂરી નીચેના કાનૂની સિદ્ધાંતો તરફ પણ સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો: –

"૧૮. જ્યારે ઈજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીના પુરાવાની મૂલવણી કરવાની હોય, ત્યારે અદાલતો દ્વારા પ્રતિપાદિત નીચે દર્શાવેલા કાનૂની સિદ્ધાંતોને ધ્યાનમાં રાખવા આવશ્યક છે: –

(એ) ઘટનાના સમય અને સ્થળે ઈજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીની હાજરી અંગે શંકા કરી શકાતી નથી, સિવાય કે તેની સાક્ષીમાં તાત્વિક વિસંગતિઓ હોય. (બી) જો પુરાવાથી વિપરીત કંઈ સ્થાપિત ન થાય, તો માનવું પડે કે ઘાયલ સાક્ષી વાસ્તવિક દોષિતોને છટકી જવા દેશે નહીં અને આરોપીને ખોટી રીતે ફસાવશે નહીં.(સી) ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષીની સાક્ષ્યનું પુરાવાકીય મૂલ્ય વધુ હોય છે અને, જો પૂરતા અને દ્રઢ કારણો ન હોય, તો તેમના નિવેદનોને સહેલાઈથી અવગણવા જોઈએ નહીં.(ડી) ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષીની સાક્ષ્યનો વિશ્વાસ માત્ર સ્વાભાવિક વર્તનમાં થયેલા કેટલાક વધારાના વર્ણન કે નાની–મોટી વિસંગતિઓના કારણે ખંડિત કરી શકાય નહીં.(ઈ) જો ઘાયલ સાક્ષીના પુરાવામાં કોઈ અતિશયોક્તિ અથવા અમહત્વપૂર્ણ અલંકારિક ઉમેરા હોય, તો આવી વિસંગતિ, અતિશયોક્તિ અથવા અલંકારિક ઉમેરાને ઘાયલના પુરાવામાંથી અવગણવા જોઈએ, પરંતુ આખો પુરાવો નહીં.(એફ) ફરિયાદ પક્ષની આવૃત્તિનો વ્યાપક આધાર ધ્યાનમાં લેવો આવશ્યક છે અને સમયના વહેણ સાથે સ્મૃતિ ક્ષીણ થવાથી સ્વાભાવિક રીતે ઉપજતી વિસંગતિઓને

અવગણવી જોઈએ.”

૧૫.૧૫ સર્વોચ્ચ અદાલતના ઓમ પ્રકાશ વિ. હરિયાણા રાજ્ય, (૨૦૧૪) ૫ એસસીસી ૭૫૩, ના ચુકાદા પર પણ આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, આ સિદ્ધાંત માટે કે ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના સામાન્ય ઉદ્દેશનો અહેવાલ સભાના સ્વરૂપ, તેના સભ્યો દ્વારા વપરાયેલા હથિયારો અને ઘટનાસ્થળ પર અથવા તે પૂર્વે સભાના વર્તન પરથી પણ મેળવી શકાય છે. સામાન્ય કાનૂની સિદ્ધાંત તરીકે એવું કહી શકાય નહીં કે ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના સભ્ય તરીકે આરોપિત વ્યક્તિ સામે કોઈ સ્પષ્ટ કૃત્ય સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી તેને સભ્ય ગણાવી શકાય નહીં. વાસ્તવમાં જોવાનું એ જરૂરી છે કે ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના સભ્યએ એ સમજ્યું હોવું જોઈએ કે સભા ગેરકાયદેસર ેસર હતી અને કલમ ૧૪૧, ફોજદારી સંહિતા, ની પરિધિમાં આવતા કોઈપણ કાર્યો કરવા માટે સંભાવિત હતી. આ ગુનાનો મૂળ સાર “ઉદ્દેશ” શમુદ્દા નં. માં છે, જેનો અર્થ હેતુ અથવા યોજના થાય છે અને તેને સામાન્ય બનાવવા માટે તે સૌમાં સહભાગી હોવો જોઈએ. પ્રાથમિક માહિતી અહેવાલ દાખલ કરવામાં થયેલ વિલંબ સંબંધિત દલીલના નિવારણ માટે પણ આ જ ચુકાદા પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો. અદાલતે ઠરાવ્યું કે, ભલે એ સાચું હોય કે અદાલત પર વિલંબનું નોંધાણ લેવાની અને તથ્યપરિસ્થિતિના પરિપ્રેક્ષ્યમાં તેનું પરીક્ષણ કરવાની ફરજ છે, તેમજ ફરિયાદ પક્ષે તેનો કોઈ સ્વીકાર્ય સ્પષ્ટીકરણ રજૂ કર્યું છે કે નહિ અને તે સંતોષકારક હોવાથી સ્વીકાર્ય ગણાય છે કે નહિ, પરંતુ વિલંબનો સંતોષકારક રીતે ખુલાસો કરવામાં આવે

તો કોઈ પ્રતિકૂળ અનુમાન કાઢવાનું રહેતું નથી. તે પક્ષના અપીલકર્તાઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલે એ વિચાર પર ભાર મૂક્યો હતો કે શક્ય તેટલી વહેલી તકે પ્રયાસ કરવો જોઈએ, પરંતુ અદાલત મુજબ "વહેલી તકે" શમુદ્દા નં. ને પરમ ચોકસાઈના ખાને મૂકવો શક્ય નહોતો. અદાલતે નોંધ્યું કે તેણે જે કહ્યું છે તે ઉપરાંત, પ્રત્યક્ષદર્શી સગાં પર ગુનાનો પડેલો પ્રભાવ, સંબંધિત સમયે સર્વોપરી રહેલો આઘાત અને ગભરાટ, તેમજ અન્ય આનુષંગિક પાસાઓને પણ ધ્યાનમાં રાખવા જરૂરી છે.

૧૫.૧૬ સર્વોચ્ચ અદાલતના સનીલ કુમાર વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય, (૨૦૦૫) ૯ એસસીસી ૨૮૩ એર ૨૦૦૫ એસસી ૧૦૯૬,ના કેસના નિર્ણય પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

૮. "સામાન્ય ઉદ્દેશ" "સામાન્ય મનશા" કરતાં ભિન્ન છે, કારણ કે તેમાં આક્રમણ પૂર્વે પૂર્વસંમતિ અને મનોભાવોની સામાન્ય સમજૂતી આવશ્યક નથી. જો દરેક સભ્યનો દૃષ્ટિએ સમાન ઉદ્દેશ હોય અને તેમની સંખ્યા પાંચ કે તેથી વધુ હોય તથા તેઓ તે ઉદ્દેશ સિદ્ધ કરવા માટે સભા તરીકે કાર્ય કરતા હોય, તો એટલું પૂરતું છે. સભાના "સામાન્ય ઉદ્દેશ"નું નિર્ધારણ તેમાં સમાવિષ્ટ સભ્યોના કૃત્યો અને ભાષા પરથી, તેમજ આસપાસની સર્વ પરિસ્થિતિઓના વિચાર પરથી કરવામાં આવે છે. તે સભાના સભ્યો દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા વર્તનના ક્રમ પરથી પણ તારવી શકાય છે. ગેરકાયદેસરગેરકાયદેસર મંડળીનો સામાન્ય ઉદ્દેશ ઘટનાના કોઈ નિશ્ચિત તબક્કે શું હતો, એ મૂળતઃ તથ્યનો પ્રશ્ન છે, જેનો નિર્ણય સભાની પ્રકૃતિ, સભ્યો દ્વારા ધારણ કરાયેલા શસ્ત્રો અને ઘટનાસ્થળે અથવા તેની નજીક સભ્યોના વર્તનને ધ્યાનમાં રાખીને કરવો પડે છે. કાયદા મુજબ, ગેરકાયદેસર સામાન્ય ઉદ્દેશ ધરાવતી ગેરકાયદેસર મંડળીના તમામ કિસ્સાઓમાં એ આવશ્યક નથી કે તે ઉદ્દેશ

અનિવાર્યપણે ક્રિયામાં પરિણમે અથવા સફળ થાય. કલમ ૧૪૧ની સ્પષ્ટીકરણ મુજબ, જે સભા ભેગી થતા સમયે ગેરકાયદેસર ન હતી, તે પાછળથી ગેરકાયદેસર બની શકે છે. સભાને ગેરકાયદેસર ેસર બનાવે તેવો મનસૂબો કે હેતુ શરૂઆતમાં જ અસ્તિત્વમાં આવવો આવશ્યક નથી. ગેરકાયદેસર મનશાનું નિર્માણ ક્યારે થયું તેનું મહત્ત્વ નથી. જે સભા તેના પ્રારંભે અથવા ત્યારબાદ ં. થોડો સમય સુધી કાયદેસર હતી, તે પાછળથી ગેરકાયદેસર ેસર બની શકે છે. અન્ય શમુદ્દા નં. ોમાં, સ્થળ પરની ઘટનાક્રમ દરમિયાન તે તત્ક્ષણે વિકસી પણ શકે છે.

૧૫.૧૭ સર્વોચ્ચ અદાલતે કુરિયા અને અન્ય વિ. રાજ્ય રાજસ્થાન, ૨૦૧૨ ક્રિમિનલ લૉ જર્નલ ૪૭૦૭ <=> (૨૦૧૨) ૧૦ એસસીસી ૪૩૩ ના કેસમાં આપેલા નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે "સ્ટર્લિંગ વર્થ" કોઈ સંપૂર્ણ કઠોરતાવાળો અભિવ્યક્તિપ્રયોગ નથી. ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્રના સંદર્ભમાં આવા અભિવ્યક્તિપ્રયોગનો ઉપયોગ એવો સાક્ષી સૂચવે છે જે વિશ્વસનીયતાનો અધિકારી હોય, જે વિશ્વસનીય અને સત્યનિષ્ઠ હોય. આ નિષ્કર્ષ સાક્ષીઓના સમગ્ર નિવેદનમાંથી તથા, જો અદાલતે નોંધ્યું હોય તો, સાક્ષીઓના વર્તનમાંથી મેળવવો પડે છે. ભાષાશાસ્ત્રીય દૃષ્ટિએ, "સ્ટર્લિંગ વર્થ" નો અર્થ 'સંપૂર્ણ ઉત્તમ' અથવા 'અત્યંત મૂલ્યવાન' થાય છે. ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્રના સંદર્ભમાં આ શમુદ્દા નં. નો કોઈ કઠોર અર્થ હોઈ શકતો નથી. તેને સામાન્ય અર્થવાળા શમુદ્દા નં. પ્રયોગ તરીકે સમજવો જોઈએ. તે માત્ર એવો અભિવ્યક્તિપ્રયોગ છે, જેનો ઉપયોગ સાક્ષીના નિવેદનની વિશ્વસનીયતાનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે થાય છે.

૧૫.૧૮ એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે વર્તમાન કેસમાં મોટા ભાગના સાક્ષીઓની પ્રતિવિચારણા કરવામાં આવી છે અને તેમની એફિડેવિટો સાથે તેમનો સામનો કરાવવામાં આવ્યો છે, જે સર્વોચ્ચ અદાલતમાં તમુદ્દા નં. ીલીની અરજી, અ. ક. અપીલ વિશેષ પરવાનગી અરજી ૧૦૯ of ૨૦૦૩, માં રજૂ કરવામાં આવી હોવાનું કહેવામાં આવ્યું હતું. આ બધી એફિડેવિટો તારીખ ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ની છે. નીચલી અદાલતે એફિડેવિટો સ્વીકારી નથી; જોકે, ઝેરોક્ષ નકલો રજૂ કરવામાં આવી છે. આ એફિડેવિટો ઝેરોક્ષ નકલો છે. પ્રમાણિત નકલો પણ રેકોર્ડ પર રજૂ કરવામાં આવી નથી. સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષની ્ુઅર્જુન ો નંબર પણ એફિડેવિટોના મથાળે દર્શાવવામાં આવ્યો નથી. આ એફિડેવિટો સર્વોચ્ચ અદાલતમાં રજૂ કરવામાં આવી હતી તેવું દર્શાવતું કશું નથી. સાક્ષીઓની પુરાવાથી જણાશે કે એફિડેવિટોમાં કેટલાક સાક્ષીઓએ એવું લખ્યું છે કે તે નિવેદન એન.જી.ઓ. અને તીસ્તા સેતલવાડને આપવામાં આવ્યું હતું અને એન.જી.ઓ.ના વકીલોએ તે તૈયાર કર્યું હતું; જોકે, બંને વકીલોની આ કેસમાં જરાક્ષ કરવામાં આવી નથી. સાક્ષીએ લખેલા મૂળ નિવેદનો રેકોર્ડ પર રજૂ કરવામાં આવ્યા નથી. તેથી, સંભાવના મુજબ જણાય છે કે આ એફિડેવિટો આ ઉક્ત એન.જી.ઓ.ના વકીલોએ તૈયાર કરી હતી, અને તેથી નીચલી અદાલતે તેને આંક તરીકે સ્વીકારવામાં નહીં લેવું તે યોગ્ય હતું. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ એફિડેવિટોમાંથી ઉડતી વાતો રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવી છે; પરંતુ એ સર્વથા સ્પષ્ટ છે કે સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષની અરજી તપાસના તમુદ્દા નં. ીલી તેમજ સત્ર કેસની તમુદ્દા નં. ીલી માટેની હતી. વર્ષ

૨૦૦૮માં સર્વોચ્ચ અદાલતે વિશેષ તપાસ દળની રચના કરવાનો આદેશ કર્યો હતો અને ્્અર્જુન ી પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં લેતાં, એફિડેવિટોમાં ૧ માર્ચની રાત્રે બનેલી ઘટનાનો સ્વભાવ ખુલાસો થતો નહોતો. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે તેથી, ઘટનાસંબંધિત હકીકત એફિડેવિટમાંથી ગાયબ રહેતી. એટલું જ નહીં, આરોપપત્ર એફિડેવિટો દાખલ કરવાની અગાઉ જ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું અને તેથી આવું અનુગામી નિવેદન સંહિતાની કલમ ૧૬૨ હેઠળનું નિવેદન ન ગણાય; અને તેથી નીચલી અદાલતે સાક્ષીઓનો સામનો કરાવવા માટે આવા નિવેદનોના ઉપયોગની પરવાનગી આપવી ન જોઈએ હતી. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આવી જ પ્રશ્નાવલી આ અદાલત સમક્ષ ઘનશ્યામ માધવલાલ પટેલ વિ. રાજ્ય ગુજરાત, ૨૦૧૫ (૨) જી.એલ.એચ. ૭૩૨ના મામલે ઉપસ્થિત થઈ હતી, જેમાં આ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

૨૯. રાજ્ય એનસિટી દિલ્હી *(ઉપરોક્ત)*ના કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ પડકાર દિલ્હી વડી અદાલતના એક વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશ દ્વારા ફોજદારી પુનરીક્ષણ અરજીમાં પસાર કરાયેલા ચુકાદા અને આદેશ સામે હતો. વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે નીચલી અદાલત દ્વારા અપાયેલો તે આદેશ રદ કર્યો હતો, જેમાં આરોપી તરફથી ફ.ફ.પ.સા. ુ ૧ને ચાર્જશીટ દાખલ થયા પછી ૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૩ના રોજ ઝી ન્યૂઝ પર આપેલા ટેલિવિઝન ઇન્ટરવ્યૂમાં કરેલા નિવેદન સાથે સામનો કરાવવા કરાયેલી પ્રાર્થના નામંજૂર કરવામાં આવી હતી, જેથી ભારતીય સાક્ષ્ય અધિનિયમ, ૧૮૭૨ની કલમ ૧૪૬ હેઠળ ઉપલબ્ધ જોગવાઈ મુજબ તેની અગાઉની નિવેદન સાથે વિસંગતિ દર્શાવી શકાય અને તેની વિશ્વસનીયતા પર પ્રશ્ન ઊભો કરીને તેની વિશ્વસનીયતા ખંડિત કરી શકાય. ફ.ફ.પ.સા. ૧, ફરિયાદી, દ્વારા કરાયેલા કેટલાક નિવેદનો અને અન્ય સામગ્રીના આધારે, તપાસ સત્તાધિકારી દ્વારા આરોપી

વિરુદ્ધ ચાર્જશીટ દાખલ કરવામાં આવી હતી. ચાર્જશીટ દાખલ થયા પછી, ફરિયાદીએ એ જ વિષય પર ઝી ન્યૂઝ પર ટેલિવિઝન ઇન્ટરવ્યૂ આપ્યો હતો. ઉક્ત પરિસ્થિતિમાં, સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ ઉદ્ભવેલો પ્રશ્ન એ હતો કે ભારતીય સાક્ષ્ય અધિનિયમની કલમ ૧૪પની જોગવાઈઓ હેઠળ, ચાર્જશીટ દાખલ થયા પછી કરાયેલું અનુવર્તી નિવેદન "અગાઉનું નિવેદન" તરીકે ગણાવી શકાય કે નહીં અને કલમ ૧૪પના હેતુ માટે તેનો ઉપયોગ કરી શકાય કે નહીં. સર્વોચ્ચ અદાલતે ભારતીય સાક્ષ્ય અધિનિયમની કલમ ૧૪પની જોગવાઈઓ પર વિચારણા કરીને નીચેના અવલોકનો કર્યા:

> "સંબંધી પક્ષકારોની તરફથી કરાયેલી દલીલોનું કાળજીપૂર્વક અવલોકન કર્યા પછી, અમને એવું માનવાની વૃત્તિ થાય છે કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા અને સાક્ષ્ય અધિનિયમની યોજનાથી એવું જણાય છે કે સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ ચાર્જશીટ દાખલ થાય તે પહેલાં તપાસ અને ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા એકત્રિત કરાયેલ સામગ્રી, ભારતીય સાક્ષ્ય અધિનિયમ, ૧૮૭૨ની કલમ ૧૪પના હેતુ માટે મહત્વપૂર્ણ છે. સાક્ષ્ય અધિનિયમની કલમ ૧૪પમાં વપરાયેલ "અગાઉ કરાયેલા નિવેદનો" શમુદ્દા નં. પ્રયોગને, અમારા મતે, ચાર્જશીટ દાખલ થયા પછી સાક્ષી દ્વારા કરાયેલા નિવેદનોને સમાવિષ્ટ કરવા જેટલો વિસ્તૃત કરી શકાય નહીં. અમારા મતે, સાક્ષ્ય અધિનિયમની કલમ ૧૪૬ પણ આવી પરિસ્થિતિની કલ્પના કરતી નથી અને કલમ ૧૪૬ની જોગવાઈઓ પાછળનો આશય એ જણાય છે કે સાક્ષીને અન્ય, સામાન્ય સ્વરૂપના પ્રશ્નો દ્વારા સામનો કરાવવામાં આવે, જે તેની વિશ્વસનીયતા હલાવી શકે અને તેની સત્યતા પરખવા માટે પણ ઉપયોગી થઈ શકે. તેથી, ઉપરોક્ત શમુદ્દા નં. પ્રયોગ માત્ર તપાસ દરમિયાન પોલીસ સમક્ષ સાક્ષી દ્વારા કરાયેલા નિવેદનો સુધી જ સીમિત રહેવો જોઈએ, ત્યારપછીના નિવેદનો સુધી નહીં. ઉપરોક્ત સાથે એ હકીકત પણ

જોડાયેલી છે કે કરાયેલું નિવેદન પોલીસ સત્તાધિકારીઓ સમક્ષનું નિવેદન નથી, જેમની કલ્પના સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ કરવામાં આવી છે. એ નથી કે ઇલેક્ટ્રોનિક પુરાવો પુરાવા તરીકે સ્વીકારી શકાય નહીં, કારણ કે સંહિતાની કલમ ૧૬૧માં, સુધારા સાથે, તેના માટે વિશિષ્ટ જોગવાઈ કરવામાં આવી છે; પરંતુ પ્રશ્ન એ છે કે શું તેનો ઉપયોગ કલમ ૧૬૧માં દર્શાવ્યા મુજબ તપાસના હેતુ માટે કરી શકાય. જો સંહિતાની કલમ ૧૬૧ની પેટા–કલમ (૩)ના પ્રાવધાનને વાંચવામાં આવે, જે ૩૧ ડિસેમ્બર, ૨૦૦૯થી અમલમાં મૂકવામાં આવ્યું હતું, તો સ્પષ્ટ થશે કે સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ પોલીસ અધિકારીને કરાયેલા નિવેદનોને શ્રવ્ય–દૃશ્ય ઇલેક્ટ્રોનિક સાધનો દ્વારા પણ નોંધાવી શકાય છે, પરંતુ તે કોઈ અન્ય સત્તાધિકારી સમક્ષ કરાયેલા નિવેદનનો સંકેત આપતું નથી, જેને ભારતીય સાક્ષ્ય અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ના હેતુ માટે ઉપયોગમાં લઈ શકાય. વિદ્વાન વકીલ દ્વારા બિપિન શાંતિલાલ પંચાલ [ઉપરોક્ત]ના કેસમાં સંદર્ભિત નિર્ણયને તે સંદર્ભમાં વાંચવો અને સમજવો જોઈએ. ઉક્ત નિર્ણય એવી પરિસ્થિતિમાં આપવામાં આવ્યો હતો, જ્યાં દરેક તબક્કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા પુરાવા રજૂ કરવાની કોશિશનો આરોપી તરફથી વાંધો ઉઠાવવામાં આવતો હતો. આવી પરિસ્થિતિઓમાં જ તે નિર્ણય આપવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ આ એવો કેસ છે, જેમાં બચાવપક્ષ દ્વારા એવો પુરાવો રજૂ કરવાનો પ્રયાસ થયો હતો, જે સંહિતા અથવા સાક્ષ્ય અધિનિયમની યોજનામાં આવરી લેવાયો નથી, અને અદાલતે નક્કી કર્યું કે તેને મંજૂરી આપી શકાય નહીં. તેથી, બિપિન શાંતિલાલ પંચાલ [ઉપરોક્ત]ના કેસનો નિર્ણય આ કેસના તથ્યો પર લાગુ કરી શકાય નહીં. આ સંદર્ભે, આ અદાલતના છ ન્યાયાધીશોની પીઠ દ્વારા તહસીલદાર સિંહ અને અન્ય વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય [એ.આઈ.આર. ૧૯૫૯ એસ.સી. ૧૦૧૨]ના કેસમાં આપવામાં

આવેલા નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરી શકાય, જેમાં થોડાક સમાન પરિસ્થિતિઓમાં કહેવામાં આવ્યું હતું કે "અગાઉનું નિવેદન" એવા નિવેદનો હશે, જે તપાસ દરમિયાન કરવામાં આવ્યા હોય.

૩૦. સર્વોચ્ચ અદાલતના રાજ્ય સરકારે નૈશનલ કેપિટલ ટેરિટરી ઑફ દિલ્હી *(ઉપરોક્ત)* ના કેસમાં આપેલા નિર્ણયનું સુક્ષ્મ વાચન નીચે મુજબ સ્પષ્ટ થાય છે: –*(૧)* ઉપરોક્ત કેસમાં, આરોપી તરફથી ફ.ફ.પ.સા. નં. ૧ને ઝી ન્યૂઝ પર થયેલા ટેલિવિઝન ઇન્ટરવ્યુમાં, આરોપપત્ર દાખલ થયા પછી, તેમના દ્વારા કરાયેલા નિવેદન સાથે સામનો કરાવવા માટે પ્રાર્થના કરવામાં આવી હતી, જેથી પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨ની કલમ ૧૪૬ હેઠળ પ્રાવધાનો મુજબ, તેમના પૂર્વ નિવેદન સાથે તેમનો વિરોધાભાસ દર્શાવી તેમની પ્રામાણિકતાની કસોટી કરી શકાય અને તેમની વિશ્વસનીયતાને ખંડિત કરી શકાય. *(૨)* સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ વિચારણા માટે ઉપસ્થિત થયેલો પ્રશ્ન એ હતો કે શું પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ની જોગવાઈઓ હેઠળ, આરોપપત્ર દાખલ થયા પછી કરવામાં આવેલ અનુસૂચિત નિવેદનને પૂર્વ નિવેદન તરીકે ગણાવી શકાય અને કલમ ૧૪૫ના હેતુસર તેનો ઉપયોગ કરી શકાય.*(૩)* સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આરોપપત્ર દાખલ થયા મુદ્દા નં. સાક્ષી નં. ૧ દ્વારા ટેલિવિઝન પર આપવામાં આવેલ ઇન્ટરવ્યુને પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ના હેતુસર પૂર્વ નિવેદન કહી શકાય નહીં.

૩૧. આરોપી તરફથી રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૫માં વપરાયેલ "પૂર્વ નિવેદન" શમુદ્દા નં. પ્રયોગનું અર્થઘટન માત્ર સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ તપાસના સમયે કરાયેલા નિવેદન સુધી સીમિત રાખવું યોગ્ય નથી, પરંતુ સાક્ષીની વાસ્તવમાં તપાસ થાય તે પહેલાંના કોઈપણ સમયગાળાને પણ તેમાં આવરી લેવો જોઈએ; અને તે મુજબ, ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી દ્વારા આરોપપત્ર દાખલ થયા પછી પણ કરાયેલું નિવેદન, જો કોઈ વિસંગતિ સ્પષ્ટરૂપે જણાતી હોય, તો તેનો ઉપયોગ તેને તે

વિસંગતિ અંગે સામનો કરાવવા માટે કરી શકાય.

૩૨. સર્વોચ્ચ અદાલતે એવો મત વ્યક્ત કર્યો કે સી.આર.ફ.પ.સા. અને સાક્ષ્ય અધિનિયમની યોજનાથી એવું જણાય છે કે આરોપપત્ર દાખલ કરાયા પૂર્વે, સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા કરવામાં આવેલી તપાસ તથા એકત્રિત કરાયેલ સામગ્રી, સાક્ષ્ય અધિનિયમ, ૧૮૭૨ ની કલમ ૧૪પના હેતુઓ માટે મહત્વપૂર્ણ છે. અદાલતે વધુમાં સ્પષ્ટ કર્યું કે સાક્ષ્ય અધિનિયમની કલમ ૧૪પમાં વપરાયેલ "પૂર્વે કરવામાં આવેલ નિવેદન" શમુદ્દા નં. પ્રયોગમાં, આરોપપત્ર દાખલ થયા મુદ્દા નં. સાક્ષીએ કરેલું નિવેદન સમાવિષ્ટ નહીં થાય. અંતે, અદાલતે નોંધ્યું કે ટેલિવિઝન ઇન્ટરવ્યુમાં સાક્ષીએ આપેલું નિવેદન, સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ કલ્પિત પોલીસ અધિકારીઓ સમક્ષ આપેલા નિવેદનના વ્યાપમાં આવતું નથી.

૩૩. વર્તમાન કેસમાં, વાસ્તવિક પરિસ્થિતિ સંપૂર્ણપણે ભિન્ન છે. પ્રથમ જાણકારએ, ચાર્જશીટ દાખલ થવા કરતાં ઘણાં પહેલાં, સ્થાનિક ટી.વી. ચેનલ સમક્ષ એક ઇન્ટરવ્યૂ આપ્યો હતો, જે સી.ડી.માં રેકોર્ડ કરવામાં આવ્યું હતું. જોકે, તપાસ અધિકારીને તેની જાણ થઈ નહોતી; અન્યથા, સંભાવના હતી કે તેમણે તે દિશામાં પણ તપાસ કરી હોત. દાવાની કાર્યવાહી શરૂ થઈ ગઈ અને ઘટના અંગે પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી તરીકેનો પ્રથમ જાણકાર વિરોધી બની ગયો. પછીના તબક્કે, બંને મૃતકોના પરિવારજનોને સ્થાનિક ટી.વી. ચેનલ સમક્ષ, ઘાતક અકસ્માતના ત્રણ દિવસની અંદર, પ્રથમ જાણકાર દ્વારા આપવામાં આવેલા આવા ઇન્ટરવ્યૂ વિશે જાણ થઈ. નીચલી અદાલત સમક્ષ કરાયેલી પ્રાર્થના એ હતી કે નવા તથ્યો બહાર આવ્યા હોવાથી, ફરિયાદ પક્ષને બંને સાક્ષીઓને તપાસવાની તથા વધુમાં, પ્રથમ જાણકારને ટી.વી. ચેનલ સમક્ષ તેણે આપેલા નિવેદન અંગે સામનો કરાવવાની પરવાનગી આપવામાં આવે. આ ઉપરાંત, પ્રાર્થના એ હતી કે સી.ડી.ને સ્વયં સ્વતંત્ર દસ્તાવેજ તરીકે પુરાવામાં સ્વીકારવામાં આવે.

૧૫.૧૯ સર્વોચ્ચ અદાલતના સુબલ ઘોરાઈ અને અન્ય વિ. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય, (૨૦૧૩) ૪ એસ.સી.સી. ૬૦૭ ના કેસના નિર્ણય પર પણ આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અદાલતે ભારતીય દંડ સંહિતાની ધારા ૧૪૯ ની વ્યાપ્તિના પાસા અંગે સર્વોચ્ચ અદાલતના વિવિધ નિર્ણયોના સંદર્ભ મુદ્દા નં. નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું: –

"૫૨. ઉપરના ચુકાદાઓ ધારા ૧૪૯ આઈપીસીની પરિધિ સ્પષ્ટ કરે છે. વર્તમાન પ્રકરણને તે પ્રકાશમાં પરખવા માટે સિદ્ધાંતોનું સંક્ષેપમાં નિરૂપણ કરવું આવશ્યક છે. ધારા ૧૪૧ આઈપીસી મુજબ ગેરકાયદેસર મંડળી ા એટલે પાંચ અથવા તેથી વધુ વ્યક્તિઓની સભા. તેમનો કોઈ ગુનો કરવાનો સામૂહિક હેતુ હોવો આવશ્યક છે. ધારા ૧૪૨ આઈપીસી એ જોગવાઈ કરે છે કે જે કોઈ વ્યક્તિ એવી હકીકતો વિશે જાણતા હોવા છતાં, જે કોઈ સભાને ગેરકાયદેસર ેસર બનાવે છે, ઈરાદાપૂર્વક તેમાં જોડાય, તે તેનો સભ્ય ગણાશે. ધારા ૧૪૩ આઈપીસી ગેરકાયદેસર મંડળી ાનો સભ્ય હોવા મુદ્દા નં. ૯ દંડની જોગવાઈ કરે છે. ધારા ૧૪૯ આઈપીસી મુજબ, જો આવી સભાના કોઈપણ સભ્ય દ્વારા તે સભાના સામૂહિક હેતુની સિદ્ધિ માટે અથવા એવા હેતુની સિદ્ધિમાં થવાની શક્યતા હોવાનું જાણીતું હોય એવા ગુનો કરવામાં આવે, તો ગેરકાયદેસર મંડળી ાના દરેક વ્યક્તિ પર પરોક્ષ જવામુદ્દા નં. ારી નિર્ધારિત થાય છે. ગેરકાયદેસર ૨ મંડળી ાનો સૌથી મહત્વપૂર્ણ ઘટક સામૂહિક હેતુ છે. એવી સભા રચનાર વ્યક્તિઓનો સામૂહિક હેતુ એ ધારા હેઠળ ઉલ્લેખિત "પ્રથમ", "બીજો", "ત્રીજો", "ચોથો" અને "પાંચમો" ખંડમાં જણાવેલ કોઈપણ કૃત્ય અથવા કૃત્યો કરવાનું હોય છે. સામૂહિક હેતુ ક્ષણભરમાં પણ રચાઈ શકે છે. સામૂહિક સભાના સભ્યોએ અપનાવેલો વર્તનપથ એક સંબંધિત પરિબળ છે. ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાનો સામૂહિક હેતુ કયા સમયે રચાયો હતો તે દરેક કેસની

હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓ પર આધાર રાખશે. એકવાર કોઈ વ્યક્તિનો કેસ ધારા ૧૪૯ આઈપીસીના ઘટકોમાં આવરી લેવાય, ત્યારે એ વાત કે તેણે પોતાના હાથે કશું કર્યું નથી, અપ્રસંગિક બની જાય છે. જો ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના કોઈ સભ્ય દ્વારા સામૂહિક હેતુની સિદ્ધિ માટે ગુનો કરવામાં આવે, તો જે કોઈ સભ્ય ગુના સમયે હાજર હતો અને જેણે તે સભાના સામૂહિક હેતુમાં ભાગ લીધો હતો, તે સભ્યે કોઈ સ્પષ્ટ કૃત્ય ન કર્યું હોય તો પણ તે ગુનાની કરણી માટે જવાબદાર નં. ાર બનશે. જો શસ્ત્રસજ્જ લોકોની મોટી ભીડ આશયિત પીડિતો પર હુમલો કરે, તો કદાચ બધા જ વાસ્તવિક હુમલામાં ભાગ ન લે. જો કેટલાક સભ્યો પાસે રહેલાં શસ્ત્રોનો ઉપયોગ ન થયો હોય, તો પણ, જો તેઓ ગેરકાયદેસર મંડળી ાના સામૂહિક હેતુમાં સહભાગી હતા, તો ધારા ૧૪૯ આઈપીસીની સહાયથી તેમને ગુનાની જવાબદારીમાંથી મુક્તિ મળશે નહીં.

૫૩. પરંતુ નિર્મિત જવાબદારી નં. ારીની આ કલ્પનાને એટલી વિસ્તૃત ન કરવી જોઈએ કે નિર્દોષ દર્શકો વિશે ખોટી અનુમાનિત નિષ્પત્તિઓ નીકળે. ઘણીવાર, લોકો માત્ર જિજ્ઞાસાવશાત્ ગુના સ્થળે એકત્ર થાય છે. તેઓ ગેરકાયદેસર મંડળી ાના સામાન્ય હેતુ સાથે સહભાગી નથી હોતા. જો મોટા પ્રમાણમાં લોકોને સામે સામાન્ય આક્ષેપ કરવામાં આવે, તો અદાલતે સાવચેત રહેવું પડે. ગેરકાયદેસર મંડળી ાના સામાન્ય હેતુમાં સહભાગી ન હતા એવા માત્ર નિષ્ક્રિય દર્શકોને દોષિત ઠરાવવાની શક્યતા સામે અદાલતે રક્ષણ કરવું જોઈએ. જ્યાં સુધી યોગ્ય પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ પરિસ્થિતિઓ ફરિયાદ પક્ષના કેસને એવું આશ્વાસન ન આપે કે તેમણે ગેરકાયદેસર મંડળી ાના સામાન્ય હેતુમાં સહભાગિતા કરી હતી, ત્યાં સુધી કલમ ૧૪૯ ભારતીય દંડ સંહિતાની મદદથી તેમને દોષિત ઠરાવી શકાય નહીં. દરેક કેસમાં સાબિત થવું જોઈએ કે સંબંધિત વ્યક્તિ માત્ર કોઈ તબક્કે ગેરકાયદેસર મંડળીનો સભ્ય જ નહોતી, પરંતુ તમામ નિર્ણાયક તબક્કાઓમાં સભ્ય રહી હતી અને દરેક તબક્કે સભાના સામાન્ય હેતુમાં સહભાગી હતી. અદાલત સમક્ષ એવી

કેટલીક સામગ્રી હોવી જોઈએ કે જેના આધારે તે આ અભિપ્રાય પર પહોંચી શકે કે આરોપીએ સામાન્ય હેતુમાં સહભાગિતા કરી હતી. ગેરકાયદેસર મંડનો સામાન્ય હેતુ કોઈ વિશિષ્ટ તબક્કે શું હતો, તેનું નિર્ધારણ સભ્યોના હુમલા પૂર્વે તથા હુમલા સમયે તેમના વર્તનનો, ગુના સ્થળે અથવા તેની નજીક તેમના વર્તનનો, અપરાધ માટેના પ્રેરણાનો, તેઓ પાસે રહેલ હથિયારોનો અને અન્ય સંબંધિત વિચારણાઓનો ધ્યાનમાં રાખી કરવું પડે. નિર્દોષ લોકોને અપરાધમાં ફસાવવાથી બચવા માટે ફોજદારી અદાલતે પુરાવાના આ કઠિન અને સૂક્ષ્મ મૂલ્યાંકનની પ્રક્રિયા કરવી પડે છે. આ અદાલતે નિર્ધારિત કરેલા આ સિદ્ધાંતો નિર્મિત જવામુદ્દા નં. ◌ારીની કલ્પનાને ઓછું કરતા નથી. તેઓ માત્ર સાવચેતીના નિયમનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે.

૧૫.૨૦ તે અનુસાર દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ફરિયાદ પક્ષે પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓની સાક્ષીઓ દ્વારા, જેમામાંથી ઘણા ઈજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ છે, આરોપિત વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધનો આરોપ વિધિવત્ સાબિત કર્યો છે અને નીચલી અદાલતે અપીલકર્તા/દોષિતોને સંબંધિત ગુનાઓમાં યોગ્ય રીતે દોષિત ઠેરવ્યા છે, તથા દોષિતો દ્વારા દાખલ કરાયેલી અપીલો માં કોઈ યોગ્યતા ન હોવાથી, પડકારિત દોષસિદ્ધિ તથા સજાનો ચુકાદો અને આદેશ યથાવત્ રાખવા યોગ્ય છે અને અપીલો રદ થવાને પાત્ર છે.

૧૫.૨૧ નીચલી અદાલત દ્વારા શંકાનો લાભ આપીને નિર્દોષ છૂટકારો આપવામાં આવેલા આરોપીઓના નિર્દોષ છૂટકારાના વિરોધમાં એસ.આઈ.ટી. દ્વારા દાખલ અપીલો તરફ ધ્યાન દોરીને, આ રજૂ કરવામાં આવ્યું કે ભીડના સભ્યો દ્વારા ષડયંત્ર રચવામાં આવ્યું હતું. પંચાયત કાર્યાલયમાંથી વિખેરાઈ ગયા પછી સરદારપુરા

જનતા શેખ મહોલ્લા ખાતે ગઈ અને પથ્થરમારો કર્યો તથા કેબિનોને આગ ચાંપી. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું કે ગુનો આચરવા પૂર્વે બનેલી વિવિધ ઘટનાઓ સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે સમગ્ર ઘટના પૂર્વયોજિત અને પૂર્વસંમતિથી રચાયેલ હતી તથા આરોપીઓ દ્વારા ષડયંત્ર રચાયું હોવું સ્પષ્ટપણે સ્થાપિત થાય છે.

૧૫.૨૨ એવો દાવો કરવામાં આવ્યો હતો કે રેકોર્ડ પર આવેલ સાક્ષ્યને ધ્યાનમાં લેતા, સર્વાધિક સંભાવનાએ, સાક્ષીઓએ નામ લીધેલ ભીડમાંના વ્યક્તિઓની ઓળખ માટે પૂરતો પ્રકાશ હતો, અને તેથી, નીચલી અદાલત દ્વારા સાક્ષીઓએ અદાલત સમક્ષ તેમને ઓળખ્યા હોવા છતાં આરોપીઓને નિર્દોષ છોડી દેવામાં આવ્યા તે યોગ્ય નહોતું. આ સંદર્ભે, વિદ્વાન વકીલે ફ.ફ.પ.સા. –૪૭, ૪૮, ૫૬, ૬૦, ૬૫, ૬૮ અને ૮૪ના નિવેદનો પર આધાર મૂક્યો હતો. એવો દાવો કરવામાં આવ્યો હતો કે ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ ઈબ્રાહિમમિયા રસૂલમિયા શેખે પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં જણાવ્યું છે કે તેણે પ્રકાશમાં આરોપીઓને ઓળખ્યા હતા અને આ બાબતે કોઈ વિરોધાભાસ બહાર લાવવામાં આવ્યો નથી. જણાવવામાં આવ્યું હતું કે ફ.ફ.પ.સા. –૪૮ સાબિરહુસેન કાદરમીયાં ા શેખે સાક્ષી આપ્યો છે કે તેણે ફોકસ લાઈટના પ્રકાશમાં વ્યક્તિઓને ઓળખ્યા હતા. ફ.ફ.પ.સા. –૫૬ અયૂબમિયા રસૂલમિયા શેખના સાક્ષ્યનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો, જેમાં સાક્ષીએ સાક્ષી આપ્યું છે કે ઘેર પાછા ફરતી વેળાએ તેણે જોયું હતું કે રસ્તાની લાઈટનો હેલોજન પ્રકાશ તેમની મહોલ્લા તરફ કેન્દ્રિત કરવામાં આવ્યો હતો. એવો દાવો કરવામાં આવ્યો હતો કે ચોક્કસ, પ્રતિવાદ–પરીક્ષણમાં આ અસરની એક ભૂલચૂક બહાર

લાવવામાં આવી છે કે સાક્ષીએ ૧૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં આ તથ્યો જણાવ્યા નથી; તેમ છતાં, એવી ભૂલચૂક વિસંગતિમાં ફેરવાતી નથી કે જેથી સાક્ષીના આવૃત્તી ને અવિશ્વસનીય ઠેરવી શકાય. ફફ.ફ.પ.સા. –૬૦ બચુમિયા ઈમામમિયા શેખના સાક્ષ્યનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો, જેમાં સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ સાંજે લગભગ ૫ વાગ્યે, વાયરમેન માથુરભાઈ ત્રિકંમભાઈએ તેમની મહોલ્લાના ખૂણે આવેલા રસ્તાના લાઈટના થાંભલા પર સીધો પ્રકાશ ચાલુ કર્યો હતો અને બેચરભાઈ ઓઢવભાઈ તથા કનુભાઈ સરપંચ નીચે ઊભા હતા. ફોકસ લાઈટ કબ્રસ્તાનમાં આવેલા થાંભલા પર સ્થિર કરવામાં આવી હતી અને પ્રકાશ તેમની મહોલ્લા પર પડી રહ્યો હતો. જણાવવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીના પ્રતિવાદ–પરીક્ષણમાં આ બાબતે ભૂલચૂક બહાર લાવવામાં આવી છે કે તેણે ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ પોલીસ સમક્ષ આપવામાં આવેલા પોતાના નિવેદનમાં આ તથ્યો જણાવ્યા નહોતા, છતાં વર્તમાન મામલાની તપાસ દરમિયાન તપાસ અધિકારીનું મુખ્ય ધ્યાન ૧૧/૧૧.૩૦ના ઘટનાક્રમ પર હતું અને તેથી તપાસ અધિકારી દ્વારા નોંધાયેલા નિવેદનોમાં અગાઉની ઘટનાઓનો ઉલ્લેખ નથી, આ પરિસ્થિતિમાં તેને મહત્ત્વપૂર્ણ ભૂલચૂક કહી શકાય નહીં. ફ.ફ.પ.સા. –૬૫ અકબરમિયા નથુમિયા શેખના સાક્ષ્યનો સંદર્ભ આપીને જણાવવામાં આવ્યું હતું કે ઉક્ત સાક્ષીએ સાક્ષી આપ્યું છે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ૪ થી ૫ વાગ્યાની વચ્ચે, માથુરભાઈ ત્રિકંભાઈ (વાયરમેન), કનુભાઈ સરપંચ અને બેચરભાઈ ઓઢવભાઈએ રસ્તાના લાઈટના થાંભલા પર ફોકસ લાઈટ મૂકી હતી. સાક્ષીના પ્રતિવાદ–પરીક્ષણનો સંદર્ભ આપીને જણાવવામાં આવ્યું હતું કે તેણે સાક્ષી આપ્યું

છે કે ૨૮ તારીખે પોલીસ મુદ્દા નં. ોબસ્ત હતો. પંચાયતની લાઈટો કપાઈ ગઈ હતી. તેના ઘરની સામે કોઈ નહોતું, તે એકલો ત્યાં હતો. માથુરભાઈ ત્રિકંભાઈ અને કનુભાઈ સરપંચે લાઈટો ચાલુ કરીને ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા હતા, પરંતુ તેને કોઈ ચિંતા થઈ નહોતી. તેણે મહોલ્લાના લોકોને એકત્ર કર્યા નહોતા. લાઈટો લગાવવાની બાબતે તેણે પોલીસને પણ કંઈ કહ્યું નહોતું. ઘટનાપછી પોલીસ તેમને ઈલોલ લઈ જવા માટે આવી હતી, અને તેણે પોલીસને લાઈટો લગાવવામાં આવી હોવાનું જણાવ્યું હતું. પોલીસ ગઈ અને કંઈ કર્યું નહીં. તેણે આ ઘટનાનો ઉલ્લેખ અન્ય લોકોને પણ કર્યો હતો, પરંતુ તેમણે કંઈ કર્યું નહોતું. તેણે ૨૦૦૮માં લાઈટોની આ ઘટના જાહેર કરી હતી. જણાવવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીના પ્રતિવાદ–પરીક્ષણમાં આ અસરની ભૂલચૂક બહાર લાવવામાં આવી છે કે તેણે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા પોતાના નિવેદનમાં આ તથ્યો જણાવ્યા નહોતા. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે મુખ્ય ઘટનાથી પૂર્વે લાઈટો લગાવવાની ઘટનાઓ વિશે ન જણાવવાનું મહત્ત્વપૂર્ણ ભૂલચૂક કહી શકાય નહીં. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ઉપરોક્ત સાક્ષીઓના સાક્ષ્ય પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે સાક્ષીઓને આરોપીઓને ઓળખવા માટે પૂરતો પ્રકાશ હતો અને કે આરોપીઓએ સંબંધિત ગુનો કરવા પહેલાં વ્યૂહાત્મક સ્થાનો પર લાઈટો લગાવી હતી જેથી તેઓ પીડિતોને ઓળખી શકે, અને આ રીતે, તેમણે સંબંધિત ગુનો કરવા માટે પૂર્વનિયોજિત અને પૂર્વસાંઠગાંઠ કરી હતી.

૧૫.૨૩ આરોપપક્ષની સાઢયંત્રની સિદ્ધાંતને સમર્થન આપતી આગળની ઘટનાની ચર્ચા કરતાં, માનનીય વિશેષ સરકારી વકીલે ફ.ફ.પ.સા. –૭૮

બસીરાબિબી બચુમિયા શેખની સાક્ષીનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો, જેમાં સાક્ષીએ જબાની આપી હતી કે ૧લી માર્ચે સાંજે લગભગ ૫ વાગ્યે તે દાળનો લોટ ખરીદવા ડાહ્યા◌ાભાઈ વણા◌ાભાઈની દુકાને ગઈ હતી અને ડાહ્યા◌ાભાઈ વણા◌ાભાઈએ તેને પૂછ્યું હતું કે તે આ લોટનો શું કરશે, ત્યારે તેણે કહ્યું હતું કે તે ભજિયા બનાવવા માગે છે. ડાહ્યા◌ાભાઈ વણા◌ાભાઈએ તેને કહ્યું હતું કે આજે તેમનો છેલ્લો દિવસ છે, તેઓ ભજિયા ખાઈ શકે, આવતીકાલે તેઓ જીવતા હશે તો તેમને ખાશે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીની સાક્ષીનો પ્રથમ માહિતીદાતા ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ ઈબ્રાહીમમિયા ની જબાની સાથે સમર્થન મળે છે, કારણ કે સાક્ષીએ આ હકીકત તેને જણાવી હતી, ભલે તેણે પોતાનાં નિવેદનોમાં આ બાબત કહી ન હોય. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ પુરાવો દર્શાવે છે કે સાઢયંત્ર ઘણાં સમય પહેલાં રચાઈ ગયું હતું અને આ ઘટના પૂર્વનિર્ધારિત હતી.

૧૫.૨૪ પાણીના પંપની ચાવી લઈ જવાની બાબતે નીચલી અદાલત સમક્ષ રજૂ કરાયેલ સિદ્ધાંત અંગે, વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી કે તેઓ આ મુદ્દો દબાવતા નથી.

૧૫.૨૫ વિદ્વાન વિશેષ સરકારી વકીલે આગળ આવા પ્રસંગોનો ઉલ્લેખ કર્યો કે ઘટનાના પૂર્વે દ્વેષપૂર્ણ ભાષણો આપીને સરદારપુરા ◌ા પટેલોને મુસ્લિમો પર હુમલો કરવા અને તેમની હત્યા કરવા પ્રેરિત કરવામાં આવ્યા હતા. અદાલતનું ધ્યાન ફ.ફ.પ.સા. –૪૬ શાબીરમીયાં ◌ા અકુમિયા પઠાણની સાક્ષી તરફ દોરવામાં આવ્યું, જેમણે સોગંદપૂર્વક નિવેદન આપ્યું હતું કે ઘટનાથી વીસથી પચ્ચીસ દિવસ

પૂર્વે વિશ્વ હિંદુ પરિષદના નેતા હરેશ ભટ્ટ ગામમાં આવ્યા હતા અને પટેલ યુવાનોની બેઠક બોલાવી હતી. હરેશ ભટ્ટે વિદાવાની કાર્યવાહી િક ભાષામાં ભાષણ આપ્યું હતું કે મુસ્લિમો હિન્દુસ્તાન પર ભાર છે અને તેમને હિન્દુસ્તાનમાં રહેવાનો કોઈ હક નથી. આ વખતે જો તક મળે અને હિંસા થાય, તો એક પણ મુસ્લિમ બચી ન જાય. ત્યારબાદ ં. હરેશ ભટ્ટે ત્રિશૂલોનું વિતરણ કર્યું હતું. સાક્ષી ફ.ફ.પ.સા. –૬૦ બચુમિયા ઇમામમિયા ની સાક્ષીનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો, જેમણે નિવેદન આપ્યું હતું કે ૨૭મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ, જ્યારે તેઓ મહોલ્લાના ખૂણામાં આવેલા વડના વૃક્ષ નીચે બેઠા હતા, ત્યારે બજાર તરફથી ત્રણથી ચાર કાર આવી અને મહાદેવ તરફ ગઈ, જે હરેશ ભટ્ટ અને બજરંગ દળના નેતાઓનાં વાહનો હતાં. મહાદેવ મંદિરની અંદર પટેલોની બેઠક બોલાવવામાં આવી હતી અને ત્રિશૂલોનું વિતરણ કરવામાં આવ્યું હતું અને તે સમયે હરેશ ભટ્ટ કહી રહ્યા હતા કે જો આ વખતે રમખાણો થાય, તો એક પણ મુસ્લિમ બચી ન જવો જોઈએ. જો તેમને હથિયારો જોઈએ, તો તેમણે તેમને પૂછવા જોઈએ. અદાલતનું ધ્યાન ફ.ફ.પ.સા. –૪૯ ઇકબાલમિયા ની સાક્ષી તરફ પણ દોરવામાં આવ્યું, જેમણે નિવેદન આપ્યું હતું કે ઘટનાથી ત્રણ દિવસ પૂર્વે, તે સમયે ઉંઝાના વિધાનસભ્ય નારણભાઈ લલ્લુભાઈ સરદારપુરા ા મહાદેવ મંદિરે આવ્યા હતા અને પટેલોની બેઠક બોલાવી હતી. પટેલો માઇક પર કહી રહ્યા હતા કે નારણભાઈ લલ્લુભાઈ થોડા શમુદ્દા નં. ો કહેશે. તે સમયે નારણભાઈ લલ્લુભાઈએ કહ્યું હતું કે સરકાર તેમની છે અને તેઓ ઇચ્છે તે બધું કરી શકે છે. સાક્ષીની ઉલટ–તપાસનો સંદર્ભ આપીને દર્શાવવામાં આવ્યું કે આ બાબતે સાક્ષીને ખંડિત કરવામાં આવ્યા નથી અને આ મુદ્દે તેમની સાક્ષી અવિરોધિત

રહી છે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીઓની ઉલટ–તપાસમાં અનેક તથ્યો રેકોર્ડ પર આવ્યા છે, જેણે લોકોને નિશ્ચિત રીતે વર્તવા પ્રેરિત કર્યા હતા અને વિધાનસભ્ય નારણભાઈ લલ્લુભાઈ દ્વારા આપવામાં આવેલ દ્વેષપૂર્ણ ભાષણ આરોપીઓને ખાતરી સમાન હતું. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલ સાક્ષી સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે સમગ્ર ઘટના સમયની દૃષ્ટિએ પૂર્વે રચાયેલ કાવતરાનું પરિણામ હતી, જે ઘટના બનતાં પહેલાં જ ઘડવામાં આવ્યું હતું.

૧૫.૨૬ પછી, માનનીય વિશેષ સરકારી વકીલે ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૧ મંગાભાઈ રામભાઈ રાવલની સાક્ષીનો આધાર લઈને ધ્યાન દોર્યું કે આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે રાત્રિના લગભગ ૯ વાગ્યે રામભાઈ મોહનભાઈ પટેલે રસ્તાની બાજુએ એક ટ્રેક્ટર ઊભું રાખ્યું હતું, જેમાં કેરોસીનના બે થી ત્રણ અને ચાર બેરલ તથા પેટ્રોલનું એક બેરલ હતું. ત્યારબાદ ં. નટુભાઈ કચ્છરભાઈ પટેલ, જયંતિભાઈ અંબારામ પટેલ, કાળાભાઈ ભીખાભાઈ પટેલ, બકાભાઈ મંગળભાઈ પટેલ, કાન્તિભાઈ પ્રભુદાસ, જીતેન્દ્રકુમાર કાન્તિલાલ, ભીખાભાઈ જોતિભાઈ તેમના મકાનની સામેના રસ્તેથી પસાર થઈ કપૂરવાસ ખાતે કાન્તિભાઈ પ્રભુદાસના મકાન તરફ ગયા હતા. તેમણે તેમને કેરોસીનનાં કેન સાથે જતા જોયા હતા અને જ્યારે તેઓ તેમના મકાનની સામેમાંથી પસાર થયા ત્યારે ત્યાંથી કેરોસીનની ગંધ આવી રહી હતી, તેથી તેમને તેની જાણ થઈ હતી. આ સાક્ષીની સાક્ષી નોંધવાનું શરૂ કરતાં પહેલાંના નોંધપત્રનો સંદર્ભ આપીને જણાવાયું હતું કે આ સાક્ષીએ કહ્યું છે કે હિંદુઓ વિરુદ્ધ સાક્ષી ન આપવા માટે તેના પર દબાણ કરવામાં આવ્યું હતું. વધુમાં, સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે

રામેશ કાંતિ અને કાનુભાઈ જોતાએ આરોપીઓ વિરુદ્ધ સાક્ષી આપવાના સંદર્ભમાં સાક્ષીને ધમકી આપી હતી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે નોંધપાત્ર બાબત એ છે કે આશ્ચર્યજનક છે કે જેમના નામ પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા પોતાના નિવેદનોમાં અગાઉ સાક્ષીઓએ લીધા હતા, તેઓ પછીથી ખાસ તપાસ દળ સમક્ષ પોતાના નિવેદનોથી પીછેહઠ કરીને કહે છે કે પોલીસએ પોતાના તરફથી જ નામ નોંધ્યા હતા, જ્યારે તેમની સાક્ષીમાં તેમણે આરોપીઓનાં નામ લીધાં છે અને તેમની ઓળખ પણ કરી છે. આમ, સ્પષ્ટ છે કે સાક્ષીઓ પર આરોપીઓ વિરુદ્ધ સાક્ષી ન આપવા માટે દબાણ હતું. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે મંગાભાઈ રાવલની સાક્ષીથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આરોપીઓએ ગુનાના આચરણ માટે તેનો ઉપયોગ કરવા હેતુસર કેરોસીન અને પેટ્રોલ એકત્ર કર્યા હતા. તેથી, વિવાદિત ઘટના આરોપીઓ વચ્ચે રચાયેલ ષડયંત્રનું પરિણામ છે.

૧૫.૨૭ ત્યારબાદ ં. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે પૂર્વનિયોજિત ષડ્યંત્ર હતું એવો ફરિયાદ પક્ષનો કેસ વધુ મજબૂત થાય છે ફ.ફ.પ.સા. –૬૦ બચુમિયા ઈમામ્મિયા શેખની સાક્ષીથી, જેમણે નિવેદન આપ્યું છે કે ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના ચાર દિવસ પૂર્વે તેઓ રફીકભાઈના ગલ્લા પર બેઠા હતા, ત્યારે રઘુભાઈ રેવાભાઈ (આરોપી નં. ૨૬) એ તેમને તેમની કેબિન, જે તેમના ઘરને અડીને હતી, દૂર કરવા કહ્યું હતું, કારણ કે તેમના ઘરમાં ચારો ભરેલો હતો, જે સળગી શકે તેમ હતો. નોંધવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીની જેરોક્ષ તપાસ દરમિયાન એવી ચૂક બહાર લાવવામાં આવી છે કે તેમણે ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં આ હકીકત જણાવી નહોતી, પરંતુ

આવી ચૂકને મહત્ત્વપૂર્ણ ચૂક કહી શકાય નહીં, જેથી તેને વિરોધાભાસ ગણાવી શકાય, કારણ કે તે મુખ્ય ઘટનાથી પૂર્વની એક ઘટનાને સંબંધિત હતી. વધુમાં નોંધવામાં આવ્યું હતું કે ઉક્ત સાક્ષીએ એ પણ નિવેદન આપ્યું છે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ બંધનું આહ્વાન હતું અને સવારે આશરે ૧૦ વાગ્યે તેઓ પોતાના ગલ્લા પર બેઠા હતા ત્યારે રાજેશભાઈ પુનાભાઈ, રમેશભાઈ કાંતિભાઈ અને મહેશભાઈ જીવનભાઈ આવ્યા હતા અને તેમને જણાવ્યું હતું કે ગુજરાત બંધનું આહ્વાન કરવામાં આવ્યું છે અને તેમણે પોતાનો ગલ્લો બંધ કરી દેવો જોઈએ. વધુમાં, ફ.ફ.પ.સા. – ૬૨ રફીકમિયા મહંમદહુસેન શેખે નિવેદન આપ્યું છે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ પટેલ સમાજના કેટલાક લોકોએ તેમને તેમની કેબિન બંધ કરવા મજબૂર કર્યા હતા, અને જો એમ ન કરે તો તેને આગ લગાવી દેવાની ધમકી આપી હતી તથા તેમને મારવાનો પણ પ્રયાસ કર્યો હતો. આમ, રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ઘટનાના પૂર્વે પીડિતોની કેબિનો આગ લાગી શકે તેવી જગ્યાઓ પરથી હટાવી દેવામાં આવી હતી અને લોકોને તેમની કેબિનો બંધ કરવા પણ કહેવામાં આવ્યું હતું, જે સ્પષ્ટપણે એ હકીકતનો સંકેત આપે છે કે આરોપીઓ તરફથી પૂર્વયોજના તેમજ પૂર્વસંમતિથી કરાયેલ પ્રયત્ન હતો.

૧૫.૨૮ ફ.ફ.પ.સા. –૭૮ બસીરાબીબી બચુમિયા શેખ દ્વારા જયંતિભાઈ અંબારંભાઈ ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ આવ્યા હતા અને બોર–વેલના હિસાબની પુસ્તિકા લઈ ગયા હતા, તે સંદર્ભે રજૂ કરાયેલ સંસ્કરણ બાબતે, વિદ્વાન વકીલે આ પાસા પર વિશેષ આધાર મૂક્યો નથી. તે જ રીતે, ફ.ફ.પ.સા. –૭૪

સિકંદરમિયા રસુલમિયા શેખ દ્વારા વર્ણવવામાં આવેલા તે બનાવ પર પણ વિદ્વાન વકીલે વિશેષ આધાર મૂક્યો નથી, જેમાં કનુભાઈ જોતિભાઈએ તેને કહ્યું હતું કે જેમના લોકોએ ગોધરામાં ટ્રેન સળગાવી હતી, તેમ તેને કુબેર (તમાકુની એક બ્રાન્ડ) મળવાનો નથી.

૧૫.૨૯ જેટલા અંશે લોખંડની સળિયાને વિદ્યુત પુરવઠા સાથે જોડીને તેને મહમૂદમીયાના રૂમમાં મૂકવાની બાબતનો પ્રશ્ન છે, તેટલા અંશે વિધ્વાન Special Public Prosecutor એ ફ.ફ.પ.સા. –૨ ડૉ. પ્રવીણકુમાર પોપટલાલ સોનીની સાક્ષી પર આધાર મૂક્યો હતો, જેમણે ૧૩ વર્ષની અમુદ્દા નં. ાબાનુ મનુભાઈ શેખની તપાસ કરી હતી, અને દર્શાવ્યું હતું કે ઉક્ત દર્દીના કેસમાં આપવામાં આવેલી ઈતિહાસ મુજબ અગાઉના દિવસે તેણીને કરંટ આપવામાં આવ્યો હતો. વધુમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે ડૉક્ટરે આગળ સાક્ષી આપી હતી કે જો કોઈ રૂમમાં આગ લાગી જાય અથવા કોઈ વ્યક્તિ પર જીવંત વિદ્યુત તાર પડી જાય, તો અમુદ્દા નં. ાબાનુને થયેલી જેવી પ્રકારની ઈજાઓ થઈ શકે છે. ફ.ફ.પ.સા. –૪૮ શાબીરમીયાં ા કાદરમીયાં ા શેખની સાક્ષીનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો, અને દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે ઉક્ત સાક્ષીએ સાક્ષી આપી હતી કે એક લાંબી લોખંડની સળી કરંટ સાથે જોડવામાં આવી હતી અને રૂમમાં મૂકવામાં આવી હતી તથા રૂમમાંથી મદદ માટેના અવાજો અને ચીસો સંભળાઈ રહી હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે, આ રીતે, રેકોર્ડ પર પુરાવા આવ્યા છે કે એક લોખંડની સળી રૂમમાં મૂકીને વિદ્યુત તાર સાથે જોડવામાં આવી હતી અને અમુદ્દા નં. ાબાનુને વિદ્યુત

કરંટના કારણે ઈજાઓ પહોંચી હતી. ફ.ફ.પ.સા. –૧૦૫ ડી.એસ.પી. અનુપમસિંહ શ્રીજયસિંહ ગેહલોતની સાક્ષીનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો, અને દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે તેમની સાક્ષીમાંથી એ બહાર આવ્યું છે કે તેમના ઘરની બહાર રસ્તા પર ઘણા તાર પડેલા હતા. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ ફરિયાદ પક્ષના કેસને સમર્થન આપતો વધુ એક પરિબળ છે કે આ ઘટના પૂર્વનિયોજિત અને પૂર્વષડયંત્રિત હતી.

૧૫.૩૦ એસિડની બોટલો લઈ જવાના સિદ્ધાંત બાબતે, વિદ્વાન વકીલે તેના પર વિશેષ નિર્ભરતા રાખી નથી અને સ્વીકાર્યું છે કે કોઈને પણ એસિડથી કોઈ ઈજા થઈ નથી.

૧૫.૩૧ મેમણની દુકાન તોડવા બાબતે, વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી છે કે આ બાબતે કોઈ પુરાવો નથી અને જ્યાં સુધી મેમણોનો સંબંધ છે, તેમણે આ બાબતે કંઈ કહ્યું નથી. એ જ રીતે, ઈબ્રાહીમિયાના કેબિનની નીચે કેરોસીનથી ભીંજવેલું ચીથરું મૂકવામાં આવ્યું હતું એ સિદ્ધાંત પર પણ વિશેષ ભાર મુકાયો નથી.

૧૫.૩૨ મુન્સફખાન પઠાણના ઘેર યોજાયેલી શાંતિસભાઓ બાબતે, આ રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સરપંચની હાજરીમાં મુન્સફખાનના નિવાસસ્થાને શાંતિ માટે બોલાવવામાં આવેલી બીજી સભા ફ.ફ.પ.સા. –૭૦ મુન્સફખાનની સાક્ષી દ્વારા સાબિત થઈ છે. મુન્સફખાન દ્વારા આપવામાં આવેલ આવૃત્તી ને ફ.ફ.પ.સા. –૯૦ પી.એસ.આઈ. પરમારની સાક્ષીથી સમર્થન મળે છે, જેઓએ સુન્દરપુરમાંથી કેટલાક

મુસ્લિમોને લાવ્યા હતા, કારણ કે તેમને તેમના જીવનને કંઈક નુકસાન થવાની આશંકા હતી. ફ.ફ.પ.સા. –૭૦ મુન્સફખાનની સાક્ષીનો સંદર્ભ આપીને એ વાત તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું કે તે સાક્ષી દ્વારા આપવામાં આવેલ આવૃત્તી મુજબ, ૧લી માર્ચે બે સભાઓ બોલાવવામાં આવી હતી અને બીજી સભામાં સરપંચ આવ્યા હતા. ૨૮મી ફેબ્રુઆરીના રોજ બનેલી ઘટનાને લગતા બે પાસાં છે. હરિભાઈ દ્વારા આપવામાં આવેલ પ્રથમ માહિતી અહેવાલ તેમ જ લખવામાં આવ્યો હતો અને તેમને આપવામાં આવ્યો હતો અને જ્યારે પી.એસ.આઈ. પરમાર આવ્યા, ત્યારે ગુનો નોંધવા માટે તે તેમને આપવામાં આવ્યો હતો. બીજી સભામાં ગામના અગ્રણી લોકો બોલાવવામાં આવ્યા હતા. તે પૈકી બે વ્યક્તિઓ હાજર રહી હતી અને સરપંચ કાંતિભાઈએ નિવેદન કર્યું હતું કે તેમના પાવરમાં કંઈપણ કરવું શક્ય નહોતું, જે સ્પષ્ટપણે બતાવે છે કે આરોપીઓ ષડ્યંત્ર રચી રહ્યા હતા. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે હરિભાઈ દ્વારા આપવામાં આવેલ પ્રથમ માહિતી અહેવાલના આધારે ગુનો નોંધવામાં આવ્યો હતો. ફ.ફ.પ.સા. –૫૬ આયુબમિયા રસુલમિયા શેખની સાક્ષીનો સંદર્ભ આપીને એ વાત તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષી સભામાં હાજર હતા. અદાલતનું ધ્યાન આ સાક્ષીની જુબાની ી તરફ દોરવામાં આવ્યું હતું જેથી દર્શાવી શકાય કે સાક્ષીની ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ની નિવેદન બાબતે તેની જુબાની ી કરવામાં આવી હતી, જ્યારે સાક્ષીનું બીજું નિવેદન ૧૯મી મે, ૨૦૦૮ના રોજ નોંધાયું હતું, જેમાં આ પાસાનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, પરંતુ તેના અંગે કોઈ પડકાર ઉઠાવવામાં આવ્યો નથી, કારણ કે આ બાબતે તેની સામે કોઈ વિરોધાભાસ દર્શાવવામાં આવ્યો નથી.

૧૫.૩૩ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ગોધરા ઘટનાના પશ્ચાત્ત, ઘટેલી ઘટનાઓ એ હકીકત તરફ સંકેત આપે છે કે એક ષડ્યંત્ર રચાયું હતું. ષડ્યંત્રના અમલીકરણરૂપે, પંચાયત કચેરીની નજીક આશરે ૯:૩૦ વાગ્યે ઘટનાઓ શરૂ થઈ. એક વિશાળ ભીડ એકત્રિત થઈ અને શેખ મહોલ્લાના મકાનોને નિશાન બનાવવામાં આવ્યા. પોલીસને સંતોષ હતો કે ભીડ વિખેરાઈ ગઈ છે અને ગામ છોડીને જતી રહી છે. તે સમયે પોલીસને એ ભાન નહોતું કે એ જ ભીડ ફરી એકત્રિત થશે અને કોઈ દુષ્કૃત્ય કરી શકે છે. હકીકત એ છે કે પોલીસ સ્થળ છોડીને ગઈ હતી અને તરત જ ત્યારબાદ ં. , વિવાદિત ઘટના બની. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ૧૧:૩૦થી ૨:૩૦ સુધી ભીડ શેખ મહોલ્લામાં જ રહી અને મહેમૂદમિયા ના ઘરને ઘેરી લીધો, જે સ્પષ્ટ દર્શાવે છે કે તેઓ ઘરને સંપૂર્ણપણે નાશ પામતું જોવા માંગતા હતા અને ઘરના અંદરના વ્યક્તિઓના મૃત્યુની ઈચ્છા રાખતા હતા. મહેમૂદમિયા ના ઘરના અંદર રહેલા તમામ વ્યક્તિઓ મદદ માટે બૂમો પાડી રહ્યા હતા; જોકે ભીડના ભયથી કોઈ પણ તેમની મદદે આવી શક્યો નહોતો. નોંધવામાં આવ્યું હતું કે ઘરના અંદર રહેલા અનેક લોકો દાઝના ઈજાઓ, શ્વાસઘોટ, વગેરેના કારણે મૃત્યુ પામ્યા. જ્યારે વ્યક્તિઓ આગ લગાવવામાં આવેલા ઘરના અંદર હતાં, ત્યારે ભીડને સારી રીતે ખબર હતી કે આ વ્યક્તિઓનો જીવ લેવામાં આવશે.

૧૫.૩૪ રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ગોધરાની ઘટના ૨૭મીએ બની હતી અને ૧લી માર્ચની આ ઘટના બે ભાગમાં વહેંચાયેલી છે. આ ઘટના બે દિવસ મુદ્દા નં. બની હતી, કારણ કે આ સમયગાળા દરમિયાન કાવતરું રચાયું હતું. ગોધરા

ઘટનાના મુદ્દા નં. બે દિવસમાં કેટલીક ઘટનાઓ બની હતી, સંબંધે પ્રથમ માહિતી અહેવાલો નોંધાયા હતા. કેટલીક કાર્યવાહી નેતાઓએ લોકોને ચોક્કસ કૃત્યો કરવા ઉશ્કેરીને કરી હતી. ૨૮મી ફેબ્રુઆરીએ દુકાનો બંધ હતી અને કેબિનો સળગાવવામાં આવી હતી, સંબંધે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ માત્ર ૬ઠ્ઠી માર્ચે નોંધાયો હતો. મુન્સફખાન પઠાણના નિવાસસ્થાને શાંતિસભા યોજાઈ હતી, જેમાં કાનુભાઈ સરપંચ ઉપસ્થિત રહ્યા હતા. પીએસઆઈ શ્રી પરમાર પણ હાજર હતા, છતાં પંચાયત કચેરી ખાતે ઘટના બની હતી અને પોલીસને હવામાં ગોળીબાર કરવો પડ્યો હતો. ત્યારબાદ ં. પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાયો હતો, જેના પછી શેખ મહોલ્લામાં ત્રણ કેબિનો સળગાવવામાં આવી હતી, જ્યાં મુસલમાનોને નિશાન બનાવવામાં આવ્યા હતા. કાવતરાનો અનુમાન લગાવવા માટે કેટલીક પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લઈ શકાય તે દર્શાવવા માટે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૦નો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો. દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે પરિસ્થિતિ તંગ હોવા છતાં પોલીસ ઘટના સ્થળ છોડીને ચાલી ગઈ હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે કેટલાક પીડિતો જીવિત બચી ગયા તે માત્ર આથી એવું માનવાનું નથી કે તેઓ ઘરની અંદર નહોતા, કારણ કે તેઓ ઘરના કયા ભાગમાં છુપાયા હતા તેના પર બધું નિર્ભર હતું. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ કાવતરાનો સ્પષ્ટ બનાવ છે, એટલે કે હેલોજન લાઈટો વગેરેની ગોઠવણ, જે દર્શાવે છે કે ગુનો સહેલો બને તે માટે ખાસ બાબતો કરવામાં આવી હતી. લગભગ સોળ સાક્ષીઓના પુરાવામાંથી કેટલીક પરિસ્થિતિઓ નોંધપાત્ર રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવી છે, જે દર્શાવે છે કે કાવતરું રચાયું હતું. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે નીચલી અદાલતે આ પરિસ્થિતિઓમાંથી કોઈનું પણ યોગ્ય રીતે

મૂલવણી કરી નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ગોધરા ઘટનાના પછીની ઘટનાઓનું ક્રમ એ દર્શાવે છે કે આ બધી ઘટનાઓ આરોપી વ્યક્તિઓ દ્વારા રચાયેલા કાવતરાને આગળ વધારવા માટેની છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે શેખ મહોલ્લાના ખૂણે આવેલી લગભગ ત્રણ કેબિનો સળગાવવામાં આવી હતી. જ્યારે પીએસઆઈ પરમાર પેટ્રોલિંગ કરી રહ્યા હતા, ત્યારે તેમણે આ કેબિનો સળગતી જોઈ હતી. આ પાસું દર્શાવે છે કે મુસલમાનોને નિશાન બનાવવામાં આવ્યા હતા. ૨૮મીએ સળગાવવામાં આવેલી દુકાનોમાં મોટાભાગની મુસલમાનોની હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે દસ કે અગિયાર દુકાનો બાજુબાજુમાં આવેલી હતી અને તેથી જો મુસલમાનોની આઠ દુકાનોને આગ લગાવવામાં આવે તો બાજુની દુકાનોને પણ આગ લાગી જાય અને આ રીતે હિંદુ સમુદાયના સભ્યોની ત્રણ દુકાનો પણ સળગી ગઈ, ભલે એ ટોળાની ઈચ્છા ન રહી હોય. વિદ્વાન વકીલના અનુસાર, કેટલીક બાબતો અંગે અદાલત અનુમાન કાઢી શકે છે.

૧૫.૩૫ વિદ્વાન વિશેષ સરકારી વકીલે વધુમાં રજૂઆત કરી કે ઘટનાઓની જે શૃંખલા બની છે, તેને જોતા સ્પષ્ટ છે કે ષડયંત્રને અમલમાં મૂકવા માટે ઉપરોક્ત કૃત્યો કરવામાં આવ્યા છે અને આ ષડયંત્રનો સ્પષ્ટ કિસ્સો છે. હેલોજન લાઈટો લગાવવાનું આ બાબતનું સૂચક છે કે ભીડના સભ્યોને સુવિધા આપવા માટે ષડયંત્રને અમલમાં મૂકવા દૃષ્ટિએ કોઈ વિશિષ્ટ કાર્ય કરવામાં આવ્યું હતું. સોળ સાક્ષીઓના પુરાવામાંથી જે પરિસ્થિતિઓ પ્રગટ થાય છે, તેમાં કેટલાક ચૂક–ચૂકાવણીઓ પુરાવામાં અનિવાર્યપણે હોવાની જ છે, જે જુબાનીમાં બહાર લાવવામાં

આવી છે. રજૂઆત કરવામાં આવી કે અદાલતે સાક્ષીઓની માનસિક સ્થિતિ, ભય અને આઘાતની લાગણી વગેરેને ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ, કારણ કે તેમના નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા તે સમયે તેમના સગા–સંબંધીઓની દફનવિધિ ચાલી રહી હતી. તેથી, જો આઘાત અને માનસિક સ્થિતિને કારણે તેમણે કોઈ પાસું જણાવ્યું ન હોય, તો તેને અવગણવું જોઈએ. રજૂઆત કરવામાં આવી કે કેટલીક પરિસ્થિતિઓ રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવી છે, જે દર્શાવે છે કે ષડયંત્ર રચાયું હતું અને ષડયંત્રને અમલમાં મૂકવા માટે ચોક્કસ કૃત્યો કરવામાં આવ્યા હતા. દંડ સંહિતાની કલમ ૧૨૦બી હેઠળના અપરાધના સંદર્ભમાં સાક્ષીઓના પુરાવાનું વિશ્લેષણ કરતી વખતે નીચલી અદાલતે નોંધેલા તારણોનો ઉલ્લેખ કરીને રજૂઆત કરવામાં આવી કે કલમ ૧૨૦બી હેઠળનો આરોપ સાબિત થયેલ નથી એવું ઠરાવતાં નીચલી અદાલતે રેકોર્ડ પુરાવાની યોગ્ય દૃષ્ટિકોણથી મૂલવણી કરવામાં નિષ્ફળ રહી છે. રજૂઆત કરવામાં આવી કે નીચલી અદાલતે પરિસ્થિતિઓનું યોગ્ય રીતે વિચારણું કર્યું નથી અને ગોધરા ઘટનાપછીની ઘટનાઓની શૃંખલા એ બાબતનું સૂચક છે કે આ કૃત્યો ષડયંત્રને અમલમાં મૂકવા માટે કરવામાં આવ્યા હતા. ફ.ફ.પ.સા. –૧૦૫ શ્રી અનુપમસિંહ શ્રીજયસિંહ ગેહલોતની સાક્ષીનો ઉલ્લેખ કરીને દર્શાવવામાં આવ્યું કે તેમને એક ચોક્કસ પંપથી માહિતી મળી હતી કે પટેલોએ કેરોસીન અને પેટ્રોલ ખરીદ્યું હતું અને આ બાબતો અંગે કેટલાક પોલીસકર્મીઓને સૂચનાઓ આપવામાં આવી હતી. ઉક્ત સાક્ષીની સાક્ષીનો સંદર્ભ આપીને દર્શાવવામાં આવ્યું કે જણાય છે કે પેટ્રોલ પંપના માલિકોએ પણ આ ઘટનામાં મહત્વની ભૂમિકા ભજવી હતી. કેરોસીન અને પેટ્રોલ ભરેલા ટ્રેક્ટરો ગામમાં લાવવામાં આવ્યા હતા. બસીરાબીબી બાબતે, તેમના પતિનું

અવસાન થઈ ચૂક્યું હતું અને તેથી, એવી માનસિક સ્થિતિમાં, તેમણે ભાજિયા ઘટનાને લગતું કોઈ નિવેદન ન આપ્યું હોય તે શક્ય છે. રજૂઆત કરવામાં આવી કે કોઈપણ પરિસ્થિતિનું યોગ્ય રીતે વિચારણું કરવામાં આવ્યું નથી અને ગોધરામાં ટ્રેન સળગાવ્યા પછી જે ઘટનાઓ બની, એટલે કે દસ દુકાનો સળગાવવી, ૨૮મી ફેબ્રુઆરીએ પંચાયત કાર્યાલયની નજીકની ઝૂંપડીઓ સળગાવવી, અને ૧લી માર્ચના સાંજે શેખ મહોલ્લામાં ત્રણ ઝૂંપડીઓ સળગાવવી, આ બધા પાસાં દર્શાવે છે કે આ કૃત્યો ગામમાંથી ચોક્કસ મુસ્લિમોને હટાવવાના ષડયંત્રને અમલમાં મૂકવા માટે કરવામાં આવ્યા હતા, ત્યારબાદ ં. મુખ્ય ઘટના બની હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી કે ષડયંત્રકારોની સાચી યોજના કદાચ કોઈપણ વ્યક્તિને જાણવા ન મળે, પરંતુ આ ઘટનાઓ જે રીતે બની છે તે પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ચોક્કસ વર્ગના લોકોને નામુદ્દા નં. કરવા માટે ષડયંત્ર રચાયું હતું.

૧૫.૩૬ ત્યારબાદ ં. નીચલી અદાલત દ્વારા તે આરોપીઓને નિર્દોષ છૂટકારો આપતાં નોંધાયેલ નિષ્કર્ષોનો સંદર્ભ અપાયો, જેમને શંકાનો લાભ આપવામાં આવ્યો હતો; તેમનો સંદર્ભ પછીના તબક્કે આપવામાં આવશે.

૧૫.૩૭ એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે હાલના કેસની હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતાં, ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ અને ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ મહાદેવ મંદિરે તમામ આરોપીઓની બેઠક થઈ હતી. રાજકીય નેતાઓએ પણ પટેલ સમુદાયના લોકોને મુસ્લિમો સામે પ્રત્યાઘાત કરવા પ્રેરિત

કરવા માટે ભાષણો આપ્યાં હતાં. ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ પૂર્વે પંચાયત કાર્યાલય અને પ્રાથમિક શાળાની નજીક અંદાજે દસ કેબિન સળગાવી દેવામાં આવી હતી, જેમાંથી મોટા ભાગની મુસ્લિમોને સંબંધિત હતી અને એક કે બે કેબિન રાવલ્સ વગેરેને સંબંધિત હતી. ત્યારબાદ ં. , ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સાંજે, પંચાયત કાર્યાલય નજીક ભીડ એકત્ર થઈ. સુન્દરપુર ગામની દિશાથી અંદાજે એક હજાર લોકોની એક ભીડ આવી હતી અને સરદારપુરા ગામમાંથી પણ અંદાજે પાંચસો લોકોની બીજી ભીડ આવી હતી. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું કે આ તમામ પરિસ્થિતિઓ સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે એક ગેરકાયદેસર ેમંડળી ા રચાઈ હતી, જેના હેતુ સંપૂર્ણપણે ગેરકાયદેસર હતો, એટલે કે મુસ્લિમોનો નાશ કરવો. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું કે પોલીસ દ્વારા ગોળીબાર કરવામાં આવતા અસ્થાયીરૂપે ભીડ વિખેરાઈ ગઈ હતી અને ફરી શેખ મહોલ્લા તરફ એકત્ર થઈ હતી તથા રાત્રે લગભગ ૧૦ વાગ્યે ત્રણ કેબિન સળગાવી દેવામાં આવી હતી. ભીડ ફરી એકત્ર થઈ અને લગભગ ૧૧:૩૦ વાગ્યે શેખ મહોલ્લામાં આવી પહોંચી અને શેખ મહોલ્લાના લગભગ તમામ મકાનો સળગાવી દીધા/લૂંટી નાખ્યા. એટલું જ નહીં, જીપ, કાર અને સ્કૂટર પણ સળગાવી દેવામાં આવ્યાં અને ત્યારબાદ ં. ભીડ મહેમૂદમિયા ના મકાન તરફ આગળ વધી, જેમાં મહિલાઓ, બાળકો અને પુરુષોએ આશરો લીધો હતો. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું કે મહેમૂદમિયા નું ઘર એ જાણતા છતાં આગને સોંપવામાં આવ્યું કે ઘર અંદર આશ્રય લીધેલ વ્યક્તિઓ બળી મરી જશે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે, તેથી, આ દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૧ અને ૧૪૯ના અર્થમાં ગેરકાયદેસર ેમંડળી ાનો સ્પષ્ટ કેસ છે અને તે દંડ સંહિતાની કલમ ૧૨૦બી હેઠળનો ષડ્યંત્રનો પણ

કેસ છે.

૧૫.૩૮ આવી રજૂઆતના સમર્થનમાં, વિદ્વાન વકીલે સર્વોચ્ચ અદાલતના રામેશ અને અન્ય વિ. હરિયાણા રાજ્ય, (૨૦૧૦) ૧૩ એસસીસી ૪૦૯,ના નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો, એ સિદ્ધાંત માટે કે જ્યારે કોઈ સભા ગેરકાયદેસર ેસર હોવાનું જણાય અને જો ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના કોઈ સભ્ય દ્વારા સામાન્ય ઉદ્દેશની અનુસંધાને ગુનો કરવામાં આવે, તો ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાનો દરેક સભ્ય બીજા સભ્ય દ્વારા કરાયેલા ગુનાનો દોષી ગણાશે. આ અદાલતે તે કેસના તથ્યોના આધારે નોંધ્યું કે તમામ આરોપીઓ એકસાથે ઘટનાસ્થળે આવ્યા હતા અને એકસાથે ત્યાંથી ગયા હતા, અને તેથી આ નિષ્કર્ષથી બચવાનો કોઈ ઉપાય નહોતો કે તેમાંના અપીલકર્તાઓ ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના સભ્યો હતા અને ગુનાઓ સામાન્ય ઉદ્દેશની અનુસંધાને કરવામાં આવ્યા હતા; અને તેથી, સભાના કોઈપણ અન્ય સભ્ય દ્વારા કરાયેલા ગુનાના માટે તેઓમાંથી દરેક જવાબદાર નં. ાર રહેશે.

૧૫.૩૯ વિદ્વાન વિશેષ સરકારી વકીલે ત્યારબાદ ં. પ્રતિવાદી આરોપીને શંકાનો લાભ આપી નિર્દોષ છૂટકારો આપતાં નીચલી અદાલતે નોંધેલા તારણોનો સંદર્ભ આપ્યો હતો, અને એવી રજૂઆત કરીને આ તારણોને પડકાર્યા હતા કે નીચલી અદાલત પુરાવાની યોગ્ય પરિપ્રેક્ષ્યમાં મૂલવણી કરવામાં નિષ્ફળ રહી છે અને તેથી નિર્દોષ છૂટકારાનો ચુકાદો અને આદેશ રદ કરવામાં આવવો યોગ્ય છે.

૧૬. શ્રી મિહિર દેસાઈ, વરિષ્ઠ વકીલ, શ્રી કલ્પેશ શાસ્ત્રી, વિદ્વાન વકીલ સાથે, ફોજદારી અપીલો નં. ૧૪૦, ૧૪૨ અને ૧૪૮ of ૨૦૧૨ માં અપીલકર્તાઓ તરફથી, અદાલતનું ધ્યાન નીચલી અદાલત દ્વારા દરેક એવા આરોપી અંગે નોંધાયેલા તારણો તરફ દોર્યું, જેમના નિર્દોષ છૂટકારાને આ અપીલોમાં પડકારવામાં આવ્યો છે, અને તે અંગે પોતાની રજૂઆતો કરી છે, જેનો ઉલ્લેખ પછીના તબક્કે દરેક અલગ અલગ આરોપીના કેસ પર વિચારણા કરતી વખતે કરવામાં આવશે.

૧૬.૧ અપીલોના ગુણદોષ અંગે, વિદ્વાન વકીલે વિદ્વાન વિશેષ સરકારી વકીલ દ્વારા રજૂ કરાયેલા તર્કોનું પુનરાવર્તન કર્યું અને વધુમાં રજૂ કર્યું કે સર્વોચ્ચ અદાલત તેમજ આ વડી અદાલત દ્વારા અનેક નિર્ણયોમાં નિર્ધારિત થયેલી કાયદાની સુસ્થાપિત સ્થિતિ અનુસાર, એકવાર કોઈ વ્યક્તિને સમાન હેતુ ધરાવતી ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાનો સભ્ય ગણવામાં આવે, ત્યારથી સંબંધિત અપરાધ માટે દોષી ઠરાવવા તે વ્યક્તિ સામે કોઈ સ્પષ્ટ કૃત્ય આક્ષેપિત કરવું આવશ્યક રહેતું નથી. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે આ એવો કેસ છે જેમાં કોઈ શંકા નથી અને ગંભીરતાપૂર્વક વિવાદ કરી શકાય તેમ નથી કે મોટી ટોળકી એવા વિસ્તારમાં પ્રવેશી હતી જ્યાં તેઓ વસવાટ કરતા ન હતા અને તેઓ લોકાલિટી/મહોલ્લાના અંત સુધી ગયા હતા અને કેટલાક લોકોની હત્યા કરવામાં આવી હતી. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે આ હકીકત અંગે કોઈ શંકા નથી અને ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ા હતી એ હકીકત અંગે તથા જે પ્રકારના નિવેદનો

કરવામાં આવી રહ્યા હતા, જેને સાક્ષીઓએ એક પછી એક પુનરાવર્તિત કર્યા છે, તેના અંગે પણ કોઈ શંકા નથી. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાનો સામાન્ય હેતુ વ્યક્તિઓને શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાનો અને નિશ્ચિત સમુદાયના લોકોને મારી નાખવાનો હતો, જેમાં શંકા કરી શકાય તેમ નથી. જો આ બાબત અંગે શંકા ન હોય, તો સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયો અનુસાર, આવી ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાનો સભ્ય રહેલી દરેક વ્યક્તિ, તે વ્યક્તિ દ્વારા કોઈ સ્પષ્ટ કૃત્ય કરવામાં આવ્યું હોય કે ન હોય, છતાં દોષી ઠરશે. તે સંદર્ભમાં, ફક્ત એ જ તપાસવાનું રહે છે કે કોઈ નિશ્ચિત વ્યક્તિ સભામાં હાજર હતી કે નહીં. તે સિવાય બીજું કંઈ કરવાની જરૂર રહેતી નથી. તેથી, રજૂ કરવામાં આવ્યું કે એકવાર એવું દર્શાવવામાં આવે કે વિશ્વસનીય પુરાવાનો કોઈ અંશ છે કે કોઈ વ્યક્તિ અંદર ગયેલી ટોળકીનો ભાગ હતી, તો ત્યાં કોઈ નિષ્પક્ષ દર્શક હોવાનો પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી અને અંદર ગયેલા બધા જ લોકો બૂમાબૂમ અને ચીસો પાડી રહ્યા હતા, વગેરે. ત્યારપછી અદાલતે માત્ર એટલો જ પ્રશ્ન નિર્ધારિત કરવાનો રહે છે કે આવી વ્યક્તિ ટોળકીનો ભાગ હતી કે નહોતી. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે સાક્ષ્ય બાબતે કેટલીક બાબતો ધ્યાનમાં રાખવાની છે, જેમ કે ૧લી માર્ચની ઘટના રાત્રે બની હતી અને ૨જી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાયો હતો, જેમાં અઠ્ઠાવીસ વ્યક્તિઓના નામ નોંધાયેલા છે. ત્યારપછી પંચાવન વ્યક્તિઓ સામે આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું અને પ્રથમ આરોપપત્ર ૨૭મી જુલાઈ, ૨૦૦૨ના રોજ દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું. એ દરમ્યાન, સર્વોચ્ચ અદાલતમાં બે અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી, એક રાષ્ટ્રીય માનવ અધિકાર આયોગ દ્વારા, જેમાં કેસને ગુજરાત બહાર

સ્થળાંતરિત કરવાની પ્રાર્થના કરવામાં આવી હતી, અને બીજી અરજી અન્ય કોઈ વ્યક્તિ અથવા સંસ્થા દ્વારા તપાસના સ્થળાંતર માટે દાખલ કરવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ ં. , ૬ઠ્ઠી નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના રોજ, આ કેસ અંગે આઠ સોગંદનામાં દાખલ કરવામાં આવ્યા અથવા શપથપૂર્વક સ્વીકારવામાં આવ્યા. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે કુલ આડત્રીસ પીડિત સાક્ષીઓ છે, જેમાંથી આઠે સોગંદનામાં દાખલ કર્યા છે. ૨૧મી નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના રોજ, ગોધરા ઘટનાની આડઅસરરૂપે બનેલી ઘટનાઓમાંથી ઉપજી આવેલી તમામ સુનાવણીઓ પર, જેમાં સરદારપુરા ા ગામમાંથી ઉદ્ભવેલી ઘટના સંબંધિત સુનાવણી પણ સમાવિષ્ટ હતી, સર્વોચ્ચ અદાલતે સ્થગિતી ફરમાવી. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે ત્યારબાદ ં. કેસ ૨૦૦૮ના વર્ષમાં સામે આવ્યો અને ૨૬મી માર્ચ, ૨૦૦૮ના રોજ વિશેષ તપાસ ટીમની નિમણૂક કરવામાં આવી, જેને ગુજરાત રાજ્યે સ્વીકારી હતી. તેના પરિણામે, ૧લી એપ્રિલ, ૨૦૦૮ની તારીખની સૂચના બહાર પાડવામાં આવી, જેના દ્વારા વિશેષ તપાસ ટીમનું ગઠન કરવામાં આવ્યું. તેથી, પાંચ વર્ષ માટે કેસો પર સ્થગિતી રહી. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે ત્યારબાદ ં. ૧લી મે, ૨૦૦૯ના રોજ સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા ચુકાદો આપવામાં આવ્યો. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે ત્યારપછી, સર્વોચ્ચ અદાલતે સુનાવણી પરની સ્થગિતી હટાવી અને ૨૦૦૮માં વિશેષ તપાસ ટીમ દ્વારા વધુ તપાસ હાથ ધરવામાં આવી. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે ત્યારબાદ ં. વિશેષ તપાસ ટીમે કેસમાં વધુ તપાસ હાથ ધરી.

૧૬.૨ વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા મુજબ, જ્યારે કોઈ સાક્ષીની સાક્ષીમાં

વિરોધાભાસ બહાર આવે, ત્યારે કેસના બે પાસાઓનું ધ્યાનમાં રાખવું પડે છે; પ્રથમ, કે આ દંગા સંબંધિત કેસ હતો અને વ્યક્તિગત કેસ નહોતો, જેમાં સામાન્ય રીતે સર્વોચ્ચ અદાલતે બે સાક્ષી કસોટી અપનાવી છે; બીજું, આ કેસોમાં તપાસ એક સંસ્થા પાસેથી બીજી સંસ્થાને સોંપાતાં તેનું ગમન થયું હતું, નીચલી અદાલતમાં ચાલી રહેલી કાર્યવાહી સ્થગિત રાખવામાં આવી હતી અને એવા સંદર્ભમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે અનુભવ્યું હતું કે સાક્ષીઓ પર ધમકી હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે રાષ્ટ્રીય માનવ અધિકાર આયોગે ગુજરાતમાં સર્વે કર્યો હતો અને અહેવાલ જુલાઈ, ૨૦૦૨માં રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે પ્રથમ માહિતી અહેવાલો અને નિવેદનો યોગ્ય રીતે નોંધવામાં આવતા નથી અને, તેથી, સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ તપાસ હસ્તાંતરણ માટેની અરજી દાખલ કરવાની તેમજ વિશેષ અદાલતો અને વિશેષ સરકારી વકીલોની નિમણૂક કરવાની જરૂર હતી. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સર્વોચ્ચ અદાલતને એ બાબતનું ભાન હતું કે આ કેસના સાક્ષીઓને રક્ષણની જરૂર પડશે, કારણ કે તેઓને ભયભીત કરવામાં આવ્યા હતા, તેઓ યોગ્ય રીતે કે અયોગ્ય રીતે, ભય હેઠળ રહ્યા હોત, અને તેથી, સાક્ષીઓને લગતી માર્ગદર્શિકાઓ આપવામાં આવી હતી. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આ કેસની વિશિષ્ટ પરિસ્થિતિઓમાં, સાક્ષીઓએ અદાલતમાં જે કહ્યું છે અને અગાઉ જે કહ્યું હતું તે જોવાની જરૂર છે. વધુમાં, નીચેના પરિબળોને ધ્યાનમાં લેવાની આવશ્યકતા છે: –

(૧) અનેક સાક્ષીઓ ઘાયલ સાક્ષીઓ હતા;

(૨) જે ઘાયલ નહોતા તેમણે પણ આ વિશિષ્ટ હત્યાકાંડમાં પોતાના સંબંધીઓને ગુમાવ્યા હતા;

(૩) તેમની અને નામજોગ દર્શાવવામાં આવેલા વ્યક્તિઓ વચ્ચે કોઈ વ્યક્તિગત દુશ્મની નહોતી; અને

(૪) આ કેસની વિશિષ્ટ પરિસ્થિતિઓ, જેના નોંધ સર્વોચ્ચ અદાલતે લીધી હતી.

૧૬.૩ એ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આ સંદર્ભમાં અગાઉના નિવેદનો તથા તેમણે અદાલતમાં આપેલા નિવેદનો સંબંધે દર્શાવવામાં આવેલા વિરોધાભાસો પર આપેલ ભાર પર વિચાર કરવો જરૂરી છે. સોગંદનામાઓ બાબતે રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે અડત્રીસ પીડિત સાક્ષીઓમાંથી આઠે કેસનું સ્થાનાંતરણ કરવાની મર્યાદિત પ્રાર્થનાસહ સોગંદનામાં દાખલ કર્યા હતા અને કોને દોષિત ઠરવવો અને કોને નહીં તે નક્કી કરવાની મનશા સાથે નહોતા. સોગંદનામાં ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના રોજ કરવામાં આવ્યા હતા, જ્યારે પ્રથમ આરોપપત્ર ૨૭ જુલાઈ, ૨૦૦૨ના રોજ દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું અને વિશેષ તપાસ દળ ૨૬ માર્ચ, ૨૦૦૮ના રોજ તપાસ એજન્સી બન્યું હતું. તેથી, ૨૦૦૨ અને ૨૦૦૮ વચ્ચે એવો સમયગાળો હતો, જેમાં કોઈ તપાસ એજન્સી નહોતી. આથી રજૂ કરવામાં આવ્યું કે સોગંદનામાં આંકિત કરવાની કોઈ પ્રશ્ન જ ઉપસ્થિત થતો નથી અને તેથી આ પ્રકારના, આંકિત ન કરાયેલા દસ્તાવેજોને ધ્યાનમાં લેવું યોગ્ય નહીં થાય. સોગંદનામાંને સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળના પૂર્વ નિવેદનો તરીકે ગણવામાં આવી શકે છે કે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ હેઠળ સાક્ષીઓને વિરોધાભાસી ઠરાવવા માટે વાપરી શકાય છે કે કેમ, તે બાબતે રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ હેઠળ સાક્ષીને

વિરોધાભાસી ઠરાવવા માટે તેનો ઉપયોગ કરી શકાય નહીં, કારણ કે આ એક વિશિષ્ટ કેસ હતો, જેમાં ૨૦૦૨થી ૨૦૦૮ સુધી, જ્યાં સુધી મુદતવિચારણાની કામગીરીનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી સ્થગન હતું. જોકે, ફરિયાદ પક્ષની એજન્સી બાબતે તપાસ પર કોઈ સ્થગન નહોતું અને તેમણે આરોપપત્ર દાખલ કર્યા પછી તેમનું કાર્ય પૂર્ણ થઈ ગયું હતું. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે વર્તમાન કેસના તથ્યોમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ૨૦૦૮માં એસ.આઈ.ટી.ની રચના કરવાનો આદેશ આપ્યા પછી આગળની તપાસ બીજી એજન્સી દ્વારા હાથ ધરવામાં આવી હતી, ત્યારબાદ ં. ૨૦૦૮માં બીજું આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું અને મુદતવિચારણા પરનું સ્થગન હટાવવામાં આવ્યું હતું. આ તથ્યોમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સર્વોચ્ચ અદાલતમાં દાખલ કરાયેલાં તથા એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ કરવામાં આવેલાં સોગંદનામાં પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ હેઠળ સાક્ષીને વિરોધાભાસી ઠરાવવા માટે ઉપયોગમાં લઈ શકાય નહીં.

૧૬.૪ વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે નીચલી અદાલતે આરોપીઓને ધારા ૧૨૦બી હેઠળના ષડયંત્રના આરોપમાંથી ખોટી રીતે નિર્દોષ છોડી મૂક્યા છે. જણાવવામાં આવ્યું હતું કે ગોધરામાં ટ્રેનને આગ લગાવવાની ઘટના ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ બની હતી; તેમ છતાં, ૨૭ ફેબ્રુઆરી અને ૨૮ ફેબ્રુઆરીના રોજ મુસ્લિમ સમુદાયના સભ્યો પર કોઈ હુમલો થયો નહોતો. ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના દિવસે પણ ઉક્ત સમુદાયના કોઈપણ સભ્ય પર હુમલો થયો નહોતો. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે હુમલો ઘટનાના માત્ર બે દિવસ મુદ્દા નં. , તે પણ મધરાતના

અંધકારમાં કરવામાં આવ્યો હતો. તેથી, તેને ગોધરામાં ટ્રેનને આગ લાગવાથી આરોપીઓની સ્વયંભૂ પ્રતિક્રિયા તરીકે ગણાવી શકાય નહીં. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે વિવાદિત ઘટના આયોજન અને મનની સહમતિનું પરિણામ હતી અને પૂર્વનિયોજિત ષડયંત્ર હતું. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જે ઘટનાઓએ આ ઘટનાનું સર્જન કર્યું, તેને પણ ધ્યાનમાં લેવાની આવશ્યકતા છે. ઘટનાથી અંદાજે વીસથી પંચવીસ દિવસ અગાઉ, એક રાજકીય નેતાએ સરદારપુરા ા ગામના પટેલોને ઉશ્કેરતી ભાષણ આપ્યું હતું. જણાવવામાં આવ્યું હતું કે આંગણમાં સામેલ પુરાવા પરથી જણાય છે કે ઘટના થવાના ત્રણ દિવસ પૂર્વે, અન્ય એક રાજકીય નેતાએ પટેલ સમુદાયના સભ્યોને ઉશ્કેરતા ઉશ્કેરણીજનક નિવેદનો કર્યા હતા. વધુમાં રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પંચાયત તરફથી બિલોની ચુકવણી ન થવાને કારણે સમગ્ર ગામની માર્ગદીપો બંધ રાખવામાં આવી હતી, પરંતુ આ વિશિષ્ટ રાત્રે હિંસા જ્યાં થઈ હતી તે સ્થળે દીવા અને હેલોજન દીવાઓ લગાવવામાં આવ્યા હતા, અને તે મહોલ્લા પર કેન્દ્રિત કરવામાં આવ્યા હતા, જે સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે શેખ મહોલ્લામાંના વ્યક્તિઓ પર હુમલો કરવા માટે આરોપીઓ તરફથી સ્પષ્ટ યોજના હતી.

૧૬.૫ રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ઘટનાની એક અથવા બે દિવસ પૂર્વે ગામના અલગ–અલગ વ્યક્તિઓ દ્વારા અનેક નિવેદનો કરવામાં આવ્યા હતા, જે સ્પષ્ટપણે સૂચવે છે કે મુસ્લિમ સમુદાયના લોકોને હુમલો કરીને મારી નાખવા માટે પૂર્વનિયોજિત ષડયંત્ર રચવામાં આવ્યું હતું. એ પણ જણાવવામાં આવ્યું હતું કે

પાણીના પંપની ચાવી ઘટના એક દિવસ અગાઉ લઈ લેવામાં આવી હતી, જેથી હુમલો કરવામાં આવે ત્યારે આગ ઓલવવા માટે કોઈ પાણી ઉપલબ્ધ ન રહે. વધુમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે નામોલ્લેખિત અનેક વ્યક્તિઓએ આ ગુનામાં ભાગ લીધો હતો અને સ્પષ્ટ છે કે આ પૂર્વથી વિચારેલું ષડયંત્ર હતું તથા લાઇટો ચાલુ કરવાની એકમાત્ર કારણ તેઓ કોને હુમલો કરી રહ્યા હતા તે ઓળખવાની ખાતરી કરવી હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ૨૭મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ પછી વિવિધ વ્યક્તિઓ દ્વારા કરવામાં આવેલી ટિપ્પણીઓ અને ઘટનાઓ, ફોજદારી સંહિતાની કલમ ૧૨૦બી હેઠળ કલ્પિત ષડયંત્ર રચવા સમાન સ્પષ્ટપણે ગણાશે અને, તેથી, આરોપીઓને તે કલમ હેઠળના આરોપમાં દોષિત ઠરવવા જોઈએ. પોતાની રજૂઆતના સમર્થનમાં, વિદ્વાન વકીલે સર્વોચ્ચ અદાલતના કૃષ્ણ મોચી વિ. રાજ્ય બિહાર, (૨૦૦૨) ૬ એસસીસી ૮૧, ના નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો હતો, આ પ્રસ્તાવ માટે કે પુરાવાની મૂલવણીના મુદ્દામાં, મહત્વ પુરાવાની ગુણવત્તાનું છે, સાક્ષીઓની સંખ્યાનું નહીં; પરંતુ ક્યારેક, યોગ્ય મામલાઓમાં, અદાલત ત્યાં ઉલ્લેખિત અલાહામુદ્દા નં. વડી અદાલતે અપનાવેલ જેવા કસોટી સ્વીકારી શકે છે. અદાલતે નોંધ્યું હતું કે યદ્યપિ તે કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ અપીલકર્તાની દોષસિદ્ધિનું આધાર ચાર અથવા તેથી વધુ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓનું વિશ્વસનીય પુરાવું હતું, તથાપિ અદાલતે નોંધ્યું હતું કે સામાન્ય રીતે, જ્યાં ગુનેગારોની અને પીડિતોની સંખ્યા મોટી હોય, ત્યાં માત્ર ત્યારે જ દોષસિદ્ધિ કરવી સલામત ગણાશે જો કેસને ઘટનાનું સુસંગત વર્ણન આપતા બે અથવા ત્રણ કે તેથી વધુ સાક્ષીઓનો આધાર મળતો હોય. અદાલતે સામાન્ય રીતે આવી સાવચેતીનો નિયમ નોંધ્યો હતો, જેનું

સ્પષ્ટ અર્થ એ થાય છે કે એવો કોઈ સર્વવ્યાપી નિયમ લાગુ પડતો નથી કે જો પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓની સંખ્યા બે કરતાં ઓછી હોય તો કોઈપણ કેસમાં દોષસિદ્ધિ ટકાવી શકાતી નથી. અદાલતે આગળ નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું: –

"૩૦. તેથી, એવું જણાય છે કે આ અદાલતે નિર્ધારિત કર્યું હતું કે પુરાવાની મૂલવણીના પ્રશ્નમાં મુખ્ય બાબત પુરાવાની ગુણવત્તા છે, સાક્ષીઓની સંખ્યા નહીં; પરંતુ ક્યારેક, યોગ્ય કેસોમાં, અદાલત તે કેસમાં અલ્હામુદ્દા નં. વડી અદાલતે અપનાવેલી કસોટી જેવી કોઈ કસોટી અપનાવી શકે છે. જો કે તે કેસમાં આ અદાલત સમક્ષ અપીલકર્તાઓની દોષસિદ્ધિનો આધાર ચાર અથવા તેથી વધુ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના વિશ્વસનીય પુરાવા પર હતો, તેમ છતાં અદાલતે નોંધ્યું હતું કે સામાન્ય રીતે, જ્યાં ગુનેગારોની અને પીડિતોની સંખ્યા મોટી હોય, ત્યાં માત્ર ત્યારે જ દોષસિદ્ધિ કરવી સલામત રહેશે જો કેસને ઘટનાનો સુસંગત વર્ણન આપતા બે કે ત્રણ અથવા તેથી વધુ સાક્ષીઓનું સમર્થન પ્રાપ્ત હોય. આ અદાલતે આવી સાવચેતીનો નિયમ સામાન્ય રીતે નોંધ્યો છે, જેનો સ્પષ્ટ અર્થ એ થાય છે કે કોઈ સર્વસામાન્ય પ્રતિબંધ કે સર્વત્ર લાગુ પડતો એવો નિયમ નથી કે જો પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓની સંખ્યા બે કરતાં ઓછી હોય, તો કોઈ પણ સંજોગોમાં દોષસિદ્ધિ ટકી શકે નહીં. તે ઉપરાંત, તે કેસમાં અપીલકર્તાઓને ચાર કે તેથી વધુ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના પુરાવાના આધારે દોષિત ઠરાવવામાં આવ્યા હતા, હકીકતમાં સર્વોચ્ચ અદાલતને આ પ્રશ્ન પર વિચારવા માટે બોલાવવામાં આવી નહોતી, તેમ છતાં તેણે આવા અવલોકનો કર્યા હતા. ઉપર નોંધ્યા મુજબ, સર્વત્ર લાગુ પડતો કોઈ નિયમ નિર્ધારિત કરવાનો આશય નહોતો, અને એવો કોઈ નિયમ નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો પણ નથી. અતએવ, આ નિર્ણય વર્તમાન કેસના તથ્યો પર લાગુ પડતો નથી.

૩૧. એ સર્વસામાન્ય અનુભવોની બાબત છે કે તાજેતરના સમયમાં જાહેર જીવનમાં નૈતિક મૂલ્યોમાં તીવ્ર ઘટાડો થયો છે, અને તે પણ વિકસિત દેશોમાં; તો

અમારા જેવા વિકાસશીલ દેશમાં તો ઘટાડાનો દર વધુ જ છે. સામાન્ય કેસોમાં પણ, સાક્ષીઓ સાક્ષી આપવા તરફ ઝુકતા નથી અથવા વિવિધ કારણોસર અદાલતોને તેમનું પુરાવું વિશ્વસનીય જણાતું નથી. એનું એક કારણ એ હોઈ શકે કે પોતાની જાનને ધમકી હોવાને કારણે તેઓ આરોપી વિરુદ્ધ સાક્ષી આપવા માટે હિંમત દાખવતા નથી; ખાસ કરીને જ્યારે ગુનેગારો આદતવાળા અપરાધી હોય અથવા સરકારમાં ઊંચા પદે હોય અથવા સત્તાની નજીક હોય, જે રાજકીય, આર્થિક કે અન્ય સત્તા, જેમાં બાહુબળની સત્તા પણ સામેલ છે, હોઈ શકે. સાક્ષી કદાચ જુબાનીિસ્ટાસની કસોટી પર ખરો ન ઉતરે, અને ક્યારેક તેનું કારણ એ હોય છે કે તે ગ્રામ્ય સ્વભાવનો હોય છે અને કુશળ જુબાનીિસ્ટાસ દ્વારા પૂછાયેલા પ્રશ્નને સમજી શકતો નથી; અને ઘણીવાર જુબાનીિસ્ટાસના દબાણ હેઠળ તેની પાસેથી અમુક જવાબો કાઢી લેવાય છે. જ્યારે ગ્રામ્ય અથવા અશિક્ષિત સાક્ષી કોઈ ચતુર વકીલનો સામનો કરે છે, ત્યારે અસમતુલ્યતા થવી અનિવાર્ય છે; તેથી નાના–મોટા વિસંગતિઓ અવગણવી જોઈએ. આજકાલ ધનબળ દ્વારા અથવા તેને અન્ય કોઈ પ્રલોભન આપી અથવા સત્તાધારીઓની પ્રેરણાથી, અથવા સત્તાની નજીક રહેલા લોકો તથા બાહુબળ ધરાવતા લોકો કે તેમના સાથીઓની પ્રેરણાથી, તેની જાન અને/અથવા મિલકતને ધમકીઓ આપી, સાક્ષીને પોતાના પક્ષે વાળી લેવો મુશ્કેલ નથી. એવા પ્રસંગો પણ અસામાન્ય નથી, જ્યાં વર્તમાન સામાજિક રચનામાં નિષ્પક્ષ રહેવાની ઇચ્છાને કારણે સાક્ષી સાક્ષી આપવા તરફ ઝુકતો નથી. અત્યંત દુર્ભાગ્યજનક વાત છે કે નિષ્ણાત સાક્ષીઓ અને તપાસ એજન્સીઓ તથા અન્ય એજન્સીઓ, જેમનું મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા નિભાવવા માટે સ્થાન છે, તેઓ પણ જાહેર જીવનમાં મૂલ્યોના ઘટાડાથી અછૂતા નથી. તેમનું પુરાવું ક્યારેક સંશયાસ્પદ બની જાય છે, કારણ કે તેઓ નિષ્ઠાપૂર્વક વર્તતા નથી, બધું જ બેફિકરાઈથી લે છે અને યોગ્ય ધ્યાન તથા સમય ફાળવી શકતા નથી.

૩૨. આ રીતે, ફોજદારી અદાલતી વિચારણામાં ફરિયાદ પક્ષકારને અનેક પ્રતિકૂળ

પરિસ્થિતિઓનો સામનો કરવો પડે છે. અદાલતે પુરાવાની મૂલવણી કરતી વખતે જીવનની આ વાસ્તવિકતાઓની અવગણના કરવી ન જોઈએ અને હાથીદાંતના મિનારામાં બેસીને અવાસ્તવિક અભિગમ અપનાવવાનો તેને અવકાશ નથી. મને જણાય છે કે તાજેતરના સમયમાં આરોપીને સહેલાઈથી નિર્દોષ છૂટકારો આપવાની વૃત્તિ ખૂબ જ ઝડપથી વધી રહી છે. કેસમાં ઉઠાવવામાં આવેલા નાનામોટા મુદ્દાઓના આધારે ટૂંકા ચુકાદાથી નિર્દોષ છૂટકારો આપવાનો આદેશ પસાર કરવો, જેથી નિકાલની માપદંડ પૂરી થાય, તે ખૂબ સહેલું છે. દરેક કેસમાં કંઈક ન કંઈક વિસંગતિ હોવી સ્વાભાવિક છે, અને જ્યાં સુધી તે ફરિયાદ પક્ષના કેસને વાસ્તવિક રીતે અસર કરતી ન હોય ત્યાં સુધી અદાલતે તેને ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ નહીં. જો દર્શાવાયેલી વિસંગતિઓ કંકરના સ્તરની હોય, તો અદાલતે તેના પર પગ મૂકવો જોઈએ; પરંતુ જો તે જ શિલાઓ સમાન હોય, તો અદાલતે તેના પર કૂદવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ નહીં. આજના સમયમાં, જ્યારે અપરાધનો પ્રભાવ ભારે છે અને માનવતા પીડાઈ રહી છે અને સમાજ તેનાથી અત્યંત અસરગ્રસ્ત થયો છે, ત્યારે અદાલતોની ફરજો અને જવામુદ્દા નં. ારીઓ ઘણી વધી ગઈ છે. હવે "સો દોષિત છૂટી જાય, તો પણ એક પણ નિર્દોષ દંડિત ન થવો જોઈએ" આ સૂત્ર વ્યવહારમાં સમગ્ર વિશ્વમાં મુદ્દા નં. લાઈ રહ્યું છે, અને અદાલતોને એ સ્વીકારવા માટે મજબૂર થવું પડ્યું છે કે "અન્યાયપૂર્ણ દોષસિદ્ધિથી સમાજને નુકસાન થાય છે અને તેટલાં જ પ્રમાણમાં અન્યાયપૂર્ણ નિર્દોષ છૂટકારાથી પણ તેને નુકસાન થાય છે". મને જણાય છે કે આ અદાલતે તાજેતરના સમયમાં સમયાંતરે આ હકીકતોને જાણીજોઇને ીને નોંધમાં લીધી છે. ઈન્દર સિંહ વિ. રાજ્ય *(દિલ્હી વહીવટ), (૧૯૭૮)* ૪ એસસીસી ૧૬૧, ના કેસમાં કૃષ્ણ અય્યર, ન્યાયાધીશએ આ મુજબ ઠરાવ્યું હતું કે: "સંશયથી પર પુરાવો એક માર્ગદર્શક છે, કોઈ પૂજા–વસ્તુ નથી, અને દોષિત વ્યક્તિ તેના મારફત બચી શકતી નથી, કારણ કે માનવીય પ્રક્રિયાઓમાંથી રજૂ થતી વખતે સત્યમાં કંઈક ખામી રહી જતી હોય છે."

ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય વિ. અનિલ સિંહ, ૧૯૮૮ પૂરક એસસીસી ૬૮૬, ના કેસમાં એવું ઠરાવ્યું હતું કે ફોજદારી અદાલતી વિચારણા પર ન્યાયાધીશ માત્ર એટલું જોવા માટે અધ્યક્ષતા કરતા નથી કે કોઈ નિર્દોષ વ્યક્તિને સજા ન થાય. ન્યાયાધીશ એ પણ જોવા માટે અધ્યક્ષતા કરે છે કે દોષિત વ્યક્તિ બચી ન જાય. એક જેટલું જ બીજું પણ મહત્વનું છે. બંને જાહેર ફરજો છે, જે ન્યાયાધીશે નિભાવવાની હોય છે. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય વિ. ઓરિલાલ જયસ્વાલ, (૧૯૯૪) ૨ એસસીસી ૭૩, ના કેસમાં એવું ઠરાવાયું હતું કે સો દોષિત છૂટી જાય તો પણ એક નિર્દોષને દંડિત કરવો ન જોઈએ — એવા દાવાના આધારે ન્યાયને નિર્જીવ બનાવી શકાય નહીં. કાયદા મુજબ દોષિતને છૂટી જવા દેવું એ ન્યાય કરવું નથી. મોહન સિંહ વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય, (૧૯૯૯) ૨ એસસીસી ૪૨૮, ના કેસમાં એવું ઠરાવાયું હતું કે અદાલતો ઘઉંમાંથી ભૂસી છાંટી રહી છે. તે સંશયના વાદળને વિખેરવાનું અને ધૂળના પડને ઝાડવાનું કામ કરે છે, કારણ કે આ તમામ બાબતો સાચી હકીકતને જ અવરોધે છે. જ્યાં સુધી ભૂસી, વાદળ અને ધૂળ યથાવત્ રહે, ત્યાં સુધી અપરાધીઓ આ રક્ષણાત્મક આવરણ હેઠળ ઢંકાયેલા રહી શંકાનો લાભ મેળવે છે. તેથી, સંશય ઊભો થતાં જ માત્ર કેસનો અંત લાવીને તેને છોડી દેવું અદાલતની ધાર્મિક ફરજ નથી. પરવાનગીની મર્યાદામાં રહીને સત્ય શોધવું એ અદાલતની ભારે ફરજ છે. તેનો અર્થ એ છે કે, એક તરફ કોઈ નિર્દોષ વ્યક્તિને દંડ થવો ન જોઈએ, અને બીજી તરફ કોઈ અપરાધ કરનાર વ્યક્તિને નિર્દોષ રીતે બચી ન જવા દેવી જોઈએ. તથાપિ આવી કોશિશ છતાં જો સંશય દૂર ન થાય, જો તે સર્વત્ર પ્રગટ જ રહે, તો સંશયનો લાભ આરોપીને આપવો પડે.

૩૩. આથી, વર્તમાન કેસમાં, જ્યાં સંપન્ન અને નિર્ધન વર્ગો વચ્ચે લગભગ જાતીય યુદ્ધ જેવી સ્થિતિ હતી, એક સમુદાયના ૩૫ વ્યક્તિઓની ક્રૂર હત્યા થઈ હતી, જેમાં અનેક વ્યક્તિઓ ઘાયલ થયા હતા, સ્થળ પર ભારે અફરાતફરી ફેલાઈ હતી અને લોકોમાં ભયનો માહોલ સર્જાયો હતો, કારણ કે આરોપી વ્યક્તિઓ

એમ.સી.સી.ના સભ્યો હતા, જે અત્યંત હિંસક સંગઠન છે; તેથી, જો પણ એક કે બે સાક્ષીઓના વિશ્વસનીય પુરાવાથી આરોપીઓની સંડોવણી પુરવાર થાય, તો પણ આરોપીને દોષિત ઠરાવવું અસુરક્ષિત ગણાશે નહિ; بلكه ફક્ત આ આધારે આરોપીને નિર્દોષ છોડી મૂકવો નહીં, એવી ફરજ અદાલત પર મૂકવામાં આવી છે, સિવાય કે ફરિયાદ પક્ષનો કેસ અન્યથા અવિશ્વસનીય સાબિત થાય. સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત છે કે ફોજદારી મુદ્દતમાં એકમાત્ર સાક્ષીનો વિશ્વસનીય પુરાવો પણ દોષસિદ્ધિનો આધાર બની શકે છે, જ્યારે અડધી દઝન સાક્ષીઓનો પુરાવો પણ એવો આધાર ન બની શકે, જો સુધી તેમનો પુરાવો વિશ્વસનીય ન ઠરે, કેમ કે સાક્ષીઓના પુરાવાની મૂલવણીમાં જે મહત્વનું છે તે સાક્ષીઓની સંખ્યા નથી, પરંતુ તેમના પુરાવાની ગુણવત્તા છે. આથી, અપીલકર્તાઓની વતી ઉપસ્થિત માનનીય વકીલની આ બાબત અંગેની દલીલમાં મને કોઈ તત્ત્વ જણાતું નથી."

૧૬.૬ સર્વોચ્ચ અદાલતના સી. મુનિઅપ્પન વિ. તામિલનાડુ રાજ્ય, (૨૦૧૦) ૯ એસસીસી ૫૬૭ના ચુકાદા ઉપર પણ આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે ઓળખ પરેડ તપાસનો એક ભાગ છે અને એવા કેસમાં ખૂબ ઉપયોગી છે જ્યાં આરોપીઓ સાક્ષીઓને અગાઉથી જાણીતા ન હોય. તેનો ઉપયોગ માત્ર અદાલતમાં નોંધાયેલ સાક્ષ્યને સમર્થન આપવા માટે જ થાય છે. તેથી, તે મૂળભૂત સાક્ષ્ય નથી. વાસ્તવિક સાક્ષ્ય તે છે જે સાક્ષી દ્વારા અદાલતમાં આપવામાં આવે છે. અદાલતે આગળ આ પ્રમાણે ઠરાવ્યું: –

૫૫. કોઈ કેસમાં તપાસ અત્યંત ત્રુટિપૂર્ણ હોઈ શકે છે. તેમ છતાં, તપાસ અધિકારી તરફથી કોઈ ચૂક રહી છે કે કેમ અને આવી ચૂકના કારણે આરોપીને કોઈ લાભ આપવો જોઈએ કે કેમ, તે તપાસવું આવશ્યક છે. આ મુદ્દા પરનો કાયદો સુસ્થિર છે કે તપાસમાં રહેલી ખામી માત્રના આધારે નિર્દોષ છૂટકારાનો

આધાર બની શકતી નથી. જો આવી આયોજનમુદ્દા નં. ્ધ અથવા બેદરકારી તપાસોને, અથવા ઔપચારિક રીતે કરાયેલી તપાસની ચૂકો કે ચૂકોને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવે, તો ફોજદારી ન્યાય વ્યવસ્થામાં લોકોનો વિશ્વાસ અને ભરોસો ક્ષીણ થઈ જશે. જ્યાં તપાસ એજન્સીની બેદરકારી ી અથવા ચૂકો વગેરેના પરિણામે ત્રુટિપૂર્ણ તપાસ થઈ હોય, ત્યાં અદાલત પર કાનૂની ફરજ છે કે તે આવી ચૂકોને પરે રાખીને ફરિયાદ પક્ષના પુરાવાની કાળજીપૂર્વક મૂલવણી કરે, જેથી જાણી શકાય કે તે પુરાવો વિશ્વસનીય છે કે નહીં, કેટલા અંશે વિશ્વસનીય છે, અને આવી ચૂકો સત્ય શોધવાના હેતુને અસર કરી છે કે નહીં. તેથી, ફોજદારી સુનાવણીમાં તપાસ જ એકમાત્ર એવો ક્ષેત્ર નથી, જેના પર ન્યાયિક નિરીક્ષણ થવાનું હોય. આ કેસમાં નીચલી અદાલતની કાર્યવાહીનું પરિણામ માત્ર તપાસની નિષ્ઠા પર આધારિત રહી શકે નહીં.

૧૬.૭ દિલ્હી વડી અદાલતના ડુલી ચંદ અને અન્ય વિ. રાજ્ય, ૧૯૯૮ ક્રિમિનલ લો જર્નલ ૯૮૮ના નિર્ણયનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અદાલતે, અન્ય બાબતોની સાથે, એ ઠરાવ્યું હતું કે ૧લી અને ૨જી નવેમ્બર, ૧૯૮૪ના રોજ થયેલી વિશાળ પાયાની હત્યાકાંડને ધ્યાનમાં રાખવું આવશ્યક છે, અને તારીખ અંગેની વિસંગતતાઓ, ખાસ કરીને ઘણા વર્ષો વીતી ગયા પછી, થવાની સંભાવના રહે છે તથા તે સ્વાભાવિક છે, અને તેના કારણે સાક્ષીઓની વિશ્વસનીયતા પર આંચ નહીં આવે.

૧૬.૮ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આંખે જોયેલા સાક્ષીઓની સાક્ષીઓ દ્વારા ફરિયાદ પક્ષે દંડ સંહિતાની કલમ ૧૨૦–બ હેઠળના ગુનાહીત ષડ્યંત્રના આરોપને તેમજ પ્રશ્નાધીન ગુનામાં પ્રતિવાદી આરોપીઓની સંડોવણીને યોગ્ય રીતે સાબિત

કરી છે. તેથી, નીચલી અદાલત તેમને શંકાનો લાભ આપી નિર્દોષ છૂટકારો આપવાના આદેશમાં ન્યાયસંગત નહોતી. તેથી, આક્ષેપિત ચુકાદો અને નિર્દોષ છૂટકારાનો આદેશ રદ કરવાને પાત્ર છે અને પ્રતિવાદી/આરોપીઓને તેઓ પર મૂકાયેલા ગુનાઓ માટે દોષિત ઠરાવવાની આવશ્યકતા છે.

૧૭. રાજ્ય ગુજરાત દ્વારા દાખલ કરાયેલ નિર્દોષ છૂટકારાના અપીલમાં ઉપસ્થિત માનનીય વધારાના જાહેર અભિયોજક શ્રી એચ. કે. પટેલે અદાલતનું ધ્યાન નીચલી અદાલતે ત્રીસ–એક આરોપીઓને અપીલમાંના પ્રતિવાદીઓ ગણાવી, તેમને સંશયનો લાભ આપીને, જે તારણો નોંધ્યાં હતા તેની તરફ દોર્યું, જેનો સંદર્ભ યોગ્ય તબક્કે લેવામાં આવશે. માનનીય વિશેષ જાહેર અભિયોજક તથા શ્રી મિહિર દેસાઈ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી દલીલોને અપનાવી, માનનીય વધારાના જાહેર અભિયોજકે સર્વોચ્ચ અદાલતના ઓમ પ્રકાશ વિ. હરિયાણા રાજ્ય, (૨૦૧૪) ૫ એસસીસી ૭૫૩,ના નિર્ણય પર વધુ આધાર મૂક્યો, જેના પર માનનીય વિશેષ જાહેર અભિયોજકે પણ આધાર મૂક્યો હતો. સર્વોચ્ચ અદાલતના સુશાન્ત દાસ અને અન્ય વિ. ઓડિશા રાજ્ય, (૨૦૧૬) ૪ એસસીસી ૩૭૧,ના નિર્ણય પર પણ આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે જ્યારે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ વાંચવામાં આવે છે, ત્યારે, શરૂઆતમાં જ, તે સભાના દરેક સભ્યની ભાગીદારીનો ઉલ્લેખ કરે છે, તેથી અનિવાર્યપણે દર્શાવવું પડે કે પાંચ કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓની એવી સભા અસ્તિત્વમાં હતી, જેને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ હેઠળ ગેરકાયદેસર મંડળી તરીકે વર્ગીકૃત કરવામાં આવે છે. એકવાર

પાંચ કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓની આવી ભાગીદારી દર્શાવવામાં આવે, અને તેઓ એવી ગેરકાયદેસર મંડળીના સભ્ય તરીકે કોઈ ગુનામાં સંડોવાય, ત્યારે કલમ ૧૪૯નો આશ્રય લેવાના હેતુથી, એવી ગેરકાયદેસર મંડળીના દરેક સભ્યે ગુનાના આચરણમાં કોઈ વિશિષ્ટ પ્રત્યક્ષ કૃત્ય કર્યું હોવું આવશ્યક નથી. દર્શાવવાનું જે આવશ્યક છે તે એ છે કે સભાના સામાન્ય ઉદ્દેશની અનુસૂચિમાં સભ્ય તરીકે ભાગીદારી હતી અથવા તે સભાનો સભ્ય હોવાને કારણે, એવી વ્યક્તિને ખબર હતી કે આવા કોઈ સામાન્ય ઉદ્દેશના અનુસંધાનમાં શું કરવાનું સંભવિત છે. ઉપરોક્ત પૈકી કોઈ એક વર્તનનો પુરાવો મળ્યે, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ હેઠળ નિર્ધારિત ગુનો પુરવાર થઈ જશે. સર્વોચ્ચ અદાલતના સિકંદર સિંહ અને અન્ય વિ. બિહાર રાજ્ય, (૨૦૧૦) ૭ એસસીસી ૪૭૭,ના નિર્ણય પર પણ આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે કલમ ૧૪૯માં મૂળભૂત રીતે બે તત્ત્વો છે: –

(૧) ગેરકાયદેસર મંડળી ાના કોઈપણ સભ્ય દ્વારા ગુનાનું આચરણ, અને

(૨) આવો ગુનો સભાના સામાન્ય ઉદ્દેશના અનુસંધાનમાં આચરવામાં આવ્યો હોવો જોઈએ અથવા એવો હોવો જોઈએ કે સભાના સભ્યોને જાણ હતી કે તે સામાન્ય ઉદ્દેશના અનુસંધાનમાં આચરવામાં આવે તેવી સંભાવના છે.

એકવાર એ સ્થાપિત થઈ જાય કે ગેરકાયદેસર મંડળીનો સામાન્ય ઉદ્દેશ હતો, તો ગેરકાયદેસર મંડળી રચનાર તમામ વ્યક્તિઓએ કોઈ પ્રત્યક્ષ કૃત્ય કર્યું હતું તે દર્શાવવું આવશ્યક નથી. આ જોગવાઈ હેઠળ આવી ગેરકાયદેસર મંડળીના કોઈ સભ્ય દ્વારા કરાયેલા ગુના માટે પરોક્ષ જવાબદ્ધા નં. ારી લાદવાના હેતુથી, ઘટના ચાલુ રહેલી દરમ્યાન થયેલા ગુના બાબતે ગેરકાયદેસર મંડળી ાના અન્ય સભ્યોની

જવામુદ્દા નં. ◌ારી આ હકીકત પર આધારિત રહે છે કે શું અન્ય સભ્યોને અગાઉથી જાણ હતી કે વાસ્તવમાં આચરાયેલો ગુનો સામાન્ય ઉદ્દેશના અનુસંધાનમાં આચરાવાની શક્યતા હતી.

૧૭.૧ સર્વોચ્ચ અદાલતના સુબલ ઘોરાઈ અને અન્ય વિ. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય, (ઉપરોક્ત)ના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો, જેના પર વિદ્વાન વિશેષ જાહેર અભિયોજકે આધાર મૂક્યો છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે વર્તમાન કેસના તથ્યોમાં, પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓની સાક્ષી દ્વારા ભીડમાં આરોપીઓની ઉપસ્થિતિ યોગ્ય રીતે સાબિત થઈ છે અને કેસના તથ્યો તથા પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતાં, દરેક આરોપીના કોઈ સ્પષ્ટ ભૂમિકા સ્થાપિત કરવી અથવા આરોપિત કરવી આવશ્યક નથી. ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ આકર્ષવા માટે એટલું પૂરતું છે કે આરોપીઓ ભીડના સભ્યો તરીકે જણાઈ આવ્યા હતા.

૧૮. પ્રત્યુત્તરમાં, આરોપીઓના વિધ્વાન વિદ્વાન વકીલ શ્રી ય. એસ. લાખાણી તરફથી, આરોપીઓને શંકાનો લાભ આપી તેમને નિર્દોષ છૂટકારો આપતાં નીચલી અદાલતે નોંધેલાં તારણો તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું, એ રજૂ કરવા માટે કે નીચલી અદાલતે નોંધેલાં તારણો રેકોર્ડ પુરાવાની યોગ્ય મૂલવણી પર આધારિત છે અને આ અદાલત દ્વારા હસ્તક્ષેપ કરવાની આવશ્યકતા ઊભી કરતા નથી.

૧૮.૧ આરોપપત્ર દાખલ થયા પછી કરાયેલા નિવેદનને પૂર્વવર્તી નિવેદન

ગણાવી શકાય નહીં એવી રજૂઆતના સંદર્ભમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતના શ્રી એન. શ્રી રામા રેડ્ડી વિ. શ્રી વી.વી. ગિરી, (૧૯૭૦) ૨ એસ.સી.સી. ૩૪૦, ના કેસમાં આપેલા નિર્ણયનો આધાર લેવાયો હતો, જેમાં રેકોર્ડ કરાયેલી એક ટેપ્ડ વાતચીત પર આધાર રાખીને, વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી હતી કે તેમના અસીલને સાક્ષીઓની સચ્ચાઈની કસોટી કરવાની તથા સાક્ષીના વિશ્વાસને ખંડિત કરવાની અને અદાલતને સંતોષવાની હકદારી છે કે અદાલત સમક્ષ સાક્ષીએ આપેલ પુરાવો અસંગત છે અને તેણે અગાઉના પ્રસંગે જે કહ્યું હતું તેના વિરુદ્ધ છે. અદાલતે આ બાબતમાં વિવિધ ચુકાદાઓનો ઉલ્લેખ કર્યા મુદ્દા નં. ઠરાવ્યું હતું કે સ્પષ્ટ છે કે વ્યક્તિ દ્વારા કરાયેલ અને ટેપ પર રેકોર્ડ કરાયેલ પૂર્વવર્તી નિવેદનનો ઉપયોગ માત્ર અદાલતમાં સાક્ષીએ આપેલા પુરાવાની સમર્થન માટે જ નહીં, પરંતુ અદાલત સમક્ષ આપેલા પુરાવાનો વિરોધ કરવા, તેમજ સાક્ષીની સચ્ચાઈની કસોટી કરવા અને તેની નિષ્પક્ષતાને ખંડિત કરવા માટે પણ કરી શકાય છે. સમર્થન માટે ઉપયોગમાં લેવાતી હોવા ઉપરાંત, સાક્ષ્ય અધિનિયમની કલમ ૧૪૬(૧), કલમ ૧૫૩ની અપવાદ જોગવાઈ (૨) અને કલમ ૧૫૫(૩) હેઠળ અન્ય ત્રણ બાબતો અંગે પણ તે પુરાવો ગ્રાહ્ય છે. આથી, અદાલત વિદ્વાન વકીલની આ દલીલ સ્વીકારી શકી નહોતી કે પૂર્વવર્તી નિવેદનનો ઉપયોગ માત્ર સમર્થનના હેતુ માટે જ થઈ શકે, અને અદાલતમાં આપેલા પુરાવાનો વિરોધ કરવા માટે નહીં. અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે જો કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા કરાયેલ પૂર્વવર્તી નિવેદનનો ઉપયોગ અદાલતમાં આપેલા તેના પુરાવાની સમર્થન માટે થઈ શકે, તો સિદ્ધાંતરૂપે એ જ પૂર્વવર્તી નિવેદનનો ઉપયોગ તેનો વિરોધ કરવા તથા તેમાં ઉલ્લેખિત અન્ય હેતુઓ માટે કેમ ન થઈ શકે તેનું કોઈ કારણ તે જોતી

નહોતી. તેથી શ્રી લાખાણીની રજૂઆત એવી હતી કે આરોપપત્ર દાખલ થયા પછી કરાયેલ કોઈપણ નિવેદનનો ઉપયોગ પણ સાક્ષીની સમર્થન કરવા અથવા તેનો વિરોધ કરવા માટે થઈ શકે છે.

૧૮.૨ સર્વોચ્ચ અદાલતના માજીદ વિ. હરિયાણા રાજ્ય, (૨૦૦૧) ૧૦ એસસીસી ૬ ના નિર્ણય પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, આ પ્રસ્થાપના માટે કે ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૫૫(૩) હેઠળ કાયદા દ્વારા માન્ય એવી એક પદ્ધતિ છે, જેના દ્વારા સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા તેની પુરાવાના એવા કોઈપણ ભાગ સાથે વિરુદ્ધ એવા પૂર્વ નિવેદનોની શ્રેણીથી પડકારી શકાય છે, જેનો ખંડન થઈ શકે છે. શ્રી લાખાણીએ રજૂ કર્યું કે સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા ચકાસવા માટે, તેની સાક્ષ્ય નોંધાઈ તે પહેલાં કરાયેલું કોઈપણ નિવેદન તેની વિશ્વસનીયતા પડકારવા માટે તેને પૂછવામાં આવી શકે છે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે મૌખિક હોય કે લેખિત, કોઈપણ વ્યક્તિ સમક્ષ, ક્યાંય પણ કરાયેલું કોઈપણ નિવેદન, જેમાં અદાલતી કાર્યવાહીમાં કરાયેલા એવા નિવેદનોનો પણ સમાવેશ થાય છે, જે સમયની દૃષ્ટિએ પૂર્વવર્તી હોય અને જે હકીકત અંગે સાક્ષી અદાલત સમક્ષ જે કહે છે તેનાથી વિરુદ્ધ ઠરે, તેનો ઉપયોગ સાક્ષીનું ખંડન કરવા માટે થઈ શકે છે, **દંત** કલમ ૧૫૫(૩) હેઠળ તેની વિશ્વસનીયતા પડકારવા માટે, **દંત** કલમ ૧૪૬(૧) હેઠળ સાક્ષીની સત્યનિષ્ઠા પરખવા માટે, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૫૩ના અપવાદ (૨) હેઠળ તેની નિષ્પક્ષતા પડકારવા માટે. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે જ્યારે શપથપૂર્વકનું લેખિત નિવેદન સાક્ષી દ્વારા કરવામાં આવે અને તે દ્વારા સ્વીકારવામાં આવે, અને તે

તો ઘણું ઓછું, ફરિયાદ પક્ષની જ કસ્ટડીમાંથી તેને આંક તરીકે રજૂ કરવાની વિનંતી સાથે આવે, ત્યારે બચાવ પક્ષ સંબંધિત સાક્ષીના વર્ણનને, તેની દ્વારા કરવામાં આવેલી અસંગત રજૂઆતોના સંદર્ભમાં, ખંડિત કરાવવામાં ન્યાયસંગત ઠરે છે. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આ મામલે, પ્રાસંગિક રીતે, આ તમામ પ્રશ્નો જે પૂછવામાં આવ્યા છે અને તે findings અંગે સાક્ષી પાસેથી મેળવેલા ઉત્તર સાક્ષીઓ દ્વારા જ સ્વીકારવામાં આવ્યા છે; તેથી, તેઓને રેકોર્ડ પરના પુરાવાના એક અંશ તરીકે જોવામાં આવી શકે છે.

૧૮.૩ શ્રી આનંદજીવાલા, માનનીય વિશેષ સરકારી વકીલ, શ્રી મિહિર દેસાઈ, પીડિતોના માનનીય વકીલ, તેમજ શ્રી પટેલ, માનનીય વધારાના સરકારી વકીલ, દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી રજૂઆતોના સંદર્ભમાં શ્રી લખાણીયાએ રજૂ કર્યું કે જ્યાં સુધી નિવેદનો નોંધવામાં થયેલા વિલંબનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં બે રીતે રજૂઆત કરવી પડે છે. પ્રથમ, શું સાક્ષી કોઈ વિશિષ્ટ માનસિક સ્થિતિ હેઠળ હતો, જેના કારણે તે આઘાતમાં હતો, અથવા તેની માનસિક સ્થિતિ યોગ્ય નહોતી, જેના કારણે તે તમામ આરોપીઓની વિગતો તથા નામો જણાવી શક્યો નહોતો, એ તથ્યપ્રશ્નો છે અને કોઈ નિશ્ચિત સમયે કોઈ વિશિષ્ટ સાક્ષીની માનસિક સ્થિતિ વકીલની કલ્પના પરથી ક્યારેય નક્કી કરી શકાય નહીં. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે ઘટનાના તરત મુદ્દા નં. સાક્ષી શક્ય છે કે હકીકતો સચોટ રીતે કહી ન શકે, પરંતુ વાજબી સમયગાળા પછી પણ શું સાક્ષી ત્યાર મુદ્દા નં. અનેક દિવસો સુધી માનસિક આઘાતની સ્થિતિમાં જ રહ્યો હતો કે કેમ, તે શુદ્ધ તથ્યપ્રશ્ન છે. તેથી, જ્યાં સુધી કાયદામાં કોઈ અનુમાનનો

ઉપબંધ ન હોય, ભલે તે વૈધાનિક હોય કે અન્ય, તથ્યપ્રશ્નનો અનુમાન આધારે નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય નહીં અને તે હકારાત્મક પુરાવા દ્વારા રેકોર્ડ પર આવવો જરૂરી છે. અદાલતનું ધ્યાન પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૩ તરફ દોરવામાં આવ્યું હતું અને વિશેષ કરીને "તથ્ય" શમુદ્દા નં. ની વ્યાખ્યા તરફ, જેનો અર્થ અને જેમાં સમાવેશ થાય છે:

(૧) ઇન્દ્રિયો દ્વારા અનુભવી શકાય તેવી કોઈ પણ વસ્તુ, વસ્તુઓની સ્થિતિ અથવા વસ્તુઓ વચ્ચેનો સંબંધ;

(૨) કોઈપણ માનસિક સ્થિતિ, જેના વિષે કોઈ વ્યક્તિ સજાગ હોય.

તે અધિનિયમની કલમ ૪નો સંદર્ભ આપીને જણાવવામાં આવ્યું હતું કે તેમાં એ જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે જ્યારે પણ અધિનિયમ દ્વારા એવું ઉપબંધિત કરવામાં આવે કે અદાલત કોઈ તથ્યનું અનુમાન કરી શકે, ત્યારે તે તથ્યને, જ્યાં સુધી તે ખંડિત ન થાય ત્યાં સુધી, સાબિત ગણાવી શકે અથવા તેના પુરાવાની માગ કરી શકે. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે અદાલત અનુમાન કરે એવા નિશ્ચિત તથ્યોનો સમૂહ સાબિત કરવાનો ભાર ફરિયાદ પક્ષ પર છે. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે "અનુમાન કરશે" શમુદ્દા નં. પ્રયોગ વૈધાનિક જોગવાઈને સૂચવે છે. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૫૧ જોગવાઈઓનો પણ સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો, જેનું શીર્ષક "વિવાદાસ્પદ તથ્યો અને સંબંધિત તથ્યો અંગે પુરાવો આપી શકાય છે" છે અને જેમાં નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે કે કોઈપણ દાવામાં અથવા કાર્યવાહી દરમ્યાન દરેક વિવાદાસ્પદ તથ્યના અસ્તિત્વ અથવા અસ્તિત્વના અભાવ તથા ત્યારબાદ ં. સંબંધિત જાહેર કરાયેલા અન્ય તમામ તથ્યોના અસ્તિત્વ અથવા અસ્તિત્વના અભાવ અંગે પુરાવો આપી

શકાય છે, અને અન્ય કોઈ બાબત અંગે નહીં. અદાલતનું ધ્યાન પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪ તરફ પણ દોરવામાં આવ્યું હતું, જેનું શીર્ષક "માનસિક સ્થિતિ અથવા શારીરિક સ્થિતિ કે શારીરિક અનુભૂતિનું અસ્તિત્વ દર્શાવતા તથ્યો" છે અને જેમાં એવા તથ્યોને સંબંધિત ગણાવવામાં આવ્યા છે કે જે કોઈ માનસિક સ્થિતિ, જેમ કે મનશા, જ્ઞાન, સદ્ભાવના, બેદરકારી ી, અવિવેક, કોઈ વિશિષ્ટ વ્યક્તિ પ્રત્યેની દુર્ભાવના અથવા સદ્ભાવના, અથવા કોઈ શારીરિક સ્થિતિ કે શારીરિક અનુભૂતિના અસ્તિત્વને દર્શાવે, જ્યારે એવી કોઈ માનસિક સ્થિતિ કે શારીરિક સ્થિતિ કે શારીરિક અનુભૂતિનું અસ્તિત્વ વિવાદાસ્પદ હોય અથવા સંબંધિત હોય. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે કોઈ વિશિષ્ટ સાક્ષીની ઘટનાના સમયે અથવા ત્યારબાદ ં. ની માનસિક સ્થિતિ શુદ્ધ તથ્યપ્રશ્ન હોવાથી, કોઈ ચોક્કસ સમયે અથવા ત્યારબાદ ં. નિવેદન કેમ આપી શકાયું નહીં, તે પરિસ્થિતિ સ્પષ્ટ કરવા માટે તે રેકોર્ડ પર આવવી જરૂરી છે. સાથે સાથે, અદાલત એ પ્રશ્નની પણ તપાસ કરશે કે જ્યારે પણ નિવેદન તાત્કાલિક અથવા વિલંબથી નોંધવામાં આવે છે, ત્યારે ફરિયાદી દ્વારા તપાસ એજન્સીને ખરેખર કોઈ તથ્ય અથવા આરોપીના નામની જાણ કરવામાં આવી હતી કે નહીં અને એજન્સીએ તે નોંધ્યું નથી અથવા ખોટી રીતે નોંધ્યું છે કે કેમ. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે કોઈપણ સાક્ષીની જબાનીમાં એવું કોઈ સ્પષ્ટીકરણ નથી કે તે સમયસર નિવેદન આપી શક્યો નહોતો. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે કોઈને તો એવું સ્પષ્ટીકરણ આપવું જ પડશે કે કોઈ વિશિષ્ટ માનસિક સ્થિતિના કારણે તે નિવેદન આપી શક્યો નહોતો, જ્યારે પોલીસ તથા સાક્ષીઓ તરફથી થયેલા વિલંબનું સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે રેકોર્ડ પર કંઈ પણ મૂકવામાં આવ્યું નથી. જણાવવામાં

આવ્યું હતું કે પોલીસ અધિકારીઓ હોસ્પિટલમાં હાજર હતા; તેમ છતાં, તમામ સાક્ષીઓને રજા આપવામાં આવે ત્યાં સુધી, પોલીસની તેર કલાક સુધી સતત હાજરી હોવા છતાં કોઈ નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું નહોતું.

૧૮.૪ આગળ રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીઓએ એવું જણાવ્યું નથી કે તેમણે પોલીસ સમક્ષ નામો આપવા તથા હકીકતો વર્ણવવાનો કોઈ પ્રયાસ કર્યો હતો, પરંતુ પોલીસે તે નોંધવાનો ઇનકાર કર્યો હતો. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે બે કેસોમાં નિવેદનો નોંધવાનો ઇનકાર રેકોર્ડ પર આવ્યો છે, પરંતુ કોઈ પણ કેસમાં એવો કોઈ પુરાવો રેકોર્ડ પર આવ્યો નથી કે કોઈ સાક્ષીએ પોતાનું નિવેદન નોંધાવવાની ઇચ્છા વ્યક્ત કરી હતી, છતાં પોલીસે તે નોંધ્યું નહોતું. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ૨ જી માર્ચ અને ૩ જી માર્ચ, ૨૦૦૨ ના રોજ એવા નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા હતા, જેમાં મોટાભાગના સાક્ષીઓએ આરોપીઓ પૈકી કોઈનું પણ નામ ખુલાસ્યું નહોતું. આઠ સાક્ષીઓમાંથી લગભગ પાંચ સાક્ષીઓએ કોઈ આરોપીનું નામ જણાવ્યું નથી. ફ.ફ.પ.સા. –૬૦ બચુમિયા ઇમામમિયા એ માત્ર એક આરોપીનું નામ આપ્યું છે, જ્યારે બે સાક્ષીઓ, ફ.ફ.પ.સા. –૫૫ આશિકહુસૈન અને ફ.ફ.પ.સા. –૫૯ મહમ્મદ સત્તાર, જેઓ ભાઈઓ છે, તેમણે વિવિધ નામો આપ્યા છે, પરંતુ ત્યારબાદ ં. તેમણે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ જણાવ્યું હતું કે મોટાભાગનાં નામો તેમણે આપ્યાં નહોતાં અને પોલીસે પોતાની રીતે નામો લખી લીધાં હતાં. વધુમાં રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ભીડના સભ્યો તરીકે આરોપીઓના મુખે ચડાવવામાં આવેલા ઘૃણાસૂચક શમુદ્દા નં. ો બાબતે, પ્રારંભિક

અવસરે, આ સંદર્ભે અત્યંત ઓછો પુરાવો છે અને આવા ઘૃણાસૂચક શમુદ્દા નં. ોના ઉપયોગનો ઉલ્લેખ માત્ર એવા સાક્ષીઓએ કર્યો છે, જેમનાં નિવેદનો પછીના તબક્કે નોંધવામાં આવ્યા હતા. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એવો છે કે દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ હેઠળ આરોપીઓને જવામુદ્દા નં. ાર બનાવવા માટે, ભીડ દ્વારા બોલાયેલા શમુદ્દા નં. ો એટલું પૂરતું છે કે આરોપીઓની માનસિક અવસ્થા જોડાઈ જાય અને એમ દર્શાવે કે તેમની હત્યા કરવાની મનોવૃત્તિ હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં ભીડ દ્વારા આવા કોઈ શમુદ્દા નં. ો બોલવામાં આવ્યા હોવાનો કોઈ સંકેત નથી અને ફ.ફ.પ.સા. – ૪૭ થી ફ.ફ.પ.સા. –૮૧ સુધીના મોટાભાગના સાક્ષીઓએ ભીડ દ્વારા આવા શમુદ્દા નં. ો બોલવામાં આવ્યા હોવા બાબતે મૌન રાખ્યું છે. દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે

ફ.ફ.પ.સા. –૪૮ સાબિરહુસૈન કાદરમીયાં ા શેખ,

ફ.ફ.પ.સા. –૬૦ બચુમિયા ઈમામમિયા શેખ,

ફ.ફ.પ.સા. –૬૬ અકબર્મિયા રસુલમિયા શેખ,

ફ.ફ.પ.સા. –૬૭ ઈમ્તિયાઝભાઈ મહંમદહુસૈન શેખ,

ફ.ફ.પ.સા. –૭૪ સિકંદરમિયા રસુલમિયા શેખ,

ફ.ફ.પ.સા. –૭૫ ફિરોઝાબાનુ બચુમિયા શેખ,

ફ.ફ.પ.સા. –૭૯ સમીમબાનુ મહેમૂદમિયા શેખ અને

. ફ.ફ.પ.સા. –૮૧ દિલાવરખાન અબ્બાસમિયા શેખ, ઘૃણાસૂચક શમુદ્દા નં. ોના ઉપયોગ બાબતે સંપૂર્ણપણે મૌન છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે

ફ.ફ.પ.સા. –૬૯ મહેમૂદમિયા હુસૈનમિયા શેખ અને ફ.ફ.પ.સા. –૭૦ મુન્સફખાન યાસીનખાન પઠાણે આવા શમુદ્દા નં. ો બોલવામાં આવ્યા હોવાનું સંદર્ભિત કર્યું છે, જોકે, ૯:૩૦ વાગ્યાની ઘટનાના સંદર્ભમાં, અને ૧૧:૩૦ વાગ્યાની ઘટનાના સંદર્ભમાં નહીં.

એ જ રીતે, ફ.ફ.પ.સા. –૫૫ આશિકહુસૈન બચુમિયા શેખે પણ ૯:૩૦ વાગ્યાની ઘટનાના સંદર્ભમાં ઘૃણાસૂચક શમુદ્દા નં. ોના ઉપયોગનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, પરંતુ ૧૧:૩૦ વાગ્યાની ઘટનાના સંદર્ભમાં નહીં. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીઓના આગામી સમૂહ, એટલે કે,

ફ.ફ.પ.સા. –૪૯ ઈકબાલમિયા રસુલમિયા શેખ,

ફ.ફ.પ.સા. –૫૮ સાબિરહુસૈન ઈમામશા ફકીર,

ફ.ફ.પ.સા. –૬૨ રફીકમિયા મહંમદહુસૈન શેખ,

ફ.ફ.પ.સા. –૬૩ ભીખુમિયા કલુમિયા શેખ,

ફ.ફ.પ.સા. –૬૫ અકબર્મિયા નથુમિયા શેખ,

ફ.ફ.પ.સા. –૬૮ ગુલામઅલી અકબર્મિયા શેખ,

ફ.ફ.પ.સા. –૭૬ હમીદાબીબી અકબર્મિયા શેખ,

ફ.ફ.પ.સા. –૭૮ બાસિરાબીબી બચુમિયા શેખ,

ફ.ફ.પ.સા. –૫૦ ઝાકિરહુસૈન કાદરમીયાં ા શેખ,

ફ.ફ.પ.સા. –૫૩ કુલસુમુંબીબી કાદરમીયાં ા શેખ અને ફ.ફ.પ.સા. –૫૪ શરીફમિયા ભીખુમિયા શેખ,

આ એવા સાક્ષીઓ છે જેમણે ઘૃણાસૂચક શમુદ્દા નં. ોના ઉપયોગ બાબતે નિવેદન

આપ્યું છે, પરંતુ તેમની પોલીસ સમક્ષ નોંધાયેલાં નિવેદનોમાં તેમણે એવું જણાવ્યું નહોતું તે સાબિત કરવા માટે વિસંગતિઓ રજૂ કરવામાં આવી છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ફ.ફ.પ.સા. –૬૩ ભીખુમિયા કલુમિયા શેખ સિવાય, જેમની પોલીસ નિવેદન બાબતની વિસંગતિ સાબિત થઈ છે, મોટાભાગના સાક્ષીઓએ આ હકીકતો બંને નિવેદનોમાં જણાવી નથી અને ફ.ફ.પ.સા. –૫૦ ઝાકિરહુસૈન કાદરમીયાં ા. શેખ તથા ફ.ફ.પ.સા. –૫૪ શરીફમિયા ભીખુમિયા શેખના કેસમાં ૧૧:૩૦ વાગ્યાની ઘટના બાબતે વિસંગતિ સાબિત થઈ છે.

૧૮.૫ સાક્ષીઓના ત્રીજા સમૂહ, અર્થાત્

ફ.ફ.પ.સા. –૫૯ મહમ્મદ સત્તાર બચુમિયા શેખ,

ફ.ફ.પ.સા. –૬૧ સાફિકમિયા બાબુમિયા શેખ,

ફ.ફ.પ.સા. –૬૪ રફીકમિયા બાબુમિયા શેખ,

ફ.ફ.પ.સા. –૭૩ ફરિદાબીબી આશિકહુસૈન શેખ,

ફ.ફ.પ.સા. –૮૦ રુક્ષણાબાનુ ઈબ્રાહિમમિયા શેખ,

ફ.ફ.પ.સા. –૫૧ નઝીરમહંમદ અકબરમિયા શેખ,

ફ.ફ.પ.સા. –૫૨ હિઝબુલમિયા હુસૈનમિયા શેખ,

ફ.ફ.પ.સા. –૫૬ અયૂબમિયા રસુલમિયા શેખ અને

ફ.ફ.પ.સા. –૫૭ મુસ્તુફામિયા રસુલમિયા શેખ અંગે સંદર્ભ આપતાં, રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ નવ સાક્ષીઓએ વપરાયેલા શમુદ્દા નં. ો અંગે કશુંક કહ્યું હતું. તેમાથી ફ.ફ.પ.સા. –૭૩ ફરિદાબીબી આશિકહુસૈન શેખ અને ફ.ફ.પ.સા. –

૮૦ રુક્ષણાબાનુ ઈબ્રાહિમમિયા શેખે અદાલતમાં કોઈનું નામ લીધું નથી. બાકી રહેલા સાત સાક્ષીઓમાંથી, ફ.ફ.પ.સા. –૬૪ રફીકમિયા બાબુમિયા શેખનું નિવેદન છવીસ દિવસ મુદ્દા નં. નોંધવામાં આવ્યું હતું, જ્યારે ફ.ફ.પ.સા. –૬૧ સાફિકમિયા બાબુમિયા શેખ,

ફ.ફ.પ.સા. –૫૧ નઝીરમહંમદ અકબરમિયા શેખ,

ફ.ફ.પ.સા. –૫૨ હિઝબુલમિયા હુસૈનમિયા શેખ,

ફ.ફ.પ.સા. –૫૬ અયૂબમિયા રસુલમિયા શેખ અને

ફ.ફ.પ.સા. –૫૭ મુસ્તુફામિયા રસુલમિયા શેખ

નાં નિવેદનો પ્રથમવાર ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ નોંધવામાં આવ્યા હતા. એ જ દિવસે, એટલે કે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ નિવેદન નોંધાયેલા એકમાત્ર સાક્ષી, એટલે કે ફ.ફ.પ.સા. –૫૯ મહમ્મદ સત્તારે, આવું જણાવ્યું છે. આ રીતે, એ જ દિવસે એક સાક્ષીએ આ શમુદ્દા નં. ોના ઉપયોગ અંગે નિવેદન આપ્યું છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ફ.ફ.પ.સા. –૫૯ મહમ્મદ સત્તારે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ જણાવ્યું હતું કે પોલીસ નિવેદનમાં દર્શાવાયેલા મોટા ભાગના નામ તેણે આપ્યા નહોતા. નોંધવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષીએ પોતાના નિવેદનમાં પ્રથમવાર પાંચ આરોપીઓને નામે ઓળખ્યા છે અને આવા આરોપીઓના નામ એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા નિવેદનમાં પણ દર્શાવાતાં નથી. તેથી, ફ.ફ.પ.સા. –૫૯ મહમ્મદ સત્તારને વિશ્વસનીય અથવા ભરોસાપાત્ર સાક્ષી કહી શકાય નહીં. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જો આ સાક્ષીએ કરેલું નિવેદન બહાર કાઢી નાખવામાં આવે, તો ટોળાએ એવા કોઈ શમુદ્દા નં. ો વાપર્યા હોવાનો કોઈ આક્ષેપ રહેતો નથી, જે

વ્યક્તિઓને મારવાના ટોળાના માનસિક ઈરાદાને પૂર્વકલ્પિત કરે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે મોટાભાગના આરોપીઓનાં નામ સાક્ષીઓ દ્વારા તાત્કાલિક આપવામાં આવ્યા નથી, એટલું જ નહીં, ૨ અને ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ તાત્કાલિક નોંધાયેલા નિવેદનો ધરાવતા લગભગ તમામ સાક્ષીઓ કોઈને મારવા માટે દ્વેષપૂર્ણ શમુદ્દા નં. ો આપતાં નથી, જે સાક્ષીઓની વિશ્વસનીયતા અને ભરોસાપાત્રતાને ગંભીર રીતે અસર કરશે. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ની જોગવાઈઓનો સંદર્ભ લઈને રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે તેમાં ઉલ્લેખ છે કે અદાલત કોઈપણ એવા તથ્યના અસ્તિત્વની અનુમાનના આધાર લઈ શકે છે, જે તેના મતે બન્યું હોવાનું સંભાવ્ય હોય, અને તેમાં ખાસ કેસના તથ્યો સાથે તેના સંબંધમાં સામાન્ય કુદરતી ઘટનાઓનો ક્રમ, માનવીય આચરણ અને જાહેર તથા ખાનગી કારોબારને ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે.

૧૮.૪ હાલના કેસના તથ્યો તરફ ધ્યાન દોરીને રજૂઆત કરવામાં આવી કે એવી પરિસ્થિતિનો સામનો કર્યા પછી, જો સાક્ષી ઘટનાનું વર્ણન ન કરે અથવા ઘટના મુદ્દા નં. ટૂંકા સમયાંતરે આરોપીનું નામ ન આપે, તો અદાલતને એ અનુમાન કરવાની સત્તા રહેશે કે સાક્ષી કદાચ ઘટનાને લગતા તથ્યોનું વર્ણન કરવાની સ્થિતિમાં ન હોય. પરંતુ જો તે સમયગાળો પાંચ દિવસથી વધારીને નવ દિવસ કરવામાં આવે, તો એ માનવું મુશ્કેલ છે કે એવી જ માનસિક સ્થિતિ અથવા મનોદશા તેમના નિવેદનો નોંધાય ત્યાં સુધી ચાલુ રહી હોય, સિવાય કે તેનું વાજબી રીતે સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવે. વિદ્વાન વકીલની દલીલનો બીજો પાસો એ હતો કે ઘરની

અંદર મૃત મળેલા વ્યક્તિઓની કુલ સંખ્યા તથા મૃત્યુ પામેલા વ્યક્તિઓની સંખ્યા બત્રીસ છે; મૃતદેહોમાંથી મળેલ કપડાંની સંખ્યા ત્રેસઠ છે અને ત્રેસઠેય કપડાંના ટુકડાં રક્તરંજિત મળ્યા હતા તથા કેરોસીન હાઇડ્રોકાર્બનની નિશાનીઓ પણ મળી હતી. જે ઓરડામાં ઘટના બની હતી અને જ્યાંથી નમૂનાઓ લેવામાં આવ્યા હતા, તે ઓરડાના ફ્લોર પર પણ લોહી હતું; તેથી, જ્યારે ફરિયાદ પક્ષ દાવો કરે છે કે બચી ગયેલા વીસ વ્યક્તિઓએ ઓરડાની અંદર હોવાનો દાવો કર્યો હતો, ત્યારે તેઓ ઓરડાની અંદર હતા એવી સિદ્ધાંત પર, મુખ્યત્વે ત્રણ કારણોસર, ભારે શંકાનો વાદળ ઘેરાયેલો છે: પ્રથમ, સત્તર વ્યક્તિઓને કોઈ ઈજા થઈ હોવાનું દર્શાવવામાં આવ્યું નથી; દ્વિતીય, ઈજાગ્રસ્ત અને દાઝના ઘા પામેલા ત્રણ વ્યક્તિઓ, અત્રે,

ફ.ફ.પ.સા. –૭૩ ફરીદાબીબી આશિકહુસૈન શેખ,

ફ.ફ.પ.સા. –૭૮ બસીરાબીબી બચુમીયા શેખ અને

ફ.ફ.પ.સા. –૮૦ રૂખસાનાબાનુ ઈબ્રાહીમમિયા શેખ,

એમાંથી કોઈએ પણ કોઈનું નામ લીધું નથી અને માત્ર ફ.ફ.પ.સા. –૭૮ બસીરાબીબીએ કેટલાક આરોપીઓનાં નામ લીધાં છે. ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું કે વીસ ઈજાગ્રસ્ત વ્યક્તિઓમાંથી કોઈના પણ કપડાં પોલીસ દ્વારા જપ્ત કરવામાં આવ્યા નથી, જેથી તેઓ ઓરડાની અંદર હતા એવી તેમની વાતને સમર્થન મળે અને તપાસી શકાય કે તેમના કપડાં પર પણ રક્તરંજિત ધબ્બા તથા કેરોસીન હાઇડ્રોકાર્બનની નિશાનીઓ હતી કે નહીં. વધુમાં રજૂઆત કરવામાં આવી કે તેમની શારીરિક તપાસ દરમિયાન પણ રેકોર્ડ પર એવું આવતું નથી કે તેમની દેહ અથવા કપડાં પર કાળો ધુમાડો કે કાળકયારના કાર્બનના કણો જોવા મળ્યા, નોંધાયા કે

નંગી આંખે દેખાયા પણ હતા. વિદ્વાન વકીલના મતે, એક મહત્વપૂર્ણ હકીકત જે નજરઅંદાજ થવી શક્ય ન હતી, તે છે વાળ બળીને ઝાંખા થવા. રજૂઆત કરવામાં આવી કે ઈજાગ્રસ્ત વ્યક્તિઓમાંથી કોઈના પણ લોહીના નમૂના લેવામાં આવ્યા નહોતા, જે કાર્બન મોનોક્સાઇડની હાજરી દર્શાવતા. દલીલ કરવામાં આવી કે આવી હકીકતોની પુનઃપ્રાપ્તિ ન થવી મહત્વપૂર્ણ છે, જ્યાં આરોપીનો કેસ એવો છે કે સાક્ષીઓ ઓરડામાં હાજર ન હતા. રજૂઆત કરવામાં આવી કે ફ.ફ.પ.સા. –૭૬ હમીદાબીબી અકબર્મિયે। જણાવ્યું છે કે તેને ઘરની બહાર દાઝની ઈજા થઈ હતી અને તેથી ફ.ફ.પ.સા. –૭૩ ફરીદાબીબી આશિકહુસૈન, ફ.ફ.પ.સા. –૭૮ બસીરાબીબી બચુમીયા અને ફ.ફ.પ.સા. –૮૦ રૂખસાનાબાનુ ઓરડાની અંદર ન હતા એવી શક્યતાને નકારી શકાય નહીં, જે આ સાક્ષીઓની વિશ્વસનીયતાને પણ અસર કરશે।

૧૮.૭ દંડ સંહિતાની કલમ ૧૨૦બી હેઠળના આરોપ અંગેની દલીલ બાબતે એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતોને મુખ્યત્વે દંડ સંહિતાની કલમ ૧૨૦બીનો આશરો લેવા માટે ઉજાગર કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે નીચલી અદાલતે વિવિધ ગુનાઓ મુદ્દા નં. ૯ દોષિત ઠરાવેલા આરોપીઓને દંડ સંહિતાની કલમ ૧૨૦બીના ગુના માટે નિર્દોષ છૂટકારો આપવામાં આવ્યો છે અને કલમ ૧૨૦બીના આવા નિર્દોષ છૂટકારા સામે રાજ્ય દ્વારા કોઈ અપીલ કરવામાં આવી નથી. તેથી, જેમના સંબંધમાં આરોપીઓ પહેલેથી જ દોષિત ઠરાવવામાં આવ્યા છે, તેમના સંદર્ભે દંડ સંહિતાની કલમ ૧૨૦બી હેઠળના ગુના

માટેના નિર્દોષ છૂટકારાને પડકારવામાં આવ્યો નથી, ત્યારે રાજ્ય તેમજ ખાનગી પક્ષકારોને અન્ય આરોપીઓના ઉક્ત ગુના માટેના નિર્દોષ છૂટકારાને પડકારવાની પરવાનગી આપવી યોગ્ય નથી. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે કારણ કે આ સિદ્ધાંતો પર વિશ્વાસ કરવામાં આવ્યો નથી, તેથી નીચલી અદાલતે તે સિદ્ધાંતોનો આધાર લીધો નથી. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આ સિદ્ધાંતોને ગોઠવણમુદ્દા નં. ્ધ રચના ગણવામાં ન આવે તે માટે કોઈ કારણ નથી. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ૨૭મી ફેબ્રુઆરી, ૨૮મી ફેબ્રુઆરીના દિવસે કોઈપણ સમયે અથવા ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ની સાંજે ઘટી હોવાનું કહેવામાં આવતા તથ્યોના સંદર્ભમાં વિવિધ સિદ્ધાંતો ઊભા કરવામાં આવ્યા છે અને જો એ તમામ સિદ્ધાંતો, એ હકીકતથી પરે કે તે તેમના પૂર્વવર્તી નિવેદનો સાથે સુસંગત નથી, તથા તે પછીથી રચવામાં આવ્યા છે, તો જે કોઈ સાક્ષી આમાંથી કોઈપણ સિદ્ધાંત આગળ ધપાવે છે, તેના વિષે એવું માનવું જોઈએ કે તેણે એવા વ્યક્તિને ફસાવ્યો છે, જેને તે નિર્દોષ હોવાનું જાણે છે.

૧૮.૮ ઘટનાના સમયે પ્રકાશની હાજરીના મુદ્દા અંગે રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પ્રકાશ સંબંધિત તમામ તથ્યો સાક્ષીઓએ માત્ર એટલું દર્શાવવા માટે રજૂ કર્યા હતા કે સાક્ષીઓ આરોપીને ઓળખી શકે તેવી સ્થિતિમાં હતા. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પ્રથમ, રસ્તાના દીવાઓ માટે વીજ જોડાણ નહોતું; દ્વિતીય, સમગ્ર થિયરી સ્વીકાર્ય નથી, કારણ કે પ્રકાશની હાજરીની થિયરી પાછળથી રચવામાં આવી છે અને પંચનામા તથા સ્થળનકશા દ્વારા સમર્થિત નથી; અને તૃતીય, જો પ્રકાશ અંગેની થિયરીને સ્વીકારવામાં ન આવે, તો અદાલત પછી એ બાબતના પુરાવાની

શોધ કરશે કે શું એવો પ્રકાશસ્રોત હતો જેમાં સાક્ષીઓ આરોપીને ઓળખી શક્યા હોત.

૧૮.૯ એ રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે બીજના દિવસ હોવાને કારણે ચાંદની અવશ્ય હશે એવી ધારણા ફરિયાદ પક્ષને ઉપલબ્ધ નથી, કારણ કે પ્રકાશની ઉપલબ્ધતા, તે ચાંદની હોય કે અન્યથા, તથ્યનો પ્રશ્ન છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ચાંદની હતી કે નહીં અને જ્યાં ઘટના બની હતી ત્યાં પૂરતો પ્રકાશ હતો કે નહીં, એ એવા પ્રશ્નો છે જેનો પુરાવો રેકોર્ડ પર સાક્ષીઓની સબળ, વિશ્વસનીય અને મૌખિક સાક્ષીથી આપવો આવશ્યક છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે નીચલી અદાલતે નોંધેલો બીજો નિષ્કર્ષ, એટલે કે, ધૂંધળા પ્રકાશમાં કામ કરવા ટેવાયેલા ગામલોકો વ્યક્તિઓને ઓળખી શકે છે, એ પણ તથ્યનો પ્રશ્ન છે, જેના અંગે કોઈએ સાક્ષ્ય આપ્યું નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પ્રકાશની ઉપલબ્ધતા અંગેની સમગ્ર થિયરી એસ.આઈ.ટી.ના પ્રવેશ પછી લાવવામાં આવી છે અને એક વ્યક્તિએ તેના સોગંદનામામાં એવું જણાવ્યું છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે હકીકતોની સર્વાંગી પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં લેતા, પ્રકાશના અસ્તિત્વ અંગેનું સાક્ષ્ય સ્પષ્ટ નથી, જે નિશ્ચિતપણે આરોપીની ઓળખ સંબંધે સાક્ષીઓની વિશ્વસનીયતાને આંચ પહોંચાડશે.

૧૮.૧૦ સાક્ષીઓને ધમકી આપવામાં આવી હોવાના પ્રશ્ન અંગે એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે માત્ર ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૧ મંગાભાઈ રાવલેએ જ કહ્યું છે કે આરોપીઓ

પૈકી બે જણાએ તેને ધમકી આપી હતી. જોકે, તેણે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ નોંધાવેલા નિવેદનમાં કે પોતાના સાક્ષ્યમાં, તે કથિત બે આરોપીઓએ સંબંધિત ગુનામાં ભાગ લીધો હોવાનું તેમનું નામ લીધું નથી. તેથી, માનવાનો કોઈ આધાર નથી કે આ આરોપીઓએ તેને ધમકી આપી હતી. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીને ધમકી આપવામાં આવી હોવાનું અદાલત સમક્ષ કરાયેલું નિવેદન માત્ર અદાલતને પૂર્વગ્રહગ્રસ્ત કરવા માટે જ કરવામાં આવ્યું છે.

૧૮.૧૧ ત્યારબાદ ં. , રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સ્વતંત્ર સાક્ષીઓમાંના ઘણા, જેમાં અગ્નિશામક દળના કર્મચારીઓનો પણ સમાવેશ થાય છે, તેમનું પરીક્ષણ ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા કરવામાં આવ્યું નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સરદારપુરા ા વિવિધ સમુદાયોના, જેમાં પટેલોનો સમાવેશ થાય છે, અને જેમના નિવેદનો અગાઉ નોંધવામાં આવ્યા હતા, એવા રહેવાસીઓને સાક્ષી તરીકે રજૂ કરવામાં આવ્યા નથી. વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા મુજબ, ફરિયાદ પક્ષે ઘટનાની ઉત્પત્તિ દબાવવાનો પ્રયાસ કર્યો છે અને ખરેખર શું બન્યું હતું તે સંબંધિત તથ્યો રેકોર્ડ ઉપર આવ્યા નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ઘટનાના ઘટિત થવાની રીત અંગે સંદેહ છે, કારણ કે કહેવાયું હતું કે ઓરડો અંદરથી બંધ હતો; તેમ છતાં, આ હકીકત હોવા છતાં, ઓરડામાં આગ લગાવવામાં આવી હોવા છતાં, ઓરડામાં રહેલા કોઈપણ વ્યક્તિએ બહાર આવવાનો પ્રયાસ કર્યો નહોતો.

૧૮.૧૨ સંહિતાની કલમ ૧૭૩(૮) હેઠળ વધુ તપાસની વ્યાપકતા અને તેના પ્રભાવ અંગે, વિદ્વાન વકીલે સર્વોચ્ચ અદાલતના હસનભાઈ વાલીભાઈ કુરેશી વિ. ગુજરાત રાજ્ય, ૨૦૦૪ એસ.એ.આર. (ફોજદારી) ૪૨૮ના નિર્ણય પર આધાર

રાખીને આ પ્રસ્તાવના માટે દલીલ કરી હતી કે જો વધુ તપાસની આવશ્યકતા હોય, તો કાયદામાં નિર્ધારિત મુજબ તે નિશ્ચિતપણે કરી શકાય. માત્ર એટલું કે વિચ ૧૭૩ પૂર્ણ કરવામાં વધુ વિલંબ થઈ શકે, તે કારણસર જો વધુ તપાસથી અદાલત સત્ય સુધી પહોંચી શકે અને વાસ્તવિક તથા પૂરું અને અસરકારક ન્યાય કરી શકે, તો એવી વધુ તપાસના માર્ગમાં અવરોધ ન બનવો જોઈએ.

૧૮.૧૩ સર્વોચ્ચ અદાલતના વિનય ત્યાગી વિ. ઇરશાદ અલી ઉર્ફે દીપક અને અન્ય, (૨૦૧૩) ૫ એસસીસી ૭૬૨,ના કેસના નિર્ણયનો પણ સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે "આગળની તપાસ" તે સ્થિતિને કહેવામાં આવે છે, જ્યારે તપાસ અધિકારી કલમ ૧૭૩(૮) મુજબ અંતિમ અહેવાલ અદાલતમાં દાખલ થયા પછી વધુ મૌખિક અથવા દસ્તાવેજી પુરાવા મેળવે છે. આ સત્તા કાર્યપાલિકાને વરેલી છે. તે પૂર્વ તપાસની જ ચાલુ કડી છે અને તેથી તેને "આગળની તપાસ" તરીકે સમજવામાં અને વર્ણવવામાં આવે છે. આગળની તપાસનો વ્યાપ વધુ મૌખિક અને દસ્તાવેજી પુરાવાની શોધ સુધી મર્યાદિત છે. તેનો હેતુ પ્રાથમિક તપાસ પછીના તબક્કે પણ સાચા તથ્યો અદાલત સમક્ષ લાવવાનો છે. તેને સામાન્ય રીતે "પુરક અહેવાલ" તરીકે વર્ણવવામાં આવે છે. "પુરક અહેવાલ" જ યોગ્ય અભિવ્યક્તિ ગણાશે, કારણ કે અનુગામી તપાસનો આશય અને હેતુ સક્ષમ પોલીસ અધિકારી દ્વારા હાથ ધરાયેલી પ્રાથમિક તપાસને પૂરક બનાવવાનો છે. આગળની તપાસનું બીજું મહત્વપૂર્ણ લક્ષણ એ છે કે તેનો અસર તપાસ એજન્સી દ્વારા હાથ ધરાયેલી પ્રારંભિક તપાસને સીધી કે પરોક્ષ રીતે રદ

કરવાનો થતો નથી. આ પૂર્વ તપાસની એક પ્રકારની ચાલુ કડી છે. તેનો આધાર નવા પુરાવાની શોધ અને તે જ ગુનાહિત કૃત્ય તથા તે જ ઘટના સંબંધિત અનુસંગી ઘટનાઓની શ્રેણીની સતત કડીમાં છે. અન્ય શમુદ્દા નં. ોમાં, તેને "પુનઃતપાસ", "નવેસર" અથવા "ડી નોવો" તપાસથી સંપૂર્ણપણે ભિન્ન રીતે સમજવું પડે. અદાલતે આગળ આ પ્રમાણે ઠરાવ્યું:

"૪૧. સંહિતાની ધારા ૧૭૩ હેઠળ ન્યાયિક અધિકારીની સત્તાના વ્યાપ અંગે ચર્ચા કર્યા મુદ્દા નં. , હવે અમારે સંહિતાની જોગવાઈઓ હેઠળ અને/અથવા આ અદાલતના ચુકાદાઓ મુજબ કયા પ્રકારના અહેવાલો કલ્પવામાં આવ્યા છે તેનું પરીક્ષણ કરવું રહ્યું. ન્યાયિક અધિકારીની અધિકારક્ષેત્રમાં સર્વપ્રથમ તથા મુખ્યત્વે જે દસ્તાવેજ પહોંચે છે તે પ્રાથમિક માહિતી અહેવાલ છે. ત્યારબાદ ં. , તપાસ પૂર્ણ થયા પછી, પોલીસને સંહિતાની ધારા ૧૭૩(૨) મુજબ અહેવાલ દાખલ કરવો આવશ્યક છે. આ અહેવાલને પ્રાથમિક અહેવાલ તરીકે સંબોધવો યોગ્ય રહેશે, કારણ કે તે અદાલતમાં ફરિયાદ પક્ષના કેસનો આધારસ્તંભ છે. તે કેસનો રેકોર્ડ તથા તેની સાથે સંલગ્ન દસ્તાવેજો છે, જેને અદાલત દ્વારા ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે અને ત્યારબાદ ં. ન્યાયિક અધિકારીની અદાલત પાસેથી ઉપરોક્ત ત્રણ વિકલ્પોમાંથી કોઈ એકનો ઉપયોગ કરવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે. અદાલત સમક્ષ દર્શાવાયેલા વિકલ્પોમાંથી જે અધિકારક્ષેત્રનો તે ઉપયોગ કરશે, તે સ્થિર ન્યાયસિદ્ધાંતો સાથે કડક સુસંગત હોવો જોઈએ. ન્યાયિક અધિકારીને "આગળની તપાસ" કરવાનો આદેશ આપવાની સત્તા એક મહત્વપૂર્ણ સત્તા છે, જેનો ઉપયોગ અતિ સંયમપૂર્વક, અપવાદરૂપ કેસોમાં અને ન્યાયના હિતસાધન માટે જ કરવો જોઈએ. ન્યાયસંગત, યોગ્ય અને નિર્વિવાદ તપાસ સુનિશ્ચિત કરવી તપાસ એજન્સીની ફરજ છે અને તેની પર્યવેક્ષક ક્ષમતામાં અદાલતે તેનું

પાલન થાય તેની ખાતરી કરવી આવશ્યક છે. અદાલતના આદેશો હેઠળ, જેમાં ન્યાયિક અધિકારીના આદેશનો પણ સમાવેશ થાય છે, કરાયેલી આગળની તપાસ અથવા પોલીસ દ્વારા સ્વપ્રેરણાથી અને, યોગ્ય કારણોસર, કરાયેલી તપાસ પૂરક અહેવાલ દાખલ થવામાં परिणમે છે. એવો પૂરક અહેવાલ પ્રાથમિક અહેવાલના ભાગરૂપે ગણવામાં આવશે. આ વાતથી સ્પષ્ટ છે કે સંહિતાની ધારા ૧૭૩(૮) મુજબ ધારા ૧૭૩(૩) થી ૧૭૩(૬) ની જોગવાઈઓ આવા અહેવાલો પર લાગુ પડશે.

૪૨. આ બન્ને અહેવાલોનું સંયુક્તપણે વાચન કરવાનું રહે છે અને અદાલત પાસેથી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે કે તે અહેવાલો તથા તેની સાથે જોડાયેલા દસ્તાવેજોના સંયુક્ત પ્રભાવ પર મનન કરીને નિર્ધારિત કરે કે આરોપીએ ગુનો કર્યો હોવાનું અનુમાન કરવા માટે આધાર હાજર છે કે નહીં. જો જવાબ નકારાત્મક હોય, તો આ અહેવાલોના આધારે, અદાલત સંહિતાની ધારા ૨૨૭ની જોગવાઈઓના પાલનરૂપે આરોપીને મુક્ત કરશે. પ્રશ્ન ૧નો ઉત્તર

૫૩. સક્ષમ અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી અદાલતનું ફરજિયાત કર્તવ્ય છે કે તપાસ એજન્સી દ્વારા તેના અહેવાલ તરીકે સંહિતાની કલમ ૧૭૩(૨) મુજબ સાથે રજૂ કરાયેલા તમામ અહેવાલો, સમગ્ર રેકોર્ડ તથા દસ્તાવેજોનો વિચાર કરે. આ નિયમ નીચે દર્શાવેલ અપવાદોને જ આધીન છે: (એ) જ્યાં ફરિયાદ પક્ષની વિનંતી પર, માનનીય ન્યાયાધીશે કોઈ વિશેષ આદેશ પસાર કર્યો હોય, જેનો હેતુ કોઈ દસ્તાવેજ અથવા નિવેદન અથવા તેના કોઈ ભાગને બહાર રાખવાનો મર્યાદિત હોય; (બી) જ્યાં ઉચ્ચ અદાલતો દ્વારા તેમની અસાધારણ અથવા અંતર્નિહિત અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને એવો આદેશ પસાર કરવામાં આવે કે અહેવાલોમાંથી કોઈપણ, એટલે કે પ્રાથમિક અહેવાલ, પૂરક અહેવાલ અથવા "નવા તપાસ" કે "પુનઃતપાસ" પર રજૂ કરાયેલ અહેવાલ અથવા તેનો કોઈ ભાગ, અદાલતી રેકોર્ડમાંથી દૂર કરવામાં આવે, કાપી નાખવામાં આવે અને તેને અસ્તિત્વહીન ગણવામાં આવે. પ્રશ્ન ૨નો ઉત્તર

૫૪. સંહિતાની કલમ ૧૭૩(૨) મુજબ અહેવાલ પહેલેથી જ દાખલ કરી દીધો હોય એવા અપરાધના સંબંધમાં કોઈપણ તપાસ એજન્સીને "તાજી", "દે નોવો" અથવા "પુનઃતપાસ" હાથ ધરવાની સત્તા નથી. આવી તપાસ માત્ર ઉચ્ચ અદાલતોના આદેશો અનુસાર જ હાથ ધરી શકાય છે, અને એવી સ્થિતિમાં ઉચ્ચ અદાલતોએ પૂર્વે હાથ ધરાયેલી તપાસનું શું થવું તે તથા વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટની અદાલતમાં દાખલ કરાયેલા અહેવાલ અંગે વિશિષ્ટ આદેશ પસાર કરવો પડશે."

૧૮.૧૪ સર્વોચ્ચ અદાલતના ખૈરુદ્દીન અને અન્ય વિ. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્યના કેસમાં આપવામાં આવેલા નિર્ણયનો પણ સંદર્ભ અપાયો હતો, (૨૦૧૩) ૫ એસસીસી ૭૫૩.

૧૮.૧૫ તદનુસાર દલીલ કરવામાં આવી હતી કે રેકોર્ડ પર રજૂ થયેલા પુરાવાના સ્વરૂપને ધ્યાનમાં લેતાં, ફરિયાદ પક્ષ આરોપિત વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધનો આરોપ સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયો છે અને દોષસિદ્ધિ તથા સજાના ચુકાદા અને આદેશને રદ કરવામાં આવવો જોઈએ; તેમજ સંશયનો લાભ આપવામાં આવેલા આરોપીઓના નિર્દોષ છૂટકારા સામે રાજ્ય અને ખાનગી પક્ષકારો દ્વારા દાખલ કરાયેલ અપીલો ફગાવી દેવા લાયક છે.

૧૯. નિર્દોષ છૂટકારાની અપીલોના સંદર્ભમાં અપીલકર્તા–આરોપીઓ તરફથી કરાયેલ દલીલોના પ્રતિઉત્તરમાં, શ્રી હિમાંશુ પટેલ, માનનીય વધારાના જાહેર અભિયોજક, સર્વોચ્ચ અદાલતના કાલી રામ વિ. હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્ય, (૧૯૭૩)

૨ એસસીસી ૮૦૮ના નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો હતો, આ પ્રસ્તાવ માટે કે અદાલત, ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪માં ઉલ્લેખિત પ્રમાણે, પ્રાકૃતિક ઘટનાઓના સામાન્ય ક્રમ, માનવીય વર્તન અને જાહેર તથા ખાનગી વ્યવહારને, ચોક્કસ કેસના તથ્યો સાથેના તેમના સંબંધને ધ્યાનમાં રાખીને, કોઈપણ તથ્ય અસ્તિત્વમાં છે એમ અનુમાન કરી શકે છે, જે બન્યું હશે એવું તે સંભવિત માને. કોઈ વિશિષ્ટ કેસમાં આ કલમ હેઠળ અનુમાન કાઢી શકાય કે નહીં તે અંતે દરેક કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓ પર આધાર રાખે છે. કોઈ કઠોર અને અચળ નિયમ નિર્ધારિત કરી શકાય નહીં. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ઘટનાના દિવસે બીજ હતું તે બાબત અંગે વિવાદ થઈ શકે નહીં અને તેથી, અદાલત ન્યાયિક નોંધ લઈ શકે છે કે તે પૂર્ણિમા પછીનો બીજો દિવસ હતો, અને આથી, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ના પ્રકાશમાં, એ અનુમાન કાઢી શકાય કે પૂરતો પ્રકાશ હતો અને પીડિતો ભીડમાં આરોપીઓના ચહેરાઓ જોઈ શકતા હતા.

૧૯.૧ રાજ્ય ઉત્તર પ્રદેશ વિ. કૃષ્ણ માસ્ટર અને અન્ય, (૨૦૧૦) ૧૨ એસ.સી.સી. ૩૨૪, ના મામલે સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર પણ આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, એ સિદ્ધાંત માટે કે જ્યારે સાક્ષીના પુરાવાની મૂલવણી કરવામાં આવે, ત્યારે અભિગમ એ હોવો જોઈએ કે સાક્ષીનો સમગ્રપણે વાંચેલ પુરાવો સચ્ચાઈની છાપ ધરાવે છે કે નહીં. એકવાર એવો પ્રભાવ જણાય, તો નિઃસંદેહ અદાલત માટે પુરાવાની વધુ વિશેષ રીતે તપાસ કરવી આવશ્યક છે, જેમાં સમગ્ર પુરાવામાં દર્શાવવામાં આવેલી ખામીઓ, ખામીખામીઓ અને અશુદ્ધતાઓને

ધ્યાનમાં રાખી તેમની મૂલવણી કરવી અને આ જાણવું કે શું તે પુરાવાના સામાન્ય સ્વરૂપ વિરુદ્ધ છે તથા પુરાવાની અગાઉની મૂલવણી એવી હચમચી ગઈ છે કે જેના કારણે તે વિશ્વાસપાત્ર રહેતી નથી. મામલાના મૂળને સ્પર્શતા ન હોય એવા તુચ્છ મુદ્દાઓ પરની નાની–મોટી અસંગતતાઓ, અહીં–ત્યાં પુરાવામાંથી સંદર્ભથી છૂટા પાડવામાં આવેલા વાક્યોને આધારે અપનાવાયેલ અતિતકનિકી અભિગમ, અથવા તપાસ અધિકારી દ્વારા કરાયેલ કોઈ તકનીકી ભૂલને, જે સામાન્ય રીતે મુદ્દાના મૂળ સુધી પહોંચતી નથી, અત્યધિક મહત્વ આપવું, સામાન્ય રીતે પુરાવાને સમગ્રપણે અસ્વીકાર કરવાની પરવાનગી આપતું નથી. જે અદાલત સમક્ષ સાક્ષી પુરાવો આપે છે, જો તેને સાક્ષી દ્વારા આપવામાં આવેલા પુરાવાના સામાન્ય સ્વરૂપ અંગે અભિપ્રાય રચવાની તક મળી હોય, તો જે અપિલીય અદાલતને આ લાભ મળ્યો નથી, તેણે નીચલી અદાલત દ્વારા કરાયેલ પુરાવાની મૂલવણીને યોગ્ય વજન આપવું પડશે અને જ્યારે સુધી કારણો ભારે અને પ્રબળ ન હોય, ત્યાં સુધી તુચ્છ વિગતો બાબતે આવેલ ફેરફારો અથવા ખામીખામીઓના આધારે પુરાવાનો અસ્વીકાર કરવો અપિલીય અદાલત માટે યોગ્ય નથી. પોલીસ સમક્ષના નિવેદનોમાં થતી નાની ચૂકો કદી ઘાતક માનવામાં આવતી નથી. પોલીસ સમક્ષ સાક્ષીઓ દ્વારા આપવામાં આવેલ નિવેદનો સંક્ષિપ્ત નિવેદનો સ્વરૂપના હોય છે અને અદાલતમાં આપવામાં આવતા પુરાવાનું સ્થાન લઈ શકતા નથી. નાનકડી/તુચ્છ ચૂકો પરથી અદાલત આ નિષ્કર્ષ પર પહોંચી શકતી નથી કે સંબંધિત સાક્ષીઓ જુઠ્ઠા છે. ફરિયાદ પક્ષના પુરાવામાં અહીં અસંગતતાઓ અને ત્યાં ખામીખામીઓ હોઈ શકે છે, પરંતુ આવી ખામીથી કોઈ પણ ફોજદારી કેસ મુક્ત નથી. જોવાનું મુખ્ય એ છે કે આ

અસંગતતાઓ મુદ્દાના મૂળ સુધી પહોંચે છે કે માત્ર તેના ગૌણ પાસાઓને લગતી છે. પ્રથમ સ્થિતિમાં, બચાવપક્ષ પુરાવામાં રહેલી અસંગતતાઓનો લાભ લેવાનો યોગ્ય હોઈ શકે છે. પરંતુ બીજી સ્થિતિમાં તેને એવો કોઈ લાભ ઉપલબ્ધ રહેતો નથી. સાક્ષીઓની જબાનીમાં, તેઓ કેટલા પણ પ્રામાણિક અને સત્યવાદી કેમ ન હોય, હંમેશા સ્વાભાવિક અસંગતતાઓ રહેતી જ હોય છે. આ અસંગતતાઓ અવલોકનની સ્વાભાવિક ભૂલો, સમયના વિલંબને કારણે સ્મૃતિની સ્વાભાવિક ભૂલો, માનસિક સ્થિતિ, ઘટનાસમયની આઘાતજનક અને ભયજનક સ્થિતિ તથા જીવલેણ ધમકીના કારણે ઊભી થાય છે. અવારનવાર એવું બને છે કે ફરિયાદ પક્ષના કેસને પ્રોત્સાહન આપવા, જો કે મૂર્ખતાપૂર્વક, અગાઉના વર્ણનમાં સુધારાઓ કરીને અદાલતમાં રજૂ કરવામાં આવે છે. તેથી સત્યમાંથી અસત્યને અલગ પાડવાની અદાલતની ફરજ છે. પુરાવાની છટણી કરતાં, અદાલતે દરેક કેસમાં ભૂસિયાને દાણાથી અલગ કરવાનો પ્રયાસ કરવો પડે છે અને જો સુધી પુરાવો ખરેખર એટલો ગૂંચવણભર્યો અથવા વિરોધાભાસી ન હોય કે આ પ્રક્રિયા વાજબી રીતે કરી શકાય નહીં, ત્યાં સુધી આ પ્રયાસ છોડવામાં આવી શકતો નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે વર્તમાન કેસના તથ્યોમાં માત્ર એટલા માટે કે સાક્ષીઓની સાક્ષીઓમાં નાની–મોટી અસંગતતાઓ છે, તેમનો પુરાવો ફગાવી શકાય નહીં. ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે શિક્ષિત ન હોય અને સમાજના ગરીબ વર્ગમાંથી આવતા ગ્રામ્ય સાક્ષીના પુરાવાની મૂલવણીનો મૂળભૂત સિદ્ધાંત એ છે કે આવા સાક્ષીના પુરાવાની મૂલવણી સમગ્રપણે કરવી જોઈએ. શિક્ષિત સાક્ષીની તુલનામાં ગ્રામ્ય સાક્ષી પાસેથી ઘટનાની દરેક નાની વિગત અને ઘટના કેવી રીતે

બની તેની રીત યાદ રાખવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવતી નથી, ખાસ કરીને જ્યારે તેનો પુરાવો સમયના વિલંબ પછી નોંધવામાં આવે. વધુમાં, સાક્ષીને પોતાના નજીકના સગાસંબંધીઓના અકાળ અવસાનનો આઘાત સહન કરવો જ પડે છે. તેથી ગ્રામ્ય સાક્ષીના પુરાવાની મૂલવણી કરતી વખતે અદાલતે આ બધા સંબંધિત પરિબળોને ધ્યાનમાં રાખવા જોઈએ. અદાલતે વધુમાં એવું ઠરાવ્યું હતું કે કઠોર ઉલટ–તપાસ ાનો સામનો કરતા ગ્રામ્ય સાક્ષીના પુરાવામાં દેખાયેલી અસંગતતાઓને અતિશયોક્તિપૂર્વક વધારી બતાવવી ન જોઈએ. એવું કરવું ગામડાના જીવનની કઠોર વાસ્તવિકતાઓને અવગણવા સમાન છે અને એવા આરોપીઓને અયોગ્ય લાભ આપવાનું છે જેમણે ઘૃણાસ્પદ અપરાધ કર્યો હોય.

૧૯.૨ સર્વોચ્ચ અદાલતના લીલા રામ (મૃત) દ્વારા દૂલી ચંદ વિ. હરિયાણા રાજ્ય અને અન્ય, (૧૯૯૯) ૯ એસ.સી.સી. ૫૨૫,ના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ આ સિદ્ધાંત માટે કરવામાં આવ્યો હતો કે વડી અદાલતને પ્રથમ અપીલી અદાલત તરીકે પુરાવાનું પુનર્મૂલ્યાંકન કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર છે, પરંતુ સાક્ષીઓના દૃષ્ટિગત વર્ણનમાં મળતી વિસંગતિઓ, જો તે અત્યંત મહત્વપૂર્ણ ન હોય, તો સાક્ષીઓના પુરાવાની વિશ્વસનીયતા પર અસર કરી શકતી નથી. જુદા જુદા સાક્ષીઓ વિગતવાર વર્ણન કરે ત્યારે તેમના નિવેદનોમાં કેટલીક વિસંગતિઓ અવશ્ય રહેવાની, અને જ્યાં સુધી તે વિરોધાભાસો મહત્વપૂર્ણ પરિમાણના ન હોય, ત્યાં સુધી તે પુરાવાને સંપૂર્ણપણે ફગાવી દેવા માટે ઉપયોગમાં લેવાં ન જોઈએ. આ સાથે, ફોજદારી કેસોમાં ગણિતીય ચોકસાઈ સાથે પુરાવાની સમર્થન અપેક્ષી શકાય નહીં. નાનીમોટી શણગારભરી વાતો હોઈ શકે છે, પરંતુ તે કારણે થતી ભિન્નતાઓએ પ્રત્યક્ષદર્શી પુરાવાને અવિશ્વસનીય

બનાવવું જોઈએ નહીં. મામૂલી વિસંગતિઓને અન્યથા સ્વીકાર્ય પુરાવામાંથી અદૃશ્ય કરી દેવી ન જોઈએ. વધુમાં, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે અદાલતે ધ્યાનમાં રાખવું પડશે કે જુદા જુદા સાક્ષીઓ જુદી જુદી પરિસ્થિતિઓમાં અલગ રીતે પ્રતિક્રિયા આપે છે: કેટલાક મૌન થઈ જાય છે, કેટલાક રડવા લાગે છે, જ્યારે કેટલાક ઘટનાસ્થળેથી ભાગી જાય છે, અને છતાં કેટલાક એવા પણ હોય છે જે હિંમત, દૃઢ વિશ્વાસ અને આ વિશ્વાસ સાથે આગળ આવે છે કે અન્યાયનું નિવારણ થવું જોઈએ. વાસ્તવમાં, આ વ્યક્તિ પર આધાર રાખે છે અને વ્યક્તિ–વ્યક્તિ પર ભિન્ન હોય છે. માનવીય પ્રતિક્રિયાનું કોઈ નિશ્ચિત સ્વરૂપ કે એકરૂપ નિયમ હોઈ શકે નહીં, અને કોઈની પ્રતિક્રિયા નિશ્ચિત સ્વરૂપમાં ન આવતી હોય તે આધારે પુરાવાનો કોઈ અંશ રદ કરવો એ અફલદાયી અને પાંડિત્યપૂર્ણ કસરત છે.

૧૯.૩ આરોપી વ્યક્તિઓની ઓળખ અંગે, વિદ્વાન ા વધારાના સરકારી વકીલે સર્વોચ્ચ અદાલતના શીઓ શંકર સિંહ વિ. ઝારખંડ રાજ્ય અને અન્ય, (૨૦૧૧) ૩ એસસીસી ૬૫૪, ના ચુકાદા પર આધાર મૂક્યો, તે સિદ્ધાંત માટે કે અદાલતમાં સાક્ષી દ્વારા આરોપીની ઓળખ કેસમાં મૂળભૂત પુરાવા બને છે, જો કે પરીક્ષણમાં પ્રથમ વખત કરવામાં આવેલી આવી ઓળખ ઘણી વાર નબળા સ્વરૂપના પુરાવા તરીકે દેખાય છે. એમ હોવાથી, પુરાવાની વિશ્વસનીયતા મજબૂત કરવા માટે ઓળખ પરેડ યોજવામાં આવે છે. આવી પરીક્ષણ ઓળખ પરેડ પછી અદાલતમાં એવા સાક્ષીને સમર્થન પૂરું પાડે છે, જે પોતાને અન્યથા અજાણ્યા આરોપી વ્યક્તિઓની ઓળખ કરવાનું દાવો કરે છે. તેથી, પરીક્ષણ ઓળખ પરેડ તપાસના

ક્ષેત્રમાં જ રહે છે. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા તપાસ એજન્સીને ફરજિયાતપણે પરીક્ષણ ઓળખ પરેડ યોજવા બાધ્ય કરતી નથી, ન તો એવી કોઈ જોગવાઈ છે કે જેના હેઠળ આરોપી પરીક્ષણ ઓળખ પરેડ યોજાવાનો હક દાવો કરી શકે. તપાસ એજન્સી દ્વારા પરીક્ષણ ઓળખ પરેડ યોજવામાં નિષ્ફળતા, આ દૃષ્ટિએ, અદાલતમાં કરાયેલી ઓળખના પુરાવાને નબળું પાડતી નથી. એવી ઓળખને કેટલું વજન આપવું તે પ્રશ્ન અદાલત દરેક કેસની વિશિષ્ટ હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓને ધ્યાને લઈ નક્કી કરશે. યોગ્ય કેસોમાં, અદાલત સમર્થન પર આગ્રહ કર્યા વિના પણ અદાલતમાં કરાયેલી ઓળખના પુરાવાને સ્વીકારી શકે છે.

૧૯.૪ સર્વોચ્ચ અદાલતના રામ્મી ઉર્ફે રમેશ્વર વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૯ એસ.સી. ૩૫૪૪,ના ચુકાદા પર પણ આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો, તે સિદ્ધાંત માટે કે સર્વોચ્ચ અદાલતે વારંવાર કહ્યું છે કે ઘટના પછીના સાક્ષીના વર્તનમાં વ્યક્તિએ વ્યક્તિએ ફરક પડે છે. તે એવો લોખંડ જેવો અચળ પ્રતિભાવ નથી કે જે આવી ઘટના જોનાર દરેક વ્યક્તિ માટે આદર્શરૂપે અનુસરવામાં આવે. વિવિધ વ્યક્તિઓ હિંસા જોતી વખતે વિવિધ રીતે પ્રતિભાવ આપશે અને તેથી તેમનું વર્તન તથા આચરણ પણ જુદું જુદું રહેશે. અદાલતે આગળ ઠરાવ્યું કે જ્યારે પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીની લાંબી પૂછપરછ કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેના દ્વારા કેટલીક વિસંગતતાઓ થઈ જવી સંપૂર્ણપણે શક્ય છે. કોઈ પણ સાચો સાક્ષી સંભવતઃ વિસંગત વિગતો આપવાથી બચી શકતો નથી. કદાચ ખોટો સાક્ષી, જે સારી રીતે તાલીમપ્રાપ્ત હોય, પોતાની સાક્ષીને સંપૂર્ણપણે વિસંગતતારહિત બનાવવામાં સફળ

થઈ શકે છે. પરંતુ અદાલતોએ એ બાબત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે સાક્ષીના પુરાવામાં રહેલી વિસંગતતાઓ ત્યારે જ એટલી અણગમતી હોય કે તેના વર્ણનની વિશ્વસનીયતા સાથે સુસંગત ન રહે, ત્યારે જ અદાલત તેના પુરાવાને બાજુ પર મૂકવા યોગ્ય બને છે. પરંતુ માત્ર ઘટનાના વર્ણનમાં ઉદ્ભવતી સામાન્ય ભિન્નતાઓ અંગે અતિશય ગંભીર દૃષ્ટિકોણ અપનાવવો, ભલે તે બે સાક્ષીઓના પુરાવા વચ્ચે હોય કે એ જ સાક્ષીના બે નિવેદનો વચ્ચે, ન્યાયિક તપાસ માટે અવાસ્તવિક અભિગમ છે.

૧૯.૫ સર્વોચ્ચ અદાલતે કાઠી ભરત વજસુર અને અન્ય વિ. રાજ્ય ગુજરાત, (૨૦૧૨) ૫ એસસીસી ૭૨૪, ના કેસમાં આપેલા નિર્ણય પર પણ આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અદાલતે નોંધ્યું હતું કે જ્યારે એકદ્રષ્ટા સાક્ષી એવો વ્યવહાર કરે જે કદાચ અસામાન્ય ગણાય, ત્યારે તેણે શા માટે આવી પ્રતિક્રિયા આપી તે પ્રશ્નમાં ફરિયાદ પક્ષ કે અદાલતે જવું નહિ. અદાલતે નોંધ્યું હતું કે ગુનાના એકદ્રષ્ટા સાક્ષીની પ્રતિક્રિયાનું કોઈ સ્થિર નમૂનુ હોતું નથી. જ્યારે એકદ્રષ્ટા સાક્ષીની કહેવાતી "અસામાન્ય પ્રતિક્રિયા"નો સામનો થાય, ત્યારે અદાલતે માત્ર એટલું જ તપાસવું રહે છે કે આવી પ્રતિક્રિયાથી ફરિયાદ પક્ષની કથા કોઈ રીતે પ્રભાવિત થાય છે કે કેમ. જો જવાબ નકારાત્મક હોય, તો એવી પ્રતિક્રિયા અપ્રસંગિક છે. અદાલતનું મંતવ્ય હતું કે ઈજાગ્રસ્ત એકદ્રષ્ટા સાક્ષીનું અસામાન્ય વર્તન કોઈ રીતે પણ અપીલકર્તાઓને ફરિયાદ પક્ષની કથામાં કાણું પાડવામાં મદદરૂપ બનશે નહીં.

૧૯.૬ સર્વોચ્ચ અદાલતના ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય વિ. દાનસિંહ અને અન્ય,

એ.આઈ.આર. ૧૯૯૭ એસ.સી. ૧૬૫૪,ના કેસના નિર્ણય પર પણ આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, આ સિદ્ધાંત માટે કે ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાનો સામાન્ય હેતુ સભાની પ્રકૃતિ, તેમના દ્વારા વપરાયેલા હથિયારો અને ઘટના સ્થળે અથવા ઘટના પહેલાં સભાના વર્તન પરથી જાણી શકાય છે. તે દરેક કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાંથી ઉદ્ભવાવાનો અનુમાન છે. ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના સભ્યો કોણ હતા તે પ્રશ્ન અંગે અદાલતે નોંધ્યું કે નિઃસંદેહ સાચું છે કે કેટલાક ગ્રામજનો ઘટના સમયે હાજર રહ્યા હોઈ શકે, જે માત્ર દર્શક હતા અને જેમને ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના સભ્યો તરીકે ગણાવી શકાય નહીં. જ્યારે રમખાણ દરમિયાન લોકો માર્યા જાય છે, ત્યારે ઘટનાનું અતિશયોક્તિપૂર્ણ વર્ણન થવાની અથવા કેટલાક નિર્દોષ વ્યક્તિઓને હુમલાખોરોના પક્ષના ભાગરૂપે નામિત કરવાની શક્યતા પણ રહે છે. આ જાણીજોઈને ીને કે અજાણતાં બની શકે છે. પરંતુ જો પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓની સાક્ષીમાં કેટલાક નગણ્ય વિસંગતતા કે અતિશયોક્તિ હોય, તો માત્ર એટલા કારણે તેમની સાક્ષીને સંપૂર્ણરૂપે નકારી નાખવાનું કારણ બની શકતું નથી. રમખાણના કેસોમાં, જ્યાં હુમલાખોરોની સંખ્યા મોટી હોય અને સાક્ષીઓ પણ ઘણાં હોય, તો સાક્ષીઓની સાક્ષી એકસરખી ન હોય તે સ્વાભાવિક છે. જોવાનું એ છે કે શું ઘટનાની મૂળભૂત લાક્ષણિકતાઓ સાક્ષીઓ દ્વારા સમાન રીતે જોવામાં અને/અથવા વર્ણવામાં આવી છે કે નહિ, અને તે વર્ણન રમખાણના પરિણામ, એટલે કે પીડિતોને થયેલી ઈજાઓ તથા હુમલામાં ઘવાયેલા અને માર્યા ગયેલા લોકોની સંખ્યા ૧૬૭૧૬ સુસંગત છે કે નહીં.

૧૯.૭ સર્વોચ્ચ અદાલતના લાલ બહાદુર અને અન્યો વિ. રાજ્ય (દિલ્હી કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ), (૨૦૧૩) ૪ એસસીસી પપ૭ના ચુકાદા પર પણ આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અદાલતે વડી અદાલત દ્વારા નોંધાયેલા નીચેના નિષ્કર્ષોને અનુમોદન આપ્યું હતું:

૧૪. એફ.આઈ.આર. દાખલ કરવામાં થયેલા વિલંબ અંગેના પ્રથમ મુદ્દે વડી અદાલતે ઠરાવ્યું કે વર્તમાન કેસની પરિસ્થિતિઓ અસાધારણ હતી, કારણ કે દેશ સાંપ્રદાયિક હુલ્લડોમાં ઘેરાયેલો હતો, કર્ફ્યુ લાદવામાં આવ્યો હતો, અને શિસ્તહીન તથા અંધભક્ત પુરુષોના ટોળાં દ્વારા શીખ પરિવારોને નિશાન બનાવવામાં આવી રહ્યા હતા, જેઓ માનવજીવનનો અંત લાવવા જેટલો પણ ભય રાખતા ન હતા, સંપત્તિનો નાશ કરવો કે તેને આગ લગાડવાની તો વાત જ શું. ૩૦ નવેમ્બર, ૧૯૮૪ના રોજ, ૨૭ દિવસના વિલંબ મુદ્દા નં. પોલીસે સાક્ષીઓના નિવેદનો નોંધ્યા બાબતે, વડી અદાલતે નોંધ્યું કે શહેર અશાંતિમાં હતું અને ગુનાઓ જોનાર વ્યક્તિઓ સ્વાભાવિક રીતે ભયભીત અને આશંકિત બન્યા હોત અને પરિસ્થિતિ થાળે પડ્યા સુધી અપરાધીઓ વિરુદ્ધ સાક્ષી આપવા આગળ આવવામાં સંકોચ અનુભવે; રાજ્યની યંત્રણા ઉપર કાર્યભાર વધુ હતો; અને આવી પરિસ્થિતિઓમાં, સાક્ષીઓના નિવેદનો નોંધવામાં થયેલ વિલંબને તેમની પુરાવાકીય કિંમત ઘટાડવાનો કે સંપૂર્ણપણે અવગણવાનો આધાર બનાવી શકાય નહીં. વડી અદાલતે વધુમાં એવું પણ નોંધ્યું કે ઘટનાના પૂર્વે સાક્ષીઓ તે જ વિસ્તારના રહેવાસી હતા અને હુમલાખોરોને ઓળખતા હતા, તથા અપીલકર્તાઓનો એવો દાવો નહોતો કે

વિલંબના કારણે આરોપીઓની ખોટી ઓળખ થઈ હોઈ શકે.

૨૦. શ્રી કે. બી. આનંદજીવાલા, શીખરા જાહેર અભિયોજક, નિર્દોષ છૂટકારાની અપીલોમાં આરોપી પક્ષ તરફથી ઉપસ્થિત કરાયેલા દલીલોના પ્રતિઉત્તરમાં, રજૂ કર્યું કે પ્રથમ માહિતીદાતા, ફ.પ.સા. ૧–૪૭ ઈબ્રાહીમમિયા રસુલમિયા શેખે, પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં જણાવ્યું હતું કે તેણે ઘટનાને પ્રકાશમાં જોઈ હતી. તેથી, પ્રકાશના અસ્તિત્વ સંબંધિત તથ્ય પ્રથમ જ સમયે જણાવાયું હતું. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે તેથી પોલીસે પંચનામામાં પ્રકાશના અસ્તિત્વ અંગે અથવા તેના અભાવ અંગે ઉલ્લેખ કરવો જોઈએ હતો. આમ, તપાસમાં એક ખામી છે, એટલે કે વિદ્યુત પ્રકાશના અસ્તિત્વનો ઉલ્લેખ ન કરવો. જોકે, ડી.એસ.પી.ની સાક્ષીમાં આવ્યું છે કે તાર જમીન પર પડેલા હતા. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે વિડિયોગ્રાફીમાં શેખ મહોલ્લામાં આવેલી મકાનોનો સમાવેશ થાય છે, પરંતુ વિદ્યુત થાંભલાઓના અસ્તિત્વનું ચિત્રીકરણ થયેલું નથી. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે સાક્ષીઓની સાક્ષીમાં આવ્યું છે કે પૂરતો પ્રકાશ હતો અને સાક્ષીઓ બાળપણથી શેખ મહોલ્લાના સરદારપુરામાં રહેતા હોવાથી, તેઓ આરોપીઓની ઓળખ કરી શકતા હતા. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે સાક્ષી સ્ત્રીઓને કદાચ આરોપીઓના નામ ન ખબર હોય, પરંતુ તેઓ તેમના ચહેરાના આધારે તેમને ઓળખી શકે. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે સાક્ષીઓએ પોતાની સાક્ષીમાં જે વ્યક્તિઓના નામ લીધા છે, તેમની અદાલતમાં ઓળખ કરવામાં આવી હોવું એક મહત્વપૂર્ણ પાસું છે. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે સાક્ષીઓની માનસિક સ્થિતિને ધ્યાનમાં લેતા, જો પ્રથમ અવસરે બધા નામો જણાવાયા ન હોય, તો તેને અવગણવું જોઈએ.

રજૂ કરવામાં આવ્યું કે ઘટનાના મુદ્દા નં. તમામ સાક્ષીઓને રાહત શિબિરોમાં ખસેડવામાં આવ્યા હતાફ.પ.સા. ફ.ફ.પ.સા. ૧૧૦ કાકુસિંહ વાઘેલાની સાક્ષીનો સંદર્ભ આપતાં, રજૂ કરવામાં આવ્યું કે ઉક્ત સાક્ષીની સાક્ષીમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તેમણે પુરાવા શક્ય તેટલા વહેલા સમયમાં નોંધવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો. તેથી, પુરાવા નોંધવામાં થયેલો વિલંબ સાક્ષીની સાક્ષ્યાત્મક મૂલ્યને અસર કરશે નહીં. શીખરા વકીલના જણાવ્યા મુજબ, આ એવા પરિબળો છે જેણે નિવેદનો નોંધવામાં વિલંબ સર્જ્યો હતો અને કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં તેમને નિવેદનો નોંધવામાં થયેલા વિલંબ માટે જવામુદ્દા નં. ાર ઠરાવી શકાય નહીં.

૨૦.૧ આગળ વધુ રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આરોપપત્ર દાખલ થયા પછી નોંધાયેલા નિવેદનોનો ઉપયોગ સાક્ષીઓને ખંડિત કરવા માટે કરી શકાય નહીં. આ બાબતના સમર્થનમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના તહસીલદાર સિંહ અને અન્ય વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૯ સુ. અ. ૧૦૧૨,ના ચુકાદાનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો, જેમાં આ પ્રસ્તાવના માટે કહેવામાં આવ્યું હતું કે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ બે ભાગોમાં વહેંચાયેલી છે: પ્રથમ ભાગ મુજબ આરોપીને સાક્ષી દ્વારા અગાઉ લખિતમાં કરાયેલા અથવા લખિત સ્વરૂપમાં ઉતારવામાં આવેલા નિવેદનો અંગે, તે લખાણ તેને બતાવ્યા વિના, તેની મુખ્ય પૂછપરછ કરવાની છૂટ આપે છે; બીજો ભાગ એવી પરિસ્થિતિને લગતો છે જ્યાં મુખ્ય પૂછપરછ ખંડનનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે; અન્ય શમુદ્દા નં. ોમાં, બંને ભાગો મુખ્ય પૂછપરછને લગતા છે; પ્રથમ ભાગ ખંડન સિવાયની મુખ્ય પૂછપરછને અને બીજો ભાગ માત્ર ખંડનરૂપ

મુખ્ય પૂછપરછને લગે છે. નિર્ધારિત પ્રક્રિયા એવી છે કે જો કોઈ લખાણ દ્વારા સાક્ષીનું ખંડન કરવાનો ઈરાદો હોય, તો તે લખાણ પુરવાર થાય તે પહેલાં, સાક્ષીનું ધ્યાન તે લખાણના તે ભાગો તરફ દોરવું આવશ્યક છે, જેનો ઉપયોગ તેને ખંડિત કરવા માટે કરવાનું હોય. દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૨નું પરંતુક માત્ર એટલું જ સુલભ કરાવે છે કે આરોપી પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૫માં નિર્ધારિત રીત અનુસાર એવા નિવેદનનો ઉપયોગ સાક્ષીને ખંડિત કરવા માટે કરી શકે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે વર્તમાન મામલામાં, સાક્ષીઓનું ધ્યાન સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળના નિવેદનોના તે ભાગો તરફ દોરવામાં આવ્યું નથી, જેનો ઉપયોગ સાક્ષીઓને ખંડિત કરવા માટે કરવાનું હતું. તેથી, સાક્ષીનું ધ્યાન તેના ખંડન માટે ઉપયોગમાં લેવાનારા નિવેદનના સંબંધિત ભાગ તરફ દોર્યા વિના, ખંડનને રેકોર્ડ પર લાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવી રહ્યો છે, એમ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું. વધુમાં એવું પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ હેઠળ નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનો પાલન ન કરાયું હોવાથી, ખંડનને રેકોર્ડ પર લાવવાના હેતુસર કહેવાતાં ખંડનો અને છૂટછાટો ધ્યાનમાં લઈ શકાય નહીં.

૨૦.૨ સર્વોચ્ચ અદાલતના બિનય કુમાર સિંહ વિ. બિહાર રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૭ એસ.સી. ૩૨૨ના ચુકાદાનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા તેની અદાલતમાં આપેલી સાક્ષીના કોઈપણ ભાગ સાથે અસંગત હોય એવા કોઈપણ નિવેદનના પુરાવાથી ખંડિત કરી શકાય છે. અદાલતે નોંધ્યું હતું કે આ સિદ્ધાંત પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૫૫(૩)માં નિર્દિષ્ટ

છે અને કલમ ૧૪૫, જે બે ભાગો ધરાવે છે, તેનું વાંચન કરતી વખતે તેને ધ્યાનમાં રાખવું આવશ્યક છે. કલમ ૧૪૫ના પ્રથમ ભાગમાં ઉપબંધિત છે કે સાક્ષીને તેના દ્વારા અગાઉ કરાયેલા નિવેદન અંગે, તે લેખિત નિવેદન તેને બતાવ્યા વિના, જુબાની કરી શકાય છે. પરંતુ બીજા ભાગમાં ઉપબંધિત છે કે જો લેખન દ્વારા તેને વિરોધાભાસિત કરવાનો આશય હોય, તો તે લેખન પુરવાર કરવામાં આવે તે પહેલાં, તેનું ધ્યાન તેમાંના તે ભાગો તરફ દોરવું આવશ્યક છે, જેમનો ઉપયોગ તેને વિરોધાભાસિત કરવા માટે થવાનો છે. તેથી, આ રીતે બંને સ્પષ્ટ ભાગો વચ્ચે ભેદ છે, ભલે તે ભેદ સૂક્ષ્મ હોય. પ્રથમ ભાગ સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા ખંડિત કરવાની કલ્પના કરતો નથી, પરંતુ માત્ર વિપક્ષી પક્ષને સાક્ષીને તેના દ્વારા કરાયેલા અગાઉના નિવેદનોના સંદર્ભમાં જુબાની કરવાની સગવડ આપે છે. તે તબક્કે, બીજા ભાગમાં નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનો આશ્રય લીધા વિના પણ, તે આવી જુબાનીદ્વારા પોતાના હિત માટે ઉપયોગી સામગ્રી બહાર લાવવામાં સફળ થઈ શકે છે. પરંતુ જો સાક્ષી પોતાની વર્તમાન સ્થિતિ સાથે અસંગત હોય એવું કોઈ નિવેદન આપ્યું હોવાનું નકારે, તો તે બાબતમાં અદાલતમાં તેની સાક્ષી, જુબાની કરનાર કલમ ૧૪૫ના બીજા ભાગમાં નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન કરે ત્યાં સુધી, દૂષિત ગણાશે નહીં.

૨૦.૩ જ્યાં સુધી શંકાનો લાભ આપવામાં આવેલા આરોપીઓનો પ્રશ્ન છે, તેમ અંગે રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પીડિતોએ પોલીસ સમક્ષ આપેલા નિવેદનોમાં તેમના નામ લીધાં હતાં, જ્યારે વિશેષ તપાસ દળ સમક્ષ તેઓ કહે છે કે તેમણે તેમના નામ લીધા નહોતાં, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેઓ ફરીથી સાક્ષી આપીને તેમની

ઓળખ કરે છે, અને તેથી આરોપ સિદ્ધ કરવા માટે પૂરતું સામગ્રી ઉપલબ્ધ છે. વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા મુજબ, સાક્ષીઓએ વિશેષ તપાસ દળ સમક્ષ જે કહ્યું હતું તેનો લાભ આરોપીઓ લઈ શકતા નથી, જ્યારે પોલીસ સમક્ષ તેમણે આપેલું પ્રથમ આવૃત્તી અદાલત સમક્ષ જણાવવામાં આવેલ બાબત સાથે સુસંગત છે. તેથી, એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે શંકાનો લાભ આપી નિર્દોષ છૂટકારો આપવામાં આવેલા તે આરોપીઓના નિર્દોષ છૂટકારાને રદ કરવા માટે વિશેષ તપાસ દળ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અપીલો મંજૂર થવી જોઈએ અને આરોપીઓ પર જે ગુનાઓનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો છે તે માટે તેમને દોષિત ઠરાવવામાં આવવા જોઈએ.

<u>ચર્ચા અને તારણો:</u>

૨૧. આ કેસમાં, પ્રારંભમાં તપાસ સ્થાનિક પોલીસ દ્વારા હાથ ધરવામાં આવી હતી અને સાક્ષીઓના નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. , એનજીઓઓ/એનો પ્રવેશ થયો અને આઠ સાક્ષીઓ દ્વારા સોગંદનામા તૈયાર કરવામાં આવ્યા, પ્રથમ દૃષ્ટિએ, સાચા તથ્યોની ખાતરી કર્યા વિના. ઉક્ત સોગંદનામાઓમાં, આવા સાક્ષીઓએ જણાવ્યું છે કે તેમણે પત્રકાર/માનવાધિકાર કાર્યકર, તીસ્તા સેતલવાડ દ્વારા ફોન પર વિગતવાર પૂછપરછ મુદ્દા નં. અને શ્રી રઈસખાન અઝીઝખાન પઠાણની હાજરીમાં નિવેદનો આપ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. , સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા ૨૬મી માર્ચ, ૨૦૦૮ના રોજ પસાર કરાયેલા આદેશ અનુસાર, મામલામાં વધુ તપાસ હાથ ધરવા માટે વિશેષ તપાસ ટીમની રચના

કરવાનો નિર્દેશ આપ્યા પછી, એસઆઈટી દ્વારા વધુ તપાસ હાથ ધરવામાં આવી અને કેટલાક અન્ય આરોપીઓ વિરુદ્ધ પૂરક આરોપપત્રો દાખલ કરવામાં આવ્યા. તેમ છતાં, વધુ તપાસ દરમિયાન, તપાસ અધિકારી (એસઆઈટી)એ તે સાક્ષીઓને બોલાવ્યા જેમના નિવેદનો પોલીસ દ્વારા નોંધવામાં આવ્યા હતા અને પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા નિવેદનોની સત્યતા ખાતરી કરી. તપાસ અધિકારી (એસઆઈટી) સમક્ષ, ઘણા સાક્ષીઓએ જણાવ્યું કે તપાસ અધિકારી (પોલીસ) દ્વારા નોંધાયેલા તેમના નિવેદનોમાં તેમણે આરોપીઓના નામ લીધા નહોતા, પરંતુ પોલીસે પોતાના તરફથી નામો લખી નાખ્યા હતા અને કેટલાક સાક્ષીઓએ ટોળાનો ભાગ રહેલા હોવાના રૂપમાં આરોપીઓનો ભિન્ન સમૂહ દર્શાવ્યો હતો. જેમ ઉપર નોંધવામાં આવ્યું છે તેમ, શરૂઆતમાં, ઘટનાની ઘટનાઓ પછી સંબંધિત સમયે, તપાસ અધિકારીએ સાક્ષીઓના નિવેદનો નોંધ્યા હતા, જો કે કેટલાક મામલાઓમાં થોડી વિલંબથી, અને ૨૭મી જુલાઈ, ૨૦૦૨ના રોજ આરોપપત્ર રજૂ કર્યું હતું. ત્યારબાદ ં. , કેસોના સ્થાનાંતરણની કાર્યવાહી દરમિયાન તેને સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવા માટે આઠ સાક્ષીઓએ સોગંદનામા કર્યા હતા. જોકે, આ સોગંદનામાઓ ખરેખર સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ અને કઈ કાર્યવાહી હેઠળ રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા તે સ્થાપિત કરવા માટે કોઈ પુરાવો રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવ્યો નથી. એવું જણાય છે કે સોગંદનામાઓની ઝેરોક્ષ નકલો રેકોર્ડ પર મૂકવામાં આવી હતી, જે ન તો પ્રમાણિત નકલો છે અને ન તો પ્રમાણિત નકલોની ઝેરોક્ષ નકલો છે. તેમ છતાં, તમામ સાક્ષીઓએ સ્વીકાર્યું છે કે તેમણે સોગંદનામા કર્યા હતા અને તેમની સામે મૂકવામાં આવેલી હદ સુધી તેના વિષયવસ્તુને પણ સ્વીકારી છે. એસઆઈટીની રચના થયા

મુદ્દા નં. અને તપાસનો હવાલો તપાસ અધિકારી (એસઆઈટી) દ્વારા સંભાળવામાં આવ્યા મુદ્દા નં. , એવું જણાય છે કે એસઆઈટીએ જાહેર સૂચના બહાર પાડી, જેમાં ઘટનાની જાણકારી ધરાવતા તમામ વ્યક્તિઓને તેની સમક્ષ આવવા આહ્વાન કરવામાં આવ્યું. તેના જવાબરૂપે, કેટલાક સાક્ષીઓ, જેમના નિવેદનો પહેલેથી જ પોલીસ દ્વારા નોંધવામાં આવ્યા હતા, તેમજ કેટલાક સાક્ષીઓ પ્રથમ વખત આગળ આવ્યા અને પોતાના નિવેદનો નોંધવા માટે એસઆઈટીને અરજીઓ કરી. ત્યારબાદ ં. , એસઆઈટીએ પણ આ સાક્ષીઓના નિવેદનો નોંધ્યા, અને કેટલાક મામલાઓમાં, એકથી વધુ નિવેદનો પણ નોંધવામાં આવ્યા. સુનાવણી દરમિયાન, બચાવ પક્ષે દરેક સાક્ષીની પોલીસ દ્વારા તથા એસઆઈટી દ્વારા અગાઉ નોંધાયેલા નિવેદનો અંગે તેમજ એસઆઈટી સમક્ષ દાખલ કરાયેલી અરજીઓમાં કરવામાં આવેલા નિવેદનો અને સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવ્યા હોવાનું જણાવવામાં આવેલા સોગંદનામાઓ અંગે લાંબી જુબાની કરી છે. તેથી, રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવેલ પુરાવો સ્વરૂપે અત્યંત જટિલ છે. ઉદાહરણ તરીકે, દરેક સાક્ષીની જુબાની એ બાબતે કરવામાં આવી છે કે શું તેણે પોતાના પોલીસ નિવેદન(ઓ), એસઆઈટી દ્વારા નોંધાયેલા પોતાના નિવેદન(ઓ) તેમજ એસઆઈટી સમક્ષ દાખલ કરાયેલી અરજીઓ અને સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવ્યા હોવાનું જણાવવામાં આવેલા સોગંદનામાઓમાં તમામ આરોપીઓના નામ લીધા હતા કે નહિ, જેથી એ દર્શાવી શકાય કે સાક્ષીઓ સમયાંતરે આપેલા નિવેદનોમાં સુસંગત નથી, અને સાથે સાથે અરજીઓ, સોગંદનામાઓ, વધુ નિવેદનોના સ્વરૂપને રેકોર્ડ પર લાવ્યા વિના તથા પ્રારંભિક નિવેદનમાં ઉલ્લેખિત ન થયેલા કેટલાક તથ્યોનો

ઉલ્લેખ ન કરવો ખરેખર અસંગતતા ગણાય કે નહીં તે બાબતને ધ્યાનમાં લીધા વિના. તેથી, આ સંદર્ભમાં ઉદ્ભવતા પ્રશ્નો એ છે કે સાક્ષીઓના વધુ નિવેદનોનું સ્વરૂપ શું છે, કેટલાક સાક્ષીઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અરજીઓનું સ્વરૂપ શું છે તેમજ આઠ સાક્ષીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલા સોગંદનામાઓનું સ્વરૂપ શું છે, અને શું અરજીઓ તથા સોગંદનામાઓને પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ના અર્થ માં પૂર્વ નિવેદનો કહી શકાય, જેમના આધારે સાક્ષીની જુબાની ી દરમિયાન તેને વિરોધાભાસિત કરી શકાય.

૨૨. પ્રારંભે જ નોંધનીય છે કે સાક્ષીઓના નિવેદનોનું અવલોકન કરતાં જણાય છે કે કેટલાક સાક્ષીઓએ માર્ચ/એપ્રિલ ૨૦૦૨માં પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા તેમના પ્રારંભિક નિવેદનોમાં કેટલાક આરોપીઓને નામજોગ દર્શાવ્યા હતા અને તેમની મૌખિક સાક્ષીમાં પણ તેવા આરોપીઓના નામ લીધા હતા તથા અદાલતમાં તેમની ઓળખ પણ કરી હતી. કેટલાક સાક્ષીઓએ વર્ષ ૨૦૦૨માં તપાસ અધિકારી દ્વારા નોંધાયેલા તેમના પ્રારંભિક નિવેદનોમાં આરોપીઓને નામજોગ દર્શાવ્યા હતા, પરંતુ ત્યારબાદ ં. વર્ષ ૨૦૦૮માં એસઆઈટી સમક્ષ તેમણે એવો વલણ અપનાવ્યું હતું કે તેમણે કેટલાક અથવા તમામ આરોપીઓના નામ લીધા નથી અને પોલીસએ પોતાની રીતે નામો લખી નાખ્યા છે. તેમ છતાં, અદાલત સમક્ષ તેમની સાક્ષી નોંધાતી વખતે, આ સાક્ષીઓએ તેમની મૌખિક સાક્ષીમાં તે આરોપીઓના નામ લીધા હતા અને તેમમાંથી કેટલાકની અદાલતમાં ઓળખ પણ કરી હતી.

૨૨.૧ કેટલાક સાક્ષીઓના નિવેદનો તપાસ અધિકારી (પોલીસ) દ્વારા પ્રારંભિક તબક્કે વર્ષ ૨૦૦૨માં નોંધવામાં આવ્યા નહોતા અને પ્રથમવાર તેમનાં નિવેદનો ૨૦૦૮માં વિશેષ તપાસ દળ દ્વારા નોંધવામાં આવ્યા હતા; આવા સાક્ષીઓએ પોતાના જબાનમુદ્દા નં. ીમાં આરોપીઓને નામે દર્શાવ્યા છે અને અદાલતમાં તેમની ઓળખ કરી છે. કેટલાક કિસ્સાઓમાં, તપાસ અધિકારી (પોલીસ) દ્વારા નોંધાયેલા પ્રારંભિક નિવેદનોમાં સાક્ષીઓએ કેટલાક આરોપીઓનાં નામ લીધાં હતાં, પરંતુ વિશેષ તપાસ દળ સમક્ષ તેમણે અન્ય કેટલાક નામો જણાવ્યા છે અને પોતાની જબાનમુદ્દા નં. ીમાં આવા આરોપીઓનાં નામ લીધાં છે તથા અદાલતમાં તેમની ઓળખ કરી છે. કેટલાક સાક્ષીઓએ પોલીસ સમક્ષ અથવા વિશેષ તપાસ દળ સમક્ષ આપેલા નિવેદનોમાં આરોપીઓને નામે દર્શાવ્યા હતા અથવા દર્શાવ્યા નહોતા અને પોતાની જબાનમુદ્દા નં. ીમાં તેમનાં નામ લીધાં નહોતા, પરંતુ અદાલતમાં તેમના ચહેરા પરથી તેમની ઓળખ કરી છે.

૨૨.૨ તેથી, આ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતાં કે સાક્ષીઓનાં નિવેદનો પ્રથમ તપાસ અધિકારી (પોલીસ) દ્વારા અને ત્યારબાદ ં. એસ.આઇ.ટી.ના તપાસ અધિકારી દ્વારા નોંધવામાં આવ્યા હતા, તપાસના રેકોર્ડ ઉપર અનેક સાક્ષીઓનાં બહુવિધ નિવેદનો આવ્યા છે. અનુરૂપ, બચાવ પક્ષના વિદ્વાન વકીલે સાક્ષીઓની મુખ્ય પરીક્ષા–ખંડનમાં, કલમ ૧૬૧ હેઠળ, તેમણે તપાસ અધિકારી (પોલીસ) સમક્ષ તેમજ તપાસ અધિકારી (એસ.આઇ.ટી.) સમક્ષ કરેલાં પૂર્વવર્તી નિવેદનો અંગે જુબાની ી કરી છે. એટલું જ નહીં, કેટલાંક સાક્ષીઓની એસ.આઇ.ટી. સમક્ષ

તેમણે કરેલી અરજીઓ અને કેટલાક એવા સાક્ષીઓ, જેમણે સોગંદનામાં આપ્યાં હોવાનું કહેવાય છે, જે સર્વોચ્ચ અદાલતની કોઈક કાર્યવાહીમાં રેકોર્ડ પર મૂકવામાં આવ્યા હોવાનું આરોપ છે (જેની વિગતો રેકોર્ડ પર ઉપલબ્ધ નથી, તેમજ આવા સોગંદનામાં રજૂ કરાયા હોવાની હકીકત અને કઈ કાર્યવાહીમાં તે રજૂ કરાયા તે પણ રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવ્યું નથી), તેમની પણ તે સોગંદનામાંની વિગતો અંગે જુબાની ી કરવામાં આવી છે. તેથી, ઉદ્ભવતો પ્રશ્ન એ છે કે જે અરજીઓ અને સોગંદનામાં સાથે સાક્ષીઓને તેમની જુબાનીમાં સામનો કરાવવામાં આવ્યો છે, જેથી તેમને વિસંગત ઠેરવી શકાય અને/અથવા તેમની વિશ્વસનીયતા હલાવી શકાય, તેનું સ્વરૂપ શું છે.

૨૨.૩ આ કેસમાં, પ્રારંભમાં સ્થાનિક પોલીસ, એટલે કે, પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર, વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશન, દ્વારા તપાસ હાથ ધરવામાં આવી હતી, અને તપાસ પૂર્ણ થતાં તેમણે આ નિષ્કર્ષ કાઢ્યો કે આરોપીને દોષિત ઠેરવવા માટે પૂરતી સામગ્રી ઉપલબ્ધ છે તથા ૨૭ જુલાઈ, ૨૦૦૨ના રોજ આરોપપત્ર દાખલ કર્યું હતું. આરોપપત્ર દાખલ થયા મુદ્દા નં. , સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ કેટલીક અરજીઓ કરવામાં આવી હતી, જેમાં વર્તમાન કેસ તથા ગોધરા ઘટનાના પરિણામે થયેલાં રમખાણોમાંથી ઊભા થયેલાં અન્ય કેસોની સુનાવણી પર રોક મૂકવામાં આવી હતી. એવું જણાય છે કે સોગંદનામાં બાબતે, તે ૨૦૦૩માં એક એન.જી.ઓ. દ્વારા સર્વોચ્ચ અદાલતમાં દાખલ કરાયેલી એવી જ એક કાર્યવાહી દરમ્યાન દાખલ કરવામાં આવ્યા હોવાનું જણાવવામાં આવે છે. સોગંદનામાં દાખલ કરવામાં આવ્યા

તે સમયે તપાસ પૂર્ણ થઈ ચૂકી હતી અને સંહિતાની ધારા ૧૭૩(૨) હેઠળનો અહેવાલ પણ પહેલેથી જ દાખલ થઈ ગયો હતો. સોગંદનામાં દાખલ કરવાનો હેતુ ગુજરાત રાજ્ય બહાર કેસોના સ્થાનાંતરણને સુનિશ્ચિત કરવાનો જણાય છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે ૨૦૦૮માં વિશેષ તપાસ ટીમ મારફતે વધુ તપાસ હાથ ધરવાનો નિર્દેશ આપ્યો, જેના અનુસંધાને તપાસ અધિકારીએ (એસ.આઈ.ટી.) જાહેર નોટિસ કાઢી, જેમાં ઘટનાની જાણકારી ધરાવતા તમામ વ્યક્તિઓને, જો તેઓ ઇચ્છે તો, તેમના નિવેદનો નોંધાવવા માટે આગળ આવવા જણાવવામાં આવ્યું. જાહેર નોટિસના પ્રતિસાદમાં, કેટલાક સાક્ષીઓએ એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ અરજીઓ કરી, જેના અનુસંધાને તેમના નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા. તપાસ અધિકારીએ (એસ.આઈ.ટી.) વધુ તપાસ હાથ ધરી અને સાક્ષીઓનાં વધુ નિવેદનો તેમજ અગાઉ નિવેદનો નોંધાયા ન હતા એવા સાક્ષીઓનાં નિવેદનો નોંધ્યા અને અગાઉના આરોપપત્રોમાં નામ ન દર્શાવાયેલા આરોપીઓ વિરુદ્ધ પૂરક આરોપપત્રો દાખલ કર્યા.

૨૨.૪ આ તબક્કે, સંહિતાની કલમ ૧૬૧ની જોગવાઈઓનો સંદર્ભ લેવો પ્રાસંગિક થઈ શકે છે, જે આ હેતુ માટે સંબંધિત અંશ જેટલા પ્રમાણમાં નીચે મુજબ વાંચાય છે: –

"૧૬૧. પોલીસ દ્વારા સાક્ષીઓની પૂછપરછ. –

(૧) આ અધ્યાય હેઠળ તપાસ કરી રહેલો કોઈપણ પોલીસ અધિકારી, અથવા રાજ્ય સરકાર સામાન્ય અથવા વિશેષ આદેશ દ્વારા આ બાબતમાં નિર્ધારિત કરે તેવા દરજ્જાથી નીચલા ન હોય તેવો કોઈપણ પોલીસ અધિકારી, આવા

અધિકારીની માંગણી પર કાર્ય કરીને, મામલાના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓથી પરિચિત હોવાનું અનુમાનિત કોઈપણ વ્યક્તિની મૌખિક પૂછપરછ કરી શકે છે.(૨) એવો વ્યક્તિ એવા અધિકારી દ્વારા તેના સમક્ષ મુકવામાં આવેલા એવા કેસ સંબંધિત તમામ પ્રશ્નોના સત્ય ઉત્તર આપવા બંધાયેલો રહેશે, સિવાય કે એવા પ્રશ્નો કે જેમના ઉત્તરો તેને ફોજદારી આરોપ અથવા દંડ અથવા જપ્તી માટે ખુલ્લો પાડવાની પ્રવૃત્તિ ધરાવતા હોય.(૩) પોલીસ અધિકારી આ કલમ હેઠળની તપાસ દરમિયાન *hntU* કરવામાં આવેલ કોઈપણ નિવેદનને લેખિતરૂપે નોંધાવી શકે છે; અને જો તે આવું કરે, તો તે જે પ્રત્યેક વ્યક્તિનું નિવેદન નોંધે છે, તેના નિવેદનનો અલગ અને સાચો અહેવાલ તૈયાર કરશે. શરતે કે આ પેટા–કલમ હેઠળ કરવામાં આવેલ નિવેદન ઑડિયો–વિડિયો ઇલેક્ટ્રોનિક માધ્યમથી પણ નોંધાવી શકાય છે."

૨૨.૫ આ રીતે, સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળનું નિવેદન એ પોલીસ દ્વારા કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓથી પરિચિત હોવાની ધારણા ધરાવતા કોઈપણ વ્યક્તિની મૌખિક પૂછપરછ કરી નોંધાયેલું નિવેદન છે. સંહિતાની કલમ ૧૬૨ માં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે અધ્યાય હેઠળની તપાસ દરમિયાન કોઈ પોલીસ અધિકારી સમક્ષ કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા કરાયેલું નિવેદન, જો લેખિતરૂપે ઉતારવામાં આવ્યું હોય, તો તેને કરનાર વ્યક્તિએ હસ્તાક્ષર કરવાનું નહીં; તથા એવું કોઈ નિવેદન અથવા તેનું કોઈ નોંધપત્ર, પોલીસ ડાયરીમાં હોય કે અન્યથા, અથવા એવા નિવેદન કે નોંધપત્રનો કોઈ ભાગ, તપાસ હેઠળના કોઈ અપરાધ બાબત, જે સમયે તે નિવેદન કરવામાં આવ્યું હોય તે સમયે ચાલતી કોઈપણ પૂછપરછ કે **વિચારણા**માં, ત્યારપછી નિર્દેશિત મુજબ સિવાય, કોઈ પણ હેતુ માટે ઉપયોગમાં લેવાશે નહીં. આમ, સંહિતાની કલમ ૧૬૧ અને ૧૬૨ ના વ્યાપમાં આવવા માટે,

નિવેદન પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલું હોવું આવશ્યક છે; આવું નિવેદન જો લેખિતરૂપે ઉતારવામાં આવે તો તેને કરનાર વ્યક્તિએ હસ્તાક્ષર કરવાનાં નથી; અને આવું નિવેદન માત્ર ઉક્ત કલમમાં નિર્ધારિત હેતુઓ માટે જ ઉપયોગમાં લેવાય. ઉપરોક્ત પરિપ્રેક્ષ્યમાં, જો આપણે અરજીઓની પ્રકૃતિની તપાસ કરીએ, તો સાક્ષીઓએ જાહેર નોટિસોના પ્રતિસાદરૂપે, જે એસ.આઈ.ટી. દ્વારા જારી કરવામાં આવી હતી, તે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ આ અરજીઓ કરી હતી અને તે હસ્તાક્ષરિત નિવેદનો છે. આ નિવેદનો પોલીસ દ્વારા નોંધવામાં આવ્યા નથી, તેથી તે સંહિતાની કલમ ૧૬૨ ના વ્યાપમાં આવતા નથી. વધુમાં, અરજીઓના અનુસંધાનમાં, એસ.આઈ.ટી.ના તપાસ અધિકારીએ સાક્ષીઓને બોલાવી તેમની કલમ ૧૬૧ હેઠળની નિવેદનો નોંધ્યા હતા. જ્યાં સુધી સોગંદનામાઓનો સવાલ છે, ત્યાં સુધી માત્ર તેના રચયિતાઓએ તેના પર હસ્તાક્ષર કર્યા જ નથી, પરંતુ તે સોગંદપૂર્વક કરાયેલાં નિવેદનો છે, જે નિર્વિવાદપણે પોલીસ દ્વારા નોંધવામાં આવ્યા નથી અને એવા કાર્યવાહીમાં કરવામાં આવ્યા છે, જેનો આ ગુનાની તપાસ સાથે સીધો સંબંધ નથી; કારણ કે એવું જણાય છે કે તે ગુજરાત રાજ્યની બહારની અદાલતોમાં વિચ્છેદન માટેની અપીલોના હેતુસર સર્વોચ્ચ અદાલતમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા. તેથી, સોગંદનામાઓનો ઉપયોગ સંહિતાની કલમ ૧૬૨ હેઠળ નિર્ધારિત હેતુ સિવાય અન્ય હેતુ માટે કરવામાં આવ્યો છે. આવી પરિસ્થિતિઓમાં, ન તો અરજીઓ અને ન તો સોગંદનામાઓને સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળનાં નિવેદનો ગણાવી શકાય, તથા સંહિતાની કલમ ૧૬૨ ની જોગવાઈઓ પણ લાગુ પડતી નથી, જેથી બચાવ પક્ષને સંહિતાની કલમ ૧૬૨ હેઠળ કલ્પિત મુજબ આવા નિવેદનો બાબતે સાક્ષીઓની

જુબાની કરવા માટે સક્ષમ બનાવી શકાય.

૨૨.૬ જોકે, અફિડેવિટો કે અરજીઓ પૈકી કોઈપણ કોડની કલમ ૧૬૧ હેઠળ આપવામાં આવેલા નિવેદનોની પ્રકૃતિની નથી, જેથી કોડની કલમ ૧૬૨ની જોગવાઈઓ આકર્ષિત થાય, તેમ છતાં પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ એક સ્વતંત્ર જોગવાઈ છે અને તે માત્ર કોડની કલમ ૧૬૧ હેઠળ આપવામાં આવેલા પૂર્વ નિવેદનોને જ સંબંધિત નથી. તેથી, સાક્ષીનો પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ હેઠળ નિર્ધારિત પદ્ધતિ મુજબ તેના દ્વારા અગાઉ આપવામાં આવેલા નિવેદનો અંગે પ્રતિપરીક્ષા કરી શકાય છે. એકમાત્ર આવશ્યકતા એ છે કે તે સાક્ષી દ્વારા લખિતરૂપે આપવામાં આવેલા અથવા લેખિતમાં ઉતારવામાં આવેલા પૂર્વ નિવેદનો હોવા જોઈએ, અને તેથી, જે પ્રશ્ન પર વિચાર કરવો જરૂરી છે તે એ છે કે શું અફિડેવિટો અને અરજીઓને સાક્ષીઓના પૂર્વ/પાછલા નિવેદનો ગણાવી શકાય, જેથી બચાવપક્ષને તેમાં કરવામાં આવેલા નિવેદનો અંગે સાક્ષીઓની પ્રતિપરીક્ષા કરવાની મંજૂરી મળી શકે.

૨૨.૭ આ તબક્કે, સર્વોચ્ચ અદાલતના સ્ટેટ (એનસીટી ઑફ દિલ્હી) વિ. મુકેશ, (૨૦૧૪) ૧૫ એસસીસી ૬૬૧, ના નિર્ણયનો સંદર્ભ લેવો યોગ્ય રહેશે, જેમાં આરોપપત્ર દાખલ થયા મુદ્દા નં. , ફરિયાદી એ જ વિષય પર ઝી ન્યૂઝ પર ટેલિવિઝન ઇન્ટરવ્યૂ આપ્યો હોવાનું જણાતું હતું. સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ ઊભો થયેલ પ્રશ્ન એ હતો કે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ની જોગવાઈઓ હેઠળ,

આરોપપત્ર દાખલ થયા મુદ્દા નં. આપેલું અનુગામી નિવેદન શું પૂર્વ નિવેદન તરીકે ગણાવી શકાય અને કલમ ૧૪૫ના હેતુ માટે તેનો ઉપયોગ કરી શકાય કે કેમ. આરોપી તરફથી, વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૫માં વપરાયેલ "પૂર્વ નિવેદન" શમુદ્દા નં. પ્રયોગનો અર્થ માત્ર સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ તપાસના તબક્કે આપવામાં આવેલા નિવેદનો પૂરતો મર્યાદિત માનવો ન જોઈએ અથવા એવો અર્થ ન કરવો જોઈએ, પરંતુ તેનો વિસ્તાર સાક્ષીની વાસ્તવિક પૂછપરછ પહેલાંના કોઈ પણ સમયગાળા સુધી થવો જોઈએ અને તેથી, ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીએ આરોપપત્ર દાખલ થયા પછી પણ આપેલું નિવેદન, જે સ્પષ્ટ વિસંગતિ દર્શાવતું હોય, તેના આધારે તેને સામનો કરાવી શકાય. વિદ્વાન વકીલે વધુમાં રજૂઆત કરી હતી કે ન્યાયસંગત સુનાવણીનો હેતુ પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૬માંથી પણ સ્પષ્ટ થાય છે, જેમાં પ્રતિપરીક્ષા દરમિયાન કાયદેસર પ્રશ્નોની જોગવાઈ છે અને જણાવે છે કે જ્યારે સાક્ષીની પ્રતિપરીક્ષા કરવામાં આવે, ત્યારે અગાઉ પૂછાયેલા પ્રશ્નો ઉપરાંત, તેની સત્યનિષ્ઠા પરખવા અને તેની વિશ્વસનીયતા ડગમગાવવા માટે કોઈપણ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવી શકે છે. તેથી, ન્યાયના હિતમાં અને પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૬ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને, નીચલી અદાલતનો ફરજિયાત કર્તવ્ય હતું કે ફરિયાદ પક્ષે આધાર ન લીધેલા, આરોપપત્ર દાખલ થયા પછી તેના દ્વારા આપવામાં આવેલા ટેલિવિઝન ઇન્ટરવ્યૂ દરમ્યાન કરાયેલા નિવેદનો અંગે સાક્ષીની પ્રતિપરીક્ષા કરવાની બચાવપક્ષને મંજૂરી આપે. અદાલતે ઠરાવ્યું કે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા અને પુરાવા અધિનિયમની યોજના પરથી એવું જણાય છે કે સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ

આરોપપત્ર દાખલ થવા પહેલાં ફરિયાદ પક્ષે એકત્ર કરેલી તપાસ અને સામગ્રી, ૧૮૭૨ના પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ના હેતુ માટે મહત્વપૂર્ણ છે. અદાલતનો અભિપ્રાય હતો કે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૫માં વપરાયેલ "પૂર્વે આપેલા નિવેદનો" શમુદ્દા નં. પ્રયોગનો વિસ્તાર કરીને આરોપપત્ર દાખલ થયા પછી સાક્ષી દ્વારા આપવામાં આવેલા નિવેદનોને પણ તેમાં સમાવિષ્ટ કરી શકાય નહીં. અદાલતનો મત હતો કે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૬ પણ આવી પરિસ્થિતિની કલ્પના કરતી નથી અને કલમ ૧૪૬ની જોગવાઈઓ પાછળનો આશય સાક્ષીને સામાન્ય પ્રકારના અન્ય પ્રશ્નો વડે સામનો કરાવવાનો છે, જે તેની વિશ્વસનીયતા ડગમગાવી શકે અને તેની સત્યનિષ્ઠા પરખવા માટે પણ ઉપયોગી બની શકે. ઉપરોક્ત શમુદ્દા નં. પ્રયોગ, તેથી, તપાસ દરમ્યાન પોલીસ સમક્ષ સાક્ષી દ્વારા આપવામાં આવેલા નિવેદનો પૂરતો જ મર્યાદિત રહેવાનો છે અને ત્યાર મુદ્દા નં. ના નિવેદનો સુધી વિસ્તરતો નથી.

૨૨.૮ આમ, આરોપપત્ર દાખલ થયા પછી કરાયેલું નિવેદન પૂર્વ નિવેદન ગણાઈ શકે નહીં, જો તે કોડની કલમ ૧૬૧ હેઠળ નોંધવામાં આવ્યું ન હોય. તેમ છતાં, અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓ તરફના વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી છે કે આ નિવેદનો, એટલે કે, અરજીઓ અને સોગંદનામાં, સાક્ષીઓ દ્વારા લેખિતરૂપે કરાયેલાં નિવેદનો હતાં. સાક્ષ્ય અધિનિયમની કલમ ૧૪૫, સાક્ષી દ્વારા લેખિતરૂપે કરાયેલા અથવા લેખિતરૂપે ફેરવાયેલા પૂર્વ નિવેદનો અંગે તેની જુબાની કરવાની પરિકલ્પના કરે છે. તદનુસાર, પોલીસ દ્વારા નોંધવામાં આવેલાં નિવેદનો લેખિતરૂપે ફેરવાયેલાં

પૂર્વ નિવેદનો ગણાશે, જ્યારે અરજીઓ અને સોગંદનામાની પ્રકૃતિનાં નિવેદનો સાક્ષીઓ દ્વારા લેખિતરૂપે કરાયેલાં નિવેદનો ગણાશે અને તેથી, સાક્ષ્ય અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ના વ્યાપમાં સ્પષ્ટપણે આવે છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ નિવેદનો સાક્ષીઓ દ્વારા લેખિતરૂપે કરાયા હતા, જે તેમણે સ્વીકાર્યા છે. ફરિયાદ પક્ષે સાક્ષીઓએ સર–તપાસ માં જે કહ્યું હતું તેની પુષ્ટિ કરવા માટે આ દસ્તાવેજોનો આશરો લેવો ઇચ્છ્યો હતો. તેથી, આ નિવેદનો પુરાવામાં સ્વીકારવામાં આવે એવી ઇચ્છા ફરિયાદ પક્ષની હતી, કારણ કે તે લેખિતરૂપે કરાયેલા હતા, અને તેથી, સાક્ષીઓ દ્વારા લેખિતરૂપે કરાયેલા આવા પૂર્વ નિવેદનો અંગે જુબાની કરવી બચાવ પક્ષ માટે સંપૂર્ણપણે યોગ્ય હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા જારી કરાયેલ નિર્દેશોના અનુસંધાને, વર્ષ ૨૦૦૮માં વધુ તપાસ હાથ ધરવામાં આવી હતી અને પૂરક આરોપપત્રો દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા, જેમાં સોગંદનામા અને અરજીઓનો પણ સમાવેશ થતો હતો; તેથી, આ વચ્ચેના સમયગાળામાં કરવામાં આવેલું કોઈપણ નિવેદન સાક્ષ્ય અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ હેઠળ કલ્પાયેલું પૂર્વ નિવેદન ગણાશે.

૨૨.૯ પોતાની દલીલોને ટેકો આપવા માટે, વિદ્વાન વકીલે વિનય ત્યાગી વિ. ઇરશાદ અલી ઉર્ફે દીપક અને અન્યના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો હતો,

(૨૦૧૩) ૫ એસસીસી ૭૬૨, જેમાં અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે તપાસ નીચે મુજબના પ્રકારની હોઈ શકે છે: (૧) પ્રારંભિક તપાસ; (૨) વધુ તપાસ; અને (૩) નવી અથવા ડીનોવો અથવા પુનઃતપાસ. "પ્રારંભિક તપાસ" એ એવી તપાસ છે, જે

સક્ષમ પોલીસ અધિકારી એફ.આઈ.આર.ની નોંધણી આગળ વધારવા માટે હાથ ધરશે. આવી તપાસ પોતે જ સંહિતાની કલમ ૧૭૩(૨) હેઠળ અંતિમ અહેવાલ દાખલ કરવા સુધી લઈ જઈ શકે છે અને તેમાં કલમ ૧૫૬(૩) અનુસાર સક્ષમ અધિકારક્ષેત્રની અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા તપાસના આદેશને આગળ વધારવા માટે સક્ષમ અધિકારી જે તપાસ હાથ ધરશે તે પણ આવરી લેવાય છે. "વધુ તપાસ" એ સ્થિતિ છે, જ્યારે તપાસ અધિકારી સંહિતાની કલમ ૧૭૩(૮) મુજબ અંતિમ અહેવાલ અદાલતમાં દાખલ થયા પછી વધુ મૌખિક તથા દસ્તાવેજી પુરાવા મેળવે છે. આ અધિકાર કાર્યપાલિકાને સોંપાયેલો છે. તે પૂર્વ તપાસનું જ ચાલુ રાખવું છે અને તેથી તેને "વધુ તપાસ" તરીકે સમજવામાં અને વર્ણવવામાં આવે છે. આવી તપાસનો વ્યાપ વધુ મૌખિક તથા દસ્તાવેજી પુરાવાની શોધ સુધી મર્યાદિત છે. તેનો હેતુ એ છે કે પ્રાથમિક તપાસ પછી પછીના તબક્કે શોધાયેલા હોવા છતાં પણ સાચા તથ્યો અદાલત સમક્ષ લાવવામાં આવે. સામાન્ય રીતે તેને "પૂરક અહેવાલ" તરીકે વર્ણવવામાં આવે છે. "પૂરક અહેવાલ" જ યોગ્ય અભિવ્યક્તિ છે, કારણ કે અનુવર્તી તપાસનો હેતુ અને આશય સક્ષમ પોલીસ અધિકારી દ્વારા કરાયેલી પ્રાથમિક તપાસને પૂરક કરવાનો છે. ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે વધુ તપાસની બીજી એક મહત્વપૂર્ણ વિશેષતા એ છે કે તેનો પરિણામ તપાસ એજન્સી દ્વારા કરાયેલી પ્રારંભિક તપાસને સીધી કે પરોક્ષ રીતે રદ કરવાનું થતું નથી. આ પૂર્વ તપાસનું જ એક પ્રકારનું ચાલુ રાખવું છે. તેનો આધાર એ જ અપરાધ અને તે જ ઘટનાને લગતી ઘટનાઓની શ્રેણીના ચાલુ પ્રવાહમાં નવી સાક્ષ્યસામગ્રીની શોધ છે. અન્ય શમુદ્દા નં. ોમાં કહીએ તો, તેને "પુનઃતપાસ", "નવી" અથવા "ડી નોવો" તપાસથી સંપૂર્ણપણે

વિરુદ્ધ રીતે સમજવાની છે. અદાલતે વધુમાં ઠરાવ્યું કે તપાસ પૂર્ણ થયા પછી પોલીસને સંહિતાની કલમ ૧૭૩(૨) મુજબ અહેવાલ દાખલ કરવાની ફરજ છે. અદાલતે એવો અહેવાલ પ્રાથમિક અહેવાલ તરીકે વર્ણવવો યોગ્ય ગણ્યો, કારણ કે તે અદાલત સમક્ષ ફરિયાદ પક્ષના કેસનો મૂળ આધાર છે. તે કેસનો રેકોર્ડ અને તેની સાથે જોડાયેલા દસ્તાવેજો છે, જેને અદાલત ધ્યાનમાં લે છે અને ત્યારબાદ ં. મેજિસ્ટ્રેટની અદાલત પાસેથી ત્રણ વિકલ્પોમાંથી કોઈ એક અપનાવવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે, એટલે કે, (૧) તે અહેવાલ સ્વીકારી શકે, અપરાધની નોંધ લઈ શકે અને પ્રક્રિયા જારી કરી શકે; અથવા (૨) તે અહેવાલ સાથે અસહમત રહી કાર્યવાહી બંધ કરી શકે; અથવા (૩) તે સંહિતાની કલમ ૧૫૬ની પેટા–કલમ (૩) હેઠળ વધુ તપાસનો આદેશ આપી શકે અને પોલીસને વધુ અહેવાલ આપવા કહી શકે. અદાલતે વધુમાં ઠરાવ્યું કે વધુ તપાસનો આદેશ આપવાની મેજિસ્ટ્રેટની સત્તા મહત્વપૂર્ણ સત્તા છે, જેનો ઉપયોગ બહુ ઓછા પ્રમાણમાં, અપવાદરૂપ કેસોમાં અને ન્યાયના હિતસાધન માટે જ કરવો જોઈએ. ન્યાયસંગત, યોગ્ય અને નિઃસંદેહ તપાસ પૂરી પાડવી તપાસ એજન્સીની ફરજ છે અને તેની પર્યવેક્ષક ભૂમિકામાં અદાલતની ફરજ છે કે તે તેની ખાતરી કરે. અદાલતના આદેશો હેઠળ, જેમાં મેજિસ્ટ્રેટના આદેશનો પણ સમાવેશ થાય છે, અથવા પોલીસ પોતાના મથામણથી અને યોગ્ય કારણોસર જે વધુ તપાસ કરે છે, તે પૂરક અહેવાલ દાખલ કરવા તરફ લઈ જાય છે. આવા પૂરક અહેવાલને પ્રાથમિક અહેવાલના ભાગરૂપે જ ગણવાનું રહેશે, અને આ વાત સ્પષ્ટ છે કે સંહિતાની કલમ ૧૭૩(૮) અનુસાર એવા અહેવાલો પર કલમ ૧૭૩(૩) થી ૧૭૩(૬) ની જોગવાઈઓ લાગુ પડશે. આ બંને અહેવાલોને સાથે

વાંચવાના રહે છે અને અદાલતને એવો સંયુક્ત પ્રભાવ ધ્યાનમાં લઈને નક્કી કરવાનું રહે છે કે શું આરોપીએ અપરાધ કર્યો હોવાનું અનુમાન કરવા માટે આધાર અસ્તિત્વમાં છે કે નહીં. અદાલતે ઠરાવ્યું કે સક્ષમ અધિકારક્ષેત્રની અદાલત સંહિતાની કલમ ૧૭૩(૨) હેઠળના તેના અહેવાલ તરીકે તપાસ એજન્સી દ્વારા રજૂ કરાયેલા તમામ અહેવાલો, સમગ્ર રેકોર્ડ અને તેની સાથે દાખલ કરાયેલા દસ્તાવેજોને વિચારવા ફરજિયાત છે.

૨૨.૧૦ વિદ્વાન વકીલે, અનુક્રમે, દલીલ કરી કે પૂરક આરોપપત્ર પ્રાથમિક અહેવાલનો જ ભાગ બને છે અને તેની સાથે જ તેમ રીતે વ્યવહાર કરવો આવશ્યક છે; તેથી, પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાયાની તારીખથી માંડીને કલમ ૧૭૩(૮) હેઠળ કરવામાં આવેલી કોઈપણ વધુ તપાસને અનુસરી અંતિમ પૂરક આરોપપત્ર દાખલ ન થાય ત્યાં સુધી તપાસ ચાલુ માનવામાં આવશે, અને પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાવાની તારીખથી લઈને અંતિમ આરોપપત્ર રજૂ થાય ત્યાં સુધીના સમયગાળા દરમિયાન કરાયેલા તમામ નિવેદનો તપાસ પ્રલંબિત હતી તે દરમિયાન કરાયેલા નિવેદનો ગણાશે, કારણ કે અંતિમ અહેવાલ સંહિતાની કલમ ૧૭૩(૨) હેઠળ દાખલ કરાયેલ આરોપપત્ર છે.

૨૨.૧૧ જોકે એ બાબતે વિવાદ હોઈ શકે નહિ કે સોગંદનામાઓ અને અરજીઓ સાક્ષીઓ દ્વારા લેખિતરૂપે કરવામાં આવેલાં નિવેદનો છે, સર્વોચ્ચ અદાલતે સ્ટેટ (એનસીટી ઑફ દિલ્હી) વિ. મુકેશ (ઉપરોક્ત) માં ઠરાવ્યું છે કે પુરાવા

અધિનિયમની કલમ ૧૪૫માં વપરાયેલ "પૂર્વે કરવામાં આવેલ નિવેદનો" એવો અભિવ્યક્તિપ્રયોગ, આરોપપત્ર દાખલ થયા પછી સાક્ષી દ્વારા કરવામાં આવેલા નિવેદનોને સમાવિષ્ટ કરવા માટે વિસ્તારી શકાય નહિ. તેથી, આરોપપત્ર દાખલ થયા પછી પરંતુ પૂરક આરોપપત્રો દાખલ થાય તે પહેલાં સાક્ષીઓ દ્વારા કરાયેલ અરજીઓ અને/અથવા સોગંદનામાઓને પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ હેઠળ કલ્પિત અર્થમાં "પૂર્વે કરવામાં આવેલ નિવેદનો" ગણાવી શકાય કે કેમ, એ પ્રશ્નનું નિરાકરણ કરવું આવશ્યક છે.

૨૨.૧૨ આ તબક્કે, ધારા ૧૭૩ની જોગવાઈઓનો ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય રહેશે, જે "તપાસ પૂર્ણ થવા પર પોલીસ અધિકારીનો અહેવાલ" માટે પ્રાવધાન કરે છે. ધારા ૧૭૩ની પેટા–કલમ (૧) સ્પષ્ટ કરે છે કે તે અધ્યાય (અધ્યાય ૧૨) હેઠળની દરેક તપાસ બિનજરૂરી વિલંબ વિના પૂર્ણ કરવી જોઈએ. તેની પેટા–કલમ ◌ા (૨)ના ઉપખંડ (i) મુજબ, તપાસ પૂર્ણ થતાં જ, પોલીસ મથકનો પ્રભારી અધિકારી પોલીસ અહેવાલના આધારે ગુનાનું સંજ્ઞાન લેવા સક્ષમ એવા દંડાધિકારીને રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિર્ધારિત સ્વરૂપમાં, તેમાં દર્શાવેલી વિગતો સહિત, અહેવાલ મોકલી આપશે. દંડ સંહિતાની ધારા ૧૭૩ની પેટા–કલમ ◌ા (૮) મુજબ, પેટા–કલમ ◌ા (૨) હેઠળનો અહેવાલ દંડાધિકારીને મોકલવામાં આવ્યો હોય ત્યારબાદ ◌ં. પણ ગુના અંગે વધુ તપાસ કરવા આ કલમમાં કંઈપણ અવરોધરૂપ માનવામાં આવશે નહીં અને, આવી તપાસ દરમિયાન પોલીસ મથકનો પ્રભારી અધિકારી મૌખિક અથવા દસ્તાવેજી વધુ પુરાવો મેળવે તો, તે નિર્ધારિત સ્વરૂપમાં એવા પુરાવા અંગેનો વધુ

અહેવાલ અથવા અહેવાલો દંડાધિકારીને મોકલી આપશે; અને પેટા–કલમ ાઓ (૨) થી (૬)ની જોગવાઈઓ, જેટલી લાગુ પડે તેટલી, આવા અહેવાલ અથવા અહેવાલો અંગે, પેટા–કલમ ા (૨) હેઠળ મોકલાયેલા અહેવાલની જેમ જ લાગુ પડશે. આ રીતે, દંડ સંહિતાની ધારા ૧૭૩ની પેટા–કલમ ા (૨) તપાસ પૂર્ણ થયા પછી દાખલ કરવામાં આવનાર સામાન્ય રીતે ચાર્જશીટ તરીકે ઓળખાતો અહેવાલ પરિકલ્પિત કરે છે. આ તબક્કે, સર્વોચ્ચ અદાલતના દિનેશ દલમિયા વિ. સી.બી.આઈ., (૨૦૦૭) ૮ એસ.સી. ૭૭૦ના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય રહેશે, જેમાં અદાલત એવી બાબત પર વિચારણા કરી રહી હતી કે તેમાં અપીલકર્તાએ ધરપકડની તારીખથી સાઠ દિવસ પૂર્ણ થતાં, દંડ સંહિતાની ધારા ૧૬૭ની પેટા–કલમ (૨) સાથે જોડાયેલ ઉપબંધની શરતો મુજબ હોવાનું જણાવતાં, વૈધાનિક જામીન માટે અરજી કરી હતી, કારણ કે ધારા ૧૭૩ની પેટા–કલમ (૮) હેઠળની તપાસ અંગે કોઈ વધુ ચાર્જશીટ દાખલ કરવામાં આવી નહોતી. આ મુદ્દાનું વિચાર કરતાં સર્વોચ્ચ અદાલતે નોંધ્યું કે ચાર્જશીટ ધારા ૧૭૩(૨)ના અર્થમાં અંતિમ અહેવાલ છે, જે સંબંધિત અદાલત તેના પર સંજ્ઞાન લેવું કે નહીં તે અંગે પોતાનું મન લગાવી શકે તે હેતુસર દાખલ કરવામાં આવે છે. અદાલતે વધુમાં ઠરાવ્યું કે ચાર્જશીટ ધારા ૧૭૩(૨)ના અર્થમાં દાખલ ન થાય ત્યાં સુધી તપાસ લંબિત રહે છે. તેમ છતાં, અંતિમ પોલીસ અહેવાલ અથવા ચાર્જશીટ દાખલ થવાથી તપાસ અધિકારીને ધારા ૧૭૩(૮) મુજબ વધુ તપાસ ચાલુ રાખવાનો અવરોધ થતો નથી. ધારા ૧૭૩(૮) મુજબ વધુ તપાસ કરવાની અને તેના માટે તૈયારી કરવાની તપાસ અધિકારીની સત્તા માત્ર એટલા કારણે છીનવાઈ જતી નથી કે ધારા ૧૭૩(૨) હેઠળ

ચાર્જશીટ દાખલ કરવામાં આવી છે. દંડાધિકારીએ ગુનાનું સંજ્ઞાન લેવાનો આદેશ આપ્યો હોય તો પણ વધુ તપાસની મંજૂરી છે. અદાલતે ઠરાવ્યું કે જ્યારે ચાર્જશીટ દાખલ ન કરવામાં આવી હોય અને તપાસ લંબિત રાખવામાં આવી હોય ત્યારે જ અપરાધીને ધારા ૧૬૭(૨)ના ઉપબંધનો લાભ ઉપલબ્ધ રહે છે; પરંતુ એકવાર ચાર્જશીટ દાખલ થઈ જાય તો તે અધિકાર સમાપ્ત થઈ જાય છે. દંડ સંહિતાની ધારા ૧૭૩(૮)ના અર્થમાં વધુ તપાસ લંબિત રહેતી હોવાથી એવો અધિકાર પુનર્જીવિત થતો નથી.

૨૨.૧૩ આમ, જ્યાં સુધી સંહિતાની કલમ ૧૭૩ની પેટા–કલમ (૨) હેઠળ આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવતું નથી, ત્યાં સુધી અન્વેષણ લંબિત રહે છે. તેથી, માત્ર એટલા કારણે કે પછીની કોઈ તારીખે અન્વેષણ એજન્સી દ્વારા વધુ અન્વેષણ કરવામાં આવે છે, અને સંહિતાની કલમ ૧૭૩(૮)ના અર્થમાં અન્વેષણ લંબિત રહે છે, એ કહી શકાય નહીં કે અન્વેષણ લંબિત હતું; કારણ કે સંહિતાની કલમ ૧૭૩(૨) હેઠળનો અહેવાલ રજૂ થતાં જ તે પૂર્ણ થઈ ગયું હતું. અમુદ્દા નં. ુલ અઝીઝ ફ.ફ.પ.સા. અને અન્ય વિ. નેશનલ ઈન્વેસ્ટિગેશન એજન્સી, (૨૦૧૪) ૧૬ એસસીસી પ૪૩ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે માત્ર એટલા કારણે કે મુદ્દાના કેટલાક પાસાં માટે વધુ અન્વેષણની આવશ્યકતા હતી, એથી એવો નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય નહીં કે અંતિમ અહેવાલ અંતિમ અહેવાલ સિવાય બીજું કંઈ છે. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય વિ. સલાપ સર્વિસ સ્ટેશન અને અન્ય, ૧૯૯૪ પૂરક (૩) એસસીસી ૩૧૮ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે પૂરક અહેવાલ દાખલ કરવાની જ

અવસ્થાએ, સંજ્ઞાન લીધેલ નીચલી અદાલત તેને સીધેસીધો નકારી શકે નહીં, કારણ કે તે માત્ર અગાઉના અહેવાલના સમર્થનમાં પૂરક અહેવાલ છે. વિશેષ અદાલતે અહેવાલને નોંધમાં લીધા વિના એ આધાર પર નકારી કાઢ્યો હતો કે તથ્યો પુરાવાને આધાર આપતા ન હોવાથી સંજ્ઞાન લઈ શકાય નહીં. અદાલતે જણાવ્યું હતું કે તે અવસ્થાએ સંજ્ઞાન લેવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ નહોતો, કારણ કે સંજ્ઞાન તો પહેલેથી લેવાઈ ચૂક્યું હતું. દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૭૩ની પેટા–કલમ (૮)નો હેતુ અન્વેષણ એજન્સીને વધુ પુરાવા એકત્રિત કરવાની સુવિધા આપવાનો છે અને તેને નિષ્ફળ બનાવી શકાય નહીં. વિનય ત્યાગી વિ. ઇરશાદ અલી (ઉપરોક્ત) માં સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે પૂરક અહેવાલને મૂળ અહેવાલના ભાગરૂપે જ ગણવામાં આવશે, કારણ કે સંહિતાની કલમ ૧૭૩(૮)ના પરિપ્રેક્ષ્યમાં કલમ ૧૭૩(૩)થી ૧૭૩(૬)ની જોગવાઈઓ આવા અહેવાલો પર લાગુ પડશે; અને મૂળ અહેવાલ તથા પૂરક અહેવાલો બન્નેને સંયુક્ત રીતે વાંચવાના રહેશે, તથા અહેવાલો અને તેની સાથે સંલગ્ન દસ્તાવેજોના સંયુક્ત પ્રભાવ પર અદાલતે મનન કરવાનું રહે છે, જેથી એ નક્કી કરી શકાય કે આરોપીએ ગુનો કર્યો હોવાનું અનુમાન કરવા માટે આધાર છે કે નહીં. આ અદાલતના અભિપ્રાય મુજબ, સર્વોચ્ચ અદાલતના ઉપરોક્ત નિર્ણયો ધ્યાનમાં લેતાં, સંહિતાની કલમ ૧૭૩(૨) હેઠળ મૂળ અહેવાલ રજૂ થતાની સાથે જ અન્વેષણ પૂર્ણ ગણાય છે. ત્યારબાદ ં. કરવામાં આવેલ કોઈપણ અન્વેષણ, મૂળ અહેવાલ રજૂ થયાની અવસ્થા પછીનું વધુ અન્વેષણ છે અને તે પૂરક અહેવાલો દાખલ કરવામાં પરિણમે પણ શકે અને ન પણ પરિણમે. તેથી, જો કે પૂરક અહેવાલ(ઓ) મૂળ અહેવાલનો ભાગ બનશે અને અહેવાલો તથા તેની સાથે

સંલગ્ન દસ્તાવેજોના સંયુક્ત પ્રભાવ પર અદાલતે મનન કરવાનું રહેશે, જેથી આરોપીએ ગુનો કર્યો હોવાનું અનુમાન કરવા માટે આધાર છે કે નહીં તે નક્કી કરી શકાય, છતાં મૂળ અહેવાલ દાખલ થયા પછી ચાલુ રહેલા વધુ અન્વેષણની લંબિતતા પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪પના હેતુ માટે અન્વેષણની લંબિતતા કહેવાઈ શકે નહીં; પરિણામે, મૂળ નિવેદન દાખલ થયાની તારીખથી લઈને પૂરક આરોપપત્ર દાખલ થાની વચ્ચેના સમયગાળા દરમ્યાન કરાયેલા નિવેદનો કલમ ૧૪પમાં ધારણ કરાયેલા "પહેલાં કરાયેલા નિવેદનો"ની અભિવ્યક્તિના વ્યાપમાં આવતા નથી.

૨૨.૧૪ આમ, એક વાર કોડની કલમ ૧૭૩(૨) હેઠળ તપાસ પૂર્ણ થઈ જાય, આરોપપત્ર દાખલ થઈ જાય અને અદાલત દ્વારા ગુનાની નોંધ લેવામાં આવે, ત્યારબાદ ં. કરવામાં આવેલી કોઈપણ વધુ તપાસ, તકનીકી દૃષ્ટિએ, તપાસની જ ચાલુ રાખેલી કડી ગણાઈ શકે તેમ હોવા છતાં, એવું કહી શકાય નહીં કે તપાસ લંબિત હતી અને વધુ તપાસ પૂર્ણ થયા પછી પૂરક અહેવાલ દાખલ થાય તે પૂર્વેની વચ્ચેની અવધિ દરમિયાન કરાયેલ કોઈપણ નિવેદનને પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪પ હેઠળ પરિકલ્પિત અગાઉનું નિવેદન ગણાવી શકાય. અન્ય કોઈ દૃષ્ટિકોણ અપનાવવાથી વિસંગત પરિસ્થિતિ ઊભી થશે, કારણ કે સર્વોચ્ચ અદાલતે રાજ્ય (કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ દિલ્હી) વિ. મુકેશ (ઉપરોક્ત) માં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતોના પ્રકાશમાં પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪પમાં વપરાયેલ "પૂર્વે કરાયેલ નિવેદનો" શમુદ્દા નં. સમૂહમાં આરોપપત્ર દાખલ થયા પછી સાક્ષી દ્વારા કરાયેલ નિવેદનોનો

સમાવેશ થતો નથી. વર્તમાન જેવા કેસમાં, આરોપપત્ર ૨૨ જુલાઈ, ૨૦૦૨ના રોજ દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું અને કેસ સત્ર અદાલતમાં સુપરત કરવામાં આવ્યો હતો, જ્યાં તે વિચારાધીન હતો. ઘણાં સમય મુદ્દા નં. , કોઈ પક્ષકાર દ્વારા કેસોના હસ્તાંતરણ માટે સર્વોચ્ચ અદાલતમાં અરજી કરવામાં આવી હોવા જેવી આકસ્મિક પરિસ્થિતિને કારણે, આશરે છ વર્ષના અંતરાલ પછી સર્વોચ્ચ અદાલતે વધુ તપાસ કરવાનો આદેશ કર્યો. આમ, જો અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલની દલીલ સ્વીકારી લેવામાં આવે, તો જ્યાં આવી કોઈ વધુ તપાસનો આદેશ આપવામાં આવ્યો ન હોત, ત્યાં અરજીઓ અને સોગંદનામાઓમાં કરાયેલા નિવેદનો પુરાવા અધિર્નિયમની કલમ ૧૪૫ના અથ માં "પૂર્વે કરાયેલ નિવેદનો" ગણાતા ન હોત; પરંતુ પછીથી વધુ તપાસ હાથ ધરવામાં આવી હોવાના કારણે, એ જ નિવેદનો સાક્ષીઓની પ્રતિપરીક્ષા દરમિયાન તેમને વિરુદ્ધ નિવેદન તરીકે ઉપયોગમાં લેવા માટે પૂર્વે કરાયેલા નિવેદનો બની જાય. આ અદાલતના મત અનુસાર, આ વિધાનસભાનો ઇરાદો હોઈ શકે નહીં. ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિઓમાં, કોડની કલમ ૧૭૩ની પેટા–કલમ (૨) હેઠળ પ્રાથમિક અહેવાલ દાખલ થયા પછી કરાયેલ કોઈપણ નિવેદનને પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ હેઠળ પરિકલ્પિત અગાઉનું નિવેદન ગણાવી શકાય નહીં. તદનુસાર, કેટલાક સાક્ષીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલ સોગંદનામાઓ તથા સાક્ષીઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અરજીઓ, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૫માં પરિકલ્પિત એવા શમુદ્દા નં. સમૂહના અર્થમાં "પૂર્વે કરાયેલ નિવેદનો" કહી શકાય નહીં.

૨૨.૧૫ તેમ છતાં, અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલે પણ રજૂઆત કરી છે કે સોગંદનામા અને અરજીઓ, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ હેઠળ સંકલ્પિત પૂર્વ નિવેદનો હોવા ઉપરાંત, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૫૫ની પેટા–કલમ (૩)ના અર્થમાં પૂર્વ નિવેદનો પણ છે અને તેથી, સાક્ષીઓની વિશ્વસનીયતાને ખંડિત કરવા માટે તેમને વિરુદ્ધતા સાધવા ઉપયોગમાં લઈ શકાય. આ સંદર્ભમાં ઉદ્ભવતો મુખ્ય પ્રશ્ન એ છે કે સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ કથિત રીતે દાખલ કરાયેલા સોગંદનામા અને એસ.આઇ.ટી. સમક્ષ દાખલ કરાયેલી અરજીઓને શું પૂર્વ નિવેદનો કહી શકાય, જેથી સાક્ષીઓની વિશ્વસનીયતાને ખંડિત કરી શકાય.

૨૨.૧૬ આ સંદર્ભે નોંધનીય છે કે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૫૫ પક્ષકારોને સાક્ષીના ચારિત્ર્ય બાબતે સ્વતંત્ર સાક્ષ્ય આપવા સક્ષમ બનાવે છે, જેથી દર્શાવી શકાય કે તે અદાલતના વિશ્વાસને અયોગ્ય છે. આ કલમ સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા પર આઘાત કરવા માટેની ત્રણ રીતો સૂચવે છે: (એ) વિરોધી પક્ષ દ્વારા; અથવા (બી) અદાલતની સંમતિથી તેને બોલાવનાર પક્ષ દ્વારા. તે છે:

(૧) એવા વ્યક્તિઓનું પુરાવું કે સાક્ષી વિશ્વસનીયતાને અયોગ્ય છે,

(૨) એ પુરવાર કરવું કે સાક્ષી (૧)ને લાંચ આપવામાં આવી હતી;

(૨) તેણે લાંચની ઓફર સ્વીકારી હતી; અથવા

(૩) તેણે અન્ય કોઈ ભ્રષ્ટ પ્રલોભન મેળવ્યું હતું, અને

(૩) વર્તમાન પુરાવા સાથે અસંગત પૂર્વ નિવેદનો.

વર્તમાન કેસમાં, અમારો સંબંધ એ બાબત સાથે છે કે સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા પર

વિરોધી પક્ષ દ્વારા કેવી રીતે આઘાત કરી શકાય, એટલે કે એવા પૂર્વ નિવેદનના પુરાવા દ્વારા જે પુરાવાના તે ભાગ સાથે અસંગત હોય જેને ખંડિત કરવાની શક્યતા હોય. આ સ્વીકૃત સ્થિતિ છે કે સોગંદનામાઓ અને અરજીઓ સાક્ષીઓ દ્વારા સંહિતાની કલમ ૧૭૩ની પેટા–કલમ (૨) હેઠળ આરોપપત્ર દાખલ થયા મુદ્દા નં. , પરંતુ કલમ ૧૭૩ની પેટા–કલમ (૮) હેઠળ વધુ તપાસ હાથ ધરવામાં આવી તે પહેલાં કરવામાં આવ્યા હતા, જેનું પરિણામ પૂરક આરોપપત્રો દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું.

૨૨.૧૭ અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓના વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી છે કે અરજીઓ તથા સોગંદનામાઓમાં કરવામાં આવેલા નિવેદનો બાબતે સાક્ષીઓની ઊલટતપાસ કરીને, બચાવપક્ષે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૫૫ની પેટા–કલમ (૩) હેઠળ કલ્પના કરવામાં આવેલી મુજબ સાક્ષીઓની વિશ્વસનીયતા ખંડિત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, અને તેથી પુરાવાના કોઈપણ ભાગ સાથે અસંગત પૂર્વ નિવેદનોના પ્રમાણ દ્વારા સાક્ષીની ઊલટતપાસ કરવી બચાવપક્ષ માટે અનુમેય છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે "પૂર્વ નિવેદન"નો અર્થ એવી કોઈપણ રજૂઆત થાય, જે સાક્ષીએ અદાલતમાં [illegible] ય આપવા પહેલાં કરી હોય.વિદ્વાન વકીલે રજૂ કર્યું કે સાક્ષી દ્વારા શપથપૂર્વક કરાયેલ સોગંદનામું, પોલીસ સમક્ષ તેણે આપેલા કોઈપણ નિવેદન કરતાં, તે દાખલ કરવામાં આવ્યું હોય કે ન હોય, વધુ પુરાવાકીય મૂલ્ય ધરાવે છે. આ તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું કે ફરિયાદ પક્ષે એક અરજી રજૂ કરીને એવો કેસ આગળ ધપાવ્યો છે કે આ સર્વોચ્ચ અદાલતમાં દાખલ કરવામાં

આવેલ સોગંદનામાઓ છે, અને તેથી, તે સોગંદનામાઓ અંગે શંકા કરવાની કોઈ બાબત રહેતી નથી, એટલે કે તે સાક્ષીઓ દ્વારા બનાવવામાં આવ્યા નથી અથવા કે તેમનું અસ્તિત્વ જ નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જ્યારે સાક્ષી સ્વીકારે છે કે તેણે સોગંદનામાઓ શપથપૂર્વક આપ્યા હતા, ત્યારે તેમાં કરવામાં આવેલા નિવેદનને મૂલ્ય રહે છે, અને જો સાક્ષી અદાલત સમક્ષ સોગંદનામામાં કરવામાં આવેલા કોઈ મહત્વપૂર્ણ નિવેદનથી સંપૂર્ણ વિરુદ્ધ રીતે ુ ય આપતો જણાય્યતો તેને સીધા વિરોધાભાસી ઠરાવવામાં ન આવે; પરંતુ તે નિશ્ચિતપણે તેની વિશ્વસનીયતા ખંડિત કરવા માટે વાપરી શકાય છે, કે શું તે અદાલત સમક્ષ સાચાં તથ્યો સાથે આવે છે, શું તે અદાલત સમક્ષ સાચાં તથ્યો કહે છે, અને તેની સત્યનિષ્ઠા તથા વિશ્વસનીયતાની કસોટી કરવા માટે સાક્ષીને વિરોધાભાસી ઠરાવવાની મંજૂરી આપી શકાય. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે કેસમાં જે મુદ્દાઓ સંકળાયેલા છે, તેમાં કદાચ આ વિરોધાભાસો ઉપયોગી થાય કે ન પણ થાય, પરંતુ ઓછામાં ઓછું આ પ્રશ્ન અદાલતે નક્કી કરવાનો છે કે સાક્ષીમાં અદાલત સમક્ષ સત્ય કહેવાની વૃત્તિ છે કે અદાલત સમક્ષ ખોટું બોલવાની વૃત્તિ છે, અને તે આધારે તેની વિશ્વસનીયતા નક્કી કરી શકાય. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીની ઊલટતપાસનો જે ભાગ અનુમેય ન હતો અને જેના પર ફરિયાદ પક્ષે વાંધો ઉઠાવી શક્યો હોત, તેને અવગણી શકાય, પરંતુ તે ભાગો, એટલે કે જ્યાં વિરોધાભાસો સાક્ષીઓની સ્વીકૃતિના આધારે અત્યંત સ્પષ્ટ રીતે રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવ્યા છે, તે સાક્ષીઓની વિરુદ્ધ જઈ શકે છે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે જ્યાં સુધી સાક્ષીની વિશ્વસનીયતાનો પ્રશ્ન છે, જો અરજીમાં જણાવાયેલી કોઈ બાબત મારફત સ્વીકૃતિ

રેકોર્ડ પર આવી હોય, તો નિશ્ચિતપણે સાક્ષીઓની વિશ્વસનીયતાનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે તેની તપાસ કરી શકાય. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે કેસના તથ્યો, બનેલી ઘટના અને જે બાબતોનો સાક્ષીઓએ અદાલત સમક્ષ આક્ષેપ કર્યો છે, આ સર્વ બાબતો તે વિશિષ્ટ સોગંદનામાઓમાં જણાવવામાં આવી છે. પ્રશ્ન એ છે કે શું એવું માનવામાં આવે કે આ સોગંદનામાઓ સાક્ષીઓની સૂચના વિના તૈયાર કરવામાં આવ્યા હતા, અથવા તો તે સાક્ષીઓની સૂચના મુજબ તૈયાર કરવામાં આવ્યા હતા, અને અંતે કયો ભાગ માન્ય માનવો અને કયો ભાગ અવગણવો તે નક્કી કરવાનું અદાલતનું કાર્ય છે.

૨૨.૧૮ એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સર્વોચ્ચ અદાલતે એન. શ્રી રામા રેડ્ડી વિ. વી.વી. ગિરી, (૧૯૭૦) ૨ એસસીસી ૩૪૦ ના મામલે નિર્ધારિત કરેલા સિદ્ધાંતોને ધ્યાનમાં લેતા, આ સોગંદનામાંઓ અને અરજીઓનો વિચાર સાક્ષીઓની વિશ્વસનીયતા નક્કી કરવાના હેતુસર કરવો જોઈએ. ઉપરોક્ત કેસના તથ્યોમાં, તેમાંના અરજીકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલે, સાક્ષી અને શ્રી અમુદ્દા નં. ુલ ગની વચ્ચેની ટેફ.પ.સા. રેકોર્ડ કરાયેલી વાતચીત પર આધાર રાખીને, દલીલ કરી હતી કે તેમના અસીલને સાક્ષીની સચ્ચાઈની કસોટી કરવાની તથા સાક્ષીની વિશ્વસનીયતાને પડકારવાની અને અદાલતને સંતોષવાની હકદાર છે કે અદાલત સમક્ષ સાક્ષીએ આપેલું પુરાવું તે અગાઉના કોઈ પ્રસંગે કરેલા નિવેદનથી અસંગત અથવા વિરુદ્ધ હતું. અદાલતે નોંધ્યું કે સાક્ષીની વિશ્વસનીયતાને પડકારવાની એક રીત પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૫૫ ની પેટા–કલમ (૩) માં વિચારવામાં આવી

છે, અને તે એવી છે કે, તેના પુરાવાના કોઈપણ ભાગ સાથે અસંગત એવા પૂર્વ નિવેદનોના પુરાવાથી, જેનું ખંડન થઈ શકે, સાબિત કરવું. અદાલતે આ નિષ્કર્ષ આપ્યો કે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૫૫(૩) હેઠળ સાક્ષીના પૂર્વ નિવેદનની ટેફ.પ.સા. રેકોર્ડિંગને સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા દર્શાવવા પુરાવામાં સ્વીકારી શકાય છે, અને એ પણ ઠરાવ્યું કે કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવેલ અને ટેપ પર રેકોર્ડ કરાયેલ પૂર્વ નિવેદનનો ઉપયોગ માત્ર અદાલતમાં સાક્ષી દ્વારા આપવામાં આવેલા પુરાવાની પુષ્ટિ કરવા માટે જ નહીં, પરંતુ અદાલત સમક્ષ આપવામાં આવેલા પુરાવાનું ખંડન કરવા માટે તેમજ સાક્ષીની સચ્ચાઈની કસોટી કરવા અને તેની નિષ્પક્ષતાને પડકારવા માટે પણ કરી શકાય છે. અદાલતે અવલોકન કર્યું કે જો કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવેલ પૂર્વ નિવેદનનો ઉપયોગ અદાલત સમક્ષ આપવામાં આવેલા તેના પુરાવાની પુષ્ટિ કરવા માટે થઈ શકે, તો સિદ્ધાંતતઃ તેને એવો કોઈ કારણ દેખાતો નથી કે આવા પૂર્વ નિવેદનોનો ઉપયોગ ખંડન કરવા માટે તથા અગાઉ ઉલ્લેખિત અન્ય હેતુઓ માટે પણ કેમ ન થઈ શકે.

૨૨.૧૯ વિદ્વાન વકીલે સર્વોચ્ચ અદાલતના બિનય કુમાર સિંહ વિ. બિહાર રાજ્ય, (૧૯૯૭) ૧ એસસીસી ૨૮૩, ના મામલે અપાયેલા નિર્ણય પર પણ આધાર મૂક્યો હતો, જેમાં આ મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું છેઃ

> ૧૨. સાક્ષીના વિશ્વસનીયતાને તેની અદાલતમાં આપેલી સાક્ષ્યના કોઈપણ ભાગ સાથે અસંગત એવા કોઈપણ નિવેદનના પુરાવાથી આઘાત પહોંચાડી શકાય છે. આ સિદ્ધાંત પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૫૫(૩) માં સ્પષ્ટ કરાયો છે અને કલમ ૧૪૫, જે બે ભાગોનો બનેલો છે, તેનું વાચન કરતી વખતે તેને

ધ્યાનમાં રાખવો જરૂરી છે. કલમ ૧૪૫ના પ્રથમ ભાગમાં એવી જોગવાઈ છે કે સાક્ષીની તેની અગાઉની આપેલી નિવેદન બાબતે, તે લખાણ તેને બતાવ્યા વિના, તેની પ્રતિક્ષ–પરીક્ષા કરી શકાય છે. પરંતુ બીજા ભાગમાં એવી જોગવાઈ છે કે "જો લખાણ દ્વારા તેને વિરોધાભાસિત કરવાનો ઈરાદો હોય, તો તે લખાણ પુરવાર કરવામાં આવે તે પહેલાં તેની ધ્યાન દોરવામાં આવવું જોઈએ તે લખાણના તે ભાગો તરફ, જે તેને વિરોધાભાસિત કરવા માટે ઉપયોગમાં લેવાશે". આમ, બે સ્પષ્ટ ભાગોમાં ભેદ છે, જો કે તે સૂક્ષ્મ હોઈ શકે છે. પ્રથમ ભાગ સાક્ષીની વિશ્વસનીયતાને આઘાત પહોંચાડવાની કલ્પના કરતો નથી, પરંતુ માત્ર વિરોધી પક્ષને સાક્ષીની અગાઉ આપેલી નિવેદનોના સંદર્ભમાં તેની પ્રતિક્ષ–પરીક્ષા કરવાની સગવડ આપે છે. એવી પ્રતિક્ષ–પરીક્ષા દરમિયાન, બીજા ભાગમાં નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું આશ્રય લીધા વિના પણ, તે પોતાના હિતમાં સામગ્રી બહાર લાવવામાં સફળ થઈ શકે છે. પરંતુ જો સાક્ષી પોતાના વર્તમાન વલણ સાથે અસંગત એવું કોઈ નિવેદન આપ્યું હોવાની વાત નકારે, તો આ મુદ્દે અદાલતમાં તેની સાક્ષ્ય, પ્રતિક્ષ–પરીક્ષક કલમ ૧૪૫ના બીજા ભાગમાં નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન કરે ત્યાં સુધી, દૂષિત ગણાશે નહીં.

૨૨.૨૦ સર્વોચ્ચ અદાલતના રામ્મી વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્યના મામલામાં આપવામાં આવેલા નિર્ણય પર પણ આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો,

(૧૯૯૯) ૮ એસસીસી ૬૪૯, જેમાં આ પ્રમાણે ઠરાવવામાં આવ્યું છે:–

"૨૪. જ્યારે કોઈ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીની વિસ્તૃત રીતે પૂછપરછ કરવામાં આવે, ત્યારે તેમાં કેટલીક વિસંગતતાઓ થવાની પૂરી શક્યતા રહે છે. કોઈપણ સચ્ચો સાક્ષી વિસંગત વિગતો આપવાથી સંપૂર્ણપણે બચી શકતો નથી. કદાચ ખોટો સાક્ષી, જો યોગ્ય રીતે તાલીમપ્રાપ્ત હોય, તો પોતાની સાક્ષીને સંપૂર્ણપણે વિસંગતિરહિત બનાવી શકે. પરંતુ અદાલતોએ એ ધ્યાનમાં રાખવું

જોઈએ કે માત્ર ત્યારે જ, જ્યારે સાક્ષીના પુરાવામાં રહેલી વિસંગતતાઓ તેની આવૃત્તી ની વિશ્વસનીયતા સાથે એટલી અસંગત હોય કે અદાલત તેના પુરાવાને ત્યજી દેવા માટે ન્યાયસંગત બને, ત્યારે જ એવું કરવું યોગ્ય છે. પરંતુ કોઈ ઘટનાના વર્ણનમાં આવતી માત્ર ભિન્નતાઓ અંગે, તીવ્ર દૃષ્ટિકોણ અપનાવવો (ભલે તે બે સાક્ષીઓના પુરાવા વચ્ચે હોય કે એક જ સાક્ષીના બે નિવેદનો વચ્ચે) ન્યાયિક સૂક્ષ્મ પરીક્ષણ માટે અવાસ્તવિક અભિગમ છે.૨૫. નીચલી અદાલતોમાં સાક્ષીનું અગાઉનું નિવેદન લઈને, જુબાની દરમિયાન તેને સામનો કરાવવા માટે તેમાં રહેલી વિસંગતતાઓ બહાર લાવવાની સામાન્ય પ્રથા છે. માત્ર એટલા કારણે કે પુરાવામાં અસંગતતા છે, સાક્ષીની વિશ્વસનીયતાને ખંડિત કરવા માટે તે પૂરતું નથી. નિઃસંદેહ, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૫૫ સાક્ષીના વિશ્વાસને કોઈપણ અસંગત પૂર્વ નિવેદનના પુરાવા દ્વારા ખંડિત કરવાની પરિધિ પૂરી પાડે છે. પરંતુ કલમનું વાચન દર્શાવે છે કે તમામ અસંગત નિવેદનો સાક્ષીના વિશ્વાસને ખંડિત કરવા માટે પૂરતા નથી. આ કલમનો મહત્વપૂર્ણ ભાગ નીચે ઉતારવામાં આવે છે: ૧૫૫. સાક્ષીની વિશ્વસનીયતાને પડકારવું – સાક્ષીની વિશ્વસનીયતાને વિપરીત પક્ષ દ્વારા, અથવા અદાલતની સંમતિથી, જે પક્ષ તેને બોલાવે છે તે પક્ષ દ્વારા, નીચે મુજબ પડકારી શકાય છે– (૧)–(૨) (૩) તેના પુરાવાના તે ભાગ સાથે અસંગત પૂર્વવર્તી નિવેદનોના પુરાવા દ્વારા, જેને ખંડિત કરી શકાય તેમ હોય; ૨૬. અગાઉનું નિવેદન, જો કે પુરાવા સાથે દેખીતી રીતે અસંગત હોય, તો પણ અનિવાર્ય રીતે વિરોધાભાસ સાબિત કરવા પૂરતું હોવું જરૂરી નથી. માત્ર અસંગત નિવેદનનો એવો ભાગ, જેનું "ખંડન" કરવું યોગ્ય બને, તે જ સાક્ષીની વિશ્વસનીયતાને અસર કરશે. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ પણ જુબાની કરનારને સાક્ષીના કોઈપણ પૂર્વ નિવેદનનો ઉપયોગ કરવાની પરવાનગી આપે છે, પરંતુ તે ચેતવણી આપે છે કે જો સાક્ષીને "ખંડિત" કરવાનો આશય હોય, તો જુબાની કરનારને તેમાં નિર્ધારિત ઔપચારિકતા પૂર્ણ કરવાની ફરજ છે. સંહિતાની કલમ ૧૬૨ પણ જુબાની

કરનારને સાક્ષીના અગાઉના નિવેદનનો ઉપયોગ કરવાની પરવાનગી આપે છે, જે સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ નોંધાયેલ હોય, પરંતુ તે માત્ર સીમિત હેતુ માટે, એટલે કે સાક્ષીનું "ખંડન" કરવા માટે જ. ૨૭. તેથી, સાક્ષીને ખંડિત કરવું એટલે તેના વિશિષ્ટ નિવેદનની વિશ્વસનીયતા ખોટી પાડવી. જો અગાઉનું નિવેદન વર્તમાન નિવેદનની વિશ્વસનીયતા ખંડિત કરવાની શક્તિ ધરાવતું ન હોય, તો પછીનું નિવેદન અગાઉના નિવેદનથી અમુક અંશે વિરુદ્ધ હોવા છતાં પણ તે સાક્ષીને ખંડિત કરવા માટે ઉપયોગી થશે નહીં (વિદે તહસીલદાર સિંહ વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય)૨૮. આ કેસમાં આચરણ અને બસના ચાલકના પુરાવામાં વિશ્વસનીયતા પ્રગટ થાય છે. જેમ અગાઉ સૂચવ્યું છે તેમ, બસની અંદર થયેલી હત્યા બાબતે તેઓ સર્વાધિક સ્વાભાવિક સાક્ષીઓ છે. રક્ષણ પક્ષના વકીલે તેમની પૂર્વવર્તી નિવેદનોમાંથી શોધેલી નાની–મોટી ભિન્નતાઓ તેમના પુરાવાના મૂળ તત્ત્વને અવિશ્વસનીય ઠેરવવા જેટલી નહોતી. સત્ર ન્યાયાધીશે તેમના પુરાવાને અવગણવા માટે આપેલ દબાણપૂર્વકનું તર્કનિર્માણ ન્યાયિક સ્વીકૃતિ માટે અતિશય નાજુક છે. વડી અદાલતની વિભાગીય પીઠે તેમના પુરાવાની વિશ્વસનીયતા અંગેના નિષ્કર્ષને યોગ્ય રીતે પલટાવ્યો છે." *[જોર આપવામાં આવ્યું]*

૨૨.૨૧ પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૫, કલમ ૧૫૫ની જોગવાઈ (૩) અને કલમ ૧૫૭ની જોગવાઈઓનું અવલોકન કરતાં જાણવા મળે છે કે અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ પૂર્વવર્તી લેખિત નિવેદનો અંગે જુબાનીની જોગવાઈ કરે છે. પૂર્વવર્તી નિવેદન શું ગણાય, તેની ઉપરોક્ત ચર્ચા પહેલેથી જ કરવામાં આવી ચૂકી છે. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૫૫ની જોગવાઈ (૩) મુજબ એવા પૂર્વ નિવેદનોનો પુરાવો રજૂ કરીને, જે તેના સાક્ષ્યના કોઈપણ ભાગથી અસંગત હોય અને જેને ખંડિત કરી શકાય, સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા પર આઘાત કરી શકાય છે; અને પુરાવા

અધિનિયમની કલમ ૧૫૭ અનુસાર, સાક્ષીના નિવેદનને પુષ્ટિ આપવા માટે, એવા સાક્ષી દ્વારા તે જ હકીકતને લગતું કોઈપણ પૂર્વ નિવેદન, તે હકીકત બને તે સમયે અથવા તેની આસપાસના સમયે, અથવા હકીકતની તપાસ માટે કાયદેસર રીતે સક્ષમ કોઈપણ સત્તા સમક્ષ કરાયેલું હોય, તે પુરવાર કરી શકાય છે. આથી, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૫૭ હેઠળ સાક્ષીના નિવેદનને પુષ્ટિ આપવા માટે વાપરી શકાય તેવા નિવેદનોનો ઉપયોગ, કલમ ૧૫૫ની જોગવાઈ (૩) હેઠળ એવા સાક્ષ્યને ખંડિત કરવા માટે પણ થઈ શકે છે. તેમ છતાં, જોવાનું એ છે કે શું માત્ર એવા જ નિવેદનો, જે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૫૭ હેઠળ સાક્ષીના નિવેદનને પુષ્ટિ આપવા માટે વાપરી શકાય છે, તે જ કલમ ૧૫૫ની જોગવાઈ (૩) હેઠળ સાક્ષીના નિવેદનને ખંડિત કરવા માટે વાપરી શકાય. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૫૭ બધા પૂર્વનિવેદનોને સાક્ષીના નિવેદનને પુષ્ટિ આપવા માટે ગ્રાહ્ય ગણાવતી નથી, પરંતુ માત્ર બે પ્રકારનાં નિવેદનોને જ:

(૧) સાક્ષી દ્વારા તે જ હકીકતને લગતું, તે હકીકત બન્યા સમયે અથવા તેની આસપાસના સમયે કરાયેલું નિવેદન અને (૨) હકીકતની તપાસ કરવા માટે કાયદેસર રીતે સક્ષમ કોઈપણ સત્તા સમક્ષ કરાયેલું નિવેદન. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૫૭નો વ્યાપ અને પરિઘ સર્વોચ્ચ અદાલતે રામરતન વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૨ એસ.સી. ૪૨૪ માં નીચે મુજબ સ્પષ્ટ કર્યો છે: –

> **૮. કલમ ૧૫૭ની જોગવાઈ આ પ્રમાણે છે:**
>
> "સાક્ષીની સાક્ષીને પુષ્ટિ આપવા માટે, એ જ હકીકતને લગતું, હકીકત બન્યાના સમયે અથવા તેની આસપાસ, અથવા હકીકતની તપાસ કરવા માટે કાયદેસર રીતે સક્ષમ કોઈ સત્તા સમક્ષ, એવા સાક્ષી દ્વારા કરાયેલું કોઈ પૂર્વ

નિવેદન પુરવાર કરી શકાય છે." સ્પષ્ટ છે કે આ કલમ લાગુ પડવા માટે માત્ર બે બાબતો આવશ્યક છે. પ્રથમ, સાક્ષીએ કોઈ હકીકત અંગે સાક્ષી આપી હોવી જોઈએ. બીજી, તેણે એ જ હકીકત અંગે હકીકત બન્યાના સમયે અથવા તેની આસપાસ, અથવા હકીકતની તપાસ કરવા માટે કાયદેસર રીતે સક્ષમ કોઈ સત્તા સમક્ષ, અગાઉ નિવેદન કરેલું હોવું જોઈએ. જો આ બે બાબતો હાજર હોય, તો અદાલતમાં સાક્ષીની સાક્ષીની પુષ્ટિ કરવા માટે પૂર્વ નિવેદન પુરવાર કરી શકાય છે. પૂર્વ નિવેદન લેખિત હોઈ શકે છે અથવા હકીકત બન્યાના સમયે અથવા તેની આસપાસ કોઈ વ્યક્તિ સમક્ષ મૌખિક રીતે કરાયેલું હોઈ શકે છે. જો તે હકીકત બન્યાના સમયે અથવા તેની આસપાસ કોઈ વ્યક્તિ સમક્ષ મૌખિક રીતે કરાયું હોય, તો તે વ્યક્તિ પૂર્વ નિવેદન અંગે સાક્ષ્ય આપવા અને અદાલતમાં સાક્ષીની સાક્ષીની પુષ્ટિ કરવા સક્ષમ ગણાશે. કલમ ૧૫૭માં એવું કંઈ નથી કે જે મુજબ પુષ્ટિકારક સાક્ષી પૂર્વ નિવેદન અંગે સાક્ષ્ય આપે તે પહેલાં, જે સાક્ષીની પુષ્ટિ કરવી છે તેણે પણ પોતાની સાક્ષીમાં કહેવું પડે કે તેણે આ પૂર્વ નિવેદન તેની પુષ્ટિ કરનાર સાક્ષીને આપ્યું હતું. સાચું છે કે ઘણીવાર એવું બને છે કે જે સાક્ષીની પુષ્ટિ કરવી હોય તે કહે છે કે તેણે હકીકત અંગે કોઈ વ્યક્તિને પૂર્વ નિવેદન આપ્યું હતું અને પછી તે વ્યક્તિ સાક્ષીપેટીમાં આવીને કહે છે કે જે સાક્ષીની પુષ્ટિ કરવી છે તેણે હકીકત બન્યાના સમયે અથવા તેની આસપાસ તેને હકીકત અંગે નિવેદન આપ્યું હતું. પરંતુ અમારા મતે કલમ ૧૫૭ના શમુદ્દા નં. ોને ધ્યાનમાં લેતાં, પુષ્ટિકારક પુરાવાને ગ્રાહ્ય બનાવવા માટે એ આવશ્યક નથી કે જે સાક્ષીની પુષ્ટિ કરવી છે તેણે પણ પોતાની સાક્ષીમાં કહેવું પડે કે હકીકત બન્યાના સમયે અથવા તેની આસપાસ તેણે આ અને આ નિવેદન તેની પુષ્ટિ કરનાર સાક્ષીને આપ્યું હતું. અમે પહેલેથી જ કહ્યું છે તેમ, કલમ ૧૫૭ જે માગે છે તે એટલું જ છે કે જે સાક્ષીની પુષ્ટિ કરવી છે તેણે કોઈ હકીકત અંગે અદાલતમાં સાક્ષી આપવી જોઈએ. એવું કરવામાં આવે તો, એ હકીકત સંબંધિત તેની અદાલતી સાક્ષીની પુષ્ટિ તે જ હકીકતને લગતા તેના કોઈપણ

પૂર્વ નિવેદન દ્વારા, કલમ ૧૫૭ હેઠળ, કરી શકાય છે, અને એ આવશ્યક નથી કે જે સાક્ષીની પુષ્ટિ કરવી છે તેણે પણ *cBoeĭ* અદાલતી સાક્ષીમાં કહેવું પડે કે હકીકત બન્યાના સમયે અથવા તેની આસપાસ તેણે આ અને આ વ્યક્તિને કોઈ નિવેદન આપ્યું હતું. અમારા મતે કલમ ૧૫૭ના શમુદ્દા નં. ો સ્પષ્ટ છે અને પૂર્વ નિવેદનને પુષ્ટિકારક તરીકે ગ્રાહ્ય બનાવવા માટે ઉપર અમારી દ્વારા સૂચવેલી માત્ર બે બાબતો જ આવશ્યક બનાવે છે.

૨૨.૨૨ પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૫૫ની કલમ (૩) તથા કલમ ૧૫૭ બંનેમાં "પૂર્વ નિવેદન" શમુદ્દા નં. પ્રયોગ વપરાયેલો છે. તેમ છતાં, કલમ ૧૫૭માં વપરાયેલો "પૂર્વ નિવેદન" શમુદ્દા નં. પ્રયોગ "જે આ સાક્ષીએ તે જ હકીકત અંગે, હકીકત બની તે સમયે અથવા તેની આસપાસ, અથવા હકીકતની તપાસ કરવા કાયદેસર રીતે સક્ષમ કોઈ સત્તા સમક્ષ, આપેલું હોય" એવા શમુદ્દા નં. ોથી પરિમુદ્દા નં. ્ધ છે, જ્યારે કલમ ૧૫૫ની કલમ (૩) એવી કોઈ મર્યાદા ધરાવતી નથી અને ફક્ત "તેના પુરાવાના એવા કોઈ ભાગ સાથે અસંગત પૂર્વ નિવેદનોના પુરાવા દ્વારા, જેનો ખંડન કરી શકાય" એમ કહે છે. કલમ ૧૫૫ની નીચેના દૃષ્ટાંતો પણ સ્પષ્ટ કરે છે કે પુરાવા આ દર્શાવવા રજૂ કરવો જોઈએ કે અગાઉના કોઈ પ્રસંગે સાક્ષીએ તેના પુરાવાના કોઈ ભાગના વિરોધાભાસી કંઈક કહ્યું હતું. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૫૫ની કલમ (૩) માત્ર એવા પૂર્વ નિવેદનોનો ઉલ્લેખ કરે છે, જે સાક્ષીના પુરાવાના કોઈ એવા ભાગ સાથે અસંગત હોય, જેનું ખંડન કરી શકાય, તેથી અપીલકર્તા/આરોપી તરફના વિદ્વાન વકીલની દલીલમાં બળ જણાય છે કે આવું નિવેદન અદાલતમાં પુરાવો નોંધાય તે પહેલાં કોઈ પણ સમયે આપવામાં આવ્યું હોઈ શકે. શપથપત્રો તથા અરજીઓ સાક્ષીઓના પુરાવાની નોંધણી પહેલાં

કરવામાં આવ્યા હોવાથી, તે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૫૫ની કલમ (૩)માં વિભાવિત "પૂર્વ નિવેદન" શમુદ્દા નં. પ્રયોગની પરિધિમાં આવશે અને જે પુરાવાનો કોઈ ભાગ ખંડનયોગ્ય હતો, તે સંદર્ભે સાક્ષીઓની વિશ્વસનીયતા પર પ્રહાર કરવા માટે ઉપયોગમાં લઈ શકાય.

૨૩. સાક્ષીઓની સાક્ષી પર અવલોકન કરી અને તેનું વિશ્લેષણ કરતાં પૂર્વે, સાક્ષીઓના પુરાવાનું મૂલવણ કરતી વખતે અદાલતે ધ્યાનમાં રાખવાના સામાન્ય કાયદાકીય સિદ્ધાંતો પર ચર્ચા કરવી યોગ્ય રહેશે.

૨૪. સંબંધિત પક્ષોના વિદ્વાન વકીલો દ્વારા જેણે પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો છે તે નિર્ણયો ઉપરોક્તમાં સૂચવવામાં આવ્યા છે અને તેમના સંબંધિત અંશો પણ પહેલેથી જ પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવ્યા છે. ઉપરોક્ત નિર્ણયોનું સમ્યક્ અવલોકન કરતાં નીચેના સિદ્ધાંતો તારવી શકાય છે:

[૧] કાનૂની અનુમાનના કેસો સિવાય, ગુનાના વિવિધ ઘટકો સાબિત કરવાનો ભાર ફરિયાદ પક્ષ પર રહે છે અને જ્યાં સુધી તે આ ભાર ઉતારે નહીં, ત્યાં સુધી ફરિયાદ પક્ષ સફળ થઈ શકે નહીં. નિશ્ચિતપણે, અદાલત ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪માં જણાવ્યા મુજબ, કોઈપણ એવા તથ્યનું અસ્તિત્વ અનુમાનિત કરી શકે છે, જેને તે સામાન્ય કુદરતી ઘટનાઓના પ્રવાહ, માનવ વર્તન અને જાહેર તથા ખાનગી વ્યવહારને ધ્યાનમાં લેતાં બન્યું હોવાનું સંભાવ્ય માને, વિશિષ્ટ કેસના તથ્યો સાથે તેના સંબંધને ધ્યાને રાખીને. કોઈ વિશિષ્ટ કેસમાં આ કલમ હેઠળ અનુમાન કાઢી શકાય કે નહીં, તે અંતે દરેક કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓ પર આધાર રાખે છે. કોઈ કડક

અને અચળ નિયમ ઘડી શકાય નહીં. માનવ વર્તન એટલું જટિલ છે કે તેમાં થોડો અવકાશ રાખવો આવશ્યક છે. ચોક્કસ સિદ્ધાંતોની શ્રેણી રચી માનવ વર્તનને અતિ કઠોર બંધનમાં બાંધવું શક્ય નથી.

[૨] ફોજદારી કેસોમાં ન્યાયપ્રશાસનની વ્યવસ્થાના તાણાબાણામાં જે સુવર્ણ સૂત્ર ચાલે છે તે એ છે કે જો કેસમાં રજૂ થયેલા પુરાવાના આધારે બે દૃષ્ટિકોણ શક્ય હોય, એક જે આરોપીની દોષિતતાની તરફ ઈશારો કરે અને બીજો જે તેની નિર્દોષિતાની તરફ, તો આરોપી માટે અનુકૂળ દૃષ્ટિકોણ અપનાવવો જોઈએ. જો આરોપીની દોષિતતા અંગે વાજબી સંદેહ ઊભો થાય, તો તેનો લાભ આરોપીથી વંચિત રાખી શકાય નહીં. અદાલતો એ લાભ અટકાવવાનું યોગ્ય નહીં ઠરે, માત્ર એટલા માટે કે નિર્દોષ છૂટકારાનો કાયદો અને વ્યવસ્થાની સ્થિતિ પર પ્રભાવ પડી શકે છે અથવા સમાજમાં કે સમાજના તે સભ્યોમાં, જેઓ આરોપીને દોષિત માને છે, પ્રતિકૂળ પ્રતિભાવ ઊભો થઈ શકે છે. આરોપીની દોષિતતાનો નિર્ણય આ આધાર પર નહીં પરંતુ એ આધાર પર થવો જોઈએ કે મોટા ભાગના લોકો તેને દોષિત માને છે કે નહીં, પરંતુ એ આધાર પર કે રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવેલા પુરાવાથી તેની દોષિતતા સ્થાપિત થઈ છે કે નહીં. આરોપી તરીકે અરજ કરવામાં આવેલા વ્યક્તિની દોષિતતા નિર્ધારિત કરવા માટે અદાલતો પાસે આ સિવાય લગભગ અન્ય કોઈ માપદંડ કે સામગ્રી નથી.

[૩] સાક્ષીઓમાં અતિશયોક્તિ કરવાની વૃત્તિ તો હોય છે, છતાં શણગારના કારણે; જો રેકોર્ડ અન્ય પુરાવા દ્વારા મહત્વપૂર્ણ પાસાઓ પર સમર્થન મળે તો સાક્ષીઓના પુરાવાને ફગાવી દેવાની આવશ્યકતા નથી. તેથી, કેટલાક સાક્ષીઓએ તેમની પોલીસ નિવેદનોમાં નિશ્ચિત આરોપીઓનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી પરંતુ અદાલતમાં તેમને ભૂમિકા આરીસો કરી છે, એ હકીકત માત્રથી એ નિષ્કર્ષ પર પહોંચી શકાય નહીં કે તે સાક્ષીઓ વિશ્વસનીય સાક્ષી નથી.

[૪] કોઈ સાક્ષીના પુરાવામાં રહેલી વિસંગતિઓ અથવા બાકાતીઓ મહત્વપૂર્ણ હોવી જોઈએ અને માત્ર ત્યારેજ તે કોઈ ગંભીર પરિણામવાળી વિરૂદ્ધતા સમાન

ગણાઈ શકે. દરેક બાકાતી કાયદાની દૃષ્ટિએ વિરૂદ્ધતાનું સ્થાન લઈ શકતી નથી અને તેથી ફરિયાદ પક્ષના કેસ પર સંદેહનું આધાર બની શકતી નથી. નાની વિરુદ્ધતાઓ, અસંગતતાઓ અથવા તુચ્છ સ્વરૂપના શણગાર, જે ફરિયાદ પક્ષના કેસના મૂળને અસર કરતા નથી, તેમને આખા ફરિયાદ પક્ષના પુરાવાને ફગાવી દેવાનો આધાર માનવો જોઈએ નહીં. માત્ર ત્યારે, જ્યારે આવી બાકાતીઓ એવી વિરૂદ્ધતા બને કે જે સાક્ષીની સત્યતા અથવા વિશ્વસનીયતા અંગે ગંભીર સંદેહ ઊભો કરે અને અન્ય સાક્ષીઓ પણ અદાલત સમક્ષ પુરાવાને અગ્રાહ્ય બનાવવા માટે મહત્વપૂર્ણ સુધારાઓ અથવા વિરૂદ્ધતાઓ કરે, ત્યારે અદાલતો તેવા પુરાવા પર નિર્ભર રહેવા સુરક્ષિત સ્થિતિમાં નહીં હોય. ફરિયાદ પક્ષના કેસને વાસ્તવમાં અસર કરતી ગંભીર વિરુદ્ધતાઓ અને બાકાતીઓને સાક્ષીઓના નિવેદનમાં રહેલી માત્ર હાશિયાકીય ભિન્નતાઓના સ્પષ્ટ વિરોધાભાસમાં સમજવી જોઈએ. પહેલાનું કાયદામાં ફરિયાદ પક્ષના કેસની પુરાવાકીય કિંમત પર પ્રભાવ હોઈ શકે છે; જો કે પાછળનું ફરિયાદ પક્ષના કેસને પ્રતિકૂળ રીતે અસર કરશે નહીં.

[૫] દરેક બાકાતી કે વિસંગતિ એવી મહત્વપૂર્ણ વિરૂદ્ધતા ગણાતી નથી કે જેના આધારે આરોપીને કોઈ લાભ મળે. એવી બાકાતી, ભિન્નતા અથવા વિસંગતિ મહત્વપૂર્ણ વિરૂદ્ધતા છે કે નહીં, તે ફરી એક તથ્યપ્રશ્ન છે, જે વિશિષ્ટ કેસના તથ્યોના સંદર્ભમાં નક્કી કરવાનું રહે છે. તેથી, ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્ર હેઠળ પુરાવામાં વિરૂદ્ધતાની કલ્પના કોઈ નિરપેક્ષ શમુદ્દા નં. ોમાં વ્યક્ત કરી શકાતી નથી અને તેનું ઉદારતાપૂર્વક અર્થઘટન કરવું પડે છે, જેથી અદાલતને એ નક્કી કરવા માટે ઇચ્છનીય વિવેકાધિકાર રહે કે તે વિરૂદ્ધતા છે કે મહત્વપૂર્ણ વિરૂદ્ધતા, જે સાક્ષીના સમગ્ર પુરાવાને અવિશ્વસનીય બનાવે છે અને ફરિયાદ પક્ષના કેસને મહત્વપૂર્ણ રીતે અસર કરે છે.

[૬] વડી અદાલતને, પ્રથમ અપીલી અદાલત હોવાના કારણે, પુરાવાનું પુનર્મૂલવણી કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર છે, પરંતુ બે સાક્ષીઓના પ્રત્યક્ષ વર્ણનમાં મળતી વિસંગતિઓ, જો સુધી તે અત્યંત મહત્વપૂર્ણ ન હોય,

તેટલા સુધી સાક્ષીઓના પુરાવાની વિશ્વસનીયતાને અસર કરી શકતી નથી. વિગતો અંગે બોલતી વખતે વિવિધ સાક્ષીઓના વર્ણનમાં કેટલીક વિસંગતિઓ આવવી અનિવાર્ય છે, અને જ્યાં સુધી આ વિરૂદ્ધતાઓ મહત્વપૂર્ણ પરિમાણની ન હોય, ત્યાં સુધી તેમને સમગ્ર પુરાવાને ત્યજી દેવાનો આધાર બનાવવો જોઈએ નહીં. ફોજદારી કેસોમાં ગણિતીય નિખાલસતા સાથે પુરાવાની સમર્થન અપેક્ષિત રાખી શકાય નહીં. નાનો શણગાર હોઈ શકે, પરંતુ તેના કારણે થયેલી ભિન્નતાઓએ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના પુરાવાને અવિશ્વસનીય બનાવવો જોઈએ નહીં. તુચ્છ વિસંગતિઓએ અન્યથા સ્વીકાર્ય પુરાવાને નષ્ટ ન કરવો જોઈએ.

[૭] સાક્ષીના પુરાવાની મૂલવણી કરતાં અભિગમ એવો હોવો જોઈએ કે શું સાક્ષીના પુરાવાને સમગ્રરૂપે વાંચતાં તેમાં સત્યની છાપ જણાય છે. એકવાર એવી છાપ બને પછી, નિશ્ચિતપણે અદાલત માટે પુરાવાની સાવધાનીપૂર્વક તપાસ કરવી આવશ્યક બને છે, વિશેષ કરીને પુરાવાના સમગ્ર ભાગમાં દર્શાવાયેલ અપૂરતાઓ, ખામીઓ અને ત્રુટિઓને ધ્યાનમાં રાખીને તેમનું મૂલ્યાંકન કરવું અને તે શોધવું કે શું તે સાક્ષી દ્વારા આપવામાં આવેલા પુરાવાના સામાન્ય સ્વરને વિરુદ્ધ છે અને શું પુરાવાનું અગાઉનું મૂલ્યાંકન તૂટી પડે છે, જેથી તે વિશ્વાસ લાયક ન રહે. કેસના મૂળને સ્પર્શતી ન હોય તેવી તુચ્છ બાબતો પરની નાની વિસંગતિઓ, સંદર્ભમાંથી અહીં–તહીંના વાક્યો તોડી લઈને અતિ કાયદાશાસ્ત્રીય અભિગમ, તપાસ અધિકારી દ્વારા કરાયેલી એવી કોઈ ટેકનિકલ ભૂલને મહત્ત્વ આપવું જે બાબતના મૂળ સુધી પહોંચતી નથી, સામાન્ય રીતે પુરાવાને સમગ્રરૂપે ફગાવવાની મંજૂરી આપતું નથી. પ્રામાણિક અને સત્યનિષ્ઠ સાક્ષીઓ પણ મુખ્ય ઘટનાથી અસંબંધિત કેટલીક વિગતોમાં ભિન્ન હોઈ શકે છે, કારણ કે અવલોકન, સ્મરણશક્તિ અને પુનરુત્પાદનની શક્તિ વ્યક્તિગત રીતે ભિન્ન હોય છે.

[૮] જ્યારે પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીની વિસ્તૃત પૂછપરછ થાય છે, ત્યારે તેના દ્વારા કેટલીક વિસંગતિઓ સર્જાઈ શકે છે, એ શક્ય છે. કોઈ પણ સાચો સાક્ષી

કેટલીક ભિન્ન વિગતો રજૂ કરવાથી સંપૂર્ણપણે બચી શકતો નથી. કદાચ અપ્રામાણિક પરંતુ સારી રીતે શીખવાયેલ સાક્ષી પોતાની સાક્ષીને સંપૂર્ણપણે વિસંગતિરહિત બનાવી શકે. પરંતુ અદાલતોને ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે માત્ર ત્યારે જ, જ્યારે સાક્ષીના પુરાવામાં રહેલી વિસંગતિઓ તેની આવૃત્તિની વિશ્વસનીયતા સાથે એટલી અસંગત હોય કે અદાલત તેનું પુરાવું ત્યજી દેવા યોગ્ય ઠરે. પરંતુ ઘટનાના વર્ણનમાં આવતી માત્ર ભિન્નતાઓને, ભલે તે બે સાક્ષીઓના પુરાવા વચ્ચે હોય કે એક જ સાક્ષીના બે નિવેદનો વચ્ચે હોય, અત્યંત ગંભીર દૃષ્ટિથી જોવું, ન્યાયિક તપાસ માટે અવાસ્તવિક અભિગમ છે.

[૯] નીચલી અદાલતોમાં જુબાની દરમિયાન સાક્ષીને સામનો કરાવવા માટે તેના પૂર્વ નિવેદનમાંથી વિરૂદ્ધતાઓ કાઢવાની સામાન્ય પ્રથા છે. માત્ર એટલું કે પુરાવામાં અસંગતતા છે, એટલા પરથી સાક્ષીની વિંશ્વસનીયતા પર આઘાત પહો ચાડવા પૂરતું નથી. નિશ્ચિતપણે, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૫૫ અસંગત પૂર્વ નિવેદનના પુરાવા દ્વારા સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા ખંડિત કરવાની તક આપે છે. પરંતુ કલમનું વાંચન દર્શાવે છે કે તમામ અસંગત નિવેદનો સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા ખંડિત કરવા પૂરતા નથી. પૂર્વ નિવેદન, જે દેખીતી રીતે પુરાવા સાથે અસંગત લાગે, તે આવશ્યક નથી કે વિરૂદ્ધતાના પરિમાણ સુધી પહોંચે. માત્ર એવો અસંગત નિવેદન, જેને વિરૂદ્ધ સાબિત કરી શકાય, તે જ સાક્ષીની વિશ્વસનીયતાને અસર કરશે. અતએવ, સાક્ષીને વિરોધાભાસિત કરવું એટલે સાક્ષીના વિશિષ્ટ વર્ણનને અવિશ્વસનીય ઠેરવવું. જો સુધી પૂર્વવર્તી નિવેદનમાં વર્તમાન નિવેદનને અવિશ્વસનીય ઠેરવવાની ક્ષમતા ન હોય, અને ભલે પછીનું નિવેદન પૂર્વવર્તી નિવેદનથી કોઈ અંશે વિપરીત હોય, તો પણ તે સાક્ષીને વિરોધાભાસિત કરવામાં સહાયક બનતું નથી.

[૧૦] ભાગ્યે જ એવો સાક્ષી મળે છે જેના પુરાવામાં થોડું વધારાચઢતુ કે રંગચઢાવુ ન હોય — ક્યારેક તેમાં જાણપૂર્વક વધારાચઢતુ રજૂ કરવાની કોશિશ પણ હોઈ શકે છે અને ક્યારેક અતિ ચિંતા કે ઉત્સુકતાના કારણે તેઓ થોડું વધારેલું

વર્ણન આપી બેસે છે. અદાલત તૂસમાંથી દાણા છાંટી શકે છે અને સાક્ષીઓની સાક્ષીમાંથી સત્ય શોધી શકે છે. પુરાવાને સંપૂર્ણપણે નકારી દેવાની આવશ્યકતા નથી. પુરાવાનું મૂલ્યાંકન વિશ્વસનીયતાના દૃષ્ટિકોણથી કરવાનું હોય છે. જો આ તત્ત્વ સંતોષાય, તો તે અદાલતના મનમાં રજૂ કરાયેલા પુરાવાને સ્વીકારવા માટે વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરવો જોઈએ, જોકે તેની ગેરહાજરીમાં નહીં.

[૧૧] અદાલતે આ બાબત મનમાં રાખવી પડશે કે વિવિધ પરિસ્થિતિઓમાં વિવિધ સાક્ષીઓ અલગ અલગ રીતે પ્રતિક્રિયા આપે છે; કેટલાક મૌન થઈ જાય છે, કેટલાક રડી પડે છે, જ્યારે કેટલાક ઘટના સ્થળેથી ભાગી જાય છે, છતાં કેટલાક એવા પણ હોય છે કે જે સાહસ, દૃઢ વિશ્વાસ અને એ માન્યતા સાથે આગળ આવે છે કે અન્યાયનું નિવારણ થવું જોઈએ. હકીકતમાં, આ વ્યક્તિ પર અને વ્યક્તિ પર આધાર રાખે છે. માનવીય પ્રતિક્રિયાનું કોઈ નિશ્ચિત ઢાંચું કે એકરૂપ નિયમ હોઈ શકે નહીં, અને કોઈ સાક્ષ્યને એ આધાર પર નકારી દેવું કે તેની પ્રતિક્રિયા નિશ્ચિત ઢાંચામાં આવતી નથી, તે નિષ્પ્રયોજક તથા પંડિતાઈભર્યો પ્રયત્ન છે.

[૧૨] પુરાવાનું મૂલ્યાંકન કરતી વખતે અદાલતે નાની તફાવતોને અતિશય મહત્ત્વ આપવું જોઈએ નહીં. જે તફાવતો ફરિયાદ પક્ષના કેસના મૂળ વર્ણનને હલાવી નાખતા નથી, તેમને અવગણી શકાય. જે તફાવતો સામાન્ય ગ્રહણશક્તિ અથવા અવલોકનની ભૂલોના પરિણામે થાય છે, તેમને મહત્ત્વ આપવું જોઈએ નહીં. સ્મૃતિના ક્ષયના કારણે થતી ભૂલોને યોગ્ય છૂટ આપવી જોઈએ. અદાલતે વિવિધ કેસોમાં મનુષ્યો અને વિષયોની બાબતમાંના પોતાના વિશાળ અનુભવનો સહારો લઈને, કોઈપણ સાક્ષી દ્વારા આપવામાં આવેલા વધારાચઢતુ વર્ણનને દૂર રાખીને, રેકોર્ડ પરની સમગ્ર સામગ્રીનું મૂલ્યાંકન કરવું જોઈએ. જ્યારે આવા સાક્ષી દ્વારા આરોપિત કેટલીક હકીકતો અંગે સંશય ઊભો થાય, ત્યારે યોગ્ય માર્ગ માત્ર તે હકીકતને અવગણવાનો છે, સિવાય કે તે મુદ્દાના મૂળ સુધી પહોંચીને સમગ્ર ફરિયાદ પક્ષની કથા જ ધ્વસ્ત કરી દે.

આજકાલના સાક્ષીઓ તેમની સાક્ષી અદાલત દ્વારા નકારી દેવામાં આવશે તે ભયથી કદાચ પોતાના વર્ણનમાં વધારાચઢતુ ઉમેરતા રહે છે. જોકે, જો તેઓ અન્યથા વિશ્વસનીય હોય, તો અદાલતે આવા સાક્ષીઓના પુરાવાને સંપૂર્ણપણે અવિંશ્વસનીય ગણવો જોઈએ નહી.

[૧૩] સામાન્ય રીતે કોઈ સાક્ષી પાસેથી ફોટોગ્રાફિક સ્મૃતિ અને ઘટનાની વિગતો યથાતથ યાદ રાખવાની અપેક્ષા રાખી શકાતી નથી. એવું નથી કે માનસિક પડદે વિડિયો ટેપ ફરી ચલાવવામાં આવી રહી હોય.

[૧૪] સામાન્ય રીતે એવું બને છે કે સાક્ષી ઘટનાઓથી આક્રમિત થઈ જાય છે. જે ઘટના બની તેનું તેણે પૂર્વાનુમાન કરી શક્યું હોત એવું નથી, કારણ કે તેમાં મોટેભાગે અચાનકપણાનો તત્ત્વ રહેલો હોય છે. તેથી માનસિક શક્તિઓથી વિગતો આત્મસાત કરવા માટે અનુકૂલિત થવાની અપેક્ષા રાખી શકાતી નથી.

[૧૫] અવલોકનની શક્તિઓ વ્યક્તિ પ્રમાણે ભિન્ન હોય છે. જે એક વ્યક્તિ નોંધે, તે બીજો કદાચ નોંધે નહીં. કોઈ વસ્તુ અથવા ગતિ એક વ્યક્તિના મન પર પોતાની છાપ મૂકી શકે છે, જ્યારે બીજી વ્યક્તિના ધ્યાનમાં તે આવ્યા વિના રહી જાય.

[૧૬] સામાન્ય રીતે લોકો કોઈ સંવાદને સાચી રીતે યાદ કરીને તેઓએ કે તેઓએ સાંભળેલા યથાર્થ શમુદ્ધા નં. ો પુનઃઉચ્ચારી શકતા નથી. તેઓ માત્ર સંવાદનો મુખ્ય સાર જ યાદ રાખી શકે છે. સાક્ષી માનવીય ટેપ રેકોર્ડર હોય તેવી અપેક્ષા રાખવી અવાસ્તવિક છે.

[૧૭] કોઈ ઘટનાના ચોક્કસ સમય, અથવા ઘટનાની સમયાવધિ અંગે, સામાન્ય રીતે લોકો પૂછપરછના સમયે તરત મનમાં આવેલ અંદાજના આધારે પોતાનો અનુમાનિત આકલન કરે છે. અને આવા મામલાઓમાં લોકો પાસેથી અત્યંત ચોક્કસ કે વિશ્વસનીય અંદાજની અપેક્ષા રાખી શકાતી નથી. ફરીથી, તે વ્યક્તિઓની સમય–સંવેદનશીલતા પર આધાર રાખે છે, જે વ્યક્તિથી વ્યક્તિમાં મુદ્ધા નં. લાય છે.

[૧૮] સામાન્ય રીતે, જે ઘટનાઓ અત્યંત ઝડપથી અથવા ટૂંકા સમયગાળામાં

અનુક્રમમાં બને છે, તેનું ક્રમમુદ્દા નં. ્ધ સ્મરણ સાક્ષી પાસેથી ચોક્કસપણે રાખવાની અપેક્ષા રાખી શકાતી નથી. મુદ્દા નં. માં પૂછપરછ કરાય ત્યારે સાક્ષી ગૂંચવાઈ શકે છે અથવા ગડમથલમાં પડી શકે છે.

[૧૯] સાક્ષી સંપૂર્ણપણે સત્યનિષ્ઠ હોવા છતાં, અદાલતી વાતાવરણ અને વકીલ દ્વારા કરવામાં આવતી તીવ્ર પરખથી તે દબાઈ શકે છે અને નર્વસ થઈને હકીકતો ગૂંથી બેસે, ઘટનાઓના ક્રમ અંગે ગૂંચવાઈ જાય, અથવા ક્ષણિક રીતે કલ્પનાથી વિગતો પૂરી કરે. સાક્ષીના અર્ધજાગૃત મન પર ક્યારેક પોતાને મૂર્ખ દેખાવાની કે અવિશ્વસનીય ગણાવાની ભયભાવના કારણે એવી રીતે પ્રભાવ પડે છે, જ્યારે સાક્ષી પોતે જોયેલી ઘટનાનું સત્યનિષ્ઠ અને ઈમાનદાર વર્ણન આપી રહ્યો હોય છે — કદાચ તે એ ક્ષણે સક્રિય થતો એક પ્રકારનો મનોવિજ્ઞાનિક રક્ષણાત્મક યંત્ર છે.

[૨૦] સાક્ષીઓની પરીક્ષા લેવામાં થતો વિલંબ એક પરિવર્તનશીલ પરિબળ છે. તે અનેક પરિસ્થિતિઓ પર આધાર રાખે છે, જેમ કે સાક્ષીઓ ઉપલબ્ધ ન હોવા, તપાસ અધિકારી ગંભીર મુદ્દાઓમાં વ્યસ્ત હોવો, તપાસ અધિકારી ફરાર આરોપીઓને પકડવામાં પોતાનો સમય વાપરતો હોવો, એ જ કેસની તપાસના અન્ય ક્ષેત્રોમાં વ્યસ્ત હોવો, જે પર તરત અને મહત્વપૂર્ણ ધ્યાન આપવાની જરૂર પડે, વગેરે.

[૨૧] સંહિતાની કલમ ૧૬૨ની સ્પષ્ટીકરણની દૃષ્ટિએ, જે પેટા–કલમ (૧)માં ઉલ્લેખિત નિવેદનમાં કોઈ હકીકત અથવા પરિસ્થિતિને જણાવવામાં થયેલ અવગણનાને સંબોધે છે, આવી અવગણના, જો તે જે સંદર્ભમાં થયેલી હોય તેને ધ્યાનમાં લેતાં મહત્વપૂર્ણ અને અન્યથા સંબંધિત જણાય, તો વિરોધાભાસનું સ્વરૂપ ધારણ કરી શકે છે; અને ખાસ સંદર્ભમાં કોઈ અવગણના વિરોધાભાસ સમાન ઠરે છે કે કેમ, તે હકીકતનો પ્રશ્ન છે. જો સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળના સાક્ષીના નિવેદનમાં મહત્વપૂર્ણ અવગણના કરવામાં આવી હોય, તો તે વિરોધાભાસ ગણાઈ શકે છે અને તે એવો ગણાય છે કે નહીં, તે દરેક કેસમાં હકીકતનો પ્રશ્ન છે.

[૨૨] પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૫નો આશ્રય લેવો માત્ર ત્યારે જરૂરી થશે જો સાક્ષી એ નકારે કે તેણે પૂર્વવર્તી નિવેદન આપ્યું હતું. તેવી સ્થિતિમાં, તેણે તે નિવેદન આપ્યું હતું તે પુરવાર કરવું જરૂરી બનશે, અને જો પૂર્વવર્તી નિવેદન લેખિત સ્વરૂપમાં કરવામાં આવ્યું હોય, તો કલમ ૧૪૫ અનુસાર તેનું ધ્યાન તે ભાગો તરફ દોરવું આવશ્યક છે, જેમને વિરોધાભાસ માટે વાપરવાના હોય. પરંતુ જ્યારે સાક્ષી પૂર્વવર્તી નિવેદન સ્વીકારે છે ત્યારે એવી સ્થિતિ ઊભી થતી નથી. એવા કિસ્સામાં, માત્ર પૂર્વવર્તી નિવેદન તરફ જોવું પૂરતું છે; કારણ કે તે આપ્યું હતું તે સ્વીકારવામાં આવ્યું હોવાથી તેની આગળ કોઈ વધુ પુરાવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી.

૨૫. કારણ કે ફરિયાદ પક્ષનો કેસ મુખ્યત્વે પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓની સાક્ષીપર આધારિત છે, તેથી તેમની જબાનબંધીના સંબંધિત અંશોનો ઉલ્લેખ કરીને, આરોપીઓ તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલ દ્વારા રજૂ કરાયેલા તાર્કિક તર્કોની રોશનીમાં તેમની પુરાવાત્મક કિંમત નિર્ધારિત કરવા માટે તેનું વિશ્લેષણ કરવું યોગ્ય રહેશે. જોકે, પ્રારંભે જ આ બાબત દુઃખ સાથે નોંધવી પડે છે કે ફરિયાદ પક્ષ તરફથી, એસ.આઇ.ટી. તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વિશેષ સરકારી અભિયોજકે, ભલે તેઓ નીચલી અદાલતમાં ફરિયાદ પક્ષ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન સહાયક વિશેષ સરકારી અભિયોજકની મદદથી કાર્યરત હતા અને કેસની સુનાવણી દરમિયાન લગભગ સમગ્ર સમય અદાલતમાં ઉપસ્થિત રહ્યા હતા, તેમ છતાં આરોપીઓ તરફથી ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલોનો સામનો કરવા માટે સાક્ષીઓની સાક્ષીનો ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય ગણ્યો નથી; એટલું જ નહીં, અદાલતે તેમને આમંત્રણ આપ્યું ત્યારે પણ, તેમના કહેવા મુજબ અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓ તરફના વિદ્વાન વકીલે

તો પહેલેથી જ પુરાવાનો વિસ્તૃત ઉલ્લેખ કરી દીધો હતો, તેથી પણ તેમણે આ મુદ્દે પ્રતિભાવ આપવા ઇચ્છા દર્શાવી નથી. રાજ્ય તરફથી કરાયેલ અપીલ બાબતે, કારણ કે એસ.આઇ.ટી.એ પણ અપીલ દાખલ કરી હતી, એવું જણાય છે કે રાજ્ય સરકારના સંબંધિત અધિકારીઓના મનમાં એવી ધારણા હતી કે રાજ્યનું પ્રતિનિધિત્વ એસ.આઇ.ટી. તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વિશેષ સરકારી અભિયોજક કરશે. શરૂઆતથી જ અદાલતે વિદ્વાન વધારાના સરકારી અભિયોજકને પૂછપરછ કરી હતી કે અપીલમાં કોણ હાજર રહેશે, અને તેમણે પોતાના વલણે મૌખિક રીતે વિદ્વાન સરકારી અભિયોજકને આ બાબતની જાણ કરી હતી તથા સમયાંતરે અદાલતને પણ જાણ કરતા રહ્યા હતા કે આ મુદ્દો રાજ્ય સરકાર સાથે આગળ ધપાવવામાં આવી રહ્યો છે. તેમ છતાં, એસ.આઇ.ટી. તરફથી વિદ્વાન વકીલની રજૂઆતો પૂર્ણ થવા સુધી રાજ્ય સરકારે આ બાબતે કોણ હાજર રહેશે તે અંગે કોઈ નિર્ણય લીધો ન હતો અને છેલ્લી ઘડીએ, વિશાળ પુરાવાવાળા આ મામલામાં, આ અદાલતમાં નિયુક્ત વિદ્વાન વધારાના સરકારી અભિયોજકોને આ મુદ્દાઓ સોંપવામાં આવ્યા છે. ભલે બંને વિદ્વાન વધારાના સરકારી અભિયોજકો સામાન્ય રીતે અત્યંત સુસજ્જ હોય છે અને અદાલતને ફરિયાદ કરવાનો કોઈ અવસર આપ્યો નથી, પરંતુ ઉપલબ્ધ વિશાળ પુરાવા, જેના પઠન માટે લગભગ ત્રણ સપ્તાહ લાગ્યાં,ને ધ્યાનમાં લેતાં, પૂરતો સમય વિના અને રેકોર્ડનું યોગ્ય રીતે અવલોકન કરવાની તક વિના, છેલ્લી ઘડીએ આરોપીઓ તરફથી રજૂ કરાયેલી દલીલોનો સામનો કરવાની તેમની પાસેથી અપેક્ષા રાખવી અતિશય ગણાશે. આવી પરિસ્થિતિમાં, અદાલતને આ કાર્ય સ્વયં કરવું પડ્યું. નીચલી અદાલતે સાક્ષીઓની સાક્ષીનો ઉલ્લેખ

કર્યો છે, પરંતુ યોગ્ય અજુબાની આપવામાં આવી સ્વરૂપ સ્પષ્ટ કરવા માટે આ અદાલતે તેને સ્વતંત્ર રીતે પુનઃઉત્પાદિત કરવાનું યોગ્ય માન્યું છે. ફરિયાદ પક્ષ તરફથી, દરેક સાક્ષીની સાક્ષીની સચ્ચાઈ અંગે આરોપીઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલે રજૂ કરેલી દલીલોનો સામનો કરવા અથવા વ્યક્તિગત સાક્ષીઓના પુરાવાની મૂલવણી કરવામાં અદાલતને સહાય કરવા માટે, વિદ્વાન વિશેષ સરકારી અભિયોજકે યોગ્ય માન્યું નથી, તેથી આ સંબંધમાં માત્ર આરોપીઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતોનો જ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. નિર્દોષ છૂટકારાની અપીલોની દલીલો દરમિયાન વિદ્વાન વિશેષ સરકારી અભિયોજકે કેટલાક સાક્ષીઓના પુરાવાનો સંક્ષિપ્ત ઉલ્લેખ ફક્ત ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૨૦ખ હેઠળના ગુનાહીત ષડ્યંત્રના આરોપના સંદર્ભમાં કર્યો હતો, જેનો ઉલ્લેખ તેમની રજૂઆતો નોંધતી વખતે તેમજ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૨૦ખ ની લાગુપડતાની વિચારણા કરતી વખતે કરવામાં આવ્યો છે. તેથી, વ્યક્તિગત સાક્ષીઓની સાક્ષી સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે ફરિયાદ પક્ષની રજૂઆતોનો કોઈ ઉલ્લેખ ન કરવો તે કોઈ ચૂકથી નથી.

૨૬. કારણ કે પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓની સાક્ષ્યને ગુનાસ્થળના પરિપ્રેક્ષ્યમાં પરખવાની આવશ્યકતા હતી, તેથી પ્રારંભે ગુનાસ્થળના પંચનામાની તૈયારીના સાક્ષી ફ.ફ.પ.સા. –૩૮ – ઈનાયતુસ્સૈન બાચુમિયા શેખની સાક્ષ્યનો સંદર્ભ લેવો યોગ્ય રહેશે, જેમની આંક–૪૨૩ પર પુરાવા તરીકે તપાસ કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ તેમને પોલીસ મથકે

બોલાવવામાં આવ્યા હતા અને ત્યાંથી સવારે લગભગ ૬થી ૭ વાગ્યે તેઓ સરદારપુરા ા ગામે ગયા હતા. સરદારપુરામાં બાચુભાઈ નામના એક વ્યક્તિ હતા. અજિતભાઈ જોશી નામના બીજા એક વ્યક્તિને પણ પંચ તરીકે બોલાવવામાં આવ્યા હતા. જે સ્થળ બળ્યું હતું તે તેમને બતાવવામાં આવ્યું, જે શેખવાસમાં આવેલું છે. તમામ સ્થળો બતાવ્યા પછી તેઓ શેખ મોહલ્લાના ખૂણે આવ્યા, જ્યાં રફીકભાઈની ગલ્લા બળી હતી. ગલ્લા બળીને રાખ થઈ ગઈ હતી. બાચુભાઈએ તેમને જણાવ્યું હતું કે તે રફીકભાઈની ગલ્લા હતી અને એ જ લાઈનમાં એક ગાડી અને એક સાયકલ બળી ગયેલી હાલતમાં પડેલાં હતાં અને તેના ઉપરાંત અબુમિયાની બીજી એક ગલ્લા હતી, જે પણ બળીને રાખ થઈ ગઈ હતી. એ ગલ્લા પાસે ઇકબાલભાઈની બીજી એક ગલ્લા હતી, જે પણ બળીને રાખ થઈ ગઈ હતી. ત્યારબાદ ં. લક્ષ્મણભાઈની ઢાળિયા હતી, જેને કોઈ નુકસાન થયું નહોતું. ઢાળિયા પાસે મનુભાઈનું ઘર હતું. ઘરમાં પ્રવેશ કરીને અંદર જોયું ત્યારે ઘરેલુ સામાન બળીને રાખ થઈ ગયો હતો અને બધી વસ્તુઓ નીચે પડેલી હતી, દરવાજો તૂટી ગયો હતો અને બળીને રાખ થઈ ગયો હતો. મનુભાઈના ઘર પાસે બીજું એક ઘર હતું અને તેમાં પ્રવેશ કરીને તેની તપાસ કરતાં ઘરેલુ સામાન જમીન પર પડેલો હતો, દરવાજો કાજળીથી ઢંકાયેલો હતો, દરવાજો લોખંડનો હતો, પરંતુ તેમને યાદ નથી કે તે કોનું ઘર હતું. તેની પાસે અકબરમિયાના ઘર હતું. ઘરમાં અંદર જઈને તપાસ કરતાં ઘરેલુ સામાન બિખરાયેલો હતો અને બળી ગયો હતો. લોખંડની ખાટ પર ગરમીના કારણે કાજળી ચડેલી હતી. તેની પાસે ખાલી પ્લોટ હતો, જ્યાં બજાજ ચેતક સ્કૂટર બળી ગયેલી હાલતમાં પડેલું હતું. સંબંધિત સમયે સ્કૂટરનો નંબર લખી લેવામાં આવ્યો હતો; જોકે, તેમને તે યાદ નથી. ખુલ્લા

પ્લોટ સામે એક વિજળીનો થાંભલો હતો. ખુલ્લા પ્લોટ પાસે એક ઘર હતું, પરંતુ તેમને યાદ નથી કે તે કોનું ઘર હતું. તેઓ ઘરમાં અંદર ગયા અને તેની તપાસ કરી અને જાણવા મળ્યું કે ઘરેલુ સામાન જમીન પર પડી ગયો હતો અને બળી ગયેલી હાલતમાં હતો. તેની પાસે બીજું એક ઘર હતું, પરંતુ તેમને માલિકનું નામ યાદ નથી. તેઓ ઘરમાં પ્રવેશ્યા અને જોયું કે ઘરેલુ સામાન બળી ગયો હતો અને દરવાજો તૂટી ગયો હતો અને સામાન જમીન પર પડી ગયો હતો. પંચનામા તૈયાર કરતી વખતે બાચુભાઈ દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતી મુજબ તેમણે માલિકનું નામ લખી લીધું હતું. ત્યારબાદ ં. બીજું એક ઘર હતું. ઘરમાં પ્રવેશ કરતાં ઘરેલુ સામાન જમીન પર પડી ગયો હતો. આગળ જતા એક પાકું મકાન હતું અને તે મકાન તથા અગાઉ ઉલ્લેખિત મકાનની વચ્ચે ૨૮ ફૂટનો ખાલી વિસ્તાર હતો. બાચુભાઈએ જાણ કરેલી કે તે મકાન મહેમૂદમિયા નું હતું. મકાનની સામે લગભગ ૪ ફૂટ પહોળી અને ૧૧ ફૂટ લાંબી એક ઓસરી હતી. દીવાલ પર ઓસરી પર ચઢતાં "યા ગરીબ નવાઝ" શમુદ્ધા નં. ો લખેલા હતા અને અરબી ભાષામાં "૭૮૬" નંબર લખેલો હતો તથા વર્ષ ૨૦૦૧ પણ લખાયેલું હતું. ઘરમાં પ્રવેશ કરતાં એક લોખંડનો દરવાજો હતો, જે પાંખાવાળો દરવાજો હતો અને અંદર એક અડલોપ તથા બહાર એક અડલોપ હતું. દરવાજો અંદાજે ૩ x ૬ માપનો હતો. દરવાજો થોડા બળપ્રયોગથી ખોલવામાં આવ્યો હતો અને તેઓ અંદર પ્રવેશ્યા હતા. બળી જવાના કારણે દરવાજાનું લોખંડ કસાઈ ગયું હતું. બંને દરવાજાના પાંખાં પર લોખંડનાં સળિયા લગાવવામાં આવ્યા હતા. જોકે, તે સળિયા બળપૂર્વક તોડી નાખવામાં આવ્યા હતા અને નીચે પડી ગયા હતા. ઘરમાં પ્રવેશ કરતાં એક લોખંડની ખાટ હતી અને ઘરેલુ સામાન બળી ગયો હતો તથા

નીચે પડી ગયો હતો અને પીવીસી પાઇપમાં રહેલી વિદ્યુત તારોએ છત પરથી બળી જઈ નીચે લટકી રહી હતી. રૂમની તપાસ કરતાં ફાટેલાં અને બળેલાં કપડાં હતાં. પોલીસએ તેમની સૂચના મુજબ તે એક પ્લાસ્ટિકની થેલીમાં એકત્ર કર્યા હતા અને તેમના હસ્તાક્ષરવાળી ચીઠ્ઠી મૂકીને સીલ કરી દીધા હતા. રૂમમાં આગળ જતાં સામેની બાજુએ બીજો દરવાજો હતો, જે પણ લોખંડનો દરવાજો હતો. દરવાજાનો એક લોખંડનો સળિયો તૂટી ગયો હતો અને બીજો સળિયો બળપ્રયોગ કરીને વાળવામાં આવ્યો હતો તથા તે દરવાજામાં બે પાંખાં હતાં અને બંને દરવાજા બાજુ તરફ ખુલતા હતા, અને દરવાજાની બાજુમાં એક લોખંડની બારી હતી, જેમાં પણ લોખંડના સળિયા હતાં અને તે અંદરની બાજુ ખુલતી હતી. દીવાલમાં એક ખાંચ હતી, જેમાં એક ધાર્મિક દીવો (દિયા) મૂકાયેલો હતો અને એક ઈસ્લામી કેલેન્ડર મૂકાયેલું હતું, જે કેલેન્ડર કાળી કાજળીથી કાળું પડી ગયું હતું. દીવાલો પર હાથની હથેળીના નખના નિશાન હતાં. કોટન સ્વેબ પર નમૂનો લેવામાં આવ્યો અને તેમના હસ્તાક્ષરવાળી ચીઠ્ઠી મૂકીને તેને સીલ કરવામાં આવ્યું. મુખ્ય દરવાજાની બાજુમાં લોખંડના સળિયા ધરાવતી એક બારી હતી. તે પણ અંદરની બાજુ ખુલતી હતી અને બારીના તળિયે લોહીના ધબ્બા હતાં, જે કોટન સ્વેબ દ્વારા એકત્ર કરવામાં આવ્યા અને પ્લાસ્ટિકની થેલીમાં મૂકીને અંદર તેમના હસ્તાક્ષરવાળી ચીઠ્ઠી મૂક્યા મુદ્દા નં. સીલ કરવામાં આવ્યા. છત પર એક પંખો હતો, જે પણ બળી ગયો હતો અને એક ટ્યુબલાઇટ હતી, જે કાળી કાજળીથી કાળી પડી ગઈ હતી. વાસણો જમીન પર છૂટાછવાયા પડેલા હતાં. જમીન સિમેન્ટની હતી. જમીન પર પણ કાજળી હતી અને છત પર પણ કાજળી લાગેલી હતી. દીવાલની એક બાજુ ત્રણ ફૂટ ઊંચું પાણીનું

પ્લેટફોર્મ હતું.

૨૬.૧ ત્યારબાદ ં. મુખ્ય રૂમમાંથી દરવાજા મારફતે બહાર નીકળતાં, કહેવાયેલા મકાનની પાછળ પટેલ મહોલ્લાની વરંડા (દીવાલ) હતી. વરંડા અને મકાનની બાજુ વચ્ચે એક કેન હતી, જેને લઈ જવાના હેતુથી તાર વડે બાંધી રાખવામાં આવી હતી. તેને સૂંઘતાં પેટ્રોલ કે કેરોસીનની વાસ આવતી હતી. તેના પર પોતાની સહીવાળી પત્રિકા મૂકી સીલ કરવામાં આવ્યું. લગભગ બે ડગલા આગળ બીજી એક કેન હતી અને તેને ઉપાડી અંદર જોયું તો તેમાં ૧૦૦ ગ્રામ કેરોસીન હતું. પોલીસ દ્વારા તેના પર પણ પોતાની સહીવાળી પત્રિકા મૂકી સીલ કરવામાં આવ્યું અને જપ્ત કરવામાં આવ્યું. મકાનની પાછળ એક બાથરૂમ હતું અને ઈમારતની પાછળ કચરાનો ઢગલો હતો અને કચરાના ઢગલાની બાજુમાં રાવળોના મકાનો હતા. ત્યાંથી મુખ્ય દરવાજા તરફ પાછા ફરતાં વરંડા નજીક ૪ x ૪નું ટાંકી હતું અને તેની સામે ખુલ્લી જગ્યા હતી. ખુલ્લી જગ્યાની બાજુમાં એક મકાન હતું, જેને આગ લગાવવામાં આવી હતી અને તોડફોડ કરવામાં આવી હતી. તેમાં પ્રવેશ કરતાં ઘરવખરીના સામાન જમીન પર પડેલા હતા. બચુભાઈએ માલિકનું નામ આપ્યું હતું, તેમ છતાં તેમને તે યાદ નથી. એ જ લાઈનમાં અંદાજે તેરથી ચૌદ મકાનો હતાં, જેના માલિકોના નામ બચુભાઈ દ્વારા આપેલી માહિતી મુજબ પંચનામામાં લખવામાં આવ્યા છે. બધા મકાનોમાં તોડફોડ કરવામાં આવી હતી અને ઘરવખરીનો સામાન પડેલો હતો તેમજ સળગી ગયો હતો. એ જ લાઈનમાં બચુભાઈનાં બે મકાનો હતાં અને વરંડો લાંબો હતો તથા બંને મકાનોના દરવાજા અલગ હતાં અને તેમાંથી એક

મકાનમાં પ્રવેશ કરતાં થયેલ નુકસાનને કારણે સામાન જમીન પર પડેલો હતો અને છાપરાની ચાદરો પર પથ્થરો પડ્યા હતા, જેમાંથી એક ચાદર ખુલ્લી હતી અને તૂટેલી હાલતમાં હતી. મકાનની સામે એક જીપ હતી, જે સળગી ગયેલી હાલતમાં પડી હતી અને જીપની બાજુમાં એક કેન હતી, જેને પોલીસ દ્વારા પોતાની સહી તથા બીજા પંચની સહીવાળી પત્રિકા લગાવીને જપ્ત કરવામાં આવી હતી. જીપ મહિન્દ્રા કંપનીની હતી, પરંતુ તેનો નંબર તેમને યાદ નથી. તેરથી ચૌદ મકાનો પછી, જાહેર રસ્તા પહેલાં, પટેલોના મકાનોની દીવાલ હતી. મહેબૂબભિયાના મકાનની ડાબી બાજુએ કબ્રસ્તાનની વરંડા (દીવાલ) હતી. તેઓ કબ્રસ્તાનમાં પ્રવેશ્યા, જ્યાં ચાર કે પાંચ કબરોને નુકસાન પહોંચાડવામાં આવ્યું હતું અને ઈંટો કાઢી લેવામાં આવી હતી તથા તોડફોડ કરવામાં આવી હતી. ઉપરોક્ત હકીકતો પચનામામાં લખવામાં આવી હતી. ત્યાંથી બહાર આવીને, દરબારગઢની સામે સિમેન્ટનો ગોડાઉન હતો, જેના દરવાજા તૂટી ગયા હતા અને કમોડ પણ તૂટી ગયો હતો. આ ગોડાઉન મેમણનું હતું, જેનું નામ તેમને અત્યારે યાદ નથી, પરંતુ બચુભાઈએ તેમને જણાવ્યું હતું. તેની બાજુમાં કપડાંની દુકાન હતી, જે પણ સળગી ગઈ હતી અને દરવાજો તૂટી ગયો હતો તથા લાકડાની શેલ્ફ પર પડેલાં કપડાં ભસ્મીભૂત થઈ ગયાં હતાં. તેની બાજુમાં એક દુકાન હતી, જેને પણ નુકસાન પહોંચાડવામાં આવ્યું હતું અને દરવાજો સળગી ગયો હતો તથા અંદર નુકસાન થયું હતું, જોકે કેટલું નુકસાન થયું હતું તે તેમને યાદ નથી. ત્યાંથી તેઓ સુંદરપુર તરફ જતાં રસ્તા પર ગયા હતા, જ્યાં પાનનો ગલ્લો હતો, જે પણ ભસ્મીભૂત થઈ ગયો હતો. આગળ જતા મંદિરની સામે બીજો ગલ્લો હતો, જે પાકી દુકાન હતી, તેની શટર તૂટી ગયેલી હતી અને સળગી ગયેલી હતી. ત્યાંથી

આગળ જઈને, ટેલિફોન કચેરીની બાજુમાં ફકીરોની ઝૂંપડીઓ હતી, જોકે તેમને તેમના નામ યાદ નથી. બચુભાઈએ તેમને જાણ કરી હતી. છાપરાં પર ચાદરો લગાવવામાં આવી હતી અને બે મકાનો ભસ્મીભૂત થઈ ગયા હતા અને આગળ જતા ટોપલાં વણનાર લોકોના મકાનો હતા. પંચનામાનો બાકીનો ભાગ વસ્તુઓની જપ્તી સંબંધિત છે, જે બહુ સંબંધિત નથી અને તેથી આ તબક્કે તેનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવતો નથી.

૨૬.૨ સાક્ષીની જુબાની દરમિયાન જાણવા મળ્યું છે કે તેની મુખ્ય પૂછપરછમાં બાચુભાઈનો ઉલ્લેખ બાચુમિયા ઈમામ્મીયા માટે છે. તેણે આગળ સોગંદપૂર્વક કહ્યું છે કે બાચુમિયા ઈમામમ્મીયા સિવાય, જેમાં નામોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તે પૈકી કોઈ પણ વ્યક્તિ ત્યાં હાજર નહોતાં. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે લોકોને સળગાવવાની ઘટના કયા ઘરમાં બની હતી તે બાબત બાચુમિયા ઈમામ્મીયાએ જણાવી નહોતી અને તેથી પંચનામામાં તેનો કોઈ ઉલ્લેખ નથી. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે મહેબૂબમિયાના ઘરમાં કોઈ ડબ્બા નહોતા. તેણે એ પણ સ્વીકાર્યું છે કે ઘરની અંદર કોઈ ચીંથરા કે લાકડાના ટુકડા નહોતા. તેણે એ સૂચનાનો ઇનકાર કર્યો છે કે મહેબૂબમિયાના ઘરની પાછળ લાકડાના ટુકડા અને ઝાડઝાંખરા સળગેલી હાલતમાં હતા. પંચનામાના પરાગ્રાફ ૬ ની લીટી ૬ તરફ તેનું ધ્યાન દોરવામાં આવતા, જેમાં લખવામાં આવ્યું હતું કે "સ્નાનગૃહની અંદર અને બહાર અર્ધબળેલા કાંટા અને લાકડાના ટુકડા પડેલા છે", તેણે તે સ્વીકાર્યું છે. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે સ્નાનગૃહ પાછળની બાજુએ હતું અને તેમાં પ્રવેશવાનો દરવાજો પણ પાછળની બાજુએ હતો. જુબાની ી દરમિયાન તેણે

સ્વીકાર્યું છે કે સામસામે આવેલી ઘરોની બે હરોળો વચ્ચેનું અંતર માપવામાં આવ્યું નથી. તેણે એ પણ સ્વીકાર્યું છે કે વીજ થાંભલો હોવાની બાબતનો પંચનામામાં ઉલ્લેખ નથી. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે મહેબૂબભાઈના ઘરની બન્ને બારીઓ લોખંડના શટરવાળી હતી, જેને અંદરથી બંધ કરી શકાય. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે મહેબૂબભાઈના ઘરની ચારેય દીવાલો અને છત ખૂબ જ કાળી પડી ગઈ હતી. તેણે એ પણ સ્વીકાર્યું છે કે અંદરની બારીઓ અને દરવાજાઓ કાળા પડી ગયા હતા. તેણે એ સૂચનાનો ઇનકાર કર્યો છે કે જે સળિયા અંગે તેણે કહ્યું હતું કે તે છૂટા પડી ગયા હતા, તે ગરમીને કારણે વેલ્ડિંગ છૂટું પડી જવાના કારણે હતા. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે મહેબૂબભાઈના ઘરના પાછળના દરવાજાથી બહાર આવતાં જ કચરાનો ઢગલો છે અને તેની જમણી બાજુથી રાવળવાસ તરફ જઈ શકાય છે તથા ડાબી બાજુથી જાહેર માર્ગ પરથી કબ્રસ્તાન તરફ જઈ શકાય છે. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે રાવળવાસ મારફતે માર્ગ કમલપુર તરફ જાય છે અને ડાબી બાજુનો માર્ગ, જે કબ્રસ્તાન તરફ જાય છે, તે મહાદેવ તરફ જાય છે અને ત્યાંથી મુખ્ય માર્ગ સાથે મળે છે તથા તે માર્ગ પરથી સુંદરપુર જઈ શકાય છે. શેખવાસથી લગભગ એક કિલોમીટરના અંતરે ટેલિફોન એક્સચેન્જ આવેલું છે. શેખવાસથી પાથનવાસ સુધીનું અંતર લગભગ ૧૦૦ થી ૧૫૦ પગલાંનું છે. મેમણવાસ શેખવાસથી આશરે ૧૦૦ પગલાંના અંતરે આવેલું છે.

૨૬.૩ આ તબક્કે નોંધવું યોગ્ય છે કે ઉપરોક્ત પંચ સાક્ષીની સાક્ષીમાંથી એવી કોઈ બાબત જણાતી નથી કે પંચનામાની વિગતો તેને વાંચી સંભળાવવામાં આવી હતી અને તેણે તેમાંની વિગતો પોતાની તરફથી જણાવવામાં આવી હોવાનું સ્વીકારી

હતી. ગુનાના સ્થળનું પંચનામું શેખ મહોલ્લામાં આવેલ દરેક ઘર તેમજ આસપાસના અન્ય ગલ્લા/દુકાનો, જે નુકસાન પામ્યા હતા, તેમની સ્થિતિ અંગે અત્યંત વિગતવાર છે, તેમ છતાં પંચ સાક્ષીની સાક્ષી જેટલા અંશે સંબંધિત છે તેટલા અંશે, તેમાં પંચનામાની વિગતોનું વિગતે ઉલ્લેખ નથી અને પટેલના ઘરોની પાછળની બાજુએ આવેલી હરોળમાં આવેલા ઘરોની સ્થિતિ અંગે કોઈ સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો નથી.

૨૬.૪ યાકૂબ અમુદ્દા નં. ુલ રઝાક મેમણ વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, (૨૦૧૩) ૧૩ એસ.સી.સી. ૧ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે કાનૂની દૃષ્ટિએ પંચનામું માન્ય ઠરવા માટે પંચ સાક્ષી દ્વારા તેનું પ્રમાણન થવું આવશ્યક છે. સાક્ષર પંચ સાક્ષીના કિસ્સામાં, તેણે જાહેર કરવું જોઈએ કે તેણે પંચનામાની વિગતો વાંચી છે અને તે તેણે શોધાયેલા સ્થળોએ જે જોયું છે તેની સાથે સુસંગત છે; જ્યારે નિરક્ષર પંચ સાક્ષીના કિસ્સામાં, તેની સમજ માટે પંચનામાની વિગતો તેને વાંચી સંભળાવવી જોઈએ અને ત્યારબાદ ં. તેના હસ્તાક્ષર લેવાં જોઈએ. ઉપરોક્ત જાહેરખબર નોંધવામાં ન આવે, તો પંચનામું દસ્તાવેજ સંહિતાની કલમ ૧૬૨થી પ્રભાવિત થશે.

૨૬.૫ આ અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠે બલુરામ માછી વિ. ગુજરાત રાજ્ય, ૧૯૮૫ જી.એલ.એચ. ૪૫૫ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે:

૨૩. અમે ઘણાં કેસોમાં એવું પણ જણાવી રહ્યા છીએ કે જ્યારે પંચોની સાક્ષી

નોંધવામાં આવે છે ત્યારે ન તો ફરિયાદ અને ન તો પંચનામાઓ પંચોને વંચાવી સંભળાવવામાં આવે છે. ફરિયાદ તેમજ પંચનામાઓ માત્ર સમર્થક સાક્ષ્યરૂપ દસ્તાવેજો છે અને, તેથી, તે ફરિયાદી કે પંચ, જે કેસમાં લાગુ પડે તે પ્રમાણે, તેમને વંચાવી સંભળાવવા આવશ્યક છે, અને જો ફરિયાદી અથવા પંચ, જે કેસમાં લાગુ પડે તે પ્રમાણે, તેનાં વિષયવસ્તુ સાચાં હોવાનું સ્વીકારે ત્યારપછી અને ત્યારબાદ ં. જ તે સાક્ષ્યમાં સ્વીકાર્ય બની શકે છે.

૨૬.૬ ઉપરોક્ત કાયદાની સ્પષ્ટ સ્થિતિ હોવા છતાં, નીચલી અદાલતમાં આ કેસની કાર્યવાહી કરનાર વિદ્વાન વિશેષ સરકારી વકીલે પંચનામાના વિષયવસ્તુઓ સાક્ષીને વાંચી સંભળાવવું યોગ્ય ગણ્યું નથી. પરિણામે, પંચ સાક્ષીએ પંચનામાના વિષયવસ્તુઓ સ્વીકાર્યા હોવાની ગેરહાજરીમાં, પંચનામું પુરાવામાં ગ્રાહ્ય નથી.

૨૬.૭ આ તબક્કે, વર્તમાન હેતુ માટે પ્રાસંગિક એવા, એચએનઆરસી વિ. ગુજરાત રાજ્ય, (૨૦૦૯) ૬ એસસીસી ૭૬૭ માં સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા કરવામાં આવેલી નીચેની ટિપ્પણીઓ અને જારી કરાયેલા નિર્દેશોની નોંધ લેવા માટે, અમે મામલાના ગુણદોષમાંથી થોડું વિમુખ થઈ શકીએ:

"૧૯. અપરાધ અને સત્તાના દુરુપયોગના પીડિતો માટે ન્યાયના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોની ઘોષણા સંયુક્ત રાષ્ટ્ર મહાસભા દ્વારા ઠરાવ ૪૦/૩૪માં ૨૯–૧૧–૧૯૮૫ના રોજ સ્વીકારવામાં આવી હતી. આ ઘોષણાના પ્રથમ અનુચ્છેદ મુજબ, અપરાધના પીડિતોને એવી વ્યક્તિઓ તરીકે વર્ણવવામાં આવ્યા છે, જેમણે વ્યક્તિગત રીતે અથવા સમૂહરૂપે, શારીરિક અથવા માનસિક ઈજા, ભાવનાત્મક પીડા, આર્થિક નુકસાન અથવા તેમના મૂળભૂત અધિકારોમાં નોંધપાત્ર હાનિ સહિતનું નુકસાન ભોગવ્યું હોય, એવા કૃત્યો

અથવા કર્તવ્યચ્યુતિઓ દ્વારા, જે સભ્ય રાજ્યોમાં અમલમાં રહેલા ફોજદારી કાયદાઓના, જેમાં ફોજદારી સત્તાના દુરુપયોગને પ્રતિબંધિત કરતા કાયદાઓનો પણ સમાવેશ થાય છે, ઉલ્લંઘનરૂપ છે. તેમને જ સંરક્ષણની આવશ્યકતા છે. ૨૦. અદાલતમાં જાહેર અભિયોજક નિષ્પક્ષ નથી અથવા ફરિયાદ પક્ષની યોગ્ય રીતથી કાર્યવાહી કરી રહ્યો નથી એવી આશંકાને દૂર કરવી આવશ્યક છે. ગુજરાત રાજ્ય એસ.આઈ.ટી. સાથે પરામર્શ કરીને દરેક કેસમાં જાહેર અભિયોજકોની નિમણૂક કરશે, અને તેનું અભિપ્રાય રાજ્ય સરકાર માટે અંતિમ તથા બાધ્યકારક રહેશે.૨૧. એ ભારપૂર્વક ઉલ્લેખ કરવો જરૂરી છે કે આરોપીના અધિકારોનું રક્ષણ થવું જોઈએ. સાથે સાથે પીડિતોના અધિકારોનું પણ રક્ષણ થવું જોઈએ અને પીડિતોના અધિકારોને હાશિયે ધકેલી શકાતા નથી. આરોપી વ્યક્તિઓને ન્યાયસંગત દાવાની કાર્યવાહી નો અધિકાર છે, જેમાં તેમની દોષિતતા કે નિર્દોષતા નક્કી કરી શકાય. પરંતુ પીડિતોના દૃષ્ટિકોણથી, અપરાધ કરનારને સજા થવી જોઈએ. તેઓ ન્યાયના ત્રાજવે સમાનરૂપે સ્થિત છે।"

"૪૦. અમે શ્રી હરીશ ન. સાલવે, વિદ્વાન અમિકસ ક્યુરીએ, શ્રી મુકુલ રોહતગી, રાજ્ય તરફથી વિદ્વાન વકીલ, શ્રીમતી ઈન્દિરા જયસિંગ તથા અન્ય વિદ્વાન વકીલો દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતો પર વિચાર કર્યો છે. હાલ નીચે મુજબના નિર્દેશો આપવામાં આવે છે:

(૧) આ તમામ કેસોમાં પૂરક આરોપપત્રો દાખલ કરવામાં આવશે, કારણ કે એસ.આઈ.ટી.એ વધુ સામગ્રી શોધી કાઢી છે અને/અથવા અન્ય આરોપીઓની ઓળખ કરી છે, જેમની સામે હવે આરોપ મૂકવાના છે.

(૨) જાન્યુઆરી ૨૦૦૨ની ઘટનાઓ હોવાની હકીકત ધ્યાનમાં રાખીને, સગવડભરે રીતે રોજબરોજના આધારે વિચારણાની કાર્યવાહી પુનઃપ્રારંભ કરવી પડશે, કારણ કે વિચારણાઓ પહેલેથી જ સાત વર્ષથી વિલંબિત છે. સંવેદનશીલ કેસોનું, ખાસ કરીને સાંપ્રદાયિક અશાંતિ સાથે સંકળાયેલા કેસોમાં, વહેલી તકે નિરાકરણ આવશ્યક

છે, અને તેની આવશ્યકતા પર અતિશય ભાર મૂકી શકાતો નથી. (૩) એસઆઇટી એ સૂચન કર્યું છે કે "ફાસ્ટ ટ્રેક અદાલતો" પૈકી છ અદાલતોને વડી અદાલત દ્વારા નીચે મુજબ પાંચ જિલ્લાઓમાં દિનપ્રતિદિન ધોરણે વિચારણા ચલાવવા માટે નિયુક્ત કરવામાં આવે:

(૧) અમદાવાદ (નારોડા પાટિયા, નારોડા ગામ)

(૨) અમદાવાદ (ગુલબર્ગ)

(૩) મહેસાણા (બે કેસો માટે)

(૪) સાબરકાંઠા ખોલવામાં આવ્યું (બ્રિટિશ નેશનાલે કેસ)

(૫) આનંદ

(૬) ગોધરા ટ્રેન કેસ (સાબરમતી જેલ, અમદાવાદ) (૪) આ નામાંકિત કેસોની પ્રકૃતિ અને સંવેદનશીલતા તથા સમગ્ર વાદવિવાદના ઇતિહાસને ધ્યાનમાં લેતા, એ અનિવાર્ય છે કે વરિષ્ઠ ન્યાયિક અધિકારીઓની નિમણૂક કરવામાં આવે, જેથી આ સુનાવણીઓ શક્ય તેટલી વહેલી તકે અને સર્વાધિક સંતોષકારક રીતે પૂર્ણ કરી શકાય. વ્યવસ્થિત કરવામાં આવનાર તંત્રમાં સંબંધિત સૌના વિશ્વાસનું સર્વોચ્ચ સ્તર સુનિશ્ચિત થાય તે માટે, જો ગુજરાત વડી અદાલતના મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ એવા ન્યાયિક અધિકારીઓની પસંદગી કરે કે જેમની નામનિર્દેશ માટે નિમણૂક થવાની છે, તો તે વધુ યોગ્ય રહેશે. ગુજરાત રાજ્યએ પોતાની સૂચનાઓમાં જણાવ્યું છે કે તેને આવા "ફાસ્ટ ટ્રેક અદાલતો"ની રચનાને કોઈ વાંધો નથી, અને એમ પણ સૂચવ્યું છે કે આ બાબત વડી અદાલતના માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ પર છોડી દેવામાં આવે. (૫) ફોજદારી વિચારોના સંચાલન સાથે પરિચિત અનુભવી વકીલોને જાહેર અભિયોજક તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવે. વર્તમાન કેસનાં તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં, એવા જાહેર અભિયોજકોની નિયુક્તિ એસ.આઈ.ટી.ના અધ્યક્ષ સાથે પરામર્શ કરીને કરવામાં આવશે. રાજ્ય સરકારની સૂચનાઓ આ પ્રસ્તાવની

સ્વીકૃતિ દર્શાવે છે. જો કામગીરીમાં કોઈ કમી જણાય તો, એવી રીતે નિયુક્ત કરાયેલા કોઈપણ જાહેર અભિયોજકમાં ફેરફાર કરાવવા માટે એસ.આઈ.ટી.ના અધ્યક્ષને ખુલ્લું રહેશે. જો એવું જણાય કે નીચલી અદાલતમાં ચાલતી સુનાવણી યોગ્ય રીતે આગળ વધી રહી નથી, અને એસ.આઈ.ટી.ના અધ્યક્ષને સંતોષ થાય કે પરિસ્થિતિ જાહેર અભિયોજકના મુદ્દા નં. લાવ અથવા સહાયક તરીકે કે વર્તમાન જાહેર અભિયોજકનું નેતૃત્વ કરવા માટે વધારાના જાહેર અભિયોજકની નિયુક્તિની માંગ કરે છે, તો તેઓ આ બાબતે રાજ્યના મહાધિવક્તાને વિનંતી કરી શકે છે, જેઓ એસ.આઈ.ટી.ની ભલામણના પ્રકાશમાં યોગ્ય કાર્યવાહી કરશે. *(૬)* જો જરૂરી જણાય અને યોગ્ય ગણાય, તો એસઆઈટીની ખાસ તપાસ ટીમ નીચલી અદાલતમાં ચાલતી સુનાવણી દરમ્યાન સરકારી વકીલની સહાય માટે એસઆઈટીના અધિકારીઓને નામનિર્દેશિત કરી શકે છે. આવા અધિકારી એસઆઈટી અને સરકારી વકીલ વચ્ચે સંદેશાવ્યવહાર કડી તરીકે કાર્ય કરશે, જેથી આવા સરકારી વકીલને તમામ સહાય અને આવશ્યક મદદ ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવે. *(૭)* એસઆઈટીના અધ્યક્ષ દાવાની કાર્યવાહી ની પ્રગતિ પર નજર રાખશે, જેથી ખાતરી થાય કે તે સુચારુ રીતે ચાલી રહી છે, અને દાવાની કાર્યવાહી ની સુચારુ તથા સંતોષકારક પ્રગતિ અંગે આ અદાલતમાં ત્રૈમાસિક અહેવાલો રજૂ કરશે."

૨૬.૮ નોંધનીય છે કે સર્વોચ્ચ અદાલતની ઉપરોક્ત દિશાનિર્દેશોને ધ્યાનમાં રાખીને વિશેષ સરકારી વકીલોની નિયુક્તિ એસઆઈટી દ્વારા સુનાવણી ચલાવવા માટે કરવામાં આવી હોવા છતાં, દુર્ભાગ્યવશ, ફરિયાદ અને પંચનામું ફરિયાદી/પંચને, જે લાગુ પડે તે પ્રમાણે, વંચી સંભળાવવાની જેમ આધારભૂત

આવશ્યકતાઓ પણ પૂર્ણ કરવામાં આવી નથી.

૨૭. હવે સાક્ષીઓની સાક્ષ્યાવલીનો સંદર્ભ લઈ શકાય. મુખ્ય સાક્ષીઓ, જેમની સાક્ષીઓ પર ફરિયાદ પક્ષે ઘટનાના સાક્ષી તરીકે આધાર રાખ્યો છે, તેઓ ફ.ફ.પ.સા. ૪૬ થી ૮૪ સુધીના છે. સુવિધા માટે, અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓ તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલે જે ક્રમમાં ઉલ્લેખ કર્યો છે તે જ ક્રમમાં વ્યક્તિંગત સાક્ષીઓની સાક્ષ્યાવલીનો સદર્ભ લેવામાં આવશે.

૨૮. ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ ઈબ્રાહીમભાઈ રસૂલભાઈ શેખ પ્રથમ માહિતીદાતા છે. તેમની આંક–૪૮૫ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. તેમની મુખ્ય પૂછપરછમાં તેમણે સોગંદ પર કહ્યું છે કે સરદારપુરા તેમનું વતન છે અને તેમનો પરિવાર સાત સભ્યોનો બનેલો છે – તેમની પત્ની ઝાયદાબીબી, તેમની પુત્રીઓ રુખસાનબાનુ, ફરઝાનબાનુ, રઝિયાબાનુ, પરવીનાબાનુ તથા તેમનો પુત્ર રેશમિયાશેખ. તેઓ ત્રણ ભાઈઓ છે, જેમાં મોતીભાઇ અકબર્મિયા રસૂલમિયા છે, ત્યારબાદ ં. તેઓ પોતે અને સૌથી નાના શેરુમિયા રસૂલમિયા છે, અને તેમની એક બહેન શક્કરબીબી નામની છે. શક્કરબીબીનું લગ્ન સરદારપુરા ા મહેમૂદમિયા હુસૈનમિયા સાથે થયું છે. તેમની બહેનને ચાર સંતાનો હતા, એટલે કે, ફરીદાબાનુ, સામીનબાનુ, ઈરફાનહુસૈન અને ટિપુ સુલતાન. સરદારપુરા ા તેમના ભાઈઓ અને બહેનનું વતન છે. હાલ તેમની પરિવારના પાંચ સભ્યો જીવિત છે. ત્યારબાદ ં. તેમણે જણાવ્યું છે કે તેમની પરિવારના ચાર સભ્યો જીવિત છે. તેમની પત્ની ઝાયદાબીબી, રઝિયાબાનુ

અને પરવીનાબાનુ, આ ત્રણેયનું અવસાન થયું છે. તેમના નાના ભાઈ શેરુમિયા રસૂલમિયાના પરિવારમાંથી ચાર સભ્યો, એટલે કે, શેરુમિયા રસૂલમિયા, તેમની પત્ની મહેમુદાબીબી શેરુમિયા તથા તેમની પુત્રી મુમતાઝબાનુ શેરુમિયા અને તેમના પુત્ર યુનુસમિયા શેરુમિયાનું અવસાન થયું છે. તેમની બહેનના પરિવારમાંથી ચાર સભ્યો, એટલે કે, તેમની બહેન શક્કરબીબી, તેમની પુત્રી ફરીદાબાનુ અને પુત્રો ઈરફાન તથા ટિપુ સુલતાનનું અવસાન થયું છે. ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ રાત્રે લગભગ ૧૦ વાગ્યે તેમનું અવસાન થયું હતું. ઘટના ૧૦ વાગ્યે બની હતી. ત્યારબાદ ં. તેમણે કહ્યું હતું કે તે ઘરમાં રાત્રે લગભગ ૨ વાગ્યે તેમનું અવસાન થયું હતું.

૨૮.૧ તેમણે વધુમાં નિવેદન આપ્યું છે કે ઘટના ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ બની હતી. ટ્રેન ૨૭મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગોધરામાં બળાવવામાં આવી હતી, જેના કારણે બીજા દિવસે, એટલે કે ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગુજરાત બંધની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી અને તે દિવસે સવારના આશરે ૯ વાગ્યે તેઓ મજૂર તરીકે કૃષિ ખેતરમાં કામ કરી રહ્યા હતા અને બપોરે ભોજન માટે ઘરે પરત આવ્યા હતા, તે સમયે ગામમાં ટોળાં ફરતાં હતાં. ત્યારબાદ ં. તેઓ પોતાના કૃષિ ખેતરે ગયા હતા અને સાંજે આશરે ૭.૦૦ વાગ્યે ઘરે પરત આવ્યા હતા, ત્યારે પણ ગામમાં ટોળાં ફરતાં હતાં. પટેલ ટોળાં ફરતાં હતાં. બજારમાં મુસ્લિમો અને અન્ય નીચલા વર્ગોના બે–ત્રણ કેબિન હતા, જેને આગ લગાવવામાં આવી હતી અને શ્રી રાઠોડ તથા શ્રી પરમારની હાજરીમાં દુકાનોને પણ આગ ચાંપી દેવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ ં. ચારથી પાંચ પટેલો તેમના મહોલ્લાના ખૂણે આવ્યા હતા અને

રાજેશભાઈ પુનાભાઈએ પોતાના કેબિનની નીચે પેટ્રોલમાં ભીનો થયેલો ચીથડો મૂકી દીધો હતો અને ચાલ્યો ગયો હતો. ત્યારબાદ ં. તેઓ પોતાના કેબિન પાસે ગયા હતા અને પેટ્રોલમાં ભીનો થયેલો ચીથડો ફેંકી દીધો હતો.

૨૮.૨ ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ, હિંદુ પરિષદ દ્વારા ભારત બંધની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી અને સવારે ૯ વાગ્યે તેણે બચુમિયા નાથુમિયા માટે ચા અને નાસ્તો લઈને કૃષિ ખેતરમાં ગયો હતો અને તે તથા બચુમિયા બપોરે લગભગ ૧ વાગ્યે ભોજન માટે પરત આવ્યા હતા. ગામમાં ટોળાં ભટકી રહ્યાં હતાં, ત્યારબાદ ં. તેઓ ફરીથી ખેતરમાં ગયા હતા. તેઓ લગભગ ૩ વાગ્યે ખેતરે ગયા હતા અને લગભગ ૫ વાગ્યે પરત આવ્યા હતા અને ત્યારબાદ ં. પટેલોના ટોળાં બજારમાં ફરતાં હતાં. ગામની સ્થિતિ તંગ હતી, તેથી તેઓ શેખ મહોલ્લામાં આવ્યા હતા, જ્યાં બસિરાબીબીએ તેમને મળીને કહ્યું હતું કે તે ડાહ્યાભાઈ વણાભાઈની દુકાનેથી ચણાનો લોટ લેવા ગઈ હતી, જ્યાં ડાહ્યાભાઈએ તેને કહ્યું હતું કે આજે તેઓ જેટલી ભજીયા ખાવાં ઇચ્છે તેટલી ખાય લે, આવતી કાલે તેમને તે ખાવા નહીં મળે. મહોલ્લાના મુસ્લિમો બધા બેઠેલા હતા અને તે દિવસે રાત્રે લગભગ ૧૦ વાગ્યે મહાદેવજીના મંદિરમાંથી "ભારત માતા કી જય" ના નારા લગાવતા પટેલોનું એક ટોળું આવ્યું હતું અને નારા લગાવતા કહેતા હતા કે "તેમને મારી નાખો, કાપી નાખો, સળગાવી નાખો, એક પણ જીવતો ન રહે" અને તેઓ તેમના મહોલ્લાના ખૂણે સુધી નારા લગાવતા આવ્યા હતા અને રફીકમહમ્મદ, ઇકબાલમિયા અને તેના ત્રણ કેબિન સળગાવી દીધા હતા અને પથ્થરમારો શરૂ કર્યો હતો, ત્યારબાદ ં. પોલીસ આવી

અને ટોળાના સભ્યો વિખેરાઈ ગયા હતા. પોલીસ આસપાસ ફરી અને પછી તરત જ ચાલ્યા ગયા, અને ફરીથી પટેલોનું એક ટોળું ભેગું થયું હતું અને નારા લગાવતા ત્યાં આવ્યું હતું. તેઓ "તેમને મારી નાખો, કાપી નાખો, સળગાવી નાખો, એક પણ જીવતો ન રહે" એમ નારા લગાવતા હતા. ટોળાના સભ્યો ધારીયા, તલવાર, ત્રિશૂળ, ભાલા, પેટ્રોલના કેન, કેરોસીનના ટીનોથી સજ્જ હતા અને તેમણે ઘરો સળગાવવાનું શરૂ કર્યું હતું. મનુભાઈનું ઘર, અકબરમિયા નાથુમિયાનું ઘર, રસુલમિયા નન્નુમિયાનું ઘર, જમાલભાઈ દોશભાઈનું ઘર અને દિલશાજમિયા દરજીનું ઘર તથા કેસરમિયાનું ઘર સળગી ગયું હતું. તે સમયે તેણે પટેલ અંબાલાલ માંગણ, રાજેશભાઈ પુનાભાઈ, રમેશભાઈ રામાભાઈ, પાશાભાઈ મોહનભાઈ, તુલસીભાઈ ગિર્ધરભાઈ, અશ્વિનભાઈ બળદેવભાઈ, જયંતિભાઈ અંબાલાલ, દશરથભાઈ અંબાલાલ, ડાહ્યાભાઈ વણાભાઈ, બાબુભાઈ વણાભાઈ, જગાભાઈ દવાભાઈ, કચરભાઈ ત્રિભોવનદાસ, કનુભાઈ જોઈતાભાઈ, જયંતિભાઈ મંગળદાસ, જોઈતાભાઈ રામાભાઈ, ચતુરભાઇ કનાભાઈ, રમેશભાઈ કાંતિભાઈ, બળદેવભાઈ રણછોડભાઈ, સુરેશભાઈ બળદેવભાઈ, રમેશભાઈ પબાભાઈ, ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈ, માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ, ભીખાભાઈ કાળાભાઈ, રમેશભાઈ કાનજીભાઈ, પ્રહ્લાદભાઈ જગાભાઈ અને વિષ્ણુભાઈ જગાભાઈને જોયા અને ઓળખ્યા હતા. તેણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે તેણે અશ્વિનભાઈ જગાભાઈ, વિષ્ણુભાઈ પ્રહ્લાદભાઈને પણ જોયા હતા. કચરભાઈ ત્રિભોવનદાસ ટોળાને ઉશ્કેરતા હતા અને "તેમને મારી નાખો, કાપી નાખો, સળગાવી નાખો, એકેયને જીવતો ન રહેવા દો" એમ નારા લગાવતા હતા અને ટોળાના અન્ય સભ્યો પણ "તેમને મારી નાખો, કાપી

નાખો, સળગાવી નાખો, એક પણ જીવતો ન રહે" એમ કહી રહ્યા હતા અને તેઓ મહોલ્લામાં વધુ આગળ વધ્યા હતા તથા ઘરો સળગાવી રહ્યા હતા, લૂંટ કરી રહ્યા હતા અને નુકસાન પહોંચાડી રહ્યા હતા, અને તેમના મહોલ્લામાં રહેતા લોકો, પોતાના જીવ બચાવવા માટે, તેના ઘરમાં ઘૂસી ગયા હતા. ત્યારબાદ ં. બચુમિયા ઈમામમિયાનું જીપ સળગાવી દેવામાં આવ્યું હતું. પટેલો પોતાના ઘરોની છત પરથી પથ્થરો ફેંકી રહ્યા હતા અને કબ્રસ્તાનની બાજુથી પણ પથ્થરમારો કરી રહ્યા હતા અને પથ્થરમારાને કારણે તેના ઘરના દરવાજાને નુકસાન થયું હતું, અને તેની પત્ની, તેના બાળકો તથા મહોલ્લામાં રહેતા અન્ય લોકો ઘરેથી બહાર આવ્યા હતા અને પોતાના જીવ બચાવવા માટે મહમૂદમિયા હુસૈનમિયાનાં ઘરમાં ગયા હતા, અને ટોળાના સભ્યોએ મહમૂદમિયા હુસૈનમિયાનાં ઘરને ચારેય બાજુથી ઘેરી લીધું હતું અને કેરોસીન તથા પેટ્રોલ ઢોળી તેને આગ લગાવી હતી અને તેને તેના માથામાં પથ્થર વાગ્યો હતો અને જમણા હાથની આંગળી તથા ડાબા ખભા પર તેમજ ડાબા પગની આંગળીઓ પર પણ ઈજા પહોંચી હતી અને તે ઘરમાં પડી ગયો હતો. ઘરેથી લોકો મદદ માટે બૂમો પાડી રહ્યા હતા અને રડી રહ્યા હતા, અને તેને ઈજા પહોંચી હોવાથી તે મહમૂદમિયાનાં ઘેર જઈ શક્યો નહોતો. ત્યારબાદ ં. પોલીસ આવી હતી અને મહમૂદમિયા હુસૈનમિયાનાં ઘેર પહોંચે ત્યાં સુધી મહોલ્લાનાં બધા ઘરોનું નિરીક્ષણ કરી રહી હતી, અને ઘર જોઈને જણાયું હતું કે તે બળી ગયું હતું અને ઈજાગ્રસ્ત લોકોને ઘરેથી બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા, અને દાઝી જવાથી મૃત્યુ પામેલા લોકોને પણ બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા. તે ત્યાં ગયો હતો અને જોયું હતું કે તેની પત્ની ઝાયદાબીબી, તેની પુત્રી રઝિયાબાનુ અને પરવીનબાનુ, ત્રણેયનું

મૃત્યુ થયું હતું અને તેમના ઘણા અન્ય લોકોનું પણ મૃત્યુ થયું હતું. કુલ મળીને, અઠ્ઠાવીસ વ્યક્તિઓનું સ્થળ પર જ મૃત્યુ થયું હતું. ત્યારબાદ ં. , પોલીસએ સારવાર માટે બધા ઈજાગ્રસ્ત લોકોને બોક્સમાં મૂકી મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલ ખાતે લઈ ગયા હતા, ત્યારબાદ ં. મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલ ખાતે મૃત્યુ પામેલા તમામ વ્યક્તિઓનું પોસ્ટમોર્ટમ કરાવવામાં આવ્યું હતું અને તેમને મહેસાણાના કબ્રસ્તાનમાં દફનાવવામાં આવ્યા હતા અને તેણે સિવિલ હોસ્પિટલ ખાતે ફરિયાદ નોંધાવી હતી, ત્યારબાદ ં. મહેસાણા પોલીસે તેમને ઈલોલ ગામે પહોંચાડ્યા હતા. તેઓ લગભગ એક સપ્તાહ ઈલોલ ગામે રહ્યા હતા, ત્યારબાદ ં. તેઓ પનપુર પાટિયા ખાતેના રાહત કેમ્પમાં ગયા હતા અને દસ દિવસ મુદ્દા નં. પોલીસ દ્વારા તેનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું હતું. ત્યારબાદ ં. , તેમણે સોગંદનામું દાખલ કર્યું હતું અને આ અસરનું સોગંદનામું કર્યું હતું કે તપાસ ગુજરાત બહાર ખસેડવામાં આવે અને તેમને ન્યાય મળે. તેમણે સોગંદનામું સર્વોચ્ચ અદાલતમાં મોકલ્યું હતું. તેમણે અમદાવાદ ખાતે સોગંદનામું કર્યું હતું. ત્યારબાદ ં. , અખબારમાં એવું આવ્યું હતું કે જો તમે ઘટનાના સંદર્ભમાં કંઈ લખવા માંગતા હો અથવા કંઈ કહેવા માંગતા હો, તો તમે લેખિત અરજી આપી શકો છો. એસ.આઈ.ટી.ની ટીમે તેની અરજી લઈ તેમને ગાંધીનગર બોલાવ્યા હતા અને તે ગાંધીનગર ગયો હતો તથા તેણે વ્યક્તિગત રીતે અરજી સોંપી હતી અને તેનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું હતું. તેનું બીજું નિવેદન સતનગર ખાતે નોંધવામાં આવ્યું હતું. તેણે જણાવ્યું છે કે તે ટોળામાં તેણે જોયેલા વ્યક્તિઓને ઓળખી શકે છે અને અદાલતખંડમાં કચરભાઈ ત્રિભોવનદાસ, અંબાલાલ માંગણલાલ, જયંતિભાઈ મંગળદાસ, અશ્વિનભાઈ બળદેવભાઈ,

જોઈતરામ રામાભાઈ, બાબુભાઈ વણાભાઈ, રાજેશભાઈ પુનાભાઈ અને ડાહ્યાભાઈ વણાભાઈને ઓળખ્યા છે. તેણે વધુમાં સાક્ષી આપ્યો છે કે તે તેની પત્ની ઝાયદાબીબી ઘટનાના સમયે જે કપડાં પહેરી હતી તેમજ તેની પુત્રીઓ જે કપડાં પહેરી હતી, તે ઓળખી શકે છે. તેણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે સંબંધિત સમયે, અજાણતાં તેની પત્નીનું નામ રુખસાનાબાનુ ઈબ્રાહીમભાઈ તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યું હતું, જ્યારે હકીકતમાં તેની પત્નીનું નામ ઝાયદાબીબી છે અને રુખસાનાબાનુ તેની પુત્રી છે, જે જીવિત છે. તેણે તેની પુત્રી પરવીનબાનુ અને તેની પુત્રી રઝિયાબાનુના કપડાં પણ ઓળખ્યા છે. તેણે જણાવ્યું છે કે તે ટોળાના સભ્યોએ વાપરેલા હથિયારોને ઓળખી શકે છે. તેણે વધુમાં સાક્ષી આપ્યો છે કે ઘટનાના સમયે લોકો પાસે પેટ્રોલ અને કેરોસીનના કેન તથા ટીન હતા અને તે તે જ ઓળખી શકે છે. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેણે મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલ ખાતે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાવ્યો હતો અને તેમાં પોતાના હસ્તાક્ષર પણ ઓળખ્યા છે. પ્રથમ માહિતી અહેવાલને કામચલાઉ ધોરણે આંક ૪૮૭ તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યો છે.

૨૮.૩ આ સાક્ષીની પ્રત્યક્ષ પૂછપરછમાં બહાર આવ્યું છે કે તેઓ ૧૯૭૨થી સરદારપુરામાં રહે છે, અને ઘટના પૂર્વે તેઓ દૈનિક મજૂર તરીકે કામ કરતા હતા. તેમણે કબૂલ કર્યું છે કે સરદારપુરા ી વસ્તીનો બહોળો હિસ્સો પટેલોનો છે અને પટેલોને મુદ્દા નં. કરતા અન્ય કોમના સભ્યો ઓછા છે. તેમણે ઈનકાર કર્યો છે કે ગામમાં પ્રવેશથી લઈને ગામ પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી પટેલોના મકાનો છૂટાછવાયા છે.

તેમણે જણાવ્યું છે કે તેમના અનુસાર, પટેલ મોહલ્લાઓ બાજુબાજુમાં છે, પરંતુ તેઓ છૂટાછવાયા નથી. તેમણે જણાવ્યું છે કે જ્યાંથી ગામ શરૂ થાય છે, ત્યાંથી તે પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી પટેલોના મકાનો છે. આ ગામમાં મુસલમાનોની વસ્તી આશરે ૪૦૦ છે. શેખવાસમાં તેમનું પોતાનું ઘર હતું. તેમણે શેખવાસમાં પોતાનું ઘર ૧૯૯૫માં ખરીદ્યું હતું. ૧૯૯૫ પહેલાં તેઓ રસૂલપુરમાં રહેતા હતા, જે સરદારપુરાથી આશરે ૩૦ કિલોમીટરના અંતરે છે. શેખવાસમાં મુસલમાનોના વીસ મકાનો હતા. ગામમાં પઠાણવાસ, તેમજ મેમણવાસ અને નાગોરીવાસ પણ હતા. [‘વાસ’ શમુદ્દા નં. નો અર્થ જ્યાં કોઈ રહે છે તેવો થાય છે, તેથી જ્યાં શેખો રહે છે તે વિસ્તારને શેખવાસ કહેવામાં આવે છે, જ્યાં પઠાણો રહે છે તે પઠાણવાસ કહેવાય છે, વગેરે.] તેમણે ઈનકાર કર્યો છે કે શેખવાસ મોહલ્લો બજારની અંદર છે. તેમણે જણાવ્યું છે કે બજારમાં શેખોના બે મકાનો છે. તેમણે કબૂલ કર્યું છે કે શેખવાસ, પઠાણવાસ, મન્સૂરીવાસ, નાગોરીવાસ, મેમણવાસ અને બજારમાં આવેલ શેખોના બે મકાનો ગામના અલગ–અલગ સ્થળોએ છે. પઠાણ મોહલ્લો અલગ છે. તેમણે કબૂલ કર્યું છે કે શેખવાસ, પઠાણવાસ, મન્સૂરીવાસ, નાગોરીવાસ, મેમણવાસ અને બજારમાં આવેલ શેખોના બે મકાનો સર્વે મુસલમાનોના વસવાટવાળા હતા. તેમણે કબૂલ કર્યું હતું કે ઘટના સમયે પટેલોના કપૂરવાસની સામે શેખોના ત્રણ મકાનો હતા. તેમણે કબૂલ કર્યું છે કે તેમના સમુદાયના, એટલે કે મુસલમાનો, પટેલોના ખેતરોમાં કામ કરતા હતા. તેમણે જણાવ્યું છે કે પઠાણવાસમાં આશરે ચાલીસથી પચાસ મકાનો છે. તેમણે કબૂલ કર્યું છે કે શેખવાસમાં પ્રવેશ કરતાં જ જમણી બાજુએ પટેલો કપૂરવાસમાં રહે છે. શેખવાસમાં મકાનોની બે હાર છે, એક જમણી બાજુ અને એક ડાબી બાજુ. તેમણે

કબૂલ કર્યું છે કે શેખવાસ જ્યાંથી શરૂ થાય છે અને મકાનોની હાર જ્યાં પૂર્ણ થાય છે, તે વચ્ચે મહેબૂબભાઈનું ઘર આવેલું છે. તેમણે કબૂલ કર્યું છે કે શેખવાસમાં પ્રવેશ કરતાં જ જમણી બાજુની હારની પાછળ પટેલોનો કપૂરવાસ મોહલ્લો આવેલો છે અને શેખવાસમાં ડાબી બાજુ પ્રવેશ કરતાં મકાનોની હારની પાછળ ફક્ત કબ્રસ્તાન છે. તેમણે કબૂલ કર્યું છે કે શેખવાસમાં જમણી બાજુ પ્રવેશ વખતે પહેલાં ચાર હિંદુ પટેલોના મકાનો આવેલાં છે. શેખવાસની બહાર લગભગ ૩૦ થી ૩૫ ફૂટ પહોળો રસ્તો છે, જે બજારમાં જવા માટેનો મુખ્ય માર્ગ છે અને રસ્તો પાર કરીને સામેની બાજુ પ્રજાપતિ મોહલ્લો આવેલો છે અને પ્રજાપતિ મોહલ્લાની નજીક એક મુસલમાનની ઘંટી આવેલી છે. પ્રજાપતિ મોહલ્લાની હારમાં એક રામજી મંદિર છે જ્યાં પણ પટેલોના મકાનો આવેલાં છે. તેમણે કબૂલ કર્યું છે કે શેખ મોહલ્લામાંથી બહાર આવતાં જ એક મુખ્ય માર્ગ છે, જે જમણી બાજુ મહાદેવ અને પાણી પુરવઠા કાર્યાલય તરફ જાય છે. જ્યાં શેખ મોહલ્લો પૂર્ણ થાય છે, ત્યાં પાછળની બાજુ કચરો ફેંકવાની જગ્યા છે અને નજીકથી પાણી પુરવઠા કાર્યાલય તરફ જઈ શકાય છે. મહાદેવની ડાબી બાજુના રસ્તાથી પણ પાણી પુરવઠા કાર્યાલય તરફ જઈ શકાય છે. તેમની પ્રત્યક્ષ પૂછપરછમાં તેમણે આ સૂચનાનો ઇનકાર કર્યો છે કે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ સવારે ૯.૩૦ વાગ્યે નોંધાયો હતો અને જણાવ્યું છે કે તે આશરે ૧૨ વાગ્યે લેવામાં આવ્યો હતો. તે સમયે, ડૉક્ટરે સિવિલ હૉસ્પિટલમાં તેમની તપાસ કરી હતી. તેમની સાથે તેમના મોહલ્લાના આશરે પંદર વ્યક્તિઓ સારવાર માટે આવ્યા હતા. તેમની મોહલ્લા સિવાયના અન્ય કોઈ મુસલમાનો સારવાર માટે આવ્યા નહોતા. તેમણે કબૂલ કર્યું છે કે પ્રથમ માહિતી અહેવાલના સંદર્ભમાં, પોલીસે તેમનું નિવેદન ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના

રોજ અને વધુ નિવેદન ૧ જૂન, ૨૦૦૨ના રોજ નોંધ્યું છે.

૨૮.૪ અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓ તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલે સાક્ષીના નિવેદનનો સંદર્ભ આપ્યો, જેમાં તેણે વિવાદિત ઘટનાની બાબતમાં જણાવેલું છે, અને આ ભાગની ઘટના શક્ય નથી એવો દાવો કરવામાં આવ્યો છે. સાક્ષીની ઉલટ–તપાસ નો સંદર્ભ આપીને જણાવવામાં આવ્યું કે સાક્ષીઓની સાક્ષીમાં વિવિધ વિરોધાભાસો બહાર લાવવામાં આવ્યા છે. જણાવવામાં આવ્યું કે સાક્ષીના કહેવા મુજબ, તેના ઘરના દરવાજા તૂટી જતાં, તે ઘરના અંદરના તમામ લોકો સાથે ઘરની બાજુથી બહાર આવ્યો હતો અને ટોળાના સભ્યો તેને જોઈ ન શકે તેવી રીતે મહેમૂદમિયાના ઘરે ગયો હતો. દલીલ કરવામાં આવી કે સાક્ષીના ઘરના લોકોને આખો રસ્તો પાર કરીને મહેમૂદમિયાના ઘરે પહોંચવું શક્ય નહોતું. સાક્ષીની ઉલટ–તપાસ ના પરાગ્રાફ ૧૪ના વિષયવસ્તુનો સંદર્ભ આપીને જણાવવામાં આવ્યું કે સાક્ષીએ કહ્યું છે કે જે ઘરમાં લોકોને સળગાવવામાં આવ્યા હતા તે ઘરની અંદર તે હાજર નહોતો અને સમગ્ર ઘટનાક્રમ દરમિયાન તે પોતાના ઘરની અંદર હતો. તેણે ઇનકાર કર્યો છે કે મહેમૂદમિયાનું ઘર સળગાવવામાં આવ્યું ત્યારે તે સમયે તે ઘરમાં અંદર હતો. તેણે એ પણ ઇનકાર કર્યો છે કે તેને મહેમૂદમિયાના ઘરમાંથી મૃતદેહોના ઢગલા નીચેથી બહાર કાઢવામાં આવ્યો હતો અને મૃતદેહોની ચામડી તેની સાથે ચોંટેલી હતી. જણાવવામાં આવ્યું કે ત્યાર મુદ્દા નં. સાક્ષીએ સ્વીકાર કર્યું છે કે સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ ૬ઠ્ઠી નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના તેના સોગંદનામામાં તેણે સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું હતું કે તે તે ઘરની અંદર હતો જ્યાં ઘટના બની હતી અને તેને

તેના નિકટજનના મૃતદેહોના ઢગલા નીચેથી બહાર કાઢવામાં આવ્યો હતો અને તેમના શરીરની ચામડી તેની સાથે ચોંટેલી હતી. તેથી દલીલ કરવામાં આવી કે સાક્ષી વિશ્વસનીય સાક્ષી નથી, કારણ કે તેણે પોતાના સોગંદનામામાં કરેલા નિવેદનથી વિરુદ્ધ સાક્ષી આપી છે. વધુમાં જણાવવામાં આવ્યું કે તેની સાક્ષીમાં તેણે એ નથી જણાવ્યું કે રાત્રે ૧૧:૩૦ વાગ્યે ટોળું આવ્યું હતું, જ્યારે પ્રાથમિક માહિતી અહેવાલમાં તેણે એમ જણાવ્યું છે, તેથી સાક્ષીએ પ્રાથમિક માહિતી અહેવાલમાં કરેલું પોતાનું નિવેદન પોતે જ નકારી કાઢ્યું છે. જણાવવામાં આવ્યું કે ઉક્ત સાક્ષીએ કહ્યું છે કે ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ નજીકના ગામોના લોકોના ટોળાએ શેખવાસ પર હુમલો કર્યો હતો કે કેમ તે કહેવાની સ્થિતિમાં તે નથી, પરંતુ સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ ૬ઠ્ઠી નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના તેના સોગંદનામામાં તેણે જણાવ્યું હતું કે પડોશી ગામોના લોકોનું એક મોટું ટોળું પણ આ હુમલામાં સામેલ થયું હતું, એમ તેણે સ્વીકાર્યું છે. દલીલ કરવામાં આવી કે ઉલટ–તપાસ માં સાક્ષીએ આ હકીકતનો ઇનકાર કર્યો છે કે તેણે સવારે ૯:૩૦ વાગ્યે પ્રાથમિક માહિતી અહેવાલ નોંધાવ્યો હતો અને કહ્યું છે કે તે આશરે ૧૨ વાગ્યે નોંધાયો હતો. સાક્ષીની ઉલટ–તપાસ નો સંદર્ભ લેવાયો, જેમાં સાક્ષી સમક્ષ સૂચનો મુકાયા હતા જેથી રેકોર્ડ પર આ હકીકત લાવી શકાય કે હકીકતમાં સોગંદનામાઓ અગાઉથી જ તૈયાર કરી દેવામાં આવ્યા હતા અને તેમની વિષયવસ્તુ સમજ્યા વિના તેઓએ તેના પર સહી કરી હતી. વધુમાં જણાવવામાં આવ્યું કે સાક્ષીએ પોતાની ઉલટ–તપાસ માં કહ્યું છે કે તેણે મનુભાઈ, અકબરમિયા નથુમિયા, રસૂલમિયા નન્નુમિયા, જમાલભાઈ દોસભાઈ, દિલશાજમિયા દરજી અને કેસરમિયાનાં ઘરો સળગતાં જોયાં હતાં, જેથી દલીલ કરવામાં આવી કે રસૂલમિયા,

દિલશાજમિયા અને જમાલમિયા દોસભાઈના શેખ મહોલ્લામાં કોઈ ઘર નથી, જ્યારે સાક્ષી કહે છે કે તેમના ઘરો તેના ઘરની સામે છે. જણાવવામાં આવ્યું કે સાક્ષીએ ઇનકાર કર્યો છે કે પ્રાથમિક માહિતી અહેવાલમાં તેણે ડાહ્યાાભાઈ વણાભાઈ, બાબુભાઈ વણાભાઈ, કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, કાનુભાઈ જોએતાભાઈ, જયંતીભાઈ મંગલદાસ અને જોએતાભાઈ રામભાઈનાં નામ આપ્યાં ન હતાં, પરંતુ જ્યારે તેનું ધ્યાન પ્રાથમિક માહિતી અહેવાલ તરફ દોરવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે સ્વીકાર્યું કે ઉક્ત નામો લખવામાં આવ્યા નથી. જણાવવામાં આવ્યું કે પોતાની ઉલટ–તપાસ માં સાક્ષીએ ઇનકાર કર્યો છે કે રમેશભાઈ ગંગારામ અને રમેશભાઈ રામભાઈ એક જ વ્યક્તિ છે અને તેણે જણાવ્યું છે કે તેઓ બંને ભાઈઓ છે. જણાવવામાં આવ્યું કે તપાસ દરમિયાન એ જણાયું છે કે આવી બંને વ્યક્તિઓ એક જ વ્યક્તિ છે. સાક્ષીની ઉલટ–તપાસ નો પણ સંદર્ભ લેવાયો, જેમાં તેણે જણાવ્યું છે કે ગામમાં અશ્વિનભાઈ બળદેવભાઈ નામના બે વ્યક્તિઓ છે અને તેણે અશ્વિનભાઈ બળદેવભાઈ બોથમ નામ આપ્યું છે. દલીલ કરવામાં આવી કે ગામ સરદારપુરામાં અશ્વિનભાઈ બળદેવભાઈ નામના બે વ્યક્તિઓ છે અને બંનેને આરોપી તરીકે જોડવામાં આવ્યા હતા. સાક્ષીની ઉલટ–તપાસ નો સંદર્ભ આપીને જણાવવામાં આવ્યું કે ૯મી મે, ૨૦૦૮ના રોજ એસઆઈટી સમક્ષ આપેલા તેના નિવેદનમાં તેણે રમેશભાઈ રામભાઈ, દશરથભાઈ અંબાલાલ, બાબુભાઈ વણાભાઈ, કાનુભાઈ જોએતાભાઈ, જોએતાભાઈ રામભાઈ, રમેશભાઈ કાંતિભાઈ, બળદેવભાઈ રણછોડભાઈ, સુરેશભાઈ બળદેવભાઈ, રમેશભાઈ પભાભાઈ, ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈ, માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ, રમેશભાઈ કાંજીભાઈ, પ્રહલાદભાઈ જગાભાઈ,

અશ્વિનભાઈ જગાભાઈ અને વિષ્ણુભાઈ પ્રહલાદભાઈનાં નામ આપ્યાં નથી અને તે વિરોધાભાસ રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવ્યો છે તથા તપાસ અધિકારીની સાક્ષી દ્વારા સાબિત કરવામાં આવ્યો છે.

૨૮.૫ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૧૧૦ કાકુસિંહ રણજિતસિંહ વાઘેલા, તપાસ અધિકારી (પોલીસ),ની સાક્ષીનો ઉલ્લેખ કરતાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે એક ચૂક પ્રકાશમાં આવી છે, જે મુજબ આ સાક્ષીએ ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના સાંજના સમયે ગામમાં ફરતા પટેલોના ટોળા અંગે, તેમજ રાજેશભાઈ પુણાભાઈએ પોતાના કેબિનની નીચે પેટ્રોલથી ભીનું કરેલું ચીંથરું મૂક્યું હોવાનું, અને બસીરાબીબીએ ભજિયા કથા તેને સંભળાવ્યાની ઘટના અંગે હકીકતો જણાવેલી નથી. જણાવવામાં આવ્યું હતું કે તપાસ અધિકારીએ સ્વીકાર્યું છે કે પ્રથમ માહિતી આપનારએ કહ્યું હતું કે પહેલું ટોળું ૧૧:૩૦ વાગ્યે આવ્યું હતું અને તેની સાક્ષીમાં પરા ૧૩, ૧૪, ૧૫ અને ૧૬માં જણાવેલી તમામ હકીકતો ૨જી માર્ચ, ૨૦૦૨ની પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં તથા ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં જણાવેલી નથી. તપાસ અધિકારી (પોલીસ)ની પ્રતિવિચારણામાં બહાર આવ્યું છે કે પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં પ્રથમ માહિતી આપનારએ ટોળાના સભ્યો દ્વારા કરાયેલા ઉદ્ધારો અંગે કોઈ ઉલ્લેખ કર્યો નથી, તેમજ પોતાના જીવ બચાવવા માટે મહલ્લાના લોકો તેના ઘરમાં ઘૂસ્યા હતા અને પટેલોએ તેમના પર પથ્થરમારો કરતાં તથા દરવાજો તૂટતાં તમામ લોકોએ મહમૂદમિયાના ઘરમાં આશ્રય લીધો હતો, વગેરે બાબતે પણ તેણે કોઈ હકીકત જણાવી નથી.

૨૮.૬ આ સાક્ષીની સાક્ષીનું સત્યતા અંગે, વિદ્વાન વકીલે નીચે મુજબ રજૂઆત કરી છે: –

ફરિયાદકર્તા દ્વારા જણાવ્યા મુજબ એફ.આઈ.આર.નો સમય ૧૨ વાગ્યા છે અને ૯:૩૦ પૂર્વાહ્ન નથી, અને કારણ કે તે સ્પષ્ટ તથા અસ્પષ્ટતા રહિત છે, તેથી તેનું અર્થઘટન અથવા સ્પષ્ટીકરણ કરવાનો કોઈ પ્રશ્ન ઉદ્ભવતો નથી.

ગલ્લા અને કેબિન્સને સળગાવી દેવાની ઘટના અંગે, જે ૨૮મી ફેબ્રુઆરીએ સરદારપુરા ા પટેલ સમાજ દ્વારા બે પીએસઆઇની હાજરીમાં ઘટી હોવાનું, ફરિયાદીને મુદ્દા નં. ના તબક્કામાં રજૂ કરવામાં આવે છે.

પેટ્રોલમાં પલાળેલાં લૂગડાંને તેના કેબિનની નીચે મૂકવામાં આવ્યા હોવાની સિદ્ધાંતની રજૂઆત પણ મુદ્દા નં. ના તબક્કામાં કરવામાં આવી હતી।

સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ સોગંદનામામાં, બીજા મુલાકાતની કહાણી અને સરપંચ કનુભાઈ જોયતાભાઈ દ્વારા કરાયેલા ઉચ્ચારણો પ્રથમ વખત રજૂ કરવામાં આવ્યા છે.

સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષના સોગંદનામામાં, નારણ લલ્લુ, ધારાસભ્ય દ્વારા યોજાયેલી બેઠક તથા તેમના દ્વેષસભર ભાષણ અંગેની હકીકતો પ્રથમ વખત રજૂ કરવામાં આવી છે.

ભાજિયા સિદ્ધાંત પ્રથમ વખત વિલંબિત તબક્કે રજૂ કરવામાં આવ્યો છે.

સાક્ષીએ ટોળકીના આગમનના સમય અને પોલીસ દ્વારા કરવામાં આવેલી ગોળીબારી સંબંધિત તથ્યોનો ઇનકાર કર્યો છે. – સાક્ષીએ મુખ્ય ઘટનાક્રમની ઘટનાઓનો ક્રમ મુદ્દા નં. લી નાખ્યો છે.

સાક્ષીએ પોતાના સોગંદનામામાં મેમૂદમીયાના ઘરના અંદર મૃતદેહોના ઢગલા નીચે પોતે હોવા અંગે એવી અવિશ્વસનીય વિગતો આપી છે કે મૃતદેહોની ચામડી તેની સાથે ચોંટી ગઈ હતી અને તેણે અદાલત સમક્ષ શપથપૂર્વક એવું નિવેદન કર્યું હતું કે ઈજાના કારણે તે નીચે પડી ગયો હતો. આ બે આવૃત્તી ોમાંથી, સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે સોગંદનામામાં કરાયેલાં નિવેદનો સાચાં છે, જેનો અર્થ એ થાય છે કે અદાલત સમક્ષ શપથપૂર્વક કરાયેલું નિવેદન ખોટું છે.

એવું માનવું અત્યંત મુશ્કેલ છે કે જ્યારે જીપ સળગાવવામાં આવી હતી ત્યારે ઘરમાં વીસ લોકો હાજર હતા, ટોળું મહોલ્લામાં ફેલાઈ ગયું હતું અને તેના સિવાયના તમામ વીસ જણ મહેમૂદમિયા ના ઘેર ગયા હતા.

સાક્ષીએ કરેલી સ્વીકૃતિ કે વિવાદિત મકાનના પાછળના ભાગે આશરે ૫૦૦ થી ૭૦૦ લોકોનો ટોળો હતો, તે બચાવ પક્ષના સંસ્કરણને સમર્થન આપે છે.

વધુમાં, સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ સોગંદનામામાં પાડવામાં આવેલી કે સંલગ્ન ગામોના ટોળાની સંડોવણી અંગેની સ્વીકૃતિ, બચાવ પક્ષના આવૃત્તી ને વધુ મજબૂત બનાવે છે.

આ વિલક્ષણ છે કે ફરિયાદમાં ૨૮ વ્યક્તિઓના સંપૂર્ણ નામ આપ્યા પછી પણ, સાક્ષી તેમમાંથી ઓછામાં ઓછા ૨૫ની ઓળખ કરી શક્યો નહોતો.

સાક્ષીએ પોતાની સાક્ષીમાં છ નામો ઉમેર્યાં છે, જેનો ઉલ્લેખ તેણે ફરિયાદમાં કર્યો નહોતો.

ઉપરોક્ત તથ્યોના સંદર્ભમાં એ માનવું મુશ્કેલ છે કે તે ઉપરોક્ત ઘટના સમૂહનો નજરે જોનાર સાહેદ ી હતો.

એવું માનતાં કે તે ત્યાં હતો, પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ તેણે ઘટનાનું સાચું આવૃત્તી આપ્યું નથી અને ઘટનાનું મૂળ, તેમજ આરોપીની ભાગીદારી અને સંડોવણી દબાવી દીધી છે. તેથી, ઉક્ત સાક્ષીને વિશ્વસનીય અને ભરોસાપાત્ર માનવો જોખમજનક છે.

૨૮.૭ વિશ્લેષણ: આ સાક્ષીના નિવેદનમાંથી જણાય છે કે તેણે વાણિજ્ય આપ્યું છે કે ૨૮મીએ સાંજે લગભગ ૭:૦૦ વાગ્યે, શ્રી રાઠોડ અને શ્રી પરમારની ઉપસ્થિતિમાં પટેલોની એક ટોળકી દ્વારા બજારમાં મુસ્લિમો તથા અન્ય સમુદાયોના બે થી ત્રણ કેબિન સળગાવવામાં આવ્યા હતા અને ત્યારબાદ ં. ચાર થી પાંચ પટેલો તેમના મોહલ્લાના ખૂણે આવ્યા હતા અને રાજેશભાઈ પુનાભાઈએ પોતાના કેબિન નીચે પેટ્રોલમાં ભીંજાયેલો ચીથડો મૂક્યો હતો અને તે ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા હતા અને ત્યારબાદ ં. તે ત્યાં ગયો હતો અને જોયું હતું કે ચીથડો પેટ્રોલથી ભીંજાયેલો હતો અને તેણે તે લઈ જઈ ફેંકી દીધો હતો. તેણે બસીરાબીબી દ્વારા તેને સંભળાવવામાં આવેલી ભજિયા–કથાની બાબતે પણ વાણિજ્ય આપ્યું છે. સાક્ષીએ પોતાના નિવેદનમાં જણાવ્યું છે કે તેણે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ અરજી કરી હતી અને ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના રોજ સર્વોચ્ચ અદાલતમાં રજૂ કરવા માટે સોગંદનામું કર્યું હતું. આશ્ચર્યજનક રીતે, વિદ્વાન વિશેષ જાહેર અભિયોજકે આ દસ્તાવેજોને આંકિત કરવા અદાલત સમક્ષ વિનંતી કરી હતી, જે વિનંતીનો બચાવ પક્ષ દ્વારા વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો અને અદાલત દ્વારા તેને નામંજૂર કરવામાં આવી હતી. રેકોર્ડ પરથી ઉદ્ભવતા તથ્યો પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે સાક્ષીઓ દ્વારા કરાયેલા સોગંદનામાઓનો પ્રશ્નિત ગુનામાંની તપાસ સાથે કોઈ સંબંધ નથી. આ તો માત્ર તપાસ સિવાયના

હેતુઓ માટે સાક્ષીઓ દ્વારા કરાયેલા નિવેદનો છે, અને તે પણ એવા તબક્કે જ્યારે તપાસ પૂર્ણ થઈ ચૂકી હતી અને આરોપપત્ર પણ પહેલેથી જ દાખલ થઈ ગયું હતું. ફ.પ.સા. ૧૧૨ ગૌતમકુમાર વિશ્નુભાઈ બરોટ, તપાસ અધિકારી (એસ.આઈ.ટી.)ની વાણિજ્યનું અવલોકન દર્શાવે છે કે તેના ઉલટ–તપાસમાં બચાવ પક્ષે સ્પષ્ટ કર્યું છે કે આ સોગંદનામાઓ સાક્ષીઓ દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવ્યા નહોતા; તેમાં ખોટા નિવેદનો તેમજ સાક્ષીઓ દ્વારા વાસ્તવમાં ન જણાવાયેલા તથ્યોનો સમાવેશ હતો; અને તેમાં દર્શાવાયેલા તથ્યો સાક્ષીના સર–તપાસ માં જણાવાયેલા તથ્યો સાથે અસંગત હતા. નોંધનીય છે કે આ સ્થિતિ છતાં, કોઈ અસમજૂતદાર કારણસર, આવા સોગંદનામાઓનો તપાસ સાથે કોઈ સંબંધ ન હોવા છતાં, તપાસ અધિકારીએ તેમને આરોપપત્રના દસ્તાવેજો સાથે મૂક્યા હતા અને વધુમાં, વિદ્વાન વિશેષ જાહેર અભિયોજકે આવા સોગંદનામાઓને રેકોર્ડ પર લાવવા અને તેમને આંકિત કરાવવાનો નિષ્ફળ પ્રયાસ કર્યો હતો. ત્યારબાદ ં. , પ્રોસિક્યુશને સોગંદનામાઓને રેકોર્ડ પર લાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો તે હકીકતને ધ્યાને લઈ, બચાવ પક્ષે સાક્ષીઓને તેમના સોગંદનામાઓમાં કરાયેલા નિવેદનો અંગે ઉલટ–તપાસ કર્યું હતું, જાણે કે તે નિવેદનો પુરાવા અધિનિયમની ધારા ૧૪૫ હેઠળ વિસંગતિ દર્શાવવા માટે વિચરાયેલ પૂર્વ નિવેદનો હોય, અને આવા વિસ્તૃત ઉલટ–તપાસ સામે ન તો વિદ્વાન વિશેષ જાહેર અભિયોજક દ્વારા અને ન તો અદાલત દ્વારા કોઈ વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો.

૨૮.૮ સાક્ષીને આંક ૧૫૩/૨ પર પ્રથમ માહિતી અહેવાલ બતાવવામાં

આવ્યો, ત્યારે તેણે જણાવ્યું કે તેની સહી પાના ૨, ૪ અને ૫ પર છે તથા તે મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલ ખાતે તેના દ્વારા આપવામાં આવેલી ફરિયાદ છે. પોલીસએ તેની ઉપસ્થિતિમાં સહી કરી છે અને ફરિયાદ તેના દ્વારા આપવામાં આવી હતી. તે તબક્કે, બચાવપક્ષે પ્રથમ માહિતી અહેવાલને આંક તરીકે સ્વીકારવામાં વાંધો ઉઠાવ્યો હતો, જ્યાં અદાલતે નોંધ્યું કે તેણે નિવેદન આપ્યું છે કે તેણે મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલ ખાતે ફરિયાદ આપી હતી અને તે તેના જણાવ્યા મુજબ લખવામાં આવી છે તથા તેણે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ પર પોતાની સહી સ્વીકારી છે; તેથી, આ તમામ પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતાં, તેને તાત્કાલિક આંક નંબર આપવો યોગ્ય જણાય છે અને તે મુજબ, પ્રથમ માહિતી અહેવાલને તાત્કાલિક આંક નંબર ૪૮૭ આપવામાં આવ્યો.

૨૮.૯ આ સાક્ષીની જેરપહેલમાં તેણે જણાવ્યું છે કે જમાલભાઈ દોસભાઈએ સોગંદનામાં તૈયાર કરાવવા માટે તેમને લઈ ગયા હતા અને સોગંદનામાં તૈયાર કર્યા મુદ્દા નં. તેમણે તે જમાલભાઈ દોસભાઈને સોંપી દીધાં હતા. તેણે સિટીઝન ફોર જસ્ટિસ એન્ડ પીસના કાર્યાલયમાં ગયો હોવાની તથા તીસ્તા સેતલવાડને ત્રણથી ચાર વખત મળ્યો હોવાની પણ કબૂલાત કરી છે. તેને અંગ્રેજી વાંચતા આવડતું નથી અને પ્રારૂપ સોગંદનામું તેણે ગુજરાતીમાં તૈયાર કર્યું હતું, જેને પછી ટાઇપિસ્ટે અંગ્રેજીમાં અજુબાની આપવામાં આવી કર્યું હતું. તેની જેરપહેલમાંથી (પેરા ૨૪) વધુમાં એ પણ બહાર આવ્યું છે કે તેણે કબૂલ્યું છે કે પોતાના સોગંદનામાના પેરા ૩૯માં તેણે જણાવ્યું હતું કે તેણે આ નિવેદન પોતાની સ્વેચ્છાએ અને તેના

અંતરાર્થને સંપૂર્ણપણે સમજીને આપ્યું હતું. તેણે પત્રકાર/માનવાધિકાર કાર્યકર તીસ્તા સેતલવાડના ટેલિફોન પર વિગતવાર પૂછપરછના આધારે, શ્રી રઈસખાન અઝીઝખાન પઠાણની હાજરીમાં આ નિવેદન કર્યું હતું. તેથી, સાક્ષીએ તેનો ઈનકાર કર્યો હોવા છતાં, તેની જેરપહેલમાંથી બચાવ પક્ષે એવા તથ્યો બહાર લાવ્યા છે, જે સ્થાપિત કરે છે કે સોગંદનામામાં સમાવિષ્ટ નિવેદનો તીસ્તા સેતલવાડ દ્વારા ટેલિફોન પર વિગતવાર પૂછપરછના આધારે કરવામાં આવ્યા હતા.

૨૮.૧૦ આ સાક્ષીના નિવેદનનું અવલોકન કરતાં જણાય છે કે તેણે સુંદરપુર ખાતે મુકેશ મધાભાઈ દ્વારા બોલાવવામાં આવેલી કોઈ બેઠક અંગે કોઈ સંદર્ભ આપ્યો નથી, છતાં આ બાબતે તેની જરાપરિક્ષા કરવામાં આવી છે. તેના એફિડેવિટની સામગ્રી અંગે એવા મુદ્દાઓ પર તેની જરાપરિક્ષા કરવામાં આવી છે કે જેમનો ઉલ્લેખ તેણે પોતાની મુખ્ય પરીક્ષામાં પણ કર્યો નહોતો; જો એફિડેવિટને કલમ ૧૪૫ હેઠળ પૂર્વ નિવેદન તરીકે અથવા પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૫૫ની પેટા–કલમ (૩) હેઠળ પૂર્વવર્તી નિવેદન તરીકે માનવામાં આવ્યું હોત, તો તેવી પરિસ્થિતિમાં આ અનુમતિ આપી શકાત ન હોત, અને એફિડેવિટની સામગ્રી અંગે તેની જરાપરિક્ષા દરમિયાન સાક્ષીએ કરેલ સ્વીકારોના આધારે નવા તથ્યો રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવ્યા છે. આશ્ચર્યની બાબત એ છે કે વિશેષ જાહેર અભિયોજક કે નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશ, બંનેમાંથી કોઈએ પણ, આવી જોગવાઈઓની પરિધિમાં આવતાં મુદ્દાઓ પૂરતી જરાપરિક્ષાને મર્યાદિત કરવી યોગ્ય ગણાવી નથી.

૨૮.૧૧ આ સાક્ષીની જિહ્વા–જાંચ દરમિયાન એ બહાર આવ્યું કે તેણે પોતાના ઘરના ફાટકની અંદરથી ભીડને બચ્છુમિયાની જીપ સળગાવતા જોઈ હતી, જ્યાંથી તે ભીડને જોઈ શકતો હતો, પરંતુ ભીડ તેને જોઈ શકતી નહોતી. ત્યારબાદ ં. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તેના ઘરમાં કોઈ ફાટક નથી. એ પણ બહાર આવ્યું છે કે જ્યારે બચ્છુમિયાની જીપ સળગાવવામાં આવી હતી, ત્યારે ભીડ મહેમૂદમિયાના ઘર સુધી ફેલાઈ ગઈ હતી અને તે સમયે તેના ઘરમાં તેના પરિવારજનો તથા મહોલ્લાના સભ્યો સહિત લગભગ વીસ વ્યક્તિઓ હાજર હતા.

૨૮.૧૨ આ સાક્ષીની જુબાનીમાંથી એવું જણાય છે કે પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં કરાયેલા નિવેદનો અંગે તેને સામનો કરાવતી વખતે, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ના ઉપબંધોનું યોગ્ય રીતે પાલન કરવામાં આવ્યું હતું, જે તેનું નિવેદન દર્શાવે છે, અને તેણે કંઈક જણાવ્યું હોવાનું ઇનકાર કર્યા મુદ્દા નં. જે લેખનભાગ દ્વારા તેને વિરોધાભાસિંત કરવાનો પ્રયાસ કરવામા આવ્યો હતો તે ભાગ તેને બતાવવામાં આવ્યો હતો. તેમ છતાં, પોલીસ નિવેદનો બાબતે, નિવેદનના નોંધાણામાંથી એ સ્પષ્ટ થતું નથી કે જે નિવેદનના અંશો વડે સાક્ષીને વિરોધાભાસિંત કરવાનો પ્રયાસ કરવામા આવ્યો હતો, તે ખરેખર તેને રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા કે નહીં. તેમ છતાં, અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલે રજૂ કર્યું છે કે નીચલી અદાલત પુરાવા સામાન્ય રીતે આ જ રીતે નોંધે છે. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે સાક્ષીના ધ્યાનમાં લાવવામાં આવતું લખાણ અવતરણ ચિહ્નોમાં મૂકવામાં આવે છે, જે આ અદાલતે ૧૯૮૪ જીએલએચ પકઙમાં (રાજ્ય ગુજરાત વિ.

માધા ભાણા) માં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતોને અનુરૂપ છે, જેમાં અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

"[૧૩] આ ચુકાદો આપતા પૂર્વે, અમે અહીં નોંધવા ઈચ્છીએ છીએ કે સાક્ષીઓની સાક્ષી નોંધતી વખતે, ખાસ કરીને પોલીસ નિવેદનો સંબંધિત છૂટક બાબતો/વિરોધાભાસોના સંદર્ભમાં, વિદ્વાન વધારાના સત્ર ન્યાયાધીશે જટિલ વાક્યોનો ઉપયોગ કર્યો છે. આ કારણે, સાક્ષીએ પોલીસ સમક્ષ શું કહ્યું હતું અને શું છૂટ્યું હતું તે નિશ્ચિત કરવા અમારે પોલીસ નિવેદનો પર નજર દોડાવવી પડી. જો વિદ્વાન વધારાના સત્ર ન્યાયાધીશે સાક્ષ્યના આ ભાગને અલગ અલગ અનુચ્છેદોમાં સરળ વાક્યોમાં નોંધ્યો હોત, તો આ ટાળી શકાય તેમ હતું. આવી છૂટક બાબતો અને/અથવા વિરોધાભાસો સરળ વાક્યોમાં નોંધવા જોઈએ અને તે અત્યંત ચોક્કસ તથા સ્પષ્ટ હોવા જોઈએ, જેથી સાક્ષીએ પોલીસ સમક્ષ શું જણાવ્યું છે અને પોલીસ સમક્ષ શું જણાવ્યું નથી તેની સ્પષ્ટ સમજ મળી રહે. ઉદાહરણ તરીકે, ડાહ્યાાભાઈ ભગવાનભાઈના નિવેદનના અનુચ્છેદ ૧૧માં, આંક ૧૩, નીચે મુજબ નોંધવામાં આવ્યું છે :

વાહ, અગિયાર, જીવીએલ વીજી પમ,લ;ડીએં વાહ, બ્ફીવ્જિએં, જ્યલિ ૪ કે સીસીવશરેએ ચર જાગ્યાનાં સમારે, હસિનાએએડમ પાડિ ક નોદો મારી બાને મારી છે. તેએમ સાગેલીનેસીં મારા ઘરની બહાર નિકળો. દાઉબેઉ. પણ નિકળેલા પછી આરોપીએ અમને મારવા માટે ઝરી બતાવી. એટલે અમો પાછા ગયા....

પકેએલ એન; ૫\એનઝેડ ડીએલજીએલ૮[સીએચએસએનએફવી[એસ æ]\૪ સીએકેએફ ડીએફડીએફ વીજીએમ ડીએફડીએમ એચટીએમ ઝ æ મ કેએપૃચ્ચ

હવે, "વી[જે]\ એજીઆઇ]\ જિવાયલ" શમુદ્દા નં. સમૂહ એવો છાપ ઉપજાવે છે કે

સાક્ષીએ સ્વીકારી લીધું હતું કે ઘટના ઉપરોક્ત રીતે બની નથી, જ્યારે અદાલત સમક્ષ આપેલા પોતાના નિવેદનમાં સાક્ષીનો સ્પષ્ટ પક્ષ એવો છે કે ઘટના ઉપરોક્ત રીતે જ બની હતી, જોકે નિશ્ચયે, પોલીસ અધિકારીના પુરાવાથી સાબિત થાય તેમ, તેમણે પોલીસ સમક્ષ ઉપર મુજબ નિવેદન આપ્યું નહોતું. ઉલટ–તપાસ ની પ્રવૃત્તિમાંથી એવું જણાય છે કે બચાવ પક્ષ તરફથી આ સૂચન કરવામાં આવ્યું હતું કે ઉપર ગુજરાતી ભાષામાં પુનરુત્પન્ન થયેલ સાક્ષીના કથન મુજબ ઘટના બની નથી અને આગળનું સૂચન એ હતું કે સાક્ષીએ પોલીસ સમક્ષ નિવેદન આપ્યું નહોતું. પ્રથમ, ઉપરોક્ત રીતે ઘટના બની નથી એવું સૂચન નીચેના શમુદ્દા નં. ોમાં નોંધવામાં આવવું જોઈએ:

ccV[જેએફટી બઝલ ગ્યલ સ[અગફજ ડ\[હદ્દફજિફ ડ]હબ અગ[,મ ગચલ\પ cc

ત્યારબાદ ં. , જ્યાં સુધી અવગણના/વિરોધાભાસનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં તેને નીચે મુજબ નોંધવામાં આવવું જોઈએ હતું :

ccV[જેએફટી બીઝેડએલ જીઅેલ વાયલ એસ[પએમ,એલ; રા.રા.જી.અગ્નનું ,બીલાફ્ય]\ હૃલરૂ્યું ગ્યલ્પ cc

ત્યારબાદ ં. પોલીસ સમક્ષ આપેલ નિવેદનના તે અંશનું પુનરુત્પાદન કરવામાં આવ્યું છે, જે અગાઉ પુનરુત્પાદિત કરવામાં આવ્યો છે. આથી સ્પષ્ટ ખ્યાલ મળશે કે બચાવ પક્ષની સૂચના એવી હતી કે ઘટના ઉપરોક્ત રીતે બની નહોતી અને બચાવ પક્ષની વધુ સૂચના એવી હતી કે સાક્ષીએ પોલીસ સમક્ષ આવું નિવેદન આપ્યું

નહોતું. વધુમાં આ સાક્ષીના નિવેદનની પરા ૧૪માં નીચે મુજબ નોંધવામાં આવ્યું છે :

કદી અહીં એવું દર્શાવ્યું નથી કે જ્યારે તેઓ ત્યાં પહોંચ્યા ત્યારે તેમની ઓરડીની બહાર પડેલ હતી. અને તેમની બે દીકરીઓ હસી રહી હતી અને બીજી બહારખાતામાં સૂઈ હતી.દદ

જેરસ પૂછપરછના વલણથી એવું જણાય છે કે બચાવ પક્ષની સૂચના એવી હતી કે ઘટના ઉપર જણાવ્યા મુજબ ગુજરતીમાં દર્શાવેલી રીતે બની હતી અને સાક્ષીએ પોલીસ સમક્ષ એવું નિવેદન આપ્યું હતું।

પુરાવાનો પ્રથમ ભાગ નીચેના શમુદ્દા નં. ોમાં નોંધવામાં આવવો જોઈએ :

સી.સી. વ[જે.એફ.ટી. બી.ઝેડ.એલ. જી.વાય.એલ. એસ[ઝેડ.એમ.એક્સ.જી. વ[ઝેડ.એમ.એક્સ.જી. ડી.જી.[અ[લી એસ.ઝેડ. વ[જે]। ;એફ.।બ।ડી/લ્ગ[સી]। અ।ચઅ।ઝ યુ.આઇ.પી.ઓ. વ્ગ[ત્.ઇએ। પચો।/ઇઓ ત્.ઇએઝ[અઆ.લીઅચ[ઞ્ ટ[ડીજી વોયળ.ડીજી અચઅ।ઝ બ્ફટળા। ;]ત અચતુપ. વ્ગ[ટ[ડીજી અ[ણીફૅળીઅ ો ચસીઉા વ્ગ[ઝેડ.એમ.એક્સ.જી એ[ઊી ઑીયા બ્ફટળા। ;]તી ચટળીપ્પ cc

વધુ નોંધણી નીચે મુજબ હોવી જોઇતી હતી :

સી.સી. વી[જેએફટી બીઝેડએલ જીએવાયએલ એસ[વીએફઝેડઓપિંગ[ડ[। એગફજ જબીટે એચોએમીએ[,મ જીએચ જેલ.સી.પીસી

ત્યારબાદ ં. , તેને નીચે મુજબ નોંધવામાં આવવું જોઈએ હતું :

સી.સી. વી[જે.એફ.ટી. બી.ઝેડ.એલ. જી.વાય.એલ. એસ[પએમ,એલ;

રાબરેગના જવાબમાં મેં નીચે ડીછાબનું લખાવ્યું છે કે.સી.સી.

ત્યારબાદ ં. ઉપર પુનરુત્પાદિત પોલીસ નિવેદનનું ગુજરાતી સંસ્કરણ પુનરુત્પાદિત કરવામાં આવ્યું. ત્યારપછી તેને નીચે મુજબના ચોક્કસ શમુદ્દા નં. ોમાં પણ નોંધવામાં આવવું જોઈતું હતું :

સીસી વી[જેએફટી બીઝેડએલ જીએલ વાય એસ[એચએફઝાર

ગ્લ્સ/લેઇંગે ડ [અણ એગાજ વૈ/લી હુઈઆવેઃ ડેધા ભાણાના જમાયો અ ેજયું

પણ ડેધા પોલીસમાં લખાવ્યું નથી ।સીસી

જો ચૂક અને વિસંગતિઓ ઉપર જણાવ્યા મુજબ નોંધવામાં આવે, તો તે બચાવપક્ષની સૂચના શું હતી તેની સ્પષ્ટ કલ્પના આપશે. તે પરથી સ્પષ્ટ સમજ પડશે કે શું બચાવપક્ષની સૂચના એવી હતી કે સાક્ષીએ કોઈ ચોક્કસ હકીકત જણાવવાનું ચૂકી ગયો હતો અથવા શું કોઈ સાક્ષીએ પોતાની અદાલત સમક્ષની સાક્ષી વિરુદ્ધ કોઈ ચોક્કસ હકારાત્મક નિવેદન આપ્યું હતું. ઉપર પુનઃપ્રસ્તુત કરાયેલા પરા ૧૪માં માનનીય વધારાના સત્ર ન્યાયાધીશે જે રીતે સાક્ષી નોંધ્યો છે, તેમાંથી આવો કોઈ સ્પષ્ટ વિચાર મળતો નથી. અન્ય સાક્ષીઓની સાક્ષીમાં પણ આવા જ જટિલ વાક્યો નોંધાયા છે, પરંતુ તેમને ફરી દોહરાવવાની જરૂર નથી. અમે માત્ર એટલું જ કહેવા ઇચ્છીએ છીએ કે જુબાની દરમ્યાન બચાવપક્ષ તરફથી થયેલી આવી ચૂકો અને/અથવા વિસંગતિઓ તથા સૂચનાઓને સ્પષ્ટ, સરળ અને ટૂંકા વાક્યોમાં નોંધવી ઇચ્છનીય છે, જટિલ વાક્યોમાં નહીં, જેથી જુબાની દરમ્યાન

બચાવપક્ષની સૂચના શું હતી તેની સ્પષ્ટ કલ્પના મળી શકે. આ બાબતમાં સાક્ષી પ્રશ્નોત્તરીના રૂપમાં નોંધવામાં આવે તે પણ ઇચ્છનીય છે, કારણ કે તે જુબાનીમાં શું સૂચવાયું હતું અને સાક્ષીએ શું જવાબ આપ્યો હતો તેની સ્પષ્ટ કલ્પના આપશે.

<u>આદેશ તે મુજબ કરવામાં આવે છે.″</u>

૨૮.૧૩ આ સાક્ષીની સાક્ષીના સત્યાસત્ય અંગે વિચાર કરતાં, તેની જુબાનીમાં મુખ્ય વિસંગતિઓ એ છે કે તેણે કહ્યું છે કે તે આ ઘરેથી બહાર આવ્યો હતો અને મહેમૂદમિયાનાં ઘર નજીક પથ્થર વાગવાથી ઘાયલ થયો હતો, તેમજ તેણે એ પણ કહ્યું છે કે પથ્થરો વાગવાથી તે પોતાના ઘરમાં પડી ગયો હતો અને મહેમૂદમિયાનાં ઘરે જઈ શક્યો નહોતો. આમ, વિસંગતિ એ બાબતે છે કે તે પોતાના ઘરેથી બહાર ગયો હતો કે પછી પોતાના ઘરમાં જ ઘાયલ થઈ ત્યાં જ રહ્યો હતો. દરવાજો તૂટી ગયા પછી ઘરના અંદર રહેલા લોકો બહાર નીકળ્યા હતા કે કેમ, આ બાબતે ઘટનાસ્થળની વિડિયો રેકોર્ડિંગના પરિશીલનથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે ઘરના દરવાજાને નુકસાન પહોંચાડવામાં આવ્યું હતું, જે આ હદ સુધી સાક્ષીની જુબાનીને સ્પષ્ટપણે સમર્થન આપે છે. તેમાંથી વધુમાં એ પણ જણાય છે કે મહેમૂદમિયાનાં ઘર અને આ સાક્ષીના ઘર વચ્ચે થોડું ખુલ્લું સ્થળ છે અને ત્રણ ઘરો છે, જે સીધી લાઇનમાં નથી. અગાઉ નોંધ્યા મુજબ, આ ઘટના રાતના ઘોર અંધકારમાં બની હતી. ઉપલબ્ધ પ્રકાશ ચાંદની, જ્યાં લાઇટ ચાલુ હોઈ શકે એવા ઘરોમાંથી આવતો પ્રકાશ અને સળગતી જીપ તથા સળગતા ઘરોની જ્વાળાઓમાંથી આવતો પ્રકાશ—આ સ્વરૂપનો હતો. સ્થળની ભૂગોળ અને પ્રકાશ મંદ હતો તે હકીકતને ધ્યાનમાં લેતાં, ઇબ્રાહીમમિયાનાં

ઘરના અંદર રહેલા લોકો માટે મહેમૂદમિયાનાં ઘરે પહોંચવું સંપૂર્ણપણે શક્ય હતું. ઉપરાંત, આ સમગ્ર ગુનાની એક વિશિષ્ટ હકીકત એ છે કે મહેમૂદમિયાનાં ઘર પર આગ લગાવવાની ઘટના સિવાય, કોઈ વ્યક્તિ પર વ્યક્તિગત હુમલો થયાની કોઈ ઘટના નથી, તેમજ આરોપીઓમાંથી કોઈએ કોઈ હથિયારનો ઉપયોગ કર્યો હોવાનો પણ કોઈ પુરાવો નથી. તેથી, સાક્ષી જ્યારે કહે છે કે તેના ઘરમાં છુપાયેલા લોકો સરકી સરકી મહેમૂદમિયાનાં ઘરે ગયા હતા, ત્યારે તેની વાતને અવિશ્વસનીય ગણવા માટે કોઈ કારણ નથી. વધુમાં, ઘટના અને આ સાક્ષીની સાક્ષી નોંધવામાં આવવા વચ્ચેના સમયગાળાને ધ્યાનમાં લેતાં, ઘટનાઓના ક્રમ બાબતે થોડીઘણી વિસંગતિ થવી સ્વાભાવિક છે. જે વ્યક્તિનું પોતાનું જીવન અને તેના પરિવારજનોનું જીવન તાત્કાલિક જોખમમાં હોય, તે ઘટનાઓના ક્રમને બરાબર નોંધે તેવી શક્યતા ઓછી જ હોય; તેની વધુ ચિંતા પોતાની તથા પોતાના પરિવારજનોની સલામતી અંગે જ હોય. આવી પરિસ્થિતિઓમાં, કેટલીક નાની વિસંગતિઓને અતિશય મહત્ત્વ આપી સાક્ષીની વિશ્વસનીયતાને ખંડિત કરવાનો પ્રયત્ન કરવો યોગ્ય નથી. ભરવાડા ભોગીનભાઈ હિરજીભાઈ વિ. ગુજરાત રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૩ એસ.સી. ૭૫૩ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે, અન્ય બાબતો સાથે, એવું ઠરાવ્યું છે કે સામાન્ય રીતે સાક્ષી પાસેથી ટૂંકા સમયગાળામાં અથવા ઝડપથી અનુક્રમે બનતી ઘટનાઓના ક્રમને ચોક્કસપણે યાદ રાખવાની અપેક્ષા રાખી શકાય નહીં. પછીથી પૂછપરછ કરવામાં આવે ત્યારે સાક્ષી ગૂંચવાઈ જવાની અથવા વાતો ભેળવી દેવાની શક્યતા ધરાવે છે. સાક્ષી, ભલે સંપૂર્ણપણે સત્યવાદી હોય, તો પણ અદાલતી વાતાવરણ અને વકીલ દ્વારા કરવામાં આવતી તીવ્ર પ્રતિપરીક્ષાથી દબાઈ જવાની શક્યતા રહે છે અને

ગભરાટના કારણે હકીકતો ભેળવી દે, ઘટનાઓના ક્રમ બાબતે ગૂંચવાઈ જાય અથવા તત્ક્ષણ કલ્પનાથી વિગતો ભરી દે. સાક્ષીનું અંતર્મન ક્યારેક નિરર્થક દેખાઈ પડવાનો અથવા અવિશ્વસનીય ગણાઈ જવાનો ભય હોવાથી, તેમ છતાં તેણે જોયેલી ઘટનાનું સાચું અને ઈમાનદાર વર્ણન આપતો હોય, ત્યારે પણ તે રીતે કાર્યરત થઈ જાય છે. કદાચ આ તત્ક્ષણ સક્રિય થયેલી એક પ્રકારની મનોવૈજ્ઞાનિક રક્ષણ–પદ્ધતિ હોય.

૨૮.૧૪ તેમ છતાં, એક મહત્વપૂર્ણ પાસું, જેને અવગણી શકાય નહીં, તે એ હકીકત છે કે બચાવ પક્ષે આ સાક્ષીની સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ દાખલ કરવા માટેના સોગંદનામામાં તેણે કરેલા નિવેદનો અંગે જપ્ત પૂછપરછ કરી છે. જો કે એ સાચું છે કે સોગંદનામાની મૂળ નકલ ક્યાં છે તે કોઈ પણ સાક્ષીને જાણમાં નથી, તથા તે વાસ્તવમાં સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ અને કયા કાર્યવાહીમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે કેમ તે પણ અજ્ઞાત છે, અને તેની કોઈ પ્રમાણિત નકલ પણ રજૂ કરવામાં આવી નથી, તેમ છતાં જ્યારે સાક્ષી તેના દ્વારા સોગંદનામું બનાવ્યાની બાબત જ નહીં, પણ તેની સામગ્રીને પણ તેની જપ્ત પૂછપરછમાં તેની સમક્ષ મૂકવામાં આવેલા હદ સુધી સ્વીકારી લે છે, ત્યારે આવી સાક્ષીને અવગણાવી શકાય નહીં. ઉપર નોંધાયેલા કારણોને ધ્યાનમાં લેતાં, સોગંદનામાને સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા ખંડિત કરવા માટેનું પૂર્વ નિવેદન ગણવામાં આવશે, જેટલા અંશે તેમાં રહેલા નિવેદનો પુરાવા અધિનિયમની ધારા ૧૫૫ની પેટા–કલમ ૩ (૩) મુજબ વિરોધાભાસ દર્શાવવા યોગ્ય આ સાક્ષીના જુબાનના કોઈપણ ભાગ સાથે અસંગત હોય.

૨૮.૧૫ આ સાક્ષીના નિવેદનનું સાદું વાંચન કરતાં જ સ્પષ્ટ થાય છે કે એક અત્યંત ચોંકાવનારી બાબત એ છે કે તેણે સ્વીકાર્યું છે કે સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના તેના સોગંદનામામાં તેણે સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું હતું કે તે ઘટનાસ્થળે જે ઘર હતું, તેની અંદર હતો અને તેને તેના નજીકના તથા પ્રિયજનોના મૃતદેહોના ઢગલા નીચેથી બહાર કાઢવામાં આવ્યો હતો તેમજ તેમના શરીર પરથી ચામડી તેના શરીરે ચોંટેલી હતી. આમ, સાક્ષીએ અદાલત સમક્ષ આપેલું નિવેદન ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત સોગંદનામામાં કરાયેલ કથનોને સ્પષ્ટપણે વિરુદ્ધ છે. એટલું જ નહીં, સાક્ષીએ સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું છે કે મુખ્ય પુછપરછ દરમિયાન તેણે જણાવ્યું હતું કે તે મોહમ્મદમીયાના ઘરની અંદર જવાની સ્થિતિમાં નહોતો, જ્યારે તેના સોગંદનામાના પરિચ્છેદ ૨૧માં તેણે તેનાથી વિરુદ્ધ કથન કર્યું છે, અને આ બન્નેમાંથી સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષના સોગંદનામામાં જે જણાવાયું છે તે સાચું છે. તદુપરાંત, વધુ ઉલટ–તપાસ દરમિયાન પણ સાક્ષીએ ઘટનાના સમયે મોહમ્મદમિયાના ઘરની બહાર હોવાના પોતાના મૂળ સંસ્કરણને પુનઃ દૃઢપણે વળગી રહ્યો હતો, તેમ છતાં સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવાના હેતુસર કરાયેલા સોગંદનામામાં શપથપૂર્વક કરાયેલા કથનો સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા અંગે ગંભીર શંકા ઉપજાવે છે.

૨૮.૧૬ તેમ છતાં, મુખ્ય પુછપરછ અને સાક્ષીઓની ઉલટ–તપાસના અવલોકનથી, સોગંદનામાં દર્શાવેલ હકીકત સિવાય, અદાલતના મતે સાક્ષીઓનું પુરાવું વિશ્વસનીયતા દર્શાવે છે; છતાં પણ, એટલું પણ તેટલું જ સાચું છે કે આ કેસ

સાથે સંબંધિત કોઈ કાર્યવાહીમાં સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ તે જ રજૂ કરવાના હેતુથી કરવામાં આવેલા સોગંદનામામાં શપથપૂર્વક આપેલા નિવેદનમાં સાક્ષીએ એવા નિવેદનો કર્યા છે, જે કેટલાક અંશે અદાલત સમક્ષ આપેલી સાક્ષીમાં જણાવેલી વાતથી સંપૂર્ણપણે વિરુદ્ધ છે. વિરોધાભાસના અંશે, બંને નિવેદનો, એટલે કે સોગંદનામામાં કરાયેલું નિવેદન અને અદાલત સમક્ષ કરાયેલું નિવેદન, એકસાથે ટકી શકે તેમ નથી. જો એક સાચું હોય, તો આવશ્યક અનુસંગરૂપે બીજું ખોટું હોવું જ પડે. તેથી, સોગંદનામેમણાું એ નિવેદન કે સાક્ષી રૂમની અંદર હતો અને મૃતદેહોના ઢગલા નીચેમાંથી બહાર કાઢવામાં આવ્યો હતો, તથા એ નિવેદન કે સાક્ષી પર પથ્થર વાગ્યો હતો અને તે પોતાના ઘરની નજીક પડી ગયો હતો અને તેથી, ઘરની અંદર નહોતો, આ બંને પરસ્પર વિરોધાભાસી છે અને એકસાથે ટકી શકે તેમ નથી.

૨૮.૧૭ નોંધનીય છે કે જો કે સોગંદનામામાં કરાયેલા નિવેદનોને સાક્ષીઓને વિરોધાભાસિત કરવા માટે પુરાવા અધિનિયમની ધારા ૧૪૫ હેઠળના નિવેદનો ગણવામાં ન આવે, જેમ ઉપર ઠરાવવામાં આવ્યું છે, તેમ છતાં પુરાવા અધિનિયમની ધારા ૧૫૫ની કલમ (૩) હેઠળ, વિરોધાભાસ માટે યોગ્ય એવા સાક્ષ્યના કોઈપણ ભાગને અસંગત એવા પૂર્વ નિવેદનના પુરાવાથી, સાક્ષીની વિશ્વસનીયતાને ખંડિત કરવા માટે તેનો ઉપયોગ થઈ શકે છે. અદાલત સમક્ષ નિરાકરણ માટેનો પ્રશ્ન એ છે કે શું સાક્ષીએ સ્વીકારેલું સોગંદનામેમણાું નિવેદન એટલા અંશે તેની સાક્ષીને ખંડિત કરે છે કે તેને અસ્વીકારવું પડે અને તેના પર આધાર રાખી શકાય નહીં.

૨૮.૧૮ વર્તમાન કેસમાં, સાક્ષીએ સોગંદનામામાં આપેલ નિવેદનો પુરાવાના તે ભાગ સાથે સ્પષ્ટ રીતે અસંગત છે, જેમાં તેણે જણાવ્યું છે કે તે પોતાના ઘરમાં હતો, કારણ કે તેને પથ્થર વાગવાથી ઈજા થઈ હતી અને તે મહેમૂદમિયાના ઘરે જઈ શક્યો નહોતો, જે વાત સાક્ષીએ પણ સ્વીકારી છે. તેથી, સ્વીકૃત સ્થિતિ એવી છે કે સાક્ષીએ પોતાની સાક્ષીમાં અને સોગંદનામામાં પરસ્પરવિરોધી તથ્યો રજૂ કર્યા છે. આ સંદર્ભમાં, ઉપર નોંધવામાં આવ્યું છે તેમ, સર્વોચ્ચ અદાલતે પ્રતિપાદિત કરેલા વિવિધ સિદ્ધાંતો અનુસાર, જો પુરાવાનો મોટો ભાગ પણ અપૂરતો જણાય, તો પણ જો બાકી રહેલો ભાગ આરોપીની દોષિતતા સાબિત કરવા પૂરતો હોય, તો તેની સજા ટકી શકે છે. અદાલતનું કર્તવ્ય છે કે તે દાણાને કચરાથી અલગ કરે. કોઈ નિશ્ચિત મહત્વપૂર્ણ સાક્ષી અથવા મહત્વપૂર્ણ તથ્યની અસત્યતા કારણે સમગ્ર પુરાવો શરૂઆતથી અંત સુધી નિષ્ફળ થતો નથી. ફલ્સુસ ઈન યુનો, ફલ્સુસ ઈન ઓમ્નિબસનો સિદ્ધાંત ભારતમાં લાગુ પડતો નથી અને સાક્ષીઓને જૂઠા તરીકે ગણાવી શકાય નહીં. વર્તમાન કેસમાં, સાક્ષીએ શપથ હેઠળ વિસંગત નિવેદનો આપ્યાં છે, જે નિશ્ચિતપણે સાક્ષીની વિશ્વસનીયતાને ઘણો આંચકો પહોંચાડે છે અને, તેથી, તેના પુરાવાની કાળજીપૂર્વક અને સાવચેતીપૂર્વક સૂક્ષ્મ તપાસ કરવાની જરૂર રહેશે તથા અદાલત રેકોર્ડ અન્ય પુરાવાઓમાંથી તેની સાક્ષીની પુષ્ટિ શોધશે અને એવા સાક્ષીની સાક્ષી પર એકમાત્ર આધાર રાખશે નહીં.

૨૮.૧૯ સાક્ષીએ પોતાની પત્નીનું સાચું નામ આપ્યું નથી તથા પોતાની પુત્રીનું નામ પોતાની પત્નીનું નામ તરીકે ઉલ્લેખ્યું છે, એ હકીકતના સંદર્ભમાં બહુ ભાર

મૂકવામાં આવ્યો છે. રેકોર્ડના પૃષ્ઠ પર સ્પષ્ટપણે દેખાતી એવી ભૂલને કઈ રીતે કોઈ પરોક્ષ ઇરાદા સાથે જોડવામાં આવે તે સમજાતું નથી, વિશેષ કરીને ત્યારે જ્યારે તે કોઈ પણ રીતે ફરિયાદ પક્ષના હેતુને સાધતી નથી. ઉપરાંત, રેકોર્ડ સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે પ્રથમ માહિતીદાતા જૈદાની પત્ની મેમૂડમિયાના ઘરમાં તેણીને થયેલી ઇજાઓના પરિણામે મૃત્યુ પામી હતી. આરોપીની ઓળખના પ્રશ્ન અંગે, આ સાક્ષીએ પોતાની જેરોક્ષમાં સ્વીકાર્યું છે કે તેના સમુદાયના, એટલે કે મુસ્લિમો, પટેલોના ખેતરોમાં કામ કરતા હતા. તેથી સ્પષ્ટ છે કે સરદારપુરા પટેલોના ખેતરોમાં કામ કરતા મુસ્લિમો સરદારપુરા તે પટેલો સાથે પરિચિત હશે, જેમના ખેતરોમાં તેઓ કામ કરતા હતા.

૨૮.૨૦ અગાઉ નોંધવામાં આવ્યું છે તેમ, આ સાક્ષીએ પોતાની સાક્ષીમાં શ્રી રાઠોડ અને શ્રી પરમારની હાજરીમાં મુસ્લિમો તથા અન્ય સમુદાયોના ઝૂંપડાં સળગાવવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે; તેમ છતાં, ત્યારપછી પોતાની જુબાનીમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે તેને ફક્ત તેની જાણ થઈ હતી અને ઘટનાના સમયે શ્રી રાઠોડ તથા શ્રી પરમાર હાજર હતા તેવું તેણે જોયું નહોતું. સાક્ષીએ રાજેશભાઈ પુનાભાઈએ તેના ઝૂંપડાંની નીચે પેટ્રોલમાં ભીંજાયેલો કાપડ મૂક્યો હોવાનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે, પરંતુ સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળના પોતાના મૂળ નિવેદનમાં સાક્ષીએ આ બાબત અંગે મૌન રાખ્યું છે. તે જ રીતે, પ્રથમ વખત, સર્વોચ્ચ અદાલતમાં રજૂ કરવા માટે કરાયેલા સોગંદનામામાં બસીરાબીબીએ તેને સંભળાવેલી ભજીયા સંબંધિત કથા સાક્ષીએ જણાવી હતી. આમ, મૂળ નિવેદનમાં સ્થાન ન પામતી આવી ઘટનાઓ સાક્ષીએ

અનુગામી તબક્કે જણાવી છે. ફોજદારી સંહિતાની કલમ ૧૨૦બી હેઠળનો આરોપ સ્થાપિત કરવા માટે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા સાક્ષીના આ સાક્ષ્યના આ ભાગ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હોવાથી, ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલ ષડયંત્રની થિયરી પર વિચારણા કરતી વેળાએ આવી વિગતોની સત્યતાના પ્રશ્નનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવશે.

૨૮.૨૧ ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ મેડિકલ ઑફિસર, જનરલ હૉસ્પિટલ, મહેસાણા દ્વારા જારી કરાયેલ તબીબી પ્રમાણપત્રનું અવલોકન કરતાં જણાય છે કે સાક્ષીએ હિંસાત્મક ઉપદ્રવનો ઇતિહાસ આપ્યો હતો, જેમાં પથ્થરમારો થયો હતો અને લોકોને એક રૂમમાં બંધ કરી દેવામાં આવ્યા હતા તથા પેટ્રોલ વગેરે છાંટી અગ્નિ લગાવવામાં આવી હતી, જે ઘટના રાત્રિના ૦૦:૦૦ થી ૦૨:૩૦ વાગ્યા વચ્ચે અથવા તે દરમિયાન બની હતી. પ્રમાણપત્રમાં વર્ણવેલી ઈજાઓના આધારે મેડિકલ ઑફિસરે અભિપ્રાય આપ્યો છે કે આવી ઈજાઓ કઠોર અને અબ્લન્ટ પદાર્થથી શક્ય હોઈ શકે છે અને દર્દી બંને ફ્રેક્ચરથી લગભગ ૪ થી ૬ અઠવાડિયામાં સાજો થઈ શકે છે તથા અન્ય ઈજાઓ બાબતે તે લગભગ ૫ થી ૭ દિવસમાં સાજો થઈ શકે છે. આમ, આ સાક્ષી એક ઘાયલ સાક્ષી છે, જેને ઘટનાક્રમ દરમિયાન ઈજાઓ થયેલી હતી.

૨૮.૨૨ આ સાક્ષીની સાક્ષીમાંથી વધુમાં સ્પષ્ટ થાય છે કે પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં સાક્ષીએ અઠ્ઠાવીસ આરોપીઓને તેમના સંપૂર્ણ નામ સાથે દર્શાવ્યા હતા, જ્યારે અદાલત સમક્ષની તેની સાક્ષીમાં તેણે ઓગણીસ આરોપીઓનો ઉલ્લેખ

કર્યો છે. એક આરોપી, એટલે કે અશ્વિનભાઈ બાલદેવભાઈના સંબંધમાં, તે આરોપી નં. ૫૫ છે કે સત્ર કેસ નં. ૧૨૦ ઓફ ૨૦૦૮નો આરોપી નં. ૬ છે, તે સ્પષ્ટ થતું નથી. જયંતિભાઈ મંગળદાસના સંબંધમાં તેણે તેમનો ઉલ્લેખ બકાભાઈ મંગલભાઈ તરીકે કર્યો છે. ઉપરાંત, અદાલત સમક્ષની પોતાની સાક્ષીમાં સાક્ષીએ વધુ છ અન્ય વ્યક્તિઓના નામ આપ્યા છે, જેમના નામ પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં દર્શાવાયેલા નહોતા. અદાલત સમક્ષ, સાક્ષી પોતાની જ સોગંદખાતામાં દર્શાવાયેલા અઠ્ઠાવીસ પૈકી પચ્ચીસ વ્યક્તિઓની ઓળખ કરી શક્યો નહોતો અને માત્ર ત્રણ વ્યક્તિઓની જ ઓળખ કરી શક્યો, જેમના નામ સાક્ષીએ દાખલ કરેલા પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં મૂળરૂપે દર્શાવાયેલા હતા.

૨૯. નોંધવું યોગ્ય છે કે અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓ તરફથી માનનીય વકીલે નીચલી અદાલત સમક્ષ એક વિગતવાર કોષ્ટક રજૂ કર્યો હતો, જેમાં સાક્ષીએ નામિત કરેલા આરોપીઓનાં નામ, આવા આરોપીઓને સાક્ષીઓ દ્વારા ઓળખવામાં આવ્યા હતા કે કેમ, ફરિયાદમાં આરોપીઓનાં નામ દર્શાવવામાં આવ્યા હતા કે કેમ, તેમજ પોલીસ સમક્ષ અથવા એ.સી.આઈ.ટી. સમક્ષ આપેલ અગાઉના નિવેદનમાં આરોપીઓનાં નામ દર્શાવવામાં આવ્યા હતા કે કેમ, તે દર્શાવવામાં આવ્યું હતું. આ સંદર્ભે નોંધવું યોગ્ય છે કે લગભગ દરેક સાક્ષીના કિસ્સામાં, સમયાંતરે વિવિધ નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા છે. પ્રારંભમાં, પોલીસ દ્વારા સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું હતું. કેટલાક કિસ્સાઓમાં, પોલીસ દ્વારા વધુ નિવેદનો પણ નોંધવામાં આવ્યા છે. ત્યારબાદ ં. , આઠ સાક્ષીઓએ સર્વોચ્ચ

અદાલત સમક્ષ સોગંદનામા આપ્યાં હતાં. કેટલાક સાક્ષીઓએ એ.સી.આઈ.ટી. સમક્ષ અરજીઓ કરી હતી; એ.સી.આઈ.ટી.એ કેટલાક કિસ્સાઓમાં પ્રથમ વખત સાક્ષીઓનાં નિવેદનો નોંધ્યાં હતાં; એ.સી.આઈ.ટી.એ સાક્ષીઓનાં વધુ નિવેદનો પણ નોંધ્યાં હતાં. તેથી, દરેક સાક્ષીનાં અનેક નિવેદનો રેકોર્ડ પર આવ્યા છે. તેમ છતાં, આવા દરેક નિવેદનનું ચોક્કસ સ્વરૂપ રેકોર્ડ પર મૂકવામાં આવ્યું નથી. આ અદાલતના અભિપ્રાય અનુસાર, પોલીસ દ્વારા સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ નોંધાયેલ પ્રારંભિક નિવેદન એક સંપૂર્ણ નિવેદન ગણાશે, જેમાં તમામ સંબંધિત તથ્યોનો સમાવેશ થાય છે. ત્યારબાદ ં. ના વધુ નિવેદનો માત્ર અગાઉના નિવેદનોમાં નોંધાયેલા ખોટા તથ્યો તરફ ધ્યાન દોરતા અથવા અગાઉના નિવેદનોમાં કંઈક ઉમેરતા નિવેદનોના સ્વરૂપનાં જ રહેશે. તેથી, આ અદાલતના અભિપ્રાય અનુસાર, પોલીસે નોંધેલા પ્રારંભિક નિવેદનમાં જે પહેલેથી જ જણાવવામાં આવ્યું હોય, તે ફરીથી વધુ નિવેદનોમાં સાક્ષી દ્વારા કહેવું જરૂરી નથી. તેથી, પોલીસ અથવા એ.સી.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા ત્યારબાદ ં. ના નિવેદનોમાં અથવા સોગંદનામામાં કે અરજીમાં આરોપીઓનાં નામો અથવા ચોક્કસ તથ્યોનો ઉલ્લેખ ન કરવો, જો આવા તથ્યો પ્રારંભિક નિવેદનમાં પહેલેથી જ જણાવવામાં આવ્યા હોય, તો તે પોલીસ સમક્ષ કરવામાં આવેલા નિવેદનની સત્યતા ઘટાડતું નથી અને વિરોધાભાસના સ્વરૂપનો ઉપેક્ષાત્મક ઉલ્લેખ પણ ગણાતો નથી.

૩૦. ત્યારબાદ ં. વિદ્વાન વકીલે સાક્ષીઓના એક સમૂહ તરફ સંદર્ભ કર્યો, એટલે કે,

ફ.ફ.પ.સા. –૪૮ સાબીરહુસૈન કાદરમીયાં ા શેખ,

ફ.ફ.પ.સા. –૫૦ જાકીરહુસૈન કાદરમીયાં ા શેખ,

ફ.ફ.પ.સા. –૫૩ કુલસુમુંબીબી કાદરમીયાં ા શેખ

અને ફ.ફ.પ.સા. –૫૪ શરીફમિયા ભીખુમિયા શેખ,

જેઓ શેખ મહોલ્લા સિવાયના વિખરાયેલા મકાનોમાં રહેતા એ જ કુટુંબના સભ્યો છે.

ફ.ફ.પ.સા. –૪૮ સાબીરહુસૈન કાદરમીયાં ા શેખ અને

ફ.ફ.પ.સા. –૫૦ જાકીરહુસૈન કાદરમીયાં ા શેખ ભાઈઓ છે અને ફ.ફ.પ.સા. –૫૪ શરીફમિયા ભીખુમિયા શેખ તેમનો સગો સાવકોભાઈ છે, એટલે કે, તેમની માતા એક જ છે પરંતુ પિતા અલગ અલગ છે, અને ફ.ફ.પ.સા. –૫૩ કુલસુમુંબીબી કાદરમીયાં ા શેખ

તેમની માતા છે.

૩૧. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૮ સાબિરુસેન કાદરમીયાં ા શેખની આંક–૪૯૧ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. તેમની મુખ્ય જુબાનીમાં તેમણે નિવેદન આપ્યું છે કે તેમનું વતન સરદારપુરા ા છે અને તેઓ સરદારપુરા ા ખાતે કાપુરવાસની સામે રહે છે તેમજ તેમના પિતાએ તે મકાન આથી અંદાજે દોઢ વર્ષ પૂર્વે વેચી દીધું હતું. તેમના મકાનની સામે વિદ્યુત થાંભલો છે. તેઓ ત્રણ ભાઈઓ છે, જેમાં મોટો શરિફભાઈ, ત્યારબાદ ં. ઝાકિરમિયા અને તેઓ સૌથી નાના છે. તેમના માતા–પિતા જીવિત છે. ૨૭ ફેબ્રુઆરી ૨૦૦૨ના રોજ ગોધરા ઘટના બની હતી અને તેની બીજા દિવસે, એટલે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી ૨૦૦૨ના રોજ, તેઓ તેમના પરિવાર સાથે ઘરે હાજર હતા.

અને તે દિવસે રાત્રે આશરે ૮:૩૦ વાગ્યે, પટેલ અંબાલાલ મગનભાઈ અને અમૃતભાઈ સોમાભાઈ મહેરવાડિયા કાપુરવાસમાંથી તેમના મકાનની સામે આવ્યા હતા અને તેમના મકાનની સામે આવેલા વિદ્યુત થાંભલા પાસે ઊભા હતા તથા અમૃતભાઈ સોમાભાઈ થાંભલા પર ચડી ગયા હતા અને ટ્યુબલાઇટ સાથે તાર જોડ્યા હતા અને સીધું પ્રકાશ ચાલુ કરી દીધું હતું. અંબાલાલ મગનભાઈ થાંભલા પાસે ઊભા હતા અને લોકો તેમના પિતાના ઘરે બેઠા હતા અને તે સમયે અંબાલાલ મગનભાઈએ તેમના પિતાને જોયા અને કહ્યું હતું કે મુદ્દા નં. બાંડીયા ાઓને મારીને તેઓ આનંદ માણશે અને આ રીતે તેમના માતા–પિતાને કહી તેઓ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. એ દિવસે રાત્રે તેમના ગામના પટેલો મહોલ્લાના ખૂણે ભેગા થયા હતા અને રમખાણ બાબતે વાતચીત કરી રહ્યા હતા. એ જ રાત્રે તેમના ગામના પટેલોએ બજારમાં મુસ્લિમો તથા અન્ય નીચલા વર્ગોની દુકાનોને આગ લગાવી હતી. ૧ માર્ચ ૨૦૦૨ના રોજ સવારે બજારમાં જતા તેમણે જોયું હતું કે તેમની પાન–બીડીની દુકાન તથા ગ્રામ પંચાયતના વરાંડા પાસે આવેલી ચાની હોટલ બળી ગઈ હતી. તે દિવસે, એટલે કે ૧ માર્ચ ૨૦૦૨ના રોજ, ભારત બંધની જાહેરાત હતી અને તેથી તેઓ ઘરે આવ્યા હતા અને તેમના પિતાને જાણ કરી હતી કે તેમની ગલ્લા બળી ગઈ છે અને હોટલના છાપરે જે ટીનનું શેડ મજબૂતીથી છાપરામાં જડાયેલું છે તે બચી ગયું છે. ઘટનાથી લગભગ દોઢ વર્ષ મુદ્દા નં. , કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, જે આ કેસમાં આરોપી હતો, તેણે તે ગેરકાયદેસર ેસર રીતે તોડી નાખીને લઈ ગયો હતો, જે બાબતે તેમણે ફરિયાદ દાખલ કરી છે. એ દિવસે (૧ માર્ચ ૨૦૦૨) સાંજે, તેમનું ઘર એકાંતમાં હોવાથી તેઓ ભયભીત હતા અને તેથી તેઓ શેખ મહોલ્લામાં ગયા હતા

અને રાત્રે લગભગ ૧૦ વાગ્યે, તેમના ગામના પટેલો ધારીયા, લાકડીઓ, પાઈપો, કેરોસીન, પેટ્રોલનાં કેન અને કેમિકલનાં કેન સાથે શેખ મહોલ્લામાં આવ્યા હતા અને મહોલ્લા પર હુમલો કર્યો હતો. ટોળામાં અંદાજે પાંચસો થી સાતસો લોકો હતા, જેમણે મહોલ્લાને આગ લગાવી હતી. મહોલ્લાના ખૂણે આવેલી ત્રણ દુકાનોને આગ લગાવવામાં આવી હતી અને શેખ મહોલ્લાની સામે ફોકસ લાઇટ હોવાથી તેમણે જોયું હતું કે પટેલ અંબાલાલ મગનભાઈ, કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, કાનુભાઈ જીતભાઈ, રમેશભાઈ રામાભાઈ, જયંતિભાઈ અંબારામ અને અશ્વિનભાઈ બાલદેવભાઈ, દિનેશભાઈ બાલદેવભાઈ, મથુરભાઈ રામાભાઈ, ઉપેન્દ્ર મણીલાલ, બચરભાઈ ઓઢવભાઈ, મધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ, સંજયકુમાર અંબાલાલ, રામનભાઈ જીવનભાઈ, ગંડાભાઈ નારણભાઈ, સુરેશભાઈ રણછોડભાઈ અને ચતુરભાઇ કનાભાઈ તેમના ગામના ત્યાં હાજર હતા. તેઓ ટોળાને ઉશ્કેરી રહ્યા હતા અને શેખ મહોલ્લામાં ઘરોને સળગાવવાનું શરૂ કર્યું હતું તથા પથ્થરમારો કરી રહ્યા હતા. તે સમયે પટેલોના ઘરો ઊંચા અને શેખ મહોલ્લાના ઘરો નીચા હોવાથી તેઓ ઘરોની છત પરથી પથ્થરમારો કરી રહ્યા હતા. કબ્રસ્તાનના વરાંડામાંથી પણ પટેલો હતા અને તેઓ પથ્થરો ફેંકી રહ્યા હતા. ચારેય બાજુથી પથ્થરો આવી રહ્યા હતા. તે સમયે, પોતાના જીવ બચાવવા માટે તેઓ તેમનો સામનો કરી રહ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. , પથ્થરોની સંખ્યા વધી જતાં અને એક ઈંટથી તેમના ગળામાં ઈજા થતાં તેઓ અકબરમિયા રસુલમિયાના ઘરમાં અંદર ગયા હતા. ટોળાના દરેક સભ્યના હાથમાં ઘાતક હથિયાર હતું અને તેઓ ઈરાદાપૂર્વક શેખ મહોલ્લા તરફ આગળ વધી રહ્યા હતા તથા ઘરોને સળગાવી રહ્યા હતા અને તેમના લોકો શેખ મહમૂદમિયા હુસૈનમિયાના

ઘરમાં છુપાયેલા હતા અને તેથી તેઓ તે ઘર તરફ ગયા હતા અને તેની બારી તોડી હતી તથા પેટ્રોલ અને કેરોસીન રેડીને તેને આગ લગાવી હતી. તે સમયે લોખંડની દાંડી હતી જેમાં તાર જોડાયેલો હતો અને તે રૂમમાં પડ્યો હતો તથા ઘરેથી મદદ માટેના પોકારો આવી રહ્યા હતા અને ચીસો સંભળાઈ રહી હતી, તેઓ રાત્રે ૧૦ વાગ્યાથી ૨ વાગ્યા સુધી બૂમો પાડતા રહ્યા હતા, તેમ છતાં તેમને બચાવવા કોઈ આવ્યું નહોતું અને લગભગ ૨:૩૦ વાગ્યે ડીએસપી આવ્યા અને પોલીસ આવી, ત્યારબાદ ં. ટોળાના સભ્યો ભાગી ગયા અને પોલીસ શેખ મહોલ્લામાં આવી તેમને બહાર કાઢ્યા હતા. શેખ મહોલ્લાના અન્ય સભ્યો પણ બહાર આવ્યા હતા. તે સમયે ડીએસપી શેખ મહમૂદમિયા હુસૈનમિયાના ઘરે ગયા હતા જ્યાં લોકો બળી ગયા હતા અને બારી પર દાંડી સાથે તાર જોડાયેલો હોવાથી ડીએસપીને પણ વિદ્યુત આંચકો લાગ્યો હતો અને દરવાજાના તાળા પોલીસએ મુદ્દા નં. ૂકથી તોડી નાખ્યા હતા અને જીવંત તારને પણ મુદ્દા નં. ૂકથી તોડી નાખ્યો હતો તથા અંદર મહિલાઓ, બાળકો અને પુરુષો સહિત અંદાજે અઠ્ઠાવીસ વ્યક્તિઓ મૃત્યુ પામ્યા હતા અને અન્ય વ્યક્તિઓને પણ દાઝવાના ઈજાઓ તથા ગંભીર ઈજાઓ થઈ હતી અને તે લોકોને પોલીસ વાહનમાં મહેસાણા લઈ જવાયા હતા. જે લોકો મૃત્યુ પામ્યા હતા તેમને ૪૦૭ ટેમ્પોમાં લઈ જવાયા હતા અને તેઓ પોતાના માતા–પિતાની શોધમાં ગયા હતા, જેઓ થોડા સમય મુદ્દા નં. તેમના પાસે આવ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. , તેમને પોલીસ વાહનમાં સાવલા લઈ જવાયા હતા અને તેમના સાથે પઠાણો હતા. તેમણે ટોળાના કેટલાક સભ્યો તરીકે કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, જયંતિભાઈ અંબાલાલ, સંજય અંબાલાલ, મથુરભાઈ રામાભાઈ, ચતુરભાઇ કનાભાઈ,

રામનભાઈ જીવનભાઈ, અંબાલાલ મગનભાઈ, અશ્વિનભાઈ બાલદેવભાઈ, રમેશભાઈ રામભાઈ ગંગાવત, સુરેશભાઈ રણછોડભાઈ, કલાભાઈ ભીખાભાઈ, કાનુભાઈ જોીતભાઈ, પટેલ અમૃતભાઈ સોમાભાઈ મહેરવાડિયા અને ઉપેન્દ્ર મણીલાલને અદાલતના કક્ષમાં ઓળખ્યા છે. તેમણે જણાવ્યું છે કે બચરભાઈ ઓઢવભાઈ અને રાજેશ ગોવિંદભાઈ અદાલતમાં હાજર નથી.

૩૧.૧ પોતાની જેરપૂછપરછમાં તેણે જણાવ્યું છે કે તેનું ઘર સરદારપુરામાં કપુરવાસની સામે આવેલું છે, જ્યાં તે પોતાના જન્મથી રહેતો હતો. તેણે આ સૂચનાનો ઇનકાર કર્યો છે કે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ તે પોતાના પરિવાર સાથે ઘર છોડીને ગયો નહોતો. તેણે જણાવ્યું છે કે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ તે તથા તેનો ભાઈ શરિફભાઈ પોતાના પરિવાર સાથે શેખમોહલ્લામાં ગયા હતા. તેઓ અંદાજે ૭:૦૦થી ૭:૩૦થી ૮:૦૦ વાગ્યાની વચ્ચે ગયા હતા. શેખમોહલ્લામાં તેઓ બાચુમિયા ઇમામિયાનાં ઘરે ગયા હતા. તે, તેના માતા–પિતા અને ઝાકિર બાચુમિયાના ઘરે ગયા હતા. તેણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે સમગ્ર બનાવ દરમિયાન તેઓ બાચુમિયાના ઘરે નહોતા. બનાવ પૂરો ન થાય ત્યાં સુધી તે અકબરમિયા રસૂલમિયાનાં ઘરની સામે છુપાયેલો રહ્યો હતો અને પરિવારના અન્ય સભ્યો ક્યાં હતા તે તેને ખબર નથી. તેણે જણાવ્યું છે કે સમગ્ર બનાવ પૂરો ન થાય ત્યાં સુધી તેણે પોતાના પરિવારના સભ્યો તેમજ શરિફખાનના પરિવારના સભ્યોને પણ જોયા નહોતા. તેની જેરપૂછપરછમાં એ પણ બહાર આવ્યું છે કે પાઠણવાસ તેમના ઘરથી લગભગ ૯૦૦ ફૂટ દૂર આવેલો છે, જ્યારે શેખમોહલ્લો ૨૦૦ ફૂટના અંતરે આવેલો છે. કપુરવાસ તેના ઘરથી ૩૦૦ ફૂટના

અંતરે છે. કપુરવાસ પટેલોના વસવાટવાળો છે. પટેલવાસની વસ્તી આશરે ૫૦૦થી ૭૦૦ લોકોની હશે, અને ત્યાં પટેલના ત્રણ મોહલ્લા છે. તેની જેરપૂછપરછમાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે તેઓ જ્યાં રહેતા હતા તે વિસ્તાર શેખવાસ તરીકે ઓળખાતો નહોતો અને શેખોના ત્રણ ઘર હતાં. તેમના ગામમાં માત્ર એક જ શેખવાસ છે, બાકી ઘર વિખરાયેલાં છે. તેની જેરપૂછપરછમાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે તેણે અમૃતભાઈ સોમાભાઈ અને અંબાલાલ મગનભાઈને તાર જોડીને લાઈટ ચાલુ કરતાં રોકવાનો પ્રયાસ કર્યો નહોતો. તેણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે જ્યારે તેમણે લાઈટો ચાલુ કરી અને કહ્યું કે હવે તેઓ બાંડીયા ાઓને મારવાનો આનંદ માણશે, ત્યારે તે ડરી ગયો હતો. ૨૮મીએ બનેલી ઘટનાની જાણ તેણે કોઈને કરી નહોતી, પરંતુ ૧મીએ તેણે શેખમોહલ્લામાં આ અંગે જણાવ્યું હતું. તેણે જણાવ્યું છે કે વીજ થાંભલો તેના ઘર સામે છે અને ૨૮મીએ કે ૧મીએ તેણે આ અંગે પોલીસને જાણ કરી નહોતી, તેમજ વીજ થાંભલા સંબંધિત ઘટનાના સંદર્ભમાં કોઈ અરજી પણ કરી નહોતી. તેની જેરપૂછપરછમાં આ અસરનું ભૂલચૂકરૂપ બહાર આવ્યું છે કે પોલીસ દ્વારા ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ નોંધાયેલા તેના નિવેદનમાં તેણે અમૃતભાઈ સોમાભાઈ અને અંબાલાલ મગનભાઈએ તાર જોડીને લાઈટો ચાલુ કરી હતી તે બાબત તથા પટેલો તેના ઘરના ખૂણે ભેગા થઈ હિંસામાં ઉતરવાની વાત કરતા હતા તે બાબત તેમજ તેમના ગામના પટેલોએ બજારમાં મુસ્લિમો અને નીચલી જાતિના લોકોનાં ઝૂંપડાં સળગાવી દીધાં હતાં તે બાબતનો ઉલ્લેખ કર્યો નહોતો. તેની જેરપૂછપરછમાં વધુ ભૂલચૂકો આ અસરનું બહાર લાવવામાં આવી છે કે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ગ્રામ પંચાયત ખાતે ગયા હતા અને પોતાની

પાન–બિડીની દુકાન તથા ચાની હોટેલ સળગતી જોઈ હતી અને ઘરે પાછા આવી આ અંગે પિતાને જાણ કરી હતી તે બાબત અંગે કંઈ જણાવ્યું નહોતું. વધુ એક ભૂલચૂક આ અસરનું બહાર આવી છે કે તેણે એવું જણાવ્યું નહોતું કે તે દિવસે સાંજે તેમનું ઘર એકાંતમાં હોવાથી તેઓ ડરી ગયા હતા અને શેખમોહલ્લામાં ગયા હતા તથા રાત્રે ૧૦ વાગ્યે તેમના ગામના પટેલોએ ધારીયા, લાકડીઓ, પાઈપો અને કેરોસીન, પેટ્રોલ તથા રસાયણ ભરેલા ડબ્બાઓ સાથે શેખમોહલ્લા પર હુમલો કર્યો હતો. વિસંગતિ આ અસરની બહાર લાવવામાં આવી છે કે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે શેખમોહલ્લામાં ફોકસ લાઈટો લગાવવાની બાબત અંગે કંઈ જણાવ્યું નહોતું. વિસંગતિના સ્વરૂપની ભૂલચૂક આ અસરની બહાર લાવવામાં આવી છે કે તેણે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, કનુભાઈ જોડિભાઈ, દિનેશભાઈ બલદેવભાઈ, માથુરભાઈ રામભાઈ, ઉપેન્દ્ર મણિલાલ, મધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ, સંજયકુમાર અંબાલાલ, રામનભાઈ જીવણભાઈ, ગંડાભાઈ નારણભાઈ અને ચતુરભાઇ કનાભાઈનાં નામ લીધાં નહોતાં. સાક્ષીની જેરપૂછપરછ દરમિયાન આ સૂચન કરવામાં આવ્યું છે કે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં સાક્ષીએ એવું જણાવ્યું નહોતું, તેથી તે અકબર્મિયા રસૂલમિયાનાં ઘરની અંદર ગયો હતો. જો કે નોંધનીય છે કે ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં તેણે એવું જણાવ્યું નહોતું, પરંતુ ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે એવું જણાવ્યું હતું. તેની જેરપૂછપરછમાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ તથા ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ના તેના અગાઉના નિવેદનોમાં સાક્ષીએ અન્ય બાબતોમાં એ પણ જણાવ્યું નહોતું કે તે વખતે ડી.એસ.પી.ને મહેમૂદમિયા હુસેનમિયાનાં ઘર તરફ લઈ

જવાયો હતો, જ્યાં લોકોને સળગાવવામાં આવ્યા હતા અને તે ઘરનાં બારીનાં સળિયા મારફતે વીજપ્રવાહ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો અને જ્યારે સળિયો ડી.એસ.પી.ને અડ્યો ત્યારે તેને પણ વીજઆંચકો લાગ્યો હતો અને પોલીસે મુદ્દા નં. ૂકથી દરવાજાનું તાળું તોડી નાખ્યું હતું. પોતાની જેરપૂછપરછમાં સાક્ષીએ ઇનકાર કર્યો છે કે તે અકબરભાઈ રસૂલભાઈનાં ઘરમાં અંદર છુપાયો હતો અને સ્વેચ્છાએ એવું જણાવ્યું હતું કે તે અકબરભાઈ રસૂલભાઈનાં ઘરના આંગણા/વરંડામાં છુપાયો હતો. સાક્ષીએ ઇનકાર કર્યો છે કે તેણે સમગ્ર બનાવ આંગણા/વરંડામાંથી જોયો હતો. તેણે નિવેદન આપ્યું છે કે જ્યારે ટોળું શેખવાસના ખૂણાની તરફ આવ્યું ત્યારે તેણે તેને અયુબમિયા રસૂલમિયાનાં ઘરના ખૂણેથી જોયું હતું. જ્યારે ટોળું આગળ વધ્યું અને તેને ઈંટ વાગીને ઇજા થઈ, ત્યારે તે અકબર્મિયા રસૂલમિયાનાં ઘરના આંગણા/વરંડામાં ગયો હતો, જેના પાછળ ઘરના દરવાજો છે. દરવાજો ખુલ્લો હતો. તે કમળખોલ નીચે છુપાયો હતો અને ઘરમાં ગયો નહોતો. તે સમયે અન્ય કોઈ તેની સાથે નહોતું અને બનાવનો જે ભાગ તેણે વરંડામાંથી જોયો હતો, તે તેણે કમળખોલ વચ્ચેથી ઝાંખીને જોયો હતો. તેણે ઇનકાર કર્યો છે કે તેણે અકબર્મિયા રસૂલમિયાનાં ઘરની બારીમાંથી બનાવ જોયો હતો. તેણે એ પણ ઇનકાર કર્યો છે કે તે સમયે તેની જ્ઞાતિના ચાર લોકો તેની સાથે હતા. તેણે ઇનકાર કર્યો છે કે ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું છે કે જમાલભાઈ ડોસીખાન, અખ્તરમિયા અકબર્મિયા, મકબૂલમિયા કસરમિયા અને આરીફમિયા અખ્તરમિયા પણ અકબર્મિયા રસૂલમિયાનાં ઘરમાં તેની સાથે છુપાયા હતા. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તે તથા બચુમિયા નાથુમિયા (મનુભાઈ), ભાઈમિયા આલમમિયા, શેરુમિયા

રસૂલમિયા, અકબર્મિયા રસૂલમિયા અને અન્યોએ પથ્થરમારાનો સામનો કર્યો હતો. તેણે ઇનકાર કર્યો છે કે ચારેય તરફથી પથ્થરો આવતા તેઓ અકબર્મિયા રસૂલમિયાનાં ઘરમાં પ્રવેશ્યા હતા. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે તે ઇબ્રાહીમમિયા રસૂલમિયાનો જમાઈ છે. [જો કે નોંધનીય છે કે એવું જણાય છે કે ઉક્ત સાક્ષીએ બનાવ પછી ઇબ્રાહીમમિયા રસૂલમિયાની પુત્રી સાથે લગ્ન કર્યા હતા અને બનાવ સમયે તે અવિવાહિત હતો].

૩૧.૨ તેમના ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના નિવેદન અંગે વિવિધ ચૂકતાઓ બહાર લાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે, જે સંબંધિત નથી, કારણ કે એસઆઈટી દ્વારા નોંધાયેલ નિવેદન એક અનુગામી નિવેદન છે, અને જ્યારે સાક્ષીએ પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા પોતાના પ્રથમ નિવેદનમાં કંઈક કહ્યું હોય, ત્યારે અનુગામી નિવેદનોમાં એ જ વાતનું પુનરાવર્તન કરવું આવશ્યક નથી.

૩૧.૩ ફ.ફ.પ.સા. –૧૧૦ કાકુસિંહ રણજિતસિંહ વાઘેલા [તપાસ અધિકારી (પોલીસ)]ની સાક્ષીમાં એવી ચૂકી બહાર આવી છે કે આ સાક્ષીએ પોતાની સાક્ષીમાં પ્રકાશના સિદ્ધાંત અંગે કંઈ પણ જણાવ્યું નથી. વધુમાં, ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ પાન–બિડીની કેબિન સળગી ગયેલી હોવાનું જાણવા મળ્યાની સમગ્ર ઘટના તેની પોલીસ નિવેદનમાં જણાવવામાં આવી નથી. ઉપરાંત, શેખ મહોલ્લામાં કોઈ ફોકસ લાઇટ મૂકવામાં આવી હોવાનો કોઈ ઉલ્લેખ નથી. તપાસ અધિકારીની ઉલટ–તપાસ ીમાંથી વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે

કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, કાનુભાઈ જોઇતાભાઈ, દિનેશભાઈ બલદેવભાઈ, માથુરભાઈ રામાભાઈ, ઉપેન્દ્ર મણિલાલ, મધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ, સંજયકુમાર અંબાલાલ, રામનભાઈ જીવનભાઈ, ગંદાભાઈ નારણભાઈ અને ચતુરભાઇ કનાભાઈનાં નામ લીધાં નહોતાં. તપાસ અધિકારીની ઉલટ–તપાસ ીમાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે રાત્રે લગભગ ૧૨ વાગ્યે ટોળું ફરી એકત્ર થયું હતું અને તે અકબરભાઈ રસૂલભાઈના ઘરમાં છુપાઈ ગયો હતો.

૩૧.૪ તપાસ અધિકારી (એસ.આઈ.ટી.)ની જરીસામેથી આ વાત બહાર આવી છે કે આ સાક્ષીએ ૧૦મી મે, ૨૦૦૮ની પોતાની નિવેદનમાં રમેશભાઈ રામાભાઈ, જયંતિભાઈ અંબારામ, અશ્વિનભાઈ બળદેવભાઈ, બેચરભાઈ ઓધવભાઈ, રામણભાઈ જીવણભાઈ, ગંડાભાઈ નારણભાઈ અને સુરેશભાઈ રણછોડભાઈનાં નામ લીધાં નથી. તપાસ અધિકારીએ વધુમાં સ્વીકાર્યું છે કે ૧૦મી મે, ૨૦૦૮ની પોતાની નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ એવું પણ જણાવ્યું નહોતું કે તે અક્બરભાઈ રસુલભાઈના ઘરના આંગણામાં છુપાયો હતો.

૩૧.૫ આરોપીના વિદ્વાન વકીલે આ સાક્ષીના સર–તપાસ તરફ ધ્યાન દોરતાં જણાવ્યું હતું કે આ સાક્ષીનું નિવેદન ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ નોંધવામાં આવ્યું હતું; તેમ છતાં, તેણે પટેલ અંબાલાલ મગનભાઈ અને અમરતભાઈ સોમાભાઈ મહેરવાડિયા તેમના ઘરની સામેના વીજપોલ પર ટ્યુબલાઈટના તાર

જોડતા હતા તે બાબતે કશું જણાવ્યું નથી, તેમજ તેના પિતાની હાજરીમાં કહેવાતા આરોપીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલા હોવાનું જણાવાયેલા ઉક્તિઓનો પણ તેણે કોઈ ઉલ્લેખ કર્યો નથી. આ સાક્ષીના પિતાની તપાસ કરવામાં આવી નથી અને તેની માતા કુલસુમ ુંબિબિ, જેની તપાસ ફ.ફ.પ.સા. ુ–પ૩ તરીકે કરવામાં આવી છે, તેમણે પણ આવી થિયરીનો કોઈ ઉલ્લેખ કર્યો નથી, તેમ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું. વધુમાં, ઉક્ત સાક્ષીએ શેખ મહોલ્લાની સામે ફોકસ લાઈટના પ્રકાશમાં આરોપીઓને ભીડમાં જોયા હોવાની વાતનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો હતો, પરંતુ પોલીસ સમક્ષ તેના નિવેદનમાં આ બાબતો તેણે જણાવી નહોતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીએ ઈંટના ટુકડાથી ગળા પર ઈજા થઈ હતી અથવા તે અકબરમિયા રસુલમિયાના ઘરમાં છુપાઈ ગયો હતો તે બાબતે કશું જણાવ્યું નથી. ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે ઉક્ત સાક્ષીએ વર્તમાન થિયરી પણ રજૂ કરી છે, એટલે કે, મહેમૂદમિયાના ઘરની બારીમાંથી એક સળિયો ઘૂસાડવામાં આવ્યો હતો, જેના મારફતે વિદ્યુત પ્રવાહ પસાર કરવામાં આવી રહ્યો હતો અને તે જ વસ્તુને સ્પર્શ થતાં ડી.એસ.પી.ને પણ વિદ્યુત પ્રવાહનો આઘાત લાગ્યો હતો, તથા બોલ્ટ્સ પર એક તાળું લગાવવામાં આવ્યું હતું, જેને પોલીસએ મુદ્દા નં. ૂકથી તોડી નાખ્યું હતું અને જે તાર મારફતે વિદ્યુત પ્રવાહ પસાર થઈ રહ્યો હતો તે પણ મુદ્દા નં. ૂકથી તોડી નાખવામાં આવ્યો હતો. ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીઓના નિવેદનમાં રહેલી વિસંગતિઓ તેની ઉલટ–તપાસ દરમ્યાન બહાર આવી છે અને તપાસ અધિકારીની સાક્ષીઓ દ્વારા સાબિત કરવામાં આવી છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે લોખંડના સળિયાને વીજવાયરમાં જોડીને તેને મહેમૂદમિયાના ઘરની અંદર ઘૂસાડવાની વાર્તાને

પણ પંચનામા અને પંચ સાક્ષી આધાર આપતા નથી. ડી.એસ.પી.ને વિદ્યુત આઘાત લાગ્યો હોવાની વાર્તાને ડી.એસ.પી. પોતે પણ સમર્થન આપતા નથી. પ્રથમ વખત અદાલતમાં, સાક્ષીએ મહેમૂદમિયાના ઘરને બહારથી તાળું મારવામાં આવ્યું હતું અને પોલીસએ તે તાળું તોડી નાખ્યું હતું તે અંગે નવી વાત રજૂ કરી છે, અને આ વાતને પોલીસ અધિકારીઓ સહિતના કોઈપણ સાક્ષીએ સમથન આપ્યું નથી કે ઉલ્લેખ પણ કર્યો નથી, તેમજ પંચનામા દ્વારા પણ સમર્થન મળતું નથી, જેમાં કોઈ તૂટેલું તાળું મળ્યું હોવાનું ખુલાસો થતો નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ ઘટનાક્રમ મુદ્દા નં. લી નાખ્યો છે. તેથી, રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીની સાક્ષી, પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ જ, વિશ્વસનીય માનવામાં આવી શકે નહીં, કારણ કે તેણે ઘટનાક્રમ મુદ્દા નં. લ્યો છે, જે અન્ય સાક્ષીઓએ જણાવેલી વાતો સાથે સુસંગત નથી. વધુમાં, રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ શરૂઆતમાં જણાવ્યું હતું કે તે બચુમિયાના ઘેર ગયો હતો અને ત્યારબાદ ં. તે અકબરમિયા રસુલમિયાના ઘરમાં ઘૂસી ગયો હતો, જ્યારે તે વ્યક્તિઓના પરિવારજનોમાંના કોઈએ પણ આ થિયરીને સમર્થન આપ્યું નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પરિવાર શેખ મહોલ્લામાં આવી ગયો હતો તે હકીકત અથવા તો શાબીરમીયાં ા પોતે ચાર અન્ય લોકો સાથે છુપાઈ ગયો હતો તે હકીકતને સાક્ષીઓ સમર્થન આપતા નથી. આ સાક્ષીએ કોઈ તબીબી સારવાર લીધી નથી અને ઘટનાસ્થળે તેની હાજરી સાબિત કરવા માટે કોઈ તબીબી પ્રમાણપત્ર રજૂ કરવામાં આવ્યું નથી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે અકબરમિયા રસુલમિયાના બંને ઘરોને લૂંટફાટ કરવામાં આવી હતી અને તેથી, ભીડ ત્યાં ગઈ હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ પોતે કંબળ નીચે

છુપાઈ ગયો હતો એવું કહીને હકીકતોમાં વધારો કર્યો છે, જે શક્ય નથી. તેથી, આગ્રહ કરવામાં આવ્યો હતો કે આ સાક્ષી સચ્ચાઈભર્યો સાક્ષી નથી, જેણે અનેક બાબતોમાં પોતાની વાતમાં વધારો કર્યો છે અને પોલીસ સમક્ષના પોતાના નિવેદનમાં નામ આપેલા આરોપીઓ કરતાં વધુ આરોપીઓને ફસાવ્યા છે; તેથી, આવા સાક્ષીની સાક્ષી પર કોઈપણ પ્રકારનો આધાર રાખી શકાય નહીં.

૩૧.૬ વિશ્લેષણ: આ સાક્ષીના ઉપરોક્ત રીતે નોંધાયેલા નિવેદનમાંથી એવું જણાય છે કે આ સાક્ષીનું ઘર સારદારપુરામાં કપૂરવાસની સામે આવેલું છે અને તેના ઘરની સામે એક વીજળીનો થાંભલો છે. સાક્ષીએ નિવેદન કર્યું છે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ સાંજે આશરે ૭:૩૦ વાગ્યે પટેલ અંબાલાલ મગનભાઈ અને અમૃતભાઈ સોમાભાઈ મહેરવાડિયા તેમના ઘરની સામેના વીજળીના થાંભલા નીચે ઊભા હતા અને અમૃતભાઈ સોમાભાઈ થાંભલા પર ચઢી ગયા હતા તથા ટ્યુબ–લાઇટના છેડા સાથે તાર જોડ્યા હતા અને તરત જ લાઇટ ચાલુ કરી દીધી હતી. તે સમયે અંબાલાલ મગનભાઈ થાંભલા પાસે ઊભા હતા અને તે તથા તેમના પિતા અને પરિવારજનો ઘરની અંદર બેઠા હતા, ત્યારે અંબાલાલ મગનભાઈએ પોતાના પિતાને જોઈને કહ્યું હતું કે હવે તેઓ મુદ્દા નં. બાંડીયા◌ાઓને મારવાનો આનંદ માણશે. તે જ દિવસે રાત્રે તેમના ગામના પટેલો તેમના મહોલ્લાના ખૂણે ભેગા થયા હતા અને હિંસા વિશે વાતચીત કરી રહ્યા હતા. તે જ દિવસે રાત્રે તેમના ગામના પટેલોએ બજારમાં મુસ્લિમો તથા નીચલા વર્ગના લોકોની ઝૂંપડીઓ સળગાવી દીધી હતી. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેનું ઘર એકાંતવાળું હોવાથી તે અને તેના પરિવારજનો

૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ની સાંજે શેખ મહોલ્લામાં આવી ગયા હતા. તેણે શેખ મહોલ્લાની સામે ફોકસ લાઈટમાં આરોપીઓને જોયા હોવાનો દાવો કર્યો છે, જે ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ની પોલીસ સમક્ષ આપેલી મૂળ નિવેદનની સરખામણીએ કરાયેલું સુધારણ છે. તેણે નિવેદન કર્યું છે કે તેના ગળે પથ્થર વાગવાથી તે અકબરમિયા રસુલમિયાના ઘરમાં અંદર ગયો હતો. તેઓએ રાત્રીના ૧૦:૦૦ વાગ્યાથી ૨:૦૦ વાગ્યા સુધી બૂમો પાડી હતી, પરંતુ તેમની મદદ માટે કોઈ આવ્યું નહોતું. રાત્રે ૨:૩૦ વાગ્યે ડીએસપી આવ્યા, ત્યારે ભીડ ભાગી ગઈ અને પોલીસ શેખ મહોલ્લામાં પ્રવેશતા તેઓ બહાર આવી ગયા. તેણે નિવેદન કર્યું છે કે ડીએસપીને મેમુદમિયા હુસેનમિયાના ઘર તરફ લઈ જવામાં આવ્યા હતા, જ્યાં કેટલાક લોકોને સળગાવવામાં આવ્યા હતા અને ઘરની બારીમાંથી એક સળિયા દ્વારા વીજપ્રવાહ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો અને ડીએસપીએ તેને સ્પર્શ કરતાં તેમને વીજપ્રવાહનો આઘાત લાગ્યો હતો તથા પોલીસએ મુદ્દા નં. ૂકથી દરવાજાનો તાળું તોડી નાખ્યું હતું અને વીજપ્રવાહવાળો તાર પણ મુદ્દા નં. ૂકથી તોડી નાખવામાં આવ્યો હતો અને અંદર ૨૮ વ્યક્તિઓ મૃત્યુ પામી હતી. તેણે એસઆઈટી સમક્ષ અરજી કરી હોવા અંગે નિવેદન કર્યું છે.

૩૧.૭ તેમની જુબાનીમાં બહાર આવ્યું છે કે શેખ મહોલ્લામાં તેઓ બાચુમિયાના ઘરે ગયા હતા, તેમ છતાં સમગ્ર ઘટનાક્રમ દરમિયાન તેઓ ત્યાં હાજર નહોતા. ઘટના પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી તેઓ અકબરમિયા રસુલમિયાના ઘર નજીક છુપાયેલા રહ્યા હતા અને તેમના પરિવારજનો ક્યાં હતા તે જાણતા નથી. તેમણે ઇનકાર કર્યો છે કે તેઓ અકબરમિયા રસુલમિયાના ઘરની અંદર છુપાયા હતા, પરંતુ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે તેઓ

પોતાના ઘરના વરાંડા માં છુપાયેલા હતા. તેમની જુબાનીમાં તેમણે જણાવ્યું છે કે તેમણે અકબરમિયાના ઘરનાં વરાંડા માંથી સમગ્ર ઘટનાક્રમ જોયો નહોતો, પરંતુ જ્યારે ટોળું શેખવાસમાં પ્રવેશ્યું ત્યારે તેમણે તેને જોયું હતું અને તે સમયે તેઓ આયુબમિયા રસુલમિયાના ઘરનાં ખૂણે ઊભા હતા. જ્યારે ટોળું આગળ વધ્યું અને તેમને ઈંટ વાગી, ત્યારે તેઓ અકબરમિયાના ઘરના વરાંડામાં ગયા, જેના આગળ ઘરમાં પ્રવેશવા માટેનો દરવાજો છે. તેમની જુબાનીમાં તેમણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે દરવાજો ખુલ્લો હતો, પરંતુ તેઓ રજાઈ નીચે છુપાઈ ગયા હતા અને ઘરમાં પ્રવેશ્યા નહોતા અને તે સમયે તેઓ એકલા હતા અને ત્યાં અન્ય કોઈ વ્યક્તિ નહોતી. વરાંડામાંથી તેમણે ઘટનાનો જે કંઈ ભાગ જોયો હતો, તે રજાઈની નીચેથી ઝાંખી કરીને જોયો હતો. તેમણે ઇનકાર કર્યો છે કે તેમણે અકબરમિયા રસુલમિયાના ઘરની બારીમાંથી ઘટના જોઈ હતી.

૩૧.૮ ઉપર નોંધ્યા મુજબ, અપીલકર્તા આરોપીઓના વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી છે કે સાક્ષીએ પોતે ગોદડી નીચે છુપાયેલો હતો એવું જણાવવાથી પોતાના નિવેદનમાં સુધારો કર્યો છે. આ સંદર્ભે નોંધવું યોગ્ય છે કે અંબરીમિયાના ઘરની વરાંડે ગોદડી નીચે છુપાવા સંબંધિત તથ્યો તેની પ્રતિવિચારણીમાં બહાર આવ્યા છે અને તે તેની મુખ્ય પરીક્ષામાં કરાયેલા સુધારા સ્વરૂપના નથી. આ સાક્ષીનું નિવેદન ઘટનાના તરત મુદ્દા નં. ૬૪ી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ નોંધાયું હતું અને તેથી તે ઊભો કરાયેલો સાક્ષી હોવાનું જણાતું નથી. આ સાક્ષીની સાક્ષી, ઘટનાના સમયે શેખવાસ ખાતે તેની હાજરી, તેણે આરોપીઓને જોયા હતા અને તેણે અંબરીમિયા

રસુલમિયાના ઘરમાં છુપાયો હતો એટલા અંશે, સુસંગત છે, કારણ કે તેણે પોલીસ દ્વારા ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ નોંધાયેલા પોતાના નિવેદનમાં આ તથ્યો જણાવ્યા છે, તેમ છતાં ફોકસ લાઇટમાં તેણે આરોપીઓને જોયા હોવા અંગે સુધારો છે. જોકે, ઉપરોક્ત હદ સુધી તેની સાક્ષીનો મૂળ ભાવ સુસંગત છે અને તેના પર આધાર રાખી શકાય તેમ છે, પરંતુ જે તથ્યો ઘટનાના લાંબા સમય મુદ્દા નં. પ્રથમ વખત જણાવાયા છે, તે અવગણવા જરૂરી છે. સાક્ષી અંબરીમિયા રસુલમિયાના ઘરમાં છુપાયો હતો તે બાબત અંગે, આ ઘર પટેલોના ઘરોની પાછળની બાજુ આવેલી કતારમાં આવેલું છે. ઘટનાસ્થળના વિડિયો રેકોર્ડિંગના અવલોકન પરથી જણાય છે કે અંબરીમિયા રસુલમિયાના ઘરમાં જાળીઓવાળી દીવાલ અને જાળીદાર પ્રવેશદ્વાર છે અને ત્યારબાદ ં. જમણી બાજુ પર શૌચાલયો જેવા જણાતા માળખાં સાથે એક મોટો ખુલ્લો આંગણો છે. ઘરમાં શેડવાળી વરાંડો છે અને તે વરાંડામાં બે જૂટની દોર વડે બાંધેલી ખાટલો, કેટલાક વાસણો અને એક પાણીનો ઘડો છે; અને આંગણામાં પડેલા થોડાક પથ્થરો તથા ઈંટોના ટુકડા સિવાય, મોટાભાગે ઘર અખંડિત જણાય છે અને તેમાં લૂંટફાટ કરવામાં આવી હોય અથવા આગ લગાવવામાં આવી હોય તેમ જણાતું નથી. ઉપરાંત, જાળીદાર દ્વાર અને જાળીવાળી દીવાલને ધ્યાનમાં લેતાં, અંદર ઊભેલા વ્યક્તિ માટે બહાર શું થઈ રહ્યું છે તે જોવું સંપૂર્ણપણે શક્ય હતું. વધુમાં, સાક્ષીનો કેસ એવો છે કે તેણે આરોપીઓને શેખવાસમાં ટોળું પ્રવેશ્યું ત્યારે જોયા હતા અને અંબરીમિયાના ઘરમાંથી નહીં. અંબરીમિયાના ઘરમાં તે છુપાયો હતો એવો સાક્ષીનો વૃત્તાંત પૂરતો સંભવનીય છે અને તેની સાક્ષીના આ ભાગ પર અવિશ્વાસ કરવાનો કોઈ કારણ નથી. સ્પષ્ટ કરવામાં આવે કે ફ.ફ.પ.સા. –૩૮,

પંચ સાક્ષીએ પોતાની સાક્ષીમાં પટેલોના ઘરોની પાછળની બાજુ કતારમાં આવેલા ઘરોની સ્થિતિ અંગે વિશેષરૂપે નિવેદન આપ્યું નથી અને પંચનામાની વિગતો પણ સાક્ષીને વાંચીને સંભળાવવામાં આવી નથી; તેથી ઘરોની સ્થિતિ સમજવા માટે અદાલતે ઘટના સ્થળના વિડિયો રેકોર્ડિંગનો સંદર્ભ લેવાની છૂટ લીધી છે, જે ઘટનાસ્થળ અંગે વધુ સ્પષ્ટ સમજ પ્રદાન કરે છે.

૩૧.૯ ઉપર જણાવ્યા મુજબ, જ્યાં સુધી ઉપરોક્ત બે વ્યક્તિઓ દ્વારા સીધો રસ્તાની લાઇટ જોડવાનો ઉલ્લેખ છે, ત્યાં સુધી આ આવૃત્તિ પ્રથમ વખત ઘણાં વિલંબિત તબક્કે સામે આવી છે અને પોલીસ સમક્ષ આ સાક્ષીએ આપેલી મૂળ આવૃત્તિનો ભાગ નથી. તેવી જ રીતે, બારીની અંદર મૂકેલ દંડામાંથી ડી.એસ.પી.ને વિજપ્રવાહ લાગ્યો હોવાની હકીકત પણ અનુગામી તબક્કે રેકોર્ડ પર આવી છે. આ હકીકતો કલમ ૧૨૦બી હેઠળની ષડ્યંત્રની થિયરી સ્થાપિત કરવા માટે રેકોર્ડ પર મૂકવામાં આવી છે. તેથી, ફરિયાદ પક્ષે રજૂ કરેલી ષડ્યંત્રની થિયરી અંગે ચર્ચા કરતી વખતે આ સાક્ષીના સાક્ષ્યના આ ભાગનું પુરાવાકીય મૂલ્ય ધ્યાનમાં લેવામાં આવશે. વધુમાં, જ્યાં સુધી સીધો રસ્તાની લાઇટ જોડવાનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી આ સાક્ષીની માતા કુલસુમ ુંબિબીને ફરિયાદ પક્ષે તપાસ્યા હોવા છતાં, આવા બનાવ બન્યાની બાબતમાં તેઓ મૌન રહ્યા છે. આ સાક્ષીએ અદાલત સમક્ષ આપેલા નિવેદનમાં ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ની મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં કુલ અઢાર વ્યક્તિઓનાં નામ લીધાં છે તથા ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ની ઘટનાના સંદર્ભમાં સીધો રસ્તાની લાઇટ જોડવાના મુદ્દે બે વ્યક્તિઓનાં નામ લીધાં છે. તેણે નામ લીધેલા અઢાર આરોપીઓ પૈકી, આ

સાક્ષીએ આ બે વ્યક્તિઓનાં નામ લીધાં નથી, તેમજ ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ તેમની દ્વારા સીધો રસ્તાની લાઇટ જોડવામાં આવી હોવા અંગેની હકીકતો પણ પોતાના ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ના પ્રારંભિક નિવેદનમાં રજૂ કરી નથી, અને પ્રથમ વખત ૧૦મી મે, ૨૦૦૮ના રોજ એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ આ વ્યક્તિઓનાં નામ લઈને પ્રકાશ સીધો જોડાયો હોવાની થિયરી રજૂ કરી છે. આ સાક્ષીએ પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા પોતાના ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, કાનુભાઈ જોયતાભાઈ, દિનેશકુમાર બલદેવભાઈ, મથુરભાઈ રામાભાઈ, ઉપેન્દ્ર મણિલાલ, મધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ, સંજય અંબાલાલ, રામનભાઈ જીવનભાઈ અને ચતુરભાઈ કાનાભાઈનાં નામ લીધાં નથી. તેથી, ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ની મુખ્ય ઘટનામાં સંડોવાયેલા હોવાનું આ સાક્ષીએ નામ લીધેલા અઢાર વ્યક્તિઓ પૈકી, સાક્ષીએ ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં માત્ર પટેલ અંબાલાલ મગનભાઈ, રમેશભાઈ રામાભાઈ, જયંતિભાઈ અંબારામ, અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈ, સુરેશભાઈ રણછોડભાઈનાં નામ લીધાં હતાં, જોકે આમાંથી કેટલાક આરોપીઓનાં નામ તેણે એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા ૧૦મી મે, ૨૦૦૮ના તેના અનુગામી નિવેદનમાં લીધાં હતાં. અઢાર આરોપીઓ પૈકી, આ સાક્ષીએ તેરમાં આરોપીઓને ઓળખ્યા છે, જેમાંથી રમેશભાઈ રામાભાઈની ખોટા નામથી ઓળખ કરવામાં આવી છે અને અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈના સંદર્ભમાં, આ સ્પષ્ટ થતું નથી કે સાક્ષી સત્ર કેસ નં. ૧૨૦ ઓફ ૨૦૦૮માં આરોપી નં. ૫૫ની વાત કરે છે કે આરોપી નં. ૬ની.

૩૧.૧૦ આ સાક્ષીના નિવેદનમાં, તેમણે ઘટના અંગેનું એકદમ નવું વર્ણન રજૂ કર્યું

છે, તેમ જણાવતાં કે મકાન બહારથી બંધ હતું અને પોલીસે મુદ્દા નં. ૂકનો ઉપયોગ કરીને તાળું તોડવું પડ્યું હતું. અપીલકર્તા–આરોપીઓની તરફેથી, આ સાક્ષીના નિવેદન પર, અન્યોમાં, એ આધાર પર આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો છે કે આ સાક્ષી પ્રથમ બાચુમિયાના મકાને ગયા હતા અને ત્યારબાદ ં. અકબરમિયાના મકાનમાં પ્રવેશી ગયા હતા, આ હકીકત તે વ્યક્તિઓના પરિવારજનો દ્વારા સમર્થિત નથી; વધુમાં, અકબરમિયાના બંને મકાનોમાં લૂંટફાટ કરવામાં આવી હતી અને પછી ટોળું ત્યાં ગયું હતું, તથા સાક્ષીએ પોતે ચાદર નીચે છુપાઈ ગયા હોવાનું કહી હકીકતોને વધારીને રજૂ કરી છે, જે શક્ય નથી. આ સંદર્ભે નોંધનીય છે કે ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેમના નિવેદનમાં પણ આ સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે તેઓ અકબરમિયા રસૂલમિયાનાના મકાનમાં પ્રવેશી ગયા હતા અને તેમના નિવેદનનો આ ભાગ સમગ્ર સમયગાળા દરમિયાન સુસંગત રહ્યો છે. તેઓ અકબરમિયા રસૂલમિયાના મકાનમાં કઈ રીતે અને કયા પ્રકારે છુપાયા હતા તે હકીકતો સાક્ષીની જુબાની દરમિયાન બહાર આવી છે. ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ના કેસની ચર્ચા કરતી વખતે ચર્ચ્યા મુજબ, સાક્ષી, ભલે સંપૂર્ણપણે સત્યનિષ્ઠ હોય, તો પણ અદાલતી વાતાવરણ અને વકીલ દ્વારા કરવામાં આવતી તીવ્ર જુબાનીથી પ્રભાવિત થઈ શકે છે અને નર્વસનેસના કારણે હકીકતો ગૂંચવી શકે છે, ઘટનાઓના ક્રમ અંગે ભ્રમિત થઈ શકે છે, અથવા ક્ષણિક રીતે કલ્પનાથી વિગતો પૂરી શકે છે. સાક્ષીનું અચેતન મન ક્યારેક મૂર્ખ દેખાવાની અથવા પોતાની વાત પર વિશ્વાસ ન કરવામાં આવવાની ભયભાવના કારણે આવું કાર્ય કરે છે, યદપિ સાક્ષી પોતાની નજરે જૌલી ઘટનાનું સચ્ચું અને ઈમાનદાર વર્ણન આપી રહ્યો હોય — શક્ય છે કે આ ક્ષણિક રીતે સક્રિય થયેલી કોઈ પ્રકારની

માનસિક રક્ષણાત્મક પદ્ધતિ હોય. ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિઓમાં, આ અદાલતના મતાનુસાર, ઘટનાસમયે ગુનાસ્થળે આ સાક્ષીની હાજરીને અવિશ્વસનીય ઠેરવી શકાય નહીં.

૩૨. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૦ ઝાકિરૂસેન કાદરમીયાં ા શેખની આંક–૫૦૫ (પાનું ૧૬૦૨૧) પર તપાસ કરવામાં આવી છે. તેમણે સાક્ષી આપી છે કે તેઓ સરદારપુરા ા વતની છે અને તેમના કુટુંબમાં બે ભાઈઓ, એટલે કે તેઓ અને તેમના નાના ભાઈ સાબિર, તેમજ તેમના માતાપિતા છે. તેમની માતાનું નામ કુલસુમુંબાનુ કાદરમીયાં ા શેખ છે અને પિતાનું નામ કાદરમીયાં ા અલ્લુમિયા શેખ છે તથા તેમની નાની બહેનનું નામ ફરઝાના છે. તેઓ પટેલ મહોલ્લા સામે રહેતા હતા. રાવલવાસ પટેલ મહોલ્લાની પાછળ આવેલ છે અને તેમના પિતાનું એક ચા હોટેલ ગ્રામ પંચાયતની સામે હતું, જ્યાં તેમના પિતા બેસતા હતા. ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગોધરા ખાતે ટ્રેન સળગાવવામાં આવી હતી. ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગુજરાત બંધની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી અને ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ભારત બંધની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી. તેમનું ઘર એકાંતમાં આવેલું હોવાથી, તેઓ સાંજે શેખ મહોલ્લામાં ગયા હતા. ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સાંજે આશરે ૭:૩૦ વાગ્યે, તેમના ગામના હિન્દુઓની એક ટોળકી મહાદેવ તરફથી શેખ મહોલ્લાના ખૂણે આવી અને ત્રણ કેબિન સળગાવી દીધી. તે સમયે પોલીસ આવતાં જ ટોળકી વિખેરાઈ ગઈ હતી. પોલીસ ચાલ્યા ગયા મુદ્દા નં. ટોળકી તરત જ ફરી શેખ મહોલ્લા તરફ આવી પહોંચી. ટોળકીએ શેખ મહોલ્લામાં પ્રવેશ કરીને ઘરોમાં

તોડફોડ કરી, આગચંપી કરી અને પથ્થરમારો શરૂ કર્યો. મહોલ્લામાં પ્રવેશ કરતી વખતે કાંતિભાઈ પ્રભુદાસ, ઉપેન્દ્ર મણિલાલ, જગાભાઈ જીવણભાઈ ટોળકીને મુસ્લિમોને મારી નાખવા, કાપી નાખવા, સળગાવી દેવા માટે ઉશ્કેરી રહ્યા હતા. ટોળકી મહોલ્લામાં પ્રવેશતાં તેઓ ભયભીત થઈ ગયા હતા અને તેથી પોતાનો જીવ બચાવવાના હેતુથી તેઓ મહેમૂદમિયાના ઘર તરફથી ખેતરોમાં ભાગી ગયા હતા. તેમનો નાનો ભાઈ સાબિર શેખ મહોલ્લામાં રહી ગયો હતો, જ્યારે તેઓ અને તેમના માતાપિતા ખેતરો તરફ ભાગી ગયા હતા. ખેતરોમાંથી તેઓ મદદ માટેની ચીસો અને બૂમો સાંભળી શકતા હતા. તેમણે "મુસ્લિમોને કાપી નાખો અને મારી નાખો" એવા બૂમારા પણ સાંભળ્યા હતા. બે થી અઢી કલાક મુદ્દા નં. પરિસ્થિતિ શાંત થતાં તેઓ ગામમાં આવ્યા હતા. તેઓ ખેતરોમાંથી ગામમાં આવ્યા, જ્યાં શેખ મહોલ્લા નજીક પોલીસની કારો ઊભી હતી અને તેથી તેઓ મહોલ્લા તરફ ગયા, જ્યાં તેમને જાણ થઈ કે અઠ્ઠાવીસ વ્યક્તિઓ મૃત્યુ પામ્યા હતા અને કેટલાક લોકો ઘાયલ થયા હતા. જે લોકોને સળગાવવામાં આવ્યા હતા તેમને મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલ લઈ જવામાં આવ્યા હતા અને પોલીસે તેમને પઠાનો સાથે સાલવા લઈ ગયા હતા. તેઓ આશરે સત્તર દિવસ સુધી સાલવામાં રહ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. તેઓ હિંમતનગર–નઝીરામુદ્દા નં. કેમ્પમાં આવ્યા હતા. સાક્ષીએ કોર્ટરૂમમાં કાંતિભાઈ પ્રભુદાસની ઓળખ કરી છે અને નિવેદન આપ્યું છે કે જગાભાઈ અને ઉપેન્દ્ર કોર્ટરૂમમાં હાજર નથી (જોકે હકીકતમાં તેઓ હાજર હતા).

૩૨.૧ આ સાક્ષીના ઉલટ–તપાસ દરમિયાન એ બાબત બહાર આવી છે કે

તેમના ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં તેમણે એ જણાવ્યું નથી કે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ તેમનું ઘર એકાંતમાં આવેલું હોવાથી તેઓ સાંજે શેખ મહોલ્લામાં ગયા હતા. આગળ એ પણ બહાર આવ્યું છે કે ઉપરોક્ત બંને નિવેદનોમાં તેમણે શેખ મહોલ્લામાં ગયા હોવા, ટોળાએ ઝૂંપડાં સળગાવ્યા હોવા, પોલીસ આવીને પોલીસે ટોળાને વિખેરી નાખ્યું હોવા, ટોળાએ ઘરોમાં તોડફોડ કરી આગજની અને પથ્થરમારો કર્યાની બાબત, તેમજ મુખ્ય તપાસમાં નામિત આરોપીઓએ ટોળાને ઉશ્કેર્યું હોવાની બાબત અંગે કોઈ હકીકત જણાવેલી નથી; તેમજ ટોળું શેખ મહોલ્લામાં પ્રવેશ્યું ત્યારે ભયને કારણે તેઓ ખેતરોમાં ભાગી ગયા હતા, જ્યાંથી તેઓ મદદ માટેની બૂમો વગેરે સાંભળી શક્યા હતા. એક વિરોધાભાસ પણ બહાર આવ્યો છે કે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે તેમણે ખેતરોમાંથી દૂરથી જોયું હતું કે ટોળામાંના માણસો પ્રથમ તેમના વસના ખૂણે આવ્યા હતા અને પાન–બીડીનાં ગલ્લાઓને આગ લગાવી હતી. વધુ એક વિરોધાભાસ એ બહાર આવ્યો છે કે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે તેમને ટોળાના કોઈ સભ્યને ઓળખતા નથી. એક વિરોધાભાસ એ પણ બહાર આવ્યો છે કે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં સાક્ષીએ કાંતિ પ્રભુદાસ, ઉપેન્દ્ર મનિલાલ અને જાગાભાઈ જીવનભાઈના નામ લીધા નથી.

૩૨.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૧૧૦ના ઉલટ–તપાસ દરમિયાન, તપાસ અધિકારી (પોલીસ) દ્વારા એ વિરોધાભાસ પુરવાર થયો છે કે સાક્ષીએ તેના ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે તેને ટોળામાં કોઈ વ્યક્તિ ઓળખાતી નથી.

તપાસ અધિકારીએ વધુમાં સ્વીકાર્યું છે કે ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ કાંતિભાઈ પ્રભુદાસ, ઉપેન્દ્ર મનિલાલ અને જગાભાઈ જીવણભાઈના નામ દર્શાવ્યા નહોતા.

૩૨.૩ તપાસ અધિકારી (એસઆઇટી)એ પોતાની જુબાનીમાં આ વાત સ્વીકારી છે કે આ સાક્ષીએ ૧૧મી જૂન, ૨૦૦૮ના રોજ આપેલા નિવેદનમાં એમ જણાવ્યું નહોતું કે તે શેખ મહોલ્લામાં ગયો હતો અને શેખ મહોલ્લામાંથી ખેતરો તરફ ભાગી ગયો હતો તથા તેણે શેખ મહોલ્લામાંથી આ ઘટના જોઈ હતી. તપાસ અધિકારી (એસઆઇટી)એ વધુમાં સ્વીકાર્યું છે કે આ સાક્ષીએ ૧૧મી જૂન, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે ખેતર તરફ દોડતાં તેણે ટોળાના સભ્યોને જોયા હતા.

૩૨.૪ અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલ શ્રી વાય. એસ. લાખાણીએ ધ્યાન દોર્યું કે સાક્ષીએ પોતાની મુખ્ય પૂછપરછમાં એ જપ્યું છે કે જ્યારે ટોળું શેખ મહોલ્લામાં પ્રવેશ્યું ત્યારે તેઓ ડરી ગયા હતા અને તેથી પોતાનો જીવ બચાવવા માટે મહમૂદમીયાના ઘરની દિશાથી ખેતરો તરફ ભાગી ગયા હતા, જ્યારે તેમનો નાનો ભાઈ સાબીર શેખ મહોલ્લામાં જ રહ્યો હતો. દલીલ કરવામાં આવી કે આ હકીકત આ સાક્ષીએ પ્રથમ વખત અદાલત સમક્ષ જણાવી છે. ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું કે ઉક્ત સાક્ષીએ ત્રણ આરોપીઓનાં નામ લીધાં છે, એટલે કે, કાંતિભાઈ પ્રભુદાસ, ઉપેન્દ્ર મણિલાલ અને જગાભાઈ જીવણભાઈ; જ્યારે તે માત્ર કાંતિભાઈ પ્રભુદાસને ઓળખી શક્યો છે, પરંતુ જગાભાઈ જીવણભાઈ અને ઉપેન્દ્ર

મણિલાલને, ભલે તેઓ અદાલતમાં ઉપસ્થિત હતા, ઓળખી શક્યો નથી. સાક્ષીની ઉલટ–તપાસ ◌ા તરફ ધ્યાન દોરીને જણાવવામાં આવ્યું કે તેમાં એ બહાર આવ્યું છે કે તેના ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૧૧મી જૂન, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેણે એવું જણાવ્યું નથી કે ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ, તેમનું ઘર એકાંતમાં હોવાથી, તેઓ સાંજે શેખ મહોલ્લામાં ગયા હતા. ઉલટ–તપાસ ◌ાના પરિચ્છેદ ૪ના વિષયવસ્તુ તરફ ધ્યાન દોરીને જણાવવામાં આવ્યું કે આ તમામ હકીકતો ઉક્ત સાક્ષીના નિવેદનમાં જણાવી નથી. દલીલ કરવામાં આવી કે, આથી, આ સાક્ષીએ મુખ્ય ઘટના સંબંધિત હકીકતોના સમય અને ક્રમ બાબતે અદાલત સમક્ષ સાચી હકીકતો રજૂ કરી નથી. દલીલ કરવામાં આવી કે તેની પ્રથમ નિવેદનમાં તેણે કોઈપણ આરોપીનું નામ લીધું ન હતું અને જણાવ્યું હતું કે તેને ટોળામાં કોઈને ઓળખતો ન હતો; ત્યારપછી, પ્રથમ વખત છ વર્ષ મુદ્દા નં. , તેણે તેમને સંડોવ્યા અને પોતાના નિવેદનમાં ત્રણેયના નામ લીધાં, પરંતુ તેમનામાંથી બેને ઓળખી શક્યો નહીં. દલીલ કરવામાં આવી કે આ સાક્ષીએ ઘટના જોઈ નથી અને તેથી તે નજરે જોનાર સાહેદ ◌ી નથી, કારણ કે ઘટના ઘટે તે પહેલાં તે ખેતરોમાં છુપાઈ ગયો હતો અને કોઈ કારણસર, છ વર્ષ પછી, તેણે એ દર્શાવવાનો પ્રયાસ કર્યો છે કે તેણે ટોળું આવ્યું હતું તે બાબત સહિત ઘટનાનો પ્રથમ ભાગ જોયો હતો અને ટોળામાંથી તેમના ત્રણને જોયા હતા.

૩૨.૫ વિશ્લેષણ: આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તે પોતાના ભાઈ શાબીરમીયાં ◌ા અને પોતાના માતાપિતા સાથે રહેતો હતો. ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ, તેમનું

ઘર એકાંતમાં આવેલું હોવાથી, સાંજે તેઓ શેખ મહોલ્લામાં ગયા હતા. અન્ય સાક્ષીઓની જેમ જ, તેણે રાત્રિના ૯:૩૦ વાગ્યાના બનાવ અંગે નિવેદન આપ્યું છે, જેમાં તેના જણાવ્યા મુજબ ત્રણ કેબિનમાં આગ લગાવવામાં આવી હતી અને પોલીસ આવીને ભીડને વિખેરી હતી. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે પોલીસ ગયા પછી, એક ટોળું ફરીથી આવ્યું અને શેખ મહોલ્લામાં પ્રવેશી તોડફોડ, આગજની તથા પથ્થરમારો શરૂ કર્યો. તેઓ અંદર પ્રવેશતા હતા ત્યારે તેણે જોયું હતું કે કાંતિભાઈ પ્રભુદાસ, ઉપેન્દ્ર માણિલાલ અને જગાભાઈ જીવણભાઈ ટોળાને ઉશ્કેરતાં કહેતા હતા કે મિયાઓને મારી નાંખો, તેમને કાપી નાંખો, તેમને સળગાવી દો. તેઓ મહોલ્લામાં પ્રવેશતા જોયા મુદ્દા નં. તેઓ ડરી ગયા અને પોતાના જીવ બચાવવાના હેતુથી મહેમૂદમીયાના ઘરની પાછળની બાજુથી ખેતરો તરફ ભાગી ગયા. તેણે, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, જણાવ્યું છે કે તેનો નાનો ભાઈ સાબિર મહોલ્લામાં રહી ગયો હતો. તેણે અદાલતમાં કાંતિભાઈ પ્રભુદાસની ઓળખ કરી છે. તેણે જણાવ્યું છે કે જગાભાઈ જીવણભાઈ અને ઉપેન્દ્ર માણિલાલ અદાલતમાં હાજર નહોતા, હકીકતે તેઓ ત્યાં હાજર હતા છતાં. આ સાક્ષીની જુબાનીમાં એક વિરોધાભાસ રજૂ કરવામાં આવ્યો કે તેના ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં તેણે કોઈપણ આરોપીનું નામ લીધું નહોતું અને સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું હતું કે તેને ટોળાના કોઈપણ સભ્યને ઓળખાણ નથી. રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવેલા વિરોધાભાસોની પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં લેતાં, આ અદાલતના મતે, ઉક્ત સાક્ષીની સાક્ષી પર આધાર રાખવો જોખમભર્યું રહેશે, કારણ કે આરોપીઓને ખોટી રીતે ફસાવવાની તમામ શક્યતાઓ રહેલી છે.

33. ફ.ફ.પ.સા. –૫૩ કુલસુમુંબિબી કાદરમીયાં ા શેખનું આંક ૫૨૪ પર પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે. તેણીએ નિવેદન આપ્યું છે કે તેના પરિવારના કુલ પાંચ સભ્યો છે, જેમાં તેના પતિ કાદરમીયાં ા અલુમિયા, તેના પુત્રો ઝાકીર્મિયા કાદરમીયાં ા અને શાબીરમીયાં ા કાદરમીયાં ા, તથા તેની પુત્રી ફરઝાનાબીબી કાદરમીયાં ા સામેલ છે. તેણીએ વધુમાં નિવેદન આપ્યું છે કે ભારત બંધના દિવસે તેમનું ઘર એકાંતમાં આવેલું હોવાથી તેઓ ડરી ગયા હતા અને તેથી સાંજે શેખ મહોલ્લામાં ચાલ્યા ગયા હતા. લગભગ ૯:૩૦ વાગ્યે, પટેલોની એક ટોળકી મહાદેવ તરફથી શેખ મહોલ્લાના ખૂણે આવી "મિયાઓને મારી નાખો, તેમને કાપી નાખો, તેમને સળગાવી નાખો" એવી બૂમો પાડતી હતી અને શેખ મહોલ્લાના ખૂણે ત્રણ ગલ્લા સળગાવી દીધા હતા, અને પોલીસ આવતાં જ ટોળકી ભાગી ગઈ હતી. થોડા સમય મુદ્દા નં. પોલીસ ત્યાંથી ચાલી ગઈ હતી. ત્યારબાદ ં. , થોડા સમય પછી, એ જ ટોળકી ફરી આવી અને શેખ મહોલ્લાના ખૂણેથી પ્રવેશ કરીને ઘરોમાં તોડફોડ કરવા તથા તેમને આગ લગાવવા લાગી હતી અને તે સમયે તેણીએ ટોળામાં કાંતિભાઈ પ્રભુદાસને જોયા હતા, જે "બધાને મારી નાખો, કાપી નાખો, સળગાવી નાખો" કહીને ટોળીને ઉશ્કેરણા આપી રહ્યા હતા. ઘરો સળગાવી દેવામાં આવ્યા હતા અને તોડફોડ કરવામાં આવી હતી તથા પથ્થરમારો શરૂ થયો હતો. ટોળીના સભ્યોના હાથમાં લાકડીઓ, ધારીયા, પાઈપો, કેરોસિન અને પેટ્રોલના કેન હતા અને ટોળી મહોલ્લામાં અંદર ઘૂસી આવી હતી, જેના કારણે અને પોતાના જીવ બચાવવાના આશયથી તેઓ મહેમૂદમિયાના ઘરના પાછળના ભાગેથી ખેતરોમાં ચાલી ગયા હતા. તેમનો નાનો પુત્ર સાબિર શેખ મહોલ્લામાં જ રહી ગયો હતો અને

ખેતરોમાંથી તેઓ શેખ મહોલ્લામાંથી મદદ માટેની બૂમો સાંભળી શકતા હતા; શેખ મહોલ્લાના ઘરો સળગી રહ્યા હતા અને તેઓ ખેતરોમાંથી જ તે જોઈ રહ્યા હતા. તેણીએ વધુમાં નિવેદન આપ્યું છે કે પોલીસ મહોલ્લામાં આવતાં તેમણે માન્યું હતું કે વાતાવરણ શાંત થઈ ગયું છે, અને તેથી તેઓ ગામમાં અને શેખ મહોલ્લાના ખૂણે આવ્યા હતા અને તેમના પુત્ર સાબિર શેખે જણાવ્યું હતું કે મહોલ્લાના લોકોને જીવતા સળગાવીને મારી નાખવામાં આવ્યા છે. જે લોકો જીવતા હતા તેઓને દાઝવાના ઘા લાગ્યા હતા અને તેમને મહેસાણા હોસ્પિટલમાં ખસેડવામાં આવ્યા હતા અને તેઓ પાઠાણ ભાઈઓ સાથે પોલીસની ગાડીમાં સાવલા ગયા હતા.

33.1 આ સાક્ષીની જુબાનીમાંથી કેટલાક અવગમનો બહાર લાવવામાં આવ્યા છે, જે આ અર્થના છે કે તેમણે ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ની તેમની પોલીસ સમક્ષની નિવેદનમાં અદાલત સમક્ષ જણાવ્યા મુજબ તથ્યો રજૂ કર્યા નહોતા. વિરોધાભાસ સ્વરૂપના અવગમનથી આ બાબત બહાર લાવવામાં આવી છે કે ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ની તેમની નિવેદનમાં તેમણે કોઈપણ આરોપીનું નામ લીધું નહોતું. ખાસ તપાસ દળ દ્વારા ૧૧મી જૂન, ૨૦૦૮ના રોજ નોંધાયેલ તેમના નિવેદન સંબંધે પણ કેટલાક અવગમનો બાબતે સાક્ષીની જુબાની કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે. તેમની જુબાનીમાં આ વિરોધાભાસ બહાર લાવવામાં આવ્યો છે કે ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ની તેમની નિવેદનમાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે તે જ રાત્રે લગભગ બાર વાગ્યે આ લોકોની ટોળાશાહી ફરી એકત્ર થઈ હતી અને "મુસલમાનોને સળગાવો" એમ કહી રહી હતી, જેના કારણે તેમના પતિ તેમને અને તેમના બાળકોને લઈને ભાગીને

ખેતરો તરફ ગયા હતા અને દૂરથી તેમણે ટોળાશાહીના સભ્યોને તેમના ઘર તરફ જતા અને પથ્થરમારો કરતા જોયા હતા. તેમની જુબાનીમાં તેમણે જણાવ્યું છે કે લગભગ ૯:૦૦થી ૯:૩૦ વાગ્યા દરમિયાન તેઓ શેખવાસ ખાતે બાચુમિયા ઈમામમિયાના ઘરે ગયા હતા અને ઘર અંદર બેઠા નહોતા, પરંતુ બહાર વરાંડે પર હતા. તે સમયે પથ્થરમારો થઈ રહ્યો હતો અને પોલીસ આવી હતી, જે તેમણે જોઈ હતી. તે સમયે તેમના પતિ, પુત્ર અને પુત્રી તેમની સાથે હતા.

૩૩.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૧૧૦, તપાસ અધિકારી (પોલીસ), ની જુબાનીમાંથી એવી વિસંગતિ સાબિત થઈ છે કે આ સાક્ષીએ ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ની તારીખના તેના નિવેદનમાં કોઈપણ આરોપીનું નામ લીધું નહોતું.

૩૩.૩ આરોપી તરફથી હાજર વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે આ સાક્ષીએ પોતાની વાતમાં એવો વધારો કર્યો છે કે તેઓ ખેતર તરફ ભાગી ગયા પછી અને ઘટનાપશ્ચાત્, તેના પુત્ર સાબિરે જાણ કરી હતી કે ઘટના શેખ મહોલ્લામાં બની હતી અને મહેમૂદમિયાના ઘરમાં લોકોને જીવતાં જીવતાં સળગાવી દેવામાં આવ્યા હતા, જે વાત તેણે પોલીસ સમક્ષ આપેલી પોતાની અગાઉની નિવેદનમાં કદી કહી નથી અને તેથી વિસંગતિ રેકોર્ડ ઉપર પુરવાર થાય છે. વધુમાં રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે તપાસ અધિકારી (એસ.આઈ.ટી.)ની જહેનામા દરમિયાન રેકોર્ડ પરથી એવું બહાર આવ્યું છે કે તા. ૯ જૂન, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં સાક્ષીએ અદાલત સમક્ષ આપેલા નિવેદન મુજબ હકીકતો દર્શાવી નથી. આ સાક્ષીની સાક્ષીનો સંદર્ભ લઈને રજૂઆત

કરવામાં આવી હતી કે:

આ સાક્ષીએ ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ની તારીખના પોતાના નિવેદનમાં કોઈપણ આરોપીના નામ આપ્યાં નથી.

કે ઘટના અંગેની અનુક્રમણિકા અને સમયને મહત્વપૂર્ણ રીતે મુદ્દા નં. લવામાં આવ્યો છે, કારણ કે તમામ સાક્ષીઓ દ્વારા જાણપૂર્વક સ ુસ ંગત રીતે સુધારાઓ કરવામાં આવ્યા છે.

તેણી પાસેના પ્રથમ નિવેદનમાં, સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ઘટનાના અગાઉ મધરાતે લગભગ ૧૨:૦૦ વાગ્યે, તે પોતાના પતિ, પુત્રો અને પુત્રી સાથે ભાગી ગઈ હતી અને તેણે દૂરથી ટોળાને પથ્થરમારો કરતાં જોયું હતું.

એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે જ્યારે સાક્ષીએ પોલીસ સમક્ષના તેના નિવેદનમાં કોઈ આરોપીનું નામ આપ્યું ન હતું, ત્યારે તે અદાલત સમક્ષ કાંતિભાઈ પ્રભુદાસનું નામ આપી શકતી નહોતી, જે આરોપીને ખોટી રીતે સંડોવવાનો જ ઈરાદાપૂર્વકનો પ્રયાસ છે. વધુમાં, તેણે એવો આરોપીનું નામ આપ્યું હતું જે તેના નિવેદનના લેખન પૂર્વે જ મૃત્યુ પામ્યો હતો, જેથી તેને આરોપીની ઓળખ કરવી ન પડે. તેથી, દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીની સાક્ષ્ય વિશ્વસનીય નથી અને તેથી તેના પર કોઈ આધાર મુકાઈ શકતો નથી.

૩૩.૪ વિશ્લેષણ: આ સાક્ષી ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૮ સાબિરહુસેન કાદરમીયાં ા શેખની માતા છે, જે કપૂરવાસની સામે આવેલી છૂટીછવાઈ શેખોની એક વસાહતમાં રહે છે. આ સાક્ષીની જુબાનીતમાં બહાર આવ્યું હતું કે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના

નિવેદનમાં તેણે કોઈપણ આરોપીનું નામ લીધું નહોતું. આ સાક્ષીએ પોતાના પુત્ર સાબિરહુસેન કાદરમીયાં ા. શેખ દ્વારા જણાવ્યા મુજબ તેમના ઘર સામેના વીજથાંભલા પર સીધા જ જોડાયેલા લાઈટો અંગે પણ કંઈ કહ્યું નથી. આ સાક્ષીની સાક્ષી મુજબ તેમનું ઘર એકાંતમાં હોવાથી ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ તેઓ સાંજે શેખ મહોલ્લામાં ગયા હતા અને જ્યારે ટોળું હથિયારો, પાઈપો, કેરોસીન, પેટ્રોલના કેન વગેરે લઈને શેખ મહોલ્લામાં પ્રવેશ્યું, ત્યારે પોતાના જીવ બચાવવાના હેતુથી તેઓ ખેતરોમાં ચાલી ગયા હતા. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેનો પુત્ર સાબિરહુસેન મહોલ્લામાં રહ્યો હતો. આ સાક્ષીએ ટોળામાં કાંતિભાઈ પ્રભુદાસનું નામ એવો વ્યક્તિ તરીકે લીધું છે, જે ટોળાને ઉશ્કેરી રહ્યો હતો અને કહેતો હતો કે તેમને મારી નાખો, કાપી નાખો અને સળગાવી દો. જોકે, આ સાક્ષીની જુબાનીતમાંથી ખુલ્યું છે કે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે કોઈપણ આરોપીનું નામ લીધું નહોતું. વધુમાં, આરોપી કાંતિભાઈ પ્રભુદાસનું સુનાવણી લંબિત રહેતા મૃત્યુ થઈ ગયું છે અને તેથી આ સાક્ષીની સાક્ષી પરથી વિશેષ કંઈ પરિણામ નીકળતું નથી.

૩૪. .ફ.ફ.પ.સા. –૫૪ શરીફમીયા ભીખુમિયા શેખનીઆંક–૫૨૭ ખાતે તપાસ કરવામાં આવી છે. તેઓ સાબીરહુસૈન કાદરમીયાં ા. ના સગા સાવકા ભાઈ છે, અર્થાત્ તેમની માતા એક જ હતી, પરંતુ પિતાઓ જુદા હતા. આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે તેઓ પોતાની પત્ની તથા સંતાનો સાથે સરદારપુરામાં પઠાણ મોહલ્લાના ખૂણાએ રહેતા હતા અને શરીફ પાન સેન્ટર નામે પાન–બીડીની દુકાન ચલાવતા હતા. ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ, સાંજે આશરે ૭.૦૦ વાગ્યે, અમરતભાઈ સોમાભાઈ

મેરવાડિયાએ વિજળીના થાંભલા પર હેલોજન લેમ્પ લગાવ્યો હતો અને કહ્યું હતું કે તે દિવસથી મુદ્દા નં. બાંડીયા ાઓને મારી નાખવામાં આનંદ આવશે. તેઓ ડરી ગયા હતા, તેથી સાંજે ૫.૦૦ વાગ્યે તેઓ પોતાના પરિવાર સાથે બચુમિયા ઇમામમિયાના ઘરે ગયા હતા. તેમણે વધુમાં નિવેદન આપ્યું છે કે રાત્રે લગભગ ૯ વાગ્યે, મહાદેવ મંદિરની દિશાથી ધારીયા, પાઈપો, તલવારો જેવા હથિયારો લઈને હિંદુઓની એક ટોળકી આવી હતી અને ચીસો પાડતી, બૂમો મારતી શેખ મોહલ્લાના ખૂણે આવેલી ત્રણ દુકાનોને આગ લગાવી હતી. થોડા સમય પછી પોલીસ વાહન આવ્યું અને ટોળું વિખેરાઈ ગયું. પોલીસ આવીને ચાલી ગઈ અને ત્યારબાદ ં. એ જ ટોળું "મિયાઓને મારી નાખો, તેમને સળગાવી દો" એવી બૂમો પાડતું શેખ મોહલ્લાના ખૂણે પાછું આવ્યું અને પથ્થરમારો શરૂ કર્યો. તે સમયે મનુભાઈ પેન્ટરનું ઘર સળગાવવામાં આવ્યું હતું અને અકબરમિયા નાથુમિયાના ઘર પર પણ આગ લગાવી તેને નુકસાન પહોંચાડવામાં આવ્યું હતું, અને તે સમયે તેણે અંબાલાલ મગનભાઈને ધારીયા સાથે, પાશાભાઈ મોહનભાઈને કેન સાથે, અશ્વિનભાઈ બળદેવભાઈને કેન સાથે, પ્રહલાદભાઈ જગાભાઈને, અશ્વિનભાઈ જગાભાઈને, સુરેશભાઈ રણછોડભાઈને સળગતા ચીંથરા સાથે જોયા હતા. તે સમયે તેઓ ડરી ગયેલા હોવાથી પોતાના પરિવાર સાથે પાછળની બાજુના રસ્તેથી ખેતર તરફ ભાગી ગયા હતા. ખેતરમાંથી તેમને ચીસો અને બૂમો સંભળાતી હતી અને આગની જ્વાળાઓ દેખાતી હતી તથા રાત્રે ૨:૩૦ વાગ્યે વાતાવરણ શાંત થઈ ગયું અને તેઓ તથા તેમનો પરિવાર ખેતરમાંથી પોતાના ઘરે આવ્યા હતા. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ખેતરમાંથી પાછા ફરતા સમયે તેમણે બિસ્મિલ્લીબિબી ભીખુમિયા ને કચરાના ઢગલા

પર પડેલી જોઈ હતી અને તે જોઈ તેઓ કપુર મોહલ્લાના રસ્તેથી શેખ મોહલ્લાના ખૂણે ગયા હતા જ્યાં ડી.એસ.પી. આવ્યા હતા, અને બિસ્મિલ્લીબિબી ભીખુમિયા વિશેના તથ્યો તેમને જાણ કર્યા હતા. ડી.એસ.પી.એ તેમના સાથે ત્રણ જણાને મોકલ્યા હતા અને તેઓ બિસ્મિલ્લીબિબીને શેખ મોહલ્લાના ખૂણે લઈ આવ્યા હતા અને તેમને પ્રહલાદભાઈ વારવાભાઈના ઘરના વરાંડા પર સુવાડી હતી.

૩૪.૧ પોતાની જુબાનીમાં આ સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે ગોધરા હત્યાકાંડના સમયે મુસ્લિમ મહોલ્લામાં જવું જોખમકારક હતું. સાક્ષીએ સ્વૈચ્છિક રીતે જણાવ્યું છે કે બાચુમિયા ઈમામિયા તેમના સગા હોવાથી તે તેમના ઘેર ગયો હતો. તેમનું ઘર એકાંતમાં આવેલું હોવાથી તેને ભય લાગ્યો હતો અને તેથી તે તેમના ઘેર ગયો હતો. તેણે ટોળાએ ત્રણ ગલ્લાઓને આગ લગાવતાં જોયા હતા. પોતાની જુબાનીમાં તેણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે રાત્રે ૯ વાગ્યે તે બાચુમિયાના ઘેર ગયો હતો, પરંતુ ઘરની અંદર ગયો નહોતો. પહેલાં મનુભાઈના ઘરના સામે પથ્થરમારો થયો હતો અને ત્યારબાદ ં. ઘરને તોડફોડ કરી આગ ચાંપી દેવામાં આવી હતી. તેણે ઈનકાર કર્યો છે કે તે સમયે મહોલ્લાના લોકોએ ટોળા પર પથ્થરમારો કર્યો હતો. તેણે જણાવ્યું હતું કે બે ઘરોને આગ લગાવવામાં આવ્યા પછી તે ખેતરો તરફ ગયો હતો.

૩૪.૨ જાંચ અધિકારી ફ.ફ.પ.સા. ુ–૧૧૦એ પોતાની જેરપરીક્ષામાં જણાવ્યું છે કે આ સાક્ષીએ પોતાના ૬ઠ્ઠા માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં અમરતભાઈ સોમાભાઈ મહેરવાડિયા દ્વારા વીજપોલ ઉપર હેલોજન લેમ્પ મૂકી "બન્ડિયાઓને મારવું તો મજા

આવશે" એમ કહેવા બાબતે કંઈ પણ કહ્યું નહોતું. જાંચ અધિકારીએ એ પણ સ્વીકાર્યું છે કે આ સાક્ષીએ પોતાના ૬ઠ્ઠા માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે તેમને ભય હતો કે આ લોકો તેમને છોડશે નહીં અને ટોળું "મારી નાખો, કાપી નાખો" એવી બૂમો પાડતું તેમના ઘરની તરફ આવ્યું હતું તથા પથ્થરમારો કરી રહ્યું હતું; તેથી, ભયભીત થઈ, રાતના અંધારામાં, તે પોતાની પત્ની અને બાળકોને લઈને ખેતર તરફ ભાગી ગયો હતો અને તે સમયે, દૂરથી, તેણે પોતાના ગામના પટેલ અંબાલાલ મગનલાલને હાથમાં ધારીયા સાથે, અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈ અને પાશાભાઈ મોહનભાઈને હાથમાં કેન સાથે, તેમજ પ્રહલાદભાઈ જગાભાઈ, અશ્વિનભાઈ જગાભાઈ અને સુરેશભાઈ રણછોડભાઈને સળગતા લૂંગડાં સાથે જોયા હતા. જાંચ અધિકારીની જેરપરીક્ષામાંથી વધુમાં સ્પષ્ટ થાય છે કે આ સાક્ષીએ પોતાના ૬ઠ્ઠા માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં બિસ્મિલ્લાબીબી ભીખુમિયાના કચરાના ઢગલા પર મળી આવવા બાબતે કંઈ પણ જણાવ્યું નહોતું. જાંચ અધિકારીની (એસ.આઈ.ટી.) જેરપરીક્ષામાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ સાક્ષીએ પોતાના ૨૨મા મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં બિસ્મિલ્લાબીબી ભીખુમિયાના કચરાના ઢગલા પર મળી આવવા વગેરે બાબતે, અદાલતમાં આપેલી સાક્ષી મુજબ, કંઈ પણ જણાવ્યું નહોતું.

૩૪.૩ આરોપીના વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે આ સાક્ષીએ સૌપ્રથમ વખત અદાલત સમક્ષ બિસ્મિલ્લાબીબી ભીખુમિયા કચરાના ઢગલા પર મળી આવી હોવા અંગેનો સિદ્ધાંત રજૂ કર્યો છે. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ઘટના રૂમની અંદર બન્યા મુદ્દા નં. , પોલીસ આવે અને રૂમનો દરવાજો ખોલી સૌને બહાર કાઢે તે

પહેલાં, કોઈપણ વ્યક્તિ રૂમમાંથી બહાર આવી હતી એવું ફરિયાદ પક્ષનું કેસ નથી. તેથી બિસ્મિલ્લાબીબી રૂમની અંદર હતી તે પોતે કે અન્ય રીતે બહાર આવી શકતી નહોતી, અને આથી કચરાના ઢગલા પર પડી હોવાનો પ્રશ્ન જ ઉપસ્થિત થતો નથી. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે તે નજીક હતો એવી પોતાની વાતને સંભાવ્ય બતાવવા માત્ર માટે આ સાક્ષીએ આ કથા સૌપ્રથમ વખત અદાલત સમક્ષ કહી છે. આ પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ડી.એસ.પી. આ સિદ્ધાંતને સમર્થન આપતા નથી અને તેમની સાથે ગયેલા જણાવાતા ત્રણ વ્યક્તિઓનાં નામો રેકોર્ડ પર પણ આવ્યા નથી તથા આ ત્રણમાંથી કોઈપણ વ્યક્તિની તપાસ પણ કરવામાં આવી નથી. તેથી, પોતાના વર્ણનને સમર્થન આપવા માટે આવી કથા રચવામાં આવી છે એ હકીકત પોતે જ દર્શાવે છે કે આ સાક્ષી કંઈક છુપાવી રહ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ સત્ય કહેવા ઈચ્છતો નથી, જેના કારણે ઘટના સ્થળે તેની હાજરી તથા આરોપીઓમાંથી કેટલાકને હથિયારો અને સામગ્રી સાથે તેણે જોયા હોવા અંગે સંદેહ ઉભો થાય છે. સાક્ષીની ઉલટ–તપાસનો સંદર્ભ આપતાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે ન તો ગલ્લો ન તો સાક્ષીનું ઘર લૂંટાયેલું કે તોડી પાડાયેલું જણાતું નથી અને શેખ પરિવાર જે વિખરાયેલા ઘરોમાં વસતો હતો તે તો બિલકુલ નુકસાનગ્રસ્ત નથી. સાક્ષીની ઉલટ–તપાસનો સંદર્ભ આપતાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના તેના સોગંદનામામાં સાક્ષીએ કહ્યું હતું કે "હું ડરીને મારા ઘરમાં સંતાઈ ગયો હતો, પરંતુ મેં આસપાસના લોકોને મેં શું સાંભળ્યું હતું તે કહ્યું હતું. સાંજે લગભગ ૯.૦૦ વાગ્યે હુમલો પૂરજોશમાં શરૂ થયો. અમે બચી ગયા કારણ કે અમે શાંતિથી અમારા ઘરની અંદર છુપાઈ ગયા હતા". રજૂ કરવામાં

આવ્યું હતું કે સોગંદનામામાં જણાવેલ હકીકતો સાચી હોય તો સાક્ષીમાં રજૂ કરાયેલી સમગ્ર કથા અસત્ય સાબિત થાય છે. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષીએ એક પછી એક એવા નિવેદનો આપ્યાં છે જે એકબીજા સાથે વિરુદ્ધ છે અને તેથી આ સાક્ષીની સાક્ષી પર આધાર રાખી શકાય નહીં. જણાવવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ કહ્યું છે કે અમરતભાઈ મેરવાડિયાએ હેલોજન દીવો ગોઠવ્યો હતો એ બાબતે તેણે કોઈને જાણ કરી નહોતી, ન તો તેને અટકાવવા માટે તેણે કોઈ પ્રયત્ન કર્યો હતો. વધુમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે તે બાચુમિયા ઈમામિયા ના ઘેર ગયો હતો, પરંતુ બાચુમિયાના પરિવારજનોએ તે તેમના ઘેર ગયો હતો તેવી તેની વાતની પુષ્ટિ કરી નથી. સાક્ષીની ઉલટ–તપાસમાં બહાર આવેલી વિવિધ વિસંગતતાઓનો સંદર્ભ આપી રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષી સચ્ચરિત્ર અને વિશ્વસનીય સાક્ષી નથી અને તેની સાક્ષી અવગણવી જરૂરી છે.

૩૪.૩.૧ સાક્ષીના નિવેદનના પેરા ૫ તરફ સંદર્ભ અપાયો હતો, જેમાં સાક્ષીની પ્રતિપરીક્ષામાં એવું વિસંગતતા બહાર લાવવામાં આવી હતી કે પોલીસ સમક્ષ આપેલા તેના નિવેદનમાં તેણે અમરતભાઈ સોમાભાઈ મહેરવાડિયા દ્વારા વીજપોલ પર હેલોજન લાઇટ લગાવવામાં આવી હોવાનો કોઈ ઉલ્લેખ કર્યો નહોતો. વધુમાં તે દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે પોલીસ સમક્ષ ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ આપેલા પોતાના નિવેદનમાં સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સાંજે લગભગ ૯:૩૦ વાગ્યે હિંદુ સમુદાયના લગભગ ૧૫૦૦થી ૨૦૦૦ માણસોની ભીડ વાસ પાસે એકઠી થઈ હતી અને "મુસલમાનોને મારી નાખો" એવી બૂમો પાડી રહી હતી, તથા તેણે

પોતાની પત્ની અને સંતાનોને ઘરમાં બંધ કરી દીધાં હતાં અને મહોલ્લાના અન્ય લોકો સાથે તે પોતપોતાના ઘરમાં જઈને એ નિશ્ચિત કરવા માટે ગયો હતો કે ઘર તથા ઘરની અંદરના લોકો કોઈ હાનિ પામે નહીં.

૩૪.૪ મૂલ્યાંકન: આ સાક્ષી કુલસુમ ુંબીબીનો પુત્ર તથા ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૮ શાબીરમીયાં ા કાદરમીયાં ા શેખનો સાવકા ભાઈ છે, કારણ કે બંનેની માતા એક જ છે, પરંતુ પિતા અલગ અલગ છે. આ સાક્ષીએ જુબાની આપી છે કે ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ, સાંજે અંદાજે ૭.૦૦ વાગ્યે, અમરતભાઈ સોમાભાઈ મહેરવાડિયાએ વિજળીના થાંભલા પર હેલોજન લેમ્પ લગાવ્યો હતો અને કહ્યું હતું કે મુદ્દા નં. બાંડીયા ાઓને મારી નાખવામાં મજા આવશે. તે ડરી ગયો હતો અને તેથી સાંજે ૫.૦૦ વાગ્યે તે પોતાના પરિવાર સાથે બાચુમિયા ઈમામમિયાના ઘરે ગયો હતો. મુખ્ય ઘટનાના સંબંધમાં, સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે પોલીસ જતી રહી પછી ટોળું પાછું આવ્યું હતું અને તેણે ઘરોને આગ લગાવવાનું શરૂ કર્યું હતું તથા તેણે ટોળામાં અંબાલાલ મગનભાઈ, પાશાભાઈ મોહનભાઈ, અશ્વિનભાઈ બળદેવભાઈ, પ્રહલાદભાઈ જગાભાઈ, અશ્વિનભાઈ જગાભાઈ અને સુરેશભાઈ રણછોડભાઈને જોયા હતા. ભયના કારણે તે પોતાના પરિવાર સાથે પાછળના રસ્તેથી ભાગીને ખેતર તરફ ગયો હતો. આ સાક્ષીએ એ પણ જણાવ્યું છે કે પરિસ્થિતિ શાંત થયા પછી ખેતરેથી પાછા ફરતાં તેણે બિસ્મિલ્લાબીબી ભિખુમિયાને કચરાના ઢગલા પર પડેલી જોઈ હતી. સાક્ષીએ પોતાની મુખ્ય જુબાનીમાં અંબાલાલ મગનભાઈ, પાશાભાઈ મોહનભાઈ, અશ્વિનભાઈ બળદેવભાઈ, પ્રહલાદભાઈ જગાભાઈ, અશ્વિનભાઈ

જગાભાઈ અને સુરેશભાઈ રણછોડભાઈના નામ લીધા છે. અદાલત સમક્ષ તેણે અંબાલાલ મગનભાઈ, પ્રહલાદભાઈ જગાભાઈ અને અશ્વિનભાઈ બળદેવભાઈની ઓળખ કરી છે. સાક્ષી અદાલતમાં હાજર હોવા છતાં સુરેશભાઈ રણછોડભાઈ, અશ્વિનભાઈ જગાભાઈ અને પાશાભાઈ મોહનભાઈની ઓળખ કરવામાં અસમર્થ રહ્યો છે. આ સાક્ષીની પ્રતિવિચારણા દરમિયાન એવી વિરોધાભાસી બાબત બહાર આવી છે કે તેની ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ની નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે લોકો તેમને છોડશે નહીં અને ટોળું પથ્થરમારો કરતાં અને કાપો, મારો, એવી બૂમો પાડતાં તેમની તરફ આવી રહ્યું હતું તે વાતથી ડરીને, રાતના અંધકારમાં તે પોતાની પત્ની અને બાળકો સાથે ખેતરો તરફ ભાગી ગયો હતો અને તે સમયે તેણે ઉપરોક્ત આરોપીઓને દૂરથી જોયા હતા. એક અપવાદ બહાર આવ્યો છે કે પોલીસ તથા એસ.આઈ.ટી. સમક્ષના તેના અગાઉના નિવેદનોમાં તેણે એવું જણાવ્યું નહોતું કે ખેતરોમાંથી તેમણે બૂમો અને ચીસો સાંભળી હતી તથા અગ્નિગોળા જોયા હતા.

૩૪.૪.૧ જેટલા અંશે આ સાક્ષીએ બિસ્મિલ્લાબીબી કચરાના ઢગલા પર પડેલી મળી આવી હોવા અંગે સંદર્ભ આપ્યો છે, તેટલા અંશે તે વાત અતિશયોક્તિના સ્વરૂપની જણાય છે અને રેકોર્ડ પર આવેલી સાક્ષીને ધ્યાનમાં લેતાં સાક્ષીએ આપેલ સંસ્કરણ વિશ્વસનીય માનવું શક્ય નથી. જોકે, ચીસો અને બૂમો સાંભળવા તથા ખેતરોમાંથી અગ્નિના ગોળા જોવા બાબતના અંશે, એવી ચૂકને વિસંગતિ કહી શકાય તેમ નથી, પરંતુ માત્ર હકીકતોનું વિસ્તરણ જ ગણાય. રેકોર્ડ પર આવ્યું છે કે ખેતરો મહેમૂદમિયાના ઘરના પાછળના ભાગે હતા. ઘટના ૧ માર્ચ ૨૦૦૨ની મધરાતે બની

હતી, ત્યારે હજુ થોડું ઠંડું રહેતું હોત અને તેથી અવાજો ઘણાં દૂર સુધી સંભળાય. જ્યારે ઘરો અને જીપને આગ લગાવવામાં આવી, ત્યારે તેમાં વિશાળ જ્વાળાઓ ઊઠી હશે અને તે દૂરથી પણ દેખાઈ શકતી હશે, એ બાબતનો ઈનકાર કરી શકાય તેમ નથી; તેથી, તે અંશે સાક્ષીનું નિવેદન ખોટું જણાતું નથી. આરોપીને જોયા હોવા બાબતના અંશે, સાક્ષીના નિવેદનમાં જે ફેરફાર થયો છે તે એ સ્થાન અંગેનો છે જ્યાંથી તેણે આરોપીને જોયો હતો; અર્તાત, પોલીસ સમક્ષના નિવેદનમાં તેણે કહ્યું હતું કે તેણે આરોપીને દૂરથી જોયો હતો, જ્યારે અદાલત સમક્ષની સાક્ષીમાં તેણે સંસ્કરણમાં સુધારો કરીને જણાવ્યું હતું કે ટોળું શેખ મહોલ્લામાં પ્રવેશ્યું ત્યારે તેણે આરોપીને જોયો હતો. તેથી, વધુ વિશ્વસનીય દેખાવા માટે સાક્ષીએ કદાચ એવું કહ્યું હશે કે ટોળું શેખ મહોલ્લામાં આવ્યું ત્યારે તેણે આરોપીને જોયો હતો. તેમ છતાં, તેના પ્રારંભિક સંસ્કરણમાં, પોલીસ સમક્ષ તેણે ઉપરોક્ત વ્યક્તિઓના નામ સાથે તેઓ જે હથિયારો અને સામગ્રી લઈ જતા હતા તેનું પણ નામ આપ્યું હતું. જોકે, તેની સાક્ષીના સ્વરૂપને ધ્યાનમાં લેતાં, આ સાક્ષીની નિવેદન પર સંપૂર્ણપણે આધાર રાખવો સલામત નહીં ગણાય અને તેના સંસ્કરણને સમર્થન આપવા માટે પુષ્ટિ શોધવી પડશે. આ સાક્ષીને કોઈ ઈજા થયેલી નથી અને એવો પણ તેનો દાવો નથી કે તેને કોઈ ઈજા થઈ હતી. કેસના રેકોર્ડ પરથી જાણવા મળે છે કે આ સાક્ષીએ, અદાલત સમક્ષની своей સાક્ષીમાં, ઉપરોક્ત છ આરોપીઓના નામ લીધા છે અને મુખ્ય ઘટનાને લગતી પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેમનો ઉલ્લેખ કર્યો છે; જોકે, તેણે માત્ર અંબાલાલ મગનલાલ અને પ્રહલાદભાઈ જગાભાઈની જ ઓળખ કરી છે. સાક્ષીએ અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈની ઓળખ કરી છે, પરંતુ તે સ્પષ્ટ નથી કે તેણે સત્ર કેસ

નં. ૧૨૦/૨૦૦૮ના આરોપી નં. ૫૫ની ઓળખ કરી છે કે આરોપી નં. ૬ની. આમ, સાક્ષીએ પોતે નામ લીધેલા છ આરોપીઓમાંથી માત્ર બેની જ યોગ્ય રીતે ઓળખ કરી છે.

૩૫. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૯ ઇકબાલમિયા રસુલમિયા શેખની આંક–૫૦૦ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. તેમણે વાક્ય આપ્યું છે કે તેઓ સરદારપુરા ાના વતની છે અને ૨૦૦૨માં સરદારપુરામાં રહેતા હતા. તેમનું કુટુંબ તેમના પિતા રસુલમિયા નન્નુમિયાનું બનેલું છે. તેમના મોટા ભાઈ અહેમદમિયા રસુલમિયા છે, જે હિંમતનગરના ઇલોલ ખાતે રહે છે. સિકંદરમિયા રસુલમિયા અહેમદમિયા કરતાં નાના છે અને તેઓ પોતે સાક્ષી સિકંદરમિયા કરતાં નાના છે. મુસ્તફામિયા રસુલમિયા તેમના કરતાં નાના છે અને આયુબમિયા રસુલમિયા સૌથી નાના છે. તેમની એક બહેન ઝાહિરાબીબી છે, જે વિવાહિત છે અને ભલાક ખાતે રહે છે. તેમના ભાઈ મુસ્તફામિયાની પત્નીનું નામ શમીમબાનું છે અને તેમને ઝાહિદ નામનો એક પુત્ર છે, જે ચાર વર્ષનો હતો. અહેમદમિયાને મુદ્દા નં. કરતાં તેમના બધા ભાઈઓ શેખ મહોલ્લામાં રહેતા હતા. તેઓ અવિવાહિત છે. તેમણે વાક્ય આપ્યું છે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગોધરામાં ટ્રેનને આગ ચાંપવાની ઘટના બની હતી અને તે સમયે હિન્દુ પરિષદ દ્વારા ભારત બંધનું આહ્વાન આપવામાં આવ્યું હતું, અને તે સમયે તેઓ ઘેર હતા. ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ રાત્રે લગભગ ૯ વાગ્યે હિન્દુઓનું ટોળું "મારી નાખો, કાપી નાખો, જીવતા સળગાવી દો" એવી બૂમો પાડતું આવ્યું. તેઓ શેખ મહોલ્લાના ખૂણે આવ્યા અને ત્રણ કેબિન સળગાવી દીધી. તે કેબિન

રફીકમિયા મહંમદમિયા, ઈબ્રાહીમમિયા રસુલમિયા અને એક તેમની પોતાની હતી. તે સમયે પોલીસ આવી ગઈ હતી અને ટોળું વિખેરાઈ ગયું હતું. ફરી ૧૧:૩૦ વાગ્યે ટોળું પાછું આવ્યું અને "કાપી નાખો, મારી નાખો, જીવતા સળગાવી દો" એવી બૂમો પાડવા લાગ્યું અને તેમણે તેમની શેખ મહોલ્લાના ખૂણે પથ્થરમારો શરૂ કર્યો. ટોળું આગળ વધતું ગયું, પથ્થરમારો કરતું, લૂંટફાટ કરતું, સંપત્તિને નુકસાન પહોંચાડતું અને ઘરોને આગ ચાંપતું ગયું. તે સમયે તેમણે જોયું કે રમણાભાઈ ગણેશભાઈના હાથમાં ટીન હતું, માથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ વાયરમેન ના હાથમાં ધારીયા હતા, રાજેશભાઈ પુંજબાઈના હાથમાં ધારીયા હતા, ચતુરભાઇ કનાભાઈના હાથમાં પાઈપ હતી, અશ્વિનભાઈ બોથમના હાથમાં ટીન હતું, મધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈના હાથમાં પાઈપ હતી, પવનભાઈ મારવાડીના હાથમાં પાઈપ હતી, દયાભાઈ કચરાભાઈના હાથમાં પાઈપ હતી અને બાબુભાઈ ગોકલભાઈ ટોળાનો નેતા હતો. બાબુભાઈ કનાભાઈ અને રમેશભાઈ કચરાભાઈ ટોળાના નેતાઓ હતા અને તેઓ તેમને ઉશ્કેરણી કરતાં હતા કે તેમમાંથી કોઈ પણ જીવતો ન રહે. તે સમયે તેમને માથામાં પથ્થર વાગવાથી તથા જમણા હાથમાં ઈજા થઈ હતી અને ઈબ્રાહીમ રસુલમિયાને પણ માથામાં પથ્થર વાગવાથી ઈજા થઈ હતી અને લોહી વહેતું હતું, અને તેમની જીવ બચાવવા માટે તેઓ ઈબ્રાહીમ રસુલમિયાના ઘરની તરફ ગયા હતા, અને ટોળું એક પછી એક ઘરો સળગાવતું આગળ વધતું હતું. તેઓ ઈબ્રાહીમ રસુલમિયાના ઘેર ગયા હતા અને ટોળું મહેમૂડમિયા હુસૈનમિયાના ઘરની તરફ ગયું હતું અને તેને ચારેય તરફથી ઘેરી લીધું હતું, અને તે સમયે એક બારી તોડી નાખવામાં આવી હતી તથા પેટ્રોલ અને કેરોસિન ઢોળવામાં આવ્યું હતું અને સ્ત્રીઓ તથા બાળકોને જીવતા

સળગાવી દેવામાં આવ્યા હતા. તે સમયે તેમના લોકો મદદ માટે બૂમો પાડતા અને ચીસો પાડતા હતા, જે તેમણે સાંભળ્યું હતું. ત્યારબાદ ં. પોલીસ આવી અને બૂમ પાડી કે જો કોઈ જીવતું હોય તો બહાર આવી જાઓ, અને તેથી તેઓ પણ બહાર આવ્યા હતા અને મહેમૂડમિયા હુસૈનમિયાના ઘરની તરફ ગયા હતા. તે સમયે તેમના ભાઈ આયુબમિયા રસુલમિયાને મહેમૂડમિયા હુસૈનમિયાના ઘરમાંથી બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા, અને તેમની પત્ની શાહીનબાનું પણ સળગી ગઈ હતી અને તેમને બહાર કાઢવામાં આવી હતી, તેમજ ઘણા લોકોને દાઝી જવાની ઈજાઓ થઈ હતી અને તેમને બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા. તેમણે જોયું કે તેમના ચાર વર્ષના ભત્રીજા ઝાહિદનું મૃત્યુ થઈ ગયું હતું. મુસ્તફાની પત્ની શમીમબાનું પણ મૃત્યુ પામી હતી અને લગભગ અઠ્ઠાવીસ વ્યક્તિઓ મૃત્યુ પામ્યા હતા અને સૌને પોલીસ વાહનમાં મહેસાણા સિવિલ અદાલતના હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા અને ત્યાં સારવાર આપવામાં આવી હતી. સાંજે લગભગ ૬ વાગ્યે પોલીસ તેમને ઈલોલ લઈ ગઈ હતી, જ્યાં તેઓ આશરે ૫ થી ૬ દિવસ રહ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. તેઓ પાનપુર રાહત કેમ્પ ગયા હતા અને ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ પોલીસ ત્યાં આવી અને તેમની નિવેદન નોંધ્યું હતું. તેમનું બીજું નિવેદન ગાંધીનગર ખાતે એસ.આઈ.ટી. ટીમ દ્વારા નોંધવામાં આવ્યું હતું અને ત્રીજું નિવેદન સાતનગર ખાતે એસ.આઈ.ટી. ટીમ દ્વારા નોંધવામાં આવ્યું હતું. તેમણે વધુમાં વાક્ય આપ્યું છે કે ઘટના પૂર્વે લગભગ ત્રણ દિવસ પહેલાં નારણભાઈ લલ્લુભાઈ, જે તે સમયે ઉંઝાના વિધાનસભ્ય હતા, સરદારપુરા ા મહાદેવ મંદિરે આવ્યા હતા અને પટેલોની એક બેઠકનું આયોજન કર્યું હતું અને પટેલો માઇક પર કહેતા હતા કે નારણભાઈ લલ્લુભાઈ બે શમુદ્દા નં. ો

કહેશે. તે સમયે નારણભાઈ લલ્લુભાઈએ કહ્યું હતું કે સરકાર તેમની છે અને તેઓ ઇચ્છે તે કરી શકે છે અને તેમણે તેમને આવું કહેતાં સાંભળ્યા હતા. તેઓ શેખવાસના ખૂણે એક કેબિન ધરાવતા હતા અને તેઓ ત્યાં હતા ત્યારે તેમણે આ સાંભળ્યું હતું. તેમની કેબિનને થયેલા નુકસાન માટે આશરે રૂ. ૧૬,૦૦૦/– અને તેમના ઘરને થયેલા નુકસાન માટે રૂ. ૬૦,૦૦૦/–નું નુકસાન થયું હતું. તેમણે જણાવ્યું છે કે તેમણે પોતાની સાક્ષીમાં જે વ્યક્તિઓના નામ લીધા છે, તેઓને તેઓ ઓળખી શકે છે. સાક્ષીએ મધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ, રમણભાઈ ગણેશભાઈ, પવન મારવાડી, દયાભાઈ કચરાભાઈ, માથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ, બાબુભાઈ ગોકલભાઈ, રમેશભાઈ કચરાભાઈ, રાકેશભાઈ પુંજબાઈને બાબુભાઈ કનાભાઈ તરીકે, અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈને અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈ બોથમ તરીકે અને બાબુભાઈ કંજિભાઈને બાબુભાઈ કનાભાઈ તરીકે ઓળખ્યા છે.

૩૫.૧ આ સાક્ષીની જુબાનીમાં બહાર આવ્યું છે કે ઘટનાના લગભગ અઢી કલાક મુદ્દા નં. પોલીસ આવી હતી. ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ની તેની નિવેદનમાં બબુભાઈ ગોકલભાઈ ટોળાનું નેતૃત્વ કરતા હતા અને બબુભાઈ કનાભાઈ તથા રમેશભાઈ કચરાભાઈ ટોળાના નેતાઓ હતા તથા કોઈ પણ બચી ન જાય તે માટે તેઓ ટોળાને કહી અને ઉશ્કેરી રહ્યા હતા, એવું તેણે નથી કહ્યું, એવી બેકી બહાર આવી છે. તેની જુબાનીમાં બહાર આવ્યું છે કે પોલીસ સમક્ષના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ રાત્રે લગભગ ૯:૩૦ વાગ્યે તેમના ગામના હિંદુ ટોળાએ તોફાનો કરી ગામમાં ગલ્લા અને કેબિનમાં આગ લગાવી હતી અને

પોલીસ આવીને ગોળીબાર કરતાં ટોળું વિખેરાઈ ગયું હતું તથા ત્યારબાદ ં. ગામમાં શાંતિ હતી. તેને એવી સૂચના આપવામાં આવી છે કે બીજું ટોળું રાત્રે ૧૨ વાગ્યે આવ્યું હતું અને શેખ મહોલ્લાના ખૂણે ત્રણ ગલ્લામાં આગ લગાવી હતી. ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ની તેની નિવેદનમાં તેણે રાત્રે ૧૨ વાગ્યે તેમના ગામના હિંદુઓના ટોળા ભેગા થઈને તેમના શેખવાસાના ખૂણે ત્રણ ગલ્લામાં આગ લગાવી હતી, એવું કહ્યું હોવાનું વિસંગતિરૂપે બહાર આવ્યું છે. આ સાક્ષીએ, પોતાની જુબાનીમાં, તે અપંગ હોવાથી સામાન્ય માણસની જેમ ચાલી કે દોડી શકતો નથી, એવી સૂચનાને નકારી છે. તેણે જણાવ્યું છે કે તે સામાન્ય માણસ જેટલી જ ઝડપથી ચાલી શકે છે, પરંતુ તે જ ઝડપથી દોડી શકતો નથી. તેની જુબાનીમાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે ટોળું મહાદેવની દિશામાંથી આવ્યું હતું અને તેમાં અંદાજે એક હજાર માણસો હતા. તેણે જણાવ્યું છે કે ટોળાનો અવાજ સાંભળીને તેને હિંસા થશે અથવા તેમની જાનને કોઈ ખતરો છે, એવું લાગ્યું નહોતું. તેણે જણાવ્યું છે કે ચારે તરફ દંગાઓ ફાટી નીકળ્યા હોવા છતાં અને ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ તેમના ગામમાં ઘટનાઓ બની હોવા છતાં તે ભયભીત થયો નહોતો. જુબાનીમાં સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ૯:૩૦ વાગ્યાની ઘટનાની છતાં તે પોતાના મહોલ્લામાં ઊભો હતો અને તે સમયે તે ડરતો નહોતો, કારણ કે તેને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો કે તેના પૂર્વજોનો સમયથી આવી કોઈ ઘટના ક્યારેય બની નથી અને તેથી એવી કોઈ ઘટના બનશે નહીં, એવી તેને ખાતરી હતી. તેણે જણાવ્યું છે કે તેઓના મનમાં એવી ધારણા હતી કે તેઓ (ટોળું) કેબિનમાં આગ લગાવીને ચાલ્યા જશે. તેની જુબાનીમાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે રાત્રે ૧૨:૦૦ વાગ્યે જ્યારે ટોળું આવ્યું ત્યારે તે બચુમિયા ઈમામમિયાના ઘરની બાજુમાં તેમના

મહોલ્લામાં અહીંથી ત્યાં ફરી રહ્યો હતો. બહાર આવ્યું છે કે ૧૦ મે, ૨૦૦૨ની તેની નિવેદનમાં તેણે કહ્યું હતું કે પ્રજાપતિ રમણભાઈ ગણેશભાઈ ટોળાનો સભ્ય નહોતો. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તેમના ગામમાં અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈ નામના બે વ્યક્તિઓ છે અને ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ની પોતાની નિવેદનમાં તેણે નથી કહ્યું કે પટેલ અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈ જોઇતરામ ગાડીવાલા ત્યાં હતો અને તેના હાથમાં ટીન હતું. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે તેણે પોતાના જીવ બચાવવા માટે ક્યાંય છુપાયો નહોતો અને ભાગ્યો પણ નહોતો, કારણ કે તેને તે જરૂરી લાગ્યું નહોતું. પહેલી ઘટનાના મુદ્દા નં. તેણે પોતાના પરિવારને લઈ સલામત સ્થળે ચાલ્યા જવું યોગ્ય માન્યું નહોતું. તે બચુમિયાના ઘરની નજીક હતો ત્યારે તેણે ટોળાનો અવાજ સાંભળ્યો હતો. ટોળું પથ્થરમારો કરી રહ્યું હતું અને તેમણે પણ પથ્થરમારો કર્યો હતો. તેણે જબાન આપી છે કે પોતાની શારીરિક સ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને તેણે સ્થળ પરથી ભાગી જવું યોગ્ય માન્યું નહોતું. પોતાના જીવ બચાવવા માટે તે બચુમિયાની જીપ પાછળ છુપાઈ ગયો હતો. જીપને આગ લગાવવામાં આવે તે પહેલાં તે ઈબ્રાહિમિયા રસુલમિયાના ઘરે ગયો હતો. ઈબ્રાહિમિયાના ઘરના દરવાજાને નુકસાન થયું હતું, પરંતુ ઘર સળગ્યું નહોતું. તપાસ અધિકારી (એસઆઈટી) દ્વારા નોંધાયેલ ૧૨ મે, ૨૦૦૮ અને ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ની તેની નિવેદનાઓ તથા તેની ૧૧ એપ્રિલ, ૨૦૦૫ની અરજી અંગે પણ સાક્ષીની જુબાની ી કરવામાં આવી છે.

૩૫.૨ તપાસ અધિકારી (પોલીસ) ની જુબાનીમાં એવો વિરોધાભાસ રજૂ કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે કે પોલીસ સમક્ષ આપેલા પોતાના નિવેદનમાં તેમણે

નીચે મુજબનો ઉલ્લેખ કર્યો નથીઃ "કે લૂંટફાટ અને તોડફોડ કરતાં તેઓ આગળ વધ્યા હતા અને તે સમયે તેમણે તેમને જોયા હતા ... અશ્વિનભાઈ બોથમ હાથમાં કેન લઈને હાજર હતા, ... બાબુભાઈ ગોકળભાઈ ટોળાનો નેતા હતો. બાબુભાઈ કનાભાઈ અને રમેશભાઈ કચરાભાઈ ટોળાના નેતાઓ હતા અને કહી રહ્યા હતા તથા ઉશ્કેરણી કરતા હતા કે એકપણ જણ બચી ન જવો જોઈએ .... ટોળું સતત બળતરમાં આગળ વધ્યું અને વધુ આગળ વધ્યું." તપાસ અધિકારીએ જણાવ્યું છે કે સાક્ષીએ કહ્યું હતું કે તેઓ પોતાના ઘરોને આગ લગાવી રહ્યા હતા અને બૂમાબૂમ કરી રહ્યા હતા). તપાસ અધિકારીની સાક્ષી મારફતે એક વધુ ઉપેક્ષા પણ બહાર આવી છે, તે આશયની કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં સાક્ષીએ જણાવ્યું નથી કે આ ટોળું મહમૂદમિયા હુસૈનમિયાના ઘર તરફ ગયું અને તેને ચારેય બાજુથી ઘેરી લીધું હતું અને તે સમયે એક બારી તોડી નાખવામાં આવી હતી તથા તેમાં પેટ્રોલ અને કેરોસીન રેડવામાં આવ્યા હતા અને તેમની સ્ત્રીઓ તથા બાળકોને જીવતા બળાવી દેવામાં આવ્યા હતા .... પોલીસ આવી અને બૂમ પાડી કે જે જીવતા હોય તે બહાર આવી જાય, અને તે બહાર આવીને મહમૂદમિયા હુસૈનમિયાના ઘર તરફ ગયો. તપાસ અધિકારીએ સ્વીકાર્યું છે કે સાક્ષીએ પોતાના ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે પટેલ અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈ, જોતાભાઈ ગાડીવાલા પાસે હાથમાં કેન હતું.

૩૫.૩ તપાસ અધિકારી (એસઆઈટી)ની ઉલટ–તપાસ ામાંથી એવું બહાર આવ્યું છે કે ૧૦ મે, ૨૦૦૮ તથા ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનોમાં આ સાક્ષીએ

એ જણાવ્યું નહોતું કે "ઘરોને સળગાવીને ટોળું આગળ વધ્યું ... ટોળું મહેમૂદમિયા હુસેનમિયાના ઘરની તરફ ગયું અને તેને ચારેય બાજુથી ઘેરી લીધું અને તે સમયે બારી તોડી અંદર પેટ્રોલ તથા કેરોસીન ઢોળવામાં આવ્યું અને સ્ત્રીઓ તથા બાળકોને જીવતા સળગાવી દેવામાં આવ્યા... પોલીસએ બૂમ પાડી કે જે જીવતા હોય તે બહાર આવી જાય, અને તે પણ બહાર આવીને મહેમૂદમિયા હુસેનમિયાના ઘરની તરફ ગયો. તે સમયે તેનો ભાઈ અયૂબમિયા રસુલમિયાને મહેમૂદમિયા હુસેનમિયાના ઘરમાંથી બહાર કાઢવામાં આવ્યો." તપાસ અધિકારી (એસઆઈટી)ની ઉલટ–તપાસ ામાંથી વધુમાં એવું ખુલ્યું છે કે ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે રમેશભાઈ ગણેશભાઈ ટોળાનો સભ્ય ન હતો.

૩૫.૪ અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી કે આ સાક્ષીએ ફરજ પર કહ્યું છે કે રાત્રે ૯:૩૦ વાગ્યે ટોળું આવ્યું હતું અને શેખવાસના ખૂણે આવેલી ત્રણ ઝૂંપડીઓ સળગાવી દીધી હતી. ત્યારબાદ ં. પોલીસ આવતા ટોળું વિખેરાઈ ગયું હતું અને ત્યારપછી ટોળું ફરીથી લગભગ ૧૧:૩૦ વાગ્યે પાછું આવ્યું હતું તથા તેણે આરોપીઓને જોયા હતા. રજૂઆત કરવામાં આવી કે આ સાક્ષીએ કહ્યું છે કે પોલીસ આવી ત્યાં સુધી તે ઇબ્રાહીમમિયાના ઘરમાં રહ્યો હતો અને પોલીસએ બૂમ પાડીને કે જે જીવતા હોય તેઓ બહાર આવે ત્યારે તે બહાર આવ્યો હતો. ઉક્ત સાક્ષીની ઉલટ–તપાસનો સંદર્ભ આપતાં ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું કે સાક્ષીએ તેના ૧૦ મી માર્ચ, ૨૦૦૨, ૧૦ મી મે, ૨૦૦૮ અને ૧૧ મી જૂન, ૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં એવું ક્યાંય કહ્યું નથી કે ત્યારબાદ ં. પોલીસ આવી અને જે જીવતા હોય તેઓ બહાર

આવે તેમ બૂમ પાડીને કહ્યું અને તે પણ બહાર આવીને મહેમૂદમિયા હુસૈનમિયાના ઘર તરફ ગયો હતો. રજૂઆત કરવામાં આવી કે આ તથ્ય સાક્ષીએ પ્રથમ વખત અદાલત સમક્ષ એ દર્શાવવા માટે કહ્યું છે કે તે ઘટનાનો સાક્ષી છે. સાક્ષીના મુખ્ય પુરાવાના પરિચ્છેદ ૪ ના વિષયવસ્તુનો સંદર્ભ આપતાં, જેમાં તેણે કહ્યું છે કે ઘટનાના ત્રણ દિવસ પહેલાં તે સમયના ઊંઝાના વિધાનસભ્ય નારણભાઈ લલ્લુભાઈ સરદારપુરા ો મહાદેવ મંદિરે આવ્યા હતા અને પટેલોની બેઠક બોલાવી હતી તથા પટેલોએ માઇક ઉપર કહ્યું હતું કે નારણભાઈ લલ્લુભાઈ બે શમુદ્દા નં. ો કહેશે અને તે સમયે નારણભાઈ લલ્લુભાઈએ કહ્યું હતું કે આ તો તેમની સરકાર છે અને તેઓ જે ઇચ્છે તે કરે, એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું કે નીચલી અદાલતે નારણભાઈ લલ્લુભાઈ મહાદેવ મંદિરે આવ્યા હતા અને પટેલોને ઉશ્કેર્યા હતા એવી આ થિયરી માન્ય રાખી નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી કે આ સાક્ષીએ પોતાના નિવેદનની શરૂઆતથી જ અદાલત સમક્ષ ખોટી વાતો કહેવાનું શરૂ કર્યું છે. સાક્ષીની ઉલટ–તપાસનો સંદર્ભ આપતાં ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું કે સાક્ષીએ કહ્યું છે કે સિવિલ હોસ્પિટલમાં, ઘટનાસ્થળે, ઈલોલમાં અથવા પાનપુર પાટિયા ખાતે તેમણે પોલીસમાં કોઈ ફરિયાદ નોંધાવી નહોતી. કે ૧ મી માર્ચ, ૨૦૦૨થી ૧૦ મી

માર્ચ, ૨૦૦૨માં તેણે પોલીસ સમક્ષ કોઈ ફરિયાદ નોંધાવવા આગળ આવીને રજૂઆત કરી નહોતી, તેમજ પોતાનું નિવેદન નોંધાવવાનો પ્રયાસ પણ કર્યો નહોતો, કોઈ અરજી પણ કરી નહોતી; અને તેના વિપરીત તેણે એવું જણાવ્યું હતું કે જો ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ પોલીસ ન આવી હોત, તો પોલીસ આવે ત્યારે તેઓ પોતાનાં નિવેદનો આપ્યા હોત. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પોલીસ ૧:૪૫ વાગ્યાથી

સ્થળ પર હાજર હતી અને આ સાક્ષીને કોઈ ઈજા પણ થઈ નથી, છતાં તેણે તે સમયે પોલીસને કંઈ કહ્યું નહોતું. વધુમાં, તે સવારે ૫:૦૦ વાગ્યાથી સાંજે ૬:૦૦ વાગ્યા સુધી, લગભગ તેર કલાક માટે, હોસ્પિટલમાં હતો અને પોલીસ ત્યાં હાજર હોવા છતાં, તેણે ઘટનાના કે આરોપીઓ વિશે કંઈ જણાવ્યું નહોતું. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીઓને પોલીસ ઈલોલ સુધી સાથે લઈ ગઈ હતી અને તે સમયે પણ તેણે કંઈ ખુલાસો કર્યો નહોતો. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષી એટલી હદ સુધી કહે છે કે પોલીસ ન આવે ત્યાં સુધી તે કોઈ નિવેદન આપશે નહીં; તેથી આ માત્ર નિવેદન મોડું નોંધવામાં આવેલાનો કેસ નથી, પણ ઘટનાનો ખુલાસો જાણપૂર્વક મોડો કરવામાં આવેલાનો પણ કેસ છે. તે સાક્ષીની ઉલટ–તપાસ ાને સંદર્ભીને, બતાવવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ નકારી કાઢ્યું છે કે ઝૂંપડાઓ સળગાવાયા મુદ્દા નં. પોલીસ આવી હતી અને ગોળીબાર કર્યો હતો. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેણે એવું કહ્યું નથી કે રાત્રે લગભગ ૯:૩૦ વાગ્યે પોતાના ગામના હિંદુઓની ટોળકીએ હુલ્લડ કરી હતી અને ઝૂંપડાઓ તથા ગલ્લાઓ સળગાવ્યા હતા અને પોલીસ આવીને ગોળીબાર કર્યો હતો અને ત્યારબાદ ં. ટોળકી વિખેરાઈ ગઈ હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ ઘટનાનું વર્ણન અગાઉ તમામ સાક્ષીઓએ તેમજ પોલીસ અધિકારીઓએ પણ કર્યું હતું; પરંતુ પછીથી સાક્ષીઓએ અદાલત સમક્ષ પોતાનું વલણ મુદ્દા નં. લીને જણાવ્યું હતું કે પોલીસએ ગોળીબાર કર્યો નહોતો. સાક્ષીઓની ઉલટ–તપાસ ાને સંદર્ભીને, બતાવવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે પોતાની શારીરિક સ્થિતિને ધ્યાનમાં લેતાં તેણે ભાગી જવું યોગ્ય

માન્યું નહોતું અને પોતાના જીવ બચાવવા માટે તે બાચુમિયા ઈમામમિયાની જીપની પાછળ છુપાઈ ગયો હતો. બાચુમિયા ઈમામમિયાની જીપ તેમના મહોલ્લામાં પડી હતી અને તે ટોળકીની સામે ગયો નહોતો. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જ્યારે જીપ સળગી રહી હોય અને આખા મહોલ્લામાં ભીડ હાજર હોય, ત્યારે સાક્ષીનું સળગતી જીપની પાછળ છુપાઈ જવું શક્ય નહોતું, જે વ્યવહારમાં સંભવ નથી. જણાવવામાં આવ્યું હતું કે પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા નિવેદનમાં કરાયેલા નિવેદનો બાબતે, આ સાક્ષીની ઉલટ–તપાસ ◌ામાં આ તમામ તથા અન્ય અનેક વિરોધાભાસો બહાર આવ્યા છે. જણાવવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષીની ઉલટ–તપાસ ◌ામાંથી રેકોર્ડ પર એવું આવ્યું છે કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨, ૧૦ મે, ૨૦૦૮ અને ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનોમાં તેણે એવું જણાવ્યું નથી કે ટોળકી આગળ વધીને પથ્થરમારો કરતી હતી અને લૂંટફાટ તથા તોડફોડમાં પણ સામેલ હતી અને ઘરો સળગાવી રહી હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ પોતાની મુખ્ય તપાસમાં પોતાના દ્વારા નામિત ત્રણ વ્યક્તિઓની ભૂમિકા અંગે વધારાનો રંગ ચડાવ્યો છે. માનનીય વકીલ અનુસાર, આ સાક્ષી પ્રત્યક્ષદર્શી નથી અને તેણે જે મોટા ભાગના તથ્યો જણાવ્યા છે, તે અદાલત સમક્ષ પ્રથમ વખત રજૂ કરવામાં આવ્યા છે. જણાવવામાં આવ્યું હતું કે એવો વિરોધાભાસ બહાર આવ્યો છે કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨, ૧૦ મે, ૨૦૦૮ અને ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનોમાં સાક્ષીએ એવું જણાવ્યું નથી કે ટોળકી મહમૂદમિયા હુસૈનમિયાના ઘરની તરફ ગઈ હતી અને તેને ચારે બાજુથી ઘેરી લીધું હતું અને તે સમયે તેમણે બારી તોડી, કેરોસીન અને પેટ્રોલ છાંટ્યું હતું અને તેમની સ્ત્રીઓ તથા બાળકોને જીવતા સળગાવી દીધા હતા.

૩૫.૪ વિશ્લેષણ – આ સાક્ષીના નિવેદન પરથી પ્રગટ થાય છે કે તે જન્મથી અપંગ છે. પથ્થરમારો ચાલતો હતો તે દરમિયાન તેના માથા અને જમણા પગે ઈજા થઈ હતી અને ઇબ્રાહિમ્મિયા રસૂલમિયાનાં માથામાં પથ્થર વાગતાં ઈજા થઈ હતી અને તેમનું લોહી વહી રહ્યું હતું. તેણે નિવેદન આપ્યું છે કે પોતાનો જીવ બચાવવાના આશયથી તે ઇબ્રાહિમ રસૂલમિયાનાં ઘર તરફ ગયો હતો. સાક્ષીના જણાવ્યા મુજબ, ટોળું ઘરોને આગ લગાવી રહ્યું હતું અને તે ઇબ્રાહિમ્મિયા રસૂલમિયાનાં ઘરે ગયો હતો. આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે તેના ભાઈ આયૂબમિયા રસૂલમિયાને મહેમૂડમિયાનાં ઘરમાંથી બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા. આયૂબમિયાની પત્ની સાહિનબાનુને દાઝી જવાથી ઈજા થઈ હતી અને તેમને બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા અને તેમના ઘણા લોકો દાઝી ગયા હતા તથા તેમને ઘરમાંથી બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા. તેણે જોયું હતું કે તેના ભત્રીજા ઝાહિદ, વય ૪,નું આ ઘટનામાં મૃત્યુ થયું હતું. તેના ભાઈ મુસ્તુફાની પત્ની શમીમબાનુનું પણ આ ઘટનામાં મૃત્યુ થયું હતું. તેણે નિવેદન આપ્યું છે કે ત્યારે ઉંઝાના વિધાનસભ્ય નારણભાઈ લલ્લુભાઈએ ઘટનાના આશરે ત્રણ દિવસ પૂર્વે સરદારપુરા ાં મહાદેવ મંદિર ખાતે બેઠક યોજી હતી અને ટોળાને ઉશ્કેર્યું હતું. તેની ઉલટ–તપાસ ાંમાં બહાર આવ્યું છે કે પોલીસ ઘટનાના આશરે અઢી કલાક મુદ્દા નં. આવી હતી. એવો ચૂક થયેલો ઉલ્લેખ બહાર આવ્યો છે કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે એવું જણાવ્યું નહોતું કે બાબુભાઈ ગોકળભાઈ ટોળાનું નેતૃત્વ કરી રહ્યા હતા, બાબુભાઈ કણાભાઈ અને રમેશભાઈ કચરાભાઈ ટોળાના નેતાઓ હતા. તેની ઉલટ–તપાસ ાંમાં બહાર આવ્યું

હતું કે પોલીસ સમક્ષ આપેલા તેના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રાત્રે આશરે ૦૯:૩૦ વાગ્યે ગામના હિંદુ ટોળાએ ગામમાં હુલ્લડબાજી કરી હતી અને ગલ્લા તથા કેબિનને આગ લગાવી હતી અને પોલીસ આવીને ગોળીબાર કરતાં ટોળું વિખેરાઈ ગયું હતું અને ત્યારબાદ ં. ગામમાં શાંતિ હતી. તેને સૂચન કરવામાં આવ્યું હતું કે બીજું ટોળું રાત્રે ૧૨ વાગ્યે આવ્યું હતું અને શેખ મહોલ્લાના ખૂણે ત્રણ ગલ્લામાં આગ લગાવી હતી. એવાં વિસંગત નિવેદનનો રેકોર્ડ પર સમાવેશ થયો છે કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે રાત્રે ૧૨ વાગ્યે તેમના ગામના હિંદુઓના ટોળાં ભેગાં થયા હતા અને તેમના શેખવાસના ખૂણે ત્રણ ગલ્લામાં આગ લગાવી હતી. તેની ઉલટ–તપાસ ામાં સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે ૦૯:૩૦ વાગ્યાની ઘટના છતાં તે પોતાના મહોલ્લામાં ઊભો હતો અને તે સમયે ડરતો નહોતો, કારણ કે તેને પૂર્ણ વિશ્વાસ હતો કે તેના પૂર્વજોના સમયથી એવી કોઈ ઘટના થઈ નથી અને તેથી તે વિશ્વાસ રાખતો હતો કે આવી કોઈ ઘટના નહીં બને. તેણે કહ્યું છે કે તેમને એવી ધારણા હતી કે ટોળું કેબિનો સળગાવીને ચાલ્યું જશે. તેની ઉલટ–તપાસ ામાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે રાત્રે ૧૨:૦૦ વાગ્યે જ્યારે ટોળું આવ્યું, ત્યારે તે બચુમિયા ઇમામ્મિયાના ઘરની બાજુમાં તેમના મહોલ્લામાં આમતેમ ફરી રહ્યો હતો. પોતાનો જીવ બચાવવા તેણે છુપાયો નહોતો, કે ભાગ્યો પણ નહોતો, કારણ કે તેને તે આવશ્યક લાગ્યું નહોતું. ઘટનાના મુદ્દા નં. તે પોતાના કુટુંબને લઈને સુરક્ષિત સ્થળે જવું યોગ્ય માનતો નહોતો. જ્યારે તે બચુમિયા ઇમામ્મિયાના ઘર પાસે હતો ત્યારે તેણે ટોળાનો અવાજ સાંભળ્યો હતો. ટોળું પથ્થરમારો કરી રહ્યું હતું અને તેઓ (સાક્ષી તથા અન્યોએ) પણ પથ્થરમારો કર્યો હતો. તેણે નિવેદન આપ્યું

છે કે પોતાની શારીરિક સ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને તેણે સ્થળેથી ભાગી જવું યોગ્ય માન્યું નહોતું. પોતાના જીવ બચાવવા તે બચુમિયાની જીપની પાછળ છુપાયો હતો. જીપને આગ લગાવવામાં આવે તે પહેલાં તે ઈમામ્મિયા રસૂલમિયાના ઘરે ગયો હતો. ઈમામ્મિયાનાં ઘરના દરવાજાને તોડવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ ઘર સળગાવાયું નહોતું. તેની ઉલટ–તપાસ ામાંથી બહાર આવ્યું છે કે ૧૦ મે, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે પ્રજાપતિ રામણભાઈ ગણેશભાઈ ટોળાના સભ્ય નહોતા. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે તેમના ગામમાં અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈ નામના બે વ્યક્તિઓ છે અને ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે પટેલ અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈ જોયતરામ ગડિવાળા ત્યાં હાજર હતા અને તેમના હાથમાં ટીન હતું. અપીલકર્તા/આરોપીઓ તરફથી દલીલ કરવામાં આવી છે કે જ્યારે જીપ બળી રહી હતી અને સમગ્ર મહોલ્લામાં ટોળું ફેલાયેલું હતું, ત્યારે સાક્ષીનું જીપની પાછળ છુપાવાનું કોઈ કારણ નહોતું; સાક્ષી જ્યારે ઈમામ્મિયાનાં ઘરની અંદર હતો, ત્યારે તે જોઈ શક્યો હોત નહીં કે ટોળું કઈ દિશામાં ગયું અને કયા પ્રકારથી તેઓએ કોઈ કૃત્ય કર્યું. આ સંદર્ભમાં નોંધનીય છે કે સાક્ષીએ તેની ઉલટ–તપાસ ામાં જણાવ્યું હતું કે જીપને આગ લગાવવામાં આવે તે પહેલાં તે ઈબ્રાહિમ્મિયાનાં ઘરે ગયો હતો. ઘટનાસ્થળની વિડિયોગ્રાફીનું અવલોકન કરતાં જણાય છે કે ઈબ્રાહિમ્મિયાનાં ઘરના દરવાજામાં આગળથી તોડફોડ કરવામાં આવી હતી અને દરવાજામાં થયેલું લાંબું ખુલ્લું છિદ્ર વ્યક્તિને બહાર શું ચાલી રહ્યું હતું તે જોવા માટે પૂરતું હતું, ઓછામાં ઓછું એટલા અંશે કે ટોળું કઈ તરફ જઈ રહ્યું હતું તે જાણી શકાય. આ સાક્ષીની ઉલટ–તપાસ ામાંથી જણાય છે કે તેનું વર્તન સ્વાભાવિક છે અને તેણે સ્પષ્ટપણે

જણાવ્યું છે કે તેને વિશ્વાસ હતો કે આવી કોઈ ઘટના નહીં બને. આ સાક્ષી શેખ મહોલ્લાનો રહેવાસી છે અને તેથી ઘટનાકાળે તેની હાજરી સંપૂર્ણપણે સ્વાભાવિક છે. વધુમાં, તેની ઉલટ–તપાસ ◌ામાં સાક્ષીએ નિખાલસપણે જણાવ્યું છે કે પ્રથમ ઘટનાના મુદ્દા નં. તે ડરતો નહોતો, કારણ કે તેને પૂર્ણ વિશ્વાસ હતો કે તેના પૂર્વજોનો સમયથી એવી કોઈ ઘટના થઈ નહોતી અને તેથી તે વિશ્વાસ રાખતો હતો કે આવી કોઈ ઘટના નહીં બને તથા તેઓ એવી ધારણા હેઠળ હતા કે ટોળું કેબિનો સળગાવીને ચાલ્યું જશે. આથી સાક્ષી શેખ મહોલ્લો છોડીને વધુ સુરક્ષિત સ્થળે ન ગયો તેનું વર્તન સ્પષ્ટપણે સમજાય છે. વધુમાં, સાક્ષી શારીરિક રીતે અપંગ છે અને આ કારણસર પણ એવું સંપૂર્ણ સ્વાભાવિક છે કે તેણે શેખ મહોલ્લાથી ભાગી જવું યોગ્ય ન માન્યું હોય. રેકોર્ડ પરની સાક્ષીઓ પરથી સ્પષ્ટ છે કે તેની કુટુંબના બે સભ્યોનું આ ઘટનામાં મૃત્યુ થયું હતું, એટલે કે તેના ભાઈ મુસ્તુફમિયાની પત્ની શમીમબાનુ અને પુત્ર ઝાહિદ તથા તેના ભાઈ આયૂબમિયા અને તેની પત્ની સાહિનબાનુને ઈજા થઈ હતી. આ અદાલતના મત અનુસાર, આ સાક્ષીની સાક્ષી સ્વાભાવિક, વિશ્વસનીય અને ભરોસાપાત્ર જણાય છે અને લાંબી ઉલટ–તપાસ ◌ા છતાં બચાવપક્ષ આ સાક્ષીની વિશ્વસનીયતાને ખંડિત કરવામાં સફળ થયું નથી, તેમ છતાં તેની સાક્ષી વધારાઓ અને સુધારાઓથી સંપૂર્ણ મુક્ત નથી. તેમ છતાં, તેની સાક્ષીનો મૂળ સાર સુસંગત છે. તેમ છતાં, જ્યાં સુધી સાક્ષીએ પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા પ્રથમ નિવેદનમાં કેટલાક આરોપીઓનાં નામ લીધાં નહોતાં અને ત્યારબાદ ◌ં. તપાસ અધિકારી (એસઆઈટી) સમક્ષ અન્ય આરોપીઓનાં નામ લીધાં છે, ત્યાં સુધી અદાલત સંબંધિત ગુનામાં આવા આરોપીઓની સંડોવણી પર

વિચાર કરતી વખતે સાવચેતી રાખશે. નીચલી અદાલતે બચાવપક્ષના વિદ્વાન વકીલની દલીલ સ્વીકારી હતી કે આ સાક્ષીએ ઇબ્રાહિમ્મિયાનાં ઘરમાં આશ્રય લીધો હોવાથી તે જોઈ શક્યો ન હોત કે કોણે બારી તોડી અને કેરોસિન કે પેટ્રોલ રેડ્યું, પરંતુ ઘટનાસ્થળે સાક્ષીની હાજરીને માન્ય રાખી હતી અને ઠરાવ્યું હતું કે તેણે ઇબ્રાહિમ્મિયાનાં ઘરમાં પ્રવેશ્યા સુધી આ ઘટના જોઈ હતી.

૩૬. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૧ નઝીરમહમ્મદ અકબરમીયા શેખની આંક–૫૦૭ ખાતે તપાસ કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે તેઓ પોતાના માતા–પિતા, ભાઈઓ–બહેનો, પત્ની અને સંતાન સાથે સરદારપુરા ા શેખ મહોલ્લામાં રહેતા હતા. તેમના પિતાનું નામ અકબર્મિયા રસુલમિયા અને માતાનું નામ હમીદાબીબી અકબર્મિયા છે. ચાર ભાઈઓમાં તેઓ સૌથી મોટા છે. તેમના પછી ગુલામ અલી , ત્યારબાદ ં. ઇદ્રીશ અને સૌથી નાના સલીમ છે. તેમની પત્નીનું નામ વહીદાબાનુ અને પુત્રનું નામ એજાઝુસૈન છે. ઘટનામાં તેમની પત્ની તથા તેમના ભાઈ ઇદ્રીશહુસૈનની મૃત્યુ થઈ હતી. ઘટનાના સમયે તેમનો પુત્ર દોઢ વર્ષનો હતો. તેઓ પોતાના પિતા સાથે શેખ મહોલ્લામાં રહેતા હતા. તેઓ અલગ મકાનમાં રહેતા હતા; જોકે, તેમની રસોડું સંયુક્ત હતું. તેમણે નિવેદન આપ્યું છે કે ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગોધરા કાંડ થયો હતો, જેના સંદર્ભમાં ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગુજરાત બંધનું આહ્વાન કરવામાં આવ્યું હતું અને તે દિવસે આજુબાજુના લાડોલ ગામમાં બે મુસ્લિમ વ્યક્તિઓની હત્યા કરવામાં આવી હતી, તેથી તેમના પિતાએ તેમને ઘર બહાર જવા દીધા નહોતા અને તેથી તેઓ મહોલ્લામાં

જ હતા. ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ગુજરાત બંધનું આહ્વાન હતું અને તે દિવસે તેમના પરિવારના સભ્યો ઘર બહાર ગયા નહોતા અને મહોલ્લામાં જ હાજર હતા. લગભગ ૯:૦૦ થી ૯:૩૦ વાગ્યાની વચ્ચે ગામના પટેલો તેમના મહોલ્લાની સામે આવી, બૂમાબૂમ અને ચીસો પાડી, મહોલ્લાના ખૂણે આવેલી ઝૂંપડીઓ સળગાવી દીધી અને પોલીસ આવતાં ટોળું વિખેરાઈ ગયું. ત્યારબાદ ં. થોડા સમય પછી ટોળું ફરી આવ્યું અને "આજે મિયાઓને મારવા જોઈએ, તેમને કાપો, સળગાવો" એવી બૂમો પાડી તેમના મહોલ્લામાં ઘૂસી ગયું અને અંધાધૂંધ પથ્થરમારો શરૂ કર્યો. તે સમયે તેમણે ટોળામાં રમેશભાઈ કાંતિભાઈને ધારીયા સાથે, રમેશભાઈ રામાભાઈને ધારીયા સાથે, ડાહ્યા ાભાઈ કછરાભાઈને પથ્થર સાથે, બાબુભાઈ કાંતિભાઈને સળગતું કપડું લઈને, પટેલ તુલસીભાઈ ગિર્ધરભાઈને સળગતું કપડું લઈને, પ્રજાપતિ રમણભાઈ ગણેશભાઈને કેરોસીનની કેન સાથે, પટેલ વિષ્ણુભાઈ પ્રહલાદભાઈને ધારીયા સાથે અને પટેલ જોયતાભાઈ રામાભાઈ ગંગાવતને જોયા હતા. આ લોકોએ તેમના મહોલ્લા પર હુમલો કર્યો હતો અને તેમની સાથે અન્ય લોકો પણ હતા. ટોળામાં આશરે ૧૦૦૦ થી ૧૫૦૦ લોકો હતા. આ લોકો મુસ્લિમોના ઘરોમાં તોડફોડ કરી રહ્યા હતા અને આગ લગાવી રહ્યા હતા. ટોળું મહેમૂદમિયા હુસૈનમિયાના ઘરની તરફ ગયું અને તેમના મહોલ્લાની સ્ત્રીઓ અને બાળકો, મહેમૂદમિયા હુસૈનમિયાના ઘરમાં પોતાને સુરક્ષિત માની, તે ઘરમાં ઘૂસી ગયા. તે સમયે ટોળાએ તેમની ઉપર પથ્થર ફેંક્યો હતો અને તેમના ડાબા હાથની કોણી તથા ડાબી આંખ પર ઈજા થઈ હતી. તે સમયે તેઓ પોતાના જૂના ઘરમાં છુપાઈ ગયા હતા અને ટોળું મહેમૂદમિયાના ઘરની તરફ ગયું હતું અને બારી તોડી કેરોસીન તથા પેટ્રોલ

ઢોળીને ઘરને સળગાવી દીધું હતું. ત્યારબાદ ં. રાત્રે ટોળું વિખેરાઈ ગયું અને લગભગ ૨:૩૦ વાગ્યે પોલીસ આવી અને બૂમ પાડી કે જે જીવતો હોય તે બહાર આવી જાય. ભયના કારણે તેઓ જે ઘરમાં છુપાયેલા હતા તેમાંથી બહાર આવ્યા નહોતા અને થોડા સમય પછી મહોલ્લામાં વાતાવરણ શાંત થઈ ગયું હોવાનું જણાતા બહાર આવ્યા અને જોયું કે મહોલ્લામાં તોડફોડ કરીને આગ લગાવી દેવામાં આવી હતી અને મહેમૂદમિયાના ઘરમાંથી બચાવ માટેની ચીસો આવતી હતી. પોલીસે દરવાજો ખોલી તેમના મહોલ્લાના લોકોના મૃતદેહો બહાર કાઢ્યા હતા અને ઈજાગ્રસ્ત લોકોને પોલીસ વાહનમાં બેસાડી સિવિલ હોસ્પિટલ લઈ જવામાં આવ્યા હતા અને તેમની સારવાર કરવામાં આવી હતી. પોલીસ તેમને ઈલોલ લઈ ગઈ હતી જ્યાં તેઓ ત્રણથી ચાર દિવસ રહ્યા હતા અને ત્યારબાદ ં. તેઓ પાનપુર પાટિયા રાહત શિબિરમાં ગયા હતા જ્યાં તેઓ ત્રણ મહિનાથી વધુ સમય રહ્યા હતા, જ્યાં પોલીસે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ તેમના નિવેદનો નોંધ્યા હતા. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ત્યારબાદ ં. તેમણે સોગંદનામું કર્યું હતું અને ત્યારપછી એસઆઈટીએ તેમનું નિવેદન નોંધ્યું હતું. પ્રથમ માહિતી અહેવાલ તેમના પિતૃકાકા ઈબ્રાહિમ રસુલભાઈએ આપ્યો હતો. તેમના સિવાય તેમના કાકાની પુત્રી રુક્ષનાબાનુ અને ફરીદાબીબી આશિકહુસૈનને ઈજા પહોંચી હતી. તેમને અન્યના નામ યાદ નથી. તેમણે નિવેદન આપ્યું છે કે ઓરડામાંથી અઠ્ઠાવીસ વ્યક્તિઓને બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ કેટલા લોકો જીવતા બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા તે તેમને યાદ નથી. તેમણે અદાલતમાં બાબુભાઈ કાંતિભાઈ, રમણભાઈ ગણેશભાઈ પ્રજાપતિ, રમેશભાઈ કાંતિભાઈ, ડાહ્યા ાભાઈ કચરાભાઈ, જોયતાભાઈ રામાભાઈ ગંગાવત, માધાભાઈ

વિઠ્ઠલભાઈ અને વિષ્ણુભાઈ પ્રહલાદભાઈને ટોળાનો ભાગ તરીકે ઓળખ્યા છે.

૩૬.૧ આ સાક્ષીની જુબાનીમાં, તેણે સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ કરેલા સોગંદનામામાં કરાયેલા નિવેદનો અંગે કેટલીક ચૂકછોડી બહાર લાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે, જેને તેણે સ્વીકારી છે. તેણે આ પણ સ્વીકાર્યું છે કે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ ૧૯મી મે, ૨૦૦૮ના રોજ કરેલા પોતાના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે પ્રજાપતિ રમણભાઈ ગણેશભાઈ ટોળાનો સભ્ય હતો એ હકીકત ખોટી છે. પ્રજાપતિ રમણભાઈ ગણેશભાઈ તે સમયે ટોળાનો સભ્ય નહોતો. તેના ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે તે સમયે પોલીસને જાણ કરવામાં આવતા પોલીસ તાત્કાલિક સ્થળે આવી પહોંચી હતી અને ગોળીબાર થતાં ટોળાના સભ્યો હિંસા કર્યા વિના વિખેરાઈ ગયા હતા તથા ગોળીબારના કારણે કોઈ જાનહાનિ થઈ નહોતી, તે બાબત વિસંગતિ તરીકે બહાર આવી છે. તેણે આ પણ સ્વીકાર્યું છે કે રાત્રે ૨:૩૦ વાગ્યે પોલીસ આવી ત્યારે તેણે પોલીસ સમક્ષ આરોપીઓના નામ લીધા નહોતા અને હોસ્પિટલમાં પણ તેણે કોઈ આરોપીનું નામ લીધું નહોતું. તેણે જણાવ્યું છે કે ૨જી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ તેનું કોઈ નિવેદન નોંધાયું નહોતું. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ઘટનામાં તેને કોઈ દાઝના ઘા થયા નથી, તેના કપડાં પર કેરોસીન પણ નહોતું અને તેના કપડાં બળ્યા પણ નહોતા. તેની જુબાનીમાં એવું બહાર આવ્યું છે કે ૯ વાગ્યાની ઘટનાના સમયે તે પોતાના મહોલ્લામાં પોતાના ઘર સામે હતો. તેના પિતાનું ઘર અને તેનું ઘર એકબીજાને અડીને છે. તેના ઘરની એક બાજુ ઈમામમિયા રસૂલમિયાનું ઘર છે અને બીજી બાજુ મુસ્તુફામિયાનું

ઘર છે. તે પોતાના ઘરની નજીક મુસ્તુફામિયાના આગળના આંગણામાં ઊભો હતો. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ટોળું મહાદેવની બાજુથી આવ્યું હતું. તેણે જણાવ્યું છે કે એવું બન્યું નહોતું કે ટોળું મહેમૂદમિયાનાના ઘરની પાછળની બાજુથી આવ્યું હોય. તેણે જણાવ્યું છે કે જ્યારે તેણે ગામમાંથી ટોળાનો અવાજ સાંભળ્યો, ત્યારે તેને એવું લાગ્યું નહોતું કે પોતાના પરિવારજનોને લઈ વધુ સુરક્ષિત સ્થળે જવું જોઈએ. તેણે સ્વૈચ્છિક રીતે જણાવ્યું છે કે તેમના ગામના પટેલોએ કહ્યું હતું કે તેમના ગામમાં કોઈ હિંસા નહીં થાય અને તેથી તેઓ ગયા નહોતા. તેમણે તેને કહ્યું નહોતું, પરંતુ તેના પિતા અને કાકાને કહ્યું હતું. તેની જુબાનીમાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે પંદરથી વીસ ફૂટના અંતરેથી તેણે ટોળાને ધારિયા, લાકડીઓ અને પાઈપો સાથે આવતું જોયું હતું. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તેમણે પણ પથ્થરો ફેંકીને તેમનો સામનો કર્યો હતો. તેની જુબાનીમાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે પથ્થરમારાના સમયે તે મુસ્તુફામિયાના ઘરની સામે ઊભો હતો અને બાજુએ ખસી પટેલોના ઘરોની પાછળની બાજુ તરફ ગયો હતો. તેણે જણાવ્યું છે કે તે સમયે તે પોતાના પરિવારજનો અંગે ચિંતિત હતો, પરંતુ તેઓ મહેમૂદભાઈના ઘરમાં અંદર ચાલ્યા ગયા હતા. રાત્રે ૯:૩૦ વાગ્યે પથ્થરમારો ચાલતો હતો ત્યારે તેના પરિવારના બધા સભ્યો તેના કાકા ઇબ્રાહિમમિયા રસૂલમિયાના ઘરમાં હતા. તેણે જણાવ્યું છે કે પટેલોના ઘરની પાછળની બાજુથી તેનો અર્થ તેમના મહોલ્લાના શેરુમિયા રસૂલમિયા, ભીકુમિયા કલુમિયા, વાલમિયા અને અભુમિયા રસૂલમિયાના ઘરોની પાછળની બાજુ છે. તેણે જણાવ્યું છે કે મહેમૂદમિયાના ઘરમાં થયેલી ઘટનાના સમય અને રાત્રે ૯:૩૦થી કેટલો સમય લાગ્યો તે તે કહી શકતો નથી. તેણે કહ્યું છે કે પટેલોના ઘરની પાછળની બાજુ આવેલી પાણીની નાળામાં તે

કેટલો સમય ઊભો રહ્યો હતો, તેનો તેને અંદાજ પણ નથી. તેણે જણાવ્યું છે કે ડરી ગયેલ હોવાથી તે પાણીની નાળામાં ઊભો હતો. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે પાણીની નાળી એટલી ઊંડી હતી કે બહારનો માણસ અંદર જોઈ શકતો નહોતો. તેની જુબાનીમાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે ઘટનાના સમયે સૌપ્રથમ ગલ્લાઓને આગ લગાવવામાં આવી હતી. ૧૦૦૦થી ૧૫૦૦ વ્યક્તિઓની ટોળી એ જ દિશામાંથી આવી હતી. તે સમયે તે પાણીની નાળામાં નહોતો, પરંતુ આગળના આંગણામાં હતો. તેણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે રાત્રે ૯:૩૦થી ૨:૩૦ સુધી તે પાણીની નાળામાં નહોતો, પરંતુ ફરતો હતો અને ઘટના જેમ બને તેમ તેને જોતો હતો. સાક્ષીની જુબાની સોગંદનામું કઈ રીતે તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું તે બાબતે કરવામાં આવી છે. સાક્ષીના ૬ઠ્ઠી નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના સોગંદનામામાં કરાયેલા કેટલાક નિવેદનો અંગે પણ વિરોધાભાસ ઉભો કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. તેની જુબાનીમાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે કબ્રસ્તાન તે ઘરની પાછળની બાજુ આવે છે, જ્યાં તે ઘટનાના સમયે હતો. તેણે જણાવ્યું છે કે ટોળાના સભ્યો તે છુપાયો હતો તે ઘરમાં ઘૂસ્યા હતા કે નહીં, તે બાબતે તે કહી શકતો નથી અને તેણે જણાવ્યું છે કે તે ઘરમાં અંદર હતો ત્યારે ટોળાએ ઘરને કોઈ નુકસાન પહોંચાડ્યું નહોતું. તેણે જણાવ્યું છે કે તે ઘર સળગી ગયું હતું અને તેની હાજરીમાં ઘર લૂંટાયું નહોતું. તેણે સ્વૈચ્છિક રીતે જણાવ્યું છે કે તે ઘરમાંથી નીકળી પોતાના બીજા ઘરમાં ગયો હતો. જ્યારે તે બીજા ઘરમાં ગયો ત્યારે ત્યાં ટોળાના સભ્યો હાજર હતા અને તેમની પાસે ચીંથરા તથા શસ્ત્રો હતાં. તેણે જણાવ્યું છે કે પોતાના ઘરમાંથી બીજા ઘરમાં જવા માટે તેને રસ્તો પાર કરવો પડ્યો હતો. તેણે જણાવ્યું છે કે તે જે ઘરની સામે તરફ ગયો હતો તેની બાજુમાં બચુમિયાનું ઘર આવેલું

છે. તેણે જણાવ્યું છે કે શેખ મહોલ્લામાં પ્રવેશતાં જમણી બાજુનું તેનું ઘર બીજું ઘર છે. જ્યારે તે ઘરની અંદર ગયો ત્યારે ત્યાં તોડફોડ થઈ હતી, પરંતુ આગ લાગી નહોતી. તેણે જણાવ્યું છે કે તેણે ઈબ્રાહિમમિયાને મહેમૂદમિયાના ઘરમાંથી બહાર કાઢ્યો નહોતો. સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે રૂખશાનાબીબી ઈબ્રાહિમભાઈ શમુદ્દા નં. ો સતત રીતે વાંચવાના છે.

૩૬.૨ તપાસ અધિકારી (પોલીસ)ની સાક્ષીમાંથી, રેકોર્ડ પર આ બાબત લાવવામાં આવી છે કે આ સાક્ષીએ પોતાના ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે તે સમયે પોલીસને જાણ કરવામાં આવતા જ તેઓ તાત્કાલિક સ્થળ પર પહોંચી ગયા હતા અને ગોળીબારનો આશરો લીધો હતો, અને ટોળાના સભ્યો કોઈ હિંસા વિના વિખેરાઈ ગયા હતા તથા ગોળીબારના કારણે કોઈ જાનહાનિ થઈ ન હતી ..... તે પોતાના જૂના ઘરમાં ગયો અને છુપાઈ ગયો. પોલીસ આવ્યા પછી થોડો સમય વિત્યા મુદ્દા નં. તે નાળામાંથી બહાર આવ્યો ... ટોળાના લોકોએ મહેમૂદભાઈનું ઘર તોડી–ફોડી નાખ્યું હતું અને કેરોસીન છાંટી તેને આગ લગાવી હતી. ઘરની અંદર, કારણ કે મહોલ્લાના સભ્યો ત્યાં હતા, બહાર રહેલા લોકોએ તેમને બહાર કાઢ્યા હતા અને તેમાથી .... ઈબ્રાહીમભાઈને જીવતા, ઈજાગ્રસ્ત અવસ્થામાં બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા.

૩૬.૩ તપાસ અધિકારી (પોલીસ)ની ઉલટ–તપાસમાં એવું બહાર આવ્યું છે કે તેમણે નાજિરમહમદનું માત્ર એક જ નિવેદન ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ નોંધ્યું હતું. તેમની તપાસ દરમિયાન, પાટીદાર જોતાભાઈ રમાભાઈ ગંગાવત ઘટનાસ્થળે હાજર

હતા તે હકીકત બહાર આવી નથી. તપાસ અધિકારીએ સ્વીકાર્યું છે કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેમના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ પાટીદાર જોીતાભાઈ રમાભાઈ ગંગાવતનું નામ લીધું નથી.

૩૬.૪ તપાસ અધિકારીની ઊલટતપાસમાં (એસ.આઈ.ટી.), આ ખુલાસો થાય છે કે આ સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે તેના નિવેદનમાં એવું નોંધવામાં આવ્યું છે કે રામનભાઈ ગણેશભાઈ ટોળાની સભ્ય હતા, જે ખોટું છે. પટેલ રામનભાઈ ગણેશભાઈ ટોળાના સભ્ય નહોતા.

૩૬.૫ આરોપીના વિદ્વાન વકીલે જણાવ્યું કે અદાલત સમક્ષ આપેલી સાક્ષીમાં જે હકીકતો દર્શાવવામાં આવી છે, તે સર્વોચ્ચ અદાલતમાં દાખલ કરવામાં આવેલા તેના ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના નિવેદનમાં સાક્ષીએ જણાવેલી નથી. જણાવવામાં આવ્યું કે સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે પોલીસ રાત્રે ૨:૩૦ વાગ્યે આવી હતી. તે સમયે તેણે પોલીસને આરોપીઓના નામ આપ્યા નહોતા. હોસ્પિટલમાં પણ તેણે આરોપીઓના નામ આપ્યા નહોતા. ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ તેનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું નહોતું. તેણે આ પણ સ્વીકાર્યું છે કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ સુધી, જ્યારે પોલીસ તેની પાસે આવી, ત્યારે તેણે આરોપીઓના નામ ખુલાસા કર્યા નહોતા. જણાવવામાં આવ્યું કે તેની પ્રતિપૃછામાંથી આ પણ બહાર આવ્યું છે કે આ સાક્ષીને કોઈ દાઝવાની ઈજાઓ થઈ નથી, તેની કપડાં પર કેરોસિન પણ નહોતું અને તેના કપડાં પણ બળ્યા નહોતા. જણાવવામાં આવ્યું કે સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે સર્વોચ્ચ અદાલત

સમક્ષ કરેલા તેના સોગંદનામામાં તેણે બાબુભાઈ કાંતિભાઈ, તુલસીભાઈ ગિરધરભાઈ, વિશ્નુભાઈ પ્રહલાદભાઈ, ડાહ્યા ાભાઈ કચરાભાઈ અને રમેશભાઈ કાંતિભાઈના નામ લીધા નથી. સાક્ષીની પ્રતિપૃછાનો ઉલ્લેખ કરતાં જણાવવામાં આવ્યું કે સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે મહેમૂડમિયાના ઘરના પાછળના ભાગેથી, મહોલ્લામાં મહાદેવ અને કબરસ્તાન મારફતે, રાવલવાસ તરફ રસ્તો છે. કે તે પોતાના ઘરે ગયો નહોતો અને પાણીના વહેણમાં બહાર ઉભો હતો અને પોલીસ આવે ત્યાં સુધી પાણીના વહેણમાં જ ઉભો હતો. કે તે પોતાના જૂના ઘરમાં છુપાયો હતો. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે પ્રતિપૃછામાં આ વિસંગતિ બહાર આવી છે કે પોલીસ સમક્ષ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે કહ્યું હતું કે તે પોતાના જૂના ઘરની અંદર છુપાયો હતો. જણાવવામાં આવ્યું કે અન્વેષણ અધિકારીની સાક્ષી દ્વારા આ વિસંગતિ પુરવાર થઈ છે. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે સાક્ષીએ કહ્યું છે કે તે દફનવિધિમાં ગયો નહોતો અને તેના હાથમાં ફ્રેક્ચર થયું હતું. એમ.એલ.સી. પ્રમાણપત્રનો ઉલ્લેખ કરતાં જણાવવામાં આવ્યું કે સાક્ષીને કોઈ ફ્રેક્ચર થયું હોવાનો કોઈ ઉલ્લેખ નથી. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે સાક્ષીએ હકીકતો ખોટી રીતે રજૂ કરી છે, કારણ કે તે પોતે સાક્ષી હતો અને આ ઘટનામાં તેને ઈજાઓ થઈ હોવાનું દર્શાવવા માંગે છે. જણાવવામાં આવ્યું કે સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ દાખલ કરાયેલા તેના ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના સોગંદનામામાં તેણે તુલસીભાઈ ગિરધરભાઈને સળગતી રેગ સાથે, બાબુભાઈ કાંતિભાઈને સળગતી રેગ સાથે, માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈને પાઇપ સાથે, રમણભાઈ ગણેશભાઈને કેરોસીનના ડબ્બા સાથે અને વિશ્નુ પ્રહલાદભાઈને ધારિયા સાથે નામજદ કર્યા નથી.

૩૬.૬ <u>વિશ્લેષણ:</u> આ સાક્ષીના સંસ્કરણ મુજબ, તેણે ટોળાને શેખ મહોલ્લામાં પ્રવેશ કરીને પથ્થરમારો શરૂ કરતાં જોયું હતું અને તે સમયે આરોપીઓને ઓળખી લીધા હતા. તેના કોણી અને ડાબી આંખે પથ્થર વાગવાથી ઈજા થઈ હતી. તેણે પોતાના જૂના ઘરમાં છુપાઈ ગયો હતો અને ટોળું મુસ્તફામિયા ના ઘરની તરફ ગયું હતું. આ સાક્ષીએ સર્વોચ્ચ અદાલતમાં રજૂ કરવા માટે સોગંદનામું કર્યું છે. તેના જુબાનીમાં, તેણે જણાવ્યું છે કે ૯ વાગ્યાના બનાવના સમયે તે પોતાના ઘરની સામે હાજર હતો. તેનું ઘર અને તેના પિતાનું ઘર એકબીજાને અડીને આવેલાં છે. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તેના ઘરની એક બાજુએ ઈબ્રાહિમમિયા રસૂલમિયાનું ઘર છે અને બીજી બાજુએ મહેમૂદમિયાનું ઘર છે. તેના ઘરની સામે મુસ્તફામિયાનાં ઘરના આગળના આંગણામાં તે ઊભો હતો. તે કહી શકવાની સ્થિતિમાં નથી કે તે સમયે તેની સાથે બીજો કોઈ હતો કે કેમ. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ટોળું મહાદેવની દિશામાંથી આવ્યું હતું અને તેણે આનો ઇનકાર કર્યો છે કે ટોળું મહેમૂદમિયાનાં ઘરના પાછળના ભાગેથી આવ્યું હતું. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે જ્યારે તેણે ટોળાના બુમો સાંભળ્યા, ત્યારે તેણે પોતાના પરિવારજનોને લઈને સલામત સ્થળે જવું યોગ્ય સમજ્યું નહોતું. તેણે સ્વેચ્છાએ જણાવ્યું છે કે તેના ગામના પટેલોએ કહ્યું હતું કે ગામમાં કોઈ દંગા નહીં થાય અને તેથી તેઓ ગયા નહોતા. તેના જુબાનીમાં બહાર આવ્યું છે કે તેણે ૧૫થી ૨૦ ફૂટના અંતરેથી ટોળાના સભ્યોને હથિયારો સાથે જોયા હતા. પથ્થરમારો થઈ રહ્યો હતો તે સમયે તે બાજુએ ખસી ગયો હતો અને પટેલોના ઘરોની પાછળની બાજુએ ગયો હતો. તે સમયે તેને પોતાના પરિવારજનોની ચિંતા હતી, પરંતુ તેઓ

મહેમૂદમિયાનાં ઘરે ગયા હતા. જ્યારે ટોળું ૦૯:૩૦ વાગ્યે આવ્યું અને પથ્થરમારો થઈ રહ્યો હતો, ત્યારે તેના પરિવારના સભ્યો તેના કાકા ઇબ્રાહિમમિયાનાં ઘરે હતા. મુસ્તફામિયાનું ઘર બંધ હતું, જ્યારે ઇમામમિયાનું ઘર ખુલ્લું હતું. સમગ્ર જુબાની ી દરમ્યાન, પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા તેના નિવેદન વિરુદ્ધ કોઈ વિસંગતિ રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવી નથી.

૩૬.૭ આ અદાલતના અભિપ્રાય મુજબ, આ સાક્ષીની સાક્ષ્યસૂચના સ્વાભાવિક અને વિશ્વસનીય છે અને બચાવ પક્ષના વિદ્વાન વકીલની માંગ પરથી લાંબી જુબાની ી છતાં તેમાં કોઈ ઘટાડો આવ્યો નથી. આરોપી તરફથી જે દલીલ કરવામાં આવી છે તેમ, તેના નિવેદનમાં કોઈ ફેરફાર નથી. સાક્ષીએ સર–તપાસ માં જણાવ્યું હતું કે તેણે પોતાના જૂના ઘરમાં આશ્રય લીધો હતો, જ્યારે જુબાનીમાં, તેની સમક્ષ મૂકાયેલ સૂચનાને ધ્યાનમાં લઈને, તેણે પ્રથમ ઘટનાથી લઈને તે ક્યાં હતો તે અંગે વિગતવાર નિવેદન આપ્યું છે. આ સાક્ષીની સાક્ષ્યસૂચનાથી એવું જણાતું નથી કે તેણે સમગ્ર ઘટનાકાળ દરમિયાન પાણીના નહેરમાં હતો તેમ જણાવ્યું હોય, પરંતુ તેણે એમ જણાવ્યું છે કે તે અહીં–ત્યાં ફરતો હતો. ઘટના બની રહી હતી ત્યારે તે નિરીક્ષણ કરી રહ્યો હતો. પોતાના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ રમેશભાઈ કાંતિભાઈને ધારીયાથી, રમેશભાઈ રામાભાઈને ધારીયાથી, દયાભાઈ કચરાભાઈને પથ્થરથી, બાબુભાઈ કાંતિભાઈને સળગતી ચીંથરીથી, પટેલ તુલસીભાઈ ગિર્ધરભાઈને સળગતી ચીંથરીથી, પ્રજાપતિ રામનભાઈ ગણેશભાઈને કેરોસીનની કેન સાથે, પટેલ વિશ્વનભાઈ પ્રહલાદભાઈને ધારીયાથી અને પટેલ

જોઈતાભાઈ રામાભાઈ ગંગાવતને નામિત કર્યા છે. સાક્ષીએ અદાલતમાં ભીડનો હિસ્સો તરીકે બાબુભાઈ કાંતિભાઈ, રામનભાઈ ગણેશભાઈ પ્રજાપતિ, રમેશભાઈ કાંતિભાઈ, દયાભાઈ કચરાભાઈ, જોઈતાભાઈ રામાભાઈ ગંગાવત, માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ અને વિશ્વનભાઈ પ્રહલાદભાઈ એમ સાત વ્યક્તિઓની ઓળખ કરી છે. આ સાત વ્યક્તિઓમાંથી, જેમની સાક્ષીએ ઓળખ કરી છે, તેમાં તેણે પોતાના નિવેદનમાં માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈનું નામ ઉલ્લેખ્યું નથી. આ સાક્ષીનું વિગતવાર જુબાની ી કરવામાં આવી હોવા છતાં, તેણે આરોપીઓનું નામ લીધું નહોતું તેવી વાત અંગેની ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ની તેની કથનમાં કોઈ વિરોધાભાસ બહાર લાવવામાં આવ્યો નથી. સાક્ષીને તેના સોગંદનામાના વિષયવસ્તુ સાથે વિરોધાભાસિત કરવા પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે, જેમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે તેણે અદાલત સમક્ષ આપ્યા મુજબના તથ્યો જણાવ્યા નહોતા અને સોગંદનામામાં બાબુભાઈ કાંતિભાઈ, તુલસીભાઈ ગિર્ધરભાઈ, વિશ્વનભાઈ પ્રહલાદભાઈ, દયાભાઈ કચરાભાઈ અને રમેશભાઈ કાંતિભાઈનાં નામ લીધાં નહોતાં. આ અદાલતના અભિપ્રાય મુજબ, સોગંદનામું તપાસના હેતુ માટે બનાવાયું નહોતું, પરંતુ તપાસ પૂર્ણ થયા પછી અને આરોપપત્ર પહેલેથી જ દાખલ થઈ ગયા પછી રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું, અને તેથી, જ્યારે સાક્ષીએ પોલીસ સમક્ષ આરોપીઓનાં નામ લીધાં હતાં અને તે નામો તેના નિવેદનમાં નોંધવામાં આવ્યા હતા, ત્યારે તેણે સોગંદનામામાં, જે સંપૂર્ણપણે ભિન્ન હેતુ માટે હતું, તેમનાં નામ લીધાં હતાં કે નહીં, તે સાક્ષીની વિશ્વસનીયતાને ખંડિત કરશે નહીં.

૩૬.૮ આ સાક્ષી ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષી છે, જેમણે મહેસાણામાં સારવાર લીધી હતી. જનરલ હોસ્પિટલ, મહેસાણા દ્વારા આપવામાં આવેલા તબીબી–કાનૂની પ્રમાણપત્ર મુજબ, આ સાક્ષીને છાતીના ડાબા ભાગ પર ઘસારો, ભ્રૂના તરત ઉપર ઘસારો અને ડાબા કોણીના પ્રદેશના બાજુવર્તી ભાગ પર ડી.ટી.એસ. થયેલ હતું. ઘટનામાં સાક્ષીએ પોતાની પત્ની વાહિદા અને ભાઈ ઈદ્રિશને ગુમાવ્યા છે. કહેવાયેલા બંને વ્યક્તિઓના મૃતદેહ મહેમૂદમિયાના ઘરમાંથી બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા. આ સાક્ષીની જુબાનીમાં એ વિરોધાભાસ સામે આવ્યો છે કે ૧૯મી મે, ૨૦૦૮ની તેની નિવેદનમાં, તેણે જણાવ્યું હતું કે તેના નિવેદનમાં નોંધાયેલ પ્રમાણે ભીડમાં પ્રજાપતિ રામણભાઈ ગણેશભાઈ હાજર હતા એ હકીકત ખોટી છે અને પ્રજાપતિ રામાભાઈ ગણેશભાઈ ઘટનામાં હાજર નહોતા. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ઘટનાના સમયે જે ઘરમાં તે હતો, તેની પાછળની બાજુએ કબ્રસ્તાન હતું. તેને જાણ નથી કે ભીડના સભ્યો તેણે જે ઘરમાં હતો તેમાં પ્રવેશ્યા હતા કે કેમ. તેણે જણાવ્યું છે કે જ્યારે તે ઘરમાં હતો, ત્યારે તેની હાજરીમાં કોઈ વિનાશ થયો ન હતો. તેણે કહ્યું છે કે ઘર સળગાવવામાં આવ્યું હતું અને તેની હાજરીમાં કોઈ લૂંટફાટ થઈ નહોતી. સાક્ષીએ સ્વેચ્છાએ જણાવ્યું છે કે તે ઘરમાંથી બહાર આવીને બીજા ઘરમાં ગયો હતો. આ સાક્ષીની જુબાનીમાં વધુમાં એ પણ બહાર આવ્યું છે કે ભીડના સભ્યો રાગો અને હથિયારોથી સજ્જ હતા. તેણે જણાવ્યું છે કે બછુમિયાનો ઘર જે ઘરમાં તે ગયો હતો તેની સામેની બાજુએ આવેલું હતું. તેણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે શેખ મહોલ્લામાં પ્રવેશતાં તેનું ઘર જમણી બાજુએ બીજું ઘર હતું અને જ્યારે તે ત્યાં હતો ત્યારે તે ઘરનો ન તો તોડફોડ કરવામાં આવ્યો હતો કે ન તો તેને સળગાવવામાં આવ્યું હતું.

૩૬.૯ આ સાક્ષીની સાક્ષ્યનું સર્વાંગી મૂલ્યાંકન કરતાં, તે વિશ્વસનીય સાક્ષી તરીકે પ્રગટે છે, અને કેટલીક નાની–મોટી વિસંગતતાઓ સિવાય, મોટા ભાગે તેની સાક્ષ્ય સત્ય જણાય છે. સાક્ષીએ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં જે આઠ વ્યક્તિઓના નામ આપ્યા હતા, તેમાં પ્રજાપતિ રામનભાઈ ગણેશભાઈ અંગે, સાક્ષીએ મુદ્દા નં. માં ખાસ તપાસ દળ સમક્ષ જણાવ્યું હતું કે આ આરોપી ટોળાનો સભ્ય નહોતો. તેના દ્વારા નામ આપવામાં આવેલી બાકી સાત વ્યક્તિઓમાંથી, સાક્ષીએ છ વ્યક્તિઓની ઓળખ કરી છે. સાક્ષીએ અદાલત સમક્ષ રમેશભાઈ રામાભાઈ અને તુલસીભાઈ ગિર્ધરભાઈની ઓળખ કરી નથી. આમ, આ સાક્ષ્ય પરથી ગુનાના સ્થળે રમેશભાઈ કાંતિભાઈ, દયાભાઈ કછરાભાઈ, બબુભાઈ કાંતિભાઈ, વિષ્ણુભાઈ પ્રહલાદભાઈ પટેલ અને પટેલ જોયિતાભાઈ રામાભાઈ ગંગાવતની હાજરી સૂચિત થાય છે.

૩૭. ફ.ફ.પ.સા. –૫૨ હિઝબુલમિયા હુસેનમિયા શેખની આંક ૫૧૩ ઉપર તપાસ કરવામાં આવી છે. તેમની મુખ્ય પુરાવામાં તેમણે, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, નિવેદન આપ્યું છે કે તેમનાં લગ્ન સરદારપુરા ા કેશરમિયાની પુત્રી હુસેનાબીબી સાથે થયેલાં છે. તેમનું વતન સતનગર છે. ઘટનાના અગાઉના સોળ વર્ષથી તેઓ સરદારપુરામાં રહેતા હતા. સરદારપુરામાં તેઓ પ્રહ્લાદભાઈ વારવાભાઈ પ્રજાપતિના ઘરમાં રહેતા હતા, જે શેખ મોહલ્લાના ખૂણે સામે હતું અને તેના બાજુમાં ઈશ્વરભાઈ કંડક્ટરની કમ્પાઉન્ડ વોલ હતી. હુસેનાબીબી સાથેના તેમના લગ્નજીવનમાંથી તેમને

સૈદાબીબી નામની પુત્રી અને રિફાકતહુસેન નામનો પુત્ર હતો. તેઓ સરદારપુરામાં પ્રહ્લાદભાઈ વારવાભાઈની ઈંટની ભઠ્ઠી પર કામ કરતા હતા અને વર્ષ ૨૦૦૨માં તેઓ ત્યાં જ કામ કરતા હતા. તેમણે નિવેદન આપ્યું છે કે ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગોધરા ટ્રેન ઘટના બની હતી. ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગુજરાત બંધનું આહ્વાન હતું. ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ભારત બંધનું આહ્વાન હતું અને તે દિવસે ગામની બધી દુકાનો અને કેબિનો બંધ હતી, તેથી તેઓ ગામમાં ગયા ન હતા. ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સાંજે, તેઓ પોતાના પરિવાર સાથે જમ્યા મુદ્દા નં. બેઠા હતા. લગભગ રાત્રે ૯ થી ૯:૩૦ વાગ્યાના સુમારે ગામના પટેલોનું ટોળું એકત્રિત થયું હતું અને "મુસલમાનોને મારી નાખો, તેમને કાપી નાખો" એમ કહીને હોબાળો મચાવી રહ્યું હતું તથા કેબિનોને પણ આગ લગાડી હતી; ત્યારબાદ ં. પોલીસ આવી અને ટોળાના સભ્યો ભાગી ગયા. ત્યાર મુદ્દા નં. ટોળું ફરી "મુસલમાનોને મારી નાખો, તેમને કાપી નાખો"ના નારા લગાવતું પાછું આવ્યું અને શેખવાસ તરફ આવતું હતું. શેખવાસના ખૂણે તેઓએ પ્રથમ પથ્થરમારો શરૂ કર્યો. મુસલમાનોની મહિલાઓ અને બાળકો પથ્થરમારાથી બચવા માટે મહમૂદમિયાના ઘરમાં, જેની છત સ્લેબની હતી, ત્યાં ગયા અને ટોળાના સભ્યો પથ્થરો ફેંકતા રહ્યા. ઈબ્રાહીમભાઈને પથ્થર લાગવાથી ઈજા થઈ અને તેઓ પડી ગયા, તથા અકબરભાઈના ઘરના વચલા ભાગમાં છુપાઈ ગયા. ભયના કારણે તેઓ અતિશય ત્રસ્ત થઈ ગયા હતા અને ટોળામાં રહેલા લોકોએ કેબિનો સળગાવી દીધી હતી તથા તેમના ઘરોને પણ આગ લગાવી મહમૂદભાઈના ઘર તરફ આગળ વધી રહ્યા હતા. તેમણે જોયું કે તેમના ગામમાંથી પટેલ ચતુરભાઇ કાનાભાઈ હાથમાં પાઇપ સાથે, બલદેવભાઈ

રણછોડભાઈ તલવાર સાથે, પ્રહ્લાદભાઈ જગાભાઈ, પટેલ અશ્વિનભાઈ જગાભાઈ, પ્રજાપતિ ગોર્ધનભાઈ રેવાભાઈ, પ્રજાપતિ રમણભાઈ ગણેશભાઈ, પ્રજાપતિ રવિકુમાર અમૃતભાઈ, પટેલ જગાભાઈ જીવણભાઈ એસિડની બોટલ સાથે, પટેલ બાબુભાઈ કાનાભાઈ, પટેલ સુરેશભાઈ બલદેવભાઈ, પ્રજાપતિ પ્રહ્લાદભાઈ વારવાભાઈ ટોળાને ઉશ્કેરી રહ્યા હતા. પટેલ દયાભાઈ વારવાભાઈ લોખંડની પાઇપ સાથે ટોળાનું નેતૃત્વ કરી રહ્યા હતા. જ્યારે ટોળું આગળ વધતું હતું, તે સમયે તેમને પથ્થરથી ઈજા પહોંચી, જે જોરથી વાગીને તેમના ડાબા હાથના કાંડા પર લાગી હતી. ટોળાના સભ્યોએ શેખવાસમાં ઘર સળગાવી દીધું હતું અને તેમણે મહમૂદમિયાના ઘરમાંથી મુસલમાન મહિલાઓ તથા બાળકોની ચીસો સાંભળી હતી. તે દરમ્યાન પોલીસ આવી અને તેઓ તથા અન્ય મુસલમાનો મહમૂદભાઈના ઘર તરફ ગયા અને મહમૂદમિયાના ઘરમાંથી તેઓએ ફિરોઝાબાનુ, ફરઝાનાબાનુ, રાશીદાબાનુ, બસીરાબીબી, બચુમિયાના ત્રણ બાળકો અને અન્ય લોકોને જીવતા બહાર કાઢ્યા, અને તેમની પત્ની હુસેનાબીબી તથા પુત્ર રિફાકત, જેઓ મહમૂદમિયાના ઘરની અંદર છુપાયા હતા, તેઓ સળગી જવાથી મૃત્યુ પામ્યા. તેમની પુત્રી સૈદાને પણ ઈજાઓ પહોંચી હતી અને મહમૂદમિયાના ઘરમાં દાઝી જવાથી અઠ્ઠાવીસ વ્યક્તિઓના મૃત્યુ થયા હતા તથા અન્ય મુસલમાનોને પણ વિવિધ પ્રમાણમાં ઈજાઓ પહોંચી હતી. પોલીસ ઈજાગ્રસ્ત લોકોને સિવિલ હોસ્પિટલ લઈ ગઈ અને ત્યારબાદ ં. તેઓએ સિવિલમાં પણ સારવાર લીધી. તેમના શ્વસુરભાઈ અબ્બાસમિયા કેશરમિયા અને તેમની પત્ની રુખશાનાબાનુ અબ્બાસમિયા તથા તેમની પુત્રી સઈરાબાનુ પણ દાઝી ગયા હતા અને ઘટનામાં મૃત્યુ પામ્યા હતા. પોલીસે તેમનું નિવેદન પાનપુર કેમ્પમાં

નોંધ્યું હતું અને તેમનું બીજું નિવેદન ગાંધીનગર ખાતે એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધવામાં આવ્યું હતું અને ત્રીજું નિવેદન સતનગર ખાતે એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધવામાં આવ્યું હતું તથા તેમણે સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ સોગંદનામું કર્યું હતું. સાક્ષીએ અદાલતમાં રાજેશકુમાર અમૃતભાઈને રવિકુમાર અમૃતભાઈ તરીકે, જગાભાઈ જીવણભાઈને દયાભાઈ વારવાભાઈ તરીકે, દયાભાઈ વારવાભાઈ પ્રજાપતિ, જયેશભાઈ જગાભાઈને અશ્વિનભાઈ જગાભાઈ તરીકે, મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈને પ્રહ્લાદભાઈ વારવાભાઈ તરીકે, પ્રજાપતિ ગોર્ધનભાઈ રેવાભાઈ, રમણભાઈ ગણેશભાઈ પ્રજાપતિ અને પ્રહ્લાદભાઈ વારવાભાઈ પ્રજાપતિ તરીકે ઓળખાવ્યા હતા. સાક્ષીએ આરોપીઓ દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાયેલા જણાવાયેલા કેટલાક હથિયારોની પણ ઓળખ કરી છે.

૩૭.૧ આ સાક્ષીની ઉલટ–તપાસમાં એ વિરોધાભાસ પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે કે પોલીસે નોંધેલી ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ની તેની નિવેદનમાં તેણે જયેશભાઈ જગાભાઈ, સુરેશભાઈ બલદેવભાઈ, પ્રહલાદભાઈ વરવાભાઈ અને પ્રજાપતિ દયાભાઈ વરવાભાઈના નામ લીધાં નથી. આ સાક્ષીની SIT દ્વારા નોંધાયેલી ૧૯ મે, ૨૦૦૮, ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ અને ૫ ઓગસ્ટ, ૨૦૦૮ની તેની અગાઉની નિવેદનો તેમજ ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના તેના સોગંદનામા અંગે પણ ઉલટ–તપાસ કરવામાં આવ્યું છે, જેથી કેટલીક છોડછાડ બહાર આવી શકે. જેમ કે ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ ઈબ્રાહિમમિયા રસુલમિયા શેખની સાક્ષીનું વિશ્લેષણ કરતી વખતે અગાઉ ચર્ચા કરવામાં આવી છે, SIT દ્વારા નોંધાયેલી અનુગામી નિવેદનો માત્ર આગળની નિવેદનોના સ્વરૂપની છે, અને તેથી પોલીસ દ્વારા પ્રારંભિક નિવેદનમાં પહેલેથી જ નોંધાયેલા તથ્યોનો ઉલ્લેખ

ન કરવો તેને છોડછાડ કહી શકાય નહીં. માત્ર ત્યારે જ, જ્યારે આ નિવેદનોમાં જણાવેલ કોઈ તથ્ય અદાલત સમક્ષ આપવામાં આવેલી સાક્ષીથી વિરોધાભાસી હોય, ત્યારે જ આ સાક્ષીને તે બાબતે સામનો કરાવી શકાય. સોગંદનામાની સામગ્રી અંગે, ચાર્જશીટ દાખલ કર્યા પછી, એવી અવસ્થામાં જ્યારે તપાસ પહેલેથી જ પૂર્ણ થઈ ચૂકી હતી, કરવામાં આવેલું સોગંદનામું ભિન્ન હેતુસર દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું, અને તેથી તેની સામગ્રી આરોપીની દોષિતતા અથવા અન્યથા સ્થાપિત કરવા માટે સંબંધિત નથી; અને તેનો ઉપયોગ માત્ર સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા હનન કરવા માટે, સાક્ષ્ય અધિનિયમની કલમ ૧૫૫ની પેટા–કલમ (૩) હેઠળ કલ્પિત મર્યાદિત હેતુ માટે જ કરી શકાય. આ સાક્ષીના ઉલટ–તપાસમાં પ્રગટ થયું છે કે SIT દ્વારા નોંધાયેલી ૧૯ મે, ૨૦૦૮ની તેની નિવેદનમાં તેણે કહ્યું હતું કે "ભીડમાં હાજર વ્યક્તિઓમાંથી તેણે પ્રજાપતિ ગોર્ધનભાઈ રેવાભાઈ, રોહિતભાઈ રામનભાઈ અને રવિકુમાર અમૃતભાઈના નામ લીધાં નહોતા અને આ નામો પોલીસ દ્વારા લખવામાં આવ્યા હતા". તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ૧૯ મે, ૨૦૦૮ની તેની નિવેદનમાં તેણે કહ્યું હતું કે તેમના મહોલ્લાની સ્ત્રીઓ, પુરુષો અને બાળકો મહેબૂબભાઈના ઘરમાં નહીં, પરંતુ મહેમૂદભાઈના ઘરમાં ગયાં હતાં. [આ સંદર્ભે નોંધનીય છે કે ફ.ફ.પ.સા. –૬૯ મહેમૂદમિયા હુસેનમિયા શેખે સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું છે કે તેઓ મહેબૂબમિયા તરીકે તેમજ મહેમૂદમિયા તરીકે પણ ઓળખાય છે.] તેણે SIT સમક્ષ ૧૯ મે, ૨૦૦૮ની પોતાની નિવેદનમાં એ પણ સ્વીકાર્યું છે કે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ જ્યારે તે ઈંટભઠ્ઠામાં કામ કરી રહ્યો હતો, ત્યારે સુંદરપુરમાંથી એક ટોળું એકત્ર થયું હતું અને કહી રહ્યું હતું કે જ્યાં જ્યાં મિયા રહે છે, ત્યાં તેમને સળગાવી દો. તેના ઉલટ–

તપાસમાં સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે તેના સોગંદનામાના પરા–૧૨માં તેણે જણાવ્યું છે કે તેણે તેહસ્તા સેતલવાડ સાથે ફોન પર વાત કરી હતી. વધુમાં એવું બહાર આવ્યું છે કે અખબારોમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ જાહેરાતના અનુસંધાને, ન્યાય મેળવવાની આશાએ તેઓ તેહસ્તા સેતલવાડના કાર્યાલયે ગયા હતા. તેઓ તેહસ્તા સેતલવાડને મળ્યા નહોતા, પરંતુ કાર્યાલયમાં તેમની સાથે ફોન પર વાત કરી હતી. જમાલભાઈ દોસભાઈ તેમની સાથે તેહસ્તા સેતલવાડના કાર્યાલયે આવ્યા હતા. જ્યારે તેણે સોગંદનામું કર્યું ત્યારે મહોલ્લાના બે–ત્રણ વ્યક્તિઓ તેની સાથે ત્યાં હાજર હતા. તેના ઉલટ–તપાસમાં બહાર આવ્યું છે કે પથ્થરમારાની વખતે તે મહોલ્લામાં અકબરભાઈના ઘરની સામે નીમના વૃક્ષ નીચે ઊભો હતો. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ભીડમાં અંદાજે ૧૦૦૦ થી ૧૫૦૦ વ્યક્તિઓ સામેલ હતી અને ભીડ ચારેય બાજુથી હોવાથી તેમના માટે ભાગી જવું શક્ય નહોતું. તેણે જણાવ્યું છે કે મહાદેવની દિશામાંથી એક જ ભીડ આવી હતી. તેણે જણાવ્યું છે કે તેણે સુંદરપુરની ભીડને સુંદરપુરમાં જોઈ હતી. તેણે જણાવ્યું છે કે પથ્થરમારો ચાલી રહ્યો હતો ત્યારે તેઓ પોતાને બચાવવા માટે એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ જઈ રહ્યા હતા. તેણે જણાવ્યું છે કે ભીડ દ્વારા પથ્થરમારો કરવામાં આવતા પોલીસ આવી હતી. પરંતુ તેણે એ ઇનકાર કર્યો છે કે પોલીસ દ્વારા ગોળીબાર કરવામાં આવ્યો હતો. તેણે સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું છે કે તેણે ભીડને ગલ્લાઓ સળગાવતા જોઈ હતી. ગલ્લાઓ સળગાવ્યા પછી, તેણે ભીડને તેમના ઘરો સળગાવતા જોઈ હતી. તેણે જણાવ્યું છે કે ભીડના લોકો કબરસ્તાન તરફ તેમજ મહેમૂદભાઈના ઘરની પાછળની બાજુએ હતા. તેણે જણાવ્યું છે કે તે અકબરભાઈના ઘરની સામે જ્યાં જીપ સળગાવવામાં આવી હતી તે

સ્થળની સામેની બાજુના ભાગમાં હતો. તેણે જણાવ્યું છે કે અકબરભાઈના ઘરની બીજી બાજુ ચોક જેવી કંઈક જગ્યા છે અને તે ત્યાં હતો. તે અકબરભાઈના ઘરના દરવાજા અને વરંડા વચ્ચેના ચોકમાં હતો. તેણે જણાવ્યું છે કે ભીડ તેની બાજુએ નહોતી, પરંતુ કબરસ્તાનની બાજુએ ફરી રહી હતી. તેણે એ ઇનકાર કર્યો છે કે તે ભીડને જોઈ શકતો નહોતો અને સ્વીકાર્યું છે કે ભીડ તેને જોઈ શકતી સ્થિતિમાં નહોતી. તેણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે ભીડ બે થી પાંચ ફૂટના અંતરે હતી. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તેના કોઈપણ કપડા સળગ્યા નહોતા, તેના પર કેરોસિન પણ ફેંકવામાં આવ્યું નહોતું, અને તેને કોઈ બળતરની ઈજા પણ થઈ નહોતી. તેણે જણાવ્યું છે કે તે પોલીસ વાહનમાં મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલ ગયો હતો; તે સમયે મહોલ્લાના લોકો સાથે બે–ત્રણ પોલીસ કર્મચારીઓ પણ હતા; તે સમયે તેણે પોલીસ સમક્ષ ભીડમાં રહેલા વ્યક્તિઓના નામ લીધા નહોતા. ડોક્ટર સમક્ષ પણ તેણે ભીડમાં રહેલા વ્યક્તિઓના નામ આપ્યા નહોતા. સિવિલ હોસ્પિટલથી ઈલોલ જતા સમયે પણ પોલીસ તેમની સાથે હતી. તે સમયે પણ તેણે ભીડમાં રહેલા વ્યક્તિઓના નામ આપ્યા નહોતા. ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ તેમની નિવેદનો નોંધવા માટે પોલીસ તેમની પાસે આવી હતી; તે પોલીસ પાસે ગયો નહોતો. ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના સોગંદનામું કેવી રીતે તૈયાર કરવામાં આવ્યું તે બાબતે પણ આ સાક્ષીનું વ્યાપક ઉલટ–તપાસ કરવામાં આવ્યું છે. તેના ઉલટ–તપાસમાં, સર–તપાસ માં જણાવ્યા ન હોય એવા કેટલાક તથ્યો બહાર આવે છે અને પછી એવા તથ્યો બાબતે સોગંદનામામાં કરાયેલા નિવેદનોના આધારે આ સાક્ષીને વિરોધાભાસિંત કરવાનો પ્રયત્ન કરવામા આવે છે. એ બાબતે વિરોધાભાસ પ્રગટ

કરવામાં આવ્યો છે કે પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલી ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ની તેની નિવેદનમાં અથવા SIT દ્વારા નોંધાયેલી ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ અને ૫ ઓગસ્ટ, ૨૦૦૮ની તેની નિવેદનોમાં તેણે ચતુરભાઇ કનાભાઈનું નામ લીધું નથી. તેના ઉલટ–તપાસમાં સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે પોલીસ સમક્ષ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ની તેની નિવેદનમાં તેણે સુરેશભાઈ બલદેવભાઈ અને બાબુભાઈ કનાભાઈના નામ લીધા નથી.

૩૭.૨ તપાસ અધિકારી (પોલીસ)ની જુબાનીમાં એવું બહાર આવ્યું છે કે આ સાક્ષીએ પોતાની ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ની નિવેદનમાં જગાભાઈ જીવણભાઈ, સુરેશભાઈ બાલદેવભાઈ, પ્રહલાદભાઈ વરવભાઈ અને પ્રજાપતિ ડાહ્યા◌ાભાઈ વરવાભાઈના નામ લીધાં નહોતાં. વધુ એક ઉણપ એ બાબતની બહાર આવી છે કે પોતાની ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ની નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ એવું જણાવ્યું નહોતું કે તેણે ભીડમાં પટેલ જગાભાઈ જીવણભાઈને એસિડની બોટલ સાથે, પટેલ બબુભાઈ કાનાભાઈ, પટેલ સુરેશભાઈ બાલદેવભાઈ, પ્રજાપતિ પ્રહલાદભાઈ વરવભાઈને ભીડને ઉશ્કેરતા અને પ્રજાપતિ ડાહ્યા◌ાભાઈ વરવાભાઈને લોખંડની પાઈપ સાથે ભીડનું નેતૃત્વ કરતા જોયા હતા. તપાસ અધિકારી (પોલીસ)એ પોતાની જુબાનીમાં સ્વીકાર્યું છે કે આ સાક્ષીએ પોતાની ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ની નિવેદનમાં રામાભાઈ ગણેશભાઈ, જગાભાઈ જીવણભાઈ, બબુભાઈ કાનાભાઈ, સુરેશભાઈ બાલદેવભાઈ, પ્રહલાદભાઈ વરવભાઈ અને ડાહ્યા◌ાભાઈ વરવભાઈના નામ લીધાં નથી. તપાસ અધિકારીએ પોતાની જુબાનીમાં વધુમાં સ્વીકાર્યું છે કે આ સાક્ષીએ પોતાની ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ની નિવેદનમાં રામનભાઈ ગણેશભાઈના નામનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી.

૩૭.૩ તપાસ અધિકારીની પ્રતિવિચારણા પરથી (એસ.આઈ.ટી.) એવું ખુલ્યું છે કે આ સાક્ષીએ તેના ૧૯ મી મે, ૨૦૦૮, ૧૧ મી જૂન, ૨૦૦૮ અને ૫ મી ઑગસ્ટ, ૨૦૦૮ ના નિવેદનોમાં એવું જણાવ્યું નહોતું કે ઈબ્રાહિમમિયા પથ્થર વાગવાથી ઈજાગ્રસ્ત થઈને પડી ગયો હતો અને તેણે શૈખ અખબરભાઈના ઘરના ભાગલા વચ્ચે છુપાઈ ગયો હતો અને ભયના કારણે તે સંપૂર્ણ ભયભીત થઈ ગયો હતો. વધુમાં, ઉપરોક્ત સંદર્ભિત નિવેદનોમાં આ સાક્ષીએ એવું પણ જણાવ્યું નહોતું કે તેણે બાલદેવભાઈ રણછોડભાઈને તલવાર સાથે, પટેલ પ્રહલાદભાઈ જગાભાઈ અને પટેલ અશ્વિનભાઈ જગાભાઈને તેના ગામમાંથી જોયા હતા. તપાસ અધિકારીની પ્રતિવિચારણા પરથી (એસ.આઈ.ટી.) વધુમાં એવું પણ ખુલ્યું છે કે આ સાક્ષીએ તેના ૧૯ મી મે, ૨૦૦૮ ના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે પ્રજાપતિ ગોર્ધનભાઈ રેવાભાઈ, રોહિતભાઈ રામનભાઈ અને રવિકુમાર અમરતભાઈ ટોળાનો ભાગ નહોતા અને પોલીસએ નામો નોંધ્યાં હતા.

૩૭.૪ અપીલકર્તા તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલે અદાલતનું ધ્યાન તે સાક્ષીની જુબાની ી તરફ દોર્યું અને દર્શાવ્યું કે સાક્ષીએ એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ ૧૯મી મે, ૨૦૦૮, ૧૧મી જૂન, ૨૦૦૮ અને પમી ઑગસ્ટ, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનોમાં તેમજ સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ કરેલા સોગંદનામા ામાં એવું જણાવ્યું નથી કે તેણે પોતાના ગામથી પટેલ ચતુરભાઇ કાનાભાઈને પાઇપ સાથે, બાલદેવભાઈ રણછોડભાઈને તલવાર સાથે, પટેલ પ્રહલાદભાઈ જગાભાઈ, પટેલ

અશ્વિનભાઈ જગાભાઈ, પ્રજાપતિ ગોરધનભાઈ રેવાભાઈ અને રવિકુમાર અમૃતભાઈને જોયા હતા. દર્શાવવામાં આવ્યું કે સાક્ષીની જુબાનીમાં એ બહાર આવ્યું છે કે ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોલીસ સમક્ષના તેના નિવેદનમાં તેણે એવું જણાવ્યું નહોતું કે તેણે ટોળામાં પટેલ જગાભાઈ જીવાભાઈને એસિડની બોટલ સાથે, પટેલ બાબુભાઈ કાનાભાઈ, પટેલ સુરેશભાઈ બાલદેવભાઈ, પ્રજાપતિ પ્રહલાદભાઈ વરવાભાઈને ટોળાને ઉશ્કેરતા અને પટેલ ડાહ્યાભાઈ વરવાભાઈને સ્ટીલની પાઇપ સાથે ટોળાનું નેતૃત્વ કરતા જોયા હતા. એ પણ દર્શાવવામાં આવ્યું કે જુબાનીમાં એ પણ બહાર આવ્યું છે કે તેના કોઈપણ નિવેદનમાં સાક્ષીએ પ્રહલાદભાઈ વરવાભાઈ અને ડાહ્યાભાઈ વરવાભાઈના નામ લીધાં નથી. વધુમાં દર્શાવવામાં આવ્યું કે સાક્ષીની જુબાનીમાં એક વિસંગતિ બહાર આવી છે, તે મુજબ ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેમજ ૧૧મી જૂન, ૨૦૦૮ અને ૫મી ઑગસ્ટ, ૨૦૦૮ના એસ.આઈ.ટી. સમક્ષના નિવેદનોમાં સાક્ષીએ ચતુરભાઇ કાનાભાઈને આરોપી તરીકે નામિત કર્યા નથી. વધુમાં દર્શાવવામાં આવ્યું કે સાક્ષીએ એ પણ સ્વીકાર્યું છે કે ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોલીસ સમક્ષના તેના નિવેદનમાં તેમજ ૧૧મી જૂન, ૨૦૦૮ અને ૫મી ઑગસ્ટ, ૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં તેણે સુરેશભાઈ બાલદેવભાઈ અને બાબુભાઈ કાનાભાઈને નામિત કર્યા નહોતા. દલીલ કરવામાં આવી કે આ સાક્ષી શેખ મહોલ્લામાં રહેતો નહોતો, અને સ્થળની ભૂરચના તથા તેની પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં લેતાં, આ સાક્ષીનો એવો દાવો સ્વીકારવો અત્યંત કઠિન છે કે તે મહોલ્લામાં અંદર જઈ અકબરભાઈના ઘરમાં છુપાઈ જવાનું પસંદ કરે. દલીલ કરવામાં આવી કે આ સાક્ષીએ પોતાના મૂળ વર્ણનમાંથી સમયક્રમ અને ઘટનાક્રમ

અંગે મહત્વપૂર્ણ સુધારાઓ કર્યા છે. સાક્ષીને ઈજા થઈ હોવાનું જણાવાયું છે, પરંતુ તેની સારવાર ઓ.પી.ડી.માં થઈ હતી અને તે અન્યત્ર કે ભિન્ન રીતે ઈજાગ્રસ્ત થયો હોવાની સંભાવના નકારી શકાય નહીં. વધુમાં દલીલ કરવામાં આવી કે સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષના તેના સોગંદનામા ામાં આ સાક્ષીએ ક્યાંય એવું જણાવ્યું નથી કે તેણે ઘટના જોઈ હતી અને તે સુંદરપુરથી એકત્ર થયેલા ટોળાનો ઉલ્લેખ કરે છે, જે અનેક સાક્ષીઓની જુબાનીમાં અદાલત સમક્ષ રજૂ કરાયેલા બચાવ પક્ષના આવૃત્તી ની સંભાવનાને બળ આપે છે. દલીલ કરવામાં આવી કે આ સાક્ષી ઘટના સ્થળે, હોસ્પિટલમાં અથવા ઈલોલ ખાતે રાહત કેમ્પમાં જતાં સમયે કે ત્યારબાદ ં. પણ, ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેનો નિવેદન નોંધાયા ત્યાં સુધી, નવ દિવસ સુધી મૌન રહ્યો હતો અને તેણે ઘટના અથવા આરોપીઓ અંગે કંઈ પણ ખુલાસો કર્યો નહોતો. આગ્રહપૂર્વક કહેવામાં આવ્યું કે પોલીસ સમક્ષના પોતાના પ્રથમ નિવેદનમાં ઉલ્લેખિત હોવા છતાં સાક્ષીએ પોલીસ ફાયરિંગના તથ્યનો ઉલ્લેખ જાણીજોઇને ને ટાળ્યો. દલીલ કરવામાં આવી કે ચૌપાળમાં છુપાઈ જવાની તેની સાક્ષી અત્યંત સંદિગ્ધ છે અને તેણે પોતે વર્ણવેલી પરિસ્થિતિ, એટલે કે ટોળું સર્વત્ર હતું અને ટોળું તેનીથી બે થી પાંચ ફૂટના અંતરે હતું, તેના પ્રકાશમાં એવું શક્ય નથી. સાક્ષીની જુબાનીનો ઉલ્લેખ કરતાં દર્શાવવામાં આવ્યું કે વિવિધ સાક્ષીઓ દ્વારા કરાયેલા તમામ નવ સોગંદનામા ા એક જ તારીખે, અનુક્રમિત સીરિયલ નંબર સાથે નોટરી સમક્ષ કરાયા હતા, જે દર્શાવે છે કે તે એક જ જગ્યાએ કાનૂની દિમાગની મદદથી તૈયાર કરવામાં આવ્યા હતા અને શક્ય તેટલા નિર્દોષ વ્યક્તિઓને ફસાવવા માટે જુદી જુદી વાર્તાઓ અને તથ્યો સાથે સાથે જ પ્રમાણિત કરાવવામાં આવ્યા હતા. દલીલ

કરવામાં આવી કે સાક્ષીએ અકબર્મિયાના ઘરની બાજુમાં છુપાઈ ગયાનો દાવો કર્યો છે, જે દાવો અન્ય સાક્ષીઓના પુરાવાના પ્રકાશમાં અત્યંત શંકાસ્પદ છે, કારણ કે તેઓ પણ પોતાની આંખે જોયેલા સાક્ષી હોવાનો દાવો કરે છે, પરંતુ એકબીજાની હાજરી નોંધતા નથી. દલીલ કરવામાં આવી કે સાક્ષીએ દરેક તબક્કે આરોપીઓના નામ મુદ્દા નં. લે છે અને આશ્ચર્યજનક રીતે, જે પ્રહલાદભાઈ વરવાભાઈ સાથે તે કામ કરતો હતો અને જેના ઘરમાં તે દસ વર્ષ રહ્યો હતો, તેનું નામ તેણે પ્રથમ વખત અદાલતમાં લીધું છે અને શરૂઆતમાં તેને ખોટી રીતે મતુભાઈ ત્રિકમભાઈ તરીકે ઓળખાવ્યો હતો અને પછીથી તેને યોગ્ય રીતે ઓળખ્યો હતો. દલીલ કરવામાં આવી કે આ સાક્ષીનું વર્તન સંપૂર્ણપણે અસ્વાભાવિક છે અને તેથી આ સાક્ષી વિશ્વસનીય નથી અને તેની સાક્ષી પર આધાર રાખી શકાય તેમ નથી.

<u>૩૭.૫ વિશ્લેષણ:</u> આ સાક્ષીના નિવેદન પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તે શેખ મહોલ્લાનો રહેવાસી નથી અને સરદારપુરામાં પ્રજાપતિ પ્રહલાદભાઈ વર્વાભાઈના ઘરમાં રહેતો હતો, જે શેખ મહોલ્લાના ખૂણાની સામે હતું. સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે ઇબ્રાહીમભાઈને પથ્થર વાગવાથી ઈજા થઈ હતી અને તે પડી ગયા હતા, અને તેણે પોતે અકબર્મિયાના ઘરના ભાગલામાં છુપાઈ ગયો હતો. આ સાક્ષીએ પટેલ ચતુરભાઇ કનાભાઈ, બળદેવભાઈ રણછોડભાઈ, પ્રહલાદભાઈ જગાભાઈ, પટેલ અશ્વિનભાઈ જગાભાઈ, પ્રજાપતિ ગોર્ધનભાઈ રેવાભાઈ, પ્રજાપતિ રમણભાઈ ગણેશભાઈ, પ્રજાપતિ રવિકુમાર અમૃતભાઈ, પટેલ જગાભાઈ જીવાભાઈ, પટેલ બાબુભાઈ કનાભાઈ, પટેલ સુરેશભાઈ બળદેવભાઈ, પ્રજાપતિ પ્રહલાદભાઈ

વર્વાભાઈ અને પટેલ દયાભાઈ વરવાભાઈને ટોળાનો ભાગ તરીકે તથા મુખ્ય ઘટનાની આચરણમાં સંકળાયેલા તરીકે જોયા હોવાનું નિવેદન આપ્યું છે. આ સાક્ષી ઈજાગ્રસ્ત ચક્ષુદીપ સાક્ષી છે અને તેને પથ્થરથી કાંડા પર ઈજા થઈ હતી. તેની પત્ની હુસેનાબીબી અને પુત્ર રિફાકતુસૈન ઘટનામાં મૃત્યુ પામ્યા હતા અને તેની પુત્રી સાઈદા ઈજાગ્રસ્ત થઈ હતી. તેના સાળા અબ્બાસમિયા કસરમિયા તથા તેની પત્ની રુક્શાનબાનુ અબ્બાસમિયા અને તેમની પુત્રી સાઈરાબાનુને પણ દાઝની ઈજાઓ થઈ હતી અને તેઓ ઘટનામાં મૃત્યુ પામ્યા હતા. આ સાક્ષી તે આઠ સાક્ષીઓ પૈકીનો એક છે, જેમણે સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવા માટે સોગંદનામાં કર્યા હતા. સાક્ષીએ પોતાના નિવેદનમાં જે વ્યક્તિઓના નામ લીધા હતા, તેમાં તેણે રાજેશકુમાર અમૃતભાઈને રવિકુમાર અમૃતભાઈ તરીકે, અને જગાભાઈ જીવાભાઈને દયાભાઈ વર્વાભાઈ તરીકે ઓળખ્યાં છે. સાક્ષીએ દયાભાઈ વર્વાભાઈ પ્રજાપતિ, જયેશભાઈ જગાભાઈને અશ્વિનભાઈ જગાભાઈ તરીકે ઓળખ્યાં છે, જે આરોપી નથી, મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈને પ્રહલાદભાઈ વર્વાભાઈ તરીકે, પ્રજાપતિ ગોર્ધનભાઈ રેવાભાઈ, રમણભાઈ ગણેશભાઈ પ્રજાપતિ, પ્રહલાદભાઈ વર્વાભાઈ પ્રજાપતિને ઓળખ્યાં છે, જ્યારે અન્ય આરોપીઓ અંગે ખોટી ઓળખ કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષીની જુબાનીમાં એ વિસંગતિ સામે આવી છે કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે જગાભાઈ જીવાભાઈ, સુરેશભાઈ બળદેવભાઈ, પ્રહલાદભાઈ વર્વાભાઈ અને પ્રજાપતિ દયાભાઈ વર્વાભાઈનાં નામ લીધાં નહોતાં. જણાય છે કે આવા નામો મુદ્દા નં. માં એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ કરાયેલા નિવેદનોમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા. આમ, સાક્ષીએ પોતાના મૂળ નિવેદનમાં જે આરોપીઓના નામ લીધાં

હતા, તેમાંમાંથી માત્ર પ્રજાપતિ ગોર્ધનભાઈ રેવાભાઈને જ તેણે નામથી ઓળખ્યા છે. જુબાનીમાં સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે તેના સોગંદનામાના પરા–૧૨માં તેણે તીસ્તા સેતલવાડ સાથે ફોન પર વાત કરી હતી તેમ લખ્યું છે. વધુમાં ખુલ્યું છે કે અખબારોમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી જાહેરાતને અનુસરીને તેઓ ન્યાય મળવાની આશાએ તીસ્તા સેતલવાડના કાર્યાલયે ગયા હતા. તેઓએ તીસ્તા સેતલવાડને મળ્યું નહોતું, પરંતુ કાર્યાલયમાં તેણી સાથે ફોન પર વાત કરી હતી. જમાલભાઈ દોસભાઈ તેની સાથે તીસ્તા સેતલવાડના કાર્યાલયે આવ્યા હતા. તેણે સોગંદનામું કર્યું ત્યારે મહોલ્લાના બે–ત્રણ લોકો તેની સાથે હતા.

૩૭.૬ આ સાક્ષીની જેરોક્ષમાં એવું બહાર આવ્યું છે કે ચારે બાજુથી ટોળાં હતાં અને તેમના માટે નાસી છૂટવું શક્ય નહોતું. મહાદેવની દિશામાંથી આવેલું માત્ર એક જ ટોળું હતું. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેણે સુંદરપુરનું ટોળું સુંદરપુરમાં જોયું હતું. તેની જેરોક્ષમાં તેણે કબૂલ કર્યું છે કે તેણે ટોળાને ગલ્લાઓને આગ લગાવતા જોયું હતું અને ત્યાર મુદ્દા નં. તેણે ટોળાને ઘરોને આગ લગાવતા જોયું હતું. તેણે જણાવ્યું છે કે જ્યાં જીપને આગ લગાવવામાં આવી હતી તે સામેની બાજુ અકબરમિયાના ઘરના આંગણામાં તે છુપાયો હતો. તેણે જણાવ્યું છે કે અકબરમિયાના ઘરની બીજી બાજુ ચૌપાલ છે અને તે ત્યાં હતો. તે અકબરભાઈના ઘરના દરવાજા અને વરંડા વચ્ચેના ચૌપાલ પર હતો. તેણે કબૂલ કર્યું છે કે અકબરમિયાના ઘરમાં તે એકલો હતો.

૩૭.૭ આ સાક્ષીની સાક્ષીમાંથી એવું રેકોર્ડ પર આવ્યું છે કે તે શેખ મહોલ્લાની

સામે રહેતો હતો. તેની પત્ની હુસેનાબીબી અને પુત્ર રિફાકત મેહમૂદમિયાના ઘરની અંદર મૃત્યુ પામ્યા હતા. તેથી આ સાક્ષી શેખ મહોલ્લામાં હાજર હતો, તેમાં શંકા કરવાની કોઈ કારણસર નથી. શેખ મહોલ્લામાં તેનો પોતાનો કોઈ ઘર ન હોવાથી, અને શેખ મહોલ્લામાં રહેતા તેના સાળા તથા તેમનો પરિવાર પણ મેહમૂદમિયાના ઘરની અંદર હતા, તેથી આ સાક્ષીનું શેખ મહોલ્લાના કોઈ એક ઘરમાં આશ્રય લેવું સ્વાભાવિક છે. તેની સાક્ષીમાં, અખબર્મિયાના ઘરના વહેંચાણમાં તેણે છુપાવાની બાબતે પોલીસે નોંધેલી તેની અગાઉની નિવેદન અંગે કોઈ વિરોધાભાસ બહાર લાવવામાં આવ્યો નથી. તેથી, અકબર્મિયાના ઘરમાં આશ્રય લીધા બાબતે આ સાક્ષી સુસંગત છે. કહેવાતી સુધારાઓ અંગે, જે કરવામાં આવ્યા હોવાનું આક્ષેપ છે, તે સર–તપાસ નો ભાગ નથી, પરંતુ વિરોધી પરીક્ષણ દરમિયાન બહાર લાવવામાં આવેલી વિગતો છે. આ સાક્ષીની સાક્ષી પર આ આધાર પર આક્ષેપ કરવામાં આવી રહ્યો છે કે, જોકે સાક્ષી પ્રહલાદભાઈ વારવાભાઈની ઈંટભઠ્ઠીમાં કામ કરતો હતો અને તે આરોપીના ઘરમાં રહેતો હતો, તો પણ તે પ્રહલાદભાઈ વારવાભાઈને ઓળખવામાં સમર્થ થયો નથી અને તેણે મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈને પ્રહલાદભાઈ વારવાભાઈ તરીકે ઓળખ્યા છે. એવું જણાય છે કે શરૂઆતમાં આ સાક્ષીએ મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈને પ્રહલાદભાઈ વારવાભાઈ તરીકે ઓળખ્યા હતા, પરંતુ ત્યારબાદ ં. તેમણે અદાલત સમક્ષ આરોપી પ્રહલાદભાઈ વારવાભાઈ પ્રજાપતિને ઓળખ્યા હતા. એ પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે સાક્ષી પાસે આરોપીઓને ઓળખવા માટે પૂરતો સમય હોવા છતાં, તે અન્ય કેટલાક આરોપીઓને ઓળખવામાં સમર્થ થયો નથી. આ બાબતમાં, જેમ અગાઉ ચર્ચા કરવામાં આવ્યું છે, આ સાક્ષી ઘટનાની તારીખથી લગભગ આઠ

વર્ષ મુદ્દા નં. અદાલત સમક્ષ સાક્ષી આપી રહ્યો હતો. ઘટનાપછી આ સાક્ષી સરદારપુરા ◌ા છોડીને અન્યત્ર રહેવા લાગ્યો હતો. આઠ વર્ષનો સમયગાળો નોંધપાત્ર લાંબો હોય છે અને દરેક વ્યક્તિ પાસે ફોટોગ્રાફિક અથવા સારી સ્મૃતિ હોય જ એવું નથી, જેથી એટલા લાંબા સમય મુદ્દા નં. લોકોની યાદ રહી શકે. આવી પરિસ્થિતિઓમાં, માત્ર એટલા કારણે કે આ સાક્ષી દ્વારા નામિત કેટલાક આરોપીઓને ઓળખવામાં તે સમર્થ થયો નથી, સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા ખંડિત માનવામાં નહીં આવે. સાક્ષીએ કહેલા કેટલાક તથ્યોને આ આધારે પડકારવામાં આવી રહ્યા છે કે એવા તથ્યો તેણે ૧૯મી મે, ૨૦૦૮, ૧૧મી જૂન, ૨૦૦૮ અને ૫મી ઑગસ્ટ, ૨૦૦૮ની પોતાની નિવેદનોમાં તથા ૬ઠ્ઠી નવેમ્બર, ૨૦૦૩ની પોતાની સોગંદનામામાં પણ જણાવ્યા નહોતા. જેમ અગાઉ ચર્ચા કરવામાં આવ્યું છે, પોલીસ સમક્ષ સાક્ષીનું પ્રથમ નિવેદન વિગતવાર નિવેદન હોય છે, જેમાં તમામ તથ્યોનું વર્ણન અને તમામ આરોપીઓના નામ દર્શાવવામાં આવે છે. ત્યારપછીના નિવેદનો માત્ર પ્રથમ નિવેદનના વધારાના અનુસંધાનરૂપ નિવેદનો હોય છે. તેથી, દરેક અને દરેક નિવેદનમાં તમામ આરોપીઓના નામનો ઉલ્લેખ કરવો સાક્ષી માટે આવશ્યક નથી. જ્યાં સુધી સોગંદનામામાં આરોપીઓના નામ ન આપવા બાબતનો પ્રશ્ન છે, જેમ અગાઉ ચર્ચા કરવામાં આવ્યું છે, તે સોગંદનામું સર્વોચ્ચ અદાલતને ગુજરાત રાજ્યની બહાર મુકદ્દમો ચલાવવા માટે વિનંતી કરવા માટે બનાવવામાં આવ્યું હતું અને તપાસના હેતુસર નહોતું. ઉપરાંત, સોગંદનામું કઈ રીત અને કઈ પરિસ્થિતિઓમાં બનાવવામાં આવ્યું, તે જોતા એવું માનવા પ્રેરણા મળે છે કે તે તપાસના હેતુસર બનાવવામાં આવ્યું નહોતું; તેથી સોગંદનામામાં કેટલાક

આરોપીઓના નામ આપવાં અને અન્યના નામ ન આપવાં એ કોઈ મહત્ત્વ ધરાવતું નથી અને જ્યાં સુધી આ સાક્ષીની સાક્ષીનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી તેનો કોઈ પ્રાસંગિક પ્રભાવ નથી. સોગંદનામાની સામગ્રી, જેમ અગાઉ અવલોકિત કરવામાં આવ્યું છે, તેનો ઉપયોગ માત્ર અદાલત સમક્ષ આપવામાં આવેલી સાક્ષીમાં રહેલા કોઈ અસંગત ભાગ જેટલા અંશે સાક્ષીને વિરોધાભાસ કરીને તેની વિશ્વસનીયતા ખંડિત કરવા માટે થઈ શકે છે. જોકે, એવી અસંગતતા બહાર લાવવામાં આવે ત્યારે, સોગંદનામું બનાવવાનો હેતુ ધ્યાનમાં રાખવો પડે છે અને પોલીસ દ્વારા સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ નોંધાયેલા નિવેદનમાં જે તમામ વિગતો હોય તે બધું તેમાં હોય તેવી અપેક્ષા રાખી શકાય નહીં.

૩૭.૮ આ સાક્ષીની સાક્ષી પર આક્ષેપ કરવાનો વધુ એક આધાર એ છે કે તેણે કેટલીક મુદ્દામાલ વસ્તુઓની ઓળખ કરી છે, પરંતુ કેટલીકની નથી કરી, અને ખોટી મુદ્દામાલ વસ્તુને અન્ય આરોપી સાથે જોડેલી છે. જ્યાં સુધી મુદ્દામાલની ઓળખ ન થવી અને તેને ખોટા આરોપી સાથે ખોટી રીતે જોડવાનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી રેકોર્ડ પુરાવાથી સ્પષ્ટ છે કે સાક્ષીની સાક્ષીમાં એવી કોઈ આક્ષેપાત્મક વાત નથી કે કોઈ હથિયાર હકીકતમાં સાક્ષીઓને કોઈ ઈજા પહોંચાડવાના હેતુસર વપરાયું હતું. પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતાં, મુદ્દામાલની ઓળખ ન થવી અથવા ખોટા આરોપી સાથે મુદ્દામાલને ખોટી રીતે ઓળખવું કોઈ પ્રાસંગિકતા ધરાવતું નથી, વિશેષ કરીને તે લાંબા સમયગાળા ધ્યાનમાં લેતાં જેના મુદ્દા નં. આ સાક્ષીની સાક્ષી નોંધાઈ છે. આ સાક્ષીના પુરાવાની સર્વાંગી મૂલવણી કરતાં, અદાલતને તેને અવિશ્વસનીય

માનવાનો કોઈ આધાર દેખાતો નથી.

૩૮. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૫ આશિઘુસૈન બચુમિયા શેખની આંક–૫૩૦ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે તેઓ શેરખવાસ ખાતે સરદારપુરામાં રહેતા હતા અને તેમના કુટુંબમાં તેમની પત્ની ફરીદાબાનુ (ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૩), તેમના સંતાનો આશિયાના, સહીના અને આફતાબુસૈન, તેમના પિતા બચુમિયા ઈમામમિયા, તેમની માતા શરીફાબીબી, તથા ભાઈ મહમ્મદ સત્તાર (ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૯), બહેનો ફિરોઝાબાનુ (ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૫), ફરઝાનાબાનુનો સમાવેશ થતો હતો. અન્ય ચાર બહેનોના વિવાહ થઈ ગયેલાં હોવાથી તેઓ અન્યત્ર રહેતા હતા. તેઓ ડ્રાઈવિંગના વ્યવસાયમાં સંકળાયેલા હતા અને જીપ ચલાવતા હતા. સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે ૨૭મીએ ગોધરામાં ટ્રેન સળગાવવાની ઘટના બની હતી અને ૨૮મી ફેબ્રુઆરીએ વિશ્વ હિંદુ પરિષદ દ્વારા ગુજરાત બંધનું આહ્વાન કરવામાં આવ્યું હતું, અને તે સમયે તેમના પિતાએ તેમને કામના હેતુથી બહાર ન જવા કહ્યું હતું; તેથી તેઓ અને તેમના ભાઈ ઘેર હાજર હતા. ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ રાત્રે તેઓ અને તેમનો પરિવાર ઘેર હતા અને આશરે ૯:૩૦ વાગ્યે, ગામમાંથી હિંદુઓની એક ભીડ લાકડીઓ, ધારીયા, તલવારો, પાઈપો, કેરોસીનનાં ડબ્બા, પેટ્રોલનાં ડબ્બા, સળગતા ચીથરાં વગેરે જેવા હથિયારો સાથે મહાદેવ મંદિર તરફથી "મુસલમાનોને મારો, તેમને કાપી નાખો, તેમને સળગાવી નાખો" એમ બૂમો પાડતી આવી. તેઓ શેખવાસના નાકે આવ્યા અને ત્રણ કેબિનો તથા ગલ્લાઓને તોડફોડ કરી, લૂંટીને આગ લગાવી દીધી. તે સમયે પોલીસ

આવી અને ભીડને વિખેરાવી દીધી, ત્યારબાદ ં. પોલીસ તાત્કાલિક ચાલી ગઈ. ત્યારપછી થોડા સમય મુદ્દા નં. , એ જ ભીડ ફરીથી બૂમો પાડતી–ચીસો પાડતી શેખવાસ તરફ આવી. શેખવાસમાં આવીને તેમણે ઘરોમાં તોડફોડ અને લૂંટ શરૂ કરી અને પથ્થરો તથા માટીના ગોટા ફેંક્યા; તે સમયે તેમણે પટેલ અશ્વિનભાઈ બળદેવભાઈને ડબ્બા સાથે, પટેલ પાશાભાઈ મોહનભાઈને ડબ્બા સાથે, ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈ, રાજેશભાઈ કરશનભાઈ, મધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈને પાઈપો સાથે, રમેશભાઈ પ્રભાભાઈને ધારીયા સાથે, જયંતિભાઈ મંગળભાઈ ઉર્ફે બાકાભાઈને તલવાર સાથે, તથા કાલાભાઈ ભીખાભાઈ, ભીખાભાઈ જોઝિતભાઈ, મંગળભાઈ માથુરભાઈ, રમેશભાઈ કાંતિભાઈ, પ્રહલાદભાઈ સોમાભાઈ, જયંતિભાઈ જીવનભાઈ અને જયંતિભાઈ અંબાલાલને પથ્થરો ફેંકતા જોયા હતા. તેમણે ભીડમાં ભવેશ કનુભાઈ પટેલ, શીતલ નારાયણ સિંદી, પ્રજાપતિ દયાભાઈ વારવભાઈ, પ્રજાપતિ રમણભાઈ ગણેશભાઈ, ગોધનભાઈ રેવાભાઈ, રાજેશકુમાર અમરતભાઈ, રવિકુમાર અમરતભાઈ અને રોહિતકુમાર રમણલાલને પણ હથિયારો સાથે જોયા હતા. ત્યારબાદ ં. તેમના પિતાએ તેમની પત્ની (સાક્ષીની પત્ની), તેમના બાળકો તથા તેમના કુટુંબના અન્ય સભ્યોને તેમના મહોલ્લાના અંતે આવેલા મહેમૂદમિયા હુસૈનમિયાના ઘેર, જ્યાં કાંકરીટનું પડતર હતું, ત્યાં જઈને ત્યાં છુપાઈ રહેવા કહ્યું; ત્યારબાદ ં. તેઓ ત્યાં જઈને તેમના કુટુંબજનોને ત્યાં મૂકી આવ્યા. ત્યારબાદ ં. તેમની જીપને આગ લગાવી દેવામાં આવી. તેમણે પટેલ કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, અંબાલાલ મગન અને રમણભાઈ ગણેશભાઈને જીપ સળગાવતા જોયા હતા. ભીડ મહેમૂદમિયા હુસૈનમિયાના ઘેર તરફ આવી રહી હતી અને પોતાનો જીવ બચાવવા

માટે તેઓ પથાન મહોલ્લા તરફ ભાગી ગયા. ત્યારબાદ ં. પોલીસ આવી હતી. પોલીસ આવી ત્યારબાદ ં. તેઓ પોતાના મહોલ્લા તરફ ગયા અને જોયું કે મહેમૂદમિયાના ઘરમાં હિંદુ વ્યક્તિઓ દ્વારા લોકોને સળગાવવામાં આવ્યા હતા અને તેમની પુત્રી આશિયાનાબાનુ પણ દાઝી ગઈ હતી, પરંતુ તે જીવતી હતી, અને તેમની પત્ની તથા બાળકને પગમાં દાઝવાની ઈજા થઈ હતી તથા તેમની પુત્રી સહીનાબાનુને જમણા કાન પર પથ્થર વાગવાથી ઈજા થઈ હતી અને અન્ય લોકોને પણ દાઝવાની ઈજાઓ થઈ હતી. આ વ્યક્તિઓને સારવાર માટે પોલીસ વાહનમાં મહેસાણા નાગરિક હોસ્પિટલ લઈ જવામાં આવ્યા હતા અને રસ્તામાં તેમની પુત્રી આશિયાનાબાનુનું અવસાન થયું હતું. તેમનું નિવેદન મહેસાણા નાગરિક હોસ્પિટલમાં નોંધવામાં આવ્યું હતું. સાંજે તેમને પોલીસ વાહનમાં વિજાપુર લઈ જવાયા અને ત્યાંથી તેઓ કેમ્પમાં ગયા. ત્યાંથી તેઓ સતનગર ગયા. એસઆઈટીએ ગાંધીનગરમાં તેમજ સતનગર કેમ્પમાં તેમનું નિવેદન નોંધ્યું હતું. સર્વોચ્ચ અદાલતમાં રજૂ કરવા માટે તેમણે એક સોગંદનામું પણ કર્યું હતું. તે તબક્કે, સોગંદનામું આંક તરીકે રજૂ કરવા અંગે બચાવ પક્ષે વાંધો ઉઠાવ્યો હતો, જે સ્વીકારવામાં આવ્યો હતો અને અદાલતે સોગંદનામું આંક તરીકે રજૂ કરવાની વિનંતી નામંજૂર કરી હતી. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેઓ ભીડમાં રહેલા વ્યક્તિઓને ઓળખી શકે છે અને તેમણે જયંતિભાઈ અંબાલાલ, ગોધનભાઈ રેવાભાઈ પ્રજાપતિને અશ્વિનભાઈ બળદેવભાઈ, દયાભાઈ વારવભાઈ પ્રજાપતિ, રમણભાઈ ગણેશભાઈ, રાજેશભાઈ કરશનભાઈ, મંગળભાઈ માથુરભાઈ, ભીખાભાઈ જોઝિતભાઈ, અંબાલાલ મગનભાઈ, અમરતભાઈ સોમાભાઈ, રમેશભાઈ કાંતિભાઈ, ચતુરભાઇ

કાંજીભાઈ, કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈ, પરસોત્તમભાઈ મોહનભાઈ, રમેશભાઈ પ્રભુદાસ, પ્રહલાદભાઈ સોમાભાઈ અને કાલાભાઈ ભીખાભાઈ તરીકે ઓળખ્યા છે. તેમણે આરોપીઓ દ્વારા વાપરવામાં આવતાં કેટલાક હથિયારોની પણ ઓળખ કરી છે.

૩૮.૧ આ સાક્ષીની ઉલટ–તપાસ દરમિયાન બહાર આવ્યું છે કે તેણે તીસ્તા સેતલવાડ સાથે ટેલિફોન પર વાતચીત કરી હતી. સોગંદનામું તેણે પોતે જ તૈયાર કર્યું હતું. સોગંદનામું કઈ રીતે તૈયાર કરવામાં આવ્યું તે બાબતે તેને વિવિધ પ્રશ્નો પૂછવામાં આવ્યા છે. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે તેના ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના સોગંદનામામાં તેણે આ મુજબ જણાવ્યું હતું કે "મેં આ નિવેદન મારી સ્વેચ્છાથી અને આ નિવેદનના અર્થઘટનો સંપૂર્ણપણે સમજીને આપ્યું છે. મેં આ નિવેદન પત્રકાર/માનવાધિકાર કાર્યકર્તા તીસ્તા સેતલવાડની ટેલિફોન પર વિગતવાર પૂછપરછના આધારે તથા શ્રી રઈસખાન અઝીઝખાન પઠાણની ઉપસ્થિતિમાં આપ્યું છે." સાક્ષીએ ઇનકાર કર્યો છે કે તેનું નિવેદન ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ નોંધવામાં આવ્યું હતું. તેણે વધુમાં ઇનકાર કર્યો છે કે જ્યારે વિશેષ તપાસ દળે ૧૯ મે, ૨૦૦૮ના રોજ તેનું નિવેદન નોંધ્યું ત્યારે તેના ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનને તેને વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યું હતું. તેણે વધુમાં ઇનકાર કર્યો છે કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે તેના ગામના પટેલોમાંથી કોઈ પણ વ્યક્તિ ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ની ઘટનામાં સંકળાયેલો નહોતો. તેણે ઇનકાર કર્યો છે કે તેણે સુંદરપુર ગામના વ્યક્તિઓનાં નામ આપ્યાં હતાં. તેણે વધુમાં ઇનકાર કર્યો છે કે તેણે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨નું નિવેદન આપ્યું હોવા છતાં તે તેનો ઇનકાર કરી રહ્યો હતો.

તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તેનું નિવેદન ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ મહેસાણા નાગરિક હોસ્પિટલ ખાતે નોંધવામાં આવ્યું હતું. આ બાબતની વિસંગતિ બહાર લાવવામાં આવી છે કે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે ચતુરભાઇ કનાભાઈ, અમરતભાઈ સોમાભાઈ અને જીવનભાઈ દ્વારકાદાસ પટેલ (જેડી)નાં નામ લીધાં નહોતાં. તેની ઉલટ–તપાસમાં તેણે સ્વીકાર્યું છે કે પઠાણ મહોલ્લામાં તે મુન્સફખાનના ઘરે ગયો હતો અને તે શેખવાસની પાછળની બાજુથી રસ્તા પરથી ગયો હતો. તેણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે તેણે ભીડને પ્રથમ વખત શેખવાસના ખૂણેથી આશરે ૨૦ થી ૨૫ ફૂટના અંતરે જોઈ હતી. ભીડને જોઈને અને તેમની બૂમો સાંભળીને તે ધીમેધીમે જઈને તુલસીભાઈના ઘર પાછળ છુપાઈ ગયો હતો. ભીડને જોઈને તે ડરી ગયો નહોતો અને તે ત્યાંથી ભાગી ગયો નહોતો. તેણે અકબરભાઈના બાથરૂમ નજીકની દીવાલ પરથી ભીડ જોઈ હતી. ભીડમાં લગભગ ૧૦૦૦ થી ૧૫૦૦ લોકો હતા અને ભીડના લોકો ઝૂંપડાં લૂંટી રહ્યા હતા તથા સળગાવી રહ્યા હતા. તેણે ઇનકાર કર્યો છે કે તે સમયે પોલીસ આવી હતી અને તેણે ગોળીબાર કર્યો હતો. આ બાબતની વિસંગતિ બહાર લાવવામાં આવી છે કે પોલીસ દ્વારા ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ નોંધાયેલા તેના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે પોલીસ આવી હતી અને ગોળીબાર કર્યો હતો. તેણે પુરાવો આપ્યો છે કે જ્યારે ભીડ શેખવાસની અંદર આવી, ત્યારે તે શેખવાસમાં હતો. તેના પિતા અને મહમ્મદ સત્તાર ક્યાં ગયા હતા તે તેને ખબર નથી અને મહમ્મદ સત્તાર તે નહોતો. જ્યારે શેખ મહોલ્લામાં ઘરો સળગાવવાની ઘટના બની ત્યારે તે પોતાના ઘરની બાજુમાં હતો. ભીડનો અડધો ભાગ મુખ્ય દરવાજા તરફથી આવ્યો હતો અને બાકીનો અડધો ભાગ કબ્રસ્તાનની

દીવાલ તરફથી આવ્યો હતો. તેની ઉલટ–તપાસમાં તેણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે તેણે ભીડના લોકોને ઘરોની અંદર જતા, તોડફોડ કરતા અને સળગાવતા જોયા હતા. તે સમયે તે પોતાના ઘરની દીવાલ પાસે ઊભો હતો અને તેની બંને મકાનોને ભીડે આગ લગાવી નહોતી. તેણે જણાવ્યું છે કે તેના ભાઈ મહમ્મદ સત્તારે તેમના ઘરની અંદર છુપાઈ ગયો હતો તે બાબત તેની જાણમાં નથી. તેની ઉલટ–તપાસમાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે તે અને તેનો નાનો ભાઈ મહમ્મદ સત્તાર જન્મથી જ સરદારપુરામાં રહેતા હતા અને ગામના મોટા ભાગના લોકો તેને ઓળખે છે. પોલીસે નોંધેલા તેના પૂર્વ ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાંથી આ બાબતની વિસંગતિ બહાર લાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે કે તેમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે તે અને તેનો ભાઈ મહમ્મદ સત્તાર તેના ઘરની અંદર છુપાયા હતા. બીજી વિસંગતિ ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા તેના નિવેદન બાબતે બહાર લાવવામાં આવી છે કે જેમાં તેણે પોલીસ સમક્ષ જણાવ્યું હતું કે તે સમયે તે હરીજનવાસ તરફ જઈ રહ્યો હતો અને દૂરથી તેણે જોયું હતું કે તેના ગામનું ... ... આ વિસંગતિ હરીજનવાસના સંદર્ભ અને દૂરથી જોયા હોવાની બાબત સુધી મર્યાદિત છે. વિશેષ તપાસ દળ દ્વારા નોંધાયેલા ૧૯ મે, ૨૦૦૮ના તેના પૂર્વ નિવેદન બાબતે પણ તેને વિસંગત દર્શાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે કે જેમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે તેણે પટેલ અશીવનભાઈ બાલદેવભાઈ, જેમને નગર (બોથમ), સિંધી નરવા શીતલભાઈ, પ્રજાપતિ બાબુભાઈ લવજીભાઈ, પ્રજાપતિ ગોધનભાઈ રેવાભાઈ, પ્રજાપતિ રાજેશકુમાર અમરતભાઈ, પ્રજાપતિ રમેશભાઈ ભરતભાઈ, પ્રજાપતિ રોહિતકુમાર રમણભાઈ, પ્રજાપતિ રવિકુમાર અમરતભાઈ, પ્રજાપતિ રમણભાઈ ગણેશભાઈ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે, તેમનાં

નામ લીધાં નહોતાં અને પોલીસે નામો લખી લીધાં હતાં. બીજી એક વિસંગતિ આ બાબતે બહાર લાવવામાં આવી છે કે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે રમેશભાઈ ગણેશભાઈનું નામ લીધું નહોતું. વધુ એક વિસંગતિ આ બાબતે બહાર લાવવામાં આવી છે કે વિશેષ તપાસ દળ દ્વારા નોંધાયેલા ૧૯ મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે રમણભાઈ પ્રજાપતિ ભીડમાં નહોતા. બીજી વિસંગતિ આ બાબતે બહાર લાવવામાં આવી છે કે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે જીપ સળગાવનાર વ્યક્તિ તરીકે અંબાલાલ મગનભાઈ પટેલનું નામ આપ્યું નહોતું. તેણે આ સૂચનનો ઇનકાર કર્યો છે કે તેણે જે વ્યક્તિએ જીપને આગ લગાવી હતી તે તરીકે પ્રજાપતિ રમણભાઈનું નામ લીધું હતું. તેણે આ સૂચનનો ઇનકાર કર્યો છે કે રાત્રે તે મુન્સફખાન પઠાણના ઘરમાં હતો. તેણે જણાવ્યું છે કે પઠાણવાસ બડા મહોલ્લા તરીકે ઓળખાય છે. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના તેના સોગંદનામામાં તેણે આ મુજબ જણાવ્યું હતું કે "જ્યારે મેં જોયું કે હુમલામાં મારી જીપ પણ સળગી ગઈ છે, ત્યારે હું ભાગી ગયો અને બડા મહોલ્લામાં જઈને આશ્રય લીધો અને ફરી કદી પાછો આવ્યો નહોતો. હું આખી રાત ત્યાં જ રહ્યો હતો". સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના તેના સોગંદનામામાં દર્શાવેલી આ હકીકત કે તે પઠાણ મહોલ્લામાં ગયો હતો અને આખી રાત ત્યાં રહ્યો હતો તથા પાછો ગયો નહોતો, ખોટી છે.

૩૮.૨ પૂછ–૧૧૦ તપાસ અધિકારી (પોલીસ)એ સાક્ષ આપ્યો છે કે તેણે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ આ સાક્ષીનું કોઈ નિવેદન નોંધ્યું નથી. તપાસ અધિકારીની

ઊલટતપાસમાંથી જાણવા મળે છે કે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ ચતુરભાઇ કનાભાઈ પટેલ અને અમૃતભાઈ સોમાભાઈ પટેલના નામ લીધા નહોતા, પરંતુ જીવણભાઈ દ્વારકાદાસનું નામ લીધું હતું. તપાસ અધિકારીની ઊલટતપાસમાંથી રેકોર્ડ પર આવ્યું છે કે આ સાક્ષીએ ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે "તે અને તેનો ભાઈ મહંમદ સત્તાર પોતાના ઘરમાં છુપાઈ ગયા હતા .... તે સમયે, હરિજનાવાસ તરફ ગયો હોવાથી, તેણે દૂરથી જોયું હતું કે તેના ગામમાંથી .... અને ઘરો સળગી ગયા હતા" (વિસંગતિ હરિજનાવાસ તથા દૂરથી જોયું હતું એટલા સુધી મર્યાદિત છે). વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે આ સાક્ષીએ ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં રમેશભાઈ ગણેશભાઈનું નામ લીધું નહોતું અને જિપ્સી પર આગ લગાડનાર વ્યક્તિ તરીકે અંબાલાલ મગનલાલ પટેલનું પણ નામ લીધું નહોતું. વધુમાં રેકોર્ડ પર આવ્યું છે કે આ સાક્ષીએ ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં જયંતિભાઈ અંબાલાલ અને કાલાભાઈ ભીખાભાઈ પટેલનાં નામ પણ લીધાં નહોતાં. આ સાક્ષીની સાક્ષીમાં તેના ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદન અંગે, તેની જુબાનીમાં જણાવેલ હકીકતો બાબત એક ઉલ્લંઘન બહાર લાવવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે, તેમ છતાં વિસંગતિ એ જ ટોળું થોડા સમય મુદ્દા નં. આવ્યું હતું અને હરિજનાવાસમાંથી દૂરથી આ લોકોને જોયા હતા એટલા સુધી મર્યાદિત છે, તેમજ જયંતિભાઈ અંબાલાલ, શીતલ નારાયણ સિંધી અને કાલા ભીખા નામો બાબતે પણ વિસંગતિ છે. આ અસરથી એક ઉલ્લંઘન બહાર લાવવામાં આવ્યું છે કે તેના ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ એવું જણાવ્યું નહોતું કે "તે જઈને તેના પરિવારજનોને મહેમૂદમીયાના ઘરમાં મૂકીને આવ્યો ત્યાર મુદ્દા નં. તેની જિપ્સી પર

આગ લગાવવામાં આવી હતી .... તેની પત્ની અને બાળકના પગે દાઝી ગયાની ઈજાઓ થઈ હતી અને તેની પુત્રી શાહીનાબાનુંને પથ્થરથી ડાબા કાનમાં ઈજા પહોંચી હતી".

૩૮.૩ ફ.ફ.પ.સા. –૧૧૨, તપાસ અધિકારી (એસ.આઈ.ટી.)ની પ્રતિવિચારણા પરથી એવું બહાર આવે છે કે આ સાક્ષીએ પોતાના ૧૯મી મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે પટેલ અશ્વિનભાઈ બળદેવભાઈ, જે નાગર (બોથમ) છે, સિંધી નરવા શીતલભાઈ, પ્રજાપતિ બાબુભાઈ લાભજીભાઈ, પ્રજાપતિ ગોરધનભાઈ રેવાભાઈ, પ્રજાપતિ રાજેશકુમાર અમરતભાઈ, પ્રજાપતિ રમેશભાઈ ભરતભાઈ, પ્રજાપતિ રોહિતકુમાર રમણભાઈ, પ્રજાપતિ રવિકુમાર અમરતભાઈ અને પ્રજાપતિ રમણભાઈ ગણેશભાઈનાં નામો તેણે જણાવ્યાં નહોતાં અને તેને વિશ્વાસ છે કે પોલીસએ નામો લખી લીધાં હતાં ..... કે રમણભાઈ પ્રજાપતિ ટોળાનો ભાગ નહોતો. તપાસ અધિકારી (એસ.આઈ.ટી.)ની પ્રતિવિચારણા પરથી વધુમાં ખુલાસો થાય છે કે આ સાક્ષીએ પોતાના ૧૧મી જૂન, ૨૦૦૮ અને ૧૯મી જૂન, ૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં એવું જણાવ્યું નહોતું કે તેણે પોતાના પરિવારજનોને મહેમૂદભાઈના ઘરમાં મૂક્યા મુદ્દા નં. તેની જિપમાં આગ લગાવવામાં આવી હતી (જિપમાં આગ લગાવવામાં આવી હોવાનો તથ્ય જણાવવામાં આવ્યો છે). વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત નિવેદનોમાં આ સાક્ષીએ એવું જણાવ્યું નથી કે તેની પત્ની અને સંતાનનાં પગ બળી ગયા હતા તથા તેની પુત્રી સાહિનબાનુના ડાબા કાનમાં પથ્થરથી ઈજા થઈ હતી.

૩૮.૪ આરોપી તરફના વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી છે કે આ સાક્ષીએ ઘટનાક્રમમાં ફેરફાર કર્યો છે, જે અન્ય સાક્ષીઓના નિવેદનો સાથે સુસંગત છે; તેમણે પોતાના મૂળ નિવેદનોમાંથી સુધારા કર્યા છે. સાક્ષી કહે છે કે જિપમાં આગ લગાવવામાં આવી ત્યાં સુધી તે શેખ મહોલ્લામાં હતો અને ટોળું મહમૂદમિયા ના ઘર તરફ આગળ વધતું જોઈને, તે પોતાનો જીવ બચાવવા પઠાણ મહોલ્લા તરફ ભાગી ગયો, જે વિશ્વસનીય લાગતું નથી. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું કે આ સાક્ષી અનુસાર, ટોળાએ ઘરોમાં તોડફોડ શરૂ કર્યા મુદ્દા નં. , લૂંટફાટ કરી અને પથ્થરમારો કર્યા મુદ્દા નં. , આ સાક્ષીએ પોતાની પત્ની, બાળકો અને પરિવારજનોને મહમૂદમિયા ના ઘરમાં મૂક્યા હતા, જે પણ વિશ્વસનીય લાગતું નથી. ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું કે સાક્ષીના પિતા બચુમિયા એ પોતાના સમગ્ર નિવેદનમાં ક્યાંય એવું કહ્યું નથી કે તેણે પોતાના પુત્રને પરિવારજનોને મહમૂદમિયા ના ઘરમાં મૂકવા જણાવ્યું હતું અને તેના વિરુદ્ધમાં, તેના પિતા બચુમિયા પોતાના નિવેદનમાં પરિવારજનો અંગે કોઈ ઉલ્લેખ કરવાની બાબતમાં સંપૂર્ણપણે મૌન છે. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે આ સાક્ષીનું એ દાવો કે તેની પત્ની, પુત્ર અફતાબ અને અન્ય એક પુત્રી સાહીના મહમૂદમિયા ના ઘરમાં હતા અને ઈજાગ્રસ્ત થયા હતા, નીચે જણાવેલા કારણોસર સત્યથી દૂર છે:

ઘટનાની સ્વભાવ અને બંધ જગ્યાને ધ્યાને લેતાં, જે કોઈ ઘર અંદર હતો તેના માટે જીવતો રહેવું કે કોઈ ઈજા ન થવી શક્ય નહોતું, કારણ કે ઘર અંદર રહેલા લોકો ત્યાં એક કલાકથી વધુ સમય સુધી રહ્યા હતા અને ત્યાં ભારે ગૂંગળામણ હતી, તેથી મૃતકોમાંના મોટા ભાગના મૃત્યુનું કારણ ગૂંગળામણના કારણે થયેલી શ્વાસરોધ

સ્થિતિ હતું; – સાક્ષી કહે છે કે તેના પુત્ર અફતાબને દાઝની ઈજાઓ થઈ હતી, જોકે કોઈ તબીબી પ્રમાણપત્ર રજૂ કરવામાં આવ્યું નથી અને તેના પુત્રને કોઈ ઈજા થઈ હતી, દાઝની ઈજાઓ તો દૂર રહી, તે દર્શાવતું કંઈ પણ નથી. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે શહીનાબાનુને પણ ઈજા થઈ હોવાનું કહેવાય છે, જોકે તેને ગૂંગળામણ થઈ નથી અને આવી પરિસ્થિતિમાં પાંચ વર્ષની નાની બાળકીનું બચી રહેવું શક્ય નહોતું. વધુમાં, સાક્ષીની પત્ની ફરીદાબાનુ શહીનાબાનુ ઘરની અંદર હતી તે બાબતમાં તેના દાવાને સમર્થન આપતી નથી. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે તેની બહેન ફરઝાનાબાનુની હાજરી બાબતે, તેને કોઈ સારવાર આપવામાં આવી હતી તે સંબંધિત કોઈ તબીબી પ્રમાણપત્ર રજૂ કરવામાં આવ્યું નથી, ન તો ફરઝાનાબાનુને કોઈ ઈજાઓ થઈ છે. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીના પુત્ર અફતાબનું કોઈ ઈજા પ્રમાણપત્ર પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું નથી. તેની પુત્રી શાહિનાના સંદર્ભમાં, તબીબી પ્રમાણપત્રમાં સીએલડબ્લ્યુ ઈજા દર્શાવવામાં આવી હોવા છતાં, તેની માતા એવો દાવો કરતી નથી કે તે ઘરની અંદર હતી. ફરઝાનાબાનુની પૂછપરછ કરવામાં આવી નથી અને, તેથી, પરિવારના તમામ સભ્યો રૂમની અંદર હતા તેવો દાવો સત્યથી બહુ દૂર છે.

ફરિયાદી સાક્ષીની પત્ની ફરીદાબાનુંના એમએલસી પ્રમાણપત્ર તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું, જેથી એ દર્શાવી શકાય કે તેની ઈજાની પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં લેતાં અને એ હકીકતને ધ્યાનમાં રાખતાં કે રૂમની અંદર કોઈપણ વ્યક્તિ માટે જીવિત બચી રહેવું શક્ય નહોતું, તેથી તેને આ ઈજાઓ ક્યાંક અન્યત્ર અથવા રજૂ કરાયેલ પદ્ધતિથી ભિન્ન રીતે થઈ હોય તેવી સંભાવનાને નકારી શકાય તેમ નથી.

ફ.ફ.પ.સા. ુ–૧ ડૉ. ની સાક્ષીનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો.

સાક્ષીની પુત્રી શાહીનાબાનુને થયેલી ઈજાઓનો સ્વરૂપ દર્શાવવા માટે ધીરજકુમાર જીવનલાલ સોનીએ સૂચન કર્યું. દર્શાવવામાં આવ્યું કે સાક્ષીએ પોતાની પ્રતિપરીક્ષા દરમિયાન સ્વીકાર્યું છે કે જો એક જ ઓરડામાં પંત્રીસથી ચાલીસ વ્યક્તિઓ હોય અને ઓરડામાં ધુમાડો હોય તથા દર્દી ઓરડાની અંદર હોય, તો દર્દીના શરીરમાં કાર્બન કણો પ્રવેશી જશે અને તેને શ્વાસ લેવામાં તકલીફ પડશે.

આ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષીએ પોતાના ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં કહ્યું હતું કે તેનો નાનો ભાઈ પોતાના ઘરના અંદર છુપાઈ ગયો હતો, જ્યારે તેનો ભાઈ મહમ્મદ સત્તાર (ફ.ફ.પ.સા. –૫૯) દાવો કરે છે કે તે અકબર્મિયાના ઘરમાં હતો. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષીએ ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે તે હરીજનવાસ તરફ ગયો હતો, જે બહુ દૂર છે, અને ત્યાંથી તેણે આરોપીઓને અંતરેથી જોયા હતા; તેથી તેણે કોઈને જોયાનો તેનો દાવો વિશ્વસનીય રહી શકતો નથી, કારણ કે તે પોતે કહે છે કે હરીજનવાસમાંથી શેખવાસનો ખૂણો કે મહેમૂદમિયાના ઘરની દૃશ્યમાનતા પણ નથી. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષીએ પોલીસ ફાયરિંગના તથ્યને જાણીજોઇને ીને નકારી કાઢ્યો છે, જેનો તેણે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં પહેલેથી જ ઉલ્લેખ કર્યો હતો. વધુમાં, સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે તેના સોગંદનામામાં કરાયેલાં નિવેદનો કે જીપ સળગી ગયા મુદ્દા નં. તે પથાન મહોલ્લામાં ભાગી ગયો હતો અને પાછો આવ્યો નહોતો તથા આખી રાત ત્યાં જ રહ્યો હતો, તે ખોટાં છે. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે તેથી, સાક્ષીએ સોગંદનામામાં ખોટું નિવેદન કર્યું હોવાનું સ્વીકાર્યું છે. આમ, એ

સાબિત થાય છે કે આ સાક્ષીએ સોગંદ હેઠળ ખોટું નિવેદન કર્યું છે. વધુમાં ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષી તેની પુત્રી અશિયાનાબાનુના રાત્રે ૭:૦૦ વાગ્યે તૈયાર કરવામાં આવેલા ઇન્ક્વેસ્ટ પંચનામા સમયે હાજર હતો, પરંતુ તેણે હાજર પોલીસ અધિકારીને ઘટનાબાબત કે આરોપીઓ બાબત કોઈ ખુલાસો કર્યો નહોતો. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષીએ ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨, ૧૯ મે, ૨૦૦૮ અને ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ના પોતાના કોઇપણ નિવેદનમાં તેની પત્ની, પુત્ર અને પુત્રીને થયેલી ઇજાઓ વિશે ઉલ્લેખ કર્યો નથી. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષી દરેક વખતે પોતાનું વર્ણન મુદ્દા નં. લતો રહે છે અને તેના દ્વારા પછીથી ઘડાયેલી વાર્તાઓ પર વિશ્વાસ મૂકી શકાય તેમ નથી. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે અદાલત સમક્ષ આ સાક્ષીએ કરેલા નિવેદનો અંગે, શું તે સત્ય બોલી રહ્યો છે કે નહીં, તે બાબતે ગંભીર શંકાઓ છે અને તેથી, આવા સાક્ષીના સાક્ષ્ય પર કોઈ આધાર રાખી શકાય તેમ નથી.

૩૮.૫ વિશ્લેષણ: આ સાક્ષી બછુમિયા ઈમામમિયા શેખનો પુત્ર છે. તે શેખ મહોલ્લાનો નિવાસી છે. આ સાક્ષી મુજબ, જ્યારે ટોળું શેખવાસમાં આવ્યું ત્યારે તેણે નીચેના આરોપીઓને, એટલે કે પટેલ અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈ કેન સાથે, પટેલ પાશાભાઈ મોહનભાઈ કેન સાથે, ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈ, રાજેશભાઈ કરશનભાઈ, માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ પાઈપો સાથે, રમેશભાઈ પ્રભાભાઈ ધારિયા સાથે, જયંતિભાઈ મંગળભાઈ @ બકાભાઈ તલવાર સાથે, કાળાભાઈ ભીખાભાઈ, ભીખાભાઈ જોઈતાભાઈ, મંગળભાઈ માથુરભાઈ, રમેશભાઈ કાંતિભાઈ, પ્રહલાદભાઈ

સોમાભાઈ, જયંતિભાઈ જીવનભાઈ અને જયંતિભાઈ અંબાલાલ પથ્થરો ફેંકતા જોયા હતા. તેણે ભવેશ કનુભાઈ પટેલ, શીતલ નારાયણ સિંધી, પ્રજાપતિ દયાભાઈ વરવાભાઈ, પ્રજાપતિ રામનભાઈ ગણેશભાઈ, ગોર્ધનભાઈ રેવાભાઈ, રાજેશકુમાર અમૃતભાઈ, રવિકુમાર અમૃતભાઈ, રોહિતકુમાર રમનલાલને પણ ટોળામાં હથિયારો લહેરાવતા જોયા હતા. સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે ત્યારબાદ ં. તેના પિતાએ પોતાની પત્ની, બાળકો અને પરિવારના સભ્યોને તેમના મહોલ્લાના અંતે આવેલી મેમૂડમિયાના ઘેર, જ્યાં કોંક્રીટની સ્લેબ હતી, ત્યાં જઈને છુપાઈ રહેવા કહ્યું, અને ત્યારબાદ ં. તેણે પોતાના પરિવારના સભ્યોને ત્યાં છોડી દીધા. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ત્યારપછી તેની જીપને આગ લગાડવામાં આવી હતી અને તેણે પટેલ કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, અંબાલાલ માગણભાઈ અને રમનભાઈ ગણેશભાઈને જીપ સળગાવતા જોયા હતા. ટોળું મેમૂડમિયાના ઘર તરફ આવી રહ્યું હતું અને પોતાનો જીવ બચાવવાના હેતુથી તે પથાણ મહોલ્લામાં ભાગી ગયો હતો. સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે ત્યારબાદ ં. , પોલીસ ઘટના સ્થળે આવી ગયા પછી તે મહોલ્લામાં ગયો હતો અને જોયું હતું કે તેની પુત્રી આશિયાનાબાનુ પણ દાઝી ગઈ હતી, પરંતુ જીવતી હતી, અને તેની પત્ની તથા બાળકના પગમાં ઈજાઓ થઈ હતી તેમજ તેની પુત્રી સાહિનાબાનુને જમણા કાને પથ્થર વાગવાથી ઈજા થઈ હતી અને અન્ય લોકોને પણ દાઝવાની ઈજાઓ થઈ હતી. આ સાક્ષીએ સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવા માટે સોગંદનામું પણ કર્યું છે. તેણે નામ લીધેલ વ્યક્તિઓમાંથી, તેણે નીચેની વ્યક્તિઓને, એટલે કે જયંતિભાઈ અંબાલાલ, ગોર્ધનભાઈ રેવાભાઈ પ્રજાપતિને અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈ તરીકે, દયાભાઈ વરવાભાઈ પ્રજાપતિ,

રમનભાઈ ગણેશભાઈ, રાજેશભાઈ કરશનભાઈ, મંગળભાઈ માથુરભાઈ, ભીખાભાઈ જોઈતાભાઈ, અંબાલાલ માગણભાઈ, અમૃતભાઈ સોમાભાઈ, રમેશભાઈ કાંતિભાઈ, ચતુરભાઇ કાંજીભાઈ, કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈ, પરસોત્તમભાઈ મોહનભાઈ, રમેશભાઈ પ્રભુદાસ, પ્રહલાદભાઈ સોમાભાઈ અને કાળાભાઈ ભીખાભાઈ તરીકે ઓળખ્યાં છે. આથી, આ સાક્ષીની સાક્ષીથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તે શેખ મહોલ્લાનો નિવાસી છે; તેની પુત્રી આશિયાનાબાનુનું મેમૂડમિયાના ઘરમાં બનેલી ઘટનામાં મૃત્યુ થયું હતું; અને તેની પત્ની તથા સંતાનોને પણ ઈજાઓ થઈ હતી. આ સાક્ષીની જુબાનીમાં તેણે જણાવ્યું છે કે તેણે તીસ્તા સેતલવાડ સાથે ફોન પર વાત કરી હતી. કે તે પોતાના ગામના જમાલભાઈ દોશભાઈ સાથે સોગંદનામું તૈયાર કરાવવા અમદાવાદ ગયો હતો. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે પોતાના સોગંદનામામાં તેણે જણાવ્યું હતું કે,

> *"મેં આ નિવેદન મારી સ્વતંત્ર ઈચ્છાથી અને આ નિવેદનની અસર સંપૂર્ણપણે સમજીને કર્યું છે. મેં એક પત્રકાર/માનવાધિકાર કાર્યકર, તીસ્તા સેતલવાડના ટેલિફોન પર વિગતવાર પૂછપરછ મુદ્દા નં. અને શ્રી રઈસખાન અઝીઝખાન પઠાણની હાજરીમાં આ નિવેદન કર્યું છે."*

આ સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે પથાણ મહોલ્લામાં તે મુન્સફખાનના ઘરે ગયો હતો અને શેખવાસમાં માર્ગ પર નીકળી ગયો હતો તથા પોતાને છુપાવીને ત્યાં ગયો હતો. તેની જુબાનીમાં આગળ એ પણ બહાર આવ્યું છે કે તેણે પ્રથમ વખત શેખ મહોલ્લાના ખૂણેથી અંદાજે ૨૦ થી ૨૫ ફૂટના અંતરે ટોળું જોયું હતું અને ચીસો સાંભળીને તે જઈને તુલસીભાઈના ઘરની પાછળ છુપાઈ ગયો હતો. તેણે જણાવ્યું છે કે આ જોઈને તેને ડર લાગ્યો નહોતો. ટોળું જોઈને તે ભાગ્યો નહોતો. તેણે અકબરભાઈના

બાથરૂમની દિવાલ પાસે ટોળું જોયું હતું. ટોળામાં લગભગ ૧૦૦૦ થી ૧૫૦૦ લોકો હતા. તેણે ટોળામાંના લોકોને ઝૂંપડાઓ લૂંટતા અને સળગાવતા જોયા હતા. તેણે આ બાબતનો ઇન્કાર કર્યો છે કે તે સમયે પોલીસ આવી હતી અને ગોળીબાર કર્યો હતો. એક વિસંગતિ બહાર લાવવામાં આવી છે કે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ પોલીસ સમક્ષ આપેલા પોતાના નિવેદનમાં તેણે કહ્યું હતું કે પોલીસએ ગોળીબાર કર્યો હતો. તેણે જણાવ્યું છે કે શેખ મહોલ્લામાં ઘરો સળગાવવાની ઘટના વખતે તે પોતાના ઘરની બાજુમાં હતો. ટોળાના અડધા લોકો મુખ્ય દરવાજા તરફથી આવી રહ્યા હતા અને બાકી અડધા લોકો કબ્રસ્તાનની દીવાલ તરફથી આવી રહ્યા હતા. તેણે ટોળાના સભ્યોને શેખવાસમાં પ્રવેશીને ઘરો લૂંટતા અને સળગાવતા જોયા હતા. તે સમયે તે પોતાના ઘરની દીવાલ સામે ઊભો હતો. તેણે જણાવ્યું છે કે તેનું ઘર અને તેના ઘરની બાજુનું ઘર સળગાવાયું નહોતું. તેણે જણાવ્યું છે કે તેના ઘરની બાજુમાં અકબરમિયાનું ઘર છે અને તેની બાજુમાં મુસ્તુફામિયાનું ઘર છે. તેણે જણાવ્યું છે કે તે અને તેનો નાનો ભાઈ મહમ્મદ સત્તાર જન્મથી સારદારપુરામાં રહેતા હતા અને ગામના મોટાભાગના લોકો તેમને જાણતા હતા. એ બાબતની વિસંગતિ બહાર લાવવામાં આવી છે કે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજના પોતાના નિવેદનમાં તેણે કહ્યું હતું કે તે સમયે હરિજનવાસ તરફ ગયો હોવાથી, તેણે દૂરથી તેમના ગામમાંથી .... જોયું હતું અને ઘરોને આગ લગાડવામાં આવી હતી. આ વિસંગતિ “હરિજનવાસ” અને દૂરથી જોયું હતું એ શમુદ્દા નં. ો સુધી મર્યાદિત છે. વધુ એક વિસંગતિ એ બાબતની બહાર લાવવામાં આવી છે કે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ ૧૯ મે, ૨૦૦૮ના રોજના પોતાના નિવેદનમાં સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે પટેલ અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈ, જેને

નગર (બોથમ) તરીકે ઓળખવામાં આવે છે, સિંધી નરવા શીતલભાઈ, પ્રજાપતિ બાબુભાઈ લવજીભાઈ, પ્રજાપતિ ગોર્ધનભાઈ રેવાભાઈ, પ્રજાપતિ રાજેશકુમાર અમૃતભાઈ, પ્રજાપતિ રમેશભાઈ ભરતભાઈ, પ્રજાપતિ રોહિતકુમાર રમણભાઈ, પ્રજાપતિ રવિકુમાર અમૃતભાઈ અને પ્રજાપતિ રમનભાઈ ગણેશભાઈના નામ તેણે લીધા નહોતા અને તેનું માનવું છે કે પોલીસે પોતાના તરફથી તેમના નામ લખ્યા છે. વધુ એક વિસંગતિ એ બાબતની બહાર લાવવામાં આવી છે કે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજના પોતાના નિવેદનમાં સાક્ષીએ રમેશભાઈ ગણેશભાઈનું નામ લીધું નહોતું. આથી, આ સાક્ષીની જુબાનીમાંથી એ વિસંગતિ બહાર લાવવામાં આવી છે કે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજના પોતાના નિવેદનમાં તેણે આ વાત કહી નહોતી કે થોડા સમય પછી એ જ ટોળું આવ્યું હતું અને તે સમયે તેણે હરીજનવાસની દિશા તરફથી દૂરથી આરોપીઓને જોયા હતા.

૩૮.૬ આ સાક્ષીની તેની સોગંદનામાની સામગ્રી તથા અન્ય નિવેદનો અંગે, કેટલીક ચૂકોને બહાર લાવવા માટે, જુબાની ી પણ કરવા પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. ઉપર નોંધ્યા મુજબ, આ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા કે અનુગામી નિવેદનો વધુ નિવેદનોના સ્વરૂપના હતા, અને અગાઉના નિવેદનમાં પહેલેથી જ જણાવાયેલી બાબત ન કહેવામાં આવી હતી, તેને ચૂક તરીકે ગણાવી શકાય નહીં. સોગંદનામું સંપૂર્ણપણે ભિન્ન હેતુ માટે કરવામાં આવ્યું હતું; તેથી સોગંદનામામાં કોઈ બાબત ન જણાવવામાં આવી હોય તો તેને ચૂક તરીકે ગણાવી શકાય નહીં. ઉપરાંત, સોગંદનામું માત્ર પૂર્વ નિવેદનના સ્વરૂપનું હોવાથી, તેની સામગ્રીનો ઉપયોગ માત્ર

સાક્ષીની વિશ્વસનીયતાને ખંડિત કરવા માટે જ થઈ શકે છે.

૩૮.૭ આ સાક્ષીની સાક્ષી પરથી જણાય છે કે સંબંધિત સમયે, જ્યારે ઘટનાનો પ્રારંભ થયો હતો, ત્યારે તે મહોલ્લામાં હતો. તેણે પોતાની પત્ની અને સંતાનોને મહમૂદમિયાના ઘરમાં મૂકી આવ્યા હતા અને ત્યારબાદ ં. , ટોળાએ મકાનોને સળગાવવાનું શરૂ કર્યા પછી, તે મહોલ્લાના પાછળના ભાગથી ભાગીને પઠાણ મહોલ્લામાં ગયો હતો અને મુન્સફખાનના ઘરે પહોંચ્યો હતો. ત્યારપછી પોલીસ આવી ગયા મુદ્દા નં. , તે મહોલ્લામાં પાછો ફર્યો હોવાનું જણાય છે અને પછી પોતાની પત્ની તથા સંતાનો સાથે હોસ્પિટલ ગયો હતો. આ હકીકત અશિયાનાબાનુ, આ સાક્ષીની પુત્રી, અંગેના ઇન્ક્વેસ્ટ પંચનામાથી વધુ મજબૂત બને છે, જે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સવારે ૭ થી ૭:૩૦ વચ્ચે કરવામાં આવ્યું હતું અને આ સાક્ષી આશિકહુસૈન શેખે પોતાની પુત્રી અશિયાનાબાનુના મૃતદેહની ઓળખ કરી હતી. તેથી, ઇન્ક્વેસ્ટ પંચનામું તૈયાર કરતી વખતે આ સાક્ષી હાજર હતો તે સ્થાપિત થાય છે. અતએવ, ઘટનાપછી આ સાક્ષી પોતાની પત્ની અને સંતાનોને સાથે લઈને હોસ્પિટલ ગયો હતો તે બાબતને અવિંશ્વસનીય ગણાવી શકાય નહી . આ સાક્ષીની સાક્ષી પર આ આધાર પર હુમલો કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે કે સાક્ષીએ કહ્યું છે કે તેના પિતાએ તેને પરિવારના સભ્યોને મહમૂદમિયાના ઘરે મૂકી આવવા કહ્યું હતું, જ્યારે તેના પિતા બચુમિયા ઇમામમિયા એ પોતાની જુબાનીમાં આ બાબતે મૌન રહ્યા છે. આ અદાલતના મતે, માત્ર એટલા માટે કે સાક્ષીના પિતા બચુમિયા ઇમામમિયાએ કેટલીક હકીકતો આ સાક્ષીએ જણાવેલી રીતે જ રજૂ કરી નથી, આ સાક્ષીની સાક્ષીને

અવિશ્વસનીય ગણાવવાનું કોઈ કારણ નથી, કારણ કે સામાન્ય રીતે બે વ્યક્તિઓની જુબાની હૂબહૂ એકસરખી હોતી નથી, સિવાય કે તેમને પૂર્વથી શીખવવામાં આવ્યા હોય. આ સાક્ષીની સાક્ષી પર આ આધાર પર પણ હુમલો કરવામાં આવ્યો છે કે તેની એ દલીલ કે તેની પત્ની, પુત્ર અને અન્ય એક પુત્રી મહમૂદમિયાના ઘરના અંદર હતા, સ્વીકારી શકાય તેમ નથી, કારણ કે ઘટનાની પ્રકૃતિ અને મહમૂદમિયાના ઘેરવાયેલા ઘરનું ધ્યાનમાં લેતાં, અંદર રહેલો કોઈપણ વ્યક્તિ કોઈ ઈજા વિના જીવતો રહી શકે અથવા બચી શકે તેમ નથી, કારણ કે ઘર અંદર રહેલાઓ ત્યાં એક કલાકથી વધુ સમય સુધી રહ્યા હતા અને આગના કારણે ઉત્પન્ન થયેલા ધુમાડાને કારણે ઓરડાની અંદર અત્યંત ગૂંગળામણભરી સ્થિતિ રહેતી. દલીલ કરવામાં આવી છે કે મૃતકોમાં બહુમતીના મૃત્યુનું કારણ ગૂંગળામણના કારણે શ્વાસરોધ હતું; તેથી, પીડિતો કોઈ ઈજા વિના બચી ગયા હોય અથવા ઘરના અંદર જીવતા રહ્યા હોય તેવું માનવું શક્ય નથી. વધુમાં દલીલ કરવામાં આવી છે કે સાહિનાબાનુ માત્ર પાંચ વર્ષની નાની બાળકી છે અને જો તે ઓરડાની અંદર હોત, તો તેનો બચી રહેવું શક્ય ન હોત. આ સાક્ષીની પત્ની અંગેની સાક્ષી વિશે, તેની પત્ની, પુત્ર અને પુત્રી ઓરડાની અંદર હતા કે નહીં એ બાબતે શંકા ઉપજાવવા માટે અન્ય વિવિધ રજૂઆતો કરવામાં આવી છે, જેની ચર્ચા આગળ સાક્ષીની પત્નીની સાક્ષીનું મૂલ્યાંકન કરતી વખતે કરવામાં આવશે. ડૉ. ધીરજકુમાર સોની (ફ.ફ.પ.સા. ુ–૧)ની સાક્ષીનો ઉલ્લેખ કરીને એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે જો કોઈ એક ઓરડામાં ત્રીસથી ચાલીસ વ્યક્તિઓ હોય અને ઓરડામાં ધુમાડો હોય અને દર્દી ઓરડાની અંદર હોય, તો ઓરડાની અંદર કાર્બનનાં કણો રહેશે અને તેને શ્વાસ

લેવામાં તકલીફ થશે. અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલે ઉઠાવેલી શંકા, એટલે કે આ સાક્ષીની પત્ની પોતાના પુત્ર અને પુત્રી સાથે મહમૂદમિયાના ઘરના અંદર હતી કે નહીં અને ઘટનાની પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં લેતા તેઓ ઘરમાં જીવતા રહી શક્યા ન હોત, તે બાબતે, આ પ્રશ્ન કે કોઈપણ વ્યક્તિ માટે મહમૂદમિયાના ઘરમાં જીવતા રહેવું અથવા ગંભીર ઈજાઓ વિના બચી જવું શક્ય હતું કે નહીં, તેનું મૂલ્યાંકન કરતી વખતે તેને અલગથી ચર્ચવામાં આવશે.

૩૮.૮ આ સાક્ષીના નિવેદન પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તેનો જન્મથી જ સરદારપુરા ો રહેવાસી છે. તે પોતાના પિતા, પત્ની તથા પરિવારના અન્ય સભ્યો સાથે શેખ મહોલ્લામાં રહેતો હતો. તેથી ઘટનાસ્થળે તેની હાજરી અંગે કોઈ શંકા રાખી શકાય નહીં. સાક્ષીએ કેટલાક આરોપીઓના નામ લીધા છે કે જે તેને ઘટનાની શરૂઆત સમયે, એટલે કે શેખ મહોલ્લામાં મકાનો સળગાવવામાં આવ્યા ત્યારે, દેખાયા હતા, અને તેણે કહ્યું છે કે ત્યારબાદ ં. તે પઠાણ મહોલ્લામાં ભાગી ગયો હતો. આ સાક્ષીના નિવેદનમાં મુખ્ય અસંગતતા આ બાબતે છે કે તેણે આરોપીઓને ક્યાંથી જોયા હતા. એવું જણાય છે કે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ પોલીસ સમક્ષ આપેલા પોતાના નિવેદનમાં, સાક્ષીએ કહ્યું હતું કે શેખ મહોલ્લામાંથી હરિજનવાસની દિશામાં ભાગી જતાં, દૂરથી તેણે આરોપીઓને જોયા હતા, જ્યારે પોતાની જોગવાઈમાં તેણે કહ્યું છે કે તે મહોલ્લામાં હતો ત્યારે તેણે આરોપીઓને જોયા હતા. આ બાબતે એ સ્વીકાર્ય સ્થિતિ છે કે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ, જે શક્ય તેટલા વહેલા તબક્કે, અર્થાત્ ઘટનાના જ દિવસે, આપવામાં આવ્યું હતું, તે નિવેદનમાં સાક્ષીએ

આરોપીઓના નામ લીધા હતા. સર્વોચ્ચ અદાલતે અનેક ચુકાદાઓમાં ઠરાવ્યું છે તેમ, સાક્ષી સામાન્ય રીતે વધુ વિશ્વસનીય દેખાવા માટે પોતાના નિવેદનમાં સુધારો કરવાનો પ્રયાસ કરે છે. તેથી, માત્ર એટલા કારણે કે સાક્ષીએ મૂળ સંસ્કરણમાં ફેરફાર કરીને એવું કહ્યું છે કે તેણે આરોપીઓને મહોલ્લામાં હતો ત્યારે જોયા હતા, મુદ્દા નં. ૯ કે મહોલ્લામાંથી ભાગી જતાં દૂરથી જોયા હતા, સાક્ષીના નિવેદનને અવિશ્વસનીય ઠરાવવાનો કોઈ આધાર નથી. ઉપરાંત, સાક્ષીના નિવેદનનું નજીકથી વાચન કરવાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે પોલીસ સમક્ષ તેણે જે કહ્યું હતું તે એ હતું કે તે હરિજનવાસ તરફ હતો અને હરિજનવાસમાં નહીં, તથા તેણે દૂરથી જોયું હતું. પરંતુ તેણે ભીડને જ્યાંથી જોઈ હતી તે અંતર કેટલું હતું તે સ્પષ્ટ થતું નથી. તેની ઉલટ–તપાસ ામાં સાક્ષીને એવું કોઈ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો નથી કે જે સ્થળેથી તેણે આરોપીઓને જોયા હતા, ત્યાંથી તે તેમની ઓળખ કરી શક્યો ન હોત. તેમ છતાં, એ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા કે પોતાના મૂળ નિવેદનમાં સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે તેણે આરોપીઓને દૂરથી જોયા હતા, અદાલત માત્ર તેના નિવેદન પર આધાર રાખશે નહીં, પરંતુ અન્ય સાક્ષીઓના નિવેદનમાં અથવા સમર્થક સાક્ષીઓના નિવેદનમાં પણ પુષ્ટિ શોધશે.

૩૯. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૯ મહમ્મદ સત્તાર બાચુમિયા શેખની આંક–૫૫૭ પર સાક્ષી તરીકે તપાસ કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તે સરદારપુરા ો રહેવાસી છે અને શેખવાસમાં વસવાટ કરે છે. તેના કુટુંબમાં તેના માતા–પિતા, તેના બે ભાઈઓ અને ૭ બહેનોનો સમાવેશ થાય છે. તેના પિતાનું નામ બાચુમિયા

ઇમામમિયા શેખ છે અને તેની માતાનું નામ શરીફાબિબી બાચુમિયા શેખ છે. તેના ભાઈનું નામ આશિકહુસૈન બાચુમિયા છે, જે વિવાહિત છે અને તેની પત્નીનું નામ ફરીદાબાનુ છે તથા તેમને ત્રણ સંતાનો હતા, એટલે કે અશિયાનાબાનુ આશિકહુસૈન વય ૧૦, સાહિનાબાનુ આશિકહુસૈન વય ૫ અને આફતાબહુસૈન આશિકહુસૈન વય ૨. તેની ચાર બહેનો વિવાહિત છે અને બે બહેનો તેમની સાથે શેખવાસમાં રહે છે. ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગોધરામાં ટ્રેન સળગાવવાની ઘટના બની હતી. ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ વિશ્વ હિંદુ પરિષદે ગુજરાત બંધનું આહ્વાન કર્યું હતું અને તેના પિતાએ કુટુંબના સભ્યોને ઘરની બહાર ન જવા કહ્યું હતું. સાંજે તેમને જાણવા મળ્યું હતું કે પડોશી ગામ લાડોલમાં બે મુસ્લિમોને જીવતા સળગાવવામાં આવ્યા હતા અને ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ભારત બંધનું આહ્વાન હતું. તે દિવસે તેના પિતાએ તેમને ઘરની બહાર ન જવા કહ્યું હતું. સાંજે લગભગ ૯:૩૦ વાગ્યે મહાદેવની દિશામાંથી પટેલોની ભીડ "બાળો, કાપો, મારો"ના નારા લગાવતી આવી અને શેખવાસના ખૂણે આવીને ત્રણ કેબિનમાં તોડફોડ કરી, લૂંટ ચલાવી અને તેમને આગ લગાવી દીધી હતી; તેણે ઘણા લોકોને જોયા હતા અને રાજેશભાઈ પુનભાઈ, મહેશભાઈ જીવણભાઈ, રામણભાઈ જીવણભાઈ તથા ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈની ઓળખ કરી હતી. પોલીસ આવતાં ભીડ ભાગી ગઈ હતી અને એ જ ભીડ ૧૧:૩૦થી ૧૨:૦૦ વાગ્યા સુધી ફરી "મુસ્લિમોને મારો, તેમને જીવતા સળગાવો અને આજે એકપણ મુસ્લિમ બચવો ન જોઈએ, કારણ કે મુસ્લિમોએ ગોધરામાં હિંદુઓને જીવતા સળગાવ્યા હતા; તેથી તેમને જીવતા સળગાવો અને મારો" એવી બૂમો પાડતી આવી અને પથ્થરમારો શરૂ કર્યો હતો. થોડો સમય તેઓ પથ્થરમારો સહન

કરતા રહ્યા. પથ્થરમારો બહુ જ તીવ્ર હતો અને તેઓ તેમના ઘરોમાં તોડફોડ કરી આગ લગાવી રહ્યા હતા અને તેઓ બધા ડરી ગયા હોવાથી તેના પિતાએ કહ્યું કે કુટુંબના સભ્યોને મહેમૂદમિયાના પાકા ઘરમાં રાખવામાં આવે; તેનો મોટો ભાઈ ગયો અને કુટુંબના સભ્યોને ત્યાં મૂકીને આવ્યો અને ભીડ જોરજબરદસ્તી અંદર ઘૂસતાં, ભયથી તેણે અકબરમિયા રસૂલમિયાના ઘરમાં છુપાઈ ગયો અને ચાલુ રહેલી લાઈટ બંધ કરી દીધી અને બારીમાંથી જોયું. તેમણે તેમના ઘરની સામે પડેલી તેમની જીપને આગ લગાવી દીધી હતી અને જ્વાળાઓના પ્રકાશમાં તેણે અંબાલાલ મગનલાલને ધારીયા સાથે, રાજેશકુમાર પુનભાઈને લાકડી સાથે, ચતુરભાઇ કાનાભાઈને લોખંડની પાઇપ સાથે, રમેશભાઈ કાંતિભાઈને ધારીયા સાથે, જાગાભાઈ દાવાભાઈ, રઘુભાઈ રેવાભાઈ, માથુરભાઈ રામાભાઈ, દિનેશભાઈ બલદેવભાઈ, જયંતિભાઈ અંબાલાલ, જયંતિભાઈ મંગલભાઈ @ બકાભાઈ, મહેશભાઈ જીવણભાઈ, ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈ, રામણભાઈ જીવણભાઈ, બાબુભાઈ કાંતિભાઈને કાદવના ટુકડા અને પથ્થરો સાથે, કચ્છરભાઈ ત્રિભોવનભાઈને કાચની બોટલ સાથે, પ્રહલાદભાઈ જાગાભાઈ, અશ્વિનભાઈ જાગાભાઈ, કાનુભાઈ રેવાભાઈ, નતુભાઈ કચ્છરભાઈ અને કાનુભાઈ જોતાભાઈને જોયા હતા. આ લોકો તેમના ઘરોને આગ લગાવી રહ્યા હતા અને મહેમૂદમિયાના ઘર તરફ ગયા હતા અને તે પોતાના ઘરમાં પાછો ગયો હતો. મહેમૂદમિયાના ઘરમાંથી મદદ માટેની બૂમો આવી રહી હતી અને ભયના કારણે તે પોતાના ઘરમાં છુપાયેલો રહ્યો હતો. થોડા સમય પછી ભીડે ‘ભારત માતા કી જય’ના નારા લગાવ્યા અને ત્યાંથી ચાલી ગઈ હતી અને ત્યારબાદ ં. પોલીસ આવતાં, તે અને નજીકમાં છુપાયેલા મહોલ્લાના અન્ય લોકો મહેમૂદમિયાના

ઘર તરફ ગયા અને મહેમૂદમિયાના ઘરનું તાળું ખોલ્યા મુદ્દા નં. , તેઓએ જીવિત રહેલા લોકોને બહાર કાઢ્યા, જેમાં તેની બે બહેનો ફિરોઝાબાનુ, ફરઝાનાબાનુ અને તેની ભાભી ફરીદાબાનુ, તેની ભત્રીજી અશિયાનાબાનુ, અયૂબમિયા રસૂલમિયા, તેની પત્ની સાહિનાબીબી, બાસિરાબીબી બાચુમિયા અને તેના ત્રણ બાળકોનો સમાવેશ થતો હતો. તેની ભાભી અને ભત્રીજીને દાઝવાના ઈજાઓ થઈ હતી. મૃતકોમાં મનુભાઈ પેન્ટર અને તેમની પત્ની જોહરાબીબી, બિસ્મિલ્લાબીબી, ઇદ્રીશમિયા રસૂલમિયા વગેરેનો સમાવેશ થતો હતો; કુલ મળીને અંદર આશરે અઠ્ઠાવીસ વ્યક્તિઓનાં મોત થયાં હતાં. જેમને દાઝ્યા હતા તેમને સિવિલ હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા અને તેની ભત્રીજી અશિયાનાબાનુનું સિવિલ હોસ્પિટલ જતાં માર્ગમાં મૃત્યુ થયું હતું. આ ઘટનામાં તેને કોઈ ઈજા પહોંચી નહોતી. પોલીસએ મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલ ખાતે તેનું નિવેદન નોંધ્યું હતું. સાક્ષીએ વધુમાં કથન કર્યું છે કે મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલમાંથી તેઓ લાડોલ ગયા હતા, જ્યાં તેઓ છથી સાત દિવસ રહ્યા હતા અને ત્યાંથી પાનપુર કેમ્પ ગયા હતા, જ્યાં તેઓ અઢીથી ત્રણ મહિના રહ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. તેઓ સતનગર ગયા હતા, જ્યાં તેમના માટે મકાનો બાંધવામાં આવ્યા હતા. ત્યારપછી તેણે સર્વોચ્ચ અદાલતમાં સોગંદનામું કર્યું હતું. તેણે અંબાલાલ મગનભાઈ, અમૃતભાઈ સોમાભાઈ, રાજેશભાઈ પુનભાઈ, કાનુભાઈ જોતાભાઈ, કાનુભાઈ રેવાભાઈ, નતુભાઈ કચ્છરભાઈ, પ્રહલાદભાઈ જાગાભાઈ, ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈ, મહેશભાઈ જીવણભાઈ, માથુરભાઈ રામાભાઈ, અશ્વિનભાઈ જાગાભાઈ, રામણભાઈ જીવણભાઈ, ચતુરભાઇ કંજિભાઈ તરીકે ચતુરભાઇ કાનાભાઈ, રમેશભાઈ કાંતિભાઈ, જાગાભાઈ દાવાભાઈ,

દિનેશભાઈ બલદેવભાઈ, કચ્છરભાઈ ત્રિભોવનદાસ અને જયંતિભાઈ અંબાલાલની ભીડમાં હોવા તરીકે ઓળખ કરી છે. તેણે જણાવ્યું છે કે બાબુભાઈ કાંતિભાઈ અને જયંતિભાઈ મંગલભાઈ ન્યાયાલયકક્ષમાં દેખાયા નહોતા. [જોકે હકીકતમાં તેઓ ન્યાયાલયકક્ષમાં હાજર હતા.].

૩૯.૧ આ સાક્ષીની સર્વોચ્ચ અદાલતમાં કરેલ સોગંદનામું કઈ રીતે તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું, તે અંગે ઉલટ–તપાસ કરવામાં આવ્યું છે. પોતાના ઉલટ–તપાસમાં સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે શૈખવાસમાં તેનું એક ઘર છે અને તેના પિતાનું ઘર તથા તેનું ઘર એક જ છે. તે, તેના પિતા, ભાઈઓ અને બહેનો બધા જ એ જ ઘરમાં રહે છે. એક બાજુ ઇબ્રાહીમભાઈનું ઘર છે અને બીજી બાજુ અકબરભાઈનું ઘર છે. તેણે સ્વેચ્છાએ જણાવ્યું છે કે તેના ઘર અને ઇબ્રાહીમભાઈના ઘર વચ્ચે ગેલેરી છે (પાણીના વહેણ તરીકે ઉપયોગમાં લેવાતી ખુલ્લી જમીનની પટ્ટી). તેણે સ્વીકાર્યું છે કે પોતાના સોગંદનામામાં તેણે એ વાત જણાવી નથી કે ઇબ્રાહીમભાઈના ઘર અને તેના ઘર વચ્ચે ગેલેરી છે. તેણે એ વાતનો ઇનકાર કર્યો છે કે તેણે આ હકીકતો પોલીસ સમક્ષ જણાવી નહોતી. તેણે જણાવ્યું છે કે તેનું ઘર બે ઓરડાંનું બનેલું છે અને એક ઓરડામાંથી બીજા ઓરડામાં જઈ શકાય છે. તેણે જણાવ્યું છે કે તેણે પોતાના ઘરેથી ટોળાને જોયું હતું. તેણે એ વાતનો ઇનકાર કર્યો છે કે તેનું આખું ઘર આગને ભેંટાડવામાં આવ્યું હતું. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તેનું ઘર તોડફોડ કરવામાં આવ્યું હતું. તેણે જણાવ્યું છે કે જ્યારે ટોળાના સભ્યો તેના ઘરમાં પ્રવેશ્યા ત્યારે અંદર કોઈ નહોતું. ત્યારબાદ ં. તેણે પોતાનું નિવેદન સુધારીને જણાવ્યું છે કે તેને ખબર નથી

કે ઘરમાં કોઈ હતું કે નહીં. તેણે જણાવ્યું છે કે તેણે કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતા હથિયારો જોયા નહોતા અને તેના પિતાને હથિયારથી કોઈ ઈજા થઈ નહોતી. તેના ઉલટ–તપાસમાં એવું બહાર આવ્યું છે કે ઘટનાના આશરે એક થી દોઢ કલાક મુદ્દા નં. તે પોતાના ઘરે ગયો હતો. તેણે જણાવ્યું છે કે અકબરમિયા રસૂલમિયાનું ઘર તેના ઘરને લાગેલું હતું, કે ટોળું તે ઘરમાં પ્રવેશ્યું નહોતું જેમાં તેણે પોતાને છુપાવ્યો હતો અને ત્યાં સુધી કે તે ઘરમાં હતો ત્યાં સુધી તેનું તોડફોડ કરવામાં આવ્યું નહોતું. જેમાં તેણે પોતાને છુપાવ્યો હતો તે ઘરમાં બે ઓરડાં હતાં અને તેણે જેમાં પોતાને છુપાવ્યો હતો તે ઓરડાની લાઈટો બંધ કરી દીધી હતી. શૈખવાસમાં લાઈટો ચાલુ હતી કે નહોતી, તે તેને યાદ નથી. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે જો શૈખવાસમાંથી ભાગી જવું હોય તો આગળના પ્રવેશદ્વારથી અથવા મહેમૂદમિયાનાં ઘરના પાછળના ભાગેથી જઈ શકાય છે. જો તેના ઘર અને અકબરમિયાનાં ઘરની પંક્તિના પાછળના ભાગેથી ભાગી જવું હોય તો તે શક્ય નથી. જો તેના ઘરેથી અકબરમિયાનાં ઘરે જવું હોય તો બહાર આવવું પડે છે, અંદરથી જઈ શકાય નહીં. તેના ઉલટ–તપાસમાં બહાર આવ્યું છે કે તેમનાં ઘરોની તોડફોડ લગભગ ૧૧:૩૦ થી ૧૨:૦૦ વાગ્યાથી શરૂ થઈ હતી. ટોળું બીજી વાર આવ્યું ત્યારે તેણે ઘરોને નુકસાન પહોંચાડ્યું હતું. ટોળું બીજી વાર આવ્યા પછી આ ઘટના લગભગ ૨:૩૦ થી ૩:૦૦ વાગ્યા સુધી ચાલી હતી. ટોળું આવ્યું તે સમયથી લઈને ૨:૩૦ થી ૩:૦૦ વાગ્યા સુધી ઘટના ચાલી ત્યાં સુધી ટોળું શૈખવાસમાં જ હતું. તેણે પોતાના ઘર સામેની ઘરોની પંક્તિમાં ટોળાના લોકોને પ્રવેશતા જોયા હતા. તેણે સામેની પંક્તિના ઘરોને આગ લગાવતા જોયા હતા. તેણે જે લોકો ઘરોને આગ લગાવી રહ્યા હતા અને

તોડફોડ કરી રહ્યા હતા, તેમને ઓળખ્યા હોવાનું કહ્યું છે. પોતાના ઉલટ–તપાસમાં તેણે એવું પણ જણાવ્યું છે કે જ્યારે ટોળું મહેમૂદમિયાનાં ઘરની તરફ ગયું ત્યારે તે સમયે તે અકબરમિયાનાં ઘરમાંથી પોતાના ઘરે ગયો હતો. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે જો શૈખવાસમાંથી ભાગી જવું હોય, તો મહેમૂદમિયાનાં ઘરના પ્રવેશદ્વાર અથવા પાછળના ભાગેથી જવું પડે છે. કે તેનું ઘર અને અકબરમિયાનું ઘર એક જ પંક્તિમાં છે અને પાછળના ભાગેથી ભાગી જવું શક્ય નથી. તેણે જણાવ્યું છે કે પટેલોના ઘરોનો પાછળનો ભાગ તેમના ઘર તરફ છે અને જો અકબરમિયાનાં ઘરેથી તેના ઘેર આવવું હોય તો બહાર આવવું પડે છે અને અંદરથી જઈ શકાય નહીં. પોતાના ઉલટ–તપાસમાં તેણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે તેણે પોતાના ઘર સામેની ઘરોની પંક્તિમાં ટોળાના સભ્યોને જોયા હતા અને તેમને સામેની બાજુના ઘરોને આગ લગાવતા જોયા હતા. તેનું કહેવું છે કે ઘરોને આગ લગાવતા અને તોડફોડ કરતા લોકોને તે ઓળખી શકે છે. જ્યારે ટોળું મહેમૂદમિયાનાં ઘરની તરફ ગયું ત્યારે તે અકબરમિયાનાં ઘરેથી પોતાના ઘરે ગયો હતો. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તેણે ટોળાના સભ્યોને અકબરમિયા રસૂલમિયાનાં ઘરના બારીમાંથી જોયા હતા અને પોતાના ઘરની અંદરથી નહોતા જોયા. તેણે ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના રોજ સર્વોચ્ચ અદાલતમાં રજૂ કરેલા પોતાના સોગંદનામામાં એ સ્વીકાર્યું છે કે તેણે પોતાના કુટુંબથી અલગ રહી પોતાના ઘરની અંદર છુપાવી લીધો હતો. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે પોતાના સોગંદનામામાં તેણે એ વાત જણાવી નથી કે તેણે અકબરમિયાનાં ઘરમાં છુપાઈ ગયો હતો. તેણે ૧૯ મે, ૨૦૦૮ના રોજ વિશેષ તપાસ દળ સમક્ષ આપેલા નિવેદનમાં પણ એ સ્વીકાર્યું છે કે તેણે અકબરમિયા રસૂલમિયાનાં ઘરની અંદર છુપાઈ ગયો હતો, એવું જણાવ્યું

નહોતું. તેણે એ સૂચનાનો ઇનકાર કર્યો છે કે તે સમયે તે પોતાના પિતરાઈ કાકાના પુત્ર સફીક સાથે હતો. એક વિરોધાભાસ બહાર લાવવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે કે વિશેષ તપાસ દળ દ્વારા નોંધાયેલા ૧૯ મે, ૨૦૦૮ના રોજના તેના નિવેદનમાં, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ કરેલા સોગંદનામાના ક્રમાંક ૩ અંગે તેને પૂછવામાં આવ્યું હતું, તેણે જણાવ્યું હતું કે તે સમયે તે અને તેના પિતરાઈ કાકાના પુત્ર સફીક તેના ઘરની અંદર હતા. સાક્ષીને સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ કરેલા સોગંદનામામાં તેણે આપેલી વિગતો બાબતે, તેણે અદાલત સમક્ષ સોગંદનામામાં સોગંદપૂર્વક જે હકીકતો કહી છે તે તેણે જણાવી નથી, એવી બાબતે પણ વિરોધાભાસ સ્થાપિંત કરવાનો પ્રયાસ કરવામા આવ્યો છે. વિશેષ તપાસ દળ દ્વારા નોંધાયેલા ૧૯ મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું છે કે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં પોલીસે આરોપીઓનાં નામ લખી લીધાં હતાં અને તેણે જાતે તેમના નામ લીધાં નહોતાં, એવો વિરોધાભાસ બહાર લાવવામાં આવ્યો છે. ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે અંબાલાલ મગનભાઈ, રમેશભાઈ પુનાભાઈ, ચતુરભાઇ કાનાભાઈ, રમેશભાઈ કાંતિભાઈ, બલદેવભાઈ રણછોડભાઈ, રમેશભાઈ ગંગારામ, સુરેશભાઈ બલદેવભાઈ, જગાભાઈ દવાભાઈ, રઘુભાઈ રેવાભાઈ, વિશ્નુભાઈ ગોપાળભાઈ, કરશનભાઈ ત્રિભોવનદાસ, જયંતિભાઈ મંગળભાઈ, દિનેશકુમાર બલદેવભાઈ, કનુભાઈ કરશનભાઈ, જયંતિભાઈ બલદેવભાઈ, મથુરભાઈ રામદાસ, અમૃતભાઈ સોમાભાઈ, બાબુભાઈ કાંતિભાઈ અને કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસનાં નામ લીધાં નહોતાં, એવો પણ વિરોધાભાસ બહાર લાવવામાં આવ્યો છે. વધુમાં, ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના તેના સોગંદનામામાં, ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોલીસ દ્વારા

નોંધાયેલા નિવેદનમાં અને ૧૯ મે, ૨૦૦૮ના વિશેષ તપાસ દળ દ્વારા નોંધાયેલા નિવેદનમાં તેણે જયંતિભાઈ અંબાલાલ, પ્રહલાદભાઈ જગાભાઈ, અશ્વિનભાઈ જગાભાઈ, કનુભાઈ રેવાભાઈ, નટુભાઈ કચરાભાઈ અને કનુભાઈ જીતાભાઈનાં નામ લીધાં નથી, એવો પણ વિરોધાભાસ બહાર લાવવામાં આવ્યો છે. આ સાક્ષીના ઉલટ–તપાસમાં વિરોધાભાસ એ રીતે બહાર લાવવામાં આવ્યો છે કે ૧૯ મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં, ઘટનાના સમયે તે ક્યાં હતો એવું પૂછવામાં આવતા, તેણે જણાવ્યું હતું કે તે દિવસે ૯:૩૦ વાગ્યે પટેલોની ટોળકી પથ્થરમારો શરૂ કરી ચૂકી હતી અને તે તથા સફીક, જે તેના કાકા બાબુમિયા મોટામિયાનાં પુત્ર છે, બંને પોતાના ઘરની અંદર હતા અને પોતાના પિતા બચ્ચુમિયા ઈમામમિયાનાં ઘરમાં અંદર છુપાયા હતા અને બારીમાંથી તેઓએ ટોળાના સભ્યોને જોયા હતા. [આ પ્રમાણે, આ સાક્ષીની સાક્ષીમાંથી એવો વિરોધાભાસ બહાર લાવવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે કે વિશેષ તપાસ દળ સમક્ષ તેણે કહ્યું હતું કે તેણે કોઈપણ આરોપીનું નામ લીધું નહોતું અને પોલીસે પોતાના તરફથી જ લખી લીધું હતું. વધુમાં એવો પણ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે કે આ સાક્ષીએ વિશેષ તપાસ દળ સમક્ષ અમુક વ્યક્તિઓનાં નામ પણ લીધાં નહોતાં, તેમ છતાં વિશેષ તપાસ દળ સમક્ષ તેણે ખરેખર કયા નામ લીધાં હતાં તે બાબતે રેકોર્ડ પર કંઈ લાવવામાં આવ્યું નથી.]

૩૯.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૧૧૦ તપાસ અધિકારી (પોલીસે), પોતાની વાંકી પૂછપરછમાં, સ્વીકાર્યું છે કે મહંમદ સત્તાર બચુમિયા શેખે કહ્યું હતું કે તેના અને ઇબ્રાહીમભાઈના ઘર વચ્ચે ગેલેરી છે. તપાસ અધિકારીની વાંકી પૂછપરછમાંથી રેકોર્ડ

પર આવ્યું છે કે આ સાક્ષીએ પોતાના ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં અંબાલાલ મગનભાઈ, રમેશભાઈ પુનાભાઈ, ચતુરભાઇ કાનાભાઈ, રમેશભાઈ કાંતિભાઈ, બલદેવભાઈ રણછોડભાઈ, રમેશભાઈ ગંગારામ, સુરેશભાઈ બલદેવભાઈ, જગાભાઈ દવાભાઈ, રઘુભાઈ રેવાભાઈ, વિષ્ણુભાઈ ગોપાલભાઈ, કરશનભાઈ ત્રિભોવનદાસ, જયંતિભાઈ મંગલભાઈ, દિનેશકુમાર બલદેવભાઈ, કનુભાઈ કરશનભાઈ, જયંતિભાઈ બલદેવભાઈ, મથુરભાઈ રામદાસ, અમરતભાઈ સોમાભાઈ, બાબુભાઈ કાંતિભાઈ અને કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસનાં નામ લીધાં હતાં. તપાસ અધિકારીની વાંકી પૂછપરછમાંથી એ પણ રેકોર્ડ પર આવ્યું છે કે પોતાના ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ જયંતિભાઈ અંબાલાલ, પ્રહલાદભાઈ જગાભાઈ, અશ્વિનભાઈ જગાભાઈ, કનુભાઈ રેવાભાઈ, નટુભાઈ કચરાભાઈ અને કનુભાઈ જોઇતાભાઇનાં નામ લીધાં નહોતાં. તપાસ અધિકારીએ પોતાની વાંકી પૂછપરછમાં સ્વીકાર્યું છે કે આ સાક્ષીએ પોતાના ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે પટેલોની ટોળકી મહાદેવની દિશામાંથી આવી હતી. તપાસ અધિકારીની વાંકી પૂછપરછમાંથી વધુમાં ખુલ્યું છે કે આ સાક્ષીએ પોતાના ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં એ જણાવ્યું નહોતું કે રાત્રે ૯:૩૦ વાગ્યે ત્રણ કેબિનને આગ લગાવવામાં આવી હતી અને એ જ ટોળકી ફરી એકવાર આવી હતી.

૩૯.૩ ફ.ફ.પ.સા. –૧૧૨, તપાસ અધિકારી (એસ.આઇ.ટી.) ની સામા પૂછપરછમાંથી એ પ્રગટ થાય છે કે આ સાક્ષીએ પોતાની ૧૯ મે, ૨૦૦૮ ની નિવેદનમાં કહ્યું હતું કે તે દિવસે રાત્રે ૯:૩૦ વાગ્યે પટેલોની ટોળીઓએ પથ્થરમારો

શરૂ કર્યો હતો અને તેથી તે તથા શાફિક, જે તેના કાકા બાબામિયા મોટામિયાનો પુત્ર છે, બંને પોતાના જ ઘરમાં, એટલે કે તેના પિતા બાચુમિયા ઈમામમિયાનાં ઘરમાં, છુપાઈ ગયા હતા અને બારીમાંથી ટોળાના સભ્યોને જોયા હતા. તપાસ અધિકારી (એસ.આઇ.ટી.) એ વધુમાં સ્વીકાર્યું છે કે ૧૯ મે, ૨૦૦૮ ની તેની નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ એવું જણાવ્યું નથી કે તેણે અકબર્મિયા રસુલમિયાની બારીમાંથી ટોળાના સભ્યોને જોયા હતા. તપાસ અધિકારી (એસ.આઇ.ટી.) એ પોતાની સામા પૂછપરછમાં સ્વીકાર્યું છે કે આ સાક્ષીએ ૧૯ મે, ૨૦૦૮ ની નિવેદનમાં કહ્યું હતું કે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ ની નિવેદનમાં નોંધાયેલા નામો પોલીસે લખી લીધા હતા અને તેણે તે વ્યક્તિઓનાં નામ આપ્યાં નહોતાં.

૩૯.૪ અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે: – આ સાક્ષીનું એ નિવેદન કે તે અકબરમિયાના ઘરમાં છુપાયો હતો, તેણે લાઈટ બંધ કરી હતી અને તે છુપાઈને બારીમાંથી જોઈ રહ્યો હતો, તેના સોગંદનામામાં કરેલા નિવેદનથી વિરુદ્ધ જણાય છે અને આ હકીકતનો ઉલ્લેખ તેણે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ પણ કર્યો નહોતો. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીએ પોતાના નિવેદનમાં, ઘટના સમયે તે ક્યાં હતો, એ બાબતે પરસ્પર વિસંગત નિવેદન આપ્યું છે.

ટોળાએ ઘરોમાં તોડફોડ શરૂ કરી અને તેમને આગ લગાવ્યા પછી, તેમના મોટા ભાઈ આશિકહુસૈન (ફ.પ.સા. ૫૫) પરિવારના સભ્યોને મહમૂદમિયાના ઘરે મૂકાશે તે શક્ય અને સંભવ નથી.

૬મી નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના તેમના સોગંદનામામાં, સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેઓ પોતાના પરિવારથી દૂર પોતાના ઘરમાં છુપાયા હતા, જે ઘટના જોવાનો અથવા અકબરમિયાનાં ઘરના બારણેથી આરોપીને ઓળખવાનો તેમનો દાવો પરસ્પર વિનાશકારી ઠરે છે.

સાક્ષીએ તથ્યોના ક્રમમાં સુધારો કર્યો છે.

સાક્ષીએ વિશેષરૂપે એવું કહ્યું નથી કે મહેમૂદમિયાના મકાનમાંથી ફ.ફ.પ.સા. ુ–પપ અને ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૩ના પુત્ર આફતાબને પણ ઈજાગ્રસ્ત હાલતમાં બચાવી લેવાયો હતો; અને બીજું, ફ.ફ.પ.સા. ુ–પપ અને ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૩ની પુત્રી સાહિના બાબતે પણ તેઓ મૌન છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પ્રથમ માહિતીદાતા ઈબ્રાહીમભાઈએ પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં મૃત્યુ પામેલા અઠ્ઠાવીસ વ્યક્તિઓનું સંપૂર્ણ વર્ણન આપ્યું છે અને ખાસ કરીને જણાવ્યું છે કે ત્રણ વ્યક્તિઓ જીવતા બહાર આવી હતી; તેથી મકાનની અંદર બીજો કોઈ હતો તેવી કોઈ શક્યતા નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જીવતા બહાર આવેલા આ ત્રણ વ્યક્તિઓ પણ ત્યારબાદ ં. મૃત્યુ પામ્યા હતા. તેથી, અંદર રહેલી વ્યક્તિને થતી ઈજાઓના સ્વરૂપને, જેમાં ગંભીર ગૂંગળામણનો પણ સમાવેશ થાય છે, ધ્યાનમાં લેતા, સવા એક કલાક સુધી અંદર રહેલી કોઈપણ વ્યક્તિ મૃત્યુથી બચી જાય તે માનવું મુશ્કેલ છે; તો પછી ગંભીર દાઝ અથવા ધુમાડા શ્વસનથી થયેલી ઈજાઓથી બચી જાય તે તો વધુ અશક્ય છે.

૩૯.૫ એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષીએ ભલે દાવો કર્યો હોય કે તેનું

ઘર તોડફોડ કરી નુકસાન પહોંચાડવામાં આવ્યું હતું અને અલંકારો તથા રોકડ સહિતની વસ્તુઓ લૂંટી લેવામાં આવી હતી, અને તે ઘરની અંદર પોતાને છુપાવીને હતો, તો પણ એ આશ્ચર્યજનક છે કે તેને કોઈપણ પ્રકારની ઈજા થઈ નહોતી. વધુમાં એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આટલું કહેવા મુદ્દા નં. , સાક્ષીએ પોતાની આવૃત્તિમાં સુધારો કરીને કહ્યું છે કે ટોળું તે જ્યાં પોતાને છુપાવીને હતો તે ઘરમાં પ્રવેશ્યું જ નહોતું. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે જો આ સાક્ષીની વાત કે તે અકબર્મિયાના ઘરમાં હતો, તેને તેના મોઢાના મૂલ્ય પર જ સ્વીકારી લેવાય તો પણ એ જોવાનું રહે છે કે અકબર્મિયાનું ઘર પણ તોડફોડથી નુકસાનગ્રસ્ત થયું હતું અને સાક્ષી કોઈપણ ઈજા વિના બહાર આવ્યો હતો. વધુમાં એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે એસ.આઈ.ટી. દ્વારા પૂછવામાં આવતાં તેણે સોગંદનામામાં આપેલા પોતાના અને પોતાના ભાણેજ સફીક (ફ.ફ.પ.સા. –૬૧) પોતાના ઘરમાં હોવા અંગેના નિવેદન સંદર્ભે, તેણે ૧૯ મે, ૨૦૦૮ના રોજના પોતાના નિવેદનમાં જણાવ્યું છે કે પથ્થરમારો શરૂ થયા મુદ્દા નં. તેઓ બંને પોતાના ઘરમાં છુપાઈ ગયા હતા અને બારીમાંથી તેણે ટોળું જોયું હતું. તેથી, એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ આ સાક્ષીએ એક અલગ આવૃત્તિ આપી છે અને સોગંદનામામાં બીજી અલગ આવૃત્તિ આપી છે. તેથી, આ સાક્ષીની જુબાનીનો કયો ભાગ સ્વીકારવો ન જોઈએ અને કયો ભાગ સ્વીકારવો જોઈએ તે માનવું મુશ્કેલ છે.

૩૯.૬ આગળ, દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ઘટનાઓની ક્રમવાર્તાના સુધારેલા સંસ્કરણના સમર્થન માટે સાક્ષીએ પોલીસ ગોળીબારની હકીકતનો ઈનકાર

કર્યો છે અને તે દ્વારા પોલીસ સમક્ષ આપેલા પોતાના તત્કાલીન નિવેદનનો અસ્વીકાર કર્યો છે તથા હકીકતોનો સાચો હિસાબ આપ્યો નથી. ઇનકાર કરવા છતાં, તેમણે એસઆઈટી સમક્ષ જણાવ્યું હતું કે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં આવતાં તમામ નામો તેમણે આપ્યા નહોતા, પરંતુ પોલીસએ પોતે જ નામો લખી લીધા હતા. આ રીતે, આ સાક્ષીએ તબક્કે તબક્કે આરોપીઓના નામો મુદ્દા નં. ૯ચા છે અને પોતાની અનુકૂળતા મુજબ ક્યારેક નવા નામો ઉમેર્યા છે અને/અથવા ક્યારેક નામો ઘટાડ્યા છે. સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ આપેલા પોતાના સોગંદનામામાં તેમણે સ્પષ્ટ રીતે જણાવ્યું હતું કે તેઓ માત્ર ચાર વ્યક્તિઓને ઓળખી શકે છે, જ્યારે તેમની સાક્ષીમાં તેમણે લગભગ વીસ નામોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે અને તેમની આ મુદ્દા નં. ૯ાવ ૯ાવવા વાળી વર્તણૂક ખરેખર તેમની વિશ્વસનીયતા અંગે શંકા ઊભી કરે છે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સોગંદનામું કયા સંજોગોમાં પ્રમાણિત કરવામાં આવ્યું હતું તે સંજોગો તેની પ્રામાણિકતા અંગે ગંભીર સંદેહો ઊભા કરે છે. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે તેના વિષયવસ્તુ તેમજ જે સંજોગોમાં તે પ્રમાણિત અને એકસાથે નોટરાઈઝ કરવામાં આવ્યું હતું, તે દર્શાવે છે કે શક્ય છે કે સોગંદનામાઓ કોઈ અન્ય વ્યક્તિ દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવ્યા હોય અને તેના પર હસ્તાક્ષરો લેવાઈ ગયા હોય. વધુમાં સૂચવવામાં આવ્યું હતું કે અન્ય સાક્ષીએ જણાવેલી હકીકતો, ખાસ કરીને ગલ્લાઓને આગ લગાડવાનો સમય તેમજ બચુમીયા નામના તેમના પિતા સિવાય મહેમૂદમિયાના ઘરમાં પરિવારના તમામ સભ્યો અંદર ગયા હોવા બાબતે, આ સાક્ષી સમર્થન આપતો નથી.

૩૯.૭ વિશ્લેષણ: આ સાક્ષી બચ્ચુમિયા ઈમામમિયા શેખનો પુત્ર અને આશિકહુસૈન બચ્ચુમિયાનો ભાઈ છે. તેણે સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું છે કે ટોળું લગભગ ૧૧:૩૦થી ૧૨:૦૦ વાગ્યાની આસપાસ આવી પહોંચ્યું હતું અને "મુસ્લિમોને જીવતા સળગાવી દો" વગેરે બૂમો પાડી રહ્યું હતું. તેના પિતાએ જણાવ્યું હતું કે પરિવારજનોને મહેમૂદમિયાના ઘરે લઈ જવા જોઈએ, તેથી તેનો મોતીભાઈ ત્યાં ગયો હતો અને પોતાના પરિવારજનોને ત્યાં છોડીને આવ્યો હતો. ત્યારબાદ ં. ટોળું જબરદસ્તી અંદર ઘૂસી આવ્યું હોવાથી, ભયના કારણે તે અકબર્મિયા રસુલમિયાના ઘરમાં, જે બાજુના ઘરમાં હતું, અંદર છુપાઈ ગયો હતો અને ચાલુ લાઈટો બંધ કરી બારીમાંથી બહાર જોયું હતું. તેણે જોયું હતું કે ઘરની સામે ઊભેલી જીપને ટોળાએ આગ લગાવી દીધી હતી અને સળગતી જીપના પ્રકાશમાં તેણે અંબાલાલ મગનલાલને ધારિયા સાથે, રાજેશકુમાર પુંજાભાઈને લાઠી સાથે, ચતુરભાઈ કનાભાઈને લોખંડની પાઈપ સાથે, રમેશભાઈ કંતિભાઈને ધારિયા સાથે, જગાભાઈ દાવાભાઈ, રઘુભાઈ રેવાભાઈ, મથુરભાઈ રામભાઈ, દિનેશભાઈ બલદેવભાઈ, જયંતિભાઈ અંબાલાલ, જયંતિભાઈ મંગલભાઈ ઉર્ફે બકાભાઈ, મહેશભાઈ જીવણભાઈ, ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈ, રમણભાઈ જીવણભાઈ, બાબુભાઈ કંતિભાઈને પથ્થરો સાથે, કચરાભાઈ ત્રિભોવનભાઈને કાચની બોટલ સાથે, પ્રહલાદભાઈ જગાભાઈ, અશ્વિનભાઈ જગાભાઈ, કાનુભાઈ રેવાભાઈ, નટુભાઈ કચરાભાઈ, કાનુભાઈ જોઈતાભાઈને ટોળામાં ઓળખી લીધા હતા. આ લોકોએ તેમના ઘરોમાં તોડફોડ કરીને તેમને આગ ચાંપી દીધી હતી અને મહેમૂદમિયાના ઘર તરફ ગયા હતા; ત્યારપછી તે પોતાના ઘરમાં પાછો ગયો હતો અને મહેમૂદમિયાના

ઘર તરફથી મદદ માટેના બૂમારા અને ચીસો સાંભળી શકતો હતો; ભયના કારણે તેણે પોતાને ઘરમાં છુપાવી દીધો હતો. તેણે જણાવ્યું છે કે આ ઘટનામાં તેને કોઈ ઈજા થઈ નહોતી. આ સાક્ષીએ સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવા માટે સોગંદનામું પણ કર્યું હતું. તેની દ્વારા નામિત વ્યક્તિઓમાંથી, સાક્ષીએ અદાલત સમક્ષ અંબાલાલ મગનભાઈ, અમ્રતભાઈ સોમાભાઈ, રાજેશભાઈ પુંજાભાઈ, કાનુભાઈ જોઈતાભાઈ, કાનુભાઈ રેવાભાઈ, નટુભાઈ કચરાભાઈ, પ્રહલાદભાઈ જગાભાઈ, ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈ, મહેશભાઈ જીવણભાઈ, મથુરભાઈ રામભાઈ, અશ્વિનભાઈ જગાભાઈ, રમણભાઈ જીવણભાઈ, ચતુરભાઇ કનજીભાઈને ચતુરભાઇ કનાભાઈ તરીકે, રમેશભાઈ કંતિભાઈ, જગાભાઈ દાવાભાઈ, દિનેશભાઈ બલદેવભાઈ, કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ તથા જયંતિભાઈ અંબાલાલને ઓળખ્યા હતા.

૩૯.૮ આ સાક્ષીની પૂછપરછ દરમિયાન સોગંદનામાં કઈ રીતે તૈયાર કરવામાં આવ્યા તે બાબતે જરાકપડતાલ કરવામાં આવી છે. તેની જરાકપડતાલમાં તેણે જણાવ્યું છે કે ઘટના મુદ્દા નં. તે લગભગ દોઢ કલાક પછી પોતાના ઘરની અંદર ગયો હતો. અકબરમિયાનું ઘર તેમના ઘરને અડીને આવેલું છે અને સમૂહ જે ઘરમાં તે છુપાયો હતો તેમાં પ્રવેશ્યો નહોતો. તે ઘરમાં છુપાયેલો હતો ત્યારે તેને કોઈ નુકસાન કરવામાં આવ્યું નહોતું. તેણે જે ઘરમાં છુપાયો હતો તે ઘરને તોડફોડ કરવામાં આવતું જોયું નથી. જે ઘરમાં તે છુપાયો હતો તેમાં બે ઓરડા હતા અને તેણે બત્તીઓ બંધ કરી દીધી હતી. શેખવાસમાં બત્તીઓ ચાલુ હતી કે નહીં તે તેને યાદ નથી. તેની જરાકપડતાલમાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે તેણે સમૂહને પોતાના ઘર સામેની ઘરોની

લાઈનમાં પ્રવેશતા જોયો હતો અને સામેની લાઈનના ઘરોને આગ લગાવવામાં આવતાં જોયાં હતાં. તેણે એવા લોકોને ઓળખ્યા હતા જેઓ ઘરો સળગાવી રહ્યા હતા અને તોડફોડ કરી રહ્યા હતા. જ્યારે સમૂહ મહેમૂદમિયાનું ઘર તરફ ગયો, ત્યારે તે અકબરમિયાનાં ઘરેથી પોતાના ઘરે ગયો હતો. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તેણે સમૂહને અકબરમિયાનાં ઘરની બારીમાંથી જોયો હતો, પોતાના ઘરેથી નહીં. તેણે જણાવ્યું છે કે જ્યારે તે અકબરમિયાનાં ઘરમાં હતો ત્યારે ત્યાં કેટલા લોકો હતા તે તેને ખબર નથી. તેણે જણાવ્યું છે કે તેની સાથે કોઈ નહોતું.

૩૯.૯ એક વિસંગતિ એવી બહાર આવી છે કે સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ કરાયેલા ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના તેના સોગંદનામામાં તેણે જણાવ્યું હતું કે તે પોતાના પરિવારથી તો દૂર જ, પોતાને છુપાવીને રહ્યો હતો. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તેણે પોતાના સોગંદનામામાં અકબર્મિયાના ઘરમાં છુપાઈ ગયા હોવાનું જણાવ્યું નહોતું. સાક્ષીને સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષના સોગંદનામામાં દર્શાવેલ તથ્યોના સંદર્ભમાં ૧૯ મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં તેણે દર્શાવેલા તથ્યો બાબતે પણ પ્રતિપરીક્ષા માટે પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો. આ અદાલતના મત પ્રમાણે, નીચલી અદાલત દ્વારા એવી પ્રતિપરીક્ષા કરવાની મંજૂરી આપવી યોગ્ય નહોતી, કારણ કે સાક્ષીની પ્રતિપરીક્ષા માત્ર કલમ ૧૪૫ હેઠળ અથવા પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૫૫ની પેટા–કલમ (૩) હેઠળ જ, માત્ર તે તથ્યો અંગે કરી શકાય છે જે તેના દ્વારા આપેલા નિવેદનથી વિરુદ્ધ હોય. જો સાક્ષીએ સર–તપાસ માં કેટલાક તથ્યો અંગે નિવેદન આપ્યું ન હોય, તો પ્રતિપરીક્ષામાં તેને એ બાબતે પ્રશ્નો પૂછવા અને પછી તેની કોઈ

પૂર્વવર્તી નિવેદન અંગે પ્રતિપરીક્ષામાં બહાર લાવવામાં આવેલા આવા નિવેદનોનો વિરોધ સાધવાનો પ્રયત્ન કરવો અનુમેય નથી. આ સાક્ષીની સર્વોચ્ચ અદાલતમાં દાખલ કરાયેલા સોગંદનામામાં થયેલી કેટલીક ચૂકો અંગે પણ પ્રતિપરીક્ષા કરવાની કોશિશ કરવામાં આવી છે. ઉપર ચર્ચ્યા મુજબ, સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવા માટે સંપૂર્ણપણે અલગ પ્રકારની કાર્યવાહીમાં કરાયેલા સોગંદનામામાં કેટલાક તથ્યોનો ઉલ્લેખ ન કરવો, સંહિતાની કલમ ૧૬૨ હેઠળ કલ્પિત એવા અર્થમાં ચૂકો ગણાઈ શકે નહીં. આ સાક્ષીની પ્રતિપરીક્ષામાં બહાર આવેલી એક મહત્વપૂર્ણ વિસંગતિ એ છે કે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ ૧૯ મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં તેણે કહ્યું હતું કે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં આરોપીઓનાં નામ તેણે આપ્યાં નહોતાં અને પોલીસેએ સ્વમતીથી તે લખી લીધાં હતાં. નોંધનીય છે કે આ સાક્ષીને તેના ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પૂર્વવર્તી નિવેદન, ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના સોગંદનામા તથા એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ ૧૯ મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનના સંદર્ભમાં વિરોધાભાસ દર્શાવીને તેની સામે પ્રતિપરીક્ષા કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે, પરંતુ સાક્ષીને કઈ ચોક્કસ બાબતે વિરોધાભાસિત કરવો છે તે સ્પષ્ટ બહાર લાવવામાં આવ્યું નથી. આ સાક્ષીની પ્રતિપરીક્ષામાંથી એવું બહાર આવ્યું છે કે ૧૧:૩૦ વાગ્યાની ઘટના બની ત્યારે તે સમયે તે ઘરમાં નહોતો, પરંતુ મહોલ્લામાં હતો અને ભારે પથ્થરમારો થઈ રહ્યો હતો. જ્યારે પથ્થરમારો થયો ત્યારે તે પોતાના ઘરના સામેથી હતો. તેણે જણાવ્યું છે કે પોતાના ઘરના સામેથી ઊભા રહીને તેણે મનુભાઈનું ઘર સળગાવવામાં આવતું જોયું હતું. તેની પ્રતિપરીક્ષામાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે જ્યારે તે અકબર્મિયાના ઘરની અંદર હતો, ત્યારે ટોળું ૧૫થી ૨૦ ફૂટના અંતરે હતું. તેણે

સ્વીકાર્યું છે કે તે સમયે અકબર્મિયા રસૂલમિયાના પરિવારજનો ઘરને ખુલ્લું મૂકી ભાગી ગયા હતા. આ સાક્ષીની પ્રતિપરીક્ષામાંથી બહાર આવ્યું છે કે ટોળું એક પછી એક ઘરને નિશાન બનાવી રહ્યું હતું. ટોળું પ્રથમ એક ઘરમાં તોડફોડ કરતું અને ત્યારબાદ ં. આગળના ઘરની તરફ જઈ રહ્યું હતું. ટોળું એક સાથે શેખ મહોલ્લામાં ઘુસીને તેને નષ્ટ કરતું નહોતું. ટોળાએ તેના ઘરની સામેની હારમાં આવેલા ઘરોની તોડફોડ શરૂ કરી હતી. તેણે જણાવ્યું છે કે તેણે અયૂબમિયાનું ઘર તોડફોડ થતું જોયું હતું અને ત્યારબાદ ં. તે પોતે છુપાઈ ગયો હતો. તેની પ્રતિપરીક્ષામાં તેણે જણાવ્યું છે કે તે રઈસખાન અઝીઝખાન પઠાણને ઓળખે છે, પરંતુ તે વકીલ છે કે કેમ તે જાણતો નથી. તેની સાથે તેની અમદાવાદ અદાલતમાં મુલાકાત થઈ હતી. તીસ્તા સેતલવાડને તેણે તેમની કચેરીમાં મળ્યો હતો. આ સાક્ષી સરદારપુરા ો રહેવાસી છે અને તેના પરિવારજનો સાથે શેખ મહોલ્લામાં રહેતો આવ્યો છે; તેથી ઘટના સ્થળે તેની હાજરી અંગે શંકા કરી શકાય નહીં. આ સાક્ષીએ અનેક આરોપીઓને નામપૂર્વક ઓળખ્યા અને ઓળખ પણ કરી છે, છતાં આ સાક્ષીની સાક્ષીનો મુખ્ય આધાર આક્ષેપિત કરવાનો એક મોટો આધાર એ છે કે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ ૧૯ મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં સાક્ષીએ જણાવ્યું હોવાનું કહેવાય છે કે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેની મૂળ નોંધાયેલ નિવેદનમાં તેણે કોઈનું નામ લીધું નહોતું અને પોલીસેએ સ્વમતીથી નામ લખી લીધાં હતાં. આ આધાર પર અપીલકર્તા–આરોપીઓના વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે કે તેથી આ સાક્ષી પ્રથમવાર અદાલત સમક્ષ આરોપીઓને નામપૂર્વક ઓળખી રહ્યો છે. ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેનું નિવેદન નોંધનાર તપાસ અધિકારીની પ્રતિપરીક્ષામાંથી રેકોર્ડ પર

આવ્યું છે કે આ સાક્ષીએ હકીકતમાં તમામ આરોપીઓનાં નામ લીધાં હતાં. એ જ રીતે, ફ.ફ.પ.સા. ુ–૧૧૨ તપાસ અધિકારી, એસ.આઈ.ટી.ની પ્રતિપરીક્ષામાંથી પણ રેકોર્ડ પર આવ્યું છે કે તેના દ્વારા નોંધાયેલ નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ કહ્યું હતું કે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે આરોપીઓનાં નામ લીધાં નહોતાં અને પોલીસેએ સ્વમતીથી તે લખી લીધાં હતાં. આ સ્થિતિ છતાં, સ્પષ્ટ છે તેમ, આ સાક્ષીની સાક્ષીના અવલોકનથી જણાય છે કે તેણે અદાલત સમક્ષ તે આરોપીઓને નામપૂર્વક ઓળખ્યા છે, જેમને તેણે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં નામ લીધાં હતાં, અને આવા ઘણા આરોપીઓને ઓળખ પણ કર્યા છે. તેમ છતાં, સત્ય એ છે કે સાક્ષીની આવૃત્તિમાં સાતત્ય નથી, કારણ કે પ્રથમ તેણે પોલીસ સમક્ષ કેટલાક આરોપીઓનાં નામ લીધાં, ત્યારબાદ ં. એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ અગાઉના નિવેદનથી પલટ્યો, અને ફરીથી અદાલત સમક્ષ પોતાના પ્રથમ નિવેદનના આધારે જ સોગંદપૂર્વક નિવેદન આપ્યું. તેથી, પોતાના પ્રારંભિક નિવેદનમાં તેણે નામ લીધેલા આરોપીઓની હાજરી બાબતે સાક્ષીએ સમયાંતરે પોતાનું સ્થાન મુદ્દા નં. લવાનું વર્તન, એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ તેણે જેમની બાબતે જણાવ્યું હતું કે તેણે તેમનાં નામ લીધાં નહોતાં, તે આરોપીઓની હદ સુધી સાક્ષી દ્વારા આપવામાં આવેલી આવૃત્તિની વિશ્વસનીયતા અંગે સંદેહ ઉપજાવે છે. અદાલત સમક્ષ આપવામાં આવેલી આવૃત્તિ એ જ મહત્વપૂર્ણ પુરાવા છે અને સાક્ષીએ અદાલત સમક્ષ તેમજ પોલીસ સમક્ષના તેના પ્રારંભિક નિવેદનમાં પણ આરોપીઓને નામપૂર્વક ઓળખ્યા છે, જે હકીકત ફ.ફ.પ.સા. ુ–૧૧૦ તપાસ અધિકારીની સાક્ષીમાંથી બહાર આવે છે, જેણે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨નું નિવેદન નોંધ્યું હતું અને પ્રતિપરીક્ષામાં સ્વીકાર્યું હતું કે આ

સાક્ષીએ ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તમામ આરોપીઓનાં નામ લીધાં હતાં, તે પણ તેટલું જ સાચું છે કે તપાસ અધિકારી એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ સાક્ષીએ ૧૯ મે, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે પોલીસ સમક્ષના પોતાના નિવેદનમાં તેણે આરોપીઓનાં નામ લીધાં નહોતાં અને પોલીસેએ સ્વમતીથી તે લખી લીધાં હતાં, અને આ વિસંગતિ તપાસ અધિકારી એસ.આઈ.ટી.ની સાક્ષીથી સાબિત થાય છે. આ અદાલતના મત પ્રમાણે, આવી પરિસ્થિતિઓમાં, જેમની બાબતે તેણે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ જણાવ્યું છે કે પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા પોતાના નિવેદનમાં તેણે તેમના નામ લીધાં નહોતાં, તેવા આરોપીઓ વિરુદ્ધ આ સાક્ષીની સાક્ષી પર આધાર રાખવો જોખમી રહેશે.

૩૯.૧૦ તેમ છતાં, એસ.આઈ.ટી.એ સાક્ષીઓના નિવેદનો જે રીતે નોંધ્યા છે, તે બાબત પણ નોંધનીય છે. તપાસ અધિકારી, એસ.આઈ.ટી. દ્વારા સાક્ષીઓના નિવેદનો કઈ રીતે નોંધવામાં આવ્યા છે તે સમજવા માટે, આ અદાલતે ફ.ફ.પ.સા. –૧૧૨ તપાસ અધિકારી (એસ.આઈ.ટી.) દ્વારા નોંધાયેલા કેટલાક નિવેદનોનું અવલોકન કર્યું હતું. બહુમતી સાક્ષીઓના નિવેદનોમાં સામાન્ય રીતે એવો બંધારણ જોવા મળ્યો હતો કે તેમણે જણાવ્યું હતું કે: (૧) પોલીસ સમક્ષ આપેલાં તેમના નિવેદનોમાં એવું નોંધાયેલું છે કે પોલીસએ ગોળીબાર કર્યો હતો, પરંતુ હકીકતમાં પોલીસએ ગોળીબાર કર્યો નહોતો; (૨) બીજી એક રૂઢિવાક્યરૂપ નોંધ એવી છે કે સાક્ષીએ આરોપીઓનાં નામ લીધાં નહોતાં અને પોલીસએ પોતાની તરફથી તે નામો લખી દીધાં હતાં. આવી જ નોંધ ફ.ફ.પ.સા. –૮૦ રુકશાનાબાનુ ઈબ્રાહીમમિયાના

કેસમાં પણ કરવામાં આવી છે, જેઓએ હકીકતમાં પોલીસ સમક્ષ આપેલાં પોતાના નિવેદનમાં કોઈપણ આરોપીનું નામ પણ લીધું નહોતું. તેથી, તપાસ અધિકારી, એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નિવેદનો જે રીતે નોંધવામાં આવ્યા છે, તે ઘણું ઈચ્છિત રહે છે.

૪૦. ફ.ફ.પ.સા. –૬૦ બાચુમિયા ઈમામમિયા શેખની આંક–૫૬૩ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. તેમણે જુબાની આપી છે કે ઘટનાના સમયે તેઓ સરદારપુરમાં શેખ મહોલ્લામાં રહેતા હતા અને તે સમયે શેખ મહોલ્લામાં શેખોના લગભગ વીસ ઘર હતાં. શેખ મહોલ્લામાં વસવાટ કરતા શેખો મોટાભાગે કેળવણી કામદારો અને ખેતી મજૂરી કરતા હતા. તેમના કુટુંબમાં તેમના બે પુત્રો અને છ પુત્રીઓ, તેમની પત્ની, તેમના પુત્રની પત્ની તથા તેમના ત્રણ પૌત્ર–પૌત્રીઓ છે. તેમની પત્નીનું નામ શરીફાબીબી છે. તેમના મોતીભાઇ પુત્રનું નામ આશીખહુસૈન અને નાનાભાઈ પુત્રનું નામ મહામમદ સત્તાર છે. તેમનો મોટો પુત્ર લગ્નિત છે અને તેમની પત્નીનું નામ ફરીદાબીબી છે. તેમના મોટા પુત્રની પુત્રીનું નામ આશિયાના હતું, જેની ઉંમર લગભગ દસ વર્ષ હતી. ઘટનામાં તેનું મૃત્યુ થયું હતું. તે દાઝી ગઈ હતી. તેમના મોટા પુત્રની બીજી પુત્રી સહીનાબાનુ નામની હતી, જેની ઉંમર લગભગ સાત વર્ષ હતી અને તેનીથી નાનો અલ્તાફ નામનો પુત્ર હતો, જેની ઉંમર ચાર વર્ષ હતી. તેમના નાનો પુત્ર અવિવાહિત હતો. તેમની પુત્રીઓનાં નામ બિલ્કિસબાનુ, ફિરોઝાબાનુ, ફરીદાબાનુ, રફીકાબાનુ, રઈશાબાનુ અને ફરઝાનાબાનુ છે, જેમાંથી ચાર લગ્નિત છે. ઘટનાના સમયે ફિરોઝાબાનુ અને ફરઝાનાબાનુ તેમની સાથે રહેતા હતા. તેઓ ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૯૯ના રોજ નિવૃત્ત થયા હતા અને નિવૃત્તિ પછી તેઓ જીપકાર,

જેનો નોંધણી ક્રમાંક જી.જે.–૧૭–એ–૮૭૭૫ હતો, ચલાવતા હતા, જે તેમણે મહેસાણાના રહેવાસી હરગોવનભાઈ પરસોત્તમદાસ પટેલ પાસેથી રૂપિયા ૧,૭૨,૦૦૦/–માં ખરીદી હતી. તેમનો મોટો પુત્ર આશિક જીપ ભાડે ચલાવતો હતો. તેમનો નાનો પુત્ર પણ ડ્રાઇવર તરીકે કામ કરતો હતો. સરદારપુરામાં મુસ્લિમોનાં લગભગ સો ઘર હતાં. સાક્ષીએ વધુમાં જુબાની આપી હતી કે ૨૭મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગોધરામાં ટ્રેન સળગાવવામાં આવી હતી. ૨૭મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ તેઓ તેમના મહોલ્લાના ખૂણે આવેલા વડના ઝાડ નીચે બેઠા હતા અને ત્યાર મુદ્દા નં. બજાર તરફથી લગભગ ત્રણથી ચાર કાર આવીને મહાદેવ તરફ ગઈ હતી. આ કારો હરેન્દ્ર ભટ્ટ અને બજરંગ દળના નેતાઓની હતી. પટેલોએ મહાદેવમાં અંદર બેઠક કરી હતી અને ત્રિશૂળો વહેંચ્યા હતા અને તે સમયે હરેન્દ્ર ભટ્ટ કહી રહ્યો હતો કે આ વખતે જ્યારે રમખાણો થાય ત્યારે એકપણ મુસ્લિમ બચવો ન જોઈએ અને જો તેમને હથિયારોની જરૂર હોય તો તેને કહેવું. ૨૭મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના ચાર દિવસ પહેલાં તેઓ રફીકભાઈના ગલ્લા પર બેઠા હતા, તે સમયે રઘુભાઈ રેવાભાઈ આવ્યા અને તેમને તેમની ઝૂંપડી, જે તેમના ઘરને અડકેલી હતી, દૂર કરવા કહ્યું કારણ કે તેમણે પોતાના ઘરમાં ઘાસચારો ભર્યો હતો અને તે સળગી જશે. ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગુજરાત બંધની જાહેરાત હતી અને તે સમયે સવારે લગભગ ૧૦ વાગ્યે તેઓ પોતાના ગલ્લા પર બેઠા હતા, ત્યારે પટેલ રજેશભાઈ પુંજાભાઈ, રમેશભાઈ કાંતિભાઈ, મહેશભાઈ જીવનભાઈ આવ્યા અને કહ્યું કે ગુજરાત બંધની જાહેરાત હોવાથી તેમણે પોતાનો ગલ્લો બંધ કરવો જોઈએ. રમેશભાઈ કાંતિભાઈએ રફીકને કમરથી પકડી લીધો હતો અને ત્યાર મુદ્દા નં. તે

લોકો મહાદેવ તરફ ગયા હતા.

૪૦.૧ ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ સાંજે આશરે ૫ વાગ્યાના સમયે, વિદ્યુતકર્મી માથુરભાઈ ત્રિકમભાઈએ તેમની મહોલ્લાની અને બેચરભાઈ ઓઢવભાઈની ખૂણાની પાસે આવેલા વિદ્યુત થાંભલા પરથી સીધો પ્રકાશ ચાલુ કર્યો હતો અને નીચે બેચરભાઈ ઓઢવભાઈ તથા કનુભાઈ સરપંચ ઊભા હતા. તેમની કબરસ્તાનના થાંભલા પર ફોકસ લાઈટ મૂકવામાં આવી હતી, જ્યાંથી પ્રકાશ તેમની મહોલ્લા ઉપર પડતો હતો. ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ રાત્રિના સમયે મુસ્લિમો અને દલિત વર્ગોની ઝૂંપડીઓમાં આગ લગાડવામાં આવી હતી. ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ભારત બંધની જાહેરાત હતી અને શેખ મહોલ્લાના તમામ સભ્યો રાત્રે ૯:૩૦ વાગ્યે હાજર હતા, મહાદેવ તરફથી ગામના લોકો "ભારત માતા કી જય"ના નારા લગાવતા આવ્યા હતા અને તેમના હાથમાં હથિયારો તથા પેટ્રોલ, કેરોસીન જેવાં કંઈક ભરેલાં ટીન હતાં અને પ્રકાશની ચમકમાં તેણે ટોળું જોયું હતું, જેમાં કાચરાભાઈ ત્રિભોવનભાઈ, અંબાલાલ મગનભાઈ, કનુભાઈ જોયતાભાઈ સરપંચ, જીવણભાઈ દવાભાઈ, રમેશભાઈ કાન્તિભાઈ, જયંતીભાઈ અંબાલાલ, મંગળભાઈ માથુરભાઈ, અશ્વિનભાઈ બળદેવભાઈ નગર અને રાજેશભાઈ પુનાભાઈ હાજર હતા. તે સમયે તેમની મહોલ્લાના ખૂણા પરની ત્રણ ઝૂંપડીઓમાં તોડફોડ કરવામાં આવી હતી અને પેટ્રોલ, કેરોસીન વગેરે છાંટી આગ લગાવવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ ં. પોલીસ આવી હતી અને ટોળું વિખેરાઈ ગયું હતું. ટોળું ફરીથી આશરે ૧૧ વાગ્યે આવ્યું હતું અને રસ્તા પરથી પથ્થરમારો શરૂ કર્યો હતો. પ્રથમ, મનુમિયા આલમમિયા ઉર્ફે

ભૈમિયાનું ઘર સળગાવવામાં આવ્યું; દ્વિતીય, અકબરમિયા નથુમિયાનું ઘર સળગાવવામાં આવ્યું; તૃતીય, બચુમિયા નથુમિયાનું ઘર સળગાવવામાં આવ્યું; ત્યારબાદ ં. રસુલમિયા નન્નુમિયાનું ઘર સળગાવવામાં આવ્યું, પછી જમાલભાઈ દોસાભાઈનું ઘર સળગાવવામાં આવ્યું. ત્યારબાદ ં. , ટોળાના સભ્યોએ તેની જીપ પર કેરોસીન છાંટ્યું અને તેને આગ લગાવી. તે સમયે કાચરભાઈ ત્રિભોવનદાસ અને અંબાલાલ મગનભાઈએ પેટ્રોલ તથા કેરોસીન રેડ્યા હતા. રાજેશભાઈ પુનાભાઈએ સળગેલો ચીંથરો ફેંક્યો હતો અને ભારે જ્વાળાઓ ઊઠી હતી. ત્યારબાદ ં. ગામમાંથી એ જ ટોળું મેમૂડભાઈના ઘરની તરફ ગયું અને બારી તોડી અંદર કેરોસીન તથા પેટ્રોલ રેડ્યું અને સળગેલા ચીંથરા ફેંક્યા અને અઠ્ઠાવીસ સ્ત્રી, પુરુષ તથા નાનાં બાળકોને દાઝી નાખ્યા. ત્યારબાદ ં. , ૨:૩૦ કલાકે ડીએસપી આવ્યા અને તે લોકો ચાલ્યા ગયા હતા. ત્યારબાદ ં. , પોલીસે કહ્યું હતું કે જે જીવતા હોય તેઓ બહાર આવી જાય અને તેઓ પોલીસ છે. ડીએસપીએ કાર બોલાવી અને મૃતક વ્યક્તિઓને હાથગાડામાં મૂકવામાં આવ્યા તથા ઓછા અને વધુ પ્રમાણમાં ઈજા પામેલા વ્યક્તિઓને મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલમાં લઈ જવાયા. ટોળાએ તેના ઘરમાંથી આશરે ૩. ૬૦,૦૦૦/– થી ૩. ૭૦,૦૦૦/– જેટલી કિંમતના માલસામાનની લૂંટ ચલાવી હતી, જેમાં તેની પુત્રીનું મંગળસૂત્ર, નાની પુત્રીનો હાર, ફરીદાબાનુંની ચેઇન તથા તેના પોતાના છ વીંટીનો સમાવેશ થતો હતો. કાર ભાડે આપવાના મળેલા આશરે ૩. ૭૦,૦૦૦/– રોકડની પણ લૂંટ કરવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ ં. , તે વિજાપુરમાં તેના સાસરીયાના ઘરે રહ્યો હતો. વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશનના કોન્સ્ટેબલ નાવલસિંહે તેને કહ્યું હતું કે ઘરોના પંચનામા કરવા હોવાથી

તેને સાથે સરદારપુરા ા આવવું પડશે. કારમાં તેના સાથે અન્ય ચાર પોલીસકર્મીઓ હતા, જેમાંથી બે નાગરિક વસ્ત્રોમાં હતા. સરદારપુરા ા પહોંચતાં પોલીસે તેને પૂછ્યું કે કયું ઘર કોનું છે, અને તેણે તેમને તે બતાવ્યું હતું, અને ત્યારબાદ ં. તેઓ વિજાપુર તરફ આવ્યા હતા. પોલીસે તેનું નિવેદન ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશનમાં નોંધ્યું હતું. તે લગભગ પંદર દિવસ સુધી વિજાપુરમાં રહ્યો અને ત્યારબાદ ં. તેઓ પાનપુર પાટિયા, હિંમતનગરના રાહત કેમ્પમાં ગયા. તેઓ ત્યાં આશરે ત્રણ મહિના રહ્યા અને ત્યારબાદ ં. તેઓએ પોતાનું ઘર બાંધવાનું શરૂ કરતાં સતનગર ખાતે તંબુમાં રહ્યા. તેનું બીજું નિવેદન એસઆઈટી દ્વારા ૯ મે, ૨૦૦૮ના રોજ નોંધવામાં આવ્યું હતું. સાક્ષીએ રેકોર્ડ પર લેખિત ્્અર્જુન ી નકલ રજૂ કરી છે, જે તેણે ૯ મે, ૨૦૦૮ના રોજ નિવેદન નોંધાતાં સમયે આપી હતી. આ તબક્કે, ફરિયાદ પક્ષે ્્અર્જુન ે આંકિત કરવાની મંજૂરી માગી છે, જે ્્અર્જુન ો બચાવ પક્ષના વરિષ્ઠ વકીલે વિરોધ કર્યો હતો. નીચલી અદાલતે ્્અર્જુન ે આંકિત કરવાની માંગ એ આધારે નામંજૂર કરી કે એવું કહી શકાય કે તે તપાસ દરમિયાન કરવામાં આવી હતી. ૧૧ એપ્રિલ, ૨૦૦૮ના રોજ, તે અને શેખ મહોલ્લાના અન્ય રહેવાસીઓ એકત્રિત થઈ શ્રી રાઘવનને રજિસ્ટર્ડ એ.ડી. મારફતે પત્ર લખ્યો હતો. ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા પત્રને આંકિત કરવાની વિનંતી કરવામાં આવી હતી, જેનો બચાવ પક્ષે વિરોધ કર્યો હતો. નીચલી અદાલતે આ મુદ્દો દાવાની કાર્યવાહી નો ચુકાદો થાય ત્યાં સુધી મુલતવી રાખ્યો હતો. સાક્ષીએ વધુમાં કહ્યું હતું કે પોતાની સાક્ષીમાં જે વ્યક્તિઓના નામ તેણે લીધા છે, તેમને ઓળખી શકવાની સ્થિતિમાં તે રહેશે. તેણે સાક્ષીપીઠ પરથી કાચરભાઈ ત્રિભોવનભાઈ, અંબાલાલ

મગનભાઈ, માથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ [ફોકસ લાઇટ મૂકવાના સંદર્ભમાં ઉલ્લેખિત] અને મંગળભાઈ માથુરભાઈને ઓળખ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. , અદાલતની પરવાનગીથી સાક્ષી સાક્ષીપીઠ પરથી નીચે ઉતરી ગયો હતો અને આરોપીઓની નજીક જઈ કનુભાઈ જોયતરામને ઓળખ્યો હતો. આ રીતે, સાક્ષીએ મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં ચાર આરોપીઓને અને ફોકસ લાઇટ મૂકવાના સંદર્ભમાં એક સાક્ષી, એટલે કે માથુરભાઈ ત્રિકમભાઈને ઓળખ્યા હતા.

૪૦.૨ આ સાક્ષીની જુબાનીમાં એવી વિસંગતિ બહાર લાવવામાં આવી છે કે પોલીસ સમક્ષ ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે અંબાલાલ મગનભાઈ પટેલ, માથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ, મંગલભાઈ માથુરભાઈ અને કનુભાઈ જોયતરામનાં નામ લીધાં નહોતાં. એવી પણ વિસંગતિ બહાર લાવવામાં આવી છે કે ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે હરેશ ભટ્ટ તેમના ગામમાં આવ્યો હતો અને તેણે ત્રિશૂળોનું વિતરણ કર્યું હતું; અથવા રઘુભાઈ રેવાભાઈ આવીને રફીકભાઈને પોતાની કેબિન હટાવી લેવા કહ્યું હતું, કારણ કે તે તેમના ઘર સાથે અડી રહી હતી અને તેથી ઘાસચારો બળી જશે; તે બાબતે કોઈ હકીકતો જણાવી નહોતી. વધુમાં, ઉપરોક્ત નિવેદનમાં સાક્ષીએ પટેલ રાજેશભાઈ પુનાભાઈ, રમેશભાઈ કાંતાભાઈ અને મહેશભાઈ જીવનભાઈ આવીને તેને ગલ્લો બંધ કરી દેવા કહ્યું હતું, અથવા રમેશભાઈ કાંતાભાઈએ તેને કમરના ભાગેથી પકડી લીધો હતો, તે ઘટના અંગે; તેમજ શેખ મહોલ્લાના ખૂણાએ આવેલા થાંભલાના સ્ટ્રીટ–લાઈટને વાયરમેન માથુરભાઈ ત્રિકમભાઈએ સીધી રીતે જોડીને આપી હતી અને નીચે બેચરભાઈ ઓઢવભાઈ તથા

કનુભાઈ સરપંચ ઊભા હતા, તે બાબતે; તથા કબ્રસ્તાનના થાંભલે ફોકસ લાઈટ મુકવામાં આવી હતી જેથી પ્રકાશ મહોલ્લા પર પડે, તે બાબતે કોઈ નિવેદન આપ્યું નથી. જુબાની ી દરમિયાન સાક્ષીએ એ સૂચનનો ઇનકાર કર્યો છે કે ૧૧:૩૦ વાગ્યે તેણે પોતાની જીપ પાસે છુપાઈ ગયો હતો; તેમ છતાં, સાક્ષીને ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદન બાબતે વિસંગતિ દર્શાવવામાં આવી રહી છે, જેમાં તેણે જણાવ્યું છે કે તેની જીપ તેના ઘર સામે ઊભી હતી અને તે નુકસાનગ્રસ્ત ન થાય તે જોવાના હેતુથી તે નજીકમાં છુપાઈ ગયો હતો. સાક્ષીએ ઇનકાર કર્યો હતો કે ઘટનાના સમયે તે પોતાના ઘરમાં અંદર છુપાયો હતો. એસઆઈટી દ્વારા નોંધાયેલા ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદન બાબતે પણ સાક્ષીને વિસંગતિ દર્શાવવામાં આવી રહી છે, જેમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે તે સમયે તે પોતાના ઘરમાં અંદર છુપાયેલો હતો. જુબાની ી દરમિયાન સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે તેણે પોલીસ સમક્ષ રમેશભાઈ બલદેવભાઈ અને રામનભાઈ ગણેશભાઈ પ્રજાપતિનાં નામ લીધાં નહોતાં અને પોલીસેએ પોતાના સ્વવિવેકથી નામો લખી લીધાં હતાં. ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના એસઆઈટી દ્વારા નોંધાયેલા તેના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના ગોધરા બનાવના પંદર દિવસ પૂર્વે હરેશ ભટ્ટ અને બજરંગ દળના નેતાઓ આવ્યા હતા, તે બાબતે વિસંગતિ બહાર લાવવામાં આવી છે. જુબાની ી દરમિયાન આ પણ બહાર આવ્યું છે કે તેણે હેરેશ ભટ્ટને પોતાની આંખે આવતો જોયો નહોતો, પરંતુ ઇકબાલભાઈએ તેને આ બાબતે જાણ કરી હતી.

૪૦.૩ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૧૧૦ એટલે કે તપાસ અધિકારી (પોલીસ)ની

જુબાનીમાંથી આ સાબિત થયું છે કે આ સાક્ષીએ પોતાના ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં આરોપી અંબાલાલ મગનલાલ પટેલ, માથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ, મંગળભાઈ માથુરભાઈ અને કનુભાઈ જોતારામનાં નામ લીધાં નહોતાં. તપાસ અધિકારી (પોલીસ)ની જુબાનીમાંથી રેકોર્ડ પર આવ્યું છે કે આ સાક્ષીએ એવું જણાવ્યું નહોતું કે ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨થી ચાર દિવસ પૂર્વે તે રફીકભાઈના ગલ્લા પર બેઠો હતો, ત્યારે રઘુભાઈ રેવાભાઈ આવીને તેને પોતાનું ઘર સાથે અડકેલું કેબિન હટાવી લેવા કહ્યું હતું, કારણ કે તેના ઘરમાંનો ઘાસચારો સળગી જશે. તપાસ અધિકારીની સાક્ષી દ્વારા એ પણ ઉઘાડવામાં આવ્યું છે કે પોતાના ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ ઘરો સળગાવવામાં આવ્યા હોવા અને ત્યારબાદ ં. ટોળાએ કેરોસિન છાંટ્યું હોવા બાબતે કોઈ ઉલ્લેખ કર્યો નહોતો. તપાસ અધિકારીની જુબાનીમાં એ પણ બહાર આવ્યું છે કે આ સાક્ષીએ પોતાના ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે તેની જીપ આગળ ઊભી હતી અને તેમાં કોઈ નુકસાન ન થાય તે માટે તે નજીકમાં છુપાઈ ગયો હતો અને તેની જીપને આગ લગાવવામાં આવ્યા મુદ્દા નં. તે કોઈ બીજાના ઘરમાં છુપાઈ ગયો હતો અને તેથી ત્યારબાદ ં. શું બન્યું તેની તેને જાણ નથી. તપાસ અધિકારીએ વધુમાં સ્વીકાર્યું છે કે આ સાક્ષીએ પોતાના ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં ૭ આરોપીઓના નામ આપ્યા હતા અને અંબાલાલ મગનભાઈ, કનુભાઈ સરપંચ જોતારામ, જીવનભાઈ દાવાભાઈ, રમેશભાઈ કંતીભાઈ, જયંતિભાઈ અંબાલાલ, મંગળભાઈ માથુરભાઈ, અશ્વિનભાઈ બાલદેવભાઈ, રાજેશભાઈ પુનાભાઈ અને મહેશભાઈ જીવનભાઈનાં નામ લીધાં નહોતાં.

૪૦.૪ તપાસ અધિકારી (એસ.આઈ.ટી.)ની ઉલટ–તપાસ દરમિયાન એ બહાર આવે છે કે આ સાક્ષીએ પોતાના ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ તે મહોલ્લાના ખૂણે આવેલા વડના ઝાડ નીચે બેઠો હતો અને બજારની દિશામાંથી ત્રણથી ચાર કારો આવી હતી તથા મહાદેવ તરફ ગઈ હતી. હરેશ ભટ્ટ અને બજરંગ દળના નેતાઓ કારમાં હતા. પટેલોની બેઠક મહાદેવમાં અંદર બોલાવવામાં આવી હતી અને ત્રિશૂળો વહેંચવામાં આવ્યા હતા તથા તે સમયે હરેશ ભટ્ટ કહેતો હતો કે જો આ વખતે રમખાણ થાય તો એકપણ મુસ્લિમ બચવો ન જોઈએ અને જો હથિયારો જોઈએ તો તેઓ તેની પાસે આવીને માંગવા જોઈએ. તપાસ અધિકારીની ઉલટ–તપાસમાંથી વધુમાં બહાર આવે છે કે પોતાના ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે તે સમયે તેણે પોતાને પોતાના ઘરની અંદર છુપાવી લીધું હતું. તપાસ અધિકારીએ વધુમાં આ વાતનો સ્વીકાર કર્યો છે કે પોતાના ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે હરેશ ભટ્ટ અને બજરંગ દળના નેતાઓ ગોધરા ઘટનાના પંદર દિવસ પહેલાં આવ્યા હતા, જે ઘટના ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ બની હતી.

૪૦.૫ અપીલકર્તા/આરોપીઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલે આ સાક્ષીની સાક્ષી તરફ ધ્યાન દોરતાં જણાવ્યું કે સાક્ષીએ એવી થિયરી રજૂ કરી છે કે ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ હારેશ ભટ્ટ અને બજરંગ દળના નેતાઓ મહાદેવ મંદિરે આવ્યા હતા, બેઠક યોજી હતી અને ત્રિશૂળોનું વિતરણ કર્યું હતું તથા હારેશ ભટ્ટે કહ્યું હતું કે જો તોફાનો થાય તો એકપણ મુસ્લિમ બચવો ન જોઈએ અને જો તેમને હથિયારો જોઈએ

તો તે માટે તેની પાસે માંગવું. વધુમાં દર્શાવવામાં આવ્યું કે આ સાક્ષીએ બીજી એક થિયરી પણ રજૂ કરી છે, એટલે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ લગભગ ૫ વાગ્યે, વાયરમેન મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈએ મહોલ્લાના ખૂણાના વીજદંડ પર સીધો જ સ્ટ્રીટ–લાઇટ ચાલુ કર્યો હતો અને બહેચરભાઈ ઓઢવભાઈ તથા કાનુભાઈ સરપંચ નીચે ઉભા હતા. કબરસ્તાનના વીજદંડ પર ફોકસ લાઇટ મૂકવામાં આવી હતી, જેથી તેમના મહોલ્લા પર પ્રકાશ રહે. રજૂઆત કરવામાં આવી કે આ સાક્ષીએ અદાલત સમક્ષ સાક્ષી આપતી વખતે પ્રથમ વખત ચાર વાર્તાઓ રજૂ કરી છે, એટલે કે

(૧) હરેશ ભટ્ટ સરદારપુરા ◌ા આવ્યો હતો અને મહાદેવ મંદિરે હિન્દુઓને ઉશ્કેરણીજનક ભાષણ આપ્યું હતું;

(૨) રઘુભાઈ રેવાભાઈએ ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ રફીકભાઈને તેમની કેબિન હટાવી લેવા કહ્યું હતું, કારણ કે તે તેમના ઘરને અડી રહી હતી જ્યાં પશુઆહાર પડ્યો હતો, જે સળગી શકે તેમ હતું;

(૩) ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ, જ્યારે તે પોતાના ગલ્લા પર બેઠો હતો, ત્યારે રાજેશભાઈ પુનાભાઈ, રમેશભાઈ કાંતિભાઈ અને મહેશભાઈ જીવનભાઈ આવ્યા હતા અને તેને ગલ્લો બંધ કરી દેવા કહ્યું હતું તથા રમેશભાઈ કાંતિભાઈએ તેને કમરથી પકડી લીધો હતો; અને છેલ્લે,

(૪) આ સાક્ષીએ કબરસ્તાનના એક દંડ પર ફોકસ લાઇટ મૂકવાની તથા શેખ મહોલ્લાના ખૂણે સ્ટ્રીટ–લાઇટ સીધી ચાલુ કરવાની થિયરી પણ રજૂ કરી છે.

એવી રજૂઆત કરવામાં આવી કે ઘટનાઓનો ક્રમ અને ઘટનાનો સમય આ સાક્ષી દ્વારા નોંધપાત્ર રીતે મુદ્દા નં. લવામાં અને વધારવામાં આવ્યો છે. સાક્ષીએ ૩ માર્ચ,

૨૦૦૨ના રોજ આપેલી પોતાની તરતની આવૃત્તિમાં ઘટના સમય તેમજ પોલીસ ફાયરિંગની હકીકત અંગે કરેલ નિવેદનનો ઇનકાર કર્યો છે અને તેમાંથી પોતાનો હાથ ખેંચી લીધો છે. સાક્ષીએ પોલીસ સમક્ષ આપેલા નિવેદનનો પણ ઇનકાર કર્યો છે કે પોતાના પરિવારજનોને ઘરમાં બંધ કરી દીધા હતા અને પછી તે પોતે તથા તેનો પુત્ર આશિકહુસેન (ફ.ફ.પ.સા. –૫૫) અને અન્ય બધા પડોશીઓ આગના કારણે પોતપોતાના ઘરોમાં ચાલ્યા ગયા હતા. વધુ મહત્વની બાબત એ છે કે આ સાક્ષી પોતાના પરિવારજનોને મેહમૂદમિયા ના ઘેર મોકલવાની બાબતે એક પણ શબ્દ નં. બોલતો નથી. તેથી તેના પુત્રો આશિકહુસેન (ફ.ફ.પ.સા. –૫૫) અને મહમ્મદ સત્તાર (ફ.ફ.પ.સા. –૫૯) તથા તેની પુત્રવધૂ ફરીદાબીબી આશિકહુસેન (ફ.ફ.પ.સા. –૭૩) દ્વારા જણાવવામાં આવેલી આ હકીકત કે તેણે આશિકહુસેનને પરિવારજનોને મેહમૂદમિયાના ઘેર મૂકી આવવા કહ્યું હતું, તેની કોઈ જ પુષ્ટિ થતી નથી. ર્જૂઆત કરવામાં આવી કે ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ જણાવ્યું હોવા છતાં કે જિપની રક્ષા કરવા માટે તે નજીકમાં છુપાઈ ગયો હતો, તેણે આ નિવેદનનો ઇનકાર કરી દીધો છે અને તેમાંથી હાથ ખેંચી લીધો છે; તેની વિરુદ્ધ, એસ.આઈ.ટી. સમક્ષના નિવેદન મુજબ તે પોતાના જ ઘરમાં છુપાયો હતો. ર્જૂઆત કરવામાં આવી કે સાક્ષીએ કહ્યું છે કે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ તેની જિપમાં આગ લગાડવામાં આવ્યા મુદ્દા નં. તે ભયના કારણે બીજા ઘરમાં છુપાઈ ગયો હતો અને ત્યારબાદ ું. શું થયું તે તેને ખબર નથી, પરંતુ આ હકીકતનો પણ તેણે ઇનકાર કર્યો છે અને તેણે જણાવ્યું હતું કે તે શેરુમિયા રસુલમિયાના ઘરમાં છુપાયો હતો. તેથી, તે ક્યાં હતો; તેણે ઘટના કેવી રીતે જોઈ; અથવા તેણે

આરોપીઓને કેવી રીતે જોયા, તે સ્પષ્ટ થતું નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી કે આખા ઘટનાકાળ દરમ્યાન તે દાંτદ જિપની પાસે, દાંτદ પોતાના ઘરમાં, દાંτદ બીજા ઘરમાં, દાંτદ શેરુમિયા રસુલમિયાના ઘરમાં હતો અને ભારે પથ્થરમારો તથા ઘરોમાં લૂંટફાટ ચાલી રહી હતી તથા આરોપીઓ હથિયારો લહેરાવતા હોવાનું કહેવામાં આવે છે, તેમ છતાં આશ્ચર્યજનક રીતે આ સાક્ષીને કોઈ ઈજા થઈ નથી, જે શેખ મહોલ્લામાં હોવાનો તેનો દાવો અવિશ્વસનીય બનાવે છે.

<u>૪૦.૬ વિશ્લેષણ:</u> આ સાક્ષી ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૫ આશિકહુસેન બચુમિયા શૈખ અને ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૯ મહંમદ સત્તાર બચુમિયા શૈખના પિતા છે. આ સાક્ષીની સાક્ષ્ય પરથી એવું જાણવા મળે છે કે શૈખ મોહલ્લામાં વસવાટ કરતા શૈખો મોટા ભાગે મજૂરી અને કૃષિ મજૂરી કરતા હતા. તેઓ ડ્રાઈવર તરીકે કામ કરતા હતા અને ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૯૯ના રોજ નિવૃત્ત થયા હતા અને જી.જે.–૧૭–એ–૮૭૭૫ નંબર ધરાવતો જિપ ખરીદ્યો હતો, જે તેમનો પુત્ર આશિકહુસેન ભાડેથી ચલાવતો હતો. તેમનો નાનો પુત્ર પણ ડ્રાઈવર તરીકે સેવા બજાવતો હતો. આ સાક્ષીએ હરીશ ભટ્ટ તથા બજરંગ દળના નેતાઓ ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ સરદારપુરા ા આવ્યા હતા અને મહાદેવ ખાતે ગયા હતા તથા પટેલોની બેઠક બોલાવી હતી, જેમાં ત્રિશૂલો વહેંચવામાં આવ્યા હતા, અને જણાવ્યું હતું કે જો રમખાણ થાય તો કોઈ મુસ્લિમને છોડવો નહીં અને જો તેમને હથિયારો જોઈએ તો તેઓ તેની પાસે આવે. આ સાક્ષી દ્વારા જણાવાયેલ અન્ય એક તથ્ય એવું છે કે ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના ચાર દિવસ અગાઉ તે રફીકભાઈના ગલ્લા પર બેઠો હતો અને તે સમયે રઘુભાઈ રેવાભાઈ આવ્યા

હતા અને તેને કહ્યું હતું કે તેની કેબિન તેના ઘર સાથે અડી રહી છે અને તેને ત્યાંથી હટાવી દેવી જોઈએ, કારણ કે તેના ઘરમાં સંગ્રહિત ચારો બળી જશે. તેણે પટેલ રાજેશભાઈ પુનાભાઈ, રમેશભાઈ કાંતિભાઈ, મહેશભાઈ જીવણભાઈએ તેમને ગુજરાત મુદ્દા નં. ની હાકલ હોવાથી તેમની ગલ્લાઓ બંધ કરવા કહ્યું હતું અને રમેશભાઈ કાંતિભાઈએ રફીકભાઈને કમરથી પકડી લીધા હતા અને ત્યારબાદ ં. તેઓ મહાદેવ તરફ ગયા હતા, તે બાબતે પણ સાક્ષ્ય આપ્યું છે. આ સાક્ષીએ ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ તેમના મોહલ્લાના ખૂણે આવેલા સ્ટ્રીટ લાઇટના થાંભલા પર વીજબાંધિયા મથુરભાઈ ત્રિકમદાસે સીધું જ લાઇટ ચાલુ કરી હતી અને ૦૯:૩૦ વાગ્યે અજવાળામાં આરોપીને ટોળામાં જોયો હતો, તે બાબતે પણ સાક્ષ્ય આપ્યું છે. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ટોળું ફરીથી લગભગ ૧૧ વાગ્યે આવ્યું હતું અને પથ્થરમારો શરૂ કર્યો હતો તથા મણુમિયા આલમિયા ઉર્ફે ભાઈમિયા, અકબરમિયા નાથુમિયા, બચુમિયા નાથુમિયા, રસુલમિયા નન્નુમિયા અને જમાલભાઈ દોસભાઈના ઘરોને કયા ક્રમમાં આગ લગાવવામાં આવી તે ક્રમ વર્ણવ્યો છે, ત્યારબાદ ં. ટોળાએ તેની જિપને આગ લગાવી હતી અને કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ તથા અંબાલાલ મગનભાઈએ કેરોસીન છાંટ્યું હતું અને રાજેશભાઈ પુનાભાઈએ જિપ પર સળગતું કપડું ફેંક્યું હતું, જેના પરિણામે ભારે જ્વાળાઓ ઊઠી હતી. ત્યારબાદ ં. ટોળું મહેમૂદમિયાનાં ઘર તરફ ગયું હતું અને બારી તોડી નાખી હતી, કેરોસીન/પેટ્રોલ રેડ્યું હતું અને અંદર સળગતાં કપડાં ફેંક્યાં હતાં, અને અઠ્ઠાવીસ જણને સળગાવી મારી નાખ્યા હતા. આ સાક્ષીએ અદાલત સમક્ષ કેટલાક આરોપીઓને ઓળખ્યા પણ હતા. આ સાક્ષીની ઉલટ–તપાસ માં બહાર આવ્યું છે કે ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજના

તેના નિવેદનમાં તેણે અંબાલાલ મગનભાઈ પટેલ, મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ, મંગલભાઈ મથુરભાઈ અને કનુભાઈ જોડીરામના નામ લીધા ન હતા. તેની મુખ્ય પરીક્ષામાં ઉલ્લેખિત વિવિધ ઘટનાઓ, જે ઘટના પૂર્વે બની હોવાનું જણાવાયું છે, તે બાબતે તેણે ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા પોતાના નિવેદનમાં કશું જણાવ્યું નહોતું, તે બાબતે વિવિધ વિસંગતિઓ રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવી છે. સાક્ષીએ આ પણ સ્વીકાર્યું છે કે પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા પોતાના નિવેદનમાં તેણે રમેશભાઈ બલદેવભાઈ અને રમણભાઈ ગણેશભાઈ પ્રજાપતિના નામ લીધા નહોતા, અને તેમના નામ પોલીસ દ્વારા પોતાની રીતે લખી લેવામાં આવ્યા હતા. રેકોર્ડ પુરાવાથી એવું જાણવા મળે છે કે ગુનાસ્થળના પંચનામા કરતી વખતે આ સાક્ષી હાજર હતો અને તેણે પંચ સાક્ષીઓને શૈખ મોહલ્લાનાં ઘરો બતાવ્યા હતા તથા દરેક ઘરનો માલિક કોણ છે તે દર્શાવ્યું હતું. ઉલટ–તપાસ માં તેની સામે મૂકાયેલા મોટાભાગના પ્રશ્નો અંગે સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેને તે યાદ નથી અથવા તેની જાણ નથી. તેની ઉલટ–તપાસ માં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે જ્યારે ટોળું ૧૧:૩૦ વાગ્યે આવ્યું અને પથ્થરમારો શરૂ કર્યો, ત્યારે તે પોતાની જિપ પાસે પોતાના ઘર સામે હતો. તે સમયે પથ્થરમારો ચાલી રહ્યો હતો અને તેથી તેમણે પણ પથ્થરમારો કરીને તેનો સામનો કર્યો હતો, પરંતુ તેને કોઈ ઈજા થઈ નહોતી. પથ્થરમારો લગભગ અડધા કલાક સુધી ચાલુ રહ્યો હતો. પથ્થરમારો પછી ઘરોને આગ લગાવવાની કાર્યવાહી શરૂ થઈ હતી. તેની ઉલટ–તપાસ માં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે જ્યારે શૈખ મોહલ્લાના ત્રણ ઘરોને આગ લગાડવામાં આવી હતી, ત્યારે તે પોતાની જિપ પાસે ઊભો હતો અને ટોળું તેનીથી દસ ફૂટ દૂર હતું. તેણે જણાવ્યું છે કે જે ઘરો સળગી

ગયા હતા, તેમના સભ્યોએ પોતાનો જીવ બચાવવા માટે પોતાને છુપાવી લીધા હતા અને તેણે પણ પોતાને છુપાવી લીધો હતો. તેણે જણાવ્યું છે કે તેણે ટોળાનાં સભ્યોને સળગાવવામાં આવેલા ઘરોની અંદર જતાં જોયા નહોતા. તેણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે ત્યારબાદ ં. તે શેરુમિયા રસુલમિયાનાં ઘરની અંદર છુપાઈ ગયો હતો. તેણે આ પણ જણાવ્યું છે કે શેરુમિયા રસુલમિયાનાં ઘરની નજીકના ઘરોને નુકસાન થયું નહોતું અને તે સમયે તે લાઇનના ઘરોને કોઈ નુકસાન પહોંચાડાયું નહોતું.

૪૦.૭ આ સાક્ષીના નિવેદનથી સ્પષ્ટ થાય છે કે મુખ્ય ઘટનાના બનતા પહેલાં બની હોવાનું જણાવવામાં આવેલા પ્રસંગો અંગે તેના નિવેદનમાં વિવિધ વધારાઓ કરવામાં આવ્યા છે. આ તમામ વધારાઓ એવા તથ્યો છે, જેના પર ફરિયાદ પક્ષે ષડયંત્રના સિદ્ધાંતને સાબિત કરવા માટે આધાર મૂક્યો છે; તેથી આવા નિવેદનોની પુરાવાકીય કિંમતનો વિચાર, ફરિયાદ પક્ષે રજૂ કરેલા ષડયંત્રના સિદ્ધાંતનો વિચાર કરતી વખતે કરવામાં આવશે. તેમ છતાં, એ સ્પષ્ટ છે કે મુખ્ય ઘટનાના પૂર્વે બનેલા પ્રસંગો બાબતે આ સાક્ષીના નિવેદનમાં અતિશયોક્તિ છે, જે તેણે પોલીસ દ્વારા તેનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું ત્યારે પ્રથમ વખત જણાવ્યું નહોતું. જોકે, જ્યાં સુધી મુખ્ય ઘટનાનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી આ સાક્ષીના નિવેદનની મૂળભૂત બાબત અસ્પૃશ્ય રહી છે. સાક્ષીએ મુખ્ય ઘટનાના સમયે ટોળકીએ ઘરો સળગાવતા જોયા હોવાની તેમજ તેમણે જીપમાં આગ લગાવતા જોયા હોવાની સાક્ષી આપી છે. લાંબી જહેમતભરી પ્રતિપરીક્ષા છતાં તેના નિવેદનની મૂળભૂત બાબતમાં કોઈ હલચલ આવી નથી.

૪૦.૮ આ સાક્ષીના પુરાવામાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તેણે સાક્ષી આપી છે કે શરૂઆતમાં ટોળાએ પથ્થરમારો શરૂ કર્યો હતો, જેને તેઓએ રોક્યો હતો અને ત્યારબાદ ં. ટોળાએ ઘરોને આગ લગાવવાનું શરૂ કર્યું હતું. અનેક આંખે જોયેલા સાક્ષીઓનું સતત કહેવું છે કે ટોળાએ એક પછી એક ઘરો સળગાવવાનું શરૂ કર્યું હતું અને એક સાથે ધસી આવી બધા ઘરોને સળગાવ્યા નહોતા. આ સાક્ષી મુજબ, જ્યારે તે પોતાની જીપની નજીક ઊભો હતો ત્યારે તેણે ટોળાને પ્રથમ ત્રણ ઘરો સળગાવતા જોયા હતા. જોકે, ત્યારબાદ ં. ટોળાએ તેની જીપને આગ લગાવી દીધી હતી અને તે પછી તેણે શેરુમિયા રસુલમિયાના ઘરમાં આશરો લીધો હતો. આ અદાલતના અભિપ્રાય મુજબ, જો સાક્ષી જીપની નજીક ઊભો હતો અને ટોળું ઘરોને આગ લગાવી રહ્યું હતું, તો સાક્ષી ટોળામાં રહેલા જાણીતા આરોપીઓને જોઈ અને ઓળખી શક્યો હોત તેવી પૂરતી શક્યતા છે. જીપને કઈ રીતે આગ લગાવવામાં આવી તે બાબત તેણે ન જણાવવી, વિરોધાભાસના સ્વરૂપની કમી તરીકે ગણાવી શકાય નહીં, કારણ કે તે માત્ર ૩જી માર્ચ, ૨૦૦૨ની તેની પૂર્વવર્તી નિવેદનમાં પહેલેથી જ જણાવાયેલા તથ્યોનું વિસ્તરણ માત્ર છે. જ્યાં સુધી તેણે શેરુમિયા રસુલમિયાના ઘરમાં આશરો લીધો હોવાની બાબતનો પ્રશ્ન છે, રેકોર્ડ પર એવું દર્શાવતું કંઈ નથી કે તેનું ઘર નુકસાનગ્રસ્ત થયું હતું. એ સાચું છે કે પંચ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે પટેલના ઘરોની પાછળની બાજુ તરફની હરોળમાં આવેલાં તમામ ઘરો પણ બળી ગયા હતા, પરંતુ અગાઉ ચર્ચ્યા મુજબ, અપરાધસ્થળના પંચનામાનું સાક્ષીને વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યું નહોતું અને તેણે તેની વિગતોની પુષ્ટિ કરી નહોતી; તેથી તેની વિગતો

પુરવાર થઈ નહોતી, અને તેની સાક્ષીમાં પંચ સાક્ષીએ તે હરોળના ઘરોને થયેલ નુકસાનના સ્વરૂપનું વર્ણન કર્યા વિના માત્ર સામાન્ય નિવેદન કર્યું છે. આમ, પંચ સાક્ષીએ શેખ મહોલ્લામાં કબરસ્તાન તરફની બાજુના ઘરોને થયેલ નુકસાનનું વર્ણન કર્યું છે, પરંતુ બીજી બાજુ અંગે તેણે માત્ર સામાન્ય નિવેદનો કર્યા છે. આ કારણસર અદાલતે અપરાધસ્થળનું વિડિયો રેકોર્ડિંગ જોયું હતું અને તેમાં જોવા મળ્યું કે જ્યાં સુધી પટેલના ઘરોની પાછળની બાજુની હરોળના ઘરોનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં આવા ઘરોને થયેલું નુકસાન તીવ્ર પથ્થરમારાના કારણે જણાય છે, જેના કારણે છાપરાના નળિયા તૂટી ગયા હતા અને છાપરાઓ ઉપરની શીટ પણ પડી ગઈ હતી. જ્યાં સુધી શેરુમિયા રસુલમિયાના ઘરની બાબત છે, તે સંપૂર્ણપણે અખંડિત છે અને બહારની કેટલીક વસ્તુઓ તોડફોડ કરવામાં આવી હોવા સિવાય તેમાં કોઈ નુકસાન થયું નથી. એવું જણાય છે કે ટોળાએ કબરસ્તાન તરફની બાજુની હરોળના ઘરોનો વિનાશ કરવાનું અને તેમને આગ લગાવવાનું શરૂ કર્યું હતું, પટેલવાસ તરફના ઘરોને નહીં, એ ડરથી કે આવું કરવાથી પટેલોના ઘરોને નુકસાન થઈ શકે. તેથી, કેટલાક ઘરોને નુકસાન થયેલું જણાય છે, પરંતુ આવું નુકસાન આગથી નહીં, પથ્થરમારાના કારણે થયું હોય તેમ જણાય છે. બચુમિયાના ઘરના વરંડા અને આગળના દરવાજાને આગથી થોડું નુકસાન થયું છે, પરંતુ તે વધુ કરીને ઘરના આગળ રાખેલી જીપને આગ લગાવવામાં આવી હતી તેના કારણે જણાય છે, અને ટોળાએ ઘર પોતે સળગાવ્યું હતું તેના કારણે નહીં. તેથી, ટોળું મહેમૂડમિયાના ઘર તરફ આગળ વધતું હતું ત્યારે રસ્તામાં સામેની હરોળના ઘરોને એક એક કરીને આગ લગાવવામાં આવ્યા હોવાની સાક્ષીની વાત વિશ્વસનીય જણાય છે અને રેકોર્ડ પરના પુરાવાથી સમર્થિત

છે. આવી પરિસ્થિતિઓમાં, આ સાક્ષીએ સર–તપાસ માં કરેલાં અતિશયોક્તિપૂર્ણ, ઉમેરાત્મક અને મુદ્દા નં. માં કરાયેલા સુધારાઓની હદ સુધી અદાલત તેમને અવગણી શકે છે, તેમ છતાં મુખ્ય ઘટનાની બાબતમાં આ સાક્ષીની સાક્ષીને સંપૂર્ણપણે અવિશ્વસનીય કહી શકાય નહીં. તેથી, આ સાક્ષીએ જેમ જેમ આરોપીઓને નામજોગ ઓળખ્યા છે અને અદાલત સમક્ષ ઓળખ્યાં છે, તેમ તેમને ઉક્ત આરોપીઓની દોષિતતા પર વિચાર કરતી વખતે ધ્યાનમાં લઈ શકાય. જોકે, વધુ સલામતી માટે, અદાલત અન્ય સાક્ષીઓના પુરાવાથી પુષ્ટિ શોધશે.

૪૧. સાક્ષી ફ.ફ.પ.સા. –૬૧ સાફિકમિયા બાબુમિયા શેખની આંક–૫૭૦ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે તે શેખવાસ, સરદારપુરામાં પોતાના પિતા શેખ બાબુમિયા મોટામિયા, માતા બારુબીબી બાબુમિયા, મોતીભાઇ શેખ રફીકમિયા બાબુમિયા, પત્ની શેખ ફરીદાબાનુ સાફિકમિયા તથા ૬ વર્ષની પુત્રી સુહાનાબાનુ શફીકમિયા સાથે રહેતો હતો.

૪૧.૧ સાક્ષીએ વધુમાં સોગંદપૂર્વક કહ્યું છે કે ૨૭મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના દિવસે ગોધરામાં ટ્રેનને સળગાવવાની ઘટના બની હતી. ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના દિવસે ગુજરાત બંધની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી. ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના દિવસે ભારત બંધની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી. ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રાત્રિના અંદાજે ૯:૩૦ વાગ્યે ગામના પટેલોની એક ટોળકી ચીસો પાડતી અને બૂમો પાડતી આવી, કે મિયાભાઈઓને મારો અને તેમને જીવતા સળગાવી દો. શેખ મહોલ્લાના પ્રવેશદ્વાર પાસે ત્રણ કેબિન હતી, જેને તોડફોડ કરી નુકસાન પહોંચાડવામાં આવ્યું અને

ત્યારબાદ ં. તેમને આગ ચાંપી દેવામાં આવી. પોલીસ આવતાં ટોળું વિખેરાઈ ગયું. રાત્રિના લગભગ ૧૧:૩૦ વાગ્યે ફરીથી એ જ ટોળું ચીસો પાડતું આવ્યું કે મિયાભાઈઓને મારો, તેમને કાપી નાખો અને જીવતા સળગાવી દો. ત્યારબાદ ં. શેખ મહોલ્લામાં ભારે પથ્થરમારો થયો, જેના દરમિયાન તેના જમણા પગમાં ઈજા પહોંચી. એ જ ટોળું શેખ મહોલ્લાની અંદર ઘૂસી ગયું, ઘેરેઘેર આગ લગાડવા લાગ્યું અને તેણે સાથે હથિયારો ધરાવતા સાત વ્યક્તિઓને જોયા અને ઓળખ્યા, એટલે કે કચરાભાઈ તિભાભાઈ, પટેલ ચતુરભાઇ કનાભાઈ, પટેલ અશ્વિનભાઈ પુજાભાઈ, પટેલ અંબાલાલ મગનભાઈ, પટેલ રઘુભાઈ રેવાભાઈ, પટેલ પાશાભાઈ મોહનભાઈ અને પટેલ તુલસીભાઈ ગીધાભાઈ. ત્યારબાદ ં. , તે ડરી જતાં બાચુમિયા ઈમામમિયાની નવેલીમાં (પાણીની નહેરમાં) છુપાઈ ગયો. ટોળાએ ઘેરેઘેર આગ લગાવવાનું શરૂ કર્યું અને તે મહેમૂડમિયાના ઘરની તરફ ગયું અને ત્યાં પહોંચતાં ટોળાના સભ્યોએ ઘરનું ચારેય બાજુથી ઘેરાવ કરી લીધું અને કેરોસિન, પેટ્રોલ તથા સળગતા ચીંથરાં ફેંકીને તેને આગ લગાડી દીધી. અંદર રહેલા લોકો જોરજોરથી મદદ માટે ચીસો પાડતા હતા. અંદાજે ૦૨:૩૦ વાગ્યે પોલીસનાં વાહનો ત્યાં આવ્યા અને પોલીસે કહ્યું કે જે જીવતા હોય તે બહાર આવી જાઓ. તે અને નજીકમાં છુપાયેલા અન્ય લોકો બહાર આવ્યા અને તેઓ સૌ મહેમૂડમિયાના ઘરની તરફ ગયા. તેઓ ત્યાં ગયા અને જોયું કે અઠ્ઠાવીસ લોકો જીવતા સળગી ગયા હતા. તેની માતા શેખ બરુબિબી બાબુમિયા પણ તે જ ઘરમાં મૃત્યુ પામી હતી, અને તેની પત્ની ફરીદાબાનુ સફીકમિયા, તેની પુત્રી સુહાનાબાનુ સફીકમિયા તથા મહોલ્લાના અન્ય લોકો પણ દાઝી જવાથી ઈજાગ્રસ્ત થયા હતા. તેમણે દાઝી ગયેલા લોકોને બહાર

કાઢ્યા હતા અને પોલીસનાં વાહનમાં મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલ ગયા હતા. ત્યાં પહોંચ્યા પછી, દાઝી જવાથી ઈજાગ્રસ્ત થયેલાઓએ સારવાર લીધી હતી. સાંજે, લગભગ ૦૭:૩૦ વાગ્યે, તેઓ પોલીસ મુદ્દા નં. ોબસ્ત હેઠળ ઈલોલ ગયા હતા. ઘટનાના બીજા દિવસે તેની પુત્રી સુહાનાબાનુ સફીકમિયાનું ઈલોલ ખાતે મૃત્યુ થયું હતું. તેની અંત્યક્રિયા ઈલોલ ખાતે કરવામાં આવી હતી. જોકે, તેનો પોસ્ટમોર્ટમ કરવામાં આવ્યો ન હતો. તેણે વધુમાં કહ્યું છે કે તેઓ લગભગ ચારથી પાંચ દિવસ ઈલોલ ખાતે રહ્યા હતા અને ત્યારબાદ ં. પનપુર પાટિયા રાહત શિબિરમાં ગયા હતા, જ્યાં તેઓ આશરે ત્રણ મહિના રહ્યા હતા. પોલીસએ ત્યાં તેનું નિવેદન નોંધ્યું હતું. એસ.આઈ.ટી.એ પણ તેનું નિવેદન નોંધ્યું હતું. તેણે પોતાની પુત્રીના મૃત્યુ અંગે જાણ કરતાં એક પત્ર લખ્યો હતો અને તેના પર અંગૂઠાનું નિશાન મૂક્યું હતું. તેણે અંત્યક્રિયાનું પંચનામું અને મરણ પ્રમાણપત્ર આંક પ૭૧ અને પ૭૨ તરીકે રજૂ કર્યા છે. તેણે જણાવ્યું છે કે તે ટોળામાં જેમને તેણે જોયા હતા, તે વ્યક્તિઓને ઓળખી શકવાની સ્થિતિમાં છે અને તેણે કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, રઘુભાઈ રેવાભાઈ, અંબાલાલ મગનભાઈ, પરસોત્તમભાઈ મોહનભાઈને પાશાભાઈ મોહનભાઈ તરીકે, તુલસીભાઈ ગિરધરભાઈ અને ચતુરભાઇ કાંજીભાઈને ઓળખ્યા છે. તેણે જણાવ્યું છે કે અશ્વિનભાઈ પુજાભાઈ હાજર નથી.

૪૧.૨ આ સાક્ષીના પ્રતિયોગી પૂછપરછમાં આ બાબત બહાર આવી છે કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે એવું જણાવ્યું નહોતું કે એ જ ટોળું શૈખ મહોલ્લામાં પ્રવેશ્યું હતું અને એક પછી એક ઘર સળગાવી રહ્યું હતું તથા તેણે

કચરાભાઈ તિભાભાઈ, પટેલ ચતુરભાઇ કાનાભાઈ, પટેલ અશ્વિનભાઈ પુજાભાઈ, પટેલ અંબાલાલ મગનભાઈ, પટેલ રઘુભાઈ રેવાભાઈ, પટેલ પાશાભાઈ મોહનભાઈ, પટેલ તુલસીભાઈ ગિધાભાઈને હથિયારો સાથે જોયા અને ઓળખ્યા હતા તથા ભયભીત થઈને તે બાચુમિયાં ઈમામમિયાંની પાણીની નહેરમાં જઈને છુપાઈ ગયો હતો. ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ટોળું ફરી ક્યારે આવ્યું તે સમય અંગે તેમજ સાક્ષીને થયેલી ઈજા અંગે પણ વધુ એક વિસંગતિ બહાર લાવવામાં આવી છે. સાક્ષીના ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પૂર્વ નિવેદન બાબતે તેને આ રીતે વિરોધાભાસમાં મૂકવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે કે તેણે એવું જણાવ્યું નહોતું કે ભયભીત થઈને તેણે બાચુમિયાં ઈમામમિયાંની પાણીની નહેરમાં પોતાને છુપાવી દીધો હતો. રાજ્ય તપાસ દળ સમક્ષ ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં તેણે રામેશભાઈ બલદેવ, પવન મારવાડી, અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈ, જોયતા ગાડીવાળા અને દયાભાઈ કચરાભાઈનાં નામ લીધાં નહોતાં, એવી વિસંગતિ બહાર આવી છે. ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે ઘટનામાં પોતાની પત્ની તથા પુત્રી સુહાનાને દાઝના ઘા લાગ્યા હતા, એવું જણાવ્યું નહોતું, એવી ચૂક રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવી છે. પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તથા રાજ્ય તપાસ દળ દ્વારા નોંધાયેલા ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં તેણે એવું જણાવ્યું નહોતું કે તેની પુત્રીનું સાંપ્રદાયિક રમખાણ દરમ્યાન મૃત્યુ થયું હતું, એવી ચૂક પણ બહાર લાવવામાં આવી છે. સાક્ષીને તેના ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પૂર્વ નિવેદન સામે ઊભો કરવામાં આવ્યો છે, જેમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે તે અને બાચુમિયાંનો પુત્ર મહમ્મદ સત્તાર, બંને બાજુના ઘરમાં, એટલે કે અકબર્મિયાંના ઘરમાં, છુપાયા હતા. ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં

સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે સમગ્ર મહોલ્લામાં આગ લાગી હતી, જેના કારણે પોલીસનો અગ્નિશામક વાહન મંગાવવામાં આવ્યો હતો, જેણે આગ બુઝાવી હતી અને જીવિત રહેલા લોકોને પોલીસ વાહનોમાં મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા, એવી એક ચૂક બહાર લાવવામાં આવી છે. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તેણે ક્યાંય સારવાર લીધી નથી.

૪૧.૩ ફ.ફ.પ.સા. ૧૧૦, તપાસ અધિકારી (પોલીસ),ની પ્રત્યક્ષ પૂછપરછમાંથી આગળ આ પ્રગટ થાય છે કે આ સાક્ષીએ પોતાના ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે તે પોતે તથા બચુમિયાના પુત્ર મહંમદ સત્તાર તેમના ઘર પાસે આવેલા અકબરમિયાના ઘરમાં છુપાઈ ગયા હતા. ..... આખો મોહલો આગની ઝપેટમાં આવી ગયો હતો , જેના કારણે પોલીસ અગ્નિશામક વાહન સાથે આવી હતી અને તેમણે આગ બુઝાવી હતી તથા બચી ગયેલાઓને પોલીસ વાહનમાં મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા. તપાસ અધિકારીની સાક્ષીમાંથી આગળ એ પણ પ્રગટ થાય છે કે તેના ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ પોતાની પત્ની ફરીદાબાનુને દાઝવાની ઈજાઓ થઈ હતી તેમ જણાવ્યું નહોતું. તપાસ અધિકારીએ આગળ આ પણ સ્વીકાર્યું છે કે આ સાક્ષીએ ઘટના તેણે ક્યાંથી જોઈ હતી તે બાબત જણાવેલી નથી. તપાસ અધિકારીની પ્રત્યક્ષ પૂછપરછ દ્વારા રેકોર્ડ પર એવી કમી રજૂ કરવામાં આવી છે કે આ સાક્ષીએ પોતાના ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં એવું જણાવ્યું નહોતું કે "એજ ટોળું શેખ મોહલ્લામાં પ્રવેશી, એક પછી એક ઘરો સળગાવતું, તેણે કચરાભાઈ

ટિભાભાઈ, પટેલ ચતુરભાઇ કાનાભાઈ, પટેલ અશ્વિનભાઈ પુજાભાઈ, પટેલ અંબાલાલ મગનભાઈ, પટેલ રઘુભાઈ રેવાભાઈ, પટેલ પાશાભાઈ મોહનભાઈ, પટેલ તુલસીભાઈ ગિધાભાઈને, કુલ સાતેયને હથિયારો સાથે, જોયા અને ઓળખ્યા. ત્યારબાદ ં. , ભયભીત થઈને, તે બચુમિયા ઈમામિયાના પાણીના માર્ગમાં છુપાઈ ગયો .... ફરી અંદાજે ૧૧:૩૦ વાગ્યે, ટોળું "મિયાઓને મારી નાખો, તેમને કાપી નાખો, જીવતા સળગાવી દો" એવું બૂમાબૂમ કરતું આવ્યું. ત્યારબાદ ં. , તેમણે શેખ મોહલ્લામાં ભારે પથ્થરમારો શરૂ કર્યો અને તેને પથ્થરથી જમણા પગમાં ઈજા પહોંચી. (વિસંગતિ સમય એટલે કે ૧૧:૩૦ અને જમણા પગમાં ઈજા અંગેની છે)."

૪૧.૪ તપાસ અધિકારી (એસઆઈટી)એ પોતાની ઉલટ–તપાસમાં સ્વીકાર્યું છે કે આ સાક્ષીએ પોતાના ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે પોલીસ સમક્ષ નોંધાયેલા પોતાના નિવેદનમાં તેણે પટેલ રમેશભાઈ બળદેવ, પવન મારવાડી, અશ્વિનભાઈ બળદેવભાઈ, જોયતા ગાડીવાલા અને ડાહ્યા ાભાઈ કચરાભાઈનાં નામ લીધાં નથી. વધુમાં એવું બહાર આવ્યું છે કે આ સાક્ષીએ પોતાના ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં એવું જણાવ્યું નથી કે મહેમૂદમિયાના ઘરને ટોળાએ ઘેરી લીધું હતું.... તેની પત્ની અને તેની પુત્રી સુહાનાને ઘટનામાં દાઝવાની ઈજાઓ થઈ હતી ... ઘટનાના બીજા દિવસે તેની પુત્રી સુહાનાબાનુ સફીકમિયાનું અવસાન થયું હતું અને તેનો અંતિમ સંસ્કાર ઈલોલ ખાતે કરવામાં આવ્યો હતો તથા તેનું પોસ્ટમોર્ટમ કરવામાં આવ્યું ન હતું... કે પોતાની પુત્રીના અવસાન અંગે તેણે પોલીસને પત્ર દ્વારા જાણ કરી હતી. કે તેની પુત્રીનું અવસાન સાંપ્રદાયિક

રમખાણોના કારણે થયું હતું અને તેની પત્ની ફરીદાબાનુને પણ ઘટનામાં દાઝવાની ઈજાઓ થઈ હતી, વગેરે.

૪૧.૫ અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓ તરફથી હાજર થયેલા વિધ્વાન વકીલે અદાલતનું ધ્યાન સાક્ષીની પુત્રી સુહાનાબાનુના ઈજાના પ્રમાણપત્ર તરફ દોર્યું, જેથી દર્શાવી શકાય કે તેણીને કોઈ પણ પ્રકારની દાઝની ઈજા થઈ નહોતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષી એવો દાવો કરે છે કે તે માત્ર જમણા પગમાં ઈજા થયેલી હોવાનું કહે છે, જેથી તે ત્યાં હાજર હતો અને સ્વયંદર્શી સાક્ષી છે એવું પ્રસ્થાપિત કરી શકાય. જોકે, તેની કોઈ પણ નિવેદનમાં તેણે પોતાની ઈજા થઈ હોવાનું જણાવ્યું નથી, અને તેનું તબીબી પરીક્ષણ પણ કરવામાં આવ્યું નથી. તેના વર્ણનના સમર્થનમાં કોઈ સારવાર પ્રમાણપત્ર રેકોર્ડ પર રજૂ કરવામાં આવ્યું નથી અને આ હકીકત તેણે પ્રથમ વખત અદાલત સમક્ષ જણાવી છે.

વધુમાં રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષી વધુમાં એવો દાવો કરે છે કે જ્યારે તે ડરી ગયો હતો ત્યારે તે બચુમિયા ઈમામ્ભિયાના ઘરના નવેલીમાં છુપાઈ ગયો હતો અને ઘટના મુદ્દા નં. પોલીસના બહાર આવવા કહેતા તે અન્ય લોકો સાથે બહાર આવ્યો હતો. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે બચુમિયાની નવેલીમાં છુપાઈ જવાનો આ દાવો તેણે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨, ૩ મે, ૨૦૦૨ અને ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના પોતાના કોઈ પણ નિવેદનમાં કર્યો નથી અને આ હકીકત તેણે પ્રથમ વખત અદાલત સમક્ષ જણાવી છે. વધુમાં રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષી વધુમાં એવો દાવો કરે છે કે તેની પત્ની ફરીદાબાનુને દાઝની ઈજા થઈ હતી અને તેની પુત્રી

સુહાનાને પણ દાઝની ઈજા થઈ હતી, જોકે તેની પત્ની ફરીદાબાનુનું કોઈ તબીબી પ્રમાણપત્ર રેકોર્ડ પર આવ્યું નથી અને તેની પુત્રી સુહાનાબાનુને આપવામાં આવેલી સારવારના તબીબી પ્રમાણપત્રમાં પણ તેણીને કોઈ ઈજા થઈ હોવાનું દર્શાવતું નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ફરીદાબાનુનું પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું નથી અને ઈલોલ ખાતે ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ પછીથી મૃત્યુ પામેલી સુહાનાના મૃત્યુનું કારણ અજ્ઞાત છે, કારણ કે કોઈ પોસ્ટમોર્ટમ કરવામાં આવ્યું નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે તેની પત્ની અને પુત્રીને થયેલી દાઝની ઈજાની આ હકીકત પણ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨, ૩ મે, ૨૦૦૨ અને ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના તેના કોઈ પણ નિવેદનમાં જણાવવામાં આવી નથી અને તેણે આ હકીકત પ્રથમ વખત અદાલત સમક્ષ જણાવી છે. તેથી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પોતાના સહિત પરિવારના ત્રણેય સભ્યોને ઈજા થયાના સંદર્ભે કરાયેલ ખોટો દાવો સાક્ષીની વિશ્વસનીયતાને ગંભીર રીતે અસર કરે છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ ઘટનાઓની ક્રમમુદ્દા નં. ્ધતા અને સમય અંગે તાત્વિક સુધારો કર્યો છે, જે તેને શીખવાડવામાં આવેલ હતો. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પોલીસે નોંધેલા તેના પ્રથમ ઉપલબ્ધ નિવેદનમાં સાક્ષીએ બસ સ્ટેન્ડ પર રાત્રે ૯:૩૦ વાગ્યાની ઘટના અને પોલીસ દ્વારા ગોળીબાર કરવાનો આશ્રય લેવાયો હોવાનું જણાવ્યું હતું, તેમ છતાં અદાલત સમક્ષ સાક્ષી આપતી વખતે તેણે જાણીજોઈને ીને તેનો ઈનકાર કર્યો છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે તે અને બચુમિયાનો પુત્ર મહંમદ સત્તારે અબકરમિયાના પડોશના ઘરમાં છુપાઈ ગયા હતા, જોકે તેણે આવું કહ્યું હોવાનું ઈનકાર કર્યો છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ

હકીકતો તેના પોતાના નિવેદનના વિરુદ્ધ છે અને તેના પિતરાઈ ભાઈ મહંમદ સત્તારના નિવેદનના પણ વિરુદ્ધ છે.

૪૧.૬ રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીની આ દાવેદારી કે રાત્રે ૨:૦૦ વાગ્યે જ્યારે પોલીસ આવી અને કહ્યું કે જે કોઈ જીવિત હોય તે બહાર આવી શકે, ત્યારે તે અન્ય લોકો સાથે બહાર આવ્યો હતો, તેની આવી વાત તેણે કોઈપણ તપાસ સંસ્થાઓ સમક્ષ આપેલા પોતાના કોઈ નિવેદનમાં કરી નથી. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું કે આ સાક્ષીએ એક સોગંદનામું કરેલું છે, જે દેખીતી રીતે કોઈએ નિર્દોષ વ્યક્તિઓને ખોટી રીતે ફસાવવા માટે એક વાર્તા ઊભી કરવા તૈયાર કર્યું હતું. તેથી, રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીની સાક્ષી વિશ્વસનીયતા વિનાની છે અને તેના પર આધાર રાખી શકાય તેમ નથી.

<u>૪૧.૭ વિશ્લેષણ:</u> આ સાક્ષીના નિવેદન મુજબ, રાત્રે આશરે ૧૧:૩૦ વાગ્યે ટોળું આવ્યું ત્યારે ઘનઘોર પથ્થરમારો થયો હતો અને તેના પગમાં ઈજા પહોંચી હતી. ટોળું શેખ મહોલ્લામાં ઘેરેઘેરમાં આગ લગાવતું અંદર પ્રવેશ્યું હતું અને તેણે કચરાભાઈ તિભાભાઈ, પટેલ ચતુરભાઇ કાનાભાઈ, પટેલ અશ્વિનભાઈ પુજાભાઈ, પટેલ અંબાલાલ મંગણાભાઈ, પટેલ રઘુભાઈ રેવાભાઈ, પટેલ પાશાભાઈ મોહનભાઈ અને પટેલ તુલસીભાઈ ગિધાભાઈ એમ સાત વ્યક્તિઓને શસ્ત્રો સાથે ઓળખ્યાં હતાં. ત્યારપછી, ડરી જતાં, તે બચુમિયા ઈમામમિયાનાં પાણીના નાળા (નવેલી)માં છુપાઈ ગયો હતો. આ સાક્ષી દ્વારા આપવામાં આવેલ વર્ણન મુજબ, ટોળું ઘેરેઘેરમાં

આગ લગાવવાનું શરૂ કરીને મહેમૂદમિયાનાં ઘર તરફ ગયું હતું અને ત્યાં પહોંચ્યા મુદ્દા નં. ઘરને ચારે તરફથી ઘેરી લીધું હતું તથા કેરોસિન, પેટ્રોલ અને સળગતા ચીંથરાં ફેંકી તેને આગ લગાવી હતી. આ સાક્ષીના જણાવ્યા મુજબ, ઘટનામાં તેની માતા શેખ બારુબીબી બાબુમિયા મૃત્યુ પામી હતી, તેની પત્ની ફરીદાબાનુ સફીકમિયા દાઝી ગઈ હતી અને તેની પુત્રી સુહાનાબાનુ સફીકમિયાને પણ દાઝવાની ઈજાઓ થઈ હતી. ઘટનાના બીજા દિવસે તેની પુત્રી સુહાના ઈલોલ ખાતે મૃત્યુ પામી હતી. સાક્ષીએ કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, રઘુભાઈ રેવાભાઈ, અંબાલાલ મગનભાઈ, પર્સોત્તમભાઈ મોહનભાઈ તરીકે પાશાભાઈ મોહનભાઈ, તુલસીભાઈ ગિર્ધરભાઈ અને ચતુરભાઇ કંજિભાઈને ઓળખ્યાં છે. રેકોર્ડ ઉપરના પુરાવા પરથી જાણવા મળે છે કે આ સાક્ષીએ પોલીસ સમક્ષ આપેલા નિવેદનમાં રાજેશ પુન્જાભાઈ, પવન મારવાડી, રમેશ બલદેવભાઈ, અશ્વિન બલદેવ, જોઈતા ગાડીવાલા, દયાભાઈ કચરાભાઈ અને મથુરભાઈ ત્રિકંભાઈનાં નામ લીધાં હતાં. તેમ છતાં, ૧૦મી મે, ૨૦૦૮ના રોજ તપાસ અધિકારી (એસ.આઈ.ટી.) સમક્ષ તેણે જણાવ્યું હતું કે તેણે પોલીસ સમક્ષ ઉપરોક્ત વ્યક્તિઓના નામ લીધાં નહોતાં અને પોલીસએ નિવેદન યોગ્ય રીતે નોંધ્યું નહોતું તથા હકીકતમાં પટેલ ચતુરભાઇ કાનાભાઈ, પટેલ અશ્વિનભાઈ પુન્જાભાઈ, પટેલ અંબાલાલ મંગણાભાઈ કપૂર, પટેલ રઘુભાઈ રેવાભાઈ, તુલસીભાઈ ગિર્ધરભાઈ, પાશાભાઈ મોહનભાઈ અને કચરાભાઈ ત્રિભોવનભાઈ ટોળામાં હાજર હતા. આમ, આ સાક્ષીએ એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ આપેલા નિવેદનના અનુરૂપ સાક્ષી આપી છે અને તે મુજબ આરોપીઓનાં નામ લીધાં છે તથા ઉપરોક્ત સંદર્ભિત આરોપીઓને ઓળખ્યાં છે. તેના ઉલટ–તપાસમાં એ અસરની વિસંગતિ બહાર

આવી છે કે પોલીસ દ્વારા ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ નોંધાયેલા નિવેદનમાં તેણે ઉપરોક્ત આરોપીઓના નામ લીધાં નહોતાં, જેમના નામ તેણે પોતાની સાક્ષીમાં લીધાં છે. ઉલટ–તપાસમાં સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેને યાદ નથી કે ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજના પોતાના નિવેદનમાં તેણે અનિચ્છિતપણે ખોટાં નામ આપ્યાં હતાં કે પોલીસએ પોતાની રીતે નામ લખ્યાં હતાં. સાક્ષીએ એ સૂચનાનો ઇનકાર કર્યો છે કે સમગ્ર ઘટનાકાળ દરમિયાન તે તેના ભાઈ મહામ્મદ સત્તાર બચુમિયા સાથે અકબર્મિયા નાથુમિયાનાં ઘરમાં છુપાયો હતો. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તેણે અને તેની પત્નીએ કોઈ સારવાર લીધી નહોતી. સાક્ષીએ એ સૂચનાનો ઇનકાર કર્યો છે કે તેણે પોતાની પત્ની અને પુત્રીને અમદાવાદની સિવિલ હોસ્પિટલમાં લઈ ગયાં નહોતાં અને તેની પુત્રીને કોઈ દાઝવાની ઈજા થઈ નહોતી તથા તેને પથ્થરની ઈજા થઈ હતી. ઉલટ–તપાસમાં તેણે એ પણ ઇનકાર કર્યો છે કે તે પોતાના ભાઈ સાથે છુપાયો હતો અને જણાવ્યું છે કે બચુમિયાની જીપને આગ લગાવવામાં આવી ત્યારે તે પાણીના નાળામાં છુપાયો હતો અને તે પહેલાં તે મહોલ્લામાં આમતેમ ફરતો હતો. ઉલટ–તપાસમાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે કબ્રસ્તાન તરફની ઘરોની આખી હરોળ સળગી રહી હતી અને સૌથી પહેલાં જે ઘર સળગ્યું તે પેન્ટરનું હતું અને પછી અકબર્મિયા નાથુમિયાનું હતું. જ્યારે ઘરો હરોળમુદ્દા નં. ્ધ સળગાવવામાં આવી રહ્યા હતા, ત્યારે તે પાણીના નાળામાં છુપાયો હતો. ઉલટ–તપાસમાં તેણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે કબ્રસ્તાનની સામેની હરોળના ઘરોને આગ લગાવવામાં આવી નહોતી, પરંતુ માત્ર તોડફોડ કરવામાં આવી હતી. આ સાક્ષીના પુરાવામાંથી જણાય છે કે તે સરદારપુરા ્ા શેખવાસનો રહેવાસી છે અને તેથી અપરાધસ્થળે તેની હાજરી

સ્વાભાવિક છે. પ્રારંભિક નિવેદનમાં સાક્ષીએ આરોપીઓનો એક સમૂહ દર્શાવ્યો હતો અને ત્યારબાદ ં. તપાસ અધિકારી (એસ.આઈ.ટી.) સમક્ષ નોંધાયેલા નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે તેણે તે આરોપીઓનાં નામ લીધાં નહોતાં અને તેણે નામોની અલગ જ યાદી આપી હતી. સર–તપાસ માં તેણે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ આપેલા નિવેદન મુજબ આરોપીઓનાં નામ લીધાં છે. વધુમાં રેકોર્ડ પર આવ્યું છે કે તેની માતા શેખ બારુબીબી બાબુમિયાનું મહેમૂદમિયાનાં ઘરમાં ઘટનામાં મૃત્યુ થયું હતું. આ સાક્ષીના જણાવ્યા મુજબ તેની પત્ની ફરીદાબાનુ સફીકમિયા અને પુત્રી સુહાનાબાનુ પણ મહેમૂદમિયાનાં ઘરમાં અંદર હતી અને તેમને દાઝવાની ઈજાઓ થઈ હતી. સાક્ષી અને તેની પત્નીની બાબતમાં આ વર્ણનના સમર્થનમાં કોઈ તબીબી પુરાવો નથી. જોકે, તેની પુત્રી સુહાનાબાનુ સફીકમિયાની બાબતમાં, જનરલ હોસ્પિટલ, મહેસાણા દ્વારા આપવામાં આવેલ તબીબી પ્રમાણપત્રનો સંદર્ભ લેવો પ્રસ્તુત રહેશે (આંક ૧૭૯), જેમાં દર્શાવાયું છે કે સાક્ષીની પુત્રી સુહાનાબાનુ સફીકમિયા શેખ, ઉંમર આશરે ૮ માસ, ૨મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સવારે ૫:૦૦ વાગ્યે હોસ્પિટલમાં લાવવામાં આવી હતી. પ્રમાણપત્રમાં દર્શાવાયું છે કે દર્દી જાગૃત હતી અને રડવાની ફરિયાદ હતી. આપવામાં આવેલ ઈતિહાસ મુજબ રમખાણ દરમિયાન પથ્થરમારો થયો હતો. માથાના પાછળના ભાગે ૨.૫ સેમી x ૦.૫ સેમી કદની ઘસારા પ્રકારની ઈજા હતી. પ્રમાણપત્રમાં આગળ કાર્બન મોનોક્સાઇડ ઝેરીકરણનો ઇતિહાસ પણ દર્શાવાયો છે, એટલે કે તેણીને કાર્બન મોનોક્સાઇડ ઝેરીકરણ થયું હતું. દર્દીની સારવાર બાળરોગ નિષ્ણાત દ્વારા કરવામાં આવી હતી. ઈજા, એટલે કે ઘસારાની બાબતમાં, પ્રમાણપત્ર કહે છે કે કઠોર અને ભોંઠા પદાર્થથી

આવી ઈજા થવી શક્ય છે અને જો કોઈ જટિલતા ન થાય તો પથી ૭ દિવસમાં સુધારો આવી શકે છે. આંક ૧૮૦ પર સુહાનાબાનુ સફીકમિયાનાં અન્ય તબીબી કેસપત્રો દર્શાવે છે કે દર્દીને ઊલટી, તાવનાં લક્ષણો હતાં, તે મોઢે ખોરાક લઈ શકતી નહોતી અને ઊલટી અટકાવવા માટે વિવિધ દવાઓ તથા અન્ય દવાઓ આપવામાં આવી હતી અને તેને પૂરતા પ્રમાણમાં પ્રવાહી લેવાની સલાહ આપવામાં આવી હતી. આમ, તબીબી કેસપત્રોમાંથી જણાય છે કે દર્દી કાર્બન મોનોક્સાઇડ ઝેરની અસરથી પીડાતી હતી અને તેથી સુહાનાબાનુ મહેમૂદમિયાનાં ઘરમાં અંદર હતી એવી શક્યતા નકારી શકાય નહીં. આ અદાલતના મતાનુસાર, સાક્ષીએ ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં તેની પત્ની અને પુત્રીને દાઝવાની ઈજાઓ થઈ હતી તે હકીકતનો ઉલ્લેખ કર્યો ન હતો, તે સુધારો ગણાતો નથી અને પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા નિવેદનમાં જણાવાયેલા તથ્યોનું વિસ્તરણ ગણાઈ શકે છે.

૪૧.૮ રેકોર્ડ પર આવેલી પુરાવાઓને ધ્યાનમાં લેતા, આ બાબત અવિશ્વસનીય માનવાનો કોઈ કારણ નથી કે સાક્ષી ઘટનાના સમયે હાજર હતો અને તેની પત્ની ફરીદાબાનુ તથા તેની પુત્રી સુહાનાબાનુ પણ ત્યાં હાજર હતાં. तथापि, ઉપર નોંધ્યા મુજબ, સાક્ષીએ પ્રારંભમાં પોલીસ સમક્ષ એક સમૂહ આરોપીઓના નામ આપ્યા હતા અને એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા તેના નિવેદનમાં એવા નામોને મુદ્દા નં. લીને બીજા સમૂહ આરોપીઓના નામ આપ્યા છે. તેથી, ગુનાના આચરણમાં સંડોયેલા આરોપીઓ અંગે સાક્ષીનું નિવેદન સુસંગત નથી. તેથી, આ સાક્ષીની સાક્ષ્યની કાળજી અને સાવચેતીપૂર્વક તપાસ કરવી આવશ્યક રહેશે. આ

અદાલતના અભિપ્રાય મુજબ, આ સાક્ષીની પુરાવા નબળા પુરાવાની સ્વભાવના ગણાશે, કારણ કે આરોપીઓના નામ તેણે ત્યારબાદ ં. વર્ષ ૨૦૦૮માં, એટલે કે ઘટનાના છ વર્ષ મુદ્દા નં. આપ્યા છે, જ્યારે તેણે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ની તેની પ્રથમ નિવેદનમાં અન્ય વ્યક્તિઓના નામ આપ્યા હતા. સાક્ષીએ વિલંબિત તબક્કે આરોપીઓના નામ આપેલી તેની સાક્ષ્યને આરોપીઓની સંડોવણી નક્કી કરવા માટે ધ્યાનમાં લેવાઈ જોઈએ કે નહિ, તે વિષય આગળના તબક્કે ચર્ચવામાં આવશે.

૪૨. ફ.ફ.પ.સા. –૭૩ ફરિદાબીબી આશીકહુસૈન શેખની આંક–૬૩૧ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષીએ વાક્ય આપ્યું છે કે તે પોતાના પરિવારજનો, એટલે કે સસરા, સાસુ, પતિ અને સંતાનો સાથે શેખ મહોલ્લામાં રહેતી હતી. તેના સસરા વિજાપુર એસ.ટી. ડેપોમાં ડ્રાઈવર હતા. બનાવના બે વર્ષ પૂર્વે તેઓ નિવૃત્ત થઈ ગયા હતા. તેના પતિ આશીકહુસૈન અને તેના દિયર મહંમદ સત્તાર બંને ભાડે જીપ ચલાવતા હતા. નિવૃત્તિ મુદ્દા નં. તેના સસરાએ એક જીપ ખરીદી હતી, જે તેના પતિ ભાડે ચલાવતા હતા. તેને બે પુત્રીઓ અને એક પુત્ર હતાં. સૌથી મોટી પુત્રી આશિયાનાબાનુ હતી, જે બનાવ સમયે દસ વર્ષની હતી; તેના કરતાં નાની સહીનાબાનુ હતી, જે પાંચ વર્ષની હતી; અને સૌથી નાનો તેનો પુત્ર અલ્તાફહુસેન હતો, જે બનાવ સમયે લગભગ ત્રણ વર્ષનો હતો. તેણે વધુમાં વાક્ય આપ્યું છે કે આ બનાવ તેનાથી આશરે આઠ વર્ષ પૂર્વે થયો હતો. ગોધરામાં ટ્રેનને આગ લગાડ્યા મુદ્દા નં. ત્રણ દિવસે, ૧ તારીખે લગભગ ૯:૩૦ વાગ્યે, ગામના પટેલો મહાદેવ તરફથી બૂમાબૂમ કરતાં અને ચીસો પાડતાં આવ્યા અને શેખ મહોલ્લાના ગલ્લાઓને આગ

લગાડી. પોલીસ આવતા ટોળું વિખેરાઈ ગયું. થોડા સમય મુદ્દા નં. લગભગ ૧૧:૩૦ થી ૧૨:૦૦ વાગ્યાની આસપાસ, એ જ ટોળું "મિયા ભાઈઓને, મુદ્દા નં. ીઓને મારી નાખો, તેમને સળગાવી દો" એવી બૂમો પાડતાં અને ચીસો કરતાં ફરી આવ્યું. શેખ મહોલ્લાના ખૂણાના ત્રણ મકાનોને આગ લગાડવામાં આવી અને તેઓ આગળ વધતાં–વધતાં આગ લગાવતા ગયા. તેના સસરાએ કહ્યું કે તેમનું ઘર કાચું ઘર છે અને તેથી તેઓએ મહેમૂદમિયાના ઘેર જવું જોઈએ. તેથી તે, તેની જેઠાણીઓ ફિરોઝાબાનુ બાચુમિયા શેખ અને ફરઝાનાબીબી બાચુમિયા શેખ, તેની પુત્રી આશિયાનાબાનુ શેખ અને તેનો પુત્ર આફતાબ મહેમૂદમિયાના ઘરમાં અંદર ગયા હતા. ઘરની અંદર અન્ય લોકો પણ હતા. તેણીએ કેરોસીન, પેટ્રોલ અને સળગતા ચીથરાં અંદર ફેંકવામાં આવતાં જોયાં હતાં. તેથી તેઓ મદદ માટે બૂમો પાડતા હતા, છતાં કોઈ તેમની મદદે આવ્યું નહોતું. તેથી તેમણે પટેલોને તેમને જવા દેવા કહ્યું, પરંતુ તે લોકોએ કહ્યું કે આજે તેઓ તેમને સળગાવી દેવાના છે. તેણીએ ગામના લોકોને કેરોસીન અને પેટ્રોલ ઢોળતાં જોયા અને તેઓ બધાએ આગ પકડી લીધી. તેના પગ અને હાથ પર દાઝની ઈજાઓ થઈ હતી. તેના પુત્ર આફતાબને પણ દાઝની ઈજાઓ થઈ હતી. તેની પુત્રી આશિયાનાબાનુને પણ દાઝની ઈજાઓ થઈ હતી અને પોલીસ આવી તેમને બહાર કાઢીને મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલ લઈ ગઈ હતી. ત્યાં પોલીસએ ૨ તારીખે તેમનું નિવેદન લીધું હતું. તેની પુત્રી આશિયાનાબાનુનું મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલ લઈ જતાં માર્ગમાં મૃત્યુ થયું હતું. અંત્યવિધિની વિધિઓ કર્યા મુદ્દા નં. તે વિજાપુર ખાતે પોતાના પિતૃગૃહે ગઈ હતી, જ્યાં તે બે મહિના રહી હતી. સંયુક્ત તપાસ દળે સતનગર ખાતે તેનું નિવેદન નોંધ્યું હતું.

તેણીએ વાક્ય આપ્યું છે કે મહેમૂદમિયાના ઘરમાં સળગતા ચીથરાં, પેટ્રોલ અને કેરોસીન ફેંકવામાં આવ્યાં હતાં. તેણીએ વધુમાં વાક્ય આપ્યું છે કે પોતાના નામો પોલીસને આપ્યા તેને ઘણો સમય થઈ ગયો હતો અને તે લોકોના ચહેરા પરથી ઓળખતી હતી. આ સાક્ષીએ કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસને કચરાભાઈ ત્રિભાભાઈ તરીકે, ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈને મથુરભાઈ તરીકે, રમેશભાઈ બળદેવભાઈ તરીકે ઓળખ્યા છે. તેણીએ અશ્વિનભાઈ બળદેવભાઈને પણ ઓળખ્યા છે, જોકે તેને તેમનું નામ યાદ નથી. તેણીએ ડાહ્યા ાભાઈ વણા ાભાઈને પણ ઓળખ્યા છે, પરંતુ તેમનું નામ યાદ નથી. તેણીએ બાબુભાઈ કાંજીદાસને ચહેરાથી ઓળખ્યા છે, પરંતુ તેમનું નામ યાદ નથી. તેણીએ દિનેશભાઈ બળદેવભાઈને પણ ચહેરાથી ઓળખ્યા છે, પરંતુ તેમનું નામ યાદ નથી. પટેલ રમેશભાઈ કાંજીભાઈની બાબતમાં પણ આવું જ છે, જેમને તેણીએ ચહેરાથી ઓળખ્યા છે, પરંતુ તેમનું નામ યાદ નથી. તેણીએ વાક્ય આપ્યું છે કે આશિયાનાબાની અંત્યેષ્ટિ મહેસાણામાં કરવામાં આવી હતી. જીપ સળગી ગઈ હતી અને આશરે રૂ. ૨૫,૦૦૦/–ની તેની આભૂષણો તથા રૂ. ૫૦,૦૦૦/– રોકડ લૂંટી લેવામાં આવી હતી.

૪૨.૧ સાક્ષીની જુબાની ી દરમિયાન, પોલીસ દ્વારા નોંધવામાં આવેલા ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના પૂર્વ નિવેદન તથા એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધવામાં આવેલા ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ના નિવેદન અંગે તેને વિરોધાભાસિત કરવામાં આવી છે; જેમાં જુબાની ી દરમિયાન તેણે સ્વીકાર્યું હતું કે પોલીસ દ્વારા ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે કહ્યું હતું કે તેમનું ઘર કાચું ઘર હોવાથી તથા મહેમૂદમિયા નું ઘર પાકું

ઘર હોવાથી તેઓ સુરક્ષિત રહેશે, અને તે જ આશયથી તે પોતાના ત્રણ બાળકો, પોતાની સાસુ શરીફાબીબી તથા પોતાની નણંદો સાથે મહેમૂદભાઈના ઘરની અંદર છુપાઈ ગઈ હતી. ત્યારબાદ ં. તેણે સ્વેચ્છાએ જણાવ્યું હતું કે તેની સાસુ તેમની સાથે નહોતી. વિરોધાભાસ એ બાબતે ઉપસ્થિત કરવામાં આવ્યો છે કે સાક્ષીએ પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તથા એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ના પોતાના પૂર્વ નિવેદનોમાં આ કહ્યું નહોતું કે તેણે તેમને પેટ્રોલ, કેરોસિન તથા સળગતા ચીથરા ફેંકતા જોયા હતા, જેના કારણે તેઓ મદદ માટે બૂમો પાડવા લાગ્યા હતા, પરંતુ કોઈ તેમની મદદે આવ્યું નહોતું; તેથી તેમણે પટેલોને તેમને જવા દેવા કહ્યું હતું, તેમ છતાં તેમણે કહ્યું હતું કે આજે તેમને જીવતા સળગાવવામાં આવશે, અને તેણે પોતાના ગામના લોકોને અંદર કેરોસિન, પેટ્રોલ ફેંકતા જોયા હતા અને તેમાંના બધા સળગી ઊઠ્યા હતા. ઉપરોક્ત સંદર્ભિત પૂર્વ નિવેદનોમાં વધુ એક વિરોધાભાસ એ રીતે ઉપસ્થિત કરવામાં આવ્યો છે કે તેણે કોઈપણ આરોપીને જોયા હોવાનું કહ્યું નહોતું. વધુ એક વિરોધાભાસ એ રીતે ઉપસ્થિત કરવાનો પ્રયત્ન કરવામા આવ્યો છે કે પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે કહ્યું હતું કે તેઓ મહેમૂદભાઈના ઘરે આવ્યા હતા અને તેમણે અંદરથી દરવાજા બંધ કરી દીધા હતા, ત્યારબાદ ં. ગામના પટેલો તથા હિંદુ સમુદાયના અન્ય લોકો જોરથી બૂમો પાડવા લાગ્યા હતા કે "મિયાઓ પર કેરોસિન છાંટો અને તેમને સળગાવો" તથા તેમણે તેમનું ઘર સળગાવી દીધું હતું, જેના કારણે તેણે તેમની અવાજ પરથી તેમની ઓળખ કરી હતી; જોકે આ વિરોધાભાસ તેમની અવાજ પરથી થયેલી ઓળખની હદ સુધી જ મર્યાદિત છે. વધુ

એક વિરોધાભાસ એ રીતે ઉપસ્થિત કરવામાં આવ્યો છે કે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ તથા ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનોમાં તેણે એવું કહ્યું નહોતું કે તેણે પોતાના ગામના લોકોને કેરોસિન તથા પેટ્રોલ ફેંકતા જોયા હતા. જુબાની ી દરમિયાન બહાર આવ્યું છે કે તેઓ મહેમૂદમિયા ના ઘરમાં બે કલાક સુધી રહ્યા હતા. તેમના સિવાય, રૂખસાનાબીબી, સાયરાબાનુ, સાહિનબાનુ, ફરીદાબાનુ, મુમતાઝબીબી, મહમૂદા, અચ્યુભભાઈ વગેરે મહેમૂદમિયા ના ઘરની અંદર હતા. એ પણ બહાર આવ્યું છે કે ઘટનાકાળ દરમિયાન પથ્થરમારો થયો હતો. પથ્થરમારાના સમયે તેઓ પોતાના ઘરમાં હતા. તેણે એ સૂચનાનો ઇનકાર કર્યો છે કે મહેમૂદભાઈના ઘરે ગયા પછી તેમણે દરવાજા અને બારીઓ બંધ કરી દીધી હતી. તેણે કહ્યું છે કે જ્યારે તેઓ મહેમૂદભાઈના ઘરમાં હતા, ત્યારે આગના કારણે ધુમાડો હતો. તેણે એ પણ કહ્યું છે કે તે મહેમૂદભાઈના ઘરની અંદર બેહોશ થઈ ગઈ નહોતી. તેણે કહ્યું છે કે મહેમૂદભાઈના ઘરના દરવાજા બંધ હતા, પરંતુ તાળાં મારવામાં આવ્યા નહોતા અને બારીઓ ખુલ્લી હતી. તે સમયે એક હજારથી પંદરસો માણસોની ભીડે મહેમૂદભાઈનું ઘર ઘેરી લીધું હતું. ભીડના સભ્યો મહેમૂદભાઈના ઘરમાં પ્રવેશ્યા નહોતા. તેણે દરવાજા અને બારીઓ બંધ કરવાનો પ્રયાસ કર્યો નહોતો. તેણે એ સૂચનાનો ઇનકાર કર્યો છે કે તે બારીઓ ખુલ્લી હોવાનું માત્ર એટલા માટે કહી રહી છે કે તે આરોપીઓને ઓળખવા માગે છે. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં તેણે કહ્યું હતું કે તેમણે બંધ કરેલી ઘરની બારીઓ પર એક પછી એક પથ્થરમારો થતો હતો. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તેણે જેમને ઓળખ્યા હતા તે આરોપીઓની ઓળખપરેડ કરાવવામાં આવી નહોતી. તેને એક સૂચન કરવામાં આવ્યું હતું કે તે નાજીર

મહમ્મદના ઘરમાં હતી, જ્યાં તેને દાઝવાના ઈજાઓ થઈ હતી, જેને તેણે નકારી કાઢ્યું છે.

૪૨.૨ તપાસ અધિકારી (પોલીસ)ની પરખપૃચ્છામાંથી રેકોર્ડ પર આવ્યું છે કે આ સાક્ષીએ, પોતાના ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં, રાત્રે આશરે ૧૧:૩૦ થી ૧૨ વાગ્યાની વચ્ચે ટોળું આવ્યું હતું તેમ જણાવ્યું નહોતું. એક ચૂક દર્શાવવામાં આવી છે કે આ સાક્ષીએ પોતાના ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં એવું જણાવ્યું નહોતું કે તેણે સૌને જોયા હતા, તેઓ કેરોસીન, પેટ્રોલ અને સળગતા ચીંથરા ફેંકી રહ્યા હતા, ત્યારબાદ ં. તેઓ "બચાવો બચાવો" બૂમ પાડવા લાગ્યા હતા, પરંતુ તેમને મદદ કરવા કોઈ આવ્યું નહોતું. તેથી, તેમણે પટેલ લોકોને તેમને છોડી દેવા કહ્યું, તેમ છતાં તેમણે કહ્યું હતું કે આજે તેઓ તેમને સળગાવી દેવાના હતા. તેણે ગામલોકોને કેરોસીન અને પેટ્રોલ ઢોળતા જોયા હતા અને તેઓ બધા સળગવા લાગ્યા હતા. તપાસ અધિકારીની સાક્ષીમાંથી આગળ એ પણ બહાર આવ્યું છે કે આ સાક્ષીએ કોઈપણ આરોપીની ઓળખ કરી હોવા અંગે અથવા મહેમૂદમીયાના ઘરમાંથી આરોપીઓને જોયા હોવા અંગે કંઈપણ જણાવ્યું નથી.

૪૨.૩ ફ.ફ.પ.સા. –૧૧૦, તપાસ અધિકારી (પોલીસ)એ સ્વીકાર્યું છે કે આ સાક્ષીએ તેની સર–તપાસ માં જણાવેલા નામોમાંથી અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈને છોડીને, ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજના પોતાના નિવેદનમાં તેણે અન્ય કોઈનું નામ લીધું નથી. તપાસ અધિકારીએ આગળ જણાવ્યું છે કે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજના

તેના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ કહ્યું હતું કે તેઓ મહેમૂદમિયાના ઘરમાં અંદર આવ્યા હતા અને તેમણે અંદરથી બધી બારીઓ–દરવાજા બંધ કરી દીધા હતા અને ત્યારબાદ ં. પટેલો તથા હિન્દુ સમુદાયના અન્ય લોકો ઊંચે અવાજે બૂમો પાડી રહ્યા હતા કે "મિયાઓ પર કેરોસિન છાંટો અને તેમને સળગાવી નાખો અને તેમના ઘરોને પણ સળગાવી નાખો", જેના કારણે .... તેણીએ અવાજ પરથી ઓળખ કરી હતી (વિસંગતિ અવાજની હદ સુધી છે). તેમણે બારીઓમાંથી પેટ્રોલ અને સળગતા ચીંથરા ફેંક્યા હતા અને તેઓ બોલી રહ્યા હોવાથી, તેણીએ તેમના અવાજ પરથી તેમને ઓળખ્યા હતા (વિસંગતિ અવાજની હદ સુધી છે). તપાસ અધિકારીએ આગળ સ્વીકાર્યું છે કે તેની સમક્ષ ફરિદાબીબીએ કોઈને જોયા હોવા અંગે કોઈ નિવેદન આપ્યું નથી.

૪૨.૪ ફ.ફ.પ.સા. –૧૧૨, તપાસ અધિકારી (એસઆઈટી), ની પ્રતિપરીક્ષા પરથી એવું બહાર આવ્યું છે કે ૧૧મી જૂન, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં, આ સાક્ષીએ આરોપીઓ પૈકી કોઈને પણ જોયા હોવા અંગે કંઈપણ જણાવ્યું નથી.

૪૨.૫ અપીલકર્તા/આરોપીઓ તરફના વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી છે કે આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેના સસરા બાચુમિયા દ્વારા પૂછવામાં આવતા, આ સાક્ષી તેની બે નણંદો ફિરોઝાબાનુ અને ફરજાનાબાનુ, પુત્રી આશિયાનાબાનુ તથા પુત્ર આફતાબ સાથે મહમૂદમિયાના ઘરમાં ગઈ હતી; જોકે, નીચે દર્શાવાયેલા કારણોસર આ દાવો સાચો નથી: –

૧. કે તેમના સસરા બચુમિયા દ્વારા સમગ્ર નિવેદનમાં આ સાક્ષી દ્વારા જણાવવામાં આવેલી આવૃત્તિનું સમર્થન થતું નથી; ૨. જો કે તેણી કહે છે કે આ ઘટનામાં મહેમૂદમિયાના ઘરની અંદર તેના પગ અને હાથ પર દાઝાના ઘા થયા હતા, તેમ છતાં તેણીએ આ પ્રકારની ઈજાઓ કેવી રીતે થઈ તેની બાબતે ડૉક્ટરને કોઈ ઈતિહાસ આપ્યો નથી; ૩. અફતાબને થયેલી દાઝાની ઈજાઓ બાબતનું તેનું નિવેદન કોઈપણ તબીબી પુરાવાથી સમર્થિત નથી. તેની બન્ને નણંદો મહેમૂદમિયાના ઘરની અંદર હતી તેમ કહેવામાં આવ્યું હતું, પરંતુ તેમને કોઈ ઈજા થઈ હતી તે દર્શાવતું કોઈ સામગ્રી નથી અને કોઈ તબીબી પ્રમાણપત્રો પણ રજૂ કરવામાં આવ્યા નથી; ૪. જો કે જણાવવામાં આવ્યું છે કે આ સાક્ષીની એક પુત્રી શાહીનાબાનુ તેની માતા સાથે મહેમૂદમિયાના ઘરની અંદર ગઈ હતી, તેમ છતાં ઘટનાપછી તે ક્યાં હતી અને તેની સાથે શું બન્યું તેની બાબતે આગળ કોઈ સ્પષ્ટીકરણ આવતું નથી; ૫. આ સાક્ષીનો એ દાવો કે તેણે પટેલ સમુદાયના લોકોને તેમને જવા દેવા વિનંતી કરી હતી અને તેના જવાબમાં તેમણે કહ્યું હતું કે તેમને જીવતા સળગાવી દેવામાં આવશે, સ્પષ્ટપણે મનઘડંત છે અને ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ અથવા ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ની કોઈપણ નિવેદનમાં તેણી દ્વારા જણાવવામાં આવ્યું નથી; અને ૬. આ સાક્ષીને કોઈ અન્ય સ્થળે અને કોઈ ભિન્ન રીતે ઈજાઓ થઈ હોવાની સંભાવના નકારી શકાય તેમ નથી.

૪૨.૬ આ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે જ્યારે આ સાક્ષીએ ઘટનાઓના ક્રમ અને

સમયને વધુ સુઘડ બનાવવાનો પ્રયાસ કર્યો, ત્યારે "શેખ મહોલ્લાના ખૂણે ત્રણ મકાનો" કહેવામાં "શેખ મહોલાના ખૂણે ત્રણ ગલ્લા"ની જગ્યાએ વર્ણન કરતાં સ્પષ્ટ ભૂલ પ્રવેશી ગઈ, અને સમય અંગેનો આ ફેરફાર દેખીતી રીતે સાક્ષીને શીખવાડવામાં આવ્યો છે. આ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષી એક સિવાય કોઈપણ આરોપીનું નામ લેતી નથી અને અનુકૂળ રીતે કહે છે કે તે આરોપીને ચહેરાથી ઓળખી શકે છે. આ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આવી ઓળખ પર આધાર મૂકવો જોખમી છે, કારણ કે સાક્ષીએ પોતાની બંને નિવેદનોમાં એક સિવાય કોઈ આરોપીનું નામ લીધું નથી, અને તેથી તે અદાલતમાં હાજર કોઈપણ આરોપીને સૂચવી શકે છે તથા નામ લેવાયેલા વ્યક્તિઓની ઓળખ કરવાની કસરતથી, તે પણ આઠ વર્ષ પછી, બચી શકે છે. આ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે તપાસ એજન્સીઓ સમક્ષ આ સાક્ષીએ આપેલા નિવેદનો સાક્ષીએ અદાલત સમક્ષ આપેલા નિવેદનોથી બહુ જ ભિન્ન છે, જેમાં પોલીસ દ્વારા ગોળીબાર થવાની હકીકત સહિત અગત્યની હકીકતોમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો છે. આ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષીએ પહેલી વાર અદાલત સમક્ષ આ રીતે વલણ આપ્યું છે કે તેણે મહેમૂદમિયાના ઘરમાંથી આરોપીઓને જોયા હતા, જ્યારે ફરિયાદ પક્ષનો કેસ તો એ છે કે દરવાજા અને બારીઓ અંદરથી બંધ હતા.

<u>૪૨.૭ વિશ્લેષણ:</u> આ સાક્ષીના સાક્ષ્ય સંબંધે, સાક્ષીનું કહેવું છે કે જ્યારે મહેમૂદમિયાના ઘરને આગ લગાડવામાં આવી હતી, ત્યારે તે સમયે તે મહેમૂદમિયાના ઘરની અંદર હતી. ઘટનાક્રમ દરમિયાન સાક્ષીને ઈજાઓ પહોંચી હતી, જે હકીકત

તબીબી પ્રમાણપત્ર (આંક–૧૮૯)થી સમર્થિત થાય છે, જેમાં દર્શાવાયું છે કે આ સાક્ષીએ "દંગા દરમિયાન દાઝ્યા"નો ઇતિહાસ આપ્યો હતો. તેણીના બંને પગ, ઘૂંટણ અને પગના પંજા પર તથા ચહેરા પર આંશિકરૂપે પ્રથમથી દ્વિતીય અને તૃતીય ડિગ્રીના દાઝા થયા હતા, અને અંદાજે ૧૫% દાઝ્યા હતા. પ્રમાણપત્રમાં વધુમાં દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે દર્દીને ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સવારે ૮:૦૦ વાગ્યે દાખલ કરવામાં આવી હતી અને એફ.ટી.એસ. દ્વારા તપાસી સારવાર આપવામાં આવી હતી; મુદ્દા નં. માં ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સાંજે ૬:૩૦ વાગ્યે તબીબી સલાહ વિરુદ્ધ રજા આપવામાં આવી હતી. આમ, રેકોર્ડ પર ઉપલબ્ધ પુરાવા દર્શાવે છે કે આ સાક્ષીને તેના પગ, છાતી અને ચહેરા પર આંશિકરૂપે વિવિધ ડિગ્રીના દાઝાના ઘા થયેલા હતા. સાક્ષીની પુત્રી અશિયાના ને ઘટના દરમિયાન ગંભીર દાઝાના ઘા થયા હતા અને તેણીને થયેલી ઈજાઓના પરિણામે તેનું મૃત્યુ થયું હતું. સાક્ષીએ પોતાના સાક્ષ્યમાં, જ્યારે તેઓ મહેમૂદમિયાના ઘરમાં અંદર ગયા ત્યારે અશિયાનાબાનુ અને આફતાબ પોતાનાં સાથે હતા તેમ ઉલ્લેખ કર્યો છે. તેથી, અપીલકર્તા–દોષિતોના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા જોરશોરથી દલીલ કરવામાં આવી છે કે સાક્ષીએ પોતાની અન્ય પુત્રી સાહીનાબાનુની હાજરીનો કોઈ ઉલ્લેખ કર્યો નથી અને તેથી, ઘટનાના સમયે સાહીનાબાનુ ક્યાં હતી તેનું કોઈ સ્પષ્ટીકરણ સામે આવતું નથી. આ બાબતમાં, ફ.ફ.પ.સા. ૫૫ – આશિકહુસેન બાચુમિયા શેખ, જે આ સાક્ષીના પતિ છે, તેમણે મૌખિક પુરાવામાં જણાવ્યું છે કે ઘટનાના સમયે ત્રણેય બાળકો તેની સાથે હતાં. આ સાક્ષીએ કોઈ સ્પષ્ટ નિવેદન આપ્યું નથી કે સાહીનાબાનુ તેની સાથે નહોતી. એવું જણાય છે કે હકીકતો વર્ણવતી વખતે તેણી પોતાની મુખ્ય તપાસમાં સાહીનાબાનુની

હાજરીનો ઉલ્લેખ કરવાનું ભૂલી ગઈ હતી. આ સાક્ષીની જરુરી પૂછપરછ દરમિયાન તેણીએ સ્વીકાર્યું છે કે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ની પોતાની નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે ડર લાગવાને કારણે અને તેમનું ઘર કાચું ઘર હોવાથી તથા મહોલ્લામાં રહેતા મહેમૂદભાઈનું ઘર પાકું ઘર હોવાથી, તેઓ સુરક્ષિત રહેશે તે આશયથી તે અને તેના ત્રણેય બાળકો, તેની સાસુ શરીફાબાનુ તથા તેની બંને નણંદો, સૌએ મહેમૂદમિયાના ઘરની અંદર છુપાઈ ગયા હતા. આ સાક્ષીની જરુરી પૂછપરછ દરમિયાન બહાર આવ્યું છે કે તેઓ અંદાજે બે કલાક સુધી મહેમૂદમિયાના ઘરની અંદર હતાં. તેમના સિવાય રુક્ષનબીબી, સાયરાબાનુ, સાહીનબાનુ, ફરીદાબાનુ, મુમતાઝબીબી, મહેમૂદા, અયૂબભાઈ વગેરે હાજર હતાં. ઘટનાના સમયે પથ્થરમારો થઈ રહ્યો હતો અને તે સમયે તેઓ ઘરમાં હતાં. આમ, છતાં સાક્ષીએ પોતાની મુખ્ય તપાસમાં સાહીનાબાનુનું નામ જણાવવાનું ભૂલી ગઈ હતી, પરંતુ બચાવપક્ષે તેની જરુરી પૂછપરછમાં એવો સ્વીકાર બહાર લાવ્યો છે કે તે પોતાની ત્રણ સંતાનો સાથે મહેમૂદમિયાના ઘરની અંદર છુપાઈ હતી. જોકે, આ સાક્ષીએ પોતાની મુખ્ય તપાસમાં કોઈ આરોપીનું નામ લીધું નથી અને પ્રથમ વખત અદાલતમાં તેમના નામ લીધા વિના ઘણા આરોપીઓને ઓળખ્યા છે. તેથી, આ સાક્ષીનો પુરાવો નબળા પ્રકારના પુરાવા તરીકે ગણાશે. અપીલકર્તા/આરોપીઓના વિદ્વાન વકીલે આ સાક્ષીની મહેમૂદમિયાના ઘરમાં હાજરીને જ પડકાર આપી છે, આ આધાર પર કે આગને કારણે ધુમાડો અને કાર્બનના કણો થતા કાર્બન મોનોક્સાઈડ શ્વાસનળીમાં પ્રવેશવાની શક્યતા રહે છે, અને તેથી કોઈપણ વ્યક્તિનો જીવતો બહાર આવવો શક્ય નથી. મહેમૂદમિયાના ઘરની અંદર કોઈ જીવતો રહી શક્યો હોત કે નહીં, તેનું મૂલ્યાંકન

રેકોર્ડ પર રહેલા પુરાવાની સમગ્રતા પર વિચાર કરતી વખતે આગળ ચર્ચવામાં આવશે.

૪૩. આંક ક૩૭ ખાતે ફ.ફ.પ.સા. –૭૫ ફિરોઝાબાનું બચુમિયા શેખની તપાસ કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે તે સરદારપુરા ી વતની છે અને ઘટનાના સમયે તે પોતાના માતા–પિતા સાથે રહેતી હતી. તેના પિતા એસ.ટી.ના ડ્રાઈવર તરીકે ફરજ બજાવતા હતા અને ઘટનાના પૂર્વે નિવૃત્ત થઈ ગયા હતા. તેના બે ભાઈઓ છે, જેમાંથી આશિકહુસૈન પરણિત છે અને તેની પત્નીનું નામ ફારિદાબાનું છે તથા તેને બે દીકરીઓ, એટલે કે, અશિયાનાબાનું અને સૈનાબાનું છે અને તેમનો પુત્ર આફતાબહુસૈન છે. ઘટનાના સમયે તેનો નાનો ભાઈ મહમ્મદસત્તાર અપરિણીત હતો અને તેઓ સૌ સાથે રહેતા હતા. તેઓ છ બહેનો છે અને ઘટનાના સમયે તેમાથી ચાર બહેનો પરણિત હતી અને પોતાના સાસરિયાંમાં રહેતી હતી. ઘટનાના સમયે તેણે પોતાના પતિ સાથે છૂટાછેડા લીધા હતા અને તેથી છેલ્લા પાંચ વર્ષથી તે સરદારપુરા ા શેખવાસ ખાતે પોતાના પિતાના ઘરે રહેતી હતી. તેનો ભાઈ આશિકહુસૈન જીપ ચલાવતો હતો. હાલમાં તે પરણિત છે અને જુહાપુરામાં રહે છે. તેણીએ નિવેદન આપ્યું છે કે સરદારપુરામાં મુસ્લિમોના અંદાજે સો ઘરો હતા અને શેખવાસમાં આશરે વીસ ઘરો હતા, જ્યાં શેખો રહેતા હતા.

૪૩.૧ તેમના આઠ વર્ષ પૂર્વે ગોધરા ખાતે ટ્રેનને આગ ચાંપવાની ઘટના બની હતી અને બીજા દિવસે તેમના ગામમાં ઓરડાઓ સળગાવી દેવામાં આવ્યા હતા તથા

ત્રીજા દિવસે તેમની મોહલ્લા પર હુમલો કરવામાં આવ્યો હતો. સાંજે ૦૯:૩૦ વાગ્યે, તેમના મોહલ્લાના ઓરડાઓ તેમના ગામના પટેલો દ્વારા સળગાવી દેવામાં આવ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. પોલીસ આવી અને ટોળું વિખેરાઈ ગયું. તેમણે વધુમાં સાક્ષી આપી છે કે ૧૧:૦૦ થી ૧૧:૩૦ પછી ફરીથી લગભગ એક હજારથી એક હજાર પાંચસો જેટલા માણસો આવ્યા અને સૌપ્રથમ ઘરોને સળગાવવાનું શરૂ કર્યું, ત્યારબાદ ં. તેમામાં તોડફોડ શરૂ કરી અને ત્યારપછી પથ્થરમારો શરૂ કર્યો. તેમના પિતાએ કહ્યું કે મહેમૂદમિયાના ઘરમાં સ્લેબ છે, સ્ત્રીઓ અને બાળકોને અંદર બંધ કરી દેવા જોઈએ, અને તેથી તેમના પિતાના કહેવાથી તેઓ પાકા ઘરમાં અંદર ગયા હતા. તેઓ, તેમની બહેન ફરજાના, તેમની ભાભી ફરીદા, તેમની પુત્રીઓ અશિયાના, સાયના અને પુત્ર આફતાબ મહેમૂદમિયાના ઘરમાં ગયા હતા. જતા સમયે તેમણે ત્રણ વ્યક્તિઓ, એટલે કે, રઘુ રેવા, ડાહ્યા ા વરવા અને ગોર્ધનભાઈ ગણેશભાઈને જોયા હતા. તેમને રૂમની અંદર બંધ કરી દેવામાં આવ્યા મુદ્દા નં. , હિંદુ લોકોએ બારીના સળિયા તોડી નાખ્યા હતા અને અંદર કેરોસીન તથા પેટ્રોલ ઢાળી દીધું હતું અને લોકો રૂમની અંદર બળવા લાગ્યા હતા તથા ચીસો પાડવા લાગ્યા હતા. મુદ્દા નં. માં, ૨ વાગ્યે પોલીસ આવી અને તેમને બહાર કાઢ્યા હતા. ઉક્ત ઘટનામાં, અઠ્ઠાવીસ વ્યક્તિઓ બળીને મૃત્યુ પામ્યા હતા અને અન્ય લોકો ઈજાગ્રસ્ત થયા હતા, જેમાંથી તેમની ભાભી ફરીદા, તેમની બહેન ફરજાના, સાહીનબાનુ, અયૂબમિયા રસૂલમિયા, બશીરાબીબી બચુમિયા, ફરીદાબાનુ સફીમોહમ્મદ, રુખસાનાબાનુ, ઈબ્રાહીમમિયા રૂમમાંથી સલામત રીતે બહાર આવી ગયા હતા. તેમની ભાભી ફરીદાને પગમાં દાઝના ઘા થયા હતા અને

રુખસાનાબાનુના માથામાં પથ્થર વાગ્યો હતો. બશીરાનબીબી બચુમિયા પણ ઈજાગ્રસ્ત થયા હતા અને તેમની બહેન ફરજાનાને પગમાં પથ્થર વાગ્યો હતો; તેમના ભત્રીજા આફતાબને હાથ અને કોણીમાં દાઝના ઘા થયા હતા. ત્યાં આવેલી પોલીસએ દરવાજો ખોલી તેમને બહાર કાઢ્યા હતા. જ્યારે પોલીસએ દરવાજો સંભાળ્યો ત્યારે અંદરથી કરંટ હતો અને પોલીસે રાઈફલ વડે તાર તોડી નાખ્યો હતો, જે તાર નાતુ પવારના ઘરેથી આવતો હતો. ત્યારબાદ ં. , પોલીસે તેમને મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલમાં લઈ ગયા હતા અને માર્ગમાં તેમની ભત્રીજી અશિયાનાનું અવસાન થયું હતું. મહેસાણામાં તેમને સિવિલ હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. , પોલીસે તેમને કહ્યું હતું કે જ્યાં તેમના સગાંસંબંધીઓ હોય ત્યાં તેમને મોકલી આપશે, અને તેથી તેઓ વિજાપુર તેમની પિતૃપક્ષીય કાકીજીના ઘરે ગયા હતા. તેમનું નિવેદન બીજા દિવસે મહેસાણા સિવિલમાં નોંધાયું હતું. તેઓ અને તેમના ભાઈ સત્તાર સુરક્ષિત હતા અને અન્ય લોકોને ઈજા પહોંચી હતી. પોલીસે તેમને પૂછ્યું હતું કે શું તેમણે કોઈ હુમલાખોરને જોયો હતો અને તેમણે પોલીસને નામો આપ્યા હતા. તેમણે સાક્ષી આપ્યું છે કે તેમણે ટોળામાં અંબારામ કાપુર, કચરા ત્રિભા, રોહિતકુમાર રામનભાઈ અને રામન ગણેશને જોયા હતા અને બાકીના લોકો વિશે તેઓ અજાણ હતા. જ્યારે તેઓ ઘરમાંથી બહાર આવ્યા ત્યારે તેમની જીપ, જે કમાન્ડર જીપ હતી, તેમાં આગ લગાવી દેવામાં આવી હતી, જે તેમણે જોઈ હતી. તેઓ તેને તોડી રહ્યા હતા અને કેરોસીન ઢાળી દેશળી પ્રગટાવી હતી; તે સમયે તેમણે ચારથી પાંચ લોકોને જોયા હતા. ત્યારબાદ ં. , જતા સમયે તેમણે ઉપરોક્ત ત્રણ વ્યક્તિઓને જોયા હતા. તેઓ એક મહિનો વિજાપુર રહ્યા હતા અને ત્યાંથી

તેઓ હિંમતનગર કેમ્પ ખાતે પાનપુર ગયા હતા. ત્યારબાદ ં. , તેઓ સાતનગર ગયા હતા. સીટીએ સાતનગર ખાતે તેમનું નિવેદન કયા તારીખે નોંધ્યું હતું તે તેમને યાદ નથી. તેમણે વધુમાં સાક્ષી આપ્યું છે કે મહેમૂદમિયાના ઘરની ઘટનામાં મૃત્યુ પામેલા અઠ્ઠાવીસ વ્યક્તિઓને મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા, જ્યાં તેમનું પોસ્ટમોર્ટમ કર્યા મુદ્દા નં. તેમની દફનવિધિ કરવામાં આવી હતી અને ઈજાગ્રસ્ત લોકોને સારવાર આપવામાં આવી હતી. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે તેઓએ ટોળામાં જોયેલી વ્યક્તિઓને ઓળખી શકે છે અને અંબાલાલ મગન કાપુરને ઓળખી છે તથા રવિકુમાર અમૃતભાઈને રોહિતકુમાર રામનલાલ પ્રજાપતિ તરીકે ખોટી રીતે ઓળખ્યા છે. તેમણે અશ્વિનભાઈ જગાભાઈ અને રામનભાઈ ગણેશભાઈને પણ ઓળખ્યા છે. તેમણે કચરાભાઈ ત્રિભોવનભાઈને કચરા ત્રિભા તરીકે ઓળખ્યા છે. તેમણે ગોર્ધનભાઈ રેવાભાઈને ડાહ્યા ાભાઈ વરવભાઈ તરીકે ઓળખ્યા છે. આમ, સાક્ષીએ તેમના દ્વારા નામિત ત્રણેય વ્યક્તિઓ, એટલે કે, અંબાલાલ મગન કાપુર, કચરાભાઈ ત્રિભોવનભાઈ અને રામનભાઈ ગણેશભાઈને ઓળખી છે.

૪૩.૨ આ સાક્ષીની પ્રતિપરીક્ષા દરમિયાન એવું બહાર આવ્યું છે કે તેના ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૨૨ મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં તેણે પ્રજાપતિ રમણભાઈ ગણેશભાઈનું નામ લીધું નથી. તેના ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૨૨ મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનો બાબતે તેની પ્રતિપરીક્ષા દરમિયાન કેટલીક ચૂકછટ બહાર લાવવામાં આવી છે. એવો વિરોધાભાસ બહાર લાવવામાં આવ્યો છે કે જ્યારે જીપને આગ લગાવવામાં

આવી હતી ત્યારે તેણે ભીડમાં અંબારામ કપૂર, કચરા ત્રિભા, રોહિતકુમાર રમણભાઈ અને રમણ ગણેશને જોયા હતા તેમ તેણે કહ્યું નથી. સાક્ષીએ આ વાતનો ઈનકાર કર્યો છે કે તેના ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૨૨ મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં તેણે કચરા ત્રિભાનું નામ લીધું નહોતું અને તેના ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં તેણે અશ્વિનભાઈ જગાભાઈનું નામ લીધું નહોતું. તેની પ્રતિપરીક્ષા દરમિયાન એવું બહાર આવ્યું છે કે ૧૧:૩૦ના સમયે ઘટના બની ત્યારે તે પોતાના ઘરમાં હતી અને તેણે ભીડના અવાજો સાંભળ્યા હતા. તેણે જણાવ્યું છે કે અવાજો સાંભળ્યા પછી તેઓએ ઘરના દરવાજા બંધ કરીને અંદર ગયા નહોતા. તેને ખબર પડી હતી કે હિંદુઓની ભીડ તેમને મારવા આવી હતી અને ભીડના અવાજો સાંભળીને તેઓ ચૌપાલમાં બહાર આવ્યા હતા કે કયા લોકો હતા તે જોવામાં આવે. તેણે જણાવ્યું છે કે લગભગ એક હજારથી એક હજાર પાંચસો જેટલા લોકો મહાદેવની દિશાથી આવ્યા હતા અને ભીડે સૌથી પહેલાં ગલ્લાઓને આગ લગાવી હતી. ગલ્લાઓને આગ લગાવતી વખતે તેઓએ ઘરના અંદર જવાનો પ્રયાસ કર્યો નહોતો. તેઓ ડરી ગયા હતા. તેણે જણાવ્યું છે કે તેમના ઘરના પાછળના ભાગેથી ભાગી જવું શક્ય નહોતું. તેણે જણાવ્યું છે કે તેના ઘર અને મહમૂદમિયાના ઘરની વચ્ચે ચારથી પાંચ ઘર છે અને મહમૂદમિયાના ઘરની પાછળ ફ.પ.સા. કચરો ઠાલવવાનું સ્થળ છે અને ડાબી બાજુ કબ્રસ્તાન છે. જ્યારે ભીડે ગલ્લાઓને આગ લગાવી હતી ત્યારે તેઓ ત્યાં ત્રણ મિનિટ ઊભા રહ્યા હતા. ભીડ લગભગ ૨૦થી ૨૫ ફૂટના અંતરે હતી, તે સમયે તેઓ મહમૂદમિયાના ઘેર ગયા હતા. તેણે પ્રથમવાર પોતાના ઘરના ચૌપાલ પાસે ૨૦થી ૨૫ ફૂટના અંતરે ભીડ જોઈ હતી. તે સમયે તેમના પરિવારજનોને ઝડપથી ઘરમાંથી બહાર આવવા કહેવામાં

આવ્યું હતું. નજીકના ઘરો અને સામેની હારમાંના ઘરો બધા ખુલ્લા હતા. ભીડના લોકોએ તેને જોઈ હતી, પરંતુ તેમણે તેનો પીછો કર્યો નહોતો અને તેને પકડી નહોતી. જીપને આગ લગાવવામાં આવી ત્યાં સુધી તે ઘરમાં જ હતી અને તેણે જીપને સળગાવવામાં આવતી જોઈ હતી. જ્યારે જીપને આગ લગાવવામાં આવી રહી હતી ત્યારે તે ૧૦થી ૧૫ ફૂટના અંતરે હતી અને તે સમયે મહમૂદભિયાના ઘેર જતી વખતે કોઈએ તેને પકડી નહોતી. એક હજારથી એક હજાર પાંચસો લોકોની ભીડ એક જ દિશાથી, એટલે કે મહાદેવની દિશાથી આવી હતી અને ચારેય બાજુ ઘરો બળી રહ્યા હતા, ધુમાડો અને જ્વાળાઓ નીકળી રહી હતી. તે મહમૂદભિયાના ઘરમાં ગઈ ત્યારે અંદાજે ત્રીસથી ચાલીસ લોકો હતા. મહમૂદભિયાના ઘરમાં અંદર ગયા પછી તેણે દરવાજા અને બારીઓ બંધ કરી દીધી હતી અને તેઓ મહમૂદભિયાના ઘરમાં એકથી દોઢ કલાક સુધી રહ્યા હતા. તેણીએ આ સૂચનાનો ઇનકાર કર્યો છે કે તે મહમૂદભિયાના ઘરમાં નહોતી અને મહમૂદભિયાના ઘેર જતી વખતે તેણે આરોપીઓને જોયા હતા તેમ તે ખોટું જણાવી રહી હતી. તેણીએ આ સૂચનાનો પણ ઇનકાર કર્યો છે કે પછી વધુ આરોપીઓને ફસાવવાના હેતુથી તેણે વધુ લોકોને નામિત કર્યા હતા અને તેમના લોકોની પ્રેરણાથી મુદ્દા નં. માં વીજળી વિશેનું નિવેદન તૈયાર કરાવવામાં આવ્યું હતું. એવો વિરોધાભાસ બહાર લાવવામાં આવ્યો છે કે તેના ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં તેણે કચરા ત્રિભાનું નામ લીધું નહોતું અને તેના ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ તથા ૨૨ મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં તેણે રમેશભાઈ ગણેશભાઈનું નામ લીધું નહોતું. તેની પ્રતિપરીક્ષા દરમિયાન એવું બહાર આવ્યું છે કે તેના મોતીભાઇ આશિકહુસૈન તેના પિતાની પ્રેરણાથી તેમને મહમૂદભાઈના ઘરમાં છોડીને ગયા હતા.

૪૩.૩ તપાસ અધિકારી (પોલીસ)ની જુબાનીમાંથી આ રેકોર્ડ પર આવ્યું છે કે ૨૨ી માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેમના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ પ્રજાપતિ રમેશભાઈ ગણેશભાઈનું નામ લીધું નહોતું. અન્ય બાબતો ઉપરાંત એ બાબતનો પણ લોપ સાબિત થયો છે કે ૨૨ી માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેમના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ એવું જણાવ્યું નહોતું કે, તેથી, તેમના પિતાએ તેમને કહ્યું હતું તેમ, તેઓ પાકા ઘરમાં ગયા હતા. તેઓ, તેમની બહેન ફરજાના, તેમની ભાભી ફરીદા, તેમની (ફરીદા ની) પુત્રીઓ આશિયાના, સૈના તથા પુત્ર અફતાબ પણ મહમૂદભાઈના ઘરમાં અંદર ગયા હતા અને જતા વખતે તેમણે ત્રણ વ્યક્તિઓને જોયા હતા, જેમાંથી ડાહ્યા ◌ા વરવા અને ગોધનભાઈ ગણેશભાઈને તેમણે જોયા હતા. તપાસ અધિકારીએ સ્વીકાર્યું છે કે તેમની સમક્ષના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ ગોધનભાઈ ગણેશભાઈનું નામ લીધું નહોતું. તપાસ અધિકારીની જુબાની ◌ી દ્વારા વધુ એક લોપ પણ સાબિત થયો છે કે અદાલતમાં આપેલા નિવેદનના વિરુદ્ધ, તેમણે એવું જણાવ્યું નહોતું કે જ્યારે જીપ સળગી રહી હતી, ત્યારે તેમણે ભીડમાં અંબારામ કાપુર, કચરા ત્રિભા, રોહિતકુમાર રામનભાઈ અને રામન ગણેશને જોયા હતા. તપાસ અધિકારીની સાક્ષ્યમાંથી વધુમાં એવું પણ પ્રગટ થાય છે કે આ સાક્ષીએ તેમની સમક્ષ કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ અને અશ્વિનભાઈ જગાભાઈના નામ લીધા નહોતા.

૪૩.૪ તપાસ અધિકારી (એસ.આઈ.ટી.) ની ઉલટ–તપાસ ◌ામાંથી પણ, એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલ તેના ૨૨મી મે, ૨૦૦૮ની તારીખના નિવેદન બાબતે

ઉપરોક્ત ઉક્તિઓ અને વિસંગતતાઓ બહાર આવી છે. તપાસ અધિકારી (એસ.આઈ.ટી.) એ વધુમાં સ્વીકાર્યું છે કે સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે ઘટના સમય ૧૧:૩૦ તરીકે લખવામાં આવ્યો છે; જોકે, તેણીએ એવો કોઈ સમય જણાવ્યું નથી.

૪૩.૫ અપીલકર્તા/આરોપીઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલ શ્રી વાય. એસ. લાખાણીએ રજૂઆત કરી હતી કે સાક્ષી દાવો કરે છે કે તે મહમૂદમિયા ના ઘરની અંદર લગભગ દોઢ કલાક સુધી હતી, પરંતુ એવું જણાય છે કે તેણીએ કોઈ સારવાર લીધી નથી અને તેથી તેણીને કોઈ ઈજા થઈ નહોતી. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું કે એફ.એસ.એલ. અધિકારીની સાક્ષી ધ્યાનમાં લેતાં, જેમાં દર્શાવાયું છે કે જેમાં કથિત ઘટના બની હતી તે ઘર ૧૬ ફૂટ બાય ૧૧ ફૂટનું હતું, તો કોઈ પણ વ્યક્તિના ઘરેથી જીવતા બહાર નીકળવું તો દૂર રહ્યું, પરંતુ કોઈ ઈજા વિના બહાર આવવું લગભગ અશક્ય હતું. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું કે આ સાક્ષીએ તેમની સાથે ઘરની અંદર ગયેલ તમામ વ્યક્તિઓનાં નામ લીધાં છે, જેમ કે ફરીદાવબીબી, પરંતુ સાઈનાનું નામ ઉમેર્યું છે, એટલે કે ફરીદાવબીબી અને આશિકહુસૈનની ત્રીજી સંતાન, જેને ફરીદાવબિબીએ પોતે ઉલ્લેખ્યું નથી. ઉપરાંત, સાઈના સ્પષ્ટ રીતે ગેરહાજર છે, કારણ કે તેણીને કોઈ સારવાર આપવામાં આવી હતી એવું દર્શાવતું કંઈ નથી અને રેકોર્ડ પર તેણીના ક્યાં હોવા અથવા ગતિવિધિ અંગે કોઈ ઉલ્લેખ નથી. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું કે પરીક્ષણ–મુખ્યમાં સાક્ષીએ ત્રણ આરોપીઓનાં નામ લીધાં હતાં, પરંતુ ૨જી માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૨૨મી મે, ૨૦૦૮ની પોતાની કોઈપણ નિવેદનમાં તેણીએ તેમનાં નામ લીધાં નહોતાં અને પ્રથમ વખત અદાલત સમક્ષ તેમ કહ્યું હતું.

વધુમાં, છતાં તેણીએ પરીક્ષણ–મુખ્યમાં ગુનામાં ભાગ લીધાના રૂપે આરોપીઓમાંથી બેના નામ લીધાં નહોતાં, તેમ છતાં તેણીએ તેમને અદાલત સમક્ષ ઓળખ્યા હતા. તેથી, આ સાક્ષી વિશ્વસનીય સાક્ષી નથી. વધુમાં, સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું હતું કે તેની બહેન ફરઝાનાબાનુ પણ તેની સાથે મહમૂદમિયા ના ઘરની અંદર હતી, તેમ છતાં, ફરઝાનાબાનુની ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા પૂછપરછ કરવામાં આવી નથી અને કોઈ ડૉક્ટર દ્વારા તેની સારવાર કરવામાં આવી હોય તેમ પણ જણાતું નથી, કારણ કે રેકોર્ડ પર કોઈ ઈજા પ્રમાણપત્ર રજૂ કરવામાં આવ્યું નથી. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું કે આ સાક્ષીનો દાવો કે તેણીએ અંદર ગયા પછી મહમૂદમિયા ના ઘરના દરવાજા અને બારીઓ બંધ કરી હતી, ફ.ફ.પ.સા. –૭૩ ફરીદાવબીબી દ્વારા કરાયેલા દાવા સાથે વિરુદ્ધ છે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષી મહોલ્લામાં હાજર નહોતી, તો પછી સંબંધિત ઘરની અંદર તો હતી જ નહીં, કારણ કે તેણીને કોઈ ઈજા થઈ નથી, એક ખંજવાળ પણ નથી અને તેથી, તે વિશ્વસનીય સાક્ષી નથી.

<u>૪૩.૬ વિશ્લેષણ:</u> આ સાક્ષીએ પોતાની સાક્ષીપેટીમાં અંબાલાલ કાપુર, કચરા ત્રિભા, રોહીતકુમાર રમણભાઈ અને રમણ ગણેશના નામ લીધા છે અને તે પૈકી ત્રણેયની ઓળખ કરી છે. તેમ છતાં, સાક્ષીની પ્રતિપરીક્ષા પરથી એવું જણાય છે કે પોલીસ સમક્ષ નોંધાવવામાં આવેલા તેના નિવેદનમાં તેણે પ્રજાપતિ રમેશભાઈ ગણેશભાઈ, કચરાભાઈ ત્રિભોવનભાઈના નામ લીધાં નહોતાં. આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાની સાક્ષી છે અને તેની સાક્ષી મુજબ ઘટના સમયે તે મહેમૂદમિયાના ઘરમાં હતી. સાક્ષી શૈખ મહોલ્લાની રહેવાસી હોવાની હકીકત તથા તેના કુટુંબની તમામ સ્ત્રી

સભ્યો પણ ઘરમાં જ હાજર હતી, તે ધ્યાનમાં લેતા સાક્ષી ઘરમાં હાજર નહોતી એમ માનવા માટે કોઈ કારણ નથી. તેથી, જેટલા અંશે સાક્ષીએ આરોપી અંબાલાલ કાપુરનું નામ લીધું છે અને તેની ઓળખ કરી છે, તે અંશે સાક્ષીની સાક્ષી સ્વીકારી શકાય. વધુમાં, આ સાક્ષીએ ઘરમાં સાઇના, એટલે કે ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૩ ફરીદાબીબીની પુત્રીની હાજરી અંગે પણ નિવેદન આપ્યું છે, જે સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે અવધાનીના અભાવે ફરીદાબીબીએ પોતાની સર–તપાસ માં ઘરમાં સાઇનાની હાજરીનો ઉલ્લેખ કરવાનું ભૂલી ગઈ હતી. એ સાચું છે કે આ સાક્ષીની સાક્ષીમાં કેટલીક વિસંગતિઓ છે અને તેણે પોતાના પૂર્વ નિવેદનોમાં સુધારો કરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે, પરંતુ જેટલા અંશે તેની સાક્ષી સુસંગત છે, તે અંશે આ સાક્ષીના પુરાવાને અસ્વીકાર કરવા માટે કોઈ કારણ નથી.

૪૪. ફ.ફ.પ.સા. –૫૬ અયુબમિયા રસુલમિયા શેખની આંક–૫૩૫ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે તે સરદારપુરા ો વતની છે. તેના પરિવારજનોમાં તેના પિતા રસુલમિયા નાનુમિયા, તેની માતા શરીફાબીબી રસુલમિયા, તેનો મોટો ભાઈ અહમદમિયા રસુલમિયા, જે હાલમાં ઈલોલ ખાતે રહે છે,નો સમાવેશ થાય છે. તેનાથી નાનો તેનો ભાઈ મુસ્તફામિયા રસુલમિયા છે, જેના પરિવારજનોમાં તેની પત્ની સાબીંબાનુ મુસ્તફામિયા તથા તેમના પુત્રો આવે છે. જવેદમિયા ઘટનાના સમયે અંદાજે ત્રણથી ચાર વર્ષના હતા અને શાહરૂખમિયા મુસ્તફામિયા બંનેમાંથી મોટો હતો. તેના અન્ય ભાઈઓ સિકંદરમિયા રસુલમિયા, ઈકબાલમિયા રસુલમિયા, તેની બહેન જરીનાબાનુ રસુલમિયા હતા અને તે પોતે

સૌથી નાનો હતો. તેના પોતાના પરિવારજનોમાં તેની પત્ની સાહીનબાનુ અયુબમિયા અને તેની પુત્રી હીનાબાનુ અયુબમિયા છે. સાક્ષીએ વધુમાં નિવેદન આપ્યું છે કે તે સરદારપુરા ં શેખ મહોલ્લામાં પોતાના માતા–પિતા સાથે રહેતો હતો. તેના ભાઈ ઈકબાલમિયાનો શેખવાસના ખૂણે કરિયાણાની દુકાન હતી અને તે ત્યાંથી પોતાનો વ્યવસાય ચલાવતો હતો. તે પોતે દૈનિક મજૂરી કરતો હતો અને રંગકામ તથા ખેતીમજૂરી કરતો હતો.

૪૪.૧ સાક્ષીએ વધુમાં નિવેદન આપ્યું છે કે ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગોધરામાં એક ટ્રેનને આગ લગાવવામાં આવી હતી. ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગુજરાત બંધનું આહ્વાન કરવામાં આવ્યું હતું અને ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ભારત બંધનું આહ્વાન કરવામાં આવ્યું હતું અને તે સમયે તેઓ પોતાના પરિવાર સાથે ઘેર હતા. સાંજે ૫ વાગ્યે, જ્યારે તેઓ મુન્સફખાનના ઘર તરફ ગયા, ત્યારે કાનુભાઈ સરપંચ આવ્યા હતા અને મુન્સફખાનના ઘરે એક બેઠક ચાલી રહી હતી, જેમાં કહેવામાં આવ્યું હતું કે ૨૭મીએ જે ગલ્લાઓ બળ્યા છે, તેને ભૂલી જાઓ અને આવી કંઈ ઘટના બનશે નહીં. થોડા સમય પછી તેમણે (કાનુભાઈ સરપંચે) કહ્યું હતું કે હવે પરિસ્થિતિ તેમના નિયંત્રણમાં નથી અને તેમણે પોતાનું રક્ષણ કરવું જોઈએ. ત્યારબાદ ં. તેઓ ઘેર પાછા આવ્યા હતા. ઘેર પાછા ફરતાં તેમણે જોયું હતું કે રસ્તાની લાઇટો ઉપરનાં હેલોજન લાઇટો તેમના મહોલ્લા તરફ ફેરવવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ ં. તેમણે કાનુભાઈ સરપંચને રસ્તાની લાઇટના બિલની ચુકવણી ન થવા અંગે પૂછ્યું હતું અને તેમણે તેમને કહ્યું હતું કે રસ્તાની લાઇટોના બિલો ચૂકવાઈ

ગયા હતા અને હવે તેમને મુસ્લિમોને મારવાનો આનંદ મળશે. વાયરમેન મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ ઉપર ચઢ્યા હતા અને લાઈટો ચાલુ કરી હતી અને ત્યારબાદ ં. તેઓ ઘેર પાછા આવ્યા હતા.

૪૪.૨ સાક્ષીએ આગળ જણાવ્યું છે કે રાત્રે ૦૯:૩૦ વાગ્યે હિંદુઓની એક ટોળકી ચીસો પાડતી અને બૂમો મારતી આવી હતી કે મુસલમાનોને મારી નાખો, તેમને કાપી નાખો, મુસલમાનોએ ગોધરામાં ટ્રેન સળગાવી છે, તેથી મુસલમાનોને મારી નાખો, તેમને સળગાવી દો; અને તેમણે તેમની શેખ મહોલ્લાની ત્રણ કેબિનોને આગ લગાવી દીધી હતી. ત્યારબાદ ં. , પોલીસ આવી અને ટોળકી વિખેરાઈ ગઈ હતી. ફરીથી એ જ ટોળકી ચીસો પાડતી અને બૂમો મારતી આવી હતી કે મુસલમાનોને સળગાવી દો, તેમને કાપી નાખો અને શેખ મહોલ્લામાં પથ્થરમારો શરૂ કર્યો હતો. ત્યારબાદ ં. , તેમણે પોતાના મકાનો લૂંટફાટ કરીને સળગાવવાનું શરૂ કર્યું હતું. તેમના મામા ઇબ્રાહીમમિયા રસુલમિયાને માથામાં પથ્થર વાગ્યો હતો. ટોળકી જોઈને તેઓ ઇબ્રાહીમમિયા રસુલમિયાના ઘરની તરફ ગયા હતા અને તેમના ભાઈ ઇકબાલમિયા રસુલમિયાને માથામાં અને જમણા પગમાં પથ્થર વાગતાં તેઓ ઇબ્રાહીમમિયાના ઘરની તરફ ગયા હતા અને ત્યારબાદ ં. તેઓ મેમૂડમિયાના ઘરની તરફ ગયા હતા. તે સમયે તેમણે ટોળકીમાં રામણભાઈ ગણેશભાઈ, મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ, રાજેશભાઈ પુનાભાઈ, ચતુરભાઇ કનાભાઈ, મધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ, અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈ બોથમ, દયાભાઈ કાછરાભાઈ, કાનુભાઈ સરપંચ, પ્રહ્લાદભાઈ જગાભાઈ અને કાછરાભાઈ ત્રિભોવનદાસને જોયા હતા, જેઓ આવીને

તેમને જણાવ્યું હતું કે જો તેઓ હાથ જોડશે તો તેમને જીવતા છોડી દેવામાં આવશે. તેમણે હાથ જોડ્યા હતા, છતાં પણ તેમને બક્ષ્યા ન હતા અને તેમને આગમાં ભસ્મ કર્યા હતા. તેમના હાથમાં વસ્તુઓ હતી. રામણભાઈ ગણેશભાઈના હાથમાં ટીન હતું, મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈના હાથમાં ધારીયો હતો, રાજેશભાઈ પુનાભાઈના હાથમાં ધારીયો હતો, મધા વિઠ્ઠલના હાથમાં ધારીયો હતો, ચતુર કાનાના હાથમાં પાઈપ હતી, દયાભાઈ કાછરાભાઈના હાથમાં પાઈપ હતી, અશ્વિન બલદેવ બોથમના હાથમાં કેન હતી. આ વ્યક્તિઓએ સળગતા ચીથરા ફેંક્યા હતા અને અંદર પેટ્રોલ, કેરોસીન તથા રસાયણ રેડીને આગ લગાવી હતી. તેઓ "બચાવો .... બચાવો" એમ ચીસો પાડી રહ્યા હતા. એક રસાયણ એવું હતું કે તેમાં પાણી સ્પર્શ કરે તો જ્વાળાઓ ઊઠે. થોડા સમય પછી પોલીસ આવી અને તેમને મેમૂડમિયાના ઘરમાંથી બહાર કાઢ્યા હતા. તેમણે ફિરોજબાનુ બચુમિયા, ફરજાનાબાનુ બચુમિયા, તેમની પત્ની શાહીનબાનુ, તેમની પુત્રી હીનાબાનુ, તેમના સાળા મનુમિયા આલમમિયાની પુત્રી ખુશબુ અને પુત્ર મજિદમિયાને જીવતા રૂમમાંથી બહાર કાઢ્યા હતા. તેઓ પણ દાઝી ગયા હતા. તેમની પત્નીને પણ દાઝવાની ઈજાઓ થઈ હતી અને તેમને ખભા તથા ગળા પર દાઝવાની ઈજાઓ થઈ હતી. તેમને બહાર કાઢ્યા મુદ્દા નં. પોલીસ વાનમાં મહેસાણા સિવિલ અદાલત હોસ્પિટલ લઈ જવામાં આવ્યા હતા. અઠ્ઠાવીસ વ્યક્તિઓ મૃત્યુ પામ્યા હતા અને તેમને વાહનમાં મહેસાણા સિવિલ અદાલત હોસ્પિટલ લઈ જવામાં આવ્યા હતા. તેમણે સારવાર લીધી હતી અને સાંજે તેઓ ઈલોલ ગયા હતા, જ્યાં તેઓ બે–ત્રણ દિવસ રોકાયા હતા. ત્યારબાદ ં. તેઓ હિંમતનગર રાહત શિબિરમાં આવ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. પોલીસે નાજીરામુદ્દા નં.

શિબિરમાં તેમનું નિવેદન નોંધ્યું હતું. ત્યારબાદ ં. એસ.આઈ.ટી.એ ગાંધિનગરમાં તેમનું નિવેદન નોંધ્યું હતું. તેમણે સર્વોચ્ચ અદાલતમાં સોગંદનામું આપ્યું હતું.

૪૪.૩ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તે ગીચભીડના સભ્યોના હાથમાં રહેલાં હથિયારોની ઓળખ કરી શકતો નથી. જોકે, તેણે જણાવ્યું છે કે તે ગીચભીડમાં રહેલા વ્યક્તિઓની ઓળખ કરી શકે છે અને તેણે કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, ડાહ્યાભાઈ કચરાભાઈ, કાનુભાઈ જોઈતાભાઈ, મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ, મધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ અને રાજેશભાઈ પુનાભાઈની ઓળખ કરી છે.

૪૪.૪ પોતાના પ્રતિજ્ઞાપત્રમાં, સાક્ષીએ જુબાનીમાં સ્વીકાર્યું છે કે જ્યારે તેને હોસ્પિટલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે તેણે ડૉક્ટર સમક્ષ સર–તપાસ માં નામ લીધેલા કોઈપણ વ્યક્તિઓનાં નામ લીધાં નહોતાં. તેણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે તેણે તબીબી અધિકારી સમક્ષ એ જણાવ્યું નહોતું કે તે મહેમૂદમિયાના ઘરની અંદર હતો અને તેને દાઝ્યા હતા. તેણે જુબાનીમાં કહ્યું છે કે તેને આશરે સવારે ૫ વાગ્યે ડૉક્ટર પાસે લઈ જવામાં આવ્યો હતો અને તે જણાવવાની સ્થિતિમાં નથી કે તે સમયે તેની સાથે સમુદાયના અન્ય કયા લોકો હતા. તેણે જણાવ્યું છે કે તેઓ સાંજે હોસ્પિટલમાંથી નીકળી ગયા હતા. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે પોલીસ દ્વારા ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ પહેલાં તેનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું નહોતું. એક વિસંગતિ એ અસરથી બહાર લાવવામાં આવી છે કે પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે મુન્સફખાનના ઘરે ગયાનું તથ્ય જણાવ્યું નહોતું, જ્યાં કાનુભાઈ

સરપંચે જણાવ્યું હતું કે બાબતો તેમના નિયંત્રણમાં નથી અને તેમણે પોતાનો બચાવ કરવો જોઈએ. વધુ એક વિસંગતિ એ અસરથી બહાર લાવવામાં આવી છે કે તેણે પોલીસ સમક્ષ હેલોજન લાઈટો તેમના મોહલ્લા તરફ કેન્દ્રિત રાખવામાં આવી હતી તથા સ્ટ્રીટ લાઈટના બિલની ચુકવણી અંગે કાનુભાઈ સરપંચ સાથે થયેલી વાતચીત અને તેઓ મુસલમાનોને મારવામાં આનંદ માણશે તથા તારકામગર મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ ઉપર ચઢી ગયા હતા અને લાઈટો ચાલુ કરી દીધી હતી, એ તથ્યો જણાવ્યું નહોતાં. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ની પોતાની સોગંદનામામાં તેણે કાનુભાઈ સરપંચ, પ્રહલાદભાઈ જગાભાઈ અને ત્રિભોવનદાસનાં નામ લીધાં નહોતાં.

૪૪.૫ આ સાક્ષીની જુબાની ી દરમિયાન એ પણ બહાર આવ્યું છે કે જ્યારે તેણે શેખ મહોલ્લાના ખૂણે આવેલા પોતાના ઘરની આગળ હોબાળો સાંભળ્યો હતો, ત્યારે તે ઘરની અંદર ગયો નહોતો અને તે ડરેલો હતો. તેણે જણાવ્યું છે કે ટોળાને તેણે કયા અંતરેથી જોયું હતું તે જણાવવાની સ્થિતિમાં તે નહોતો. તેણે તેમને ગલ્લાઓ સળગાવતા જોયા હતા અને જણાવ્યું છે કે ગલ્લાઓ સળગાવવામાં આવ્યા ત્યારે લૂંટફાટ થઈ નહોતી અને પથ્થરમારો પણ થયો નહોતો. તેણે પોલીસને આવતી જોઈ હતી, પરંતુ પોલીસ દ્વારા ગોળીબાર કરવામાં આવ્યો નહોતો. તેની જુબાનીમાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે બીજી ઘટના આશરે ૧૧:૩૦ વાગ્યે બની હતી. ૦૯:૩૦ થી ૧૧:૩૦ દરમિયાન તે મહોલ્લામાં હતો. તે સમયગાળા દરમિયાન તેણે પોતાના પરિવારને અન્ય કોઈ સ્થળે ખસેડવાનો પ્રયત્ન કર્યો નહોતો. તેણે જણાવ્યું

છે કે જ્યારે પોલીસ આવી હતી, ત્યારે તેણે સુરક્ષા માગી નહોતી અને તેને એ પણ જાણ નહોતી કે મન્સફખાને તેમને બોલાવ્યા હતા કે નહીં.

૪૪.૬ તેમની ઉલટ–તપાસ ામાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે ઇબ્રાહીમભાઈને પથ્થર વાગ્યો ત્યારે તેઓ પોતાના ઘરની નજીક હતા અને તેમના ભાઈ પણ ઇબ્રાહીમભાઈના ઘરની નજીક હતા. તેમણે મહાદેવની દિશામાંથી ટોળું આવતું જોયું હતું. કેટલાં ઘર સળગાવવામાં આવ્યા તે તેઓ જાણતા નથી, પરંતુ કહે છે કે કબરસ્તાન તરફનાં ઘર સળગાવવામાં આવ્યા હતા. તેમણે ઘરોને લૂંટાતાં અને આગ લગાડાતાં જોયાં હતાં અને તે સમયે તેઓ ઇબ્રાહીમભાઈના ઘર સામે ઊભા હતા. તેમણે ટોળાનાં સભ્યોને બાજુના ઘરમાં પ્રવેશતા જોયા હતા અને તેમના ઘરની સામેના ઘરમાં પ્રવેશતા પણ જોયા હતા. તેમના ઘરની સામેનું ઘર આગને સોંપવામાં આવ્યું હતું કે નહીં તે તેમને યાદ નથી. તેમણે જણાવ્યું છે કે સમગ્ર ઘટનાક્રમ દરમિયાન તેમણે ભાગવાનો પ્રયાસ કર્યો નહોતો. સાક્ષીએ સ્વેચ્છાએ જણાવ્યું છે કે તેઓ પોતાના પરિવારજનોને છોડીને ભાગી શકતા નહોતા. ટોળું બચુમિયાના ઘર તરફ આવ્યું અને તેથી તેઓ મહેમૂદમિયાના ઘર તરફ ગયા. તેમણે ટોળા દ્વારા લાકડીઓ, ધારીયા અને પાઇપોના ઉપયોગને જોયો નહોતો. મહેમૂદમિયાના ઘરમાં અંદાજે ચાલીસથી પચાસ માણસો હતા. મહેમૂદમિયાના ઘરમાં બનેલી ઘટનામાં તેમના કપડાં બળ્યા નહોતા અને તેઓ બેભાન પણ થયા નહોતા. તેમને શ્વાસ રૂંધાતો લાગ્યો હતો. તેઓ અંદાજે ૪૫ મિનિટ સુધી ઘરમાં રહ્યા હતા. તેમણે આ વાતનો ઇનકાર કર્યો છે કે તેઓ ઘરની અંદર નહોતા અને ઘરની અંદર દાઝ્યા

નહોતા.

૪૪.૭ આ સાક્ષીની પ્રત્યક્ષ પૂછપરછ દરમિયાન વધુમાં આ રેકોર્ડ પર આવ્યું છે કે તેણે પોલીસ સમક્ષ આપેલા પોતાના નિવેદનમાં કહ્યું હતું કે અંદાજે ૯:૩૦ વાગ્યે તેમના ગામના હિંદુઓના ટોળાએ હુલ્લડબાજી કરી ગલ્લાઓ અને કેબિનો સળગાવી દીધી હતી અને પોલીસ આવીને ગોળીબાર કરવા લાગી ત્યારે ટોળું વિખેરાઈ ગયું હતું અને ત્યાર મુદ્દા નં. શાંતિ હતી અને લગભગ રાત્રે ૧૨:૦૦ વાગ્યે ફરી તેમના ગામના હિંદુઓના ટોળાં ભેગાં થયા હતા અને ચીસો પાડી રહ્યા હતા કે મુસલમાનોએ ગોધરામાં હિંદુઓને જીવતાં સળગાવી દીધા છે, તેથી બાંડીયા ાઓને કાપી નાખો અને તેમને જીવતાં સળગાવી દો, અને એમ ચીસો પાડ્યા મુદ્દા નં. તેમણે તેમના ઘરો પર પથ્થરમારો શરૂ કર્યો, જે બાબત તેણે સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ કરેલા પોતાના સોગંદનામામાં જણાવેલી નથી. તેણે આ પણ સ્વીકાર્યું છે કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ પોલીસ સમક્ષ આપેલા પોતાના નિવેદનમાં તેણે કહ્યું હતું કે પથ્થરમારાને કારણે ઇબ્રાહીમભાઈ રસુલભાઈને માથામાં ઈજા થઈ હતી અને લોહી વહી રહ્યું હતું, તે સમયે શેખ મહોલ્લાની સ્ત્રીઓ અને બાળકો ઇબ્રાહીમભાઈના ઘરની અંદર હતા, તેઓ બહાર આવી ગયા અને પોતાને બચાવવાના હેતુથી મહેમૂદભાઈના ઘેર દોડી ગયા અને તેમાં પ્રવેશ્યા અને હિંદુઓના ટોળાએ શેખ મહોલ્લાના પ્રવેશદ્વાર પર ત્રણ કેબિન સળગાવી દીધી અને શેખ મહોલ્લાના ઘરોમાં તોડફોડ શરૂ કરી અને તેમને આગ લગાવી દીધી અને પથ્થરમારાને કારણે તેના ભાઈ ઇકબાલને માથામાં તેમજ જમણા પગમાં ઈજા થઈ અને પોતાને બચાવવા માટે તે (તેનો ભાઈ)

ઇબ્રાહીમભાઈના ઘેર ગયો અને તે મહેમૂદભાઈના ઘેર તરફ ગયો, જ્યાં તેણે ટોળામાં પ્રજાપતિ રમણભાઈ ગણેશભાઈને ટીન સાથે, માથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ વાયરમેન અને રાજેશભાઈ પુનાભાઈ પટેલને ધારિયા સાથે, ચતુરભાઇ કાનાભાઈ પટેલને હાથમાં પાઈપ સાથે, પટેલ અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈ જોયતાભાઈ ગાડિવાલાને હાથમાં ટીન સાથે, પટેલ મધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈને પાઈપ સાથે, દયાભાઈ કચરાભાઈ અને જીવનભાઈ દ્વારકાદાસને હાથમાં પાઈપ સાથે જોયા હતા અને તેઓ તેમના ઘેર તરફ આવી રહ્યા હતા તથા ચીસો પાડી રહ્યા હતા, મીયાઓને સળગાવી દો, અને તે મહેમૂદમિયાના ઘરમાં અંદર ગયો. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે આ હકીકત તેણે ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના પોતાના સોગંદનામામાં જણાવી નથી. તેણે વધુમાં સ્વીકાર્યું છે કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં તેણે કહ્યું હતું કે ટોળાના સભ્યોએ કેરોસીન, પેટ્રોલ જેવી કોઈ વસ્તુ ફેંકી હતી અને સળગતા લુગદાં ફેંકી તેને સળગાવી દીધી હતી અને અંદર રહેલા બધાએ આગ બુઝાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો.

૪૪.૮ ફ.ફ.પ.સા. –૧૧૦, તપાસ અધિકારી (પોલીસ),ની પ્રતિપરીક્ષા પરથી આ વાતનું ઉણપરૂપે સાબિત થયું છે કે આ સાક્ષીએ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં એ બાબતે કંઈ જણાવ્યું નહોતું કે કાનુભાઈ સરપંચ મુન્સફખાનના ઘરે આવીને એમ કહ્યું હતું કે ૨૭મીના દિવસે ગલ્લા બળી ગયા હતા તે બાબત ભૂલી જાવ અને આવું ફરી નહીં થાય તથા તે તેના બસની વાત નથી અને તેમણે પોતાની બચાવ પોતે જ કરવો જોઈએ; તથા જ્યારે તે ઘરે પરત ફર્યો ત્યારે રસ્તાની લાઈટો પર હેલોજન લાઈટો હતી અને ત્યારબાદ ં. કાનુભાઈ સરપંચને

રસ્તાની લાઇટના બિલ ચૂકવાયા છે કે કેમ તે બાબતે પૂછતાં, વાયરમેન મથુરભાઈએ કહ્યું હતું કે હવે મુસ્લિમોને મારવામાં મજા આવશે. આ સાક્ષીના ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં રહેલી વિસંગતિઓ આ મર્યાદિત હદ સુધી જ સાબિત થઈ છે.

૪૪.૯ ફ.ફ.પ.સા. –૧૧૨, તપાસ અધિકારી (એસ.આઇ.ટી.)ની ઉલટ તપાસ માંથી સ્પષ્ટ થયું છે કે આ સાક્ષીએ પોતાના ૧૯મી મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં તેણે જે વ્યક્તિઓના નામ લીધા હતા, તેમાં પ્રજાપતિ રમણભાઈ ગણેશભાઈ તથા પટેલ અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈ જોડિતાભાઈ ગાડીવાળા હાજર નહોતા. વધુમાં સ્પષ્ટ થયું છે કે ક્રમાંક ૬ મુજબ, ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સરપંચે હિન્દુઓ અને મુસ્લિમોની બેઠક બોલાવી હતી અને જણાવ્યું હતું કે તેમણે ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ની પૂર્વરાત્રે જે કંઈ બન્યું હતું તે ભૂલી જવું જોઈએ, જોકે હવે તેમણે પોતાનો બચાવ પોતે જ કરવો પડશે અને મામલો તેમના નિયંત્રણમાં નથી; પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર શ્રી પરમારે આ બેઠક અંગે વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશનને જાણ કરી હતી. આ સમયે તેઓ સરપંચને પોતાનું રક્ષણ કરવા વિનંતી કરી રહ્યા હતા, જોકે બજરંગ દળના અધ્યક્ષ ત્યાંથી મહાદેવ મંદિર ખાતે ગયા હતા, જ્યાંથી હુમલો શરૂ થયો હતો, જે બાબતે તેમણે પોતાના ૧૯મી મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે તેમને બેઠક વિશે કંઈ જ ખબર નહોતી. તેમને એ પણ ખબર નથી કે પરમાર સાહેબ બેઠકમાં હાજર હતા કે નહીં.

૪૪.૧૦ શ્રી લખાણી, અપીલકર્તા–આરોપીઓ તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી છે કે સાક્ષી દાવો કરે છે કે તે મહેમૂદમિયા ના ઘરની અંદર હતો, જેમાં ૩૩ વ્યક્તિઓએ જીવ ગુમાવ્યા છે; જોકે, ઘટના સમયે મહેમૂદમિયા ના ઘરમાં આ સાક્ષીની હાજરી અત્યંત શંકાસ્પદ અને અવિશ્વસનીય છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ઓરડાના કદને ધ્યાનમાં લેતા અને એ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા કે ઓરડાની અંદર રહેલા લગભગ ૩૩ વ્યક્તિઓ મૃત્યુ પામ્યા છે, એવું શક્ય નથી કે આ સાક્ષી ઓરડાની અંદર રહી શક્યો હોય અને કોઈ ઈજા વિના ઓરડામાંથી બહાર આવી શક્યો હોય. વધુમાં રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પ્રથમ જાણકર્તા, જે એ જ મોહલ્લાનો છે, જ્યારે પોલીસ ઘરમાંથી મૃતદેહો બહાર કાઢી રહી હતી ત્યારે ત્યાં હાજર હતો અને તેણે માત્ર ત્રણ વ્યક્તિઓને જીવતા બચાવવામાં આવ્યા હોવાનું જણાવ્યું છે તથા હાલના સાક્ષીનું નામ મહેમૂદમિયા ના ઘરમાંથી બહાર કાઢવામાં આવેલા વ્યક્તિઓમાં આપ્યું નથી. વધુમાં રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે મૃતકોના પોસ્ટમોર્ટમ નોંધોને ધ્યાનમાં લેતા, તમામ મૃતકોના ફેફસાંમાં અવરોધ હતો અને શ્વાસનળીમાં કાજળના કણો હતા. ફ.ફ.પ.સા. –૧ ડૉ. ધીરજકુમાર જીવનલાલ સોનીની સાક્ષીને ધ્યાનમાં લેતાં, તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે જો જીવંત વ્યક્તિ સળગતા ઘરની અંદર હોય, તો શ્વાસ લેતાં તે પોતાની શ્વાસનળીમાં કાર્બનના કણો ગ્રહણ કરશે. તેથી, દલીલના હેતુસર એવું માની લઈએ કે અંદર કોઈ વ્યક્તિ જીવતી રહી શકે, તો પણ તે જવાળા દાહજન્ય ઈજાઓ વિના બચી ન શકે; જ્યારે આ સાક્ષી, જે પોતે ઘરની અંદર હતો તેમ દાવો કરે છે, તેને કોઈ દાહજન્ય ઈજા થઈ નથી અને સાક્ષી દાવો કરે છે કે તેના ખભા તથા પીઠ પર ઈજાઓ થઈ હતી, તેમ છતાં તેણે કોઈ

પણ હોસ્પિટલમાં કોઈ ઉપચાર લીધો હતો તે દર્શાવતો કોઈ પુરાવો નથી. તેથી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીનું આ કહેવું કે તે ઓરડાની અંદર હતો, વિંશ્વસનીય ગણાવી શકાય નહી . વધુમાં રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ પોતાની મુખ્ય જુબાનીમાં ખાસ કરીને એ–૪૯ કનુભાઈ સરપંચ, એ–૪૦ પ્રહલાદભાઈ જગાભાઈ અને એ–૧૪ કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસને ભીડના ભાગરૂપે સંડોવ્યા છે. જોકે, તેની પ્રતિવિચારણા દરમિયાન તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે આ ત્રણ આરોપીઓના નામ આપ્યા નહોતા. ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષીના એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા પૂર્વ નિવેદનમાં વધુ એક વિસંગતિ બહાર આવી છે, જેમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે એ–૫૦ રામનભાઈ ગણેશભાઈ પ્રજાપતિ અને એ–૫૫ અશ્વિનભાઈ બળદેવભાઈ જોઈતાભાઈ (ગાડીવાળા) ભીડમાં નહોતા. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ એ–૪૯ કનુભાઈ સરપંચ અને એ–૧૪ કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસની ઓળખ કરી છે, પરંતુ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં તેણે તેમનાં નામ આપ્યાં નથી. વધુમાં રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ રમણભાઈ ગણેશભાઈ, ચતુરભાઇ કનાભાઈ, અશ્વિનભાઈ બળદેવભાઈ બોથમ અને પ્રહલાદભાઈ જગાભાઈના હાથમાં રહેલા તમામ મુદ્દામાલના વસ્તુઓની ઓળખ કરી છે, પરંતુ તેમની ઓળખ કરવામાં નિષ્ફળ રહ્યો છે. તેથી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સ્પષ્ટ છે કે આ સાક્ષીએ નિર્દોષ વ્યક્તિઓને ખોટી રીતે સંડોવવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. વધુમાં રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ શેખ મોહલ્લા તરફ હેલોજન લાઇટ્સ નિર્દેશિત કરવામાં આવી હોવાની અને સ્ટ્રીટ લાઇટ્સનો બિલ ચૂકવવામાં આવ્યો ન હતો વગેરે બાબત વિશેની

વાર્તા રજૂ કરીને પોતાના મૂળ સંસ્કરણમાં સુધારો કર્યો છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષી ખોટાં તથ્યો રજૂ કરવાની આદતમાં છે અને તેથી, આ સાક્ષીની સાક્ષી સંપૂર્ણપણે અવગણવા યોગ્ય છે.

૪૪.૧૧ વિશ્લેષણ: આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે બનાવના સમયે તે મહેમૂદમિયાના ઘરમાં હતો. લાંબી પ્રતિવિચારણા છતાં, ફરિયાદ પક્ષ આ બાબતમાં કોઈ વિસંગતિ બહાર લાવવામાં સફળ થયો નથી. તેની વિપરીત, સાક્ષીની પ્રતિવિચારણામાં કરાયેલા પ્રશ્નો પરથી એવું સ્વીકાર બહાર આવ્યું છે કે તારીખ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે, અન્ય બાબતો સાથે, એમ કહ્યું હતું કે તેણે ટોળામાં પ્રજાપતિ રામનભાઈ ગણેશભાઈને ટીન સાથે, મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ વાયરમેન અને રાજેશભાઈ પુનાભાઈ પટેલને ધારીયા સાથે, ચતુરભાઈ કાનાભાઈ પટેલને હાથમાં પાઈપ સાથે, પટેલ અશ્વિનભાઈ બળદેવભાઈ જોતાભાઈ ગાડીવાલાને હાથમાં ટીન સાથે, પટેલ મધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈને પાઈપ સાથે, દયાભાઈ કચરાભાઈ અને જીવનભાઈ દ્વારકાદાસને હાથમાં પાઈપ સાથે જોયા હતા અને તેઓ તેમની ઘર તરફ આવી રહ્યા હતા તથા બૂમો પાડી રહ્યા હતા કે મિયાઓને સળગાવી દો, અને ત્યારબાદ ં. તે મહેમૂદમિયાના ઘરમાં ચાલ્યો ગયો હતો. સાક્ષીની પ્રતિવિચારણામાંથી એ પણ સ્વીકારરૂપે બહાર આવ્યું છે કે તારીખ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે કહ્યું હતું કે ટોળાના સભ્યોએ કેરોસિન, પેટ્રોલ અને સળગતા ચીંથરા ફેંક્યા હતા અને આગ લગાડી હતી તથા તેઓ અંદરની આગ બુઝાવવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યા હતા. આ રીતે, બચાવ પક્ષે સાક્ષી પાસેથી એવું

સ્વીકાર મેળવ્યું છે કે બનાવના સમયે તે ખરેખર ઘરની અંદર હતો. આ સાક્ષીએ ઉપરોક્ત મુજબ પોતાના નિવેદનમાં અનેક વ્યક્તિઓના નામ લીધા છે, તેમ છતાં તેણે માત્ર કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, દયાભાઈ કચરાભાઈ, કાનુભાઈ જોતાભાઈ, મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ, મધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ અને રાજેશભાઈ પુનાભાઈની ઓળખ કરી છે. સાક્ષીની પ્રતિવિચારણાામાંથી એ બહાર આવ્યું છે કે તારીખ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે કાનુભાઈ સરપંચ, પ્રહલાદભાઈ જગાભાઈ અને ત્રિભોવનદાસના નામ લીધા નહોતા અને તપાસ અધિકારીની (એસ.આઈ.ટી.) પ્રતિવિચારણાામાંથી રેકોર્ડ પર એવું લાવવામાં આવ્યું છે કે સાક્ષીએ તેના સમક્ષ જણાવ્યું હતું કે તારીખ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં પ્રજાપતિ રામનભાઈ ગણેશભાઈ અને પટેલ અશ્વિનભાઈ બળદેવભાઈ જોતાભાઈ ગાડીવાલાના નામ લેવાયા હોવા છતાં, તેઓ બનાવના સમયે હાજર નહોતા.

૭૮.૧૨ પોતાના સમગ્ર સાક્ષ્યમાં સાક્ષીએ આ બાબતે પોતાની સ્થિતિ અચળ રાખી છે કે ઘટનાના સમયે તે મેહમૂદમિયાના ઘરમાં હાજર હતો અને બચાવ પક્ષે પણ આ બાબતે સ્વયં સ્વીકારોક્તિઓ રેકોર્ડ પર લાવી છે. આ સાક્ષીના સાક્ષ્યમાં કોઈ મહત્વપૂર્ણ વિસંગતિ બહાર આવી નથી, સિવાય એટલા મુદ્દાના કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં અને એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા ૧૯ મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં તેણે ત્રણ આરોપીઓના નામ લીધા નહોતા અને તેણે જણાવ્યું હતું કે નામિત આરોપીઓમાંથી બે હાજર નહોતા. તેમ છતાં, તેની જબાનીમાં તેમજ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના પૂર્વ નિવેદનમાં તેના દ્વારા નામિત અને સાક્ષીએ ઓળખેલા

આરોપીઓની હદ સુધી, આ સાક્ષીના સાક્ષ્ય પર અવિશ્વાસ કરવાનું કોઈ કારણ નથી.

૪૫. ફ.ફ.પ.સા. –૫૭ મુસ્તુફામિયા રસુલમિયા શેખનું આંક–૫૪૬ પર પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે. આ સાક્ષીએ નિવેદન કર્યું છે કે તે સરદારપુરા ો મૂળ વતની છે અને તેના કુટુંબમાં પાંચ ભાઈઓ છે, એટલે કે, અહમદમિયા, ઈકબાલમિયા, સિકંદરમિયા, તે પોતે અને અયૂબમિયા. તેની માતાનું નામ બારુબીબી હતું, જેનાં દંગલ દરમ્યાન અવસાન થયું હતું. તેની અન્ય માતા, એટલે કે, શરીફાબીબીનું દંગલ પહેલાં જ અવસાન થયું હતું. તેના પિતાનું નામ રસુલમિયા નન્નુમિયા છે, જે જીવિત છે. તે (સાક્ષી) વિવાહિત છે. તેની પત્નીનું નામ સમિમબાનુ છે અને તેને ત્રણ સંતાનો છે, એટલે કે, જાવેદ, શાહરૂખ અને તેની એક પુત્રી હતી, જેનું અગાઉ અવસાન થયું હતું. શાહરૂખ જીવિત છે, જ્યારે જાવેદ અને તેની પત્ની સમિમબાનુ બંનેનું દંગલમાં અવસાન થયું હતું.

૪૫.૧ સાક્ષીએ વધુમાં પેશ કર્યું છે કે ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગોધરામાં ટ્રેન સળગાવવાની ઘટના બની હતી, જેના સંદર્ભમાં ગુજરાત બંધની હાકલ કરવામાં આવી હતી. ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ વિશ્વ હિન્દુ પરિષદ દ્વારા ગુજરાત બંધની હાકલ કરવામાં આવી હતી અને તે દિવસે તેમના ગામનું વાતાવરણ તંગ હતું, તેથી તેઓ ક્યાંય ગયા નહોતા. તે દિવસે તેમના ગામમાં ત્રણ ગલ્લા સળગી ગયા હતા. ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ વિશ્વ હિન્દુ પરિષદ દ્વારા ભારત બંધની હાકલ કરવામાં આવી

હતી. તે દિવસે તેઓ ઘેર હતા અને સવારે ૦૯:૩૦ વાગ્યે તેઓ રમેશભાઈ ધુલાભાઈ પટેલના ઘરે ગયા હતા અને તેમણે (રમેશભાઈએ) તેમને ખેતરમાં પાણી આપવા કહ્યું હતું અને એમ પણ કહ્યું હતું કે તેમના ગામમાં કંઈ બનવાનું નથી. તેઓ પોતાનો પરિવાર છોડીને જવા ઈચ્છતા નહોતા. તે જ રાત્રે, ૦૯:૩૦ વાગ્યે, રમેશભાઈ ધુલાભાઈ ભીડમાં હતા. સાક્ષીએ પેશ કર્યું છે કે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ પટેલોની ભીડ હિંસક સૂત્રોચ્ચાર કરતી, ચીસો પાડતી, હથિયારો સાથે, પેટ્રોલ અને કેરોસિનની ટીન લઈને આવી અને તેમના મહોલ્લામાં આવેલી ઓરડીઓમાં તોડફોડ તથા આગ લગાવવાનું શરૂ કર્યું. પોલીસ આવતાં ભીડ વિખેરાઈ ગઈ. ફરીથી, એ જ ભીડ રાત્રે ૧૧:૩૦ વાગ્યે પાછી આવી, ચીસો પાડતી, ધમાલ મચાવતી, મિયાઓને મારી નાખો, એક પણ મિયો જીવતો ન રહે. તેઓ હથિયારો અને કેરોસિનની કેન લઈને આવ્યા હતા અને મહોલ્લામાં આવેલા ઘરોમાં તોડફોડ કરીને તેમને આગ ચાંપી હતી, તે સમયે તેમના લોકો મહેમૂદભાઈના ઘર તરફ ગયા હતા. તેમની પત્ની અને પુત્ર જાવેદમિયા મહેમૂદમિયાના ઘર તરફ ગયા હતા. તેમણે આ વ્યક્તિઓને જોયા હતા, જેમાં લક્ષ્મણભાઈ ધુલાભાઈ પટેલ, રમેશભાઈ ધુલાભાઈ પટેલ, માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ, જયંતિભાઈ મંગળદાસ ઉર્ફે બકો, કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈ બોથમ, તુલસીભાઈ ગીર્ધરભાઈ પટેલ મહેમૂદમિયાના ઘર તરફ ગયા હતા. મહેમૂદમિયાના ઘરે અંદર કેરોસિન અને પેટ્રોલ ફેંકીને તેમના લોકોને જીવતા સળગાવી દેવામાં આવ્યા હતા. તે સમયે તેઓ બચુમિયા ઈમામમિયાના ઘરની વચ્ચેની ભાગમાં છુપાઈ ગયા હતા. તેમના લોકો મદદ માટે બૂમો પાડતા હતા, જે તેમણે સાંભળી હતી. તે સમયે, રમખાણોમાં તેમને પથ્થર વાગ્યો હતો અને તેઓ

છુપાઈ ગયા હતા. સવારે પોલીસ આવી ત્યારે તેઓ મહેમૂદમિયાના ઘર તરફ ગયા હતા અને તેમના અન્ય લોકો પણ મહેમૂદમિયાના ઘર તરફ ગયા હતા, તે સમયે અઠ્ઠાવીસ લોકોના મૃત્યુ થયા હતા, જેમાં તેમની પત્ની સમીમબાનુ અને પુત્ર જાવેદનું પણ મૃત્યુ થયું હતું. પોલીસ તેમને મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલ લઈ ગઈ હતી, જ્યાં તેમણે સારવાર લીધી હતી. તેમના અન્ય લોકોને પણ ઈજા પહોંચી હતી. ત્યાંથી સાંજે તેઓ ઈલોલ ગયા હતા, જ્યાં તેઓ ચારથી પાંચ દિવસ રહ્યા હતા અને ત્યારબાદ ં. પાનપુર કેમ્પ, જેને નઝીરામુદ્દા નં. કહેવાય છે, ત્યાં ગયા હતા અને ત્યાં ત્રણ મહિના રહ્યા હતા, જ્યાં પોલીસે એક અઠવાડિયા મુદ્દા નં. તેમનું નિવેદન નોંધ્યું હતું. ત્યારબાદ ં. , તેમના ઘરો બનાવવામાં આવ્યા હતા અને તેઓ સાતનગર રહેવા ગયા હતા.

૪૫.૨ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ગુજરાત રાજ્યની બહાર કેસનું સ્થળાંતર કરાવવા માટે તેણે સર્વોચ્ચ અદાલતમાં સોગંદનામું કર્યું હતું. સાક્ષીએ વધુમાં સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું છે કે વિશેષ તપાસ દળે સાતનગર તેમજ ગાંધીનગર ખાતે તેનું નિવેદન નોંધ્યું છે. તેણે જણાવ્યું છે કે તે ટોળામાં રહેલા વ્યક્તિઓને ઓળખી શકે છે અને તેણે જયંતિભાઈ મંગળદાસ ઉર્ફે બકો, માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ, કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, લક્ષ્મણભાઈ ધુલાભાઈ, અશ્વિનભાઈ બળદેવભાઈ નાગરભાઈને અશ્વિનભાઈ બળદેવભાઈ બોથમ તરીકે તથા તુલસીભાઈ ગિર્ધરભાઈની ઓળખ કરી છે. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે દસ વર્ષ વીતી ગયા હોવાથી તે પોતાની પત્ની અને પુત્રનાં કપડાં ઓળખી શકતો નથી અને ટોળામાં રહેલા વ્યક્તિઓએ વાપરેલાં શસ્ત્રો

પણ ઓળખી શકતો નથી.

૪૫.૩ ઉલટ–તપાસમાં બહાર આવ્યું છે કે તેના પિતાએ બારુબીબી સાથે લગ્ન કર્યા નહોતા અને બારુબીબીએ તેને દત્તક લીધો હતો તથા બારુબીબી બાબુમીયા મોતુમીયાની પત્ની હતી. તેણે જણાવ્યું છે કે તેની એક બહેન છે અને બાકીના તેના પિતૃપક્ષીય પિતરાઈ ભાઈ–બહેનો છે. તેની બહેનનું નામ ઝરીનાબાનુ છે, જે વિવાહિત છે અને ભલાક ખાતે રહે છે તથા જીવિત છે. તેણે જણાવ્યું છે કે જ્યારે તેણે તેની બહેનોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, ત્યારે તેનો અર્થ તેની પિતૃવ્યની પુત્રીઓ એવા પિતરાઈ બહેનો થાય છે. સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા પર આક્ષેપ કરવાનું પ્રયોજન એ આધાર પર લેવાયું છે કે સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ દાખલ કરેલા તેના સોગંદનામામાં તેણે જણાવ્યું હતું કે તેની માતાનું ઘટનામાં અવસાન થયું હતું, જ્યારે તેની માતાનું વાસ્તવમાં ઘટનાના પૂર્વે જ અવસાન થયું હતું અને તેથી, સોગંદનામામાં જણાવેલ બાબતને યોગ્ય ઠેરવવાના આશયથી, સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે બારુબીબી તેની માતા હતી. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે ઘટનાના સમયે તે પોતાની પત્ની સમાંબાનુ અને તેના પુત્રો જાવેદ તથા શાહરૂખ સાથે રહેતો હતો. ઘટનાના સમયે જાવેદ ચાર વર્ષનો અને શાહરૂખ આઠ વર્ષનો હતો. સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ તેના સોગંદનામામાં કરવામાં આવેલા નિવેદનો અંગે તેના ઉલટ–તપાસમાં કેટલીક વિસંગતિઓ બહાર લાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. તેના ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં લક્ષ્મણભાઈ ધુલાભાઈ પટેલ, રમેશભાઈ ધુલાભાઈ પટેલ, માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ, જયંતીભાઈ મંગળદાસ ઉર્ફે બકો અને અશ્વિનભાઈ બાલદેવભાઈ બોથમનું

નામ ન આપ્યું હોવાની અસરની એક વિસંગતિ તેના ઉલટ–તપાસમાં બહાર લાવવામાં આવી છે.

૪૫.૪ સાક્ષીની પ્રતિપરીક્ષામાં બહાર આવ્યું છે કે શેખ મહોલ્લામાં પ્રવેશ કરતાં જ તેનું ઘર જમણી બાજુએ આવેલું છે. અકબરભિંયા નાથુભિયુંનું ઘર તેના ઘર સામે છે, ત્યારબાદ ં. બચુભિયા નાથુભિયાનું ઘર આવે છે અને પછી અકબર્ભિંયા રસુલભિયાનું ઘર આવે છે. અકબર્ભિંયા રસુલભિયાનું ઘર તેના ઘર સાથે અડીને આવેલું છે. ટોળું આવ્યું ત્યારે તેના ઘરે ન જવાનું કારણ એ હતું કે તેણે પોતાને બચાવવા માટે જ્યાં ક્યાંક આશરો લીધો હતો. સાક્ષીએ બચુભિયા ઈમામભિયાનાં ઘરમાં કોઈ ભાગબટાવો ન હતો, એવી સૂચનાને ઇનકાર કર્યો છે. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તે ચોપાલને ભાગબટાવા તરીકે સંબોધી રહ્યો હતો. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે બચુભિયાનાં ઘર સાથે ખુલ્લી જગ્યા અડીને આવેલી છે. તેણે આ સૂચનાને ઇનકાર કર્યો છે કે ચોપાલ રસ્તાથી બે ફૂટના અંતરે છે, અને જણાવ્યું છે કે તે ચારથી પાંચ ડગલાં દૂર છે. સાક્ષીએ આ સૂચનાને ઇનકાર કર્યો છે કે ટોળાએ બચુભિયાનું ઘર લૂંટી લીધું હતું અને તેને આગ લગાવી હતી. તેણે આ સૂચનાને પણ ઇનકાર કર્યો છે કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ આપેલા પોતાના નિવેદનમાં તેણે કહ્યું હતું કે ડરી જવાથી તેણે અકબરભાઈના ઘરમાં છુપાઈ ગયો હતો. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ કરેલી ૧૧ એપ્રિલ, ૨૦૦૮ની પોતાની અરજીમાં ઘટનાસંબંધિત કોઈ હકીકતોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો ન હતો.

૪૫.૫ તપાસ અધિકારી (પોલીસ)ની જુબાનીમાંથી વિસંગતિરૂપ પ્રકારે એક ચૂક બહાર આવી છે કે તેમના ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ લક્ષ્મણભાઈ ધુલાભાઈ પટેલ, રમેશભાઈ ધુલાભાઈ પટેલ, માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ, જયંતિભાઈ મંગલદાસ @ બકો અને અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈ બોથમનાં નામ લીધાં નથી. વધુમાં, સાક્ષી સવારે રમેશભાઈ ધુલાભાઈના ઘેર ગયો હતો અને રાત્રે ૯:૩૦ વાગ્યે ટોળામાં તેમને જોયા હતા, તે બાબત અંગે પણ એક વધુ ચૂક બહાર આવી છે. તે ઉપરાંત, આ સાક્ષીએ પોતાના ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં એ પણ જણાવ્યું નથી કે તેણે લક્ષ્મણભાઈ ધુલાભાઈ પટેલ, રમેશભાઈ ધુલાભાઈ પટેલ, જયંતિભાઈ મંગલદાસ @ બકો, કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈ બોથમ, તુલસીભાઈ ગિરધરભાઈ પટેલને મહેમૂદમિયાનાં ઘર તરફ જતા જોયા હતા અને પેટ્રોલ તથા કેરોસીન નાખીને તેમની વ્યક્તિઓને જીવતા સળગાવી દેવામાં આવ્યા હતા. તે સમયે તેણે બચુમિયા ઈમામમિયાના ઘરના ભાગલા પાછળ પોતાને છુપાવી લીધો હતો અને તેણે તેમના લોકોના 'બચાવો બચાવો' બૂમ પાડવાનો અવાજ સાંભળ્યો હતો. તપાસ અધિકારીએ સ્વીકાર્યું છે કે ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે ડરી જવાને કારણે તેણે અકબરભાઈના ઘરની અંદર પોતાને છુપાવી લીધો હતો.

૪૫.૬ અપીલકર્તા–અભિયુક્તોના વિદ્વાન વકીલ શ્રી વાય. એસ. લાખાણીએ રજૂઆત કરી કે આ સાક્ષીના નિવેદનમાં અનેક મહત્વપૂર્ણ સુધારાઓ છે, જે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨, ૧૯ મે, ૨૦૦૮ અને ૫ ઓગસ્ટ, ૨૦૦૮ના તેમના નિવેદનોમાં,

તેમજ સર્વોચ્ચ અદાલતમાં દાખલ કરવામાં આવેલા ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના તેમના સોગંદનામામાં દર્શાવાયેલા નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી કે આવા સાક્ષીના પુરાવા પર આધાર રાખવો જોખમી રહેશે, કારણ કે અનેક તક ઉપલબ્ધ હોવા છતાં તેણે આ તથ્યો અગાઉ જણાવ્યા નહોતા. રજૂઆત કરવામાં આવી કે આ સાક્ષીએ પ્રથમ વખત અદાલત સમક્ષ આપેલા પોતાના નિવેદનમાં રમેશભાઈ ધુલાભાઈ સાથેની વાતચીત અંગે તથ્યો રજૂ કર્યા છે કે તેણે ગામમાં કંઈ બનવાનું નથી એવું કહ્યું હતું, છતાં તેને જનસમૂહમાં જોવામાં આવ્યો હતો, જ્યારે હકીકતમાં તે વ્યક્તિને આરોપી તરીકે પણ સામેલ કરવામાં આવ્યો નથી. આ રીતે, તેણે આ કથા આઠ વર્ષના અંતરાલ મુદ્દા નં. ઘડી કાઢી છે. રજૂઆત કરવામાં આવી કે આ સાક્ષીએ ઘટનાઓનો ક્રમ અને તથ્યોમાં મહત્વપૂર્ણ ફેરફાર કર્યો છે અને પોલીસે પ્રથમ ઉપલબ્ધ તક પર જણાવેલા ક્રમ તથા સમય અંગેના તમામ તથ્યો જાણપૂર્વક નકારી દીધા છે. દલીલ કરવામાં આવી કે જનસમૂહમાં આરોપીઓને જોયા હોવાનું અને તેઓને ઓળખ્યાનું આ સાક્ષીનું દાવો, જ્યારે તે બચુમિયા ઈમામિયાના ઘરના બાજુમાં છુપાયો હતો, ખોટો છે, કારણ કે: તપાસ એજન્સીઓને આપેલા તેના નિવેદનોમાં તેણે કદી આવું કહ્યું જ નથી; ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ની તારીખે આપેલું તેનું વર્ણન એવું હતું કે તે અકબરમિયાના ઘરમાં છુપાયો હતો; અને બંને વર્ણનો પરસ્પર વિરોધાભાસી છે તથા અન્ય સાક્ષીઓ દ્વારા સમર્થિત નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી કે આ સાક્ષીએ અદાલત સમક્ષ સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે જનસમૂહ ગામમાં એકત્ર થયો હતો અને ગામની ઝૂંપડીઓને આગ લગાડી હતી, અને પોલીસે ગોળીબારનો આશરો લીધો હતો, ત્યારબાદ ં. જનસમૂહ વિખેરાઈ ગયો હતો. રજૂઆત કરવામાં આવી કે આ સાક્ષીની આ

અવગણનાને વિસંગતિ તરીકે સાબિત કરવામાં આવી છે. રજૂઆત કરવામાં આવી કે જુબાનીમાં તેની સમક્ષ મૂકવામાં આવેલા વિવિધ તથ્યો અંગે આ સાક્ષી કોઈ સ્પષ્ટ જવાબ આપી શક્યો નથી અને તેને પોતાના મુસ્લિમ સહધર્મીઓના બાળકોનાં નામ પણ ખબર નથી, પરંતુ તે જનસમૂહમાં હાજર વ્યક્તિઓના પૂરા નામ આપી શકે છે, જે પરથી એવું જણાય છે કે આ સાક્ષીને શીખવવામાં આવ્યો છે અને તે ઘટનાનો સાચો હિસાબ આપી રહ્યો નથી. સાક્ષીએ દાવો કર્યો છે કે જ્યારે જનસમૂહ શેખ મોહલ્લામાં પ્રવેશી ત્યાં તોડફોડ કરવા લાગ્યો, ત્યારે તે શેખ મોહલ્લાની જમણી બાજુએ આવેલા બચુમિયા ઈમામિયાના ઘરના બાજુમાં છુપાઈ ગયો. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે તે ઘરબેઠકને ઘરની બાજુ તરીકે સંબોધી રહ્યો છે અને ઘરબેઠકથી શેખ મોહલ્લાનો રસ્તો ચારથી પાંચ ફૂટ દૂર છે. રજૂઆત કરવામાં આવી કે પંચ સાક્ષીઓના પુરાવાને ધ્યાનમાં લેતા, શેખ મોહલ્લાની જમણી બાજુની ઘરોની પંક્તિ સૌથી વધુ અસરગ્રસ્ત હતી અને ઘરોને આગ લગાડવામાં આવી હતી તથા તોડફોડ કરવામાં આવી હતી. ફ.ફ.પ.સા. –૬૦ બચુમિયા ઈમામિયાએ સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું છે કે તેનું ઘર તોડફોડ કરવામાં આવ્યું હતું અને તેના ઘરેથી લૂંટ કરવામાં આવી હતી, જે પરથી એવું જણાય છે કે જનસમૂહ તેના ઘરની ઘરબેઠકમાં પણ પ્રવેશ્યો હતો. તેથી, બચુમિયા ઈમામિયાના ઘરના ઘરબેઠકમાં પોતે હાજર હતો એવો આ સાક્ષીનો દાવો વિશ્વસનીય નથી.

૪૫.૭ વધુમાં રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ પોતાની ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ની નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે તે અકબરમિયા ના ઘરમાં છુપાયો હતો, જ્યારે

તેણે તેનાથી વિપરીત સોગંદપત્ર પર જણાવ્યું છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ પોતાને ઘટનાનો પ્રત્યક્ષદર્શી તરીકે રજૂ કર્યો હોવા છતાં, તેની સાક્ષી વિશ્વસનીય નથી અને તેના પર વિશ્વાસ કરી શકાય તેમ નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ કોઈ પણ આરોપીને કોઈ વિશિષ્ટ ભૂમિકા સોંપી નથી, તેમજ કયા આરોપીએ કયો ઘર લૂંટ્યો અથવા કયો ઘર આગ લગાવી સળગાવ્યો તેની પણ તેણે કોઈ સ્પષ્ટતા કરી નથી. સાક્ષીએ મહમૂદમિયા ના ઘરને આગ લગાવવામાં આરોપીઓની ભૂમિકા વિશે પણ વર્ણન કર્યું નથી, જે પરથી એવો સંકેત મળે છે કે તે સર્વથા પ્રત્યક્ષદર્શી નથી. વધુમાં રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જ્યારે આ સાક્ષીના સગા ભાઈ એવા અયૂબમિયા રસુલમિયા શેખે પોતાની જુબાનીમાં દાવો કર્યો હતો કે તેને તેની પત્ની અને પુત્રી સાથે મહમૂદમિયા ના ઘરમાંથી જીવતો બહાર કાઢવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે આ સાક્ષીએ દાવો કર્યો છે કે ઘટના પછી અને પોલીસ આવ્યા મુદ્દા નં. તે મહમૂદમિયા ના ઘરની તરફ ગયો હતો, જ્યાં તેની પત્ની અને પુત્રનું મૃત્યુ થયું હતું, પરંતુ તેણે એવું જણાવ્યું નથી કે ફ.ફ.પ.સા. ુ–પક અયૂબમિયા રસુલમિયા, જે તેનો સગો ભાઈ છે, તેને તેની પત્ની અને પુત્રી સાથે મહમૂદમિયા ના ઘરમાંથી જીવતો બહાર કાઢવામાં આવ્યો હતો. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ સર્વોચ્ચ અદાલતમાં દાખલ કરેલા પોતાના સોગંદનામામાં ખોટું જણાવ્યું હતું કે તેની માતાનું મૃત્યુ રમખાણો દરમિયાન થયું હતું અને તેથી, હવે તેના સોગંદનામાના સમાવિષ્ટો ખોટા ગણાય નહીં તે હેતુથી, તેણે જુબાનીમાં જણાવ્યું છે કે ઘટનામાં મૃત્યુ પામેલી બારુબિબી તેની માતા છે. તે તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષીએ લક્ષ્મણ ધુળાભાઈ પટેલ, રમેશભાઈ ધુળાભાઈ પટેલ (જે

આરોપી નથી), માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ, જયંતિભાઈ મંગલભાઈ ઉર્ફે બકો, અશ્વિનભાઈ બાલદેવભાઈ બોથમની ઓળખ કરી હોવા છતાં, તેણે પોતાની ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ની પ્રથમ નિવેદનમાં આ વ્યક્તિઓને આરોપી તરીકે નામિત કર્યા નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ની નિવેદનમાં સાક્ષીએ અશ્વિનભાઈ બાલદેવભાઈ જોયતાભાઈ (ગાડીવાલા)નું નામ આપ્યું હતું અને અશ્વિનભાઈ બાલદેવભાઈ બોથમનું નહીં. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે, તેથી, સ્પષ્ટ છે કે આ સાક્ષીએ વિવિધ સમયે ખોટાં નામ આપ્યાં છે અને તેથી, તેની સાક્ષી પર વિશ્વાસ કરી શકાય તેમ નથી.

<u>૪૫.૮ વિશ્લેષણ:</u>

આ સાક્ષીના નિવેદન પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તે સરદારપુરા ◌ા શેખ મહોલ્લાનો રહેવાસી છે અને ઘટનાકાળે તેની પત્ની સમીમબાનુ તથા પુત્ર જાવેદનું અવસાન થયું હતું; તેથી, ઘટનાસમયે આ સાક્ષીની હાજરી અંગે અવિશ્વાસ રાખવાનો કોઈ કારણ નથી. દર્જી દ્વારા ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ નોંધાયેલા પોલીસ સમક્ષના તેના પૂર્વ નિવેદન બાબતે તેના સર–તપાસ માં કેટલીક વિસંગતતાઓ બહાર લાવવામાં આવી હોવા છતાં, તે વિસંગતતાઓ સમગ્ર સાક્ષ્યને અસ્વીકારવા જેટલી મહત્વપૂર્ણ નથી. મુખ્ય વિસંગતિ એ બાબતે છે કે તેણે ટોળાના સભ્યોને કયા સ્થળેથી જોયા હતા. જણાય છે કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે તે અકબરમિયાના ઘરમાં છુપાયો હતો, જ્યારે અદાલત સમક્ષના તેના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે તે બચ્ચુમિયાં ઈમામમિયાના ઘરની વચ્ચેના ભાગમાં છુપાયો હતો.

આ સાક્ષ્યને આ આધારે પડકારવામાં આવ્યું છે કે બચ્ચુમિયાં ઇમામમિયાના ઘરમાં કોઈ વચ્ચેનો ભાગ ન હતો અને બચ્ચુમિયાં ઇમામમિયાના ઘરને લૂંટફાટ કરીને આગ લગાવવામાં આવી હતી, તેથી સાક્ષી બચ્ચુમિયાં ઇમામમિયાના ઘરના ચોકપાલમાં છુપાયો હોઈ શકે નહીં. આ સંદર્ભે નોંધનીય છે કે બચ્ચુમિયાં ઇમામમિયાનું ઘર પટેલોના ઘરોની પાછળની બાજુ તરફ આવેલી પંક્તિમાં આવેલું છે અને ઉક્ત ઘરને ટોળાએ આગ લગાવી નહોતી. ઘટનાસ્થળના વિડિયાની સમીક્ષા કરતાં જણાય છે કે બચ્ચુમિયાં ઇમામમિયાના ઘરમાં ખરેખર ચોકપાલ છે અને ઘરને પથ્થરમારાના કારણે નુકસાન થયું હોવા છતાં, તેને ટોળાએ લૂંટફાટ કરી હોવાનું જણાતું નથી. પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતાં, જેટલા અંશે આ સાક્ષી કહે છે કે તે બચ્ચુમિયાં ઇમામમિયાના ઘરના વચ્ચેના ભાગમાં છુપાયો હતો, તેટલા અંશે તેના સાક્ષ્યને અવિશ્વસનીય ગણવાનો કોઈ કારણ નથી. સાક્ષીએ પોતાના સર–તપાસ માં અનેક આરોપીઓનાં નામ લીધાં છે અને જયંતિભાઈ મંગળદાસ ઉર્ફે બકો, માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ, કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, લક્ષ્મણભાઈ ધુલાભાઈ, અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈ નગરભાઈને અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈ બોથમ તરીકે તથા તુલસીભાઈ ગિર્ધરભાઈ તરીકે ઓળખ્યાં છે. જોકે, ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં સાક્ષીએ લક્ષ્મણભાઈ ધુલાભાઈ પટેલ, રમેશભાઈ ધુલાભાઈ પટેલ, માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ, જયંતિભાઈ મંગળદાસ ઉર્ફે બકો અને અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈ બોથમનાં નામ લીધાં નથી. તેમ છતાં, જેટલા અંશે આ સાક્ષ્ય સુસંગત છે, એટલે કે સાક્ષીએ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં આરોપીઓનાં નામ લીધાં છે અને અદાલત સમક્ષ તેમની ઓળખ પણ કરી છે, તેટલા અંશે આ સાક્ષીના સાક્ષ્યને

અવિશ્વસનીય ગણવાનો કોઈ કારણ નથી.

૪૬. ફ.ફ.પ.સા. –૬૨ રફીકમિયા મહમ્મદહુસૈન શેખની આંક–પ૭૫ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તે સરદારપુરા ો રહેવાસી છે અને તે શેખ મહોલ્લામાં રહેતો હતો. શેખ મહોલ્લામાં શેખોના વીસ મકાનો છે. તેઓ ચાર ભાઈઓ અને બે બહેનો છે. તેના ભાઈ–બહેનોમાંથી સૌથી મોટા યુસુફમિયા છે, ત્યારબાદ ં. તે પોતે, ત્રીજા ઈમ્તિયાઝમિયા મહમ્મદહુસૈન છે, ચોથા સાહિદમિયા મહમ્મદહુસૈન છે અને તેની બહેનો ઝરીનાબાનુ મહમ્મદહુસૈન, સલમાબાનુ મહમ્મદહુસૈન છે. તેની બંને બહેનો વિવાહિત છે અને અન્યત્ર રહે છે. તેનું લગ્ન આરિફાબીબી સાથે થયું છે, જેઓ અમદાવાદના રાશિદભાઈ હાજિનબીબક્ષની પુત્રી છે. ઘટનાથી પૂર્વે, તેના માતા–પિતાનું અવસાન થઈ ચૂક્યું હતું. જ્યારે ઘટના બની ત્યારે તેની શેખ મહોલ્લાના ખૂણે પાન–બીડીની દુકાન હતી. ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગોધરામાં ટ્રેનને સળગાવાની ઘટના બની હતી, જેના સંદર્ભમાં વિશ્વ હિંદુ પરિષદે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગુજરાત બંધનું આહ્વાન કર્યું હતું. ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ તે પોતાના કેબિનમાં બેઠો હતો. સવારે લગભગ ૯ વાગ્યે, જ્યારે તે પોતાના કેબિનમાં હતો, ત્યારે પટેલ સમાજના કેટલાક લોકો આવ્યા અને દુકાનો તથા કેબિનો બંધ કરાવતા હતા અને તેઓ તેના કેબિન પાસે આવ્યા અને તેને કેબિન બંધ કરવા કહ્યું અને જો તે એમ નહીં કરે તો તેને સળગાવી દેશે તેમ જણાવ્યું. તેણે પોતાનું કેબિન બંધ કર્યું, ત્યારબાદ ં. પટેલો ગાળો બોલતા હતા અને તેની સાથે ઝપાઝપીમાં ઊતર્યા અને તેથી તેમના મહોલ્લાના લોકો ત્યાં આવ્યા.

રમેશભાઈ કાંતિભાઈ, સુરેશભાઈ બલદેવભાઈ અને રાજેશભાઈ પુનાભાઈ, એ તમામ, તેની સાથે ઝપાઝપીમાં ઊતર્યા હતા. ઝપાઝપી છોડીને તે પોતાના મહોલ્લામાં આવેલા ઘેર ગયો. તે સમયે ટોળું મહાદેવ મંદિર તરફ ગયું. સાંજે પટેલોના ટોળાં ભેગાં થયાં હતાં અને એકબીજા સાથે વાત કરતા હતા કે મુસ્લિમોની એક પણ કેબિન કે દુકાન અખંડિત ન રહે. તે રાત્રે પંચાયત કચેરીની સામે મુસ્લિમોની કેબિનો સળગાવી દેવામાં આવી હતી.

૪૬.૧ સાક્ષીએ વધુમાં કથન કર્યું છે કે ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ભારત બંધનું આહ્વાન કરવામાં આવ્યું હતું. તે સમયે તે મહોલ્લામાં હતો. આખો દિવસ વાતાવરણ તંગ રહ્યું હતું અને સાંજે પટેલોની ભીડ એકત્ર થઈ હતી. તેણે ભીડને ચીસો પાડતી સાંભળી હતી કે એકપણ મુસ્લિમ બચવો જોઈએ નહીં. તે સમયે પોતાનું કેબિન કે ઘર નુકસાન પામે નહીં તે હેતુથી તે મહોલ્લામાં જ રહ્યો હતો. રાત્રે લગભગ ૦૯:૩૦ વાગ્યે મહાદેવ તરફથી પટેલોની એક ભીડ આવી. ભીડ ચીસો પાડી રહી હતી અને બૂમો પાડી રહી હતી કે મુસ્લિમોને કાપો, તેમને સળગાવી દો. તેણે કથન કર્યું છે કે તેમના મહોલ્લાના ખૂણે ત્રણ કેબિન હતાં; એક તેનું પોતાનું કેબિન હતું, બીજું કેબિન ઇકબાલભિયા રસૂલભિયાનું હતું અને ત્રીજું કેબિન ઇબ્રાહીમભિયા રસૂલભિયાનું હતું. ભીડમાંના લોકોએ આ ત્રણેય કેબિન સળગાવી દીધાં હતાં. ત્યારબાદ ં. પોલીસ આવી અને ભીડ ચાલતી થઈ ગઈ. ત્યારબાદ ં. ભીડ રાત્રે ૧૧:૩૦ વાગ્યે ફરી આવી, બૂમો અને ચીસો પાડી રહી હતી કે મુસ્લિમોને મારો, તેમને કાપો અને પથ્થરમારો શરૂ કર્યો. પહેલા ભાઇભિયા આલમભિયાનું ઘર

તોડફોડ કરી સળગાવી દેવામાં આવ્યું; ત્યારબાદ ં. ભીડ અકબરમિયા નથુમિયાના બીજા ઘરની તરફ આવી. તે સમયે ભીડમાં તેણે પોતાના ગામના લોકો, એટલે કે, અંબાલાલ મગનલાલ હાથમાં ધારિયા સાથે, કાલાભાઈ ભીખાભાઈ, જયંતિભાઈ મંગળભાઈ, પાશાભાઈ મોહનભાઈ, જોતભાઈ રામભાઈ હાથમાં કેન સાથે, અશ્વિનભાઈ જગાભાઈ, રાજેશભાઈ કરશનભાઈ હાથમાં લાકડીઓ અને પાઈપો સાથે જોયા. ત્યારબાદ ં. કચરભાઈ ત્રિભોવનદાસ, ગોવિંદભાઈ મોહનભાઈ અને રમેશભાઈ કંતિભાઈ પણ ત્યાં હતા. એક પછી એક, ઘરોને સળગાવવામાં આવ્યા. પોતાનો જીવ બચાવવા માટે તે ઈબ્રાહીમમિયા રસૂલમિયાના ઘર તરફ દોડી ગયો. તે લોકોને આવતા જોઈને પોતાને બચાવવા માટે તે ઈબ્રાહીમમિયા રસૂલમિયાના ઘરમાં ઘૂસી ગયો. ત્યારબાદ ં. તે લોકો માહેમૂડમિયા હુસૈનમિયાના ઘરની તરફ ગયા, જ્યાં તેમના મહોલ્લાની સ્ત્રીઓ અને બાળકો આશરો લીધેલો હતો અને તેમણે તે ઘરને ઘેરીને આગ લગાવી દીધી, અને તેમને ચીસો તથા બૂમો સંભળાતી હતી. ત્યારબાદ ં. આ તમામ લોકોએ ભારત માતા કી જયના નારા લગાવ્યા અને ચાલ્યા ગયા. ત્યારબાદ ં. , લગભગ રાત્રે ૦૨:૩૦ વાગ્યે પોલીસ આવી અને જણાવ્યું કે, જે કોઈ જીવતો હોય તે બહાર આવી જાય, ત્યારે તેઓ બહાર આવ્યા અને ત્યારબાદ ં. તેઓ માહેમૂડમિયા હુસૈનમિયાના ઘર તરફ ગયા અને ઘર અંદર મૃત્યુ પામેલા તેમના લોકોને બહાર કાઢ્યા અને જે ઈજાગ્રસ્ત હતા તેમને પોલીસ વાહનોમાં મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલમાં ખસેડવામાં આવ્યા અને જે મૃત્યુ પામ્યા હતા તેમને પણ પોલીસ વાહનોમાં મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલ મોકલવામાં આવ્યા. પોતે પણ પોલીસ વાહનમાં મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલ ગયો

હતો. તેને પથ્થરની ઈજા થઈ હતી અને તેથી ત્યાં તેની સારવાર પણ કરવામાં આવી હતી. સાક્ષીએ કથન કર્યું છે કે તેમના જે લોકો ઈજાગ્રસ્ત થયા હતા તેમણે પણ સારવાર લીધી હતી અને જે લોકો મૃત્યુ પામ્યા હતા તેમને સિવિલ હોસ્પિટલ મોકલવામાં આવ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. તેના સગાના ત્રણ છોકરાઓને ગંભીર ઈજાઓ થઈ હતી અને તેથી, ડૉક્ટરની સલાહ મુજબ, તે પોતાના મામા મકબૂલમિયા કેશરમિયા અને પોતાના ભાઈ ઈમ્તિયાઝ મહમ્મદહુસૈન સાથે તેમને અમદાવાદ સિવિલ હોસ્પિટલ લઈ ગયો હતો. આ ત્રણ બાળકો ફિરોઝમિયા મકબૂલમિયા, રફીકમિયા ભાઇમિયા અને આમુદ્દા નં. ાબાનુ ભાઇમિયા હતા, જેમને ત્યાં દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા; તેમમાંથી બે બાળકો, ફિરોઝમિયા મકબૂલમિયા અને રફીકમિયા ભાઇમિયાનું અવસાન થયું, જ્યારે આમુદ્દા નં. ાબાનુ ભાઇમિયા બે દિવસ સુધી જીવિત રહી. ત્યારબાદ ં. ડૉક્ટરે તેમને તેમના સગાંવહાલાં પાસે લઈ જવા કહ્યું હતું. તેણે ડૉક્ટરને એમ્બ્યુલન્સ આપવાની વિનંતી કરી હતી, પરંતુ ડૉક્ટરે તેમ કરવાની ના પાડી અને તેમને પોતાનું ખાનગી વાહન ભાડે કરીને તેમને લઈ જવા જણાવ્યું હતું. તેમણે ડૉક્ટરને પૂછ્યું હતું કે તેઓ ક્યાં જાય, કારણ કે આસપાસનું વાતાવરણ તંગ હતું અને તેમના માટે ક્યાંય જવું શક્ય નહોતું. તેણે ડૉક્ટરને જણાવ્યું હતું કે અત્યારે ત્રણેયને લઈ જવું શક્ય નથી અને તેને કોઈ ઉપાય સૂચવવા કહ્યું. ત્યારે ડૉક્ટરે તેમને પોસ્ટમોર્ટમ માટે મોકલી દેવા જણાવ્યું, અને તેથી તેમને પોસ્ટમોર્ટમ માટે મોકલવામાં આવ્યા. સાક્ષીએ વધુમાં કથન કર્યું છે કે ત્યારબાદ ં. બે દિવસ પછી તેમણે તેમના સગાંવહાલાંનો સંપર્ક કર્યો હતો અને ત્રણેય મૃતદેહોને જુહાપુરા લઈ જઈ કબ્રસ્તાનમાં દફનાવ્યા હતા.

ત્યારબાદ ં. તેઓ ત્રણેય જુહાપુરા કેમ્પમાં રોકાયા હતા અને છ દિવસ પછી હિંમતનગર જવા નીકળ્યા હતા અને પાનપુર રાહત કેમ્પમાં ગયા હતા, જ્યાં તેમના સગાંવહાલાં રહેતા હતા. પોલીસે ૧૦મી મે, ૨૦૦૨ના રોજ તેનું નિવેદન નોંધ્યું હતું. ત્યારબાદ ં. તેઓ સતનગર ગયા હતા, જ્યાં તેમને એક ઘર મળ્યું હતું. ત્યારબાદ ં. એસ.આઈ.ટી.એ ૧૦મી મે, ૨૦૦૮ના રોજ ગાંધીનગર ખાતે તેનું નિવેદન નોંધ્યું હતું. એસ.આઈ.ટી.એ તેને પૂછ્યું હતું કે શું તે કોઈ સુધારો કે ઉમેરો કરવા ઇચ્છે છે, અને તેણે કહ્યું હતું કે એક સુધારો એ હતો કે પોલીસે ગોળીબાર કર્યો નહોતો, અને બીજો સુધારો એ હતો કે તેની પત્ની આરિફાબાનુનું નામ ખોટી રીતે વાહિદા લખાયું હતું, અને તેનું સાચું નામ આરિફાબીબી હતું; તેણે કહ્યું છે કે માહેમૂડમિયા સાચું નામ છે; અને રમેશભાઈ કંતિભાઈ તથા સુરેશભાઈ બળદેવભાઈ કેબિનો બંધ કરવા માટે ભીડને ઉશ્કેરી રહ્યા હતા. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તે ભીડમાંના લોકોને ઓળખી શકે છે અને તેણે અદાલતમાં અંબાલાલ મગનલાલ, કાલાભાઈ ભીખાભાઈ, કચરભાઈ ત્રિભોવનદાસ, ગોવિંદભાઈ મોહનભાઈ, જયંતિભાઈ મંગળભાઈ, અશ્વિનભાઈ જગાભાઈ, રાજેશભાઈ પુણાભાઈ, રાજેશભાઈ કરશનભાઈ, મથુરભાઈ રામદાસને મથુરભાઈ રામાભાઈ તરીકે ઓળખ્યા છે.

૪૬.૨ પોતાના ઉલટ–તપાસમાં સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે નાગરિક હોસ્પિટલમાં ત્રણ દિવસ સુધી રોકાયા છતાં તેણે સારવાર લીધી નહોતી. તેણે જણાવ્યું છે કે તે થોડુંઘણું ચાલફર કરી શકતો હતો અને તેને બૂટ્ઠા પ્રકારની ઇજાઓ થઈ હતી. તેણે જણાવ્યું છે કે તેને થયેલી ઇજાઓ પથ્થરમારાના કારણે થઈ હતી અને તેની પીઠ,

ખભા તથા હાથ પર ઈજાઓ થઈ હતી, તેમજ અમદાવાદ નાગરિક હોસ્પિટલમાં તેણે સારવાર લીધી નહોતી. તેણે જણાવ્યું છે કે ઈમ્તિયાઝભાઈ પણ ચાલફર કરી શકતા હતા અને તેમને પણ થોડીઘણી ઈજા થઈ હતી. તેણે જણાવ્યું છે કે તેના મામા મકબુલમિયા પણ ચાલફર કરી શકતા હતા અને પથ્થરમારાના કારણે તેમની પીઠ પર થોડીઘણી ઈજા થઈ હતી. પોતાના ઉલટ–તપાસમાં તેણે જણાવ્યું છે કે અમદાવાદ નાગરિક હોસ્પિટલમાં તેણે પોલીસને ઘટનાની હકીકતો જણાવી હતી. તેણે ઇનકાર કર્યો છે કે પોલીસે તેનું પ્રથમ નિવેદન ૨જી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ નોંધ્યું હતું, અને તેણે જણાવ્યું છે કે પ્રથમવાર તેનું નિવેદન પાનપુર પાટિયા કેમ્પમાં નોંધાયું હતું, જોકે તેનું નિવેદન કઈ ચોક્કસ તારીખે નોંધાયું હતું તે તેને યાદ નથી. તેણે જણાવ્યું છે કે ઘટના બને તેના અંદાજે આઠથી નવ દિવસ મુદ્દા નં. તેનું નિવેદન નોંધાયું હતું. તેના ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૧૦મી મે, ૨૦૦૮ના પૂર્વવર્તી નિવેદનો અંગે કેટલીક છૂટછાટો બહાર આવી છે, જેમાં તેણે અમદાવાદ નાગરિક હોસ્પિટલમાં ત્રણ બાળકોને લઈ જવાની હકીકતો જણાવી નહોતી તે બાબત સામેલ છે. તેના ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૧૦મી મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનો અંગે પણ કેટલીક છૂટછાટો બહાર આવી છે કે તેણે ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ની ઘટનાની બાબતે, જેમાં ટોળાએ તેને પોતાની કેબિન બંધ કરવા કહ્યું હતું, તે બાબત જણાવી નહોતી. એક વિસંગતિ એ દર્શાવવા બહાર આવી છે કે તેના ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે લગભગ ૧૨:૦૦થી ૧૨:૩૦ વાગ્યાની આસપાસ ગામમાં ટોળાં ભેગાં થવા લાગ્યાં હતાં અને ભયભીત થઈને તે તથા તેનો ભાઈ ઈમ્તિયાઝ બન્ને પોતાના ઘર પાસે હતા અને બંને બાજુએ છુપાઈ ગયા હતા. પોતાના ઉલટ–

તપાસમાં સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે જેમાં તે છુપાયો હતો તે ઘર જમણી બાજુએ હતું, એટલે કે તે ઇબ્રાહીમમિયા રસૂલમિયાના ઘરે હતો. તેણે જણાવ્યું છે કે જ્યારે તેણે ટોળું જોયું ત્યારે તે ઇબ્રાહીમમિયા રસૂલમિયાના ઘરમાં અંદર છુપાયેલો હતો અને દરવાજો બંધ હતો તથા મધ્યમાં તૂટી ગયો હતો અને તેણે દરવાજાના તૂટેલા ભાગમાંથી ટોળાના સભ્યોને જોયા હતા. તે ઇબ્રાહીમમિયા રસૂલમિયાના ઘરમાં અંદાજે દોઢ કલાક સુધી અંદર રહ્યો અને પોલીસ આવી ત્યાર મુદ્દા નં. જ બહાર આવ્યો. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તેની હાજરીમાં ઘરને કોઈ નુકસાન થયું નહોતું અને તેની હાજરીમાં ઘરને આગ લગાવવામાં આવી નહોતી. તેણે આ સૂચનાનો ઇનકાર કર્યો છે કે તે ખોટું કહી રહ્યો હતો કે ટોળાના સભ્યોએ ઇબ્રાહીમમિયા રસૂલમિયાના ઘરના દરવાજાનો એક ભાગ તોડી નાખ્યો હતો. એક છૂટછાટ એ રીતે બહાર આવી છે કે તેના ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૧૦મી મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં તેણે આ બાબત જણાવી નહોતી કે એક પછી એક ઘરો સળગાવવામાં આવી રહ્યા હતા અને પોતાનું જીવન બચાવવા માટે તે ઇબ્રાહીમમિયા રસૂલમિયાના ઘરની તરફ દોડી ગયો હતો અને આ વ્યક્તિઓને અંદર પ્રવેશતા જોઈને, પોતાના જીવન બચાવવા માટે તે ઇબ્રાહીમમિયા રસૂલમિયાના ઘરમાં અંદર ગયો હતો. વિસંગતિના સ્વરૂપમાં એક છૂટછાટ એ રીતે બહાર આવી છે કે તેના ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૧૦મી મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં તેણે કલાભાઈ ભીખાભાઈ, જયંતિભાઈ મંગળભાઈ, જોઈતાભાઈ રામભાઈ અને ગોવિંદભાઈ મોહનભાઈનાં નામ લીધાં નહોતાં. વધુ એક વિસંગતિના સ્વરૂપમાં છૂટછાટ એ રીતે બહાર આવી છે કે તેના ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં તેણે રમેશભાઈ કાંતિભાઈનું નામ લીધું નહોતું.

૪૬.૩ તપાસ અધિકારી (પોલીસ)ની ઉલટ–તપાસથી, આ સાક્ષીના ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં એક ચૂક બહાર આવી છે કે તેની પોલીસ નિવેદનમાં તેણે એવું જણાવ્યું નહોતું કે અંદાજે ૯:૦૦ થી ૯:૩૦ વાગ્યાની આસપાસ મહાદેવની દિશામાંથી પટેલોની એક ટોળકી "મુસ્લિમોને કાપો, તેમને સળગાવો" એમ બૂમો પાડતી અને ચીસો પાડતી આવી હતી. તેમણે મહોલ્લાના ખૂણે આવેલી ત્રણ ગલ્લાઓ સળગાવી દીધી હતી, જેમાં એક તેની પોતાની કેબિન હતી, બીજી ઇકબાલમિયા રસૂલમિયાનું કેબિન અને ત્રીજી ઇબ્રાહીમમિયા રસૂલમિયાનું કેબિન હતી. ટોળકીમાં કલાભાઈ ભીખાભાઈ, જયંતિભાઈ મંગલભાઈ, જોયતાભાઈ રામભાઈ હાથમાં ડબ્બો લઈને, ગોવિંદભાઈ મોહનભાઈ અને રમેશભાઈ કાંતિભાઈ સૌ હાજર હતા. એક પછી એક ઘરો સળગાવવામાં આવી રહ્યા હતા. પોતાનો જીવ બચાવવા માટે તે ઇબ્રાહીમમિયા રસૂલમિયાના ઘરની તરફ ગયો અને તેના ઘરમાં છુપાઈ ગયો.

૪૬.૪ તપાસ અધિકારી (એસઆઈટી)ની પ્રતિપરીક્ષા માંથી પણ આવા જ ઉલેચણાં બહાર આવ્યા છે. પોલીસ સમક્ષ આપેલા નિવેદનમાં જણાવેલા, પરંતુ એસઆઈટી સમક્ષના નિવેદનમાં ઉલ્લેખિત ન કરાયેલા તથ્યો બાબતે, જેમ કે અગાઉ ચર્ચા કરવામાં આવી છે, એ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતાં કે એસઆઈટી દ્વારા નોંધાયેલ નિવેદન માત્ર પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા નિવેદનની આગળની કડીરૂપ છે, સાક્ષી માટે અગાઉના નિવેદનમાં જે પહેલેથી જ જણાવવામાં આવ્યું હતું તે ફરીથી કહેવાની આવશ્યકતા નહોતી. તેમ છતાં, તપાસ અધિકારી (એસઆઈટી)ની

પ્રતિપરીક્ષામાંથી વિસંગતિના સ્વરૂપનો એક ઉલ્લેખનીય સાબિત થયો છે કે સાક્ષીએ ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં કલાભાઈ ભીખાભાઈ, જયંતિભાઈ મંગળભાઈ, જોયતાભાઈ રામભાઈ અને ગોવિંદભાઈ મોહનભાઈનાં નામ લીધાં નથી. આથી, આ આરોપીઓનાં નામ તેમના બંને પૂર્વ નિવેદનોમાં જોવા મળતાં નથી.

૪૬.૫ અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલ શ્રી લાખાણીએ રજૂઆત કરી હતી કે આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ સવારે લગભગ ૯થી ૧૦ વાગ્યા દરમ્યાન તે પોતાના કેબિનમાં હતો, ત્યારે પટેલ સમાજના કેટલાક લોકો આવ્યા હતા અને દુકાનો તથા કેબિનો બંધ કરાવી રહ્યા હતા, અને તેઓ તેની કેબિન સુધી પણ આવ્યા હતા તથા તેને પોતાની કેબિન બંધ કરવા કહ્યું હતું અને જો તે પોતાની કેબિન બંધ નહીં કરે તો તેને સળગાવી દેશે તેમ જણાવ્યું હતું. તેણે પોતાની કેબિન બંધ કરી હતી અને જ્યારે તે કેબિન બંધ કરી રહ્યો હતો ત્યારે પટેલો ગાળો બોલી રહ્યા હતા તથા તેની સાથે ઝપાઝપીમાં ઉતર્યા હતા અને તેની મહોલ્લાના સભ્યો આવી ગયા હતા, અને રમેશભાઈ કાન્તિભાઈ, સુરેશભાઈ બળદેવભાઈ, રાજેશભાઈ પુંજાભાઈ પણ તેની સાથે ઝપાઝપીમાં ઉતર્યા હતા અને તે ઝપાઝપી છોડીને પોતાના મહોલ્લાના ઘેર ચાલી ગયો હતો. ત્યારે તે સમયે ટોળું મહાદેવ મંદિર તરફ ગયું હતું. સાક્ષીની જેરોક્ષ પૂછપરછનો ઉલ્લેખ કરતા દર્શાવાયું કે એક વિરોધાભાસ બહાર આવે છે અને આ સાક્ષીએ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ કે ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના પોતાના કોઈપણ નિવેદનમાં આ ઘટનાનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી અને આઠ વર્ષ મુદ્દા નં. અદાલતમાં પ્રથમ વખત આવા તથ્યો અંગે સાક્ષી આપી રહ્યો છે.

વધુમાં રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ઘટનાક્રમ અને ઘટનાનો સમય સાક્ષીએ મહત્વપૂર્ણ રીતે મુદ્દા નં. લી નાખ્યો છે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ટોળું અંદર આવતું અને ઘરો સળગાવતું જોઈને તે ઇબ્રાહિમમિયા રસુલમિયાના ઘરમાં ઘૂસી ગયો હતો, એવી સાક્ષીની દલીલ ઇબ્રાહિમમિયાના પુરાવાને વિરુદ્ધ છે, કારણ કે ઇબ્રાહિમમિયાએ સાક્ષી આપ્યું છે કે દરવાજો તૂટ્યા પછી, તેના ઘરમાં આશરો લીધેલા આશરે વીસ લોકો તેના ઘરમાંથી દોડી નીકળ્યા હતા અને મહેમૂદમિયાના ઘરમાં ઘૂસી ગયા હતા. ઉપરાંત, આ સાક્ષીએ ઇબ્રાહિમમિયા દ્વારા જણાવાયેલા તથ્યો પણ જણાવ્યા નથી. વધુમાં રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીએ કહ્યું છે કે તેને પથ્થર વાગ્યો હતો અને તેની પીઠ, હાથ તથા ખભા પર અભંજન ઈજાઓ થઈ હતી, પરંતુ તબીબી પ્રમાણપત્ર (આંક ૧૬૩)ના અવલોકનથી આ વાત ખોટી સાબિત થાય છે, જેમાં દર્શાવાયું છે કે સાક્ષીને કોઈ બાહ્ય ઈજા થઈ નથી. વધુમાં રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીએ સાક્ષી આપ્યું છે કે તેણે અમદાવાદ હોસ્પિટલમાં પોલીસને જાણ કરી હતી, તેમ છતાં એવી કોઈ જાણકારી રેકોર્ડ પર આવી નથી, જે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા દબાવી રાખવામાં આવી હોય તેમ જણાય છે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે અમદાવાદ હોસ્પિટલમાં આરોપીઓના નામ જાહેર કરવા માટે સાક્ષી પાસે પૂરતો સમય અને તક હતી, તેમ છતાં તેણે તેમ કર્યું નહોતું અને માત્ર નવ દિવસ મુદ્દા નં. , એટલે કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ તેમના નામ જણાવ્યા હતા. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે મુખ્યપરીક્ષણમાં વર્ણવેલી સમગ્ર કથા તેણે પોતાની અગાઉની નિવેદનોમાં જણાવેલી નથી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ટોળામાંના લોકો તેણે ઇબ્રાહિમમિયાના ઘરની અંદરથી જોયા હોવાનું તેનું

દાવો પણ તેણે પોતાની અગાઉની કોઈપણ નિવેદનમાં કર્યો નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષી વિશ્વસનીય સાક્ષી નથી અને તેણે અદાલત સમક્ષ પ્રથમ વખત નવા તથ્યો જણાવ્યા છે, અને તેથી તે વિશ્વસનીય સાક્ષી નથી.

૪૬.૬ વિશ્લેષણઃ

આ સાક્ષીના નિવેદન અનુસાર, ઘટનાપછી તેમને મહેસાણાની અદાલતમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા અને ત્યાંથી તેઓ, તેમના મામા અને તેમના ભાઈએ તેમના સંબંધીઓના ત્રણ ગંભીર રીતે ઈજાગ્રસ્ત બાળકોને અમદાવાદની સિવિલ અદાલતમાં લઈ ગયા હતા. આ સાક્ષીના વર્ણનના આ ભાગને પડકારવામાં આવ્યો નથી. તેથી, ગુનાના સ્થળે સાક્ષીની ઉપસ્થિતિ અંગે શંકા કરી શકાય નહીં. આ સાક્ષીના નિવેદન સામેનો મુખ્ય પડકાર એ બાબત અંગે છે કે તેણે આરોપીઓને ક્યાં સ્થળેથી જોયા હતા. એવું જણાય છે કે તેમના પૂર્વ નિવેદનમાં તેમણે કહ્યું હતું કે તેઓ અને તેમના ભાઈ તેમના ઘરની નજીક હતા અને બંનેએ નજીકમાં આશ્રય લીધો હતો. આ સંદર્ભમાં, ગુનાના સ્થળના નકશાનું અવલોકન કરતાં જણાય છે કે ઈબ્રાહીમ્મિયાંનું ઘર આ સાક્ષીના ઘરની લગભગ સામે જ છે; તેથી, જ્યારે સાક્ષી કહે છે કે તેણે નજીકમાં આશ્રય લીધો હતો, ત્યારે તેણે ઈબ્રાહીમ્મિયાંના ઘરમાં છુપાયો હતો તે હકીકતને નકારી શકાય નહીં. રહી વાત ફ.ફ.પ.સા. ુ ૬૭, એટલે કે તેના ભાઈ ઈમિતિયાઝની, તો તેણે નિવેદન આપ્યું છે કે તેણે શેરુમિયાંના ઘરમાં આશ્રય લીધો હતો. શેરુમિયાંનું ઘર એ જ પંક્તિમાં ઈબ્રાહીમ્મિયાંના ઘરથી બે ઘર આગળ છે. શેખ મહોલ્લા જેવા નાનકડા મહોલ્લામાં જ્યારે સાક્ષી કહે છે કે તેઓ નજીકમાં છુપાયા હતા,

ત્યારે તેમના પોતાના ઘરની નજીક જ સામેની પંક્તિના એક ઘરમાં છુપાયા હતા તે વાતને ખોટું નિવેદન ગણાવી શકાય નહીં. રહી વાત ઈબ્રાહીમ્મિયાંના દરવાજાના તૂટેલા ભાગમાંથી ઘટનાને જોવાની, તો ગુનાના સ્થળના વિડિયોનું અવલોકન કરતાં જણાય છે કે પથ્થરમારો થવાને કારણે ઈબ્રાહીમ્મિયાંના ઘરના આગળના દરવાજાનો એક ભાગ તૂટી ગયો હતો; તેથી આ સાક્ષી માટે તૂટેલા ભાગમાંથી આરોપીઓને જોવું સંપૂર્ણ શક્ય હતું. આ વાસ્તવિક પૃષ્ઠભૂમિમાં, સાક્ષીએ ઈબ્રાહીમ્મિયાંના ઘરમાંથી આરોપીઓને જોયા હતા તેના નિવેદન પર અવિશ્વાસ કરવાનો કોઈ કારણ નથી. રહી વાત એ દલીલની કે સાક્ષીએ પોતાનું સારવાર કરાવ્યું નથી અને તેથી, ઘટનાકાળે તે ઈજાગ્રસ્ત થયો હતો એવું માનવું શક્ય નથી, તો આ અદાલતના મતે, સાક્ષીને તથા અન્યને થયેલી ઈજાઓની પ્રકૃતિ તથા તેઓ ત્રણ ગંભીર રીતે ઈજાગ્રસ્ત બાળકોને અમદાવાદ લઈ ગયા હતા, જેમાંથી બેના મૃત્યુ થયા હતા, આ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા, પોતાની ઈજાઓ અંગે સારવાર ન લીધી હોય તેમાં કંઈ અજુગતું નથી, કારણ કે તે ઈજાઓ સ્વભાવથી એટલી ગંભીર નહોતી. સ્પષ્ટ છે કે સાક્ષી તથા અન્ય લોકો બે બાળકોના મૃત્યુ અને ત્રીજું બાળક પણ ગંભીર હાલતમાં હતું, જે અંતે ઈજાઓના કારણે મૃત્યુ પામ્યું, તેવી ચિંતામાં વધારે વ્યસ્ત રહ્યા હશે, જેથી પોતાને થયેલી ઈજાઓ અંગે સારવાર લેવા બાબતે વિચારવાનું પણ તેમને ન રહ્યું હોય. તેમ છતાં, આ સાક્ષીના નિવેદનમાં કેટલીક વિસંગતતાઓ બહાર આવી છે કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના તેના કોઈપણ નિવેદનમાં તેણે કાલાભાઈ ભીખાભાઈ, જયંતિભાઈ મંગળભાઈ, જોયતાભાઈ રામભાઈ અને ગોવિંદભાઈ મોહનભાઈના નામ લીધા નહોતા અને ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે રમેશભાઈ

કાંતિભાઈનું નામ પણ લીધું નહોતું. તેમ છતાં, જેટલા અંશે સાક્ષીએ પોતાના મૂળ નિવેદનમાં આરોપીઓના નામ લીધા છે અને તેમની ઓળખ કરી છે, તેટલા અંશે આ સાક્ષીના નિવેદનને અસ્વીકાર કરવાનો કોઈ આધાર નથી.

૪૭. ફ.ફ.પ.સા. –૬૭ ઈમ્તિયાઝભાઈ મહમ્મદહુસૈન શેખની આંક ૫૯૪ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. તેમણે નિવેદન આપ્યું છે કે સારદપુરાના શેખવાસના પ્રવેશદ્વાર પાસે તેમની પાન–બીડીની કેબિન હતી, જે તેમના ભાઈ રફીકમિયા દ્વારા ચલાવવામાં આવતી હતી. ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગોધરા ઘટનાક્રમ દરમિયાન એક ટ્રેનને આગ લગાવવામાં આવી હતી. ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગુજરાત બંધની જાહેરાત હતી. ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ, જ્યારે ભારત બંધની જાહેરાત હતી, ત્યારે તેઓ ઘરે હતા. ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ લગભગ ૦૯:૩૦ વાગ્યે મહાદેવ તરફથી શસ્ત્રો સાથે હિન્દુઓની એક ટોળકી શેખ મોહલ્લાના પ્રવેશદ્વાર પર આવી હતી. ત્રણ કેબિનમાં આગ લગાવવામાં આવી હતી. પોલીસ આવતાં ટોળકી વિખેરાઈ ગઈ હતી. ટોળકી ફરી આવી હતી. ત્યારબાદ ં. , તેમણે પથ્થરમારો શરૂ કર્યો હતો. ટોળકીએ મનુમિયા ભાઈમિયા અને અખબર નાથુમિયાના ઘરોમાં આગ લગાવી હતી. તેઓ અયુબમિયા રસુલમિયાના ઘરની દિશામાં ઊભા હતા ત્યારે તેમણે તે વ્યક્તિઓને જોયા હતા. તેમણે તુલસી ગિરધર, પાશા મોહન, કચરા ત્રિભોવન, રમન જીવન, દિનેશભાઈ જીવનભાઈ અને રાજેશ પુંજા ને જોયા હતા. ત્યારબાદ ં. , પોતાનો જીવ બચાવવાના હેતુથી તેમણે શેરુમિયા રસુલમિયાના ઘરમાં છુપાઈ ગયા હતા. પટેલોએ મહેમૂદભાઈના ઘરમાં આગ લગાવી

હતી અને ત્યારબાદ ં. તેઓ ***"ભારત માતા કી જય"*** બોલી નીકળી ગયા હતા. રાતના ૦૨:૩૦ વાગ્યે પોલીસ આવી હતી અને તેમને મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલ ખાતે લઈ ગઈ હતી. તેમને જમણા હાથમાં પથ્થર વાગ્યાની ઈજા થઈ હતી અને ત્યાં જ સારવાર લીધી હતી. ત્રણ તાત્કાલિક કેસો હતા અને તેથી, સવારે ૮ વાગ્યે તેઓ અમદાવાદ સિવિલ હોસ્પિટલ માટે રવાના થયા હતા. તેમાથી ફિરોઝમિયા મકબુલમિયાના મૃત્યુ થયા હતા. રફીકમિયા મનુભાઈનું પણ મૃત્યુ થયું હતું. અમુદ્દા નં. ાબીબી મનુભાઈ જીવિત હતા. તેમનું બીજા દિવસે મૃત્યુ થયું હતું અને તેમની પોસ્ટમોર્ટમ તપાસ અમદાવાદ સિવિલ હોસ્પિટલ ખાતે કરવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ ં. , તેમને જુહાપુરા કબ્રસ્તાન ખાતે લઈ જઈને ત્યાં દફનવિધિ કરવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ ં. , તેમને જુહાપુરા કેમ્પ ખાતે મોકલવામાં આવ્યા હતા, જ્યાં તેઓ લગભગ ચારથી પાંચ દિવસ રહ્યા હતા અને પછી, હિંમતનગર માટે નીકળ્યા હતા તથા પાનપુર કેમ્પ ખાતે આવ્યા હતા. પોલીસ દોઢ મહિના મુદ્દા નં. પાનપુર કેમ્પ ખાતે આવી હતી અને તેમનું નિવેદન નોંધ્યું હતું. એસ.આઈ.ટી.એ તેમનું નિવેદન સતનગર ખાતે નોંધ્યું હતું. મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલથી તેઓ પોતાના મામા મકબુલ કેશરમિયા અને ભાઈ રફીક મહમ્મદહુસૈન સાથે, ત્રણેય, સાથે ગયા હતા. તેમણે જણાવ્યું છે કે તેમણે નામ લીધેલા વ્યક્તિઓને તેઓ ઓળખી શકે છે અને અદાલતમાં કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, તુલસીભાઈ ગિર્ધરભાઈ, રાજેશભાઈ પુણ્જાભાઈ ને ઓળખ્યા છે.

૪૭.૧ આ સાક્ષીના ઉલટ–તપાસ દરમ્યાન, એ સૂચન મૂકીને તેને

વિરોધાભાસી સાબિંત કરવાનો પ્રયત્ન કરવામા આવ્યો કે ૧૭ એપ્રિલ, ૨૦૦૨ તથા ૨૨ મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનોમાં તેણે તુલસીભાઈ ગિરધરભાઈ, દિનેશ જીવણ અને રાજેશ પુંજા ના નામ લીધા નથી, જેને તેણે નકારી કાઢ્યું છે. તેણે એ સૂચન પણ નકારી કાઢ્યું છે કે તે પોતાના ભાઈ રફીક સાથે કોઈક મકાનની અંદર છૂપાયો હતો અને તેણે ઘટનાને જોઈ હતી. પોતાના ઉલટ–તપાસમાં તેણે નિવેદન આપ્યું છે કે ટોળું આવ્યું ત્યારે તે આયુબમિયા રસુલમિયાના મકાનની સામે ઊભો હતો, જે તેના મકાન પછીનું એક મકાન છે, અને તેઓ ઓટલા બળાવી રહ્યા હતા ત્યારે તે ત્યાં ઊભો હતો. તેણે સાક્ષી આપી છે કે જ્યારે તેઓ મનુમિયાના મકાનને બળાવી રહ્યા હતા ત્યારે તે ચાર મકાન જેટલા અંતરે ઊભો હતો. તેણે જણાવ્યું છે કે ટોળાએ તેને પકડી લીધો નહોતો અને તેણે કોઈને ધારીયા કે લાકડી વડે માર મારતા જોયો નહોતો. તેણે જણાવ્યું છે કે ટોળાના સભ્યો તેની પાછળ આવ્યા હતા અને એવું બન્યું નહોતું કે કોઈએ તેને શેરુમિયાના મકાનમાં પકડી લીધો હોય. તેણે એ સૂચન નકારી કાઢ્યું છે કે તે ઘટનાસ્થળે હાજર નહોતો અને પંચાયત સામે બનેલી ઘટનામાં તેને પથ્થરો વાગવાથી ઈજા થઈ નહોતી. તેના ઉલટ–તપાસમાંથી વધુમાં એવું બહાર આવ્યું છે કે ટોળું શેરુમિયાના મકાનની અંદર આવ્યું નહોતું અને તે શેરુમિયા રસુલમિયાના ખુલ્લા મકાનની અંદર છૂપાયો હતો. તેણે એ સૂચન નકારી કાઢ્યું છે કે શેરુમિયાનું મકાન સળગાવી દેવામાં આવ્યું હતું અને શીટો તથા દીવાલો તોડી પાડવામાં આવી હતી તથા વરાંડામાં રાખેલી સાઇકલ, ખાટલો અને ગાદલા સળગાવવામાં આવ્યા હતા. તેણે એ સૂચન નકારી કાઢ્યું હતું કે મકાનને તાળા મારવામાં આવ્યા હતા. તેણે એ સૂચન પણ નકારી કાઢ્યું છે કે તે શેરુમિયા

રસુલમિયાના મકાનની અંદર છુપાયો હતો એમ ખોટું સાક્ષ્ય આપી રહ્યો હતો.

૪૭.૨ અપીલકર્તા–અભિયુક્તોના વિદ્વાન વકીલ શ્રી વાય. એસ. લાખાણી એ રજૂઆત કરી હતી કે સાક્ષીનું નિવેદન ૧૭ એપ્રિલ, ૨૦૦૨ના રોજ નોંધવામાં આવ્યું હતું, એટલે કે ઘટનાના લગભગ ૪૬ દિવસ પછી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીએ કહ્યું છે કે બપોરે ૦૨:૩૦ વાગ્યે પોલીસે તેમને સિવિલ હોસ્પિટલ, મહેસાણા ખાતે ઉતારી દીધા હતા અને ત્રણ આપાતકાળીન કેસો હોવાથી તે અમદાવાદ સિવિલ હોસ્પિટલ ગયો હતો. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલથી લઈને અમદાવાદ હોસ્પિટલ, જુહાપુરા કેમ્પ, હિંમતનગર અને ત્યાર પછી પાનપુર કેમ્પ સુધી, સાક્ષીને આ ઘટના અંગે પોલીસને તેમજ રાહત કેમ્પોમાંના પોતાના અન્ય સાથીઓને જણાવવાની પૂરતી તકો હતી; છતાં તેણે લગભગ ૪૬ દિવસ સુધી પોલીસને કે પોતાના સાથીઓને કશું જ જણાવ્યું નહોતું. તેથી, આ સાક્ષી ગોઠવાયેલો સાક્ષી જણાય છે અને તેની સાક્ષી વિશ્વસનીય નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે તેણે શેરુમિયાના ઘરે આશ્રય લીધો હતો, જોકે ૪૬ દિવસ પછી પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા ૧૭ એપ્રિલ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં અથવા છ વર્ષ પછી એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા ૨૨ મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં તેણે આ તથ્યોનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી અને પ્રથમ વખત અદાલત સમક્ષ આ તથ્યો રજૂ કર્યા છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેણે શેરુમિયા રસુલમિયાના ઘરમાં પોતાને છુપાવી રાખ્યો હતો અને તેથી કોઈ પણ ઘટના, વિશેષરૂપે મહેમૂદમિયાના ઘરને આગ લગાડવાની ઘટનાનો

તેણે સાક્ષી રહ્યો હતો એવી વાત જ ઉપસ્થિત થતી નથી. વધુમાં એવું પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે શેરુમિયાનું ઘર મહેમૂદમિયાના ઘરની બાજુમાં આવેલું છે અને પંચનામાના સ્થળ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ઉક્ત ઘર આગને કારણે અત્યંત નુકસાન પામ્યું હતું અને તેમાં પ્રવેશ કરીને અંદર છુપાવું તેના માટે શક્ય નહોતું. તેથી, આ સાક્ષી ઘટનાનો સાક્ષી નથી, અને તેણે એ પણ કહ્યું નથી કે મહેમૂદમિયાના ઘરને આગ પટેલ ટોળાએ લગાવી હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે તેની સાક્ષીમાં દર્શાવેલા પાંચ વ્યક્તિઓમાંથી, સાક્ષીએ પોલીસ અથવા એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા પોતાના કોઈપણ નિવેદનમાં બે વ્યક્તિઓના નામ આપ્યા છે, અને તેથી, અદાલત સમક્ષ આવા અભિયુક્તોની ઓળખાણ કરવાનો કોઈ અર્થ રહેતો નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ એક દિનેશ જીવનનું નામ લીધું છે, જે હકીકતમાં કોઈ અભિયુક્ત જ નથી, અને તુલસીભાઈ ગિર્ધરભાઈ, પાશાભાઈ મોહનભાઈ અને રમણભાઈ જીવનભાઈ નામના ત્રણ અભિયુક્તોના નામ પણ લીધા છે, પરંતુ અદાલતમાં તેમની ઓળખાણ કરવામાં નિષ્ફળ ગયો છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જ્યારે સાક્ષીએ અભિયુક્તોના સંપૂર્ણ નામો આપ્યા છે, ત્યારે તે આ બાબતનો સંકેત આપે છે કે તે અભિયુક્તોને ખૂબ સારી રીતે ઓળખતો હતો અને તેથી કોઈ પણ સમયે તેમની ઓળખાણ કરી શકતો હતો. તેમ છતાં, સાક્ષી ઉપરોક્ત ત્રણ અભિયુક્તોની ઓળખાણ કરવામાં નિષ્ફળ ગયો છે, જે સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા અંગે શંકાનો પડછાયો પાડે છે. તેથી, આવા સાક્ષીની સાક્ષી પર કોઈ નિર્ભરતા રાખી શકાય નહીં, અને તેને સર્વાંશે ત્યજી દેવાની આવશ્યકતા છે.

૪૭.૩ વિશ્લેષણ:

આ સાક્ષીના નિવેદન પરથી જણાય છે કે જ્યારે તે અયુબમિયા રસુલમિયાના ઘરની નજીક ઊભો હતો, ત્યારે તેણે તુલસી ગિરધર, પાશા મોહન, કચરા ત્રિભોવન, રામન જીવન, દિનેશભાઈ જીવનભાઈ અને રાજેશ પુન્જાને જોયા હતા; ત્યારબાદ ં. , પોતાનો જીવ બચાવવાના આશયથી, તે શેરુમિયા રસુલમિયાના ઘરમાં છુપાઈ ગયો હતો. આમ, ભલે આ સાક્ષીએ મહેમૂદમિયાના ઘરને આગ લગાડવામાં આવ્યું હતું તે વાસ્તવમાં જોયું ન હોય, તે પહેલાં તેણે ઉક્ત વ્યક્તિઓને ટોળામાં જોયા હતા. આ સાક્ષીના પુરાવા પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલમાં ત્રણ તાત્કાલિક કેસો આવ્યા હતા અને તેથી તે તે ત્રણ વ્યક્તિઓ સાથે અમદાવાદ સિવિલ હોસ્પિટલ ગયો હતો. આ ત્રણ કેસોમાંથી ફિરોઝ અને રફીકનું અવસાન થયું હતું. અમુદ્દા નં. ાબીબી મનુભાઈ જીવિત હતા, પરંતુ બીજા દિવસે સિવિલ હોસ્પિટલમાં તેમનું અવસાન થયું, ત્યારબાદ ં. જુહાપુરા કબ્રસ્તાનમાં તેમની દફનવિધિ કરવામાં આવી હતી. તેથી, આ સાક્ષીની સ્થળપર હાજરી અંગે શંકા કરી શકાય નહિ, કારણ કે ઘટનાના તરત મુદ્દા નં. તેણે ઉક્ત ત્રણ બાળકોને અમદાવાદ સિવિલ હોસ્પિટલમાં લઈ ગયા હતા. સાક્ષીએ અદાલતમાં કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, તુલસીભાઈ ગિરધરભાઈ, રાજેશભાઈ પુન્જાભાઈની ઓળખ કરી છે. જોકે, જણાય છે કે આ સાક્ષીએ ૧૭મી એપ્રિલ, ૨૦૦૨ તથા ૨૨મી મે, ૨૦૦૮ના તેના કોઈપણ નિવેદનમાં તુલસીભાઈ ગિરધરભાઈ અને રાજેશભાઈ પુન્જાભાઈનાં નામ લીધાં નથી. સાક્ષીની જુબાનીમાંથી બહાર આવ્યું છે કે ટોળું શેરુમિયા રસુલમિયાના ઘરની અંદર આવ્યું નહોતું અને તે બે કલાક સુધી શેરુમિયા રસુલમિયાના ઘરમાં છુપાયો હતો.

ઘરને સળગાવવામાં આવ્યું હતું અને ચાદરો તથા દિવાલો તોડી પાડવામાં આવી હતી, એવી સૂચનાને તેણે નકારી કાઢી છે. આરોપી તરફથી વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી છે કે સ્થળપરિસ્થિતિ પંચનામા મુજબ આ ઘર આગને કારણે નુકસાન પામ્યું છે, પરંતુ નોંધનીય છે કે સ્થળના પંચે આ હારોળીમાં આવેલા ઘરો બાબતે કોઈપણ નિવેદન આપ્યું નથી, સિવાય એક નિરર્થક નિવેદન કે બધા ઘરો સળગી ગયા હતા અને નુકસાન પામ્યા હતા. પંચ સાક્ષીના પુરાવાથી જણાય છે કે સ્થળપરિસ્થિતિ પંચનામું તેને વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યું નહોતું અને તેથી તેની વિગતો પુરવાર થયેલી નથી. વાસ્તવમાં, તપાસ અધિકારીના નિવેદનમાં પણ પંચનામાની વિગતો પુરવાર કરવા માટે કોઈ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો નથી. અગાઉ ચર્ચ્યા મુજબ, અદાલતે તેથી સ્થળપરિસ્થિતિના વિડિયો પર આધાર રાખવો યોગ્ય સમજ્યો છે, જેમાં દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે શેરુમિયા રસુલમિયાનો ઘર સળગી ગયો નહોતો, અને તેની દિવાલો તથા ચાદરો પણ તૂટેલી નહોતી, જોકે ઘરના બહારના ભાગ, એટલે કે વરાંડો અને ત્યાં પડેલી વસ્તુઓને થોડું નુકસાન થયું હતું. આવી પરિસ્થિતિઓમાં, ભલે આ સાક્ષીના નિવેદનમાં કેટલીક વિસંગતતાઓ હોય, તો પણ તેણે ઘટનાના સમયે સ્થળપર હાજર હોવાનું તથા પોલીસ સમક્ષ પોતાના પ્રારંભિક નિવેદનમાં જે આરોપીઓનાં નામ લીધાં છે, તેમની ઓળખ કરી હોવાનું જેટલા અંશે કહ્યું છે, તેટલા અંશે તેની સાક્ષી અવિશ્વસનીય ગણાવાનો કોઈ કારણ નથી.

૪૮. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૩ ભીખુમિયા કાલુમિયા શેખની આંક–૫૮૦ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષીએ સોગંદપૂર્વક નિવેદન આપ્યું છે કે તે સરદારપુરા ો

વતની છે અને શેખ મહોલ્લામાં રહેતો હતો. શેખ મહોલ્લામાં શેખોની અંદાજે વીસ મકાનો છે. ઘટનાના સમયે તેના કુટુંબમાં તેના પુત્રો યુસુફભાઈ, સલીમભાઈ, તેની પત્ની બિસ્મિલ્લાબીબી, બે પુત્રીઓ, જેમાંથી એક જોહરાબીબી હતી, જેણે શેખવાસના ભૈમિયા ઉર્ફે મનુમિયા આલમ્બિયા સાથે લગ્ન કર્યા હતા, અને બીજી પુત્રી કૌસરબીબીના લગ્ન પીળવાઈ ખાતે કોઈ સાથે થયા હતા. જોહરાબીબીને અમુદ્દા નં. ા નામની એક પુત્રી અને રફીક તથા આરિફ નામના બે પુત્રો હતા. ઘટનાના સમયે આરિફની વય આઠ વર્ષ હતી, રફીકની વય નવ વર્ષ હતી અને અમુદ્દા નં. ાની વય છ વર્ષ હતી. તેની પત્ની બિસ્મિલ્લાબીબી, તેનો જમાઈ ભૈમિયા આલમ્બિયા, તેની પુત્રી જોહરાબીબી, તેના પૌત્રો આરિફ, રફીક અને અમુદ્દા નં. ાનું ઘટનામાં મૃત્યુ થયું હતું.

૪૮.૧ ૨૭મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગોધરામાં ટ્રેનને આગ ચાંપી દેવામાં આવી હતી. ૨૭મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ તે પટેલ કાનુભાઈ વરવાભાઈના ઘરે રંગકામ કરવા ગયો હતો. ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ બજારમાં ગલ્લા સળગી ગયા હતા. ત્યારબાદ ં. , તેઓ ઘરે આવ્યા હતા અને ચાર વાગ્યે બજારમાં ગયા હતા; તે સમયે તેણે જોયું કે અનીફભાઈ અમુદ્દા નં. ુલભાઈના ઘર સાથે જોડાયેલી દુકાન ધરાવતા શંકરભાઈ પોતાની દુકાનમાંથી માલ કાઢી રહ્યા હતા, તેથી તેણે તેમને પૂછ્યું કે તેઓ અચાનક માલ કેમ કાઢી રહ્યા છે. ત્યારે તેમણે કહ્યું હતું કે દુકાન ભાડે આપવાની હતી અને માલ મહાકાળી મંદિરના આંગણામાં રાખવાનો હતો. ત્યારબાદ ં. , તેઓ ઘરે આવ્યા હતા.

૪૮.૨ ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ રાત્રે લગભગ ૦૯:૩૦ વાગ્યે ગામના પટેલો પોતાના મોહલ્લામાં આવ્યા હતા અને પોતાના મોહલ્લાના ગલ્લાઓ સળગાવી દીધા હતા. ત્યારબાદ ં. પોલીસ આવી હતી અને તે લોકો ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા હતા અને ફરીથી તેઓ ૧૧:૩૦ વાગ્યે આવ્યા હતા અને પથ્થરમારો શરૂ કર્યો હતો અને પોતાના ઘરો સળગાવી દીધા હતા. તેણે અંબારામ મગન, કચરાભાઈ ત્રિભાભાઈ, કનુભાઈ જોઈતાભાઈ, મથુરભાઈ ત્રિકંભાઈ અને રમેશભાઈ રામાભાઈને જોયા હતા. પથ્થરમારામાં તેને માથાના જમણા ભાગે તથા શરીરના ડાબા ભાગે ઈજાઓ પહોંચી હતી. ત્યારબાદ ં. , તે જઈને બચ્ચુભાઈની જીપ જ્યાં પાર્ક કરેલી હતી ત્યાં બેઠો હતો. ત્યારબાદ ં. , ટોળું આવ્યું હતું. ટોળું બૂમો પાડી રહ્યું હતું કે બાંડીયા ાઓને મારી નાખો અને તેમને કાપી નાખો. ત્યારબાદ ં. , સળગતું ચીંથરું જીપ પર ફેંકવામાં આવ્યું હતું અને જીપને આગ લગાડી દેવામાં આવી હતી અને મોટો જ્વાળા ભભૂકી ઉઠ્યો હતો, તેથી તે બચ્ચુમિયાના ઘરમાં પ્રવેશ્યો હતો. ત્યારબાદ ં. , ઘરમાં ગેસ જેવું કંઈક હતું અને તેથી તેણે છત ઉપરની શીટ (ટીનની પતરાવાળી છત) ઊંચી કરી અને ગેલેરીમાં (ઘરના બાજુના ખુલ્લા સ્થળમાં) ગયો હતો. ત્યારબાદ ં. , ટોળું આવ્યું હતું. તેમની સ્ત્રીઓ અને બાળકો મહેમૂદમિયા હુસૈનમિયાના ઘરમાં હતા અને મદદ માટે બૂમો પાડી રહ્યા હતા અને ટોળું તેમના મોહલ્લાની બહાર "જય"ના નારા પાડી રહ્યું હતું. ત્યારબાદ ં. , જ્યારે તે બહાર આવ્યો, ત્યારે શાબીરમીયાં ા કદરમિયાએ તેને કહ્યું કે તેની પત્ની અબ્બાસભાઈના ઘરની લાઇનમાં આવેલા પ્લેટફોર્મ પર પડી હતી અને તેથી તે ત્યાં ગયો હતો અને તે

બેભાન અવસ્થામાં પડી હતી અને તેના મોંમાંથી ફીણ નીકળતું હતું તથા તે ઉલટી કરી રહી હતી. ત્યારબાદ ં. , સાબીરભાઈ કદરભાઈ અને અકબર્મિયા નાઠુમિયાએ તેની પત્નીને ઊંચકીને મોહલ્લાની બહાર લઈ ગયા અને પટેલ ઈશ્વરભાઈ કરસનભાઈની વરાંડે તેને સુવાડી દીધી. ત્યારબાદ ં. , તે તે વાહનમાં બેઠો જેમાં મહેમૂદમિયા હુસૈનમિયાના ઘરમાં મૃત્યુ પામેલા લોકોના મૃતદેહો તેની પત્ની સાથે રાખવામાં આવ્યા હતા અને તે સમયે તે જીવતી હતી. મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલ જતાં માર્ગમાં ક્યાંક વિજાપુર નજીક તેની પત્નીનું મૃત્યુ થયું હતું. ત્યારબાદ ં. , તેમને સિવિલ હોસ્પિટલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા અને પોલીસે તેને પૂછ્યું હતું કે તેઓ ક્યાં જવા ઈચ્છે છે, અને તેણે કહ્યું હતું કે તે ઈલોલ ગામ જવા ઈચ્છે છે. સાંજે લગભગ ૦૬:૦૦ થી ૦૬:૩૦ વાગ્યાની વચ્ચે તેઓ ઈલોલ ગયા હતા, અને ત્યાંથી તેઓ પાનપુર પાટિયા આવ્યા હતા. તેઓ ઈલોલ ખાતે દસથી બાર દિવસ રહ્યા હતા. પોલીસે તેનું નિવેદન નોંધ્યું હતું અને તેણે હિંમતનગર અદાલતમાં અરજી કરી હતી, જે અરજી એસ.આઈ.ટી.ને આપવામાં આવી હતી અને એસ.આઈ.ટી.એ તેનું નિવેદન નોંધ્યું હતું. તેણે પોતાની પત્નીનાં કપડાંની ઓળખ કરી છે. તેણે જણાવ્યું છે કે તે ટોળામાં તેણે જોયેલા વ્યક્તિઓની ઓળખ કરી શકશે. તેણે અદાલતમાં અંબારામ કપૂર, કચરાભાઈ ત્રિભાભાઈ, કનુભાઈ જોઈતાભાઈ અને રમેશભાઈ રામાભાઈની ઓળખ કરી છે.

૪૮.૩ પોતાની પ્રતિક્ષાપરિક્ષામાં સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેનો જન્મ સરદારપુરામાં થયો હતો અને તે સરદારપુરા ા પટેલોને બહુ સારી રીતે ઓળખે છે.

તેણે સ્વીકાર્યું છે કે શેખવાસની એક બાજુ કબરસ્તાન છે અને બીજી બાજુ પટેલોની વસ્તી છે. તે ગામના પટેલોને નામથી ઓળખે છે અને અદાલતમાં બેઠેલા ગામના તમામ પટેલોને નામથી ઓળખી શકે છે. તેની પ્રતિક્ષાપરિક્ષામાં ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોલીસ સમક્ષના તેના નિવેદનમાં આ ઉલ્લેખ ન હતો કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ બજારમાં ગલ્લાઓ સળગાવવામાં આવ્યા હતા; ત્યારબાદ ં. તેઓ ઘરે આવ્યા હતા અને ૪ વાગ્યે બજારમાં ગયા હતા; શંકરભાઈની દુકાન અનિફભાઈ અમુદ્દા નં. ુલભાઈની દુકાનની બાજુમાં હતી અને શંકરભાઈ પોતાની દુકાનમાંથી માલ ખાલી કરી રહ્યા હતા, ત્યારે તેણે તેમને પૂછ્યું કે તેઓ અચાનક દુકાન ખાલી કેમ કરી રહ્યા છે, જેના જવાબમાં તેમણે કહ્યું કે તેઓ અન્ય સ્થળે ભાડે દુકાન લેવાના છે અને માલ મહાકાળી મંદિરના પરિસરમાં રાખ્યો છે, અને ત્યારબાદ ં. તેઓ ઘરે આવ્યા હતા. તેની પ્રતિક્ષાપરિક્ષામાં વિસંવાદના સ્વરૂપનું એક છોડછાડ બહાર આવ્યું છે કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના પૂર્વ નિવેદનમાં તેમજ એસ.આઈ.ટી. સમક્ષના નિવેદનમાં તેણે કાનુભાઈ જોઈતાભાઈ, મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ અને રમેશભાઈ રામાભાઈના નામ લીધા ન હતા. વધુ એક વિસંવાદ એ અસર સાથે બહાર આવ્યો છે કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે પ્રજાપતિ રામણાભાઈ ગણેશભાઈ પાસે એક કેન હતી. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે ૧૦ મે, ૨૦૦૨ના એસ.આઈ.ટી. સમક્ષના પોતાના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે જે હકીકત આ અસર સાથે નોંધવામાં આવી હતી કે તે સમયે ટોળામાં પ્રજાપતિ રામણાભાઈ ગણેશભાઈ પાસે કેન હતી, તે ખોટી હતી અને હકીકતમાં પ્રજાપતિ રામણાભાઈ ગણેશભાઈ ટોળામાં નહોતા. તેની પ્રતિક્ષાપરિક્ષામાં આ અસર સાથે એક

છોડછાડ બહાર આવ્યું છે કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે આ જણાવ્યું ન હતું કે ત્યારબાદ ં. તે ત્યાં બેઠો હતો જ્યાં બચુભાઈની જિપ હતી અને ત્યારબાદ ં. ટોળું આવ્યું હતું; ટોળું બૂમ પાડતું હતું કે બાંડીયા ાઓને મારી નાખો અને તેમને કાપી નાખો; ત્યારબાદ ં. સળગતો કાપડનો ટુકડો જિપ પર ફેંકવામાં આવ્યો હતો; જિપમાં આગ લાગી હતી અને મોટી જ્વાળાઓ ઊઠી હતી અને તે બચુભાઈના ઘરમાં ઘૂસી ગયો હતો અને ત્યારબાદ ં. થોડો ગેસ બન્યો હતો અને તેણે ચાદર ઉપાડી ગેલેરીમાં બહાર નીકળ્યો હતો અને ત્યારબાદ ં. ટોળું આવ્યું હતું. તેની પ્રતિક્ષાપરિક્ષામાં વધુ એક છોડછાડ આ અસર સાથે બહાર આવ્યું છે કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં સાક્ષીએ જણાવ્યું નથી કે ત્યારબાદ ં. તે બહાર આવ્યો હતો અને શાબીરમીયાં ા કદરમિયાએ તેને કહ્યું હતું કે તેની પત્ની અબ્બાસભાઈના ઘરની લાઇનમાં પ્લેટફોર્મ પર પડી હતી, જેના કારણે તે ત્યાં ગયો હતો, જ્યાં તે બેભાન અવસ્થામાં પડી હતી અને મોઢામાંથી ફીણ નીકળતું હતું અને તેણે ઊલટી કરી હતી; ત્યારબાદ ં. સાબરભાઈ કદરભાઈ અને અકબર્મિયા નાથુમિયાએ તેની પત્નીને ઉંચકીને મહોલ્લાની બહાર લઈ જઈ પટેલ ઈશ્વરભાઈ કરસનભાઈના પ્લેટફોર્મ પર મૂકી હતી; ત્યારબાદ ં. તે પોતાની પત્ની સાથે તે વાહનમાં બેઠો હતો, જ્યાં મહેમૂડમિયાના ઘરમાં બળી ગયેલાં મૃતદેહો રાખવામાં આવ્યા હતા, અને તે સમયે તે જીવતી હતી; રસ્તામાં તેની પત્નીનું અવસાન થયું; ત્યારબાદ ં. તેમને સિવિલ હોસ્પિટલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તેની પત્નીને એસિડ પીવડાવવામાં આવ્યું હોવાની હકીકત તેને શાબીરમીયાં ા કદરમિયાએ જણાવી હતી અને તેણે કોઈને આવું કરતા જોયું નહોતું.

૪૮.૪ તપાસ અધિકારી (પોલીસ)ની જુબાનીમાંથી એ પ્રગટ થયું છે કે આ સાક્ષીએ તારીખ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં શંકરભાઈએ પોતાનું દુકાન ખાલી કર્યું હતું, તેણે બીજી દુકાન ભાડે રાખવા ઇચ્છા વ્યક્ત કરી હતી અને માલ મકાનિકાલી મંદિરના આંગણામાં રાખ્યો હતો, તેવી કોઈ ઘટનાનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી. તપાસ અધિકારીની જુબાનીમાંથી એ સાબિત થાય છે કે તારીખ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ કાનુભાઈ જોતભાઈ, માથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ અને રમેશભાઈ રામભાઈનાં નામ લીધાં નથી. વધુ એક અવગણના પણ સાબિત થઈ છે કે તારીખ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ એવું જણાવ્યું નથી કે ત્યારપછી તે બચુભાઈની જિપર પાછળ બેઠો હતો. ત્યારબાદ ં. ટોળું આવ્યું. ટોળું "બાંડીયા ાઓને મારી નાખો, તેમને કાપી નાખો" એમ બૂમો પાડી રહ્યું હતું. ત્યારબાદ ં. જિપર પર સળગતો ચીથરો ફેંકવામાં આવ્યો. જિપરમાં આગ લાગી અને ભયંકર જ્વાળા પ્રગટ થઈ, જેના કારણે તે બચુભાઈના ઘરમાં પ્રવેશ્યો અને ત્યારબાદ ં. ગેસનું નિર્માણ થયું અને ત્યારબાદ ં. તેણે ચાદરો ઉપાડી ગેલેરીમાં ગયો. ત્યારબાદ ં. , શાબીરમીયાં ા કદર્મિયાએ તેને જણાવ્યું કે તેની પત્ની અબ્બાસભાઈના ઘરની લાઈનમાં આવેલા ઓટલા પર પડી હતી અને જ્યારે તે ત્યાં ગયો ત્યારે તે બેભાન અવસ્થામાં પડી હતી અને તેના મોઢામાંથી ફીણ નીકળતું હતું તથા તેણે ઊલટી કરી હતી, વગેરે.

૪૮.૫ તપાસ અધિકારી (એસઆઈટી)ની પ્રત્યક્ષ જુબાનીમાં, વિસંગતિના

સ્વરૂપનું એક બાકાત રહેવું આ અસરથી સાબિત થયું છે કે સાક્ષીએ ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં ફક્ત અંબાલાલ મગનભાઈ અને કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસના નામ લીધા હતા અને અન્ય કોઈ આરોપીનું નામ લીધું નહોતું. આ બાબત બહાર આવી છે કે સાક્ષીએ ઉપરોક્ત સંદર્ભિત નિવેદનમાં કાનુભાઈ જોતિભાઈ, મથુરભાઈ ત્રિકંભાઈ અને રમેશભાઈ રામાભાઈના નામ લીધા નહોતા.

૪૮.૬ અપીલકર્તા–આરોપીઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલ શ્રી વાય. એસ. લાખાણીએ રજૂઆત કરી હતી કે આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના બપોર પહેલાં બજારમાં ગલ્લાઓને આગ લગાડવામાં આવી હતી. જોકે, આ હકીકત અંગે કોઈએ પણ સાક્ષી આપી નથી અને આ હકીકત બાબતે સાક્ષી આપનાર અન્ય તમામ સાક્ષીઓની સાક્ષી સાથે તે વિરુદ્ધ છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીએ અનિપભાઈની દુકાનની બાજુમાં આવેલી શંકરભાઈની દુકાન ખાલી કરવાની અને તેની સાથે થયેલી વાતચીત અંગેની એક થિયરી રજૂ કરી છે, પરંતુ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા તેના નિવેદનમાં આ હકીકત તેણે જણાવી નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે દરેક તબક્કે આ સાક્ષીને ઘટનાની વિગતો ખુલાસી કરવાની તથા આરોપીઓનાં નામ જણાવવાની તક હોવા છતાં, તેણે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ સુધી મૌન જાળવવાનું પસંદ કર્યું. વધુમાં, સાક્ષીએ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ પંચાયત કચેરી નજીકના મુસ્લિમોના કેબિનોને ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ની રાત્રે આગ લગાવવામાં આવી હતી અને તેના પરિણામે પોલીસ ફાયરિંગ થયું હતું, તેવી રીતે વર્ણવેલી હકીકતોને ઇરાદાપૂર્વક અસ્વીકારી દીધી છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે નિવેદનમાં નામિત પાંચ વ્યક્તિઓમાંથી ત્રણ નામ તેણે પોતાના ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨

તથા ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં કે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ કરેલી પોતાની અરજીમાં પણ આપ્યાં નહોતાં અને તેણે અદાલત સમક્ષ પ્રથમ વખત તેમનાં નામ લીધાં છે.

૪૮.૭ એમ રજૂ કરવામાં આવ્યું કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં સાક્ષીએ રમણભાઈ ગણેશભાઈ પ્રજાપતિનું નામ લીધું હતું; તેમ છતાં, એસઆઈટી સમક્ષ તેણે જણાવ્યું હતું કે રમણભાઈ ગણેશભાઈ હાથમાં ડબ્બો લઈને ટોળામાં હતા તે હકીકત ખોટી છે અને તેઓ હકીકતમાં ત્યાં હતા જ નહીં. એમ રજૂ કરવામાં આવ્યું કે આ આરોપીનું નામ સાક્ષીએ અદાલતમાં પણ લીધું નથી અને તેથી, પોતાની અનુકૂળતા મુજબ આરોપીઓનાં નામોમાં ફેરફાર કરે છે. એમ રજૂ કરવામાં આવ્યું કે સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે જીપમાં આગ લગાવવામાં આવી ત્યારે તે બાચુમિયાના ઘરે ગયો હતો, ત્યારબાદ ં. તે ગેલેરીમાં ગયો હતો; જોકે, એસઆઈટી સમક્ષ પોતે ઘરે હતો તેવો દાવો કરનાર બાચુમિયા આ સાક્ષી પોતાના ઘરે આવ્યો હોવાનો ઉલ્લેખ કરતા નથી, તેમજ જીપની નજીક તેની હાજરીનો પણ ઉલ્લેખ કરતા નથી. તેથી, સાક્ષીનો મહોલ્લામાં હાજર હોવાનો દાવો શંકાસ્પદ છે, કારણ કે તેણે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં પોતે એમ જણાવ્યું નથી. વધુમાં એમ રજૂ કરવામાં આવ્યું કે ઘટનાપશ્ચાત્ ફ.ફ.પ.સા. –૪૮ શાબીરમીયાં ાએ કાલુમિયાએ તેને કહ્યું હતું કે તેની પત્ની અકબરભાઈના નિવાસની લાઈનમાં આવેલા પ્લેટફોર્મ પર પડી હતી, તેના આ કથનને સબ્બીરમિયાના પુરાવાથી કે અન્ય કોઈ પુરાવાથી આધાર મળતો નથી. એમ રજૂ કરવામાં આવ્યું કે ફ.ફ.પ.સા.

–૫૪ અને આ સાક્ષી દ્વારા આપવામાં આવેલા વર્ણનો એકબીજાથી વિરુદ્ધ છે અને હકીકતમાં, બિસ્મિલ્લાબીબીનો મૃતદેહ મહેમૂદમિયાના ઘરમાંથી મળ્યો હતો અને તેના મૃતદેહનો અન્ય કોઈ સ્થળેથી મળ્યો હોવાનો કોઈ પુરાવો નથી. એમ રજૂ કરવામાં આવ્યું કે એસઆઈટી સમક્ષ આ સાક્ષીએ એક નવો તથ્ય બહાર મૂક્યો છે કે તેની પત્ની બિસ્મિલ્લાબીબીને એસિડ પીવડાવીને મારવામાં આવી હતી અને આ તથ્ય તેને શાબીરમીયાં ◌ા કદરમિયાએ જણાવ્યું હતું. જોકે, ન તો તબીબી પુરાવા અને ન તો શાબીરમીયાં ◌ા આ હકીકતને સમર્થન આપે છે. એમ રજૂ કરવામાં આવ્યું કે સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે તેને પથ્થરનો ઈજા થઈ હતી, જોકે, જ્યારે શર્ટ પર લોહીના ડાઘ હતા અને માથામાં બે સીએલડબલ્યુ (સ્કાલ્પ ડીપ) થયાં હતાં, ત્યારે આવી ઈજાઓ અન્યત્ર ભિન્ન રીતે થઈ હોઈ શકે તે શક્યતા નકારી શકાતી નથી. એમ રજૂ કરવામાં આવ્યું કે તેથી, આ સાક્ષીની સાક્ષી વિશ્વસનીયતા જગાવતી નથી અને તેના પર આધાર રાખી શકાય નહીં.

<u>૪૮.૮ વિશ્લેષણ:</u>

આ સાક્ષીની સાક્ષીમાંથી, જ્યાં સુધી તેણે પોતાની પત્ની બિસ્મિલ્લાબીબી મહેમૂદમિયાના ઘરની બહાર કોઈ સ્થળે પડેલી હતી અને પટેલ ઈશ્વરભાઈ કરસનભાઈના પ્લેટફોર્મ પર તેને સૂવડાવવામાં આવી હતી, એ બાબતે નિવેદન આપ્યું છે, ત્યાં સુધી તે અતિશયોક્તિની પ્રકૃતિનું જણાય છે, કારણ કે અભિલેખ પર કોઈ સામગ્રી એવી નથી કે જે દર્શાવે કે મહેમૂદમિયાના ઘરમાં ઘાયલ થયેલા કોઈપણ વ્યક્તિ બહાર આવીને મહોલ્લામાં ક્યાંય ગયા હતા. પુરાવા સૂચવે છે કે બધા ઘાયલ

તથા મૃતદેહોને મહેસાણાની સિવિલ હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા. શંકરભાઈએ પોતાની દુકાન ખાલી કરી હતી એવી વાર્તા પણ વિશ્વાસ ઉપજાવતી નથી અને ફરિયાદ પક્ષની ષડયંત્ર અંગેની થિયરીને આગળ ધપાવવા માટે શીખવાડવામાં આવેલી જણાય છે. तथापि, આ સાક્ષીમાં રહેલી અતિશયોક્તિઓ અને મણકાઓ છતાં, ગુનાના સ્થળે સાક્ષીની હાજરી પર સંશય કરી શકાય તેમ નથી, કારણ કે તે શેખ મહોલ્લાનો રહેવાસી છે, તેની પત્ની બિસ્મિલ્લાબીબી, જમાઈ ભૈમિયા આલમમિયા, પુત્રી જોહરાબીબી અને ત્રણ પૌત્રો આરીફ, રફીક તથા અમુદ્દા નં. ાનું આ ઘટનામાં અવસાન થયું છે. આ સાક્ષીની સાક્ષી મુજબ જ્યારે ઘરોને આગ લગાવવામાં આવી હતી, ત્યારે તેણે પોતે નામ જણાવેલા આરોપીઓને જોયા હતા અને પથ્થરમારામાં તે ઘાયલ થયો હતો તથા બચુમિયાની જીપની બાજુમાં બેસી ગયો હતો અને જીપમાં આગ લગાવવામાં આવ્યા મુદ્દા નં. તે બચુમિયાના ઘરમાં ગયો હતો; જોકે, ત્યાં ગેસ જેવું કંઈક હતું અને તેથી તેણે ટીનની પતરું ઉંચકીને ખુલ્લી જગ્યામાં બહાર નીકળી ગયો હતો, જેને ઉપરોક્ત કારણોના આધાર પર આરોપીઓના વિદ્વાન વકીલે પડકાર્યું છે. આ અદાલતના મત મુજબ, ઉક્ત સાક્ષી દ્વારા આપેલ આવૃત્તિ અત્યંત સંભવિત જણાય છે, કારણ કે જો તે જીપમાં આગ લગાવવામાં આવ્યા પછી બચુમિયાના ઘરમાં પ્રવેશ્યો હોત, તો ધુમાડો બચુમિયાના ઘરમાં પ્રવેશી ગયો હોવાની સર્વ શક્યતાઓ હતી, જેને સાક્ષીએ ગેસ તરીકે સંબોધ્યું છે. ગુનાના સ્થળના વિડિયોનું અવલોકન દર્શાવે છે કે બચુમિયાના ઘરની છતની પતરાઓ અલગ થઈ ગઈ છે અને કેટલીક નીચે પડી ગઈ છે. તેથી, સાક્ષીએ ટીનની પતરું ઉંચકીને બહાર નીકળી ગયો હતો એવી તેની આવૃત્તિ પણ અત્યંત સંભવિત

જણાય છે. બચુમિયાએ પોતાની સાક્ષીમાં આ સાક્ષીની જીપની નજીક કે પોતાના ઘરમાં હાજરીનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી, એ બાબત વિશેષ મહત્વની નથી, કારણ કે ઘટના મધરાતે બની હતી અને લાઇટો ચાલુ ન હતી; તેથી તમામ સાક્ષીઓ પાસેથી અપેક્ષા રાખી શકાય નહીં કે તેઓ પોતાના આસપાસના દરેક વ્યક્તિને નોંધ્યા હોય. ઉપરાંત, આ બાબત દ્રષ્ટિમાંથી ગુમાવવી ન જોઈએ કે સાક્ષીઓ આઠ વર્ષના અંતર મુદ્દા નં. અદાલત સમક્ષ નિવેદન આપી રહ્યા હતા, અને તેથી તેમની પાસેથી ઘટના અંગેની દરેક નાની–મોટી વિગતો યાદ રાખવાની અપેક્ષા રાખી શકાય નહીં. સામાન્ય રીતે, જ્યારે આવી ઘટના બને છે, ત્યારે મનમાં આરોપિત ગુનો કરનાર વ્યક્તિઓના ચહેરા અને સર્જાયેલો આતંક જ ઊંડો પડતો હોય છે. જોકે, આવી ઘટના ચાલતી હોય ત્યારે, ખાસ કરીને તે રાત્રિના સમયે ઘટના બની હતી તે ધ્યાનમાં લેતાં, સાક્ષીઓએ આસપાસ કોણ છે તે જોવા માટે આજુબાજુ નજર ફેરવે એવી અપેક્ષા રાખી શકાય નહીં. દરેક વ્યક્તિ પોતાની સુરક્ષા અંગે ચિંતિત રહે. આ સાક્ષીએ પોતાની મુખ્ય પુછપરછમાં પાંચ આરોપીઓનાં નામ લીધાં છે અને અદાલતમાં અંબારામ કાપુર, કચરાભાઈ ત્રિભાભાઈ, કાનુભાઈ જોયતાભાઈ અને રમેશભાઈ રામભાઈને ઓળખ્યાં છે, પરંતુ તપાસ અધિકારીઓની ઉલટ–તપાસમાંથી બહાર આવ્યું છે કે પોલીસ સમક્ષ તેમજ એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ નોંધાવાયેલા તેના નિવેદનોમાં તેણે માત્ર બે આરોપીઓનાં જ નામ લીધાં હતાં, એટલે કે અંબારામ કાપુર, કચરાભાઈ ત્રિભાભાઈ. આ સાક્ષીના પુરાવાને ધ્યાનમાં લેતાં, અદાલતનું મત છે કે જ્યાં સુધી સાક્ષીએ પોતાની મૂળ નિવેદનમાં આરોપીઓને નામથી ઓળખ્યા છે અને અદાલતમાં પણ તેમને ઓળખ્યાં છે, ત્યાં સુધી તેની સાક્ષી સ્વીકાર્ય ગણવી

જોઈએ.

૪૯. ફ.ફ.પ.સા. –૬૪ રફીકમિયા બાબુમિયા શેખની આંક ૫૮૩ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. તેમણે નિવેદન આપ્યું છે કે ઘટનાના સમયે તેમના પિતા બાબુમિયા મોટામિયા, માતા બારુબિબી બાબુમિયા, નાના ભાઈ સફીકમિયા બાબુમિયા, સફીકમિયાની પત્ની ફરીદાબાનું, સફીકમિયાની દીકરી સુહાનાબાનું, ઉંમર પાંચ મહિના, ઉપસ્થિત હતાં. તેમની બહેનનાં લગ્ન થઈ ગયેલ હતાં અને ઘટનાના પૂર્વે તેમના પિતા મોડાસા ગયા હતા. તેમના નિવેદનની તારીખથી આશરે નવ વર્ષ પૂર્વે ગોધરા ટ્રેન દહન ઘટના બની હતી અને બીજા દિવસે ગુજરાત બંધની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી. ત્રીજા દિવસે ભારત બંધની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી. ગોધરા ઘટનાના બીજા દિવસે તેમના ગામમાં ગ્રામ પંચાયત નજીકની કેબિનો સળગાવી દેવામાં આવી હતી. ત્યારપછીના બીજા દિવસે ભારત બંધની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી અને તે દિવસે હિંદુઓની ભીડ એકત્ર થઈ હતી અને તે દિવસે તેઓ પોતાના પરિવાર સાથે આખો દિવસ ઘરમાં જ હતા. રાત્રે ૯:૩૦ વાગ્યે મહાદેવની તરફથી પટેલોની ભીડ તેમના મહોલ્લા તરફ આવીને "મીયાભાઈઓને મારી નાખો, કાપી નાખો" એવી બૂમો પાડતી આવી હતી. તેમના મહોલ્લાના પ્રવેશદ્વાર પાસે ત્રણ કેબિનો સળગાવી દેવામાં આવી હતી. પોલીસ આવતા ભીડ વિખેરાઈ ગઈ હતી. થોડા સમય પછી, લગભગ ૧૧:૩૦ વાગ્યે, ભીડ ફરી "મીયાભાઈઓને મારી નાખો અને કાપી નાખો" એવી બૂમો પાડતી આવી હતી અને તેમના મહોલ્લા પર પથ્થરમારો શરૂ કર્યો હતો તથા ઘરો સળગાવી દીધાં હતાં અને

તેમણે તેમનો વિરોધ પણ કર્યો હતો. તેમના મહોલ્લાના લોકો, સ્ત્રીઓ અને બાળકો મહેમૂદમિયાના પાકા ઘરમાં છુપાઈ ગયા હતા. તેમણે પોતાના ઘરો અને કેબિનો સળગતા જોયાં હતાં, અને તેમના ગામના સરપંચ કાનુભાઈ જોયતાભાઈ ભીડને ઉશ્કેરતા હતા. ભીડના સભ્યો મહેમૂદમિયાના ઘર તરફ ગયા હતા. બાકીના બધા લોકો પથ્થરમારો કરી રહ્યા હતા. જ્યારે ભીડના સભ્યો મહેમૂદમિયાના ઘર સુધી પહોંચી ગયા, ત્યારે ભયના કારણે તેઓ રવાળીયાવાસ તરફ ભાગી ગયા હતા. તેમના મહોલ્લાના લોકો મદદ માટે બૂમો પાડી રહ્યા હતા, જે તેમને સંભળાતી હતી અને થોડા સમય પછી તેઓ પાછા આવ્યા ત્યારે તેમના ઘરો સળગી ચૂક્યા હતા અને મહેમૂદમિયાનું ઘર પણ સળગી ચૂક્યું હતું. મહેમૂદમિયાના ઘરમાંથી દાઝેલા તેમના લોકો બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા, જેમમાંથી લગભગ ૨૮ વ્યક્તિઓનાં મૃત્યુ થયાં હતાં. તેઓ ઈજાગ્રસ્ત વ્યક્તિઓ સાથે પોલીસ વાહનમાં સિવિલ હોસ્પિટલ, મહેસાણા ગયા હતા. આખો દિવસ તેઓ સિવિલ હોસ્પિટલમાં જ રહ્યા હતા. મૃતકોને દફનાવવામાં આવ્યા હતા અને તેઓ ઈલોલ ગામ ગયા હતા. દફનવિધિ મહેસાણામાં કરવામાં આવી હતી. તેમની માતા બારુબિબીને દાઝવાના ઘા લાગ્યા હતા અને ઘટનામાં તેમનું મૃત્યુ થયું હતું. તેમની ભત્રીજી સુહાનાબાનુને માથાના પાછળના ભાગે દાઝવાના ઘા લાગ્યા હતા. ઈલોલ ગામથી તેઓ પાનપુર પાટિયા કેમ્પ ગયા હતા. બીજા દિવસે તેમની ભત્રીજીનું અવસાન થયું હતું અને તેની દફનવિધિ ઈલોલ ખાતે કરવામાં આવી હતી. સાક્ષીએ પોતાની માતા બારુબિબીના પહેરેલાં વસ્ત્રોની ઓળખ કરી છે અને વધુમાં નિવેદન આપ્યું છે કે દશરથભાઈ અંબાલાલ, માથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ, વિષ્ણુભાઈ પ્રહલાદભાઈ અને અમ્બારામ કપૂર ભીડમાં હતા. તેમણે

જણાવ્યું છે કે તેમણે નામ લીધેલાં વ્યક્તિઓની ઓળખ કરી શકે છે અને દશરથભાઈ અંબાલાલ, કાનુભાઈ સરપંચ, અમ્બાલાલભાઈ, પરસોત્તમભાઈ મોહનભાઈની ઓળખ માથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ અને વિષ્ણુભાઈ પ્રહલાદભાઈ તરીકે કરી છે.

૪૯.૧ સાક્ષીની જેરોકાણમાં કેટલીક ચૂકવણીઓ બહાર લાવવામાં આવી છે, જે મુજબ તેની ૨૭ માર્ચ, ૨૦૦૨ની નિવેદનમાં તેણે ગોધરા ઘટનાના બીજા દિવસે ગ્રામ પંચાયતની નજીક કેબિનો સળગાવવામાં આવી હતી તેમ જણાવ્યું નથી. એક ચૂકવણી એ મુજબ બહાર લાવવામાં આવી છે કે તેની ૨૭ માર્ચ, ૨૦૦૨ તથા ૨૨ મે, ૨૦૦૮ની કોઈપણ નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું નથી કે તેની ભત્રીજી સુહાનાબાનુના માથાના પાછળના ભાગે દાઝના ઘા થયા હતા અને બીજા દિવસે તેનું અવસાન થયું હતું તથા તેની અંત્યક્રિયા ઈલોલ ખાતે કરવામાં આવી હતી. વિરોધાભાસના સ્વરૂપની એક ચૂકવણી પણ બહાર લાવવામાં આવી છે કે તેની બંને નિવેદનોમાં તેણે અંબાલાલ કપૂરને આરોપી તરીકે નામિત કર્યો નથી. તેની જેરોકાણમાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે ઘટનામાં તેને કોઈ ઈજા પહોંચી નથી અને તેના કપડાં પર કેરોસીન પણ મળ્યું નથી તથા તેને દાઝના કોઈ ઘા પણ થયા નથી. તેણે જણાવ્યું છે કે જ્યારે તેની ભત્રીજીને દફનાવવામાં આવી હતી ત્યારે તે અને તેનો ભાઈ ઈલોલ કેમ્પમાં હતા. તેણે આ વાતનો ઇનકાર કર્યો છે કે પોલીસ ઈલોલ આવી હતી. તેણે જણાવ્યું છે કે તે પોતાના સગાના ઘરે બે થી ચાર દિવસ રહ્યો હતો. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે વાતાવરણ તંગ હોવાથી તેણે ઘટનાની જાણ પોલીસને કરી

નહોતી અને પોલીસને કોઈ ફોન પણ કર્યા નહોતા. તેની જેરોકાણમાં બહાર આવ્યું છે કે પોતાનું જીવન બચાવવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યો હોવાથી તેણે પોતાના પરિવારજનોની સ્થિતિ જાણવા કોઈ પ્રયત્ન કર્યો નહોતો. વધુમાં તેની જેરોકાણમાં બહાર આવ્યું છે કે જ્યારે ઘટના બની રહી હતી ત્યારે તેઓ મહોલ્લામાં એક સ્થળેથી બીજા સ્થળે દોડતા હતા અને કોઈના ઘરમાં અંદર ગયા નહોતા તથા તેણે કોઈને ધારી અને લાકડી વડે હુમલો કરતા જોયા નહોતા. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે મહેમૂદમિયાના ઘરે જવા માટે અકબરમિયા નાથુમિયાના ઘર સામે થી પસાર થવું પડે છે. તેણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે ટોળું આવતાં પહેલાં પથ્થરમારો થયો હતો.

૪૯.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૧૧૦, તપાસ અધિકારી (પોલીસ),ની જેરોજેરથી એ બહાર આવ્યું છે કે આ સાક્ષીએ પોતાના ૨૭મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં એ જણાવ્યું નથી કે ગોધરા ઘટનાના બીજા દિવસે તેમના ગામની ગ્રામ પંચાયત પાસે કેબિનો સળગાવવામાં આવી હતી. તપાસ અધિકારીએ પોતાની જેરોજેરમાં સ્વીકાર્યું છે કે આ સાક્ષીએ પોતાના ૨૭મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં તેણે કયા સ્થળેથી ઘટના જોઈ હતી તે સ્થળ દર્શાવ્યું નથી, અને તેણે અંબાલાલ કપુરનું નામ પણ લીધું નથી.

૪૯.૩ તપાસ અધિકારી (એસઆઈટી)ની જુબાનીમાંથી વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે આ સાક્ષીએ એવું જણાવ્યું નહોતું કે તેની ભત્રીજી સુહાનાને માથાના પાછળના ભાગમાં દાઝના ઘા લાગ્યા હતા અને તેનું આગામી દિવસે અવસાન થયું હતું તથા

ઈલોલ ખાતે દફનવિધિ કરવામાં આવી હતી. તપાસ અધિકારી (એસઆઇટી)એ સ્વીકાર્યું છે કે આ સાક્ષીએ તેમના દ્વારા નોંધાયેલા નિવેદનમાં અંબાલાલ કપૂરને નામથી ઓળખાવ્યો નથી અને આ સાક્ષીએ ૨૨મી મે, ૨૦૦૮ના રોજના પોતાના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે આ ઘટના રાત્રે ૯:૩૦ વાગ્યે બની હતી તે બાબત લખવામાં આવી નહોતી અને તેના મુદ્દા નં. ૯ એવું નોંધવામાં આવ્યું હતું કે ઘટના ૧૧:૩૦ વાગ્યે બની હતી, જે ખોટું છે. વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે તપાસ અધિકારી (એસઆઇટી) સમક્ષ સાક્ષીએ એવું જણાવ્યું હતું કે ઘટનાના સમયે પોલીસ આવી હતી અને ગોળીબાર કર્યો હતો તથા ટોળાને શાંત કર્યું હતું તે આવૃત્તી ખોટું છે. પોલીસ આવી હતી, પરંતુ તે પાછી ચાલી ગઈ હતી.

૪૯.૪ અપીલકર્તા–આરોપીઓના વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે સાક્ષીએ ઘટનાના સમય અને ક્રમમાં નોંધપાત્ર સુધારો કર્યો છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે જ્યારે ટોળું મહેમૂદમિયા ના ઘર તરફ ગયું ત્યારે તે ભયને કારણે રવાળિયાવાસ ભાગી ગયો હતો અને તેથી તે મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષી દાવો કરે છે કે તે ઘટનાપછી પાછો આવ્યો હતો અને પોલીસ સાથે હોસ્પિટલ ગયો હતો તથા આખો દિવસ હોસ્પિટલમાં રોકાયો હતો અને અન્ય લોકો સાથે ઈલોલ ગયો હતો. જોકે, ઘટનાના એક ભાગ અને આરોપીઓ અંગે ખુલાસો કરવાનો તેને પૂરતો અવસર હતો છતાં તેણે લગભગ ૨૬ દિવસ સુધી, એટલે કે ૨૭ માર્ચ, ૨૦૦૨ સુધી, એ બાબત જણાવી નહોતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષી ઈલોલ તથા પાનપુર પાટિયા ખાતેના રાહત

કેમ્પોમાં હતો છતાં તેણે પોતાનું નિવેદન આપ્યું નહોતું અને તેથી સ્પષ્ટપણે ફરિયાદ પક્ષના કેસને ટેકો આપવા માટે ઊભો કરાયેલો સાક્ષી છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ ખોટી રીતે દાવો કર્યો છે કે તેની ભત્રીજી સુહાનાબાનુને તેના માથાના પાછળના ભાગે દાઝની ઈજાઓ થઈ હતી, કારણ કે તબીબી પ્રમાણપત્રમાં આવી કોઈ ઈજાઓ જણાતી નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષી ૨૭ માર્ચ, ૨૦૦૨ તથા ૨૨ મે, ૨૦૦૮ના બંને નિવેદનોમાં ઘટનાના પ્રારંભિક મુદ્દા નં. ુનો ૦૯:૩૦ તરીકે ઉલ્લેખ કરતો નથી અને ૨૭ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં સાક્ષી સમય ૧૨:૩૦ થી ૧૨:૪૫ તરીકે દર્શાવે છે, પરંતુ એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ તે જણાવે છે કે ૧૧:૩૦ થી ૧૨:૦૦ તરીકે ઉલ્લેખિત ઘટનાનો સમય ખોટો છે. આમ, છ વર્ષના સમયગાળા મુદ્દા નં. સાક્ષી દ્વારા સમય અંગે મહત્ત્વના અને મોટા સુધારા કરવામાં આવ્યા છે, જે સ્પષ્ટપણે ઈરાદાપૂર્વકના છે. ઉપરાંત, સાક્ષીએ પોલીસ દ્વારા ગોળીબાર થયો હતો તેની જાણકારી નથી એમ કહીને તે અંગે ઉલ્લેખ કરવાનું જાણીજોઇને ીને ટાળ્યું છે. વધુમાં, ૨૭ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે ઘટના ક્યાંથી જોઈ હતી તે અંગે જણાવ્યું નથી અને તેની કોઈપણ નિવેદનમાં તેણે અંબાલાલ કપૂરનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી; તથા અદાલતમાં પ્રથમ વખત સીધો જ તેને ફસાવ્યો છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે, કોઈપણ રીતે, કેમ્પોમાં સાથે રહેનારાઓના નિવેદનો ઘણાં અગાઉ નોંધવામાં આવે છે ત્યારે ૨૬ દિવસ મુદ્દા નં. આરોપીનું નામ લેવા બાબતથી સાક્ષીની આ વાત પોતાની પવિત્રતા ગુમાવે છે અને સાક્ષી ઇચ્છે તેમ કોઈને પણ ફસાવવાની તથા નામ લેવા માટેનો માર્ગ ખૂલે છે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે, મહત્વની બાબત એ છે કે સાક્ષીને કોઈપણ પ્રકારની

ઈજા થઈ નથી અને તે ઘટનામાંથી અખંડિત રીતે બચી ગયો છે, જે પોલીસનો સંપર્ક કરીને શક્ય તેટલી વહેલી તકે ઘટના તથા આરોપીઓ અંગે ખુલાસો કરવા માટે મજબૂત કારણ બની શકે.

૪૯.૫ વિશ્લેષણ: આ સાક્ષીએ, અન્યોમાં, એવી જબાની આપી છે કે ૧૧:૩૦ વાગ્યે ટોળું ફરી આવ્યું હતું અને તેણે તેમને ઘર તથા ઝૂંપડું સળગાવતા જોયા હતા તેમજ ગામના સરપંચ કાનુભાઈ જોતાભાઈ ટોળાને ઉશ્કેરણી આપી રહ્યા હતા. ટોળાના સભ્યો મહેમૂદભાઈના ઘર તરફ ગયા હતા અને અન્ય લોકો પથ્થરમારો કરી રહ્યા હતા તથા જ્યારે ટોળાના સભ્યો મહેમૂદમિયાના ઘર સુધી પહોંચ્યા, ત્યારે ભયના કારણે તે રાવલવાસ ભાગી ગયો હતો. સાક્ષીએ વધુમાં જબાની આપી છે કે તેની માતા બારૂબીબીને દાઝવાની ઈજાઓ થઈ હતી અને ઘટનામાં તેમનું અવસાન થયું હતું અને તેની ભત્રીજી સુહાનાબાનુના માથાના પાછળના ભાગે દાઝવાની ઈજાઓ થઈ હતી અને બીજા દિવસે ઈલોલ ખાતે તેમનું અવસાન થયું હતું, જ્યાં તેમની દફનવિધિ કરવામાં આવી હતી. સાક્ષીએ દશરથભાઈ અંબાલાલ, માથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ, વિશ્નુભાઈ પ્રહલાદભાઈ અને અમ્બારામ કપૂર ટોળાના સભ્યો તરીકે નામ આપ્યા છે અને અદાલત સમક્ષ દશરથભાઈ અંબાલાલ, કાનુભાઈ સરપંચ, અંબાલાલભાઈ, પરસોત્તમભાઈ મોહનભાઈ, માથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ અને વિશ્નુભાઈ પ્રહલાદભાઈની ઓળખ કરી છે. એક વિરોધાભાસ એ બાબતે સાબિત થયો છે કે પોલીસે તેમજ એસ.આઈ.ટી.એ નોંધેલા તેના બંને નિવેદનોમાં તેણે અમ્બાલાલ કપૂરનું નામ લીધું નથી. એ પણ બહાર આવ્યું છે કે સાક્ષીને કોઈ ઈજાઓ થઈ નથી.

ઘટનાની જાણ પોલીસને કેમ ન કરી તે બાબતે ઉલટ–તપાસ દરમિયાન સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે વાતાવરણ તંગ હોવાથી તેણે ઘટનાની જાણ પોલીસને કરી નહોતી અને પોલીસને કોઈ ફોન પણ કર્યા નહોતા. તેણે વધુમાં જણાવ્યું હતું કે પોતાનું જીવન બચાવવાનો પ્રયાસ કરતો હોવાથી તેણે પોતાના પરિવારજનોની સ્થિતિ જાણવા પ્રયત્ન કર્યો નહોતો. તેના ઉલટ–તપાસ માં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે ઘટના ચાલી રહી હતી ત્યારે તેઓ મહોલ્લામાં એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ ભાગી રહ્યા હતા અને કોઈના ઘરમાં અંદર ગયા નહોતા તથા તેણે કોઈને ધારીયા કે લાકડીથી હુમલો કરતા જોયા નહોતા. આ સાક્ષીની જબાની પરથી એવું પ્રગટ થાય છે કે તે સરદારપુરા ગામના શેખ મહોલ્લાનો રહેવાસી છે અને ત્યાં પોતાના માતાપિતા, ભાઈ તથા તેના પરિવાર સાથે રહે છે. ઘટનામાં તેની માતા બારૂબીબીનું અવસાન થયું છે અને તેના પરિવારજનોને ઈજાઓ થઈ છે. સાક્ષીએ જબાની આપી છે કે તેણે કાનુભાઈ જોતાભાઈ સરપંચને ટોળાને ઉશ્કેરણી આપતા અને તેમના ઘરો સળગાવતા જોયા હતા. સાક્ષીએ દશરથભાઈ અંબાલાલ, માથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ, વિશ્નુભાઈ પ્રહલાદભાઈ અને અમ્બારામ કપૂરને પણ ટોળાના સભ્યો તરીકે નામ આપ્યા છે. સાક્ષીએ દશરથભાઈ અંબાલાલ, કાનુભાઈ સરપંચ, અંબાલાલભાઈ અને વિશ્નુભાઈ પ્રહલાદભાઈની ઓળખ કરી છે, જ્યારે પરસોત્તમભાઈ મોહનભાઈને તેણે ભૂલથી માથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ તરીકે ઓળખ્યા છે. આ સાક્ષીની જબાનીને એ આધારે પડકારી છે કે તે રાવલવાસ સુધી ગયો હતો અને તેથી મુખ્ય ઘટનાને જોઈ શક્યો ન હોત. જોકે, સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ટોળું મહેમૂદમિયાના ઘર સુધી પહોંચ્યું ત્યારે તે રાવલિયાવાસ ભાગી ગયો હતો. તેથી, તેણે ઘટનાનો મહત્ત્વનો ભાગ જોયો

હોત, કારણ કે તમામ સાક્ષીઓનો સુસંગત આવૃત્તી એવી છે કે ટોળાએ કબ્રસ્તાનની બાજુવાળી પંક્તિમાંથી એક પછી એક ઘરો સળગાવવાનું શરૂ કર્યું હતું અને ત્યારબાદ ં. મહેમૂદમિયાના ઘર તરફ આગળ વધ્યું હતું. ટોળું મહેમૂદમિયાના ઘર સુધી પહોંચ્યું ત્યાં સુધી સાક્ષીએ ઘટના જોઈ હોત અને તેથી આરોપીઓની ઓળખ કરવાની સ્થિતિમાં હોત. જો સાક્ષી તૈયાર કરવામાં આવેલો સાક્ષી હોત, તો ટોળાના ભયથી ઘટનાસ્થળેથી ભાગી આવ્યો હતો એવું કહેવાની કોઈ જરૂર ન હતી. સાક્ષીનું ઉલટ–તપાસ લાંબું કરવામાં આવ્યું હોવા છતાં તેની જબાનીનો મૂળ સાર અડગ રહ્યો છે. સાક્ષી સ્વાભાવિક સાક્ષી જણાય છે, કારણ કે તે સ્વીકારે છે કે તેને પોતાના જીવનની ચિંતા હતી અને તેથી તેણે પોતાના પરિવારની સ્થિતિ જાણવાનો પ્રયાસ કર્યો નહોતો. આ સાક્ષીની સાક્ષી તેના ભાઈ ફ.ફ.પ.સા. –૬૧ સાફીકમિયા બાબુમિયાની જબાનીને પણ સમર્થન આપે છે કે ઘટનાક્રમ દરમિયાન સુહાનાબાનુને ઈજાઓ થઈ હતી. આ અદાલતના મત મુજબ, ઘટનાસ્થળે આ સાક્ષીની હાજરી સ્વાભાવિક છે. સાક્ષીની જબાનીમાં કેટલીક અસંગતતાઓ હોવા છતાં, તે એવી પ્રકૃતિની નથી કે જેના કારણે તેની જબાની રદ કરવી પડે. કુલ મળીને, સાક્ષીની સાક્ષી વિશ્વસનીય જણાય છે.

૫૦. ફ.ફ.પ.સા. –૬૫ અકબર્મિયા નાથુમિયા શેખની આંક–૫૮૬ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. તેમણે નિવેદન આપ્યું છે કે તેમના પરિવારમાં તેઓ બે ભાઈઓ છે, એટલે કે તેઓ અને બચુમિયા નાથુમિયા. બચુમિયા તેમના મોતીભાઇ છે. આ ઘટનામાં બચુમિયા નાથુમિયા પર આગ લગાવવામાં આવી હતી અને તેમનું

મૃત્યુ થયું હતું. તેમની ત્રણ બહેનો છે, જે વિવાહિત છે. તેમની પત્નીનું નામ મુદ્દા નં. ૩નિશા છે. તેમની એક પુત્રી શબાનાબાનુ નામે છે, વય ૧૪ વર્ષ, અને એક પુત્ર નાસિર હુસેન નામે છે, જે ઘટનાના સમયે ૭ વર્ષનો હતો. સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે ૨૭મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨માં ગોધરા ખાતે ટ્રેનને સળગાવવાની ઘટના બની હતી અને ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગુજરાત બંધની ઘોષણા કરવામાં આવી હતી. ગામનો બજાર બંધ હતો. રાત્રે બજારમાં કેબિનોમાં આગ લગાવવામાં આવી હતી. ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ સાંજે ૪ થી ૫ વાગ્યાની વચ્ચે, મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ વાયરમેન , કાનુભાઈ સરપંચ, બેચરભાઈ ઓઢવભાઈએ ગલીમાં સ્ટ્રીટ લાઇટના થાંભલા પર ફોકસ લાઇટ લગાવી હતી. ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ભારત બંધની ઘોષણા કરવામાં આવી હતી અને તેઓ પોતાના પરિવાર સાથે ઘરે હતા. અંદાજે ૫ થી ૬ વાગ્યાની વચ્ચે, કાનુભાઈ સરપંચ, બેચરભાઈ ઓઢવભાઈ અને મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ તેમના ઘર સામે લાઇટ બેસાડવા આવ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. , સાંજે ૦૯:૩૦ વાગ્યે મહાદેવ મંદિરની દિશામાંથી પટેલોનો ટોળો આવી, "મિયાભાઈઓને કાપો, તેમને મારી નાખો, સળગાવો" એમ બૂમો પાડતો, શેખ મહોલ્લાના પ્રવેશદ્વાર પર આવેલાં તેના ત્રણ કેબિન સળગાવી દીધાં. તેણે પોતાની પત્ની અને બાળકોને લઈ જઈને તેમને પોતાના ભાઈ બચુમિયાના ઘરે મૂકી અને પોતાના ઘર સામે મહોલ્લાના પ્રવેશદ્વારે ગયો. ફરીથી હિંદુઓનો ટોળો "મિયાભાઈઓને કાપો, તેમને મારી નાખો, સળગાવો" એમ બૂમો પાડતો આવ્યો અને પેન્ટર મનુભાઈના ઘરમાં તોડફોડ શરૂ કરી તેને આગ લગાવી દીધી. ત્યાંથી તેણે જોયું કે રમેશભાઈ ગંગાવતના હાથમાં ધરિયો હતો, માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈના હાથમાં લાકડી હતી, જયંતિભાઈ

અંબાલાલના હાથમાં લાકડી હતી, રાજેશભાઈ પૂજાભાઈના હાથમાં લાકડી હતી, અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈ બોથમના હાથમાં ટીન હતું, પટેલ અશ્વિનભાઈ જાગાભાઈના હાથમાં કેન હતી, પ્રજાપતિ રમણભાઈ ગણેશભાઈના હાથમાં કેન હતી, પટેલ તુળસીભાઈ ગિરધરભાઈના હાથમાં સળગતું કાપડ હતું, પવન મુરલી વસણવાલા "મિયાભાઈઓને મારો અને કાપો" એમ કહીને તેમને ઉશ્કેરી રહ્યો હતો. ત્યારબાદ ં. , તેને ભય લાગતાં તે બચુમિયા નાથુમિયાના ઘરમાંથી પોતાની પત્નીને લઈને મહેમૂદમિયાના ઘર તરફથી રાવળવાસ ગયો અને ત્યાં છુપાઈ ગયો. ત્યારબાદ ં. , ભયના કારણે તે ખેતરોમાં જઈને છુપાઈ ગયો, પરંતુ હજી પણ ડર લાગતાં તે ઠાકોર ભીખાજી સોમાજીના ઘરે ગયો અને ત્યાં છુપાયો. ત્યાંથી તે મહેમૂદમિયાના ઘર તરફથી લોકોની મદદ માટેની બૂમો સાંભળી શકતો હતો. વાતાવરણ શાંત થતાં તે કપૂર મહોલ્લા થઈ શેખ મહોલ્લાના પ્રવેશદ્વારે આવ્યો, જ્યાં પોલીસનું વાહન હતું અને તેણે પોતાના લોકોને જોયા. તેણે પોતાની પત્ની અને બાળકોને શેખ મહોલ્લાના પ્રવેશદ્વારે મૂકીને મહોલ્લાની અંદર ગયો, જ્યાં તેણે જોયું કે કોઈએ ભીખુમિયાની પત્ની બીસમિલ્લાને એસિડ પીવડાવ્યું હતું અને તેઓ, એટલે કે, શાબીરમીયાં ા કાદરમીયાં ા, ભીખુમિયા કાલુમિયા, મહેમૂમિયા લતીફખાન પઠાણ અને તેણે, તેણીને ઉચકી પટેલ ઈશ્વરભાઈની વરંડામાં મૂકી હતી અને તે શેખ મહોલ્લામાં પાછો ફર્યો. મહેમૂદમિયાના ઘરમાં અઠ્ઠાવીસ જણા સળગી ગયા હતા. પોલીસની મદદથી તેઓએ લોકોને ઘરમાંથી બહાર કાઢ્યા અને મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલ લઈ ગયા. અંત્યવિધિ કરવામાં આવી હતી અને પોલીસની મદદથી, ત્યારબાદ ં. તે ઈલોલ ગયો હતો, જ્યાં તે આશરે ૫ થી ૬ દિવસ રહ્યો હતો.

ત્યાંથી તે પાનપુર પાટિયા ખાતેના રાહત શિબિરમાં ગયો હતો, જ્યાં તે અઢી મહિના રહ્યો હતો અને પોલીસે ત્યાં તેનું નિવેદન નોંધ્યું હતું. તેણે જુબાની આપી છે કે તે ટોળામાંના વ્યક્તિઓને ઓળખી શકે છે અને તેણે મથુરભાઈ રામદાસ, તુળસીભાઈ ગિરધરભાઈ, રાજેશભાઈ પૂજાભાઈ, જયંતિભાઈ અંબાલાલ અને માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈની ઓળખ કરી છે. તેણે કાનુભાઈ સરપંચ, રમેશભાઈ રામાભાઈ ગંગાવત, મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ અને કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસની પણ ઓળખ કરી છે. તેણે અંબાલાલ મગનલાલની પણ ઓળખ કરી છે, અને રમણભાઈ જીવનભાઈને મહેશભાઈ જીવનભાઈ તરીકે ઓળખ્યા છે.

૫૦.૧ આ સાક્ષીની પ્રતિપરીક્ષા દરમિયાન, તેની તા. ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ની પૂર્વવર્તી નિવેદન બાબતે કેટલીક છૂટછાટો બહાર આવી છે, તે મુજબ તેણે એવું જણાવ્યું નહોતું કે તા. ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ લગભગ ૪થી ૫ વાગ્યાની વચ્ચે, મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ વાયરમેન , કાનુભાઈ સરપંચ અને બેચરભાઈ ઓઢવભાઈ દ્વારા ગલીની લાઇટના થાંભલા પર ફોકસ લાઇટો લગાવવામાં આવી હતી. સાક્ષીએ ઇનકાર કર્યો છે કે તા. ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ રાત્રે લગભગ ૦૯:૩૦ વાગ્યે, જ્યારે બસ સ્ટેન્ડ નજીક કેબિનો સળગાવવામાં આવી રહી હતી, ત્યારે પોલીસ આવતાં ભીડને વિખેરવા માટે તેમણે આંસુવાયુ અને ગોળીબારનો આશરો લીધો હતો, જેના કારણે ભીડના સભ્યો દોડાદોડીમાં વિખેરાઈ ગયા હતા. તેમણે સૂચનનો ઇનકાર કર્યો છે કે ઘટનાસમયે અંધારું હતું અને પ્રકાશ ન હતો, તથા આરોપીઓની ઓળખનો પ્રશ્ન ઊભો થતો હોવાથી, તેઓ જાણીજોઇને ીને પ્રકાશની હાજરી બાબતે સાક્ષી આપી રહ્યા હતા. તેમણે આ સૂચનનો પણ ઇનકાર કર્યો છે કે પછીથી તેમને

શીખવવામાં આવ્યા હતા અને તેથી તેઓ પ્રકાશ બાબતે સાક્ષી આપી રહ્યા હતા. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે મહાદેવ ખાતેની બેઠકમાં તેમણે પ્રકાશના પ્રશ્નનો ઉલ્લેખ કર્યો નહોતો. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે ભીડ ચારેય બાજુથી આવી નહોતી, પરંતુ મહાદેવની દિશાથી આવી હતી. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે ભીડ બહારથી આવી નહોતી, પરંતુ મહાદેવ તરફથી આવી હતી. તેમની દ્વારા એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ કરવામાં આવેલી અરજી અને તેની સામગ્રી બાબતે સાક્ષીને વિવિધ પ્રશ્નો પૂછવામાં આવ્યા છે. તેમની પ્રતિપરીક્ષામાં એક વિસંગતિ બહાર આવી છે કે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ કરાયેલા તેમના તા. ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે તેમના તા. ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં નોંધાયેલો હકીકત કે પ્રજાપતિ રામનભાઈ ગણેશભાઈ અને પટેલ રમેશભાઈ રામાભાઈ ગંગાવત ભીડમાં હાજર હતા, તે સાચો નથી અને તેમણે તેમને ભીડમાં જોયા નહોતા. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે તા. ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં તેમણે ભીડમાં જેમને જોયા હતા તે વ્યક્તિઓનાં નામ લીધાં હતાં અને એવા નિવેદનમાં જેમને તેમણે ભીડમાં નહોતા જોયા, તેમનાં નામ લીધાં નહોતાં. સાક્ષીની પ્રતિપરીક્ષા દરમિયાન એ બહાર આવ્યું છે કે તેમણે બિસ્મિલ્લાબીબીને મેમૂડમિયાના મકાનની સામે જોઈ હતી અને તેને તેના મકાનમાંથી બહાર કાઢવામાં આવી નહોતી. એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા તેમના તા. ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે તેમણે જણાવ્યું હતું કે પોલીસ દ્વારા મેમૂડમિયાના મકાનમાંથી મૃતદેહો બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા, જેમાંથી બિસ્મિલ્લાબીબી જીવિત હતી અને કોઈએ તેને એસિડ પીવડાવ્યું હતું અને તે પાણી માટે બુમો પાડી રહી હતી અને તેમને તેને ઈશ્વરભાઈના ઓટલા પર સુવાડી દીધી હતી. તેમની પ્રતિપરીક્ષામાં

બહાર આવ્યું છે કે મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ અને કાનુભાઈ સરપંચ દ્વારા લાઇટો લગાવીને ચાલ્યા જવાની બાબતે તેમને કોઈ ચિંતા થઈ નહોતી અને તેમણે મહોલ્લાના લોકોને એકત્ર કર્યા નહોતા. તેમણે જણાવ્યું છે કે ઘટનાપછી તેમણે પોલીસને લાઇટોની બાબત કહી હતી, પરંતુ પોલીસ ચાલતી થઈ ગઈ હતી અને કશું કર્યું નહોતું. ઘટનાપછી તેઓ ઈલોલ આવ્યા ત્યારે તેમણે પોલીસને લાઇટો લગાવવાની બાબત કહી હતી, પરંતુ પોલીસે કશું કર્યું નહોતું. તેમણે અન્ય લોકોને પણ આ બાબતે જણાવ્યું હતું, પરંતુ કંઈ કરવામાં આવ્યું નહોતું.

૫૦.૨ તપાસ અધિકારી (પોલીસ)ની પ્રતિક્ષ પૂછપરછમાંથી આગળ એ ખુલ્યું છે કે તેમના નિવેદન તા. ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨માં આ સાક્ષીએ એવું જણાવ્યું નથી કે તેઓ મહોલ્લાના ખૂણે ઊભા હતા અને ભીડને જોઈ હતી તથા આરોપીને ઓળખ્યો હતો. તપાસ અધિકારીએ સ્વીકાર્યું છે કે સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું હતું કે ભીડ રાત્રે ૧૨:૩૦ વાગ્યે આવી હતી. તપાસ અધિકારીએ વધુમાં સ્વીકાર્યું છે કે આ સાક્ષીએ એવું જણાવ્યું નથી કે ઘટનાના સમયે તેઓ મહોલ્લાના ખૂણે પોતાના ઘરના સામેથી ઊભા હતા.

૫૦.૩ તપાસ અધિકારી (એસઆઈટી)એ પોતાની પ્રતિવિચારણા દરમિયાન સ્વીકાર્યું છે કે આ સાક્ષીએ એસઆઈટી સમક્ષ ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે તેની પૂર્વવર્તી નિવેદનમાં નોંધાયેલ એ હકીકત કે પ્રજાપતિ રામનભાઈ ગણેશભાઈ અને પટેલ રામભાઈ ગંગાવત ટોળામાં હાજર હતા, ખોટી છે

અને તેણે તેમને ટોળામાં જોયા નહોતા. તપાસ અધિકારી (એસઆઈટી)એ પોતાની પ્રતિવિચારણા દરમિયાન સ્વીકાર્યું છે કે ૯ મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે ઘટના ૧૧:૩૦ વાગ્યે શરૂ થઈ હતી, જોકે હકીકતમાં ઘટના રાત્રે ૧૦ વાગ્યા પછી શરૂ થઈ હતી. તપાસ અધિકારીએ વધુમાં સ્વીકાર્યું છે કે આ સાક્ષીએ એવું જણાવ્યું નહોતું કે ઘટનાના સમયે તે મહોલ્લાના ખૂણે પોતાના ઘરની આગળ ઊભો હતો.

૫૦.૪ અપીલકર્તા–દોષિતોના વિદ્વાન વકીલ શ્રી લખાણીયે રજૂઆત કરી હતી કે ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ સાંજે મથુર ત્રિકમદાસ (વાયરમેન), કાનુભાઈ (સરપંચ) અને બેચર ઓઢવ દ્વારા સ્ટ્રીટ–લાઇટના થાંભલા પર ફોકસ લાઇટ લગાવવાની કહાણી ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ તેમના પોલીસ નિવેદનમાં ક્યારેય કહેવાઈ નહોતી અને આરોપીઓને ખોટી રીતે સંડોવવા માટે છ વર્ષ મુદ્દા નં. પ્રથમ વખત રજૂ કરવામાં આવી છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ઉપરના ત્રણ આરોપીઓએ તેમના ઘરની નજીક લાઇટો લગાવી અને તે ચાલુ કરી હતી એવી કહાણી છ વર્ષ મુદ્દા નં. ઉપજાવવામાં આવી છે અને રેકોર્ડ પર પુરવાર થયેલ તથ્યો દ્વારા ખોટી સાબિત થાય છે, એટલે કે, ઘટનાના દિવસે સ્ટ્રીટ–લાઇટનું જોડાણ પહેલેથી જ કપાયેલું હતું અને તે કાર્યરત નહોતું. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ઘટનાક્રમ અને સમય અંગે મહત્વપૂર્ણ સુધારાઓ કરતી વખતે સાક્ષીએ પોલીસના આગમન, ટોળાના વિખેરાઈ જવાના અને પોલીસના ચાલ્યા જવાના વિષયમાં ખાસ કંઈ કહ્યું નથી, જ્યારે લગભગ તમામ સાક્ષીઓએ એવી गवाही આપી છે. રજૂઆત

કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ કહ્યું છે કે ઘટનાના પ્રથમ ભાગ પછી ૯:૩૦ વાગ્યે તેણે પોતાની પત્ની અને બાળકોને તેના ભાઈ બચુમિયા નાથુમિયાના ઘેર મૂક્યા અને મહોલ્લાના ખૂણે પાછો આવ્યો; અને જ્યારે ટોળું ફરી આવ્યું ત્યારે તેણે કેટલાક આરોપીઓને જોયા અને તેમના નામ હથિયારો સાથે જણાવ્યું, તેથી તેણે પોતાની પત્નીને લઈ લીધી અને રાવળવાસમાં છુપાયો, પછી ખેતરો તરફ ગયો અને ત્યારબાદ ં. ભીખાજી સોમાજી ઠાકોરના ઘરમાં છુપાયો. તે કહે છે કે પરિસ્થિતિ શાંત થયા પછી તેણે પોતાની પત્ની અને બાળકોને મહોલ્લાના ખૂણે મૂક્યા અને બિસ્મિલ્લાબીબીને એસિડ આપવામાં આવ્યાની સ્થિતિમાં શોધી. અન્ય લોકો સાથે મળીને તેણે તેણીને ઉંચકી અને ઈશ્વર પટેલના ઓટલા પર સુવાડી. આ તમામ તથ્યો તેની પ્રથમ ઉપલબ્ધ તારીખ ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ની નિવેદનમાં જણાવાયેલા નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ નોંધાયેલ પ્રથમ આવૃત્તિમાં બસ સ્ટેન્ડની નજીક બનેલી ઘટના, પોલીસ ફાયરિંગ અને ૧૨:૦૦ થી ૧૨:૩૦ વચ્ચે બનેલી ઘટનાનો વર્ણન સાક્ષીએ સંપૂર્ણપણે નકારી કાઢ્યો છે અને તેમાં નોંધપાત્ર ફેરફાર કર્યો છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ ઘટનાની તથા આરોપીઓની સંપૂર્ણ વિગતો ખુલાસા કર્યા વિના નવ દિવસ સુધી મૌન રાખ્યું હતું અને આ વિલંબિત ખુલાસા માટે કોઈ સ્પષ્ટીકરણ આપ્યું નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીએ ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ કેટલાક આરોપીઓનાં નામ આપ્યાં હતાં; તેમાથી કેટલાકનાં નામ તેણે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ કરેલી અરજીમાં આપ્યાં નહોતાં અને ત્યારબાદ ં. એસ.આઈ.ટી. સમક્ષના નિવેદનમાં તેણે કહ્યું હતું કે તેણે બે વ્યક્તિઓનાં નામ નથી આપ્યાં, જેનાં નામ

૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ તેના આપેલા નિવેદનમાં દર્શાવવામાં આવ્યાં છે; સાક્ષીએ કેટલાક આરોપીઓની ઓળખ કરી છે અને કેટલાકની ઓળખ કરવામાં નિષ્ફળ રહ્યો છે, જો કે તેણે તેમના નામ શપથપત્રમાં જણાવ્યું છે; અને સૌથી આશ્ચર્યજનક રીતે, તેણે શપથપત્રમાં ચાર આરોપીઓનાં નામ ન આપ્યાં હોવા છતાં, અદાલતમાં તેમાથી ત્રણની ઓળખ કરી છે અને એકની ખોટી વ્યક્તિ તરીકે ઓળખ થઈ છે. આ રીતે, આ સાક્ષીએ અગાઉ પોલીસ સમક્ષ ઉલ્લેખ કરેલા સમયની સામે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ ઘટનાનો સમય વિશેષરૂપે મુદ્દા નં. લી નાખ્યો છે, જે દર્શાવે છે કે સાક્ષીએ જાણીજોઈને ીને અને ઈરાદાપૂર્વક આવા સમયમાં ફેરફાર કર્યો છે, જે સાક્ષી દ્વારા કરવામાં આવેલ એક મહત્વપૂર્ણ સુધારો છે અને જે પ્રશ્નમાં રહેલી ઘટનાના મૂળ આધારને અસર કરે છે. આ તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે ૧૦મી મે, ૨૦૦૮ના રોજ એસ.આઈ.ટી. સમક્ષના તેના નિવેદનમાં સાક્ષીએ કહ્યું હતું કે મ્હેમૂદમિયાનાં ઘેરથી પોલીસ દ્વારા મૃતદેહો બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા અને તેમાં બિસ્મિલ્લાબીબી જીવતી મળી આવી હતી, જે દર્શાવે છે કે ફ.ફ.પ.સા. –પજ શરીફમિયાનાં જણાવ્યા મુજબ મ્હેમૂદમિયાનાં ઘરના પાછળના ગોબરના ઢગલા પર બિસ્મિલ્લાબીબી પડી હતી એવો તથ્ય વિરુદ્ધ જાય છે. આ તથ્યને ફ.ફ.પ.સા. – ૬૩ ભીખુમિયા કાલુમિયા, એટલે કે બિસ્મિલ્લાબીબીના પતિ, દ્વારા આપવામાં આવેલી આવૃત્તિ વધુ એકવાર ખંડિત કરે છે, જેમાં તેણે કહ્યું હતું કે શાબીરમીયાં ા કદર્મિયાએ તેને જાણ કરી હતી કે તેની પત્ની અબ્બાસમિયાનાં ઘરના પટ્ટા પર પડી હતી. આ તરફ પણ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે જો શાબીરમીયાં ા કદર્મિયાના શપથપત્રનું અવલોકન કરવામાં આવે, તો તે આ તથ્યો અંગે સંપૂર્ણપણે મૌન છે.

દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ રીતે, આ તમામ સાક્ષીઓએ અદાલતને ભ્રમિત કરવાનો અને પરસ્પર અસંગત નિવેદનો આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, જે એકબીજાને સમર્થન આપતાં નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીનું કહેવું કે કોઈએ બિસ્મિલ્લાબીબીને એસિડ આપ્યું હતું અને તે પાણી માટે બુમો પાડી રહી હતી, તેનું પણ કોઈ અન્ય પુરાવા દ્વારા સમર્થન થતું નથી, તો પછી પોસ્ટ–મોર્ટમ નોંધ અને બિસ્મિલ્લાબીબીના મૃત્યુના કારણ દ્વારા તો બિલકુલ નહીં. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીનું વર્તન પણ અસ્વાભાવિક છે, કારણ કે તેને ખબર જ નહોતી કે તેની પત્ની સવાળા ગઈ હતી અને ઘટનાના પછી તેને કદી પણ એ વિચાર ન આવ્યો કે તે પોતાની પત્ની અને દીકરા વિશે પૂછપરછ કરે કે તેઓ ક્યાં ગયા છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે તેથી, આ સાક્ષીનું અસ્વાભાવિક વર્તન તેને સંપૂર્ણપણે અવિશ્વસનીય બનાવે છે. ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે ઘટનાસ્થળે લાઇટોની હાજરી અંગેનો તથ્ય તેણે વર્ષ ૨૦૦૮માં ખુલાસો કર્યો હતો અને આ સાક્ષીને આવા તથ્યો કહેવા માટે સ્પષ્ટપણે શીખવાડવામાં આવ્યો હતો, કારણ કે ઘટના અંધારામાં બની હતી અને પ્રકાશનો કોઈ સ્ત્રોત ન હતો; આવા તથ્યને ખોટી રીતે એવો દેખાડવામાં આવ્યો છે કે તેઓ આરોપીઓને ઓળખી શકતા હતા. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ કહ્યું છે કે ૦૯:૩૦ થી ૧:૦૦ સુધી તે ઘરની અંદર ગયો નહોતો અને ટોળાએ તેને પકડી લીધો નહોતો, તેમજ ટોળાએ તેને ઈજા પણ કરી નહોતી, જે સાક્ષીઓએ આપેલી પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં લેતાં અસ્વાભાવિક લાગે છે; તેનો અર્થ એ થાય છે કે તો તો સાક્ષીઓએ વર્ણવ્યા મુજબ ઘટનાઓ બની જ નથી અથવા વાસ્તવમાં, સાક્ષીઓ ઘટનાસ્થળે અથવા શેખ

મહોલ્લામાં હકીકતમાં હાજર જ નહોતા. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પ્રશ્નમાં રહેલી ઘટનાથી પૂર્વે આ સાક્ષી પોતાની પત્ની અને પુત્ર સાથે ખેતરો તરફ ભાગી ગયો હોવાની મજબૂત સંભાવના છે. અંતમાં, રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીના સમગ્ર શપથપત્રનો વિચાર કરતાં, ખરેખર તે ત્યાં હાજર હતો કે નહીં અને ઘટનાનો કોઈ ભાગ તેણે જોયો હતો કે નહીં, તે બાબતે ભારે સંદેહ છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે વધુમાં, તેણે આરોપીઓને ક્યાંથી અને કેવી રીતે જોયા તે અંગે પણ વિસંગતિ છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે તેના ઉલટ-તપાસમાં સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે ઘરો સળગી જતાં ધુમાડો થતો હતો અને રાવળવાસમાં તે ધનાભાઈ નાથાભાઈ રાવળના સ્થળે ગયો હતો. તે આશ્રય લેવા માટે રાવળવાસ ગયો હતો. પરંતુ તેણે (ધનાભાઈએ) ઈનકાર કર્યો અને કહ્યું કે તેઓ પણ માર્યા જશે, તેથી તે ખેતરો તરફ ગયો હતો. રાવળવાસ ખેતરની બાજુમાં આવેલું છે. તપાસ અધિકારીના ઉલટ-તપાસ પરથી રેકોર્ડ પર આવ્યું છે કે ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજના પોતાના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ વાયરમેન , કાનુભાઈ સરપંચ અને બેચરભાઈ ઓઢવભાઈ દ્વારા સ્ટ્રીટ-લાઈટ પર ફોકસ લાઈટ મૂકીને તેને ચાલુ કરવાની ઘટનાનો ઉલ્લેખ કર્યો નહોતો. વધુમાં, છૂટછાટો આ અસર માટે પણ સામે આવી છે કે ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ તપાસ અધિકારી સમક્ષ વર્ણવ્યા મુજબના તથ્યો જણાવ્યું નહોતાં. તપાસ અધિકારીના ઉલટ-તપાસથી રેકોર્ડ પર આવ્યું છે કે ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજના પોતાના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે ત્યાંથી તેણે આરોપી રમેશભાઈ ગંગાવતને ધારીયા સાથે, મધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈને લાકડી સાથે, જયંતી અંબાલાલને હાથમાં

લાકડી સાથે, રાજેશભાઈ પુનાભાઈને હાથમાં લાકડી સાથે, અશ્વિન બાલદેવ બોથમને હાથમાં કેન સાથે, પટેલ અશ્વિનભાઈ જેગાભાઈને કેન સાથે, પ્રજાપતિ રમણભાઈ ગણેશભાઈને કેન સાથે અને પટેલ તુલસીભાઈ ગિરધરભાઈને સળગતી ચીંથરી સાથે જોયા હતા. પવન મુરલી વાસણવાલા ઉશ્કેરણી કરી રહ્યો હતો અને બોલી રહ્યો હતો કે "મિયાઓને મારી નાખો અને તેમને કાપી નાખો".

<u>૫૦.૫ વિશ્લેષણ:</u> આ સાક્ષી પણ સરદારપુરા ા ગામના શેખ મોહલ્લાનો રહેવાસી છે અને તેનું ઘર કબ્રસ્તાનની બાજુની પાંખમાં આવેલું છે. આ સાક્ષીની સાક્ષીમાં કેટલીક વધારાની વાતો ઉમેરાયેલી છે, જેમ કે મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ વાઈસમેન, કનુભાઈ સરપંચ અને બેચરભાઈ ઓધવભાઈએ ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ આશરે ૪:૩૦ થી ૫:૦૦ વાગ્યા દરમિયાન સ્ટ્રીટ-લાઈટ્સ પર ફોકસ લાઈટ્સ મૂકી હતી. સર-તપાસ માં આ સાક્ષીએ રમેશભાઈ ગંગાવત, મધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ, જયંતિ અંબાલાલ, રાજેશભાઈ પુનાભાઈ, અશ્વિન બલદેવ બોથમ, પટેલ અશ્વિનભાઈ જગાભાઈ, પ્રજાપતિ રમણભાઈ ગણેશભાઈ, પટેલ તુલસીભાઈ ગિરધરભાઈ અને પવન મુરલી (વાસણવાલા)ના નામ લીધાં છે. તેણે નિવેદન આપ્યું છે કે ટોળું શેખ મોહલ્લામાં ઘૂસી આવ્યું હતું અને એક પછી એક મકાનોને આગ લગાવી રહ્યું હતું. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ભયભીત થઈને તેણે પોતાની પત્નીને બચુમિયા નાથુમિયાનાં ઘરેથી લઈ જઈ મહેમૂદમિયાનાં ઘર આગળથી રાવલવાસ તરફ ગયો હતો અને ત્યાં ખેતરોમાં છુપાઈ ગયો હતો. ભયના કારણે તેણે ઠાકોર ભીખાજી સોમાજીના ઘરે આશ્રય લીધો હતો. આ સાક્ષીની સાક્ષીમાં એવી પણ

સુધારણા જોવા મળે છે કે તેણે કહ્યું હતું કે ઘટનાનો અંત આવ્યા પછી તે શેખ મોહલ્લામાં પાછો આવ્યો હતો અને તે સમયે કોઈએ બિસ્મિલ્લા – ભીખુમિયાની પત્નીને એસિડ પીવડાવ્યું હતું અને શાબીરમીયાં ા કાદરમીયાં ા, ભીખુમિયા કલુમિયા તથા મહેમૂદમિયા લતીફખાન પઠાણે તેને ઊંચકી પટેલ ઈશ્વરભાઈની વરાંડામાં સુવાડી દીધી હતી અને તે શેખ મોહલ્લામાં પાછો ફર્યો હતો. આ સાક્ષીના નિવેદનનો આ ભાગ એક મોટો સુધારો છે, જેને રેકોર્ડ પુરાવાનો આધાર નથી. સાક્ષીના પુરાવામાં સ્પષ્ટપણે જણાય છે કે ભીખુમિયાની પત્ની બિસ્મિલ્લાબીબી મહેમૂદમિયાના ઘરની અંદર હતી અને સ્થળ પર જ ઈજાઓને કારણે મૃત્યુ પામી હતી. તેથી, બિસ્મિલ્લાબીબીને એસિડ પીવડાવવામાં આવ્યું હતું અને તેને ઊંચકી અન્યત્ર મુકવામાં આવી હતી એવો પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી. સાક્ષીએ મથુરભાઈ રામદાસ, તુલસીભાઈ ગિરધરભાઈ, રાજેશભાઈ પુનાભાઈ, જયંતિભાઈ અંબાલાલ, મધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ, કનુભાઈ સરપંચ, રમેશભાઈ રામાભાઈ ગંગાવત, મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ, કચ્છરભાઈ ત્રિભોવનદાસ અને અંબાલાલ મગનલાલની ઓળખ કરી છે. સાક્ષીએ રમણભાઈ જીવણભાઈની ભૂલથી મહેશભાઈ જીવણભાઈ તરીકે ઓળખ કરી છે. તેમ છતાં, સાક્ષીએ પોતાની સાક્ષીમાં મથુરભાઈ રામાભાઈ, કચ્છરભાઈ ત્રિભોવનભાઈ, અંબાલાલ મગનલાલ અને મહેશભાઈ જીવણભાઈનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી. તેની ઉલટ–તપાસમાં એવું વિસંગત નિવેદન બહાર આવ્યું છે કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે સ્ટ્રીટ–લાઇટના થાંભલાઓ પર ફોકસ લાઇટ્સ મુકવાની ઘટનાનો કોઈ ઉલ્લેખ કર્યો નથી. વધુ એક વિસંગતતા એ રીતે બહાર આવી છે કે ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં તેણે કહ્યું છે કે તેને જાણ થઈ છે કે તેના

નિવેદનમાં પ્રજાપતિ રમણભાઈ ગણેશભાઈ અને પટેલ રમેશ રામાભાઈ ગંગાવતના નામો સામેલ કરવામાં આવ્યા છે, જે ખોટું છે અને તે તેમને ટોળામાં જોયા નહોતા. ઉલટ–તપાસ દરમિયાન તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ટોળું ચારેય દિશાઓમાંથી આવ્યું નહોતું, પરંતુ મહાદેવની દિશામાંથી આવ્યું હતું.

૫૦.૬ આ સાક્ષીના નિવેદન પરથી એવું જણાય છે કે તે શેખ મહોલ્લાનો રહેવાસી છે અને, તેથી, તેની પત્ની સાથે અપરાધસ્થળે તેની હાજરી સ્વાભાવિક હતી. સાક્ષીએ બયાન આપ્યું છે કે તેણે ટોળાને ઘરોને આગ લગાવતાં જોયા હતા અને પોલીસ સમક્ષ તેની પ્રથમ નિવેદનમાં તેમજ અદાલત સમક્ષ પણ તેણે તેઓનાં નામ લીધાં હતાં. તેના બયાનમાં તેણે પોતાના દ્વારા નામ લેવાયેલા કેટલાક વ્યક્તિઓની ઓળખ કરી છે. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ત્યારબાદ ં. ભય લાગવાના કારણે તે સ્થળેથી ભાગી ગયો હતો. તેમ છતાં, માત્ર એટલા કારણથી કે સાક્ષી સમગ્ર ઘટના દરમિયાન હાજર નહોતો, તે વાતને અવિશ્વસનીય ઠેરવવાનું કોઈ કારણ મળતું નથી કે તેણે આરોપીઓને શેખ મહોલ્લામાં પ્રવેશતાં તથા ઘરોને સળગાવવાનું શરૂ કરતાં જોયા હતા. ઉપર ચર્ચા મુજબ, મોટાભાગના સાક્ષીઓ દ્વારા આપવામાં આવેલ સતત વર્ણન એવું છે કે ટોળું કબ્રસ્તાનની બાજુએ હરોળમાં ઘર પછી ઘર સળગાવતું આગળ વધ્યું હતું. તેથી, આ સાક્ષી ટોળામાં રહેલા વ્યક્તિઓને જોવા અને ઓળખવાની સ્થિતિમાં હતો અને ત્યારપછી ભાગી ગયો હતો.

૫૦.૭ જો કે એ સાચું છે કે સાક્ષીએ અદાલત સમક્ષની પોતાની સોગંદપૂર્વની

વાણીમાં નવા તથ્યો ઉમેર્યા છે, જે વધુને વધુ તાલીમ આપેલી વાતો જેવી જણાય છે, તેમ છતાં તેની સાક્ષીનો મૂળ સાર અડગ રહ્યો છે. તેથી, તેની સાક્ષી પર, જેટલા અંશે તે તેના અગાઉના નિવેદનો સાથે સુસંગત છે, તેટલા અંશે અવિશ્વાસ કરવા માટે કોઈ કારણ નથી. આ સાક્ષીની સાક્ષીને આ આધારે પણ પડકારવામાં આવી છે કે તે પોતે નામિત કરેલા વ્યક્તિઓની ઓળખ કરી શક્યો નથી. અગાઉ ચર્ચા કરી મુજબ, સાક્ષીઓના નિવેદનો ઘટનાના આઠ વર્ષથી વધુ સમય પછી નોંધવામાં આવ્યા છે. આવા લાંબા ગાળામાં લોકોના દેખાવમાં ફેરફાર આવે છે અને દરેક વ્યક્તિની સ્મરણશક્તિ તીક્ષ્ણ હોતી નથી કે જેથી લાંબા સમય સુધી સંપર્કમાં ન રહેલા વ્યક્તિઓની ઓળખ કરી શકાય. આવા સંજોગોમાં, કેટલાક આરોપીઓની ઓળખ ન કરી શકવું આ સાક્ષીની સાક્ષીને અવગણવાનું કોઈ કારણ નથી.

૫૧. ફ.ફ.પ.સા. –૭૭ મુદ્દા નં. રૂનીસા અકબરમિયા શેખનું આંક–૬૩૯ પર પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે. તેણીએ નિવેદન આપ્યું છે કે તે સરદારપુરા ી વતની છે અને શેખવાસ ખાતે પોતાના પતિ અકબરમિયા નાથુમિયા તથા પોતાના સંતાનો સાથે નિવાસ કરે છે. તેના પતિ પોતાના ગામમાં મસ્જિદની સામે આવેલ પઠાણ હિમતખાન સાધુમિયાની લોટ–ચક્કીમાં કામ કરે છે. તેને સબાનાબાનુ નામની એક પુત્રી અને નાસિર નામનો એક પુત્ર છે. તેના દિયર બચુમિયા નાથુમિયા (પતિના મોટા ભાઈ)નું ઘટનામાં મૃત્યુ થયું હતું. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ તેણે ગોધરામાં ટ્રેન સળગાવાની ઘટના અંગે સાંભળ્યું હતું. ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ તેણે સરદારપુરા ા બજારમાં પોતાના ગામના પટેલો દ્વારા

ઓરડાઓ સળગાવાયા હોવાની વાત સાંભળી હતી. કેટલા ઓરડાઓને આગ લગાડવામાં આવી હતી તે તે જાણતી નથી. ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ગામમાં વાતાવરણ તંગ હતું અને રાત્રે તે પોતાના પરિવાર સાથે ઘેર હાજર હતી. રાત્રે ૦૯:૩૦ વાગ્યે, ગામના પટેલો મહાદેવની દિશામાંથી બૂમો પાડતા અને ચીસો પાડી રહ્યા હતા કે, મુસલમાનોને સળગાવો, તેમને કાપો, તેમને મારી નાખો; અને તેઓ શેખવાસના ખૂણે આવ્યા અને ત્રણ ઓરડાઓ, ગલ્લાઓ સળગાવી દીધા. ત્યારબાદ ં. , પોલીસ આવી પહોંચતાં ટોળું વિખેરાઈ ગયું. થોડા સમય પછી, એ જ ટોળું મહાદેવની બાજુથી ફરી બૂમો પાડતા અને ચીસો પાડી રહ્યા હતા કે, મુસલમાનોને મારી નાખો, તેમને કાપો, અને શેખ મહોલ્લા નજીક આવતા તેમણે પથ્થરમારો શરૂ કર્યો. તેના પતિએ તેને બચુમિયા નાથુમિયાના ઘરે મૂકી હતી. ત્યારબાદ ં. , પટેલોના ટોળાએ તેમના ઘર તરફ આવીને તેમના ઘરો સળગાવવા શરૂ કર્યા અને આગળ વધતા ઘરોને સળગાવતા ગયા. તેમણે બચુમિયા નાથુમિયાનો જીપ પણ સળગાવી દીધો. તે સમયે તેણે અંબાલાલ કપૂર, રમેશભાઈ ગણેશભાઈ, ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈ, ચતુરભાઇ કાનાભાઈ, પાશાભાઈ મોહનભાઈ, કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ અને તુલસી ગિરધરભાઈને જોયા હતા. ત્યારબાદ ં. , તેના પતિએ તેને મહેમૂદમિયાના ઘરના પાછળના ભાગેથી ખેતરોમાં લઈ ગયા અને ત્યાંથી તેઓ પોતાના લોકો મદદ માટે બૂમો પાડતા સાંભળી શકતા હતા અને આગની જ્વાળાઓ જોઈ શકતા હતા. ત્યારબાદ ં. , ભારત માતા કી જય બોલ્યા પછી ટોળું ચાલ્યું ગયું. વાતાવરણ શાંત થતાં તેઓ મહોલ્લા તરફ ગયા અને જોયું કે મહેમૂદમિયાના ઘરમાં લગભગ અઠ્ઠાવીસ લાશો હતી અને તેનું ઘર બળી રહ્યું હતું તથા ઘરની અંદર

તમામ ઘરવખરીના સામાન પણ બળી રહ્યા હતા. ઘરના અંદર રાખેલા ટ્રંક, સામાન, દાગીના અને રૂપિયા ટોળાના લોકો લઈ ગયા હતા. તેમને એક લાખ રૂપિયાનું નુકસાન થયું હતું. ત્યારબાદ ં. , પઠાણ લોકો સેવાળા ગયા હતા. તે અને તેનો પુત્ર પણ સેવાળા ગયા. ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ, પોલીસ સેવાળા આવી અને તેનું નિવેદન નોંધ્યું હતું અને એસ.આઈ.ટી.એ તેનું નિવેદન સતનગર ખાતે નોંધ્યું હતું. તેણીએ નિવેદન આપ્યું છે કે તે ટોળામાંના લોકોને ઓળખી શકતી હતી અને તેણે અંબાલાલ કપૂર તથા કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસની ઓળખ કરી છે, તેમજ ચતુરભાઇ કાનજીભાઈને ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈ તરીકે અને માથુરભાઈ રામદાસને પાશાભાઈ મોહનભાઈ તરીકે ઓળખ્યા છે.

૫૧.૧ આ સાક્ષીની ઉલટ–તપાસ ી દરમિયાન, વિસંગતિના સ્વરૂપમાં એક મુદ્દા નં. છોડવામાં આવી હોવાનો મુદ્દો બહાર લાવવામાં આવ્યો છે, જેમાં એ દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ની તેણીની નિવેદનમાં તેણીએ કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, તુલસીભાઈ ગીરધરભાઈ અને ચતુરભાઇ કાનાભાઈના નામ લીધા નહોતા. એ દર્શાવવામાં પણ વિસંગતિ બહાર લાવવામાં આવી છે કે ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ તથા ૨૨મી મે, ૨૦૦૮ની તેણીની નિવેદનોમાં તેણીએ જણાવ્યું હતું કે તેને લાગ્યું હતું કે આ લોકો ખરેખર તેને મારી નાખશે અને તેમને પોતાને સુરક્ષિત લાગતું નહોતું, અને તેણીએ આવું કહેતાં તેણી, તેના પતિ અને તેના પુત્ર, ત્રણેયે પોતાનું ઘર બંધ કરીને ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા હતા અને ખેતરો તરફ જતા માર્ગમાં તે વખતે તેણીએ આ ઘટના જોઈ હતી. એ દર્શાવવામાં પણ વિસંગતિ બહાર લાવવામાં

આવી છે કે ૨૨મી મે, ૨૦૦૮ના એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા તેણીના નિવેદનમાં તેણીએ પટેલ ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈનું નામ લીધું હોવાનું જણાવ્યું છે, પરંતુ તેણીને પટેલ ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈ વિશે જાણ નથી. આ સાક્ષીની ઉલટ–તપાસ ી દરમિયાન, તેની પોલીસ નિવેદનમાં તેણીએ જણાવ્યું હતું કે પોલીસ આવતાં અને ગોળીબાર શરૂ કરતાં ભીડ વિખેરાઈ ગઈ હતી અને ત્યારપછી ગામમાં સંપૂર્ણ શાંતિ હતી, એવો મુદ્દો પણ વિસંગતિરૂપે બહાર લાવવામાં આવ્યો છે. ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ તથા ૨૨મી મે, ૨૦૦૮ની તેણીની નિવેદનોમાં તેણીએ અદાલત સમક્ષ આપેલી સાક્ષીમાં જણાવેલ હકીકતો જણાવી નહોતી, એવો એક વધુ મુદ્દા નં. છોડવામાં આવ્યો હોવાનું બહાર લાવવામાં આવે છે. વધુમાં, ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ તથા ૨૨મી મે, ૨૦૦૮ની તેણીની નિવેદનોમાં બચ્ચુમિયાની જીપને આગ લગાવવામાં આવતાં તેણીએ ભીડમાં રહેલા વ્યક્તિઓને જોયા હતા, એવું જણાવ્યું નહોતું, એવો પણ મુદ્દા નં. છોડવામાં આવ્યો હોવાનું બહાર લાવવામાં આવ્યું હતું.

૫૧.૨ તપાસ અધિકારી (પોલીસ)ની ઉલટ–તપાસ ીમાં પરથી જણાય છે કે સાક્ષીએ પોતાની ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ની નિવેદનમાં કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, તુલસીભાઈ ગીર્ધરભાઈ અને ચતુરભાઇ કનાભાઈના નામ લીધા નથી. તપાસ અધિકારીની ઉલટ–તપાસ ીમાંથી વધુમાં ખુલાસો થાય છે કે પોતાની ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ની નિવેદનમાં તેણીએ એ જણાવ્યું નહોતું કે તેના પતિએ તેને બાચુમિયા નાથુમિયાના ઘરે ઉતારી હતી. આ સાક્ષીએ એ પણ જણાવ્યું નથી કે તેણે ચતુરભાઇ કનાભાઈ અને તુલસી ગીર્ધરભાઈને જોયા હતા. તપાસ અધિકારીએ પોતાની ઉલટ–

તપાસ ીમાં સ્વીકાર્યું છે કે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ની પોતાની નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે તેમને એવું લાગ્યું હતું કે આ લોકો ખરેખર તેમને મારી નાખશે અને તેમને સલામત લાગતું ન હતું અને તેથી, તેણી અને તેના પતિ તથા પુત્રએ પોતાનું ઘર બંધ કરી દીધું અને પોતાને બચાવવાના હેતુથી ખેતરો તરફ જતા રસ્તા પર નીકળી ગયા અને તે સમયે, તેણે રાત્રિના લગભગ ૯:૩૦ વાગ્યે જોયું અને તેથી, બધી સ્ત્રીઓને તેમના પતિઓએ પોતાના ઘરોમાં બંધ કરી દીધી હતી અને અન્ય પુરુષો કોઈ નુકસાન ન થાય તે જોવા માટે પોતાના ઘરોની સામે ઊભા હતા અને તે દરમિયાન, પોલીસ આવી અને ગોળીબાર કર્યો અને ત્યારબાદ ં. ટોળું વિખેરાઈ ગયું. તપાસ અધિકારીની ઉલટ–તપાસ માંથી નોંધ પર આવ્યું છે કે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ની પોતાની નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે રાત્રિના લગભગ ૧૨:૩૦ વાગ્યે, ફરીથી ગામમાં હોબાળો થયો હતો અને તેના પતિએ તેને અને તેના પુત્રને જણાવ્યું હતું કે પટેલો હવે વધુ ઉશ્કેરાઈ ગયા છે અને "મુસ્લિમોને મારી નાખો, તેમને કાપી નાખો" એમ બૂમો પાડી રહ્યા છે તેથી એવું જણાતું હતું કે આ લોકો ખરેખર તેમને મારી નાખશે અને તેઓ સલામત જણાતા ન હતા, અને તેણે આવું કહેતાં, તેણી, તેના પતિ અને તેના પુત્રએ પોતાનું ઘર બંધ કરી દીધું અને પોતાને બચાવવાના હેતુથી ખેતીના ખેતરો તરફનો રસ્તો લીધો અને તે સમયે, તેમના ગામના પટેલ અંબાલાલ કપૂર, રમેશભાઈ ગણેશભાઈ, ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલદાસ, પાશાભાઈ મોહનભાઈ વગેરેને ૧૫૦૦–૨૦૦૦ લોકોના ટોળામાં જોયા હતા. વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ની પોતાની નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ એ જણાવ્યું નથી કે બાચુભિયાની જીપને આગ ચાંપવામાં આવી હતી, તે સમયે, તેણે ટોળાના

સભ્યોને જોયા હતા. તપાસ અધિકારીની ઉલટ–તપાસ ીમાંથી પણ બહાર આવ્યું છે કે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ની પોતાની નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે જ્યારે તેઓ ખેતર તરફ જઈ રહ્યા હતા, તે સમયે, તેણે ટોળામાં રહેલા લોકોને જોયા હતા.

૫૧.૩ તપાસ અધિકારી (એસ.આઈ.ટી.)ની ક્રોસ–પૃચ્છામાંથી એ સ્પષ્ટ થયું છે કે આ સાક્ષીએ, ૨૨મી મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે, તેણે ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈનું નામ આપ્યું હોવા છતાં, તે તેમને ઓળખતી નહોતી.

૫૧.૪ અપીલકર્તા–અભિયુક્તોના વરિષ્ઠ વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે આ સાક્ષીએ પોતાની પોલીસ નિવેદનોમાં જણાવેલ બાબતોની સરખામણીમાં સમયગાળામાં ફેરફાર કરીને તથ્યોની સંપૂર્ણપણે ભિન્ન અને તાત્વિક રીતે સુધારેલી કડી રજૂ કરી છે. જણાવવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ વધુમાં જુબાની આપી છે કે જીપને આગ લગાડવામાં આવ્યા મુદ્દા નં. તેના પતિએ તેને મહેમૂદમિયા ના ઘર પાછળના ખેતરો તરફ લઈ ગયા હતા, અને તેનાથી પણ પૂર્વે તેના પતિએ તેને બચુમિયા નાથુમિયા ના ઘરે મૂકી હતી. જણાવવામાં આવ્યું હતું કે બંને વખત સાક્ષીએ આ બાબતનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી કે તેના પુત્ર પણ તેની સાથે હતો, જેમ કે તેના પતિ અકબરમિયા એ દાવો કર્યો છે. જણાવવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ પહેલા રાવલવાસ જવાનું, ત્યારબાદ ં. ખેતરો તરફ જવાનું અને પછી ભીખાજી સોમાજી ઠાકોર ના ઘરે છુપાવાનું, એમનો કોઈ ઉલ્લેખ કર્યો નથી. તેથી, તેઓ ક્યાં હતા તે બાબતનો તથ્યોનો ક્રમ તેના પતિની જુબાનીમાં જણાવેલ બાબતો સાથે સુસંગત નથી. જણાવવામાં આવ્યું હતું કે ઘટનાના મૂળ આધારસ્તંભ અને અભિયુક્તોની

ઓળખને સ્પર્શતા બધા જ સંબંધિત તથ્યો તાત્વિક રીતે સુધારીને રજૂ કરવામાં આવ્યા છે અને તે તેની પોલીસ નિવેદન સાથે વિરોધાભાસ ધરાવે છે. આ સાક્ષી તથા અન્ય તમામ સાક્ષીઓની જુબાનીમાં થયેલ આવા સુધારા અને વિરોધાભાસ એટલા તાત્વિક, મહત્વપૂર્ણ અને મોટા છે કે તેને સ્વાભાવિક અથવા અવગણ્ય હોવાનું કહીને ફગાવી શકાય તેમ નથી. જણાવવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ જાણીજોઇને ીને પોલીસ સમક્ષ આપેલી પોતાની વાતનો ઇનકાર કર્યો છે કે બજારમાં ટોળું ભેગું થયું હતું અને પોલીસે ગોળીબાર કર્યો હતો. આ ઉપરાંત, ઘટનામાં ન તો તેને અને ન તો તેના પતિને કોઈ ઈજા થઈ હતી અને ઘટનાની બાબત ખુલ્લી કરવા અથવા તેમણે જોયેલા હોવાનું દાવો કરાતા અભિયુક્તોના નામ જણાવવા માટે પૂરતી તકો હોવા છતાં, બંને અનુક્રમે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ સુધી મૌન રહ્યા હતા. આ તથ્યો સ્પષ્ટ દર્શાવે છે કે તેઓ પૈકી કોઈ પણ શેખ મહોલ્લામાં હાજર નહોતા, પરંતુ ઘટનાથી ઘણાં પહેલાં ભાગી ગયા હતા અને શેખ મહોલ્લામાં બનેલી કોઈ પણ ઘટનાના સાક્ષી નહોતા અને તેઓ બનાવટી સાક્ષીઓ છે. જણાવવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ પોલીસ નિવેદનમાં કરેલા દાવા મુજબ, જો કે તેનો ઇનકાર કરવામાં આવ્યો છે, કે તેણે કેટલાક અભિયુક્તોને ખેતર તરફ જતા જોયા હતા, તોય અન્ય સાક્ષીઓની જુબાનીમાં પહેલેથી જ આવી ગયું છે કે અંધકાર હતો અને ખેતરોમાંથી શેખ મહોલ્લામાં શું થઈ રહ્યું હતું તે કંઈ જોઈ શકાય તેમ ન હતું. તેથી, આ સાક્ષી દ્વારા કરવામાં આવેલા વિરોધાભાસી નિવેદનો સાબિત કરે છે કે તેણે પ્રશ્નાધીન ઘટના જોઈ કે સાક્ષી આપી નથી. જણાવવામાં આવ્યું હતું કે જુબાની નોંધાતા સુધી, આ સાક્ષીએ પોતાને અનુકૂળ રીતે, તબક્કાવાર, તેણે

જોયેલા કહેવાતા અભિયુક્તોના નામ મુદ્દા નં. ત્યાં છે, જેથી તેને શીખવવામાં આવ્યું હતું તે મુજબ ખોટી અને અસત્ય રીતે વ્યક્તિઓને ફસાવી શકાય. જણાવવામાં આવ્યું હતું કે જો આ સાક્ષીની જુબાની તથા તેના પતિ અકબરમિયા નાથુમિયા (ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૫)ની જુબાનીને ફરિયાદી અને રાવલના સાક્ષીઓની જુબાની સાથે વાંચવામાં આવે, તો મહેમૂદમિયાના ઘર તરફથી રાવલવાસ તરફ ભાગી ગયા હોવાનો તેમનો દાવો શક્ય જણાતો નથી, કારણ કે માત્ર ટોળું સમગ્ર મહોલ્લામાં ફેલાઈ ગયું હતું એટલું જ નહીં, પણ ઘરના પાછળના ભાગમાં પણ વિશાળ ભીડ હતી. તેથી, સ્પષ્ટ છે કે આ સાક્ષીઓ અદાલત સમક્ષ સાચા તથ્યો કહી રહ્યા નથી અને ખોટું બોલી રહ્યા છે. જણાવવામાં આવ્યું હતું કે સળગતી જીપના પ્રકાશમાં આરોપીઓને ઓળખી લીધા હોવાનો સાક્ષીનો દાવો પણ યોગ્ય નથી, કારણ કે તેના પતિ અકબરમિયા નાથુમિયાએ જીપને આગ લગાડવામાં આવી હોવાનું કંઈ જણાવ્યું નથી. વકીલના જણાવ્યા મુજબ, પથ્થરમારા શરૂ થયા ત્યારથી તેના પતિએ સાક્ષીને સાથે લઈને ખેતરો તરફ લઈ ગયા હોવાથી, સાક્ષીનો આ દાવો સ્પષ્ટપણે ખોટો છે અને તેના પતિએ જણાવેલ બાબતો સાથે વિરોધાભાસ ધરાવે છે. જણાવવામાં આવ્યું હતું કે માત્ર એ બતાવવા માટે કે તેણે અભિયુક્તોને કેવી રીતે ઓળખ્યા, સાક્ષીએ આ તથ્યોમાં સુધારો કર્યો હોય એવું લાગે છે. જણાવવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષીએ જુબાની આપી છે કે ઘટનાના દિવસે રાત્રે ૯:૩૦ વાગ્યે, મહાદેવ તરફથી ગામના પટેલોનું ટોળું આવ્યું હતું અને શેખવાસની બહાર ત્રણ ઝૂંપડાંને આગ લગાડી હતી, જે તથ્યો તેના ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં નોંધાયા નથી. તેથી, તાત્વિક અને મહત્વપૂર્ણ તથ્યો બાબતે સાક્ષીનો વિરોધાભાસ થયો છે. દલીલ કરવામાં આવી

હતી કે જો અવાજભળતા તેના પતિએ તેને બચુમિયાના ઘરે મૂકી હતી, તો તેને શેખવાસના ખૂણે ત્રણ ઝૂંપડાંને ટોળું આગ લગાવી રહ્યું હતું તે જોવાની પણ બીજી કોઈ તક નહોતી. અપીલ કરવામાં આવી હતી કે તેથી, અદાલતમાં તોતાપાઠી જેવી કહાની કહેવામાં આવી છે, જે તાત્કાલિક ઉપલબ્ધ પ્રથમ તકે પોલીસ સમક્ષ જણાવવામાં આવી નહોતી. જણાવવામાં આવ્યું હતું કે સૌથી મહત્વની વાત એ છે કે સાક્ષીએ દાવો કર્યો છે કે બચુમિયાની જીપને આગ લગાડવામાં આવી હતી અને તેણે અભિયુક્તોને જોયા હતા, પરંતુ આ દાવો તેના ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૨૨ મે, ૨૦૦૮ના કોઈપણ નિવેદનમાં નોંધાયો નથી. તેથી, અદાલતમાં તેમના નામ જણાવવા માટે અભિયુક્તોને જોઈને ઓળખવાની સાક્ષીને કોઈ તક હતી જ નહીં, અને આવો દાવો તેણે પ્રથમ વખત અદાલતમાં કર્યો છે; તેથી આ સાક્ષીના પુરાવા પર કોઈ ભરોસો રાખી શકાય તેમ નથી. જણાવવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષીએ એક એવી વ્યક્તિનું પણ નામ લીધું છે જે અભિયુક્ત નથી અને ત્યારબાદ ં. અદાલતમાં હાજર એવી વ્યક્તિની ઓળખ પણ કરી શકી નથી; તેણે તો નામિત વ્યક્તિની પણ ખોટી ઓળખ કરી છે; તેથી આ સાક્ષી વિશ્વસનીય નથી.

૫૧.૫ વિશ્લેષણ: આ સાક્ષી ફ.ફ.પ.સા. –૬૫ અકબરમિયા નાથુમિયા શેખની પત્ની છે. આ સાક્ષીએ આપેલી આવૃત્તિ મુજબ, તેમના પતિએ તેમને બચુમિયા નાથુમિયાના ઘરમાં મૂકી ગયા હતા અને જ્યારે ટોળું તેમના ઘર તરફ આવ્યું અને તેમને સળગાવવાનું શરૂ કર્યું, ત્યારે ટોળાએ બચુમિયાની જીપને પણ સળગાવી હતી; તે સમયે તેમણે અંબાલાલ કપૂર, રમેશભાઈ ગણેશભાઈ, ચતુરભાઇ

વિઠ્ઠલભાઈ, ચતુરભાઇ કાનાભાઈ, પાશાભાઈ મોહનભાઈ, કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ અને તુલસી ગિર્ધરભાઈને જોયા હતા. ત્યારબાદ ં. , તેમના પતિ તેમને મહેમૂદમિયાના ઘરની પાછળની બાજુથી ખેતરોમાં લઈ ગયા અને તેઓ લોકોના ચીસોના અવાજો સાંભળી શકતા હતા તેમજ જ્વાળાઓ જોઈ શકતા હતા. તેમની પ્રતિક્ષ પરીક્ષામાં, આ બાબતની વિસંગતિ બહાર આવી છે કે ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ની પોતાની નિવેદનમાં તેમણે કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, તુલસીભાઈ ગિર્ધરભાઈ અને ચતુરભાઇ કાનાભાઈના નામ લીધા નથી. એક બીજી વિસંગતિ પણ આ બાબતની બહાર આવી છે કે પોલીસ સમક્ષ તેમજ એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ આપેલા અગાઉના નિવેદનોમાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે એવું લાગતું હતું કે આ લોકો ખરેખર તેમને મારી નાખશે અને તેઓ સુરક્ષિત અનુભવતા નહોતા, અને તેમણે, તેમના પતિએ તથા તેમના પુત્રએ, સૌએ પોતાનું ઘર બંધ કરીને ખેતરો તરફ ચાલ્યા ગયા હતા અને તે સમયે તેમણે આરોપીઓને જોયા હતા. ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૨૨મી મે, ૨૦૦૮ના તેમના નિવેદનોમાં પણ તેમણે જણાવ્યું હતું કે તેમના પતિએ કહ્યું હતું કે એવું લાગે છે કે આ લોકો ખરેખર તેમને મારી નાખશે અને તેઓ સુરક્ષિત લાગતા નથી, તેથી તેમણે, તેમના પતિએ અને તેમના પુત્રએ સૌએ પોતાનું ઘર બંધ કરીને પોતાનો બચાવ કરવા માટે ખેતરો તરફ જતાં રસ્તા પર ગયા હતા અને તે સમયે તેમણે આરોપીઓને જોયા હતા. આ સાક્ષીની સાક્ષીનું એ આધાર પર પડકાર કરવામાં આવ્યું છે કે તેમણે હકીકતોની સંપૂર્ણપણે અલગ અને ભારપૂર્વક સુધારેલી ક્રમમુદ્દા નં. ્ધતા રજૂ કરી છે. ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ કહ્યું છે કે જીપને આગ લગાડ્યા મુદ્દા નં. તેમના પતિ તેમને મહેમૂદમિયાના ઘરની પાછળ

આવેલા ખેતરોમાં લઈ ગયા હતા અને તે પહેલાં તેમને બચુમિયા નાથુમિયાના ઘરમાં મૂકી ગયા હતા. ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષીએ પોતાના પુત્રનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી, જે તેમના પતિ અકબરમિયાના જણાવ્યા મુજબ તેમની સાથે હતો. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ઘટનાના મૂળ તત્ત્વ અને આરોપીઓની ઓળખને સ્પર્શતા સંબંધિત હકીકતોમાં મહત્વપૂર્ણ સુધારો કરવામાં આવ્યો છે અને તે તેમની પોલીસ સમક્ષ આપેલી નિવેદન સાથે વિસંગત છે, જેને નકારી શકાય નહીં. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીની સાક્ષીમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ઘટના બની ત્યારે તેઓ હાજર નહોતા અને તેઓ ઘટનાથી ઘણાં પહેલાં જ ભાગી ગયા હતા અને, તેથી, તેમણે ઘટના જોઈ નહોતી.

૫૧.૬ [illegible]એ સાચું છે કે આ સાક્ષીની [illegible] માં એ બાબત અંગે સુધારો થયો છે કે તેણે નિવેદન કર્યું છે કે તેના પતિએ પ્રારંભે તેને બછુમિયા નાથુમિયાના ઘેર છોડી હતી અને ત્યારબાદ [illegible]. તેને લેવા આવ્યો હતો તથા ખેતરો તરફ જતા સમયે તેણે ટોળાને ઘરો સળગાવતા અને બછુમિયાની જીપમાં આગ લગાવતા જોયા હતા; તેમ છતાં, જ્યાં સુધી તેણે ટોળો અને આરોપીને જોયા હોવા અંગેની તેની [illegible] નો પ્રશ્ન છેત્યાં સુધી તેણે પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા પોતાના નિવેદનમાં પણ એમ જ કહ્યું હતું. [illegible] માં કરવામાં આવેલો સુધારો માત્ર એટલા સુધીનો છે કે તેણે ખેતરો તરફ જતા માર્ગે નહીં, પરંતુ મહોલ્લામાંથી ઘટનાને જોઈ હતી. આમ, જ્યાં સુધી તેણે આરોપીને ગુનાના આચરણમાં ભાગ લેતા જોયા હોવાનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી તેની સ્થિતિ સુસંગત છે. જોકે, [illegible]સાક્ષીની [illegible] ની પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં

લેતાં, એટલે કે તેણે દૂરથી આરોપીને જોયા હોવાનું અને કેસની સર્વાંગી પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં રાખતાં, દોષસિદ્ધિ આધારિત કરવા માટે માત્ર આ સાક્ષીની [illegible]ર વિશ્વાસ રાખી શકાય તેમ નથી અને તેની [illegible] ને સમર્થન આપતા પુષ્ટિકારક સામગ્રીની શોધ કરવી પડશે.

૫૨. ફ.ફ.પ.સા. –૬૬ અકબરમીયા રસુલમિયા શેખની આંક ૫૯૧ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. તેમણે સાક્ષી આપી છે કે તેમનું મૂળ વતન સરદારપુરા ા છે અને તેઓ સરદારપુરા ા શેખ મોહલ્લામાં રહેતા હતા, જ્યાં અંદાજે વીસ ઘર હતાં. તેમનો પરિવાર પોતે, તેમની પત્ની, જેમનું નામ તેમને યાદ નથી, તેમના ચાર પુત્રો, એટલે કે નઝીરમહંમદ, ગુલામઅલી, ઈદ્રિશ અને સલીમનો સમાવેશ થતો હતો. તેમની કોઈ પુત્રી નથી. તેઓ ત્રણ ભાઈઓ છે. તેઓ સૌથી મોટા છે. તેમના પછી ઈબ્રાહીમમિયા રસુલમિયા, જે પ્રથમ માહિતીદાતા છે, અને ત્રીજા શેરુમિયા રસુલમિયા છે. ત્રણેય ભાઈઓના પરિવાર શેખ મોહલ્લામાં રહેતા હતા. તેમના પુત્ર નઝીરમહંમદ અલગ ઘર માં રહેતો હતો. ઘટનામાં તેમના પુત્ર ઈદ્રિશનું મૃત્યુ થયું હતું અને નઝીરમહંમદની પત્ની વાહિદાનું પણ ઘટનામાં મૃત્યુ થયું હતું. શક્કરબીબી તેમની બહેન છે. શક્કરબીબીના લગ્ન શેખવાસ ખાતે મહેમૂદમિયા હુસૈનમિયાના પુત્ર સાથે થયા હતા. તેમના ભાઈ ઈબ્રાહીમમિયાની પત્ની જૈદા, તેમની પુત્રીઓ રઝિયા અને પરવીનનું પણ ઘટનામાં મૃત્યુ થયું હતું. ઘટનામાં તેમના ભાઈ શેરુમિયા, શેરુમિયાની પત્ની મહેમુદાબીબી, તેમની પુત્રી મુમતાઝ અને તેમના પુત્ર યુનુસનું પણ મૃત્યુ થયું હતું.

૫૨.૧ ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગોધરામાં એક ટ્રેન સળગાવવામાં આવી હતી, જેના સંદર્ભમાં ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગુજરાત બંધની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી અને ત્યારપછીના દિવસે, એટલે કે ૧ માર્ચે, ભારત બંધની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી. તેઓ બધા ઘરે જ હતા. ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ લગભગ ૦૯:૩૦ વાગ્યે, મહાદેવની દિશામાંથી ગામના પટેલો બૂમાબૂમ અને ચીસો પાડતા આવ્યા હતા. ગામના પટેલોએ શેખવાસના પ્રવેશદ્વાર ખાતેની ત્રણ કેબિનો સળગાવી દીધી હતી અને તેમણે ત્રણ કેબિનોમાં તોડફોડ કરીને તેમને આગ લગાવી દીધી હતી. તે સમયે, પોલીસ આવી અને ટોળું ભાગી ગયું હતું. ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ૧૧:૩૦ વાગ્યે ટોળું ફરી આવ્યું હતું. ત્યારબાદ ં. તેઓ "મિયાભાઈઓને મારી નાખો, તેમને કાપી નાખો, જીવતા સળગાવી દો" એવી બૂમો પાડી રહ્યા હતા અને પથ્થરમારો કર્યો હતો, તથા તેમના ગામના પટેલોએ ઘરો સળગાવવાનું શરૂ કર્યું હતું. તેઓએ પણ વળતા પથ્થરમારો કર્યો હતો. તેને જમણા પગમાં પથ્થર વાગ્યો હતો. તેની પીઠ, કપાળ તથા પગની પિંડળીમાં પણ પથ્થરનાં ઘા લાગ્યા હતા. તે સમયે તેણે પોતાને બચુમિયાંના વાહનની પાછળ છુપાવી લીધો હતો. તે સમયે ગામના પટેલો ઘરો સળગાવી રહ્યા હતા અને મેહમૂદમિયાંના ઘરની તરફ આગળ વધતા હતા અને ત્યાં નજીક આવી ગયા હતા, તેથી તે કબ્રસ્તાનની દિવાલ તરફ દોડી ગયો હતો. મેહમૂદમિયાંનું ઘર ઘેરાઈ ગયું હતું અને કોઈક ઘરની ઉપર ચડીને લોખંડના હથોડાથી તેને મારતો હતો અને તેને તે અવાજ સંભળાતો હતો. ત્યારબાદ ં. પેટ્રોલ અને કેરોસીન છાંટવામાં આવ્યું હતું અને તે દિવાલની બાજુમાં બેઠો

હતો, ત્યારે એક પટેલે તેને જોઈને કહ્યું કે, જુઓ, અહીં તો એક બાંડીયા ો છે, અને તે તેની પાછળ દોડ્યો હતો; તેથી તે કબ્રસ્તાનમાં આવેલી એક ખાલી કબરમાં ઘૂસી ગયો હતો અને કબર ઉપર કેટલાક કાંટા ખેંચી નાખ્યા હતા, જેના કારણે, તેની શોધ કરવા છતાં તેઓ તેને શોધી શક્યા નહોતા. ત્યારબાદ ં. , પટેલોએ કબ્રસ્તાનમાં સળગતો ચીંથરો ફેંક્યો હતો, પરિણામે સૂકું ઘાસ બળી ગયું હતું અને ત્યારબાદ ં. તેઓ મહાદેવ મંદિર પાસે એકત્ર થયા હતા અને "ભારત માતા કી જય"ના નારા લગાવીને જતા રહ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. પોલીસની કાર આવી હતી.

પોલીસે બૂમ પાડી હતી કે જો કોઈ જીવતો હોય તો બહાર આવી જાઓ અને અમે પોલીસ છીએ. તેથી, તે દિવાલ કૂદી ને મહોલ્લામાં આવ્યો. તે પોલીસ સાથે મહેમૂદમિયાના ઘરે ગયો હતો, જ્યાં ગામના પટેલોએ પેટ્રોલ અને કેરોસિનથી સળગાવેલી લગભગ અઠ્ઠાવીસ લાશો હતી. જેમને ઈજા પહોંચી હતી તેમને પોલીસ વાહન દ્વારા નાગરિક હોસ્પિટલમાં લઈ જવાયા હતા. અઠ્ઠાવીસ લાશોમાં ઈદ્રીશ, વહીદા, ઈબ્રાહીમમિયાની પત્ની ઝાયદા, તેની બે પુત્રીઓ, તેનો ભાઈ શેરુમિયા, મહેમુદાબીબી, મુમતાજબીબી અને યુનુસનો સમાવેશ થતો હતો, જેઓ સળગી ગયા હતા. તેઓ સવારે ૫ વાગ્યે નાગરિક હોસ્પિટલ પહોંચ્યા હતા અને મહેસાણા નાગરિક હોસ્પિટલમાં સારવાર લીધી હતી. આખો દિવસ તેઓ હોસ્પિટલમાં રહ્યા હતા અને સાંજે ૫ વાગ્યે તેમને રજા આપવામાં આવી હતી અને પોલીસની મદદથી તેમને ઈલોલ લઈ જવાયા હતા. તેઓ ઈલોલ ખાતે લગભગ ૫ થી ૬ દિવસ રહ્યા હતા અને ત્યાર મુદ્દા નં. પાનપુર પાટિયા રાહત શિબિરમાં ગયા હતા, જ્યાં તેઓ લગભગ બે થી અઢી મહિના રહ્યા હતા. ભીડમાં તેણે પોતાના ગામના પટેલોને,

એટલે કે ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈને પથ્થર સાથે, રાજેશભાઈ પુનાભાઈને લાકડી સાથે, કચરાભાઈ ત્રિભોવનભાઈને બોટલ અને ટીન સાથે, અંબારામ મગનભાઈને ધારીયા સાથે, ભીખા જોયતા, મંગાભાઈ માથુર, જયંતી મંગા, નાતુ પ્રભા, તુલસીભાઈ ગિર્ધરભાઈ, પાશાભાઈ મોહનભાઈ, માથુરભાઈ ત્રિકંભાઈ, રમેશભાઈ કાંતિભાઈ, કનુભાઈ જોયતાભાઈ, રમેશભાઈ રામાભાઈ, માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈને હથિયારો સાથે જોયા હતા. તેમણે જણાવ્યું છે કે ભીડમાં રહેલા આ વ્યક્તિઓને તેઓ ઓળખી શકે છે અને તેમણે અંબાલાલ મગનલાલ, કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, ભીખાભાઈ જોયતાભાઈ, પરસોત્તમ મોહનભાઈને પાશાભાઈ મોહનભાઈ, રમેશભાઈ રામાભાઈ, ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈ અને જયંતિભાઈ અંબાલાલ તરીકે ઓળખ્યા છે.

૫૨.૨ મુખ્ય પૂછપરછ દરમિયાન સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ઘટનાના છ વર્ષ મુદ્દા નં. ૯ મે, ૨૦૦૮ના રોજ અરજી કરવા માટે તેને કોઈએ કહ્યું નહોતું. એસ.આઇ.ટી. સમક્ષ તેણે પોતાના પૂર્વ નિવેદનમાં આ પ્રમાણે સુધારો કર્યો હતો કે રામનભાઈ ગણેશભાઈ પ્રજાપતિ વાયરમેન ના હાથમાં કેન હતતું તે અંગેનું, તેમાં નોંધાયેલું તથ્ય સાચું નથી અને તેણે તેમને જોયા જ નહોતા; તેમજ ઈજા થયા મુદ્દા નં. તે અકબરમિયા ડ્રાઈવરના ઘરની પાછળ છુપાયો હતો તે અંગેનું, તેમાં નોંધાયેલું તથ્ય પણ ખોટું છે, એવી વિસંગતિ બહાર લાવવામાં આવી છે. પોલીસએ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ તેનું નિવેદન નોંધ્યું ત્યારે તેણે ટોળામાં માત્ર છ વ્યક્તિઓનાં જ નામ લીધા હતા, એવી સૂચનાને તેણે નકારી દીધી છે. તેણે જણાવ્યું છે કે પોલીસ સમક્ષ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ નોંધાયેલા પોતાના નિવેદનમાં તેણે અન્ય લોકોને

ઓળખી શકતો નથી, એવું કહ્યું હતું કે કેમ તે તેને યાદ નથી. પટેલ કાનુભાઈ જોયતાભાઈ, પટેલ રમેશભાઈ કાંતિભાઈ મધવાળા, પટેલ જયંતિભાઈ અંબારામ વાયરમેન , પટેલ નટુભાઈ કછરાભાઈ, પટેલ મંગાભાઈ માથુરભાઈ, પટેલ બકાભાઈ મંગાભાઈ માથુર, પટેલ તુલસીભાઈ ગીરધરભાઈ, પટેલ મધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ, પટેલ માથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ વાયરમેન અને પટેલ રમેશભાઈ રામાભાઈ ગંગાવતનાં નામ, જે તેણે ૯ મે, ૨૦૦૮ની પોતાની અરજીમાં તથા ૯ મે, ૨૦૦૮ના એસ.આઇ.ટી. સમક્ષના નિવેદનમાં ઉલ્લેખિત કર્યા હતા, પોલીસ સમક્ષ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નોંધાયેલા તેના નિવેદનમાં ઉલ્લેખિત કરવામાં આવ્યા નહોતા, એવી કમી બહાર લાવવામાં આવી છે. ૯ મે, ૨૦૦૮ની એસ.આઇ.ટી. સમક્ષની પોતાની અરજીમાં તથા ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ની પોતાની નિવેદનમાં તેણે ભીખા જોયતા અને નટુ પ્રભાનું નામ લીધું નહોતું, એવી વિસંગતિ બહાર લાવવામાં આવી છે. મુખ્ય પૂછપરછ દરમિયાન જાણવા મળ્યું છે કે તેણે પોતાના બે મકાનોને નુકસાન થયું હતું, એવો ઉલ્લેખ કર્યો હતો, જેમાંથી એક તેનું પોતાનું હતું અને બીજું તેના મોટા પુત્ર નઝીરમોહમ્મદનું હતું. નઝીરમોહમ્મદ પોતાના પરિવાર સાથે અલગ રહેતો હતો, તેમ છતાં રસોડું સંયુક્ત હતું. બંને મકાનો શૈખવાસમાં એકબીજાની સામે સ્થિત હતા અને બંને મકાનોના તમામ ઘરવખરીના સામાન સળગી ગયા હતા. આ પણ બહાર આવ્યું છે કે જ્યારે તેણે ટોળું જોયું ત્યારે તે બચ્ચુભાઈની જીપ પાસે હતો, જે શૈખ મહોલ્લામાં હતી. તેણે આ પણ જણાવ્યું છે કે જ્યારે ટોળું ઘરો સળગાવતું હતું, ત્યારે તે બચ્ચુભાઈની જીપની પાછળ હતો અને જ્યારે ટોળું મહેમૂદમિયાનાં ઘર તરફ ગયું ત્યારે તે મહેમૂદમિયાનાં ઘર પાસે હતો. મુખ્ય પૂછપરછ દરમિયાન વધુમાં બહાર

આવ્યું છે કે જ્યારે ટોળું આવ્યું ત્યારે તે મહોલ્લામાં હતો અને અકબરમિયા નથુમિયાનાં ઘરની સામેના રસ્તા પર હતો. સાક્ષીને યાદ નથી કે ટોળાના સભ્યોએ તેને હથિયારો વડે માર્યો હતો કે કેમ અને તેણે ટોળું જોયું ત્યારે ટોળું તેના પાછળ દોડ્યું હતું કે કેમ. તેણે જણાવ્યું છે કે જ્યારે તેઓએ ટોળું જોયું ત્યારે તેઓએ પણ પથ્થરમારો કર્યો હતો. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે બચ્ચુમિયાની જીપની પાછળ છુપાયો હતો અને આરોપીઓને જોયા તથા ઓળખ્યા હતા, એવી વાત તેણે અદાલત સમક્ષ પ્રથમ વખત આઠ વર્ષ મુદ્દા નં. કહી હતી. એસ.આઇ.ટી. સમક્ષ ૯ મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં તેણે ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈને પથ્થર સાથે, રાજેશભાઈ પુન્ભાઈને લાકડી સાથે, કછરાભાઈ ત્રિભોવનભાઈને બોટલો અને કેનો સાથે, અંબારામ મગનને ધારીયા સાથે, ભીખા જોયતા, મંગાભાઈ માથુર, જયંતી મંગા, નટુ પ્રભા, તુલસીભાઈ ગીરધરભાઈ, પશાભાઈ મોહનભાઈ, માથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ, રમેશભાઈ કાંતિભાઈ, કાનુભાઈ જોયતાભાઈ, રમેશભાઈ રામાભાઈ, મધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ, પોતાના ગામના આ બધા લોકો હથિયારોથી સજ્જ ટોળામાં હતા અને તે તેમને ઓળખતો હતો, એવું નામ લીધું નહોતું, એવી સૂચનાને તેણે નકારી દીધી છે. મુખ્ય પૂછપરછ દરમિયાન સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે નઝીરમોહમ્મદના ઘરની અંદર કોઈએ છુપાયો હતો અને તેમના પર હુમલો થયો હતો કે કેમ, તે તેને યાદ નથી. નઝીરમોહમ્મદના ઘરેથી લોકોને બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા કે કેમ, તે પણ તેને યાદ નથી. તેણે જણાવ્યું છે કે તેની બહેનનું લગ્ન મહેમૂદમિયા સાથે થયું હતું અને ઘટના સમયે મહેમૂદમિયા, શક્કરબિબી, ફરીદા – મહેમૂદમિયાની પુત્રી, તેના પુત્રો ઇરફાન અને ટિપુ સુલતાન, જે ઘરમાં રહેતા હતા, મહેમૂદમિયાના ઘરમાં મૃત્યુ પામ્યા

હતા. તેણે જણાવ્યું છે કે તેના પુત્ર નઝીરમોહમ્મદના ઘરની અંદર કોઈ સળગી ગયું હતું કે કેમ, તે તેને યાદ નથી. ટોળું શૈખવાસમાં પ્રવેશ્યું ત્યારે બચવા માટે લોકો નઝીરમોહમ્મદના ઘરમાં છુપાઈ ગયા હતા, એવી સૂચનાને તેણે નકારી દીધી છે. ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા નિવેદનમાંથી વિસંગતિ બહાર આવી છે, જેમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે ટોળાના સભ્યો મહોલ્લામાં પ્રવેશતા જ અચાનક નઝીરમોહમ્મદના ઘરની અંદર છુપાયેલા લોકો પર પથ્થરમારો કરવામાં આવ્યો હતો અને તેમના પર હુમલો થયો હતો. સાક્ષીની લાંબી મુખ્ય પૂછપરછ કરવામાં આવી છે અને પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા નિવેદનની સરખામણીએ સાક્ષીના સોગંદવાક્યમાં વિવિધ કમી બહાર લાવવામાં આવી છે. તેણે જણાવ્યું છે કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ પછી નોંધાયેલા વધારાના નામો તેણે આપ્યા હતા.

૫૨.૩ ફ.ફ.પ.સા. –૧૧૦, તપાસ અધિકારી (પોલીસ), ની જુબાનીાજરી તપાસમાંથી એવું બહાર આવ્યું છે કે તેની તા. ૧૦ મી માર્ચ, ૨૦૦૨ ની નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ પટેલ કાનુભાઈ જોયતાભાઈ, પટેલ રમેશભાઈ કાંતિભાઈ મઢવાલા, પટેલ જયંતિભાઈ અંબારામ વાયરમેન , પટેલ નટુભાઈ કચરાભાઈ, પટેલ મંગાભાઈ મથુરભાઈ, પટેલ બકાભાઈ મંગાભાઈ મથુર, પટેલ તુલસીભાઈ ગીર્ધરભાઈ, પટેલ માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ, પટેલ મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ વાયરમેન અને પટેલ રમેશભાઈ રામાભાઈ ગંગાવત, ભીખા જોયતા અને નટુ પ્રભાને નામિત કર્યા નથી. તપાસ અધિકારીએ પોતાની જુબાનીાજરી તપાસમાં સ્વીકાર્યું છે કે આ સાક્ષીએ તેની તા. ૧૦ મી માર્ચ, ૨૦૦૨ ની નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે ટોળું મહોલ્લામાં અંદર

પ્રવેશતાં જ, અચાનક તેમણે નજીરમહમ્મદના ઘરમાં છુપાયેલા વ્યક્તિઓ પર પથ્થરમારો શરૂ કર્યો હતો અને તેના પર હુમલો કર્યો હતો. એક ચૂકી પણ બહાર આવી છે કે તેની તા. ૧૦ મી માર્ચ, ૨૦૦૨ ની નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ એવું જણાવ્યું નથી કે ત્યારબાદ ં. તે બચુમિયાના ઘરની પાછળ છુપાઈ ગયો હતો; કે ગામના પટેલો ઘરો સળગાવી રહ્યા હતા અને બચુમિયાના ઘરની તરફ આવ્યા હતા તથા નજીક આવ્યા હતા, જેના કારણે તે દોડીને કબ્રસ્તાનના પરિસર પાસે ગયો હતો. મહમૂદમિયાના ઘરનું ઘેરાવ કરવામાં આવ્યું હતું. ઉપર ચઢીને તેઓ મોટા હથોડાથી માર મારી રહ્યા હતા અને તેને તેનો અવાજ સંભળાતો હતો. ત્યારબાદ ં. પેટ્રોલ અને કેરોસિન રેડવામાં આવ્યું હતું. તે પરિસરની દીવાલની બાજુમાં બેઠો હતો ત્યારે એક પટેલે તેને જોઈને કહ્યું કે ત્યાં એક બાંડીયા◌ા છે અને તેની પાછળ દોડ્યો, ત્યારબાદ ં. તે કબ્રસ્તાનમાં આવેલી એક ખાલી કબરામાં પ્રવેશી ગયો અને તેને કાંટાથી ધોકા ◌ી દીધી હતી અને તેઓ તેને શોધી રહ્યા હતા, પરંતુ તેને શોધી શક્યા નહોતા, વગેરે.

૫૨.૪ તપાસ અધિકારી (એસઆઈટી)એ પોતાની જુબાનીમાં સ્વીકાર્યું છે કે આ સાક્ષીએ પોતાના ૯ મી મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદન તેને વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યું હતું અને તેણે તેમાં નીચે મુજબ ફેરફારો કરવાની ઇચ્છા વ્યક્ત કરી હતી. પ્રથમ સુધારો એ છે કે પોલીસ દ્વારા ગોળીબાર કરવાનો આશ્રય લેવાયો હતો તે ખોટું છે... કે રમણભાઈ ગણેશભાઈ પ્રજાપતિ વાયરમેન ના હાથમાં ડબ્બો હતો; આ હકીકત

સાચી નથી, કારણ કે તેણે તેમને જોયા જ નહોતા. તપાસ અધિકારી (એસઆઈટી)ની જુબાની ી પરથી રેકોર્ડ પર આવે છે કે ૯ મી મે, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ એવું જણાવ્યું નહોતું કે તેણે ટોળામાં પટેલ ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈને પથ્થર સાથે, રાજેશભાઈ પુનાભાઈને લાકડી સાથે, કચ્છાભાઈ ત્રિભોવનભાઈને બોટલ અને ડબ્બા સાથે, અંબાલાલ મગણને ધારીયા સાથે, ભીખા જોયતા, માંગાભાઈ માથુર, જયંતી માંગા, નટુ પ્રભા, તુલસીભાઈ ગીર્ધરભાઈ, પાશાભાઈ મોહનભાઈ, માથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ, રમેશભાઈ કાંતિબાઈ, કનુભાઈ જોયતાભાઈ, રમેશભાઈ રામાભાઈ, માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈને તેમના હાથમાં હથિયારો સાથે જોયા હતા અને કે તે તેમને ઓળખે છે. તપાસ અધિકારીએ જણાવ્યું છે કે સાક્ષીએ કચ્છાભાઈ ત્રિભોવનભાઈ, અંબારામ મગણ, માંગાભાઈ માથુરભાઈ, તુલસીભાઈ ગીર્ધરભાઈ, માથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ, રમેશભાઈ કાંતિભાઈ, કનુભાઈ જોયતાભાઈ, રમેશભાઈ રામાભાઈ અને માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈના નામ લીધા હતા. તપાસ અધિકારી (એસઆઈટી)એ આ પણ સ્વીકાર્યું હતું કે ૯ મી મે, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ ભીખાભાઈ જોયતાભાઈ અને નટુભાઈ પ્રભાભાઈનાં નામ લીધાં નહોતાં.

૫૨.૫ અપીલકર્તા–આરોપીઓ તરફથી ઉપસ્થિત વરિષ્ઠ વકીલે દલીલ કરી છે કે આ સાક્ષીએ આશ્ચર્યજનક રીતે અન્ય તમામ સાક્ષીઓની જેમ સુધારેલી આવૃત્તિ આપતાં, ગામના પટેલોએ શેખ મહોલ્લાના ખૂણે આવેલી ગલ્લાઓને આગ લગાવવાની ૦૯:૩૦ રાત્રિના બનાવનું વર્ણન કર્યું છે. જોકે, આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે

કે આ ઘટનાની તારીખ ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ છે. તેથી, અન્ય સાક્ષીઓએ ઘટના ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ બનેલી હોવાનું જણાવ્યું હોવા છતાં, આ સાક્ષીએ સમાન આવૃત્તિ આપતાં પણ જુદી તારીખ આપી છે, જે દર્શાવે છે કે અન્ય સૌની જેમ તેને પણ શીખવવામાં આવ્યું છે, પરંતુ તારીખ જણાવવામાં તે ભૂલ કરી છે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે કેબિનોને આગ લગાવાઈ હોવાના આ તથ્યો પણ તેના દ્વારા ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૯ મે, ૨૦૦૮ની તેની કોઈપણ નિવેદનમાં તથા ૯ મે, ૨૦૦૮ના એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ કરેલી અરજીમાં પણ જણાવવામાં આવ્યા નથી અને તેથી, વિરોધાભાસો સાબિત થયા છે. તેથી, આ સાક્ષીએ આ તથ્યો પ્રથમ વખત અદાલતમાં આઠ વર્ષ મુદ્દા નં. વર્ણવ્યા છે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીએ પોતે ક્યાં છુપાયો હતો તે મુદ્દે તથ્યાત્મક રીતે નોંધપાત્ર સુધારો કર્યો છે. તેણે કહ્યું હતું કે તે બચુમિયા ની જીપ પાછળ છુપાયો હતો, જ્યાંથી તેણે આરોપીઓને જોયા અને ઓળખ્યા; આ વાત પણ તે સ્વીકારે છે કે તેણે અદાલતમાં આઠ વર્ષ મુદ્દા નં. પ્રથમ વખત કહી છે, જેમ કે તેની સાક્ષીમાં પરા ૧૨માં સ્વીકાર્યું છે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીના જણાવ્યા મુજબ, જ્યારે ટોળું આવ્યું ત્યારે તે મહોલ્લામાં ઇલેક્ટ્રિક પોલ પાસે અકબરમિયા રસુલમિયાનાં ઘરની નજીક ઊભો હતો અને તેણે ૨૦ ફૂટ દૂરથી ટોળું જોયું હતું. તે કહે છે કે તે એકલો હતો. તે એ પણ કહે છે કે હથિયારોથી સજ્જ વ્યક્તિઓ ધરાવતા ટોળાએ તેની પાછળ પીછો કર્યો નહોતો, તેમજ તેના પર હુમલો પણ કર્યો નહોતો, જે વિશ્વસનીય લાગતું નથી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીએ કબરસ્તાન તરફ ભાગી જવાની અને મહેમૂદમિયાનાં ઘર તરફ ટોળું આવતું જોવા, ટોળાએ તે ઘર ઘેરી લેવાની,

મહેમૂદમિયાનાં ઘરની છત પર ચડી જવાની અને મોટાં લોખંડના હથોડાથી છાપરું મારવાની, પેટ્રોલ/કેરોસિન ફેંકવાની, ખોખલા કબરામાં છુપાઈ જવાની, કબરસ્તાનમાં ટોળું બળતા ચીંથરા ફેંકવાની, મહાદેવ મંદિર ખાતે એકત્ર થવાની વગેરે બાબતો અંગે જે જણાવ્યું છે, તે તેની સાક્ષીમાં કરાયેલા સૌથી મહત્વપૂર્ણ સુધારાઓ છે, જે વિરોધાભાસ તરીકે સાબિત થયા છે. આ સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે તે ઘટનાનો સાક્ષી નહોતો અને કદાચ તેને પથ્થરનો ઘા અન્ય ક્યાંક લાગ્યો હશે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ઘટનાક્રમ પણ તથ્યાત્મક રીતે સુધારવામાં આવ્યો છે અને સાક્ષીએ પોલીસ ફાયરિંગ અંગે પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા પોતાના નિવેદનમાં જણાવાયેલા તથ્યોને જાણીજોઈને ીને નકારી કાઢ્યા છે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષી નિરક્ષર છે અને માત્ર હસ્તાક્ષર કરવું જાણે છે એ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા, છ વર્ષ મુદ્દા નં. એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ રજૂ કરવા માટે અરજી તૈયાર કરવામાં આવી હોય તે પરિસ્થિતિઓ એટલું દર્શાવવા પૂરતી છે કે તે આવૃત્તિને સુધારવા અને આરોપીઓને સંડોવવા માટે બીજાએ તૈયાર કરી છે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે હોસ્પિટલ જતી વખતે, હોસ્પિટલમાં, ઈલોલ જતી વખતે અને પાનપુર પાટિયા કેમ્પમાં, સાક્ષીને ઘટના અને આરોપીઓના નામો જાહેર કરવાની પૂરતી તક હતી અને લગભગ તમામ સ્થળોએ પોલીસ હાજર હતી, છતાં તેણે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ની ઘટનાનું નિવેદન માત્ર ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ આપ્યું હતું, અને તેણે જોયા હોવાનું દાવો કરેલા તથ્યોના વિલંબિત ખુલાસા માટે કોઈ સ્પષ્ટીકરણ આગળ આવ્યું નથી. આ તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ છ વર્ષ મુદ્દા નં. એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ તેના ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પ્રથમ નિવેદનના સંદર્ભે ત્રણ

મહત્વપૂર્ણ સુધારાઓ કર્યા છે, તેમ છતાં સાક્ષી કહે છે કે તેને યાદ નથી, પરંતુ આવા સુધારાઓ સાબિત થયેલા છે અને તેથી સુરક્ષિત રીતે કહી શકાય કે તે શેખ મહોલ્લામાં બનેલી કોઈપણ ઘટનાનો સાક્ષી નહોતો. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષી શેખ મહોલ્લાના અન્ય કોઈ વ્યક્તિને ઘટનાને અને આરોપીઓને જોતાં સમયે જોયાની વાત કરતો નથી. ઘણા સાક્ષીઓના પુરાવાને ધ્યાનમાં લેતાં આ પરસ્પર વિરોધાભાસી છે અને શક્ય નથી, કારણ કે તેઓ દાવો કરે છે કે તેઓ છુપાયા હતા અને શેખ મહોલ્લામાં એક સ્થળેથી બીજા સ્થળે જતાં હતાં. આ તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તે અકબરમિયા ડ્રાઈવરના ઘરની બાજુમાં છુપાયો હતો અને તેની મુખ્ય પૂછપરછમાં તે કહે છે કે અકબરમિયા ડ્રાઈવર સિવાય પોતાને જેવો બીજો કોઈ વ્યક્તિ નથી. તેથી, તમામ તથ્યોને સંયુક્ત રીતે જોતા એવું માનવા માટે આધાર મળે છે કે આ સાક્ષીના નામે આપવામાં આવેલ નિવેદન બીજાએ લખાવ્યું છે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીએ પોતાના પુરાવા સુધી પહોંચે ત્યાં સુધી સમયે સમયે અને નિવેદન પછી નિવેદનમાં આરોપીઓનાં નામો મુદ્દા નં. લી નાખ્યા છે અને તેથી, દોષસિદ્ધિના આધારરૂપે આવા સાક્ષીની સાક્ષી પર ભરોસો મૂકવો સલામત નથી.

<u>૫૨.૬ વિશ્લેષણ:</u> આ સાક્ષી પ્રથમ જાણકારકર્તા ઈબ્રાહીમમિયા રસૂલમિયા શેખનો મોટો ભાઈ છે. તેના પુત્ર ઈદ્રીશ અને તેના પુત્ર નઝીરમહંમદની પત્ની વહીદા ઘટનામાં મૃત્યુ પામ્યા છે. તેની બહેન શક્કરબીબી માહેમૂદમિયાનાં પત્ની છે અને તે તથા તેના બાળકો ઘટનામાં મૃત્યુ પામ્યા છે. તેના ભાઈ ઈબ્રાહીમમિયાની પત્ની

અને બે દીકરીઓ ઘટનામાં મૃત્યુ પામ્યાં છે. તેના ભાઈ શેરુમિયાની પત્ની, તેની દીકરી અને તેનો પુત્ર સૌ ઘટનામાં મૃત્યુ પામ્યા છે. આથી, આ સાક્ષીની ગુનાની જગ્યાએ હાજરી સ્વાભાવિક છે, કારણ કે તે પોતાના પરિવારજનો સાથે શેખ મોહલ્લામાં રહેતો હતો. આ સાક્ષીના પરિવાર પાસે બે ઘર છે અને તેનો પુત્ર નઝીરમહંમદ અલગ ઘરમાં રહેતો હતો. આ સાક્ષીએ જુબાની આપી છે કે પથ્થરમારો ચાલી રહ્યો હતો ત્યારે રાત્રે ૧૧:૩૦ વાગ્યા પછી ટોળું આવ્યું ત્યારે તેના જમણા પગમાં, પીઠમાં અને કપાળમાં તથા પગની શેંકમાં પથ્થરના ઘા લાગ્યા હતા અને તેણે બચુમિયાની જિપ પાછળ આશ્રય લીધો હતો. તેણે ગામના પટેલોને ઘરો સળગાવતા અને માહેમૂદમિયાના ઘર તરફ આગળ વધતા જોયા હતા અને તેથી તે કબરસ્તાન તરફ ભાગ્યો હતો. તેણે જણાવ્યું હતું કે તે દિવાલ પાસે બેઠો હતો ત્યારે એક પટેલે તેને જોઈને તેનો પીછો કર્યો હતો, જેથી તે કબરસ્તાનમાં અને એક ખાલી કબરમાં કૂદી પડ્યો હતો અને ત્યાં છુપાઈ ગયો હતો. આ સાક્ષીએ ટોળામાં લગભગ ચૌદ વ્યક્તિઓનો સમાવેશ થતો હોવાનું જણાવ્યું છે અને અંબાલાલ મગનલાલ, કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, ભીખાભાઈ જોતાભાઈ, પરસોત્તમ મોહનભાઈને પશાભાઈ મોહનભાઈ, રમેશભાઈ રામાભાઈ, ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈ અને જયંતિભાઈ અંબાલાલ તરીકે ઓળખ્યા છે. તેની જુબાનીૂંફાળણીમાં, આ તથ્યની વિસંગતિ સાબિત થઈ છે કે વિશેષ તપાસ દળ સમક્ષ તેણે અગાઉના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે તેણે રમણભાઈ ગણેશભાઈ પ્રજાપતિ વાયરમેન નું નામ લીધું નહોતું અને તેને જોયો પણ નહોતો.

૫૨.૭ આ સાક્ષીની સાક્ષીને આ આધાર પર પડકારવામાં આવી છે કે સાક્ષીએ કહ્યું હતું કે તે બાચુમિયાની જીપની પાછળ છુપાયેલો હતો, જ્યાંથી તેણે આરોપીઓને જોયા અને ઓળખી લીધા હતા; આ બાબત તેણે આઠ વર્ષ મુદ્દા નં. અદાલતમાં પ્રથમ વખત કહી હતી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષી મોહલ્લામાં વિદ્યુત થાંભલા પાસે વીસ ફૂટની અંતરે ઊભો હતો અને ટોળાએ તેની પાછળ દોટ મૂકીને તેનો પીછો કર્યો નહીં કે તેના પર હુમલો કર્યો નહીં, એ માનવું મુશ્કેલ છે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે કબરસ્તાન વગેરે તરફ ભાગી જવાની બાબતે સાક્ષીએ રજૂ કરેલી આખી કહાણી વિશ્વસનીયતા પેદા કરતી નથી. તેથી, એ આગ્રહ કરવામાં આવ્યો હતો કે દોષસિદ્ધિનો આધાર બનાવવા માટે આવા સાક્ષીના નિવેદન પર ભરોસો રાખવો સલામત નથી.

૫૨.૮ આ સાક્ષીના નિવેદનમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તે શેખ મહોલ્લાનો નિવાસી છે અને તેથી, ઘટનાસ્થળે તેની હાજરી અંગે શંકા કરી શકાતી નથી. વિચારણા માટેનો એકમાત્ર મુદ્દો એ છે કે તેણે ટોળાને ક્યાંથી જોયું હતું અને તેના સભ્યોની ઓળખ કેવી રીતે કરી હતી. રેકોર્ડ પરની સાક્ષ્ય પરથી જણાય છે કે સાક્ષીએ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં આરોપીઓના નામ લીધા હતા અને અદાલત સમક્ષ તેમાથી કેટલાંકની ઓળખ પણ કરી હતી. અપીલકર્તાઓ તરફથી માનનીય વકીલના મત અનુસાર, તેની સાક્ષ્યમાં સુધારો એ છે કે પ્રથમ વખત તેણે કહ્યું છે કે તે બચુમિયાની જીપની પાછળ છુપાયો હતો, ત્યાંથી તેણે ઘટના જોઈ અને આરોપીઓની ઓળખ કરી. આ અદાલતના મતે, આ ન તો અવગણના છે કે ન તો

સુધારો, પરંતુ પોલીસ સમક્ષ પોતાના નિવેદનમાં સાક્ષીએ જણાવેલ તથ્યોનું વિસ્તૃત વર્ણન છે. પોતાના પોલીસ નિવેદનમાં, સાક્ષીએ પોતાનું નિવેદન નોંધનાર વ્યક્તિએ પૂછેલા પ્રશ્નોના જવાબરૂપે તથ્યો જણાવ્યા હોત. તેથી, જો તેને એ અંગે કોઈ પ્રશ્ન પૂછાયો ન હોય કે તેણે ઘટના ક્યાંથી જોઈ, તો તેણે આ બાબત કદાચ ઉલ્લેખિત ન પણ કરી હોત. તેથી, માત્ર આ કારણે સાક્ષ્યને અવિશ્વસનીય ગણવાનો કોઈ આધાર નથી, કારણ કે તેમાં અન્યથા સત્યનો રણકો છે. ઉપરાંત, આ સાક્ષીના નિવેદનની મુખ્ય બાબતની દૃષ્ટિએ પણ તે સુસંગત છે. ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં તેણે જેમના નામ લીધા હતા અને અદાલત સમક્ષ જેમની ઓળખ કરી હતી, તે ટોળાના સભ્યોની સાક્ષ્યને અવિશ્વસનીય ગણવાનો કોઈ કારણ નથી; માત્ર તે આરોપીઓ અંગે અપવાદ છે, જેમના વિશે તેણે મુદ્દા નં. માં વિશેષ તપાસ દળ સમક્ષ જણાવ્યું હતું કે તેણે એવા વ્યક્તિઓના નામ લીધા નહોતા.

૫૩. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૮ ગુલામ અલી ી અકબરમિયા શેખની આંક–૬૦૩ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષીએ નિવેદન કર્યું છે કે તે સરદારપુરા ો વતની છે અને સરદારપુરા ી શેખ મહોલ્લામાં રહે છે, જ્યાં શેખોના અંદાજે વીસ ઘરો છે. તેણે નિવેદન કર્યું છે કે તેઓ ચાર ભાઈઓ છે, નઝીરમહંમદ, ત્યારબાદ ું. તે, ત્યારબાદ ું. ઇદ્રીશહુસેન અને સૌથી નાનો સલીમ. આ ઘટનામાં તેના મોટા ભાઈ નઝીરમહંમદની પત્ની વાહિદાબાનુનું અવસાન થયું હતું. તેના પિતા જીપ ચલાવતા હતા અને તેઓ કલર કોન્ટ્રાક્ટના કામમાં સંકળાયેલા હતા. તેના પિતાના ત્રણ

ભાઈઓ હતા, એટલે કે, ઈબ્રાહીમમિયા રસુલમિયા, શેરુમિયા રસુલમિયા અને અકબરમિયા રસુલમિયા. પ્રથમ માહિતીદાતા ઈબ્રાહીમમિયા રસુલમિયા તેના પિતૃક કાકા છે. તેના પિતૃક કાકા ઈબ્રાહીમમિયા રસુલમિયાની પત્ની – જયદાબિબી ઈબ્રાહીમમિયા, તેમની પુત્રી રાજિયાબાનુ ઈબ્રાહીમમિયા, નાની પુત્રી પરવીનબાનુ ઈબ્રાહીમમિયા, તેના પિતૃક કાકા શેરુમિયા રસુલમિયા પોતે અને તેમની પત્ની મહેમુદાબિબી શેરુમિયા તથા તેમની પુત્રી મુમતાજબાનુ શેરુમિયા અને તેમનો પુત્ર યુનુશહુસેન શેરુમિયા, આ ઘટનામાં મૃત્યુ પામ્યા હતા.

૫૩.૧ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગોધરામાં ટ્રેન સળગાવવાની ઘટના બની હતી અને તે દિવસે જૈન દેરાસર, સરદારપુરા ખાતે તેનું રંગકામ ચાલી રહ્યું હતું. તે દેરાસરના આગળના ભાગે બહાર કામ કરી રહ્યો હતો. તે દિવસે સાંજે લગભગ ૪ વાગ્યે અંબાલાલ મગનલાલ કપૂર, બેચરભાઈ ઓઢવભાઈ ત્યાંથી પસાર થયા હતા અને તેઓ મુદ્દા નં. બાંડીયા ાઓને કાપી નાખો તેમ કહેતા હતા. ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગુજરાત બંધનું આહ્વાન હતું અને તે ઘરે હતો. ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ સાંજે કેબિનો સળગાવવામાં આવી હતી અને ગામમાં તણાવપૂર્ણ માહોલ હતો. ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ભારત બંધનું આહ્વાન હતું. તે દિવસે તેઓ ઘરે હતા અને ગામમાં તણાવપૂર્ણ માહોલ હતો. બપોરે લગભગ ૦૨:૩૦ વાગ્યે, તે ગામમાં સળગી ગયેલી ગલ્લાઓ જોવા ગયો હતો. તે સમયે ગામના પટેલોના ટોળાં ભેગાં થયાં હતાં અને તે ટોળામાં તેણે અંબાલાલ મગન, રમેશભાઈ રામાભાઈ ગંગાવત, રમેશભાઈ કાંતિભાઈ, મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈને ઉશ્કેરણીજનક

વાતો કરતા જોયા હતા. તેઓ ભારત માતા કી જય બોલતા હતા અને મુદ્દા નં. બાંડીયા ાઓને મારો, તેમને કાપી નાખો તેમ કહેતા હતા. ત્યારબાદ ં. તે ઘરે પાછો ફર્યો. સાંજે લગભગ ૦૫:૦૦ થી ૦૫:૩૦ વાગ્યાની વચ્ચે તેઓ તેમના મહોલ્લાના ખૂણે બેઠા હતા, ત્યારે ડાહ્યા ાભાઈ વણા ાભાઈની દુકાને ગયેલ મુસ્તુમિયા રસૂલમિયા પરત ફર્યો અને તેણે તેમને જણાવ્યું કે ડાહ્યા ાભાઈનો પુત્ર મુકેશભાઈ ડાહ્યા ાભાઈ તેને કહી રહ્યો હતો કે આજે તેઓને જે કંઈ મન થાય તે ખાઈ શકે છે. મુસ્તુફાભાઈને પૂછતાં તેણે કહ્યું હતું કે આ બાબતે તેને કંઈ ખબર નથી.

૫૩.૨ સાક્ષીએ વધુમાં બયાન આપ્યું છે કે ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સાંજે લગભગ ૦૯:૩૦ વાગ્યે પટેલોની ટોળા ાહી મહાદેવ મંદિરે એકત્ર થઈ હતી અને ભારત માતા કી જય બોલીને તેમના મહોલ્લા તરફ આવી હતી તથા મહોલ્લાના ખૂણે આવેલા ઈબ્રાહિમમિયા રસુલમિયાનાં, રફીકમિયા મહમ્મદમિયાનાં અને ઈકબાલ રસુલમિયાનાં કેબિનો સળગાવી દીધી હતી. તે સમયે પોલીસ આવી હતી અને ટોળા ાહી ભાગી ગઈ હતી. પોલીસ રોકાઈ નહોતી અને ત્યાંથી ચાલી ગઈ હતી, જેના કારણે પટેલોની ટોળા ાહી ફરી આવી અને પહેલેથી સળગેલા કેબિનોને વધુ સળગાવ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. તેઓ મહોલ્લામાં આવ્યા હતા. સૌપ્રથમ, તેમણે મનુભાઈ પેઈન્ટરના ઘરને સળગાવ્યું અને પથ્થરમારો કર્યો હતો. ઘરો સળગાવતા સળગાવતા તેઓ અંદર આવી રહ્યા હતા, અકબરમિયા નાથુમિયાનું ઘર સળગાવી રહ્યા હતા અને પૂરી તીવ્રતાથી પથ્થરમારો ચાલુ હતો. તેમણે સામે પથ્થરમારો કર્યો હતો, પરંતુ લગભગ ૧,૦૦૦ થી ૧,૫૦૦ લોકોની ભારે ટોળા ાહી હોવાથી તેઓ

ટોળાશાહીનો સામનો કરી શક્યા નહોતા અને અંદર તરફ પીછેહઠ કરતા ગયા હતા. પટેલોની ટોળાશાહી ઘરો સળગાવતી રહી અને અંદર પ્રવેશતી ગઈ. પથ્થરમારો ચાલુ હતો અને તેમના ડાબા પગના ઘૂંટણ ઉપર તથા ડાબા ખભાની પાછળની બાજુ લાકડીનો ઘા વાગ્યો હતો. ત્યારબાદ ં. પટેલો વધુ અંદર આવ્યા હતા, ત્યારપછી તેઓ બાચુમિયા ઈમામમિયાના પાણીના રસ્તામાં જઈને ઊભા રહ્યા હતા અને પટેલોની ટોળાશાહી અંદર આવી હતી, જ્યાં તેમણે જોયું કે અંબાલાલ મગન ટોળાશાહીને ઉશ્કેરી રહ્યો હતો અને તેના હાથમાં ધારિયો હતો. માથુરભાઈ ત્રિકંભાઈના હાથમાં પથ્થર હતો, રમેશભાઈ રામાભાઈના હાથમાં ધારિયો હતો, અને રમેશભાઈ કાંજીભાઈ, રાજેશભાઈ કરશનભાઈ મુકારી, સુરેશભાઈ રણછોડભાઈ સળગતા ચીંથરા લઈને આવ્યા હતા. તુલસીભાઈ ગીર્ધરભાઈ પાસે સળગતો ચીંથરો હતો અને તેમણે રમેશભાઈ કંતીભાઈ, પાશાભાઈ મોહનભાઈ, કચરા ત્રિભોવન, ભીખાભાઈ જોડાભાઈ, જયંતિભાઈ અંબાલાલ, માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ, માથુરભાઈ રામાભાઈ, મહેશભાઈ જીવણભાઈ, રાજેશભાઈ પુનાભાઈ, કનુભાઈ જોડાભાઈ, બલદેવભાઈ રણછોડભાઈ, કાલાભાઈ ભીખાભાઈ, અશ્વિન બલદેવ બોથમ, રમેશભાઈ કાંજીભાઈ, ગોવિંદભાઈ મોહનભાઈને જોયા હતા. તેઓ પાણીના રસ્તામાં થોડા વધુ અંદર ગયા અને બાચુભાઈની દીવાલ સામે ઊભા રહ્યા હતા. પટેલોની ટોળાશાહી સળગાવતા સળગાવતા મહેમૂદમિયાનાં ઘર તરફ આગળ વધી હતી અને તેને ઘેરી લીધો હતો. તેઓ બહાર આવ્યા અને જોયું કે ટોળાશાહી મહેમૂદમિયાનાં ઘરના દરવાજાને તોડવાનો પ્રયાસ કરી રહી હતી. તેમણે બયાન આપ્યું છે કે તેમના લોકો મહેમૂદમિયાનાં ઘરની અંદર ગયા હતા. પટેલોની ટોળાશાહી તે દિશામાં ગઈ

અને ઉપર ચડી ગઈ હતી, ઘરની બારી તોડી હતી અને રૂમની સ્લેબ તોડવાનો પણ પ્રયાસ કર્યો હતો; બારી તોડ્યા પછી, તેમણે પેટ્રોલ કે કેરોસીન જેવું કંઈક રેડ્યું હતું અને ઘરની અંદર સળગતા ચીંથરા ફેંક્યા હતા. તેમના લોકો મદદ માટે બૂમો પાડી રહ્યા હતા અને તેઓ ત્યાં હાજર હોવા છતાં તેમને બચાવી શક્યા નહોતા. પટેલોની ટોળાશાહી ચીસો પાડી રહી હતી કે તેમને મારી નાખો, કાપી નાખો, સળગાવી દો. તેમના લોકો બચાવો, બચાવો કરીને ચીસો પાડી રહ્યા હતા અને બૂમો મારી રહ્યા હતા.

૫૩.૩ સાક્ષીએ આગળ વધુ જણાવેલ છે કે પટેલોની ભીડ મહેમૂદમિયાના ઘરના આગળ અને પાછળ હતી. કાચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ કહેતા હતા કે કોઈ પણ બચી ન જાય. અંદર રહેલા લોકોને સળગાવી દેવામાં આવ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. પટેલોની ભીડે "ભારત માતા કી જય" ના નારા લગાવ્યા અને જતા જતા કાચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસે કહ્યું કે ઘરોની અંદર તપાસ કરો, કોઈ પણ બચી ન જાય. ત્યારબાદ ં. તેઓ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. કોઈએ બૂમ પાડી કે પોલીસ આવી ગઈ છે, તેથી ભીડ ભાગી ગઈ હતી. તેઓ છુપાઈ ગયા હતા. ત્યારબાદ ં. પોલીસે બૂમ પાડી કે જો કોઈ જીવતો હોય તો બહાર આવી જાય. કારણ કે તેઓને ભય હતો કે શરૂઆતમાં જ્યારે રમખાણો થયા હતા ત્યારે પોલીસ આવી હતી પરંતુ તેણે રોક્યા નહોતા, તેથી ડરના કારણે તેઓ બહાર આવ્યા નહોતા. ત્યારબાદ ં. તેમણે પોતાના પિતાનો અવાજ સાંભળ્યો કે જે કોઈ હોય તે બહાર આવી જાય, કારણ કે પોલીસ આવી ગઈ છે. પોલીસ તેમને સૌને મહેમૂદમિયાના ઘર તરફ લઈ ગઈ. પોલીસે દરવાજો ખોલ્યો

અને મૃતદેહો સળગી ગયેલી હાલતમાં પડ્યા હતા. જે જીવતા હતા તેમને બહાર કાઢવામાં આવ્યા અને જે ઘાયલ હતા તેઓ સળગેલી હાલતમાં હતા અને તે વ્યક્તિઓને પોલીસ વાહનોમાં મહેસાણા હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યા. તેમને પણ પોલીસ વાહનમાં મહેસાણા હોસ્પિટલ લઈ જવામાં આવ્યા હતા. તેમને અસ્થિ–સંબંધિત વિભાગમાં સારવાર માટે દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા. બીજા દિવસે તેઓ હોસ્પિટલમાંથી નીકળી ગયા હતા અને પોલીસે તેમને પૂછ્યું હતું કે તેઓ ક્યાં જવા માંગે છે અને તેમણે ઈલોલ જણાવ્યું હતું, જ્યાં તેઓ સંબંધિતના ઘરે ગયા હતા અને ત્યાં દસ દિવસ રહ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. તેઓ પાનપુર કેમ્પમાં ગયા અને ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ પોલીસે તેમનું નિવેદન નોંધ્યું હતું. ત્યારબાદ ં. એસ.આઈ.ટી.એ તેમનું નિવેદન નોંધ્યું હતું અને તેમણે એક લેખિત અરજી પણ આપી હતી. ઘટનાના પછી તેઓ સરદારપુરામાં કાટમાળ પૂરવા ગયા હતા. જ્યારે તેઓ કાટમાળ પૂરતા હતા ત્યારે કાચરાભાઈ ત્રિભોવનભાઈ અને અન્ય લોકો આવ્યા હતા અને તેમની પાસેથી બળજબરીથી કર વસૂલ કર્યો હતો અને તેમના કાકા અવસાન પામ્યા હોવાથી તેમણે ઘર વેરો પણ ભરાવ્યો હતો. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તે મુદ્દામાલ હથિયારની ઓળખ કરી શકતો નથી. તેણે પોતાની ભાભી વાહિદાબાનુ અને પોતાના ભાઈ ઈદ્રિશના કપડાંની ઓળખ કરી છે. તેણે જણાવ્યું છે કે તે ભીડના સભ્યોની ઓળખ કરી શકે છે અને તેણે અંબાલાલ મગનભાઈ, કાચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, માથુરભાઈ રામભાઈ, રમેશભાઈ કાનજીભાઈ, રામનભાઈ જીવનભાઈ, સુરેશભાઈ રણછોડભાઈ, માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ, રાજેશભાઈ પુનાભાઈ, રાજેશભાઈ કરશનભાઈ, જયંતિભાઈ અંબાલાલ, કનુભાઈ જીતભાઈ,

કાળાભાઈ ભીખાભાઈ, અશ્વિનભાઈ બાલદેવભાઈ બોથમ, રમેશભાઈ રામભાઈ ગંગાવત, રમેશભાઈ કાન્તિભાઈ, દયાભાઈ વરવભાઈ પ્રજાપતિ, ગોવિંદભાઈ મોહનભાઈ, માથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ અને ભીખાભાઈ જીતભાઈની ઓળખ કરી છે. સાક્ષીએ ઓળખેલા આરોપીઓમાંથી, સાક્ષીએ પોતાના નિવેદનમાં રામનભાઈ જીવનભાઈ અને દયાભાઈ વરવભાઈના નામ લીધાં નહોતા.

૫૩.૪ જમી–પરિક્ષણ દરમિયાન, તેની ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ની અગાઉની નિવેદન બાબતે વિસંગતિરૂપ અવગણના બહાર આવી છે કે તેણે પોલીસ સમક્ષ રાજેશભાઈ કરશનભાઈ, રમેશભાઈ કાંતિભાઈ, પાશાભાઈ મોહનભાઈ, કાચરભાઈ ત્રિભોવનભાઈ, ભીખાભાઈ જોઈતાભાઈ, જયંતિભાઈ અંબાલાલ, માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ, મથુરભાઈ રામાભાઈ, મહેશભાઈ જીવનભાઈ, રાજેશભાઈ પુનાભાઈ, કાનુભાઈ જોઈતાભાઈ, બલદેવભાઈ રણછોડભાઈ, કાલાભાઈ ભીખાભાઈ, અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈ બોથમ અને ગોવિંદભાઈ મોહનભાઈનાં નામ લીધાં નહોતાં. તેની ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ તથા ૧૦મી મે, ૨૦૦૮ની અગાઉની નિવેદનો બાબતે વિવિધ અવગણનાઓ બહાર આવી છે કે તેણે સાક્ષીમાં જણાવ્યા મુજબ અંબાલાલ મગનલાલ કાપુર અને બેચરભાઈ ઓઢવભાઈ ધેરાસર નજીકથી પસાર થતા હતા અને તેમણે ઉચિત કરેલા શમુદ્દા નં. ો સંદર્ભે ઘટનાનું વર્ણન કર્યું નહોતું. વધુ એક અવગણના એ બાબતે બહાર આવી છે કે તેણે પોતાની ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ની પોલીસ નિવેદનમાં, ૧૦મી મે, ૨૦૦૮ની એસ.આઈ.ટી. સમક્ષની નિવેદનમાં અને અરજીમાં, અંદાજે ૨:૩૦ વાગ્યે બળી ગયેલ ગલ્લાઓ જોવા બહાર

ગયો ત્યારે ઉપરોક્ત આરોપીઓની હાજરી અંગેની હકીકત જણાવેલી નહોતી. વધુ એક વિસંગતિ એ બાબતે બહાર આવી છે કે ઉપરોક્ત નિવેદનોમાં તેણે મુકેશ ડાહ્યા◌ાભાઈએ "ખાઓ, તમને જે ખાવું હોય તે ખાઓ" એમ કહ્યું હતું તે ઘટનાનો કોઈ ઉલ્લેખ કર્યો નહોતો. સાક્ષીની જપ્તી–પરિક્ષણ દરમિયાન, સાક્ષીને તેની સાક્ષીના તે ભાગ અંગે મુકાબલો કરાવવામાં આવ્યો છે, જ્યાં તેણે પોલીસ સમક્ષ તથા એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ વિવાદિત ઘટનાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે પોતાની અગાઉની નિવેદનમાં તેણે મહેસાણા ખાતે અસ્થિરોગ વિભાગમાં સારવાર માટે દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો એમ જણાવ્યું નહોતું. વિસંગતિ એ બાબતે બહાર આવી છે કે ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ની તેની નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે આ રીતે તેણે લોકોને દૂરથી જોયા હતા અને તેમની ઓળખ કરી હતી, પરંતુ ભીડમાં અન્ય લોકોને ઓળખી શક્યો નહોતો. વધુ એક વિસંગતિ તેની ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ની અગાઉની નિવેદન બાબતે બહાર આવી છે કે તેમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે તેમણે મુસ્લિમોના ઘરોને નુકસાન પહોંચાડવાનું શરૂ કર્યું હતું; તે સમયે મહોલ્લાની સ્ત્રીઓ અને બાળકો ડરી ગયાં હતાં અને નઝીરમહમ્મદનું ઘર મહોલ્લાના અંદરના ભાગમાં હોવાથી સુરક્ષિત હતું; તેથી મહોલ્લાના ઘણાં લોકો પોતાનો જીવ બચાવવાના ઉદ્દેશથી અંદર પ્રવેશી ગયા હતા અને તે સમયે તેને લાગ્યું હતું કે પટેલોના ઘરોની પાછળની બાજુએ આવેલા મુસ્લિમોના ઘરો બળશે નહીં, તેથી તે પટેલોના ઘરોની પાછળની બાજુ આવેલા એક ઘરમાં જઈ છુપાઈ ગયો હતો. સાક્ષીએ એ સૂચનનો ઇનકાર કર્યો છે કે તે અદાલત સમક્ષ પ્રથમવાર એ નિવેદન આપી રહ્યો છે કે તેણે બાચુમિયા ઈમામિયાના પાણીના નાળા પરથી ૯:૩૦ વાગ્યાની સમગ્ર ઘટના જોઈ

હતી અને આરોપીઓને ઓળખ્યા હતા. સાક્ષીએ એ પણ નકારી કાઢ્યું છે કે ઘટના ૧૧:૩૦ વાગ્યે બની હતી. તેની ૧૧મી એપ્રિલ, ૨૦૦૫ની અરજીમાં જણાવેલી હકીકતો અંગે સાક્ષીને વિવિધ પ્રશ્નો પણ પૂછવામાં આવ્યા હતા. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૧૦મી મે, ૨૦૦૮ની નિવેદનો સિવાય તેની અન્ય કોઈ નિવેદન નોંધવામાં આવી નથી. સાક્ષીએ વધુમાં એ પણ નકારી કાઢ્યું છે કે બાચુમિયા ઈમામિયાના પાણીના નાળાથી ઘટનાને જોઈ હોવાનું તથ્ય ઘડી કાઢવામાં આવ્યું છે, કારણ કે તે ઘરની અંદરથી કંઈ જોઈ શક્યો નહોતો. તેણે એ સૂચનનો પણ ઇનકાર કર્યો છે કે નકશો જોયા મુદ્દા નં. રઈસખાન પઠાણ અને તીસ્તા સેતલવાડે તેમને માર્ગદર્શન આપ્યું હતું અને આવી હકીકતો જણાવવા કહ્યું હતું. વિસંગતિ એ બાબતે બહાર આવી છે કે તેની ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ની અગાઉની નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે તેને જીવતો સળગી જવાનો ભય હોવાથી તે બહાર આવ્યો નહોતો અને દોઢ કલાક મુદ્દા નં. ભીડ વિખેરાઈ જતાં અને શાંતિ સ્થપાતાં તે બહાર આવ્યો હતો. વધુ એક વિસંગતિ એ બાબતે બહાર આવી છે કે ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ની તેની નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે નઝીરમહમ્મદના ઘરની તરફથી ‘બચાવો બચાવો’ની બૂમો આવી રહી હતી અને ભીડમાંના લોકોએ નઝીરમહમ્મદના ઘરને નુકસાન પહોંચાડી કેરોસિન છાંટી આગ લગાવી હતી અને મહોલ્લાના લોકો ઘરની અંદર હોવાથી, બહારના લોકોએ તેમને બહાર કાઢ્યા હતા. તેની ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ની અગાઉની નિવેદન બાબતે વધુ એક વિસંગતિ બહાર આવી છે કે તેમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે ભીડે મહેમૂદમિયાના ઘરને નુકસાન પહોંચાડી તેને આગ લગાવી હતી અને મહોલ્લાના લોકો ઘરની અંદર હોવાથી બહારના લોકોએ તેમને બહાર કાઢ્યા

હતા. વિસંગતિરૂપ અવગણના એ બાબતે બહાર આવી છે કે તેની ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ તથા ૧૦મી મે, ૨૦૦૮ની અગાઉની નિવેદનોમાં સાક્ષીએ રમેશભાઈ કાંતિભાઈ, પાશાભાઈ મોહનભાઈ, કાચરભાઈ ત્રિભોવનભાઈ, બલદેવભાઈ જોઈતાભાઈ, જયંતિભાઈ અંબાલાલ, માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ, મહેશભાઈ જીવનભાઈ, કાનુભાઈ જોઈતાભાઈ, બલદેવભાઈ રણછોડભાઈ, ગોવિંદભાઈ મોહનભાઈ, મથુરભાઈ રામાભાઈ, રાજેશભાઈ પુનાભાઈ, કાલાભાઈ ભીખાભાઈ અને અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈ બોથમનાં નામ લીધાં નહોતાં. સાક્ષીએ એ પણ નકારી કાઢ્યું છે કે ભીડે નઝીરમહમ્મદના ઘરને નુકસાન પહોંચાડી કેરોસિન છાંટી આગ લગાવી હતી અને મહોલ્લાના લોકો ઘરની અંદર હોવાથી બહારના લોકોએ તેમને બહાર કાઢ્યા હતા અને તેમાંથી શેખ રફીકભાઈ મનુભાઈ, શેખ ફિરોજમિયા મકબૂલમિયા, શેખ યાસીનાબાનુ આસિફહુસૈન, શેખ ફરીદાબીબી યાસિકમિયા, શેખ આમુદ્ધા નં. ાબાનુ મનુભાઈ અને શેખ રુક્સાનાબીબી ઈબ્રાહિમભાઈને ઈજાઓ પહોંચી હતી અને તેમને જીવતા બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા. [નોંધ: ૧૦મી માર્ચની પોલીસ નિવેદનમાં નોંધ કરવામાં આવી છે કે નઝીરમહમ્મદનું નામ કાપી નાખીને તેની જગ્યાએ મહેમૂદમિયાનું નામ લખવામાં આવ્યું છે.]

૫૩.૫ તપાસ અધિકારી (પોલીસ)ની જુબાનીમાંથી એ સાબિત થયું છે કે ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ રમેશભાઈ કાંતિભાઈ, રાજેશભાઈ કરશનભાઈ મુકરી, રમેશભાઈ કાંતિભાઈ, પાશાભાઈ મોહનભાઈ, કચરા ત્રિભોવન, ભીખાભાઈ જોઈતાભાઈ, જયંતીભાઈ અંબાલાલ, માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ, મથુરભાઈ રામાભાઈ, મહેશભાઈ જીવનભાઈ, કનુભાઈ જોઈતાભાઈ, બલદેવભાઈ

રણછોડભાઈ, કલાભાઈ ભીખાભાઈ, અશ્વિન બલદેવ બોથમ, ગોવિંદભાઈ મોહનભાઈ, રમણભાઈ. જીવનભાઈનું નામ લીધું નથી. આગળ એ પણ બહાર આવ્યું છે કે આ સાક્ષીએ ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં ડેરાસરમાં કલરકામ ચાલતું હતું તથા તે ડેરાસરની સામે બહાર કામ કરતો હતો અને તે દિવસે સાંજે લગભગ ૪ વાગ્યે અંબાલાલ મગનલાલ કાપુર અને બેચરભાઈ ઓઢવભાઈ ત્યાંથી પસાર થયા હતા અને "બાંડીયાાં કાપી નાંખો" એવું કહેતા હતા, તેમ જણાવ્યું નથી. તપાસ અધિકારીની જુબાનીમાંથી વધુમાં એ બહાર આવ્યું છે કે આ સાક્ષીએ બછુમિયા ઈમામ્મિયાની પાણીની વળીમાંથી કોઈને જોયા હોવાની વાત કરી નથી અને ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ, અન્ય બાબતો સાથે, જણાવ્યું હતું કે તે સમયે તેમના મહોલ્લાની સ્ત્રીઓ અને બાળકો ડરી ગયા હતા અને અંદરની બાજુએ આવેલ નજીરમહમ્મદનું ઘર સલામત હોવાથી, પોતાના જીવ બચાવવાના હેતુથી ત્યાં ઘણા લોકો અંદર ઘૂસી ગયા ... તેને એવો ભ્રમ હતો કે પટેલ મહોલ્લાની પાછળની બાજુએ આવેલા તે ઘરો બળી નહીં જાય, તેથી તે જઈને પટેલના ઘરોની પાછળની બાજુએ આવેલા ઘરોમાં છૂપાઈ ગયો હતો. તપાસ અધિકારીએ સ્વીકાર્યું છે કે આ સાક્ષીએ બછુમિયા ઈમામ્મિયાની પાણીની વળીમાંથી ૯:૩૦ વાગ્યાની આખી ઘટનાને જોયાની વાત કરી નથી. તપાસ અધિકારીની જુબાનીમાંથી બહાર આવ્યું છે કે નજીરમહમ્મદના ઘર તરફથી "બચાવો બચાવો"ના બૂમારા આવી રહ્યા હતા અને ટોળાએ નજીરમહમ્મદના ઘરની તોડફોડ કરી કેરોસીન છાંટી તેને આગ લગાવી દીધી હતી અને મહોલ્લાના લોકો અંદર હતા, તેથી તેમાંના જે બહાર હતા તેમણે તેમને બહાર કાઢ્યા હતા (નજીરમહમ્મદનું નામ કાપી નાખીને

મહમૂદમિયા લખવામાં આવ્યું છે). તપાસ અધિકારીએ પોતાની જુબાનીમાં એ પણ સ્વીકાર્યું છે કે ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે ટોળાના સભ્યોએ મહમૂદમિયાનું ઘર તોડી નાંખ્યું હતું અને તેને સળગાવી દીધું હતું તથા મહોલ્લાના લોકો ઘરમાં અંદર હતા અને જે બહાર હતા તેમણે તેમને બહાર કાઢ્યા હતા.

૫૩.૬ અપીલકર્તાઓ–આરોપીઓ તરફના વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે:

(૧) આ સાક્ષીએ પોતાના બંને નિવેદનો તથા અરજીઓમાં લગભગ તમામ મહત્ત્વપૂર્ણ, અગત્યનાં અને સંબંધિત તથ્યોનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી, જે અદાલત સમક્ષ પ્રથમ વખત આવી રહ્યા છે. આ અદાલતને દર્શાવવાનું એક ઉદાહરણ છે કે તમામ સાક્ષીઓ ઘિસાપિટા, તોતારટકિયા જેવાં નિવેદનો લઈને આગળ આવ્યા છે, જેના મુખ્ય તથ્યો કાં તો પોલીસ સમક્ષ જણાવવામાં આવ્યા નહોતા અથવા જુદી રીતે જણાવવામાં આવ્યા હતા. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીઓ દ્વારા મોટી સંખ્યામાં આરોપીઓને દોષિત ઠેરવવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવી રહ્યો છે, જ્યારે આ સાક્ષીઓને સારી રીતે ખબર છે કે તેઓ ઘટનામાં સંકળાયેલા નથી અને નિર્દોષ છે; પરંતુ નામજોગ આરોપીઓને દોષિત કરાવવાના પ્રતિઉપયોગી ષડ્યંત્રના ભાગરૂપે કથાઓ રચવામાં આવે છે, ખોટી રીતે નિવેદનો આપવામાં આવે છે, સોગંદનામામાં ખોટા તથ્યો જણાવવામાં આવે છે અને તમામ આવા નિવેદનોમાં મહત્ત્વપૂર્ણ, અગત્યનાં તથા અત્યંત સંબંધિત તથ્યોને દેખીતી રીતે સુધારેલા સ્વરૂપમાં રજૂ કરવામાં

આવે છે, જેને અદાલતે સંપૂર્ણપણે અવિશ્વસનીય અને અશ્રદ્ધેય ગણાવી, તેમના પુરાવાને સંપૂર્ણ રીતે નામંજૂર કરવો જોઈએ. (૨) આ સાક્ષી દ્વારા ૨૭મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ લગભગ ૪:૦૦ વાગ્યે બે વ્યક્તિઓ વચ્ચેની વાતચીત, જેમાથી એક આરોપી નહોતો, તે સાંભળ્યાની વાર્તા; ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ લગભગ ૦૨:૩૦ વાગ્યે નામિત આરોપીઓ વચ્ચેની વાતચીત આ સાક્ષીએ સાંભળી હોવાની વાર્તા; અને મુસ્તુફમિયાએ આ સાક્ષીને મોડી ૦૫:૦૦ થી ૦૫:૩૦ વાગ્યાની આસપાસ મુકેશ ડાહ્યા ા સાથે પોતાની વાતચીત વિશે જાણ કરી હોવાની વાત — આ બધું અદાલત સમક્ષ આ સાક્ષીની ખોટી રચના છે, કારણ કે આવી કોઈ પણ વાત ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ પોલીસ સમક્ષ કે ૧૦મી મે, ૨૦૦૮ના રોજ એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ પણ જણાવવામાં આવી નહોતી, અને ન તો તેમના દ્વારા લખાયેલી અરજીઓમાં પણ તેનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આવી ગુણવત્તાવાળા સાક્ષીના નિવેદનને સમગ્રરૂપે અવિશ્વસનીય માનીને અસ્વીકાર કરવું જોઈએ. (૩) વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષીએ, ઉપરોક્ત રજૂઆતો ઉપરાંત, પોતાની મનમરજી મુજબ આરોપીઓનાં નામો વારંવાર મુદ્દા નં. લ્યા છે અને પોતાના પુરાવામાં સતત સુધારણા કરતો ગયો છે, જે તેની પોતાની અગાઉની આવૃત્તિઓને સંપૂર્ણપણે વિરુદ્ધ છે; તેથી આવા સાક્ષી પર આધાર રાખવો અત્યંત જોખમી રહેશે, કારણ કે જો રજૂ કરાયેલા પુરાવાના સ્વરૂપને માન્ય માનવામાં આવે, તો કોઈપણ વ્યક્તિને ફસાવી શકાય અને નિર્દોષ વ્યક્તિને સાક્ષીની મનસ્વી

ઇચ્છા અનુસાર સંડોવી શકાય. (૪) એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે, જોકે આ સાક્ષીને પોલીસ સમક્ષ ઘટના અંગે ખુલાસો કરવા અને આરોપીનું નામ જણાવવા પૂરતી તક હતી, છતાં, તેણે નવ દિવસ સુધી મૌન જાળવ્યું હોવા ઉપરાંત, સાક્ષીએ પોલીસ સમક્ષ આપેલા પોતાના નિવેદનનો પણ ત્યાગ કર્યો છે, જેમાં તેણે પોલીસ દ્વારા ગોળીબાર કરાયો હતો એવું જણાવ્યું હતું, અને હવે તેણે તથ્યોની એક નવી તથા સુધારેલી કડી રજૂ કરી છે. (૫) પોતાની પ્રથમ નિવેદનમાં તારીખ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે જ્યારે ટોળું શેખ મહોલ્લામાં પ્રવેશ્યું અને ઘરોને લૂંટફાટ કરવાનું શરૂ કર્યું, ત્યારે સ્ત્રીઓ અને બાળકો તરત જ નઝીરમહંમદના ઘરમાં, જે અંદર તરફ આવેલું છે, આશ્રય લીધો હતો, જેને તેણે મુદ્દા નં. માં નકાર્યું છે. સાક્ષીએ કહ્યું છે કે તે સમયે તે પટેલોના ઘરોની પાછળ આવેલાં ઘરોમાં છુપાઈ ગયો હતો. તેણે એ પણ કહ્યું કે પોતે પણ જીવતો સળગી ન જાય તેવી ભીતિને કારણે તે બહાર આવ્યો નહોતો અને ટોળું વિખેરાઈ ગયું તથા પરિસ્થિતિ શાંત પડી ગઈ હોવાનું જણાતાં એક કલાક અને અડધા પછી તે બહાર આવ્યો હતો. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે અદાલત સમક્ષ સાક્ષીએ તેની મૂળ આવૃત્તિમાં સુધારો કરીને જણાવ્યું છે કે તે બચુમિયા ઇમામમિયા ની નવેલી (પાણીનો નાળો) પર ઊભો હતો અને નામિત આરોપીઓને જોયા પછી તે થોડું અંદર ગયો અને પોતાને બચુભાઈની દીવાલ સાથે ચોંટાડી દીધો. આ રીતે, અદાલત સમક્ષ તેનું નિવેદન ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ તેણે જે કહ્યું હતું તેની વિરુદ્ધ છે અને આ સુધારેલી આવૃત્તિનું પણ અન્ય કોઈ

સાક્ષીએ સમર્થન કર્યું નથી; કારણ કે તેમણે પણ કહ્યું છે કે તેઓ બચુમિયા ઈમામમિયા ના ઘર પર અથવા તેની નજીક હતા. (૬) વિદ્વાન વકીલે વધુમાં રજૂઆત કરી હતી કે ઉપરોક્ત તથ્યપરિસ્થિતિમાં, આ સાક્ષીનો એવો દાવો કે તેણે ટોળાને બારી તોડતા, સ્લેબ તોડવાનો પ્રયાસ કરતાં, અંદર કેરોસીન, પેટ્રોલ અને સળગતા ચીથરા વગેરે ફેંકતા જોયા હતા, તે સર્વથા વિશ્વસનીય નથી અને તેમ છતાં, બારીઓ તથા સ્લેબ તોડવાની બાબત અંગેના વર્ણનોને ગુના સ્થળના પંચનામા દ્વારા સમર્થન મળતું નથી.(૭) અદાલત સમક્ષ કચરાભાઈ ત્રિભોવનભાઈના મુખે મૂકવામાં આવેલા ઉચ્ચારો અંગે જે જણાવવામાં આવ્યું છે, તે સાક્ષીએ પોલીસ સમક્ષ આપેલા પોતાના બંને નિવેદનોમાં કે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષના નિવેદનમાં જણાવ્યું નહોતું, તેમજ તારીખ ૧૨ એપ્રિલ, ૨૦૦૮ની તેની અરજીમાં પણ જણાવ્યું નથી. આ રીતે, સાક્ષીએ વધુ વ્યક્તિઓને ખોટી રીતે સંડોવવા માટે અદાલત સમક્ષ નવા તથ્યો રજૂ કર્યા છે. (૮) દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષી પોતે બાચુમિયા ઈમામ્મિયાની નવેલી ખાતે હોવાનું કહે છે, છતાં તેની સમગ્ર સાક્ષીમાં બાચુમિયાની જીપને આગ લગાવવામાં આવી હોવા બાબતે એક અક્ષર પણ નથી. અન્ય સાક્ષીઓએ જે આ મહત્વપૂર્ણ હકીકત અંગે નિવેદન આપ્યાં છે, તે તેના ધ્યાનમાં ન આવી હોય તેમ શક્ય નથી. આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ઘટના સમયે તે શેખ મહોલ્લામાં હાજર નહોતો, અને તેણે ઘટના સમયે આરોપી સહિત કંઈ પણ જોયું નથી.(૯) એવું પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ દાવો કર્યો છે કે જ્યારે ટોળાએ પથ્થરમારો કર્યો ત્યારે તેને ઈજાઓ

થઈ હતી અને તે જ દિવસે તેને મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યો હતો તથા તેણે સારવાર પણ લીધી હતી. જોકે, સાક્ષીએ પોતાનો ઇતિહાસ નોંધનાર ડૉક્ટર સમક્ષ આરોપીનું નામ જણાવ્યું નથી અને ન તો તેણે એવું જણાવ્યું છે કે સરદારપુરા ા પટેલોના ટોળા સંડોવાયેલા હતા. (૧૦) એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે જ્યારે આ સાક્ષીના નિવેદનનું ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ લેખન કરવામાં આવ્યું હતું, ત્યારે તેણે જણાવ્યું હતું કે તેના કાકા દ્વારા નોંધાવવામાં આવેલી પ્રથમ માહિતી અહેવાલ સાચો અને યોગ્ય છે, જેનો અર્થ એ થાય છે કે તેને જાણ હતી કે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ તેના કાકા દ્વારા પહેલેથી જ નોંધાવવામાં આવી ચૂક્યો છે તથા તેની વિગતો વિશે પણ; જ્યારે, અદાલતમાં, આ સાક્ષીએ આ નિવેદનનો સંપૂર્ણપણે ઇનકાર કર્યો છે અને કહ્યું છે કે તેના કાકા દ્વારા પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાવવામાં આવ્યો હોવાની બાબત વિશે તેને જાણ નહોતી. આમ, આ સાક્ષીનું વર્તન પણ સંદિગ્ધ છે. (૧૧) રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સ્પષ્ટપણે જણાય છે કે સાક્ષી ૨૦૦૮માં એસ.આઈ.ટી.ને આપવામાં આવેલી ્્અર્જુન ો લેખક નથી અને કોઈ બાહ્ય એજન્સીએ આ સાક્ષીના નામે તે તૈયાર કરાવી હતી, જેથી પુરાવા ઊભા કરી શકાય અને છ વર્ષ મુદ્દા નં. નિર્દોષ વ્યક્તિઓને ફસાવી શકાય. (૧૨) એ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ ચાર આરોપીઓનાં નામ લીધાં હોવા છતાં તે તેમને ઓળખી શકતો નથી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ તેર આરોપીઓને ઓળખ્યા છે, પરંતુ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૧૦ મે, ૨૦૦૮ની પોતાની બંને નિવેદનોમાં

તેમનાં નામ લીધાં નથી અને ૯ મે, ૨૦૦૮ના સીટીને કરેલા અરજીપત્રમાં પણ તેમનાં નામ લીધાં નથી. આથી, આઠ વર્ષ મુદ્દા નં. કરવામાં આવેલી આવી ઓળખની કોઈ કિંમત નથી. વધુમાં, સાક્ષી આરોપીઓને કેવી રીતે અને ક્યાંથી જોઈ શક્યો તે બાબત પણ પરસ્પરવિરોધી તથા અવિશ્વસનીય છે.

૫૩.૭ વિશ્લેષણ: આ સાક્ષી અકબર્મિયા રસુલમિયા શૈખનો પુત્ર અને ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૧ નઝીરમહમ્મદનો ભાઈ છે. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ૨૭મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગોધરા ખાતે ટ્રેનને સળગાવવાની ઘટના બની હતી અને સાંજે અંબાલાલ મગનલાલ કપૂર તથા બેચરભાઈ ઓધવભાઈ ત્યાંથી પસાર થઈ રહ્યા હતા અને મુદ્દા નં. બાંડીયા ાઓ કાપવાની વાત કરી રહ્યા હતા. આ સાક્ષીએ મુસ્તુફામિયા અને મુકેશ ડાહ્યા ા વચ્ચેની વાતચીત અંગે પોતાના મૂળ નિવેદનમાં સુધારો કરીને નવી કહાની રજૂ કરી છે. ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે ટોળાએ ભારે પથ્થરમાર કર્યા મુદ્દા નં. શેખ મહોલ્લામાં ધસારો કર્યો હતો અને તેણે જોયું હતું કે પટેલ અંબાલાલ મગનભાઈ ટોળાનું નેતૃત્વ કરી રહ્યો હતો તથા તેને ઉશ્કેરી રહ્યો હતો. તેણે એ પણ જોયું હતું કે પ્રજાપતિ રમેશભાઈ ગણેશભાઈના હાથમાં કેરોસીન ભરેલી કેન હતી, પટેલ માથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ વાયરમેન ના હાથમાં પથ્થરો હતા, પવન મારવાડી વાસણવાલા ટોળાને ઉશ્કેરી રહ્યો હતો, પટેલ રમેશભાઈ રામાભાઈ ગંગાવતના હાથમાં ધારિયો હતો, રમેશભાઈ પુનાભાઈ પટેલ, ડાહ્યા ાભાઈ વર્ભાભાઈ પ્રજાપતિના હાથમાં પથ્થરો

હતા, ડાહ્યાાભાઈ કચરાભાઈના હાથમાં પણ પથ્થરો હતા, પટેલ રમેશભાઈ કાંજીભાઈ, પટેલ સુરેશભાઈ રણછોડભાઈ, પટેલ તુલસીભાઈ ગિરધરભાઈ, આ ત્રણેયના હાથમાં સળગતા કાપડના ટુકડા હતા; તેણે તેમને દૂરથી ઓળખ્યા હતા અને ટોળાના અન્ય સભ્યોને ઓળખી શક્યો નહોતો. તેઓ અચાનક તેમના મહોલ્લા પર તૂટી પડ્યા હતા અને ઘરોમાં તોડફોડ શરૂ કરી હતી. તેણે વિચાર્યું હતું કે પાછળની બાજુ પટેલોના ઘરો હોવાથી ટોળું મુસ્લિમોના ઘરોને નુકસાન નહીં કરે અને તે આવા એક ઘરમાં છુપાઈ ગયો હતો; તે સમયે ટોળાના લોકોએ તેના પર પથ્થરમારો કર્યો હતો અને તે ઘાયલ થયો હતો તથા ટોળું તેને મારી નાખશે તેવી ભીતિથી તે છુપાઈ રહ્યો અને બહાર આવ્યો નહોતો. અદાલતમાં રજૂ કરાયેલા આવૃત્તી માંથી દેખાતી અસંગતતા એ છે કે પોલીસ સમક્ષના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે ટોળું શેખ મહોલ્લામાં પ્રવેશ્યું ત્યાર મુદ્દા નં. તેણે તેના દ્વારા નામ લેવામાં આવેલા લોકોને દૂરથી જોયા હતા; જ્યારે પોતાની સાક્ષીમાં તેણે કહ્યું છે કે જ્યારે ટોળું સળગતા ઘરો અને પથ્થરમારો કરતા અંદર આવ્યું ત્યારે તે બાચુમિયાની નવેલીમાં ઊભો હતો અને આરોપીઓને હથિયારો સાથે જોયા હતા, ત્યાર મુદ્દા નં. તે વધુ અંદર નવેલીમાં ગયો હતો અને ટોળું મહેમૂદમિયાના ઘર તરફ જતું, બારી તોડતું, કેરોસીન ઢોળતું અને સળગતા કાપડના ટુકડાઓથી આગ લગાવતું જોયું હતું. તેમ છતાં, આ અસંગતતા ખાસ મહત્વની નથી, કારણ કે સાક્ષીની સાક્ષીથી સ્પષ્ટ થાય છે કે સમગ્ર ઘટનાકાળ દરમિયાન તે શેખ મહોલ્લામાં જ હતો. તેની પોલીસ સમક્ષની નિવેદન મુજબ પણ, તેણે મહોલ્લામાં પ્રવેશ કર્યા પછી આરોપીઓને દૂરથી ઓળખ્યા હતા. તેથી, પોલીસ સમક્ષ અપાયેલ આવૃત્તી મુજબ

પણ એવું નથી કે તેણે ટોળાને ખેતરોમાંથી અથવા રસ્તા પરથી જોયું હોય; તેણે તો મહોલ્લાની અંદરથી જ, અને પછી કોઈ ઘરમાં છુપાઈ જવા પૂર્વે, તેમને જોયા હતા. આ રીતે, અસંગતતા માત્ર એટલી છે કે તેણે આરોપીઓને ચોક્કસ કયા સ્થળેથી જોયા. જોકે, કોઈપણ આવૃત્તી મુજબ એવું કહી શકાય નહીં કે તે આરોપીઓને જોઈ અને ઓળખી શક્યો નહીં. વધુમાં, આ સાક્ષી ઘાયલ સાક્ષી છે, જે હકીકત ફ.ફ.પ.સા. ુ–૧ ડૉ. ધીરજકુમાર જીવનલાલ સોનીની સાક્ષીથી પુરેપુરી સાબિત થાય છે; તેમણે જણાવ્યું છે કે તેમણે આ સાક્ષીની સારવાર કરી હતી, જે તે સંબંધિત સમયે ચોવીસ વર્ષનો હતો, અને તેણે ઇતિહાસ આપ્યો હતો કે હુમલા દરમિયાન તેને પથ્થર વાગ્યો હતો. ડૉક્ટરે જણાવ્યું છે કે દર્દીને ત્રણ ઈજાઓ થઈ હતી, જે સ્વરૂપે સામાન્ય હતી અને પથ્થરથી થઈ શકતી હતી. ડૉક્ટરની સાક્ષીને ૪થી માર્ચ, ૨૦૦૨ના જનરલ હોસ્પિટલ, મહેસાણા દ્વારા જારી કરાયેલા પ્રમાણપત્ર દ્વારા આધાર મળે છે – આંક ૧૮૨. તેથી, ઘટનાસ્થળે સાક્ષીની હાજરી અંગે શંકા કરી શકાય નહીં. આવી પરિસ્થિતિમાં, જેટલા અંશે સાક્ષીએ ઘટનાના તુરંત મુદ્દા નં. સમયક્રમમાં સૌપ્રથમ નોંધાયેલા પોતાના પોલીસ નિવેદનમાં આરોપીઓનાં નામ લીધાં છે, તેટલા અંશે તેની સાક્ષીને નકારવા કોઈ કારણ નથી. પરંતુ તેની સાક્ષીનો એ ભાગ, જેમાં તેણે જણાવ્યું છે કે ટોળું મહેમૂદમિયાના ઘર તરફ ગયું, બારી તોડી, કેરોસીન ઢોળ્યું અને આગ લગાવી, તથા ત્યારબાદ ં. ટોળાની વર્તણૂક, વિશ્વસનીય માનવામાં આવી શકતી નથી. તેથી, જેટલા અંશે તેણે આરોપીઓને નામે ઓળખ્યા છે, તેટલા અંશે સાક્ષીની સાક્ષી સ્વીકાર્ય જણાય છે; જોકે, સાક્ષીએ મહેમૂદમિયાનું ઘર સળગતું જોયું હતું તથા ત્યારપછીની ઘટનાઓ અંગેના વર્ણન

પોતાના નિવેદનને વધુ વિશ્વસનીય બનાવવા માટે કરાયેલા સુધારા જેવા અથવા તાલીમમુદ્દા નં. ્ધ કરાવવાના પરિણામરૂપ જણાય છે. તેથી, જેટલા અંશે આ સાક્ષીની સાક્ષી તેના મૂળ નિવેદન સાથે સુસંગત છે, તેટલા અંશે તેને સ્વીકારી શકાય.

૫૩.૮ આ સાક્ષીએ પોતાની સાક્ષીમાં બાવીસ આરોપીઓને નામજદ કર્યા છે, જેમાંથી તેણે તા. ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં માત્ર અંબાલાલ મગન, મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ, રમેશભાઈ રામભાઈ, રમેશભાઈ કાનજીભાઈ, સુરેશભાઈ રણછોડભાઈ અને તુલસીભાઈ ગિરધરભાઈને જ નામજદ કર્યા હતા અને અદાલત સમક્ષ પણ તેમની ઓળખ કરી હતી. તેની સાક્ષીમાં નામજદ કરાયેલા વ્યક્તિઓમાંથી સાક્ષીએ પાશાભાઈ મોહનભાઈ, મહેશભાઈ જીવણભાઈ અને બલદેવ રણછોડની ઓળખ કરી નથી અને તેણે બે વ્યક્તિઓ, એટલે કે રમણભાઈ જીવણભાઈ અને દયાભાઈ વરવાભાઈની ઓળખ કરી છે, જેમને તેણે પોતાની સાક્ષીમાં નામજદ કર્યા ન હતા. આ રીતે, સાક્ષીએ અદાલત સમક્ષ પ્રથમ વખત અનેક અન્ય વ્યક્તિઓને નામજદ કર્યા છે, જેમને તેણે પોતાના અગાઉના નિવેદનોમાં નામજદ કર્યા ન હતા. તેથી, જેટલા અંશે સાક્ષીએ અદાલત સમક્ષ પ્રથમ વખત વ્યક્તિઓને નામજદ કર્યા છે, તેટલા અંશે આ સાક્ષીની સાક્ષી પર આધાર રાખવો જોખમી રહેશે, કારણ કે પછીના તબક્કે ખોટી સંડોવણીની શક્યતા નકારી શકાતી નથી.

૫૩.૯ જ્યાં સુધી આ દલીલનો પ્રશ્ન છે કે સાક્ષીએ બચુમીયાની જીપ સળગી ગયાની બાબતનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી, તે સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે સાક્ષી ઘટનાના સમયે હાજર ન હતો, ત્યાં સુધી, જેમ અગાઉ નોંધવામાં આવ્યું છે, સાક્ષીએ અદાલતમાં સાક્ષ્ય આપતી વખતે પોતાના મૂળ સંસ્કરણમાં સુધારો કર્યો છે, જેથી તે સમગ્ર ઘટના મહેમૂદમિયાના ઘર પર આગ લગાવવામાં આવી ત્યાં સુધી તેણે જાતે જોઈ હતી તે સ્થાપિત કરી શકે. જોકે, શેખ મહોલ્લામાં ટોળું પ્રવેશ્યું ત્યાર પછી સાક્ષી છુપાઈ ગયો હોવાનું જણાતું હોવાથી, તેણે નિશ્ચિતરૂપે જીપને આગ લગાવવામાં આવી તે જોયું ન હોત અને તેથી તેના વિશે સાક્ષ્ય આપ્યું નથી.

૫૩.૧૦ આ સાક્ષીની સાક્ષ્યની સર્વાંગીણ મૂલવણી કરતાં અદાલત આ અભિપ્રાય પર પહોંચી છે કે, જો કે સાક્ષીએ પોતાની મૂળ આવૃત્તિમાં સુધારો કરીને અન્ય આરોપીઓને સંડોવવાનો પ્રયાસ કર્યો છે, તો પણ તેની સાક્ષીને સંપૂર્ણપણે ફગાવી શકાય નહીં, અને જેટલા અંશે તેની સાક્ષી મૂળ આવૃત્તિ સાથે સુસંગત છે, તેટલા અંશે તેને સ્વીકારવા યોગ્ય છે.

૫૪. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૬ હમીદબીબી અકબરમિયા શેખની આંક–૬૩૮ ખાતે તપાસણી કરવામાં આવી હતી. આ સાક્ષી ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૬ અકબરમિયા રસુલમિયા શેખની પત્ની છે. તેમણે નિવેદન કર્યું છે કે તેમને ચાર પુત્રો છે, આરિફ નજીરમહમ્મદ, ગુલામનબી, ઇદ્રીશ અને સલીમ. ઇદ્રીશ ઘટનામાં મૃત્યુ પામ્યો હતો. આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે આઠ વર્ષ પહેલાં ગોધરામાં ટ્રેનને સળગાવવાની ઘટના

બની હતી. બીજા દિવસે ગામના બજારમાં આવેલી ઝૂંપડીઓમાં આગ લગાવવામાં આવી હતી. ત્રીજા દિવસે સરધારપુરાથી પટેલોની ભીડ મહાદેવ મંદિરસાઈડથી આવી હતી. ભીડ રાત્રે ૯ વાગ્યે આવી હતી. ભીડ આવી અને શેખ મહોલ્લાના ખૂણે આવેલી ત્રણ ઝૂંપડીઓ સળગાવી દીધી હતી. એ દરમ્યાન પોલીસ આવી અને તેથી ભીડ વિખેરાઈ ગઈ હતી. થોડા સમય મુદ્દા નં. પોલીસ ચાલતી થઈ ગઈ, ભીડ ફરી આવી અને પથ્થરમારો શરૂ કર્યો તથા આગજની આચરી હતી. તેઓ ડરી ગયા હતા અને ઈબ્રાહીમભાઈ રસૂલભાઈના ઘરમાં છુપાઈ ગયા હતા અને તેમણે ઈબ્રાહીમ રસુલમિયાના ઘરમાંથી ભીડને જોઈ હતી. ત્યારબાદ ં. ભીડ મહેમૂદમિયાના ઘરની તરફ ગઈ હતી. તેમનો પુત્ર મહેમૂદભાઈના ઘરમાં હતો અને નઝીરમહમ્મદની પત્ની વાહીદાબાનુ પણ ત્યાં હતી. પટેલોએ તેમને જીવતા સળગાવી દીધા હતા અને "મુદ્દા નં. બાંડીયા ાઓને કાપી નાખો અને તેમને મારી નાખો" એવી બૂમો પાડતા હતા. તેમણે ભીડની બૂમો સાંભળી હતી. ત્યારબાદ ં. પોલીસ આવી અને મૃતદેહો કાઢી લઈને મહેસાણા લઈ જવામાં આવ્યા હતા. જેમને ઈજાઓ પહોંચી હતી તેમને મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલમાં લઈ જઈ ત્યાં સારવાર આપવામાં આવી હતી. મૃતકોનું પોસ્ટમોર્ટમ કરવામાં આવ્યું હતું અને તેમની દફનવિધિ મહેસાણામાં કરવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ ં. તેઓ ઈલોલ ગયા હતા. ઈલોલમાં પાંચ દિવસ રહ્યા મુદ્દા નં. તેઓ પાનપુર કેમ્પ ગયા હતા અને હાલમાં સાતનગરમાં રહે છે. તેમને ડાબા પગના ઘૂંટા પર તેમજ માથાના જમણા ભાગે ઈજા પહોંચી હતી. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે પોલીસએ તેમનું નિવેદન ક્યાં નોંધ્યું હતું તે તેમને યાદ નથી. ઉક્ત ઘટનામાં તેમનો પુત્ર અને નઝીરની પત્ની વાહીદાબાનુનું મૃત્યુ થયું હતું. તેમણે

નિવેદન કર્યું છે કે ભીડમાંના લોકોને ઓળખવાની તેમની સ્થિતિ નથી. તેમ છતાં, તેમણે અંબારામ મગન, જગાભાઈ જીવણભાઈ, ભીખાભાઈ જોયતાભાઈ અને રમેશભાઈ રામાભાઈને ઓળખ્યા છે.

૫૪.૧ આ સાક્ષીની જેરોકાબાતમાં તેણે આ બાબતનો ઇનકાર કર્યો છે કે પોલીસ સમક્ષના પોતાના નિવેદનમાં તેણે મુખ્ય પૂછપરછમાં નામ લીધેલ વ્યક્તિઓના નામ લીધાં નથી, અને શરૂઆતમાં તે એવું કહેતી હતી કે તેણે પોલીસ સમક્ષ કોઈ નિવેદન આપ્યું જ નથી. તેણે આ સૂચનનો પણ ઇનકાર કર્યો છે કે ઘટનાના સમયે તે હરિજનવાસમાં ભાગી ગઈ હતી. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે મુખ્ય પૂછપરછમાં તેણે જે તથ્યો જણાવ્યા હતા, તે તેણે પ્રથમ વખત અદાલત સમક્ષ જણાવ્યા હતા અને આ સિવાય તેણે આવા તથ્યો ક્યાંય જણાવ્યા ન હતા. તેણે આ સૂચનનો પણ ઇનકાર કર્યો છે કે તેના દ્વારા આઠ વર્ષ પછી જે વ્યક્તિઓના નામ લેવાયા હતા, તે અન્ય વ્યક્તિઓના કહેવા મુજબ લેવાયા હતા. તેની જેરોકાબાતમાં, ૨૧મી જૂન, ૨૦૦૨ તથા ૨૨મી મે, ૨૦૦૮ના તેના પૂર્વ નિવેદનો અંગે વિવિધ છૂટછાટો બહાર આવી છે, અન્ય બાબતોમાં આ અસરથી કે તેણે એવું જણાવ્યું ન હતું કે તેઓ ડરેલ હોવાથી તેઓ ઇબ્રાહીમભાઈ રસૂલભાઈના ઘરમાં છુપાયા હતા અને ઇબ્રાહિમ રસૂલમિયાના ઘરમાંથી ટોળાના સભ્યોને જોયા હતા અને ત્યારબાદ ં. ટોળું મહેમૂડમિયાના ઘરની તરફ ગયું હતું અને પટેલોએ તેમને જીવતાં સળગાવી દીધા હતા તથા "મુદ્દા નં. બાંડીયા ાઓને કાપી નાખો, તેમને મારી નાખો" એમ બૂમો પાડી રહ્યા હતા અને તેણે ટોળાના બૂમબરાડા સાંભળ્યા હતા. એક

વિરોધાભાસ આ અસરથી બહાર આવ્યો છે કે ૨૧મી જૂન, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે તેના પુત્ર નઝીરમહમ્મદના ઘેર હુમલો કરવામાં આવ્યો હતો અને તેથી, ભયને કારણે, તેઓ શેખવાસમાં મહેમૂદભાઈના પાકા તરફ જઈ રહ્યા હતા. તે સમયે, મહોલ્લાના ઘરોમાં આગ લાગી હતી, તેથી તે ભાગી જવાનો પ્રયાસ કરતી હતી અને તેને દાઝના ઘા લાગ્યા હતા.

૫૪.૨ અપીલકર્તાઓ તરફથી માનનીય વકીલ શ્રી વાય. એસ. લખાણી એ દલીલ કરી હતી કેઃ

(૧) વિશેષરૂપે, આ સાક્ષી પોલીસ સાથે સિવિલ હોસ્પિટલ, મહેસાણા ગઈ હતી અને પોલીસ સાથે ઈલોલ કેમ્પ તથા પાનપુર પાટિયા કેમ્પ પર પણ ગઈ હતી, જ્યાં સાક્ષીઓનાં વિવિધ નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા હતા. તેમ છતાં, આ સાક્ષીનું નિવેદન પ્રથમ વખત ૨૧ જૂન, ૨૦૦૨ના રોજ નોંધવામાં આવ્યું, એટલે કે સાડા ત્રણ માસથી વધુ સમય પછી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીનું નિવેદન એસઆઈટી દ્વારા ૨૨ મે, ૨૦૦૮ના રોજ પણ નોંધવામાં આવ્યું હતું, છતાં તેણે જણાવ્યું છે કે તેનું નિવેદન ક્યારેય પોલીસ દ્વારા નોંધવામાં આવ્યું નથી. ભલે આ સાક્ષીએ જણાવ્યું હોય કે સિવિલ હોસ્પિટલ, મહેસાણા ખાતે (અનુમાનિત રીતે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ) તેની પોલીસ દ્વારા પૂછપરછ કરવામાં આવી હતી, તો પણ આવું કોઈ નિવેદન અથવા પોલીસ સમક્ષ તેણે જણાવેલા તથ્યો રેકોર્ડ પર આવ્યા નથી. આમ, આ સાક્ષી અદાલત સમક્ષ અસત્ય સાથે આવી છે અને જો એ માની પણ

લેવામાં આવે કે તેણે ૨૧ જૂન, ૨૦૦૨ના રોજ નિવેદન આપ્યું હતું, તો પણ ઘટનાસંબંધી તથ્યો તેણે એટલા મોડેથી, એટલે કે ૧૧૦ દિવસથી વધુ પછી, કેમ ખુલાસા કર્યા તેની કોઈ સ્પષ્ટતા નથી.(૨) સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે તેણીએ સર–તપાસ માં જે કંઈ જણાવ્યું છે તે પ્રથમ વખત અદાલતમાં જ જણાવ્યું છે અને આ બાબત તેણીએ અન્ય કોઈ સ્થળે જાહેર કરી નથી, જે સ્પષ્ટપણે સૂચવે છે કે આઠ વર્ષ પછી અદાલત સમક્ષ તેણીનું સમગ્ર નિવેદન અગાઉ ક્યારેય કોઈ સમક્ષ ન જણાવાયેલા તથ્યોનું સંપૂર્ણ સુધારણું છે. તેથી, તેણીની સાક્ષી સીધી રીતે અસ્વીકાર કરવી પડે. (૩) દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષી દ્વારા વર્ણવાયેલ ઘટનાઓનો ક્રમ અન્ય સાક્ષીઓના નિવેદનો સાથે સુસંગત છે, એટલે કે: રાત્રે ૯:૦૦ વાગ્યે સરદારપુરા ◌ા પટેલો મહાદેવ પાસેથી આવ્યા, શેખ મહોલ્લાના ખૂણે આવેલી ત્રણ ઝૂંપડીઓમાં આગ લગાવી, પોલીસ આવી અને ટોળાને વિખેર્યું; થોડા સમય પછી ટોળું ફરીથી આવ્યું, પથ્થરમારો કર્યો, ઘરોને આગ લગાવી, મહેમૂદમિયાના ઘર તરફ ગયું, તેમાં આગ લગાવી વગેરે. તેમ છતાં, આ તથ્યો, ઘટનાક્રમ અને આગમનનો સમય આ સાક્ષી દ્વારા જણાવવામાં આવ્યો નથી અથવા તથ્યોનું ભિન્ન વર્ણન આપવામાં આવ્યું હતું. તેથી, એવા તમામ સાક્ષીઓની સાક્ષી અદાલતે વિચારણા બહાર રાખવી જોઈએ. એ પણ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ દાવો કર્યો છે કે જ્યારે ટોળું બીજી વખત આવ્યું ત્યારે તે ઇબ્રાહીમ રસૂલમિયાના ઘરમાં અંદર છુપાઈ ગઈ હતી અને તેણે ઘરનાં અંદરથી ઘટના જોઈ હતી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આવો

દાવો બે કારણોસર ખોટો છે:

(૧) ઇબ્રાહીમમિયાની સાક્ષી આ સાક્ષીના કહેવા વિરુદ્ધ છે, કારણ કે ઇબ્રાહીમમિયા કહે છે કે આશરે વીસ વ્યક્તિઓ તેના ઘરમાં છુપાઈ હતી અને જ્યારે ટોળાએ તેનો દરવાજો તોડી નાખ્યો, ત્યારે તમામ વ્યક્તિઓ મહેમૂદમિયાના ઘર તરફ દોડી ગઈ. તેથી, આ સાક્ષીની સાક્ષી અન્ય સાક્ષીઓની સાક્ષી સાથે મેળ ખાતી નથી;

(૨) પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા ૨૧ જૂન, ૨૦૦૨ના નિવેદન મુજબ, સાક્ષી ભયના કારણે હરિજનવાસ ગઈ હતી; તેણે એવું જણાવ્યું નથી કે તે ઇબ્રાહીમમિયાના ઘરમાં છુપાઈ હતી અને રેકોર્ડ પરની સાક્ષી મુજબ હરિજનવાસ શેખ મહોલ્લાથી ઘણું દૂર છે. તેથી, આ સાક્ષી વાસ્તવિક તથ્યો સાથે અદાલત સમક્ષ આવી નથી અને સંપૂર્ણપણે અવિશ્વસનીય છે.

(૫) ભારપૂર્વક દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ પોતાના ૨૧મી જૂન, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં જણાવ્યું છે કે તેના પુત્ર નઝીરમહમ્મદના ઘેર હુમલો થયો હતો અને તેથી, જ્યારે તે મહમૂદમિયાના ઘેર તરફ જઈ રહી હતી ત્યારે મહોલ્લાના ઘરો સળગી રહ્યા હોવાથી તે પણ દાઝી ગઈ હતી, જે રેકોર્ડ પુરાવા સાથે સંપૂર્ણપણે વિરુદ્ધ છે. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે મહમૂદમિયાના ઘેર તરફ જતી હતી તેવી આ આવૃત્તિ તેની અદાલત સમક્ષની સાક્ષીમાં આપેલી આવૃત્તિ સાથે વિસંગત છે, જેમાં તેણે ઇબ્રાહિમભાઈના ઘરમાં છુપાઈ હોવાનું જણાવ્યું હતું, તેમજ પોલીસ સમક્ષ આપેલી આવૃત્તિ, એટલે કે તે

હરિજનવાસ ગઈ હતી, તેની સાથે પણ વિરુદ્ધ છે. ઉપરાંત, તબીબી પ્રમાણપત્ર આંક ૧૮૫/૧૮૬ મુજબ, સાક્ષીને કોઈપણ દાઝની ઈજા થઈ નથી, અને તેની સારવાર ઓપીડીમાં કરવામાં આવી હતી તથા તેને માત્ર ઘસારા થયા હતા. તેથી, મહમૂદમિયાના ઘેર તરફ જતી વખતે તેને દાઝની ઈજા થઈ હોવાનો તેનો સમગ્ર દાવો સંપૂર્ણપણે ખોટો છે. અંતે, રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે તેમ છતાં તેના નિવેદનના પરિચ્છેદ ૨ માં સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તે ટોળાના વ્યક્તિઓને ઓળખી શકતી નથી, તેણીએ અદાલતમાં ઉપસ્થિત બે વ્યક્તિઓની ઓળખ કરી હતી, જેમાંથી એક આરોપીની ખોટી ઓળખ કરવામાં આવી હતી અને બીજો આરોપી પંચાયતનો સભ્ય હતો. વધુમાં, જ્યારે સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેનું નિવેદન પોલીસ દ્વારા ક્યારેય નોંધવામાં આવ્યું નહોતું, ત્યારે પણ જો એવું માનવામાં આવે કે તેનું પ્રથમ નિવેદન ૧૧૦ દિવસ મુદ્દા નં. અને ત્યારબાદ ં. છ વર્ષ પછી નોંધાયું હતું, તો અદાલત સમક્ષ કરાયેલી આવી ઓળખનો કોઈ પુરાવાકીય મૂલ્ય નથી.

<u>૫૪.૩ વિશ્લેષણ:</u> આ સાક્ષી અકબર્મિયા રસુલમિયા (ફ.ફ.પ.સા. – ૬૬)ની પત્ની છે. તે શેખ મહોલ્લાની રહેવાસી છે અને તેના ડાબા ઘૂંટણ તથા માથાના જમણા ભાગે ઈજા થયેલી છે; તેથી, ગુનાની ઘટનાસ્થળે તેની હાજરી સ્વાભાવિક છે. તેણે એક પુત્ર ઈદ્રીશ તથા પુત્રવધૂ વાહિદાબાનુ ગુમાવ્યા છે, જેઓ બંને ઘટનાસમયે મહેમૂદમિયાના ઘરમાં હતા. તેણે નિવેદન આપ્યું છે કે તેઓ ડરથી ઈબ્રાહીમમિયાના ઘરમાં છુપાઈ ગયા હતા અને ઈબ્રાહીમમિયાના ઘરમાંથી ભીડને

જોયી હતી, જે હકીકતને ધ્યાનમાં લેતાં તદ્દન અસંભવિત જણાય છે, કારણ કે ઈબ્રાહીમમિયાના ઘરના આગળના ભાગે કોઈ બારી નથી. મહત્વની બાબત એ છે કે એક તરફ આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તે ભીડમાંથી કોઈપણ વ્યક્તિને ઓળખી શકતી નથી, પરંતુ તુરંત જ તેણે વાસ્તવમાં અંબારમ મગનને ઓળખ્યો છે અને જગાભાઈ જીવણભાઈને ભીખાભાઈ જોડાભાઈ તરીકે ઓળખ્યા છે. નોંધનીય છે કે માનનીય વકીલે દલીલ કરી છે કે તેની ૨૧મી જૂન, ૨૦૦૨ની નિવેદન મુજબ આ સાક્ષી ભયથી હરિજનવાસ ગઈ હતી, પરંતુ સાક્ષીની જુબાની ી દરમિયાન તેની પૂર્વ નિવેદન બાબતે આવી કોઈ વિસંગતિ બહાર લાવવામાં આવી નથી. જોકે, તેણે સ્વીકાર્યું છે કે સર–તપાસ માં તેના દ્વારા જણાવેલા તથ્યો તેણે પ્રથમવાર અદાલત સમક્ષ જણાવ્યા છે અને અન્યત્ર ક્યાંય તેમ જણાવ્યું નથી. તેથી, આ સાક્ષીએ જણાવેલ બાબતો પ્રથમવાર અદાલત સમક્ષ રજૂ થઈ છે. ઉપરાંત, તેણે સર–તપાસ માં કોઈપણ આરોપીનું નામ લીધું નથી અને સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું છે કે હાલમાં તે ભીડમાંથી કોઈપણ વ્યક્તિને ઓળખી શકતી નથી, અને ત્યારબાદ ં. તેણે આરોપીઓમાંથી બેને ઓળખ્યા છે તથા અદાલત સમક્ષ એક આરોપીને ખોટી રીતે ઓળખ્યો છે. આ સાક્ષીની સાક્ષ્યની સર્વાંગી મૂલવણી કરતાં, આ અદાલતનું માનવું છે કે તે વિશ્વસનીય કે વિશ્વાસપાત્ર જણાતી નથી. પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતાં, આરોપીઓની દોષિતતા કે અન્યથા બાબત પર વિચાર કરતી વખતે તેની સાક્ષ્ય પર કોઈપણ આધાર મૂકાઈ શકતો નથી.

૫૫. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૪ સિકંદરમિયા રસુલમિયા શેખની આંક–૬૩૨ પર

તપાસ કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી અને તેનું નિવેદન માત્ર એટલી હદ સુધી સંબંધિત છે કે તેણે જણાવ્યું છે કે ૨૭મીએ તે પટેલ બલદેવભાઈ વણઝારાના ખેતીના ખેતરમાં મજૂરીનું કામ કરવા ગયો હતો. ખેતીના ખેતરમાંથી પરત ફરતી વખતે કાનુભાઈ જોટાભાઈ ઈશ્વરભાઈ ગોપાલભાઈના ગલ્લા પર બેઠા હતા અને તેમણે તેને કહ્યું હતું કે તેમને કુબેર (એક પાન મસાલો) નહીં મળે, તેમના લોકોએ ગોધરામાં ટ્રેન સળગાવી દીધી હતી અને તેથી તેમને કુબેર નહીં મળે. ત્યારબાદ ં. , ઘરે આવ્યા પછી તેણે આ જ વાત કરી હતી, પરંતુ કોઈએ તેની તરફ ધ્યાન આપ્યું નહોતું. સાક્ષીએ આગળ જણાવ્યું છે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ, લગભગ ૮ વાગ્યે, તે અને ફરીદાબીબી બચુમિયા, સામીમબાનું મુસ્તફામિયા, મહેમુદાબીબી શેરુમિયા, અમીનાબાનું શરીફમિયા, મુમતાજબાનું શેરુમિયા બધા બલદેવભાઈ વણઝારાના ખેતીના ખેતરમાં કામ કરવા ગયા હતા. બપોરે ૧૧ વાગ્યે, બલદેવભાઈ વણઝારા ચા લઈને ત્યાં આવ્યા અને તેમને કહ્યું કે બે દિવસ માટે ત્યાંથી ચાલ્યા જજો, કારણ કે ઉપદ્રવ થવાનો છે. ત્યારબાદ ં. , બે દિવસના મજૂરી કામના મુદ્દા નં. લામાં તેમણે સાક્ષીને ૩.૫૦૦/– આપ્યા હતા. ૩.૫૦૦/– લીધા પછી, તેઓ બચુમિયાના બોર પર ગયા જ્યાં તે ઓપરેટર તરીકે કામ કરતો હતો અને પગ ધોઈને ઘરે ગયા. ત્યારબાદ ં. , તે પગપાળા પોતાની બહેનના ભાલક સ્થિત ઘેર જવા નીકળ્યો, જ્યાં તે ૭ વાગ્યે પહોંચ્યો. ભાલક ખાતે તે પોતાની બહેન ઝરીનાના ઘેર રોકાયો હતો અને અખબારમાં વાંચ્યું કે ૨૮ વ્યક્તિઓના મૃત્યુ થયા છે. સાક્ષીએ કાનુભાઈ જોટાભાઈને અદાલતમાં ઓળખી બતાવ્યા છે.

૫૫.૧ અપીલકર્તા–આરોપીઓના વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી કે આ સાક્ષીને ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ બનેલી કોઈપણ ઘટનાના પ્રત્યક્ષદર્શી તરીકે રજૂ કરવામાં આવ્યો નથી. છ વર્ષ સુધી પોલીસ દ્વારા તેનું નિવેદન પણ નોંધવામાં આવ્યું નહોતું. તેમ છતાં, છ વર્ષ મુદ્દા નં. તેણે પ્રથમ વખત એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ અરજી આપવા સ્વેચ્છાએ આગળ આવ્યો અને તે અનુસાર, તેનું નિવેદન ૨૨ મે, ૨૦૦૮ના રોજ નોંધવામાં આવ્યું. દલીલ કરવામાં આવી કે આ સાક્ષીએ "કુબેર આપવાનો ઇનકાર" એવી વાર્તા ઘડી છે, કારણ કે તેની જ્ઞાતિના લોકોએ ગોધરામાં કનુભાઈ જોટાભાઈ (સરપંચ) દ્વારા ટ્રેનને આગ ચાંપી હતી, જે ઈશ્વરભાઈ ગોપાલભાઈના ગલ્લા પર બેઠા હોવાનું કહેવામાં આવતું હતું. દર્શાવવામાં આવ્યું કે આ સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે તેણે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ કરેલી અરજીમાં એવું જણાવ્યું નથી કે કનુભાઈ જોટાભાઈ ત્યાં બેઠા હતા અને તેમણે કહ્યું હતું કે તેઓ કુબેર આપશે નહીં. રજૂઆત કરવામાં આવી કે આ સાક્ષીએ તેનો ઇનકાર કર્યો હોવા છતાં, પોતાની અરજીમાં લખ્યું છે કે ઈશ્વરભાઈએ જ આ સાક્ષીને કહ્યું હતું કે તે તેને કુબેર આપશે નહીં. આથી, પુરાવા ઊભા કરવા તથા તે દ્વારા ગામના સરપંચ, એટલે કે કનુભાઈ જોટાભાઈને ફસાવવા માટે, ઘણા નિર્દોષ લોકોને દોષિત ઠેરવવા ઇચ્છનારાઓ દ્વારા આ સાક્ષીને સાધન બનાવવામાં આવ્યો, એ અત્યંત સ્પષ્ટ છે.

<u>૫૫.૨ વિશ્લેષણ:</u> આ સાક્ષી ઇકબાલમિયા રસુલમિયા, મુસ્તુફામિયા રસુલમિયા અને અયુબમિયા રસુલમિયાનો ભાઈ છે અને સંબંધિત સમયે શેખ મહોલ્લાનો રહેવાસી હતો. જોકે, તેણે નિવેદન આપ્યું છે કે ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ, જ્યારે

તે ખેતરોમાંથી પાછા ફરતી વેળાએ ઈશ્વરભાઈ ગોપલભાઈના ગલ્લા પર ગયો હતો, ત્યારે કાનુભાઈ જોતાભાઈએ તેને જણાવ્યું હતું કે તેમને કુબેર (પાન મસાલો) મળશે નહીં, કારણ કે તેમના માણસોએ ગોધરામાં ટ્રેન સળગાવી હતી. આ સાક્ષી ઘટનાના સમયે હાજર નહોતો અને બાલક ખાતે પોતાની બહેનના ઘરે ગયો હતો. સાક્ષીના નિવેદન પરથી કશી જ બાબત નિર્ભર થતી નથી, સિવાય કે ફરિયાદ પક્ષે ફોજદારી કાવતરું સાબિત કરવા માટે આ સાક્ષીના નિવેદન પર આધાર મૂક્યો છે. આ અદાલતના અભિપ્રાય મુજબ, સાક્ષીએ જુબાની આપવામાં આવી કરેલા તથ્યો સાચા હોય તો પણ, વધુમાં વધુ એટલું જ કહી શકાય કે તે દિવસે બનેલી ઘટનાપ્રત્યે, સંબંધિત સમયે પ્રવર્તમાન ભાવનાઓને ધ્યાનમાં લેતાં, તે એક સ્વાભાવિક પ્રતિક્રિયા હતી. તેથી, કાનુભાઈ જોતાભાઈએ ખરેખર એવું કહ્યું હોય કે તેમને કુબેર મળશે નહીં, તો પણ તેનાથી ફોજદારી કાવતરું હતું એવું માનવા માટે કોઈ કારણ મળતું નથી. આ સાક્ષીના નિવેદન પરથી વિશેષ કશું નિર્ભર થતું નથી.

૫૬. ફ.ફ.પ.સા. –૬૯ મહેમૂદમિયા હુસૈનમિયા શેખની આંક ૬૦૬ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેઓ મહેબૂબમિયા તેમજ મહેમૂદમિયા તરીકે ઓળખાય છે. આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે તેમનું મૂળ વતન સરદારપુરા ા હતું. સરદારપુરામાં તેઓ શેખ મહોલ્લામાં રહેતા હતા અને તેમનું ઘર શેખ મહોલ્લાના અંતે આવેલું હતું. શેખ મહોલ્લામાં ઘરોની બે હાર હતી અને તેમનું ઘર બંને હારોની વચ્ચે હતું અને તેની ઉપર કંક્રીટનું સ્લેબ હતું. સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે તેમણે વર્ષ ૨૦૦૦માં સરકારી રાહત યોજના હેઠળ ઘર બાંધ્યું હતું. તેમણે વધુમાં

નિવેદન આપ્યું છે કે તેમના બંને પગ કાપી નાખવામાં આવ્યા હતા અને ઘટનાના સમયે તેમનો એક પગ હતો અને એક પગ કાપી નાખવામાં આવ્યો હતો. તેમના પરિવારજનોમાં તેમની પત્ની શકરબીબી અને બે પુત્રો તથા બે પુત્રીઓ, નામે પુત્ર મહંમદ ઈરફાન ઉંમર ૧૫ વર્ષ, મહંમદ સુલ્તાન ઉંમર ૭ વર્ષ અને પુત્રીઓ ફરીદાબાનું ઉંમર ૨૫ વર્ષ તથા સમીમબાનું ઉંમર ૨૦ વર્ષનો સમાવેશ થતો હતો. ઘટનામાં તેમના પરિવારના ચાર સભ્યો દાઝી ગયા હતા. તેમની પત્ની શકરબીબી, પુત્ર ઈરફાન, પુત્રી ફરીદાબાનું અને પુત્ર મહંમદ સુલ્તાન દાઝી ગયા હતા અને ઘટનામાં તેમનું મૃત્યુ થયું હતું. ૨૭મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગોધરામાં મુસલમાનોએ હિન્દુઓને સળગાવી દીધા હતા, જેના કારણે હિંદુ વસ્તીની લાગણીઓ તીવ્ર બની હતી અને બંધ જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો. ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગુજરાત બંધની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી અને સાંજે ૭:૦૦ થી ૭:૩૦ વચ્ચે ગામના પટેલોએ પંચાયત સામે ત્રણ ગલ્લાઓ સળગાવી દીધા હતા. ત્યારબાદ ં. , ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ગુજરાત બંધનું આહ્વાન કરવામાં આવ્યું હતું. તે દિવસે તેઓ ઘરે હતા અને તેમના મહોલ્લામાંથી કોઈ કામે બહાર ગયું નહોતું. રાત્રે ૯:૩૦ વાગ્યે અચાનક ૧૫૦૦ પટેલોની ભીડ “સળગાવી દો, કાપી નાખો” એમ બૂમો પાડતાં શેખ મહોલ્લા તરફ આવી હતી. ભીડે શેખ મહોલ્લાના ખૂણે આવેલા બે ગલ્લાઓને આગ લગાવી હતી. ત્યારબાદ ં. પોલીસનું વાહન આવ્યું, ત્યારપછી ભીડ વિખેરાઈ ગઈ અને વાતાવરણ શાંત બની ગયું તથા તેઓ બધા નિર્વિઘ્ને ઘરે બેઠા હતા. ત્યારબાદ ં. અચાનક લગભગ ૧૧:૩૦ વાગ્યે ભીડ આવી અને શેખ મહોલ્લામાં પથ્થરમારો કરવા તથા ઘરો સળગાવવા લાગી. ત્યારબાદ ં. ૧૧:૩૦ વાગ્યે પોલીસનું વાહન

આવ્યું અને ચાલ્યું ગયું. ત્યારબાદ ં. ભીડમાં રહેલા લોકોએ ઘરો સળગાવી દીધા. પ્રથમ મનુભાઈનું ઘર સળગાવવામાં આવ્યું. ત્યારબાદ ં. તેમણે તે પંક્તિમાં આવેલા ઘરો સળગાવવાનું શરૂ કર્યું. તેમનો લોકો બચી જવા માટે દોડાદોડી કરવા લાગ્યા. તેઓ બધું જોતાં હતા. પોતાને બચાવવા માટે શેખ મહોલ્લાના લોકો તેમના ઘરમાં ઘૂસી ગયા. આશરે ચાળીસ જણ તેમના ઘરમાં ઘૂસી ગયા હતા. તેમના મહોલ્લામાં આવેલી ભીડમાં અંબારામ કપૂર હાથમાં ધારી સાથે, પાશાભાઈ મોહનભાઈ હાથમાં કેરોસિનનો ડબ્બો સાથે, અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈ હાથમાં કેરોસિનનો ડબ્બો સાથે, પ્રહલાદભાઈ જગાભાઈ, અશ્વિનભાઈ જગાભાઈ અને સુરેશભાઈ રણછોડભાઈ, આ ત્રણેય પાસે સળગતા ચીંથરા હતા. સળગતા ચીંથરાઓ લઈને તેઓ તેમના ઘર તરફ આવ્યા અને ત્યારબાદ ં. ભીડ આગળ વધવા લાગી. ભીડમાંથી છ જણાએ બારણું લાત મારીને તોડવાનો પ્રયાસ કર્યો. તેઓ "તેમને મારી નાખો, કાપી નાખો, સળગાવી દો" એમ બૂમો પાડી રહ્યા હતા અને રૂમની અંદર રહેલા તેમના લોકો મદદ માટે બૂમો પાડી રહ્યા હતા તથા ચીસો પાડી રહ્યા હતા અને તેઓ સાંભળતા હતા. તેઓ બાબાભાઈના ઘરના ટીનશીટોના નીચે છુપાયેલા હતા અને બધું જોતાં હતા. ત્યારબાદ ં. પટેલો તેમના ઘરના ્અગાસી પર ચઢી ગયા અને તેને તોડવા લાગ્યા. રાકેશ પુન્જા મોટો હથોડો લઈને છત તોડવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યો હતો. આ લોકોએ સળગતા ચીંથરા ફેંકીને આગ લગાવવાનું ચાલુ રાખ્યું હતું. ત્યારબાદ ં. પોલીસનું વાહન આવ્યું. તે પહેલાં કચ્છરભાઈ ત્રિભોવનદાસે "ભારત માતા કી જય" કહ્યું હતું અને પોલીસ કાર આવતા આ લોકો ચાલ્યા ગયા હતા. તેમને પોલીસ વાહનમાં સાવલા લઈ જવામાં આવ્યા

જ્યાં તેઓ મદરેસામાં રહ્યા. તેઓ સાવલા ગામમાં વીસ દિવસ રહ્યા અને ત્યારબાદ ં. તેઓ તેમના ભત્રીજાના ઈલોલ ખાતેના ઘરે ગયા. તેમના પરિવારજનોમાં શકરબીબી, ઈરફાનહુસૈન, મહંમદ સુલ્તાન અને ફરીદાબીબી આ લોકોએ સળગાવી દીધા હતા. મૃતદેહો મહેસાણા લઈ જવામાં આવ્યા અને તેમનું પોસ્ટમોર્ટમ કરવામાં આવ્યું. ત્યારબાદ ં. તેમની દફનવિધિ કરવામાં આવી. હાલમાં તેઓ હિંમતનગરમાં રહેતા હતા. પોલીસે સાવલામાં તેમનું નિવેદન નોંધ્યું હતું. એસ.આઈ.ટી.એ તેમનું નિવેદન નોંધ્યું નહોતું. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેઓ તેમના નિવેદનમાં દર્શાવાયેલા લોકોને ઓળખી શકે છે અને તેમણે કચ્છરભાઈ ત્રિભોવનદાસ, અશ્વિનભાઈ જગાભાઈ, પ્રહલાદભાઈ જગાભાઈ અંબારામ કપૂર અને અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈની ઓળખ કરી છે. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેઓ અદાલતખંડમાં હાજર બે વ્યક્તિઓ, એટલે કે પાશાભાઈ મોહનભાઈ અને રાજેશભાઈ પુનજાભાઈને ઓળખી શકતા નથી.

૫૬.૧ આ સાક્ષીની જુબાનીમાં બહાર આવ્યું છે કે તેનો જન્મ સરદારપુરામાં થયો હતો અને ઘટના સમયે તે કશું કરતો નહોતો. તે ગામમાં અહીં–તહીં ફરતો ન હતો. તે મહોલ્લામાં ફરતો રહેતો હતો. કોઈ કામ હોય અથવા જરૂર પડે ત્યારે તે સગાંવહાલાંના ઘરે જતો, નહિતર મહોલ્લામાં બેસી રહેતો. ઘરકામ તેના બાળકો અને તેની પત્ની કરતા હતા. પગની તકલીફને કારણે તેને ચાલવામાં મુશ્કેલી પડતી હોવાથી તે બહાર જતો નહોતો. એક પગથી તે મહોલ્લામાં ચાલીને જઈ શકતો હતો, પરંતુ લાંબી દૂરી ચાલી શકતો નહોતો. તેની જુબાનીમાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે

તેણે પાકું ઘર બાંધ્યું તે પહેલાં તે ખુલ્લો પ્લોટ હતો. શેખ મહોલ્લામાંથી બહાર નીકળીએ ત્યારે જમણી બાજુ મહાદેવ તરફ જતી રસ્તો છે અને ડાબી બાજુ બજાર તરફ જઈ શકાય છે. શેખવાસ અને કુંભારવાસની સામે ભેંસોનો વાડો છે. શેખવાસમાં લગભગ વીસ ઘરો હતાં. શેખ મહોલ્લામાંથી તેના ઘર તરફ જઈએ તો જેમાં તેણે છુપાયો હતો તે ઘર જમણી બાજુ આવે છે. જે ચાદરો નીચે તેણે પોતાને છુપાવ્યો હતો તે પૂરણી ચાદરો હતી. ચાદરોની ઊંચાઈ સાત ફૂટ હતી. તેણે ચાદરોને પકડી રાખી નહોતી. તે દીવાલને અડીને બેઠો હતો. ઘરના અંદરનો ભાગ બંધ હતો; જોકે ચોપાલ (વરાંડો) ખુલ્લો હતો. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ટોળાના સભ્યો વરાંડો જોઈ શકતા નહોતા. ટોળામાં ૧૫૦૦–૨૦૦૦ માણસો હતા, જે પગપાળા આવી રહ્યા હતા. તેણે ટોળાના માણસોને ૨૫ ફૂટના અંતરે જોયા હતા, પરંતુ તેમને જોઈને ભાગી જવાનો પ્રયત્ન કર્યો નહોતો. ટોળું આવ્યું ત્યારે તે બબામિયાના ઘરની ચાદરો નીચે હતો. તેની જુબાનીમાં રેકોર્ડ પર આવ્યું છે કે તારીખ ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે કહ્યું હતું કે તેઓ ડરતા હતા અને તે પણ ડરતો હતો તથા બબામિયા મોટામિયાનું ઘર તેના ઘર બાજુમાં હોવાને કારણે અને ત્યાં ચાદરો હોવાથી તેણે ચાદરો નીચે પોતાને છુપાવ્યો હતો (વિરોધાભાસ ચાદરો નીચે છુપાવવાની હદ સુધીનો છે). સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે જે ચાદરો નીચે તેણે પોતાને છુપાવ્યો હતો, તેની ડાબી અને જમણી બાજુએ દીવાલો હતી અને આગળની બાજુ અર્ધી પરાપેટ હતી. વરાંડામાં પ્રવેશવા માટે ચાર ફૂટની જગ્યા હતી. તે સમયે બબામિયા હાજર ન હતો અને તે ક્યાં ગયો હતો તે તેને ખબર નથી. ઘટના પૂર્વે લગભગ બે થી ત્રણ દિવસથી તેણે બબામિયાને જોયો નહોતો. આ અસરનું ઉપેક્ષણ બહાર આવ્યું

છે કે તારીખ ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે સાંજે લગભગ ૭:૦૦ થી ૭:૩૦ વાગ્યાની વચ્ચે પટેલો દ્વારા પંચાયતની સામે ત્રણ ગલ્લાઓ સળગાવવામાં આવ્યા હતા તે બાબતે કશું જણાવ્યું નહોતું. વિરોધાભાસ સ્વરૂપનું ઉપેક્ષણ પણ બહાર આવ્યું છે કે તારીખ ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે કચરાભાઈ ત્રિભોવનભાઈ અને રાજેશભાઈ પુનાભાઈનાં નામ લીધાં નહોતાં.

૫૬.૨ તપાસ અધિકારી (પોલીસ)ની જુબાનીમાંથી એવું બહાર આવ્યું છે કે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ આ સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે તેઓ ડરી ગયા હતા અને, તેથી, તેઓ પણ ચિંતિત હતા તથા બાબામિયા મોટામિયાનો ઘર તેમના ઘરની બાજુમાં હોવાને કારણે અને તે ચાદરો વડે ઢંકાયેલું હોવાને કારણે, તેઓ ત્યાં ગયા અને ચાદરોમાં છુપાઈ ગયા હતા (ચાદરો નીચે છુપાઈ ગયા હતા એટલી હદ સુધીની વિસંગતિ). ટોળાના સભ્યો મહોલ્લા તરફ આવ્યા. ત્યારબાદ ં. , પોલીસ આવી અને ગોળીબાર કર્યો (ગોળીબાર સુધીની હદની વિસંગતિ). તપાસ અધિકારીની જુબાનીમાંથી સાબિત થયું છે કે આ સાક્ષીએ ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ અને રાજેશભાઈ પુનાભાઈના નામ લીધા નથી. તપાસ અધિકારી (એસ.આઈ.ટી.)એ સ્વીકાર્યું છે કે ૨૨ મે, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ એવું જણાવ્યું નહોતું કે તેણે ઘટના જોઈ નહોતી.

૫૬.૩ અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓ તરફથી માનનીય વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે ઘટનાના સમયે આ સાક્ષીનું એક પગે અપંગપણું હતું. વિવાદિત ઘટના આ સાક્ષીના

ઘરમાં જ બની હતી. આ સાક્ષીએ કહ્યું છે કે તેના ઘરેથી શેખ મહોલ્લાનો પ્રવેશદ્વાર દેખાતો નથી. તેથી તેણે રાત્રે ૦૯:૩૦ વાગ્યે ટોળાએ બે ગલ્લાઓને આગ લગાડી હતી અને તે સમયે તે પોતાના ઘર નજીક બેઠો હતો, એવો તેનો દાવો અશક્ય દાવો છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષી એ નથી જણાવતો કે તે બાબાભાઈના આંગણામાં ક્યારે અને કેવી રીતે ગયો હતો. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષી એક તરફ કહે છે કે રાત્રે ૧૧:૩૦ વાગ્યા સુધી તેઓ બધા પોતાના ઘરોની અંદર હતા, અને છતાં તે દાવો કરે છે કે તેણે ટોળાને પથ્થરમારો કરતાં અને ઘરોને આગ લગાવતા જોયા હતા. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આશ્ચર્યજનક રીતે, આ સાક્ષી કહે છે કે એક પોલીસ કાર ફરીથી આવી હતી (એક વખત ૦૯:૩૦ પછી અને બીજી વખત ૧૧:૩૦ પછી) અને ચાલી ગઈ હતી, જેના વિશે અન્ય કોઈ સાક્ષીએ સાક્ષ્ય આપ્યું નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ત્યારબાદ ં. આ સાક્ષી કહે છે કે અંદાજે ચાલીસ જેટલા લોકો તેના ઘરમાં ઘૂસી આવ્યા હતા અને પછી નામિત છ આરોપીઓએ તેના ઘરના દરવાજાને લાતો મારી તોડવાનો પ્રયત્ન શરૂ કર્યો હતો, જેના વિશે પણ અન્ય કોઈ સાક્ષીએ સાક્ષ્ય આપ્યું નથી, અને વધુમાં કહે છે કે તે બાબાભાઈની છત પરથી આ બધું જોઈ રહ્યો હતો. આ સાક્ષી વધુમાં એક આરોપીને એવી ભૂમિકા આપે છે કે જે ્અગાસી પર ચઢી ગયો હતો અને હથોડાથી સ્લેબ તોડવાનું શરૂ કર્યું હતું, તથા બીજા આરોપીને એવી ભૂમિકા આપે છે કે તેણે "ભારત માતા કી જય" કહ્યું હતું. તેમ છતાં, ઉપરોક્ત તથ્યો આ સાક્ષીએ તેના ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં જણાવ્યા નથી અને કહે છે કે તેનું અન્ય કોઈ નિવેદન કોઈએ નોંધ્યું નથી તથા સ્પષ્ટ કર્યું છે કે એસ.આઈ.ટી.એ તેનું નિવેદન નોંધ્યું નથી. આમ,

આ અગત્યના અને મહત્ત્વપૂર્ણ તથ્યો પ્રથમ વખત આઠ વર્ષ પછી અદાલતમાં જણાવવામાં આવ્યા છે, જેને વિશ્વસનીય માનવામાં આવી શકતા નથી.

૫૬.૪ એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષીનું આ કથન કે સમગ્ર સમયગાળા દરમિયાન તે આંગણામાં બાબાભાઈની છત નીચે પોતાને ધોકા ી રહ્યો હતો અને તેના ઘરના દરવાજાને તાળું મારેલું હતું, તે ફરીથી વિશ્વસનીય નથી, કારણ કે જો શારીરિક રીતે અશક્ત એવો આ સાક્ષી, જેવું તે કહે છે તેમ, ૧૫૦૦–૨૦૦૦ વ્યક્તિઓની ટોળી માટે નજરે પડતો હોય, તો તેને બક્ષવામાં આવ્યો ન હોત. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષીને કોઈ ઈજા પહોંચી નથી અને સાક્ષીએ પોતે જ જણાવ્યું છે કે પોતાના પરિવારજનોને મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલ લઈ જવામાં આવ્યા હતા તેની જાણ તેને એક અઠવાડિયા સુધી નહોતી. આમ, આ સાક્ષીનું વર્તન અસ્વાભાવિક છે અને સમજી–વિચારીને વર્તનાર વ્યક્તિનું નથી. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે રાત્રે ૧૧:૩૦ વાગ્યે શેખ મહોલ્લામાં આવેલી ટોળી પોલીસ રાત્રે ૦૨:૩૦ વાગ્યે આવી ત્યાં સુધી ત્યાં જ રહી હતી અને પોલીસ આવતા જ ટોળીના લોકો ત્યાંથી જતા રહ્યા હતા. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે જો તે વિશાળ ટોળું હતું અને ઘરોને લૂંટફાટ કરી આગ લગાવી રહ્યું હતું, તો સ્પષ્ટ છે કે ટોળું ત્યાં મુસ્લિમ સમુદાયના લોકો પર હુમલો કરી તેમને ઈજા પહોંચાડવા અને મારી નાખવા આવ્યું હતું; એવા સંજોગોમાં, બે કલાકથી વધુના સમયગાળા દરમિયાન કોઈ પણ જીવતો બચ્યો હોત નહીં, પરંતુ આવું કશું બન્યું નથી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે શેખ મહોલ્લામાં હાજર હોવાનું અને આંગણામાં કે

ઘરની અંદર કે જિપની પાછળ કે નાળી પાસે કે દિવાલ સામે છુપાયેલા હોવાનું દાવો કરનાર આ સાક્ષી સહિત અન્ય કોઈપણ વ્યક્તિ, ટોળામાંના વ્યક્તિઓએ ધારણ કરેલાં કહેવાતા હથિયારોના ઘાતક પ્રહારોમાંથી જીવતો બચી શક્યો હોત નહીં, તો જીવનને જોખમમાં મૂકે એવી ઈજાઓ વિના બચી રહેવાનો તો પ્રશ્ન જ નહોતો. બીજી તરફ, રેકોર્ડ પર એવો કોઈ પુરાવો નથી કે ટોળીના વ્યક્તિઓએ, નામિત હોય કે અનામત, સમગ્ર ઘટનાકાળ દરમિયાન કોઈપણ હથિયાર વડે કોઈને પણ કોઈ ઈજા પહોંચાડી હોય. હકીકતમાં, આ તેવો મામલો છે જેમાં કોઈપણ આરોપી દ્વારા કોઈપણ સમયે તલવાર, પાઈપ, લાકડી, ધારી વગેરે જેવા કોઈ ઘાતક હથિયારનો એક પણ વખત કોઈ ભોગ પર હુમલો કરવા ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો નથી અને ઈજાગ્રસ્તોને થયેલી તમામ ઈજાઓ તો દાઝની ઈજાઓ છે અથવા પથ્થરની ઈજાઓ છે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ઈજાગ્રસ્તોને થયેલી ઈજાઓ એવી છે કે જે અન્ય કોઈ સ્થળે અથવા ફરિયાદ પક્ષે રજૂ કરેલાથી જુદી રીતે થઈ શકતી હતી. આમ, આ સાક્ષીનું પુરાવું માત્ર વિરોધાભાસી જ નથી, પરંતુ વિશ્વસનીય પણ નથી.

૫૬.૫ દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીને અન્ય કેટલાક સાક્ષીઓની જેમ ખેતર તરફ ભાગી જવા માટે પૂરતો સમય હતો, પરંતુ આ સાક્ષીએ, જો કે તે દિવ્યાંગ છે, બબાભિયાના ઘરના ટીનશીટથી ઢંકાયેલા ભાગ નીચે છુપાવવા માટે પ્રવેશદ્વાર તરફ આવવાનું પસંદ કર્યું. વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા મુજબ, આ સાક્ષીની આ વાત વિશ્વસનીય નથી. ઉપરાંત, તેનું ઘર પાકું બનેલું હતું, જેમાં મહોલ્લાના ચાલીસ લોકો, જેમાં તેના પોતાના પરિવારજનો પણ સામેલ હતા,

આશ્રય લેવા માટે આવ્યા હતા. તેવી પરિસ્થિતિમાં, એ માનવું મુશ્કેલ છે કે તે બબામિયાના ઘેર જવાનું પસંદ કરશે, જ્યાં દરવાજો બંધ હતો, અને માત્ર ટીનશીટથી ઢંકાયેલા કાચા બાંધકામ નીચે જ રહેવાનું પસંદ કરશે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે બચાવ પક્ષની આવૃત્તિ મુજબ, ઘટનાથી ત્રણ દિવસ પૂર્વે બબામિયાનું કુટુંબ તેના પુત્રના લગ્ન પ્રસંગે ગામની બહાર હતું, અને આ સાક્ષી પણ બચાવ પક્ષ દ્વારા સૂચવ્યા મુજબ લગ્નમાં હાજરી આપવા તેમના સાથે ગયો હતો; આ વાત સાક્ષીએ નકારી છે, પરંતુ બચાવ પક્ષ દ્વારા મૂકવામાં આવેલી આવૃત્તિ અદાલતમાં સાક્ષીએ રજૂ કરેલી આવૃત્તિ કરતાં વધુ સંભાવ્ય છે. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે તેના કુટુંબના ચાર સભ્યોનું ઘટનામાં મૃત્યુ થયું હોવા છતાં, આ સાક્ષીએ ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ સુધી મૌન રાખવાનું પસંદ કર્યું અને તેણે ન તો ઘટનાના સમયે તેણે શું જોયું હતું તે ખુલાસ્યું, ન તો ઘટનામાં મૃત્યુ પામેલા પોતાના પરિવારજનો વિશે કોઈ પૂછપરછ કરી. તેથી, આ સાક્ષી વિશ્વસનીય સાક્ષી નથી અને તેના નિવેદન પર કોઈ આધાર રાખી શકાય નહીં.

૫૬.૬ એ પણ દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ એવું કહ્યું હતું કે તે બબામિયાને બાળપણથી ઓળખતો હતો અને તેના ઘરમાં તેણે આશરો લીધો હતો, તેમ છતાં તેણે બબામિયાના પુત્રોના કે પુત્રવધૂઓના નામો બાબતે અજાણપણું વ્યક્ત કર્યું છે. આમ, એક બાજુ સાક્ષીને પોતાના બાળપણથી ઓળખતા નજીકના પડોશીના પરિવારજનોના નામ પણ ખબર નથી, જ્યારે બીજી બાજુ તે પટેલોના નામ આપે છે, જેમને તેણે કહ્યું હતું કે તે તાકીદ અને હડબડીના વાતાવરણમાં જોયા

હતા, જે સ્પષ્ટ કરે છે કે સાક્ષીએ અદાલત સમક્ષ શપથપત્ર પર સાચો હિસાબ આપ્યો નથી, પરંતુ શીખવાડેલો હિસાબ આપ્યો છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે વિશેષ તપાસ દળ દ્વારા આ સાક્ષીનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું હોવા છતાં, તેણે એટલું સુધી કહ્યું છે કે તેનું નિવેદન વિશેષ તપાસ દળ દ્વારા નોંધવામાં આવ્યું જ નહોતું. તેથી, સાક્ષી અદાલતથી કંઈક છુપાવવા ઈચ્છે છે, જેના કારણે તેણે રેકોર્ડની વિરુદ્ધ જ પુરાવો આપ્યો છે. તેથી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ ત્રણ આરોપીઓનાં નામ લીધાં છે અને તેમને હથિયાર/વસ્તુઓ ફાળવ્યાં છે તથા તેમની ઉપર વિશિષ્ટ ભૂમિકાઓ પણ આરોપિત કરી છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેમની ઓળખ કરી શક્યો નથી. ત્રણ આરોપીઓમાંથી, સાક્ષીએ ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં બેના નામ લીધાં નહોતાં; તેથી નિર્દોષ વ્યક્તિઓને ખોટી રીતે ફસાવવાની વૃત્તિ ધરાવતા આવા સાક્ષીની સાક્ષી પર આધાર રાખવો જોખમી રહેશે. તપાસ અધિકારીની સાક્ષી દ્વારા એ પણ સાબિત કરવામાં આવ્યું હતું કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના સાંજે ૭:૦૦ થી ૭:૩૦ દરમ્યાન કેબિનોને આગ લગાવવામાં આવી હતી તથા ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રાત્રે ૯:૩૦ વાગ્યે શેખ મહોલ્લાના પ્રવેશદ્વાર પાસે બે કેબિનોને આગ લગાવવામાં આવી હતી, તે બાબતો તેણે પોતાના ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં કહી નહોતી.

<u>વિશ્લેષણ :</u>

૫૬.૭ જે ઘટના દરમ્યાન અઢારાવીસ વ્યક્તિઓ સળગી જવાથી મૃત્યુ પામ્યા અને અન્ય કેટલાક ઘાયલ થયા, તે આ સાક્ષીના ઘરમાં બની હતી. સાક્ષીની સાક્ષી

પરથી જણાય છે કે ઘટનાના સમયે તેનો એક જ પગ હતો, કારણ કે બીજો પગ કાપી નાખવામાં આવ્યો હતો, અને ઘટનાના પછી તેનો બીજો પગ પણ કાપી નાખવો જરૂરી બન્યો હતો. આ સાક્ષીએ ઘટનામાં પોતાની પત્ની શકરબીબી તથા તેના બે પુત્રો મહમ્મદ ઈરફાન અને મહમ્મદ સુલતાનને ગુમાવ્યા છે. આ સાક્ષી સરદારપુરા રહેવાસી છે અને તેની અપંગતાને કારણે તે માત્ર મહોલ્લામાં જ ફરતો રહેતો, સામાન્ય રીતે બહાર જતો નહોતો. સાક્ષીની અપંગતાને ધ્યાનમાં લેતાં, ઘટનાના સમયે શેખ મહોલ્લામાં તેની હાજરી અંગે અવિશ્વાસ કરવાનો કોઈ આધાર નથી. આ સાક્ષીએ વર્ણવેલ ઘટનાઓનો ક્રમ અન્ય સાક્ષીઓએ જણાવેલા ક્રમથી થોડો અલગ છે, કારણ કે તે ૯:૩૦ વાગ્યાની એવી ઘટનાનો ઉલ્લેખ કરે છે જ્યારે ગલ્લાઓ સળગાવવામાં આવ્યા હતા અને પોલીસ આવી હતી અને ટોળું વિખેરાઈ ગયું હતું અને શાંતિ સ્થાપિત થઈ હતી, અને પછી કહે છે કે ત્યારબાદ ં. અચાનક ૧૧:૩૦ વાગ્યે ટોળું ફરી આવ્યું અને પથ્થરમારો તથા ઘરો સળગાવવાનું શરૂ કર્યું, અને ૧૧:૩૦ વાગ્યે પોલીસનું વાહન આવ્યું અને ચાલ્યું ગયું, ત્યારબાદ ં. ટોળાના સભ્યોએ ઘરો સળગાવવાનું શરૂ કર્યું અને સૌથી પહેલાં મનુભાઈના ઘર પર આગ લગાવી અને ત્યારબાદ ં. તે લાઈનમાં આવેલા ઘરો સળગાવવા લાગ્યા. તેથી આ સાક્ષીની સાક્ષી અને અન્ય સાક્ષીઓ દ્વારા આપવામાં આવેલા વર્ણન વચ્ચે કંઈક વિસંગતિ છે, કારણ કે તેમણે જણાવ્યું છે કે ૯:૩૦ની ઘટનામાં પોલીસ માત્ર એક જ વાર આવી હતી. તેમ છતાં, આ અદાલતના મત મુજબ, આવી વિસંગતિને વિશેષ મહત્ત્વ આપી શકાય તેમ નથી, કારણ કે ઘટનાથી લઈને આ સાક્ષીની સાક્ષી નોંધાવા સુધીના સમયાંતરને ધ્યાનમાં લેતાં, સાક્ષીઓની સાક્ષીઓમાં નાનીમોટી

વિસંગતિઓ હોવી સ્વાભાવિક છે. સાક્ષીએ અંબારામ કપૂરને હાથમાં ધારી સાથે, પશાભાઈ મોહનભાઈને હાથમાં કેરોસિનની ડબ્બી સાથે, અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈને હાથમાં કેરોસિનની ડબ્બી સાથે, પ્રહલાદભાઈ જાગાભાઈ, અશ્વિનભાઈ જાગાભાઈ, સુરેશભાઈ રણછોડભાઈ એમ ત્રણેયને ટોળામાં સળગતા ચીથરાં સાથે નામથી ઓળખાવ્યા છે. તેણે નિવેદન આપ્યું છે કે તેઓ સળગતા ચીથરાં લઈને તેના ઘર તરફ આવી રહ્યા હતા અને ટોળામાંથી છ વ્યક્તિઓએ દરવાજાને લાતો મારવાનું શરૂ કર્યું હતું અને "તેમને મારી નાખો, કાપી નાખો, સળગાવી નાખો" એમ બૂમો પાડી રહ્યા હતા, અને તેમનાં માણસો મદદ માટે ચીસો પાડી રહ્યા હતા, જે તે સાંભળી શકતો હતો. તે બાબાભાઈના ઘરના ચાદરિયાં નીચે છુપાયો હતો. [નોંધનીય છે કે બાબાભાઈના ઘરમાં ચાદરિયાંની છતવાળી ઢંકાયેલો વરાંડો છે અને સાક્ષીનો અર્થ એ છે કે તે ત્યાં ચાદરિયાં નીચે છુપાયો હતો]. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે પટેલો તેની છત પર ચઢી ગયા હતા અને તેને તોડવાનું શરૂ કર્યું હતું તથા રાજેશ પુંજા મોટો હથોડો લઈને છત તોડી રહ્યો હતો. લોકો ચીથરાં ફેંકીને આગ લગાવતા રહ્યા હતા અને ત્યારબાદ ં. પોલીસ આવી હતી અને પટેલ કચ્છરાભાઈ ત્રિભોવનદાસે "ભારત માતા કી જય" કહ્યું હતું તથા પોલીસનું વાહન આવતાં તેઓ ચાલ્યા ગયા હતા. ઘટનાના પછી પોલીસ તેને સવાળા લઈ ગઈ હતી. તેણે અદાલતમાં કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, અશ્વિનભાઈ જાગાભાઈ, પ્રહલાદભાઈ જાગાભાઈ, અંબારામ કપૂર અને અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈની ઓળખ કરી છે, પરંતુ તેણે કહ્યું છે કે તે રાજેશ પુંજા અને પશાભાઈ મોહનભાઈને ઓળખી શકતો નથી, જોકે બંને અદાલતમાં હાજર હતા. એવું પણ જણાય છે કે સાક્ષીએ સુરેશભાઈ રણછોડભાઈની ઓળખ કરી નથી.

ઘટનાના સમયે તે ક્યાં હતો તે બાબતે સાક્ષીની વિસ્તૃત જુબાની ી કરાઈ છે અને તેણે પોતાના એ જ વર્ણન પર અડગ રહીને જણાવ્યું છે કે તે બાબામિયા મોટામિયાનાં ઘરના વરાંડામાં હતો, જે તેના ઘરથી આશરે દસ ફૂટ દૂર છે. ઘટનાસ્થળના વિડિયો રેકોર્ડિંગ તથા ઘટનાસ્થળના નકશાના પરિચિન્તન પરથી જણાય છે કે પટેલોના ઘરોની પાછળની બાજુએ, મહેમૂદમિયાનાં ઘર પછી એક ખુલ્લો પ્લોટ છે, ત્યારબાદ ં. પ્રથમ શેરુમિયા રસુલમિયાનું ઘર, પછી ભીખુમિયા કાલુમિયાનું ઘર અને ત્રીજું ઘર બાબામિયાનું છે. આ ઘરમાં ઢંકાયેલો વરાંડો છે, જેના બંને બાજુ તથા આગળ પણ, માત્ર ખુલ્લા પ્રવેશદ્વાર સિવાય, પૂર્ણ ઊંચાઈવાળી દીવાલો છે અને ચાદરિયાંની છત છે, તથા ટોળા દ્વારા કોઈ નુકસાન કરવામાં આવ્યું નથી; તેથી ઘટનાસ્થળના વિડિયો રેકોર્ડિંગમાં સાક્ષીના નિવેદનને આધાર મળે છે, જે તે જ્યાં છુપાયો હતો તે સ્થાનનું તેનું વર્ણન સાચું હોવાનું દર્શાવે છે. આ રીતે, બાબામિયાનાં ઘરના ચાદરિયાં નીચે તે છુપાયો હતો એવી આ સાક્ષીની વાત વિશ્વસનીય જણાય છે, કારણ કે આ ઘર તેના ઘરથી બહુ નજીક આવેલું છે અને ટોળાએ આ ઘરમાં તોડફોડ કરી હોય તેમ દેખાતું નથી; તેથી ઘટનાના મોડા સમયે કોઈએ તેને જોયો હોવાનું પણ જણાતું નથી. તેની ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ની પૂર્વવર્તી નિવેદન અંગે વિસંગતિ ઉપસ્થિત કરવાનો પ્રયાસ કરવામા આવ્યો છે, જેમાં એવું જણાવ્યું હતું કે તે ડર અને ચિંતાથી, બાબામિયા મોટામિયાનું ઘર તેમના ઘરની બાજુમાં આવેલું હોવાથી અને તેમાં ચાદરિયાં હોવાથી, તે ચાદરિયાંમાં છુપાયો હતો. આ વિસંગતિ માત્ર "તે ચાદરિયાંમાં છુપાયો હતો" આ શમુદ્દા નં. ોમાં સીમિત છે. આ અદાલતના મત અનુસાર, અદાલતમાં જણાવેલી વાત અને પૂર્વ નિવેદન વચ્ચે

કોઈ વાસ્તવિક વિસંગતિ નથી; એ જ વાત માત્ર જુદી રીતે વ્યક્ત કરવામાં આવી હોય એવું જણાય છે. તેથી સાક્ષી ઘટનાને જ્યાંથી જોઈ હતી તે સ્થળ અંગે સતત રહ્યો છે અને તે સ્થળની ભૂગોળને ધ્યાનમાં લેતાં, તે સમગ્ર ઘટનાનો સાક્ષી બની શક્યો હોત. આ સાક્ષીની સાક્ષી વિશ્વસનીય અને ભરોસાપાત્ર હોવાથી, તેના પર આધાર રાખી શકાય.

૫૭. ફ.ફ.પ.સા. –૭૮ બસીરાબીબી બચુમિયા શેખની આંક–૬૪૨ ખાતે તપાસ કરવામાં આવી છે. તેણીએ નિવેદન આપ્યું છે કે તે સરદારપુરા ી વતની છે અને સરદારપુરા ા શેખ મહોલ્લામાં રહેતી હતી. તેમના પતિનું નામ બચુમિયા નથુમિયા છે. તેમને ત્રણ સંતાન છે, જેમાં મોટો પુત્ર મૈયુદ્દીનમિયા બચુમિયા, તેનાથી નાનો નાઝિરમિયા બચુમિયા અને સૌથી નાનો ઇલ્યાસમિયા બચુમિયા છે. તેમના પતિ બોર ચલાવતા હતા તથા ખેતીનું કામ પણ કરતા હતા. તેઓ જયંતિભાઈ અમબરામના બોર પર કામ કરતા હતા. તેમનું પિતૃગૃહ પણ સરદારપુરા ા શેખ મહોલ્લામાં જ હતું. ઘટનામાં તેમના પતિ બચુમિયા નથુમિયા, મોતીભાઇ અબ્બાસમિયા કેશરમિયા, ભાભી રુક્સાનાબીબી અબ્બાસમિયા, નાની ભાભી મુમતાજ મકબુલમિયા, ભત્રીજી સેહેરાબીબી અબ્બાસમિયા અને ભત્રીજા ફિરોઝમિયા મકબુલમિયાનું મૃત્યુ થયું હતું. ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગોધરામાં ટ્રેન સળગાવી દેવામાં આવી હતી. ૨૮ના રોજ ગુજરાત બંધનું આહ્વાન હતું. ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ભારત બંધનું આહ્વાન હતું. ૨૮ની સાંજે જયંતિભાઈ અમબરામભાઈ આવ્યા હતા અને તેમના ઘરમાંથી તેમના પતિ પાસેથી બોરની હિસાબી નોંધપોથી

લઈ ગયા હતા. ૧ તારીખે સાંજે ૫ વાગ્યે તે ડાહ્યા ાભાઈ વણાભાઈની દુકાન પરથી ચણાનો લોટ ખરીદવા ગઈ હતી. ડાહ્યા ાભાઈ વણાભાઈએ તેણીને લોટનો શો ઉપયોગ કરશે તેમ પૂછ્યું હતું અને તેણીએ તેમને જણાવ્યું હતું કે તે ભજીયા બનાવવા ઈચ્છે છે. ડાહ્યા ાભાઈ વણાભાઈએ તેણીને કહ્યું હતું કે આજે છેલ્લો દિવસ છે, ભજીયા ખાઈ લે, કાલે જીવતાં રહીશું તો ખાશું. એ જ દિવસે રાત્રે ૯ઃ૩૦ વાગ્યે પાટીદારની ટોળકી મહાદેવ તરફથી આવી હતી અને "મિયાઓને મારી નાખો, કાપી નાખો, એકપણ જીવતો ન રહે" એમ બૂમો પાડતી હતી તથા શેખ મહોલ્લાના ખૂણે આવેલી ત્રણ ઝૂંપડીઓમાં તોડફોડ કરી અને આગ લગાવી હતી. ત્યારબાદ ં. પોલીસ આવી અને ટોળકી વિખેરાઈ ગઈ હતી. થોડા સમય મુદ્દા નં. ટોળકી ફરી આવી અને પથ્થરમારો શરૂ કર્યો હતો. તેમણે ઘરોમાં આગ લગાવવાનું અને લૂંટફાટ શરૂ કરી હતી. મનુભાઈ પેઈન્ટરનું ઘર સળગાવી દેવામાં આવ્યું હતું. ત્યારબાદ ં. અકબરમિયા નથુમિયાનું ઘર સળગાવી દેવામાં આવ્યું હતું. ત્યારપછી બચુમિયા નથુમિયાનું ત્રીજું ઘર સળગાવી દેવામાં આવ્યું હતું. સળગાવવાનું ચોથું ઘર ઈકબાલ રસુલમિયાનું હતું. ઘરો સળગાવતા–સળગાવતા તેઓ અંદર આવી ગયા હતા. તે સમયે તેમના પતિને પથ્થરો વાગ્યા હતા. તેણીએ આ લોકોને પોતાની આંખે જોયા હતા અને ડરી જતાં, જીવ બચાવવાના હેતુથી, તેઓ એટલે કે તેણી, તેમના પતિ, તેમના ભાઈ, ભાભી, નાની ભાભી, ભત્રીજી તથા તેમના ત્રણ પુત્રો મહેમૂદમિયા હુસૈનમિયાનાં ઘરમાં અંદર ગયા હતા. ટોળકીના લોકોએ મહેમૂદમિયાનું ઘર ઘેરી લીધું હતું. તેમણે બારી તોડી હતી અને અંદરથી તેણીએ જોયું હતું કે તેઓ કેરોસિન, પેટ્રોલ ઢાળી રહ્યા હતા અને સળગતા ચીથરા ફેંક્યા હતા. તેણીએ રાજેશભાઈ પુનાભાઈ,

પશાભાઈ મોહનભાઈ, ડાહ્યા◌ાભાઈ વણાભાઈ, બાબુભાઈ વણાભાઈ, કનુભાઈ રેવાભાઈ, જયંતિભાઈ અમબરામ, મંગાભાઈ મથુરભાઈ, જયંતિભાઈ મંગાભાઈ, કાંતિભાઈ પરભુદાસભાઈ, કચરાભાઈ ત્રિભોવનભાઈ અને બાબુભાઈ કાનજીભાઈને પોતાની આંખે જોયા હતા. તેમની ભીડ બૂમો અને ચીસો પાડી રહી હતી. 'બચાવો બચાવો'ની ચીસો સંભળાતી હતી. તેઓ સૌએ હાથ જોડ્યા હતા અને તેમને "ભાઈ સાહેબ, કૃપા કરીને અમને બચાવો" એમ પણ કહ્યું હતું, પરંતુ તે લોકોએ પોતાની ઇચ્છા મુજબનું કરી અને ચાલ્યા ગયા હતા. ત્યારબાદ ◌ં. પોલીસ આવી હતી. કચરાભાઈ ત્રિભોવનભાઈએ બૂમ પાડી હતી કે એકપણ જીવતો ન રહે. ત્યારબાદ ◌ં. , સળગાવીને, બધા ચાલ્યા ગયા હતા અને બધું પૂરું થયા પછી કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસે "જય ભારત કી જય" કહ્યું હતું અને ત્યારબાદ ◌ં. પોલીસ આવી હતી. પોલીસે બૂમ પાડી હતી કે જે જીવતાં છે તેઓ બહાર આવી જાઓ અને તેઓ પોલીસ છે, જેના પગલે તેઓ બહાર આવ્યા હતા. બહાર આવ્યા પછી તેણીએ જોયું હતું કે તેમના મોતીભાઇ અબ્બાસમિયા કેશરમિયા, ભાભી રુક્સાનાબીબી અબ્બાસમિયા, ભાભી મુમતાજબીબી મકબુલમિયા, ભત્રીજી સેહેરાબીબી અબ્બાસમિયા અને તેમના પતિનું મૃત્યુ થયું હતું. ત્યારબાદ ◌ં. પોલીસ આવી અને તેમને બોક્સમાં લઈ ગઈ હતી. મહેસાણામાં તેમને સારવાર આપવામાં આવી હતી. તેમના બંને પગ અને ચહેરા પર દાઝવાના ઘા થયા હતા. તેમના નાના પુત્ર ઇલ્યાસને પણ ડાબા કાન અને ડાબા પગ પર દાઝવાના ઘા થયા હતા. મહેસાણાથી તેમને પોલીસ વાહનમાં ઇલોલ લઈ જવાયા હતા. ઇલોલ ખાતે તેઓ પોતાની ભત્રીજી સાથે ઇદ્દત માટે રહી હતી અને એક મહિનો તથા દસ દિવસ મુદ્દા નં. તે

પાનપુર પાટિયા ગઈ હતી. પાનપુર પાટિયા ખાતે તેમનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું હતું, ત્યારબાદ ં. તે સાતનગર આવી હતી જ્યાં તેમનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું હતું. એસ.આઈ.ટી.ના લોકોએ તેમનું નિવેદન ત્રણ વખત નોંધ્યું હતું. સાક્ષીએ કહ્યું છે કે તે ટોળકીના લોકોને ઓળખી શકે છે અને તેણે કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, જયંતિભાઈ મંગાભાઈ, ડાહ્યા ાભાઈ વણાભાઈ, મંગલભાઈ મથુરભાઈ, બાબુભાઈ વણાભાઈ, જયંતિભાઈ અમબરામ, કનુભાઈ રેવાભાઈ અને રાજેશભાઈ પુનાભાઈને ઓળખ્યા છે.

૫૭.૧ પોતાની જુબાનીમાં, એવો હકીકતી ઉલ્લેખ બહાર આવ્યો છે કે પોતાની અગાઉની નિવેદનમાં તેણે આ પ્રમાણે જણાવ્યું નથી કે જયંતિભાઈ અમ્બારામ તેના પતિ પાસેથી બોરની હિસાબી પુસ્તકો લઈ જવા માટે આવ્યા હતા. તારીખ ૧૭મી એપ્રિલ, ૨૦૦૨ અને ૧૧મી જૂન, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનોમાં તેણે ભજીયા બનાવવાની ઘટનાનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી. વિરોધાભાસના સ્વરૂપની એક ચૂક્તિ બહાર આવી છે કે તારીખ ૧૭મી એપ્રિલ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે રાજેશભાઈ પુનાભાઈ, પાશાભાઈ મોહનભાઈ, દયાભાઈ વણાભાઈ, બાબુભાઈ વણાભાઈ, કાનુભાઈ રેવાભાઈ, મંગાભાઈ મથુરભાઈ, કંતિભાઈ પ્રભુદાસ અને બાબુભાઈ કાનજીભાઈના નામ લીધા નથી. પોતાની જુબાનીમાં સાક્ષીએ એ સૂચનનો ઇનકાર કર્યો છે કે તેમણે મેમૂડમિયાના ઘરના અંદરથી બન્ને દરવાજા અને બારીઓ બંધ કરી દીધાં હતાં, અને વધુમાં જણાવ્યું છે કે મૈયુદ્દીન તેની સાથે હતો તથા નઝીર, ઇલ્યાસ અને તેનો પતિ પણ તેની સાથે હતા, અને તેઓ ઘરના આગળના ભાગે હતા અને

બારી ખુલ્લી હતી. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે બારીનો કયો ભાગ તૂટી ગયો હતો તે તેને યાદ નથી અને તેણે જણાવ્યું હતું કે પાછળના ભાગની બારી તૂટી ગઈ હતી. તેણે એ સૂચનનો ઇનકાર કર્યો છે કે ટોળાના સભ્યો બારીમાંથી સળગતા ચીથરા, પેટ્રોલ અને કેરોસીન ફેંકી રહ્યા હતા, એવું તેણીએ ખોટી રીતે સાક્ષી આપ્યું હતું. તેણીએ સ્વીકાર્યું છે કે તેનું ઘર મહોલ્લાનું પહેલું ઘર છે અને તે સંપૂર્ણપણે બળી ગયું છે. એવી ચૂક્તિ બહાર આવી છે કે પોતાની અગાઉની તારીખ ૧૭મી એપ્રિલ, ૨૦૦૨, ૨૨મી મે, ૨૦૦૮ અને ૧૧મી જૂન, ૨૦૦૮ની નિવેદનોમાં તેણે આ પ્રમાણે જણાવ્યું નથી કે ઇલોલ ખાતે તેણી ઈદ્ધતના હેતુથી પોતાની ભત્રીજીના ઘરે રહી હતી અને એક મહિનો અને દસ દિવસ મુદ્દા નં. પાનપુર પાટિયા ગઈ હતી. તેણીએ એ વાતનો ઇનકાર કર્યો છે કે તેનું નિવેદન મોડેથી નોંધવામાં આવ્યું હોવાથી, સ્પષ્ટીકરણ આપવા માટે તેણે ઉપરોક્ત હકીકત જણાવી હતી.

૫૭.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૯૧ મહેન્દ્રસિંહ લાલસિંહ રાઠોડ, જે સંબંધિત સમયે વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશનમાં પી.એસ.આઈ. તરીકે ફરજ બજાવતા હતા, તેમને પુનઃ પૂછપરછમાં લેવામાં આવ્યા, ત્યારે તેમણે જણાવ્યું હતું કે તેમણે અન્યોમાંથી બસીરાબીબી બછુમિયા શેખનું નિવેદન નોંધ્યું હતું. આ સાક્ષીની પરખ–પરીક્ષણમાં એક વિસંગતિ સાબિત થઈ છે, એટલે કે બસીરાબીબીયે પોતાના ૧૭ એપ્રિલ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં એવું જણાવ્યું નહોતું કે જયંતિભાઈ અંબારામે ૨૮મીની સાંજે તેમના ઘેર તેમના પતિ પાસેથી બોરવેલની હિસાબી બહીઓ લઈ ગઈ હતી. વધુ એક વિસંગતિ આ અસરથી સાબિત થાય છે કે બસીરાબીબીયે પોતાના ઉપરોક્ત

નિવેદનમાં ડાહ્યા ાભાઈ વણાભાઈ પાસેથી ચણાનો લોટ ખરીદવા જવાની ઘટનાનો કોઈ ઉલ્લેખ કર્યો નહોતો, તથા તેમણે તેને શું કરવા માટે લોટ જોઈએ છે તેમ પૂછ્યું હતું; તેણીએ તેને જણાવ્યું હતું કે ભજીયા બનાવવા માટે, ત્યારે તેણે તેણીને કહ્યું હતું કે આજે તેમનો છેલ્લો દિવસ છે, તેઓ ભજીયા ખાઈ શકે, આવતી કાલે જો જીવિત રહેશે તો ખાશે. વધુ એક વિસંગતિ બહાર આવે છે કે બસીરાબીબીયે પોતાના ૧૭ એપ્રિલ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં મેમુદમિયાના ઘરની બારી તૂટી હોવાનો ઉલ્લેખ પણ કર્યો નહોતો, અને રાજેશભાઈ પુંજબાઈ, પાશાભાઈ મોહનભાઈ, ડાહ્યા ાભાઈ વણાભાઈ, બાબુભાઈ વણાભાઈ, કનુભાઈ રેવાભાઈ, મંગાભાઈ માથુરભાઈ, કાંતિભાઈ પ્રભુદાસ તથા બાબુભાઈ કંજિભાઈનાં નામ પણ લીધાં નહોતાં. એક વધુ વિસંગતિ સાબિત કરવામાં આવી છે કે બસીરાબીબીયે પોતાના ઉપરોક્ત નિવેદનમાં કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસે બધાએ જીવતા ન રહેવું જોઈએ તેમ બૂમ પાડી હતી, એવી કોઈ વાત કરી નહોતી.

૫૭.૩ અપીલકર્તા/આરોપીઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલ શ્રી વાય. એસ. લાખાણીએ રજૂઆત કરી હતી કે આ સાક્ષીએ બે વાર્તાઓ રચી છે. પ્રથમ, કે જયંતિભાઈ અંબારામે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ બોરવેલની ખાતાવહી તેના પતિ પાસેથી લીધી હતી, જે હકીકત તેણીએ પ્રથમ વખત અદાલત સમક્ષ જણાવી છે, કારણ કે ૧૭ એપ્રિલ, ૨૦૦૨, ૨૨ મે, ૨૦૦૮ અથવા ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ના તેના કોઈપણ નિવેદનમાં તેણે તે ઘટનાનો કોઈ ઉલ્લેખ કર્યો ન હતો; અને બીજું, કે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સાંજે ૫:૦૦ વાગ્યે તે દહીંભાઈ વણાભાઈની દુકાને ચણાનો

લોટ (બેસન) ખરીદવા ગઈ હતી, અને દહીંભાઈએ તેણીને પૂછ્યું કે તે તેનું શું કરશે, ત્યારે તેણીએ ઉત્તર આપ્યો કે તે "ભજીયા" બનાવશે. ત્યારબાદ ં. દહીંભાઈએ તેણીને કહ્યું કે આજે "ભજીયા" ખાઈ લો અને આવતીકાલે તેઓ તે ખાઈ શકશે નહીં, કારણ કે તેઓ જીવતા નહીં હોય, જે હકીકત તેણીએ ૧૭ એપ્રિલ, ૨૦૦૨ અને ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનોમાં જણાવી નથી. ધ્યાન દોરવામાં આવે છે કે આ હકીકત ફરિયાદી પક્ષના (ફ.પ.સા. ૪૮) ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષના સોગંદનામામાં ઉલ્લેખિત છે, જે સ્પષ્ટપણે કોઈ કાયદાકીય દિમાગ દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું અને તે હકીકતને ટેકો આપવા તથા એ દર્શાવવા કે ઘટનાની કડીઓ પૂર્વનિયોજિત અને પૂર્વષડયંત્રિત હતી, આ શમુદ્દા નં. ો બસિરાબીબીના મોઢામાં મૂકવામાં આવ્યા છે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ બંને વાર્તાઓ ગઢેલી છે અને સાક્ષીઓ વર્ષો પછી પ્રથમ વખત આવી રચિત વાર્તાઓ રજૂ કરી રહ્યા છે તે જ હકીકત અનિવાર્ય નિષ્કર્ષ તરફ દોરી જાય છે કે તેમને ખાસ આ બાબતે પાઠ ભણાવવામાં આવ્યો હતો કે તેઓ અદાલત સમક્ષ શું બોલવાનું છે, દંતે તેમના મોડાં પૂર્વકલ્પિત નિવેદનોની રેખામાં, દંતે પ્રથમ વખત અદાલત સમક્ષ. વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા મુજબ, આ એક જ કારણે આવા સાક્ષીઓની સાક્ષી અવિશ્વસનીય અને અણભરોસાપાત્ર ગણાવીને નામંજૂર કરવી જોઈએ.

૫૭.૪ વિદ્વાન વકીલે વધુમાં રજૂ કર્યું કે સાક્ષીએ દાવો કર્યો છે કે તેણી પોતે, તેનો પતિ અને તેના ત્રણ પુત્રો, અન્ય કુટુંબીજનો સાથે, મહેમૂડમીયાના ઘરમાં હતા, અને આ ઘટનામાં તેના પરિવારના પાંચ વ્યક્તિઓનું મૃત્યુ થયું છે. રજૂઆત કરવામાં

આવી કે સાક્ષીનું એવું કહેવું કે તે તેના ત્રણ બાળકો સાથે ઘરની અંદર હતી, વિશ્વસનીય નથી, કારણ કે હકીકતી પરિસ્થિતિ અને રૂમની અંદર મૃત્યુ પામેલા સૌને થયેલી દાઝ તથા શ્વાસરૂંધનથી થયેલી ઈજાઓના સ્વરૂપને ધ્યાનમાં લેતાં, આ શક્ય નથી કે આ સાક્ષી પોતાના ત્રણ નાબાલગ બાળકો સાથે જીવતી બહાર આવી હોત અથવા તેમને ગંભીર ઈજાઓ થયા વિના બહાર આવી હોત; સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેના પુત્ર ઈલ્યાસને ડાબા કાન અને ડાબા પગ પર દાઝ લાગી હતી; જોકે, ઈલ્યાસની મહેસાણા હોસ્પિટલમાં સારવાર કરવામાં આવી હતી તે બાબતના તેના નિવેદનના સમર્થનમાં કોઈ તબીબી પ્રમાણપત્ર રજૂ કરવામાં આવ્યું નથી; સાક્ષીએ એ પણ જણાવ્યું નથી કે તેના અન્ય બે પુત્રો મૈયુદ્દીન અને નઝીરનું શું થયું હતું અને તેમને કોઈ ઈજા થઈ હતી કે નહીં તે દર્શાવવા રેકોર્ડ પર કંઈ રજૂ કરવામાં આવ્યું નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી કે પ્રથમ જાણકારી આપનારના વર્ણન મુજબ, રૂમમાં મૃત્યુ પામેલા અઠ્ઠાવીસ વ્યક્તિઓ સાથે, ગંભીર ઈજા પામેલા ત્રણ અન્ય વ્યક્તિઓને પણ બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા, અને એ સૌનું પણ મુદ્દા નં. માં મૃત્યુ થયું હતું. તેથી, બંધ રૂમની અંદર રહેલા લોકોએ એક કલાકથી વધુ અથવા બે કલાક સુધી જે ગૂંગળામણ સહન કરવી પડી હોવી જોઈએ તેની પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં લેતાં, આ સાક્ષી દ્વારા આપવામાં આવેલ વર્ણન વિશ્વસનીય નથી.

૫૭.૫ વધુમાં રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીને કેટલાક દાઝવાના ઘા લાગ્યા હતા, જે ગંભીર કે જીવલેણ નથી, અને એ કે સાક્ષીએ એ જ દિવસે સાંજે ૬:૩૦ કલાકે તબીબી સલાહ વિરુદ્ધ હોસ્પિટલમાંથી પોતાને રજા અપાવી દીધી

હતી, તથા તેની કોઈ શ્વસનજન્ય ઈજા થઈ હોવાનું પણ જણાયું નથી. તેથી, રેકોર્ડ પર આવેલી સાક્ષ્યના પ્રકાશમાં, જેના પરથી જણાય છે કે શેખ મહોલ્લામાં અનેક મકાનોને આગ લગાવવામાં આવી હતી અને મહોલ્લાની બહારની અન્ય મિલકતોને પણ આગ લગાવવામાં આવી હતી, આ ઈજા તેણીને અન્યત્ર અથવા તેણીએ રજૂ કરેલા કરતાં ભિન્ન રીતે થઈ હોઈ શકે તેવી સંભાવનાને નકારી શકાય નહીં. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે રૂમના કદને ધ્યાનમાં લેતાં, અંદર સામાન્ય ઘરેલુ સામગ્રી હોવા છતાં, પચાસથી વધુ વ્યક્તિઓને અંદર સમાવી શકાય તેમ નથી અને લગભગ વીસ વ્યક્તિઓ જીવતા બહાર આવી શકે, તથા તેમાંના મોટા ભાગના કોઈપણ પ્રકારની ઈજા વિના. આથી, આ સાક્ષી પોતાના ત્રણ અપરિપક્વ બાળકો સાથે મેમૂદમિયાના ઘરમાં અંદર હતી એવી કહાણી જરા પણ વિશ્વસનીય નથી.

૫૭.૬ આગળ એવી પણ દલીલ કરવામાં આવ્યું કે આ સાક્ષીના એ દાવાઓ કે તે ઘરની અંદર હતી અને પોલીસે તેમને બહાર આવવા કહ્યું ત્યારે તેઓ બહાર આવ્યા, તે પણ ખોટા સાબિત થાય છે, કારણ કે પોલીસ અધિકારીઓની સાક્ષીથી એવું સ્પષ્ટ થાય છે કે શેખ મહોલ્લામાં આવેલા બે ઘાયલ વ્યક્તિઓ પાસેથી જાણકારી મળ્યા પછી (જેઓની ઓળખ સ્થાપિત થઈ નથી) પોલીસ મહમૂદમિયા ના ઘરે પહોંચી હતી અને હેન્ડલ દ્વારા દરવાજો બળજબરીથી ખોલ્યો હતો તથા અંદર રહેલા લોકોને બહાર લાવવામાં આવ્યા હતા. તેથી, પોલીસનો અવાજ સાંભળીને કોઈ પણ વ્યક્તિ ઘરની અંદરથી દરવાજો ખોલી પોતે પોતાની મેળે બહાર આવ્યો નહોતો. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ કહ્યું છે કે તે ઘરની બહાર આવ્યા

પછી તેણે જોયું કે તેના પરિવારના થોડાક સભ્યો મૃત્યુ પામ્યા હતા. રજૂ કરવામાં આવે છે કે જો તે ઘરની અંદર હતી, તો તેને આવી વાત કહેવાનો કોઈ અવસર જ ન રહે, કારણ કે આ હકીકત તેને ઘરની અંદર જ ખબર પડી હોત. દલીલ કરવામાં આવી કે સાક્ષીએ ઘરની અંદરથી આરોપીઓને જોયા હોવાનો જે દાવો કર્યો છે તે પણ તૂટી પડે છે, કારણ કે અન્ય સાક્ષીના જણાવ્યા મુજબ ઘરના બારીઓ અને દરવાજા અંદરથી બંધ હતા અને બહાર શું થઈ રહ્યું હતું તે જોવું શક્ય નહોતું. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે સાક્ષીએ પોતાનો વર્ણન વધારીને કહ્યું છે કે તેણે હાથ જોડીને ટોળાને તેમને છોડી દેવા વિનંતી કરી હતી, પરંતુ તેઓએ જે કરવાનું નક્કી કર્યું હતું તે જ કર્યું અને જ્યારે તેને લાગ્યું કે આ વાત ખોટી સાબિત થશે, ત્યારે તેણે કહ્યું કે તેઓ પરસ્પર વાતચીત કરી રહ્યા હતા, જે પોતે જ સંદર્ભવિહીન અને અવિશ્વસનીય છે. એ પણ દર્શાવવામાં આવ્યું કે આ હકીકતો તેની ત્રણેય નિવેદનોમાં ક્યાંય ઉલ્લેખિત નથી.

૫૭.૭ રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ છેતાલીસ દિવસ સુધી જાળવેલી નિર્વાણતા અને ત્યારબાદ ં. ૧૭ એપ્રિલ, ૨૦૦૨ના રોજ આપેલું તેનું નિવેદન જ ખૂબ જ સૂચક છે. વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા અનુસાર, જો સાક્ષીને ઘરની અંદર ઈજા પહોંચી હોત અને તેણે સારવાર લીધી હોત અને ત્યારબાદ ં. પોલીસ સાથે ઈલોલ ગઈ હોત, તો એ અત્યંત અશક્ય છે કે તેણે આ ઘટના તેમને ન કહી હોત, ખાસ કરીને ત્યારે જ્યારે તેના પતિ તથા તેના પરિવારના અન્ય ચાર સભ્યો ઘટનામાં મૃત્યુ પામ્યા હતા. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પ્રથમ વખત

અદાલતમાં તેણે આપેલું સ્પષ્ટીકરણ કે તે ઈદ્દત પાલન કરવા માટે તેની ભત્રીજીના ઘરે ગઈ હતી, તે તેની ૧૭ એપ્રિલ, ૨૦૦૨, ૨૨ મે, ૨૦૦૮ અથવા ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ની કોઈપણ નિવેદનમાં જોવા મળતું નથી; તેથી, સ્પષ્ટ છે કે નિવેદન મોડું આપવાના કારણરૂપે ખોટું સ્પષ્ટીકરણ આપવામાં આવ્યું છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ પોતાની ત્રણેય નિવેદનોમાંથી કોઈમાં પણ મહેમૂદમિયાના ઘરની બારી તૂટેલી હતી તેમ જણાવ્યું નહોતું અને તેણે પ્રથમ વખત અદાલત સમક્ષ તેમ જણાવ્યું છે. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે ઘરની અંદર ઘણો ધુમાડો હતો અને વધુમાં તેણીએ નિવેદન આપ્યું છે કે ઘરમાં કોઈ વિદ્યુત તાર દેખાયા નહોતા, ત્યાં કિરોસીનની દીવો હતો અને ઘરમાં પ્રકાશ નહોતો. ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું કે સાક્ષીએ ત્રણ આરોપીઓનાં નામ લીધાં છે, જેમને તેણે જોઈ અને ઓળખ્યા હોવાનું જણાવ્યું છે; જોકે એવા આરોપીઓનાં નામ ૧૭ એપ્રિલ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં દર્શાવવામાં આવ્યા નહોતા, અને તે અદાલતમાં પણ તેમને ઓળખી શકી નહોતી. ભલે તેણે અન્ય ચાર આરોપીઓને ઓળખ્યા હોય, પરંતુ ૧૭ એપ્રિલ, ૨૦૦૨ના પોતાના પ્રથમ નિવેદનમાં તેણે તેમના નામ આપ્યાં નહોતાં. આમ, તે આરોપીઓની ઓળખ વિશ્વાસ જગાવતી નથી. વધુમાં, સાક્ષીએ વિશેષ તપાસ દળ સમક્ષના પોતાના નિવેદનમાં અન્ય છ આરોપીઓના નામ લીધાં હોવા છતાં, તેણે અદાલતમાં તેમના નામ લીધા નથી. આમ, આ સાક્ષી પોતાની મરજી મુજબ આરોપીઓનાં નામ ઉમેરે છે અને ઘટાડે છે અને અદાલત સમક્ષ સાચું તથા યથાર્થ વર્ણન આપ્યું નથી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીની સાક્ષીમાં થયેલી ચૂક, વિરોધાભાસો અને સુધારાઓ, જે નોંધ પર સાબિત થયાં છે, તે બધા મોટા, મહત્વપૂર્ણ તથા મૂળભૂત

બાબતને સ્પર્શતાં હોવાથી, આ સાક્ષીનું સમગ્ર પુરાવું વિચારણા બહાર રાખવું જોઈએ.

૫૭.૮ વિશ્લેષણ: આ સાક્ષી બચુમિયા નાથુમિયાની પત્ની છે, જેઓ મહેમૂદમિયાના ઘરમાં બનેલી ઘટનામાં મૃત્યુ પામ્યા હતા, અને અબ્બાસમિયા કેશરમિયાની બહેન છે, જેઓ પણ તેમની પત્ની અને પુત્રી સાથે ઘટનામાં મૃત્યુ પામ્યા હતા. સાક્ષીએ જયંતિભાઈ અંબારામ બોરનું હિસાબી રજિસ્ટર લેવા આવ્યા હતા તે બાબતે નિવેદન આપ્યું છે અને ભજીયા ઘટનાના સંબંધમાં પણ નિવેદન આપ્યું છે. સાક્ષી દ્વારા આપવામાં આવેલી આવૃત્તિ મુજબ, ટોળું એક પછી એક ઘર બાળી રહ્યું હતું અને પથ્થરમારો કરી રહ્યું હતું અને જ્યારે તેમણે ઇકબાલમિયા રસુલમિયાના ચોથા ઘરમાં આગ લગાવી, ત્યારે તેના પતિને પથ્થરો વાગવાથી ઈજા પહોંચી હતી અને તેઓ મહેમૂદમિયા હુસેનમિયાના ઘરમાં આશરો લીધો હતો. તેણીએ જણાવ્યું છે કે તેણી, તેના પતિ, ત્રણ પુત્રો, તેના ભાઈ, બે નણંદો અને તેની ભત્રીજી સાથે ઘરની અંદર ગઈ હતી.

૫૭.૯ આ સાક્ષી ઈજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી છે અને તેના બંને પગ તથા ચહેરા પર દાઝના ઘા થયા છે; તેથી ઘટનાસ્થળે તેની ઉપસ્થિતિ અંગે શંકા કરી શકાય તેમ નથી. આ સાક્ષીની સાક્ષીમાં અલંકારિક વધારાઓ જોવા મળે છે, પરંતુ માત્ર આ કારણે તેની સાક્ષીને અવગણવા માટે કોઈ આધાર નથી. આ સાક્ષી દ્વારા જણાવાયેલા વર્ણન મુજબ, તેણે મેહમૂદમિયાના ઘરની બારીમાંથી, જે ટોળા દ્વારા

તોડી નાખવામાં આવી હતી, આરોપીઓને ઓળખ્યા હતા. સાક્ષીએ ૧૭મી એપ્રિલ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં આપેલા વર્ણન કરતા થોડું વધારે જણાવ્યું છે કે તેમણે પોતાના હાથ જોડ્યા હતા અને ટોળાને વિનંતી કરી હતી તથા તેમને છોડી દેવા કહ્યું હતું, પરંતુ ટોળાએ જે કરવું હતું તે કર્યું અને ચાલ્યું ગયું. જોકે, આ પ્રકારનો નાનો અલંકારિક ઉમેરો કે અતિશયોક્તિ સાક્ષીની વિશ્વસનીયતાને હાનિ પહોંચાડતો નથી, કારણ કે તેની સાક્ષીની મૂળ વાત તેના પોલીસ નિવેદન સાથે સુસંગત છે. પોતાના નિવેદનમાં તેણે કહ્યું છે કે ઘટનાપછી તે પોતાની ભાણેજીના ઘરે ઈદ્દત માટે ઇલોલ ગઈ હતી અને ત્યાં એક મહિનો અને દસ દિવસ રહી હતી, ત્યારબાદ ં. તે પાનપુર પાટિયા આવી હતી, જ્યારે પોલીસ સમક્ષ તેણે કહ્યું હતું કે તે પોતાની ભાણેજીના ઘરે ઇલોલ ગઈ હતી અને બે દિવસ પહેલાં પરત આવી હતી. તેથી, આ બાબતમાં આ સાક્ષીની સાક્ષીમાં કોઈ મહત્વપૂર્ણ અસંગતતા નથી. સાક્ષીએ પોતાના નિવેદનમાં રાજેશભાઈ પુનાભાઈ, પશાભાઈ મોહનભાઈ, દયાભાઈ વણાભાઈ, બાબુભાઈ વણાભાઈ, કનુભાઈ રેવાભાઈ, જયંતિભાઈ અંબારામ, મંગાભાઈ માથુરભાઈ, જયંતિભાઈ મંગાભાઈ, કાંતિભાઈ પર્ભુદાસભાઈ, કચ્છરભાઈ ત્રિભોવનભાઈ અને બાબુભાઈ કાનજીભાઈનાં નામ લીધાં છે અને અદાલત સમક્ષ કચ્છરભાઈ ત્રિભોવંદાસ, જયંતિભાઈ મંગાભાઈ, દયાભાઈ વણાભાઈ, મંગળભાઈ માથુરભાઈ, બાબુભાઈ વણાભાઈ, જયંતિભાઈ અંબારામ, કનુભાઈ રેવાભાઈ અને રાજેશભાઈ પુનાભાઈની ઓળખ કરી છે. તેની જુબાનીમાં એક વિસંગતિ બહાર આવી છે કે ૧૭મી એપ્રિલ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં તેણે રાજેશભાઈ પુનાભાઈ, પશાભાઈ મોહનભાઈ, દયાભાઈ વણાભાઈ, બાબુભાઈ વણાભાઈ, કનુભાઈ

રેવાભાઈ, મંગાભાઈ માથુરભાઈ, કાંતિભાઈ પ્રભુદાસ અને બાબુભાઈ કાનજીભાઈનાં નામ લીધાં નહોતાં. તેથી, અગાઉના ૧૭મી એપ્રિલ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં જેમના નામ લીધાં નહોતાં એવા વ્યક્તિઓની હદ સુધી ખોટા સંડોવણી અથવા શીખવાડવાની શક્યતા રહે છે. જોકે, જેટલા અંશે આરોપીઓના નામ તેણે પ્રથમ નિવેદનમાં અને અદાલત સમક્ષ પોતાના નિવેદનમાં લીધાં છે અને જેમની તેણે ઓળખ પણ કરી છે, તેટલા અંશે સાક્ષીની સાક્ષી પર વિશ્વાસ ન કરવા માટે કોઈ કારણ નથી. સાક્ષીઓની સાક્ષી, ઘટનાસ્થળના પંચનામા અને ફોરેન્સિક વિજ્ઞાન પ્રયોગશાળાના વૈજ્ઞાનિક અધિકારીની સાક્ષીને સાથે વાંચતાં એવું જણાય છે કે મેહમૂદમિયાના ઘરની બારી ખરેખર ટોળા દ્વારા તોડી નાખવામાં આવી હતી; તેથી સાક્ષી માટે ટોળામાં રહેલા વ્યક્તિઓને જોવું અને ઓળખવું તદ્દન શક્ય હતું. સાક્ષીને વિશેષ તપાસ દળ દ્વારા નોંધાયેલા તેના પૂર્વ નિવેદનથી એ બાબતે વિસંગત બતાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે કે તેણે તે નિવેદનોમાં આરોપીઓના નામ લીધાં નહોતાં. જેમ અન્ય સાક્ષીઓના સંદર્ભમાં અગાઉ ચર્ચા કરવામાં આવી છે, ૧૭મી એપ્રિલ, ૨૦૦૨ પછી નોંધાયેલા નિવેદનો વધુ નિવેદનોના સ્વરૂપના હતા અને તેથી પ્રથમ નિવેદનમાં જે પહેલેથી જ જણાવાયું હતું તેનું પુનરાવર્તન કરવાની કોઈ આવશ્યકતા નહોતી.

૫૭.૧૦ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેઓ ઘરના આગળના ભાગમાં હતાં અને બારી ખુલ્લી હતી, પરંતુ બારીનો કયો ભાગ તૂટેલો હતો તે તેમને યાદ નથી; તેમ છતાં તેઓ કહે છે કે પાછળની બાજુની બારી તૂટી હતી. આ સાક્ષીની સાક્ષીને, અન્ય મુદ્દાઓ

સાથે, એ આધારે પડકારવામાં આવી છે કે તેનું નોંધાણું ૧૭ એપ્રિલ, ૨૦૦૨ના રોજ અત્યંત વિલંબથી કરવામાં આવ્યું હતું. તેમણે ૧ માર્ચના મુખ્ય બનાવ પહેલાં કથિત રીતે ઘટેલી ઘટનાઓ વિશેના તથ્યો જણાવ્યા છે, જે સુધારાઓની પ્રકૃતિના છે. આ પણ દલીલ કરવામાં આવી છે કે સાક્ષીની આવૃત્તિ અનુસાર, તેઓ પોતાના ત્રણ બાળકો સાથે ઘરની અંદર હતી; જોકે, તેમના ત્રણ પુત્રોમાંથી કોઈને પણ ઈજા થયાનો કોઈ પુરાવો નથી, અને કોઈ પણ વ્યક્તિ માટે ઘરની અંદર રહીને અહાનિપૂર્વક બચી જવું શક્ય નહોતું. આ સંદર્ભમાં નોંધવું રહ્યું કે સાક્ષીના પતિ બચુમિયા નાથુમિયા ગંભીર ઈજાઓને કારણે આ બનાવમાં મૃત્યુ પામ્યા હતા. આંક–૩૨૬ પરનો બચુમિયાનો શબપરીક્ષણ અહેવાલ દર્શાવે છે કે તેમના જમણા હાથના પીઠ ભાગે પ્રથમ, દ્વિતીય તથા તૃતીય ડિગ્રીના દાઝ લાગ્યા હતા. જમણા રેડિયસ તથા અલ્નાના હાડકાંના નીચલા છેડે ફ્રેક્ચર હતું. ડાબા પૂર્વભુજ અને ડાબા આંગળાઓ પર પ્રથમ, દ્વિતીય તથા તૃતીય ડિગ્રીના દાઝ, ડાબા તર્જની આંગળીનું ફ્રેક્ચર અને ખોપરીના શિખર ભાગે ફ્રેક્ચર હતું, અને ડૉક્ટરના અભિપ્રાય મુજબ મૃત્યુનું કારણ દાઝ તથા માથાની ઈજાઓને કારણે થયેલો શોક હતું. શબપરીક્ષણ અહેવાલ, જેની યોગ્ય રીતે સાબિતી ફ.ફ.પ.સા. –૧૬ ડૉ. વિજયકુમાર વિઠ્ઠલભાઈ ઓઝાએ આપી છે, સાક્ષી દ્વારા આપવામાં આવેલી આવૃત્તિને સમર્થન આપે છે કે તેમના પતિને પથ્થરમારો થવાથી ઈજાઓ થઈ હતી. સાક્ષીને જાતે પ્રથમ, દ્વિતીય અને તૃતીય ડિગ્રીની દાઝની ઈજાઓ થઈ હતી અને તબીબી કેસ પેપરો પરથી જણાય છે કે તેમણે ગળામાં બળતરા થવાની ફરિયાદ કરી હતી; આ તથ્ય ડૉ. ધીરજકુમાર સોનીની સાક્ષીથી પણ સમર્થિત થાય છે, જેમણે જણાવ્યું છે કે તેમણે

ગળામાં દુખાવાની ફરિયાદ કરી હતી. આવી પરિસ્થિતિમાં મહેમૂદમિયાના ઘરમાં સાક્ષીની હાજરી અંગે શંકા કરી શકાય નહીં. ઉપરાંત, સાક્ષીના ભાઈઓમાંથી એક, તેમની બે નણદો અને એક ભત્રીજીનું પણ આ બનાવમાં મૃત્યુ થયું હતું. તેથી, તેમના પુત્રો પણ સ્વાભાવિક રીતે તેમની સાથે ઘરમાં હશે. સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે તેમના પુત્ર ઇલ્યાસને દાઝની ઈજાઓ થઈ હતી અને તેનું સારવાર મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલમાં કરવામાં આવ્યું હતું; જોકે, આ બાબતે કોઈ પુરાવો રજૂ કરવામાં આવ્યો નથી. આ અદાલતના અભિપ્રાય મુજબ, જ્યારે માતાપિતા ઘરમાં હતાં, ત્યારે બાળકો પણ નિઃસંદેહ તેમની સાથે જ હશે. ઇલ્યાસને થયેલી ઈજાઓ અંગે કોઈ પુરાવો રજૂ ન કરાયો હોવા છતાં, સાક્ષી રૂમમાં હતી, એ તથ્ય પર કોઈ અસર થતી નથી. આ અદાલતનું માનવું છે કે ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણેની મર્યાદા સુધી આ સાક્ષીની સાક્ષી વિશ્વસનીય છે.

૫૮. ફ.ફ.પ.સા. –૭૯ સનીમબાનું મહેમૂદમિયા શેખનું આંક ૬૪૭ પર પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે. આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેના પિતાનું નામ મહેમૂદમિયા હુસૈનમિયા છે અને માતાનું નામ શક્કરબિબી છે. તેની એક બહેન ફરીદાબાનુ અને બે ભાઈઓ ઈરફાન તથા ટિપુ સુલતાન નામના છે. તેના પિતા દિવ્યાંગ છે. ઘટના સમયે તેઓ સરદારપુરામાં શેખ મહોલ્લામાં વસવાટ કરતા હતા. મહોલ્લામાં ઘરોની બે હાર હતી અને તેમનું ઘર મહોલ્લાના અંતે વચ્ચે આવેલું હતું. તેમના ઘરમાં સિમેન્ટની છત હતી અને તે ત્યાં પોતાના માતાપિતા, ભાઈઓ તથા બહેન સાથે રહેતી હતી. ગોધરામાં ટ્રેન સળગાવવામાં આવ્યા પછી ત્રીજા દિવસે આ

ઘટના બની હતી. મહાદેવ મંદિરની બાજુથી પટેલોની એક ટોળકી "મિયાભાઈઓને કાપી નાખો અને તેમને મારી નાખો" એવી ચીસો પાડતી આવી હતી. આ ટોળકી રાત્રે ૯:૩૦ વાગ્યે આવી હતી. તેઓ આવ્યા અને ત્રણ કેબિન સળગાવી દીધી; પોલીસ આવી અને ચાલી ગઈ. ફરીથી એ જ ટોળકી પાછી આવી અને પથ્થરમારો કર્યો. ટોળકી ૧૨ વાગ્યે આવી હતી. ત્યારબાદ ં. મનુભાઈ પેઇન્ટરનું ઘર સળગાવી દેવામાં આવ્યું, અકબરભાઈ નાથુભાઈનું ઘર સળગાવી દેવામાં આવ્યું. તેઓ ઘરો સળગાવતા રહ્યા અને મહોલ્લામાં ઘૂસી ગયા. તે પોતાના આબુ મામા (માતૃપક્ષીય કાકા ઇબ્રાહીમમિયા)ના ઘરે હતી. ત્યારબાદ ં. તેના આબુ મામા આવ્યા અને જણાવ્યું કે આ લોકો ઘરો સળગાવતા આવ્યા છે અને બહાર નીકળવા માટે કોઈ બારી નથી, તેથી તેઓ દરવાજો ખોલશે અને તેઓ છુપાઈને ભાગી જાય. તેના મામાએ દરવાજો ખોલ્યો અને મહોલ્લાની બધી સ્ત્રીઓ પોતાના બચાવ માટે પાકા ઘરમાં અંદર ગઈ. તે પણ પોતાના ઘરની અંદર હતી. પટેલ લોકો ઘરની ચારેય બાજુથી ઘેરો કરીને ઉભા રહ્યા. તેમણે કેરોસિન રેડ્યું, ચીંથરાં ફેંક્યાં, પેટ્રોલ ફેંક્યું અને બધાને આગ લગાવી દીધી. તેમણે છત તોડી નાખી. તેણે આ બધું પોતાની આંખે જોયું. તેણે તેમના ચહેરાઓ જોઈને તેમને ઓળખી લીધા હતા, પરંતુ તેમના નામો તે જાણતી નથી. સાક્ષીએ પ્રહલાદભાઈ સોમાભાઈ, દશરથભાઈ અંબાલાલ અને કચ્છભાઈ ત્રિભોવનભાઈને ચહેરાથી ઓળખ્યા છે. તેણે તુલસીભાઈ ગીધરભાઈ, ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈ અને કનુભાઈ જોડીરામને પણ ઓળખ્યા છે. તેણીએ જણાવ્યું છે કે આ લોકોએ કેરોસિન અને પેટ્રોલમાં પલાળેલાં ચીંથરાં ઘરની અંદર ફેંક્યાં હતા. તેણે પોતાની માતા, પોતાના બે ભાઈઓ ઈરફાનભાઈ અને ટિપુ

સુલતાન તથા બહેન ફરીદાબાનુને પોતાની આંખે સળગતા જોયા હતા. ત્યારબાદ ં. , ૪ વાગ્યે પોલીસ આવી અને તેને ઘરમાંથી બહાર કાઢી સાવલામાં લઈ ગઈ. પચ્ચીસથી ત્રીસ વ્યક્તિઓ ઘરમાંથી બહાર આવી હતી. કોઈના હાથ બળી ગયા હતા, કોઈને ઈજા પહોંચી હતી. સાવલામાં તેમની સંભાળ લેવામાં આવી હતી. તેઓ ત્યાં પંદરથી વીસ દિવસ રહ્યા હતા. સાવલામાંથી તેઓ ઈલોલ ગયા, જ્યાં તેઓ પોતાના સગાંવહાલાં સાથે વસવાટ કરતા હતા. ત્યારબાદ ં. તેના લગ્ન થયા અને હવે તે હિમ્મતનગર ખાતે વસવાટ કરે છે. પોલીસે સાવલામાં તેનું નિવેદન નોંધ્યું હતું. તેનું અન્ય કોઈ નિવેદન નોંધાયું નથી.

૫૮.૧ પોતાની પ્રતિપરીક્ષામાં સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં તેણે ટોળામાં રહેલા વ્યક્તિઓનાં નામ જણાવ્યાં હતાં. તેમ છતાં, તેણે કોના નામ જણાવ્યાં હતાં તે તેને યાદ નથી. તેણે કથન કર્યું છે કે તેણે કેટલા વ્યક્તિઓનાં નામ જણાવ્યાં હતાં તે તેને યાદ નથી; પરંતુ તેણે કોઈની પ્રેરણાથી તેમનાં નામ જણાવ્યાં નહોતાં. ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ જ્યારે નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું હતું, ત્યારે દસ વર્ષથી આ લોકોને ઓળખતી હોવાથી તેને ટોળામાં રહેલા વ્યક્તિઓ તેમના ચહેરા તેમજ નામોથી યાદ હતા. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે પોતાના નિવેદનમાં જે વ્યક્તિઓનાં નામ તેણે જણાવ્યાં હતાં, તેમને તે નામથી ઓળખતી હતી અને તે વ્યક્તિઓને ઓળખી શકતી હતી, તેમ છતાં, તેણે જેમનાં નામ જણાવ્યાં હતાં તે વ્યક્તિઓનાં નામ તે આપી શકતી નથી. તેને યાદ નથી કે ૨૨મી મે, ૨૦૦૮ના રોજ જ્યારે તેનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું હતું, ત્યારે તેણે ટોળામાં

રહેલા વ્યક્તિઓનાં નામ જણાવ્યાં હતાં. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ઘટના મુદ્દા નં. પ્રથમ વખત, અદાલતમાં, તે ઘટનાના સમયે તેણે જેમને જોયા હતા તે વ્યક્તિઓને ઓળખી રહી હતી. તેની પ્રતિપરીક્ષામાંથી બહાર આવ્યું છે કે ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં તેણે રમેશભાઈ ગંગારામ, માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ, દિનેશકુમાર બળદેવભાઈ અને લાખવારા નારણભાઈ શીતલમાલીનાં નામ જણાવ્યાં હતાં. ૨૨મી મે, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં તેણે દશરથભાઈ અંબાલાલ, અશ્વિન બળદેવભાઈ નાગર, પટેલ પર્સોત્તમ મોહનભાઈ, પટેલ ચતુરભાઇ કાનાભાઈ અને પટેલ બકાભાઈ મંગલભાઈનાં નામ જણાવ્યાં હોવાનું સૂચન તેણીએ નકારી કાઢ્યું છે.

૫૮.૨ તપાસ અધિકારી (પોલીસ)ની સાક્ષ્યમાંથી રેકોર્ડ પર આવતું થયું છે કે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ આપેલા તેના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ એવું કહ્યું નથી કે તે ભીડમાં રહેલા લોકોને તેમના ચહેરા પરથી ઓળખી શકતી હતી. તપાસ અધિકારીએ પોતાની જુબાનીમાં સ્વીકાર્યું છે કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ આપેલા તેના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ અંબાલાલ મગનભાઈ, રમેશભાઈ ગંગાવત, બળદેવભાઈ, રણછોડભાઈ, બકાભાઈ મંગળભાઈ, અશ્વિનભાઈ જગનભાઈ અને સુરેશભાઈ રણછોડભાઈનાં નામ લીધાં હતાં.

૫૮.૩ અપીલકર્તા/આરોપીઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે આ સાક્ષી પોતાને તેના પિતાના ઘરની અંદર હોવાનું કહે છે, જ્યાં ઘટના બની હતી.

રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જેમ તે સાક્ષીઓ બાબતે દર્શાવવામાં આવ્યું હતું જેઓએ પણ ખોટી રીતે પોતે ઘરની અંદર હોવાનો દાવો કર્યો હતો, તેમ આ સાક્ષી પણ ઘરની અંદર હતી એવું માનવું શક્ય નથી, કારણ કે તેને કોઈપણ પ્રકારની ઈજા થઈ નથી, ન તો તેણે કોઈ સારવાર લીધી હતી, ન તો તેની તબીબી તપાસ કરવામાં આવી હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આવી પરિસ્થિતિમાં એ માનવું શક્ય નથી કે સાક્ષી ઘરમાંથી અખંડિત રીતે બહાર આવી શકે, જ્યારે અઠ્ઠાવીસ વ્યક્તિઓના મૃત્યુ થયા છે અને ગંભીર ઈજાઓ સાથે જીવિત મળેલા ત્રણ વ્યક્તિઓનું પણ ટૂંકા સમયગાળામાં મૃત્યુ થયું હતું. વધુમાં રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીએ ઘટના પછી લગભગ પાંચ દિવસ સુધી મૌન જાળવી રાખ્યું હતું, જે શેખ મહોલ્લામાં તેની ઉપસ્થિતિ અંગે સંશય ઊભો કરે છે, કારણ કે તેણે પોલીસને, જેને તે અનેક પ્રસંગોએ મળતી હતી, કંઈપણ જણાવી નહોતું.

૫૮.૪ દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ઘટનાક્રમ શરૂ થયો ત્યારે સાક્ષી ક્યાં હતી તે બાબતે કોઈ સ્પષ્ટ પુરાવો નથી અને ઘટનાક્રમ તથા ઘટનાના સમય બાબતે સાક્ષીએ પોતાની આવૃત્તિમાં સુધારો કર્યો છે. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે તેણે ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં કહ્યું હતું કે ટોળું મધરાતે ૧૨ થી ૧૨:૩૦ વાગ્યે આવ્યું હતું અને શેખ મહોલ્લાના ખૂણે આવેલી ત્રણ ઝૂંપડીઓમાં આગ લગાવી હતી, પરંતુ ત્યારબાદ ં. તેણે ખૂબ જ સજાગતાપૂર્વક અને ઈરાદાપૂર્વક પોતાની આવૃત્તિમાં સુધારો કરીને અદાલત સમક્ષ જણાવ્યું હતું કે પટેલોનું ટોળું રાત્રે ૯:૩૦ વાગ્યે આવ્યું હતું અને ત્રણ ઝૂંપડીઓમાં આગ લગાવી હતી, વગેરે. ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે અન્ય સાક્ષીઓની જેમ આ સાક્ષીએ પણ પોલીસ દ્વારા

ગોળીબાર કરવામાં આવ્યો હતો એવી પોતાની પ્રારંભિક આવૃત્તિને નકારી દીધી છે. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ઘટનાક્રમ અંગે અદાલત સમક્ષ સાક્ષીએ વર્ણવેલ તમામ મહત્વપૂર્ણ તથ્યોમાં સુધારાની પ્રકૃતિ સાબિત થાય છે અને વિસંગતિ રેકોર્ડ પર સાબિત થયેલી છે.

૫૮.૫ એ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે તે પોતાની અભુમેમણાી ઘરમાં હતી અને તેણે અભુમેમણાી સાથેની તેની વાતચીત તથા તેના અનુસંધાનમાં પડેલા પગલાનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે, જેના પરિણામે મહોલ્લાની તમામ સ્ત્રીઓ મેહમૂદમિયાના ઘરમાં પ્રવેશી હતી; તેમ છતાં, આ તથ્યો તેના ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૨૨ મે, ૨૦૦૮ના બંને નિવેદનોમાં તેણે જણાવ્યું નથી. આથી, મહત્વપૂર્ણ અને સામગ્રીભૂત તથ્યોની ચૂકી જવાની બાબત રેકોર્ડ પર સાબિત થઈ છે. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીનો આ દાવો કે ઘરની છત તૂટી હતી, ઘટનાસ્થળના પંચનામા સહિત કોઈપણ પુરાવાથી સમર્થિત નથી. આ સાક્ષીએ પોતાની જુબાનીમાં જણાવ્યું હતું કે ટોળામાં પચાસ વ્યક્તિઓનો સમાવેશ થતો હતો, જે મધરાતે ૧૨ વાગ્યે આવ્યું હતું; તેમ છતાં, બાકીના સાક્ષીઓ ૭૦૦ થી ૧૦૦૦ અને ૧૫૦૦ સુધીની સંખ્યાના ટોળાની વાત કરે છે. આથી, સ્પષ્ટ થાય છે કે તે ઘટનાની સાક્ષી નહોતી અને ન તો તે સંબંધિત ઘરના અંદર હતી.

૫૮.૬ વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે તેના પ્રથમ નિવેદનમાં, જે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ આપવામાં આવ્યું હતું, સાક્ષીએ ચાર આરોપીઓના નામ લીધા હતા;

તેમ છતાં, પછીથી ૨૨ મે, ૨૦૦૮ના રોજ, એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ, સાક્ષીએ અન્ય પાંચ આરોપીઓના નામ લીધા હતા અને ત્યારબાદ ં. અદાલત સમક્ષ સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે તે કોઈપણ આરોપીનું નામ લેવા સક્ષમ નથી, પરંતુ તેમના ચહેરા પરથી તેમની ઓળખ કરી શકે છે. તેથી સ્પષ્ટપણે જણાય છે કે છ વર્ષના અંતરાલ પછી આપવામાં આવેલા આ બધા જુદા જુદા નામો કોઈકના કહેવાથી આપવામાં આવ્યા હતા અને તે પોતે કોઈને ઓળખતી નહોતી, કારણ કે તે પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી નહોતી. વિદ્વાન વકીલના કહેવા મુજબ, આરોપીઓના નામ અગાઉ તેના નિવેદનોમાં જ ઉલ્લેખિત હતા, તે છતાં અદાલતમાં માત્ર ઓળખાણ, અને તે પણ જુદા જુદા વ્યક્તિઓની, વિશ્વસનીય ગણાઈ શકે નહીં, કારણ કે કોઈ ટેસ્ટ આઇડેન્ટિફિકેશન પરેડના અભાવે આવી ઓળખાણ પર આધાર રાખવો અત્યંત જોખમી અને જોખમકારક બને છે. આ પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષીના કહેવા મુજબ ટોળું મધરાત્રે ૧૨ વાગ્યે આવ્યું હતું અને તે ડરી ગઈ હતી, તેથી તે દોડીને પોતાના ઘરમાં ગઈ હતી અને તેનું પિતાજી પણ ઘરમાં જ હતા. તેમ છતાં, ત્યારબાદ ં. આશ્ચર્યજનક રીતે, સાક્ષી એ નથી જણાવતી કે તેના પિતાજી ક્યાં ગયા હતા અને તેનો પિતાજી, અશક્ત હોવા છતાં, ઘરમાં મળ્યા નહોતા. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે તેના પિતાજી મહેમૂદમિયાના પુરાવા આ સાક્ષીના પુરાવાના વિરુદ્ધ છે. તેથી, દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષી અદાલત સમક્ષ સાચા તથ્યો રજૂ કરતી નથી અને તેથી તેની સાક્ષી પર વિશ્વાસ રાખી શકાય નહીં.

૫૮.૭ વિશ્લેષણ: આ સાક્ષી મહેમૂદમિયાની પુત્રી છે અને ઘટના જે ઘરમાં ઘટી છે

તે જ ઘરમાં રહેતી હતી. જ્યાં સુધી સાક્ષીએ આપેલ આવૃત્તિનો પ્રશ્ન છે કે તે ઘટના સમયે રૂમની અંદર હતી, ત્યાં સુધી તેને અવિશ્વસનીય ગણવાનું કોઈ કારણ નથી, કેમ કે, જ્યારે મહોલ્લાની સ્ત્રીઓ અને બાળકો તેના ઘરમાં આશ્રય લેવા આવ્યા હતા, ત્યારે એ તો સ્વાભાવિક જ છે કે સાક્ષીએ પણ પોતાના ઘરમાં આશ્રય લીધો હોય. જ્યાં સુધી આ સાક્ષીના પુરાવાની ગુણવત્તાનો પ્રશ્ન છે, તેમણે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ની પોતાની નિવેદનમાં ચાર વ્યક્તિઓના નામ લીધા હતા અને ત્યારબાદ ં. ૨ મે, ૨૦૦૮ની પોતાની નિવેદનમાં જુદા–જુદા વ્યક્તિઓના નામ લીધા હતા, જ્યારે અદાલત સમક્ષ તેમણે કોઈનું નામ લીધું નથી અને જણાવ્યું છે કે તેઓ આરોપીઓને તેમના ચહેરા પરથી ઓળખી શકે છે તથા પ્રહલાદભાઈ સોમાભાઈ, દશરથભાઈ અંબાલાલ, કચરાભાઈ ત્રિભોવનભાઈ, તુલસીભાઈ ગિર્ધરભાઈ, ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈ અને કાનુભાઈ જોતારામને તેમના ચહેરા પરથી ઓળખ્યા છે.

૫૮.૮ આ સાક્ષીની સાક્ષ્યની સર્વાંગી મૂલવણી પરથી એવું જણાય છે કે ઘટનાપછી અને પુરાવા નોંધાવાની વચ્ચે સમયનો જે ગાળો વીતી ગયો, તે દરમિયાન તેણીનું લગ્ન થઈ ગયું હતું અને તે અન્યત્ર વસવાટ કરવા લાગી હતી; તેથી આ સાક્ષીની સ્મૃતિ ધૂંધળી પડી ગઈ હોય તેમ જણાય છે. આ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા કે તેણીએ પોતાની જબાનીમાં કોઈનું નામ લીધું નથી, જો કે પોલીસ સમક્ષ તથા એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ આપેલ પોતાના નિવેદનોમાં તેણીએ અનેક આરોપીઓનાં નામ લીધાં હતાં, જેમને તેણીએ અદાલતમાં નામ લીધા વિના ઓળખાવ્યા છે, તેવા આરોપીઓ અંગે સાક્ષીની સાક્ષ્ય પર આધાર રાખવો જોખમી

રહેશે. આ કેસમાં કોઈ પણ ઓળખ પરેડ યોજાઈ નથી. સ્થિર કાનૂની સ્થિતિ એવી છે કે જ્યાં આરોપી જાણીતી વ્યક્તિ હોય, ત્યાં ઓળખ પરેડ યોજવાની આવશ્યકતા નથી અને અદાલત સમક્ષ કરેલી ઓળખ પૂરતી ગણાય છે; પરંતુ જ્યાં આરોપીઓના નામ ન લેવાયેલા હોય, ત્યાં આરોપીની ઓળખ સ્થાપિત કરવા માટે ઓળખ પરેડ કરવી આવશ્યક બને છે.

૫૮.૯ આ સાક્ષીની સાક્ષી પર આ આધારેથી આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો છે કે તેના અગાઉના નિવેદનોમાં તેણે એ હકીકત બાબતે ઉલ્લેખ કર્યો નથી કે તે તેના અભુમેમણા ઘરે હતી અને તેની સાથે તેની વાતચીત થઈ હતી તથા ત્યારબાદ ં. મહોલ્લાની તમામ મહિલાઓ મહેમૂદમિયાના ઘરમાં પ્રવેશી હતી; પરંતુ આ દલીલ રેકોર્ડ પરથી સ્પષ્ટ રીતે સમર્થિત થતી નથી, કારણ કે તેની ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ની તારીખના નિવેદનમાં સાક્ષીએ સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું હતું કે તે ઇબ્રાહિમમિયાના ઘરે હતી અને ત્યારબાદ ં. અન્ય લોકો સાથે પોતાના ઘરે ગઈ હતી. જોકે તેના જમા કરાયેલા નિવેદનમાં આપેલી આવૃત્તિ વધુ વિગતવાર છે, તેમ છતાં તે તેના પોલીસ નિવેદન સાથે અસંગત નથી. આ સાક્ષીની સાક્ષી ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ – ઇબ્રાહિમમિયા રસૂલમિયા દ્વારા આપવામાં આવેલી આ આવૃત્તિને સમર્થન આપે છે કે તેમના પરિવારના સભ્યો તથા અન્ય લોકોએ તેના ઘરે આશ્રય લીધો હતો અને ત્યારબાદ ં. મહેમૂદમિયાના ઘરમાં ગયા હતા.

૫૯. ફ.ફ.પ.સા. –૮૦ રુક્ષાનાબાનુ ઇબ્રાહિમિયા શેખની આંક ૬૫૦ પર

તપાસ કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષીએ વાક્ય આપ્યું છે કે તેમનું મૂળ સ્થળ સરદારપુરા ા છે અને પ્રથમ માહિતગાર – ઇબ્રાહીમભાઈ તેમના પિતા છે. ઘટનાના સમયે તેઓ તેમના પિતા સાથે સરદારપુરામાં રહેતા હતા. તેમની માતાનું નામ શરીફાબીબી હતું અને ઘટનાથી તેર વર્ષ પૂર્વે તેમનું અવસાન થયું હતું. ત્યારપછી તેમના પિતાએ ઝાયદાબાનુ સાથે લગ્ન કર્યા હતા. ઘટનાના સમયે ઝાયદાબાનુ હાજર હતા અને ઘટનામાં તેમનું મૃત્યુ થયું હતું. તેમનો એક ભાઈ રહીશ નામે હતો. ઘટનાના સમયે તેઓ ચાર બહેનો હતી – તેઓ, રઝિયાબાનુ, પરવીનબાનુ અને ફર્ઝાનાબાનુ. ઘટનામાં તેમની બહેન રઝિયાબાનુ અને પરવીનબાનુનું મૃત્યુ થયું હતું. તેમના પિતાના મોતીભાઇ અકબરમિયા રસુલમિયા શેખ છે. તેમના પિતાના નાનાભાઈ શેરુમિયા રસુલમિયા શેખ છે. શેરુમિયા રસુલમિયાનું સમગ્ર કુટુંબ ઘટનામાં મૃત્યુ પામ્યું હતું. ઘટનાના સમયે તેઓ અવિવાહિત હતા. હાલ તેઓ વિવાહિત છે અને વિજાપુર ખાતે રહે છે. આ સાક્ષીએ વાક્ય આપ્યું છે કે ૨૭મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગોધરામાં ટ્રેનને સળગાવવાની ઘટના બની હતી અને તેના બીજા દિવસે ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગુજરાત બંધનું આહ્વાન હતું. ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ભારત બંધનું આહ્વાન હતું. ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ અંદાજે ૯થી ૯:૩૦ વાગ્યાની આસપાસ ગામમાંથી લોકોનો ટોળો તેમના મહોલ્લાના ખૂણે આવ્યો હતો, જ્યાં તેમણે ત્રણ કેબિન સળગાવી હતી. આ કેબિન ઇબ્રાહીમિયા રસુલમિયા, ઇકબાલભાઈ અને રફીકભાઈની હતી. ગલ્લાઓ સળગાવ્યા પછી ગામના લોકો કહી રહ્યા હતા કે “આ મિયાભાઈઓને મારી નાખો, તેમને કાપી નાખો, સળગાવી નાખો”. પોલીસ આવતાં જ ટોળું વિખરાઈ ગયું હતું. અડધા કલાક પછી

ટોળું ફરી આવ્યું અને "મુસ્લિમોને કાપી નાખો"ના નારા લગાવતા તેમના મહોલ્લામાં ઘૂસી આવ્યું અને તેમના ઘરોમાં લૂંટફાટ શરૂ કરી, કપડાંના ચીંથરાં ફેંક્યા અને આગજની તથા પથ્થરમારો કર્યો. તેમની જમણી આંખના બાજુના ભાગે તેમજ ઘૂંટણ પર પથ્થર વાગવાથી ઈજા પહોંચી હતી. પોતાના જીવ બચાવવા માટે, ભયના કારણે, તેઓ મેમૂદભાઈના પાકા ઘરમાં અંદર ઘૂસી ગયા હતા. મેમૂદભાઈ તેમના ફુઆ થાય છે (પિતાની બહેન/ફઇ ના પતિ). ત્યારબાદ ં. ગામના લોકોએ તેમને ચારે બાજુથી ઘેરી લીધા હતા. તેમણે ઘરની અંદર કેરોસિન અને પેટ્રોલ છાંટી તેમને સળગાવી દીધા હતા. અંદરથી તેઓ બૂમો પાડતા હતા, છતાં તેમને બચાવવા કોઈ આવ્યું નહોતું અને ગામના લોકો "જય" બોલીને જતા રહ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. પોલીસ આવી અને તેમને બહાર કાઢ્યા હતા. તેમણે મહેસાણા સિવિલમાં સારવાર લીધી હતી. ત્યાર પછી તેઓ ઈલોલ ગયા, જ્યાં બે દિવસ રોકાયા હતા. ત્યારબાદ ં. તેઓ પાનપુર પાટિયા કેમ્પમાં ગયા હતા. પોલીસએ તેમના નિવેદનો નોંધ્યા હતા. અંદાજે દસથી પંદર વ્યક્તિઓને મહેસાણા સિવિલમાં લાવવામાં આવ્યા હતા. મેમૂદભાઈના ઘરમાં અંદાજે વીસથી પંત્રીસ લોકો હતા. મેમૂદભાઈના ઘરમાં અંદાજે ત્રીસથી એકત્રીસ લોકો બળી મર્યા હતા. ઘટનામાં મૃત્યુ પામેલા વ્યક્તિઓમાં તેમના કુટુંબના સભ્યો, એટલે કે તેમની માતા ઝાયદાબીબી, નાની બહેન રઝિયાબાનુ, ત્રીજી બહેન પરવીનબાનુ; તેમના કાકાના કુટુંબના સભ્યો, એટલે કે તેમના કાકા શેરુમિયા રસુલમિયા શેખ, તેમની કાકી જેમનું નામ હાલ તેમને યાદ નથી, તેમના કાકાની પુત્રી અને તેમનો પુત્ર જેમનું નામ તેમને યાદ નથી; તેમના કાકા અકબરમિયા રસુલમિયાના કુટુંબના સભ્યો, એટલે કે એક ભાઈ ઈદ્રિશ અને એક

ભાભી વાહીદા. આમ, ત્રણેય કુટુંબના સભ્યો રૂમમાં બળી ગયા હતા અને તેમનું મૃત્યુ થયું હતું. મહોલ્લાના જે લોકો ઘરની અંદર હતા તેઓનું પણ મૃત્યુ થયું હતું. તેમણે કહ્યું હતું કે તેઓ ટોળામાંના લોકોને તેમના ચહેરાથી ઓળખી શકે છે અને તેમણે પટેલ ભવેશ કનુભાઈ, ડાહ્યાભાઈ અંબાલાલ, પ્રહલાદભાઈ સોમાભાઈ, મંગલભાઈ માથુરભાઈ, ચતુરભાઇ કનજીભાઈ, ડાહ્યાભાઈ કચરાભાઈ, ડાહ્યાભાઈ વણાભાઈ, પ્રજાપતિ ડાહ્યાભાઈ વરવાભાઈ અને ગોવિંદભાઈ મોહનભાઈને ઓળખ્યા છે.

૫૯.૧ પોતાની જુબાનીમાં સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેણે જોયું હતું કે મહોલ્લામાંના લોકો ઘાયલ થયા હતા. ઘરની અંદર રહેલા કેટલા લોકો ઘાયલ થયા હતા તેની તેને યાદ નથી. તેણે જણાવ્યું છે કે પટેલોના મકાનો તરફના ભાગે આવેલા મહોલ્લાના મકાનો સુરક્ષિત હતા અને બાકીના બધા મકાનો સળગાવી દેવામાં આવ્યા હતા. જે મકાનો સળગાવવામાં આવ્યા હતા તેમાં કોઈને દાઝની ઈજા થઈ હતી તેવું તેણે જાણ્યું નહોતું. વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે સાક્ષીનો જન્મ સરદારપુરામાં થયો હતો અને ઘટના અગાઉ તે પોતાની દૈનિક કામગીરી તથા જીવનનિર્વાહ માટે ગામમાં અહીં–તહીં ફરતી રહેતી હતી તથા ગામના ખેતરોમાં મજૂર તરીકે કામ કરતી હતી. મહોલ્લાની એક બાજુ કબ્રસ્તાન હતું અને પાછળની બાજુ પટેલોના મકાનો હતા. પોતાની જુબાનીમાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે તેની હાજરીમાં ટોળાના સભ્યોએ કોઈને હથિયારોથી ઈજા કરી નહોતી અને તેણીને પણ હથિયારોથી કોઈ ઈજા થઈ નહોતી. વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે મહેમુદ્‌ભાઈનું ઘર ઈંટ, સિમેન્ટ અને પ્લાસ્ટરથી

બનેલું છે. તેઓ મહેમુદ્‌ભાઈના ઘરમાં અંદર ગયા હતા અને ત્યારબાદ ં. તેના ઘેર હુમલો થયો હતો. તે સમયે તેમામાંથી કોઈએ પણ ઘરમાંથી બહાર આવવાનો પ્રયાસ કર્યો નહોતો. તેમણે પાછળની બાજુના બારણાં અને બારીઓમાંથી બહાર આવવાનો પ્રયાસ કર્યો નહોતો. સાક્ષીએ સ્વેચ્છાએ જણાવ્યું છે કે તેઓ ચારેય બાજુથી ઘેરાયેલા હતા અને બહાર નીકળવાની કોઈ શક્યતા નહોતી. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે બારણાં ખુલ્યાં હતાં કે કેમ તે તેને યાદ નથી અને જણાવ્યું છે કે બારીઓ અને બારણાં તોડી પાડવામાં આવ્યા નહોતા, પરંતુ પાછળની બાજુની બારીઓ તોડી પાડવામાં આવી હતી. પોતાની જુબાનીમાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે ઓરડાના બારણાં અને બારીઓ બંધ હતાં પરંતુ કડિયામાં ચડાવવામાં આવેલાં નહોતાં. ત્યારબાદ ં. તેણે જણાવ્યું છે કે અંદર એટલા બધા લોકો હતા કે કોઈએ તેમને કડિયામાં ચડાવ્યાં હતાં કે કેમ તે તેને ખબર નથી. તેણીએ સ્વીકાર્યું છે કે મહેમુદ્‌ભાઈના ઘરના બારણાં અને બારીઓ ખુલ્લાં હોય તોય ત્યાંથી શેખ મહોલ્લાના ખૂણાના ઓરડાઓ દેખાતા નથી. સાક્ષી આ કહેવાની સ્થિતિમાં નથી કે અંદર અંદાજે કેટલું કેરોસીન અને પેટ્રોલ ઢોળવામાં આવ્યું હતું અને તેણે જણાવ્યું છે કે તેના કપડાં પર કેરોસીન પડ્યું હતું, પરંતુ તેના કપડાં સળગ્યા નહોતા અને કે તેણીના પીઠ પર દાઝની ઈજા થઈ હતી, છતાં તેના કપડાં સળગ્યા નહોતા. તેણીએ જણાવ્યું છે કે વરાળને કારણે તેણીને દાઝની ઈજા થઈ હતી. પોતાની જુબાનીમાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે અંબારામ મગનલાલ, રમેશભાઈ ગંગાવત, બલદેવભાઈ રણછોડભાઈ, બકાભાઈ મંગલભાઈ, અશ્વિનભાઈ જગાભાઈ અને સુરેશભાઈ રણછોડભાઈના નામ લીધાં હતાં, જે તેણે જોકે નકાર્યું છે.

તેણીએ એ પણ નકાર્યું છે કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે પોતાની જ્ઞાતિના લોકોના કહેવાથી છ વ્યક્તિઓના નામ લીધાં હતાં. તેણીએ સ્વીકાર્યું છે કે તેણે ઘટનાકાળે પ્રથમવાર જે લોકોને જોયા હતા તેમને અદાલતમાં તેમના ચહેરાથી ઓળખી શકે છે. શેખ મહોલ્લા પરનો હુમલો સુન્દરપુરના ટોળાએ કર્યો હતો તેવી સૂચનાને તેણીએ નકારી છે. તેણીએ એ સૂચનાને પણ નકારી છે કે તે ટોળામાંના લોકોને ઓળખી શકતી ન હોવાથી તેણે એસ.આઇ.ટી. સમક્ષ જણાવ્યું હતું કે તે તેમને તેમના ચહેરાથી ઓળખી શકે છે. તેણીએ જણાવ્યું છે કે એસ.આઇ.ટી. સમક્ષ તેણીએ ટોળામાંના લોકોનાં નામ આપ્યાં નહોતાં. તેણીએ એ નકાર્યું છે કે ૯:૩૦ વાગ્યે પોલીસ આવી ત્યારે ગોળીબાર થયો હતો અને ટોળું વિખેરાઈ ગયું હતું. પોતાની જુબાનીમાં બહાર આવ્યું છે કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણીએ જણાવ્યું હતું કે મહેમુદ્‌ભાઈનું ઘર પાક્કું અને સુરક્ષિત હોવાથી તેઓ ઘરમાં ઘૂસી ગયા હતા અને બન્ને બાજુના દરવાજા બંધ કરી દીધા હતા. તે સમયે ટોળાના લોકો મહોલ્લામાં ઘૂસી આવ્યા હતા અને તેમના મહોલ્લાના ખૂણાના ઓરડાઓ સળગાવી દીધા હતા તથા તોડફોડ અને આગ લગાવવાનું શરૂ કર્યું હતું. જે ઘરમાં તેઓ છુપાયેલા હતા ત્યાં ટોળાના સભ્યો આવ્યા હતા અને તે સમયે તેણીએ તેમને જોયા હતા.

૫૯.૨ તપાસ અધિકારી (પોલીસ)ની ઉલટ–તપાસમાંથી રેકોર્ડ પર આવ્યું છે કે આ સાક્ષીએ તેની સમક્ષ એવું જણાવ્યું નહોતું કે તે ટોળાના સભ્યોને તેમના ચહેરાથી ઓળખી શકે છે. તપાસ અધિકારીએ વધુમાં સ્વીકાર્યું છે કે ૧૦ માર્ચ,

૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ ગામના છ વ્યક્તિઓના નામ ટોળાના સભ્યો તરીકે આપ્યા હતા. તપાસ અધિકારી (એસ.આઈ.ટી.)એ સ્વીકાર્યું છે કે ૨૨ મે, ૨૦૦૮ના રોજ એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ તેના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ પોલીસ દ્વારા ૯ વાગ્યે કરાયેલ ગોળીબાર અંગેનું પોતાનું પૂર્વ નિવેદન સુધરાવ્યું હતું.

૫૯.૩ શ્રી વાય.એસ. લાખાણી, અપીલકર્તા–આરોપીઓ તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી કે આ સાક્ષી પણ મહેમૂદમિયા ના ઘરમાં હોવાનો દાવો કરે છે. રજૂઆત કરવામાં આવી કે તેની સમગ્ર જબાની તથા તેમાં તેણે આરોપીઓની ઓળખ સહિત જે રીતે સુધારા કર્યા છે તે ધ્યાનમાં લેતા, એવું માનવું શક્ય નથી કે આ સાક્ષી અન્ય લોકો સાથે, જેમાંથી લગભગ તમામ મૃત્યુ પામ્યા છે, ઘરમાં હાજર હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી કે અનેક સાક્ષીઓએ ઘટનાના સમયે ઘરમાં હાજર હોવાના ખોટા દાવા કર્યા છે, અને આ સાક્ષીએ, એ હકીકત છતાં કે તેણે ઘટનામાં મૃત્યુ પામેલા અનેક વ્યક્તિઓના નામ લીધા છે, બચી ગયેલા અને જીવિત એક પણ વ્યક્તિનું નામ લીધું નથી. આમ, તે અદાલત સમક્ષ સત્ય બોલી રહી નથી. ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું કે જે સાક્ષી પોતે ઘરમાં હતી તેમ દાવો કરે છે, તેવી આ સાક્ષી કે તેણીની જેમની અન્ય કોઈ સાક્ષીએ, ઓરડાની પરિસ્થિતિ અંગે કોઈ વર્ણન આપ્યું નથી, એટલે કે અંદર રહેલા લોકોએ પોતાને કેવી રીતે ગોઠવ્યા હતા, ઘટનાના સમયે તેઓ ઓરડામાં શું કરતા હતા, પોતાને બચાવવા માટે તેમણે કયા પ્રયાસો કર્યા હતા અને પરિસ્થિતિ પ્રત્યે તેઓની પ્રતિક્રિયા કેવી હતી? વગેરે, જે બાબતોની નોંધ તેઓએ તપાસ સંસ્થા સમક્ષ ઘટનાનો ખુલાસો કરતાં વખતે અવશ્ય લેવી

જોઈતી હતી અને જે કોઈ ભૂલી શકે નહીં. રજૂઆત કરવામાં આવી કે સાક્ષી મુજબ તેને જમણી આંખ અને ઘૂંટણ પર પણ ઈજા થઈ હતી, અને તેણે જણાવ્યું છે કે વરાળને કારણે તેની પીઠ પર ઈજાઓ થઈ હતી, પરંતુ તેના કપડાં બળ્યા નહોતા, તેમ છતાં તેના કપડાં પર કેરોસીન–પેટ્રોલ પડ્યું હતું. રજૂઆત કરવામાં આવી કે સાક્ષીને થયેલી ઈજાઓની પ્રકૃતિ (આંક ૧૯૫)ને ધ્યાનમાં લેતા, લગભગ કોઈ શક્યતા નથી કે તે ઘરના અંદર આવી નાની ઈજાઓ ભોગવી શકી હોત, જ્યાં મોટી સંખ્યામાં લોકોને ગંભીર દાઝની ઈજાઓ થઈ હતી અને શ્વાસ રૂંધાઈ જવાથી મૃત્યુ પામ્યા હતા. વધુમાં, સાક્ષીએ ન તો ચિકિત્સકને ઘટનાની કોઈ હકીકત જણાવી છે અને ન તો આરોપીઓના નામ આપ્યા છે; અને તેની સામે, તેણે તબીબી સલાહ વિરુદ્ધ એ જ દિવસે સાંજે ૬:૩૦ વાગ્યે, હોસ્પિટલમાં દાખલ થયેલા લગભગ તમામ અન્ય ઈજાગ્રસ્તોની જેમ, પોતાને હોસ્પિટલમાંથી રજા અપાવી લીધી હતી. તેથી, તેની સાક્ષી કોઈ વિશ્વાસ ઉપજાવતી નથી.

૫૯.૪ વિદ્વાન વકીલે વધુમાં રજૂઆત કરી હતી કે સાક્ષીએ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ આપેલા પોતાના નિવેદનમાં, જે ઘટનાના નવ દિવસ મુદ્દા નં. નોંધાયું હતું, છ વ્યક્તિઓનાં નામ આપ્યાં હોવા છતાં, પોતાના મુખ્ય નિવેદનમાં તેમનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી અને ન તો અદાલતમાં તેમની ઓળખ કરી છે, જ્યારે તેણે પોતાના મુખ્ય નિવેદનમાં કે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૨૨ મે, ૨૦૦૮ના રોજ આપેલા પોતાના કોઇપણ નિવેદનમાં નામ લીધા વિના અદાલત સમક્ષ આરોપીઓ પૈકી નવની ઓળખ કરી છે. આથી, બહુ સરળતાથી, સાક્ષીએ માત્ર કેટલાક

આરોપીઓની ઓળખ કરી તેમને અત્યંત ગંભીર અપરાધ માટે જવામુદ્દા નં. ાર બનાવવાનો પ્રયાસ કર્યો છે, જોકે તેમના નામ ન તો નિવેદનોમાં છે અને ન તો તેના મુખ્ય નિવેદનમાં છે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીએ કદી એવો દાવો કર્યો નહોતો કે તે આરોપીઓને તેમના ચહેરાથી ઓળખી શકે છે; અન્યથા, ઓળખ પરેડનું આયોજન કરી શકાયું હોત. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં આપેલા છ નામ તેનાં આપેલ હોવાનું કહેવામાં આવે છે. તેથી, ઉપરોક્ત પૃષ્ઠભૂમિમાં આ સાક્ષી દ્વારા કેટલાક આરોપીઓની કરવામાં આવેલી ઓળખ કોઈ વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરતી નથી.

૫૯.૫ એ પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું કે સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ટોળાએ મહેમૂદમિયાના ઘરના પાછળના ભાગે આવેલી બારી તોડી નાખી હતી, જે હકીકત સ્થળના ગુનાહિત સ્થળના પંચનામા સહિત કોઈ અન્ય પુરાવાથી સમર્થિત થતી નથી. આ સાક્ષીએ, અન્ય તમામ સાક્ષીઓની જેમ, પોતાને શીખવવામાં આવેલી રીતે ઘટનાનો સમય અને ઘટનાક્રમ પણ મુદ્દા નં. લી નાખ્યો છે, જેના કારણે તેના આવૃત્તી ની વિશ્વસનીયતા અંગે સંદેહ ઊભો થાય છે. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે અન્ય સાક્ષીઓની જેમ આ સાક્ષીએ પણ જાણીજોઇને ીને પોલીસ ફાયરિંગ બાબતનો પોતાનો પ્રારંભિક આવૃત્તી નકારી કાઢ્યો છે અને તેણે અદાલત સમક્ષ આપેલી ઘટનાની મૂળભૂત હકીકતો પણ ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૨૨મી મે, ૨૦૦૮ની પોતાની કોઈપણ નિવેદનમાં દર્શાવી નથી. એ પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું કે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ સાક્ષીએ ૯:૩૦ના સમય અને પોલીસ ફાયરિંગ અંગેનું પોતાનું

અગાઉનું નિવેદન સુધાર્યું હતું. આ બંને હકીકતોમાં કરાયેલ સુધારો પણ તમામ સાક્ષીઓ માટે એકસરખો ઢાંચાગત છે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે જ્યારે પોલીસએ તેમના નિવેદનો પ્રથમ સમયે નોંધ્યા હતા ત્યારે તમામ સાક્ષીઓ એકસરખી ભૂલ કરે તે અત્યંત અશક્ય છે.

૫૯.૬ વિશ્લેષણઃ આ સાક્ષી પ્રથમ માહિતીદાતા ઇબ્રાહીમમિયા રસુલમિયા શેખની પુત્રી છે. તેણીએ સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું છે કે ઘટના સમયે તે મહમૂદમિયાના ઘરમાં અંદર હતી અને તેની માતા જાયદા તથા તેની બે બહેનો રજીયાબાનુ અને પરવીનબાનુ, તેમજ તેના કાકા શેરુમિયા અને તેમનું સમગ્ર કુટુંબ, આ ઘટનામાં મૃત્યુ પામ્યાં હતાં. ઘટના દરમિયાન સાક્ષીને દાઝવાના ઇજાઓ પહોંચી હતી, જે હકીકત ફ.ફ.પ.સા. –૧ – ડૉ. ધીરજકુમાર જીવનલાલ સોની, જેમણે તેની સારવાર કરી હતી, તેમની સાક્ષી તેમજ તેમણે આપેલા તબીબી પ્રમાણપત્ર (આંક–૧૯૫) દ્વારા સમર્થિત થાય છે, જેમાં દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે સાક્ષીએ "હુલ્લડ દરમ્યાન પથ્થર અને લાઠીથી ઇજા તથા દાઝ" નો ઇતિહાસ આપ્યો હતો અને તેની જમણી ભ્રૂના પ્રદેશમાં કાપનો ઘા, મધ્ય કપાળ પ્રદેશમાં ઘસારો અને ચહેરા પર દ્વિતીય દરજ્જાના દાઝના ઘા હતા. રેકોર્ડ પુરાવાથી જણાય છે કે તેના પરિવારના મોટાભાગના સભ્યો ઘરની અંદર હતા અને મહમૂદમિયાની પત્ની તેની પિતૃતુલ્ય કાકી હતી. આવી પરિસ્થિતિમાં, ઘટના સમયે તેની માતા અને બહેનો મહમૂદમિયાના ઘરમાં અંદર હતાં તથા સાક્ષીને દાઝના ઘા થયા હતા, તેથી ઘરમાં તેની હાજરી અંગે શંકા કરવાનો કોઈ આધાર નથી. ઘરની અંદર હાજર રહેલા અને

જીવતા બચેલા તમામ સાક્ષીઓના કેસમાં એક સામાન્ય મુદ્દા તરીકે, કોઈ વ્યક્તિ ઘરની અંદર જીવતી રહી શક્યો હોત કે કેમ તે અંગે અહીં નીચે ચર્ચા કરવામાં આવશે. આ સાક્ષીએ પોતાની સોગંદી સાક્ષીમાં કોઈ આરોપીનું નામ લીધું નથી અને અદાલતમાં ઘણા આરોપીઓને ઓળખ્યા છે. ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં પણ તેણે કોઈ આરોપીનું નામ લીધું નહોતું, તેમ છતાં વિશેષ તપાસ દળ સમક્ષ ૨૨ મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે સંબંધિત સમયે ટોળામાં રહેલા વ્યક્તિઓનાં નામ આપવામાં આવ્યા હતા, જેને પોલીસએ પોતાની રીતે લખી લીધાં હતાં. તેણે જણાવ્યું છે કે તે ટોળાના સભ્યોને ઓળખી શકે છે, પરંતુ સંબંધિત સમયે તેણે તેમના નામ લીધા નહોતા. પોતાની પોલીસ સમક્ષની નિવેદનમાં, ઘટના કેવી રીતે બની અને સંબંધિત સમયે તે ક્યાં હતી તે બાબતે સાક્ષીએ કોઈ હકીકત જ જણાવી નથી. તેણે પોતાની સોગંદી સાક્ષીમાં જે કંઈ જણાવ્યું છે તે બધું તેણે પહેલી વાર અદાલત સમક્ષ જણાવ્યું છે. એવું જણાય છે કે પોલીસએ તેનું નિવેદન નોંધ્યું ત્યારે, સાક્ષી પોતાના કુટુંબના અનેક સભ્યો ગુમાવવાના આઘાત અને પોતાના ઘર તથા ગામથી વિસ્થાપિત થવાના કારણે પ્રભાવિત સ્થિતિમાં હશે, અને તેથી તેણે લગભગ કશું જ જણાવ્યું નથી. સર્વગ્રાહી હકીકતોને ધ્યાનમાં રાખીને તથા ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ તેનું નિવેદન નોંધાયું ત્યારે તેના વયની એક યુવતી પર પડી હોત તેવી માનસિક આઘાતની વાતને ધ્યાનમાં રાખતાં, અદાલતને, જો કે આ વાત પહેલીવાર અદાલત સમક્ષ રેકોર્ડ પર આવી છે, તોપણ સાક્ષીએ આપેલી વાત પર વિશ્વાસ કરવો મુશ્કેલ લાગતો નથી. આ સાક્ષીએ પહેલી વાર અદાલત સમક્ષ આરોપીઓની ઓળખ કરી છે, તેથી તેના દ્વારા કરાયેલ આરોપીઓની ઓળખને કયું

પુરાવાકીય મૂલ્ય આપવું જોઈએ, તેની ચર્ચા આગળ કરવામાં આવશે.

૬૦. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૮૧ દિલાવરખાન અબ્બાસમિયા શેખની આંક–૬૫૧ ખાતે તપાસણી કરવામાં આવી છે. સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે હાલમાં તે અમદાવાદના આશ્રમ રોડ પર એફ.વાય. બી.બી.એ.નો અભ્યાસ કરે છે. ઘટનાના સમયે તેની વય બાર વર્ષ હતી. તેનું મૂળ વતન સરદારપુરા ા, તાલુકો વિજાપુર છે. ઘટનાના સમયે તેઓ શેખવાસ ખાતે સરદારપુરામાં રહેતા હતા. તે પોતાના પિતા શેખ અબ્બાસમિયા કેશરમિયા, માતા રુક્શાનાબાનુ અબ્બાસમિયા, મોટી બહેન શેખ સૈરાબાનુ અબ્બાસમિયા અને નાની બહેન શેખ સલમાબાનુ અબ્બાસમિયા સાથે રહેતો હતો. ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ, રેલવેના સંદર્ભમાં, ભારત બંધનું આહ્વાન હતું ત્યારે તેઓ સૌ ઘેર હાજર હતા. એ દરમિયાન, પટેલો અને હિંદુઓની એક ભીડ આશરે ૧૦:૦૦ થી ૧૦:૩૦ વાગ્યાના સુમારે શેખવાસ ખાતે મુસ્લિમોના ઘરો ઉપર શસ્ત્રો સાથે હુમલો કર્યો હતો અને શેખવાસના આશરે પચાસ જેટલા લોકોએ મહમૂદમિયા હુસૈનમિયાના ઘરમાં છુપાઈ ગયા હતા. એ દરમિયાન, ભીડમાં રહેલા લોકોએ ઘરના દરવાજા બંધ કરી દીધા હતા અને બારી તોડી, પેટ્રોલ, કેરોસીન તથા રસાયણો રેડી મહમૂદમિયા હુસૈનમિયાના ઘરને આગ લગાવી દીધી હતી. પરિણામે, મહમૂદમિયા હુસૈનમિયાનું ઘર સળગી ઉઠતાં અંદર રહેલા ઓગણત્રીસ વ્યક્તિઓ બળી જઈ મૃત્યુ પામ્યા હતા. તે અને તેની નાની બહેન બચી ગયા હતા. તેની નાની બહેનના બંને પગે દાઝનાં ઘા આવ્યા હતા. ઘટનાના લગભગ ત્રણ કલાક મુદ્દા નં. પોલીસ આવી અને તેમને ઘરમાંથી બહાર કાઢ્યા હતા તથા ઈજાગ્રસ્તોને મહેસાણા

સિવિલ હોસ્પિટલમાં લઈ જવાયા હતા. ત્યારબાદ ં. તેઓ ઈલોલ ખાતે પોતાના સગાંવહાલાં પાસે રહ્યા હતા. એક અઠવાડિયા મુદ્દા નં. તેઓ પાનપુર રાહત શિબિરમાં ગયા, જ્યાં તેઓ ત્રણ મહિના રહ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. રજાકભાઈ અલ્લારખા નામના એક વ્યવસાયીએ તેને અને તેની બહેનને શિક્ષણના હેતુસર વિરમગામ લઈ ગયા હતા. ત્યાંથી વધુ અભ્યાસ માટે તે જૂનાગઢ જિલ્લાના ચિત્રાવડ ગામે આવેલા એકરા હોસ્ટેલમાં ગયો હતો. સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે તે ભીડના લોકોને ઓળખી શકે છે. તેણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે તેની નાની બહેન જામનગર તાલુકાના ધ્રોલ ખાતે સરિયત હોસ્ટેલમાં રાખવામાં આવી હતી અને હાલમાં તેની વય સત્તર વર્ષ હતી. તેણે નિવેદન આપ્યું છે કે તે વેકેશન દરમિયાન સતનગર આવ્યો છે, જ્યાં એસ.આઈ.ટીએ તેનું નિવેદન નોંધ્યું હતું. તેણે પ્રજાપતિ રાજેશકુમાર અમ્રતભાઈ, રમેશભાઈ બલદેવભાઈ, પ્રજાપતિ રવિકુમાર અમ્રતભાઈ, પારસોત્તમભાઈ મોહનભાઈ, સુરેશભાઈ રણછોડભાઈ, કનુભાઈ રેવાભાઈ, બાબુભાઈ કંજિભાઈ, જીવનભાઈ દ્વારકાદાસ, રમેશભાઈ કચરાભાઈ અને તુલસીભાઈ ગિરધરભાઈને તેમના ચહેરા પરથી ઓળખ્યા હતા.

૬૦.૧ પોતાની જુબાનીમાં સાક્ષીએ આ વાતનો ઈનકાર કર્યો છે કે લગભગ પચાસ જેટલા લોકો પોતાનો જીવ બચાવવા માટે મહેમૂદભાઈના ઘરમાં છુપાયા હતા, તે વાત સાચી નથી. તેણે આ સૂચનનો ઈનકાર કર્યો છે કે તેણે ખોટું નિવેદન કર્યું હતું કે ટોળામાં રહેલા લોકોએ દરવાજા અને બારીઓ બંધ કરી દીધી હતી અને બારીઓ તોડી હતી તથા કેરોસિન, પેટ્રોલ અને રસાયણો ઢોળ્યાં હતાં. સાક્ષીએ નિવેદન કર્યું

છે કે તેમણે અંદરથી દરવાજો ખોલવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો; તેમ છતાં, તેને આ યાદ નથી કે તેમણે બળપૂર્વક ધક્કા મારીને દરવાજો ખોલવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો કે કેમ. તેને આ યાદ નથી કે દરવાજો બંધ હતો કે તાળું લગાવેલું હતું. તેણે સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું છે કે અંદર રહેલા લોકોએ દરવાજો તોડવાનો પ્રયાસ કર્યો નહોતો. તેણે જણાવ્યું છે કે તે મહેમૂદમિયા ના ઘરનાં ખૂણામાં હતો અને તે સમયે તેણે તેમને બારી તોડતા જોયા હતા અને તેને ખબર છે કે બારી કેવી હતી. તેને આ યાદ નથી કે બારી પર સળિયા હતા કે તેને બંધ કરવા માટે પાટિયા હતા. તે કહે છે કે તે ખુલ્લી બારીઓ હતી. તેણે સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું છે કે અંદર રહેલા લોકોને મારવાના ઈરાદે બારીઓ તોડવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો અને તેણે તેમને આગળની બાજુની બારી તોડતા જોયા હતા. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે પેટ્રોલ, કેરોસિન અથવા રસાયણ તેના પર પડ્યાં નહોતા. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે શેખ મહોલ્લામાં ટોળું અંદર આવ્યું ત્યારે તેને કોઈ ઈજા થઈ નહોતી. તેણે આ સૂચનનો ઇનકાર કર્યો છે કે તે અને તેની બહેન ઘરની અંદર નહોતાં. તેણે આ વાતનો ઇનકાર કર્યો છે કે તે ખોટું નિવેદન કરી રહ્યો હતો કે તેની બહેનના પગમાં દાઝના ઈજાના ઘા થયા હતા. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે સિવિલ હોસ્પિટલમાં તેણે એવું કહ્યું નહોતું કે તે ટોળામાં રહેલા લોકોને તેમના ચહેરાથી ઓળખી શકે છે.

૬૦.૨ તપાસ અધિકારી (એસ.આઇ.ટી.)ની ઉલટ–તપાસમાં બહાર આવ્યું છે કે આ સાક્ષીએ ૨૨મી મે, ૨૦૦૮ના રોજ નોંધાવેલા પોતાના નિવેદનમાં એવું જણાવ્યું નહોતું કે ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ તેમના ગામના પટેલોના ટોળાએ

તેમના ઘરો પર હુમલો કર્યો હતો અને સાક્ષીએ એવું જણાવ્યું હતું કે હિન્દુઓના ટોળાએ તેમના ઘરો પર હુમલો કર્યો હતો.

૬૦.૩ અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે આ સાક્ષી ઘટનાના સમયે બાર વર્ષનો હતો અને સુન્દરપુરમાં અભ્યાસ કરતો હતો. તે પગપાળા શાળાએ જતો હતો અને તે વયે તે અંગ્રેજી તથા ગુજરાતી વાંચી અને લખી શકતો હતો. તેના જણાવ્યા મુજબ, તેને મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યો હોવા છતાં તેનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું નહોતું. આ સાક્ષીનું દાવો છે કે તેનું નિવેદન વિશેષ તપાસ ટીમ દ્વારા ૨૨મી મે, ૨૦૦૮ના રોજ નોંધવામાં આવ્યું હતું અને તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તેણે વિશેષ તપાસ ટીમ સમક્ષ એવું કહ્યું હતું કે તેને તેનું ઉપરોક્ત વધુ નિવેદન વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યું હતું, જેનો અર્થ એવો થાય છે કે તેનું અગાઉનું નિવેદન અવશ્ય નોંધાયું હતું, પરંતુ તે આરોપીઓને આપવામાં આવ્યું નથી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે, દલીલની ખાતર ધારી લઈએ કે વિશેષ તપાસ ટીમે તેનું નિવેદન પ્રથમ વખત નોંધ્યું હતું, તો પણ, આ સાક્ષી મહેમૂદમિયાના ઘરમાં અંદર હોવાનું દાવો કરે છે, છતાં તેણે છ વર્ષ સુધી સંપૂર્ણ મૌન રાખ્યું હતું અને ઘટનાના કે આરોપીઓ અંગે કોઈને પણ કંઈ જણાવ્યું નહોતું. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીએ ખૂબ ચાલાકીપૂર્વક એ બાબતે કોઈ નિવેદન આપ્યું નથી કે તેઓ મહેમૂદમિયાના ઘરમાં કેવી રીતે અને ક્યારે પ્રવેશ્યા હતા. આ સાક્ષી કહે છે કે ઘટનાના ત્રણ કલાક મુદ્દા નં. પોલીસ તેમને બહાર કાઢી મહેસાણા હોસ્પિટલમાં લઈ ગઈ હતી અને તે તથા તેની બહેન બચી ગયા હતા,

જ્યારે તેના પિતા, માતા અને મોટી બહેનનું ઘટનામાં મૃત્યુ થયું હતું. આ સાક્ષી એ પણ કહે છે કે તેની નાની બહેનના બંને પગે દાઝનાં ઘા પડ્યા હતા, પરંતુ આશ્ચર્યની વાત એ છે કે, ન તો આ સાક્ષીનું, ન તો તેની નાની બહેનનું, જેણે તેના કહેવા મુજબ બંને પગે દાઝનાં ઘા પડ્યા હતા, તબીબી પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે અને ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા આવા ઘાઓ અંગેનું કોઈ પ્રમાણપત્ર રેકોર્ડ પર રજૂ કરવામાં આવ્યું નથી, જેથી આ સાક્ષીના કહેવાને સમર્થન મળે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં લેતા, ઘટનાના ત્રણ કલાક મુદ્દા નં. આ સાક્ષી માટે અચૂક રીતે કોઈ ઈજા વિના રૂમમાંથી બહાર આવી જવું શક્ય નથી. વધુમાં, ન તો આ સાક્ષીને ન તો તેની નાની બહેનને શ્વાસ દ્વારા અસર થતી કોઈ ઈજા થઈ છે, જે સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે આ સાક્ષીનું નિવેદન શિખવણનું પરિણામ છે અને તે ઘડાયેલો સાક્ષી છે, જેના પર વિશ્વાસ રાખી શકાય તેમ નથી.

૬૦.૪ વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષીએ, રેકોર્ડ પુરાવા વિરુદ્ધ, એવું નિવેદન આપ્યું છે કે સામેની બાજુનું બારણું ભીડ દ્વારા તોડી નાખવામાં આવ્યું હતું અને તે તૂટેલા બારણામાંથી તેમણે પેટ્રોલ, કેરોસિન અને રાસાયણિક પદાર્થ છાંટીને ઘરને આગ લગાવી હતી, જે અન્ય સાક્ષીઓના પુરાવા વિરુદ્ધ છે અને ગુનાસ્થળના પંચનામાથી સમર્થિત નથી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે જ્યારે સાક્ષી કહે છે કે રૂમની અંદર પેટ્રોલ, કેરોસિન અને રાસાયણિક પદાર્થ છાંટવામાં આવ્યા હતા, ત્યારે જીવતાં બહાર આવ્યા હોવાનું દાવો કરનાર તમામ અથવા કેટલાક સાક્ષીઓનાં કપડાં પર આ પ્રકારના પદાર્થોના ડાઘ લાગેલા હોવા જોઈએ હતા (ઈજા

સાથે કે વગર), પરંતુ મહેમૂદમિયાના ઘરમાં આવા તમામ સાક્ષીઓ અંદર હતા એ સિદ્ધાંતને સમર્થન અને પુષ્ટિ આપવા માટે એવો કોઈ પુરાવો ન તો મળ્યો છે અને ન તો ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યો છે.

૬૦.૫ એ પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ પોતે જણાવ્યું છે કે તેણે ઘટનાની બાબતમાં કોઈને પણ કશું કહ્યું નથી; અને તેની નિવેદન નોંધવામાં આવી ત્યારે, જે એસ.આઈ.ટી. દ્વારા છ વર્ષના અંતરાલ પછી નોંધવામાં આવ્યું હતું, તે સાક્ષીએ કોઈ પણ આરોપીનું નામ લીધું નથી કે કોઈ પણ આરોપીની કોઈ વર્ણના આપી નથી, અને તેણે પોતે જ તે લોકોનાં નામ જાણવા માટે કોઈ પ્રયાસ પણ કર્યો નથી, જેમને તેણે અપરાધ આચરતી વખતે જોયા હોવાનું કહે છે, તેથી આ સાક્ષી દ્વારા અદાલત સમક્ષ તેમના ચહેરાના આધારે કરાયેલ આરોપીઓની ઓળખ પર કોઈ આધાર મૂકવામાં આવી શકતો નથી, કારણ કે એવો કોઈપણ સાક્ષી પાંજરામાં ઉપસ્થિત તમામ આરોપીઓને ઓળખી શકે છે. આરોપીઓની આવી ઓળખને સ્વીકાર્ય સાક્ષ્યરૂપ પુરાવો તરીકે માન્ય રાખી શકાય નહીં. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે, તેથી, સાક્ષીની સમગ્ર સાક્ષી માત્ર વિચારણા બહાર જ ન કાઢવી જોઈએ, પરંતુ તેને ગંભીરતાપૂર્વક જોવી જોઈએ જેથી આ નિષ્કર્ષ પર પહોંચી શકાય કે ધરપકડ કરાયેલા અને ગેરરીતે વિચારણા હેઠળ મૂકવામાં આવેલા તમામ વ્યક્તિઓની સજા સુનિશ્ચિત કરવા માટે સાક્ષીઓને ભારે રીતે શીખવાડવામાં આવ્યા હતા. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષી સાક્ષીઓની કડીમાં અંતિમ સાક્ષી છે, જે ઘટનાના સમયે મહેમૂદમિયાના ઘરની અંદર હોવાનો દાવો કરે છે. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે કુલ

મળીને એવા સાત સાક્ષીઓ છે, જેમણે ખોટી રીતે અદાલત સમક્ષ નિવેદન આપ્યું છે કે તેઓ ઘરની અંદર હાજર હતા. જોકે, આવા સાક્ષીઓ પોતાના જીવિત પરિવારજનો સાથે, જેઓ ઘરની અંદર હતા અને જેમને ઈજા પહોંચી હોવાનું અથવા નહોવાનું કહેવામાં આવે છે, ખરેખર ઘરની અંદર હતા કે નહીં, તે કૃપા કરીને સંભાવનાઓ અને શક્યતાઓના કસોટીપટ્ટ પર, કેસનાં તથ્યોને ધ્યાનમાં રાખીને, તપાસવામાં આવે.

૬૦.૬ વિશ્લેષણ: આ સાક્ષી ઘટના સમયે લગભગ બાર વર્ષનો હતો અને સંબંધિત સમયે તેનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું ન હતું. ઘટનામાં તેણે પોતાના બંને માતાપિતા અને તેની મોટી બહેન સાયરાબાનું ગુમાવ્યાં છે, જ્યારે તે તથા તેની નાની બહેન બચી ગયાં છે. તે અબ્બાસમિયા કેશરમિયા શેખનો પુત્ર છે. આ સાક્ષીનું નિવેદન પ્રથમવાર ૨૨ મી મે, ૨૦૦૮ ના રોજ તપાસ અધિકારી (એસ.આઈ.ટી.) દ્વારા નોંધવામાં આવ્યું હતું. સાક્ષી તરીકે નિવેદન આપતાં સમયે તે બીબીએના અભ્યાસક્રમમાં ભણતો હતો. આ સાક્ષીની જુબાનીમાં જાણવા મળ્યું છે કે તે મહેમૂદમિયાના ઘરના પાછળના ખૂણામાં હતો અને તેણે બારી તૂટતી જોઈ હતી. તેણે નિવેદન આપ્યું છે કે બારી ખુલ્લી હતી અને તેણે આગળની બારી તૂટતી જોઈ હતી. તેણે જણાવ્યું છે કે તેના ઉપર પેટ્રોલ, કેરોસિન કે રસાયણ પડ્યાં ન હતાં. તેણે જણાવ્યું છે કે બચુમિયા નથુમિયાની પત્ની બસીરાબીબી તેની પિતૃકાકી છે. આ સાક્ષી ઘટના સમયે બાર વર્ષનો હતો, અને ઘટનાના સમયે તેના માતાપિતા તથા તેની મોટી બહેન મહેમૂદમિયાના ઘરની અંદર હતા, એ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતાં, સ્વાભાવિક છે કે તે તથા તેની બહેન પણ તેમના સાથે જ હોવા જોઈએ. આવી

જોખમભરી પરિસ્થિતિમાં, માતાપિતા પોતાની નજરે સુરક્ષિત લાગતા સ્થળે આશ્રય લેશે અને પોતાના નાબાલગ બાળકોને પાછળ છોડી દેશે, એવી શક્યતા નથી. તેથી, ઘટનાના સમયે આ સાક્ષી મહેમૂદમિયાના ઘરમાં હાજર હતો, તે બાબત પર અવિશ્વાસ કરવાનો કોઈ કારણ નથી. સાક્ષીએ પોતાની સાક્ષીમાં કોઈ પણ આરોપીનું નામ લીધું નથી અને પ્રથમવાર અદાલત સમક્ષ તેમના ચહેરાના આધારે તેમને ઓળખ્યાં છે. સાક્ષીએ કોઈનું નામ લીધું નથી, એ હકીકત આશ્ચર્યજનક નથી, કારણ કે ઘટના સમયે તે બાળક હતો અને શક્ય છે કે તે તેમને નામથી ઓળખતો ન હોય.

૬૧. આંક ૪૭૫ પર ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૬ શાબીરમીયાં ા અકુમિંયા પઠાણની તપાસ કરવામા આવી છે. આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે તેઓ સરદારપુરા ા વતની છે અને તેઓ ત્રણ ભાઈઓ છે. મોતીભાઇ બશીરમીંયા ા અકુમિયા પઠાણ એસ.ટી. વાહક તરીકે સેવા આપી રહ્યા છે. તેઓ તેમનાથી નાના છે અને તેમના નિવેદનનો નોંધણી સમયે ગ્રામ પંચાયતમાં પટાવાળા તરીકે કાર્યરત હતા. વર્ષ ૨૦૦૨માં તેઓ ગ્રામ પંચાયતમાં બોર ઓપરેટર તરીકે કાર્યરત હતા. તેમની પત્નીનું નામ નફિશાબીબી છે અને તેમને બે સંતાનો છે, એક પુત્ર અને એક પુત્રી. ત્રીજા ભાઈનું નામ ઝાકિરહુસૈન અકુમિયા પઠાણ છે, જે આકસ્મિક મજૂર છે. તેઓ શેખવાસ મહોલ્લાની સામે રહેતા હતા અને તેમના ઘર સામે તેમના કાકા શકુમિયા નનમિયા ની લોટની ચક્કી હતી. ઘટના સમયે તેઓ હાજર હતા.

૬૧.૧ સાક્ષીએ વધુમાં વાખાણ્યું છે કે ૨૦૦૨માં, શેખવાસ ખાતેની ઘટના બને

તેનાં આશરે વીસથી પંચવીસ દિવસ પૂર્વે, વિશ્વ હિંદુ પરિષદના નેતા હરેશ ભટ્ટ ગામમાં આવ્યા હતા અને મહાદેવ મંદિર ખાતે પટેલ સમાજના યુવકોની બેઠક યોજી હતી. તે સમયે તે પાણીના કાર્યાલયમાં કામ કરતો હતો અને હરેશભાઈ આવ્યા ત્યારે મંદિરે પટેલ યુવકોની ભીડ હતી. તે ત્યાં ઊભો રહી રાહ જોતો હતો અને હરેશભાઈ વિદાવાની કાર્યવાહી િક ભાષામાં ભાષણ આપતા હતા કે આ મુસ્લિમો હિંદુસ્તાન પર બોજ છે અને તેમને હિંદુસ્તાનમાં જીવવાનો કોઈ અધિકાર નથી. આ વખતે જો તેમને તક મળે અને રમખાણો થાય, તો એક પણ મુસ્લિમ જીવતો ન રહે. ત્યારબાદ ં. હરેશ ભટ્ટે ત્રિશૂલોનું વિતરણ કર્યું હતું. તે ત્યાં ઊભો હતો ત્યારે સુરેશભાઈ બલદેવભાઈ પટેલ, માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ, વણાભાઈ ઈશ્વરભાઈ, રાજેશભાઈ ગોવિંદભાઈ અને અંબારામભાઈ મગનભાઈ એમ પાંચ વ્યક્તિઓને ત્રિશૂલો આપવામાં આવ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. તે પાણીના કાર્યાલય પર ગયો હતો. તેણે ન્યાયાલયના કક્ષમાં માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ, સુરેશભાઈ બલદેવભાઈ અને અંબારામભાઈ મગનભાઈની ઓળખ કરી છે અને જણાવ્યું છે કે રાજેશભાઈ ગોવિંદભાઈ તથા વણાભાઈ ઈશ્વરભાઈ અદાલતમાં ઉપસ્થિત નથી. સાક્ષીએ વધુમાં વાખાણ્યું છે કે ૨૭મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગોધરા ઘટના બની હતી અને તેના વિરોધમાં ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ વિશ્વ હિંદુ પરિષદ મારફતે તેમના ગામમાં ગુજરાત બંધ જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું. તે સમયે સવારે આશરે ૮ વાગ્યે તે પાણીના કાર્યાલય શરૂ કરવા જતો હતો. માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈની દુકાન પાણીના કાર્યાલયની સામે આવેલી છે અને તેણે આશરે આઠથી દસ વ્યક્તિઓની ભીડ જોઈ હતી અને તેને જોયા પછી તે લોકોએ બૂમ પાડી હતી કે “મુદ્દા નં. બાંડીયા ાઓને કાપી નાખો

અને તેમને મારી નાખો". જે લોકો બૂમો પાડી રહ્યા હતા તેમાં તેણે સુરેશભાઈ બલદેવભાઈ, માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ, રમેશભાઈ કાંતિભાઈ, બલદેવભાઈ રણછોડભાઈ અને જગાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈને ઓળખ્યા હતા. સાક્ષીએ ન્યાયાલયમાં માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ, સુરેશભાઈ બલદેવભાઈ, બલદેવભાઈ રણછોડભાઈ, રમેશભાઈ કાંતિભાઈની ઓળખ કરી છે અને જણાવ્યું છે કે પટેલ જગાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ ઉપસ્થિત નથી. સાક્ષીએ વધુમાં વાખાણ્યું છે કે પાણીના કાર્યાલય શરૂ કર્યા પછી તે ઘરે ગયો હતો અને ત્યારબાદ ં. બજારમાં ગયો હતો, ત્યારે બજારમાં લગભગ પચાસથી સાઠ વ્યક્તિઓની ભીડ હતી, જેઓ બજાર બંધ કરાવી રહ્યા હતા. ભીડમાં તેણે માથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ પટેલ, દયાભાઈ કચરાભાઈ પટેલ, માથુરભાઈ ગોવિંદભાઈ પટેલ, ભાવેશભાઈ કનુભાઈ પટેલ, કનુભાઈ જોયતરામ પટેલ, રાજેશભાઈ મગનભાઈ પટેલ, સુરેશભાઈ બલદેવભાઈ પટેલ, રાકેશભાઈ બલદેવભાઈ પટેલ, માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ, ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ, બેચાભાઈ ઓધવદાસ પટેલ, બલદેવભાઈ રણછોડભાઈ પટેલ, ગોવિંદભાઈ મોહનભાઈ પટેલ, રાજેશભાઈ ગોવિંદભાઈ પટેલ, બાબુભાઈ કાંજીભાઈ પટેલ, મહેશભાઈ જીવનભાઈ પટેલ, રામનભાઈ જીવનભાઈ પટેલ, બકાભાઈ મંગળભાઈ પટેલ, જયંતિભાઈ અંબાલાલ પટેલ, સંજયકુમાર અંબાલાલ પટેલ, અંબાલાલ મગનલાલ પટેલ અને કાલાભાઈ ભીખાભાઈ પટેલને જોયા હતા. ભીડે બજાર તેમજ શેખવાસ ખાતેના ગલ્લાઓ બંધ કરાવી દીધા હતા અને ત્યારબાદ ં. મહાદેવ ખાતે ભેગા થયા હતા. તે સમયે તે પાણીના કાર્યાલયથી પાછો આવી ચૂક્યો હતો, ત્યારબાદ ં. ભીડ મંદિરથી વિખેરાઈ ગઈ હતી. ત્યારબાદ ં. તે ઘરે ગયો હતો

અને જમ્યા પછી પાછો આવી પાણીના કાર્યાલય ગયો હતો અને સાંજે આશરે પથી ૬ વાગ્યે જ્યારે લાઈટો બંધ થઈ ગઈ ત્યારે તેણે પાણીનું કાર્યાલય બંધ કરીને ઘરે વળ્યો હતો અને ત્યારબાદ ં. આશરે ૬ વાગ્યે તે પોતાના બાળકોને પોતાના ઘરેથી લઈને પિતાના જૂના ઘરે ગયો હતો, ત્યારબાદ ં. રાત્રે આશરે ૮.૩૦ વાગ્યે પટેલ સમુદાયની ભીડે પંચાયત અને ગુજરાતી શાળાની સામે નીચલા સમુદાયના ગલ્લાઓ સળગાવી દીધા હતા અને ગામમાં ભયનું વાતાવરણ સર્જ્યું હતું, જ્યાં નીચલા સમુદાયો એટલે કે રાવલ સમુદાય, મુસ્લિમ સમુદાય અને નાઈ સમુદાયના ગલ્લાઓ આવેલા હતા. ત્યારબાદ ં. ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ વિશ્વ હિંદુ પરિષદે ભારત બંધ જાહેર કર્યું હતું અને તે દિવસે તે પોતાના પિતાના ઘરે હતો. ૨૮મીની રાત્રે ગલ્લાઓ સળગાવવાના સંબંધમાં ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ જેમના ગલ્લાઓ સળગી ગયા હતા તેઓ ચર્ચા કરવા માટે મન્સફખાન યાસિંખાન પઠાણના ઘરે એકત્ર થયા હતા. પોતાના ગલ્લાઓ સળગી ગયા હોવાના સંદર્ભમાં હવે શું કરવું તે અંગે ચર્ચા કરવા તેઓ ભેગા થયા હતા અને ફરિયાદ નોંધાવવાની પણ વિચારણા કરી રહ્યા હતા; પરંતુ વાહનવ્યવહાર બંધ હોવાથી તેઓ ફરિયાદ નોંધાવવા જઈ શક્યા નહોતા. મન્સફખાનના ઘરે ભેગા થયેલાઓમાં શંકરભાઈ સોમેશ્વરભાઈ પંડ્યા, કેશાભાઈ મોહનભાઈ રાવલ, મફતભાઈ સુંદરભાઈ ચૌહાણ, જાનમહમ્મદ ઈસ્માઈલભાઈ મેમણ, કદરભાઈ ઈસ્માઈલભાઈ મેમણ, નિસારઅહમદ ગુલામનબી મન્સુરી, પઠાણ કાલેખાન અલદખાન અને બચુમિયા બાપુમિયા પઠાણનો સમાવેશ થતો હતો. ત્યારબાદ ં. શુક્રવાર હોવાથી અને તેમની નમાઝનો સમય હોવાથી તેઓ વિખેરાઈ ગયા અને નક્કી કર્યું કે નમાઝ પછી ફરી એકત્ર થશે. પરંતુ નમાઝ પછી જ્યારે તેઓ

ભેગા થયા ત્યારે વિજાપુરના પોલીસ નાયબ નિરીક્ષક શ્રી પરમાર આવ્યા હતા અને તેમણે તેમને જણાવ્યું હતું કે તે દિવસે ગામમાં રમખાણો થવાની શક્યતા જણાય છે અને પોલીસ મુદ્દા નં. ોબસ્ત માટે વિનંતી કરી હતી તેમજ ગામના પટેલ સમુદાયના નેતાઓને બોલાવી અન્ય કોઈ ઘટના ન બને તેની વ્યવસ્થા કરવા કહ્યું હતું. પોલીસ નાયબ નિરીક્ષક પરમાર અને તેમણે પટેલ સમુદાયના તમામ નેતાઓને બોલાવ્યા હતા, પરંતુ કોઈ હાજર થયું નહોતું. પટેલ સમુદાયના બે વ્યક્તિઓ, એટલે કે તત્કાલીન સરપંચ કનુભાઈ જોયતાભાઈ અને દશરથભાઈ કચરાભાઈ આવ્યા હતા, પરંતુ ત્યારબાદ ં. જતા રહ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. અન્ય પોલીસ નાયબ નિરીક્ષક શ્રી રાઠોડ આવ્યા હતા અને તેમને પણ પોલીસની વ્યવસ્થા કરવા કહ્યું હતું. ત્યારબાદ ં. પોલીસ નાયબ નિરીક્ષક રાઠોડ અને પરમાર ગામમાં ચક્કર મારવા ગયા હતા. ત્યારબાદ ં. લગભગ ૮ વાગ્યે બેચાભાઈ ઓધવદાસ પટેલ પાણીના કાર્યાલયની ચાવી લેવા તેમની પાસે આવ્યા હતા અને તેમણે ચાવી આપી નહોતી, તેથી તેઓ જતા રહ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. લગભગ ૮.૩૦ વાગ્યે તેઓ ફરી આવ્યા હતા અને જણાવ્યું હતું કે સરપંચ ચાવી માગી રહ્યા છે અને તેમની પાસેથી ચાવી લઈ ગયા હતા. ત્યારબાદ ં. લગભગ ૯.૦૦ થી ૯.૧૫ વાગ્યે શેખવાસ પર હુમલો શરૂ થયો હતો અને ત્યારબાદ ં. રાત્રે ૨.૩૦ વાગ્યે પોલીસ ઉપાધીક્ષક ગેહલોટ આવ્યા હતા અને શેખવાસ ગયા હતા અને તેમના મહોલ્લામાં ચારથી પાંચ પોલીસકોન્સ્ટેબલોને મોકલ્યા હતા. પોલીસકોન્સ્ટેબલો આવ્યા હતા અને જણાવ્યું હતું કે પોલીસ ઉપાધીક્ષકે તેમને મૃતદેહો ઉપાડવા બોલાવ્યા છે, તેથી તેઓ શેખવાસ ગયા હતા. જેમણે ત્યાં ગયા હતા તેમાં તે,

કાલેખાન અલદંખાન પઠાણ, મહેમૂદખાન લતીફખાન પઠાણ અને કમાલખાન ઉમરખાન પઠાણનો સમાવેશ થતો હતો. શેખવાસ ખાતે પોલીસ તેમને મહેમૂદભાઈ ઈસ્માઈલભાઈના રૂમમાં લઈ ગઈ હતી જ્યાં ઘટના બની હતી અને પોલીસ ઉપાધીક્ષક ત્યાં ઊભા હતા તથા રૂમનો દરવાજો ખુલ્લો હતો. પોલીસ ઉપાધીક્ષક મહેમૂદભાઈના રૂમની બારી પાસે ગયા અને તરત જ તેમને વિદ્યુત પ્રવાહનો આંચકો લાગ્યો અને તેમણે કહ્યું કે અહીં કરંટ છે, ત્યારબાદ ં. અન્ય પોલીસકોન્સ્ટેબલોએ લાકડીથી તાર અલગ કર્યા હતા. કહેવાતા તાર નટવરભાઈ પબાભાઈના ઘર સામેના વીજથંભ સાથે જોડાયેલા જણાતા હતા. તાર બારીની સળિયા સાથે બાંધવામાં આવ્યા હતા અને અંદર નાખવામાં આવ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. તેઓ રૂમમાં પ્રવેશ્યા જ્યાં મૃતદેહોનો ઢગલો હતો. તેમણે મૃતદેહોને એક એક કરીને બહાર કાઢ્યા હતા અને ૪૦૭ વાહનમાં મૂક્યા હતા, જેનો ચાલક પ્રહલાદભાઈ રાવલ તેમના ગામનો હતો અને વાહનનો માલિક કોણ હતો તે તેમને ખબર નથી. મૃતદેહો વાહનમાં ભર્યા પછી તેઓ મહોલ્લામાં પાછા આવ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. પોલીસ ઉપાધીક્ષક તેમના મહોલ્લામાં આવ્યા હતા અને બે કાર બોલાવી હતી અને તેઓ કારોમાં બેસાડી વિસનગર તાલુકાના સાવલા ગામે લઈ જવાયા હતા અને ત્યાં તેઓ રોકાયા હતા. તેમણે વાખાણ્યું છે કે આજદિન સુધી પોલીસે તેમનું નિવેદન નોંધ્યું નથી. ત્યારબાદ ં. એસ.આઈ.ટી. રચાઈ હતી અને એસ.આઈ.ટી.ના લોકોએ અખબારમાં નોટિસો આપી હતી કે જો કોઈને ઘટનાના સંદર્ભમાં કંઈ કહેવું હોય તો તેઓ સ્વયં હાજર થાય અથવા રજિસ્ટર્ડ એ.ડી. દ્વારા મોકલે, તેથી તેમણે ગીતા જોહરીને રજિસ્ટર્ડ એ.ડી. દ્વારા પોતાનું અરજીપત્ર મોકલ્યું હતું. પોલીસ કાગળોમાંથી તેમને એક કવર

બતાવવામાં આવ્યું છે અને તેમણે જણાવ્યું છે કે તે તેમની રજિસ્ટર્ડ એ.ડી. અરજી છે જે તેમણે ગીતા જોહરીને મોકલી હતી અને તે તેમની જ હસ્તાક્ષરમાં લખાયેલ છે તથા તેના પર તેમની સહી છે. આ તબક્કે, આરોપીના વિદ્વાન વકીલે આક્ષેપ ઉઠાવ્યો હતો કે અરજિ ટાઇપ કરેલી હતી, જેના જવાબમાં સાક્ષીએ સ્વેચ્છાએ સ્પષ્ટ કર્યું હતું કે તેણે વિજાપુરમાં કમ્પ્યુટર પર અરજિ ટાઇપ કરાવી હતી અને અરજિ નંબર, ઇનવર્ડ નંબર તથા પાનાં નંબર કિનારે લખ્યા હતા તથા સહી કરીને તારીખ મૂકી હતી. ત્યારબાદ ં. , ગાંધીનગર ખાતે એસ.આઇ.ટી. દ્વારા તેને બોલાવવામાં આવ્યો હતો અને તેનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું હતું, તથા તેના નિવેદનમાં જે કંઈ નોંધવામાં આવ્યું હતું તે તેણે પોતાની અરજિમાં લખ્યું હતું. તેણે વધુમાં સાક્ષી આપ્યું છે કે તેણે ટોળામાં લગભગ પચાસથી સાઠ વ્યક્તિઓને જોયા હતા અને તેમની ઓળખ કરી શકે છે. સાક્ષીએ ન્યાયાલયકક્ષમાં જયંતિભાઈ મંગલભાઇને બકાભાઈ મંગલભાઈ, ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈ, ભવેશ કનુભાઈ, સુરેશભાઈ બળદેવભાઈ, રામનભાઈ જીવણભાઈ, રમેશભાઈ કાંતિભાઈ, માધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ, બળદેવભાઈ રણછોડભાઈ, અમબરામ મગનભાઈ, જયંતિભાઈ અમબરામ પટેલ, કનુભાઈ જોડીરામ પટેલ, મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ પટેલ, દયાભાઈ કચરાભાઈ પટેલ, બાબુભાઈ કંજિભાઈ પટેલ, ગોવિંદભાઈ મોહનભાઈ પટેલ, કાળાભાઈ ભીખાભાઈ પટેલ, સંજયકુમાર અંબાલાલ પટેલ અને મહેશભાઈ જીવણભાઈ પટેલ તરીકે ઓળખ્યા છે.

૬૧.૨ આ સાક્ષીના પ્રતિયોચ્છેદમાં તેણે નિવેદન કર્યું છે કે ઘટનાને પછી,

પ્રથમ વખત, તેણે ૬ મી મે, ૨૦૦૮ના પત્ર દ્વારા એસ.આઇ.ટી. સમક્ષ ઘટનાની જાણકારી આપી હતી. તેણે આ સૂચનાનો ઇનકાર કર્યો છે કે તેણે સ્વેચ્છાએ પ્રતિનિધિત્વ કર્યું હતું, પરંતુ તેણે જણાવ્યું છે કે તે અખબારમાં આવ્યું હોવાથી તેણે તે કર્યું હતું. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે જો તે અખબારમાં ન આવ્યું હોત, તો તે કોઈ પ્રતિનિધિત્વ કરત જ ન હોત. એસ.આઇ.ટી. સમક્ષ આપેલા ૨૦ મી મે, ૨૦૦૮ના તેના પૂર્વ નિવેદન બાબતે વિરોધાભાસ બહાર આવ્યો છે, જેમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે, જોકે કઈ ચર્ચા થઈ હતી અને કયો ભાષણ આપવામાં આવ્યો હતો, તે જાણતો નથી, કારણ કે તે બેઠકમાં ગયો નહોતો. તેના પ્રતિયોચ્છેદમાં, ૨૦ મી મે, ૨૦૦૮ના એસ.આઇ.ટી. સમક્ષના તેના નિવેદનમાં તેણે એ જણાવ્યું નહોતું કે તે વખતે તે સવારે લગભગ ૮ વાગ્યે પાણી કામો શરૂ કરવા ગયો હતો, એવો ચૂકી જવાનો મુદ્દો બહાર આવ્યો છે. મઘાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈની દુકાન પાણી કામોની સામે આવેલ છે અને ત્યાં આઠથી દસ લોકોની ટોળકી હાજર હતી અને તેને જોઈને તે લોકોએ "બેન્ડિયા કાપો અને તેમને મારી નાખો" એવી બૂમ પાડી હતી. બૂમ પાડનારાઓમાં તે સુરેશભાઈ બલદેવભાઈ, મઘાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ, રમેશભાઈ કાંતિભાઈ, બલદેવભાઈ રણછોડભાઈ અને જગાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈને ઓળખે છે. ૨૦ મી મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદન બાબતે વધુ એક ચૂકી જવાનો મુદ્દો બહાર આવ્યો છે કે તેણે બજારમાંના દુકાનો બંધ કરાવી ફરતા પચાસથી સાઠ લોકોના ટોળા વિશે નિવેદન કર્યું નહોતું, જેમાં નામિત વ્યક્તિઓ તે ટોળાનો ભાગ હતા. વધુ એક ચૂકી જવાનો મુદ્દો આ અસરથી બહાર આવ્યો છે કે ૨૦ મી મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં તેણે એ જણાવ્યું નહોતું કે બજાર બંધ કરાવ્યા પછી અને શેખવાસના ગલ્લા બંધ થયા મુદ્દા

નં. ટોળકી મહાદેવ ખાતે ભેગી થઈ અને તે સમયે તે પાણી કામો તરફ ગયો હતો અને ત્યારબાદ ં. ટોળકી વિખેરાઈ ગઈ હતી, વગેરે. તેના પ્રતિયોચ્છેદમાં વધુ એક ચૂકી જવાનો મુદ્દો આ અસરથી બહાર આવ્યો છે કે એસ.આઇ.ટી. સમક્ષ આપેલા ૨૦ મી મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં તેણે એ જણાવ્યું નહોતું કે તે શુક્રવાર હોવાથી નમાજનો સમય હતો અને તેથી તેઓ વિખેરાઈ ગયા હતા તથા નમાજ પછી પાછા આવવાનું નક્કી કર્યું હતું. નમાજ મુદ્દા નં. તેઓ ફરી ભેગા થયા હતા અને તે દરમિયાન વિજાપુરના પી.એસ.આઈ. શ્રી પરમાર આવ્યા હતા અને તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે તે દિવસે ગામમાં હંગામો થવાની શક્યતા જણાય છે, તેથી પોલીસ મુદ્દા નં. ોબસ્તની માગ કરી હતી અને ગામના પટેલ આગેવાનોને બોલાવવા વિનંતી કરી હતી, જેથી ગામમાં આવો કોઈ બનાવ ફરી ન બને. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે ૧ લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ મુન્સફખાનના ઘરમાં સાંજે યોજાયેલી બેઠક ગામમાં શાંતિ જાળવવાના હેતુથી હતી. તેના ૨૦ મી મે, ૨૦૦૮ના પૂર્વ નિવેદન બાબતે અન્ય વિવિધ ચૂકી જવાના મુદ્દાઓ પણ બહાર આવ્યા છે. તેના પ્રતિયોચ્છેદમાં તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ૧ લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સાંજે ૬ વાગ્યે સુંદરપુરમાંથી પચાસથી સાઠ વ્યક્તિઓ તેમના મહોલ્લામાં આવી હતી અને તેમને તેમના મહોલ્લામાં આશ્રય આપવામાં આવ્યો હતો.

૬૧.૩ તપાસ અધિકારી (એસઆઈટી)ની ઉલટ–તપાસમાંથી આ બહાર આવ્યું છે કે આ સાક્ષીએ પોતાના ૨૦ મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે પટેલ યુવાનોની એક બેઠક મહાદેવ મંદિરમાં બોલાવવામાં આવી હતી. વધુમાં એ

પણ સ્પષ્ટ થયું છે કે આ સાક્ષીએ પોતાના ૨૦ મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં હરેશ ભટ્ટે ઉગ્ર ભાષામાં ઉક્તિઓ કર્યાની અથવા સાક્ષીએ નામ લીધેલ વ્યક્તિઓને ત્રિશૂળો વિતરણ કર્યા હોવાની બાબત અંગે કંઈપણ જણાવ્યું નહોતું. આગળ એવું પણ બહાર આવ્યું છે કે સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે, પરંતુ ત્યાં શું ચર્ચા થઈ હતી અને કયો ભાષણ આપવામાં આવ્યો હતો તે તેઓ જાણતા નથી, કારણ કે તેઓ બેઠકમાં ગયા નહોતા. આ સાક્ષીના ૨૦ મે, ૨૦૦૮ના અગાઉના નિવેદન અંગે અન્ય વિવિધ ચૂકો પણ બહાર લાવવામાં આવી છે.

૬૧.૪ અપીલકર્તા/આરોપીઓ તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલ શ્રી વાય.એસ. લાખાણીએ રજૂઆત કરી હતી કે આ સાક્ષી પિયોન તરીકે કાર્યરત હતો અને વર્ષ ૨૦૦૧માં તે બોર ઓપરેટર તરીકે સેવા બજાવતો હતો. તે શેખ મોહલ્લાની એકદમ સામેથી આવેલા ઘરમાં રહેતો હતો. ઘટનાના સમયે તે ન તો પોતાના ઘરમાં હાજર હતો અને ન તો શેખ મોહલ્લામાં હાજર હતો. તેથી, તે મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી. તેણે કશી જ ઘટના જોયી નથી, તેથી સંબંધિત સમયે તેનું નિવેદન નોંધાયું નહોતું, અને ૬ઠ્ઠી મે, ૨૦૦૮ના રોજ એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ અરજી મોકલ્યા સુધી તેણે કોઈ સત્તાધિકારી સમક્ષ નિવેદન આપવા સ્વયંસ્ફૂર્ત રીતે પણ આગળ વધ્યું નહોતું. આથી, સાક્ષીએ અદાલત સમક્ષ જે કંઈ કથન કર્યું છે, તે છ વર્ષ સુધી કોઈને પણ જણાવાયું નહોતું. એટલું જ નહીં, તેના સોગંધપૂર્વકના નિવેદનની સામગ્રીમાં સત્યનો કોઈ આભાસ પણ નથી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આઠ વર્ષના સમયગાળા મુદ્દા નં. સાક્ષી અદાલત સમક્ષ આખી કથા વર્ણવી રહ્યો હતો અને જેને

લગતાં તમામ તથ્યોની ક્રમમુદ્દા નં. ્ધતા તેણે એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા પોતાના નિવેદનમાં પણ રજૂ કરી નહોતી, અને મહત્વપૂર્ણ તથા નિર્ણાયક તમામ તથ્યો અંગેની તમામ વિસંગતિઓ તથા ચૂકઓ અનુસંધાન અધિકારી (એસ.આઈ.ટી.) મારફતે સાબિત થાય છે. તેથી, તેની સાક્ષી આખેઆખી અસ્વીકાર્ય ગણાવી રદ કરવાના લાયક છે.

૬૧.૫ વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી કે સાક્ષીએ અદાલતને આરોપી વિરુદ્ધ પૂર્વગ્રહિત કરવા માટે જુદી–જુદી કથાઓ રચી છે. સાક્ષીએ હરેન્દ્ર ભટ્ટ, વિશ્વ હિન્દુ પરિષદના એક નેતા, ઘટના પહેલા વીસથી પચ્ચીસ દિવસ અગાઉ ગામમાં આવ્યા હતા, દ્વેષસભર ભાષણ આપ્યું હતું અને ત્રિશૂળોનું વિતરણ કર્યું હતું, એવી કથા વર્ણવી છે. સાક્ષીએ ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ પટેલ સમુદાયના લોકોની એક ભીડ દ્વારા કેબિનો અને ગલ્લાઓને આગ લગાવવામાં આવ્યાની ઘટના પણ વર્ણવી છે, જેના સંબંધમાં કોઈ આરોપ રચવામાં આવ્યો નથી અને આક્ષેપો વર્તમાન સુનાવણીનો વિષય પણ નથી. વધુમાં, સાક્ષીએ બીજી બેઠકની (શાંતિ બેઠક) કથા વર્ણવી છે, જેમાં સરપંચ કાનુભાઈ જીતાભાઈ અને દર્શથભાઈ કચરાભાઈ હાજર હોવાનું જણાવાયું હતું. જો કે, આ સાક્ષી સરપંચ દ્વારા બોલાયેલા શમુદ્દા નં. ોના ઉચ્ચારણ અન્ય સાક્ષીઓ જેવું આક્ષેપિત કરે છે તેમ કરતો નથી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ પ્રથમ બેઠકનો તથ્ય, (અગાઉના દિવસે ગલ્લાઓ/કેબિનોને આગ લગાવવામાં આવી હોવા અંગે), વર્ણવ્યો હોવા છતાં, તેણે એસ.આઇ.ટી. સમક્ષ ૨૦ મે, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં બન્ને બેઠકો અંગેના તથ્યો જણાવ્યા

નથી. એ પણ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ બચરભાઈ ઓઢવદાસ (જે આરોપી નથી) તેની પાસે આવ્યા અને પાણી પુરવઠા વિભાગની ચાવી માગી, અને તેણે ચાવી આપવાની ના પાડતાં તે ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા અને પછી રાત્રે ૮:૩૦ વાગ્યે ફરી આવ્યા અને જણાવ્યું કે સરપંચે ચાવી માગી છે, તેથી તે લઈ ગયો, અને ત્યારબાદ ં. રાત્રે આશરે ૯:૦૦ થી ૯:૩૦ વાગ્યે શેખવાસ પર હુમલો શરૂ થયો, એવી કથા પણ ઘડી કાઢી છે. વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા મુજબ, આ કથા સરપંચ વિરુદ્ધ અદાલતને પૂર્વગ્રહિત કરવા અને હુમલો પૂર્વનિયોજિત હતો તે દર્શાવવા માટે સાક્ષીની કલ્પિત રચના છે.

૬૧.૬ વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ એવી વાર્તા ઘડી છે કે તેને અન્ય લોકો સાથે પોતાના મહોલ્લામાંથી મૃતદેહો ઉપાડવા માટે બોલાવવામાં આવ્યો હતો અને જ્યારે તે તથા નામ મુજબના અન્ય ત્રણ લોકો ઘટનાસ્થળે ગયા હતા, ત્યારે ડી.એસ.પી. રૂમની બારી તરફ ગયા અને તેમને વિદ્યુત પ્રવાહનો આઘાત લાગ્યો હતો અને ત્યારબાદ ં. એક પોલીસ અધિકારીએ લાકડી વડે તાર અલગ કર્યા હતા. સાક્ષી એ પણ કહે છે કે મકાનની બારીમાંથી એક લોખંડનો સળિયો દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો, જે નટવર પ્રભાના મકાન નજીકના થાંભલા પરથી લેવાયેલા તાર સાથે બાંધવામાં આવ્યો હતો. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આવી તમામ કલ્પિત વાર્તાઓને અન્ય કોઈ પુરાવાનો આધાર મળતો નથી અને આ સાક્ષીએ પણ વર્ષો સુધી આ બાબત ખુલાસી નથી કરી. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આ બાબતમાં થયેલી તમામ મહત્વપૂર્ણ અવગણનાઓ અને વિરોધાભાસો સાબિત

થઈ ગયા છે અને તેથી આ સાક્ષીની સમગ્ર સાક્ષી વિચારણામાંથી બહાર રાખવાની રહે છે. વધુમાં, સાક્ષીએ ૬ મે, ૨૦૦૮ના રોજ એસ.આઈ.ટી.ને અરજી કયા સંજોગોમાં લખી હતી તથા તેની વિષયવસ્તુને ધ્યાનમાં લેતા, એ સ્પષ્ટ જણાય છે કે આ સાક્ષીને તીસ્તા સેતલવાડના નેતૃત્વ હેઠળની "સિટિઝન્સ ફોર જસ્ટિસ એન્ડ પીસ" નામની એક એન.જી.ઓ. દ્વારા સાધન તરીકે ઉપયોગમાં લેવામાં આવ્યો છે અને આ એજન્સીઓના કહેવા પર, સાક્ષીએ એવા કેટલાક વ્યક્તિઓને ફસાવવાનો પણ પ્રયાસ કર્યો છે જેઓને આ કેસમાં આરોપી તરીકે પણ રજૂ કરવામાં આવ્યા નથી. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષી દ્વારા નામિત વ્યક્તિઓ ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ની ઘટનાના સંદર્ભમાં હતા અને તેથી, ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ની ઘટન ડોળાઈ તેમને જોડાઈ શકતા નથી. તેથી, દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીના પુરાવામાં સાબિત થયેલા વિરોધાભાસો અને ઉમેરાઓ ભરપૂર છે અને તેને સંપૂર્ણપણે નામંજૂર કરવો યોગ્ય છે.

૬૧.૭ વિશ્લેષણ: આ સાક્ષીનું નિવેદન સંબંધિત સમયે પોલીસ દ્વારા નોંધવામાં આવ્યું નહોતું. આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો પણ સાક્ષી નથી. તેની સાક્ષી માત્ર એ નક્કી કરવા માટે સંબંધિત છે કે ષડયંત્રનો આરોપ સાબિત થયો છે કે નહીં. આ સાક્ષી શૈખ મહોલ્લાનો રહેવાસી નહોતો, પરંતુ તેની સામે રહેતો હતો. તે પઠાણ છે, શૈખ નથી. તેણે હરીશ ભટ્ટ ઘટના કરતાં વીસથી પચ્ચીસ દિવસ પૂર્વે આવ્યો હતો અને તેણે ત્રિશૂળ વગેરેનું વિતરણ કર્યું હતું, એમ સાક્ષી આપ્યું છે. આ બાબતમાં સાક્ષીઓની સાક્ષીમાં થોડો તફાવત છે, કારણ કે આ સાક્ષી કહે છે કે હરીશ ભટ્ટ

ઘટના પહેલાં વીસથી પચ્ચીસ દિવસ આવ્યો હતો, જ્યારે ફ.ફ.પ.સા. –૬૦ બાચુમિયા ઇમામમિયા શૈખ કહે છે કે તે ૨૭મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ સરદારપુરા ા સ્થિત મહાદેવ મંદિર પર આવ્યો હતો. સાક્ષીએ આગળ ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ઝૂંપડાઓ સળગાવવાની બાબતમાં તથા ઝૂંપડાઓ સળગાવવાના સંદર્ભમાં મુન્સફખાન પઠાણના ઘરે યોજાયેલી બેઠકો બાબતમાં પણ સાક્ષી આપી છે. તેણે જે વ્યક્તિઓના નામ લીધા છે અને જેઓ બેઠકમાં હાજર રહ્યા હતા, તેમાંના જનમહમ્મદ ઇસ્માઇલ મેમણ તથા મુન્સફખાન પઠાણ અને પી.એસ.આઇ. પરમારને પણ ફરિયાદ પક્ષે તપાસ્યા છે, અને તે સર્વે એ દિવસે બેઠક યોજાઈ હતી તે હકીકતને સમર્થન આપ્યું છે. તેણે પોલીસ તેમને મૃતદેહો ઉઠાવવા બોલાવવા આવી હતી અને આ હેતુસર શૈખ મહોલ્લામાં ગઈ હતી, એમ સાક્ષી આપ્યું છે; તેથી તે મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી. તેણે મહમૂડમિયા ના ઘરની બારી પાસે ડી.એસ.પી. ગયા ત્યારે તેમને કરંટ લાગ્યો હતો, એમ પણ સાક્ષી આપ્યું છે. તેણે બેચરભાઈ ઓઢવદાસ આવીને પાણી પુરવઠા વિભાગની ચાવીઓ લઈ ગયો હતો, એમ પણ સાક્ષી આપ્યું છે. તેણે પ્રહલાદભાઈ રાવલ તે ૪૦૭ વાહનનો ડ્રાઇવર હતો જેમાં તેમણે મૃતદેહો મૂક્યા હતા, એમ પણ સાક્ષી આપ્યું છે. આ હકીકતને પ્રહલાદભાઈ રાવલની સાક્ષી સમર્થન આપે છે, જેમાં તે કહે છે કે તે ૪૦૭ વાહન લઈને શૈખ મહોલ્લામાં ગયો હતો અને મૃતદેહો મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલ ખાતે લઈ ગયો હતો. આ સાક્ષીનું નિવેદન પોલીસ દ્વારા નોંધવામાં આવ્યું નહોતું અને એસ.આઇ.ટી.એ જાહેર નોટિસના અનુસંધાને, જેનો જવાબ તેણે આપેલા અરજીપત્રના આધારે, તેનું નિવેદન નોંધ્યું હતું. તેણે ભીડમાં રહેલા વ્યક્તિઓનાં નામ લીધાં છે અને તેમની

ઓળખ કરી છે. જો કે, તે મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી ન હોવાથી, મુખ્ય ઘટનામાં સંડોવાયેલા આરોપીઓની ઓળખ માટે તેની સાક્ષી પર આધાર રાખી શકાય નહિ. તેની સાક્ષી માત્ર ષડયંત્રના આરોપના નિર્ધારણ માટે મહત્વપૂર્ણ છે, જેની ચર્ચા અહીં આગળ કરવામાં આવશે.

૬૨. ફ.ફ.પ.સા. ુ – ૭૦ મુસાફખાન યાસિખાન પઠાણની આંક ૬૦૯ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષીએ નિવેદન કર્યું છે કે તે પાથણવાસમાં રહે છે. ઘટનાના સમયે, સરદારપુરામાં મુસ્લિમોના છાસઠ મકાનો હતા, જેમાંથી તેત્રીસ પઠાણોના, વીસ શેખોના, સાત મેમણોના, પાંચ મન્સૂરીઓના અને એક નગોરીનો હતો અને હાલમાં પઠાણોના વીસ મકાનો, મેમણોનો એક, મન્સૂરીઓનો એક અને નગોરીનો એક મકાન છે. અન્ય શેખો સતનગરમાં, મેમણો અને મન્સૂરીઓ હિંમતનગરમાં અને બાકીના પઠાણો સાવલા, તાલુકો વિસનગરમાં રહે છે. તેમણે નિવેદન કર્યું છે કે ઘટનાના સમયે તેઓ પોલીસ કોન્સ્ટેબલ તરીકે કલોલ પોલીસ સ્ટેશનમાં ફરજ બજાવતા હતા. તેમણે ૨૯ નવેમ્બર, ૧૯૬૯ના રોજ પોલીસ વિભાગમાં જોડાણ કર્યું હતું અને ૩૦ જૂન, ૨૦૦૯ના રોજ નિવૃત્ત થયા હતા. ઘટનાના સમયે તેઓ તબીબી રજા પર હોવાથી પોતાના ગામ સરદારપુરામાં હતા.

૬૨.૧ સાક્ષીએ આગળ વધુ જણાવ્યું છે કે ગોધરા ઘટના ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ બની હતી અને ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ, ઉપદ્રવી પટેલ ટોળાએ પ્રાથમિક શાળા અને પંચાયત કચેરીની નજીક બજારમાં આવેલા મુસ્લિમો

તથા અન્ય સમુદાયોના કેબિન, કાદરમીયાં ા આલુમિયાની ચાની લારી, દિલશાદમિયા લતીફમિયાનો કેબિન, ઈલ્યાસમિયા બશીરમિયાનો કેબિન, પોતાનો કેબિન, જમાલભાઈ નૂરમોહમ્મદ મંસૂરીનો કેબિન, રાવલ પ્રહલાદભાઈનો કેબિન, રાવલ માંગાભાઈ રાંભાઈનો કેબિન, રાવલ બાલાભાઈ રામાભાઈનો કેબિન, નાઈ માંગલદાસનો કેબિન, પરમાર કાંતિભાઈ ખેમાભાઈનો કેબિન, પરમાર હરિભાઈ મગનભાઈનો કેબિન, મોતીભાઇ મગનભાઈનો કેબિન, મફતભાઈ સુંદરલાલનો કેબિન, અલીખાન ઉમરખાનનો કેબિન સળગાવી દીધા હતા. તે દિવસે તેઓ ગામથી ૪ કિલોમીટર દૂર આવેલા પોતાના ખેતરોમાં હતા અને તેમણે જવાળાઓ જોઈ હોવાથી તેઓ ગામમાં આવ્યા હતા અને તેમના ગામના મુસ્લિમો જાગતા હતા. તેઓ મોડી રાત સુધી જાગતા રહ્યા અને સવારે ૫ વાગ્યે સુઈ ગયા. બીજા દિવસે, એટલે કે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ, જ્યારે તેઓ સવારે ઘરમાં હતા, ત્યારે જે લોકોના કેબિન સળગાવી દેવામાં આવ્યા હતા તેઓ તેમના નિવાસસ્થાને આવ્યા હતા અને જેમના કેબિન ઉપદ્રવી પટેલોએ સળગાવી નાખ્યા હતા એવા લોકો વિરુદ્ધ ફરિયાદ દાખલ કરવાની બાબતે ચર્ચા કરી રહ્યા હતા. ત્યાં ભેગા થયેલાઓમાં મોતીભાઇ મગનભાઈ, હરિભાઈ મગનભાઈ, માંગાભાઈ રામાભાઈ, ઈલ્યાસખાન બશીરમિયા, દિલશાદમિયા અને તેમના મોહલ્લાના અન્ય લોકો હતા. ત્યાં હરિભાઈ મગનભાઈએ નજરે જોયેલ ઘટનાનું વર્ણન કર્યું અને ફરિયાદ દાખલ કરવા કહ્યું અને તે મુજબ તેમણે ફરિયાદનો મુસદ્દો તૈયાર કર્યો. તે દિવસે ભારત બંધનું આહ્વાન હતું. વાહનવ્યવહાર બંધ હતો અને તેથી વિજાપુર જવું શક્ય નહોતું. વિજાપુર પોલીસ મથક પર ટેલિફોન કરીને કેબિન સળગાવવાની જાણ કર્યા પછી પોલીસ મથક

તરફથી જણાવવામાં આવ્યું કે પીએસઆઈ પરમાર સાર્દારપુરામાં પેટ્રોલિંગ માટે આવી રહ્યા છે. તે શુક્રવાર હતો અને નમાજનો લગભગ સમય થઈ ગયો હોવાથી સૌ ત્યાંથી વિખેરાઈ ગયા અને બપોરે ફરી મળવાનું નક્કી કર્યું. નમાજ પછી જ્યારે તેઓ ઘરમાં હતા ત્યારે પીએસઆઈ શ્રી પરમાર આવ્યા હતા અને સવારે ભેગા થયેલા તમામ લોકો પણ આવ્યા હતા. તે સમયે હરિભાઈ મગનભાઈની લખિત ફરિયાદ પીએસઆઈ પરમારને સોંપવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ ં. , પટેલ ટોળાં ભેગાં થઈને ઉપદ્રવ કરશે તેમ જણાતાં, કોઈ અશાંતિ ન ફેલાય અને રાત્રિનો માહોલ ભૂલાઈ જાય તથા શાંતિ જળવાઈ રહે તે માટે ગામના નેતાઓને બોલાવવાની ચર્ચા થઈ હતી અને પીએસઆઈ પરમારની હાજરીમાં ટેલિફોન પર ગામના પટેલ નેતાઓને જાણ કરવામાં આવી હતી અને પીએસઆઈ શ્રી પરમાર પણ વ્યક્તિગત રીતે પટેલ સમુદાયના નેતાઓને મળવા ગયા હતા અને તેમની સાથે અન્ય સમુદાયોના લોકો, એટલે કે સોમેશ્વર શંકરલાલ પંડ્યા, મફતલાલ સુંદરલાલ ચૌહાણ, મોતીભાઈ મગનભાઈ પરમાર, કેશાભાઈ મોહનભાઈ રાવલ, મંગલભાઈ રામાભાઈ રાવલ, પઠાણ બચુમિયા બાપુમિયા, મેમણ જાનમહંમદ ઈસ્માઈલભાઈ, કદરભાઈ ઈસ્માઈલભાઈ, પ્રજાપતિ રેવાભાઈ શંકરભાઈ, પ્રજાપતિ રેવાભાઈ મેથાભાઈ વગેરે પણ જોડાયા હતા. તેમ છતાં, પટેલ સમુદાયમાંથી તત્કાલીન સરપંચ દશરથભાઈ કચરાભાઈ તેમના ઘેર આવ્યા હતા અને બેઠા હતા અને તત્કાલીન સરપંચ પટેલ કનુભાઈ જોડાભાઈ આવ્યા હતા અને તેમના મારફતે ગામમાં રમખાણો ન થાય તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે પટેલ નેતાઓને બોલાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો, તે સમયે તેમણે કહ્યું હતું કે તે તેમના વશની વાત નથી અને તેઓ જતા રહ્યા હતા.

પટેલ દશરથભાઈ રાત્રે ૮ વાગ્યા સુધી તેમના ઘેર બેઠા રહ્યા હતા, તે દરમિયાન પ્રજાપતિ રેવાભાઈ શંકરભાઈ આવ્યા હતા અને તેમને કહ્યું હતું કે રમખાણો થવાની શક્યતા જણાય છે, તેથી વધારાની પોલીસ બોલાવો. ત્યારે તેમણે તેમને ત્યાં હાજર શ્રી પરમાર સાથે વ્યક્તિગત રીતે વાત કરવા કહ્યું હતું અને રેવાભાઈએ શ્રી પરમાર સાથે વાત કરી હતી અને શ્રી પરમારએ, તે મુજબ, વિજાપુર પોલીસ મથકને જાણ કરી હતી. સાક્ષીએ આગળ વધુ જણાવ્યું છે કે આ દરમિયાન તેમને સુંદરપુરના હિમ્મતખાન તાજખાન તરફથી, જે તેમના બહેનના જેઠા થાય છે, ટેલિફોન આવ્યો હતો કે ગામમાં રમખાણો થવાના જણાય છે તેથી તેમને સુંદરપુરથી લઈ આવો, અને તેથી તેમણે શ્રી પરમારને જાણ કરી અને તેમને તેમને લઈ આવવા કહ્યું હતું, ત્યારબાદ ં. શ્રી પરમાર સુંદરપુર ગયા હતા અને ત્યાંથી તમામ મહિલાઓને લઈ આવ્યા હતા. અન્ય પુરુષ સભ્યો ત્યાં જ રહી ગયા હતા જ્યારે અન્ય લોકો સુંદરપુરથી સરદારપુરા ા સુધી પગપાળા આવ્યા હતા.

૬૨.૨ સાક્ષીએ વધુમાં વળગતી રજૂઆત કરી છે કે ત્યારબાદ ં. પછીથી પી.એસ.આઈ. શ્રી એમ.એલ. રાઠોડ આવ્યા હતા. તેઓ પણ શ્રી પરમાર સાથે અડધો કલાક સુધી તેમના ઘરે રહ્યા હતા અને પી.આઈ. શ્રી વાઘેલા તરફથી કોલ આવતાં તેઓ ત્યાંથી નીકળી ગયા હતા; તે સમયે તેણે તેમને ગામ છોડીને ન જવા માટે વિનંતી કરી હતી અને હાજર રહેવા કહ્યું હતું, નહીં તો દંગા ફાટી નીકળશે તેમ જણાવ્યું હતું, અને તેમણે તેને કહ્યું હતું કે પેટ્રોલિંગ કરીને પાછા આવીશું તેમ કહી તેઓ નીકળી ગયા હતા. ત્યારબાદ ં. તે પોતાના નવા ઘરને છોડીને એ જ

મહોલ્લામાં આવેલા પોતાના જૂના ઘેર ગયો હતો. નવું ઘર મહોલ્લાની બહાર તરફ હતું અને જો દંગા થાય તથા ટોળું ઘર ઘેરી લે, તો તે સુરક્ષિત ન રહે. લગભગ રાત્રે ૯.૦૦ થી ૯.૩૦ વાગ્યાની વચ્ચે ગામના પટેલોના ટોળાએ "મિયાંઓને મારી નાખો, તેમને સળગાવી દો" એમ બૂમો પાડતાં તેના જૂના ઘરની પાછળથી શેખ મહોલ્લાના ખૂણા તરફ પસાર થયા હતા. એ દરમ્યાન પોલીસ વાહન આવ્યું અને ટોળું વિખેરાઈ ગયું હતું. પોલીસ વાહન ચાલ્યું જતાં ટોળું ફરી એકત્ર થયું અને તેના જૂના ઘરની તરફ પથ્થરમારો શરૂ કર્યો હતો; અને ટોળામાં તેણે પટેલ રાજેશભાઈ પુનાભાઈ, પ્રહલાદભાઈ જગાભાઈ, મથુરભાઈ રામભાઈ, રઘાભાઈ રેવાભાઈ, પાશાભાઈ મોહનભાઈ, અંબાલાલ મગનભાઈ, અમૃતભાઈ સોમાભાઈ, જયંતિભાઈ અંબારામ, કચરાભાઈ ત્રિભોવનભાઈ, વણાભાઈ ઈશ્વરભાઈ, સુરેશભાઈ બલદેવભાઈ, જગાભાઈ દવાભાઈ, ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈ, કાનુભાઈ જોઈતાભાઈ, રમેશભાઈ રામભાઈ ગંગાવત, બાબુભાઈ કાંતિભાઈ વગેરેને હાજર જોયા હતા. પ્રહલાદભાઈ પટેલ પાસે સળગતું કાપડ હતું, મથુર રામભાઈ અને રઘુભાઈ રેવાભાઈ પાસે પથ્થરો હતા, કચરાભાઈ ત્રિભોવનભાઈ પાસે બોટલ હતી, પાશાભાઈ મોહનભાઈ પાસે કેન હતી, રાજેશભાઈ પુનાભાઈ પાસે લાકડી હતી અને તેણે રમેશભાઈ રામભાઈ પાસે ધારિયો પણ જોયો હતો. આ લોકોએ તેના ઘેર પથ્થરમારો કર્યો હતો અને તેમણે પણ પથ્થરમારો સહન કર્યો હતો; ત્યારબાદ ં. શેખ મહોલ્લા પર હુમલો થયો હતો અને ઘરો સળગાવવામાં આવ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. , રાત્રિના મોડા સમયે, આશિકમિયા બચુમિયા ડ્રાઈવરનો પુત્ર મહોલ્લામાં આવ્યો હતો અને તેને જણાવ્યું હતું કે પટેલોના ટોળાએ તેનું ઘર અને જીપ સળગાવી દીધાં છે અને જે લોકો બચવા માટે

શેખ મેહમૂદમિયા ના ઘરમાં ગયા હતા, તેઓ પણ સળગાવી મારી નાખવામાં આવ્યા છે, અને તેને આવીને મદદ કરવા કહ્યું હતું; ત્યારે તેણે તેને જણાવ્યું હતું કે ટોળું બહુ મોટું છે અને તેઓ ત્યાં જશે તો ટોળું તેમને બંનેને પણ મારી નાખશે, અને તેણે મહોલ્લામાં જ રહી જવું જોઈએ, કારણ કે જો તેઓ બહાર જશે તો આ મહોલ્લાના લોકો પણ સળગી જશે; ત્યારે તે ત્યાં જ રહી ગયો હતો. આ દરમ્યાન, રાત્રે ૨.૦૦ થી ૨.૩૦ વાગ્યાની વચ્ચે, ડી.એસ.પી. શ્રી ગેહલોત શેખ મહોલ્લાના ખૂણા પર આવ્યા હતા અને શ્રી પરમાર પી.એસ.આઈ. મહોલ્લાના ખૂણા પર તેને બોલાવવા આવ્યા હતા; તેથી તે ડી.એસ.પી.ને મળ્યો હતો અને ઘટનાસ્થળ વિશે પૂછતાં તેણે ડી.એસ.પી.ને શેખ મહોલ્લાના ખૂણા સુધી લઈ ગયો હતો. તેણે તેમને શેખ મહોલ્લાના ખૂણે ઉતાર્યા હતા અને પછી પોતાના મહોલ્લામાં પાછો ફર્યો હતો. ત્યારબાદ ં. તેને જાણ થઈ હતી કે શેખ મહોલ્લામાં અઠ્ઠાવીસ વ્યક્તિઓ જીવતાં સળગાવી દેવામાં આવ્યા હતા. એક પોલીસકર્મી શેખ મહોલ્લામાંથી તેમના મહોલ્લાના લોકોને રૂમમાંથી મૃતદેહો કાઢવા માટે બોલાવવા આવ્યો હતો અને તેમના મહોલ્લાના લોકો ત્યાં ગયા હતા. ત્યારબાદ ં. , પોલીસ દ્વારા ખાનગી વાહન લાવવા જણાવવામાં આવતાં, સુંદરપુરમાં પડેલું સત્તારભાઈ મેમણભાઈનું વાહન રાવળ પ્રહલાદભાઈ નાથાભાઈ દ્વારા લાવવામાં આવ્યું હતું. આ વાહનોમાં મૃતદેહોને મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલ ખસેડવામાં આવ્યા હતા અને ઘાયલોને પણ મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલ લઈ જવામાં આવ્યા હતા. પછીથી ડી.એસ.પી.એ જાણ કર્યુ હતું કે આસપાસ બધે દંગા ચાલી રહ્યા છે અને પોલીસ બળની અછત છે, તેથી જે લોકો સ્થળાંતર કરવા ઈચ્છે તેમને પોલીસ મારફતે જ્યાં જવું હોય ત્યાં ખસેડી શકાય; અને મહોલ્લાના લોકો ગામ

છોડવા સંમત થતાં બે મોટી પોલીસ વાન બોલાવવામાં આવી હતી અને તેમને સાવલા ખસેડવામાં આવ્યા હતા, અને તે પણ સાવલા ગામે ગયો હતો અને ત્યાં બાર મહિના સુધી રહ્યો હતો; એ દરમ્યાન તે પોતાના બોર પર આવતો જતો રહેતો હતો, છતાં ગામનું વાતાવરણ સારું ન હોવાથી તે ત્યાં જઈ શક્યો નહોતો. તે સાવલામાં હતો ત્યારે પી.આઈ. શ્રી વાઘેલા ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ તેનું નિવેદન નોંધવા આવ્યા હતા, જે તેણે આપ્યું હતું. શ્રી વાઘેલાએ ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ કેબિન સળગાવવામાં બાબતે કોઈ પૂછપરછ કરી ન હોવાથી, તે બાબત તેની જાણ કરતાં શ્રી વાઘેલાએ તેને જણાવ્યું હતું કે તે સંબંધમાં વિજાપુર I સી.આર. નં. ૪૫/૨૦૦૨ તરીકે અલગ ગુનો નોંધાયેલ છે. સાક્ષીએ વળગતી રજૂઆત કરી છે કે તેને ફરિયાદ બતાવવામાં આવી હતી અને તેમાં તારીખ ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ તથા સમય ૨૨:૦૦ આસપાસ દર્શાવવામાં આવ્યો હતો અને ગુનાની નોંધણીનો સમય ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ૨૩:૫૦ હતો; જ્યારે હકીકતમાં ઘટના ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ નહીં પરંતુ ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ બની હતી અને પંચનામું પણ ૨જી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ કરવામાં આવ્યું હતું; તેથી તેણે કહ્યું હતું કે તે ખોટું છે. આથી, હરિભાઈ મગનભાઈની ફરિયાદ ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશનમાં નોંધાઈ હતી, જેમાં ઘટનાની તારીખ ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ દર્શાવવામાં આવી હતી અને ગુનો નં. ૫૧/૨૦૦૨ તરીકે નોંધાયો હતો.

૬૨.૩ સાક્ષીએ વધુમાં નિવેદન આપ્યું છે કે શેખ સમુદાયને મદદ કરી રહ્યો છે તેવા બહાને તેને હેરાન કરવામાં આવી રહ્યો હતો અને તેને નોકરીમાંથી દૂર કરવામાં આવ્યો હતો. તેણે આગળ સાક્ષ્ય આપ્યું છે કે તેણે સર્વોચ્ચ અદાલતમાં ૩૦ માર્ચ,

૨૦૦૪ના રોજ એક સોગંદનામું કર્યું હતું અને ત્યારબાદ ં. તેને સેવામાં પુનઃસ્થાપિત કરવામાં આવ્યો હતો. માનવ અધિકાર આયોગે તપાસ સી.બી.આઈ.ને સોંપવા માટે અરજી કરી હતી અને તેના પરિણામે વિશેષ તપાસ દળની નિમણૂક કરવામાં આવી હતી. વિશેષ તપાસ દળે તેની નિવેદનો ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ તથા ૧૪ જુલાઈ, ૨૦૦૮ના રોજ, તેણે વર્ણવ્યા મુજબ, નોંધ્યા હતા. સાક્ષીને સર્વોચ્ચ અદાલતમાં દાખલ કરાયેલ તેના સોગંદનામાની ઝેરોક્ષ નકલ બતાવવામાં આવી હતી અને તેણે તે સ્વીકારી હતી. આ તબક્કે, ફરિયાદ પક્ષે વિનંતી કરી કે સોગંદનામાને આંક તરીકે લીધું જાય, જેને બચાવ પક્ષે વિવિધ આધાર પર વિરોધ કર્યો હતો. નીચલી અદાલતે, સંબંધિત પક્ષકારોની તરફથી રજૂ કરાયેલી દલીલોને ધ્યાનમાં લઈને, આવી વિનંતી નામંજૂર કરી હતી. સાક્ષીએ વધુમાં નિવેદન આપ્યું હતું કે ત્યારબાદ ં. તેની મુદ્દા નં. લી માંસા પોલીસ મથકે કરવામાં આવી હતી, અને ત્યાંથી મહુડી તથા ત્યારબાદ ં. દહેગામ, જ્યાંથી તે ૩૦ જૂન, ૨૦૦૯ના રોજ નિવૃત્ત થયો હતો.

૬૨.૪ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે પટેલોના મકાનોની પાછળની બાજુના મકાનોની સામેની પંક્તિમાં આવેલા મકાનો, જેના પાછળ કબ્રસ્તાન છે, તે બધા સળગી ગયા હતા. ખૂણામાં ત્રણ ઝૂંપડાં સળગી ગયાં હતાં અને એક જીપ તથા એક સ્કૂટર પણ સળગી ગયાં હતાં. સાક્ષીએ આગળ જણાવ્યું છે કે તે ભીડમાં ઉપસ્થિત આરોપીઓને ઓળખી શકે છે અને તેણે અંબાલાલ પટેલ, કાચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, રઘુભાઈ રેવાભાઈ, મથુરભાઈ રામનભાઈ, સુરેશભાઈ બળદેવભાઈ,

ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈ, બબુભાઈ કાંતિભાઈ, અમૃતભાઈ સોમાભાઈ, રાજેશભાઈ પુનાભાઈ, જગાભાઈ પરમારભાઈ, જયંતિભાઈ અંબાલાલ, કનુભાઈ જોઈતાભાઈ, પ્રહલાદભાઈ જગાભાઈ, રમેશભાઈ રામભાઈ ગંગાવતને ઓળખ્યા છે. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે વનાભાઈ ઈશ્વરભાઈ અદાલતમાં હાજર નથી. તેણે એ પણ જણાવ્યું છે કે આરોપીઓના હાથમાં રહેલા હથિયારોને તે ઓળખી શકતો નથી.

૬૨.૫ આ સાક્ષીની ઉલટ–તપાસ ામાં સામે આવ્યું છે કે તેમણે ૨૯ નવેમ્બર, ૧૯૬૯ના રોજ પોલીસ વિભાગમાં નોકરીમાં પ્રવેશ કર્યો હતો અને ૩૦ જૂન, ૨૦૦૯ સુધી ફરજ બજાવી હતી; આ દરમિયાન આશરે ૧૯૮૫–૮૬ના સમયગાળામાં તેમને સસ્પેન્ડ કરવામાં આવ્યા હતા અને ૨૦૦૪–૦૫ના નિલંબનકાળ સુધી તેઓ ઘેર કૃષિકાર્ય કરતા હતા. તેમને બે વાર બરતરફ કરવામાં આવ્યા હતા, એક વખત ૧૯૮૫–૮૬માં અને ત્યાર મુદ્દા નં. ૨૦૦૪માં. બરતરફીના સમયગાળાને મુદ્દા નં. કરતાં તેમણે મહેસાણા જિલ્લામાં વિવિધ પોલીસ સ્ટેશનોમાં પોલીસ કોન્સ્ટેબલ તરીકે ફરજો બજાવી હતી અને ત્યાર પછી ગાંધીનગર જિલ્લામાં પણ ફરજ બજાવી હતી. સર્વોચ્ચ અદાલતમાં દાખલ કરાયેલા સોગંદનામામાં તેમના દ્વારા કરાયેલા નિવેદનો અંગેની વિવિધ ચૂકછાપો બહાર લાવવા માટે આ સાક્ષીની ઉલટ–તપાસ ા કરવામાં આવી છે. તેમની ઉલટ–તપાસ ામાંથી બહાર આવ્યું છે કે ઘટનાના પછી તેઓ શેખ મહોલ્લા અંદર ગયા નહોતા. ઘટના પહેલાં, તેઓ ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ શેખ મહોલ્લા ગયા નહોતા. ઘટના બની ત્યારથી લઈને ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ નોંધાયેલ તેમના નિવેદન સુધી,

તેમણે આ ઘટનાની જાણ પોલીસને કરી નહોતી. તેમણે સ્વેચ્છાએ જણાવ્યું છે કે આ ઘટનાના કારણે મુસ્લિમો એટલા ગભરાઈ ગયા હતા કે તેમને લાગતું હતું કે જો તેઓ સવાલા ગામની બહાર જશે તો તેમનું જીવન જોખમમાં પડશે. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેમણે અમદાવાદમાં અંગ્રેજી સોગંદનામું તૈયાર કર્યું હતું અને તેને સર્વોચ્ચ અદાલતમાં દાખલ કરવા ગયા નહોતા, પરંતુ તેને સિટિઝન્સ ફોર જસ્ટિસ એન્ડ પીસ માટે કાર્યરત રઈસ્કાન પઠાણને સોંપ્યું હતું. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે સોગંદનામામાં સર્વોચ્ચ અદાલત ઓફ ઇન્ડિયા શમુદ્દા નં. ો અને અરજી નંબર લખવામાં આવ્યા નથી. સર્કારપુરાની ઘટનાને ષડયંત્રનો ભાગ બતાવવા માટે કેટલાક સાંસદો, ધારાસભ્યો, મંત્રીઓ વગેરે સામે તેમણે કરેલા નિવેદનો અંગે પણ આ સાક્ષીની ઉલટ–તપાસ ા કરવામાં આવી છે, તદ્ધન છતાં કે તેમણે સર–તપાસ માં આવા કોઈ તથ્યો જણાવ્યા નથી. ઉપર નોંધ્યા મુજબ, સાક્ષીની સર–તપાસ માં કરાયેલા નિવેદનનો વિરોધાભાસ બહાર લાવવા માટે તેની અગાઉની નિવેદન બાબત ઉલટ–તપાસ ા થઈ શકે છે અને તેવી અગાઉની નિવેદનમાં જણાવાયેલા તથ્યોને રેકોર્ડ પર લાવવા માટે નહીં.

૬૨.૬ તેમની ઉલટ–તપાસમાં સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ની ઘટના અંગે, જ્યારે તેમની ગામની બજારમાં પ્રાથમિક શાળા અને પંચાયતની સામે ગલ્લાઓ સળગાવી દેવામાં આવ્યા હતા, ત્યારે તેમણે કોઈ ફરિયાદ નોંધાવી નહોતી, તથા પોતાના ગલ્લા સળગાવવામાં આવ્યા અંગે પણ તેમણે કોઈ ફરિયાદ નોંધાવી નથી. સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે ઘટના સ્થળે શ્રી ગેહલોટ દ્વારા

કરવામાં આવેલા કાર્યથી તેઓ સંપૂર્ણ સંતોષમાં હતા અને આ વ્યક્તિઓ ઘટનાસ્થળે હાજર રહ્યા ત્યાં સુધી, ગુનામાં કોનો ભાગ હતો તે બાબતે તેમણે તેમને લેખિત રીતે જાણ કરી નહોતી. તેમની ઉલટ–તપાસમાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે સુંદરપુરથી આવેલા મુસ્લિમો પોતાના સગાસંબંધીઓ સાથે રહ્યા હતા અને તેમને બે–ત્રણ ઘરોમાં વહેંચી દેવામાં આવ્યા હતા; તેમનું ઘર, અહેમદમિયા જીવામિયા અને પઠાણ કાલેખાન અલદખાન. તેમણે નિવેદન આપ્યું છે કે જ્યારે પી.એસ.આઈ. પરમારે મુસ્લિમોને સરદારપુરા ા મોકલ્યા ત્યારે તેઓ પોતાના મહોલ્લામાં હતા અને પી.એસ.આઈ. પરમાર છેલ્લાં વાહન સાથે આવ્યા હતા. તેમની ઉલટ–તપાસમાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે સુંદરપુરના ઈમ્તિઆઝ હુસૈનમિયાએ પણ પોતાના જીપમાં સુંદરપુરથી સરદારપુરા ા સુધી લોકોની હેરફેર કરી હતી. તેમણે નિવેદન આપ્યું છે કે શ્રી પરમાર સુંદરપુરથી આવેલા મુસ્લિમો સાથે આવ્યા હતા અને સાંજે લગભગ ૮:૦૦ થી ૮:૩૦ સુધી રોકાયા હતા. તેમની ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ની પૂર્વ નિવેદન બાબતે વિસંગતિ બહાર આવી છે, જેમાં તેમણે કહ્યું હતું કે શ્રી પરમાર તેમના ગામથી સુંદરપુર ગયા હતા અને મુસ્લિમોને સરદારપુરામાં તેમના મહોલ્લામાં લાવ્યા હતા, ગામમાં શાંતિ હતી અને તે દરમ્યાન રાત્રે લગભગ ૯:૩૦ વાગ્યે પી.એસ.આઈ. શ્રી પરમારે તેમના ગામના સરપંચ પટેલ કનુભાઈ અને ડી.કે. પટેલ વગેરેને પોતાના ઘરે બોલાવ્યા હતા. તેમની ઉલટ–તપાસમાં બહાર આવ્યું છે કે તેમના નવા ઘર અને પઠાણ મહોલ્લાની દિવાલ વચ્ચે લગભગ અઢાર ફૂટ પહોળો રસ્તો હતો. તેમનું નવું ઘર તેમના જૂના ઘરથી આશરે ૫૦ થી ૬૦ ડગલાંના અંતરે હતું. પઠાણ મહોલ્લામાં તેમના ઘર સામે ચોક (ખુલ્લી જગ્યા) છે અને ત્યાં દરવાજા સામે ચાર રસ્તા છે. એક

રસ્તો મહોલ્લા તરફ જાય છે, એક મસ્જિદ તરફ અને એક શેખ મહોલ્લા તરફ. તેમની ઉલટ–તપાસમાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે પઠાણ મહોલ્લો ઘરોની પાછળની બાજુઓથી ઘેરાયેલો છે. વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે પઠાણ મહોલ્લાનો રસ્તો પાસે કોઈ દરવાજો નથી અને રસ્તો ખુલ્લો હોવાથી કોઈપણ અંદર જઈ શકે છે તથા જો કોઈ ટોળું પઠાણવાસની અંદર આવવા માંગે તો તે આ રસ્તા મારફતે અંદર આવી શકે છે. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે તેમનું નવું ઘર પઠાણ મહોલ્લાના પ્રવેશદ્વારે છે અને તેમનું જૂનું ઘર મહોલ્લાનું છેલ્લું ઘર છે. તેમણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે જો કોઈ ચોકમાં બેસે તો રસ્તા પર રહેલા લોકોને જોઈ શકે છે અને તેમના નવા ઘરના ખૂણેથી ચોકમાં બેઠેલા લોકોને જોઈ શકાય છે. તેમના જૂના ઘરનો પાછળનો ભાગ રામજી મંદિર તરફ આવે છે. તેમની ઉલટ–તપાસમાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે ઘટનાના સમયે માર્ગદીવોની વીજ પુરવઠો કપાઈ ગયો હતો.

૬૨.૭ તપાસ અધિકારી (પોલીસ)ની જેમુખ પૂછપરછમાંથી તેના પૂર્વ નિવેદન તારીખ ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ સંબંધે વિવિધ ચૂકો બહાર આવેલી છે. તપાસ અધિકારીની જેમુખ પૂછપરછમાં બહાર આવ્યું છે કે આ સાક્ષીએ તેના તારીખ ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે ત્યારબાદ ં. સૌ વિખેરાઈ ગયા અને શ્રી પરમાર ગામમાં પેટ્રોલિંગ કરી રહ્યા હતા અને તેમને ખબર પડી હતી કે એ દરમ્યાન લગભગ ૯:૩૦ વાગ્યે બજારમાં ગલ્લાઓ સળગાવી દેવામાં આવ્યા હતા. શ્રી પરમાર પોલીસ સાથે પેટ્રોલિંગ કરી રહ્યા હતા અને થોડા સમય પછી લગભગ ૧૦:૦૦ થી ૧૦:૧૫ વાગ્યે તેમને પોલીસ ફાયરિંગના અવાજો સંભળાયા હતા. એવી વિસંગતિ બહાર આવેલી છે

કે સાક્ષીએ તેના તારીખ ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં અંબાલાલ મગન, જયંતિભાઈ અંબારામ, વણાભાઈ ઈશ્વરભાઈ, સુરેશભાઈ બાલદેવભાઈ અને કનુભાઈ જોઈતાભાઈના નામો જણાવ્યા નહોતા. તપાસ અધિકારીએ સ્વીકાર્યું છે કે આ સાક્ષીએ તેના તારીખ ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે "ઘટના રાત્રે લગભગ ૧૨:૦૦ થી ૨:૦૦ વાગ્યાના વચ્ચે બની હતી ..... ગોધરામાં હિન્દુઓની હત્યા કરવામાં આવી હતી.... મુદ્દા નં. લો લેવા માટે તેમના ગામના તથા બહારના હિન્દુઓએ મુસ્લિમોના ઘરો પર હુમલો કર્યો હતો".

૬૨.૮ તપાસ અધિકારી (એસઆઈટી)ની પણ આ સાક્ષીના ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ તથા ૧૪ જુલાઈ, ૨૦૦૮ના અગાઉના નિવેદનો અંગે, જે એસઆઈટીએ નોંધ્યા હતા, તેમજ સર્વોચ્ચ અદાલતમાં દાખલ કરાયેલા ૩૧ માર્ચ, ૨૦૦૪ના સોગંદનામાના વિષયવસ્તુ અંગે પણ ઉલટ–તપાસ કરવામાં આવ્યું છે. આ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતાં કે સોગંદનામું સ્વયં આ સાક્ષીએ તૈયાર કર્યું હતું અને તેની તૈયારીમાં તપાસ અધિકારી (એસઆઈટી)ની કોઈ ભૂમિકા નહોતી, એ સમજાતું નથી કે તપાસ અધિકારીનું તે બાબતમાં કેવી રીતે અને શા માટે ઉલટ–તપાસ કરવામાં આવ્યું.

૬૨.૯ શ્રી વાય. એસ. લાખાણી, અપીલકર્તા/આરોપી પક્ષે વિદ્વાન વકીલ, એ રજૂઆત કરી હતી કે આ સાક્ષી પોલીસ વિભાગમાં ફરજ બજાવતો હતો અને તેને બે વખત સેવામાંથી બરતરફ કરવામાં આવ્યો હતો. તેની પર સ્પષ્ટ થાય છે કે તેની

વિરુદ્ધ અનેક કેસ દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા અને તેણે પણ અનેક કેસ દાખલ કર્યા હતા. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીને સેવામાંથી સસ્પેન્ડ કરવામાં આવ્યો હતો અને તેની વિરુદ્ધ પોલીસ કેસો દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા, જે તેની સાક્ષી તરીકેની પ્રકૃતિ અને ચારિત્ર્ય પર પ્રતિબિંબિત થાય છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે બચાવ પક્ષના કેસ મુજબ, આ સાક્ષીએ સરદારપુરા ા ગામના આરોપીઓ વિરુદ્ધ વર્તમાન કેસ ગોઠવ્યો છે.

<u>૬૨.૧૦ વિશ્લેષણ:</u> આ સાક્ષીના નિવેદન પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તેઓ શૈખ મહોલ્લામાં રહેતા નથી અને ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ની રાત્રે બનેલી મુખ્ય ઘટનાના સાક્ષી પણ નહોતા. આ સાક્ષીએ પોતે આપેલી આવૃત્તિ મુજબ, જ્યારે બાચુમીયાનો પુત્ર આશિકમીયા રાત્રિના મોડા સમયે મદદ માગવા તેમના ઘરે આવ્યો હતો, કારણ કે મહમૂદમીયાના ઘરે આશરો લીધેલાં તેમના મહોલ્લાના લોકો બળી ગયા હતા, ત્યારે તેમણે તેને જણાવ્યું હતું કે ટોળું બહુ મોટું છે અને જો તેઓ ત્યાં જશે તો તેમને પણ મારી નાખશે તથા તેમના મહોલ્લાના લોકોને પણ સળગાવી દેશે. તેથી, સ્પષ્ટ છે કે આ સાક્ષીએ શૈખ મહોલ્લામાં બનેલી ઘટનાને જોયેલી નથી. જણાય છે કે ઘટનામુદ્દા નં. પણ આ સાક્ષી શૈખ મહોલ્લામાં ગયા નહોતા અને પોતાની આપેલી આવૃત્તિ મુજબ તેમણે ડી.એસ.પી.ને શૈખ મહોલ્લાના પ્રવેશદ્વાર સુધી લઈ જઈ પોતાના મહોલ્લામાં પાછા ફર્યા હતા. આ સાક્ષીએ જણાવેલી આવૃત્તિ મુજબ તેમણે નામ લીધેલા આરોપીઓએ તેમના જૂના ઘેર પથ્થરમારો કર્યો હતો અને તેના જવાબમાં તેમણે પણ પથ્થરમારો કરીને પ્રતિકાર કર્યો હતો, અને તેથી તેમણે શૈખ મહોલ્લા પર

હુમલો કરીને ઘરોને આગ ચાંપી હતી. જોકે, ઘરોને ક્યારે અને કેવી રીતે આગ ચાંપવામાં આવી તેની કોઈ વિગતો આપવામાં આવી નથી. તેથી, એ બાબત શંકાસ્પદ રહે છે કે શું આ સાક્ષીએ શૈખ મહોલ્લામાં મુખ્ય ગુનામાં ભાગ લીધેલી ટોળીને જોઈ હતી કે નહીં. તેમણે નામ લીધેલા વ્યક્તિઓ તે છે જેમણે તેમના જૂના ઘેર પથ્થરમારો કર્યો હતો. એક તરફ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેમણે પથ્થરમારોનો પથ્થરમારો દ્વારા પ્રતિકાર કર્યો હોવાથી આરોપીઓએ શૈખવાસના ઘરોને આગ લગાવી હતી, અને બીજી તરફ કહે છે કે રાત્રિના મોડા સમયે આશિકમીયા બચુમીયા આવ્યા હતા અને તેમને જણાવ્યું હતું કે પટેલોની ટોળાએ તેમના ઘર, તેમની જીપ અને મહમૂદમીયાનું ઘર સળગાવી દીધું છે અને તેમની મદદ માગી હતી. શૈખવાસ ખાતે બનેલી મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ સાક્ષીની સમગ્ર સાક્ષી કોઈપણ વિશ્વાસ જગાડતી નથી. આ સાક્ષીની સાક્ષી ફરિયાદ પક્ષના કેસને આ બાબતમાં સમર્થન આપે છે કે આ સાક્ષીના ઘેર શાંતિસભા યોજાઈ હતી, જેમાં તત્કાલીન સરપંચ પટેલ કનુભાઈ જોટાભાઈ અને પૂર્વ સરપંચ પટેલ દશરથભાઈ કચરાભાઈ પણ હાજર રહ્યા હતા અને સરપંચે તેમને કહ્યું હતું કે તેમના હાથમાં કશું કરવાની શક્તિ નથી અને તેમણે પોતાનો બચાવ પોતે જ કરવો જોઈએ. આ સાક્ષીની સાક્ષી દ્વારા ફ.ફ.પ.સા. –૭૧ મંગલભાઈ રામાભાઈ અને ફ.ફ.પ.સા. –૩૯ મેમણ જાનમહંમદ ઈસ્માઈલભાઈની હાજરી પણ સાબિત થાય છે.

૬૩ . ફ.ફ.પ.સા. –૫૮ સાબિરહુસેન ઈમામશાહ ફકીરને આંક ૫૫૩ પર તપાસવામાં આવ્યા છે. આ સાક્ષીએ નિવેદન કર્યું છે કે તે સરદારપુરા ો નિવાસી છે

અને ધારોઈ કોલોનીની નજીક રહેતો હતો. તેના કુટુંબમાં તેની છ પુત્રીઓ, બે પુત્રો અને તેની પત્નીનો સમાવેશ થાય છે. ઘટનાથી પૂર્વે તેના પિતાનું અવસાન થઈ ચૂક્યું હતું. ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગોધરામાં ટ્રેન સળગાવવાની ઘટના બની હતી અને ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગુજરાત બંધનું આહ્વાન હતું. ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ભારત બંધનું આહ્વાન હતું અને તેથી તે આખો દિવસ ઘેર જ હતો. ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ રાત્રે આશરે ૮:૩૦ વાગ્યે તે ઘેર હતો, ત્યારે તેને બૂમો અને ચીસો સંભળાઈ, જેથી તે પોતાના ઘરની બહાર આવ્યો અને જોયું કે ધારોઈ કોલોની નજીક તેમના ગામના પટેલોની એક ભીડ ઊભી હતી અને "મિયાઓને મારી નાખો, તેમને કાપી નાખો, તેમને જીવતા સળગાવી દો" એમ બૂમો પાડી રહી હતી. તેમની પાસે ધારીયા, લાકડીઓ, પાઈપો અને તલવારો જેવા હથિયારો હતા. આમ કહીને તેઓ તેના ઘર તરફ આવવા લાગ્યા અને તેણે ભીડમાં અંબાલાલ મગનભાઈ, કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, મંગલભાઈ મથુરભાઈ, કાનુભાઈ જોતાભાઈ, મથુરભાઈ ત્રિકંભાઈ વાયરમાં, જોતાભાઈ રામભાઈ અને રમેશભાઈ રામભાઈને ઓળખી કાઢ્યા. ત્યારબાદ ં. તે પોતાના ઘરની નજીકના ખેતરો તરફ ગયો અને તે લોકોએ તેના ઘરમાં તોડફોડ કરી તેને આગ ચાંપી દીધી. જ્વાળાઓના પ્રકાશમાં તેણે ઉપરોક્ત વ્યક્તિઓને જોઈ અને ઓળખી. ત્યારબાદ ં. , ભયના કારણે, તેણે પોતાના કુટુંબને લઈને ખેતરેથી ખેતરે છુપાતો હરિજનાવાસ ગયો અને ત્યાં પ્રવીણભાઈ ખેમાભાઈના ઘરમાં આશ્રય લીધો; અને બીજા દિવસે સવારે ૧૦ વાગ્યે પોલીસ તેમને શંખપુર લઈ ગઈ, જ્યાં તેઓ એક દિવસ અને એક રાત રહ્યા, ત્યારબાદ ં. વિજાપુર રાહત શિબિરમાં ગયા, જ્યાં તેઓ વીસથી પચ્ચીસ દિવસ રહ્યા; ત્યાં

પોલીસે તેનું નિવેદન નોંધ્યું હતું અને તેનું અન્ય નિવેદન એસ.આઈ.ટી. દ્વારા આશરે ચારથી પાંચ વર્ષ પહેલાં નોંધવામાં આવ્યું હતું. તેના ઘરમાં તોડફોડ કરી તેને આગ લગાડવાના કારણે તેને રૂ. ૬૦,૦૦૦નું નુકસાન થયું હતું. તેણે જણાવ્યું છે કે તે ભીડમાં રહેલા લોકોને ઓળખી શકે છે અને તેણે કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, મંગલભાઈ મથુરભાઈ, અંબાલાલ મગનભાઈ, મથુરભાઈ ત્રિકંભાઈ, કાનુભાઈ જોતાભાઈની ઓળખ કરી છે અને જણાવ્યું છે કે જોતાભાઈ રામભાઈ અને રમેશભાઈ રામભાઈ હાજર નથી, છતાં તેઓ ખરેખર અદાલતકક્ષમાં હાજર હતા.

૬૩.૧ આ સાક્ષીના ઉલટ–તપાસમાં, ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના પૂર્વ નિવેદન બાબતે તેની સામે વિરોધાભાસ દર્શાવવામાં આવ્યો છે, જે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સાંજના ૮:૩૦ વાગ્યે બન્યો હોવાનું કહેવાતા બનાવના સમય અંગે છે. આ બાબત સંબંધે એક ઉણપ નોંધ પર લાવવામાં આવી છે કે ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે કચરાભાઈ ત્રિભોવનભાઈ, કનુભાઈ જોડિતાભાઈ, મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ વાયરમેન અને જોડિંતાભાઈ રામાભાઈના નામ લીધા નથી. વધુ એક ઉણપ આ અસર સાથે બહાર આવી છે કે ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે એવું જણાવ્યું નહોતું કે રાત્રે ૮ વાગ્યે ટોળાંના સભ્યોએ તેના ઘરમાં તોડફોડ કરી તેને બાળી નાખ્યો હતો. વધુ એક ઉણપ આ અસર સાથે બહાર આવી છે કે ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે એવું જણાવ્યું નહોતું કે ડરના કારણે તે પોતાના પરિવાર સાથે એક ખેતરથી બીજા ખેતરમાં છુપાતો ફર્યો હતો અને પોતાના ગામના હરિજનવાસમાં ગયો હતો, અને ત્યાં તેમણે પ્રવીણભાઈ ખેમાભાઈના ઘરમાં આશ્રય

લીધો હતો; તથા બીજા દિવસે ૧૦:૩૦ વાગ્યે પોલીસે તેમને શંખપુર લઈ ગયા હતા, જ્યાં તેઓ એક દિવસ રહ્યા હતા અને ત્યારબાદ ં. ના દિવસે પોલીસે તેમને વિજાપુર રાહત શિબિરમાં લઈ ગયા હતા, જ્યાં તેઓ વીસથી પચ્ચીસ દિવસ રહ્યા હતા અને પોલીસે ત્યાં તેનું નિવેદન નોંધ્યું હતું.

૬૩.૨ તપાસ અધિકારી (પોલીસ) ની ઉલટ–તપાસ ામાંથી આ બાબત રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવી છે કે આ સાક્ષીએ પોતાના ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે તેણે ટોળાને ૨:૩૦ વાગ્યે જોયું હતું. વધુમાં એ પણ બહાર આવ્યું છે કે આ સાક્ષીએ પોતાના ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં કછરાભાઈ ત્રિભોવનભાઈ, કનુભાઈ જોઈતાભાઈ, મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ વાયરમેન અને જોઈતાભાઈ રામાભાઈના નામ લીધાં નહોતાં. એ પણ બહાર આવ્યું છે કે પોતાના ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે પરિવારના બધા સભ્યો ખેતરોમાં સંતાઈ ગયા હતા અને પગપાળા શંખપુર ગામે ગયા હતા, જ્યાં તેનો ભાઈ રહેતો હતો. તપાસ અધિકારીની ઉલટ–તપાસ ામાંથી વધુમાં આ સાબિત થાય છે કે આ સાક્ષીએ ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ આપેલાં બાર નામોમાંથી કનુભાઈ જોઈતરામ અને કછરાભાઈ ત્રિભોવનદાસના નામ લીધાં નહોતાં.

૬૩.૩ તપાસ અધિકારીના જુબાનીમાંથી (એસ.આઈ.ટી.), એ સાબિત થાય છે કે આ સાક્ષીએ પોતાના ૨૨ મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં માથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ વાઈરમેન અને જોઈતાભાઈ રામાભાઈના નામ લીધાં ન હતાં।

૬૩.૪ અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓ તરફના વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે સાક્ષીએ ભલે એવું જણાવ્યું હોય કે ટોળું રાત્રે ૮:૩૦ વાગ્યે આવ્યું હતું અને તેણે પોતાના દ્વારા નામિત વ્યક્તિઓને ઓળખી લીધા હતા, પરંતુ ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે ટોળું વહેલી સવારે ૨:૩૦ વાગ્યે આવ્યું હતું તેમ જણાવ્યું હતું. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સમય અંગેનું આ સુધારણું રેકોર્ડ પર પુરવાર થયું છે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીએ ક્યારેય એવું જણાવ્યું જ નહોતું કે ઘટના રાત્રે ૮:૩૦ વાગ્યે બની હતી અને તેણે પ્રથમ વખત અદાલત સમક્ષ આવું કહ્યું છે અને એ રીતે પોતાના ઘર ઉપર આગ લગાડવામાં આવી હોવાની ઘટનાસહિત ઘટનાનો સમય યોગ્ય રીતે મુદ્દા નં. ૯ો છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષી દાવો કરે છે કે તેણે પોતાના સળગતા ઘરની જ્વાળાઓના પ્રકાશમાં આરોપીઓને ઓળખ્યા હતા, પરંતુ તેણે પોતાના પ્રારંભિક નિવેદનમાં આવું જણાવ્યું નહોતું; તેથી, સાક્ષીએ ફરિયાદ પક્ષના કેસને ટેકો આપવા માટે પોતાની આવૃત્તિમાં સુધારો કર્યો છે. ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષીએ પોતાની જુબાનીમાં સાત વ્યક્તિઓનાં નામ લીધાં છે, જ્યારે ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં તેણે બાર વ્યક્તિઓનાં નામ લીધાં હતાં. તે ઉપરાંત, તેની જુબાનીમાં નામિત બે વ્યક્તિઓનાં નામ તેના પૂર્વ નિવેદનમાં નહોતાં, અને તે બે પૈકી માત્ર એક વ્યક્તિની જ ઓળખ તેણે કરી શકી છે, જ્યારે બીજી વ્યક્તિ પણ અદાલતકક્ષમાં હાજર હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જે સાક્ષી આરોપીઓનાં નામો ઉમેરતો અને ઘટાડતો રહે છે તે વિશ્વસનીય સાક્ષી નથી.

૬૩.૫ વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું કે સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે તેમણે પ્રવિણભાઈ ખેમાભાઈના ઘરે આશ્રય લીધો હતો, પરંતુ ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે આવું જણાવ્યું નહોતું. આ ઉપરાંત, સાક્ષીએ આપેલ મૂળ વર્ણન મુજબ તેણે ટોળાને વહેલી સવારે ૨:૩૦ વાગ્યે જોયું હતું, જ્યારે પ્રવિણભાઈ કહે છે કે આ સાક્ષી અને તેનો પરિવાર રાત્રે ૯:૦૦ વાગ્યે આવ્યા હતા; તેથી સાક્ષીનું નિવેદન સ્પષ્ટપણે અસત્ય છે. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું કે પી.એસ.આઈ. પરમાર (ફ.ફ.પ.સા. – ૯૦) એ સાક્ષી આપ્યું છે કે રાત્રે ૧૦:૦૦ વાગ્યા સુધી કોઈ ઘટના બની નહોતી, અને પોલીસ અધિકારીનું આ પુરાવું પડકારવામાં આવ્યું નથી; જે આ સાક્ષીએ આપેલ વર્ણનને પણ ખોટું સાબિત કરે છે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે પી.એસ.આઈ. પરમારના પુરાવાની મૂલવણી આ સાક્ષીના ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં સ્વીકારેલી ઓવરરાઇટિંગના પ્રકાશમાં કરવી જરૂરી છે, જેમાં સુન્દરપુર શમુદ્દા નં. ને સુધારીને સરદારપુરા ◌ા કરવામાં આવ્યો છે; જેનાથી આ બાબત પૂરતી સ્પષ્ટ થાય છે કે ફરિયાદ પક્ષ અને હિતસંબંધી સાક્ષીઓએ સરદારપુરા ◌ા પટેલ સમુદાયના લોકોને ખોટી રીતે ફસાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

૬૩.૬ વિશ્લેષણ: આ સાક્ષી ફકીર છે અને શેખ નથી તથા શેખવાસનો રહેવાસી પણ નથી. તેણે વાણ કર્યો છે કે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ભારત બંધની જાહેરાત થઈ હતી અને તે આખો દિવસ ઘેર જ રહ્યો હતો. ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ રાત્રે લગભગ ૮:૩૦ વાગ્યે તે ઘરે હતો ત્યારે તેને બૂમાબૂમ અને ચીસાચીસના અવાજો સંભળાયા

અને તે પોતાના ઘરેથી બહાર આવ્યો અને જોયું કે પોતાના ગામના પટેલોનું એક ટોળું ધરોઈ કોલોની નજીક ઊભું હતું અને "મિયાઓને મારી નાખો, તેમને કાપી નાખો અને તેમને જીવતા સળગાવી દો" એમ બૂમો પાડી રહ્યું હતું. તેઓ બધા ધરિયા, લાકડીઓ, પાઈપો અને તલવારો જેવા હથિયારોથી સજ્જ હતા. તે શમુદ્દા નં. ો ઉચ્ચારતાં તેઓ તેમના ઘર તરફ આવ્યા અને તેણે અંબાલાલ મગન, કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ, મંગળભાઈ મથુરભાઈ, કનુભાઈ જોઈતાભાઈ, મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ વાયરમેન , જોઈતાભાઈ રામાભાઈ અને રમેશભાઈ રામાભાઈને ઓળખ્યા અને તે પોતાના ઘર નજીકના ખેતરો તરફ ભાગી ગયો અને ત્યાર મુદ્દા નં. તેણે આ લોકોને તેના ઘરનો તોડફોડ કરતા અને અંગારા વડે તેને સળગાવતા જોયા. અંગારાની રોશનીમાં તેણે ઉપરોક્ત વ્યક્તિઓને જોયા અને ઓળખ્યા હતા. ત્યાર મુદ્દા નં. , તેને ડર લાગતાં, તે પોતાના પરિવાર સાથે ખેતરેથી ખેતરે છુપાતો હરિજનવાસ ગયો, જ્યાં તેમણે પ્રવીણભાઈ ખેમાભાઈના ઘરમાં આશ્રય લીધો. આ સાક્ષીનું નિવેદન ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ, એટલે કે સંબંધિત સમયે, નોંધવામાં આવ્યું હતું. તેમ છતાં, તે શેખ મહોલ્લામાં બનેલી મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી. સાક્ષી હરિજનવાસ ગયો હતો અને પ્રવીણભાઈ ખેમાભાઈના ઘરમાં આશ્રય લીધો હતો, તે હકીકત ઉપરોક્ત વ્યક્તિની સાક્ષીથી સમર્થિત થાય છે.

૬૪. સાક્ષી ફ.ફ.પ.સા. –૮૨ સાબીરાબીબી સાબીરહુસૈન ફકીરને આંક ૬૫૫ પર પૂછપરછ કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષીએ કહ્યું છે કે ટોળું સાંજે આશરે ૮:૦૦ વાગ્યે આવ્યું હતું અને તેમના ઘરોને આગ લગાવી દીધી હતી; તેમજ પ્રકાશમાં

તેણીએ તે લોકોને તેમના ઘરો સળગાવતા જોયા હતા. પોતાનું રક્ષણ કરવા માટે તેઓ પ્રવીણભાઈ ખેમાંભાઈના ઘરે ગયા હતા. તેણી કહે છે કે તેજ/પ્રકાશમાં તેણીએ જેમને જોયા હતા, તે ત્યાં નામિત આરોપીઓ છે. આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાની સાક્ષી નથી. તેણીએ તેમના ઘરોને આગ લગાવનાર વ્યક્તિઓ અંગે નિવેદન આપ્યું છે. તેમ છતાં, આ સાક્ષી ધરોઈ કોલોનીમાં રહેતી હતી અને શેખ મહોલ્લામાં નહીં. તેથી, જોકે આ સાક્ષીએ કેટલાક લોકોને ઓળખ્યા છે, જેમણે તેમના ઘરોને આગ લગાવવાનો આક્ષેપ છે, તથાપિ આ સાક્ષીના નિવેદન પરથી વિશેષ કંઈ નિષ્પન્ન થતું નથી, કારણ કે તે શેખ મહોલ્લામાં બનેલી મુખ્ય ઘટનાની સાક્ષી નથી.

૬૫. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૮૩ શરીફાબાનુ સાબિરહુસૈન ફકીરનું આંક–૬૫૬ પર પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૮૨, જે તેની માતા છે, તેમ જ આ સાક્ષી પણ મુખ્ય ઘટનાની સાક્ષી નથી. તેણીએ નિવેદન આપ્યું હતું કે ચાંદનીમાં તેણીએ ઘરને સળગતું જોયું હતું અને ચાંદનીમાં તેમજ ઘરને આગ લગાવવામાં આવવાને કારણે ઉત્પન્ન થયેલા પ્રકાશમાં પણ તેણીએ નીચેના કેટલાક વ્યક્તિઓને જોયા અને ઓળખ્યા હતા, એટલે કે કચરાભાઈ ત્રિભાભાઈ, માંગાભાઈ મથુરભાઈ, કાનુભાઈ જોયતાભાઈ, મથુર ત્રિકમ વાયરમેન , અંબાલાલ મગનભાઈ કાપુર અને પ્રજાપતિ પ્રહલાદભાઈ વરવભાઈ. આ સાક્ષીએ અદાલતમાં માંગાભાઈ મથુરભાઈ અને મથુરભાઈ ત્રિકંભાઈની ઓળખ કરી છે.

૬૫.૧ તેની જુબાની ી જબાનીમાં એવું છૂટ આવ્યું છે કે ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના

તેના નિવેદનમાં તેણે મંગાભાઈ માથુરભાઈ, કાનુભાઈ જોઈતાભાઈ, માથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ, અંબાલાલ મગન કપૂર અને પ્રહ્લાદભાઈ વરવભાઈનાં નામ લીધાં નથી. તેથી, આ સાક્ષીએ જે જોયું છે તે ધારોઈ કોલોનીમાં ઘર સળગવાનું છે, શેખ મોહલ્લામાં નહીં. તેથી, આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાની સાક્ષી ન હોવાથી, તેના નિવેદન પરથી બહુ કશું નિર્ભર થતું નથી.

૬૫.૨ અન્વેષણ અધિકારીની જુબાનીમાંથી રેકોર્ડ પર આવી ગયું છે કે આ સાક્ષીએ કહ્યું હતું કે તેણે ચાંદનીમાં અને અવાજોના આધારે દૂરથી ઓળખ કરી હતી. અન્વેષણ અધિકારીની જુબાની ી દ્વારા આ બહાર આવ્યું છે કે ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં, આ સાક્ષીએ મંગા માથુર, કાનુ જોટા સરપંચ, કચરાભાઈ ત્રિકમ, રમેશ રામા, પ્રહલાદ વરવા કુંભાર અને અંબારામ કપૂરનાં નામ લીધેલાં નથી. અન્વેષણ અધિકારીએ કબૂલ કર્યું છે કે ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં, આ સાક્ષીએ અંબાલાલ મગનભાઈ, રમેશભાઈ કાંતિભાઈ, અશ્વિનભાઈ બળદેવભાઈ, લખવારા નારાયણભાઈ શિતલમલ, દયાભાઈ વરવભાઈ, બબુભાઈ લવજીભાઈ પ્રજાપતિ, ગોર્ધનભાઈ રેવાભાઈ, પ્રજાપતિ રાજેશકુમાર અમરતભાઈ, માથુરભાઈ રામદાસ, જયંતિભાઈ બળદેવભાઈ, કાનુભાઈ કરશનભાઈ, રમેશભાઈ ગંગારામ પટેલ અને પ્રહલાદભાઈ જગાભાઈનાં નામ લીધેલાં છે.

૬૫.૩ તપાસ અધિકારી (એસ.આઈ.ટી.), પોતાની ઉલટ–તપાસ ામાં, સ્વીકારી ચૂક્યા છે કે સાક્ષી સાબીરાબીબીએ, પોતાના ૨૨મી મે, ૨૦૦૮ના

નિવેદનમાં, સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું છે કે તેમના નિવેદનમાં તેમણે જણાવેલા અન્ય નામો એ જ નામો છે, જે ગ્રામજનો દ્વારા મુદ્દા નં. માં તેમને ટોળામાં ઉપસ્થિત હોવાનું કહેવામાં આવ્યા હતા.

૬૫.૪ અપીલકર્તા–આરોપીઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલ શ્રી વાય. એસ. લાખાણીએ રજૂઆત કરી હતી કે આ સાક્ષી ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૮ અને ફ.ફ.પ.સા. ુ–૮૨ની પુત્રી છે અને તેણે પોતાના માતાપિતા જેવી જ લગભગ સમાન રીતે, લગભગ એકસરખી સુધારાઓ અને ચૂકી ગયેલી બાબતો સાથે, જે રેકોર્ડ પર સાબિત છે, સોગંદપત્ર આપ્યું છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પોલીસ સમક્ષ તા. ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં તેણે ઘટનાનો સમય સવારે ૨:૩૦ વાગ્યાનો જણાવ્યો હતો, પરંતુ મુદ્દા નં. માં, મહત્ત્વપૂર્ણ અને નિર્ણાયક સુધારાઓ કરીને, પોતાના માતાપિતાના સોગંદપત્રો સાથે સુસંગત રીતે સમય મુદ્દા નં. લીને સાંજે ૮:૦૦ વાગ્યાનો કર્યો છે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષી તરફથી કરાયેલ સ્પષ્ટ સ્વીકાર કે તેણે ઘટના જોઈ નહોતી અને ઘટના પહેલાં તે પોતાના પરિવાર સાથે ખેતરોમાં ગઈ હતી, એવા ત્રણેય સાક્ષીઓનાં નિવેદનો, જે નજીકના પરિવારજનો છે, નકારવા માટે પૂરતો છે. વધુમાં રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ પોતાની કોઈપણ નિવેદનમાં કોઈ આરોપીનું નામ લીધું નથી, છતાં તેણે અદાલત સમક્ષ તેમનાં નામ લીધાં, પરંતુ તેમને ઓળખી શકી નહીં, જે દર્શાવે છે કે સાક્ષીએ બીજાની સૂચનાથી આરોપીઓનાં નામ લીધાં છે, પોતાની સમજથી નહીં.

૬૫.૫ વિશ્લેષણઃ આ સાક્ષીની સાક્ષી એટલા અંશે મહત્વપૂર્ણ છે કે તે કહે છે કે ચાંદની અને સળગી રહેલા ઘરની જ્વાળાઓમાં કેટલાક લોકોને ઓળખી શકાય તેમ હતા અને તેણે આરોપીઓનાં નામ લીધાં છે. સાક્ષીની સાક્ષીના આ ભાગને માત્ર એટલા અંશે પડકારવામાં આવ્યો છે કે તેણે જ્વાળાઓના પ્રકાશમાં આરોપીઓને ઓળખ્યા હોવાનું જણાવ્યું છે; પરંતુ જેટલા અંશે તેણે ચાંદનીમાં આરોપીઓને ઓળખ્યા હોવાનું જણાવ્યું છે, એટલા અંશે તેની સાક્ષી તેના અગાઉના નિવેદન સાથે સુસંગત છે અને તેની ઉલટ–તપાસ ામાં તેને પડકારવામાં આવી નથી. તે પણ મુખ્ય ઘટનાની સાક્ષી નથી.

* ==========

૬૬. ફ.ફ.પ.સા. –૮૫ પ્રવીણકુમાર ખેંભાઈ પરમારને આંક–૬૬૨ ખાતે તપાસવામાં આવ્યા છે. આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે ઘટના આજથી આઠ વર્ષ પૂર્વે ૧લી તારીખે બની હતી. તેઓ પોતાના ગામના ફકીર સાબિરહુસૈન ઈમામશાહને ઓળખે છે. ઘટના પૂર્વે પંદર દિવસ પહેલાં તેમણે પોતાના નાના ભાઈના ત્યાં કલર કામ કર્યું હતું. રાત્રે ૯ વાગ્યે તેમના ગામના ફકીર સાબિરહુસૈન પોતાની પત્ની, પુત્ર અને પુત્રી સાથે આવ્યા હતા. તેઓ ખેતીના ખેતરોમાંથી રડતાં–રડતાં આવ્યા હતા. ત્યાં હોહા મચી ગયો હતો. રાત્રે તેઓ તેમના ઘેર રોકાયા હતા. સવારે ૧૦ કે ૧૧ વાગ્યે તેઓ પોલીસના વાહનમાં બેઠા હતા. શેખવાસમાંથી ચીસો આવતી હતી, પરંતુ તેઓ ઘરે જ હતા.

૬૬.૧ સાક્ષીની જુબાનીમાં એ પ્રકાશમાં આવ્યું છે કે તેણે સાબીરહુસેનને તેઓ

તેના સ્થળે શા માટે આવ્યા હતા તે બાબતે કોઈ પ્રશ્ન પૂછ્યો નહોતો. તેણે તેમને પૂછ્યું હતું કે તેઓ શા માટે આવ્યા હતા, અને તેમણે કહ્યું હતું કે ત્યાં અશાંતિ હતી અને તેથી ભયના કારણે તેઓ આવ્યા હતા. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે આ વ્યક્તિઓ આખી રાત તેના ઘરમાં રોકાયા હતા છતાં તેમની વચ્ચે કોઈ વાતચીત થઈ નહોતી

૬૬.૨ વિશ્લેષણઃ આ સાક્ષીએ ઉપરોક્ત ત્રણ ફકીર સાક્ષીઓ દ્વારા આપવામાં આવેલા વર્ણનને તેટલા અંશે સમર્થન આપ્યું છે જેટલા અંશે તેમણે કહ્યું છે કે તેઓ ૧લી માર્ચની રાત્રે તેમના ઘરમાં આશ્રયે રહ્યા હતા. આ સાક્ષી સ્વતંત્ર સાક્ષી છે અને મુસ્લિમ નથી; તેથી, તેને અવિશ્વસનીય ગણવાનો કોઈ આધાર નથી.

૬૭. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૧ મંગાભાઈ રામભાભાઈ રાવળની આંક–૬૨૭ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગુજરાત બંધનું આહ્વાન હતું અને તેઓ ઘરે હતા. ૨૮મીની મોડી રાત્રે તેમને જાણ થઈ કે કેબિનો સળગાવી દેવામાં આવી હતી. પટેલોની ટોળીઓ હતી અને તેઓ બજારમાં જઈ શક્યા નહોતા. બીજા દિવસે સવારે, એટલે કે ૧લી તારીખે ૧૦ વાગ્યે, તેઓ બજારમાં ગયા, જ્યાં કેબિનો સળગાવવામાં આવી હતી – તેમની પોતાની, બલાભાઈ રામાભાઈની, પ્રહલાદભાઈ ગણતભાઈની, નાઈ મંગળદાસ ગુલાબચંદની, હંસરસ મસ્લિમની કેબિન, મુન્સફખાનની, જમાલ દિલશાદમિયાની, મોતીભાઈ મગનભાઈ પરમારની, હરિભાઈ મગનભાઈ પરમારની, ગિરીશ મફતલાલની, કાંતિભાઈ ખેમાભાઈની વગેરે કેબિનો સળગાવી દેવામાં આવી હતી.

હરિભાઈ મગનભાઈ તથા બજારમાં જેઓની કેબિનો સળગાવવામાં આવી હતી તે બધા બજારમાં એકત્રિત થયા હતા. તેમણે નક્કી કર્યું કે કેબિનો સળગાવવામાં આવી હોવાના સંબંધમાં કંઈક કરવું જોઈએ અને તેઓ મુન્સફખાનના ઘરે ગયા હતા. તેમણે મુન્સફખાનને જણાવ્યું કે તેમની કેબિનો સળગી ગઈ છે. હરિભાઈ મગનભાઈએ મુન્સફખાનને ફરીયાદ લખાવેલી. મુન્સફખાને હરિભાઈ મગનભાઈ દ્વારા જણાવાયેલા નામો મુજબ ફરીયાદ લખી હતી. બંધનું આહ્વાન હોવાથી વાહનવ્યવહાર સંપૂર્ણપણે બંધ થઈ ગયો હતો. પોલીસ મથકે જવું શક્ય નહોતું અને તેથી મુન્સફખાન દ્વારા ફોન કરવામાં આવ્યો હતો. પોલીસ અધિકારીએ જણાવ્યું કે મોબાઈલ વાન આવી રહી હતી. ત્યારબાદ ં. , શુક્રવાર હોવાથી મુન્સફખાન માટે નમાજનો સમય હતો, તેથી તેઓ બધા છૂટા પડી ગયા હતા અને તેઓ ઘરે ગયા હતા. તે દિવસે, મોડી રાત્રે લગભગ ૯ વાગ્યે, રામાભાઈ મોહનભાઈ પટેલના ઘરની બાજુમાં માર્ગ પર એક ટ્રેક્ટર પાર્ક કરવામાં આવ્યું હતું, જેમાં કેરોસીનની ૨–૩–૪ બેરલ અને પેટ્રોલની એક બેરલ હતી. ત્યારબાદ ં. , તેમણે નટુભાઈ કચરાભાઈ પટેલ, જયંતિભાઈ અંબારામ પટેલ, કાલાભાઈ ભીખાભાઈ પટેલ, બકાભાઈ મંગળભાઈ પટેલ, કાંતિભાઈ પ્રભુદાસ, જિતેન્દ્રકુમાર કાંતિલાલ, ભીખાભાઈ જોઇતાભાઈને તેમના ઘરની સામેના રસ્તે જતા જોયા. તેઓ કપૂરવાસ ખાતે કાંતિભાઈ પ્રભુદાસના ઘર તરફ ગયા. તેમણે તેમને કેરોસીનનાં કેન લઈ જતા જોયા. જ્યારે તેઓ તેમના ઘરની સામે પસાર થયા ત્યારે દુર્ગંધ આવી રહી હતી અને તેથી તેમને જાણ થઈ. કાંતિભાઈ પ્રભુદાસના ઘરની બાજુથી કપૂરવાસ જવા માટે બે બારીઓ છે અને ત્યાંથી મહાદેવ મારફતે તેઓ શેખમોહલ્લામાં ગયા હતા. ત્યારબાદ ં. , મોડી રાત્રે પટેલોની ટોળીઓ દેખાઈ હતી.

ફોકસ લાઇટો ચાલુ હતી, જેના કારણે તેઓ તેમને જોઈ શકતા હતા. પટેલોની ટોળીઓ હતી. થોડીવાર પછી શેખમોહલ્લામાં આગ અને જવાળાઓ દેખાઈ અને મહેમૂદના ઘર તરફ પણ જ્વાળાઓ હતી. તેઓ જોઈ શકતા હતા કે શેખમોહલ્લામાંના લોકો 'બચાવો બચાવો' બૂમો પાડી રહ્યા હતા અને ચીસો પાડી રહ્યા હતા. ટોળું બહુ મોટું હતું અને તેથી તેઓ ત્યાં જઈ શક્યા નહોતા. તેઓ મોહલ્લાના ખૂણે આવેલા ઘરની સામે ઊભા હતા. એ સમયે રસૂલમિયા નાન્નમિયા 'બચાવો બચાવો' બૂમો પાડતા તેમની પાસે આવ્યા. એ સમયે પટેલોની એક ટોળી આવી અને તેમને ધમકી આપી કે જો તેઓ મિયાઓને બચાવશે તો તેઓ તેમને પણ સળગાવી દેશે.

૬૭.૧ ત્યારબાદ ં. , રાત્રે મોડે આશરે ૨ વાગ્યે, તેમને જાણ મળી હતી કે શેખ મહોલ્લામાં પચીસ, ત્રીસ, અઠ્ઠાવીસ વ્યક્તિઓના મૃત્યુ થયાં હતાં. આશરે ૨:૩૦ વાગ્યે પોલીસ આવી અને મૃતદેહો લઈ ગઈ. પટેલોના ભયને કારણે તેઓ મહોલ્લો છોડીને પોતાના સગાં–સંબંધીઓના ઘરે ચાલ્યા ગયા. બન્ને, ત્રણ, ચાર વ્યક્તિઓમાં, તે, ગણાભાઈ નાથાભાઈ, ભીખાભાઈ નાથાભાઈ અને ગોવિંદભાઈ મોહનભાઈ ત્યાં જ રહ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. તેમણે અખબારમાં વાંચ્યું કે જો કોઈ વ્યક્તિ નિવેદન આપવા ઇચ્છે, તો તેઓ આવી શકે; તેથી, તેણે પ્રહ્લાદભાઈ નાથાભાઈ સાથે મળીને તે કાગળ લઈને વિજાપુરના એક ટાઇપિસ્ટ પાસે ગયા અને અરજી તૈયાર કરાવી, તથા રજિસ્ટર્ડ એ.ડી. દ્વારા તેને મોકલી આપી. ત્યારબાદ ં. ગાંધીનગર ખાતે એસ.આઈ.ટી. દ્વારા તેમનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું. તેમણે સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું છે કે તેમણે પોતાના સર–તપાસ માં જે વ્યક્તિઓનાં નામ

લીધાં છે, તેમને તેઓ ઓળખી શકે છે. તેમણે ભીખાભાઈ જીતાભાઈ, જયંતિભાઈ મંગળભાઈને બકાભાઈ મંગળભાઈ તરીકે, જયંતિભાઈ અંબાલાલ અને નટુભાઈ કચરાભાઈને અદાલતમાં ઓળખ્યાં છે.

૬૭.૨ પોતાની જુબાનીમાં સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તે જન્મથી સરદારપુરામાં રહે છે. ઘટનાથી ત્રણ વર્ષ પહેલાં તેની પાસે ચાની દુકાન હતી અને તે પહેલાં તે દૈનિક મજૂર તરીકે કામ કરતો હતો. પોતાના ગામમાં તે કૃષિ મજૂર તરીકે કામ કરતો હતો. તે છેલ્લા પંચવીસ વર્ષથી રાવલવાસમાં રહેતો હતો. રાવલવાસ શેખ મોહલ્લાથી આશરે પચાસ ફૂટના અંતરે છે. રાવલ મોહલ્લામાંથી શેખ મોહલ્લો જોઈ શકાય છે. રાવલવાસમાં કંઈક બનતું હોય તો જાણ થઈ જાય. શેખવાસની ચારેય બાજુએ કંઈ બને તો તેઓને ખબર પડી જાય. તેઓ શેખવાસની આગળની બાજુ જોઈ શકતા નથી. તેમના સ્થળેથી તેઓ કબ્રસ્તાન જોઈ શકે છે. તેની જુબાનીમાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે તેણે પહેલી તારીખે બનેલી ઘટના જોઈ હતી. તેણે આગ લગાવનાર ટોળું જોયું હતું. કબ્રસ્તાન નજીક પટેલોના ટોળાં હતાં, જેને તેણે સો ફૂટના અંતરેથી જોયાં હતાં. તે સમયે ફોકસ લાઇટ ચાલુ હતી. તેણે મહાદેવની બાજુનું ટોળું જોયું હતું. તેણે પોતાના મોહલ્લાની સામે પટેલોના રસ્તા પર પટેલોનું ટોળું જોયું હતું. કબ્રસ્તાનની બાજુએ અંદાજે પાંચસો થી સાતસો વ્યક્તિઓનું ટોળું હતું અને પટેલોના રસ્તા પર વધુમાં વધુ બે સો થી ત્રણ સો લોકોનું ટોળું હતું. જ્યારે ટોળું રાવલવાસ તરફ આવ્યું ત્યારે તેમાં એક હજારથી લઈને એક હજાર પાંચસો વ્યક્તિઓ હતાં. રાવલવાસની બાજુથી આવેલું ટોળું તેણે પચ્ચીસ ફૂટના અંતરેથી જોયું હતું. જ્યારે પટેલોએ તેને

ધમકી આપી ત્યારે અંદાજે પાંચસો પટેલોનું ટોળું હતું. ધમકી આશરે વીસ ફૂટના અંતરેથી આપવામાં આવી હતી. તે સમયે તેની સાથે ગોવિંદ મોહન, ભીખા નાથા, ગણા નાથા નામના ત્રણથી ચાર વ્યક્તિઓ હતા અને તેમને પણ ધમકી આપવામાં આવી હતી. ટોળું રસૂલમિયાને મારવા આવ્યું હતું. ટોળામાંના વ્યક્તિઓએ તેમને ધમકી આપી હતી, પરંતુ માર માર્યો નહોતો. તેની જુબાનીમાં પણ બહાર આવ્યું છે કે તેણે પહેલી વાર વર્ષ ૨૦૦૮માં ઘટનાના વિશે જણાવ્યું હતું. કે તેને વાંચતા આવડતું નથી. એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધવામાં આવેલા ૨૦ મે, ૨૦૦૮ના તેના પૂર્વ નિવેદન અંગે એવી મુદ્દા નં. બાકી નોંધાઈ છે કે તેણે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ની ઘટનાના સંબંધમાં હકીકતો જણાવ્યું નહોતાં. વિરોધાભાસરૂપ વધુ એક મુદ્દા નં. બાકી એ રીતે બહાર આવી છે કે તેની મુખ્ય પૂછપરછમાં આરોપી તરીકે નામ આપવામાં આવેલા વ્યક્તિઓમાંથી, ૨૦ મે, ૨૦૦૮ના એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા તેના નિવેદનમાં સાક્ષીએ માત્ર રામાભાઈ મોહનભાઈ અને કાંતાભાઈ પ્રભુદાસનાં જ નામ લીધાં હતાં. નોંધનીય છે કે રામાભાઈ મોહનભાઈને આરોપપત્રમાં આરોપી તરીકે એરેન્જ કરવામાં આવ્યા નથી અને કાંતાભાઈ પ્રભુદાસનું ન્યાયવિચારણાની લંબિતતા દરમિયાન અવસાન થયું છે.

૬૭.૩ તપાસ અધિકારી (એસઆઈટી)એ તેની પ્રતિવાદ પૂછપરછમાં સ્વીકાર્યું છે કે આ સાક્ષીએ તેના ૨૦ મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં પટેલ રામાભાઈ મોહનભાઈ અને કાંતિભાઈ પ્રભુદાસ સિવાય અન્ય કોઈ પટેલનું નામ લીધું નથી. તેણે વધુમાં સ્વીકાર્યું છે કે ૨૦ મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ કહ્યું હતું કે ટોળામાં હાજર અન્ય કોઈ પટેલોના નામ તેને ખબર નથી.

૬૭.૪ અપીલકર્તા–આરોપીઓ તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે આ સાક્ષીએ ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ તેમની ઝૂંપડીઓ સળગી ગયાની બાબતે નિવેદન આપ્યું છે અને જેમની ઝૂંપડીઓ સળગાવવામાં આવી હતી, તે વ્યક્તિઓનાં નામ જણાવ્યું છે. તેણે ૨૮ ફેબ્રુઆરીના રોજ જેમની ઝૂંપડીઓમાં આગ લગાવવામાં આવી હતી, તે વ્યક્તિઓની ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ મુન્સફખાનના ઘેર બેઠક યોજાઈ હતી, તેની બાબતે પણ નિવેદન આપ્યું છે. સાક્ષીના સાક્ષ્યનો સંદર્ભ આપીને દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીએ પરિચ્છેદ ૨માં ઘટનાસંબંધી નિવેદન આપ્યું છે, જોકે તેના સાક્ષ્યના પરિચ્છેદ ૮માં એવી વિસંગતિ બહાર લાવવામાં આવી છે કે સમગ્ર અંશ તેણે જણાવ્યો નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સ્થાનિક પોલીસ એજન્સીએ આ સાક્ષીનું નિવેદન નોંધ્યું નથી અને તેણે પણ સ્વેચ્છાએ કંઈ કહેવાની ઈચ્છા વ્યક્ત કરી નહોતી. એસ.આઈ.ટી.નું ગઠન થયા મુદ્દા નં. , ૨૦૦૮માં અરજી કરવામાં આવી હતી અને તેના અનુસંધાને તેનું નિવેદન મે, ૨૦૦૮માં નોંધવામાં આવ્યું હતું, જેમાં તેણે આવી હકીકતો જણાવી નથી. તેથી, તે પ્રથમ વખત અદાલત સમક્ષ ઘટના અંગે નિવેદન આપી રહ્યો છે.

૬૭.૫ વિશ્લેષણ: આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી; તેમ છતાં, ષડયંત્રના આરોપને સાબિત કરવા માટે ફરિયાદ પક્ષે આ સાક્ષીની સાક્ષી પર દૃઢ આધાર મૂક્યો છે. આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ આશરે ૯ વાગ્યે રામાભાઈ મોહનભાઈ પટેલે પોતાના ઘરની બાજુએ એક ટ્રેક્ટર પાર્ક કર્યું હતું, જેમાં

કેરોસીનના બે, ત્રણ, ચાર બેરલ અને પેટ્રોલનો એક બેરલ હતો. ત્યારબાદ ં. , તેણે નટુભાઈ કચરાભાઈ પટેલ, જયંતિભાઈ અંબારામ પટેલ, કળાભાઈ ભીખાભાઈ પટેલ, બકાભાઈ મંગળભાઈ પટેલ, કાંતિભાઈ પ્રભુદાસ, જીતેન્દ્રકુમાર કાંતિલાલ, ભીખાભાઈ જોતિભાઈને પોતાના ઘરની સામેના માર્ગ પરથી પસાર થતા જોયા હતા. તેઓ કપુરવાસ ખાતે કાંતિભાઈ પ્રભુદાસના ઘરની તરફ ગયા હતા અને તેણે જાતે કેરોસીનના ડબ્બા જોયા હતા તથા જ્યારે તેઓ તેના ઘરની સામે પસાર થયા ત્યારે ગંધ આવી રહી હતી. ઉપરોક્ત ખાલી દાવા સિવાય, આ સાક્ષીએ આરોપીઓની સંડોવણી અંગે વધુ કંઈ જણાવ્યું નથી. વધુમાં, ૨૦૦૮ના વર્ષ પૂર્વે આ સાક્ષીનું કોઈ નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું ન હતું. આ સાક્ષી ઘટનાનો પીડિત નથી, અને તેની કોઈ સગા–સંબંધિત વ્યક્તિને પણ ઘટનામાં ઈજા થઈ નથી. પરિસ્થિતિઓમાં એવું નહોતું કે સંબંધિત સમયે તે કોઈ આઘાત કે પીડાથી પીડિત હતો, જેને કારણે તે આ હકીકતો અંગે પોલીસ સમક્ષ નિવેદન આપવા માટે આગળ આવી શક્યો ન હોત. તેથી, ૨૦૦૮ના વર્ષમાં પ્રથમવાર રેકોર્ડ પર આવેલી આવી વાતને ષડયંત્રના આરોપને સાબિત કરવા માટે સ્વીકારી શકાય નહીં.

૬૮. ફ.ફ.પ.સા. –૭૨ પ્રહલાદભાઈ નાથાભાઈ રાવળનું આંક ૬૨૮ પર પરિક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે. આ સાક્ષી રાવળ સમુદાયનો છે અને સરદારપુરા ો રહેવાસી છે તથા ડ્રાઈવર તરીકે કામ કરે છે. આ સાક્ષીએ નિવેદન કર્યું છે કે ગોધરા ઘટના તેણે ટેલિવિઝન પર જોઈ હતી તેમજ તેના વિશે અખબારમાં વાંચ્યું હતું અને બીજા દિવસે ગામના પટેલોએ બજારમાં ગલ્લાઓ સળગાવી દીધા હતા. શાળા

પાસેથી લઈને તેના ઘર સુધી ગલ્લાઓ સળગાવવામાં આવ્યા હતા. આ ગલ્લાઓ રાવળ, હરિજન અને મિયાભાઈઓના હતા. બીજા દિવસે સવારે, તે વહેલો ઊઠી કાર ચલાવવા માટે સુન્દરપુર ગયો હતો અને સાંજે લગભગ ૮ થી ૯ વાગ્યે પાછો ફર્યો હતો. તે સમયે બજારમાં ગામના પટેલોની ભીડ હતી. રાત્રે તે ઘરે હતો. લગભગ ૧૦ થી ૧૦:૩૦ વાગ્યે, જાનમહંમદ મેમણની દુકાન તોડી નાખવામાં આવી હતી અને તેઓ વાલી કાકાના ઘરમાં પણ ઘૂસી ગયા હતા તથા "મુદ્દા નં. બાંડીયા ાઓને મારો, કાપી નાખો" એમ બૂમો પાડી રહ્યા હતા અને તેનું ઘર તેના ઘર બાજુમાં હતું. તેમણે તેના ભાઈ ગુગાભાઈ નાથાભાઈને પણ ગાળો આપી હતી. વાલીભાઈના સ્થળે જગાભાઈ નાથાભાઈ ભોટુ, ભીખાભાઈ મુદ્દા નં. રભાઈ, તાળશીભાઈ હરિભાઈ, અશોકભાઈ ભક્તિભાઈ, ગિરીશભાઈ મણિલાલ, તાળશીભાઈ હરિભાઈ, જગાભાઈ રણછોડભાઈ, કનુભાઈ રણછોડભાઈ અને અન્ય, જેમનાં નામ તે જાણતો નથી, હાજર હતા. તેમણે નુકસાન પહોંચાડ્યું અને જતા રહ્યા. તે રાત્રે સૂઈ ગયો. લગભગ ૧:૩૦ વાગ્યે, જુનૈદભાઈ અને વાહિદભાઈ તેને બોલાવવા આવ્યા. રાત્રે તે મુન્સફખાનના ઘરે ગયો. રાત્રે તેમને બોલાવવા પોલીસની કાર આવી હતી. તેને સત્તરકાકાની ગાડી લાવવાનું જણાવવામાં આવ્યું હતું અને તેથી તે ગાડી લેવા સુન્દરપુર ગયો હતો. તે પોલીસ સાથે ગયો હતો અને રાત્રે શૈખ મહોલ્લાના ખૂણે આવ્યો હતો. તેણે ૪૦૭ કાર લીધી હતી, જેમાં મૃતદેહો ભરેલા હતા. આશરે અઠ્ઠાવીસ મૃતદેહો હતા. વાહન ભરાઈ ગયા પછી, સવારે તેઓ મહેસાણા પહોંચ્યા હતા. તેની સાથે અન્ય બે વ્યક્તિઓ હતા. પોસ્ટમોર્ટમ પછી, મૃતદેહોને તેની કારમાં કબ્રસ્તાન લઈ જવાયા હતા અને કબ્રસ્તાનમાં દફનવિધિ મુદ્દા નં. , પોલીસની

સૂચના મુજબ તે જીવિત બચેલા વ્યક્તિઓને ઈલોલ ખાતે ઉતારવા ગયો હતો અને રાત્રે ઘરે પરત ફર્યો હતો. તેણે ઘટનાના સંદર્ભમાં અરજી કરી હતી અને એસ.આઈ.ટી.એ ગાંધીનગર ખાતે તેનું નિવેદન નોંધ્યું હતું. તેણે જણાવ્યું છે કે વાલી કાકાના ઘરની સામે આવેલા વ્યક્તિઓને તે ઓળખી શકે છે અને તેણે અદાલતમાં ડાહ્યા◌ાભાઈ કચરાભાઈને ઓળખ્યા હતા.

૬૮.૧ તેમની પ્રતિપરીક્ષા દરમિયાન, એવી છૂટછાટ બહાર આવી છે કે સાક્ષીએ ગોધરા ઘટનાના બીજા દિવસે પટેલોએ ગલ્લાઓ સળગાવ્યા હતા તે બાબતે કોઈ નિવેદન આપ્યું નહોતું.

૬૮.૨ સાક્ષીની સાક્ષીનો સંદર્ભ આપતાં, શ્રી લાખાણીએ જણાવ્યું છે કે તેમની જબાની નિવેદનની અનુચ્છેદ ૨ માં તેમણે જણાવ્યું છે કે તેમના ગામના પટેલોએ બજારમાં ગલ્લાઓને આગ લગાવી હતી, તેમ છતાં ૨૦ મે, ૨૦૦૮ના તેમના નિવેદનમાં તેમણે વિશેષ તપાસ દળ સમક્ષ આ બાબત અગાઉ જણાવ્યું નહોતું, તે હકીકત તેમનો પ્રતિવિચારમાં રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવી છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ ઉણપ તપાસ અધિકારી દ્વારા વિસંગતિ તરીકે પુરવાર કરવામાં આવી છે. વધુમાં રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીનું નિવેદન સ્થાનિક પોલીસ દ્વારા રાહત શિબિરોમાં નોંધવામાં આવ્યું નહોતું, ન તો તેમણે સ્વેચ્છાએ તેમ કરવાનું જણાવ્યું હતું; અને વિશેષ તપાસ દળની રચના પછી તેમણે અરજી મોકલી હતી, ત્યારબાદ ◌ં. વિશેષ તપાસ દળે તેમનું નિવેદન નોંધ્યું હતું.

૬૮.૩ જેટલા અંશે આ સાક્ષીની સાક્ષી સંબંધિત છે, તે મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી. તેની સાક્ષી માત્ર એટલા સુધીની છે કે ઘટના પૂર્ણ થઈ ગયા મુદ્દા નં. તેને વાહન લાવવા કહેવાયું હતું અને તેણે મૃતદેહોને મહેસાણા લઈ ગયા હતા. આ સાક્ષીના પુરાવાને ફ.ફ.પ.સા. –૪૬ – શાબીરમીયાં ા અકુમિયા પઠાણની સાક્ષીથી આધાર મળે છે, જેમણે આ સાક્ષી મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલ સુધી મૃતદેહોને લઈ ગયેલ ૪૦૭ વાહનનો ચાલક હોવાનું નિવેદન આપ્યું છે.

૬૯. ફ.ફ.પ.સા. –૮૪ ઈમ્તિઆઝઅલી હુસૈનમિયા કુરેશીનું આંક ૬૫૭ પર પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે. તેમણે નિવેદન આપ્યું છે કે તેઓ સુંદરપુરના રહેવાસી હતા, જ્યાં તેઓ પોતાના પરિવાર સાથે વસવાટ કરતા હતા. ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ તેઓ ઘરે હતા. તે દિવસે ગામના પટેલોએ તેમને જણાવ્યું હતું કે પોતાની સલામતી માટે તેઓ પોતાના સગાસંબંધીઓના ઘરે કે જ્યાં ગમે ત્યાં ચાલ્યા જાય. ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ પી.આઈ. પરમાર તેમના ઘરે આવ્યા અને તેમના પિતાને બોલાવીને જણાવ્યું કે રમખાણો થયાના અહેવાલ છે અને તેઓ જ્યાં જવું હોય ત્યાં ચાલ્યા જાય. તેમના પિતાએ તેમને પોતાના મહોલ્લાના લોકોને પણ સાથે લેવા કહ્યું. ત્યારબાદ ં. , તેમણે તેમના પિતૃપક્ષીય કાકા હિમમતખાન તાજખાનને સરદારપુરામાં ફોન કર્યો કે જો કોઈ વાહન મળી શકે તો તેઓ આવી તેમને લઈ જાય. તે વખતે શ્રી પરમારનું વાહન આવી ચૂક્યું હતું. ત્યારબાદ ં. તેઓ સરદારપુરા ા ગયા. લગભગ વીસેક વ્યક્તિઓ ગયા હતા. ૭૦૫ કમાન્ડર જિપે ચાર ફેરા મારી અને

તેમને સરદારપુરા ાં પઠાણ મહોલ્લામાં ઉતારી દેવામાં આવ્યા. તેઓ શ્રી પરમારના કહેવા મુજબ ત્યાં ગયા હતા. પાંચમા ફેરામાં, જ્યારે તેઓ સવારે સરદારપુરા ાં આવી રહ્યા હતા, ત્યારે પટેલોની એક ટોળી હતી. તેમનું વાહન નજીક આવતા જ પટેલોની ટોળી તેમના વાહન પાસે આવી ગઈ અને બચરભાઈ ઓઢવભાઈએ તેમને ધમકી આપતાં કહ્યું કે જો તેઓ અન્ય લોકોને વાહનમાં લાવશે, તો તેઓ તેમના ઉપર કેરોસીન છાંટી તેમને આગ લગાવી દેશે. તેથી, તેમણે તેમને કહ્યું કે સારું, તેઓ ફરી નહીં આવે અને ત્યારબાદ ું. તેઓ સુંદરપુરા પાછા ગયા. તેમણે નિવેદન આપ્યું છે કે બચરભાઈ દ્વારા આપવામાં આવેલી ધમકી અંગે તેમણે શ્રી પરમારને જાણ કરી હતી અને શ્રી પરમારે તેમને પૂછ્યું હતું કે તેઓ તેના વિશે શા માટે ચિંતા કરે છે અને બાકીના લોકોને વાહનમાં બેસાડવા કહ્યું હતું. સૌને વાહનમાં બેસાડ્યા મુદ્દા નં. શ્રી પરમારે તેમને પોતાના વાહન પાછળ આવવાનું કહ્યું. આ રીતે શ્રી પરમાર સૌને સરદારપુરા ાં પઠાણ મહોલ્લામાં લઈ ગયા હતા. શ્રી પરમારે પોતાનું વાહન દરબારગઢની સામે પાર્ક કર્યું હતું, જ્યાં તેમની મુન્સફખાન સાથે મુલાકાત થઈ હતી. તે સમયે મુન્સફખાનના ઘરે લગભગ પંદરથી વીસ વ્યક્તિઓની બેઠક મળી હતી. તે વખતે તેમણે પોતાનું વાહન સરદારપુરા ાં પઠાણ મહોલ્લામાં લઈ ગયા હતા. અડધા કલાક પછી તેમને જાણવા મળ્યું કે સુંદરપુરામાં મુસ્લિમોના વાહનો અને ગલ્લાઓને તોડફોડ કરી સળગાવવાના બનાવો બન્યા હતા. લગભગ ૯ વાગ્યે પટેલોએ શેખ મહોલ્લાની સામે દુકાનો સળગાવી હતી. તેઓ સરદારપુરા ાં હતા. અડધા કલાક પછી પોલીસનું વાહન આવ્યું હતું. તે સમયે પટેલોની ટોળી વિખેરાઈ ગઈ હતી. પોલીસ જતા રહ્યા પછી ટોળી ફરી પાછી આવી અને શેખ મહોલ્લાની સામે

આવેલા ચોકમાં એકઠી થઈ. ત્યાંથી તેમણે પઠાણ મહોલ્લા પર પથ્થરમારો કર્યો. તે સમયે તેઓ હાજર હતા. તેમણે પણ પથ્થરમારો કર્યો હતો. પથ્થરમારો કર્યા પછી આ લોકો શેખ મહોલ્લા તરફ ગયા. તેમણે શેખ મહોલ્લાને આગ લગાવી અને શેખ મહોલ્લાના લોકો મદદ માટે બૂમો પાડી રહ્યા હતા. તેથી, પટેલ લોકો લોકોને આગમાં ધકેલી રહ્યા હતા અને તેમને મારપીટ કરી આગમાં અંદર ફેંકી રહ્યા હતા. આ સ્થિતિ લગભગ ૨ થી ૩ વાગ્યા સુધી ચાલુ રહી. ત્યારબાદ ં. પોલીસ આવી અને પરિસ્થિતિ શાંત થઈ. પોલીસ વાહનમાં પઠાણ મહોલ્લાનો એક જમાદાર હતો, જેણે કહ્યું કે શેખ મહોલ્લામાં અઠ્ઠાવીસ લોકોના મૃત્યુ થયા છે અને ત્રણ ચાર વ્યક્તિઓને પોતાના સાથે શેખ મહોલ્લામાં આવવાનું કહ્યું, તેથી તેઓ પણ ગયા. મેહમૂદમિયા શેખના ઘરની અંદર શવો પડ્યા હતા, જે અત્યંત ભયાનક સ્થિતિમાં હતા. તેમણે તેમને જોયા અને તેઓ સ્તબ્ધ થઈ ગયા તથા બેભાન થવા લાગ્યા. ત્યારબાદ ં. તેઓ પાછા પઠાણ મહોલ્લામાં ગયા. સાક્ષીએ વધુમાં નિવેદન આપ્યું છે કે ઘટનાના સમયે તેમણે સુંદરપુરાના પંચાલ બાબુભાઈ અંબાલાલને જોયા હતા. તેમને પંચાલને ઉંચકીને લઈ જવામાં આવી રહ્યા હતા અને તેમના ગળા પર તલવારનો ઘા લાગ્યો હતો. તેમને સોમાભાઈ પ્રજાપતિના કમાન્ડર જિપમાં ખાનગી હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા. સરદારપુરા ા પટેલોએ આ બાબત ગુપ્ત રાખી હતી. સવારે પ વાગ્યે પોલીસ વાહન આવ્યું અને બે બસો આવી તેમને સાબલા ગામે લઈ ગઈ. સાક્ષીએ વધુમાં નિવેદન આપ્યું છે કે ૨૮ના રોજ મુકેશભાઈ માધાભાઈએ સુંદરપુરામાં બેઠક બોલાવી હતી. તેઓ અયોધ્યા કારસેવક તરીકે ગયા હતા અને બજરંગ દળના સભ્ય હતા. તેઓ સુંદરપુરા આવ્યા અને કહ્યું કે કારસેવકોની હત્યા

કરવામાં આવી છે અને લોકોને ઉશ્કેરતા હતા. તેમણે લોકોને ઉશ્કેર્યા કે તેમના મહોલ્લાના લોકો સરદારપુરામાં છે અને તેમને મારી નાખવા જોઈએ. તે વખતે ગામના લોકો, એટલે કે સુંદરપુરાના સરપંચ પ્રહલાદભાઈ વણાભાઈ પટેલ, અશોકભાઈ શંકરભાઈ પટેલ, નાગીનભાઈ કાશીરામ પટેલ અને મુકેશભાઈ માધાભાઈ પટેલ ત્યાં હાજર હતા. ઘટનાના આઠ દિવસ પછી તેમને જાણ થઈ કે જે કોઈને ઘટનાની જાણ હોય તે ગાંધીનગર ખાતે એસ.આઈ.ટી. કાર્યાલયને જાણ કરી શકે છે, તેથી તેઓ વિજાપુર આવ્યા અને અરજી કરી, ત્યારબાદ ં. એસ.આઈ.ટીએ તેમનું નિવેદન નોંધ્યું. તેમની જુબાનીમાં વિવિધ ચૂકો બહાર લાવવામાં આવી છે. તેમણે એ પણ સ્વીકાર્યું છે કે તેઓ અદાલત સમક્ષ ઘટનાસંબંધી હકીકતો વિશે પ્રથમ વખત નિવેદન આપી રહ્યા હતા.

૪૯.૧ તપાસ અધિકારી (એસઆઈટી)એ, પોતાની પ્રતિવિચારણા દરમિયાન, સ્વીકાર્યું છે કે સાક્ષી ઇમ્તિયાઝાલી હુસૈનમિયા કુરેશીએ તેના ૨૧ મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં એવું જણાવ્યું નથી કે ત્યારબાદ ં. , લગભગ ૯ વાગ્યાના આસપાસ, પટેલોએ શેખ મહોલ્લાની સામે આવેલી દુકાનો સળગાવી હતી. તેઓ સરદારપુરા ા હતા અને અડધા કે પોણા કલાક પછી પોલીસ વાહન આવ્યું અને પટેલોની ભીડ વિખેરાઈ ગઈ. પોલીસ જતી રહી પછી, પટેલોની ભીડ ફરી આવી અને શેખ મહોલ્લાના ચોકમાં એકત્રિત થઈ ... તેમણે પથ્થરમારો પણ કર્યો. પથ્થરમારો કર્યા પછી, આ લોકો શેખ મહોલ્લામાં ગયા. તેમણે શેખ મહોલ્લામાં આગ લગાવી અને શેખ મહોલ્લાના સભ્યો આગમાં ઝઝૂમી રહ્યા હતા અને મદદ માટે પોકારી રહ્યા હતા.

પટેલો લોકોને મારકૂટ કર્યા પછી જીવતા જ આગમાં ફેંકી રહ્યા હતા. આ કાર્યવાહી ૨ થી ૩ વાગ્યા સુધી ચાલતી રહી, વગેરે. આ સાક્ષીના નિવેદનમાં રહેલાં વિવિધ અન્ય ચૂકો તપાસ અધિકારી (એસઆઈટી)ની પ્રતિવિચારણા દરમિયાન બહાર લાવવામાં આવ્યા છે.

૬૯.૨ અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલ શ્રી વાય. એસ. લાખાણીએ રજૂઆત કરી હતી કે આ સાક્ષી છ વર્ષથી વધુ સમય સુધી મૌન રહ્યો હતો અને પ્રથમ વખત તેણે ઘટનાના સંદર્ભમાં તા. ૧૩ મે, ૨૦૦૮ની અરજી એસઆઈટી સમક્ષ આપી હતી. દર્શાવવામાં આવ્યું કે સાક્ષીએ સ્પષ્ટપણે સ્વીકાર્યું છે કે ઘટનાના સંબંધમાં તે અદાલતમાં જે કંઈ નિવેદન આપી રહ્યો છે, તે તે પ્રથમ વખત કહી રહ્યો છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષી સુંદરપુરનો રહેવાસી છે અને તેણે સ્પષ્ટ રીતે નિવેદન આપ્યું છે કે અસરગ્રસ્ત કર સેવકોમાંના એક મુકેશભાઈ માધાભાઈએ સુંદરપુરમાં એક બેઠક બોલાવી હતી અને મોહલ્લાના લોકોનું (મુસ્લિમોનું) હત્યાકાંડ કરવા માટે લોકોને ઉશ્કેર્યા હતા. દર્શાવવામાં આવ્યું કે રેકોર્ડ પર આવ્યું છે કે સુંદરપુર ગામમાંથી લગભગ પચાસ મુસ્લિમોને સરદારપુરા ા ખાતે ખસેડવામાં આવ્યા હતા અને તેઓ પઠાણ મોહલ્લામાં રોકાયા હતા. આ સાક્ષી પણ ઘટનાના સમયે સરદારપુરા ા પઠાણ મોહલ્લામાં હાજર હતો અને ઘટનાના સમયે તેણે સુંદરપુરના એક બાબુભાઈ પંચાલને ઈજાગ્રસ્ત હાલતમાં જોઈ, જેમને શારીરિક રીતે ઊંચકી સોમાભાઈ પ્રજાપતિના વાહનમાં ખાનગી હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા. વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા મુજબ, જો તેના આ નિવેદનના આ ભાગને

સ્વતંત્ર પોલીસ અધિકારીઓના નિવેદનો સાથે વાંચવામાં આવે, તો તે રક્ષણ પક્ષના આવૃત્તી ને સંભાવિત બનાવે છે કે ઘટના બહારના લોકોના હાથે બની હતી અને સરદારપુરા ા પટેલ સમુદાયના કોઈ વ્યક્તિ તેમાં સંડોવાયેલા નહોતા. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ, એટલે કે આઈ–સી.આર. ક્રમાંક ૫૪/૨૦૦૨, જે સુંદરપુરના હિમમતખાન તાજખાન મલેક દ્વારા દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો, તેને પણ ધ્યાનમાં લેવામાં આવે તો રક્ષણ પક્ષની રજૂઆત વધુ મજબૂત બને છે.

૬૯.૩ વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું કે આ સાક્ષીએ ઘટનાના સમયે પટેલ સમુદાયના લોકોએ વ્યક્તિઓને ઈજા પહોંચાડ્યા મુદ્દા નં. તેમને જીવતા અગ્નિમાં ફેંકી દેતા હતા એવી હદ સુધી તથ્યોને વધારીને રજૂ કર્યા છે. રજૂઆત કરવામાં આવી કે આ સાક્ષીએ વર્ણવેલા અન્ય મોટા ભાગના તથ્યો ન તો તેમના ૧૩ મે, ૨૦૦૮ના અરજીપત્રમાં સ્થાન પામે છે અને ન તો તેમના ૨૧ મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં. એ પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું કે કોઈ અન્ય સાક્ષીએ અદાલત સમક્ષ આ સાક્ષી દ્વારા રજૂ કરાયેલી કહાણીની સાથે સુસંગત રીતે સક્ષ્ય આપ્યું નથી. આથી, વિવાદિત ઘટનાના સંદર્ભમાં તેમણે જે કંઈ જણાવ્યું છે, તે પ્રથમ વખત અદાલતમાં જ જણાવાયું છે અને તેથી, તે હદ સુધી તેમને વિશ્વસનીય માનવા યોગ્ય નથી.

૬૯.૪ વિશ્લેષણ: આ સાક્ષી સુન્દરપુરનો રહેવાસી છે. સુન્દરપુરના મુસ્લિમોએ, જેઓને પોતાના ગામમાં પોતાની સલામતી અંગે ભય હતો, તેમણે સુન્દરપુરા

સલામત સ્થળ છે એમ માનીને સુન્દરપુરના પઠાણ મહોલ્લામાં આશરો લીધો હોવાનું દર્શાવવા માટે બચાવ પક્ષે આ સાક્ષીની સાક્ષી પર ભારપૂર્વક આધાર મૂક્યો છે. બચાવ પક્ષનો પક્ષ એવો છે કે સુન્દરપુરની ભીડે શેખ મહોલ્લા પર હુમલો કર્યો હતો, કારણ કે તેમના ગામના મુસ્લિમોએ સુન્દરપુરામાં આશરો લીધો હતો. આ અદાલતના મતે, આ સાક્ષીની સાક્ષી બચાવ પક્ષના પક્ષને આધાર આપતી નથી, કારણ કે સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેમના ગામના પટેલોએ તેમને કહ્યું હતું કે પોતાની સલામતી માટે તેઓ પોતાના સગાને ત્યાં અથવા જ્યાં જવું હોય ત્યાં જવા જોઈએ. આ અદાલતનું માનવું છે કે જો સુન્દરપુરના લોકોને તેમના ગામના મુસ્લિમોને મારી નાખવાના હોત, તો તેમની સલામતી અંગે ચિંતા કરવાનો અને ગામ છોડીને અન્યત્ર જવા ચેતવણી આપવાનો કોઈ કારણ ન હતું. આ સાક્ષીનું સાક્ષ્ય એ હકીકતને પણ સ્થાપિત કરે છે કે સુન્દરપુરના આશરે પચાસ મુસ્લિમોએ સુન્દરપુરાના પઠાણ મહોલ્લામાં આશરો લીધો હતો. આ સાક્ષીની સાક્ષી અતિશયોક્તિપૂર્ણ છે અને તે એવી બાબતો કહે છે જે અન્ય કોઈ સાક્ષીએ કહી નથી. આંખે જોયેલા/ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષીઓના નિવેદનોમાંથી નોંધ પર આવેલું સાક્ષ્ય સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે ભીડના કોઈ સભ્ય દ્વારા કોઈ મુસ્લિમ પર વ્યક્તિગત રીતે હુમલો કરવામાં આવ્યો ન હતો, છતાં આ સાક્ષી બહુ અતિશયોક્તિપૂર્ણ વૃત્તાંત આપીને કહે છે કે પટેલો લોકો પર હુમલો કરી રહ્યા હતા અને તેમને આગમાં ફેંકી રહ્યા હતા. આ સાક્ષીની સાક્ષીનું વિચારતાં તે વિશ્વસનીય સાક્ષી તરીકે જણાતો નથી અને મુખ્ય ઘટનાની બાબતમાં આ સાક્ષીની સાક્ષી પર કોઈ ભરોસો મુકાવી શકાય તેમ નથી. બચાવ પક્ષે આ સાક્ષીની સાક્ષી પર એ હદ સુધી પણ આધાર મૂક્યો છે કે તેમણે જણાવ્યું હતું કે

સુન્દરપુરના પંચાલ બાબુભાઈ અમ્બાલાલને સુન્દરપુરામાં તલવારનો ઘા લાગ્યો હતો અને તેમને જીપમાં ખાનગી હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા. બચાવ પક્ષે, પોતાના પક્ષના સમર્થનમાં કે અપરાધ સુન્દરપુર અને અન્ય ગામોની ભીડે કર્યો હતો અને સુન્દરપુરાના લોકોએ હંમેશાં સાંપ્રદાયિક સુમેળ જાળવી રાખ્યો હતો તથા ભોગ બનેલા લોકોને આશરો ન આપ્યો હોવા છતાં તેમને ખોટી રીતે સંડોવવામાં આવી રહ્યા છે, આ સાક્ષી દ્વારા કરવામાં આવેલા તે નિવેદન પર પણ આધાર મૂક્યો છે કે મુકેશ માધાભાઈએ ૨૮ ફેબ્રુઆરીના રોજ સુન્દરપુરામાં બેઠક બોલાવી હતી અને લોકોને ઉશ્કેર્યા હતા કે તેમના ગામના લોકો સુન્દરપુરામાં છે અને તેમને મારી નાખવા જોઈએ.

૭૦. ફરિયાદ પક્ષે મેમણ સમુદાયના પાંચ સાક્ષીઓની તપાસ કરી છે. આ સાક્ષીઓની સાક્ષીઓ માત્ર એટલા હેતુસર મહત્ત્વપૂર્ણ છે કે ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ની રાત્રે પંચાયત કાર્યાલયની નજીક ટોળા દ્વારા કેબિનો અને ગલ્લાઓને આગ ચાંપી દેવામાં આવ્યા હતા, તે સ્થાપિત થાય.

૭૧. પુરાવા–૩૯ જનમમોહમ્મદ ઈસ્માઈલભાઈ મેમણની આંક–૪૩૮ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષીએ, અન્ય બાબતો સાથે, એવું નિવેદન આપ્યું છે કે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ તેમનું માલસામાન સહિતનું દુકાન બળી ગયું હતું, જોકે તેમના રહેણાંક મકાનને કોઈ નુકસાન થયું નહોતું. તેમની જેટપરીક્ષણમાં, સાક્ષીએ એ વાતનો ઇનકાર કર્યો છે કે ગોળીબારના અવાજ પછી શાંતિ થઈ હતી અને

ત્યારબાદ ં. તેઓ હરિજણવાસ ગયા હતા. તેમણે આ સૂચનનો પણ ઇનકાર કર્યો છે કે રાત્રે લગભગ ૯:૩૦ વાગ્યે હિન્દુઓની ટોળીઓ ભેગી થઈ હતી અને ત્યારબાદ ં. તેમને વિખેરવા માટે પોલીસ દ્વારા ગોળીબાર કરાયો હતો અને લોકો વિખેરાઈ ગયા પછી શાંતિ થઈ હતી અને તેઓ હરિજણવાસ ગયા હતા. તેમની જેટપરીક્ષણમાં એવી વિસંગતિ બહાર લાવવામાં આવી છે કે તારીખ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેમના નિવેદનમાં તેમણે કહ્યું હતું કે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ રાત્રે લગભગ ૯થી ૯:૩૦ વાગ્યાની વચ્ચે હિન્દુઓની ટોળીઓ ભેગી થઈ હતી અને "મુસલમાનોને મારી નાખો અને તેમની મિલ્કત સળગાવો" એમ બૂમો પાડી રહી હતી અને જ્યારે પોલીસ આવીને હુલ્લડખોર ટોળીને વિખેરવા કહ્યું તથા ગોળીબાર કર્યો, ત્યારે ઉશ્કેરાયેલી ટોળી વિખેરાઈ ગઈ હતી અને ત્યારબાદ ં. ગામમાં શાંતિ સ્થપાઈ હતી અને પોતાની સુરક્ષા માટે તેમણે પોતાનું ઘર બંધ કરીને હરિજણવાસ ગયા હતા.

૭૧.૧ અપીલકર્તા–આરોપીઓ તરફથી ઉપસ્થિત વરિષ્ઠ વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે આ છ સાક્ષીઓ, એટલે કે ફ.ફ.પ.સા. ુ–૩૯ થી ૪૩ સુધીના, નામે મેમણ સાક્ષીઓ તથા ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૪ મન્સુરી મુનીરમોહમ્મદ નૂરમોહમ્મદ, મુખ્ય ઘટનાના પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ નથી. તેમનું કહેવું છે કે તેમના ઘરો પટેલ સમુદાયના ઘરો દ્વારા ઘેરાયેલા છે, પરંતુ તેમના ઘરોને કોઈ નુકસાન થયું નથી અને ન તો તેમામાંથી કોઈને ઈજા પહોંચી છે. આ તમામ સાક્ષીઓએ એવું કહ્યું નથી કે સરદારપુરા ા ગામના પટેલોએ ભેગા થઈને હુમલો કર્યો હતો. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે, તેમ છતાં, આ સાક્ષીઓએ સમય, હોબાળાની સાંભળણી અને

પોલીસ ગોળીબાર બાબતે વિરોધાભાસી પુરાવા આપ્યા છે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ખાસ નોંધનીય બાબત એ છે કે આ પૈકી કોઈ પણ સાક્ષીએ આ કેસમાં કોઈ પણ આરોપી વિરુદ્ધ કોઈ પુરાવો આપ્યો નથી.

<u>૭૧.૨ વિશ્લેષણ:</u> આ સાક્ષી એવા સાક્ષીઓમાંનો એક છે, જે કાપડની દુકાન ચલાવતા હતા. આ સાક્ષીની સાક્ષ્ય અનુસાર, ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ, આશરે ૮થી ૯ વાગ્યાની આસપાસ, તેમને "મુસ્લિમોને સળગાવી દો, એકપણ મુસ્લિમ જીવતો ન રહે" એવી અવાજો સંભળાઈ રહ્યા હતા અને ભયના કારણે તેઓ સીધા હરિજનવાસ ખાતે ચાલ્યા ગયા હતા. ત્યારબાદ ં. આશરે ૧૨ વાગ્યાની આસપાસ ધુમાડો આવતો તેમણે જોયો અને ૨:૩૦ વાગ્યે પોલીસ આવી હતી. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ઘટના પૂર્ણ થયા પછી તેઓ પોતાની દુકાન તરફ ગયા હતા અને જોયું હતું કે દુકાન તથા તેમાં રહેલો તમામ માલસામાન ફર્નિચર સહિત સળગાવી દેવામાં આવ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. ઉત્સુકતાના કારણે આ સાક્ષી શેખવાસ ગયા હતા અને પોલીસને મૃતદેહો બહાર કાઢતા જોયા હતા તથા લગભગ સાતથી આઠ વ્યક્તિઓ જીવતી હતી અને તેમને હોસ્પિટલ લઈ જવામાં આવ્યા હતા તે પણ જોયું હતું. આ સાક્ષી શેખ મોહલ્લાના નિવાસી નથી અને તેમનું મકાન બસ સ્ટેન્ડની સામે આવેલું છે. આ સાક્ષીની સાક્ષ્ય જેટલે અંશે સંબંધિત છે, તેટલે અંશે તેમણે કોઈપણ આરોપીનું નામ લીધું નથી, અને ફરિયાદ પક્ષ તરફથી આગળ મૂકવામાં આવેલી કોઈપણ ષડ્યંત્રની થિયરીઓના સંદર્ભમાં પણ તેઓ સંબંધિત સાક્ષી નથી.

૭૨. આંક ૪૪૧ પર ફ.ફ.પ.સા. –૪૦ મહંમદરિફ જાનમહંમદ મેમણનું પરીક્ષણ

કરવામાં આવ્યું છે. આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ, લગભગ ૭:૩૦ થી ૮:૦૦ વાગ્યાના વચ્ચે, તેમણે ટોળાના અવાજો સાંભળ્યા, જે "મુસ્લિમોને સળગાવો, તેમને મારી નાખો અને તેમની મિલકતો સળગાવો" એમ બૂમો પાડી રહ્યું હતું, અને આ અવાજો સાંભળીને તેઓ હરિજન મોહલ્લામાં ગયા હતા. હરિજન મોહલ્લામાંથી તેમણે શેખવાસમાંથી નીકળતો ધુમાડો અને આગની જવાળાઓ જોઈ હતી. રાત્રે લગભગ ૨:૩૦ વાગ્યે પોલીસ આવી હતી અને તેઓ હરિજન મોહલ્લામાંથી બહાર આવ્યા હતા તથા પોલીસ સાથે શેખ મોહલ્લામાં ગયા હતા. સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે તેમની દુકાનનો સામાન લૂંટવામાં આવ્યો હતો અને તેમના પિતાની કપડાની દુકાન સંપૂર્ણપણે સળગી ગઈ હતી. સાક્ષીએ આ સૂચનનો ઇનકાર કર્યો છે કે તેમણે ખોટું કહ્યું છે કે ગામમાં ગલ્લાઓને ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ આગ ચાંપવામાં આવી હતી.

<u>૭૨.૧ વિશ્લેષણ:</u> આ સાક્ષીએ અન્ય વાતો ઉપરાંત એ રીતે નિવેદન આપ્યું છે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ તેમના ગામમાં મુસ્લિમોને લગતા ગલ્લા સળગાવી દેવામાં આવ્યા હતા અને વાતાવરણ તંગ હતું. ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ હડતાળની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી અને તેઓ ઘરે હતા તથા સાંજના લગભગ ૭:૩૦ અથવા ૮:૦૦ વાગ્યે, તેમણે ટોળાની અવાજો સાંભળ્યા હતા, જે "મુસ્લિમોને સળગાવો, તેમને મારી નાખો અને તેમની મિલકતો સળગાવો" એમ બૂમો પાડી રહ્યા હતા; તેથી તેમણે હરિજન મહોલ્લામાં આશ્રય લીધો હતો, જ્યાંથી તેમણે શેખવાસ તરફથી ધુમાડો અને જવાળાઓ નીકળતી જોઈ હતી. લગભગ ૨:૩૦ વાગ્યે, પોલીસ

આવી હતી અને તેમને હરિજાનવાસની બહાર પણ લઈ ગઈ હતી, ત્યારબાદ ં. તેઓ શેખ મહોલ્લા તરફ ગયા હતા. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ત્યારબાદ ં. તેઓ તેમની દુકાન જોવા ગયા હતા અને ત્યાં જણાયું હતું કે તેમની દુકાનની અંદર રહેલો સેનિટરીવેર ચોરી ગયો હતો અને સિમેન્ટની કોથળીઓ સળગાવી દેવામાં આવી હતી. આ સાક્ષી શેખ મહોલ્લાનો રહેવાસી નથી, ન તો તે મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી છે અને તેણે કોઈપણ આરોપીનું નામ લીધું નથી. તેનું નિવેદન માત્ર તે હદ સુધી સંબંધિત છે કે તેણે જણાવ્યું છે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગલ્લા સળગાવી દેવામાં આવ્યા હતા. તેની જુબાનીામાં બહાર આવ્યું છે કે તેને ખબર નથી કે કેટલા ગલ્લા સળગાવવામાં આવ્યા હતા અને કઈ રીતે સળગાવવામાં આવ્યા હતા. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ગલ્લા સળગાવી દેવામાં આવ્યા હોવાનું તે લોકો શું કહેતા હતા તે સાંભળીને જણાવે છે.

૭૩. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૧ અમુદ્દા નં. ુલ કાદિર ઈસ્માઈલભાઈ મેમણની આંક–૪૪૪ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. તેમણે સાક્ષી આપી છે કે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ પહેલાં તેઓ ગામના બજારમાં સારદારપુરામાં મેમણ કરીયાણા સ્્અગાસી નામની દુકાન ચલાવતા હતા, જ્યાં તેઓ અને તેમના મોટા પુત્ર મહમ્મદ જમાલ બંને કરિયાણાના વ્યવસાયમાં જોડાયેલા હતા. ગોધરા ઘટનાના સંદર્ભમાં ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ની રાત્રે વડવાવાળા ચોક ખાતેની મુસ્લિમોની ગલ્લાઓને આગ ચાંપી દેવામાં આવી હતી અને ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ મુસ્લિમોની બે ગલ્લાઓ સળગાવી દેવામાં આવી હતી. ગામની પરિસ્થિતિ તંગ હતી અને લોકોની ભીડ ભેગી થઈ ગઈ હતી

તથા રાત્રે ૯:૩૦ વાગ્યે હલ્લાબોલ હતો અને "મુસ્લિમોને મારી નાખો અને કાપી નાખો" એવા પોકારો ઉઠી રહ્યા હતા, જેના કારણે તેઓ ડરી ગયા હતા અને જ્યાં શક્ય હતું ત્યાં તેમના ઘર સામેના હરિજનવાસમાં આશ્રય લઈ ત્યાં છુપાઈ ગયા હતા. રાત્રે ૯:૧૫થી ૧:૩૦ થી ૨:૦૦ વાગ્યા સુધી આખી રાત હંગામો ચાલુ રહ્યો હતો અને ધુમાડો નીકળતો હતો. ૩ વાગ્યે પોલીસ આવી હતી અને તેમને બહાર આવવા કહ્યું હતું, તેથી તેઓ સીધા ઘરે આવ્યા અને ત્યારબાદ ં. તેમણે હિંમતનગરના પાનપુર કેમ્પમાં આશ્રય લીધો હતો. ત્યારબાદ ં. ૧૧ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૨ના રોજ પોલીસ દ્વારા તેમનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું હતું અને ત્યારબાદ ં. , ૨૮ જૂન, ૨૦૦૨ના રોજ એસઆઈટી દ્વારા પણ નોંધવામાં આવ્યું હતું. તેમની જુબાનીમાં તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ પોલીસ હાજર હતી, જ્યારે તેમણે આ સૂચનાનો ઇન્કાર કર્યો છે કે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સાંજે ૫:૩૦થી રાત્રે ૧૧:૦૦ સુધી ગામમાં પોલીસ હાજર હતી.

<u>૭૩.૧ વિશ્લેષણઃ</u> આ સાક્ષીએ, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, નિવેદન આપ્યું છે કે ગોધરામાં ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ટ્રેનને સળગાવવાની ઘટનાના સંદર્ભમાં વાડવાવાળા ચોકમાં મુસ્લિમોના ગલ્લા સળગાવવામાં આવ્યા હતા અને ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના સાંજે મુસ્લિમોના બે ગલ્લા સળગાવવામાં આવ્યા હતા. ગામમાં પરિસ્થિતિ તંગ હતી અને ટોળા એકઠા થઈ ગયા હતા તથા ૯થી ૯:૩૦ દરમિયાન ટોળું "મુસ્લિમોને કાપો" એવો નારો લગાવતું હોવાથી ગભરાટ ફેલાયો હતો અને તેથી તેઓ ડરી ગયા હતા તથા હરિજનવાસમાં આશ્રય લીધો હતો. આ સાક્ષી મુખ્ય

ઘટનાનો પણ સાક્ષી નથી અને તેણે આરોપીઓમાંથી કોઈનું પણ નામ આપ્યું નથી. તેમ છતાં, તેણે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ વડવાળા ચોક ખાતે દુકાનો સળગાવવાની બાબત અંગે નિવેદન આપ્યું છે.

૭૪. ફ.ફ.પ.સા. –૪૨ અલ્તાફહુસેન વલીભાઈ મેમણની આંક ૪૪૬ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. સાક્ષીએ જુબાની આપી છે કે તેની મીઠાઈ, બિસ્કિટ અને વાસણોની દુકાન હતી. ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ મુસ્લિમો તથા હિન્દુઓના હતા એવા લગભગ આઠથી દસ કેબિનમાં આગ લગાડવામાં આવી હતી. તેણે અને તેના પરિવારે હરિજાનવાસમાં મફતલાલ માસ્ટરના ઘરે આશ્રય લીધો હતો. ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ લગભગ ૮:૩૦ વાગ્યે લોકોની ટોળીઓ એકઠી થવા લાગી અને તેથી તેમણે પોતાના ઘરો બંધ કરીને હરિજાનવાસમાં જવા પામ્યા. રાત્રે તેઓ ટોળાની અવાજો સાંભળી શકતા હતા. તેઓ "કાપો, મારી નાખો, એકપણ મુસ્લિમ બચી ન જવો જોઈએ" એવા શમુદ્દા નં. ો સાંભળી શકતા હતા. રાત્રે તેઓ શેખ મહોલ્લા તરફથી મદદ માટેની ચીસો સાંભળી શકતા હતા અને ધુમાડો જોઈ શકતા હતા. પોલીસ લગભગ ૨:૩૦ વાગ્યે આવી અને તેમને બહાર આવવા કહ્યું. બહાર આવ્યા પછી તેઓ પોતાના ઘરે ગયા અને કપડાં લઈ પોતાની કારમાં હિમ્મતનગર ગયા, જ્યાં તેઓ રાત્રે હબીબભાઈના ત્યાં રહ્યા અને બીજા દિવસે પાનપુર રાહત છાવણીમાં ગયા. ત્યાં તેમને જાણવા મળ્યું કે મહેમૂદમિયાના ઘરમાં આશ્રય લીધેલાં અને પોતાના જીવ બચાવવા ત્યાં છુપાયેલા લોકોમાંથી લગભગ અઠ્ઠાવીસથી ત્રીસ વ્યક્તિઓ બળી ગઈ હતી અને પંદરથી વીસ વ્યક્તિઓને ઈજાઓ પહોંચી હતી અને

તેમને મહેસાણા લઈ જવામાં આવ્યા હતા.

૭૪.૧ આ સાક્ષીની જુબાનીમાં બહાર આવ્યું છે કે આ ઘટનામાં તેના ઘર કે તેની દુકાનને કોઈ નુકસાન થયું નથી. વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ પોલીસ ગામમાં હાજર હતી અને ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ની ઘટનાના સંદર્ભમાં કોઈ અશાંતિ ન સર્જાય તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે પોલીસને તેમના ગામમાં તહેનાત કરવામાં આવી હતી તથા પોલીસ સમગ્ર ગામમાં પેટ્રોલિંગ કરી રહી હતી અને ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ પણ ગામમાં હાજર હતી. તેની જુબાનીમાં બહાર આવ્યું છે કે ઘટનામાં તેના ઘર અને તેની દુકાનને કોઈપણ નુકસાન થયું નહોતું.

૭૪.૨ વિશ્લેષણઃ આ સાક્ષી પણ મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી અને તેની સાક્ષીમાં માત્ર એટલી હદે પ્રાસંગિકતા છે કે તે કહે છે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના દિવસે હિન્દુઓ અને મુસ્લિમોના ગલ્લાઓને આગ લગાવવામાં આવી હતી અને ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ની મધરાત્રિએ શેખ મહોલ્લામાં એક ઘટના બની હતી તથા તેઓ રાતે મોડાં મદદ માટેની બૂમો સાંભળી શકતા હતા અને ત્યારબાદ ં. પોલીસ રાત્રીના લગભગ ૨:૩૦ વાગ્યે આવી હતી.

૭૫. ફ.ફ.પ.સા. –૪૩ આરીફભાઈ વલીભાઈ મેમણનું આંક–૪૪૯ ખાતે પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે. આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે તેમને રફશ પાન સેન્ટર નામે, જોગાણી માતા મંદિરની સામે, એક કેબિન મળેલી છે. ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ

ગોધરા ઘટના બની હતી અને તેના બીજા દિવસે ગુજરાત બંધની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી, તેથી તેમણે પોતાની કેબિન બંધ રાખી હતી. તેમને તે દિવસે શું બન્યું હતું તેની જાણ નથી. ત્યારપછીના દિવસે ભારત બંધની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી અને તે દિવસે પણ તેમણે પોતાની દુકાન બંધ રાખી હતી. તે રાત્રે ગલ્લાઓ સળગાવવામાં આવ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. શું બન્યું હતું તે તેમને યાદ નથી. તેમનો ગલ્લો પણ સળગાવવામાં આવ્યો હતો. તેમણે નિવેદન આપ્યું છે કે ૨૮મીની રાત્રે ગલ્લાઓ સળગાવવામાં આવ્યા હતા અને બીજા દિવસે તેમણે હત્યા કરો, કાપો જેવા ઉચ્ચ સ્વરે પોકારો સાંભળ્યા હતા, તેથી તેઓ પોતાના ઘરેથી હરિજનવાસ ગયા હતા અને હરિજનવાસમાં આવેલી એક ઘરમાં છુપાઈ ગયા હતા. રાત્રે આશરે ૧૨:૩૦ વાગ્યે બહાર આવતા તેમણે જોયું હતું કે અવાજ શેખવાસ તરફથી આવી રહ્યા હતા અને ધુમાડો ઊઠી રહ્યો હતો. રાત્રે આશરે ૦૩:૦૦ થી ૦૩:૩૦ વાગ્યાની વચ્ચે પોલીસ આવી અને તેમને સુરક્ષિત સ્થળોએ જવા જણાવ્યું હતું. ત્યારબાદ ં. તેઓ હિંમતનગર ગયા હતા, જ્યાં તેઓ તેમના મોટા ભાઈ હબીબભાઈના ઘરમાં રહ્યા હતા અને ત્યારબાદ ં. તેઓ પાનપુર પટિયા કેમ્પ ગયા હતા. આ સાક્ષીની જુબાનીમાં બહાર આવ્યું છે કે ઘટનામાં તેમના ઘરનો કોઈપણ પ્રકારનો નુકસાન થયો નથી. ૨૮મીના તથા ત્યારપછીના દિવસે પણ ઘટનામાં તેમના ઘરને કોઈ નુકસાન થયું નથી અને તેમના પરિવારના કોઈપણ વ્યક્તિને કોઈ ઈજા થઈ નથી.

<u>૭૫.૧ વિશ્લેષણઃ</u> આ સાક્ષી પણ મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી, પરંતુ તેણે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગલ્લાઓ સળગી જવાના બાબતે નિવેદન આપ્યું છે. તેણે

૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ની મોડી રાત્રે બનેલી ઘટનાના સંબંધમાં પણ નિવેદન આપ્યું છે અને જણાવ્યું છે કે તેઓ શેખવાસ તરફથી આવતા અવાજો સાંભળી શકતા હતા તથા ધુમાડો જોઈ શકતા હતા.

૭૬. આ પ્રમાણે, મેમણ એવા આ પાંચ સાક્ષીઓની સાક્ષીમાંથી જે સ્પષ્ટ થાય છે તે એ છે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ કેબિનો/ગલ્લાઓ સળગાવાની એક ઘટના બની હતી. ૧ માર્ચની રાત્રે, ત્યાં ભેગી થયેલી ટોળાબંધીને સાંભળીને, તેમણે હરિજનવાસમાં આશ્રય લીધો હતો અને રાત્રિના આશરે ૧૨ થી ૧૨:૩૦ વચ્ચે, તેમણે શેખ મહોલ્લામાંથી મદદ માટેની ચીસો સંભળાઈ હતી અને ધુમાડો તથા જ્વાળા પણ જોયાં હતાં.

૭૭. ફ.ફ.પ.સા. –જ મન્સૂરી મુનીરઅહમદ નૂરમહમદની આંક જપપ ઉપર તપાસ કરવામાં આવી છે. તેમણે નિવેદન આપ્યું છે કે હોળી ચકલા નજીક આવેલ તેમના ઘર સામે તેમની મીઠાઈ અને બિસ્કિટની કેબિન હતી. ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગોધરા ટ્રેન દહનનો બનાવ બન્યો હતો અને બીજા દિવસે ગુજરાત બંધની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી. તમામ ધંધા–વ્યવસાય બંધ હતા. તેમની કેબિન પણ બંધ હતી. તે રાત્રે હિંદુ ટોળાએ મુસ્લિમોની કેબિનો સળગાવી દીધી હતી. અંદાજે તેર કેબિનો સળગાવવામાં આવી હતી. બીજા દિવસે ભારત બંધની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી. તે દિવસે બજાર બંધ હતું. ગામની પરિસ્થિતિ તંગ હતી. રાત્રે હિંદુઓના ટોળાં આવ્યા હતા અને ભયના કારણે તેમણે પોતાનું ઘર બંધ

કરી હરીજનવાસમાં ગયા હતા. તે રાત્રે શેખવાડામાં રમખાણો થયાં હતાં. તે રમખાણો હિંદુઓની પ્રેરણાથી થયા હતા. ઉક્ત રમખાણોમાં અઠ્ઠાવીસ વ્યકિતઓએ પોતાના જીવ ગુમાવ્યા હતા અને અન્ય વ્યકિતઓને ઈજા પહોંચી હતી તથા તેમની હાલત ગંભીર હતી. ત્યારબાદ ં. , જ્યારે વાતાવરણ શાંત બન્યું અને સવારે આશરે ૪ વાગ્યે, તેઓ પોતાની ખાનગી કાર લઈને હિંમતનગરના પાનપુર ગયા હતા. રમખાણોમાં તેમની ગલ્લા નુકસાન પામ્યો હતો.

૭૭.૧ તેની જુબાનીમાં એવું બહાર આવ્યું છે કે આ સાક્ષીએ પોલીસ સમક્ષ કોઈ નિવેદન આપ્યું નથી અને પોલીસે તેની પૂછપરછ પણ કરી નહોતી. ત્યારબાદ ં. તે કહે છે કે જ્યારે તે પોલીસ સુરક્ષામાં પોતાનો સામાન લેવા સારદપુરા ગયો હતો, ત્યારે પોલીસે તેનું નિવેદન નોંધ્યું હતું. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ૨૨ મે, ૨૦૦૮ના રોજ એસ.આઈ.ટી. દ્વારા તેનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું હતું, જેમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે સારદપુરામાં વાતાવરણ તંગ હોવાથી, તે પોતાના પરિવાર સાથે હરિજનવાસ ગયો હતો, ત્યારબાદ ં. શું થયું તેની તેને જાણ નથી. પોલીસે તેના નિવેદનમાં શું લખ્યું હતું તેની પણ તેને જાણ નથી. રાત્રે આશરે ૯:૩૦ વાગ્યે, તે પોતાના પરિવાર સાથે હરિજનવાસ તરફ ગયો હતો. જ્યારે તેને પૂછવામાં આવ્યું કે શું તે ઘટનાના સંદર્ભમાં કંઈ કહેવા ઇચ્છે છે, ત્યારે તેણે જણાવ્યું હતું કે ટોળાના સભ્યોએ તેની બે પાનની ગલ્લાઓ સળગાવી દીધી હતી અને આશરે ૩. ૭૦,૦૦૦નું નુકસાન કર્યું હતું. આ સિવાય તે કંઈ કહેવા ઇચ્છતો નથી. અગાઉના અવસરે તેણે પોલીસ સમક્ષ કોઈ નિવેદન આપ્યું નથી અને પોલીસે પોતાની રીતે લખી લીધું હતું; અને તેણે

એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ જે કહ્યું છે તે સિવાય તે કંઈ કહેવા ઇચ્છતો નથી.

૭૭.૨ અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી છે કે આ છ સાક્ષીઓમાંથી કોઈ પણ મુખ્ય ઘટનાના પ્રત્યક્ષદર્શી નથી. તેમણે જણાવ્યું છે કે તેમના મકાનો પટેલ સમુદાયના મકાનોથી ઘેરાયેલા છે, પરંતુ તેમના મકાનને કોઈ જોખમ નથી અને તેમામાંથી કોઈને પણ ઈજા થઈ નથી. આ તમામ સાક્ષીઓએ એવું જણાવ્યું નથી કે સરદારપુરા ા પટેલો એકત્રિત થઈને તેમના પર હુમલો કર્યો હતો. જોકે, સમય, હુલ્લડની સાંભળણી અને પોલીસ ફાયરિંગ બાબતે આ સાક્ષીઓએ પરસ્પર વિરોધાભાસી પુરાવા આપ્યા છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે નોંધપાત્ર રીતે, આ પૈકીના કોઈપણ સાક્ષીએ આ કેસમાં કોઈપણ આરોપી વિરુદ્ધ કોઈ પુરાવો આપ્યો નથી.

૭૭.૩ વિશ્લેષણ: આ સાક્ષીએ બયાન આપ્યું છે કે બીજા દિવસે, એટલે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ, હિન્દુ ટોળાએ મુસ્લિમોની માલિકીના અંદાજે તેર ગલ્લા સળગાવી દીધા હતા અને તેના પછીના દિવસે ભારત બંધની જાહેરાત થઈ હતી તથા ગામમાં પરિસ્થિતિ તંગ હતી અને હિન્દુ ટોળાં રાત્રિના સમયે આવી રહ્યા હતા, તેથી ભયના કારણે તેમણે પોતાનું ઘર બંધ કરી હરિજનવાસમાં આશ્રય લીધો હતો. તે રાત્રે શેખવાડામાં હુલ્લડો થયા હતા, જે હિન્દુઓ દ્વારા કરવામાં આવ્યા હતા. આ સાક્ષીએ મેમણોની જેમ કોઈ આરોપીનું નામ આપ્યું નથી અને મુખ્ય ઘટનાના સાક્ષી પણ નથી. તેમનું નિવેદન તેટલા અંશે સંબંધિત છે જેટલા અંશે તેઓ જણાવે

છે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગલ્લાઓને આગ લગાવવામાં આવી હતી અને તેના પછીના દિવસે જ્યારે તેમણે હરિજનવાસમાં આશ્રય લીધો હતો, ત્યારે તેઓ રાત્રે શેખવાસ તરફથી આવતાં અવાજો સાંભળી શકતા હતા.

૭૮. ત્યારબાદ ં. , વિદ્વાન વકીલે વિવિધ સાક્ષીઓ પૈકી નવ સાક્ષીઓનો સંદર્ભ આપ્યો છે, અત્રે મુજબ,

ફ.ફ.પ.સા. –૩૭, ફ.ફ.પ.સા. –૮૬,

ફ.ફ.પ.સા. –૮૭, ફ.ફ.પ.સા. –૮૮,

ફ.ફ.પ.સા. –૮૯, ફ.ફ.પ.સા. –૯૬,

ફ.ફ.પ.સા. –૯૭,ફ.ફ.પ.સા. –૯૮ અને ફ.ફ.પ.સા. –૧૦૮.

૭૯. આંક ૪૧૮ ખાતે ફ.ફ.પ.સા. ુ– ૩૭ બાબુભાઈ ખોડિદાસ સટવારા ની સાક્ષી લેવામાં આવી છે. સંબંધિત સમયે, તેઓ વિજાપુર ખાતે નાયબ મામલતદાર તરીકે ફરજ બજાવતા હતા. તેમણે ગુનાસ્થળનો નકશો તૈયાર કર્યો છે. તેમણે સોગંદપૂર્વક કહ્યું છે કે પંચનામામાં દર્શાવાયેલી પરિસ્થિતિ મુજબ, તેમણે સ્થળની સ્થિતિ જોઈને નકશો તૈયાર કર્યો હતો. તેમની જુબાનીમાં તેમણે જણાવ્યું છે કે તેઓ માપફીત લઈને ગયા હતા, પરંતુ મહેમૂદમિયાના ઘર સિવાય અન્ય કોઈ ઘરનું માપ લીધું નથી. અન્ય ઘરોનું માપ ન લેવાનું કારણ તેમણે એ આપ્યું છે કે ત્યાં ઘરો બહુ હતા. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે શેખ મહોલ્લામાં ઘરો વચ્ચેનું અંતર તેમણે માપ્યું નથી અને પંચનામામાં ઉલ્લેખિત વસ્તુઓમાંથી તેમણે માત્ર પોતે જોયેલી વસ્તુઓ જ

દર્શાવી છે.

૮૦. ફ.ફ.પ.સા. –૮૬ પટેલ દિનેશભાઈ ભગવાનભાઈની આંક ૬૬૪ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષી ઓગસ્ટ, ૨૦૦૭ થી ઉત્તર ગુજરાત વિજ કંપનીની લડોલ સિટી ડિવિઝનમાં નાયબ ઈજનેર તરીકે કાર્યરત હતા. આ સાક્ષીને એસ.આઈ.ટી., ગાંધીનગરના જી.વી. બરોટ તરફથી ૯ મે, ૨૦૦૮ના રોજ (આંક ૬૬૬) એક સંદેશાવ્યવહાર મળ્યો હતો, જેના દ્વારા તેમાં દર્શાવેલી વિગતો અંગે માહિતી આપવા તેમને કહેવાયું હતું. સાક્ષીએ વધુમાં સોગંદપૂર્વક નિવેદન આપ્યું છે કે માગવામાં આવેલી માહિતીના સંબંધમાં તેમણે પોતાનો લેખિત જવાબ (આંક ૬૬૭) આપ્યો હતો. સાક્ષીએ સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું છે કે ૨૪ ડિસેમ્બર, ૨૦૦૧ના રોજ, બિલ ચૂકવવામાં ન આવતાં થાંભલાઓનું લાઈટ કનેક્શન કપાઈ ગયું હતું. સરદારપુરા ગામનું સ્ટ્રીટ લાઈટ કનેક્શન કાપી નાખવામાં આવ્યું હતું. સાક્ષીએ સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું છે કે સ્ટ્રીટ લાઈટના તાર અને ઘરગથ્થુ ઉપયોગ તથા વ્યાવસાયિક હેતુઓ માટેના તાર એક જ છે અને જો ઔદ્યોગિક હેતુઓ માટેનો તાર એ જ થાંભલા પર હોય, તો તેના માટે અલગ તાર હોય છે. આ તાર એક–ફેઝ અને ત્રણ–ફેઝ તાર છે. સ્ટ્રીટ લાઈટના તાર સિવાયના અન્ય તાર જીવંત તાર હોવાથી, જો લાઈટ ચાલુ કરવી હોય, તો તે કરી શકાય છે.

૮૦.૧ પોતાની જરપશ્ચાત્ પૂછપરછમાં સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે તેના જવાબમાં (આંક ૬૬૭) ગલીની લાઈટો બાબતે કોઈ માહિતી આપવામાં આવી નથી. તેણે

સ્વીકાર્યું છે કે કોઈપણ જોડાણ કાપવા માટે કાનૂની પ્રક્રિયા રહેલી છે. ગલીની લાઇટોના વીજબીલો સંબંધિત ગ્રામ પંચાયત દ્વારા ભરવામાં આવે છે. જો વીજબીલો બાકી હોય અને તે ભરવામાં ન આવ્યા હોય, તો તેમની કચેરી પંચાયતને નોટિસ પાઠવે છે. તેણે સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું છે કે સરદારપુરા ા ગ્રામ પંચાયતએ લાઇટનો બિલ ચૂકવ્યો નથી તે દર્શાવવા માટે તેની પાસે પૂરતા પુરાવા છે. તેણે વધુમાં સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું છે કે લાઇટ જોડાણ ૬ જૂન, ૨૦૦૨ના રોજ શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું અને ૨૪ ડિસેમ્બર, ૨૦૦૧થી ૬ જૂન, ૨૦૦૨ સુધી ગલીની લાઇટો બંધ હતી. સાક્ષીએ સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું છે કે ગુજરાત વિદ્યુત બોર્ડ દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશો અનુસાર ૧૫ જાન્યુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ જિ.ઈ.બી.એ ગલીની લાઇટની કેબલ અને મીટર હટાવી દીધાં હતાં અને તે સ્ટોર વિભાગમાં જમા કરાવવામાં આવ્યાં હતાં. તેની જરપશ્ચાત્ પૂછપરછમાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ગલીની લાઇટો બંધ કરવામાં આવી હતી. તેણે સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું છે કે જ્યારે ગલીની લાઇટનું જોડાણ કાપવામાં આવ્યું હતું અને જ્યારે તે ફરી શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું, તે વચ્ચેના સમગ્ર સમયગાળા દરમિયાન ગામની ગલીની લાઇટો બંધ હતી. પોતાની જરપશ્ચાત્ પૂછપરછમાં તેણે જણાવ્યું છે કે રેકોર્ડ જોઈને જ તે કહી શકશે, તેથી ગામમાં કેટલાં કાયદેસર વિદ્યુત જોડાણો હતાં તે તે કહી શકતો નથી. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે આંક ૬૬૬માં ગલીની લાઇટોની સ્થિતિ અંગે તેની પાસે કોઈ માહિતી માંગવામાં આવી નહોતી. તેની જરપશ્ચાત્ પૂછપરછમાં વધુમાં સ્પષ્ટ થયું છે કે ગલીની લાઇટો બંધ હોય અને અન્ય ત્રણ–ફેઝ તથા સિંગલ–ફેઝ ઔદ્યોગિક તાર ચાલુ હોય ત્યારે

તેમાંથી કોઈ જોડાણ લઈ શકાય કે કેમ, એ પ્રશ્ન અંગે તેનો અભિપ્રાય પણ માંગવામાં આવ્યો નહોતો. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ગલીની લાઇટના તાર અને અન્ય તારની સ્થિતિ અંગે તેની પાસેથી કોઈ અહેવાલ માંગવામાં આવ્યો નહોતો. તેણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે તે શેખ મહોલ્લાની સ્થળ પર મુલાકાતે ગયો નથી અને ત્યાંના તારની સ્થિતિ વિશે તેને કોઈ વ્યક્તિગત જાણકારી નથી. શેખ મહોલ્લામાં સિંગલ–ફેઝ અને ત્રણ–ફેઝના કેટલા ગેરકાયદેસર ેસર જોડાણો લેવામાં આવ્યા છે તે પણ તેને ખબર નથી. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સવારે ૧૦:૩૦ વાગ્યા સુધી સિંગલ–ફેઝ તાર ચાલુ હતા. તેણે સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું છે કે જ્યારે ત્રણ–ફેઝ ચાલુ હોય, ત્યારે સિંગલ–ફેઝ જોડાણ પણ ચાલુ જ રહે છે. તેણે સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું છે કે એ સાચું છે કે શેખ મહોલ્લાની અંદર જો ત્રણ–ફેઝ વીજ પુરવઠો ચાલુ હોય, તો રાત્રે ૧૦:૩૦ પછી જો વિદ્યુત જોડાણો લેવાય, તો તાર જીવંત હોઈ શકે છે. તેણે સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું છે કે શેખ મહોલ્લામાં કેટલાં ગેરકાયદેસર ેસર જોડાણો હતાં તેના અંગે તે અહેવાલ આપી શકે છે.

૮૦.૨ અપીલકર્તાઓ–આરોપીઓ તરફના વિદ્વાન વકીલે રજૂ કર્યું છે કે આ સાક્ષી યુજીવીસીએલનો કર્મચારી છે અને તેની સાક્ષી પરથી પણ, કોઈ અન્ય જીવંત તારમાંથી પ્રકાશ લેવાયો હોય તેવી સંભાવના પણ રેકોર્ડ પર સાબિત થતી નથી.

૮૦.૩ વિશ્લેષણ: આ સાક્ષીના નિવેદન પરથી એ સ્થાપિત થયું છે કે સંબંધિત સમયગાળા દરમિયાન, જ્યારે ઘટના બની, ત્યારે માર્ગપ્રકાશો વિચ્છિન્ન હતા. તે જ

સમયે, એવું જણાય છે કે થાંભલાઓમાંથી માર્ગપ્રકાશોને સીધા જોડવાની શક્યતાને નકારી શકાય નહીં. આ પાસું, જોકે, એ પ્રશ્નનો નિર્ણય કરવા માટે સંબંધિત છે કે કોઈ ફોજદારી કાવતરું હતું કે નહીં અને એ બાબત માટે પણ કે સાક્ષીઓને આરોપીની ઓળખ કરવા પૂરતો પ્રકાશ હતો કે નહીં.

૮૧. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૮૭ પટેલ જીતુભાઈ છગનભાઈની આંક–૬૭૦ ખાતે તપાસ કરવામાં આવી છે. તેઓ ૧૯૯૯થી ૨૦૦૬ દરમિયાન સરદારપુરા ા ગામના તલાટી–કમ–મંત્રિ હતા. આ સાક્ષીએ નિવેદન કર્યું છે કે ૨૦૦૨માં શ્રી પટેલ કાનુભાઈ જોડાભાઈ સરદારપુરા ા ગ્રામ પંચાયતના સરપંચ હતા. એપ્રિલ, ૨૦૦૨ પછી પટેલ કછરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ સરપંચ બન્યા હતા. જ્યારે કાનુભાઈ જોડાભાઈ પટેલ સરપંચ હતા, ત્યારે કછરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ ઉપસરપંચ હતા. તેમણે જણાવ્યું છે કે પંચાયત દ્વારા સરદારપુરા ા ગામમાં સ્ટ્રીટ લાઈટો પૂરી પાડવામાં આવી હતી. સંબંધિત લાઈટો ચાલુ કરવા તથા તેની મરામત કરવા માટે સરદારપુરા ા ગ્રામ પંચાયતે પટેલ બેચરભાઈ ઓધવભાઈને મદદનીશ તરીકે રાખ્યા હતા. ૨૦૦૨માં ગુજરાત વિદ્યુત બોર્ડમાં પટેલ માથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ મદદનીશ હતા અને તેઓ સરદારપુરા ા રહેવાસી હતા. સાક્ષીએ નિવેદન કર્યું છે કે ૨૭ ફેબ્રુઆરીના રોજ ગોધરામાં રેલવેના ડબ્બાઓ સળગાવવામાં આવ્યા હતા. ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગુજરાત બંધનું આહ્વાન કરવામાં આવ્યું હતું. ૧ માર્ચના રોજ ભારત બંધનું આહ્વાન કરવામાં આવ્યું હતું. ૨૮ ફેબ્રુઆરીના રોજ તેઓ સરદારપુરામાં હતા અને પોતાની ફરજો બજાવી રહ્યા હતા. સાંજે લગભગ ૭ વાગ્યે તેઓ પોતાના ઘરે ગયા

હતા. તેમનું ગામ સરદારપુરાથી આશરે પંદર કિલોમીટર દૂર છે અને તેઓ સ્કૂટર પર આવે છે. ૨૮ તારીખે ઘરે પરત ફર્યા મુદ્દા નં. તેઓ ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સવારે ૧૦:૦૦ અથવા ૧૦:૩૦ વાગ્યે સરદારપુરા ાા ગામે આવ્યા હતા. ૧ તારીખે ૧૦:૦૦ થી ૧૦:૩૦ વાગ્યાની વચ્ચે પંચાયતની સામેની કેબિનો સળગાવવામાં આવી હતી. આ કેબિનો ૨૮ તારીખની રાત્રે સળગાવવામાં આવી હતી. આઠથી દસ કેબિનો સળગાવવામાં આવી હતી અને તેમણે તાલુકા પંચાયતને અહેવાલ આપ્યો હતો. આ કેબિનો હિન્દુઓ, મુસ્લિમો, હરિજનો અને પટેલોની હતી. તે દિવસે સાંજે લગભગ ૭:૦૦ થી ૭:૩૦ વાગ્યે તેઓ પોતાના ગામે પરત ફર્યા હતા. ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સવારે લગભગ ૫:૩૦ વાગ્યે મામલતદારે તેમને ફોન કરીને જાણ કરી હતી કે સરદારપુરામાં ઘરો સળગાવવામાં આવ્યા છે અને તેમને ત્યાં આવવું જોઈએ. તેઓ ૫:૩૦ વાગ્યે સરદારપુરા ાા પહોંચ્યા હતા. સરદારપુરામાં તેઓ શેખવાસ ગયા હતા. શેખવાસમાં વસતા મુસ્લિમો ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા હતા અને જે લોકો મૃત્યુ પામ્યા હતા તેમને પહેલેથી જ મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા. તેમને ખબર પડી હતી કે શેખ મોહલ્લા સામેની કેબિનો તેમજ શેખ મોહલ્લામાંના ઘરો સળગાવવામાં આવ્યા હતા અને લગભગ અઠ્ઠાવીસ વ્યક્તિઓના મૃત્યુ થયા હતા. તેમણે નિવેદન કર્યું છે કે સળગાવવામાં આવેલું મહેમૂદભાઈનું ઘર સરકાર આવાસ યોજના હેઠળ બાંધવામાં આવ્યું હતું અને તેમાં કોંક્રીટની છત હતી. તેમણે નિવેદન કર્યું છે કે સ્ટ્રીટ લાઈટો પર ટ્યુબલાઈટો અને બલ્બો લગાવવામાં આવ્યા હતા અને ફેબ્રુઆરીમાં પંચાયતે બિલની ચુકવણી કરી નહોતી, તેથી ગુજરાત વિદ્યુત બોર્ડે સ્ટ્રીટ લાઈટનું જોડાણ કાપી નાખ્યું હતું.

૮૧.૧ પોતાની પ્રતિપરીક્ષામાં સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે ઘટનાના આગલા દિવસે, ઘટનાના દિવસે અને ત્યારબાદ ં. પણ સરદારપુરા ી રસ્તાની લાઇટો બંધ હતી. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સાંજે ૭:૩૦ વાગ્યે, જ્યારે તે સરદારપુરાથી ફિરોજપુર ગયો, ત્યારે તે કબ્રસ્તાનની બાજુથી ગયો હતો અને તે સમયે શિયાળો હોવાથી થોડું અંધારું હતું. જ્યારે તે ગયો ત્યારે સરદારપુરા ા ગામની રસ્તાની લાઇટો ચાલુ નહોતી. કબ્રસ્તાન નજીક પણ થોડું અંધારું હતું. ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ, રસ્તાની લાઇટો પર કે અન્ય ક્યાંય પણ, તેણે હેલોજન લેમ્પો લગાવવામાં આવ્યા હોવા જોયા નહોતા. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તેણે કોઈ હેલોજન લાઇટો જોઈ નથી. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે જ્યારે તે સરદારપુરા ા ગામમાંથી પસાર થઈ રહ્યો હતો ત્યારે રાતનો સમય હતો અને અંધારું હતું. પોતાની પ્રતિપરીક્ષામાં તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ૨૨મી માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૧૪મી જૂન, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનોમાં તેણે ૨૮મી ફેબ્રુઆરીના રોજ કેબિનો સળગાવવામાં આવ્યા હોવા અંગે કંઈ જણાવ્યું નથી.

૮૧.૨ અપીલકર્તા/આરોપીઓના વિદ્વાન વકીલે રજૂ કર્યું કે આ સાક્ષી ફરિયાદ પક્ષના અન્ય સાક્ષીઓના કેસને ખોટો સાબિત કરે છે, જેમણે નિવેદન આપ્યું હતું કે તેમણે હેલોજન લાઇટોની ઉજાસમાં ઘટનાને જોઈ હતી. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું કે આ સાક્ષીની સાક્ષીથી એ પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે ઘટનાના સમયે માર્ગપ્રકાશ બંધ કરવામાં આવ્યા હતા.

૮૧.૩ વિશ્લેષણ: આ સાક્ષીની સાક્ષીમાંથી એ સ્થાપિત થાય છે કે સંબંધિત સમયગાળા દરમિયાન રસ્તાના દીવા બંધ હતા અને શિયાળાની ઋતુ હોવાથી ખૂબ અંધકાર હતો.

૮૨. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૮૮ હશમુખલાલ ઠાકોરલાલ મોદીનું આંક–૬૭૪ પર પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે. આ સાક્ષી, જ્યારે તેમની સાક્ષી નોંધવામાં આવી હતી તે સમયે, ગાંધીનગર બેલિસ્ટિક વિભાગ, ન્યાયવિજ્ઞાનના સહાયક નિયામક હતા અને જે સંબંધિત સમયે આ ઘટના ઘટી હતી, ત્યારે મોબાઇલ વાનના વૈજ્ઞાનિક અધિકારી હતા. આ સાક્ષીએ ૪ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ૧૯:૩૦ થી ૨૧:૧૫ કલાક દરમિયાન ગુનાસ્થળનું સ્વયં નિરીક્ષણ કર્યું હતું અને અહેવાલ તૈયાર કર્યો હતો. સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે ગુનાસ્થળનું નિરીક્ષણ કરતાં જણાયું હતું કે તે એક રૂમનું આર.સી.સી. મકાન હતું અને આગળ તથા પાછળ લોખંડના દરવાજા હતા, તથા એ જ રીતે તેમાં બે લોખંડની બારીઓ હતી. બહારથી જોયા પછી દિવાલો પર ઈંટના ટુકડા ફેંકવામાં આવ્યા હોવાના નિશાન જોવા મળ્યા હતા અને ઈંટોના ટુકડા બહાર પણ પડેલા હતા. ઘરની પાછળ, બારી નજીક લાકડાના ટુકડા અને સૂકા ઝાડઝાંખરા થોડા બળેલા હાલતમાં પડેલા હતા અને બારીની દિવાલ પર કાજળના નિશાન હતા. મકાનની લોખંડની બારીઓ પર બહારની બાજુથી બળજબરીપૂર્વક ખોલવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હોવાના નિશાન હતા. ઘરના આગળના દરવાજાના પાંચ સળિયા બહાર નીકળી ગયા હતા અને અલગ પડી ગયા હતા. દરવાજો ખોલતાં કાજળના

નિશાન જોવા મળ્યા હતા. અંદરની બાજુના અલડ્રોપ/કડી પર પણ કાજળ લાગેલું હતું અને તેની સ્થિતિથી એવું જણાતું હતું કે દરવાજો અંદરથી બંધ નહોતો. એ જ રીતે, ઘરના પાછળની બાજુના દરવાજાના અંદરના ભાગ પર કાજળના નિશાન હતા અને અલડ્રોપ/કડી પર પણ કાજળ લાગેલું હતું. અલડ્રોપ પરના કાજળની સ્થિતિનું પરીક્ષણ કરતાં જણાયું હતું કે તે અંદરથી બંધ નહોતો. ઘરની પાછળની બાજુની બારી પાસે અડધા બળેલા ઝાડઝાંખરા હતા. ઘરની અંદર અડધા બળેલા કપડાંના અવશેષો હતા. જમીન પર લાલચટ્ટા ડાઘ હતા અને પ્રાથમિક તપાસમાં તે લોહીના ડાઘ હોઈ શકે તેમ જણાતું હતું. મકાનની દિવાલો પર તેમજ દરવાજાઓ પર કાજળ લાગેલું હતું અને વિશ્લેષણ માટે દિવાલ કાજળ, બળેલા તથા અડધા બળેલા કપડાંના ટુકડા, ઘરની અંદરના લાલચટ્ટા નિશાન તેમજ પ્લાસ્ટિકના કેન અને સ્ટીલની ટીનમાંથી નમૂનાઓ લેવામાં આવ્યા હતા. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેમને જાણ કરવામાં આવી હતી કે આ ઘર સરદારપુરા ા મહેમૂડમિયા હુસૈનમિયાના માલિકીનું છે અને શેખવાડામાં આવેલું છે.

૮૨.૧ આ સાક્ષીની જુબાનીમાં એવું બહાર આવ્યું છે કે તેઓ જે સ્થળે ગયા હતા, ત્યાંના કોઈ ફોટોગ્રાફ્સ તેમણે લીધા નહોતા. સાક્ષીની હાજરીમાં પોલીસે પણ કોઈ ફોટોગ્રાફ્સ લીધા નહોતા. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ઘટનાસ્થળે તેમણે પોલીસને મૌખિક સૂચના આપી હતી કે ફોટોગ્રાફ્સ લેવામાં આવે, જે તેમણે ગુનાસ્થળે આપેલી હતી. તેઓ ત્યાં હતા ત્યારે પોલીસે કોઈ ફોટોગ્રાફર બોલાવ્યો નહોતો. તેમણે પોલીસને એ પ્રશ્ન પણ પૂછ્યો નહોતો કે તેમની હાજરીમાં ફોટોગ્રાફર કેમ

બોલાવવામાં આવ્યો નથી. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે રૂમનું માપ લીધું ન હોવા માટે કોઈ કારણ નથી અને રૂમના માપની તેમણે અંદાજિત નોંધ કરી હતી, જે આશરે ૧૧ x ૧૮ હતી. તેમણે ઘરની લંબાઈ અને પહોળાઈ, દરવાજા અને બારીઓની સ્થિતિ તેમજ દરવાજા પર પડેલી કાળી પડ જેવી બાબતોની અંદાજિત નોંધ કરી હતી. તેમણે સાક્ષી આપ્યું છે કે તેમણે ઘરમાં એક વિદ્યુત સ્વિચ બોર્ડ જોયું હતું અને તેની બાબતે પોતાના અહેવાલમાં નોંધ ન કરવાનું કારણ એ હતું કે તે આગમાં બળી ગયું હતું. તેમણે શૉર્ટ સર્કિટ અંગે કોઈ તપાસ કરી નહોતી. તેમની જુબાનીમાં વધુમાં એવું બહાર આવ્યું છે કે બારીઓ પર બળપ્રયોગના નિશાન હતા. બારીઓના સળિયા વાંકા થઈ ગયા હતા અને એવી રીતે બળપ્રયોગ કરવામાં આવ્યો હતો કે તેઓ અંદરની તરફ વળી ગયા હતા. તેમણે જણાવ્યું છે કે બારીઓના સળિયા વાંકા હતા તેવી નોંધ ન કરવાનું કોઈ કારણ નથી. પોતાના અહેવાલમાં તેમણે માત્ર એટલું જ જણાવ્યું છે કે બળપ્રયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. તેમની જુબાનીમાં તેમણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે બારીના બહારના ભાગે નિશાન હોવાથી બારીઓ બહારથી ખોલવા માટે બળપ્રયોગ કરવામાં આવ્યો હોવાના સંકેતો હતા. તેમણે જણાવ્યું છે કે બારીઓ પર સ્ટૉપર હતા કે કેમ તેની તેમણે નોંધ કરી નથી અને બારીઓની અંદરની બાજુ પર સ્ટૉપર હતા કે કેમ તે બાબતે ન જણાવવાનું કોઈ કારણ નથી. તેમણે સાક્ષી આપ્યું છે કે ઘરના આગળના ભાગની બારી પર બહારના ભાગે બળપ્રયોગના કોઈ નિશાન નહોતા, અને તેમણે બારીની નીચે કોઈ ડાઘ/કાળા ચિહ્નો પણ જોયા નહોતા. સાક્ષીએ આ વાતનો ઇનકાર કર્યો છે કે રૂમના આગળના દરવાજામાંથી છૂટા પડેલા સળિયા તાપના કારણે વેલ્ડિંગમાંથી બહાર આવી ગયા હતા. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે

સ્ટૉપર્સના ફોટોગ્રાફ્સ લેવાયા નહોતા. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે બંને બાજુએ સ્ટૉપર્સને કોઈ નુકસાન થયું હતું એવું તેમણે જોયું નહોતું. તેમણે જણાવ્યું છે કે લોહીના છાંટા વિખરાયેલા હતા અને તેથી તેમણે તેમની ગણતરી કરી નહોતી, તેમજ લોહીના છાંટા એટલા બધા હતા કે તેમની ગણતરી થઈ શકતી નહોતી. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે ચારેય દીવાલો પર તથા છત પર કાળી પડ હતી.

<u>૮૨.૨ વિશ્લેષણ:</u> આ સાક્ષી સંબંધિત સમયે મોબાઇલ વાનનો વૈજ્ઞાનિક અધિકારી હતો. આ સાક્ષીની સાક્ષ્ય મહત્વપૂર્ણ છે, કારણ કે તેણે નિવેદન આપ્યું હતું કે મહેમૂદમિયાના ઘરના લોખંડના બારીકાંની બહારની બાજુએ બળજબરીથી ઉપયોગ કરવાના ચિહ્નો હતા અને ઘરના આગળના દરવાજાની પાંચ સળિયાઓ વેલ્ડિંગમાંથી છૂટીને નીચે પડી ગઈ હતી. અડધા દરવાજાની બારી પર કાજળ હતું (દરવાજામાં ઉપરની બાજુએ જડિત બારી છે). અંદરના આલડ્રોપ પર એકત્ર થયેલા કાજળ પરથી જણાતું હતું કે દરવાજો અંદરથી ખોલી શકાય તેમ હતો. તેવી જ રીતે, પાછળની બાજુના દરવાજા તથા આલડ્રોપ પર એકત્ર થયેલા કાજળની રીત પરથી તેણે એવો અભિપ્રાય રચ્યો હતો કે દરવાજો અંદરથી બંધ કરવામાં આવ્યો ન હતો. સાક્ષીની જુબાનીમાંથી બહાર આવ્યું છે કે બારી પર બળજબરીથી ઉપયોગ કરવાના ચિહ્નો હતા; કે બળનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હોવાથી બારીની સળિયાઓ અંદરની બાજુ વળી ગઈ હતી. તેણે જણાવ્યું છે કે તેણે સળિયાઓ વળી ગઈ હતી એવું નોંધ્યું નહોતું, પરંતુ બળનો ઉપયોગ થયો હતો એવું જણાવ્યું હતું. તેની જુબાનીમાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે બારીને બહારથી ખોલવા માટે બળનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો

હતો અને બહારની બાજુએ બળજબરીથી ઉપયોગ કરવાના નિશાનો હતા. આ રીતે, આ સાક્ષીની સાક્ષ્ય પૂરક સ્વરૂપની છે અને રૂમની અંદર રહેલા સાક્ષીઓની સાક્ષ્યના સમર્થનમાં તથા રૂમ બહારથી બંધ હતો અને ટોળાએ અંદર કેરોસિન, પેટ્રોલ અને સળગતા ચીથરાં વગેરે ઢોળવાના હેતુસર બારી તોડી હતી તે સિદ્ધાંતને આગળ વધારવાના હેતુસર ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે.

૮૩. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૯૭ હાફિઝભાઈ નસીરભાઈ લોઢાને આંક–૭૨૫ પર તપાસવામાં આવ્યા છે. સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે સુહાનાબાનુના ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ અવસાન મુદ્દા નં. , તેમની દફનવિધિ તેમની હાજરીમાં ઈલોલ ખાતેની મુસ્લિમ કબ્રસ્તાનમાં કરવામાં આવી હતી અને આ સંદર્ભે, તેમણે ૧ મે, ૨૦૦૨ની તારીખનું પ્રમાણપત્ર (આંક–૭૨૬) આપ્યું હતું. આથી, આ સાક્ષીનું નિવેદન માત્ર એટલા માટે પ્રસ્તુત છે કે સુહાનાબાનુ, જે ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૧ સફીકમિયા બાબુમિયા શેખની પુત્રી હતી, ઘટનાના પછી ઈલોલ ખાતે મૃત્યુ પામી હતી અને તેણીની દફનવિધિ ત્યાં કરવામાં આવી હતી, તે સ્થાપિત થઈ શકે.

૮૪. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૯૬ પુરુષોત્તમભાઈ નાથાભાઈની આંક–૭૧૯ ખાતે તપાસણી કરવામાં આવી છે. તેમનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું ત્યારે તેઓ આદિવાસી વિકાસ બોર્ડમાં અતિરિક્ત સચિવ તરીકે ફરજ બજાવતા હતા. સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે ૧૧મી ઑગસ્ટ, ૨૦૦૮ના રોજ તેમને આઠ આરોપીઓ વિરુદ્ધ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૫૩એ લાગુ કરવા માટેની દરખાસ્ત મળી હતી. આ

દરખાસ્ત સાથે આશરે ૨૦૦ પાનાંનો અહેવાલ પણ હતો. શાખા અધિકારી મારફતે દરખાસ્ત તેમને મળ્યા મુદ્દા નં. તેમણે અહેવાલનું અધ્યયન કર્યું, સાક્ષીઓનાં નિવેદનો તપાસ્યાં, પંચનામું અધ્યયન કર્યું અને એવું માન્યું કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૫૩એના અમલ માટે મંજૂરી આપવાનો આ યોગ્ય મામલો છે; તેથી ૩૧મી ઑગસ્ટ, ૨૦૦૮ના રોજ તેમણે ઉચ્ચ મુખ્ય અધિકારી એટલે કે તેમના મુખ્ય સચિવ બલવંતસિંહ પાસેથી મંજૂરી મેળવવા માટે નોંધ કરી, જેમણે તે મંજૂર કરી હતી અને ત્યારબાદ ં. પમી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૮ના રોજ તેમણે ગુજરાત સરકારના નામે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૫૩એના અમલને મંજૂરી આપતો આદેશ કર્યો. સાક્ષીએ વધુમાં નિવેદન આપ્યું છે કે ૪થી ઑક્ટોબર, ૨૦૦૮ના રોજ આરોપી નં. ૧ થી ૬૭ વિરુદ્ધ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૫૩એના અમલ માટે દરખાસ્ત પ્રાપ્ત થઈ હતી. સંબંધિત કેસના દસ્તાવેજોનું અધ્યયન કર્યા મુદ્દા નં. તેમણે તે આ આરોપીઓ વિરુદ્ધ કલમ ૧૫૩એના અમલ માટે મંજૂરી આપવાનો યોગ્ય મામલો ગણ્યો અને અતિરિક્ત મુખ્ય સચિવ તથા ઉપ મુખ્ય સચિવ બલવંતસિંહની મંજૂરી મેળવવા માટે નોંધ કરી, જેમણે ૨૩મી ઑક્ટોબર, ૨૦૦૮ના રોજ પોતાની મંજૂરી આપી હતી અને મંજૂરી મળ્યા મુદ્દા નં. પમી નવેમ્બર, ૨૦૦૮ના રોજ ગુજરાત સરકારના નામે કલમ ૧૫૩એના અમલને મંજૂરી આપતો આદેશ જારી કરવામાં આવ્યો.

૮૫. ફ.ફ.પ.સા. –૧૦૮ વિપુલકુમાર ભોગીલાલ ઓઝાની આંક ૭૬૦ પર સાક્ષી તરીકે તપાસ કરવામાં આવી છે. તેમણે નિવેદન આપ્યું છે કે ૩ માર્ચ,

૨૦૦૨ના રોજ વિજાપુર પોલીસ મથકના પોલીસ કર્મચારીઓએ તેમને ત્યાં આવવા કહ્યું હતું, કારણ કે સરદારપુરા ◌ા ગામનું ફોટોગ્રાફી અને વિડિયોગ્રાફી કરવાનું હતું. પ્રથમ તેમને પોલીસ મથકે લઈ જવાયા હતા અને ત્યાંથી પોલીસ વાહનમાં સરદારપુરા ◌ા લઈ જવાયા હતા. સરદારપુરામાં તેઓ શૈખવાસ ગયા હતા, જ્યાં પી.આઈ. શ્રી વાગેલા હાજર હતા. શ્રી વાગેલાએ તેમને શેખ મહોલ્લો બતાવ્યો હતો અને જાણ કરી હતી કે તમામ ઘરોની ફોટોગ્રાફી કરાવવાની હતી. તેમણે કેમેરો ચાલુ કર્યો અને ત્યાંના તમામ ઘરોની વિડિયોગ્રાફી કરી હતી. શીટવાળા ઘરો બળી ગયા હતા અને બંને બાજુ દસ ઘરો હતા. છેલ્લું ઘર પાકું હતું. તેની પણ તેમણે વિડિયોગ્રાફી અને ફોટોગ્રાફી કરી હતી. વિડિયોગ્રાફી એક કલાક ચાલી હતી. તેમણે અંદાજે ચૌદથી પંદર ફોટોગ્રાફ લીધા હતા. તેમણે કબ્રસ્તાન તરફ પણ કેમેરો ફેરવ્યો હતો, જે સામેની બાજુ હતું. વિડિયોગ્રાફી પૂરી થયા મુદ્દા નં. તેમને જવા કહેવામાં આવ્યું હતું અને તેમને વિજાપુર ખાતે ઉતારી દેવામાં આવ્યા હતા. ફોટો અને વિડિયો કેસેટ તેમણે પી.આઈ. શ્રી વાગેલાને આપી હતી. તેમણે જણાવ્યું છે કે તેમને બતાવવામાં આવેલી કેસેટ તે જ છે, જે તેમણે પી.આઈ. શ્રી વાગેલાને આપી હતી. તેમણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે તેમને બતાવવામાં આવેલા સોળ ફોટોગ્રાફ તે જ છે, જે તેમણે લીધા હતા અને તેમને યાદ નથી કે ફોટોગ્રાફોના નેગેટિવ્સ છે કે કેમ. તેમણે પોલીસ મથકમાંથી વિડિયોગ્રાફી અને ફોટોગ્રાફી સંબંધિત બિલની રકમ પ્રાપ્ત કરી છે.

૮૫.૧ આ સાક્ષીની ઉલટ–તપાસ દરમ્યાન બહાર આવ્યું છે કે જ્યારે તે વિડિયોગ્રાફી અને ફોટોગ્રાફી કરી રહ્યો હતો, ત્યારે કોઈપણ વ્યક્તિ લખીતરૂપે તેનું

રેકોર્ડિંગ કરી રહી નહોતી અને કોઈ દસ્તાવેજ પર તેની સહી લેવામાં આવી નહોતી. વિડિયોગ્રાફી અને ફોટોગ્રાફી કર્યા મુદ્દા નં. , તેણે બીજા દિવસે તે જ પોલીસને પરત સોંપી દીધી હતી. તે સમયે પોલીસે તેનું નિવેદન નોંધ્યું નહોતું. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેને યાદ નથી કે તેણે ફોટોગ્રાફોના નેગેટિવ્સ રજૂ કર્યા હતા કે નહીં અને તેણે પોતે લીધેલા ફોટોગ્રાફો પર સહી કરી નથી. તેણે જણાવ્યું છે કે તેની દ્વારા કરાયેલી વિડિયોગ્રાફી અને ફોટોગ્રાફીમાં સમય અને દિવસ દર્શાવવાનો કોઈ કારણ નહોતો. વિડિયોગ્રાફી કરતી વખતે કોઈએ કોઈ ટિપ્પણી આપી નહોતી. જ્યારે તે વિડિયોગ્રાફી કરી રહ્યો હતો, ત્યારે ઑડિયો સિસ્ટમ ચાલુ નહોતી. ઉલટ–તપાસ દરમ્યાન તેણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે જ્યારે તેણે ફોટોગ્રાફી કરી, ત્યારે વસ્તુઓ જેમ હતી તેમ જ રાખવામાં આવી હતી અને ફોટોગ્રાફો લેવામાં આવ્યા હતા. જ્યારે તેણે ફોટોગ્રાફો લીધા, ત્યારે પી.આઈ. શ્રી વાઘેલા અને અન્ય પોલીસકર્મીઓ હાજર હતા. તેણે આ ઇનકાર કર્યો છે કે તેણે ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ક્રમાંક ૯ અને ૧૬ના ફોટોગ્રાફો લીધા નહોતા. તેણે જણાવ્યું છે કે તેણે ક્રમાંક ૧૦ અને ૧૫ ધરાવતા ફોટોગ્રાફો લીધા નથી.

૮૫.૨ વિશ્લેષણ: આ સાક્ષીની સાક્ષી ઘટનાસ્થળના ફોટોગ્રાફો તથા વીડિયો પુરવાર કરવા માટે સંબંધિત છે, જે ઘટનાસ્થળની પરિસ્થિતિને સમજવા માટે અને વિશેષરૂપે, શેખ મોહલ્લામાં આવેલા મકાનોનું સ્થાન તથા તેમનું સ્વરૂપ જાણવા માટે સંબંધિત છે.

૮૬. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૮૯ અંબાલાલ કરશનભાઈ મકવાણાનું આંક–૬૮૭ પર પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે. ઘટના સમયે તેઓ વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશનમાં પોલીસ સ્ટેશન અધિકારી હતા અને ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સવારે ૧૧:૩૦ વાગ્યે વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશન આઈ–સી.આર. નં. ૪૬/૨૦૦૨ તરીકે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધ્યો હતો. આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે સંબંધિત સમયગાળા દરમિયાન શ્રી કે. આર. વાઘેલા વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશનના પી.આઈ. હતા અને શ્રી રાઠોડ, શ્રી પરમાર તથા શ્રી ગોહિલ પી.એસ.આઈ. તરીકે ફરજ બજાવતા હતા. શ્રી જાડેજા ડી.એસ.પી. હતા, જેમના અધિકારક્ષેત્ર હેઠળ વિજાપુર પોલીસ આવતી હતી, અને જિલ્લા પોલીસ અધિક્ષક શ્રી ગેહલોત હતા. ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ તેઓ રાત્રે ૨૦:૦૦ કલાકથી ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના સવારે ૦૮:૦૦ કલાક સુધી ફરજ પર હતા. તે સમય દરમિયાન તેમણે આઈ–સી.આર. નં. ૪૩/૨૦૦૨ અને II–સી.આર. નં. ૩૭/૨૦૦૨ નોંધ્યા હતા. ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ તેઓ પી.એસ.ઓ. તરીકે ૧૪:૦૦ કલાકથી ૨૦:૦૦ કલાક સુધી ફરજ પર હતા અને તે અવધિ દરમિયાન તેમને મળેલા ટેલિફોનિક કોલો અથવા અન્ય માહિતીની નોંધ કરવાની સમગ્ર કાર્યવાહી તેમણે કરી હતી. બપોરે ૧૫:૧૫ વાગ્યે આઈ – સી.આર. નં. ૪૪/૨૦૦૨ તરીકે પ્રથમ માહિતી નોંધાઈ હતી અને રાત્રે ૨૦:૦૦ કલાકે ચાર્જ સોંપવામાં આવ્યો હતો. ત્યારબાદ ં. , ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ, તેઓ સવારે ૦૮:૦૦ થી ૧૪:૦૦ કલાક સુધી પી.એસ.ઓ. તરીકે ફરજ પર હતા, ત્યારે ૧૧:૩૦ કલાકે વર્તમાન ઘટનાને લગતો પ્રથમ માહિતી અહેવાલ એક યાદી સાથે તેમને પ્રાપ્ત થયો હતો, જ્યાંથી તેમણે તેને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ વગેરે હેઠળ દંડનીય ગુના

તરીકે આઈ–સી.આર. નં. ૪૬/૨૦૦૨ તરીકે ૧૧:૩૦ કલાકે નોંધ્યો અને વધુ તપાસ માટે પી.આઈ.ને મોકલી આપ્યો હતો. સાક્ષીએ અદાલત સમક્ષ મૂળ સ્ટેશન ડાયરી રજૂ કરી છે અને દર્શાવ્યું છે કે પાનું નં. ૬ પર આઈ–સી.આર. નં. ૪૬/૨૦૦૨ની નોંધ ક્રમાંક ૬ મુજબ ૧૧:૩૦ વાગ્યે કરવામાં આવી છે.

૮૬.૧ આ સાક્ષીની જુબાનીમાં બહાર આવ્યું છે કે તેમણે ઇબ્રાહીમભાઈ શેખની ફરિયાદ યાદી સાથે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ૧૧:૩૦ વાગ્યે પ્રાપ્ત કરી હતી. તેમને યાદ નથી કે તે કોણ લાવ્યું હતું. ફરિયાદી ફરિયાદ સાથે આવ્યા નહોતા. તેમણે જણાવ્યું છે કે ફરિયાદ મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલમાંથી પ્રાપ્ત થઈ હતી. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાય તે પહેલાં જ પોલીસને ઘટનાની જાણ હતી. આ સાક્ષીની જુબાનીમાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ, નોંધ નં. ૨ દ્વારા તેમણે નોંધ્યું હતું કે સુભાષભાઈ દવેના ફોન કોલ પરથી જાણવા મળ્યું હતું કે સરદારપુરા ા. બાબુભાઈ અંબાલાલ પંચાલને ઈજા પહોંચી હતી અને તેમને હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા. તેમણે સાક્ષી આપ્યું છે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ સરદારપુરામાં પોલીસ મુદ્દા નં. ોબસ્ત હતો. તેમણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ સરદારપુરા ા. ગામના બજારમાં ગલ્લા સળગાવવામાં આવ્યા હતા, તે હકીકતથી તેઓ પરિચિત છે. આ સાક્ષીને આંક–૭૦૨ હેઠળ પસાર કરાયેલા આદેશ દ્વારા વધુ જુબાની ી માટે ફરી બોલાવવામાં આવ્યા હતા. તે મુજબ, સાક્ષીએ સાક્ષી આપ્યું છે કે મૃત્યુ પામેલા અઠ્ઠાવીસ વ્યક્તિઓની મૃતદેહ પરીક્ષણ પ્રક્રિયા હાથ ધરાયા મુદ્દા નં. , તેમના

કપડાં મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલમાં જમા કરવામાં આવ્યા હતા અને અઠ્ઠાવીસ અલગ અલગ પેકેટોમાં સીલ કરવામાં આવ્યા હતા તથા તે કપડાં તેમની સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા અને તેમણે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ૨૦:૩૦ કલાકે બે પંચોને બોલાવ્યા હતા અને કપડાં ખોલી ફરીથી વિગતવાર પંચનામું કર્યું હતું તથા તેને જમા કર્યા હતા. સાક્ષીએ જમા કરાયેલા મૃતકોના કપડાંની વિગતો અંગે સાક્ષી આપી છે.

૮૬.૨ અપીલકર્તા–આરોપીઓ તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલે ધ્યાન દોર્યું કે સાક્ષીએ મૃતકના વસ્ત્રોનું વર્ણન કર્યું છે અને દરેક કિસ્સામાં નોંધાયું છે કે તેમાં કાળો કાજળિયો, લાલાશવાળા ધબ્બા તથા ડાહ્યા પદાર્થની ગંધ છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સરદારપુરા ો બાબુભાઈ અંબાલાલ પંચાલ રાત્રે સરદારપુરામાં ઈજાગ્રસ્ત થયાનો સમકાલીન દસ્તાવેજી નોંધ ઉપલબ્ધ છે.

૮૬.૩ વિશ્લેષણ: આ સાક્ષી સંબંધિત સમયે વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશનના પોલીસ સ્ટેશન અધિકારી હતા અને તેમણે વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશન આઈ–સીઆર નં. ૪૬ of ૨૦૦૨ તરીકેના વર્તમાન ગુના અંગે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધ્યો હતો. પ્રથમ માહિતી અહેવાલ કયા ચોક્કસ સમયે નોંધાયો હતો તે બાબતે બચાવ પક્ષે પ્રથમ ફરિયાદીની સામેની જેરબતાની પર આધાર રાખીને વિવાદ ઉઠાવ્યો છે, જેમાં તેમણે જણાવ્યું છે કે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ બપોરે ૧૨:૦૦ વાગ્યે નોંધાયો હતો; તેથી, આ સાક્ષીની સાક્ષી એ બાબત સાબિત કરવા માટે મહત્વપૂર્ણ છે કે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ પ્રથમ ફરિયાદીએ સર–તપાસ માં દર્શાવેલા સમયે નોંધાયો હતો અને ૨જી

માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સવારે ૧૧:૩૦ વાગ્યે નોંધાયો હતો.

૮૭. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૯૮ પ્રજાપતિ રેવાભાઈ શંકરભાઈની આંક ૭૨૯ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે તે પટેલ બેચરભાઈ ઓઢવભાઈને ઓળખે છે, જે તેના ઘરની બાજુમાં રહે છે. તેણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે ઘટનાની તારીખે તેની બેચરભાઈ ઓઢવભાઈ સાથે મુલાકાત થઈ નહોતી અને તેણે તેમને કંઈ કહ્યું નહોતું. જોકે, તેણે નિવેદન આપ્યું છે કે બોરની ચાવીઓ લેવા માટે તે અકુમીયાના ઘેર તેની સાથે ગયો હતો અને અકુમીયાના પુત્રએ તેને પાણીના કામકાજની ચાવીઓ આપી હતી. તેણે એ પણ નિવેદન આપ્યું છે કે ઘટનાની તારીખે શાંતિસભા હતી અને તે બેઠક પઠાણ મહોલ્લાના ચોકમાં યોજાઈ હતી. આ સાક્ષીએ ફરિયાદ પક્ષના કેસને સંપૂર્ણપણે સમર્થન આપ્યું નથી અને તેને વિરોધી ઘોષિત કરી ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા પ્રતિક્ષપરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે.

૮૮. સાક્ષીઓનો અન્ય સમૂહ પોલીસ સાક્ષીઓ છે.

૮૯. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૯૦ ગલબાભાઈ ખેમાભાઈ પરમારની આંક ક્૯૫ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે સંબંધિત સમયે તે વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશનમાં પીએસઆઈ તરીકે ફરજ બજાવતો હતો અને શ્રી કે. આર. વાઘેલા પી.આઈ. હતા. સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ તે ગાંધીનગર વિધાનસભામાં મુદ્દા નં. ોબસ્ત ફરજ પર હતો. તે દરમિયાન, ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગોધરામાં એક ટ્રેનને આગ લગાવવામાં આવી હતી, જેના

સંદર્ભમાં ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગુજરાત બંધનું આહ્વાન કરવામાં આવ્યું હતું અને તેથી તેમને ગાંધીનગરના મુદ્દા નં. ોબસ્તમાંથી મુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા. ગાંધીનગરમાંથી મુક્ત થયા મુદ્દા નં. , તેઓ ૧૨:૩૦ કલાકે વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશનના પી.આઈ. શ્રી વાઘેલાને મળ્યા હતા અને તેમણે તેમને વિજાપુર ખાતે પેટ્રોલિંગની ફરજ સોંપી હતી અને તેથી તેમણે વિજાપુર ખાતે પેટ્રોલિંગ કર્યું હતું તથા મુદ્દા નં. ોબસ્ત જાળવ્યો હતો. તે દરમિયાન, ૧૯:૦૦ કલાકે, તેમને રિક્વિઝિશન કરાયેલ મોબાઇલ અને સ્ટાફ સાથે લાડોલ જવા સૂચના આપવામાં આવી હતી અને તેથી તેઓ લાડોલ પહોંચ્યા હતા. ગામમાં શાંતિ હોવાથી તેઓ વિજાપુર પાછા ફર્યા અને વિજાપુર ખાતે મુદ્દા નં. ોબસ્ત ચાલુ રાખ્યો હતો. તે દરમિયાન, તેમને રિક્વિઝિશન કરાયેલ મોબાઇલના વાયરલેસ પર સંદેશ મળ્યો કે સરદારપુરા ી પંચાયત સામે કેબિનોને આગ લગાવવામાં આવી છે અને તેથી તેઓએ ત્યાં જવું જોઈએ. તેથી, તેઓ મોબાઇલ વાન અને પોલીસ સ્ટાફ સાથે સરદારપુરા ા ગામે ગયા અને પંચાયત સામે કેબિનો સળગી રહી હતી તેમ જોઈ, અને લોકોની કોઈ ટોળકી ત્યાં નહોતી. તેમણે સળગતી કેબિનો બુઝાવવાના પગલાં લીધા અને ફાયર ફાઈટર મોકલવા માટે વિજાપુરને સંદેશ મોકલ્યો હતો તથા આગ બુઝાવવા માટે હાજર રહ્યા હતા અને ફરિયાદ નોંધાવવા માટે પણ પગલાં લીધા હતા, તેમ છતાં ફરિયાદ આપવા માટે કોઈ આગળ આવ્યું નહોતું. થોડા સમય પછી આસપાસ કોઈ ટોળકી રહી નહોતી અને ગામમાં શાંતિ હતી અને તેથી તેઓ વિજાપુર પાછા ફર્યા હતા. ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ, સવારે ૮ વાગ્યે, પી.આઈ. વિજાપુરે તેમને વિજાપુર નગર, આનંદપુરા ચોકડી, રેલવે સ્ટેશન વગેરે ખાતે પેટ્રોલિંગની ફરજ સોંપી હતી

અને તેથી કોઈ અનિચ્છનીય ઘટના ન બને તે માટે તેઓ પેટ્રોલિંગ કરી રહ્યા હતા. પેટ્રોલિંગ દરમિયાન, પી.આઈ.એ તેમને જણાવ્યું હતું કે સરદારપુરામાં ટોળાં એકત્ર થઈ રહ્યા છે અને તેઓએ ત્યાં જવું જોઈએ, અને વિજાપુરનું વાતાવરણ તંગ હોવાથી જો ત્યાં શાંતિ હોય (સરદારપુરામાં) તો તેઓએ વિજાપુર પાછા ફરવું જોઈએ. સાક્ષીએ વધુમાં નિવેદન આપ્યું છે કે તેઓ અન્ય સ્ટાફ અને મોબાઈલ વાન સાથે સરદારપુરા ા ગામે ગયા અને પેટ્રોલિંગ કર્યું, પરંતુ કોઈ ટોળાં નહોતાં. ત્યાંથી તેઓ સુંદરપુર ગયા અને કુરેશી હુસૈનભાઈને મળ્યા, જેમણે તેમને જણાવ્યું હતું કે તેઓ સરદારપુરા ા અને ભાલક જવા ઇચ્છે છે અને, તેથી તેમની ઇચ્છા મુજબ, આશરે પચાસ પુરુષો અને મહિલાઓને તેમની વાહન તથા અન્ય ખાનગી જિપમાં લઈ જઈને સરદારપુરામાં પાથનવાસ ખાતે ઉતારી દેવામાં આવ્યા હતા. ત્યારબાદ ાં. , ગામમાં શાંતિ જળવાઈ રહે તે માટે તેમણે ગામના આગેવાનોની શાંતિસભા બોલાવી હતી, જેમાં કાનુભાઈ સરપંચ, ડી.કે. પટેલ તથા અન્ય બે–ત્રણ વ્યક્તિઓ હાજર રહ્યા હતા અને ગામમાં શાંતિ જાળવવા અંગે ચર્ચા કરવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ ાં. , તેમણે સરદારપુરા ા ગામે પેટ્રોલિંગ માટે પ્રસ્થાન કર્યું હતું. પેટ્રોલિંગ દરમિયાન, જ્યારે તેઓ પંચાયત સામે પહોંચ્યા, ત્યારે પંચાયત સામે તેમજ રસ્તા પર લોકોની ભારે અવરજવર હતી અને તેથી તેમને લાગ્યું કે વાતાવરણ તંગ બની શકે તેમ છે, જેના કારણે તેમણે વધુ મુદ્દા નં. ોબસ્ત મોકલવા માટે વાયરલેસ સેટ પર વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશનનો સંપર્ક કર્યો હતો અને પેટ્રોલિંગ ચાલુ રાખ્યું હતું. તેમણે ટેલિફોન પર પણ વધુ મુદ્દા નં. ોબસ્ત માગ્યો હતો. તેઓ પેટ્રોલિંગ કરતા હતા ત્યારે, પીએસઆઈ શ્રી એમ.એલ. રાઠોડ, બીજી મોબાઈલ વાન અને સ્ટાફ

સાથે મુદ્દા નં. ોબસ્તના હેતુસર આવ્યા હતા. બંને મોબાઇલ વાહનો સ્ટાફ સાથે સરદારપુરા ા ગામમાં પેટ્રોલિંગ કરી રહ્યા હતા. જ્યારે તેઓ પેટ્રોલિંગ પર હતા ત્યારે, લગભગ એક હજાર વ્યક્તિઓની ટોળકી, જે હથિયારોથી સજ્જ હતી અને બૂમો પાડી રહી હતી, સુંદરપુર તરફથી આવી, તે સમયે તેઓ સરદારપુરા ા ગામની પંચાયત સામે હતા અને ઉત્તર તરફથી, એટલે કે સરદારપુરા ા ગામની દિશાથી, અંદાજે પાંચસો લોકોની ટોળકી આવી અને ગલ્લાઓને સળગાવવાનો પ્રયાસ કર્યો. તેથી, તેમણે ઉંચી અવાજે ટોળીને વિખેરાઈ જવા સૂચના આપી, છતાં ટોળું કાબૂ બહાર થઈ ગયું, અને તેથી તેમણે લાઠીચાર્જનો આશરો લીધો; તેમ છતાં ટોળું વિખેરાયું નહીં અને તેથી તેમની સાથે રહેલા એક પોલીસ કોન્સ્ટેબલે ટીયર ગૅસનો શેલ છોડ્યો. તેમ છતાં, ટોળું કાબૂ બહાર જ રહ્યું અને તેથી તેમના વરિષ્ઠ પીએસઆઈ શ્રી રાઠોડના આદેશ મુજબ, સાથે રહેલા પોલીસ કોન્સ્ટેબલ કૃષ્ણકાંતએ ૩૦૩ રાઈફલથી હવામાં ચાર રાઉન્ડ ફાયર કર્યા અને બીજા પોલીસ કોન્સ્ટેબલ પોપટજીએ પોતાની રાઈફલથી હવામાં બે રાઉન્ડ ફાયર કર્યા. તે દરમિયાન, ટોળું વિખેરાઈ ગયું. તે દરમિયાન, પીએસઆઈ શ્રી ગોહિલ લાડોલ તરફથી આવ્યા અને તેમણે પણ ટોળું વિખેરવાનું શરૂ કર્યું. તેઓ રસ્તા પર પેટ્રોલિંગ કરતા લાડોલ તરફ જતા રહ્યા અને બંને, મોબાઇલ વાન સાથે, ગામમાં પેટ્રોલિંગ કરી રહ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. , ગામમાં કોઈ ટોળું રહ્યું નહોતું અને શાંતિ હતી. તે દરમિયાન, પી.આઈ. શ્રી વાઘેલાએ વાયરલેસ સેટ પર વર્ધી આપી કે વિજાપુરનું વાતાવરણ અત્યંત તંગ છે અને લાડોલ ખાતે બે મુસ્લિમ વ્યક્તિઓને જીવતા સળગાવી દેવામાં આવ્યા છે અને તેમના મૃતદેહો અંત્યવિધિ માટે વિજાપુર લાવવામાં

આવ્યા છે અને તેથી પરિસ્થિતિ અત્યંત તંગ છે અને તેથી જો શાંતિ હોય, તો તેઓ તાત્કાલિક વિજાપુર પાછા ફરે. ત્યારબાદ ં. , તેઓ વાન સાથે વિજાપુર ગયા અને શ્રી વાઘેલા, પી.આઈ.ને મળ્યા, જેમણે તેમને વિજાપુર નગરમાં સઘન પેટ્રોલિંગ કરવા જણાવ્યું હતું અને તેથી તેમણે વિજાપુર ખાતે વિવિધ સ્થળોએ પેટ્રોલિંગ કર્યું હતું. પેટ્રોલિંગ દરમિયાન, રાત્રે ૦૦:૦૦ કલાકે, પી.આઈ. શ્રી વાઘેલાએ જાણ કરી હતી કે સરદારપુરામાં ફરીથી ટોળાં એકત્ર થયા છે અને તેઓએ મોબાઇલ વાન સાથે ત્યાં જવું જોઈએ, ત્યારબાદ ં. તેઓ તરત જ પોલીસ સ્ટાફ અને મોબાઇલ સાથે સરદારપુરા ા માટે રવાના થયા. સરદારપુરા ા જતાં માર્ગમાં, લાડોલ નજીક, રસ્તા પર ટાયરો મૂકવામાં આવ્યા હતા અને તેમને સળગાવવામાં આવ્યા હતા, મોટા પથ્થરો અને લાકડાંના ગોઠાણ મૂકવામાં આવ્યા હતા અને તેનાથી રસ્તો અવરોધિત કરવામાં આવ્યો હતો, અને તેથી તેમણે તથા તેમના સ્ટાફે આગ બુઝાવવાનો અને અવરોધો દૂર કરવાનો પ્રયાસ કર્યો. તે દરમિયાન, પીએસઆઈ શ્રી રાઠોડ પોતાના સ્ટાફ સાથે બીજી વાહન લઈને વિજાપુરથી આવ્યા અને તેમણે પણ અવરોધો દૂર કરવામાં મદદ કરી. અવરોધો દૂર કર્યા મુદ્દા નં. , બંને મોબાઇલ વાન આગળ વધી. આગળ, સરદારપુરા ા તરફ જતા રસ્તા પર, સરદારપુરા ા નજીક, મોટા સિમેન્ટના પાઇપો, પથ્થરો, લાકડાં વગેરે રસ્તા પર મૂકવામાં આવ્યા હતા અને રસ્તો સંપૂર્ણપણે અવરોધિત કરવામાં આવ્યો હતો. તે અવરોધો પણ બંને મોબાઇલ વાનના સ્ટાફે દૂર કર્યા અને તેઓ આગળ વધ્યા. સરદારપુરા ા પહોંચ્યા મુદ્દા નં. , ફ.ફ.પ.સા. ુ.ડી. કચેરી નજીક, આવા જ અવરોધો મૂકવામાં આવ્યા હતા, જે પણ દૂર કરવામાં આવ્યા અને તેઓ આગળ વધ્યા. વધુ આગળ જતા, પંચાયત કચેરી

સુધી, ટ્રેક્ટર ટ્રોલીઓ, ગાડાં, વાહનો, પથ્થરો અને લાકડાં દ્વારા અવરોધો મૂકવામાં આવ્યા હતા અને બંને મોબાઈલ વાનના સ્ટાફે આવા અવરોધો દૂર કર્યા અને આગળ વધ્યા. આગળ, પાથન મહલ્લા તરફ કોઈ ટોળાં નહોતાં અને શાંતિ હતી. તેઓ આગળ શેખવાસ નજીક ગયા, અને જોયું કે ટોળાના સભ્યો વિરુદ્ધ દિશામાં ભાગી રહ્યા હતા અને શેખવાસના ખૂણે તેમણે બે–ત્રણ ગલ્લાઓ અને ઘરો સળગી રહ્યા હતા તેમ જોયું. તેથી, તેઓ ત્યાં ગયા અને મદદ માટે આવ્યા છીએ તેમ બૂમ પાડી અને બચાવ કામગીરી શરૂ કરી. તે દરમિયાન, બે ઘાયલ મુસ્લિમ વ્યક્તિઓ આવ્યા હતા અને તેમણે તેમને જણાવ્યું હતું કે આગળ મહેમૂદભાઈનું ઘર છે, જેમાં મહિલાઓ અને બાળકોને સળગાવી દેવામાં આવ્યા છે, અને તેથી તેઓ અને શ્રી રાઠોડ, પોલીસકર્મીઓ સાથે ત્યાં ગયા અને દરવાજો ખોલવાનો પ્રયાસ કર્યો અને તેને ખોલી પણ દીધો, જ્યાંથી અંદાજે દસ વ્યક્તિઓને, જેમને દાઝવાના ઘા લાગ્યા હતા, બહાર કાઢવામાં આવ્યા. તેઓ આ પ્રવૃત્તિઓ કરી રહ્યા હતા ત્યારે, તેમના અન્ય અધિકારીઓ, ઉચ્ચ અધિકારીઓ અને સ્ટાફ પણ થોડા સમય મુદ્દા નં. આવ્યા હતા, અને તેમના સ્ટાફે પાડોશી ઘરોમાંથી લોકોને બહાર કાઢ્યા હતા, અને ઘાયલોને તરત જ સારવાર માટે ખાનગી તથા સરકારી વાહનોમાં મહેસાણા મોકલવામાં આવ્યા હતા તથા મહેમૂદભાઈના ઘરમાં મૃત્યુ પામેલા અઠ્ઠાવીસ વ્યક્તિઓને પણ બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા, અને તેમને ખાનગી વાહનમાં મહેસાણા હોસ્પિટલમાં મોકલવામાં આવ્યા હતા.

૮૯.૧ સાક્ષીએ વધુમાં નિવેદન આપ્યું છે કે ઉચ્ચ અધિકારીના આદેશ

અનુસાર તેઓ મુદ્દા નં. ોબસ્ત માટે ત્યાં હાજર રહ્યા હતા અને બીજા દિવસે પણ તેમને મુદ્દા નં. ોબસ્તની ફરજ સોંપવામાં આવી હતી. ગામમાં અન્ય મુસ્લિમો પણ હતા, જેમને તેમની ઇચ્છા મુજબ સરકારી વાહનોમાં સવાળા, ભલાક અને વિજાપુર વગેરે જુદા જુદા ગામોમાં મોકલવામાં આવ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. , બીજા દિવસે ગામમાંથી લગભગ વીસથી પચ્ચીસ મુસ્લિમ વ્યક્તિઓએ તેમને મળીને જણાવ્યું હતું કે તેઓ શંખપુર ગામ જવા ઇચ્છે છે, તેથી તેમણે તેમને વિજાપુર બીજી મોબાઇલમાં શંખપુર ગામે ઉતાર્યા હતા. ૪ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ રાત્રે ૨૦:૦૦ વાગ્યા સુધી તેઓ સરદારપુરા ા ગામે રહ્યા હતા અને પેટ્રોલિંગ કર્યું હતું. વિજાપુર પોલીસે ૯ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ તેમનું નિવેદન નોંધ્યું હતું અને એસ.આઈ.ટી.એ ૧૬ જૂન, ૨૦૦૮ના રોજ ગાંધીનગર ખાતે તેમનું નિવેદન નોંધ્યું હતું. તેમણે વધુમાં નિવેદન આપ્યું છે કે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ, જ્યારે તેઓ પેટ્રોલિંગ કરી રહ્યા હતા, ત્યારે લાઇટો ચાલુ હતી. પંચાયત ભવનથી શેખવાસ સુધી લાઇટો ચાલુ હતી અને બીજી વખત જ્યારે તેઓ ૦૧:૪૫ વાગ્યે ગયા, ત્યારે લાઇટો બંધ હતી.

૮૯.૨ આ સાક્ષીના ઉલટ–તપાસ ામાંથી ખુલ્યું છે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ, પંચાયત સામે આવેલી ઝૂંપડીઓ સળગી રહી હતી તે જોઈને, તેણે તે બાબતે તપાસ હાથ ધરી હતી કે ઝૂંપડીઓ કોના દ્વારા સળગાવવામાં આવી હતી અને ક્યારે સળગાવવામાં આવી હતી, પરંતુ તેને કોઈ માહિતી મળી ન હતી. લોકોને આ બાબતે ફરિયાદ આપવા બોલાવ્યા છતાં, કોઈ આગળ આવ્યો નહોતો અને ફરિયાદ આપી નહોતી. તેણે આ સૂચનાનો ઇનકાર કર્યો છે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી,

૨૦૦૨ના રોજ ગામમાં શાંતિ હતી અને કોઈ અણધાર્યો બનાવ બન્યો ન હતો, એવી જાણ તેણે પોલીસ મથકને આપી હતી. તેણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ લગભગ ૧૨ વાગ્યે તેણે ઝૂંપડીઓ સળગી ગયાની બાબતમાં પોલીસ મથકને સંદેશ મોકલ્યો હતો અને તેણે રાત્રે લગભગ ૧૧:૩૦ વાગ્યે ઝૂંપડીઓ સળગતી જોઈ હતી. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ આપેલા પોતાના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ સરદારપુરામાં જે ઝૂંપડીઓ સળગાવવામાં આવી હતી, તે ત્યાં પહોંચ્યા પહેલાં જ સળગી ગઈ હતી અને આ સંદર્ભમાં કોઈ ફરિયાદ નોંધાવવા આવ્યું નહોતું અને તેણે કોઈ ઝૂંપડીના માલિક કે લારીવાળા (પથારાવાળા)ની ફરિયાદ સ્વીકારવાનો ઇનકાર કર્યો નહોતો. તેની ઉલટ–તપાસ ામાંથી વધુમાં ખુલ્યું છે કે સુન્દરપુરમાંથી મુસ્લિમોને સરદારપુરા ા લઈ જતી વખતે સરદારપુરામાં શાંતિ હતી. તેણે જણાવ્યું છે કે તેણે સુન્દરપુરમાંથી લાવેલા વ્યક્તિઓની કોઈ યાદી રાખી નથી અને તેણે મુસ્લિમોને પઠાણ મહોલ્લામાં મુંસફખાનના ઘેર લઈ ગયા હતા. તેણે કાનુ સરપંચ અને અન્ય હિન્દુ નેતાઓને ટેલિફોન કર્યો હતો અને તે તમામ વ્યક્તિઓ, જેમને તેણે બોલાવ્યા હતા, બેઠકમાં હાજર રહ્યા હતા. વધુમાં ખુલ્યું છે કે રાત્રે ૨૨:૦૦ વાગ્યે તે સરદારપુરા ા ગામમાં હતો અને તે સમયે જરૂરી મોબાઇલ સ્ટાફ સાથે પેટ્રોલિંગ કરી રહ્યો હતો. તેણે આ પણ સ્વીકાર્યું છે કે ૨૨:૦૦ વાગ્યા સુધી, જ્યારે તે ગામમાં હતો, ત્યાં કોઈ બનાવ બન્યો નહોતો. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ૨૨:૦૦ વાગ્યે જ્યારે તેઓ પ્રાથમિક શાળાની સામે હતા, ત્યારે સુન્દરપુરની દિશામાંથી લગભગ એક હજાર લોકોની, શસ્ત્રોથી સજ્જ, ભીડ આવી હતી. ભીડ ઉશ્કેરાયેલી હતી અને બુમો પાડી રહી હતી.

તેની ઉલટ–તપાસ ામાંથી વધુમાં ખુલ્યું છે કે આવતાં જ ભીડે સૌપ્રથમ ફકીરોનું ઘર સળગાવી દીધું હતું. તેણે જોરથી ભીડને વિખેરાઈ જવા આદેશ કર્યો હતો, તેમ છતાં ભીડ વિખેરાઈ નહોતી. તે ફકીરોના ઘર સુધી લાઠીચાર્જ કરવા ગયો હતો. ભીડ પાછી હટી ગઈ હતી, પરંતુ ફરી પાછી આવી હતી. ભીડ ભાગી ગયા મુદ્દા નં. તેઓએ ૨૩:૦૦ વાગ્યા સુધી પેટ્રોલિંગ કર્યું હતું. તેઓ ગામમાં ૨૩:૦૦ વાગ્યા સુધી પેટ્રોલિંગ કરી રહ્યા હતા ત્યારે કોઈ અણધાર્યો બનાવ બન્યો નહોતો. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે ૨૩:૩૫ વાગ્યે તેણે વિજાપુર કંટ્રોલને સંદેશ મોકલ્યો હતો કે ગામમાં શાંતિ છે. તેણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે જ્યારે તેઓ સરદારપુરા ા ગામમાંથી વિજાપુર ગયા ત્યારે માર્ગમાં કોઈ અવરોધ નહોતો.

૮૯.૩ પોતાના પ્રત્યક્ષ પરીક્ષણમાં આગળ આવી ગયું છે કે શેખ મહોલ્લામાંથી બહાર આવેલા બે વ્યક્તિઓને તેમના દ્વારા બચાવવામાં આવ્યા નહોતા, પરંતુ તેઓ પોતે જ બહાર આવ્યા હતા. તેમને બન્નેને દાઝવાના ઘા થયા હતા અને અન્ય લોકો સાથે સારવાર માટે પણ મોકલવામાં આવ્યા હતા. સાક્ષીએ નિવેદન કર્યું છે કે તેણે ઉપરોક્ત બે વ્યક્તિઓના નિવેદનો નોંધ્યા નહોતા, કારણ કે તે સમયે બંને વ્યક્તિઓએ તેની હાજરીમાં કોઈ નિવેદન આપ્યું ન હતું. તેણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે તેણે તેમના નામો કે સરનામાં પૂછ્યા નહોતા, ન તો તેમની પાસેથી ઘટનાને લગતી કોઈ પૂછપરછ કરી હતી. તે બે વ્યક્તિઓએ માત્ર મહેમૂદમિયાના મકાનનું નિર્દેશ કરાવ્યું હતું, જેમાં સ્ત્રીઓ અને બાળકો દાઝી ગયા હતા; આ સિવાય તેમણે કંઈ કહ્યું નહોતું. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે તે બચાવકાર્યમાં વ્યસ્ત થઈ ગયો હતો અને મહેમૂદમિયાના મકાનમાંથી જીવતાં બહાર આવેલા વ્યક્તિઓના નામો તેમણે ન તો

નોંધ્યા હતા, ન તો તેમની પાસેથી કોઈ પૂછપરછ કરી હતી. આ સાક્ષીના પ્રત્યક્ષ પરીક્ષણમાંથી વધુમાં એવું બહાર આવ્યું છે કે તેની હાજરીમાં કોઈ પોલીસ અધિકારીએ કોઈ પૂછપરછ કરી નહોતી અને કોઈ પોલીસ અધિકારીએ તેમના નામો નોંધ્યા નહોતા. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે શેખ મહોલ્લાની અંદર બચાવ કામગીરી પોલીસ વાહનોના પ્રકાશમાં હાથ ધરવામાં આવી હતી અને તે સમયે બહુ અંધારું હતું તથા ક્યાંય પ્રકાશ નહોતો. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે જ્યારે તેઓ શેખ મહોલ્લાની નજીક પહોંચ્યા ત્યારે ટોળાના સભ્યો અંધારામાં વિરુદ્ધ દિશામાં દોડી ગયા હતા અને તેઓએ તેમને અંધકારમાં ઘણાં દૂર જતા જોયા હતા. ત્યાં પહોંચતાં શેખવાસની આગળ અને પાછળની બાજુની શેરી લાઇટો બંધ હતી. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે જ્યારે તેઓ ૦૧:૪૫ વાગ્યે સરદારપુરા ા ગામે પહોંચ્યા ત્યારે શેરી લાઇટો બંધ હતી. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે પોલીસ સમક્ષ ૯ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં તેણે એવું કહ્યું નથી કે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ, જ્યારે તે પેટ્રોલિંગ પર હતો, ત્યારે પંચાયતની ઇમારતથી શેખવાસ સુધી લાઇટો ચાલુ હતી. પોતાના પ્રત્યક્ષ પરીક્ષણમાં તેણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે આ બે વ્યક્તિઓ પાસેથી માહિતી અથવા ફરિયાદ ન લેવાનું કારણ તે સમયે તેની બચાવ કામગીરીમાં વ્યસ્તતા હતી. તેમના નામો નોંધ્યા નહોતા તેનું કારણ એ હતું કે તે સમયે તેઓ લોકોને બચાવવામાં વ્યસ્ત હતા. તેણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે તેમને હોસ્પિટલમાં મોકલ્યા મુદ્દા નં. પણ તેમની ફરિયાદ નોંધવામાં ન આવી તેનું કારણ એ હતું કે તે બંને વ્યક્તિઓ તેને મળી નહોતી અને મુદ્દા નં. ોબસ્તમાં વ્યસ્ત હોવાથી તેમની શોધખોળ માટે તેણે કોઈ પગલાં લીધાં નહોતા. તેણે એ પણ જણાવ્યું છે કે તેણે તે બે વ્યક્તિઓનું વર્ણન પીઆઇને આપ્યું નહોતું અને તે તથા

તેની સાથેના વ્યક્તિઓ ૪મી તારીખે ૨૦:૦૦ કલાક સુધી મુદ્દા નં. ોબસ્ત પર હતા. તેણે ચોથી તારીખ સુધી આરોપીઓને શોધી કાઢવા માટે પગલાં લીધાં હતાં, તેમ છતાં કોઈને શોધી શક્યા નહોતા. તેણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે તેણે ઘટનાના સંદર્ભમાં કોઈની પણ પૂછપરછ કરી નથી. તેણે જે કોઈ વ્યક્તિને સુંદરપુરથી સરદારપુરા ા પઠાણ મહોલ્લામાં લાવ્યો હતો, તેની પાસેથી કોઈ પૂછપરછ કરી નથી અને પ્રકાશના સંદર્ભમાં પણ કોઈ તપાસ કરી નથી.

૮૯.૪ અપીલકર્તા–આરોપીઓના વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે આ સાક્ષીના નિવેદનમાં એવું બહાર આવ્યું છે કે તેઓ બીજી વખત સાર્ડારપુરા આવ્યા ત્યારે લાડોલથી જ અનેક અવરોધો હતા અને રસ્તો બંધ હતો. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ તથ્યો મહત્વપૂર્ણ છે, કારણ કે બહારની ટોળીઓએ આવા અવરોધો ઊભા કર્યા હતા જેથી પોલીસ સાર્ડારપુરા સુધી ન પહોંચી શકે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે બે ઈજાગ્રસ્ત વ્યક્તિઓએ તેમને મહેમૂદમિંયાના ઘર બતાવ્યા હોવા છતા તેમની ઓળખ સ્થાપિત થઈ નથી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે પોલીસને તેમની પાસેથી પ્રથમ વખત જાણવા મળ્યું કે એક સંજ્ઞેય ગુનો આચરાયો હતો અને જો પોલીસે તેમના નિવેદનો નોંધ્યા હોત, તો સાચાં તથ્યો બહાર આવ્યા હોત. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીએ પોતાના સર–તપાસ માં પ્રકાશની હાજરી અંગે નિવેદન આપ્યું હતું, પરંતુ તેના પ્રતિક્ષ પરીક્ષણમાં એવું બહાર આવ્યું કે તેણે પોલીસ સમક્ષના પોતાના નિવેદનમાં તેમ કહ્યું નહોતું. ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે સાર્ડારપુરામાં કોઈ લાઇટો ન હતી, કારણ કે

સાક્ષીઓએ નિવેદન આપ્યું મુજબ વાહનોના પ્રકાશમાં બચાવ કામગીરી હાથ ધરવામાં આવી હતી.

૮૯.૫ વિશ્લેષણ: આ સાક્ષીના નિવેદનથી પ્રગટ થાય છે કે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ની રાત્રે સરદારપુરામાં પંચાયત કચેરી સામે ઝૂંપડીઓ સળગાવવાની ઘટના બની હતી અને તે બાબતે કોઈપણ વ્યક્તિ ફરિયાદ નોંધાવવા આગળ આવી નહોતી. આ સાક્ષીએ ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ની સાંજે સુન્દરપુરમાંથી મુસ્લિમોને સરદારપુરા ા લઈ ગયા હતા અને ગામના આગેવાનોની શાંતિસભા પણ યોજી હતી. સરદારપુરામાં પેટ્રોલિંગ દરમિયાન તેને પંચાયત કચેરી સામેની પરિસ્થિતિ તંગ જણાઈ હતી અને તેથી તેણે વિજાપુરથી વધારાની દળબળ માટે સંદેશો મોકલ્યો હતો. પરિણામે, શ્રી એમ.એલ. રાઠોડ બીજી મોબાઇલ વાન અને સ્ટાફ સાથે આવ્યા હતા. કે ભીડ સુન્દરપુર તથા સરદારપુરા ી દિશામાંથી આવી હતી અને અંકુશ બહાર થઈ ગઈ હતી, જેના કારણે તેમને આંસુગેસના શેલ ફોડવા, લાઠીચાર્જ કરવા તથા હવામાં ગોળીબાર કરવા પડ્યો હતો. તેની જુબાનીથી ખુલાસો થાય છે કે ભીડે ફકીરોનું ઘર સળગાવી દીધું હતું અને તેમણે ૨૩:૦૦ કલાક સુધી પેટ્રોલિંગ કર્યું હતું તથા ત્યાં સુધી કોઈ અનિચ્છનીય ઘટના બની નહોતી અને જ્યારે તેણે ૨૩:૩૫ કલાકે વિજાપુર કંટ્રોલને સંદેશો મોકલ્યો ત્યારે ગામમાં શાંતિ હતી, ત્યારબાદ ં. તેઓ વિજાપુર પરત ફર્યા હતા. તેના નિવેદનમાં ખુલ્યું છે કે સરદારપુરા ા જતી વખતે રસ્તામાં અવરોધો હતા, જેને ઘટનાસ્થળે પહોંચવા માટે તેમને દૂર કરવા પડ્યા હતા અને સરદારપુરાથી વિજાપુર જવા માટે નીકળ્યા ત્યારે રસ્તો સાફ હતો અને કોઈ

અવરોધ નહોતો. જોકે આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે સાંજે પેટ્રોલિંગ કરવા ગયા ત્યારે ત્યાં લાઈટો હતી, પરંતુ તેણે ૯ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ પોલીસ સમક્ષ નોંધાવેલા પોતાના પૂર્વ નિવેદનમાં આ બાબત જણાવી નહોતી. તેથી, લાઈટો હોવા અંગેની કહાની અનુવર્તી સુધારો છે. તેની સાક્ષી પરથી વધુમાં પ્રગટ થાય છે કે જેમણે તેમને ઘટનાસ્થળ બતાવ્યું હતું તે બે વ્યક્તિઓના નિવેદનો નોંધવા માટે તેણે કોઈ પગલું લીધું નહોતું, ન તો તેમની ઓળખ સ્થાપિત કરી શક્યો હતો.

૯૦. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૯૧ મહેન્દ્રસિંહ લાલસિંહ રાઠોડની આંક–૬૯૯ ખાતે તપાસ કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે તેઓ ૦૬.૧૨.૨૦૦૧થી ૨૬.૦૬.૨૦૦૨ સુધી વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશનમાં પીએસઆઇ તરીકે ફરજ બજાવી રહ્યા હતા. સાક્ષીએ, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, નિવેદન આપ્યું છે કે ૦૧.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ તેઓ ૦૬:૦૦થી ૧૦:૦૦ કલાક સુધી સ્ટાફના સભ્યો સાથે વિજાપુર શહેરમાં પેટ્રોલિંગ કરી રહ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. તેમને વિજાપુર નિયંત્રણ તરફથી લાડોલ ગામમાં પેટ્રોલિંગ કરવા જવા માટે વાર્ધી મળી હતી અને તેથી તેઓ લાડોલ તરફ રવાના થયા અને પીએસઆઇ બી. ડી. ગોહિલ સાથે લાડોલ ગામમાં પેટ્રોલિંગ કર્યું. ગામમાં શાંતિ હોવાથી તેઓ ૧૨:૦૦ કલાકે વિજાપુર પરત ફર્યા. ત્યારબાદ ં. તેમને ફરી એકવાર લાડોલ જવા માટે વાર્ધી મળી અને તેથી તેઓ ૧૪:૦૦ કલાકે લાડોલ ગામે ગયા અને ત્યાં બનેલી સાંપ્રદાયિક ઘટનાના સંદર્ભમાં મુદ્દા નં. ોબસ્ત માટે હાજર રહ્યા. તેમણે વધુમાં નિવેદન આપ્યું છે કે બે મૃત મુસ્લિમોના મૃતદેહનું પોસ્ટમોર્ટમ કરાયું હતું અને ૧૮:૩૦ કલાકે તેઓ મૃતદેહો

સાથે વિજાપુર આવ્યા હતા અને મૃતદેહો મુસ્લિમોને સોંપવામાં આવ્યા હતા અને ચુંટીયું કબ્રસ્તાન ખાતે દફનવિધિ કરાવવાની હોવાથી તેઓ મુદ્દા નં. ોબસ્ત માટે ત્યાં હાજર રહ્યા. ત્યારબાદ ં. ૨૦:૦૦ કલાકે પીઆઇ શ્રી વાઘેલાએ તેમને સરદારપુરા ા જવા અને શ્રી જી. કે. પરમાર, પીએસઆઇ,ને મળવા માટે વાર્ધી આપી હતી અને તેથી તેઓ સ્ટાફ સાથે રવાના થયા અને ૨૦:૩૦ કલાકે સરદારપુરા ા પહોંચ્યા. પીએસઆઇ શ્રી પરમાર બસ સ્ટેન્ડ ખાતે તેમને મળ્યા અને બંનેએ સરદારપુરા ા ગામમાં પેટ્રોલિંગ કર્યું અને બસ સ્ટેન્ડ પાસે પ્રાથમિક શાળાની નજીક પરત આવ્યા અને રસ્તા પર ઊભા હતા ત્યારે વચ્ચે, આશરે એક હજાર લોકોની ટોળકી સુંદરપુર તરફથી આવી અને ઉત્તર બાજુથી આશરે પાંચસો લોકોની ટોળકી સરદારપુરા ા ગામ તરફથી આવી. તે સમયે રસ્તાની લાઇટો ચાલુ હતી. ટોળકી મુસ્લિમોના મિલકતો સળગાવવાની અને પોલીસને હાંકી કાઢવાની બૂમો પાડી રહી હતી અને તેથી તેમને વિખેરાઈ જવા માટે ચેતવણી આપવામાં આવી, તેમ છતાં તેઓ વિખેરાયા નહીં અને તેથી તેમણે ગેસમેન ખોડીદાસને શેલ છોડવા કહ્યું. જોકે, ટોળકી બેકાબૂ બની ગઈ અને પીએસઆઇ શ્રી પરમાર તથા સ્ટાફના સભ્યોએ લાઠીચાર્જનો સહારો લીધો, છતાં ટોળકી વિખેરાઈ નહીં અને ઉત્તર બાજુની કેબિનો સળગાવવાનું શરૂ કર્યું તથા પથ્થરમારો કર્યો. તેથી તેમણે પોલીસ કોન્સ્ટેબલ કૃષ્ણકાંત કંતિલાલ અને પોપટજી જીવણજીને હવામાં ફાયર કરવા આદેશ આપ્યો, જેના પરિણામે ફ.પ.સા. પોપટજી જીવણજીએ ઉત્તર બાજુની ટોળકી તરફ હવામાં બે રાઉન્ડ ફાયર કર્યા અને કૃષ્ણકાંત કંતિલાલે સુંદરપુર તરફથી આવી રહેલી ટોળકી તરફ હવામાં ચાર રાઉન્ડ ફાયર કર્યા. હવામાં આવી ફાયરિંગ થતા ટોળીઓ ધડાધડ

ભાગવા લાગી, અને તે સમયે રિક્વિઝિશન કરેલી મોબાઇલ સાથે પીએસઆઇ શ્રી બી. ડી. ગોહિલ પણ આવી પહોંચ્યા, ટોળકીના લોકો ભાગી ગયા, અને તેઓએ (સાક્ષી તથા અન્યોએ) રસ્તામાંથી અવરોધો દૂર કર્યા. પીએસઆઇ શ્રી ગોહિલ પાછા ફર્યા અને તેઓ સરદારપુરા ાં ગામમાં પેટ્રોલિંગ માટે રવાના થયા. દરમ્યાન, પીઆઇ શ્રી કે. આર. વાઘેલાએ વાયરલેસ સેટ ઉપર તેમને જાણ કરી કે લાડોલ ગામના બે વ્યક્તિઓના મૃતદેહ અંત્યવિધિ માટે વિજાપુર શહેરમાં લાવવામાં આવ્યા છે અને ત્યાં ટોળકી એકત્ર થઈ છે અને પરિસ્થિતિ તંગ બની છે; તેથી જો ત્યાં શાંતિ હોય તો તેઓ તરત વિજાપુર પહોંચી જાય, અને સારદારપુરામાં કોઈ ટોળકી ન હોવાથી તથા ત્યાં શાંતિ જણાતી હોવાથી તેઓ વિજાપુર તરફ રવાના થયા. તેઓ પહેલા વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશન ગયા અને સારદારપુરામાં કેબિનો સળગાવવાની તથા ફાયરિંગ સંબંધિત ઘટનાની ફરિયાદ નોંધાવી. દરમ્યાન, પીઆઇ શ્રી વાઘેલા પેટ્રોલિંગમાંથી પરત આવ્યા ત્યારે તેમણે તેમને આ હકીકતથી અવગત કર્યા હતા. તેમણે (પીઆઇએ) તેમને સરકારના વતી ફરિયાદ નોંધાવવાનો નિર્દેશ કર્યો અને તેવા આદેશ સાથે તેમણે પીએસઓ શ્રી દેવજીભાઈને ગુનો નોંધવા ફરિયાદ આપી. ત્યારબાદ ાં. , તેઓ શહેરમાં હતા ત્યારે પીઆઇ વાઘેલાએ તેમને જાણ કરી કે તેમણે પીએસઆઇ શ્રી જી. કે. પરમારને સરદારપુરા ાં ગામે મોકલ્યા છે અને તેમને પણ સરદારપુરા ાં જઈને ત્યાંની પરિસ્થિતિ વિશે તેમને જાણ કરવી જોઈએ. તેથી, ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ ૦૦:૧૦ કલાકે તેઓ વિજાપુરથી રવાના થયા અને લાડોલ ગામે આવ્યા. લાડોલ પહોંચતાં પીએસઆઇ શ્રી જી. કે. પરમાર તથા તેમનો સ્ટાફ રસ્તા ઉપર પડેલા સળગતા ટાયર, પથ્થરો વગેરે દૂર કરી રહ્યા હતા અને તેથી તેમણે

તેમને મદદ કરી. આવા અન્ય બે–ત્રણ સ્થળોએ પણ અવરોધો મૂકાશા હતા, જે તેમણે દૂર કર્યા અને ત્યાં પહોંચતાં વધુ અવરોધો હોવાનું જણાયું, જેને પણ તેમણે દૂર કર્યા; તેમજ સુંદરપુરથી સરદારપુરા ા તરફ જતા રસ્તામાં રસ્તા પર ગાડાં, રથો, ટ્રેક્ટર ટ્રોલીઓ અને જળ પુરવઠા વિભાગના ગાર્ડર વગેરે મૂકવામાં આવ્યા હતા, રસ્તો અવરોધિત કરાયો હતો અને તેમણે તે દૂર કર્યા. સરદારપુરા ા ગામના ત્રણ રસ્તા ખાતે પણ અવરોધો હતા, જેને તેમણે દૂર કર્યા અને પંચાયત કચેરીએ પહોંચતાં વૃક્ષો વગેરે મૂકવામાં આવ્યા હતા અને રસ્તો અવરોધિત કરાયો હતો, જેને પણ તેમણે દૂર કર્યા અને બજાર તરફ ગયા; તે સમયે કેબિનો અને દુકાનોમાં તોડફોડ કરવામાં આવી હતી અને રસ્તાની લાઇટો બંધ કરી દેવામાં આવી હતી. શેખવાસના ખૂણે આગળ વધતાં તેમણે લાઇટમાં ટોળકીના સભ્યોને વિરુદ્ધ દિશામાં ભાગતા જોયા. શેખવાસના ખૂણે કેબિનો સળગી રહી હતી, ઘરો પણ સળગી રહ્યા હતા અને તેથી તેઓ તુરંત શેખવાસ અંદર ગયા અને બૂમો પાડી કે પોલીસ છે અને ડરવાની કોઈ જરૂર નથી, બહાર આવી જાઓ. તેમની બૂમો સાંભળીને બે ઘાયલ વ્યક્તિઓ તેમની પાસે આવ્યા અને જાણ કરી કે મહેબૂબભાઈના ઘરમાં મહિલાઓ, પુરુષો અને બાળકો છે, જે ઘરને પણ આગ લગાવી દેવામાં આવી છે અને તેથી તેઓ તુરંત તે ઘરની નજીક પહોંચ્યા. ઘરની અંદર લોકો બૂમો પાડી રહ્યા હતા અને તેથી તેમણે દરવાજાનું હેન્ડલ ખોલીને ઘાયલ વ્યક્તિઓને બહાર કાઢ્યા. તે દરમ્યાન પીએસઆઇ શ્રી ગોહિલ ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને આશરે દસ વ્યક્તિઓને બહાર કાઢવામાં આવ્યા. તે દરમ્યાન એસ.પી. શ્રી ગહલોત, ડી.એસ.પી. શ્રી બી. વી. જાડેજા અને પીઆઇ શ્રી વાઘેલાઅ પણ ત્યાં આવ્યા. મહેસાણાથી ફાયર બ્રિગેડ

આવતાં ઘાયલ વ્યક્તિઓને બહાર કાઢવા તથા આગ બુઝાવવા માટે પગલાં લેવાયા. સાક્ષીએ વધુમાં નિવેદન આપ્યું છે કે ઘાયલ વ્યક્તિઓને બહાર કાઢવામાં આવ્યા અને તેમને સિવિલ હોસ્પિટલ, મહેસાણા ખાતે લઈ જવાયા. સાક્ષીએ વધુમાં નિવેદન આપ્યું છે કે ત્યારબાદ ં. તેઓ આઇ–સી.આર. નં. ૪૫/૨૦૦૨ તરીકે નોંધાયેલા ગુનાની તપાસમાં રોકાયેલા હતા અને આ ઘટનાના સંદર્ભમાં પીઆઇ, વિજાપુરે તેમનું નિવેદન ૦૯.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ નોંધ્યું હતું અને એસ.આઇ.ટી.ના તપાસ અધિકારી શ્રી બરોટે તેમનું નિવેદન ૧૭.૦૪.૨૦૦૮ના રોજ નોંધ્યું હતું.

૯૦.૧ પોતાની ઉલટ–તપાસમાં, આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે જ્યારે તે પ્રાથમિક શાળાએ પહોંચ્યો અને ત્યાં ઊભો હતો, ત્યારે રાત્રિના ૨૨:૦૦ કલાકે તેણે અંદાજે પાંચસો ફૂટના અંતરેથી ટોળાને જોયું હતું. તેણે જોયેલા ટોળાએ ગલ્લા અને કેબિનમાં આગ લગાવી હતી. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે તેના ૦૯.૦૩.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં તેણે એ બાબત નોંધાવી નથી કે જ્યારે ટોળું આવ્યું ત્યારે રસ્તાની લાઇટો ચાલુ હતી. સાક્ષીએ વધુમાં સ્વીકાર્યું છે કે જ્યારે તેને પી.આઈ. શ્રી વાઘેલા તરફથી વરદી મળી અને તે સંદર્ભમાં તે ૦૦:૧૦ કલાકે નીકળી ૦૧:૪૫ કલાકે સરદારપુરા ા પહોંચ્યો, ત્યારે રસ્તાની લાઇટો બંધ હતી અને ગામમાં અંધકાર હતો. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે જ્યારે તે પ્રથમવાર ૧લી તારીખે રાત્રિના ૨૦:૩૦ કલાકે સરદારપુરા ા ગયો હતો, ત્યારે વિજાપુર–સરદારપુરા ા માર્ગ પર કોઈ અવરોધ નહોતો. સાક્ષીએ વધુમાં સ્વીકાર્યું છે કે ગોળીબારની ઘટનાપછી પેટ્રોલિંગ દરમિયાન જ્યારે તે વિજાપુર ગયો હતો, ત્યારે પણ માર્ગ પર કોઈ અવરોધ નહોતો. સાક્ષીએ

જણાવ્યું છે કે સુંદરપુર અને સરદારપુરા ◌ા વચ્ચેનું અંતર અંદાજે દોઢથી બે કિલોમીટર છે; લાડોલ અને સરદારપુરા ◌ા વચ્ચેનું અંતર નવથી દસ કિલોમીટર છે; અને વિજાપુર અને સરદારપુરા ◌ા વચ્ચેનું અંતર અંદાજે અઢારથી વીસ કિલોમીટર છે. આ સાક્ષીના ઉલટ–તપાસમાંથી વધુમાં ખુલ્યું છે કે જ્યારે તે શેખ મહોલ્લામાં પહોંચ્યો ત્યારે અંધકાર હતો અને શેખ મહોલ્લામાં તેને મળેલા બે મુસ્લિમોના નામ તેણે નોંધ્યાં નહોતા. આ વ્યક્તિઓએ તેને ઘટનાસંદર્ભે કોઈ માહિતી આપી નહોતી, એવી સૂચનાનો તેણે ઇનકાર કર્યો છે. તેણે જણાવ્યું છે કે તેણે તેમની ફરિયાદ નોંધેલી નહોતી. તેમની ફરિયાદ ન નોંધવાનું કારણ એ હતું કે બંને વ્યક્તિઓએ તેને જણાવ્યું હતું કે મહમૂદભાઈના ઘરની અંદર અનેક સ્ત્રીઓ, પુરુષો અને બાળકો છે અને તેઓ બળી ગયા છે; તેથી તેને લાગ્યું કે પહેલાં બચાવ કામગીરી કરવી આવશ્યક છે અને તેથી તેણે તેમની ફરિયાદ નોંધેલી નહોતી. તેણે જણાવ્યું છે કે તેણે ઈજાગ્રસ્ત વ્યક્તિઓને મહેસાણા હોસ્પિટલ લઈ ગયો હતો. તેણે જણાવ્યું છે કે શેખ મહોલ્લામાં તેને મળેલા બે ઈજાગ્રસ્ત મુસ્લિમ વ્યક્તિઓ મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલ આવ્યા હતા. તેણે જણાવ્યું છે કે મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલમાં તેણે તેમની ફરિયાદ નોંધેલી નહોતી, કારણ કે ઇન્ચાર્જ પી.આઈ., વિજાપુર આવવાના હતા. ઇન્ચાર્જ પી.આઈ., વિજાપુર મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલ આવ્યા હતા; પરંતુ આ સાક્ષીએ તેમને એ બાબત જણાવી નહોતી કે આ બે વ્યક્તિઓએ તેને ઘટનાની માહિતી આપી હતી. તેની ૦૯.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૭.૦૬.૨૦૦૮ની નિવેદનમાં એ વાત નોંધાઈ નથી, એવી ચૂક દર્શાવવામાં આવી છે કે આગળ જતાં તેઓ શેખવાસ નજીક પહોંચ્યા હતા, અને વાહનોની લાઇટોના પ્રકાશમાંથી તેણે ટોળાના સભ્યોને

વિરુદ્ધ દિશામાં દોડી જતા જોયા હતા. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તેના ૦૯.૦૩.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું છે કે શેખવાસ નજીક પહોંચતાં તેણે ટોળાના સભ્યોને અંધકારમાં વિરુદ્ધ દિશામાં દોડી જતા જોયા હતા.

૯૦.૨ આ સાક્ષીને ફરીથી પૂછપરછ માટે બોલાવવામાં આવ્યો હતો અને તેની મુખ્ય પૂછપરછનું નિવેદન ફરીથી નોંધવામાં આવ્યું હતું, ત્યારે તેણે સાક્ષીઓ ફ.ફ.પ.સા. –૪૪ મુનીર મોહમેદ નૂરમોહમદ મેમણ, ફ.ફ.પ.સા. –૭૮ બસીરાબીબી, બચુમિયા નથુમિયા શેખની પત્ની, તથા ફ.ફ.પ.સા. –૬૭ ઈમ્તિયાઝ હુસેન મોહમ્મદભાઈ શેખના નિવેદનો નોંધવા બાબતે જણાવ્યું હતું. આ સાક્ષીની પ્રતિવિચારણામાં ખુલ્યું છે કે ફ.ફ.પ.સા. –૭૮ બસીરાબીબી બચુમિયા શેખે પોતાના ૧૭મી એપ્રિલ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં એવું કહ્યું નહોતું કે જયંતિભાઈ અંબારંભાઈએ ૨૮મી તારીખે તેના પતિ પાસેથી બોરનાં હિસાબી ખાતાં લઈ ગયા હતા. બાજીયા બનાવ બાબતે બસીરાબીબી બચુમિયાના નિવેદનમાં જે અસંગતિ બહાર આવી હતી, તે પણ એ બાબત સુધી પ્રમાણિત થઈ છે કે તેણીએ પોતાની પોલીસ નિવેદનમાં આવું કહ્યું નહોતું.

૯૦.૩ તપાસ અધિકારીની જુબાની ી પરથી ખુલાસો થાય છે કે ૯ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ આપવામાં આવેલા તેમના નિવેદનમાં તેમણે આ બાબત જણાવી નહોતી કે તેઓ આગળ વધ્યા અને શેખવાસ નજીક આવતા, વાહનોના પ્રકાશમાં તેમણે ટોળાના સભ્યોને વિરુદ્ધ દિશામાં ભાગતા જોયા હતા.

૯૦.૪ અપીલકર્તા–આરોપીઓ તરફના વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી છે કે ફ.ફ.પ.સા. –૭૮ બસીરાબીબી તથા ફ.ફ.પ.સા. –૬૭ ઈમ્તિઆઝના નિવેદનો ૧૭ એપ્રિલ, ૨૦૦૨ના રોજ છ્યાસી દિવસ પછી નોંધવામાં આવ્યા હતા અને છ્યાસી દિવસ મુદ્દા નં. પણ પોલીસ સમક્ષ જણાવાયેલી ઘટનાક્રમનો સમાવેશ થતો નથી તથા અદાલત સમક્ષ વર્ણવેલી વાર્તા ક્યારેય કોઈપણ સત્તાધિકારી સમક્ષ વર્ણવવામાં આવી નહોતી. સાક્ષીના પુરાવાનો સંદર્ભ આપીને સૂચવવામાં આવ્યું કે સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે એક હજાર વ્યક્તિઓનો ટોળો સુંદરપુર તરફથી આવી રહ્યો હતો, જે બચાવ પક્ષના કહેવાને સમર્થન આપે છે કે ટોળું સરદારપુરા ◌ા પટેલોનું નહોતું, પરંતુ આસપાસના ગામોના વ્યક્તિઓનું હતું. રજૂઆત કરવામાં આવી કે આ સાક્ષીએ પ્રકાશની, ખાસ કરીને રસ્તાની લાઇટોની, હાજરી બાબતે ફરિયાદ પક્ષના કેસને સમર્થન આપવાનો પ્રયાસ કર્યો છે, જોકે તેણે પોલીસ સમક્ષ નોંધાયેલા પોતાના નિવેદનમાં આવું જણાવ્યું નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી કે રસ્તામાં તેમના માર્ગમાં આવેલી અડચણો અંગે પણ આ અધિકારીએ જણાવ્યું છે કે તેઓ સરદારપુરામાં પ્રવેશ્યા ત્યાં સુધી વિવિધ ગામોમાં અવરોધો હતા. રજૂઆત કરવામાં આવી કે એ હકીકત છતાં કે તે બે ઈજાગ્રસ્ત વ્યક્તિઓ પોતાના હાથે તેની પાસે આવ્યા હતા અને ઘટના અંગે તેને જાણ કરી હતી, જે સંજ્ઞેય અપરાધ છે, તેમજ આ બંને વ્યક્તિઓને મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા, જે હકીકત સાક્ષી દ્વારા પુષ્ટિ પામે છે, તેમ છતાં તેમનાં નિવેદનો નોંધવા અથવા ફરિયાદ લેવાની કોઈ કાળજી લેવામાં આવી નહોતી. સાક્ષીના નિવેદનના પરા ૬ની સામગ્રી તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું, જેથી દર્શાવી શકાય કે તેણે જણાવ્યું છે કે

ગામમાં અંધકાર હતો; જ્યારે પોલીસ દળ સ્થળે પહોંચ્યું ત્યારે અધિકારીઓએ અંધકારમાં ટોળાને ભાગી જતાં જોયું હતું; અને કે સંબંધિત ઘરમાંથી દસ વ્યક્તિઓને જીવતા બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા. રજૂઆત કરવામાં આવી કે ૧૭.૪.૨૦૦૨ના રોજ નોંધાયેલા બસીરાબીબી અને ઇમ્તિઆઝ નામના બે સાક્ષીઓના નિવેદનોમાં રહેલી મહત્વપૂર્ણ વિરોધાભાસિતા આ સાક્ષી દ્વારા રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવી છે અને સાબિત કરવામાં આવી છે.

૯૧ ફ.પ.સા. ફ.ફ.પ.સા. ૯૨ જીવાગિરી વિહાગિરી ગોસ્વામીની આંક ૭૦૧ પર પરીક્ષા લેવામાં આવી છે. તેમણે જબાનીમાં જણાવ્યું છે કે સંબંધિત સમયે તેઓ વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશનમાં સશસ્ત્ર એ.એસ.આઈ. તરીકે ફરજ બજાવી રહ્યા હતા. આ સાક્ષી પી.એસ.આઈ. શ્રી જી. કે. પરમાર સાથે માગણી કરેલ મોબાઇલ વાનમાં, ફ.પ.સા. રઝાકભાઈ અને દાનિયાલભાઈ તથા બે હોમગાર્ડ સાથે પેટ્રોલિંગ કરી રહ્યા હતા. આ સાક્ષીની જબાની ફ.ફ.પ.સા. ૯૦ શ્રી જી. કે. પરમારની જબાની સાથે સુસંગત છે. તેમણે આગળ જણાવ્યું છે કે શ્રી રાઠોડ અને શ્રી પરમાર પંચાયતની સામે ઊભા હતા, તે સમયે અંધારું હતું, અને લાકડીઓ તથા ધારીઓથી સજ્જ આશરે એક હજાર વ્યક્તિઓની ભીડ સુંદર્પુર તરફથી માર્ગ પર "દોડો", "પોલીસને પકડો" એવી બૂમો પાડતી આવી રહી હતી અને આવા શમુદ્દા નં. ો ઉચ્ચારતી હતી; પરિણામે ભીડ અનિયંત્રિત બની ગઈ હતી. તેથી, શ્રી રાઠોડે ઉંચા અવાજે તેમને ભાગી જવાનું કહ્યું, નહિતર બળનો ઉપયોગ કરીને લાઠીચાર્જ કરવો પડશે; ત્યારપછી શ્રી પરમાર તથા અન્ય લોકો સચેત બન્યા અને ભીડ પર લાઠીચાર્જ શરૂ

કર્યો. તેમ છતાં, બંને ભીડો અનિયંત્રિત બની ગઈ હોવાથી, શ્રી રાઠોડે પોતાની મોબાઇલના ફ.પ.સા. કૃષ્ણકાંતભાઈને પોતાની ૩૦૩ રાઇફલથી હવામાં ગોળીઓ ચલાવવાનું કહ્યું; ત્યારપછી કૃષ્ણકાંતભાઈએ સુંદર્પુર તરફ હવામાં ચાર રાઉન્ડ ફાયર કર્યા અને ફ.પ.સા. પોપટજી જીવાજીએ ઉત્તર તરફ સરદારપુરા ◌ા તરફ પોતાની ૩૦૩ રાઇફલથી હવામાં બે રાઉન્ડ ફાયર કર્યા, જેના પરિણામે બંને ભીડો ભાગી ગઈ. એ દરમિયાન, શ્રી ગોહિલ પોતાની મોબાઇલ વાન સાથે લાડોલ તરફથી આવ્યા અને જાહેરજનતા ભાગી ગઈ, તથા શ્રી ગોહિલ પોતાની મોબાઇલ વાન સાથે વિજાપુર પાછા ફર્યા. શ્રી રાઠોડ અને શ્રી પરમારે સ્ટાફ સાથે સરદારપુરા ◌ા આસપાસ પેટ્રોલિંગના બે રાઉન્ડ કર્યા અને જાહેરજનતા કોઈ સભ્યને જોયો નહીં. ત્યારબાદ ◌ં. , તેમણે પોતાની બન્ને મોબાઇલ વાન પ્રાથમિક શાળાની સામે ઊભી કરી. સાક્ષીએ આગળ જણાવ્યું છે કે તે સમયે વિજાપુર શહેરનું વાતાવરણ તંગ હતું, તેથી શ્રી વાઘેલાએ શ્રી રાઠોડને વાર્ડી આપી હતી કે જો સરદારપુરામાં શાંતિપૂર્ણ વાતાવરણ હોય, તો તેઓ પોતાની મોબાઇલ વાન સાથે વિજાપુર આવી જાય, અને તે મુજબ પેટ્રોલિંગ દરમિયાન તેઓ વિજાપુર ગયા હતા. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે જ્યારે તેઓ આશરે ૦૧:૪૫ વાગ્યે શેખવાસ ખાતે પહોંચ્યા, ત્યારે અંધારું હતું અને રસ્તાની લાઇટો બંધ હતી. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે જ્યારે તેઓ ૧૭:૦૦ થી ૨૩:૩૫ કલાક દરમિયાન સરદારપુરા ◌ા ગામમાં પેટ્રોલિંગ કરી રહ્યા હતા, ત્યારે તેમણે શેખવાસ ખાતે કોઈ હેલોજન લાઇટો જોઈ નહોતી. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે ૧૭:૩૦ કલાકે, જ્યારે તેઓ વિજાપુરથી સરદારપુરા ◌ા આવ્યા, ત્યારે રસ્તા પર કોઈ અવરોધ નહોતો.

૯૨. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૯૯ કૃષ્ણકુમાર કાંતિલાલનું આંક–૭૩૪ ઉપર પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે. તેમનું સર–તપાસ પણ અન્ય પોલીસ અધિકારીઓના નિવેદનો સાથે સુસંગત છે. આ સાક્ષીએ પોતાના સર–તપાસ માં, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, નિવેદન આપ્યું છે કે જ્યારે તેઓ પ્રથમ વખત સરદારપુરા ા ગામે આવ્યા અને પેટ્રોલિંગ કરી રહ્યા હતા, ત્યારે રસ્તાઓની ટ્યુબલાઇટો ચાલુ હતી. આ સાક્ષીના ઉલટ–તપાસમાં તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે તેમના ૦૯.૦૩.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં તેમણે એ જણાવ્યું નહોતું કે રસ્તાની લાઇટો ચાલુ હતી. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે જ્યારે તેઓ શૈખવાસ પહોંચ્યા, ત્યારે તેમણે હેલોજન લાઇટો જોઈ નહોતી.

૯૨.૧ તપાસ અધિકારીની જેરોક્ષ તપાસમાંથી ખુલાસો થાય છે કે ૯ મી માર્ચ, ૨૦૦૨ ની તેની નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ એ જણાવ્યું નહોતું કે જ્યારે તેઓ પ્રથમ વખત સરદારપુરા ા ગામમાં આવ્યા અને પેટ્રોલિંગ પર ગયા ત્યારે તે સમયે રસ્તાની લાઇટોના ટ્યુબલાઇટો, બલ્બો ચાલુ હતાં..... લોકો વાહનની લાઇટના પ્રકાશમાં મહાદેવ તરફ દોડી ગયા.

૯૩. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૧૦૦ રઝાકભાઈ અલ્લારખાભાઈની આંક ૭૩૬ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. સંબંધિત સમયે, તેઓ શ્રી જી. કે. પરમાર, વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશનમાં લેખક તરીકે ફરજ બજાવતા હતા. તેમની મુખ્ય પરીક્ષામાં, તેમણે, અન્યોમાં, જણાવ્યું છે કે ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ લગભગ ૧૭:૦૦ કલાકે,

પી.આઈ. શ્રી વહેગળાના સૂચન હેઠળ, તેઓ શ્રી પરમાર સાથે માંગણી કરેલી મોબાઈલ વાનમાં સરદારપુરા ◌ા ગામ ગયા હતા. સાક્ષીએ સુનપુરથી પઠાણ મહોલ્લા, સરદારપુરા ◌ા તરફ મુસ્લિમોને ખસેડવામાં આવ્યા હોવા બાબતે નિવેદન આપ્યું છે. સાક્ષીએ આગળ પણ નિવેદન આપ્યું છે કે ત્યારબાદ ◌ં. , પીએસઆઈ શ્રી પરમારે ગામમાં શાંતિ જળવાઈ રહે અને કોઈ અનિચ્છનીય ઘટના ન બને તે હેતુથી હિંદુ આગેવાનો, સરપંચ કાનુભાઈ પટેલ, પૂર્વ સરપંચ દશરથભાઈ પટેલ તથા મુસ્લિમ સમુદાયના આગેવાનોને મુન્સાફખાનના ઘરે બોલાવ્યા હતા. ત્યારબાદ ◌ં. સાક્ષીએ પંચાયત કચેરીએ બે ટોળાં આવી પહોંચ્યાં અને બંને તરફથી ગોળીબાર થયો તથા ટોળાં વિખેરાઈ ગયાં તે ઘટનાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. તેમણે જણાવ્યું છે કે ટોળું વિખેરીને પછી તેઓ પેટ્રોલિંગ પર ગયા હતા અને શ્રી રાઠોડ તથા શ્રી પરમાર અને સ્ટાફ સાથે બંને મોબાઈલ વાન દ્વારા પેટ્રોલિંગ હાથ ધર્યું હતું. સાક્ષીએ, અન્યોમાં, જણાવ્યું છે કે શેખ મહોલ્લા તરફ પેટ્રોલિંગ કરતાં જતા ત્રણ કેબિન બળતી હતી અને ત્યાં કોઈ વ્યક્તિ નહોતી, અને તે સમયે રસ્તાના દીવા ચાલુ હતા. ત્યારબાદ ◌ં. , વિજાપુરનું વાતાવરણ તંગ હોવાથી અને સરદારપુરામાં શાંતિ હોવાથી તેઓ વિજાપુર પરત ફર્યા અને પેટ્રોલિંગ કર્યું. ત્યારબાદ ◌ં. , ૦:૦૦ કલાકે શ્રી વહેગળાએ તેમને તાત્કાલિક સરદારપુરા ◌ા પહોંચવા જણાવ્યું હતું અને તેથી તેઓ શ્રી પરમાર સાથે બીજી માંગણી કરેલી મોબાઈલ વાનમાં ગયા હતા, અને વિજાપુરથી સરદારપુરા ◌ા તરફ જતા લાડોલ માર્ગ પર રસ્તાના થાંભલા, લાકડાના ગોઠાણાં અને સળગાવેલા ટાયર જેવા અવરોધો મૂકી દેવામાં આવ્યા હતા અને તેઓએ સ્વયં તે અવરોધો દૂર કર્યા હતા અને સરદારપુરા ◌ા ગામ તરફ જઈ રહ્યા હતા ત્યારે દરમ્યાન શ્રી એમ.

એલ. રાઠોડ તથા તેમના માણસો આવી પહોંચ્યા હતા અને અવરોધો દૂર કરવામાં તેમની મદદ કરી હતી. તેઓ અવરોધો દૂર કરતાં કરતાં આગળ વધી રહ્યા હતા ત્યારે ગ્રામ પંચાયત પ્રાથમિક શાળાની સામેના રસ્તા પર એક ગાડું, ટેકાઓ, પાણી પુરવઠાના પાઇપો, પપૈયાના ઝાડના થડ મૂકવામાં આવ્યા હતા અને અવરોધો ઊભા કરવામાં આવ્યા હતા અને તે અવરોધો દૂર કરતાં તેઓ જોરદાર સાયરન સાથે શેખ મહોલ્લા તરફ ગયા હતા અને તે સમયે રસ્તાના દીવા બંધ કરી દેવામાં આવ્યા હતા અને દૂરથી તેઓ ટોળાના સભ્યો ભાગી જતા જોઈ શકતા હતા અને તે સમયે સરદારપુરા ા ઘરો બળતા હોવાથી તેમણે બૂમ પાડી હતી કે "બહાર આવો, અમે પોલીસ છીએ" જેથી બે મુસ્લિમ વ્યક્તિઓ બહાર આવી તેમને જાણ કરી હતી કે મહેબૂબભાઈના ઘરમાં લોકો બળી ગયા છે અને તેથી તેમણે બળતા ઘરો બુઝાવવાનું કામ શરૂ કર્યું હતું અને શ્રી પરમાર તથા શ્રી રાઠોડે મહેબૂબભાઈનું ઘર ખોલીને શરીરે દાઝની ઈજાઓ ધરાવતા દસ વ્યક્તિઓને બહાર કાઢ્યા હતા, ઈજાગ્રસ્ત સ્થિતિમાં પડેલી વ્યક્તિઓને તથા દાઝની ઈજાઓ ધરાવતા દસથી બાર વ્યક્તિઓને પડોશી ઘરોમાંથી પણ બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા. સાક્ષીએ આગળ જણાવ્યું છે કે ત્યારબાદ ં. , અગ્નિશામક દળ આવી પહોંચ્યા મુદ્દા નં. તેમણે શેખ મહોલ્લામાં બળતાં ઘરો બુઝાવવાનું કામ હાથ ધર્યું હતું.

૯૩.૧ આ સાક્ષીની પ્રતિક્ષા પરીક્ષણ દરમિયાન એવું અવગમન બહાર આવ્યું છે કે તારીખ ૦૯.૦૩.૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે એવું જણાવ્યું નહોતું કે પેટ્રોલિંગ કરતા સમયે તેણે શેખ મહોલ્લાના ખૂણે ત્રણ કેબિન સળગતી જોઈ હતી અને

ત્યાં કોઈ વ્યક્તિઓ નહોતા તથા રસ્તાના દીવા ચાલુ હતા. તેની પ્રતિક્ષા પરીક્ષણમાં વધુમાં એવું પણ બહાર આવ્યું છે કે ટોળાના સભ્યોએ પોલીસ પર હુમલો કર્યો હોય અને કોઈ ઈજાઓ પહોંચાડી હોય એવું બન્યું નહોતું. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે જ્યારે તેમણે હવામાં ગોળીબાર કર્યો અને લાઠીચાર્જ કર્યો ત્યારે કોઈને ઈજા થઈ નહોતી અને ટોળાના સભ્યો ભાગી ગયા હતા.

૯૩.૨ તપાસ અધિકારી (પોલીસ)ની સાક્ષ્ય પરથી રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવે છે કે તેમના ૯ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં સાક્ષીએ એવું નથી કહ્યું કે પેટ્રોલિંગ કરતાં અને શેખ મહોલ્લા તરફ જતા સમયે ત્રણ કેબિનો બળીને ખાખ થઈ હતી અને તે સમયે ત્યાં કોઈ વ્યક્તિઓ નહોતા, પરંતુ સ્ટ્રીટ લાઇટ ચાલુ હતી.

૯૪. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૧૦૧ ખોડીદાસ ગોવિંદભાઈનું આંક–૭૩૭ પર પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે. આ સાક્ષીએ પેટ્રોલિંગ કરવામાં આવી રહ્યું હોવા અંગે અન્ય પોલીસ સાક્ષીઓની સાથેની જ પંક્તિમાં નિવેદન આપ્યું છે. સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે ૦૧:૪૫ કલાકે તેઓ શેખ મહોલ્લાના ગેટ, સરદારપુરા ા નજીક પહોંચ્યા અને ભીડને જોઈ. ભીડ બૂમો પાડી રહી હતી અને તેણે ઘરોને આગ લગાવી હતી. ભીડના સભ્યો બે મોબાઇલ વેન્સને જોઈ મહાદેવની દિશામાં દોડી ગયા. ત્યારબાદ ં. , તેમણે મોબાઇલ વેનની લાઇટો ચાલુ કરી અને શેખ મહોલ્લા પહોંચ્યા મુદ્દા નં. બૂમો પાડી કે તેઓ પોલીસ કર્મચારી છે અને જે કોઈ જીવતું હોય તે બહાર આવી જાય, ત્યારે બે વ્યક્તિઓ બહાર આવ્યા અને જાણ કરી કે તેમની સ્ત્રીઓ, બાળકો અને

પુરુષો માહેમૂદભાઈના ઘરમાં છે અને તેઓ દાઝી ગયા છે. તેમના ઉલટ–તપાસમાં, સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે પોતાની બંને નિવેદનોમાં તેમણે એવું જણાવ્યું નથી કે તેમણે ભીડને મહાદેવ તરફ દોડતી જોઈ હતી.

૯૫. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૧૦૨, લાલજીભાઈ ્અર્જુન ભાઈ દેસાઈને આંક–૭૩૯ ઉપર તપાસવામાં આવ્યા છે. સંબંધિત સમયે તેઓ વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશનમાં પીએસઆઈ શ્રી રાઠોડ સાથે લેખક તરીકે ફરજ બજાવી રહ્યા હતા. આ સાક્ષીએ અન્ય પોલીસ સાક્ષીઓની જ રીતે નિવેદન આપ્યું છે. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે પેટ્રોલિંગ માટે પ્રથમ વખત તેઓ ગયા ત્યારે ગામમાં સ્ટ્રીટ લાઈટ ચાલુ હતી અને બીજી વખત તેઓ ગયા ત્યારે ગામની સ્ટ્રીટ લાઈટ બંધ હતી. તેમની જેરતપાસમાં તેમણે ઈનકાર કર્યો છે કે ૯ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેમના નિવેદનમાં તેમણે એવું જણાવ્યું નહોતું કે પ્રથમ વખત તેઓ ગામમાં આવ્યા ત્યારે સ્ટ્રીટ લાઈટ ચાલુ હતી. તેમણે એ પણ ઈનકાર કર્યો છે કે ૯ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેમના નિવેદનમાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે શેખવાસ પહોંચતા જ તેમણે અંધારામાં ટોળાને વિરુદ્ધ દિશામાં દોડતા જોયું હતું. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે બીજી વખત તેઓ શેખવાસ આવ્યા ત્યારે શેખ મહોલ્લામાં અંધારું હતું. ત્યાં હેલોજન લાઈટ નહોતી. તેમણે એ સૂચનનો ઈનકાર કર્યો છે કે તેમણે જે કંઈ પ્રવૃત્તિઓ હાથ ધરી હતી તે વાહનોના હેડલાઈટના પ્રકાશમાં હતી. તેમણે જણાવ્યું છે કે ઘરો સળગી રહ્યા હોવાથી પ્રકાશ હતો. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે ૯ જુલાઈ, ૨૦૦૮ના તેમના નિવેદનમાં તેમણે મહેમૂદમિયાના ઘરમાંથી દસ વ્યક્તિઓને જીવિત બહાર કાઢવામાં આવ્યા હોવાની હકીકતનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી.

તેમણે એ પણ સ્વીકાર્યું છે કે સમગ્ર ઘટનાક્રમ દરમિયાન કોઈપણ પોલીસકર્મી ઈજાગ્રસ્ત થયા નહોતા.

૯૫.૧ તપાસ અધિકારી (પોલીસ)ની સાક્ષીમાંથી એવું રેકોર્ડ પર આવ્યું છે કે તેમના ૯ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ એવું જણાવ્યું નથી કે જ્યારે તેઓ પ્રથમ વખત ગામમાં આવ્યા ત્યારે રસ્તાની લાઈટો ચાલુ હતી. તપાસ અધિકારીએ વધુમાં સ્વીકાર્યું છે કે ૯ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેમના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે જ્યારે તેઓ શેખવાસ પહોંચ્યા ત્યારે ટોળાના સભ્યો અંધકાર તરફ વિરુદ્ધ દિશામાં દોડી રહ્યા હતા.

૯૬. ફ.ફ.પ.સા. –૧૦૩ ગણપતભાઈ નરસિંહભાઈની આંક ૭૪૦ ખાતે તપાસ કરવામાં આવી છે. તેઓ ૧૯૯૮થી ૨૦૦૩ સુધી વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશનમાં હેડ કોન્સ્ટેબલ તરીકે ફરજ બજાવતા હતા. વર્ષ ૨૦૦૨માં, શ્રી કે.આર. વાઘેલા તેમના પીઆઈ હતા અને શ્રી રાઠોડ, શ્રી પરમાર તથા શ્રી ગોહિલ પીએસઆઈ તરીકે ફરજ બજાવતા હતા. વિજાપુર ખાતે, તેઓ શરૂઆતમાં ટાઉન ઈન્વેસ્ટિગેશન બીટના હેડ કોન્સ્ટેબલ તરીકે અને ત્યારબાદ ં. બીજી મોબાઈલ વાનના ઈન્ચાર્જ તરીકે કાર્યરત હતા. તેમણે પણ અન્ય પોલીસ સાક્ષીઓની સાક્ષી સાથે સુસંગત રીતે નિવેદન આપ્યું છે. આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે તેઓ રાત્રિના ૨૨:૦૦ વાગ્યે પેટ્રોલિંગ પર હતા અને સરદારપુરા ા પ્રાથમિક શાળાની નજીક પહોંચ્યા હતા, ત્યારે લગભગ એક હજાર પાંચસો લોકોનો ટોળો સુંદરપુરાની દિશાથી આવ્યો હતો

અને અન્ય પાંચસો લોકોનો ટોળો સરદારપુરા ી દિશાથી આવ્યો હતો અને બસ સ્ટેન્ડ નજીકની ઝૂંપડીઓમાં તોડફોડ કરી રહ્યા હતા, અને તેમની ઉચ્ચ અધિકારીએ તેમને વિખેરાઈ જવા કહ્યું હતું, પરંતુ તેઓ વિખેરાયા નહોતા. ત્યારબાદ ં. સાક્ષીએ આંસુગેસના શેલ છોડવાના તથા ગોળીબાર કરવાના સંદર્ભમાં નિવેદન આપ્યું છે. સાક્ષીએ એ પણ નિવેદન આપ્યું છે કે અગાઉના પ્રસંગે જ્યારે તેઓ પેટ્રોલિંગ પર હતા અને હવામાં ગોળીબાર કર્યો હતો, ત્યારે રસ્તાના દીવા ચાલુ હતા.

૯૬.૧ તેમના ઉલટ–તપાસમાં, સાક્ષીએ એ સૂચનાનો ઇનકાર કર્યો છે કે તેમના ૧૬.૦૬.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં તેમણે એવું જણાવ્યું નથી કે જ્યારે તેઓ પ્રથમ વખત પેટ્રોલિંગ પર હતા ત્યારે રસ્તાના દીવા ચાલુ હતા. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે તેમના ૧૬.૦૩.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે જ્યારે તેઓ શૈખવાસ પહોંચ્યા, ત્યારે પોલીસ વાહનો જોઈને ભીડના સભ્યો અંધકારમાં ભાગી ગયા હતા. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે તેમણે હેલોજન લાઈટો જોઈ નથી.

૯૬.૨ તપાસ અધિકારીની (પોલીસ) જુબાની ી દરમિયાન, અદાલતી રેકોર્ડ પર આવ્યું છે કે તેના ૧૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ એવું જણાવ્યું નથી કે જ્યારે તેઓ પ્રથમ વખત પેટ્રોલિંગ માટે ગયા હતા ત્યારે માર્ગદીપો ચાલુ હતા.

૯૭. ફ.ફ.પ.સા. –૧૦૪ બાચુભા વેસલજી જાડેજાની આંક–૭૪૪ ખાતે તપાસ કરવામાં આવી છે. સાક્ષીએ સોગંદપત્ર પર કહ્યું છે કે સંબંધિત સમયે જ્યારે

ઘટના બની હતી, ત્યારે તેઓ વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશનમાં ડેપ્યુટી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ ઑફ પોલીસ તરીકે ફરજ બજાવતા હતા. સાક્ષીએ, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, જણાવ્યું છે કે ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ રાત્રે લગભગ ૨ વાગ્યે ડી.એસ.પી.એ વિસનગર કંટ્રોલને તાત્કાલિક ડી.વાય.એસ.પી.ને સરદારપુરા ◌ા મોકલવા જાણ કરી હતી, જ્યાંથી તેઓ પોતાના કમાંડો, રાઇટર, ગેસમેન, ગનમેન અને અન્ય સ્ટાફ સાથે વિસનગરથી રવાના થયા અને સરદારપુરા ◌ા પહોંચ્યા. તે સમયે, રાત્રે તેઓ શેખવાસ નજીક પહોંચ્યા ત્યારે માર્ગદીપો બંધ હતાં. શેખવાસ પહોંચતા પી.એસ.આઈ. શ્રી રાઠોડ, પી.એસ.આઈ. શ્રી પરમાર, ઇન્સ્પેક્ટર શ્રી વાઘેલા અને ડી.એસ.પી. ઘટનાસ્થળે હાજર હતા. તે સમયે શેખવાસના ઘરો સળગી રહ્યા હતા અને ઘરોમાંથી જ્વાળાઓ નીકળી રહી હતી. શેખવાડાના ખૂણે ઝૂંપડાં બળીને ખાખ થઈ ગયા હતા, તેમજ એક સ્કૂટર અને જીપ પણ બળી ગયા હતા. તે સમયે વાહનોની લાઇટો ચાલુ હતી અને તેમાં બેટરીઓ પણ હતી, જેના સહારે તેઓ અંદર ગયા હતા. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે તેઓ ત્યાં પહોંચ્યા ત્યારે જીપના માલિક તેમજ અન્ય બે વ્યક્તિઓ પણ તેમની પાસે આવ્યા હતા અને તેમણે જણાવ્યું હતું કે મહેમૂદભાઈનું ઘર, જે છેલ્લો ઓરડો હતો, ત્યાં ઘણા લોકો જીવિત હતા અને મદદ માટે બૂમ પાડતા હતા; તે સમયે પી.એસ.આઈ. શ્રી રાઠોડ, શ્રી પરમાર અને પી.આઈ. શ્રી વાઘેલા ત્યાં પહોંચ્યા હતા અને તે ઘરમાંથી લગભગ દસ જેટલા જીવિત લોકોને બહાર કાઢ્યા હતા તથા અન્ય ઘરોમાંથી પણ દસથી પંદર જેટલા લોકોને જીવિત બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા. સાક્ષીએ, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, એ પણ જણાવ્યું છે કે તે સમયે ફાયર બ્રિગેડ પણ પહોંચી ગઈ હતી અને તેમણે તેમજ

તેમની સાથેના વ્યક્તિઓએ મળીને શેખ મહોલ્લાના ઘરોમાં લાગેલી આગ બુઝાવી હતી. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે શેખ મહોલ્લામાં વસવાટ કરતા પુરુષો, સ્ત્રીઓ અને બાળકો વિનંતી કરી હતી કે તેમની જિંદગી જોખમમાં હોવાથી તેમને વધુ સુરક્ષિત સ્થળે ખસેડવામાં આવે; તેથી, મોટું વાહન બોલાવવામાં આવ્યું હતું, જેમાં જવા ઇચ્છતા ઘણા પુરુષો, સ્ત્રીઓ અને બાળકોને પોલીસ સુરક્ષા હેઠળ વિવિધ સ્થળોએ લઈ જવામાં આવ્યા હતા. પોલીસ રાત્રિના મોડા સુધી ત્યાં હાજર રહી હતી. ૦૧.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ કલેક્ટર, વિસનગર અને ડેપ્યુટી કલેક્ટરે બેઠક યોજી હતી અને તેથી તેઓ ત્યાં ગયા હતા. ત્યારબાદ ં. તેમણે ઊંઝામાં તપાસ હાથ ધરી હતી અને રાત્રે વિજાપુર પરત ફર્યા હતા. ૦૩.૦૩.૨૦૦૨, ૦૪.૦૩.૨૦૦૨, ૦૫.૦૩.૨૦૦૨, ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ તથા ૨૩.૦૩.૨૦૦૨ સુધી તેમણે આ ગુના સંદર્ભે દેખરેખ રાખી હતી. ૦૩.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ પીડિતોના નિવેદનો, એટલે કે, બાચુમિયા પત્ની શરીફાબીબી, બાચુમિયા ઇમામમિયા, શબ્બીરહુસૈન ઇમામમિયા તથા તેમની પત્ની અને બંને પુત્રીઓનાં નિવેદનો ચકાસવામાં આવ્યા હતા. ૦૪.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ તેમણે પી.આઈ. સાથે આરોપીઓની શોધખોળ હાથ ધરી હતી અને તે દિવસે લગભગ પચ્ચીસ આરોપીઓને પકડી લેવામાં આવ્યા હતા અને ૦૫.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ આરોપીઓના રિમાન્ડ મેળવવામાં આવ્યા હતા. પીડિતો ઇલોલ ગયા હોવાથી તેમણે પી.આઈ.ને ત્યાં જવા અને તેમના નિવેદનો નોંધવા સૂચના આપી હતી. ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ સાવલા ગામમાં પીડિતોનાં નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા હતા, જેને તેમણે ચકાસ્યા હતા. મહેમૂદમિયા અને તેમની પુત્રી, શરીફખાન ભીખુમિયા અને તેમની પત્ની અમીનાબીબી, તેમજ નઝીરહુસૈન

કાદરમીયાં ા, રસુલમિયા, કાદરમીયાં ા વગેરેના નિવેદનો પી.આઈ. દ્વારા નોંધવામાં આવ્યા હતા અને તેમણે આવા નિવેદનો ચકાસ્યા હતા. આ દરમ્યાન, શ્રી કે. આર. વાઘેલા, પી.આઈ. બીમારી રજા પર હોવાથી, તેમણે છિયાલીસ આરોપીઓને ધરપકડ કર્યા હતા. ત્યારબાદ ં. પી.આઈ. શ્રી બરાંડાએ ચાર્જ સંભાળ્યો અને આઠ આરોપીઓની ધરપકડ કરી હતી અને તેમને નિર્ધારિત સમયમર્યાદામાં તપાસ પૂર્ણ કરવા સૂચના આપવામાં આવી હતી. તેમનું નિવેદન ડી.એસ.પી., એસ.આઈ.ટી., શ્રી બરોટ દ્વારા ૦૯.૦૭.૨૦૦૮ના રોજ નોંધવામાં આવ્યું હતું.

૯૭.૧ આ સાક્ષીની ઉલટ–તપાસ દરમિયાન એ બહાર આવ્યું છે કે ગુજરાતના મોટા ભાગના જિલ્લાઓમાં રમખાણો ફાટી નીકળ્યા હતા અને આવા રમખાણો હિંદુઓ અને મુસલમાનો વચ્ચે થયા હતા. પોતાની ઉલટ–તપાસ માં સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે જે જે સાક્ષીનાં નિવેદનો તેણે ચકાસ્યાં હતાં, તે તે નિવેદનો તેણે તેને વાંચી સંભળાવ્યાં હતાં. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે પટેલવાસમાં નિવાસ કરતા લોકોનાં નિવેદનો પણ તેણે નોંધ્યાં હતાં. સાક્ષીએ આગળ જણાવ્યું છે કે અગ્નિશમન દળે અગ્નિશમન યંત્રો દ્વારા આગ બુઝાવી દીધી હતી. પોતાની ઉલટ–તપાસ દરમિયાન વધુમાં એવું બહાર આવ્યું છે કે તેની સૂચના હેઠળ તપાસ અધિકારી શ્રી કે. આર. વાગેલાએ શેખવાસની આસપાસના વિસ્તારોમાં રહેતા લોકોનાં અંદાજે ત્રીસથી પાંત્રીસ નિવેદનો નોંધ્યાં હતાં. રાવળવાસમાં રહેતા લગભગ આઠથી દસ વ્યક્તિઓ, એક પરમાર, એક વાગેલા, જે સરદારપુરા બસ મથક નજીક રહેતા હતા,

પટેલવાસમાં રહેતા સાતથી આઠ વ્યક્તિઓ, બે થી ત્રણ પ્રજાપતિઓ, બે હરિજનો તથા સરદારપુરા ા ચમારવાસના એક ચૌહાણનાં નિવેદનો પણ નોંધવામાં આવ્યાં હતાં.

૯૮. ઉપરોક્ત પોલીસ સાક્ષીઓની સાક્ષીઓનું વિશ્લેષણ: ઉપરોક્ત સાક્ષીઓની સાક્ષીઓ પરથી એવું જણાય છે કે, મોટા ભાગે તેમણે પંચાયત કાર્યાલય તરફ બે ટોળાં આવવાના બનાવ અને ટોળાને વિખેરવા માટે પોલીસ દ્વારા લાઠીચાર્જ તથા હવામાં ગોળીબાર કરવાના મુદ્દે નિવેદન આપ્યું છે, જોકે બનાવ કયા સમયે અને કઈ રીતે બન્યો તે બાબતે કેટલીક વિસંગતિઓ છે. મોટાભાગના સાક્ષીઓએ દિવસ દરમિયાન અગાઉ સ્ટ્રીટ લાઇટો ચાલુ હોવાની તથા બનાવ મુદ્દા નં. તેઓ આવ્યા ત્યારે સ્ટ્રીટ લાઇટો ન હોવાની બાબત અંગે પણ સાક્ષી આપી છે. તેમ છતાં, બનાવ જે સમયે બન્યો ત્યારે સંબંધિત સમયે તપાસ અધિકારી (પોલીસ) દ્વારા નોંધાયેલા તેમના નિવેદનોમાં કોઈપણ સાક્ષીએ સ્ટ્રીટ લાઇટો ચાલુ હોવાની બાબત જણાવી નથી, અને ત્યારબાદ ં. તપાસ અધિકારી (એસ.આઇ.ટી.) સમક્ષ એવી બાબત કહી છે. આ હકીકત ધ્યાનમાં લેતા કે તમામ સાક્ષીઓ પોલીસ કર્મચારીઓ છે, પ્રારંભિક તબક્કે તપાસ અધિકારી દ્વારા તેમના નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા ત્યારે તેઓએ આવી અગત્યની હકીકતનો ઉલ્લેખ ન કર્યો હોય તે માનવું મુશ્કેલ છે. તેથી સ્પષ્ટ છે કે બનાવ પહેલાં તેઓ સરદારપુરા ા ગયા ત્યારે સ્ટ્રીટ લાઇટો ચાલુ હોવાની આવૃત્તિ તમામ પોલીસ સાક્ષીઓની સાક્ષીમાં એક મહત્ત્વપૂર્ણ સુધારો છે.

૯૯. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૧૦૫ અનુપમસિંહ જયસિંહ ગેહલોતની આંક–૭૫૦ ખાતે તપાસ કરવામાં આવી છે. તેમણે સોગંદપૂર્વક વાક્ય આપ્યું છે કે વર્ષ ૨૦૦૨માં તેઓ મહેસાણા ખાતે પોલીસ અધિક્ષક તરીકે ફરજો બજાવી રહ્યા હતા. સાક્ષીએ, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, વાક્ય આપ્યું છે કે ૨૮.૦૨.૨૦૦૨ના રોજ વિશ્વ હિંદુ પરિષદે ગુજરાત બંધનું આહ્વાન કર્યું હતું અને તે દિવસે બે કરસેવકોના મૃતદેહ અંતિમવિધિ માટે કડી ખાતે લાવવામાં આવ્યા હતા, જેના કારણે જિલ્લામાં તનાવ ફેલાયો હતો. તે દરમિયાન, લગભગ ૧૦:૩૦ વાગ્યાથી તમામ પોલીસ સ્ટેશન વિસ્તારો અને ગામોમાંથી સામ્પ્રદાયિક ઘટનાઓ અંગે સંદેશાઓ આવવા લાગ્યા હતા અને આ દિવસે સામ્પ્રદાયિક હિંસાની અનેક ઘટનાઓ બની હતી તથા અનેક વ્યક્તિઓના મૃત્યુ થયા હતા, જેમાં વિસનગર, ઉંઝા સમાવિષ્ટ હતા. સામ્પ્રદાયિક રમખાણોના સંદેશા મળ્યાં તે સમગ્ર જિલ્લામાંના સ્થળોએ તેઓ તાત્કાલિક પહોંચી ગયા હતા અને ત્યાં પહોંચીને, સામ્પ્રદાયિક ઘટનાઓ નિયંત્રણમાં લેવા માટે અસરકારક પગલાં લીધાં હતા તથા સતત ચોવીસ કલાક ફરજ પર રહ્યા હતા. સાક્ષીએ વાક્ય આપ્યું છે કે જ્યારે તેઓ સાવલા ગામમાં હતા, ત્યારે તેમને એક ફોન આવ્યો અને તેમાં જણાવાયું કે કંસા ગામના પટેલોએ પેટ્રોલ પંપમાંથી પેટ્રોલનો આખો જથ્થો ખરીદી લીધો છે અને તેઓ રાત્રે સાવલા ગામને આગ લગાવી દેશે; તેથી તેઓ તાત્કાલિક ઉંઝાથી નીકળી વિસનગર પહોંચ્યા અને ત્યારબાદ ં. સાવલા આવ્યા, અને ત્યાં તેમણે પોલીસ અધિકારીઓને ચેતવણી આપી અને તે બાબતમાં જરૂરી તપાસ હાથ ધરવા સૂચના આપી. તે દરમિયાન, તેમણે જાણ્યું કે ટોળા ફરીથી સરદારપુરામાં ભેગા થયા હતા અને તેઓ મુસ્લિમો પર હિંસક હુમલો

કરશે તેવી આશંકા હોવાથી, તેમણે પી.આઈ., વિજાપુરને તરત અધિકારીઓ મોકલવા અને જરૂરી પડે તો ટોળાને વિખેરવા માટે અસરકારક ગોળીબાર કરવા સૂચના આપી. થોડા સમય મુદ્દા નં. , તેમણે ફરીથી પૂછપરછ કરી કે વાહનો સરદારપુરા ા સુધી ક્યાં પહોંચ્યા છે, ત્યારે વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશને વાયરલેસ સેટ પર જવાબ આપ્યો કે બે પી.આઈ. રવાના થઈ ગયા છે અને લાડોલ આગળના રસ્તા પર અનેક અવરોધો છે, તેથી તેઓ આવા અવરોધો દૂર કરીને આગળ વધવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યા છે. તેથી, પરિસ્થિતિની ગંભીરતા ધ્યાનમાં રાખીને, તેઓ પણ સરદારપુરા ા તરફ રવાના થયા. તેમણે પી.આઈ., વિજાપુરને કહ્યું કે જેટલા અધિકારીઓ ઉપલબ્ધ હોય એટલા તાત્કાલિક સરદારપુરા ા પહોંચી જવા જોઈએ. જ્યારે તેઓ લાડોલ પહોંચ્યા, ત્યારે તેમણે જોયું કે રસ્તા પર અનેક વૃક્ષો કાપીને સળગાવી દેવામાં આવ્યા હતા. રસ્તા પર ગટરનાં પાઈપો મૂકવામાં આવ્યા હતા. ટ્રેક્ટર–ટ્રોલીઓની મદદથી પણ રસ્તો અવરોધિત કરવામાં આવ્યો હતો. આવા અવરોધો લાડોલથી સુંદરપુર સુધી આખા માર્ગ પર મૂકવામાં આવ્યા હતા. તેઓ અવરોધો વચ્ચેથી રસ્તો બનાવતાં સરદારપુરા ા પહોંચ્યા, અને ગામમાં પ્રવેશતાં તેમણે પોતાનું વાહન પાઠણવાસના ખૂણે ઊભું કર્યું અને ઘટના સ્થળ વિશે પૂછપરછ કરી, ત્યારે એક વ્યક્તિએ તેમને જણાવ્યું કે ગામના છેડે શૈખવાસ તરફ જવું જોઈએ જ્યાં ટોળાએ હુમલો કર્યો છે. ત્યાંથી તેઓ પોલીસ સ્ટાફ સાથે દોડતાં શૈખવાસના ખૂણે ગયા અને ચારેય બાજુ અંધારું હતું. ત્યારબાદ ં. વાહનો પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને પી.એસ.આઈ. શ્રી પરમાર તથા શ્રી રાઠોડ, વિજાપુર અને અન્ય સ્ટાફ પણ ત્યાં પહોંચી ગયા અને તેમણે પીડિતોની શોધ શરૂ કરી. તેમણે શૈખવાસના

ખૂણે વાહનો ઊભાં રાખ્યા મુદ્દા નં. તરત જ તેમની લાઈટો ચાલુ કરી દીધી હતી, અને હેડલાઈટ તથા બેટરીની મદદથી, તેઓ સળગી રહેલા ઘરોની અંદરથી લોકોને બહાર કાઢવાની બચાવ કામગીરીમાં લાગ્યા. પી.એસ.આઈ. અને અન્ય લોકો કબ્રસ્તાનની બાજુમાં આવેલા એક રૂમ સુધી શૈખવાસમાં આગળ ગયા, જેમાં મહિલાઓ, પુરુષો અને બાળકો પોતાના જીવ બચાવવા આશરો લઈ બેઠા હતા; તે રૂમને આગ લગાવી દેવામાં આવી હતી અને તેમને બહાર કાઢવા માટે પગલાં લેવામાં આવ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. , ડી.વાય.એસ.પી. શ્રી જાડેજા અને પી.આઈ., વિજાપુર શ્રી વાઘેલા પણ આવી પહોંચ્યા અને અનેક લોકો દાઝી ગયા હતા, અનેક લોકો ઘૂંટણાવાના કારણે ઈજાગ્રસ્ત થયા હતા અને અનેક લોકો બેભાન હતા તે રૂમમાંથી લોકોને બહાર કાઢ્યા. તમામ ઈજાગ્રસ્ત વ્યક્તિઓને પી.એસ.આઈ. શ્રી રાઠોડને સૂચના આપી તરત જ વાહનમાં ખસેડવામાં આવ્યા અને તેમને સારવાર માટે મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલ ખાતે લાવવામાં આવ્યા. તેઓમાંના કેટલાક વ્યક્તિઓ બેભાન હતા અને અન્યના મૃત્યુ થઈ ગયા હતા. તમેમણે તાત્કાલિક સારવાર મળે અને શક્ય તેટલા વધુ લોકો બચી શકે તે માટે, પી.આઈ. વાઘેલાને તેમને સિવિલ હોસ્પિટલ, મહેસાણા ખાતે લઈ જવા સૂચના આપવામાં આવી હતી અને મહેસાણા જિલ્લાના કલેક્ટર તેમજ સિટી પી.આઈ., મહેસાણાને હોસ્પિટલમાં હાજર રહેવા તથા તેમને યોગ્ય સારવાર પૂરી પાડવા માટે જરૂરી વ્યવસ્થાઓ કરવા જણાવવામાં આવ્યું હતું. ફરી એકવાર, તેમણે ખાતરી કરવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો કે કોઈ વ્યક્તિ રહી ન જાય. ગામના ચારેય બાજુ અંધારું હતું.

૯૯.૧ આ સાક્ષીની જુબાની ી દરમિયાન ખુલાસો થયો છે કે તેની જાણમાં આવ્યું હતું કે જાહેર માર્ગ પર અવરોધો મુકવામાં આવ્યા હતા અને પડોશી ગામોના લોકો ખેતીના ખેતરોની સીમાઓમાંથી પસાર થઈ રહ્યા હતા તથા ફરતા રહ્યા હતા, જેના કારણે મુસ્લિમોના જીવન અને મિલકતોને નુકસાન પહોંચતું હતું. તેની જુબાનીમાં વધુમાં ખુલાસો થયો છે કે તેઓ શેખ મહોલ્લામાં પહોંચ્યા ત્યારે બહાર તરફ આવેલી અને સળગી રહેલી મકાનોમાંથી બે વ્યક્તિઓને જીવતા બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા, અને તેમણે તેમને જાણ કરી હતી કે કબ્રસ્તાન નજીકના રૂમમાં ઘણા લોકો હતા, અને કેરોસીન રેડીને તેમને પણ સળગાવી દેવામાં આવ્યા હતા. રાત્રિનો સમય હોવાથી અને અંધારું હતું, પોલીસ વાહનોની લાઇટો અને બેટરીઓની મદદથી તેઓએ દસ વ્યક્તિઓને બચાવી લીધા હતા અને અઠ્ઠાવીસ સ્ત્રીઓ, પુરુષો અને બાળકો મૃત્યુ પામ્યા હતા. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તેમણે આગ લાગેલી મકાનોની અંદર તપાસ કરી હતી અને અંદાજે ચાલીસ વ્યક્તિઓ અંદર છુપાયેલા હતા તથા તેમના મકાનોના દરવાજા તોડીને તેમને બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે સરદારપુરા ા ગામ પહોંચીને જીવતા રહેલા લોકોને બચાવ્યા મુદ્દા નં. અને મૃતદેહોને પોસ્ટમોર્ટમ માટે મોકલીને મકાનો સળગતા જોયા મુદ્દા નં. તેને એવું લાગ્યું હતું કે સંજ્ઞેય ગુનો થયો છે; તેમ છતાં, તેણે સંજ્ઞેય ગુના બાબતે કોઈ ફરિયાદ નોંધાવી નહોતી. તેણે પી.આઈ.ને ફરિયાદ નોંધાવવા સૂચના આપી હતી. તેણે જણાવ્યું છે કે રૂમને આગ લગાડવામાં આવ્યો હોવાની જાણ કરનાર બે વ્યક્તિઓની ફરિયાદ તેણે નોંધેલી નથી. તેણે પોતાના કોઈપણ પોલીસ અધિકારીને આ બેમાંથી કોઈપણ વ્યક્તિની ફરિયાદ નોંધાવવા સૂચના આપી

નહોતી. તેણે પોતાના કોઈપણ અધિકારીને આ બંને વ્યક્તિઓના નિવેદનો નોંધાવવા પણ સૂચના આપી નહોતી. સાક્ષીએ સ્વેચ્છાએ જણાવ્યું છે કે બંને વ્યક્તિઓને દાઝવાના ઈજાઓ થઈ હતી અને તેમને તાત્કાલિક સારવાર માટે મોકલવા જરૂરી જણાયું હતું. તેણે જણાવ્યું છે કે તેણે આ બંને વ્યક્તિઓનાં નામ નોંધ્યાં નથી. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે તેને એવું લાગ્યું હતું કે આ બંને વ્યક્તિઓ મહત્વના સાક્ષીઓ છે. સાક્ષીએ સ્વેચ્છાએ જણાવ્યું છે કે તે વખતે આ બંને વ્યક્તિઓ દાઝેલી હાલતમાં હતા અને અન્ય વ્યક્તિઓ પણ દાઝેલી હાલતમાં લાઈનસર બહાર આવી રહ્યા હતા, અને તેથી તેમના નિવેદનો નોંધવા માટે સમય નહોતો. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે દરવાજા તોડીને બચાવી લેવામાં આવેલા ચાલીસ વ્યક્તિઓનાં નામ નોંધવામાં આવ્યા નથી અને તે વ્યક્તિઓની પૂછપરછ પણ કરવામાં આવી નથી તથા તેણે પી.આઈ., વિજાપુરને સૂચના આપી હતી. તેણે જણાવ્યું છે કે શેખવાસ ખાતે શરૂઆતમાં તેમને મળેલા બે વ્યક્તિઓને તેણે હોસ્પિટલમાં મોકલ્યા નથી અને તેમના નિવેદનો નોંધ્યાં નથી. સાક્ષીએ સ્વેચ્છાએ જણાવ્યું છે કે તેમના ચહેરાઓ તે યાદ રાખી શક્યો નથી, કારણ કે તેઓ દાઝેલી હાલતમાં હતા. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે એસ.આઈ.ટી. દ્વારા શેખ મહોલ્લામાં ઈલેક્ટ્રિક તારોથી લોકોને શોક લાગવાના બાબતે તેની પૂછપરછ કરવામાં આવી હતી. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે જ્યારે તેઓ વાહનોની હેડલાઇટની રોશનીમાં બચાવ કામગીરી કરી રહ્યા હતા ત્યારે તેમણે શેખવાસની સડક પર ઈલેક્ટ્રિક તારાં પડેલા જોયાં હતા, અને ઘણા પોલીસ કર્મચારીઓને તે ઈલેક્ટ્રિક તારાઓથી શોક લાગ્યો હતો, જેને લાકડીની મદદથી બાજુએ ખસેડવામાં આવ્યા હતા. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તે

કહેવાની સ્થિતિમાં નહોતો કે તે તારાઓ શું તે વિસ્તારના લોકોએ એકબીજાના ઘરોમાંથી લીધેલા તારાઓ હતા કે કેમ. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા તેના ૦૬.૦૮.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે આ તારાઓ સડક પર છૂટા–છવાયા પડેલા હતા અને વિસ્તારના વિવિધ લોકોએ પોતાના ઘરો માટે વિદ્યુત જોડાણ લીધેલું હતું અને ઘરો સળગી ગયા મુદ્દા નં. તે તારાઓ પડી ગયા હોવાનું તે માને છે.

૧૦૦. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૧૦૯ રોહિતકુમાર ધુલજીભાઈ બારંડાની આંક–૭૭૦ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષીએ, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, નિવેદન કર્યું છે કે ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨માં તેમને સી.પી.આઈ., મહેસાણા તરીકે મુદ્દા નં. લી કરવામાં આવી હતી અને તેઓ ત્યાં ફરજ બજાવી રહ્યા હતા. વિજાપુર પોલીસ મથકના પી.આઈ. શ્રી કે.આર. વાઘેલા બીમારી રજાએ ગયેલ હોવાથી, પોલીસ અધિક્ષક, મહેસાણાના વાયરલેસ સંદેશાના આધારે તેમણે ૩૧.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ વિજાપુર પોલીસ મથકનો વધારાનો હવાલો સંભાળ્યો હતો અને તે સાથે જ આ કેસની તપાસ પણ હાથમાં લીધી હતી. સાક્ષીએ આગળ પોતાના દ્વારા હાથ ધરાયેલી તપાસ તથા પોતાના દ્વારા નોંધાયેલા સાક્ષીઓના નિવેદનો અંગે નિવેદન કર્યું છે. તેમણે વધુમાં નિવેદન કર્યું છે કે નિયમિત પી.આઈ. શ્રી કે. પી. પટેલની નિમણૂક થતાં તેમણે ૨૨.૦૬.૨૦૦૨ના રોજ વિજાપુર પોલીસ મથકનો હવાલો સંભાળ્યો હતો અને તેથી આ કેસની તપાસ તેમને સોંપી હતી.

૧૦૦.૧ આ સાક્ષીની જેરપૂછપરછ દરમિયાન એ પ્રકાશમાં આવ્યું છે કે,

૨૧.૦૪.૨૦૦૨ના રોજ તેણે ઠાકોર લક્ષ્મણજી ભીખાજી, પટેલ ગિર્ધરભાઈ ઝવેરભાઈ, પટેલ ગિરીશભાઈ મોહનભાઈ, પટેલ કચરાભાઈ રૂઘનાથભાઈ, રાવળ મંગુબેન મગનભાઈ, રાવળ કનાભાઈ ડાહ્યાભાઈ, રાવળ જગદીશભાઈ ડાહ્યાભાઈ, રાવળ બબુભાઈ જેઠાભાઈ, રાવળ હર્ગોવનભાઈ ગણપતભાઈ, રાવળ જગાભાઈ નાથાભાઈ, પટેલ પુરીબેન જયંતિભાઈ, પટેલ રામભાઈ મોહનભાઈ અને પટેલ શાંતાબેન અંબારામના સહિત તેર નિવેદનો નોંધ્યા હતા. ૧૪.૦૪.૨૦૦૨ના રોજ તેણે પટેલ બેચરભાઈ ઓધવદાસનું નિવેદન નોંધ્યું હતું, ૨૫.૦૪.૨૦૦૨ના રોજ તેણે પ્રજાપતિ ગણેશભાઈ બબુભાઈ અને પટેલ ભીખીબેન કનુભાઈના નિવેદનો નોંધ્યાં હતા, ૨૮.૦૪.૨૦૦૨ના રોજ તેણે ઈશ્વર ગોવિંદની પત્ની પટેલ દિવાબેન, ગગાજી દાનાજીની પત્ની ઠાકોર સોનીબેન, કાંતિ પૂજાની પત્ની પટેલ મંગુબેન, ગોવિંદભાઈ બાલચંદભાઈની પત્ની પટેલ નાથીબેન, બાબુભાઈ નાથાભાઈની પત્ની રાવળ સવિતાબેન, પોપટ મથુરદાસની પત્ની પટેલ સુરેખાબેન, ચૌહાણ ગિરીશકુમાર મફતલાલ, પટેલ વિષ્ણુ ઝવેર, નાયી દિનેશ ફકીરચંદ અને પટેલ નટવરભાઈ કચરાભાઈના નિવેદનો નોંધ્યા હતા. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ૦૩.૦૪.૨૦૦૨ના રોજ તેણે વલીભાઈ દાઉદભાઈની પત્ની મેમણ હનીફાબીબી, મેમણ ફજલમહમ્મદ હજીભાઈ, મેમણ યુનુસ સત્તારભાઈ, મેમણ ઈદ્રિશ વલીભાઈ, આરીફ ઉર્ફે બાબો વલીભાઈ, યાકુબ વલીભાઈ, અલ્તાફ વલીભાઈ, શરીફમિયા બાબુમિયા, ફરિયાદી ઈબ્રાહિમ રસુલમિયા અને હમીદાબીબી અકબરમિયાના નિવેદનો નોંધ્યા હતા. આ સાક્ષીની સાક્ષી દ્વારા, સાક્ષીઓના નિવેદનોમાં રહેલી વિવિધ ચૂક અને વિરોધાભાસ સાબિત થયા છે, જેમનો ઉલ્લેખ આવશ્યક જણાશે તો

યોગ્ય તબક્કે કરવામાં આવશે.

૧૦૧. ફ.ફ.પ.સા. –૧૧૦, કકુસિંહ રણજિતસિંહ વાઘેલા ની આંક–૮૧૦ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષીએ વાયદો આપ્યો છે કે સંબંધિત સમયગાળા દરમિયાન તેઓ વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશનના પીઆઈ–ઈન્ચાર્જ હતા. સાક્ષીએ, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, વાયદો આપ્યો છે કે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ ૦૨:૩૦ કલાકે જિલ્લા પોલીસ અધિક્ષક શ્રી ગેહલોટ દ્વારા તેમને સંદેશો મોકલવામાં આવ્યો હતો કે પીઆઈ, વિજાપુર તુરંત સરદારપુરા ાં પહોંચે. તે સમયે મેશાણાથી અગ્નિશામકો આવ્યા હોવાથી તેઓને સાથે લઈને તેઓ સરદારપુરા ાં માટે રવાના થયા હતા. સરદારપુરા ાં તરફનો માર્ગ અવરોધિત હતો અને તેમણે અવરોધો દૂર કરીને સરદારપુરા ાં પહોંચ્યા હતા. તે સમયે જિલ્લા પોલીસ અધિક્ષક તથા ડી.એસ.પી. શ્રી જાડેજા વગેરે પહેલેથી જ સરદારપુરા ાં પહોંચી ચૂક્યા હતા. ત્યારબાદ ાં. તેઓ શેખવાસના ખૂણે ગયા હતા, જ્યાં ગલ્લા વગેરે બળી ગયા હતા અને શેખવાસમાં એક પાકું ઘર હતું, જ્યાં ઘણા લોકોને આગ લગાવવામાં આવી હતી અને તે સમયે ઘાયલ થયેલા તથા જીવિત રહેલા લોકોને વિવિધ ઘરોમાંથી એકત્રિત કરવામાં આવ્યા હતા તથા તેમને તાત્કાલિક સારવાર માટે મોકલવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી અને તે મુજબ અંદાજે પચ્ચીસ લોકોને પી.એસ.આઈ. શ્રી રાઠોડ સાથે બીજી મોબાઇલ વાનમાં મેશાણા સિવિલ હોસ્પિટલ મોકલવામાં આવ્યા હતા. ત્યારબાદ ાં. એવું લાગ્યું હતું કે ઓરડામાં પડેલી લાશોમાંથી કેટલીક લાશોમાં શ્વાસરોધ થયો હોય અને તેઓ હજુ જીવિત હોય તેવી શક્યતા છે અને તેમને

બચાવવું આવશ્યક છે; તેથી પી.એસ.આઈ. પરમારને તાત્કાલિક ૪૦૭ મેટાડોર લાવવા મોકલવામાં આવ્યા હતા અને મેટાડોરમાં નીચે ગાદલા મૂકવામાં આવ્યા હતા તથા મહેમૂદમિયા ના ઘરમાંથી તમામ લાશો મેટાડોરમાં મૂકવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ ં. સરદારપુરા ા ગામના તમામ મુસ્લિમોને સુરક્ષિત સ્થળે ખસેડવા પણ આવશ્યક હતું; તેથી વાહનો મારફતે તેમને સવાલા, ભાલક, વિજાપુર વગેરે સ્થળોએ મોકલવાની કાર્યવાહી કરવામાં આવી હતી. સ્થળ પર પૂરતો મુદ્દા નં. ોબસ્ત કર્યા મુદ્દા નં. તેઓ લાશો લઈને મેશાણા સિવિલ હોસ્પિટલ આવ્યા, જ્યાં લાશો ઉતારીને જેલ વોર્ડમાં ગોઠવવામાં આવી. ત્યારબાદ ં. તેઓ ઇબ્રાહિમભાઈ રસૂલભાઈને મળ્યા, જેમને ઈજા પહોંચી હતી અને તેમને ફરિયાદી બનવા કહેતા તેમણે પોતાની ફરિયાદ આપી. આ ફરિયાદમાં તેમણે અઠ્ઠાવીસ વ્યક્તિઓને આરોપી તરીકે દર્શાવ્યા હતા અને તેમની કહ્યા મુજબ ફરિયાદ લખી લેવામાં આવી હતી, જે તેમના લેખક મનહરસિંહની હસ્તાક્ષરમાં છે. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ફરિયાદ ફરિયાદીને વાંચી સંભળાવવામાં આવી હતી અને તેમના સમક્ષ તેમણે તેના પર સહી કરી હતી તથા તેમણે નોંધ કરી હતી કે તે તેમના સમક્ષ સહી કરવામાં આવી હતી. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે તેમણે મેશાણા સિવિલ હોસ્પિટલ ખાતે ૦૯:૩૦ કલાકે ફરિયાદ નોંધાવી હતી અને તેને આંક-૬૮૮ સાથેની યાદી સહિત નોંધણી માટે પી.એસ.ઓ., વિજાપુરને મોકલી આપી હતી. પ્રથમ માહિતી અહેવાલ પી.એસ.ઓ. અંબાલાલ દ્વારા વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશન ગુનો ક્રમાંક ૪૬/૨૦૦૨ તરીકે, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૭, ૧૪૮, ૧૪૯, ૩૦૨, ૩૩૭, ૩૨૪, ૩૨૩, ૩૨૫, ૪૩૬ અને બોમ્બે પોલીસ અધિનિયમની કલમ ૧૩૫ હેઠળ દંડનીય

ગુનાઓ બાબતે ૧૧:૩૦ કલાકે નોંધવામાં આવ્યો હતો અને તેની સાથે આંક–૬૮૯ની યાદી સહિત તપાસના હેતુસર તેમને પરત મોકલવામાં આવ્યો હતો. ત્યારબાદ ં. તેમણે મૃતદેહોના ઇનક્વેસ્ટ પંચનામા, આંક–૨૨૩ તૈયાર કર્યો, જેનું ઓળખાણ પંચો શેખ અમુદ્દા નં. ુલભાઈ દલુભાઈ અને ચૌહાણ અમીનાબેન, પીરુમિયા ની પત્ની,ની હાજરીમાં શેખ નજીરમહમ્મદ અકબરમિયા દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું. મરણોત્તર ફોર્મો ભરવામાં આવ્યા હતા અને મૃતદેહોનું પોસ્ટમોર્ટમ માટે મોકલવામાં આવ્યું હતું. ત્યારબાદ ં. તેમણે એએસઆઈ, એચ.એમ. સાધુ પાસેથી ઇનક્વેસ્ટ પંચનામા, મરણોત્તર ફોર્મો, મૃત્યુનું કારણ દર્શાવતા પ્રમાણપત્રો વગેરેના કાગળો મેળવ્યા અને તેમને તપાસના કાગળો સાથે રાખ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. તેમણે જે સાક્ષીઓ સારવાર માટે મેશાણા સિવિલ હોસ્પિટલ આવ્યા હતા અને ત્યાં હાજર હતા, તેમના નિવેદનો, જેમ કે આશીખુસૈન બચુમિયા, મહંમદસત્તાર બચુમિયા, ફરીદાબીબી, આશીખુસૈનની પત્ની, ફિરોજાબાનુ, બચુમિયાની પુત્રી, ફરઝાનાબાનુ, બચુમિયાની પુત્રી, તેમની કહ્યા મુજબ નોંધ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. , સારવાર માટે આવેલા ઘાયલ વ્યક્તિઓ તેમજ સુરક્ષિત સ્થળે ખસેડાવા ઈચ્છતા અન્ય લોકોને તેઓ ઇલોલમાં ઉતારી ગયા હતા અને ત્યારબાદ ં. તેઓ વિજાપુર પરત આવ્યા હતા અને મૃતકના કપડાંની જપ્તીનો પંચનામો તૈયાર કર્યો હતો. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે પોસ્ટમોર્ટમ મુદ્દા નં. સિવિલ હોસ્પિટલમાંથી મળેલા કપડાં તેમણે હેડ કોન્સ્ટેબલ જીવાગિરી મારફતે વિજાપુરના પી.એસ.ઓ.ને મોકલ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. સાક્ષીએ વાયદો આપ્યો છે કે ૦૩.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ તેઓ વિજાપુરથી સરદારપુરા ા આવ્યા હતા અને મુદ્દા નં. ોબસ્ત ચાલુ હોવાથી તેમણે

મુદ્દા નં. ોબસ્તની તપાસ કરી હતી અને પંચ શેખ ઈનાયત હુસૈન તથા એક અન્યને બોલાવીને ગુનાસ્થળના પંચનામા માટે, અને શેખ બચુમિયા ઈમામમિયાએ ગુનાસ્થળ બતાવ્યા મુદ્દા નં. , પંચોની સૂચના મુજબ પંચનામો તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો. સાક્ષીએ વાયદો આપ્યો છે કે ગુનાસ્થળ પર લગભગ ચાર ડબ્બા મળ્યા હતા, જેમાંથી એક ડબ્બામાં અંદાજે ૧૦૦ મિલિલિટર કેરોસીન હતું અને અન્ય ડબ્બાઓમાંથી કેરોસીન ની ગંધ આવી રહી હતી તથા બળી ગયેલા તેમજ અર્ધબળી ગયેલા કપડાં અને લોહીના ડાઘ મળ્યા હતા, જેને પંચોની હાજરીમાં અલગથી પેક કરવામાં આવ્યા હતા અને તેમના હસ્તાક્ષર મુદ્દા નં. સ્લિપ લગાવવામાં આવી હતી તથા વિજાપુરના પીઆઈની લાખની સીલ લગાવીને તેમને સીલ કરવામાં આવ્યા હતા. આ પંચનામો આંક–૪૨૪ તરીકે દાખલ છે. સાક્ષીએ વધુમાં વાયદો આપ્યો છે કે આંક–૪૨૪ પર બંને પંચોએ સહી કરી છે અને તેમણે નોંધ કરી છે કે તે તેમની હાજરીમાં સહી કરવામાં આવ્યું છે. તેમણે વાયદો આપ્યો છે કે પંચનામો ૦૩.૦૩.૨૦૦૨ની સવારે ૧૧:૩૦ કલાકે શરૂ થયો હતો અને તે તેમના લેખક મનહરસિંહની હસ્તાક્ષરમાં લખાયેલો હતો. પંચનામામાં નોંધાયેલા તથ્યો પંચોને વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યા હતા અને તમામ તથ્યો સ્વીકારીને તેમણે તેની નીચે સહી કરી હતી. સાક્ષીએ વધુમાં વાયદો આપ્યો છે કે ગુનાસ્થળનું વિડિયોગ્રાફી કરવામાં આવ્યું હતું, જેના હેતુસર વિજાપુરથી એક વિડિયોગ્રાફરને બોલાવવામાં આવ્યો હતો. વિડિયોગ્રાફી તેમની હાજરીમાં કરવામાં આવી હતી અને ફોટોગ્રાફ્સ પણ લેવામાં આવ્યા હતા. ફોટોગ્રાફરે મૂળ કેસેટ, આંક–૭૬૪ અને ફોટોગ્રાફ આલ્બમ, આંક–૭૬૫ તેમને સોંપ્યા હતા અને તે પોલીસ સ્ટેશનમાં રાખવામાં

આવ્યા હતા. તેમણે વધુમાં વાયદો આપ્યો છે કે તેમણે ગુનાસ્થળની નજીક રહેતા વ્યક્તિઓ, જેમ કે મદનલાલની પત્ની લીલાબેન, ગોમતીબેન બાબુભાઈ, પ્રકાશકુમારની પત્ની ઈન્દુબેન, રમછોડભાઈની પત્ની મધુબેન, ગણેશભાઈ ગંગારામ, મંજૂલાબેન ઈશ્વરભાઈ, પ્રહલાદભાઈ વરવાભાઈ, સરદારપુરા ◌ા, શેખવાસ અને પ્રજાપતિવાસ, સરદારપુરા ◌ા રહેવાસીઓ,ના નિવેદનો નોંધ્યા હતા. સાક્ષીએ આગળ આરોપીઓની સમયાંતરે ધરપકડ તથા તેમની ધરપકડના પંચનામા તૈયાર કરવા બાબતે પણ વાયદો આપ્યો છે. સાક્ષીએ વધુમાં વાયદો આપ્યો છે કે સરદારપુરા ◌ા રહેવાસીઓએ તેમના સગાંસંબંધીઓના ત્યાં આશ્રય લીધો હતો અને તેમની શોધખોળ કરતાં લગભગ છ સાક્ષીઓ મળી આવ્યા હતા, જેમ કે બચુમિયાની પત્ની શરીફાબીબી, બચુભાઈ ઇમામમિયા, સાબિરહુસૈન ઇમામશા, સાબિરહુસૈનની પત્ની સાબિરાબાનુ, સાબિરહુસૈનની પુત્રી સહરાબાનુ અને સાબિરહુસૈનની પુત્રી શરીફાબાનુ, અને તેમણે તેમના નિવેદનો નોંધ્યા હતા. મુદ્દા નં. માં તેઓ વિજાપુરથી સરદારપુરા ◌ા ગયા હતા અને ગર્ધનભાઈની પત્ની જશીબેન, દીનેશભાઈની પત્ની વસંતીબેન, મંગલભાઈની પત્ની કાનુબેન, બલદેવભાઈની પત્ની કાનુબેન, જયંતિભાઈની પત્ની ભીખીબેન, પ્રહલાદભાઈની પત્ની ચંદ્રિકાબેન, શંકરભાઈની પત્ની દલીબેન, મંગલભાઈ રામાભાઈ, હીરાબેન અમથાભાઈ શિવાભાઈ, મંજૂલાબેન ડાહ્યા◌ાભાઈ ઈશ્વરભાઈ અને રૂઘનાથભાઈની પત્ની શાંતાબેનના નિવેદનો નોંધ્યા હતા.

૧૦૧.૧ સાક્ષીએ વધુમાં સોગંદપૂર્વક નિવેદન આપ્યું છે કે આ ગુનામાં,

ઈજાગ્રસ્ત તથા અન્ય સાક્ષીઓને અગાઉ ઈલોલ ખાતે સુરક્ષિત સ્થળે ખસેડવામાં આવ્યા હતા અને તેથી, તેઓ ઈલોલ આવ્યા અને સાક્ષીઓની મુલાકાત લીધી, પરંતુ તેઓએ જણાવ્યું કે હાલમાં તેઓ પોતાનાં નિવેદનો આપવા ઈચ્છતા નથી અને તેથી, આ બાબતે નોંધ કરી તેઓ વિજાપુર પરત ગયા અને મુદ્દા નં. ોબસ્ત ચાલુ રાખ્યો. સાક્ષીએ વધુમાં સોગંદપૂર્વક નિવેદન આપ્યું છે કે ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ, તેઓ વિજાપુરથી નીકળ્યા અને સરદારપુરા ા, સુન્દરપુર અને લાડોલ ખાતે ફરાર આરોપીઓને શોધ્યા, પરંતુ તેઓ ન મળતા સરદારપુરાથી સાવલા ગામ ગયા, જ્યાં અગાઉ સરદારપુરા ા રહેવાસીઓને મોકલવામાં આવ્યા હતા, અને મહેમૂદમિયા હુસૈનમિયા, સમીમબાનુ, મહેમૂદમિયાની પુત્રી, રસૂલમિયા નાથુમિયા, મુદ્દા નં. રૂનિશા, અકબરમિયા નાથુમિયાની પત્ની, શૈખ શરીફાબાનુ ભીખુમિયા, અમીનાબીબી, શરીફખાન ભીખુમિયાની પત્ની, શૈખ કાદરમીયાં ા આલુમિયા, કુળસુંબીબી, કદરમિયાની પત્ની, શૈખ શાબીરમીયાં ા કાદરમીયાં ા, જાકિરહુસેન કાદરમીયાં ા, પઠાણ મુન્સફખાન યાસિનખાનના નિવેદનો નોંધ્યા અને ત્યારબાદ ં. તેઓ વિજાપુર પરત ગયા અને મુદ્દા નં. ોબસ્ત ચાલુ રાખ્યો. સાક્ષીએ વધુમાં નિવેદન આપ્યું છે કે તેમણે મૃત્યુ પામેલા ચાર વ્યક્તિઓના પોસ્ટમોર્ટમ અહેવાલો એકત્રિત કર્યા હતા. કેટલાક આરોપીઓએ હથિયારો રજૂ કર્યા હતા, જે પંચનામા, આંક ૮૨૨ હેઠળ જમ્ન કરવામાં આવ્યા હતા. સાક્ષીએ વધુમાં નિવેદન આપ્યું છે કે સાક્ષીઓ અંગે પૂછપરછ કરવા તેઓ નઝીરામુદ્દા નં. કેમ્પ ગયા હતા. પૂછપરછ કરતાં તેમને જણાવવામાં આવ્યું હતું કે તેઓ અમદાવાદ ગયા છે અને આ બાબતે નોંધ કરી તેઓ વિજાપુર પરત આવ્યા. નઝીરામુદ્દા નં. કેમ્પથી પરત આવ્યા પછી, તેમણે

૦૯.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ પોલીસ સ્ટેશન ડાયરીમાં નોંધ કરી હતી. ત્યારબાદ ં. , તેમણે ઈજાના પ્રમાણપત્રો અને પોસ્ટમોર્ટમ અહેવાલો એકત્રિત કર્યા હતા. ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ તેઓ ફરી નઝીરામુદ્દા નં. કેમ્પ ગયા અને સાક્ષીઓ અંગે પૂછપરછ કરતાં તેમણે ભીખુમિયા કાલુમિયા શૈખ, શરીફમિયા બાબુમિયા, ફરીદાબાનુ, શરીફમિયાની પત્ની, અયૂબમિયા રસૂલમિયા, સાહીનબાનુ અયૂબમિયા, અમીનાબાનુ અચ્છુમિયા, જાનમહમ્મદ ઈસ્માઈલ મેમણ, મહમ્મદરિફ જાનમહમ્મદ મેમણ, ઈકબાલમિયા રસૂલમિયા શૈખ, મુસ્તુફામિયા રસૂલમિયા, હિબજુલમિયા હુસૈનમિયા, અકબરમિયા રસૂલમિયા, અકબરખા નાથુમિયા, નજિરમહમ્મદ અકબરમિયા, ગુલામઅલી અકબરમિયા, રફિકમિયા મહમ્મદહુસેન, રુક્સાનાબાનુ કસરમિયા અને મકબુલમિયા કસરમિયાના નિવેદનો નોંધ્યા. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે તેમણે બીજા મોબાઈલ સાથે જોડાયેલા, સરદારપુરા મોકલવામાં આવેલા સ્ટાફના નિવેદનો નોંધ્યા હતા, એટલે કે, એચ.સી. ગણપતભાઈ નરસિંહભાઈ, ફ.પ.સા. ખોડિદાસ ગોવિંદભાઈ, ફ.પ.સા. પોપટજી જીવનજી, એચ.સી. જીવગિરી વિહાગિરી, ફ.પ.સા. રામનભાઈ વાળજીભાઈ. ૧૭.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ તેમણે પુન્જાજી ભારથાજીના ડ્રાઇવરનું નિવેદન નોંધ્યું. ૧૮.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ તેમણે પ્રથમ મોબાઈલના સ્ટાફના નિવેદનો નોંધ્યા, એટલે કે, પી.એસ.આઈ. બી.ડી. ગોહિલ, ફ.પ.સા. રમેશભાઈ શિવાભાઈ, ફ.પ.સા. અનિલકુમાર દેવુસિંહ, ફ.પ.સા. રાજેન્દ્રકુમાર જયદેવલાલ, હોમ–ગાર્ડ મહમ્મદ અસલમ, હોમ–ગાર્ડ ફરિદભાઈ દોસભાઈ અને હોમ–ગાર્ડ વિહોલ રામજી મગનજી. તેમણે લાડોલ રોડ પર ગલ્લો ધરાવતા પટેલ બિપિનકુમાર મફતલાલ તથા અન્ય

સાત વ્યક્તિઓના નિવેદનો પણ નોંધ્યા. તેઓ લાડોલથી સુન્દરપુર આવ્યા અને પટેલ જગાભાઈ ધુલાભાઈ તથા અન્ય ચાર વ્યક્તિઓના નિવેદનો નોંધ્યા અને સરદારપુરામાં સોની પ્રફુલભાઈ નટવરલાલ તથા રાવલ પ્રહ્લાદભાઈ નાથાભાઈના નિવેદનો પણ નોંધ્યા. ૧૯.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ તેઓ મહેસાણા ગયા અને ફાયરમેન શ્યામસિંહ ભોલાસિંહ ચૌહાણ તથા અન્ય પાંચ વ્યક્તિઓના નિવેદનો નોંધ્યા. ૨૫.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ તેમણે શૈખ રફિકમિયા બાપુમિયા અને શૈખ જમાલભાઈ દોસભાઈના નિવેદનો નોંધ્યા. ૩૦.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ તેમણે ગુનાસ્થળનો નકશો તૈયાર કરાવવા માટે વિજાપુરના મામલતદારને અહેવાલ આપ્યો અને સમગ્ર મુદ્દામાલ તપાસ માટે ફોરેન્સિક સાયન્સ લેબોરેટરીને મોકલ્યો, જેના માટે તેમણે મોકલણી અહેવાલ તૈયાર કર્યો. તે સમયે, તેમનું સ્વાસ્થ્ય બગડ્યું હોવાથી તેઓ બીમારીની રજા પર ગયા હતા અને પી.આઈ. બારંડાને ચાર્જ સોંપવામાં આવ્યો હતો. ૨૨.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ તેમણે જીતુભાઈ છગનભાઈ તલાટીનું નિવેદન નોંધ્યું હતું. સાક્ષીએ વધુમાં તબીબી અધિકારીઓ પાસેથી સંબંધિત દસ્તાવેજો એકત્રિત કર્યા હોવા બાબતે નિવેદન આપ્યું છે.

૧૦૧.૨ આ સાક્ષીની જિદ્દીપૂર્વકની જહેરી પૂછપરછ દરમિયાન, તેણે જણાવ્યું છે કે તેણે ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ તપાસ શરૂ કરી હતી અને ૩૦.૦૩.૨૦૦૨ સુધી તપાસ ચાલુ રાખી હતી. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે ૨૮.૦૨.૨૦૦૨ના રોજ વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશનમાં ૨૮.૦૨.૨૦૦૨ના રોજ સરદારપુરા ા ગામે બનેલી કોઈ ઘટનાના સંબંધમાં કોઈ ફરિયાદ મળી નથી. તેણે જણાવ્યું છે કે ૦૧.૦૩.૨૦૦૨ના

રોજ સરદારપુરામાં રમખાણના ગુના અંગે ઈ–સી.આર. નં. ૪૫/૨૦૦૨ની પ્રથમ માહિતી અહેવાલ રાત્રે ૨૩:૫૦ વાગ્યે નોંધવામાં આવી હતી. ૦૧.૦૩.૨૦૦૨ના સાંજે આશરે ૫ વાગ્યે, તેણે પીએસઆઈ પરમારને સરદારપુરા ા મોકલ્યો હતો. તે પહેલાં, મુસ્લિમોએ તેની સમક્ષ રજૂઆત કરી હતી કે સરદારપુરામાં પરિસ્થિતિ તંગ છે. આવી રજૂઆત વિજાપુર શહેરમાં તેની સમક્ષ કરવામાં આવી હતી. તેની જહેરી પૂછપરછમાં એ બહાર આવ્યું છે કે આ સાક્ષીએ આ બાબતે વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશનને કોઈ માહિતી મોકલી નહોતી અને તેણે ક્યાંય પણ એ નોંધ્યું નહોતું કે તેને આવી માહિતી મળી હતી. પીએસઆઈ પરમારને સરદારપુરા ા મોકલવા જેવી જ રીતે તેણે પીએસઆઈ રાઠોડને પણ સરદારપુરા ા મોકલ્યો હતો. પીએસઆઈ રાઠોડને સરદારપુરા ા કેમ મોકલવામાં આવ્યો તેની બાબતમાં તેણે કોઈ દસ્તાવેજમાં કોઈ નોંધ કરી નહોતી. પીએસઆઈ રાઠોડને સરદારપુરા ા કેમ મોકલવામાં આવ્યો તે અંગે તેણે વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશનને પણ જાણ કરી નહોતી. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે રાત્રે ૨૨:૩૫ વાગ્યે તેને સંદેશ મળ્યો હતો કે સરદારપુરા ા ગામમાં શાંતિ છે. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ૨૨:૩૫ વાગ્યે સંદેશ મળ્યા મુદ્દા નં. તેણે પીએસઆઈ ગોહિલને વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશન પર પાછા ફરવા કહ્યું હતું. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે પીએસઆઈ રાઠોડ સરદારપુરા ા પરત આવીને તેને ઘટનાની જાણ કર્યા મુદ્દા નં. તેણે પીએસઆઈ રાઠોડને તે અંગે ફરિયાદ નોંધાવવાનું સૂચન કર્યું હતું. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે પીએસઆઈ પરમાર અને પીએસઆઈ રાઠોડ ૫ વાગ્યે સરદારપુરા ા ગયા મુદ્દા નં. ત્યાંની પરિસ્થિતિ અંગે તેણે ટેલિફોન પર વાત કરી નહોતી. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ૦૨:૩૦ વાગ્યે તેને શ્રી ગેહલોતનો સંદેશ મળ્યો કે

તરત સરદારપુરા ા પહોંચી જવું અને તેઓ આવી રહ્યા છે. તેણે જણાવ્યું છે કે શ્રી ગેહલોતે તેને સંદેશ મોકલ્યા પહેલાં જ તેને સરદારપુરા ા ગામથી એવો સંદેશ મળ્યો હતો કે પરિસ્થિતિ તંગ છે અને પોલીસ મોકલવી. સૌપ્રથમ, તેને મધરાતે ૧૨ વાગ્યે સંદેશ મળ્યો હતો. ત્યારબાદ ં. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેને મધરાતે ૧૨ વાગ્યે સંદેશ મળ્યો નહોતો, પરંતુ મુસ્લિમો દ્વારા કરાયેલી રજૂઆત મળી હતી, પરંતુ તેમના નામ તેને યાદ નથી. બે–ત્રણ મુસ્લિમો તેની પાસે આવ્યા હતા. આ સંબંધમાં તેણે કોઈ દસ્તાવેજમાં અથવા પોતાની કેસ ડાયરીમાં કોઈ નોંધ કરી નથી. તેણે જણાવ્યું છે કે મુસ્લિમો આવ્યા અને તેને જાણ કરી કે તણાવ હતો, તેથી તેણે પીએસઆઈ પરમાર અને રાઠોડને મોકલ્યા. તેણે જણાવ્યું છે કે પીએસઆઈ પરમાર અને રાઠોડ સરદારપુરા ા પહોંચ્યા પછી અને ૦૨:૩૦ વાગ્યે શ્રી ગેહલોતનો સંદેશ મળ્યા પહેલાં, અન્ય કોઈ સંદેશ મળ્યો નહોતો. તેણે સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું છે કે અગાઉ સરદારપુરામાં એક ઘટના બની હતી અને આગ લગાવવામાં આવી હતી. તે અગ્નિશામકો સાથે સરદારપુરા ા ગયો હતો. અગાઉ બસ સ્ટેન્ડ નજીક રાત્રે ૨૨:૦૦ વાગ્યે આગ લગાવવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ ં. , ૨૨:૦૦ વાગ્યે અગ્નિશામકો મોકલવામાં આવ્યા નહોતા, પરંતુ સંદેશ મોકલવામાં આવ્યો હતો. તેણે જણાવ્યું છે કે શ્રી ગેહલોતનો સંદેશ મળ્યા મુદ્દા નં. તે અગ્નિશામકો સાથે સરદારપુરા ા ગયો હતો અને તે બાબતે તેણે કેસ ડાયરીમાં નોંધ કરી હતી. શ્રી ગેહલોતે તેને શેખવાસ પહોંચવા માટે કહ્યું નહોતું. શ્રી પરમાર અને શ્રી રાઠોડની કારો આગળ હતી અને લાઇટો ચાલુ હતી, તેથી તે ત્યાં ગયો. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે શેખવાસ પહોંચતા તેણે ખૂણે બળેલાં ગલ્લાં જોયાં, ઘરો સળગી રહ્યા હતા તે જોયું અને માહિતી મળી કે લોકો

ઘરમાં જ જીવતાં બળી ગયા હતા, તેમજ દાઝી ગયેલા લોકો, ઈજાગ્રસ્ત લોકો અને શવો પણ જોયા. ત્યાં તેણે પરમાર અને રાઠોડને ઘટનાની બાબતમાં કંઈ પૂછ્યું નહોતું. સ્થળ પર પહોંચી, ઘટનાની જાણકારી મેળવી અને ઘટના જોઈને તેને લાગ્યું કે સંજ્ઞાનયોગ્ય ગુનો થયો છે. તેણે પોતાના મોબાઇલ વાન અથવા વાયરલેસ સેટ મારફતે વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશનને ઘટનાની જાણ કરી નહોતી. તેણે પીએસઆઈ પરમાર અથવા રાઠોડને પણ વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશનને ઘટના અંગે જાણ કરવા કહ્યું નહોતું. તે, પરમાર, રાઠોડ, ગેહલોત અને અન્ય પોલીસ અધિકારીઓ ત્યાં હાજર હતા. તેણે તેમને કોઈ ફરિયાદ નોંધાવવાનું કહ્યું નહોતું, અને તેણે પોતે પણ વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશનમાં ફરિયાદ નોંધાવી નહોતી. તેણે સ્થળ પર કોઈ ફરિયાદ નોંધાવી નહોતી. દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૭૪ની જોગવાઈ મુજબ તેણે તાત્કાલિક કારોબારી મેજિસ્ટ્રેટ અથવા ઉપવિભાગીય મેજિસ્ટ્રેટને જાણ કરી નહોતી. તેણે શેખ મહોલ્લામાં ઈજાગ્રસ્ત લોકોને જોયા હતા. તેણે તેમની પાસેથી પૂછપરછ કરી અને ફરિયાદ નોંધાવી નહોતી. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે શેખ મહોલ્લામાં કોઈ ઈજા ન પામેલા લોકો પણ હાજર હતા, જોકે તે સમયે તેણે તેમની પાસેથી કોઈ પૂછપરછ કરી નહોતી. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે પ્રાથમિક ઇન્ક્વેસ્ટ ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ સવારે ૦૭:૦૦ થી ૦૭:૩૦ વાગ્યા દરમિયાન એ.એસ.આઈ. સાધુ દ્વારા કરવામાં આવી હતી. તેણે જણાવ્યું છે કે પંચનામું મળ્યા મુદ્દા નં. તેણે તે જોયું હતું. તેણે જણાવ્યું છે કે આશિખુસેન બછુમિયાએ આશિયાનાબાનુના મૃતદેહની ઓળખ કરી હતી. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ સવારે ૧૦:૦૦ થી ૧૪:૦૦ વાગ્યા દરમિયાન અઠ્ઠાવીસ મૃતદેહોની ઇન્ક્વેસ્ટ કરવામાં આવી હતી. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તમામ

મૃતદેહોની ઓળખ નજીરમહમ્મદ અકબરમિયાએ કરી હતી. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે મૃતદેહોમાંથી મળેલી, કપડાં સિવાયની બધી વસ્તુઓ નજીરમહમ્મદ અકબરમિયાને આપવામાં આવી હતી. તેણે જણાવ્યું છે કે ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ તેણે નજીરમહમ્મદ અકબરમિયાનું નિવેદન નોંધ્યું નહોતું. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે પ્રથમવાર તેણે નજીરમહમ્મદ અકબરમિયાનું નિવેદન ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ નોંધ્યું હતું. તેણે જણાવ્યું છે કે એ.એસ.આઈ. સાધુએ આશિખુસેન બછુમિયાનું કોઈ નિવેદન તેની સમક્ષ રજૂ કર્યું નહોતું. એ.એસ.આઈ. સાધુએ આશિખુસેન બછુમિયાનું કોઈ નિવેદન નોંધ્યું છે કે કેમ તે અંગે તેણે પૂછપરછ કરી નહોતી. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે આશિખુસેન બછુમિયાનું નિવેદન ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ નોંધાયું હતું. જોકે, રેકોર્ડની ચકાસણી મુદ્દા નં. તેણે જણાવ્યું છે કે ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ આશિખુસેન બછુમિયાનું નિવેદન નોંધાયું નહોતું. તેને પ્રથમ માહિતી અહેવાલ આંક ૪૮૭ દર્શાવવામાં આવ્યો છે અને તેણે જણાવ્યું છે કે ફરિયાદ મહેસાણામાં ૦૯:૩૦ વાગ્યે નોંધવામાં આવી હતી. તેણે જણાવ્યું છે કે તેણે સોમાજી રણછોડજીને યાદી સાથે મોકલ્યા હતા અને ૧૨:૩૦ વાગ્યે ફરિયાદ નોંધાયા મુદ્દા નં. તેને કાગળો પાછા મળ્યા હતા. તેણે જણાવ્યું છે કે ફરિયાદનો નોંધાયેલ સમય એ સમય છે જ્યારે નોંધણી પૂર્ણ થઈ હતી. તેણે જણાવ્યું છે કે તેણે સોમાજી રણછોડજીનું નિવેદન નોંધ્યું નથી. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ઇન્ક્વેસ્ટ પંચનામું, આંક ૨૨૨ તેની હાજરીમાં તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું અને તેણે તે સંદર્ભે એન્ડોર્સમેન્ટ કર્યું હતું તથા ઇન્ક્વેસ્ટ પંચનામામાં ગુનાની નોંધણીનો નંબર લખવામાં આવ્યો હતો. તેણે જણાવ્યું છે કે તે સવારે ૦૭:૩૦ થી ૦૮:૦૦ વાગ્યા વચ્ચે મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલ પહોંચ્યો હતો. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તેણે

મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલમાં શેખ મહોલ્લાના ઈજાગ્રસ્ત લોકોને જોયા હતા. તેણે જણાવ્યું છે કે મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલમાં ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ તેણે માત્ર પાંચ વ્યક્તિઓના નિવેદનો નોંધ્યા હતા અને મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલમાં હાજર શેખ મહોલ્લાના અન્ય વ્યક્તિઓના નિવેદનો તેણે નોંધ્યા નહોતા. તેણે જણાવ્યું છે કે જ્યારે તે ગુનાના સ્થળે પહોંચ્યો ત્યારે ઓછામાં ઓછા ત્રીસથી પાંત્રીસ વ્યક્તિઓ હતા. જ્યારે તે હોસ્પિટલ પહોંચ્યો ત્યારે પચ્ચીસથી ત્રીસ વ્યક્તિઓ હતા. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ઘટનાસ્થળે હાજર વ્યક્તિઓ પાસેથી તેણે કોઈ પૂછપરછ કરી નહોતી, તેમજ કોઈ ફરિયાદ પણ નોંધાવી નહોતી. સાક્ષીએ સ્વયંસ્ફૂર્તપણે જણાવ્યું છે કે સમય અને પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં લેતાં તે સમયે જીવિત લોકોનું બચાવ કરવું અને તરત જ તેમને હોસ્પિટલ મોકલવું વધુ મહત્વનું હતું. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ગુનાના સ્થળે ઘટનાના સંબંધમાં તેણે કોઈ પણ વ્યક્તિ પાસેથી કોઈ માહિતી મેળવી નહોતી. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે બચાવ કાર્ય પૂર્ણ થયા મુદ્દા નં. પણ, જે લોકો ઈજાગ્રસ્ત નહોતા પરંતુ ગુનાના સ્થળે હાજર હતા, તેમની પાસેથી તેણે ઘટનાના સંબંધમાં કોઈ પૂછપરછ કરી નહોતી. સાક્ષીએ સ્વયંસ્ફૂર્તપણે જણાવ્યું છે કે તેની પાસે સમય નહોતો. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે જ્યારે તે શેખ મહોલ્લામાં ગયો હતો, ત્યારે ઘટનાસ્થળે શેખ ઈબ્રાહિમ રસૂલભાઈ હાજર હતા, તેમ છતાં તેને તેમનું નામ ખબર ન હતું. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ફરિયાદી ઈબ્રાહિમભાઈ રસૂલભાઈની ફરિયાદ નોંધ્યા મુદ્દા નં. તરત જ તે તેમને વાંચી સંભળાવવામાં આવી હતી. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે દસ્તાવેજ, આંક ૪૮૭, ના પાના ૨ ની છેલ્લી પંક્તિમાં “રૂકસાના ઉર્ફે ઝાયદા અને મારી પુત્રી પરવીન તથા રઝિયાબાનુનું મૃત્યુ થયું છે” આ શમુદ્દા નં. ો ફરિયાદી

દ્વારા આપવામાં આવ્યા હતા. તપાસ દરમિયાન તેને ફરિયાદમાં જણાવેલી આ હકીકત કે ફરિયાદીની પત્ની રૂકસાના ઉર્ફે ઝાયદા હતી, ખોટી હોવાનું જણાયું ન હતું. સાક્ષીએ સ્વેચ્છાએ જણાવ્યું છે કે ત્યારબાદ ં. રઝિયાબાનુનું નામ મુદ્દા નં. લવામાં આવ્યું હતું. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ફરિયાદમાં ફરિયાદીની પત્નીનું નામ રૂકસાના અને તેની પુત્રીઓના નામ પરવીન અને રઝિયા દર્શાવવામાં આવ્યા હતા. રેકોર્ડનું અવલોકન કરતાં તેણે જણાવ્યું છે કે તપાસ દરમિયાન એવું જણાયું હતું કે ફરિયાદીની પત્નીનું નામ રૂકસાના ઉર્ફે ઝાયદા નહોતું, પરંતુ તેની પુત્રીનું નામ રૂકસાના ઉર્ફે ઝાયદા હતું. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે રૂકસાના ઉર્ફે ઝાયદાનું મૃત્યુ થયું નથી, પરંતુ તે જીવિત છે. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે ફરિયાદના ક્રમાંક ૭ અને ૨૮ પર નોંધાયેલા વ્યક્તિઓના નામો અલગ અલગ વ્યક્તિઓના નથી, પરંતુ એક જ વ્યક્તિના છે અને તેની તપાસ દરમિયાન તેને એવું જણાયું હતું કે બે અલગ અલગ વ્યક્તિઓના નામો ખોટી રીતે દર્શાવવામાં આવ્યા હતા. તેણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે તેની તપાસમાં ફરિયાદના ક્રમાંક ૧૪ અને ૧૫ પર દર્શાવાયેલા નામો, એટલે કે બકાભાઈ અને કાલાભાઈ, ખોટી રીતે દર્શાવવામાં આવ્યા હોવાનું જણાયું છે. સાક્ષીએ સ્વેચ્છાએ જણાવ્યું છે કે બકાભાઈ મંગલભાઈનું વાસ્તવિક નામ જયંતિભાઈ ઉર્ફે બકાભાઈ મંગલભાઈ છે, તેમજ કાલાભાઈ નાથાભાઈનું વાસ્તવિક નામ પટેલ કનૈયાલાલ ઉર્ફે કાલાભાઈ નાથાભાઈ છે. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે પ્રાથમિક માહિતી અહેવાલમાં નામ નોંધાયેલા રમેશ ગંગારામ, રમેશભાઈ રામાભાઈ, બકાભાઈ મંગલભાઈ અને કાલાભાઈ નાથાભાઈ અંગે કોઈ ઓળખપરેડ કરવામાં આવી નહોતી. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે જ્યારે તે શેખવાસ પહોંચ્યો હતો, ત્યારે અંધારું હતું. તેણે

સ્વીકાર્યું છે કે તેમણે કરેલી બધી કાર્યવાહી વાહનો તેમજ બૅટરીઓના પ્રકાશમાં કરવામાં આવી હતી. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે ઘટનાસ્થળે તેને કોઈ હૅલોજન લાઇટ્સ દેખાઈ નહોતી, અને તે તેને બતાવવામાં પણ આવી નહોતી. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તેણે તપાસ કરી હતી કે ઘટનાના સમયે ઘટનાસ્થળે કોઈ લાઇટો હતી કે નહીં. તેની તપાસ દરમિયાન જણાયું હતું કે ઘટનાસ્થળે કોઈ લાઇટો નહોતી. ત્યારબાદ ં. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ઘટનાના સમયે ઘટનાસ્થળે લાઇટો હતી. તેણે લાઇટો જોઈ નહોતી. રેકોર્ડ તપાસીને તે એવું કહી શકે છે. તેણે જણાવ્યું છે કે શેખ મહોલ્લા ખાતે લાઇટો હોવાની હકીકત કોઈપણ નિવેદનમાં બહાર આવી નથી. ત્યારબાદ ં. સરદારપુરા ા ગામના લોકો પાસેથી તેને જાણવા મળ્યું હતું કે ઘટનાના સમયે લાઇટો હતી. જોકે, તેવા કોઈપણ વ્યક્તિનું નામ તે જણાવવાની સ્થિતિમાં નથી, ન તો તેણે આવા કોઈપણ વ્યક્તિનું નિવેદન નોંધ્યું છે, ન તો તેની કેસ ડાયરીમાં ઘટનાસ્થળે લાઇટો હતી તેવી હકીકત નોંધેલી છે. તે સ્મૃતિ પરથી કહી રહ્યો છે કે ઘટનાસ્થળે લાઇટો ચાલુ હતી, જે તેણે તેની તપાસ દરમિયાન જાણ્યું હતું. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે આ બહુ મહત્વપૂર્ણ હકીકત હતી અને એવી મહત્વપૂર્ણ હકીકત અંગે કોઈ નિવેદન નોંધવામાં ન આવવાનું કોઈ કારણ નહોતું તથા તેની કેસ ડાયરીમાં પણ તે લખવામાં ન આવવાનું કોઈ કારણ નહોતું. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે ઘટનાસ્થળના પંચનામામાં શેખવાસના ખૂણાથી મહેમૂદભાઈના ઘરની દૂરીનું કોઈ માપ લેવામાં આવ્યું નહોતું. તેણે સાક્ષી આપ્યું છે કે ખૂણેથી શેખવાસની અંદર પ્રવેશતાં બંને બાજુ ઘરોની પંક્તિઓ છે. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે સામસામા બે ઘરો વચ્ચેની દૂરી તેણે લખી નથી. તેણે એ પણ સ્વીકાર્યું છે કે પંચનામામાં તેણે દર્શાવ્યું

નથી કે શેખવાસના ખૂણેથી મહેમૂદભાઈનું ઘર દેખાય છે કે નહીં, અથવા તો મહેમૂદભાઈના ઘરેથી શેખવાસનો ખૂણો દેખાય છે કે નહીં. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે કબ્રસ્તાનની દીવાલની ઊંચાઈ પંચનામામાં દર્શાવવામાં આવી નથી. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે શેખવાસની બાજુ તેમજ કબ્રસ્તાનની બાજુથી દીવાલનું માપ લેવામાં આવ્યું નથી. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે શેખવાસમાં ઘરોની પંક્તિ ત્રાંસી રીતે ગોઠવાયેલી છે અને સીધી લાઈનમાં નથી. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે સુંદરપુરથી આવતો રસ્તો સરદારપુરા ◌ાથઈને કમાલપુર જાય છે. તેણે જણાવ્યું છે કે તેને ખબર નથી કે મહેમૂદમિયાના ઘર પાછળથી જે રસ્તો જાય છે, તે કમાલપુર ગામ તરફ જાય છે કે કેમ. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે જ્યારે ફાયર બ્રિગેડ પહોંચી હતી, ત્યારે તેમણે ઘરો પર લાગેલી આગ બુઝાવવાની કાર્યવાહી હાથ ધરી હતી. આગ પાણીથી બુઝાવવામાં આવી હતી. તપાસ દરમિયાન તેણે ફાયર બ્રિગેડના પાંચ કર્મચારીઓ, એટલે કે શ્યામસિંહ ભોલાસિંહ ચૌહાણ, હિતેશભાઈ પ્રવીણચંદ્ર ભટ્ટ, મોદિયા કિશોરકુમાર ભીમજીભાઈ, પંડ્યા જતીરામ નાગરદાસ અને પ્રણદાસ કિરીટકુમાર પ્રેમજીભાઈના નિવેદનો નોંધ્યા હતા. તેણે આ નિવેદનો ૧૯.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ નોંધ્યા હતા, પરંતુ ફાયર બ્રિગેડે કરેલી કાર્યવાહી અંગે કોઈ અહેવાલ મેળવ્યો નહોતો. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે તેને ખબર છે કે આવા પ્રકારના કેસોમાં ઘટનાસ્થળનું પંચનામું યોગ્ય રીતે તૈયાર કરવું અત્યંત મહત્વનું છે. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેને ખબર નથી કે નકશો કેવી રીતે તૈયાર કરવો અને તેમાં શું શું સમાવેશ કરવાનું હોય તે પોલીસ મેન્યુઅલમાં દર્શાવ્યું છે. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તેને ખબર છે કે ઘટનાસ્થળનો નકશો તૈયાર થાય ત્યાં સુધી તેનું રક્ષણ કરવું જરૂરી છે. નકશો તાત્કાલિક તૈયાર ન કરવા માટે કોઈ કારણ નથી.

તેને ખબર છે કે સ્થળનો માપમિત્ર નકશો તૈયાર કરવો આવશ્યક છે. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તેની તપાસમાં તેને જાણવા મળ્યું હતું કે ઘટનાની તારીખે સુંદરપુરના ઘણા મુસ્લિમો સરદારપુરા ા આવ્યા હતા અને પાથનવાસમાં રોકાયા હતા. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ઘટનાપૂર્વે લગભગ પચાસ મુસ્લિમ વ્યક્તિઓ સુંદરપુરથી સરદારપુરા ા પાથનવાસ ખાતે આવી હતી. તેણે તપાસ કરી નહોતી કે પાથનવાસમાં રોકાયેલા સુંદરપુરના મુસ્લિમોએ આ ઘટના જોઈ હતી કે નહીં. પોતાની તપાસ દરમિયાન, તેણે નિવેદનો નોંધવા માટે ત્રણ મુસ્લિમ રાહત શિબિરો, એટલે કે સાવલા, વિજાપુર અને નજીરામુદ્દા નં. , હિંમતનગર મહેતાપુરાની નજીક, ગયા હતા. તે ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ સાવલા ગયો હતો, અને ૦૯.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ નજીરામુદ્દા નં. ગયો હતો. તેણે સાવલામાં અગિયાર વ્યક્તિઓના નિવેદનો નોંધ્યા હતા. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તે નજીરામુદ્દા નં. ગયો હતો, પરંતુ એકપણ વ્યક્તિનું નિવેદન નોંધ્યું નહોતું. તેણે આ વાતનો ઇનકાર કર્યો છે કે ત્યાં કોઈ મુસ્લિમ વકીલ હાજર હતો અને તેણે નિવેદનો નોંધવા દેવાનો ઇનકાર કર્યો હતો. તેણે જણાવ્યું છે કે નિવેદનો ન નોંધવાનું કારણ એ હતું કે સાક્ષીઓ અમદાવાદ ગયા હતા અને એકપણ સાક્ષી મળી આવ્યો નહોતો. નજીરામુદ્દા નં. શિબિરમાં રહેતા લોકોએ તેને જાણ કરી હતી કે સાક્ષીઓ અમદાવાદ ગયા હતા. તેણે આ સૂચનાનો ઇનકાર કર્યો છે કે સાક્ષીઓ અંગે ખોટી માહિતી કોઈ મુસ્લિમ વકીલ દ્વારા આપવામાં આવી હતી. તેણે જણાવ્યું છે કે સાક્ષીઓ અમદાવાદ કેમ ગયા હતા તે અંગે તેણે પૂછપરછ કરી નહોતી. ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ તેણે નજીરામુદ્દા નં. માં અઢાર વ્યક્તિઓના નિવેદનો નોંધ્યા હતા. આંક ૮૨૬ તેને બતાવવામાં આવતા, સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે

નજીરામુદ્દા નં. શિબિરમાં એડવોકેટ સલીમભાઈ એસ. મેમણ હાજર હતા. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તેને જે કોઈ માહિતી આપવામાં આવી, તે તેની તરફથી આપવામાં આવી હતી. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે બાબુભાઈ અંબાલાલ પંચાલે કોઈ ફરિયાદ નોંધાવવા માટે આગળ આવ્યા નહોતા. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે જ્યારે સુંદરપુરના લોકોએ શેખ મહોલ્લા પર હુમલો કર્યો હતો, ત્યારે બાબુભાઈ અંબાલાલ પંચાલને ઈજા થઈ હતી. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેણે શેખ મહોલ્લા અને હરીજનવાસ તથા ખેતીના ખેતરો વચ્ચેની દૂરી અંગે તપાસ કરી નથી. સાક્ષીએ એ પણ તપાસ કરી નથી કે હરીજનવાસ અને ખેતરોમાંથી આ ગુનો જોઈ શકાય તેમ હતો કે નહીં. તેમણે જણાવ્યું છે કે તેમણે પંચનામું તૈયાર કર્યું હતું અને પંચનામા મુજબ સમગ્ર વિસ્તારનું વિડિયોગ્રાફી કરાવી હતી. તેમણે શેખમોહલ્લો તેમજ બજાર અને જ્યાં અવરોધો મૂકવામાં આવ્યા હતા તે સ્થળોની વિડિયોગ્રાફી કરાવી હતી. સુંદરપુર માર્ગ પર અવરોધો હતા અને વિડિયોગ્રાફી કરવામાં આવી હતી. જ્યાં નુકસાન થયું હતું તે બાબતે પણ વિડિયોગ્રાફી કરાવવામાં આવી હતી અને અંતે તેઓ શેખવાસે પહોંચ્યા હતા. પ્રતિક્ષ પૂછપરછ દરમિયાન સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે તેમણે એવું જાણ્યું નહોતું કે સુંદરપુરના પટેલોએ સુંદરપુરના મુસ્લિમોને ગામ ખાલી કરવા ધમકી આપી હતી. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે ૦૧.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ, સુંદરપુરના મુસ્લિમો જતા રહ્યા પછી, તેમની મિલકતોને આગ ચાંપી દેવામાં આવી હતી. તેમ છતાં, તેમણે ઇનકાર કર્યો છે કે સુંદરપુરના મુસ્લિમો સરધરપુરા આવ્યા પછી, સુંદરપુરના હિન્દુઓએ સરધરપુરા પર હુમલો કર્યો હતો. તેમણે જણાવ્યું છે કે વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશન આઇ–સી.આર. નં. ૪૬/૨૦૦૨ની તપાસ દરમિયાન, તેમણે એ બાબત શોધી

નહોતી કે આઇ–સી.આર. નં. ૪૫/૨૦૦૨ના સંદર્ભમાં, ટોળું સુંદરપુર તરફથી આવ્યું હતું અને પી.આઇ. શ્રી રાઠોડ તથા શ્રી પરમારે તેના પર ગોળીબાર કરવાનો આદેશ આપ્યો હતો. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે આઇ–સી.આર. નં. ૪૬/૨૦૦૨ના સંબંધમાં, તેમણે પી.આઇ. એમ. એલ. રાઠોડ, હેડ કોન્સ્ટેબલ ગણપતભાઈ નરસિંહભાઈ, હેડ કોન્સ્ટેબલ લાલજીભાઈ અરજણભાઈ, પોલીસ કોન્સ્ટેબલ પોપટજી જીવણજી, પોલીસ કોન્સ્ટેબલ કૃષ્ણકાંત કાંતિલાલ, ગસમાન ખોડીદાસ ગોવિંદભાઈ, ડ્રાઇવર પુંજાજી ભરથાજી, હોમગાર્ડ કનૈયાલાલ બાબુલાલ નાઈ અને હોમગાર્ડ વસંતલાલ બાબુલાલના નિવેદનો નોંધ્યા હતા. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે તપાસ દરમિયાન તેમને જાણવા મળ્યું હતું કે પી.આઇ. રાઠોડ અને પરમારના કહેવા પર, ૦૧.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ, પોપટજી જીવણજી અને પોલીસ કોન્સ્ટેબલ કૃષ્ણકાંત કાંતિલાલે ટોળાં પર ગોળીબાર કર્યો હતો. તપાસ દરમિયાન તેમને જાણ થઈ હતી કે ગોળીબાર સુંદરપુરની દિશામાંથી આવેલા ટોળા પર કરવામાં આવ્યો હતો. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે ગોળીબાર પછી ટોળું વિખેરાઈ ગયું હતું અને ત્યારબાદ ં. ૧૦:૩૦થી ૧૧:૩૫ કલાક દરમિયાન સરધરપુરામાં શાંતિ હતી, એવો સંદેશો તેમને મળ્યો હતો. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે રાઉન્ડ અપ દરમિયાન તેમણે ૦૪.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ પચ્ચીસ વ્યક્તિઓની ધરપકડ કરી હતી. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે તેમણે રાઉન્ડ અપ કરેલી પચ્ચીસ વ્યક્તિઓમાંથી કરશનભાઈ ત્રિભોવનદાસ, નારાયણ શીતલમલ લાખવરા, અમૃતભાઈ સોમાભાઈ પટેલ, બાબુભાઈ લવજીભાઈ પ્રજાપતિ, રાજેશ અમૃતભાઈ પ્રજાપતિ, ભવેશ કનુભાઈ પટેલ, પ્રહલાદભાઈ સોમાભાઈ પટેલ, ભરત રમેશભાઈ પ્રજાપતિ, કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ પટેલ, જયંતિભાઈ બલદેવભાઈ પટેલ,

મંગલભાઈ માથુરભાઈ પટેલ, ગોર્ધનભાઈ રેવાભાઈ પ્રજાપતિ, રોહિત રમણાભાઈ પ્રજાપતિ, રવિ અમૃતભાઈ પ્રજાપતિ, બાબુભાઈ કાંતિભાઈ પટેલ, દિનેશભાઈ બલદેવભાઈ પટેલ, વિષ્ણુભાઈ ગોપાલદાસ પટેલ, કનુભાઈ કરશનભાઈ પટેલ, દયાભાઈ વારભાભાઈ પ્રજાપતિ, રઘુભાઈ રેવાભાઈ પટેલ અને માથુરભાઈ રામાભાઈ પટેલના નામ પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં દર્શાવવામાં આવ્યા નહોતા. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે ઉપરોક્ત વ્યક્તિઓમાંથી એકવીસ વ્યક્તિઓના નામ પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં ઉલ્લેખિત નહોતા. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે આંક ૮૧૬માં રોહિતકુમાર રમણાભાઈની ઉંમર શરૂઆતમાં ૧૭ વર્ષ લખવામાં આવી હતી, જેને સુધારીને ૧૮ વર્ષ કરવામાં આવી હતી. સાક્ષીએ આ સૂચનનો ઇનકાર કર્યો છે કે આશિકહુસેન બચુમીયાએ પોતાના નિવેદનમાં છવીસ વ્યક્તિઓના નામ લીધા નહોતા અને તેમના મુજબ તેમણે પચ્ચીસ વ્યક્તિઓના નામ આપ્યા હતા. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે તેમની કેસ ડાયરીમાં પચ્ચીસ વ્યક્તિઓના નામ લખાયેલા નથી અને ફક્ત ત્રણ વ્યક્તિઓ, એટલે કે પટેલ ચતુરભાઇ કાંતિભાઈ, અંબાલાલ ચતુરભાઇ અને રમેશભાઈ ગંગારામના નામ લખાયેલા છે. આ ત્રણેય વ્યક્તિઓના નામ આશિકહુસેન બચુમીયાના ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં જોવા મળતા નથી. તેમણે આ સૂચનનો પણ ઇનકાર કર્યો છે કે ૦૪.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ તે એકવીસ વ્યક્તિઓની રાઉન્ડ અપ મુદ્દા નં. તેમના વિરુદ્ધ ખોટા પુરાવા ઊભા કરવામાં આવ્યા હતા. તેમણે આ સૂચનનો ઇનકાર કર્યો છે કે તેમણે રાઉન્ડ અપ કરેલ એકવીસ વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધ કોઈ પુરાવો નહોતો. તેમણે આ સૂચનનો પણ ઇનકાર કર્યો છે કે ફરીદાબાનુ આશિકહુસેન, આશિકહુસેન બચુમીયા, ફિરોઝાબાનુ

બચુમીયા, ફરઝાનાબાનુ બચુમીયા, મહમ્મદસત્તાર બચુમીયા, તેમણે ૦૪.૦૩.૨૦૦૨ પછી પોતાનાં નિવેદનો મુદ્દા નં. લ્યાં હતાં. તેમણે આ સૂચનનો ઇનકાર કર્યો છે કે ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના નિવેદનોમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યા હોવાથી કેસ ડાયરીમાં તમામ નામો જોવા મળતાં નહોતાં. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે તપાસ દરમિયાન તેમણે હરિજનવાસ, રાવલવાસ અને કૃષિ ખેતરો વચ્ચેનું અંતર નિર્ધારિત કર્યું નહોતું. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે તપાસ દરમિયાન તેમણે હરિજનવાસ, રાવલવાસ અને કૃષિ ખેતરો જોયાં નહોતાં.

૧૦૧.૩ આ સાક્ષીની પ્રતિક્ષણ પૂછપરછ પરથી, બચાવ પક્ષે જે સાક્ષીઓનાં નિવેદનો તેણે નોંધ્યા હતા, તેમની સાક્ષીમાં વિવિધ વિસંગતતાઓ બહાર લાવી છે, જેનો ઉલ્લેખ દરેક વ્યક્તિગત સાક્ષીની સાક્ષ્યના નીચે કરવામાં આવ્યો છે.

૧૦૨. ફ.ફ.પ.સા. –૧૧૧ પટેલ કાંતિલાલની આંક ૬૭૭ ખાતે તપાસ કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષીએ ૨૨મી જૂન, ૨૦૦૨ના રોજ પી.આઈ. બારંડા પાસેથી તપાસનું કાર્ય સંભાળી લીધું હતું. આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે તપાસ સંભાળ્યા મુદ્દા નં. , ગુન ૧૫૭૧૬ સંકળાયેલા અને વોન્ટેડ આરોપી અશ્વિન બલદેવભાઈએ વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશનમાં હાજરી આપી હતી અને તેની ધરપકડ કરવામાં આવી હતી તથા એક પંચની હાજરીમાં તેની શારીરિક સ્થિતિનું પંચનામું તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું. ૨૭.૦૭.૨૦૦૨ના રોજ તેણે ગુનામાં સંડોવાયેલા તમામ આરોપીઓ વિરુદ્ધ આરોપપત્ર દાખલ કર્યું હતું અને એફ.એસ.એલ.માંથી પરીક્ષણ

મુદ્દા નં. પ્રમાણપત્રો પ્રાપ્ત થયા પછી, તેની નકલો સાથે તે અદાલતમાં મોકલવામાં આવ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. , તેની મુદ્દા નં. લી કરવામાં આવી હતી અને તેણે વિજાપુર ખાતેનો હવાલો સોંપી દીધો હતો.

૧૦૩. ફ.ફ.પ.સા. –૧૧૨ ગૌતમકુમાર વિશ્વનભાઈ બરોટ – આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે તા. ૧લી એપ્રિલ, ૨૦૦૮ના નોટિફિકેશન દ્વારા રાજ્ય સરકાર દ્વારા આર.કે. રાઘવન, નિવૃત્ત નિર્દેશક, કેન્દ્રીય અનુસંધાન બ્યુરોની અધ્યક્ષતામાં વિશેષ તપાસ દળની રચના કરવામાં આવી હતી, જેમાં શ્રીમતી ગીતા જોહરીને સંયોજક તથા સભ્ય તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા. તા. ૧૧મી એપ્રિલ, ૨૦૦૮ના સંયોજક, એસ.આઈ.ટી.ના આદેશ દ્વારા આ સાક્ષીને અનુસંધાન અધિકારી તરીકે નિમવામાં આવ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. તેમણે સંબંધિત પોલીસ સ્ટેશનમાંથી કેસના કાગળપત્રો તથા કેસ ડાયરી મેળવીને સંહિતાની કલમ ૧૭૩(૮) હેઠળ આગળની તપાસ હાથ ધરી હતી. આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તા. ૨૯મી એપ્રિલ, ૨૦૦૮ના રોજ તેમને પ્રથમ માહિતી આપનાર તથા અન્ય સાક્ષીઓ દ્વારા કરાયેલી તા. ૧૧મી એપ્રિલ, ૨૦૦૮ની અરજી મળેલી હતી અને તેમને તા. ૯મી મે, ૨૦૦૮ના રોજ એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ હાજર રહેવા માટે સમન્સ જારી કરવામાં આવ્યા હતા. તા. ૯મી મે, ૨૦૦૮ના રોજ પ્રથમ માહિતી આપનાર તથા અરજદાર ઈબ્રાહિમમિયા રસુલમિયાના અગાઉના નિવેદન તેમને વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યા હતા અને તેની તા. ૧૧મી એપ્રિલ, ૨૦૦૮ની અરજી પણ તેમને વાંચી સંભળાવવામાં આવી હતી તથા સર્વોચ્ચ અદાલતમાં કરાયેલ તેનું

સોગંદનામું, જે અંગ્રેજીમાં હતું, તે તેમને ગુજરાતીમાં સમજાવીને વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યું હતું. ત્યારબાદ ં. , તેમને પૂછવામાં આવ્યું હતું કે તેઓ ગુનાની બાબતમાં વધુ કંઈ કહેવા ઇચ્છે છે કે કેમ અને તેમનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું હતું. સોગંદનામામાં કરાયેલા નિવેદન મુજબ મુદ્દાવાર તેમનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું હતું. ત્યારબાદ ં. , સાક્ષી પણ રહેલા અકબર્મિયા રસુલમિયાનું નિવેદન તેમજ તેમનું અગાઉનું નિવેદન અને તેમની ્્અર્જુન ી વિગતો તેમને વાંચી સંભળાવવામાં આવી હતી અને તેમને પૂછવામાં આવ્યું હતું કે તેઓ વધુ કંઈ કહેવા ઇચ્છે છે કે કેમ અને તેમનું વધુ નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું હતું. તા. ૧૦મી મે, ૨૦૦૮ના રોજ અકબર્મિયા નાથુમિયા, ગુલામ અલી ી અકબર્મિયા, ભીખુમિયા કાલુમિયા, બચુમિયા ઇમામમિયા અને ઇકબાલમિયા તથા શાબીરમીયાં ા તેમજ શફીકમિયા અને રફીકમિયા મોહમ્મદહુસૈનના નિવેદનો તેમને વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યા હતા તથા તેમની તા. ૧૧મી એપ્રિલ, ૨૦૦૮ની અરજી પણ વાંચી સંભળાવવામાં આવી હતી અને ઘટનાસંબંધિત વધુ હકીકતો તેમણે જણાવેલી, જે આ સાક્ષીએ નોંધેલી. આ સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે કેસના કાગળપત્રોની તપાસ કર્યા મુદ્દા નં. તા. ૧૫મી મે, ૨૦૦૮ના રોજ તેમણે સર્વોચ્ચ અદાલતમાં દાખલ કરાયેલી રિટ અરજીઓ તેમજ તા. ૨૬મી એપ્રિલ, ૨૦૦૮ના રોજ સ્થળ મુલાકાત દરમ્યાન એસ.આઈ.ટી.ના અધ્યક્ષ તથા સભ્ય દ્વારા દર્શાવાયેલ ખામીઓનો અભ્યાસ કર્યો હતો, તેમણે પંચોને ગુનાસ્થળે હાજર રહેવા સૂચના આપી હતી અને તેમના કહેવા મુજબ તૈયાર કરાયેલ પંચનામું તેમને વાંચી સંભળાવ્યું હતું, તથા પૂર્વના પંચનામામાં નોંધ ન થયેલા ગુનાસ્થળના કેટલાક કાયમી નિશાનો/ચિન્હો

તેમજ સંબંધિત સમયે લખવામાં ન આવેલ ગુનાસ્થળની સીમાઓનું વર્ણન તેમના નિવેદનોમાં નોંધવામાં આવ્યું હતું. પંચ ઈનાયતહુસૈન અને અજિતભાઈ જોશીના નિવેદનો તપાસના કાગળપત્રો સાથે રાખવામાં આવ્યા હતા. તા. ૧૯મી મે, ૨૦૦૮ના રોજ સર્વોચ્ચ અદાલતમાં રજૂ કરાયેલા સોગંદનામાઓના શપથપત્રદાતાઓને ગાંધીનગર ખાતેના કાર્યાલયમાં હાજર રહેવા માટે સમન્સ જારી કરવામાં આવ્યા હતા. અનુસંધાન અધિકારી દ્વારા અગાઉ નોંધાયેલ નિવેદન તેમજ સર્વોચ્ચ અદાલતમાં કરાયેલ સોગંદનામાઓ તેમને વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યા હતા અને ગુનાસંબંધિત તેમણે જણાવેલી વધુ હકીકતો નોંધવામાં આવી હતી. તા. ૨૦મી મે, ૨૦૦૮ના રોજ એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ અરજી કરનાર શાબીરમીયાં ા. અકુમિયા, મંગાભાઈ રાવળ, પ્રહલાદભાઈ રાવળ અને ગુલામદસ્તગીરી પઠાણને સમન્સ જારી કરવામાં આવ્યા હતા અને તેમને બોલાવવામાં આવ્યા હતા તથા તેમની અરજીઓની વિગતો તેમને વાંચી સંભળાવવામાં આવી હતી અને સંબંધિત ગુનાની હકીકતો અંગે તેમના નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા હતા. આ સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે તા. ૨૨મી મે, ૨૦૦૮ના રોજ તેમણે સાક્ષીઓના વધુ નિવેદનો નોંધ્યા હતા. તે દિવસે તેમણે રફીકમિયા બબુમિયા, બસીરાબીબી બચુમિયા, શરીફાબીબી બચુમિયા, ફર્ઝાનાબાનુ, ફરીજાબાનુ, ખાતિજાબીબી, રુક્સાનાબાનુ, ફરીદાબાનુ, શરીમિયા ભીખુમિયા, અમીનાબીબી શરીફમિયા, મહેમુદમિયા હુસૈનમિયા, અમીમાબાનુ મહેમુદમિયા, સિકંદરખાન ઈસ્તિયાકહુસૈન, મુદ્દા નં. ુનિશા વગેરેના નિવેદનો નોંધ્યા હતા. તે જ દિવસે હિંમતનગર ખાતેના સ્થળાંતરિત વ્યક્તિઓ યુનુસભાઈ મેમણ, અલ્તાફ મેમણ અને જાન મહંમદ મેમણના વધુ

નિવેદનો પણ તેમણે નોંધ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. પ્રાંતિજ ખાતે સબીરહુસૈન ફકીર અને સબીરાબીબી ફકીરના નિવેદનો તેમણે નોંધ્યા હતા. આ સાક્ષીએ કેટલાક આરોપીઓની ધરપકડ તથા તેમનો રિમાન્ડ મેળવવા અંગે પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે, વગેરે. આ સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે સાક્ષીના નિવેદન મુજબ આરોપીઓ સામે લૂંટ તેમજ આગ લગાડવાના આક્ષેપો હતા અને તેથી તા. ૨૭મી મે, ૨૦૦૮ના રોજ તેમણે આઠ આરોપીઓના ઘરોની શોધખોળ હાથ ધરી હતી; જોકે કોઈ વાંધાજનક વસ્તુઓ મળી આવી ન હતી. તા. ૧૧મી જૂન, ૨૦૦૮ના રોજ સાક્ષીએ ઝાકીરહુસૈન કાદરમીયાં ા, કુલસુમ ુમબીબી કાદરમીયાં ા અને રસુલમિયા નાથુમિયાના વધુ નિવેદનો નોંધ્યા હતા અને અનુસંધાન અધિકારી દ્વારા અગાઉ નોંધાયેલા નિવેદનો અંગે કેટલાક સ્પષ્ટીકરણો પણ મેળવ્યા હતા. તે જ દિવસે તેમણે મુન્સફખાન પઠાણનું વધુ નિવેદન પણ નોંધ્યું હતું. તપાસમાંથી બહાર આવેલી હકીકતો અનુસાર ઘટનાના દિવસે મુન્સફખાનના ઘરમાં શાંતિસભા યોજાઈ હતી અને સાક્ષી ગુલામાલીના અરજી મુજબ તે સમયેના સરપંચ તથા અન્ય આગેવાનોએ ગેરકાયદેસર ેસર રીતે કર માગ્યો હતો, તેથી તા. ૧૪મી જૂન, ૨૦૦૮ના રોજ તેમણે તલાટી-કમ-મંત્રી, મુન્સફખાનના ઘરમાં યોજાયેલી શાંતિસભામાં હાજર રહેલા નીચલા વર્ગોના સભ્યો, એટલે કે પાથાનવાસના રહેવાસીઓના નિવેદનો નોંધ્યા હતા. તેમણે તે સમયના સમુદાય આરોગ્ય કેન્દ્રના પ્રભારી તબીબી અધિકારીનું નિવેદન પણ નોંધ્યું હતું. ત્યારબાદ ં. , ગાંધીનગર ખાતે પોલીસ ફ.પ.સા. નાયબ-નિરીક્ષક ો શ્રી પરમાર અને શ્રી રાઠોડના વધુ નિવેદનો પણ તેમણે નોંધ્યા હતા અને જ્યારે તેઓ મુદ્દા નં. ોબસ્ત માટે સરદારપુરા ા ગયા

ત્યારે રસ્તાની લાઇટો ચાલુ હતી કે કેમ તે અંગે પૂછપરછ કરતાં જાણવા મળ્યું હતું કે રસ્તાની લાઇટો ચાલુ હતી. આ સંદર્ભે, સંબંધિત સમયે ગામમાં મુખ્ય વિદ્યુત પુરવઠો ચાલુ હતો કે કેમ તેની તપાસ કરવા જીઈબીના યુજીવીસીએલના નાયબ ઇજનેરને પત્ર લખવામાં આવ્યો હતો અને જાણવા મળ્યું હતું કે વિદ્યુત પુરવઠો કપાઈ ગયાની કોઈ ફરિયાદ નહોતી. આ પત્ર આંક ૬૬૭ તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યો છે. આ સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે તા. ૨૪મી જૂન, ૨૦૦૮ના રોજ તેઓ મેશાણા સિવિલ હોસ્પિટલ ગયા હતા. સાક્ષીએ કહ્યું હતું કે ઇન્ક્વેસ્ટ પંચનામું અને પોસ્ટમોર્ટમ અહેવાલ જોતા થોડો વિસંગતિ દેખાતી હતી અને તેથી તેમણે પોસ્ટમોર્ટમ કરનાર સંબંધિત તબીબી અધિકારીઓના નિવેદનો મેળવ્યા હતા અને કાગળપત્રો તપાસના કાગળપત્રો સાથે મૂકી દીધા હતા. ત્યારબાદ ં. , તે જ તારીખે કડી ખાતે તેમણે શરીફાબાનુ ફકીરનું વધુ નિવેદન નોંધ્યું હતું. તા. ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૮ના રોજ તેમણે સ્થળાંતરિત વ્યક્તિઓ મેમણ અમુદ્દા નં. ુલ કાદિર અને મહંમદ આરિફ વગેરેના નિવેદનો નોંધ્યા હતા. તે જ દિવસે વડાલી, જિલ્લો સાબરકાંઠા ખાતે સાયરાબાનુ ફકીરનું નિવેદન પણ તેમણે નોંધ્યું હતું. આ સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે સ્થળની મુલાકાત વખતે મામલતદાર કચેરીના તે સમયના સર્કલ અધિકારી શ્રી સટવારાએ ગુનાસ્થળનો નકશો તૈયાર કર્યો હતો, પરંતુ ગુનાસ્થળના પંચનામું વાંચતા જણાયું હતું કે નકશો અપૂર્ણ છે અને તેથી મામલતદારને લેખિતમાં અપૂર્ણ ગુનાસ્થળનો નકશો પૂર્ણ કરવા સૂચના આપવામાં આવી હતી. આ સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે તા. ૯મી જુલાઈ, ૨૦૦૮ના રોજ સરદારપુરામાં મુદ્દા નં. ોબસ્તની જવામુદ્દા નં. ારી સંભાળતા પોલીસ અધિકારીઓના નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા

હતા અને તે તપાસના કાગળપત્રો સાથે રાખવામાં આવ્યા હતા. તા. ૧૪મી જુલાઈ, ૨૦૦૮ના રોજ ગુનાના સાક્ષી શ્રી મુન્સફખાન પઠાણે સર્વોચ્ચ અદાલતમાં રજૂ કરાયેલ સોગંદનામાની નકલ રજૂ કરી હતી અને તેમણે સોગંદનામા સંબંધે સાક્ષીનું મુદ્દાવાર નિવેદન નોંધ્યું હતું. તા. ૨૦મી જુલાઈ, ૨૦૦૮ના રોજ સરદારપુરામાં બચાવકાર્ય હાથ ધરનાર ફાયર બ્રિગેડ, ઓએનજીસીના અધિકારીઓના નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા હતા અને તે તપાસના કાગળપત્રો સાથે રાખવામાં આવ્યા હતા. તા. ૨૫મી જુલાઈ, ૨૦૦૮ના રોજ સરદારપુરામાં મુદ્દા નં. ોબસ્તમાં જોડાયેલા હોમ ગાર્ડના નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા હતા. ફરિયાદ સ્થળના પંચનામામાં તથા સાક્ષીઓના નિવેદનોમાંથી પણ જાણવા મળ્યું હતું કે કબરસ્તાન નામનું એક ધાર્મિક સ્થળ નુકસાન પામ્યું હતું, તેમ છતાં દંડ સંહિતાની કલમ ૨૯૫ લગાવવામાં આવી નહોતી અને તેથી તેમણે ઉક્ત કલમનો સમાવેશ કરવા માટે અદાલતને લખ્યું હતું. ૪ ઑગસ્ટ, ૨૦૦૮ના રોજ શ્રી સતવારા, સર્કલ અધિકારી, ફરિયાદ સ્થળનો અધૂરો નકશો પૂર્ણ કર્યો અને તે રજૂ કર્યો તથા એક વિગતવાર નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું અને તે નિવેદન તથા નકશો તપાસના કાગળપત્રો સાથે રાખવામાં આવ્યા. ૫ ઑગસ્ટ, ૨૦૦૮ના રોજ તપાસ દરમિયાન તથા સાક્ષીઓના નિવેદનો તેમજ વધુ નિવેદનો પરથી એવું સ્પષ્ટ થયું કે સામ્પ્રદાયિક અશાંતિ સર્જાય તે રીતે ઉક્તિઓ કરવામાં આવી હતી અને દંડ સંહિતાની કલમ ૧૫૩એનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો નહોતો, તેથી તેમણે ઉક્ત કલમનો સમાવેશ કરવા માટે અહેવાલ કર્યો હતો. સાક્ષીએ વધુમાં સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું કે ૨૨ ઑગસ્ટ, ૨૦૦૮ના રોજ, આરોપીઓ ન્યાયિક કસ્ટડીમાં હોવાથી અને તેમની વિરુદ્ધ પૂરતા પુરાવા હોવાથી, પ્રસ્તાવિત

આરોપનામાને એસ.આઇ.ટી.ના નિરીક્ષક અધિકારીએ મંજૂરી આપી હતી અને તેથી શ્રીમાન ન્યાયિક મેજિસ્ટ્રેટ પ્રથમ વર્ગ, વિજાપુરની અદાલતમાં આરોપીઓ વિરુદ્ધ પૂરક આરોપનામું દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું. સાક્ષીએ વધુમાં સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું કે દંડ સંહિતાની કલમ ૧૫૩એ હેઠળનું ગુનો દાખલ કરવામાં આવ્યું હોવાથી, દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૯૬(૧) મુજબ સરકારની મંજૂરી મેળવવી આવશ્યક હતી. રાજ્ય સરકાર દ્વારા આવી મંજૂરી આપવામાં આવ્યા પછી, તે તપાસના કાગળપત્રો સાથે રાખવામાં આવી હતી. ૨૪ નવેમ્બર, ૨૦૦૮ના રોજ તેર પૈકી બાર આરોપીઓ વિરુદ્ધ પૂરતા પુરાવા હતા અને નિરીક્ષક અધિકારીએ પ્રસ્તાવિત આરોપનામાને મંજૂરી આપ્યા પછી, તે બાર આરોપીઓ વિરુદ્ધ દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું. ૨ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૯ના રોજ કિશોર અદાલતમાં આરોપી રોહિત પ્રજાપતિ વિરુદ્ધ પૂરક આરોપનામું દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું. આ ગુનામાં, ૧૮ નવેમ્બર, ૨૦૦૯ના રોજ, પોલીસ નિરીક્ષકે ફરિયાદ સ્થળનું વિડીયોગ્રાફી કરાવ્યું હતું અને વિડિયો કેસેટ પોલીસ નિરીક્ષક, વિજાપુર દ્વારા રજૂ કરવામાં આવી હતી, તેથી ૧૮ નવેમ્બર, ૨૦૦૯ના રોજ તેમનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું હતું અને વિડિયો કેસેટ કેસના કાગળપત્રો સાથે રાખવામાં આવી હતી તથા વિડીયોગ્રાફી કરી ફોટોગ્રાફ્સ લીધેલા શ્રી વિપુલ ઓઝાનું નિવેદન નોંધવામાં આવી તપાસના કાગળપત્રો સાથે રાખવામાં આવ્યું હતું. ૧૮ મે, ૨૦૧૦ના રોજ આરોપી અરુવિંદ કાશીરામ વિરુદ્ધ પૂરક આરોપનામું દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું. ૧૭ જૂન, ૨૦૧૦ના રોજ સાક્ષીના સર–તપાસ ના પરાગ્રાફ ૧૧માં ઉલ્લેખિત મૃતકોના મરણ પ્રમાણપત્રો મેળવવામાં આવ્યા હતા. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું કે તેમને ૧૧ એપ્રિલ, ૨૦૦૫ની કોઈ અરજી મળી

નથી અને જેમણે અરજી પર સહી કરી હતી તેમણે ૯ મે, ૨૦૦૮ના રોજ તેના પર સહી કરી હતી, અને તેમના નિવેદનો ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના રોજ નોંધવામાં આવ્યા હતા તથા તે નિવેદનો તેમને વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યા હતા અને પેનની ભૂલને કારણે તેમના નિવેદનમાં ૧૧ એપ્રિલ, ૨૦૦૮ના મુદ્દા નં. લે ૧૧ એપ્રિલ, ૨૦૦૫ તારીખ દર્શાવવામાં આવી છે. સાક્ષીએ વધુમાં સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું કે તેમણે પોલીસ ઉપઅધિક્ષક તથા તત્કાલીન ડી.એસ.પી. શ્રી ગેહલોતનું વધુ નિવેદન પણ લીધું હતું. સાક્ષીએ વધુમાં રજૂ કર્યું કે સાક્ષીઓએ તેમની ૂછ યવાહીની દરમિયાન સર્વોચ્ચ અદાલતમાં દાખલ કરેલા તેમના સોગંદનામાઓની નકલો રજૂ કરી હતી. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું કે સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્દેશો મુજબ વધુ તપાસ સહિતની પૂછપરછ/તપાસ કરવી આવશ્યક હતી અને વધુ નિવેદનો દ્વારા આશરે સિત્તેર નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા હતા તથા આશરે સાઠ સાક્ષીઓના નવા નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા હતા. આ ગુનામાં, ફરિયાદી અને સાક્ષીઓએ અગાઉના નિવેદનોમાં જણાવ્યા મુજબ આરોપીઓને કેવી રીતે ઓળખ્યા હતા તે સ્થાપિત થયું નહોતું, તેથી તે તેમના વધુ નિવેદનોમાં સ્થાપિત કરવામાં આવ્યું હતું. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું કે અગાઉ આરોપનામું દાખલ કરતી વખતે દંડ સંહિતાની કલમ ૨૯૫ અને ૧૫૩એ હેઠળના ગુનાઓનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો નહોતો. આ ગુનામાં, પૂછપરછના ભાગરૂપે તેમણે પોલીસ કર્મચારીઓ અને અધિકારીઓના નિવેદનો મેળવ્યા હતા અને રેકોર્ડ ચકાસ્યા મુદ્દા નં. , બે પોલીસ નાયબ નિરીક્ષક ો તથા એક પોલીસ નિરીક્ષક સામે વિભાગીય તપાસ શરૂ કરવા માટે અહેવાલ કરવામાં આવ્યો હતો.

૧૦૩.૧ આ સાક્ષીની પ્રતિપરીક્ષા દરમિયાન ખુલ્યું છે કે પ્રથમ જાણ કરનાર ઇબ્રાહિમભાઈ રસુલભાઈ શેખે, તારીખ ૧૧મી જૂન, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં તેમજ તારીખ ૬ઠ્ઠી નવેમ્બર, ૨૦૦૮ના સોગંદનામામાં, અદાલત સમક્ષ આપેલા પોતાના નિવેદન મુજબ કેટલાક તથ્યો રજૂ કર્યા નથી; તેમાં શ્રી રાઠોડ અને શ્રી પરમારની હાજરીમાં મુસ્લિમોના બે–ત્રણ કેબિન તથા અન્ય સમુદાયના સભ્યોના કેબિનોને ટોળાએ આગ લગાડી હોવા અંગે, ત્યારબાદ ં. ચારથી પાંચ પટેલો તેમના મહોલ્લાના ખૂણે આવ્યા હોવા અંગે, અને રાજેશભાઈ પુનાભાઈએ પોતાના કેબિન નીચે કેરોસીનથી પલાળેલો કપડો મૂક્યો હોવા અંગે તથા પછી ગયા હોવા અંગે, અને ત્યારબાદ ં. તે કેબિનની નજીક જઈ કેરોસીનથી પલાળેલો કપડો ઉઠાવી બહાર ફેંકી દીધો હોવા અંગેનો સમાવેશ થાય છે. આ સાક્ષીની પ્રતિપરીક્ષા દરમિયાન એ પણ બહાર આવ્યું છે કે તારીખ ૯મી મે, ૨૦૦૮ના એસ.આઈ.ટી. સમક્ષના પોતાના નિવેદનમાં ફરિયાદી ઇબ્રાહિમભાઈ રસુલભાઈ શેખે જણાવ્યું હતું કે તેઓ મુકેશભાઈ મધાભાઈ પટેલને ઓળખતા નથી અને તેમના દ્વારા યોજાયેલી કોઈ બેઠક અંગે તેમને કંઈ જાણ નથી ... તેઓ નારણભાઈ લલ્લુભાઈ, વિધાનસભ્ય,ને ઓળખતા નથી અથવા તેમણે કોઈ બેઠક બોલાવી હતી તેવું પણ જાણતા નથી, અને આ બાબતમાં તેઓ કંઈ કહેવા માંગતા નથી. આ સાક્ષીની પ્રતિપરીક્ષાથી વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે પ્રથમ જાણ કરનારે તારીખ ૯મી મે, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં રમેશભાઈ રામભાઈ, દશરથભાઈ અંબાલાલ, બબુભાઈ વણાભાઈ, જોચિતભાઈ રામભાઈ, રમેશભાઈ કાન્તિભાઈ, બલદેવભાઈ રણછોડભાઈ,

સુરેશભાઈ બલદેવભાઈ, રમેશભાઈ પભાભાઈ, ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈ, મધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ, રમેશભાઈ કાનજીભાઈ, પ્રહલાદભાઈ જગાભાઈ, અશ્વિનભાઈ જગાભાઈ અને વિષ્ણુભાઈ પ્રહલાદભાઈનાં નામ લીધાં નહોતાં. આ સાક્ષીની પ્રતિપરીક્ષાથી વધુમાં ખુલ્યું છે કે ઈબ્રાહિમભાઈએ તારીખ ૯મી મે, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં, પોતાના નિવેદનના પરાગ્રાફ ૧૩, ૧૫ અને ૧૬માં નારણભાઈ લલ્લુભાઈ પટેલ, વિધાનસભ્ય,ની ભૂમિકા અંગેના તથ્યો જણાવ્યું હતા. અન્ય અનેક સાક્ષીઓની મુખ્ય પૂછપરછમાં આવેલી વિસંગતતાઓ આ સાક્ષીની પ્રતિપરીક્ષા દરમિયાન બહાર આવી છે, જેની ચર્ચા નીચે દરેક અલગ–અલગ સાક્ષીની સાક્ષી હેઠળ કરવામાં આવી છે.

૧૦૩.૨ પોતાની જુબાનીમાં આ સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે જ્યારે તેણે તપાસ શરૂ કરી અને નિવેદનો નોંધવાનું પ્રારંભ કર્યું, ત્યારે મોટા ભાગના સાક્ષીઓએ ઘટનાનો સમય મુદ્દા નં. લી નાખ્યો હતો. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ઘટનાનો સમય કેમ મુદ્દા નં. લાયો તે બાબતે તેણે સ્વતંત્ર તપાસ કરી હતી. આ કેસમાં, તપાસનો હવાલો સંભાળ્યા મુદ્દા નં. , ઘટનાના સમય બાબતે તેણે અગાઉ નોંધાયેલ ન હોય તેવા શાબીરમીયાં ાં અકુમિયાંનું નિવેદન નોંધ્યું હતું અને તેમના અરજીપત્રમાં ઘટનાના સમયનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. જ્યારે તેણે તપાસનો હવાલો સંભાળ્યો, ત્યારબાદ ાં. શાબીરમીયાં ાં અકુમિયાંની અરજીમાંથી તેની તપાસમાં ખુલ્યું કે ઘટના ૦૯:૩૦ વાગ્યે ઘટી હતી. શાબીરમીયાં ાં અકુમિયાંની અરજી વાંચ્યા પછી, તપાસ દરમિયાન તેને એવું લાગ્યું કે એ જ દિવસે રાત્રે ૧૦ વાગ્યે એક

ઉપદ્રવી ટોળાએ શેખ મહોલ્લા પર હુમલો કર્યો હતો અને ઘરો, દુકાનો તથા વાહનોને આગ ચાંપી હતી તથા પેટ્રોલ, કેરોસીન, રસાયણો અને વિદ્યુત પ્રવાહનો ઉપયોગ કરીને, સ્થળ પર જ પોતાના જીવ બચાવવા માટે મેમૂદમિયાંના મકાનમાં છુપાયેલા અઠ્ઠાવીસ સ્ત્રીઓ, પુરુષો અને બાળકોની હત્યા કરી હતી. આ સાક્ષીની જુબાનીમાં વધુમાં બહાર આવ્યું છે કે તપાસ દરમિયાન તેને સાક્ષીઓનાં સોગંદનામાં મળ્યા હતા. જ્યારે એસ.આઈ.ટી.એ તપાસનો હવાલો સંભાળ્યો, ત્યારે તેને સોંપવામાં આવેલ નવ સોગંદનામા મળ્યા હતા. આ નવ સોગંદનામાં ઈબ્રાહીમ રસૂલમિયાં, મુસ્તુફામિયાં રસૂલમિયાં, હિજબુલમિયાં હુસૈનમિયાં, નજીરમોહમ્મદ અકબર્મિયાં, આશિખુસૈન બચુમિયાં, મોહમ્મદસત્તાર બચુમિયાં, શરીફખાન ભીખુમિયાં અને અય્યુબમિયાં રસૂલમિયાં દ્વારા બનાવવામાં આવ્યા હતા, જે તેને તપાસના કાગળોમાં મળ્યા હતા. આ ઉપરાંત, તેને જમાલ દોસુભાઈ શેખનું પણ સોગંદનામું મળ્યું હતું, જેમનું અવસાન થયું છે. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે આ સોગંદનામાં તેને એસ.આઈ.ટી.ના કાર્યાલયમાંથી મળ્યા હતા, જે સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ ફરિયાદીની અરજી સાથે હતાં. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે એસ.આઈ.ટી.ની તરફથી સર્વોચ્ચ અદાલતમાં કરાયેલા સોગંદનામાં કોને સ્વીકાર્યા હતા તેની તેણે તપાસ કરી નથી. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે આ તમામ સોગંદનામાં ૦૬.૧૧.૨૦૦૩ના છે. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ૦૬.૧૧.૨૦૦૩ના આ સોગંદનામાં કોને એસ.આઈ.ટી.માં સ્વીકાર્યા હતા તેની તેણે પૂછપરછ કરી નથી. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ઉપરોક્ત સોગંદનામાં સર્વોચ્ચ અદાલતમાં રજૂ કરવામાં આવેલ સોગંદનામાની પ્રમાણિત નકલ નથી. આ સોગંદનામા સર્વોચ્ચ અદાલતમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા છે કે કેમ તેની તેણે

પૂછપરછ કરી નથી. તેણે સર્વોચ્ચ અદાલતમાંથી સોગંદનામાની પ્રમાણિત નકલો મેળવવાનો કોઈ પ્રયાસ કર્યો નથી. જો સોગંદનામા સર્વોચ્ચ અદાલતમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા હોય, તો પ્રમાણિત નકલો લાવવા તેણે સાક્ષીઓને કહ્યું નથી. તેણે સોગંદનામાઓના સંબંધમાં સ્ટેમ્પ વેચનારની પૂછપરછ કરી નથી, તેમજ સ્ટેમ્પો ક્યાંથી ખરીદવામાં આવ્યા હતા તે પણ શોધી કાઢ્યું નથી. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તમામ સોગંદનામાઓ પર નોટરી તરીકે શ્રી વાય.એ. શેખ અને વકીલ તરીકે શ્રી તિરમિઝીના હસ્તાક્ષર છે. તેણે વાય. એ. શેખ અને શ્રી તિરમિઝીના નિવેદનો નોંધ્યા નથી. તે વકીલ શ્રી તિરમિઝી તથા નોટરી શ્રી વાય. એ. શેખને મળ્યો નહોતો. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે આ સોગંદનામાઓમાં રઅેસ્કખાન અઝીઝખાન પઠાણ અને તીસ્તા સેતલવાડનાં નામોનો ઉલ્લેખ છે; તેમ છતાં, તેમના નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા નથી. તેણે જણાવ્યું છે કે તે બંનેને મળ્યો નહોતો. તેની જુબાનીમાં બહાર આવ્યું છે કે તપાસ દરમિયાન તેને ખબર પડી હતી કે તીસ્તા સેતલવાડ કોણ છે. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તીસ્તા સેતલવાડ સિટિઝન્સ ફોર જસ્ટિસ એન્ડ પીસ નામની સંસ્થા ચલાવે છે, પરંતુ તે તેમના કાર્યાલયે ગયો નહોતો. તેણે જણાવ્યું છે કે તેમણે એસ.આઈ.ટી.ને એક અરજી કરી હતી, જે તપાસ સાથે સંબંધિત નહોતી. તેણે જણાવ્યું છે કે ઘટનાના સંબંધમાં તીસ્તા સેતલવાડે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ કોઈ સોગંદનામું રજૂ કર્યું હતું કે કેમ તે બાબતે તેને જાણ નથી. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તમામ સોગંદનામાઓમાં ફોજદારી મિશ્ર ્ ્અર્જુન ો નંબર ખાલી હતો. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે ઇબ્રાહીમ રસૂલમિયાં દ્વારા તેમના સોગંદનામાના પરિચ્છેદ ૩પમાં, મુસ્તુફામિયાં રસૂલમિયાં દ્વારા તેમના સોગંદનામાના પરિચ્છેદ ૮માં, હિજબુલમિયાં

હુસૈનમિયાં દ્વારા તેમના સોગંદનામાના પરિચ્છેદ ૧૦માં, નજીરમોહમ્મદ અકબર્મિયાં દ્વારા તેમના સોગંદનામાના પરિચ્છેદ ૧૦માં, આશિખુસૈન બચુમિયાં દ્વારા તેમના સોગંદનામાના પરિચ્છેદ ૮માં, મોહમ્મદસત્તાર બચુમિયાં દ્વારા તેમના સોગંદનામાના પરિચ્છેદ ૮માં, શરીફમિયાં ભીખુમિયાં દ્વારા તેમના સોગંદનામાના પરિચ્છેદ ૮માં અને અચ્યુબમિયાં રસૂલમિયાં દ્વારા તેમના સોગંદનામાના પરિચ્છેદ ૧૮માં કરવામાં આવેલા નિવેદનો એકસરખા છે. સોગંદનામાઓ અંગે વધુ સૂચનો સાક્ષીને પૂછવામાં આવ્યા હતા, જેમ કે તે ક્યાં તૈયાર કરવામાં આવ્યા હતા અને શું તે એક જ ટાઇપરાઇટર પર ટાઇપ કરવામાં આવ્યા હતા વગેરે. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે તપાસ દરમિયાન તેને જાણ થઈ હતી કે સોગંદનામાઓમાં કેટલીક એવી હકીકતોનો ઉલ્લેખ છે જે સાક્ષીઓએ જણાવી ન હતી. તેણે વધુમાં સ્વીકાર્યું છે કે તપાસ દરમિયાન એવું લાગ્યું હતું કે સાક્ષીઓને સોગંદનામાઓમાં જણાવવામાં આવેલી કેટલીક હકીકતોની જાણ નહોતી. તેણે જણાવ્યું હતું કે સાક્ષીઓએ સોગંદનામા બનાવ્યા મુદ્દા નં. તે કોને સોંપવામાં આવ્યા તેની તેણે તપાસ કરી નથી. સોગંદનામાઓમાં જે હકીકતો જણાવવામાં આવી નહોતી અથવા ખોટી હકીકતો કેવી રીતે પ્રવેશી ગઈ તેની તેણે તપાસ કરી નથી. તપાસ દરમિયાન તેને આ જાણ થઈ નહોતી કે સર્વોચ્ચ અદાલતમાં દાખલ કરાયેલી અરજી સિટિઝન ફોર જસ્ટિસ એન્ડ પીસ મારફત હતી.

૧૦૩.૩ આ સાક્ષીની ઉલટ–તપાસ ા દરમિયાન વધુ સ્પષ્ટ થાય છે કે તીસ્તા સેતલવાડે આ કેસમાં એક સોગંદનામું દાખલ કર્યું હતું, જે તેમણે વાંચ્યું હતું. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે તે આ ગુના સંબંધિત સાક્ષી નહોતી. તેમને પ્રાપ્ત થયેલા

તપાસના દસ્તાવેજોમાંથી તેઓને જાણ થઈ હતી કે આ કેસના અનેક સાક્ષીઓએ તીસ્તા સેતલવાડનો સંપર્ક કર્યો હતો. તપાસ દરમિયાન તેમને એ પણ જાણ થઈ હતી કે રેસખાન પઠાણ નામનો એક વ્યક્તિ તીસ્તા સેતલવાડ માટે કામ કરતો હતો. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તીસ્તા સેતલવાડે તેમને વ્યક્તિગત રીતે, ટેલિફોન પર પણ, સંપર્ક કર્યો નહોતો. તેમની ઉલટ–તપાસ ામાં વધુ સામે આવ્યું છે કે સાક્ષીઓએ ઘટના ક્યાંથી જોઈ હતી તે નિશ્ચિત કરવા માટે તેઓ શેખ મહોલ્લામાં ગયા નહોતા. તેમની ઉલટ–તપાસ ામાંથી એ પણ બહાર આવ્યું છે કે ઘટનાના સમયે હેલોજન લાઇટ્સ ઉપલબ્ધ હતી કે કેમ તે અંગે તેમણે તપાસ કરી નહોતી. તેમણે ગામમાં કયા વિદ્યુત થાંભલાઓ પર ટ્યુબ–લાઇટ્સ ચાલુ હતી તે બાબતે તપાસ કરી હતી; પરંતુ ટ્યુબ–લાઇટ્સના સ્થાન અંગે કોઈ નકશો તૈયાર કરાવ્યો નહોતો. ગેરકાયદેસર ે રીતે ટ્યુબ–લાઇટ્સ કેવી રીતે જોડવામાં આવી હતી તે બાબતે તેમણે કોઈ મૂલ્યાંકન કરાવ્યું નહોતું અને એ અંગે પંચનામું પણ કર્યું નહોતું. ગેરકાયદેસર ે જોડાણને કેવી રીતે ચાલુ અને બંધ કરી શકાય તે અંગે નિષ્ણાતનો કોઈ અભિપ્રાય તેમણે મેળવ્યો નહોતો. હેલોજન લાઇટ અને ટ્યુબ–લાઇટ્સની થિયરી મુદ્દા નં. માં ઊભી કરવામાં આવી છે, તેવી સૂચનાને સાક્ષીએ નકારી છે. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે તેમની તપાસ દરમિયાન એવું બહાર આવ્યું હતું કે ઘટના પછી રાત્રે જ્યારે પોલીસ પહોંચી ત્યારે અંધારું હતું અને પોલીસ વાહનોના પ્રકાશમાં તપાસ કરવામાં આવી હતી. તેમને જાણ થઈ હતી કે પોલીસ વાહનોની લાઇટ્સ ચાલુ હતી અને બેટરીના પ્રકાશ સાથે મૃતદેહો બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા.

૧૦૪. સાક્ષીઓના આગામી સમૂહમાં તબીબી સાક્ષીઓ આવે છે. તબીબી સાક્ષીઓની સાક્ષીઓનો સંક્ષિપ્ત ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે, જે આ મામલે કેટલાક અંશે સંબંધિત છે.

૧૦૫. ફ.ફ.પ.સા. –૧ ડૉ. ધીરજકુમાર જીવનલાલ સોનીની આંક ૧૫૮ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષીએ અનેક ઈજાગ્રસ્ત વ્યક્તિઓ, એટલે કે, રફિક મનુભાઈ શેખ,

ઈબ્રાહીમમિયા રસુલમિયા શેખ(ફ.ફ.પ.સા. –૪૭),

રફીખુસેન મહમ્મદહુસેન શેખ (ફ.ફ.પ.સા. –૬૨),

ફિરોજમિયા મકબુલમિયા શેખ, ઇકબાલમિયારસુલમિયા શેખ

(ફ.ફ.પ.સા. –૪૯),

અકબરમિયા રસુલમિયા શેખ (ફ.ફ.પ.સા. –૬૬),

બસીરાબિબી બચુમિયા શેખ (ફ.ફ.પ.સા. –૭૮),

હિજબુલમિયા હુસૈનમિયા શેખ(ફ.ફ.પ.સા. –૫૨),

નઝીરહુસેન અકબરમિયા શેખ (ફ.ફ.પ.સા. –૫૧),

મુસ્તુફામિયા રસુલમિયા શેખ (ફ.ફ.પ.સા. –૫૭),

સઈદાબિબી હિજબુલમિયા શેખ, સુહાનાબાનુ સબ્બીરમિયા શેખ,

ગુલામઅલી અકબરમિયા શેખ (ફ.ફ.પ.સા. –૬૮),

ઈમ્તિયાઝ મહંમદ હુસેન શેખ (ફ.ફ.પ.સા. –૬૭),

હમીદાબિબી અકબરમિયા શેખ (ફ.ફ.પ.સા. –૭૬),

સઈનાબાનુ અયૂબમિયા શેખ,

ફરીદાબિબી આસિફહુસેન શેખ (ફ.ફ.પ.સા. –૭૩),

મકબુલમિયા કેસરમિયા શેખ, સઈનાબાનુ આસીખુસેન શેખ અને

રુક્સાનાબિબી ઈબ્રાહીમ શેખ (ફ.ફ.પ.સા. –૮૦)ની તપાસ કરી હતી. આ સાક્ષીએ અસીયાનાબાનુ આસિફહુસેન બચુમિયા શેખ અને મેમણમિયા હુસૈનમિયા શેખની પત્ની સક્કરબાનુના મૃતદેહોનું પોસ્ટમોર્ટમ પણ કર્યું હતું. આ સાક્ષીએ દર્દીઓને હોસ્પિટલમાં લાવવામાં આવ્યા ત્યારે તેમણે આપેલ ઈતિહાસ વર્ણવ્યો છે, જેના સંદર્ભમાં સંબંધિત સાક્ષીઓની સાક્ષીનું વિશ્લેષણ કરતી વખતે ઉલ્લેખ કરવામાં આવશે. ઉલટ–તપાસમાં, સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે જો એક રૂમમાં પાંત્રીસથી ચાલીસ વ્યક્તિઓ હોય અને જો દર્દી રૂમમાં હોય, તો તેમાં કાર્બન કણો રહેલા હોય અને તેને શ્વાસ લેવામાં મુશ્કેલી પડે. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે જો વાતાવરણમાં ધુમાડો હોય, તો શ્વસન માર્ગમાં કાર્બન કણો રહેલા હોય છે. સાક્ષીએ વધુમાં સ્વીકાર્યું છે કે તેની સમક્ષ દર્દીઓએ આપેલા ઈતિહાસ પરથી તેણે માન્યું હતું કે આગ લાગવાની ઘટના એક રૂમમાં બની હતી. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે ઈજાગ્રસ્તોને ઘટનાના અઢી કલાક પછી તેની પાસે લાવવામાં આવ્યા હતા અને તેને જાણ નહોતી કે આગ લાગવાની ઘટના ૧૬ x ૧૧ ફૂટના રૂમમાં બની હતી. તેને એ પણ જાણ નહોતી કે ૧૬ x ૧૧ ફૂટના રૂમમાં ચાલીસથી વધુ વ્યક્તિઓ હતી. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે જો કોઈ વ્યક્તિ જીવિત હોય અને રૂમમાં આગ લાગી હોય, તો જો તે શ્વાસ લેવાનો પ્રયાસ કરે, તો કાર્બન કણો શ્વસન માર્ગમાં પ્રવેશી જશે. તેણે એ પણ સ્વીકાર્યું છે કે તેણે તપાસેલા મૃતદેહોને જવાળાજન્ય ઈજાઓના કારણે દાઝ લાગ્યા હતા અને રસાયણો કે શૉર્ટ–સર્કિટના

કારણે નહોતા. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે જો ૧૬ x ૧૧ ફૂટનો રૂમ હોય અને તેમાં એક વ્યક્તિ હાજર હોય અને રૂમમાં અન્ય વ્યક્તિઓ હોય અને જો તેમાં આગ લાગે અને જીવિત વ્યક્તિ શ્વાસ લેવાનો પ્રયાસ કરે, તો નિઃસંદેહ કાર્બન કણો શ્વસન માર્ગમાં પ્રવેશશે. જ્યારે ૧૬ x ૧૧ ફૂટના રૂમમાં ત્રેત્રીસ વ્યક્તિઓ દાઝીને મૃત્યુ પામે છે, ત્યારે જીવિત બચેલ વ્યક્તિઓને ઘુટનનો અનુભવ થશે. સારવાર માટે આવેલા અને દાઝી ગયેલા ઈજાગ્રસ્ત વ્યક્તિઓમાંથી, તેમના શરીરમાં કોઈ કાર્બન કણો હતા કે કેમ તે જાણવા માટે તેણે કોઈ પ્રયત્ન કર્યો નહોતો.

૧૦૬. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૨ ડૉ. પ્રવીણકુમાર પોપટલાલ સોનીની આંક ૨૧૧ પર સાક્ષી તરીકે તપાસ કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષી મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલમાં મેડિકલ ઓફિસર તરીકે ફરજો બજાવતા હતા. તેમણે નિવેદન આપ્યું છે કે ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ, જ્યારે તેઓ મહેસાણા જનરલ હોસ્પિટલમાં સવારે ૦૯:૩૦ વાગ્યે ફરજો બજાવતા હતા, ત્યારે પોલીસ યાદી વિના અમુદ્ધા નં. ાબાનુ મનુભાઈ શેખ, વય તેર વર્ષ,ની તેમણે તપાસ કરી હતી. દર્દી અગાઉની રાત્રિથી પોતાના સગાસંબંધીઓ સાથે હોસ્પિટલમાં હતી; તેમ છતાં, તેણીએ કોઈ સારવાર લીધી નહોતી. સવારે ૦૯:૩૦ વાગ્યે સગાસંબંધીઓએ જણાવ્યું હતું કે દર્દીને સમગ્ર શરીરમાં પાંચ મિનિટ સુધી આંચકા આવ્યા હતા અને એક વખત ઊલટી થઈ હતી. સગાસંબંધીઓએ જણાવ્યું હતું કે અગાઉના દિવસે સાંજે તેણીને વિદ્યુત પ્રવાહ અપાયો હતો. સાક્ષીએ વધુમાં નિવેદન આપ્યું છે કે જો રૂમમાં આગ લાગી હોય અને જીવંત વિદ્યુત તાર કોઈના પર પડી જાય, તો તેવી ઈજા થઈ શકે છે. સાક્ષીએ

અમીનાબીબી અબુમિયા શેખ, ખાતિમાબીબી દોસ્ત મહમ્મદ શેખ, ભીખુમિયા કલુમિયા શેખ (ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૩)ની પણ તપાસ કરી છે તથા પરવીનબાનુ, ઇબ્રાહીમભાઈ રસૂલભાઈ શેખની પુત્રી, અને સમીનાબાનુ, મુસતુમિયા રસૂલમિયા શેખની પત્ની,ના પોસ્ટમોર્ટમ પણ કર્યા છે. સાક્ષીએ બંને કેસોમાં જણાવ્યું છે કે જો મૃતક વ્યક્તિ રૂમમાં હોય અને કેરોસિન તથા પેટ્રોલ વડે રૂમમાં આગ લગાવવામાં આવે, તો તેવી ઇજાઓ થવાની શક્યતા છે. આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ડૉ. એચ. એચ. પટેલે ઇરફાન હુસેન મહેમૂદમિયા શેખનું પોસ્ટમોર્ટમ કર્યું હતું. ડૉ. પટેલ હાલમાં ઑસ્ટ્રેલિયામાં છે. સાક્ષીએ ઇરફાન હુસેન મહેમૂદમિયા શેખ અંગેનો પોસ્ટમોર્ટમ અહેવાલ અને નોંધપત્ર રજૂ કર્યું હતું.

૧૦૬.૧ તેમની જુબાનીમાં સાક્ષીએ એ નકાર્યું છે કે ત્વચા કાળી પડી ગઈ હોવાથી અને ઇતિહાસમાં તેમને વિદ્યુત દાઝ અંગે જાણ કરવામાં આવી હતી, તે આધાર પર તેઓ કહી રહ્યા છે કે દર્દીને વિદ્યુત દાઝ થયેલી હતી. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે એસ.આઈ.ટી.એ તેમનું નિવેદન ૨૪.૦૬.૨૦૦૮ના રોજ નોંધ્યું હતું. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે કાર્બનના કણો કોઈપણ પ્રકારના ધુમાડાથી ઉત્પન્ન થઈ શકે છે અને શ્વાસઘૂટથી વ્યક્તિનું મૃત્યુ થઈ શકે છે.

૧૦૭. ફ.ફ.પ.સા. –૩ ડૉ. બાબુભાઈ નાથુભાઈ ચૌધરીની આંક–૨૩૩ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષીએ રુક્ષાનાબાનુ ઇબ્રાહિમ રસુલમીયા શેખ અને સાયરાબાનુ અબ્બાસમીયા કેશરમીયા શેખના મૃતદેહનું શવપરીક્ષણ કર્યું હતું. તેની

પ્રતિપરીક્ષામાં, સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે જો કોઈ વ્યક્તિ ગૂંગળામણને કારણે મૃત્યુ પામે, તો આવા કિસ્સાઓમાં શ્વસનમાર્ગમાં કાર્બન કણો નિશ્ચિતપણે મળી આવશે. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે આ કેસમાં તેણે જણાવ્યું છે કે શ્વાસરોધ ધુમાડાના કારણે ગૂંગળામણને લીધે થયું હતું. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે જો ૧૬ x ૧૧ ફૂટના રૂમમાં ચાલીસ વ્યક્તિઓ હોય અને ત્યાં આગ લાગે, તો કોઈ વ્યક્તિ ધુમાડાના કારણે અથવા આગના કારણે મૃત્યુ પામી શકે અને તેના લક્ષણો દેખાઈ શકે. આ સાક્ષીએ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે તેણે કરેલું શવપરીક્ષણ રુક્ષાનાબાનુનું નહોતું, પરંતુ ઝાયદાબાનુનું હતું અને રુક્ષાનાબાનુ જીવિત હતી. તેણે સૂચવ્યું છે કે તેની કચેરીની નકલમાં નામ સુધારીને ઝાયદાબાનુ કરવામાં આવ્યું છે અને તે પ્રમાણે તેણે સુધારેલી નકલ રજૂ કરી છે.

૧૦૮. ફ.ફ.પ.સા. –૪ ડૉ. ઈશ્વરસિંહ રતનસિંહ સોલંકીનું આંક–૨૪૪ પર પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે. આ સાક્ષીએ યુનુશહુસેન શેરુમિયા શેખ તથા આરીફહુસેન મનુભાઈ શેખના મૃતદેહોનું પોસ્ટમોર્ટમ કર્યું હતું. આ સાક્ષીએ, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે મૃતક યુનુશહુસેન શેરુમિયા શેખનાં કપડાં પર કાજળના ડાઘ હતા અને ચહેરો પણ કાજળથી ઢંકાયેલો હતો. તેમના મતાનુસાર મૃત્યુનું કારણ દાઝવાથી થયેલો આઘાત અને શ્વાસરોધ હતું. સાક્ષીની જુબાનીમાંથી ખુલ્યું છે કે તેમણે મૃતકના કોઈ પણ લોહીના નમૂનાની તપાસ કરાવી નથી. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું હતું કે કાર્બનના કણો ઉપરાંત, મૃતકના ચહેરા, પગ અને કપડાં પર ધુમાડો હતો અને આવી પરિસ્થિતિમાં વધુ પ્રમાણમાં ધુમાડો અંદર

પ્રવેશે છે. સાક્ષીએ વધુમાં સ્વીકાર્યું હતું કે બંને મૃતદેહો પરથી પેટ્રોલની કોઈ ગંધ આવતી નહોતી.

૧૦૯. ફ.ફ.પ.સા. –૫ ડૉ. પ્રકાશભાઈ લક્ષ્મણદાસ શાહની આંક–૨૫૨ પર પરીક્ષા કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષીએ સુલતાનભાઈ મહેમૂદમીયા શેખ તથા જાવેદમીયા મુસ્તુમિયા શેખના મૃતદેહોનું પોસ્ટમોર્ટમ કર્યું છે.

૧૧૦. ફ.ફ.પ.સા. –૬, શૈલેષકુમાર શિવાભાઈ પટેલનું આંક–૨૬૨ પર પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે. આ સાક્ષીએ રશીદાબાનુ જમાલભાઈ શેખ અને ઇદ્રીશભાઈ અકબરભાઈ શેખના મૃતદેહપરીક્ષણ કર્યા હતા.

૧૧૧. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭ ડૉ. અંજુ મુળજીભાઈ પરમારની આંક–૨૭૧ પર તપાસણી કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષીએ મહેમુદાબીબી, શેરીમિયા રસુલમિયા શેખની પત્ની, તથા વહિદાબાનુ, નઝીર્ભાઈ અકબરભાઈ શેખની પત્ની,ના મૃતદેહનું શવપરીક્ષણ કર્યું હતું. તેમની જુબાનીમાં બહાર આવ્યું છે કે પોલીસએ તેમનો અભિપ્રાય પૂછ્યો નહોતો કે શું આવી ઈજાઓ ત્યારે થઈ શકે જ્યારે ઓરડામાં ત્રીસથી ચાલીસ વ્યક્તિઓ હોય અને કેરોસીન તથા પેટ્રોલ ઢોળી તેને આગ ચાંપવામાં આવે. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે બંને મૃતદેહોમાંથી કેરોસીન અથવા પેટ્રોલની વાસ આવતી નહોતી.

૧૧૨. ફ.ફ.પ.સા. –૮ ડૉ. નીલિમા અજયભાઈ તાલવેલકરનું આંક–૨૭૮ પર પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે. આ સાક્ષીએ બિસ્મિલ્લાબાનુ, ભીખુમિયા કલુમિયા શેખની પત્નીના મૃતદેહનું મરણોત્તર પરીક્ષણ કર્યું હતું. તેમણે નિવેદન આપ્યું છે કે તેમના શરીરમાંથી કેરોસીન જેવી ગંધ આવતી હતી અને તેમની વસ્ત્રો પર કાજળના ડાઘ હતા. તેમણે વધુમાં નિવેદન આપ્યું છે કે મૃત્યુનું કારણ ગૂંગળામણના કારણે થયેલો આઘાત હતું. તેમણે આગળ નિવેદન આપ્યું છે કે જો એક રૂમમાં ઘણા લોકો હોય અને તેમાં કેરોસીન અથવા પેટ્રોલ રેડી આગ લગાવવામાં આવે તો મરણોત્તર અહેવાલના સ્તંભ ૧૭માં દર્શાવેલી ઈજાઓ થઈ શકે અને આવી ઈજાઓ સામાન્ય પ્રકૃતિના પ્રવાહમાં મૃત્યુ સર્જવા માટે પૂરતી હોય છે. તેમની જુબાનીમાં, સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે જો ચારેય બાજુ આગ હોય અને કોઈ વ્યક્તિના શરીર પર કેરોસીન હોય, તો જીવિત બચવાની શક્યતાઓ ઓછી રહે છે. જ્યારે તેમને પૂછવામાં આવ્યું કે જો કોઈ વ્યક્તિના શરીરમાંથી કેરોસીનની ગંધ આવતી હોય અને ચારેય બાજુ આગ હોય, તો શું તે કોઈ દાઝની ઈજા વિના બચી શકશે નહીં, ત્યારે સાક્ષીએ ઉત્તર આપ્યો કે જો રૂમમાં ઘણાં લોકો હોય અને આગ લાગી હોય તથા વ્યક્તિ સીધી જવાળાઓથી દૂર હોય, તો તેને દાઝની ઈજા ન પણ થાય.

૧૧૩. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૯ ડૉ. કોકિલાબેન મગનભાઈ સોલંકીનું આંક–૨૮૩ પર પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે. સાક્ષીએ બુરુબીબી બાબુમિયા મોતામિયા શેખ અને ફરીદાબાનુ મહેબુબભાઈ હુસેનમિયા શેખના મૃતદેહોનું પોસ્ટમોર્ટમ કર્યું છે. તેમના પ્રત્યાઘાતી પૂછપરછમાંથી એવું બહાર આવ્યું છે કે બંને મૃતદેહોની તપાસ કરતી

વખતે કેરોસીન કે પેટ્રોલમાંથી કોઈપણની વાસ આવતી નહોતી.

૧૧૪. ફ.ફ.પ.સા. –૧૦ ડૉ. સંગીતાબેન કૈલાશચંદ્ર જૈનનું આંક–૨૯૦ પર પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે. આ સાક્ષીએ રુક્સાનાબાનુ અબ્બાસમિયા કેસરમિયા શેખના મૃતદેહનું પોસ્ટમોર્ટમ કર્યું હતું.

૧૧૫. આંક ૨૯૫ ઉપર તપાસવામાં આવેલ ફ.ફ.પ.સા. –૧૧ ડો. અલ્કાબેન દુંગરભાઈ પટેલે મક્તૂભુસેન કેતર્મિયા શેખની પત્ની મુમતાઝબાનુ તથા શેરુમિયા રસુલમિયા શેખની પુત્રી મુમતાઝબાનુના મૃતદેહોનું પોસ્ટમોર્ટમ કર્યું હતું. આ સાક્ષીની ઉલટ–તપાસ ામાંથી એવું પ્રગટ થયું છે કે બંને મૃતદેહોમાંથી કેરોસિન અને પેટ્રોલની કોઈ ગંધ આવતી નહોતી અને તેમણે તે ગંધ ન અનુભવી હોવાથી, તે નોંધવામાં આવી નહોતી. તેમની ઉલટ–તપાસ ામાં વધુમાં એવું પણ બહાર આવ્યું છે કે જો અચાનક આગ લાગશે, તો આવા પ્રકારની ઈજાઓ થઈ શકે છે.

૧૧૬. ફ.ફ.પ.સા. –૧૨ ડૉ. પ્રકાશ પ્રવિણભાઈ પટવા ની આંક–૩૦૨ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષીએ જોહરબાનુ, મનુભાઈ હુસેનભાઈ શેખની પત્ની,ના મૃતદેહનું મરણોત્તર પરીક્ષણ કર્યું હતું.

૧૧૭. આંક ૩૦૮ પર તપાસવામાં આવેલા ફ.ફ.પ.સા. –૧૩ ડૉ. કાંતિલાલ બાબુલાલ દાસ પટેલે હુસેનાબીબી, હિબ્જુલમિયા હુસેનમિયા શેખની પત્ની, ના

મૃતદેહનું પોસ્ટમોર્ટમ કર્યું હતું. તેમણે સાક્ષી આપ્યું છે કે મૃત્યુ પામેલીને ૧૦૦% દાઝા થયેલા હતા અને તેમણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે જો બંધ ઓરડામાં ઘણા લોકો હોય અને બહારથી કેરોસિન તથા પેટ્રોલ ઢોળીને ત્યારબાદ ં. તેને આગ લગાવવામાં આવે, તો મૃત્યુ પામેલીને થયેલી ઈજાઓનું જે સ્વરૂપ હતું, તે થઈ શકે. તેમના ઉલટ–તપાસમાં તેમણે જણાવ્યું છે કે દાઝાના કેસમાં જો કેરોસિન અને પેટ્રોલ છાંટવામાં આવ્યા હોય, તો કપડાં અથવા શરીરમાંથી પેટ્રોલ કે કેરોસિનની વાસ આવી પણ શકે અને ન પણ આવી શકે. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે વર્તમાન કેસમાં મૃત્યુ પામેલીના શરીર અથવા કપડાંમાંથી કેરોસિન કે પેટ્રોલની કોઈ વાસ આવતી નહોતી.

૧૧૮. આંક ૩૧૨ ખાતે તપાસવામાં આવેલા ફ.ફ.પ.સા. –૧૪ ડૉ. ભરતકુમાર બાબુભાઈ સોલંકીએ રીફાકતુસૈન હિજબુલમિયા હુસેનમિયા શેખના મૃતદેહનું પોસ્ટમોર્ટમ કર્યું હતું.

૧૧૯. આંક–૩૧૭ પર તપાસવામાં આવેલા ફ.ફ.પ.સા. –૧૫ ડૉ. જગદીશકુમાર ખોડાભાઈ સોલંકીએ શૈખ મનુભાઈ હુસેનભાઈનું મૃતદેહપરીક્ષણ કર્યું હતું.

૧૨૦. આંક–૩૨૨ પર તપાસવામાં આવેલા ફ.ફ.પ.સા. ુ–૧૬ ડૉ. વિજયકુમાર વિઠ્ઠલભાઈ ઓઝાએ બચુમીયા નાથુમીયા શેખ તથા શેરુમીયા

રસુલમીયા શેખના મૃતદેહોનું પોસ્ટમોર્ટમ કર્યું હતું. આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે મૃત્યુનું કારણ દાઝી જવાની ઈજાઓ તેમજ માથાની ઈજાઓના કારણે થયેલો શોક છે.

૧૨૧ આંક ૩૩૧ પર તપાસવામાં આવેલા ફ.ફ.પ.સા. ુ–૧૭ ડૉ. અરુવિંદ કાંતિલાલ કાપડિયા દ્વારા અબ્બાસમિયા કેસરમિયા શેખ અને ઈબ્રાહિમભાઈ રસુલમિયા શેખની પુત્રી રજિયાબાનુંનાં મૃતદેહોનું પોસ્ટમોર્ટમ કરવામાં આવ્યું હતું.

૧૨૨. આંક ૩૩૯ પર તપાસવામાં આવેલા ફ.ફ.પ.સા. –૧૮ ડૉ. વિનાયકરાવ વાસુદેવરાવ પાટીલએ આમુદ્ધા નં. ાબેન મનુભાઈ શેખના મૃતદેહનું પોસ્ટમોર્ટમ કર્યું હતું. આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું છે કે મૃત્યુનું કારણ દાઝના ઈજાઓ તથા તેમાંથી ઉદ્ભવેલી જટિલતાઓ અને ધુમાડાના કારણે ફેફસાંને થયેલી ઈજાઓ હતી.

૧૨૩. આંક–૩૪૪ પર પરીક્ષણ કરાયેલા ફ.ફ.પ.સા. –૧૯ ડો. ધર્મેશ સોમાભાઈ પટેલે રફિકભાઈ એમ. શેખ અને ફિરોઝ મેમુદુસેન શેખના મૃતદેહોનું પોસ્ટમોર્ટમ કર્યું હતું. તેમની જુબાનીમાં સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે કોઈપણ મૃતદેહ પર કેરોસીન કે પેટ્રોલના કોઈ નિશાન મળ્યાં નહોતા.

૧૨૪. ફ.ફ.પ.સા. –૪૫ ડૉ. વિક્રમ કાલિદાસ પારધીનું આંક ૪૬૧ પર

પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે. આ સાક્ષીએ સિવિલ હોસ્પિટલ, અમદાવાદ ખાતે મેડિકલ ઓફિસર તરીકે ફરજો બજાવી હતી. તેમણે બયાન આપ્યું છે કે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ રફિકભાઈ મનુભાઈ શેખ નામના એક પુરુષ દર્દીને સ્થાનાંતરણ નોંધ સાથે મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલમાંથી અમદાવાદ સિવિલ હોસ્પિટલ ખાતે લાવવામાં આવ્યો હતો. બપોરે ૧૨:૩૦ વાગ્યે દર્દીની તપાસ કરતી વખતે તે મૃત અવસ્થામાં હોવાનું જણાયું હતું. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે એ જ દિવસે આમુદ્દા નં. ાબેન મનુભાઈ શેખ, વય ૮ વર્ષ,ને સારવારના હેતુસર દાઝેલી અવસ્થામાં લાવવામાં આવી હતી. તેની તપાસ કરતાં, દર્દીના બંને પગમાં, હાથથી નીચેના ભાગમાં અને પગના તળિયામાં દાઝાની ઈજાઓ થઈ હોવાનું જણાયું હતું. સ્વર્ગસ્થને થયેલી દાઝાની ઈજાઓ પ્રથમ ડિગ્રી, દ્વિતીય ડિગ્રી અને તૃતીય ડિગ્રીની હતી અને દર્દીને અર્ધબેભાન અવસ્થામાં લાવવામાં આવી હતી. તેને યોગ્ય સારવાર માટે દાઝ અને પ્લાસ્ટિક વિભાગમાં મોકલવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ ં. સંબંધિત તબીબ દ્વારા તેની સારવાર કરવામાં આવી હતી. એ જ દિવસે ફિરોજભાઈ મકબુલહુસેન શેખ, વય ૮ વર્ષ,ને મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલમાંથી સારવાર માટે લાવવામાં આવ્યો હતો. જોકે, તેની તપાસ કરતાં દર્દીનું મૃત્યુ થયું હોવાનું જણાયું હતું.

૧૨૫. અપીલકર્તા–આરોપીઓ તરફથી માનનીય વકીલે દલીલ કરી હતી કે મૃતકોએ ભોગવેલી ઈજાઓની પ્રકૃતિને ધ્યાને લેતાં, જે પોસ્ટમોર્ટમ અહેવાલોમાં સ્પષ્ટ થાય છે, રૂમની અંદર રહેલા તે સાત વ્યક્તિઓ જીવતા બચી જાય તેવી સંભાવના માત્ર દુર્લભ જ નહીં પરંતુ અશક્ય છે અને તેથી તેમનું બચી જવું અત્યંત

અસંભવિત છે. ફોરેન્સિક વિજ્ઞાન પ્રયોગશાળાના અહેવાલનો સંદર્ભ લઈને જણાવવામાં આવ્યું હતું કે મૃતકોનાં કપડાંમાંથી હાઈડ્રોકાર્બન તથા લોહી મળ્યાં હતાં. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે, તેથી, રૂમમાં તમામ કપડાં અને કપડાંના ટુકડાઓ પર તથા મૃતકોમાંથી કેટલાકના શરીર પર પણ લોહીની હાજરી કેવી રીતે આવી તેની وضاحت ફરિયાદ પક્ષે કરી નથી, કારણ કે આ હદ સુધી લોહીના ડાઘ કેવી રીતે મળ્યા તેનું સ્પષ્ટીકરણ અપાયું નથી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે, કોઈપણ મૃતકને આવી રીતે લોહીની હાજરી સર્વત્ર શક્ય બને તે માટે કોઈ શારીરિક ઈજા કરવામાં આવી હોવાનો ફરિયાદ પક્ષનો કેસ નથી. ઉપરાંત, કેટલાક મૃતકોને ઘસારા, નીલ, કટ–જખમો કે ફ્રેક્ચર જેવા સ્વરૂપની ઈજાઓ થઈ હોવાનો તથ્ય દર્શાવે છે કે તેમને રૂમની બહાર અથવા રૂમની અંદર મારવામાં આવ્યા હોવાની સંભાવના છે, પરંતુ કોઈપણ રીતે ફરિયાદ પક્ષનો એવો કેસ પણ નથી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે રૂમની અંદર હોવાનું દાવો કરતા તમામ વીસ વ્યક્તિઓનાં કપડાં પર લોહીના ડાઘ કે કેરોસિન હાઈડ્રોકાર્બનના નિશાન ન મળવા પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તેઓ રૂમની અંદર હતા જ નહીં. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ફરિયાદ પક્ષે કોઈ વૈજ્ઞાનિક તપાસ કરવાનો અત્યંત દયનીય રીતે નિષ્ફળ પ્રયત્ન કર્યો છે અને રૂમની અંદર હોવાનું કહેતા પોતે જીવતા બહાર આવ્યા હોવાનો દાવો કરનાર વીસ વ્યક્તિઓનાં કપડાં પણ જપ્ત કર્યા નથી, જેથી તેઓ અંદર હતા તે સિદ્ધાંતને સમર્થન મળે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે હકીકતની સ્થિતિને ધ્યાનમાં લેતાં, રૂમ એકથી બે કલાકથી વધુ સમય સુધી બંધ રહ્યો હતો અને અંદર ભારે જ્વાળાઓ હતી, જેના પરિણામે ગંભીર અને વ્યાપક દાઝ, અથવા ગૂંગળામણથી થયેલી શ્વાસરોધની

સ્થિતિને કારણે અઠ્ઠાવીસ વ્યક્તિઓનાં મોત થયા હતા, એવી સ્થિતિમાં તે વીસ વ્યક્તિઓ ગંભીર દાઝ અથવા શ્વાસમાં ધુમાડો જવાથી થતી ઈજાઓ વિના જીવતા રહી અને બચી ગયા હોત તે શક્ય નહોતું, અને વીસમાંથી ઓછામાં ઓછા પંદરથી સોળ વ્યક્તિઓને કોઈપણ પ્રકારની ઈજા થઈ હોવાના કોઈ પુરાવા નથી. તેથી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે કેસના સાચા તથ્યો અને મૂળભૂત આધારને ફરિયાદ પક્ષે છુપાવી રાખ્યા છે. સામાન્ય અવલોકનો : ૧૨૬. સાક્ષીઓની સાક્ષીઓમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તમામ સાક્ષીઓને આ બાબતે તીવ્રપણે જુબાની ી કરવામાં આવી હતી કે ઘટના સમયે તેઓ ક્યાં હતા, શું તેઓ ત્યાં જ રહ્યા હતા, તેમની સાથે બીજું કોણ હતું, વગેરે. અગાઉ નોંધ્યા મુજબ, આ કેસમાં ઘટનાના આઠ વર્ષ પછી પુરાવા નોંધવામાં આવ્યા છે. ઘટના શેખ મહોલ્લામાં બની હતી, જ્યાં કબ્રસ્તાન તરફની પંક્તિમાં અગિયાર મકાનો અને પટેલ મહોલ્લાની પાછળની બાજુએ આઠ મકાનો છે. દરેક મકાન બીજાં મકાનને અડીને આવેલું છે અને મકાનોની સામાન્ય દીવાલો છે. આ નાનાં મકાનો છે, જે બધાં બે પંક્તિઓ વચ્ચે આવેલી સામાન્ય રસ્તા તરફ ખુલતાં હતાં. મકાનોની પાછળની બાજુએથી કોઈ બહાર નીકળવાનો રસ્તો નથી. મકાનો સીધી પંક્તિમાં નથી પરંતુ અનિયમિત ગોઠવણીમાં છે. બંને પંક્તિઓના અંતે મહેમૂદમિયા નું મકાન મધ્યમાં આવેલું છે. મકાનો લગભગ એકસરખાં છે, અને ઘણાં મકાનોમાં અર્ધદીવાલોવાળા નાના ઢાંકેલા ઓટલા તથા લોખંડની જાળીવાળા દરવાજા મારફતે મુખ્ય દરવાજો હોય છે, જેમાં તમામ રૂમો સીધી રેખામાં આવેલા છે. દરેક મકાનમાં દંતદ તો એક રૂમ હતો અથવા બે રૂમ હતા. ઘટના મધરાતના સમયે બની હતી અને ત્યાં એક મોટો ટોળો હતો, જે મુસલમાનોને મારી નાખો, તેમને કાપો

અને સળગાવો, એમ બૂમો પાડી રહ્યો હતો. આ ટોળા પાસે હથિયારો તથા કેરોસિન, પેટ્રોલ વગેરે ભરેલી ડબ્બીઓ અને સળગતા કપડાં હતા અને તે મહોલ્લાના રહેવાસીઓ કરતાં સંખ્યામાં વધારે હતું. સાક્ષીઓ મુજબ ટોળામાં એક હજારથી પંદરસો લોકો હતા, પરંતુ આ માત્ર એવો અંદાજ છે કે જે તેમના માટે અત્યંત મોટું દેખાતું હતું. જ્યારે એક મોટું હિંસક ટોળું તેમના મકાનોનો નાશ કરી રહ્યું હતું અને તેમને સળગાવી રહ્યું હતું, ત્યારે એ કહી શકાય નહીં કે મહોલ્લાના રહેવાસીઓ ભયથી વ્યાકુળ થઈ ગયા ન હોત અને તે સમયે નજીક તથા સલામત લાગતી જગ્યાએ આશરો લીધો ન હોત. આ સમયે સાક્ષી પોતાની સલામતી બાબતે ચિંતિત રહે તે સ્વાભાવિક છે અને અંધારામાં તે કયા મકાનમાં ગયો હતો અને ત્યાં બીજું કોઈ છુપાયેલું હતું કે નહીં તે નિશ્ચિત કરવાનું આવા સાક્ષી પાસેથી અપેક્ષિત રાખી શકાય નહીં. એક સાક્ષીની સાક્ષીમાંથી રેકોર્ડ પર આવ્યું છે કે તે મકાનમાં પ્રવેશ્યા પછી તેણે લાઈટો બંધ કરી દીધી હતી. આવી પરિસ્થિતિમાં, જો મકાનની અંદર બીજું કોઈ પણ હોય, તો તેનો ખ્યાલ પણ ન આવી શકે. ઉપરાંત, આ સાક્ષીઓ ગ્રામ્ય અને લગભગ નિરક્ષર ગામવાસીઓ છે, જે ખેતી મજૂરો અથવા ડ્રાઈવરો, રંગકામ કરનારાઓ (મકાન–બાંધકામ), નાનકડા દુકાનદારો તરીકે કામ કરતા હતા.

૧૨૭. સર્વોચ્ચ અદાલતે અગાઉ સંદર્ભિત નિર્ણયો માં જેવું ઠરાવ્યું છે, તેમ સુસ્થિર છે કે બે સાક્ષીઓના નજરે જોનાર સાહેદ ્યમાં જણાતી અસંગતતાઓ, જ્યાં સુધી તે અતિમહત્વપૂર્ણ ન હોય, ત્યાં સુધી સાક્ષીઓના પુરાવાની વિશ્વસનીયતાને અસર કરી શકતી નથી. વિવિધ સાક્ષીઓ જ્યારે વિગતો અંગે બોલે

છે ત્યારે તેમની વર્ણનાઓમાં કેટલાક ભિન્નતા આવવી સ્વાભાવિક છે, અને જ્યાં સુધી આ વિસંગતતાઓ મહત્વપૂર્ણ પરિમાણની ન હોય, ત્યાં સુધી સમગ્ર પુરાવાને ફગાવી દેવા માટે તેનો ઉપયોગ કરવો ન જોઈએ. ફોજદારી કેસોમાં પુરાવાની ગણિતીય સૂક્ષ્મતા સાથે સંપૂર્ણ સુસંગતતા અપેક્ષી શકાય નહીં. નાનકડું અલંકારિક વિસ્તરણ હોઈ શકે, પરંતુ તેથી ઉપજતી ભિન્નતા સાક્ષીઓના પુરાવાને અવિશ્વસનીય બનાવે એવી નથી. તુચ્છ અસંગતતાઓ, અન્યથા સ્વીકાર્ય પુરાવાને, નિર્મૂલિત કરી નાખે એવી ન હોવી જોઈએ. કોઈ સાક્ષીના પુરાવાનું મૂલવણ કરતાં અભિગમ એ હોવો જોઈએ કે સમગ્ર રીતે વાંચેલ પુરાવો સત્યતાનો અણસાર આપે છે કે કેમ. એકવાર એવો છાપ ઊભો થાય, ત્યારે નિઃસંદેહ અદાલત માટે આવશ્યક બને છે કે તે સમગ્ર પુરાવામાં દર્શાવેલ ખામીઓ, દુર્બળતાઓ અને અપૂર્ણતાઓને ધ્યાનમાં રાખીને વધુ વિશેષતાપૂર્વક તેની તપાસ કરે અને તેમનું મૂલ્યાંકન કરે, જેથી જાણી શકાય કે શું તે સાક્ષીએ આપેલ પુરાવાના સામાન્ય સ્વર સાથે વિરુદ્ધ છે કે નહીં અને શું પુરાવાનું અગાઉનું મૂલ્યાંકન એટલું હચમચી ગયું છે કે તે વિશ્વાસપાત્ર ન રહે. સારા ઈરાદાવાળા અને સચ્ચા સાક્ષીઓ પણ મુખ્ય ઘટના સંબંધ ન ધરાવતા કેટલાક વિગતોમાં ભિન્નતા દર્શાવી શકે છે, કારણ કે નિરીક્ષણ, સ્મૃતિમાં ધારણ અને પુનરુત્પાદનની શક્તિ વ્યક્તિ પ્રમાણે ભિન્ન હોય છે. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૫૫ ની પેટા–કલમ ૩ ના સંદર્ભમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું કે સાક્ષીને વિસંગત ઠેરવવું એટલે સાક્ષીના વિશિષ્ટ આવૃત્તી ને અવિશ્વસનીય કરવું. જ્યાં સુધી પૂર્વનું નિવેદન વર્તમાન નિવેદનને અવિશ્વસનીય ઠેરવવાની શક્તિ ધરાવતું ન હોય, ત્યાં સુધી, ભલે પછીનું નિવેદન કોઈ અંશે પૂર્વ નિવેદનથી ભિન્ન હોય, તે સાક્ષીને

વિસંગત ઠેરવવામાં મદદરૂપ થતું નથી. ખરેખર નોંધનીય છે કે એવો સાક્ષી ભાગ્યે જ મળે છે જેના પુરાવામાં કંઈક અતિશયોક્તિ કે અલંકારિક વિસ્તરણ ન હોય — ક્યારેક તો જાણપૂર્વક અલંકારિકતા ઉમેરવાનો પ્રયત્ન પણ થઈ શકે છે અને ક્યારેક અતિઉત્સુકતાને કારણે તેઓ થોડું વધારે ચઢાવીને વર્ણન આપી દે છે. અદાલત ખલમાંથી દાણા જુદો કરી શકે છે અને સાક્ષીઓના નિવેદનમાંથી સત્ય શોધી શકે છે. પુરાવાને સંપૂર્ણપણે નકારવાની આવશ્યકતા નથી. પુરાવાનું મૂલ્યાંકન વિશ્વસનીયતાના દૃષ્ટિકોણથી કરવું જરૂરી છે. જો આ તત્ત્વ સંતોષાય, તો તે અદાલતના મનમાં રજૂ કરાયેલા પુરાવાને સ્વીકારવા માટે વિશ્વાસ જન્માવવો જોઈએ, જો કે તેની ગેરહાજરીમાં નહીં. પુરાવાનું મૂલવણ કરતાં નાના તફાવતોને અયોગ્ય મહત્વ આપવું નહીં. જે અસંગતતાઓ ફરિયાદ પક્ષના કેસના મૂળ આવૃત્તી ને હચમચાવતી નથી, તેને અવગણી શકાય. જે અસંગતતાઓ ધારણશક્તિ અથવા નિરીક્ષણની સામાન્ય ભૂલોને કારણે હોય, તેમને મહત્વ આપવું નહીં. સ્મૃતિભ્રંશથી થતી ભૂલોને યોગ્ય માફી આપવી જોઈએ. અદાલતે વિવિધ કેસોમાં મનુષ્યો અને પરિસ્થિતિઓ અંગેના પોતાના વિશાળ અનુભવનો આશરો લઈને, કોઈપણ સાક્ષી દ્વારા અપાયેલા વધારેલા આવૃત્તી ને દૂર રાખી, રેકોર્ડ સમગ્ર સામગ્રીનું મૂલ્યાંકન કરવું જોઈએ. જ્યારે આવા સાક્ષી દ્વારા આક્ષેપિત કેટલાક તથ્યો અંગે સંશય ઉપજે, ત્યારે યોગ્ય માર્ગ એ છે કે માત્ર તે તથ્યને અવગણવું, સિવાય કે તે મુદ્દાના મૂળમાં જ પ્રવેશી સમગ્ર ફરિયાદ પક્ષની વાર્તાને ધ્વસ્ત કરી દે. આજકાલના સાક્ષીઓ કદાચ અદાલત દ્વારા તેમના પુરાવાને નકારી કાઢવામાં આવશે એ ભયથી પોતાના આવૃત્તી માં અલંકારિક વિસ્તરણ ઉમેરતા રહે છે. तथापि, જો તેઓ અન્યથા વિશ્વસનીય

હોય, તો અદાલતોએ આવા સાક્ષીઓના પુરાવાને સંપૂર્ણપણે અવિશ્વસનીય ગણવા ન જોઈએ. પંજાબ રાજ્ય વિ. હકમસિંહ, (૨૦૦૫) ૭ એસ.સી.સી. ૪૦૮, માં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયનો પણ સંદર્ભ આપી શકાય, જેમાં અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

ફ.ફ.પ.સા. ૩ના નિવેદનનું બારીકાઈથી પરીક્ષણ કર્યા પછી અમે એ મત પર પહોંચીએ છીએ કે ફ.ફ.પ.સા. ૩ સત્યનિષ્ઠ સાક્ષી છે અને બચાવ પક્ષનો તેને વિવિધ પ્રકારના હથિયારો અંગે, અર્થાત્ તે રાઇફલ હતી કે .૧૨ બોરની ગનથી કે .૩૦૩ રાઇફલથી ચલાવેલી ગોળીથી થયેલી ઈજા હતી, એવો સામનો કરાવવાનો નિષ્ફળ પ્રયત્ન; આ સમગ્ર જુબાની ી આ ગ્રામ્ય સ્ત્રીને તેના નિવેદનની વિશ્વસનીયતા ખંડિત કરવા માટે નિર્દેશિત હતી. આ સર્વથા અવાસ્તવિક અભિગમ છે. અમને એ સમજાતું નથી કે ગ્રામ્ય સ્ત્રી ગન અથવા રાઇફલના બોર વિશે કેવી રીતે સમજૂતી આપી શકે. ફ.ફ.પ.સા. ૩નું ઘરમાં હાજર હોવું સંપૂર્ણપણે સ્વાભાવિક હતું અને તેણે સ્પષ્ટપણે પ્રતિવાદીને, જેણે તેના પતિ પર ગોળી ચલાવી હતી, ઓળખી કાઢ્યો હોવાથી સમગ્ર ફરિયાદ પક્ષની કથા સ્થાપિત કરવા માટે આ વાત પૂરતી હોવી જોઈએ. તેની પાસેથી ફોટોગ્રાફિક રીતે વર્ણન અપેક્ષવું એ બહુ જ વધારે માંગવા બરાબર છે. વડી અદાલતે, ઘટના સમયે વપરાયેલા હથિયારો અંગે આ સાક્ષીના નિવેદનને સૂક્ષ્મ છણાવટથી તપાસવા મુદ્દા નં. ૯, તેના નિવેદનમાં ખામી શોધવા કરતાં મુદ્દાની કઠોર સત્યતા પર વધુ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું જોઈતું હતું. આ સાક્ષીના નિવેદનની વડી અદાલત દ્વારા કયા પ્રકારથી મૂલવણી કરવામાં આવી છે તે અમને સમજાતું નથી. ક્યારેક ગ્રામ્ય ગામલોકોના નિવેદનની મૂલવણી કરતાં અમે તેમની

ગ્રામ્ય પૃષ્ઠભૂમિને નજરઅંદાજ કરીને અને આપણા તર્કસંગત દૃષ્ટિકોણથી તેના નિવેદનની મૂલવણી કરવાનો પ્રયાસ કરતાં ભૂલ કરવા માટે સંવેદનશીલ હોઈએ છીએ. જ્યારે કોઈ સ્ત્રીના ઘરમાં ઘાતક હથિયારોથી સજ્જ અનેક ઘુસણખોરો પ્રવેશે અને ગોળીઓનો વરસાદ કરે, ત્યારે સમગ્ર ઘટના થોડા જ મિનિટોમાં બની જતી હોવાથી તે અત્યંત ચોક્કસ અને ફોટોગ્રાફિક વર્ણન આપી શકતી નથી. તેથી, આવાં નિવેદનની મૂલવણી કરતી વખતે અદાલતે તેમની ગ્રામ્ય પૃષ્ઠભૂમિ અને ઘટના જે સમગ્ર પરિસ્થિતિમાં બની હતી તેનો યોગ્ય વિચાર કરવો જોઈએ. તેણે આખી ઘટના જેમ બની તેમ વર્ણવી છે અને એ પણ જણાવ્યું છે કે તેના પતિએ પણ ગોળી ચલાવી હતી અને તે ગોળીથી ભોલા સિંહનું મૃત્યુ થયું હતું. આ બાબત આ સાક્ષીના નિવેદનને નોંધપાત્ર આધાર આપે છે. તે ઘટનાસ્થળે એકમાત્ર સાક્ષી હતી અને તેણે પોતાના ઘરમાં શું બન્યું તે જણાવ્યું છે તથા જગદેવ સિંહ સિવાય ત્યાં બીજો કોઈ નહોતો, જે ઘરની બહાર નીકળીને પોતાના જીવ બચાવી ભાગી ગયો હતો, પરંતુ દુર્ભાગ્યવશ તેનું મૃત્યુ થયું.

૧૨૮. જો કે એ સાચું છે કે જ્યારે મોટી સંખ્યામાં વ્યક્તિઓ સંડોવાયેલા હોય, ત્યારે શક્ય છે કે કોઈ વ્યક્તિ તે સમયે તેમના નામો યાદ ન રાખી શકે અને પછીના તબક્કે કેટલાક નામો યાદ આવે; છતાં, આવી પ્રકૃતિના કેસમાં જ્યાં ઘણાં વધુ વ્યક્તિઓના નામ ઘણાં પછીના તબક્કે જણાવવામાં આવ્યા છે અને અમુક અંશે સાક્ષીઓને શીખવવામાં આવ્યા છે તથા તેમને કાનૂની સહાયનો લાભ મળ્યો છે, ખોટી રીતે સંડોવવાની શક્યતાને નકારી શકાય નહીં. તેથી, મુદ્દા નં. માં નામદાર

કરાયેલા આરોપીઓનાં નામ સ્વીકારવા વિવેકપૂર્ણ નહીં થાય. અદાલતના અભિપ્રાય મુજબ, જ્યાં સુધી તમામ સાક્ષીઓ ૯:૩૦ની ઘટનાના સંબંધમાં એકસરખો સ્વરલય ગાય છે, ત્યાં સુધી તેઓ શીખવાયેલા જણાય છે, તેમ છતાં તેમની બાકીની સાક્ષીગીઓ પૂર્ણતઃ સ્વાભાવિક છે. મુખ્ય ઘટનાના સમય અંગે, તે મધરાત્રિમાં બની હતી. પોતાના તથા પોતાના સગાસંબંધીઓના જીવ બચાવવાની ચિંતામાં રહેલા સાક્ષીઓએ ભીડ મહોલ્લામાં પ્રવેશી ત્યારે ચોક્કસ સમય નિર્ધારિત કરવા ઘડિયાળ તરફ ભાગ્યે જ જોયું હશે. તેથી, સાક્ષીઓ દ્વારા જણાવાયેલો સમય અંદાજ પર આધારિત હશે અને સાક્ષીઓએ જણાવેલા સમયોમાં થોડી તફાવતને વિશેષ મહત્ત્વ આપી શકાય નહીં. ઘટનાક્રમ દરમ્યાન મહેમૂદમિયાના ઘરમાં લોકો કેટલો સમય રહ્યા હતા તે બાબત પણ એ જ રીતે જોવી જરૂરી છે. વર્ણનો મુજબ ભીડ રાત્રે ૧૧:૩૦ થી ૧૨:૦૦ વચ્ચે અથવા ૧૨:૩૦ વાગ્યે પણ મહોલ્લામાં પ્રવેશી હતી. રેકોર્ડ પર આવેલી સાક્ષી એવી છે કે ભીડ કબરસ્તાન તરફની પંક્તિઓમાં એક પછી એક ઘર સળગાવતી આગળ વધી હતી; તેથી, મહેમૂદમિયાના ઘેર પહોંચવા માટે તેને થોડો સમય લાગ્યો જ હશે. પોલીસ સાક્ષીઓ કહે છે કે તેઓ બપોરે ૧:૪૫ વાગ્યે આવ્યા હતા, જ્યારે અન્ય સાક્ષીઓ કહે છે કે પોલીસ બપોરે ૨:૩૦ વાગ્યે આવી હતી. આ પણ ફરી અંદાજ પર આધારિત હશે, જ્યારે પોલીસ દ્વારા જણાવાયેલ સમય વાસ્તવિક આધાર પર હોઈ શકે છે. સાક્ષીઓની સાક્ષીનું અવલોકન કરતાં જણાય છે કે પાટેલનાં ઘરોની પાછળની બાજુની પંક્તિમાં કોઈ ઘર સળગાવતા કે તોડફોડ કરતા જોયાનું જણાવનાર કોઈ પણ નથી. ઘટના સ્થળની વિડિયો રેકોર્ડિંગથી એવું માનવા મળે છે કે જ્યાં સુધી પાટેલનાં ઘરોની પાછળની બાજુની પંક્તિનો પ્રશ્ન છે,

ત્યાં સુધી તે મુખ્યત્વે ભારે પથ્થરમારાના કારણે નુકસાન પામેલી છે. બચુમિયાના ઈમામમિયાના ઘરની વિડિયો રેકોર્ડિંગનું અવલોકન કરતાં જણાય છે કે છતના શીટ્સ પડી ગયા છે અને જમીન પર પથ્થરો છૂટાછવાયા પડેલા છે, જોકે ઘરવખરીના સામાન મોટા ભાગે અખંડિત છે, સિવાય તે વસ્તુઓના જે પથ્થરમારાના કારણે પડી ગઈ હોઈ શકે છે.

૧૨૯. સાક્ષીઓની સાક્ષ્યની મૂલવણીના પ્રશ્ન પર, અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓ માટેના વિદ્વાન વકીલે કેટલીક રજૂઆતો કરી છે, જે મોટાભાગના સાક્ષીઓ માટે સામાન્ય સ્વરૂપની છે અને કેટલીક એવી રજૂઆતો કરી છે, જે વ્યક્તિગત સાક્ષીઓને વિશિષ્ટ છે. જ્યાં સુધી વ્યક્તિગત સાક્ષીઓને વિશિષ્ટ રજૂઆતોનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી તેની ઉપરલેખે જ ચર્ચા કરવામાં આવી છે. તેમ છતાં, મોટાભાગના સાક્ષીઓ માટે સામાન્ય રજૂઆતો પર વિચારણા કરતાં પહેલાં, કેટલીક એવી કાનૂની સિદ્ધાંતોનો સંદર્ભ લઈ શકાય, જેને નીચલી અદાલતે સાક્ષીઓની સાક્ષ્ય નોંધતી વખતે ધ્યાનમાં રાખવા જોઈએ હતા.

૧૩૦. આ મામલે, વિદ્વાન વિશેષ સરકારી ફરિયાદીએ આક્ષેપ કર્યો છે કે સાક્ષીઓની પ્રતિપરીક્ષાના સમય દરમિયાન વર્તમાન કેસના તથ્યોમાં પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ની જોગવાઈઓનું પાલન કરવામાં આવ્યું નથી. જોકે, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ની જોગવાઈઓના પાલન ન થવાના સંદર્ભમાં માત્ર ખાલી દાવો કરવાથી સિવાય, રેકોર્ડ પુરાવાના સંદર્ભમાં એવું કંઈ દર્શાવવામાં

આવ્યું નથી કે કલમ ૧૪૫નું કઈ રીતે પાલન કરવામાં આવ્યું નથી, જેથી એવી દલીલને સમર્થન મળી શકે. હકીકતમાં, વિદ્વાન વિશેષ સરકારી ફરિયાદી પોતે તેમની દ્વારા ઉઠાવાયેલી દલીલોને સમર્થન આપવા માટે રેકોર્ડ પુરાવાનો સંદર્ભ આપવાથી બચતા જણાતા હતા. એ સાચું છે કે અદાલતનું કર્તવ્ય છે કે, પક્ષકારો તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલોની મદદ ન મળે તો પણ, પુરાવાનું સૂક્ષ્મપણે પરીક્ષણ કરે અને યોગ્ય પરિપ્રેક્ષ્યમાં તેનું મૂલવણી કરે; તેમ છતાં, કોઈપણ પક્ષના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા આગળ ધરવામાં આવેલી રજૂઆતને સમર્થન આપવા માટે કોઈ પ્રયાસ હાથ ધરવો અદાલતના કાર્યનો ભાગ નથી. જો કોઈ પક્ષની તરફથી કોઈ રજૂઆત આગળ ધરવામાં આવે, તો તે સંબંધિત પક્ષના વિદ્વાન વકીલનું કર્તવ્ય છે કે તે એવી દલીલને સમર્થન આપે.

૧૩૧. જો કે આ અદાલત વર્તમાન કેસમાં સાક્ષીઓના નિવેદનો જે રીતે નોંધવામાં આવ્યા છે તે રીતથી પ્રસન્ન નથી, અને જેમાં સ્પષ્ટપણે એવું દર્શાતું નથી કે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ની જોગવાઈઓનું પાલન કરવામાં આવ્યું છે કે નહીં, તેમ છતાં, સાક્ષીઓના પુરાવાનું અવલોકન કરતાં સ્પષ્ટ જણાય છે કે જુબાનીના કેટલાક ભાગોમાં પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ની જોગવાઈઓનું કડક પાલન કરવામાં આવ્યું છે, જ્યારે અન્ય ભાગોમાં એવું કડક પાલન થયું હોય એવું જણાતું નથી. જોકે, સમગ્ર પુરાવાનું આ અદાલત દ્વારા ઘોષિત સિદ્ધાંતોના પ્રકાશમાં, જેના તરફ અહીં નીચે સંદર્ભ આપવામાં આવશે, મૂલ્યાંકન કરતાં, નિશ્ચિતપણે એવું કહેવું શક્ય નથી કે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ની

જોગવાઈઓનું પાલન કરવામાં આવ્યું નથી; વિશેષરૂપે ત્યારે, જ્યારે વિદ્વાન વિશેષ જાહેર અભિયોજકે અદાલત સમક્ષ એ દર્શાવ્યું નથી કે આવી જોગવાઈનું પાલન કેમ કરવામાં આવ્યું નથી. વધુમાં, આવો કોઈ વાંધો નીચલી અદાલત સમક્ષ ઉઠાવવામાં આવ્યો નહોતો, જે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪પની જોગવાઈઓનું કડક પાલન થયું હતું કે નહિ તે કહેવાની સર્વોત્તમ સ્થિતિમાં હતી.

૧૩૨. હાલના કેસની પરિસ્થિતિઓમાં, સાક્ષીઓના નિવેદનો અંગે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪પની જોગવાઈઓનું પાલન કરવામાં આવ્યું હોય તો પણ, પૂર્વ નિવેદનોના માત્ર તે જ અંશો પુરવાર કરવાના હતા કે જે સાક્ષીઓની સાક્ષીના કોઈક ભાગનો સ્પષ્ટ વિરોધ કરતા હોય. સાક્ષીઓના પુરાવાનું અવલોકન કરતાં જણાય છે કે માત્ર તે જ અંશો નહીં, જે સાક્ષીના સર–તપાસ ના કોઈ ભાગનો વિરોધ કરે છે, પુરવાર કરવામાં આવ્યા છે; પરંતુ સર–તપાસ ના સમગ્ર અનુચ્છેદો જ સાક્ષીઓને મૂકવામાં આવ્યા છે, જેના પરિણામે એ સમજવું મુશ્કેલ બને છે કે સાક્ષીએ હકીકતમાં પોલીસ સમક્ષ કંઈ કહ્યું હતું કે નહીં. આ પ્રક્રિયા માત્ર પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪પની જોગવાઈઓની વિરુદ્ધ નથી, પરંતુ તે રેકોર્ડ પર અતિશય અનાવશ્યક બાબતોનો બોજ વધારતી હોવાથી સમયનો વ્યય પણ કરે છે.

૧૩૩. પુરાવાનું નોંધણીકરણ કેવી રીતે કરવું તે અંગેના સિદ્ધાંતો બાબતે, અને વિશેષરૂપે, સંહિતાની કલમ ૧૬૨ તથા સાક્ષ્ય અધિનિયમની કલમ ૧૪પના સંદર્ભમાં સાક્ષીઓની ઉલટ–તપાસ કેવી રીતે કરવી તે બાબતે, આ અદાલતની

દ્વિસદસ્ય પીઠના નરેન્દ્રકુમાર કિકાભાઈ ટંડેલ વિ. ગુજરાત રાજ્ય, ૧૯૮૬ ક્રિમિનલ લૉ જર્નલ ૪૫૭ના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરવો પ્રસ્તુત થશે, જેમાં આ મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું છેઃ

૧૦. આ પ્રકરણને પૂર્ણ કરતાં પહેલાં અમે આ અવલોકન કરવાનું ઇચ્છીએ છીએ કે માનનીય વિશેષ ન્યાયાધીશે પોલીસ નિવેદનો સાથેના વિરોધાભાસ અંગે પ્રતિક્ષ–પરીક્ષણમાં કેટલાક પ્રશ્નોને મંજૂરી આપી હતી. વાસ્તવમાં સમગ્ર પ્રકરણ દરમ્યાન અમે જે જોયું છે તે એ છે કે પ્રતિક્ષ–પરીક્ષણના તમામ નિર્ણાયક તબક્કાઓમાં એવા છૂટા અંતો, જે કદી એકત્ર થઈ શકતા ન હતા, એ રીતે જ રાખવામાં આવ્યા કે દલીલો આગળ વધારી શકાય. પરંતુ એવી દલીલો પર કદી કોઈ નિષ્કર્ષે પહોંચી શકાયું નહીં. વિરોધાભાસને એવી રીતે મૂકવામાં આવ્યો કે હકીકતમાં વાસ્તવિક વિરોધાભાસ શું હતો તે કદી જાણી શકાયું નહીં; અને તે વિરોધાભાસ સમાન હતું કે નહીં તે પણ કદી જોવામાં આવ્યું નહીં. કહેવું જરૂરી છે કે વિરોધાભાસ ભારતીય દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૨માં નિર્ધારિત પદ્ધતિ મુજબ સાબિત કરવો આવશ્યક છે. ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા સાબિત કરવાનું આવશ્યક રહેલું મૂળ તથ્ય જો કોઈ લોપને અત્યંત રીતે સ્પર્શતું ન હોય તો દરેક લોપ વિરોધાભાસ ગણાતો નથી. માનીએ કે હત્યાના મુકદ્દમામાં ફરિયાદમાં આરોપીનું નામ જ ક્યારેય દર્શાવાયું નથી અને તેનો પ્રથમ વખત અદાલતમાં ઉલ્લેખ થાય છે. તે તો વાસ્તવિક વિરોધાભાસ છે, ભલે તે લોપ હોય. પરંતુ જો સાક્ષી કહે કે તેણે સાંજે ૩.૩૦ વાગ્યે અમુક ભદ્રપુરુષને જોયા હતા, અને પ્રતિક્ષ–પરીક્ષણમાં તેને પૂછવામાં આવે કે તેણે સાંજે ૩.૩૦ કલાકે અમુક વ્યક્તિને જોયાનું કહ્યું નહોતું, અને પોલીસ નિવેદનમાં જો તેણે કહ્યું હોય કે તેણે તેને બપોરે જોયો હતો, તો જે જણાવાયું નથી તે માત્ર સાંજે ૩.૩૦ કલાકે જ છે. તે અપ્રસંગિક સ્વરૂપનો લોપ છે. જો વિરોધાભાસને પ્રશ્ન જે રીતે પૂછવામાં આવે તે રીતે શમુદ્દા નં. શઃ નોંધવામાં આવે, તો એવો છાપ પડી શકે કે તેણે સાંજે કે બપોરે તેને જોયાનું પણ કહ્યું

નહોતું. પરંતુ હકીકતમાં તેણે વ્યક્તિને સાંજે અથવા બપોરે જોયાનું કહ્યું હતું. જે કહ્યું નહોતું તે માત્ર સાંજે ૩–૩૦ કલાકે હતું. તેથી હવે આવો લોપ પણ રેકોર્ડ પર લાવવો જરૂરી છે, પરંતુ એવી રીતે લાવવો કે કયો વિરોધાભાસ ખરેખર છે તે સ્પષ્ટ થઈ જાય. અન્યથા એવું જણાય કે પોલીસ નિવેદનમાં કશું જ જણાવાયું નહોતું. તેથી એ પણ જરૂરી છે કે વિરોધાભાસ દર્શાવવાથી અદાલતમાં આપેલું પ્રથમ નિવેદન પોલીસ નિવેદનને ધ્યાનમાં લેતાં સંપૂર્ણપણે અસંગત જણાય, તો વ્યક્તિને એ સમજાવવાની તક આપવી જરૂરી છે કે તે શું કહેવા માગતો હતો અથવા વિરોધાભાસ અંગે તેનો શું સ્પષ્ટીકરણ હતું. હવે નોંધવાનું બીજું મુદ્દો એ છે કે ભારતીય દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૨ મુજબ વિરોધાભાસ કલમ ૧૪૫ ભારતીય સાક્ષ્ય અધિનિયમમાં નિર્ધારિત રીતથી પૂછવો જરૂરી છે, જે નીચે મુજબ વાંચવામાં આવે છેઃ "૧૪૫. સાક્ષીની અગાઉ લખિતમાં કરેલી અથવા લખિત સ્વરૂપમાં ફેરવેલી, પ્રશ્નમાં આવેલા મુદ્દાઓ સંબંધિત નિવેદનો અંગે તેની પ્રતિક્ષ–પરીક્ષણ કરી શકાય છે, તે લખાણ તેને બતાવ્યા વિના અથવા સાબિત કર્યા વિના; પરંતુ જો લખાણ દ્વારા તેને વિરોધાભાસિત કરવાનો ઈરાદો હોય, તો તે લખાણ સાબિત કરવામાં આવે તે પહેલાં, તેનો ધ્યાન તેના એવા અંશો તરફ દોરવું પડશે, જેનો ઉપયોગ તેને વિરોધાભાસિત કરવા માટે થવાનો છે." વિરોધાભાસ આ જ રીતે પૂછવો જરૂરી છે, અને લોપોના પ્રભાવ અંગે ઊભી થતી મુશ્કેલીઓને ધ્યાનમાં રાખીને કલમ ૧૬૨માં સ્પષ્ટીકરણ ઉમેરવામાં આવ્યું છે, જે નીચે મુજબ છેઃ "પેટા–કલમ (૧)માં ઉલ્લેખિત નિવેદનમાં કોઈ હકીકત અથવા પરિસ્થિતિનો ઉલ્લેખ ન કરવો, જો એવો લોપ જે પરિસ્થિતિમાં થાય છે તે ધ્યાનમાં લેતાં મહત્વપૂર્ણ અને અન્યથા સંબંધિત જણાય, તો તે વિરોધાભાસ ગણાઈ શકે છે; અને કોઈ વિશિષ્ટ પરિસ્થિતિમાં એવો લોપ વિરોધાભાસ ગણાય છે કે નહીં, તે હકીકતનો પ્રશ્ન રહેશે." આ સ્પષ્ટીકરણ ઉમેરવું પડ્યું કારણ કે તહસીલદાર સિંહ અને અન્ય વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્યના કેસમાં, જે અખિલ ભારતીય અહેવાલ ૧૯૫૯ સર્વોચ્ચ

અદાલત પૃષ્ઠ ૧૮૧૨ પર નોંધાયેલ છે, નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું: "જે રીતે ૧૯૨૩માં વિધાનમંડળે કલમ ૧૬૨ ઘડી, તેમાં તેનો આશય તપાસ દરમિયાન પોલીસ સમક્ષ સાક્ષીઓએ આપેલા નિવેદનોનો ઉપયોગ અદાલતમાં આરોપી વિરુદ્ધ ન થાય તે રીતે તેને સુરક્ષિત રાખવાનો હતો, સંભવતઃ એ અનુમાન પર કે તે નિવેદનો વિશ્વાસજનક પરિસ્થિતિઓમાં આપવામાં આવ્યા ન હતા. કલમ અને ઉપબંધ બંનેનો પ્રાથમિક હેતુ એ જ હતો, એટલે કે આરોપીના હિતની રક્ષા." "આ કલમ એવી રીતે રચાઈ હતી કે એક યોગ્ય મધ્યમ માર્ગ મળે; અર્થાત્, તે પોલીસ અધિકારી સમક્ષ આપેલા નિવેદનના કોઈપણ ઉપયોગ પર સંપૂર્ણ પ્રતિબંધ મૂકે છે, પરંતુ સાક્ષીની વિરોધાભાસિતા માટે, સાક્ષ્ય અધિનિયમની કલમ ૧૪૫માં દર્શાવેલી રીત મુજબ, નિવેદનના તે અંશો તરફ તેનું ધ્યાન દોરવાથી આરોપીને મર્યાદિત હેતુ માટે તેના પર આધાર રાખવાની પરવાનગી આપે છે. તે ફરિયાદ પક્ષ કે બચાવ પક્ષના સાક્ષી અથવા તો અદાલતના સાક્ષીની પુષ્ટિ માટે ઉપયોગમાં લઈ શકાય નહીં. ન તો તેનો ઉપયોગ બચાવ પક્ષ અથવા અદાલતના સાક્ષીના વિરોધાભાસ માટે થઈ શકે. સંક્ષેપમાં કહીએ તો, તેના ઉપયોગ પર સામાન્ય પ્રતિબંધ છે, જે આરોપીના હિતમાં એક મર્યાદિત અપવાદ હેઠળ છે, અને એ અપવાદનો ઉપયોગ સ્પષ્ટપણે પ્રતિબંધને પાર કરવા માટે કરી શકાય નહીં." સર્વોચ્ચ અદાલતે પ્રક્રિયા પણ દર્શાવી છે અને તે પ્રક્રિયા પરિચ્છેદ ૧૩માં આ મુજબ જણાવવામાં આવી છે: "મુખ્ય બહુમતી અભિપ્રાય મુજબ (સિંહા, કપૂર, સરકાર અને સુબ્બા રાવ, ન્યાયમૂર્તિઓ) તપાસ દરમ્યાન આપેલા સાક્ષીના અગાઉના નિવેદન દ્વારા તેને વિરોધાભાસિત કરવાની નિર્ધારિત પ્રક્રિયા એવી છે કે જો લખાણ દ્વારા તેને વિરોધાભાસિત કરવાનો ઇરાદો હોય, તો તે લખાણ સાબિત કરવામાં આવે તે પહેલાં, તેનો ધ્યાન તેના એવા અંશો તરફ દોરવો પડશે, જેનો ઉપયોગ તેને વિરોધાભાસિત કરવા માટે થવાનો છે. કલમ ૧૬૨નો ઉપબંધ માત્ર એટલું જ સક્ષમ બનાવે છે કે આરોપી કલમ ૧૪૫ ભારતીય સાક્ષ્ય અધિનિયમમાં નિર્ધારિત રીત મુજબ એવા

નિવેદનનો ઉપયોગ સાક્ષીને વિરોધાભાસિત કરવા માટે કરી શકે. જો કલમ ૧૪૫ના પ્રથમ ભાગના અર્થમાં સાક્ષીની પ્રતિક્ષ–પરીક્ષણ માટે એવા નિવેદનનો ઉપયોગ કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવે, તો તે ઉપબંધની ભાષા સાથે અતિશયતા થશે. આ દલીલ સ્વીકારી શકાય નહીં કે કલમ ૧૪૫ના દ્વિતીય ભાગનો આશ્રય તેના પ્રથમ ભાગ હેઠળ સંબંધિત પ્રશ્નો પૂછ્યા વિના લેવાઈ શકે નહીં. સાક્ષ્ય અધિનિયમની કલમ ૧૪૫નો દ્વિતીય ભાગ અનુસરવાની સરળ પ્રક્રિયા સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે. ઉદાહરણ તરીકે: અદાલતમાં સાક્ષીપિંજરમાં એ કહેવામાં આવે કે બી.એ. સી.ને છરી મારી, પરંતુ પોલીસ સમક્ષ તેણે કહ્યું હતું કે ડી.એ. સી.ને છરી મારી. તેનું ધ્યાન પોલીસ સમક્ષ આપેલા તે નિવેદનના એવા ભાગ તરફ દોરી શકાય છે, જે અદાલતના સાક્ષીપિંજરમાં કરેલા તેના નિવેદનનો વિરોધ કરે છે. જો તે પોતાનું અગાઉનું નિવેદન સ્વીકારે, તો વધુ પુરાવાની જરૂર નથી; જો તે સ્વીકાર ન કરે, તો સામાન્ય રીતે અપનાવાતી રીત એ છે કે પોલીસ અધિકારી દ્વારા પુરાવાથી તેની પુષ્ટિ થવાને આધીન તેને સ્વીકારી લેવાય. " શું તમે ગૅસ લાઇટ જોઈ હતી? અને તે "હા" જવાબ આપે, અને ત્યારબાદ ં. એવો ઉલ્લેખ ન ધરાવતું નિવેદન તેને વિરોધાભાસ તરીકે મૂકવામાં આવે, તો પ્રક્રિયામાં બે ખામીઓ છે: એક એ કે પ્રતિક્ષ–પરીક્ષણમાં સાક્ષીએ પોલીસ અધિકારી સમક્ષ શું કહ્યું હતું. જો પોલીસ અધિકારીએ સાક્ષીના નિવેદનનો રેકોર્ડ ન કર્યો હોય, તો તેનું સમગ્ર નિવેદન રેકોર્ડ પર લાવી શકાય. તેથી, આ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૨ની સ્પષ્ટ જોગવાઈનો ભંગ કરે છે. બીજી ખામી એ છે કે સાક્ષીપિંજરમાં કરાયેલા પ્રાથમિક નિવેદનનો સ્વવિરોધ નથી, કારણ કે સાક્ષીએ હજુ સુધી મંચ પર એવું કોઈ નિવેદન જ કર્યું નથી, જે આધારરૂપ થઈ શકે. કલમ હેઠળનો વિરોધાભાસ, સાક્ષીપિંજરમાં સાક્ષીએ જે જણાવ્યું હોય અને પોલીસે અધિકારી સમક્ષ જે કહ્યું હોય તેના વચ્ચે હોવો જોઈએ, અને નહિ કે તેણે પોલીસ અધિકારી સમક્ષ જે કહ્યું હોવાનું જણાવ્યું હોય અને વાસ્તવમાં તેના સમક્ષ જે કહ્યું હોય તેના વચ્ચે. આવા કિસ્સામાં

પ્રશ્ન જ પૂછાઈ ન શકે; માત્ર વિરોધાભાસ કરવા માટેના પ્રશ્નો જ પૂછાઈ શકે, અને અહીં મૂકાયેલો પ્રશ્ન વિરોધાભાસ કરતો નથી; તે એવો ઉત્તર મેળવવા તરફ દોરી જાય છે, જે પોલીસ નિવેદનથી વિરોધિત થાય છે." આ વડી અદાલતે પણ ઈસ્માઇલ બિજલભાઈ અને અન્ય વિ. ગુજરાત રાજ્યે ૮ જીએલઆરમાં પૃષ્ઠ ૨૫ પર, એર ૧૯૫૯ સર્વોચ્ચ અદાલત ૧૦૧૨ (ઉપરોક્ત)માં નોંધાયેલા ચુકાદાનું અનુસરણ કરીને નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:

"ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૩ની વ્યાપ્તિ પર વિચાર કર્યા મુદ્દા નં. ,

૧) તપાસ દરમ્યાન પોલીસ અધિકારી સમક્ષ સાક્ષી દ્વારા કરાયેલ અને લેખિત રૂપે નોંધાયેલ નિવેદનનો ઉપયોગ માત્ર સાક્ષીપીઠ પર તેના નિવેદનને વિરુદ્ધ બતાવવા માટે જ થઈ શકે છે, અન્ય કોઈ હેતુ માટે નહીં;

૨) પોલીસ અધિકારી દ્વારા લેખિત રૂપે નોંધવામાં ન આવેલાં નિવેદનોનો ઉપયોગ વિરુદ્ધતા દર્શાવવા માટે કરી શકાય નહીં;

૩) જો કે કોઈ વિશિષ્ટ નિવેદન સ્પષ્ટ રીતે નોંધાયેલું ન હોય, તો એવું નિવેદન વિરુદ્ધતા દર્શાવવા માટે ઉપયોગી થઈ શકે છે, કારણ કે તે કડક અર્થમાં ઉપેક્ષા નથી, પરંતુ તેને નોંધાયેલા નિવેદનનો ભાગ માનવામાં આવે છે; અને

૪) એવી કાલ્પનિકતા અર્થઘટન દ્વારા માત્ર નીચે દર્શાવાયેલા ત્રણ પ્રસંગોમાં જ અનુમેય છે –

(૧) જ્યારે નિવેદનમાં મળતાં વર્ણનમાંથી કોઈ વર્ણન અનિવાર્ય રીતે અનુસૂચિત થતું હોય,

(૨) જ્યારે તે નિવેદનમાં રહેલા સકારાત્મક વર્ણનનું નકારાત્મક પાસું હોય,

(૩) જ્યારે પોલીસ સમક્ષનું નિવેદન અને અદાલત સમક્ષનું નિવેદન એકસાથે ટકી શકતાં ન હોય."

"દરેક કેસમાં, પોલીસે નોંધેલા નિવેદનના ભાગ અથવા ભાગોની સાક્ષીપીઠ

પર કરાયેલા નિવેદન સાથે સરખામણી કર્યા પછી, ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતોને ધ્યાનમાં રાખીને, વિરુદ્ધતા દર્શાવવા માટે ઉપયોગમાં લેવાનો આશય ધરાવતું વર્ણન કાયદાની આવશ્યકતાઓ પૂર્ણ કરે છે કે કેમ તે નક્કી કરવાનું કાર્ય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશનું છે. નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશનું કર્તવ્ય છે કે માત્ર કાયદા મુજબ સ્વીકાર્ય એવું જ પુરાવું રેકોર્ડ પર આવે તે સુનિશ્ચિત કરે અને પોલીસ સમક્ષના નિવેદનમાંથી થયેલી ઉપેક્ષાઓ સંબંધિત તમામ પ્રશ્નો મંજૂર કરીને તથા આવી તમામ ઉપેક્ષાઓને રેકોર્ડ પર લાવવા દઈને, ક્યારેક નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશ કેસના રેકોર્ડ પર અસ્વીકાર્ય પુરાવું આવી જવા દે છે અને એટલા પ્રમાણમાં પોતાના કર્તવ્યના પાલનમાં નિષ્ફળ જાય છે. જ્યારે પોલીસ સમક્ષના નિવેદનમાંથી થયેલી ઉપેક્ષા કોઈ વિશિષ્ટ સાક્ષીની ઉલટ–તપાસમાં રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવે છે, ત્યારે જાહેર અભિયોજક પર તે ફરજ આવશ્યક બની જાય છે, અને જો જાહેર અભિયોજક તે ફરજનું પાલન કરવામાં નિષ્ફળ જાય, તો અદાલત પર સાક્ષીને પ્રશ્ન પૂછવાની અને ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૨ હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને સાક્ષીએ વાસ્તવમાં પોલીસ સમક્ષ શું કહ્યું હતું તે રેકોર્ડ પર લાવવાની ફરજ આવશ્યક બની જાય છે." હવે, તેથી, જો આ બે કેસોમાં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતો માનનીય વિશેષ ન્યાયાધીશના ધ્યાનમાં રાખવામાં આવ્યા હોત, તો ઉલટ–તપાસમાં પૂછાયેલા કોઈ પણ પ્રશ્નો પૂછાઈ શક્યા ન હોત અથવા તેમામાંથી કેટલાકને અલગ રીતે પૂછાઈ શક્યા હોત. તેથી, દરેક એવા કેસમાં જ્યાં સાક્ષીને વિરુદ્ધ બતાવવાનો હોય, ત્યાં ન્યાયાધીશે ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૫૫ અને ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૨ તથા ઉપરોક્ત બે ચુકાદાઓમાં આ કલમોની કરાયેલ વ્યાખ્યાનો ધ્યાનમાં રાખવી આવશ્યક છે. આથી અનાવશ્યક પ્રશ્નો ટળશે અને એવો પરિણામ આવશે જે ફરિયાદ પક્ષ તથા બચાવ પક્ષ બંનેના હિતમાં અને તેથી ન્યાયના હિતમાં હશે."

(૮) જી.એલ.આર. ૨૫, આ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું: –

૨૫. અમે એ પણ સૂચવીએ છીએ કે કેટલાક પ્રસંગોમાં, જ્યારે પોલીસ સમક્ષ સાક્ષીના નિવેદનમાંથી થયેલી ચૂકને વિરોધાભાસરૂપે કેસના રેકોર્ડ પર લાવવા માગવામાં આવે છે, ત્યારે જો એ સંદર્ભમાં સાક્ષીએ ખરેખર શું કહ્યું હતું તે પણ રેકોર્ડ પર ન મૂકાય, તો કેસના રેકોર્ડ પર ખોટી છાપ પડી શકે છે. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની ધારા ૧૬૨ ફરિયાદ પક્ષના વકીલને તે સાક્ષીના ઉલટ–તપાસમાં પૂછાયેલા કોઈપણ મુદ્દાને સ્પષ્ટ કરવા માટે પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલ નિવેદનનો પુનઃપરીક્ષણમાં ઉપયોગ કરવાની પરવાનગી આપે છે. જો માત્ર પોલીસ સમક્ષના નિવેદનમાંથી થયેલી કોઈ ચૂકને જ રેકોર્ડ પર રહેવા દેવામાં આવે અને સાક્ષીએ અદાલત સમક્ષ ખરેખર શું કહ્યું હતું તે કેસના રેકોર્ડ પર ન મૂકવામાં આવે, તો સંબંધિત સાક્ષીને ગંભીર ખામી અને થોડું અન્યાય થવાની સંભાવના રહે છે. પટના વડી અદાલતે યુસુફ મિયા વિ. એમ્પરર, એ.આઈ.આર. ૧૯૩૮ પટના પ૭૯માં દર્શાવ્યા મુજબ, જ્યારે પોલીસ સમક્ષના નિવેદનમાંથી થયેલી કોઈ ચૂકને કોઈ નિશ્ચિત સાક્ષીના ઉલટ–તપાસ દરમિયાન રેકોર્ડ પર મૂકવામાં આવે છે, ત્યારે જાહેર અભિયોજક પર આવશ્યક ફરજ આવે છે, અને જો જાહેર અભિયોજક તે ફરજ નિભાવવામાં નિષ્ફળ જાય, તો અદાલત પર ફરજ આવે છે કે તે સાક્ષીને પ્રશ્નો પૂછે અને ધારા ૧૬૨ દ.પ્ર.સ. હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને એ બાબત રેકોર્ડ પર મૂકે કે સાક્ષીએ પોલીસ સમક્ષ ખરેખર શું કહ્યું હતું. અહેવાલના પાનું ૫૮૫ પર આ રીતે નોંધવામાં આવ્યું છે: –"અતએવ જાહેર અભિયોજકની ફરજ છે કે તપાસ અધિકારી તરફથી સાક્ષીના નિવેદન બાબતે આપવામાં આવેલ નકારાત્મક ઉત્તર એ વાતની ખોટી છાપ ઊભી ન કરે કે સાક્ષીએ પોલીસ સમક્ષ શું કહ્યું હતું. આવી બાબતોમાં, ઉલટ–તપાસમાં જે મુદ્દાનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હોય તેને સમજાવવા માટે તેને અન્ય નિવેદનો રજૂ કરાવવા જોઈએ. જો જાહેર અભિયોજક એવું કરવામાં નિષ્ફળ જાય, તો કેસની

તથા સાક્ષીની ન્યાયસંગતતા માટે અદાલતની ફરજ છે કે તે એવા તથ્યો બહાર લાવે જે નકારાત્મક ઉત્તર સ્પષ્ટ કરી દે. આ પોલીસ દૈર્યારીનો કાયદેસર ઉપયોગ ગણાશે અને મૂલવણ દરમિયાન તેમાંથી સહાય લેવાની એક પદ્ધતિ ગણાશે." પટના વડી અદાલતે જે પોલીસ તપાસ અધિકારીના નકારાત્મક ઉત્તરનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, તે સ્પષ્ટપણે કોઈ વિશિષ્ટ સાક્ષી સંબંધિત એવી ચૂક તરફ સંકેત કરે છે, જેને પોલીસ અધિકારીના ઉલટ–તપાસ દ્વારા સાબિંત કરવાનો પ્રયાસ કરવામા આવે છે; અને જ્યારે પોલીસ અધિકારીઓ પાસેથી આવા નકારાત્મક ઉત્તર પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે પટના વડી અદાલતે દર્શાવ્યા મુજબ, જાહેર અભિયોજકની તથા અદાલતની પણ ફરજ બને છે કે સાક્ષીએ ખરેખર શું કહ્યું હતું તે રેકોર્ડ પર મૂકવામાં આવે, જેથી સાક્ષીએ શું કહ્યું હતું અને શું કહ્યું નહોતું તેનો સ્પષ્ટ ચિતાર રેકોર્ડ પર રહે, અને તેથી નીચલી અદાલત તથા અપીલી અદાલત, જો હોય તો, નક્કી કરી શકે કે પોલીસ સમક્ષ અગાઉ કરાયેલા નિવેદનથી વિસંગતિરૂપ બનતી એવી ચૂકને કારણે તે વિશિષ્ટ સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા કેટલી હદ સુધી ખંડિત થઈ છે.

૧૩૫. બાલુ રામ મચ્છી વિ. રાજ્ય ગુજરાત, ૧૯૮૫ જી.એલ.એચ. ૪૫૫ માં, આ વડી અદાલતે નોંધ્યું હતું કે એક ભોગીલાલની સાક્ષી નોંધતી વખતે, પોલીસ નિવેદન સંબંધે થયેલ અવગણના કે વિરોધાભાસ અંગે યોગ્ય પ્રશ્ન મૂકાય અને યોગ્ય જવાબ નોંધાય તે બાબતે નીચલી અદાલતમાં કેસ ચલાવનાર માનનીય સરકારી વકીલે કે માનનીય ન્યાયાધીશે કોઈ યોગ્ય ધ્યાન આપ્યું નહોતું. અદાલતે આંગળી ચીંધી હતી કે, હકીકતમાં, ભોગીલાલે મેળામાં આરોપી અને મૃતકને સાથે જોયા હોવાના ફરિયાદ પક્ષના મુદ્દા બાબતે કોઈ અવગણના નહીં પરંતુ વિરોધાભાસ હતો; કારણ કે માત્ર એટલા મુદ્દે વિરોધાભાસ હતો કે મૃતક કયા સ્થળે હતો, જ્યારે તેણે

મૃતક અને આરોપીને સાથે જતા જોયા હતા, તે પહેલાં જ ઘાતક રક્તસ્રાવવાળી ઈજાઓ સાથે મૃતક મૃત હાલતમાં મળ્યો. અદાલતે અવલોકન કર્યું કે ભોગીલાલની સાક્ષીમાં એવો સર્વસમાવેશક જવાબ નોંધાઈ ન જાય, જેથી એવો ભ્રમ ઊભો ન થાય કે સાક્ષીએ પોલીસ અધિકારી સમક્ષ ઘટનાના થોડા સમય પહેલાં જ તેણે આરોપી અને મૃતકને સાથે જોયા હોવાની વાત કદી જ કહી નહોતી, તે જોવાની ફરજ માનનીય સરકારી વકીલ તેમજ ન્યાયાધીશ બંનેની હતી. અદાલતનું માનવું હતું કે વાસ્તવમાં માનનીય ન્યાયાધીશે આરોપીના માનનીય વકીલને એવો પ્રશ્ન પૂછાવવા કહ્યો હોત, જે વિરોધાભાસ સૂચવે, અને અવગણના સૂચવે નહીં, જેમ કે આ કેસમાં કરવામાં આવ્યું હતું. જો કે જવાબ નોંધ પર આવી ગયો હોત, તો પણ તે બાબતે સાક્ષીએ પોલીસ અધિકારી સમક્ષ શું કહ્યું હતું તે નોંધમાં સાબિત કરવા માટે માનનીય સરકારી વકીલની ફરજ હતી કે તેઓ પુનઃપરીક્ષણમાં સાક્ષીને પ્રશ્ન પૂછે. અદાલતે ઠરાવ્યું કે પોલીસ નિવેદનમાં કોઈ તથ્ય જણાવવામાં થયેલી અવગણના, કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓને આધારે, વિરોધાભાસ સમાન હોઈ પણ શકે અને ન પણ હોઈ શકે. સંહિતાની કલમ ૧૬૨ ની સ્પષ્ટીકરણનો ઉલ્લેખ કરતાં અદાલતે ઠરાવ્યું કે સ્પષ્ટીકરણમાંથી આ રીતે સ્પષ્ટ થાય છે કે અવગણના વિરોધાભાસ સમાન ગણાય છે કે નહીં તે વિચારતી વખતે, અદાલતે જોવું પડે કે તે અવગણના જ્યાં થાય છે તે સંદર્ભને ધ્યાનમાં લેતાં તે મહત્વપૂર્ણ છે કે અન્યથા પ્રસંગોચિત છે કે નહીં. સ્પષ્ટીકરણ પોતે જ દર્શાવે છે કે કોઈપણ અવગણના ખાસ સંદર્ભમાં વિરોધાભાસ સમાન ગણાય છે કે નહીં તે તથ્યનો પ્રશ્ન રહેશે. કલમ ૧૬૨ ની પેટા–કલમ (૧) ની પરંતુક પણ ફરિયાદ પક્ષકારને સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ

નોંધાયેલ સાક્ષીના નિવેદનનો કોઈપણ ભાગ, સાક્ષીની પ્રતિપરીક્ષામાં ઉલ્લેખિત કોઈ બાબત સમજાવવા માટે, ઉપયોગમાં લેવા સક્ષમ બનાવે છે. અદાલતે ઠરાવ્યું કે માનનીય સરકારી વકીલ પુનઃપરીક્ષણમાં સાક્ષીને એવો પ્રશ્ન પૂછી શક્યા હોત અને પૂછી લેવો જોઈએ હતો કે આ ઘટનાના આ ભાગ બાબતે, એટલે કે, આરોપી અને મૃતકને સાક્ષીએ મેળામાં સાથે જોયા હતા અને ત્યારબાદ ં. મૃતક મૃત હાલતમાં મળ્યો, તેણે વાસ્તવમાં પોલીસ અધિકારી સમક્ષ શું કહ્યું હતું. બીજા શમુદ્દા નં. ોમાં કહીએ તો, સાક્ષીઓએ પોલીસ અધિકારી સમક્ષ શું કહ્યું નથી તે નોંધ પર લાવતી વખતે, સાક્ષીએ તે સંબંધે અને તે સંદર્ભમાં શું કહ્યું છે તે પણ નોંધ પર લાવવું જરૂરી છે. આ ન કરવામાં આવે તો અદાલત માટે નક્કી કરવું શક્ય રહેશે નહીં કે કોઈ એવી અવગણના છે કે જે વિરોધાભાસ સમાન બને છે અને જો હોય, તો તેનું પરિણામ શું છે. અદાલતે આશા વ્યક્ત કરી કે નીચલી અદાલતો પોલીસ નિવેદનો બાબતે વિરોધાભાસ અને/અથવા અવગણના અંગે પ્રશ્ન પૂછવાની બચાવ પક્ષને પરવાનગી આપતી વખતે કલમ ૧૬૨ ની આ જ જોગવાઈ તથા કલમ ૧૬૨ સાથે ઉમેરાયેલ સ્પષ્ટીકરણને ધ્યાનમાં રાખશે અને સંહિતાની કલમ ૧૬૨ ની જોગવાઈઓ તથા તેમાં ઉમેરાયેલ સ્પષ્ટીકરણના પ્રકાશમાં, આવશ્યક જણાય તો, સાક્ષીનું પુનઃપરીક્ષણ થાય તે બાબતે માનનીય સરકારી વકીલો પણ સતર્ક રહેશે.

૧૩૬. વર્તમાન કેસમાં સાક્ષીઓની પુરાવા જોતા સ્પષ્ટ થાય છે કે ઉપરોક્ત, આ અદાલત દ્વારા પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતોનો સંપૂર્ણ અવગણ કરીને, વિદ્વાન વિશેષ સરકારી અભિયોજક તેમજ નીચલી અદાલત બન્ને તરફથી તેમનું નોંધાણ કરવામાં

આવ્યું છે. સાક્ષીઓની સાક્ષીઓનું અવલોકન કરતાં જણાય છે કે ઉલટ–તપાસ દરમિયાન, વિરોધાભાસની સ્વરૂપતા બહાર લાવવામાં આવ્યા વિના, સમગ્ર જબાનીને ચૂકી જવાની રીતથી સાક્ષી સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવી છે અને અંતિમ પરિણામ એવો દેખાય છે કે જાણે સાક્ષીએ પોતાની પોલીસ નિવેદનમાં કશું જ કહ્યું ન હોય. વિદ્વાન વિશેષ સરકારી અભિયોજકે, કલમ ૧૬૧ હેઠળ નોંધાયેલા નિવેદનમાં પોલીસ સમક્ષ ખરેખર શું કહેવામાં આવ્યું હતું તે રેકોર્ડ પર લાવવા માટે સાક્ષીની પુનઃપરીક્ષણ કરવાનું યોગ્ય માન્યું નથી. તેમ છતાં, આ અદાલતે વર્ષ ૧૯૮૬માં ઉપરોક્ત મુજબ આશા વ્યક્ત કરી હતી; અમે ફરીથી અદાલતની ભાવનાઓનું પુનરાવર્તન કરીએ છીએ અને આશા વ્યક્ત કરીએ છીએ કે ભવિષ્યમાં, મામલે ઉપસ્થિત થનાર વિદ્વાન સરકારી અભિયોજકો તથા નીચલી અદાલત સાક્ષીઓની સાક્ષીઓ નોંધતી વખતે, આ અદાલત દ્વારા સમયાંતરે પ્રતિપાદિત ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતોને ધ્યાનમાં રાખશે, જેથી બચાવ પક્ષ દ્વારા સાબિત કરવા ઇચ્છાતો ચોક્કસ વિરોધાભાસ રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવી શકે.

સાક્ષીઓના પુરાવા અંગે સામાન્ય આધારો :

૧૩૭. હવે સાક્ષીઓના પુરાવાને અવિશ્વસનીય ઠરાવવા જે સામાન્ય આધાર લેવામાં આવ્યા છે, તેમનો વિચાર કરી શકાય છે. સાક્ષીઓની સાક્ષીને અવિશ્વસનીય ઠરાવવા રજૂ કરવામાં આવેલી કેટલીક દલીલો આ મુજબ છે: –

૧ પ્રથમ માહિતી અહેવાલની સત્યતા વિવિધ આધારોએ પડકારી છે.૨ સાક્ષીઓના નિવેદનો નોંધવામાં અકલ્પનીય વિલંબ થયો હતો અને

પૂરતી તકો હોવા છતાં, સાક્ષીઓએ પ્રારંભિક તબક્કામાં આરોપીઓનાં નામ ખુલાસા કર્યા નથી અને ત્યારબાદ ં. , શરૂઆતમાં શક્ય તેટલા વધુ આરોપીઓનાં નામ જણાવ્યા છે.૩ રેકર્ડ પરના પુરાવા અને આરોપી દ્વારા ઉભી કરાયેલ બચાવ તથા રેકર્ડ પર સ્થાપિત થયેલ તથ્યોના આધારે, એવું માનવાનો યોગ્ય આધાર છે કે ગુનો સુંદરપુર ગામ અને અન્ય આસપાસના ગામોના ટોળાઓ દ્વારા કરવામાં આવ્યો હતો. ૪ તપાસ દરમ્યાન કોઈ પરીક્ષણ ઓળખ પરેડ હાથ ધરવામાં આવી નહોતી અને સાક્ષીઓએ પ્રથમ વખત અદાલત સમક્ષ આરોપીને ઓળખ્યો છે.૫. બહુમતી સાક્ષીઓએ ટોળાની આવકનો સમય તથા પોલીસ દ્વારા કરાયેલા ગોળીબાર સંબંધિત હકીકતનો ઇનકાર કયો છે અને મુખ્ય ઘટનાક્રમ અંગેની ઘટનાઓની ક્રમમુદ્દા નં. ્ધતા મુદ્દા નં. લી નાખી છે.૬ શેખ મહોલ્લાના રહેવાસીઓને તેમના ઘરોમાંથી બહાર આવી મહેમૂદમિયાના ઘેર જવા માટે ટોળાએ કદી છૂટ આપી ન હોત.૭ એ રૂમમાં કોઈપણ વ્યક્તિનું જીવિત રહેવું શક્ય નહોતું.૮ અપરાધસ્થળે પ્રકાશની હાજરી, જેથી સાક્ષીઓ આરોપીની ઓળખ કરી શકે, તે સાબિત કરવામાં આવી નથી.

૧૩૮. ઉપરોક્ત દરેક આધારની નીચે અલગથી ચર્ચા કરવામાં આવે છે:

૧૩૯. પ્રથમ માહિતી અહેવાલની વિશ્વસનીયતા : અપીલકર્તા–આરોપીઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલે ઉપસ્થિત કરેલી દલીલોમાંથી એક દલીલ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૭ ઇબ્રાહીમભાઈ રસૂલભાઈ શેખ દ્વારા નોંધાવાયેલા પ્રથમ માહિતી અહેવાલની વિશ્વસનીયતા અંગે હતી. અન્ય બાબતો સાથે એવું પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ પોતે સ્વતંત્ર પુરાવાનો સબૂત નથી અને સાથે સાથે, આકાશ નીચેની બધી બાબતો પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં જ હોવી જોઈએ તેવી અપેક્ષા રાખી

શકાય નહીં, પરંતુ પ્રથમ માહિતી અહેવાલ પુરાવાના સર્વાધિક મહત્વના અંશો પૈકી એક હોવાથી, તેને તાત્કાલિક ઉપલબ્ધ પ્રથમ અવસરે દાખલ કરવો આવશ્યક છે અને તેમાં અગત્યના તથ્યોનો સમાવેશ થવો જોઈએ. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પોલીસ અધિકારીઓના પુરાવાથી રેકોર્ડ પર આવી ચૂક્યું છે કે ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ સવારે ૫:૦૦ વાગ્યા પહેલાં જ સંજ્ઞેય અપરાધ ખુલ્લો થઈ ગયો હતો અને પોલીસ અધિકારીઓ ઘટનાસ્થળે લગભગ ૧:૦૦ કે ૧:૪૫ વાગ્યે પહોંચી ગયા હતા અને ત્યારથી તેઓ ત્યાં જ હતા. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૧૦૫ અનુપમસિંહ જેળોતની સાક્ષી તરફ સંદર્ભ અપાયો હતો, જેમાં દર્શાવાયું હતું કે આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું હતું કે જ્યારે તેઓ સરદારપુરા ા ગામમાં શેખવાસે પહોંચ્યા ત્યારે તેમણે જીવતા લોકોને બચાવ્યા હતા અને મૃતકોના શવોનું પોસ્ટમોર્ટમ માટે મોકલણ કર્યું હતું તથા આગ લગાવવામાં આવેલા ઘરો જોયા હતા અને તેમાંથી તેમને લાગ્યું હતું કે સંજ્ઞેય અપરાધ આચરવામાં આવ્યો છે. તેમણે સંજ્ઞેય અપરાધ બાબતે ફરિયાદ નોંધાવી ન હતી. તેમણે તેમના પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટરને ફરિયાદ નોંધાવવા સૂચના આપી હતી. વધુમાં, જ્યારે બે વ્યક્તિઓએ તેમને કહ્યું હતું કે રૂમને આગ લગાવવામાં આવી હતી અને અંદર લોકો હતા, ત્યારે તેમની સાથે ગયેલા કોઈપણ પોલીસ અધિકારીને તે બે પૈકી કોઈ એકનું નિવેદન નોંધવા સૂચના આપી ન હતી. તેમણે કોઈ અધિકારીને તે બે વ્યક્તિઓ પાસેથી પૂછપરછ કરવા પણ સૂચના આપી ન હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સમગ્ર હકીકતોના સમૂહ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ગંભીર સંજ્ઞેય અપરાધ ખુલ્લો થયા પછી, સ્થળ પર જ્યાં ડી.એસ.પી. ત્રણ કલાકથી વધુ સમય રહ્યા હતા, ત્યાં ઈજાગ્રસ્ત વ્યક્તિઓ હાજર હતી, ઘાયલ પીડિતો હાજર હતા અને શેખ

મહોલ્લાના અન્ય લોકો પણ હાજર હતા, અને ડી.એસ.પી.એ પણ સ્વીકાર્યું હતું કે સંજ્ઞેય અપરાધ ખુલ્લો થયો હતો, તેથી પ્રથમ માહિતી અહેવાલ તરત જ લેવાની અધિકારીની કાનૂની ફરજ હતી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે અધિકારીએ કહ્યું હતું કે તેણે પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટરને ફરિયાદ નોંધવા સૂચના આપી હતી, પરંતુ પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટરે કોઈ ફરિયાદ નોંધાવી નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સંજ્ઞેય અપરાધની આચરણાની માહિતી મળતાં જ પોલીસ અધિકારીની ફરજ હતી કે ફરિયાદ નોંધાવે. ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે ડી.એસ.પી.એ મેહસાણા કલેક્ટર સાથે પણ સવારે લગભગ ૪:૩૦ થી ૫:૦૦ વાગ્યા દરમિયાન ઘટનાના સંબંધમાં ચર્ચા કરી હતી, છતાં પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધવા માટે કોઈ પગલાં લેવામાં આવ્યા ન હતા. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૯૦ ગલબાભાઈ ખેંભાભાઈ પરમારની સાક્ષી તરફ સંદર્ભ અપાયો હતો, જેમાં દર્શાવાયું હતું કે આ સાક્ષીએ કહ્યું હતું કે ૧લી માર્ચની રાત્રે, જ્યારે તેઓ શેખ મહોલ્લામાં પહોંચ્યા, ત્યારે બે વ્યક્તિઓએ તેમને મહેમૂદમીયાના ઘરની ઓળખાણ આપી હતી, તેમ છતાં તેમણે તે બે વ્યક્તિઓના નિવેદનો નોંધ્યા ન હતા, ન તો તેમના નામો કે સરનામાઓ પૂછ્યા હતા અને તેમણે તે વ્યક્તિઓને ઘટનાસંબંધે કંઈ પણ પૂછ્યું ન હતું; અને ઘટનાના સંબંધમાં, તે બે વ્યક્તિઓએ માત્ર મહેમૂદમીયાનું ઘર બતાવ્યું હતું તથા અંદર સ્ત્રીઓ અને બાળકો બળી ગયાં હતા. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ સાક્ષીની ઉલટ પૂછપરછ દરમિયાન તેમણે સ્વીકાર્યું હતું કે બચાવ કાર્યવાહી દરમિયાન પણ તેમણે ઘટનાના સંબંધમાં સંજ્ઞેય અપરાધ ખુલ્લો થયો હોવાનું માન્યું હતું. ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે ફ.ફ.પ.સા. ુ–૧૧૦ કાકુસિંહ વાગેલાએ પણ સ્વીકાર્યું હતું કે સ્થળ પરની પ્રાથમિક પૂછપરછ

દરમિયાન સંજ્ઞેય અપરાધ આચરાયો હોવાનું સ્પષ્ટ જણાતું હતું. તેમ છતાં, કોઈએ પ્રથમ માહિતી નોંધાવવાની કે પૂછપરછ કરાયેલા વ્યક્તિઓ પાસેથી મળેલી માહિતી નોંધવાની ચિંતા લીધી ન હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે તમામ પોલીસ સાક્ષીઓએ સ્વીકાર્યું છે કે ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ ૨:૩૦ કલાકે જ્યારે તેઓ સ્થળ પર હતા ત્યારે સંજ્ઞેય અપરાધ ખુલ્લો થયો હતો અને ફ.ફ.પ.સા. ુ–૯૦ પીએસઆઈ, શ્રી ગલબાભાઈ ખેંભાભાઈ પરમારની સાક્ષી પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તેઓ લગભગ ૦૧:૪૫ વાગ્યે સરદારપુરા ા પહોંચ્યા હતા. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે તેથી, સ્પષ્ટ છે કે સંજ્ઞેય અપરાધ આચરાયો હોવાનું પોલીસ અધિકારીઓને જાણીતું હોવા છતાં, તેમણે જાતે ફરિયાદ પણ નોંધાવી નથી અને પૂછપરછ કરાયેલા વ્યક્તિઓની ફરિયાદ પણ નોંધાવી નથી. સાક્ષીઓએ સ્વીકારેલી પ્રાથમિક પૂછપરછમાંથી પણ એવું ખુલ્યું હતું કે ટોળાએ મહેમૂદમીયાના ઘર પર હુમલો કર્યો હતો. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે કોઈ પણ રીતે એવું ખુલ્યું નહોતું કે સરદારપુરા ા ગામના ટોળાએ અથવા સરદારપુરા ા ગામના પટેલોએ મહેમૂદમીયાના ઘર પર હુમલો કર્યો હતો, અને તેથી પ્રથમ માહિતી અહેવાલ મોડેથી દાખલ થવો અથવા મોડેથી નોંધાવવો મહત્વ ધરાવે છે. મૃતક અશિયાનાબાનુના ઇનક્વેસ્ટ પંચનામા (આંક–૧૯૮) તરફ સંદર્ભ અપાયો હતો, જેમાં દર્શાવાયું હતું કે ફ.ફ.પ.સા. ુ–૯૩ હરગોવનદાસ મોહનદાસ સાધુ, એ.એસ.આઈ.એ ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ સવારે ૭:૦૦ થી ૭:૩૦ વાગ્યાના વચ્ચે પંચ સાક્ષીઓની હાજરીમાં તે તૈયાર કર્યું હતું. આ સાક્ષીએ પોતાની ઉલટ પૂછપરછમાં સ્વીકાર્યું હતું કે અશિયાનાબાનુના મૃતદેહ પર ઇનક્વેસ્ટ તૈયાર કરતી વખતે તેમને معلوم હતું કે સાંપ્રદાયિક

રમખાણોમાં જ્યારે મૃતકને ઈજાઓ થઈ હોય, ત્યારે તેને સંજ્ઞેય અપરાધ કહી શકાય છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે નોંધપાત્ર બાબત એ હોઈ શકે છે કે ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૫ આશિખુસૈન બચુમીયા શેખે પોતાની સાક્ષીમાં આંખે જોયેલ સાક્ષી હોવાનો દાવો કર્યો હતો, તેમ છતાં તેમણે એ.એસ.આઈ.ને કંઈ જણાવ્યું ન હતું, ન તો ફરિયાદ નોંધાવવા કોઈ પગલાં લીધાં હતાં. ઉપરાંત, તેમણે તે સમયે કોઈપણ આરોપીના નામો પણ ખુલાસા કર્યા ન હતા. આ સાક્ષીનું નિવેદન તપાસ અધિકારી, ફ.ફ.પ.સા. ુ–૧૧૦ દ્વારા પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાયા પછી ઘણાં મોડે નોંધાયું હોય તેમ જણાય છે. તેથી, સ્પષ્ટ છે કે વર્તમાન કેસમાં પ્રથમ માહિતી અહેવાલ, આંક–૪૮૭, ફ.ફ.પ.સા. ુ–૯૩ હરગોવનદાસ મોહનદાસ સાધુ, એ.એસ.આઈ. દ્વારા ઈનક્વેસ્ટ પંચનામું તૈયાર કર્યા પછી નોંધાવવામાં આવ્યો હતો. સર્વોચ્ચ અદાલતના રમેશ બાબુરાવ દેવાસ્કર અને અન્ય વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, (૨૦૦૭) ૧૩ એસ.સી.સી. ૫૦૧,ના નિર્ણય તરફ સંદર્ભ અપાયો હતો, જેમાં આ સિદ્ધાંત મૂકવામાં આવ્યો હતો કે હત્યાના કેસમાં ઈનક્વેસ્ટ થયા પછી પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાવી શકાય નહીં. ઉક્ત કેસની હકીકતોમાં, અદાલતે નોંધ્યું હતું કે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ ફ.ફ.પ.સા. –૧૧ દ્વારા સ્થળ પર જ ફરિયાદકર્તાને આપેલા નિવેદનોના આધારે નોંધવામાં આવ્યો હતો. અદાલતનો મત હતો કે જો ઉક્ત ફરિયાદ પક્ષનો સાક્ષી, જે પોતાને આંખે જોયેલ સાક્ષી હોવાનું દાવો કરે છે, પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાવી શકતો હતો, તો તે પોતે પ્રથમ માહિતી આપનાર કેમ ન બન્યો તેની કઈ જ કારણસર ન હોઈ શકે.

૧૩૯.૧ ત્યારબાદ ં. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ફ.ફ.પ.સા. ુ–૧૧૦ કાકુસિંહ રણજિતસિંહ વાઘેલા, તપાસ અધિકારીએ સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે તેમણે ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ લગભગ સવારે ૦૯:૩૦ વાગ્યે ઇબ્રાહીમભાઈ રસુલભાઈ શેખ દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતી નોંધેલી હતી, જ્યારે ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૭ ઇબ્રાહીમભાઈ રસુલભાઈ શેખ, પ્રથમ જાણ કરનાર, સ્પષ્ટપણે સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે પ્રથમ માહિતી ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ બપોરે ૧૨:૦૦ વાગ્યે નોંધવામાં આવી હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પ્રથમ માહિતી મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલ ખાતે નોંધવામાં આવી હતી, ત્યારબાદ ં. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૧૧૦ કાકુસિંહ રણજિતસિંહ વાઘેલાએ ગુનો નોંધવા માટે ફરિયાદ વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશનને મોકલી હતી. પ્રથમ માહિતી અહેવાલ, આંક–૪૮૭નો સંદર્ભ આપતાં, બતાવવામાં આવ્યું હતું કે તેમાં ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ સવારે ૧૧:૩૦ વાગ્યાનો નોંધણી સમય દર્શાવવામાં આવ્યો છે, જ્યારે બીજી એક ઇન્ક્વેસ્ટ પંચનામા, જે અઠ્ઠાવીસ મૃતદેહો માટે તૈયાર કરવામાં આવી હતી અને જેની શરૂઆત ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ સવારે ૧૦:૦૦ વાગ્યે થઈ હતી તથા બપોરે ૦૨:૦૦ વાગ્યે પૂર્ણ થઈ હતી, તેમાં કેસનો ગુનો નોંધણી નંબર દર્શાવવામાં આવ્યો છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જો પ્રથમ માહિતી અહેવાલ બપોરે ૧૨:૦૦ વાગ્યે નોંધવામાં આવ્યો હોય, તો એ સમજાતું નથી કે ઇન્ક્વેસ્ટ પંચનામામાં નોંધણી નંબરનો ઉલ્લેખ કેવી રીતે થયો. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ઇન્ક્વેસ્ટ પંચનામા તૈયાર કરતી વખતે, તમામ મૃતદેહો નીરજદ મોહમ્મદ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૧ દ્વારા ઓળખી આપવામાં આવ્યા હતા અને મૃતકોના કપડાં સિવાયની તેમની અંગત વસ્તુઓ

જણાવેલ સાક્ષીને સોંપવામાં આવી હતી, જેઓ પોતાને પ્રત્યક્ષદર્શી હોવાનું દાવો કરતા હતા. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પ્રત્યક્ષદર્શી હોવાનો દાવો કરવા છતાં, નાઝીર મોહમ્મદે તપાસ અધિકારીને, જે પોતે ત્યાં હાજર હતા, ઘટનાવિશે કે આરોપીઓ અંગે કંઈપણ જણાવ્યું નહોતું. દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે નાઝીર મોહમ્મદનું નિવેદન અત્યંત વિલંબિત તબક્કે ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ નોંધવામાં આવ્યું હતું. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સમગ્ર પરિસ્થિતિઓને જોતા, પોલીસ અધિકારીઓએ પ્રથમ માહિતી શક્ય તેટલી વહેલી તકે નોંધવાની પોતાની ફરજમાં નિષ્ફળ જઈને, પ્રથમ જાણ કરનાર ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૭ ઇબ્રાહીમભાઈ રસુલભાઈ શેખને કેસ રચવા તથા આરોપીઓને ખોટા નામે ફસાવવા પૂરતો સમય આપી દીધો હતો. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જો ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૭ ઇબ્રાહીમભાઈ રસુલભાઈ શેખની સાક્ષી જોવામાં આવે, તો પ્રથમ માહિતી અહેવાલ (આંક–૪૮૭)માં લગભગ તમામ અઠ્ઠાવીસ આરોપીઓના પૂરાં નામો દર્શાવવામાં આવ્યા હોવા છતાં, તે સાક્ષી અદાલત સમક્ષ આરોપીઓમાંથી વીસની ઓળખ કરવા અસમર્થ રહ્યો હતો. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે દંડનીય ગુનો બન્યો હોવાનું ખુલ્યું હોવા છતાં, ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ વહેલી સવારે ૦૨:૩૦ વાગ્યે ત્યાં હાજર કોઈપણ પોલીસ અધિકારીએ કોઈની ફરિયાદ નોંધાવી નહોતી, જોકે તેઓએ શેખ મહોલ્લામાં મળેલા વ્યક્તિઓની પૂછપરછ કરી હતી, જેમાં ઘાયલ તેમજ અજમૂના વ્યક્તિઓ બંનેનો સમાવેશ થતો હતો. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ઘાયલોને હોસ્પિટલ ખસેડવાની પોલીસની પ્રાથમિક ફરજ હોઈ શકે છે, પરંતુ તે જ સમયે, જો દંડનીય ગુનો થયાના સંબંધમાં કોઈ ખુલાસો થયો હોય, તો પૂછપરછ કરાયેલા એવા

કોઈપણ વ્યક્તિની ફરિયાદ નોંધવી તેમની કાનૂની ફરજ હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જો પૂછપરછ કરાયેલા વ્યક્તિઓ ફરિયાદ ન આપે, તો રાજ્ય તરફથી પ્રથમ જાણ કરનાર તરીકે પોલીસ અધિકારીઓની ફરજ બને છે કે તેઓ પોલીસ સ્ટેશનને માહિતી આપે. સંહિતાની કલમ ૧૫૭ની જોગવાઈઓનો સંદર્ભ આપતાં, રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે તે જોગવાઈ અનુસાર માહિતી હોય કે અન્યથા, પોલીસ અધિકારીએ તત્કાળ એવા ગુનાની સંજ્ઞા લેવા સક્ષમ મેજિસ્ટ્રેટને અહેવાલ મોકલવો ફરજિયાત છે, જ્યારે વર્તમાન કેસમાં, ઉચ્ચ પદસ્થ પોલીસ અધિકારીઓ હાજર હોવા છતાં અને દંડનીય ગુનાનો ખુલાસો તેમને થયો હોવા છતાં, ન તો તેમણે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ આપ્યો, ન તો સ્થળ પર તેમના દ્વારા પૂછપરછ કરાયેલા કોઈપણ વ્યક્તિનો પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધ્યો.

૧૩૯.૨ અપીલકર્તા–આરોપીઓ તરફથી ઉપસ્થિત થયેલ વિદ્વાન વકીલશ્રીઓની દલીલો તથા રેકોર્ડ પરના પુરાવાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે વર્તમાન કેસના તથ્યોમાં પોલીસ સત્તાધિકારીઓનું વર્તન સર્વથા શંકાતીત નથી. ઘટનાની જે રીતે ઘટનાઓ બની અને ગુનાના સ્થળે પહોંચવામાં પોલીસ તરફથી થયેલ વિલંબ, આ સર્વે એ વાતના દ્યોતક છે કે પોલીસે પોતાની ફરજોનું યથાર્થ ભાવથી પાલન કરવામાં કસૂર કરી હતી. રેકોર્ડ પરનો પુરાવો સ્થાપિત કરે છે કે ઘટના મુદ્દા નં. પોલીસ લગભગ ૦૨:૩૦ વાગ્યે પહોંચી અને મૃતક તથા ઈજાગ્રસ્તોને મહેમૂદમિયાનાં ઘરમાંથી બહાર કાઢ્યા. જિલ્લા પોલીસ અધિક્ષક અને ઉપ પોલીસ અધિક્ષક સહિત અનેક પોલીસ અધિકારીઓ હાજર હોવા છતાં, ઘરમાંથી બહાર કાઢવામાં આવેલ

વ્યક્તિઓના નામ નોંધવામાં આવ્યા ન હતા; તેમજ ગુનાના સ્થળને દર્શાવનાર વ્યક્તિઓના નામો પણ નોંધવામાં આવ્યા ન હતા. આ ઉપરાંત, મૃતક તથા ઈજાગ્રસ્તોને પોલીસ દ્વારા હોસ્પિટલ લઈ જવામાં આવ્યા હોવા છતાં, પોલીસને પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધવો યોગ્ય લાગ્યો નહીં. ઉપ પોલીસ અધિક્ષકે પોતાની પ્રતિપરીક્ષામાં (પૃષ્ઠ–૭) જણાવ્યું છે કે તેઓ સવારે ૫ વાગ્યા સુધી શેખ મહોલ્લામાં રહ્યા હતા, જ્યાં તેમણે મળેલ વ્યક્તિઓ પાસેથી ઘટનાની કેવી રીતે ઘટિત થઈ તે બાબતે પૂછપરછ કરી હતી. તેમ છતાં, પ્રથમ માહિતી અહેવાલ શક્ય તેટલી વહેલી તકે નોંધાય તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે તેમની તરફથી કોઈ પગલાં લેવામાં આવ્યા ન હતા. ઘટનાના તત્કાળ મુદ્દા નં. ગુનાના સ્થળે હાજર રહેલા પોલીસ નિરીક્ષક તથા પોલીસ ફ.પ.સા. નાયબ–નિરીક્ષક ોની સાક્ષીઓ પરથી સ્પષ્ટ છે કે પોલીસએ પહેલાં શેખ મહોલ્લામાં મળેલ બે ઈજાગ્રસ્ત વ્યક્તિઓએ તેમને મહેમૂદભાઈના ઘરમાં સ્ત્રીઓ, પુરુષો અને બાળકોને સળગાવી દેવામાં આવ્યા હોવાનું જણાવ્યું હતું અને તેમણે પણ આ ઘટનાની માહિતી તેમની પાસેથી મેળવી હતી. તેમ છતાં, તે વ્યક્તિઓના નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા ન હતા, તેમના નામ–સરનામા પણ લખવામાં આવ્યા ન હતા અને તેમને મહેસાણા હોસ્પિટલમાં સારવાર અર્થે લઈ જવામાં આવ્યા હોવા છતાં, તેમની વિનંતી પર કોઈ ફરિયાદ નોંધવામાં આવી ન હતી. પોલીસ કર્મચારીઓની પ્રથમ પ્રાથમિકતા પીડિતોને બચાવી તેમને તબીબી સારવાર પૂરી પાડવાની હતી, તે સ્પષ્ટીકરણ સમજાય તેમ છે; પરંતુ જિલ્લા પોલીસ અધિક્ષક સવારે ૫ વાગ્યા સુધી શેખ મહોલ્લામાં રહ્યા હતા અને ત્યાંના લોકો પાસેથી ઘટના કેવી રીતે ઘટિત થઈ તેની માહિતી મેળવી હતી, છતાં પ્રથમ માહિતી અહેવાલ

નોંધવામાં આવ્યો નહીં, એ તેમનું વર્તન સમજાતું નથી. અપીલકર્તા–આરોપીઓ હવે આક્ષેપ કરે છે કે પ્રથમ ફરિયાદકર્તા તથા અન્ય ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષીઓ પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધવામાં ઢીલાશ રાખી હતી અને પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધવામાં થયેલ વિલંબને કારણે પ્રથમ ફરિયાદકર્તાને બનાવટી કેસ ઘડી કાઢવા તથા આરોપીઓને ખોટા નામે ફસાવવા પૂરતો સમય મળ્યો હતો. આ સંદર્ભમાં નોંધવું જરૂરી છે કે રેકોર્ડ પર આવેલા પુરાવા મુજબ, સાંજે લગભગ ૧૦:૩૦/૧૧:૩૦ વાગ્યાથી શેખ મહોલ્લો ઘેરાવ હેઠળ હતો અને શેખ મહોલ્લાના રહેવાસીઓ અથવા તો પોતાના ઘરમાં, અથવા તો પાડોશીઓના ઘરમાં છુપાયા હતા, જ્યારે સ્ત્રીઓ, બાળકો અને કેટલાક પુરુષ સભ્યોએ મહેમૂદમિયાનાં ઘરમાં આશ્રય લીધો હતો. સાંજે લગભગ ૧૦:૩૦/૧૧:૩૦ વાગ્યાથી જોરદાર પથ્થરમારો થતો હતો, ઘરોમાં તોડફોડ કરવામાં આવી રહી હતી અને તેમને આગ ચાંપવામાં આવી રહી હતી, તથા ટોળાનો અંતિમ કૃત્ય મહેમૂદમિયાનાં ઘરને અંદર સ્ત્રીઓ, બાળકો અને અન્ય લોકો સાથે સળગાવી દેવાનું હતું. સાક્ષીઓએ કહ્યું છે કે તેઓ ઓરડાની અંદર રહેલા લોકોના ચીસો પાડવાના અને મદદ માટે રડવાના અવાજો સાંભળી શકતા હતા, પરંતુ ટોળાથી ભયભીત હોવાને કારણે તેઓ તેમની મદદ માટે જવાનો સાહસ કરી શક્યા નહોતા. આમ, શેખ મહોલ્લાના રહેવાસીઓએ ભય અને આતંકથી ભરેલી અત્યંત કઠિન રાત વેઠી હતી અને અંતિમ પરિણામ એ આવ્યું કે ઘરની અંદર અઠ્ઠાવીસ વ્યક્તિઓ મૃત્યુ પામી, જ્યારે ગંભીરથી માંડીને સામાન્ય ઈજાઓ સુધીના ઘાવો ધરાવતા અનેક વ્યક્તિઓને હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યા. આવી પરિસ્થિતિમાં, આવા ભય અને યાતના હેઠળ મુકાયેલા વ્યક્તિઓ પાસે સ્પષ્ટ રીતે વિચાર કરી

પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાવવા પોલીસનો સંપર્ક કરવાની અપેક્ષા રાખવી અતિશય કલ્પિત છે. વધુમાં, એ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા કે પોલીસે પણ પ્રથમ માહિતી અહેવાલ શક્ય તેટલી વહેલી તકે નોંધાય તે સુનિશ્ચિત કરવાનું યોગ્ય માની નહોતું. તેમ છતાં, માત્ર એ હકીકત કે પોલીસે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ શક્ય તેટલી વહેલી તકે નોંધવાનું યોગ્ય માની નહોતું, માત્ર એથી જ પ્રથમ ફરિયાદકર્તા દ્વારા નોંધાયેલ પ્રથમ માહિતી અહેવાલની સત્યતા પર શંકા ઉપજતી નથી.

૧૩૯.૩ અપીલકર્તા–આરોપીઓની તરફથી સર્વોચ્ચ અદાલતના રામેશ બબુરાવ દેવાસ્કર અને અન્ય વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય (ઉપરોક્ત)ના કેસના નિર્ણય ઉપર એ સિદ્ધાંત માટે આધાર મૂકવામાં આવ્યો છે કે પૂછપરછ પૂર્ણ થયા મુદ્દા નં. હત્યાના કેસમાં પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાવી શકાય નહીં. આ કહેવાતા કેસના તથ્યોમાં અદાલતે નોંધ્યું હતું કે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ સ્થળ પર જ પીડિતાર્થને સ્વયં ફ.ફ.પ.સા. –૧૧ દ્વારા કરાયેલ નિવેદનોના આધારે નોંધાયો હતો. અદાલતનું માનવું હતું કે જો પોતાને પ્રત્યક્ષદર્શી તરીકે દાવો કરતો તે ફરિયાદ પક્ષનો સાક્ષી પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાવી શકતો હોય, તો તે પોતે જ પ્રથમ માહિતીદાતા કેમ ન બન્યો તેનું કોઈ કારણ જ નહોતું. આ અદાલતના મત અનુસાર, ઉપરોક્ત નિર્ણય વર્તમાન કેસના તથ્યો પર લાગુ પડતો નથી, કારણ કે ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ના આગ્રહે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધવામાં આવ્યો તે પહેલાં ઘટનાસંબંધિત કોઈ માહિતી નોંધાઈ જ નહોતી. સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષના કેસમાં, સાક્ષીએ પોલીસનો સંપર્ક કર્યો હતો અને મૃતક તથા આરોપી સહિત ઘટનાની વિગતો આપી હતી, પરંતુ તે

પ્રથમ માહિતી અહેવાલ તરીકે નોંધાયો નહોતો, કારણ કે તે સાક્ષીએ પોલીસને સાથે લઈને ઘટના સ્થળે જવા કહ્યું હતું, જ્યાં એક પ્રત્યક્ષદર્શીના આગ્રહે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાયો હતો. આમ, સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ પ્રશ્ન એ હતો કે શું બીજી માહિતી અહેવાલને પ્રથમ માહિતી અહેવાલ તરીકે ગણાવી શકાય. તેના સમક્ષ રહેલા તથ્યોની પૃષ્ઠભૂમિમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે આ મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

એક માનવહત્યાના કેસમાં ઇન્ક્વેસ્ટ હાથ ધરાઈ ગયા મુદ્દા નં. પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાવી શકાય નહીં. સ્થળ પર માહિતી આપનારને જ ફ.ફ.પ.સા. –૧૧ દ્વારા કરવામાં આવેલી નિવેદનોના આધારે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધવામાં આવ્યો છે. જો ઉપરોક્ત ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી, જેઓ પોતાને નેત્રસાક્ષી હોવાનું દાવો કરતા હતા, તે જ વ્યક્તિ પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાવી શકતા હોત, તો તેઓ પોતે પ્રથમ માહિતીદાતા કેમ બન્યા નહિં, તેનું કોઈ જ કારણ નહોતું. પ્રથમ માહિતી અહેવાલ સ્થળ પર પ્રથમ માહિતીદાતાને આપવામાં આવેલી તેમની માહિતીના આધારે નોંધવામાં આવ્યો હતો. તેમણે ફ.ફ.પ.સા. –૧૩ને આપેલી તમામ માહિતી તપાસ અધિકારી સમક્ષ જ આપવામાં આવી હતી. તેમને પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધવામાંથી શું અટકાવ્યું, તે અમારી સમજ બહાર છે. ફ.ફ.પ.સા. –૧૧એ, આ નોંધ પર અમે મૂકીએ છીએ, સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું હતું કે તેમણે સંબંધિત તમેમણાે માહિતીની વિગતો જણાવી હતી. તેથી, એવું અપેક્ષિત છે કે પ્રથમ માહિતીદાતાને આ બાબતે માહિતગાર કરવામાં આવ્યા હતા. અમે ઉપર નોંધ્યું છે કે ફ.ફ.પ.સા. –૧૩ દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતી પોલીસ દ્વારા અપરાધ નોંધપોથીમાં ઓછામાં ઓછી નોંધવામાં આવી હતી અને તેમણે સ્પષ્ટપણે થોડાક

તથ્યો જણાવ્યા હતા, જેમ કે મુખ્ય આરોપી આરોપી નં. ૯એ તેમના ભાઈ શિવાજી પાટીલ તથા એક બાબુરાવ પાટીલની હત્યા કરી હતી. હત્યા જ્યાં થઈ હતી તે સ્થળ પણ તેમને જાણીતું હતું. જો આપણે તપાસ અધિકારીની વાત માનીએ, તો તેમણે ઇન્ક્વેસ્ટ કર્યા મુદ્દા નં. નિવેદન નોંધ્યું હતું. ઈજાઓના સ્વરૂપ અંગેનો તેમજ ઈજાઓ જ્યાં પહોચાડવામાં આવી હતી તે સ્થળ અંગેનો વિગતવાર અહેવાલ તેમને જાણીતો હતો, કારણ કે ઇન્ક્વેસ્ટ અહેવાલ તો પહેલેથી જ તૈયાર થઈ ચૂક્યો હતો. તપાસ અધિકારી તરફથી આવો પ્રયાસ આ અદાલતે અનેક ચુકાદાઓમાં નિંદનીય ગણાવ્યો છે. પંચ સાક્ષીઓ સહિત અન્ય તમામ સાક્ષીઓ ત્યાં હાજર હોવા જોઈએ. જો તેમ છતાં, પંચ સાક્ષીઓના જણાવ્યા મુજબ, બાબુરાવના સંદર્ભમાં તો ઓછામાં ઓછું, અજાણ્યા વ્યક્તિઓને તેમના હુમલાખોર કહેવાય છે, તો સ્પષ્ટ છે કે ફ.ફ.પ.સા. –૧૧એ હુમલાખોરોના નામ જાહેર કર્યા નહોતા; ઓછામાં ઓછા ફ.ફ.પ.સા. –૯ સમક્ષ તથા તપાસ અધિકારી સમક્ષ તો નહોતા.

૧૩૯.૪ વર્તમાન કેસના તથ્યોને ધ્યાનમાં લેતાં, સાક્ષીઓની માનસિક સ્થિતિ તથા અસરગ્રસ્ત વ્યક્તિઓની મોટી સંખ્યા જોતા, કોઈ સાક્ષીને એ બાબતની જાણ નહીં હોય કે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ અન્ય કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા અગાઉથી નોંધાવવામાં આવ્યો છે કે નહીં. આ પરિસ્થિતિઓમાં, મૃતક આશિયાનાબાનુનું ઇન્ક્વેસ્ટ પંચનામું પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાય તે પહેલાં કરવામાં આવ્યું હતું, એ હકીકતને વિશેષ મહત્ત્વ આપવું યોગ્ય નથી. પ્રથમ માહિતી અહેવાલની નોંધણી પહેલાં ઇન્ક્વેસ્ટ કરવાનો સંબંધિત પોલીસ અધિકારીનો અપનાવેલ કાર્યવાહીનો

માર્ગ મંજૂર કરી શકાય તેમ નથી, તેમ છતાં માત્ર એ કારણે પછી નોંધાયેલા પ્રથમ માહિતી અહેવાલની વિશ્વસનીયતા પર કોઈ અસર થતી નથી.

૧૩૯.૫ બલદેવ સિંહ વિ. પંજાબ રાજ્ય, (૨૦૧૪) ૧૨ એસસીસી ૪૭૩ માં, સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ પ્રશ્ન એ હતો કે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધવામાં બે માસ અને એકવીસ દિવસનો વિલંબ ફરિયાદ પક્ષના કેસને અવિશ્વસનીય બનાવી શકે કે કેમ. અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે આ બાબતમાં કોઈ સંદેહ નથી કે એફઆઈઆર નોંધવામાં વિલંબ થવાથી અવારનવાર વધારાઓ ઉભેરાય છે તેમજ જે ખરેખર બન્યું હોય તેનું તર્કવિરુદ્ધ સ્વરૂપ રજૂ થાય છે, પરંતુ એ નક્કી કરવા માટે દરેક કેસના તથ્યોની તપાસ કરવી આવશ્યક છે કે શું એફઆઈઆર નોંધવામાં વિલંબ ફરિયાદ પક્ષના કેસ માટે ઘાતક છે. લાલ બહાદુર અને અન્ય વિ. રાજ્ય (દિલ્હી રાષ્ટ્રીય રાજધાની પ્રદેશ) (પૂર્વોક્ત) માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે વડી અદાલતના નીચેના અભિપ્રાયને મંજૂરી આપી હતી:

વિલંબ સાથે એફ.આઈ.આર. દાખલ કરવાની બાબતે પ્રથમ મુદ્દા અંગે વડી અદાલતે ઠરાવ્યું કે વર્તમાન કેસની પરિસ્થિતિઓ અસાધારણ છે, કારણ કે દેશ સામ્પ્રદાયિક રમખાણોમાં ઘેરાયેલો હતો, કર્ફ્યુ લાદવામાં આવ્યો હતો, અને શીખ પરિવારોને ઉશ્કેરાયેલા તથા ધર્માંધ પુરુષોની ટોળીઓ દ્વારા નિશાન બનાવવામાં આવી રહ્યા હતા, જેઓ માનવજીવનનો અંત લાવવાનો તો દૂર રહ્યો, સંપત્તિને નષ્ટ કરવી/બાળવી પણ ડરતા નહોતા.

૧૩૯.૬ અદાલતના મત મુજબ, ઉપરોક્ત નિર્ણય વર્તમાન કેસના તથ્યો પર પૂરતી રીતે લાગુ પડે છે. આ કેસમાં, ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ની રાત્રે પ્રથમ બનાવ બન્યો ત્યારે પોલીસ હાજર હતી, અને પોલીસ સાક્ષીઓના અંદાજ મુજબ આશરે પંદરસો લોકોની હિંસક અને અંકુશરહિત ભીડને વિખેરી નાખ્યા મુદ્દા નં. , પોલીસકર્મીઓ ભરેલી ત્રણેય મોબાઇલ વેન સરદારપુરા ◌ા ગામથી વિજાપુર જવા નીકળી ગઈ, અને મુસ્લિમ સમુદાયના સભ્યોને ઉચ્છૃંખલ તત્ત્વોની દયા પર છોડી દીધા; આ તત્ત્વોએ અપરાધસ્થળે પાછા ફરી અધૂરી રહેલ કામગીરી પૂર્ણ કરવામાં જરા પણ વિલંબ કર્યો નહોતો. મુખ્ય બનાવ શરૂ થયા પછી તરત જ વિજાપુરમાં પોલીસને જાણ કરવામાં આવી હતી, પરંતુ સરદારપુરા ◌ા પહોંચવામાં પોલીસ અધિકારીઓને લગભગ બે કલાક કે તેથી વધુ સમય લાગ્યો, જ્યારે સામાન્ય રીતે આ અંતર કાપવામાં અડધા કલાકથી ઓછો સમય લાગે છે. અપરાધસ્થળે પહોંચવામાં થયેલા વિલંબનું કારણ પોલીસ સાક્ષીઓએ એવું દર્શાવ્યું કે વિજાપુર અને લાડોલ તરફથી સરદારપુરા ◌ા ખાતે પંચાયત કચેરી સુધી માર્ગ પર અવરોધો ઉભા કરવામાં આવ્યા હતા, જેમાં બળતા ટાયર, લાકડાના ગોઠવણાં, ગટરનાં પાઈપો, પથ્થરો વગેરેનો સમાવેશ થતો હતો, અને આશ્ચર્યની વાત એ છે કે પોલીસના દરેક દળને સરદારપુરા ◌ા જતા રસ્તામાં આ અવરોધો દૂર કરવા પડ્યા હતા. અપરાધસ્થળે પહોંચ્યા મુદ્દા નં. , લગભગ દરેક પોલીસ સાક્ષી જણાવે છે કે તેઓ બે વ્યક્તિઓને મળ્યા હતા, જેમણે તેમને જણાવ્યું હતું કે મેહમૂદમિયાના ઘરમાં મહિલાઓ, બાળકો અને અન્ય લોકોને આગ લગાવી સળગાવી દેવામાં આવ્યા છે; ત્યારબાદ ◌ં. તેઓ અપરાધસ્થળે ગયા અને જીવિત બચેલા લોકોને બચાવી લીધા તથા મૃતદેહોને ઘરમાંથી બહાર કાઢી

મેશાણા ખાતેના સિવિલ હોસ્પિટલમાં મોકલી આપ્યા. અપરાધસ્થળે ઉચ્ચ પદસ્થ અધિકારીઓની મોટી સંખ્યા હાજર હતી અને ઈજા ન થયેલા સાક્ષીઓ પણ ઉપલબ્ધ હતા, છતાં સ્થળ પર પ્રથમ માહિતી નોંધવામાં આવી નહોતી; અને તેનું સ્પષ્ટીકરણ એવું આપવામાં આવ્યું છે કે પ્રથમ પ્રાથમિકતા પીડિતોને સારવાર માટે હોસ્પિટલ લઈ જવાની હતી. આવી પરિસ્થિતિઓમાં, જ્યારે પોલીસને જ્ઞાત અપરાધ થયાનો ખ્યાલ હોવા છતાં પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધવા માટે કોઈ પગલાં લેવામાં આવ્યા નહોતા, ત્યારે સાક્ષીઓને સ્વયં આગળ આવી પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાવવાનું ન કર્ય મુદ્દા નં. લ દોષી ઠેરવી શકાય નહીં, ખાસ કરીને ત્યારે જ્યારે પરિસ્થિતિ એવી હતી કે પાંસાં તેમના વિરુદ્ધ પડેલા હતા. તેથી, પોલીસએ જ્યારે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધવું યોગ્ય ગણ્યું ત્યારે જ પ્રથમ જાણ કરનાર ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ ઇબ્રાહીમમિયા રસૂલમિયા શેખના કહેવા પર તે નોંધવામાં આવ્યો. રેકોર્ડ પરથી પ્રગટ થાય છે કે પીડિતોને સવારે લગભગ ૦૫:૩૦ વાગ્યે સિવિલ હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા અને તેમને સારવાર આપવામાં આવી હતી તથા પ્રથમ માહિતી અહેવાલ સવારે ૦૯:૩૦ વાગ્યે નોંધવામાં આવ્યો હતો. પ્રથમ જાણ કરનારની સાક્ષીમાં એ વિસંગતિ દર્શાવવામાં આવી છે કે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ ૦૯:૦૦ વાગ્યે નહીં પરંતુ ૧૨ વાગ્યે નોંધાયો હતો, તેમ છતાં રેકોર્ડ પુરાવા દર્શાવે છે કે તે આશરે ૦૯:૩૦ વાગ્યે નોંધાયો હતો. પુનઃ ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય છે કે વિદ્વાન વિશેષ જાહેર અભિયોજકે દલીલ કરી છે કે જો પોલીસે ગોળીબાર કર્યા મુદ્દા નં. , જેના પછી ભીડ વિખેરાઈ ગઈ હતી, તરત જ ગામ છોડ્યું ન હોત તો આ બનાવ અટકાવી શકાત; કારણ કે તરત જ મુદ્દા નં. માં ભીડ ફરી એકઠી થઈ, શેખ મહોલ્લાના બધા

ઘરો લૂંટાઈ, સળગાવી દેવામાં આવ્યા અને નષ્ટ કરી દેવામાં આવ્યા, તથા મેહમૂદમિયાના નિવાસસ્થાને એક બનાવ બન્યો જેમાં નિર્દોષ લોકોએ જીવ ગુમાવ્યા. તેથી, કેસના સર્વાંગી તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓને, ખાસ કરીને પોલીસના વર્તનને ધ્યાનમાં લેતાં, પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધવામાં થયેલો લગભગ ચાર કલાકનો વિલંબ ઘાતક ગણાવી શકાય નહીં અને આ એવો કેસ નથી કે જેમાં પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધવામાં થયેલા વિલંબના આધાર પર ફરિયાદ પક્ષનો કેસ અવિશ્વસનીય ઠરાવવો જોઈએ. અદાલતના મત મુજબ, પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધવામાં થયેલો વિલંબ પ્રથમ જાણ કરનારને જવામુદ્દા નં. ાર ઠરાવી શકાય નહીં, કારણ કે રેકોર્ડ તથ્યો પોતે જ બોલે છે અને વિલંબનું સમજૂતીકરણ થઈ ગયું છે. પ્રથમ માહિતી અહેવાલને પડકારવાના આધાર પૈકી એક એ છે કે પ્રથમ જાણ કરનારએ પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં અઠ્ઠાવીસ આરોપીઓનાં નામ દર્શાવ્યા છે, જ્યારે પોતાની સાક્ષીમાં તેણે અલગ વ્યક્તિઓના નામ લીધા છે અને મોટાભાગના આરોપીઓને ઓળખી શક્યો નથી. આ બાબતમાં એ તથ્ય અવગણાવી શકાય નહીં કે બનાવ ૦૧.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ બન્યો હતો, જ્યારે એક ગ્રામિણ, નિરક્ષર ગામડિયા સાક્ષીની સાક્ષી આઠ વર્ષથી વધુ સમય મુદ્દા નં. નોંધવામાં આવી હતી. રેકોર્ડ પરથી વધુમાં જાણવા મળે છે કે બનાવ પછી સાક્ષી સરદારપુરાથી સ્થળાંતર કરી ગયો હતો અને તેથી ત્યારબાદ ં. તેને આરોપીઓને જોવા મળ્યું નહોતું. ઉપરાંત, આઠ વર્ષથી વધુ સમયગાળો નોંધપાત્ર છે અને આવા સમયગાળામાં લોકોનું શારીરિક સ્વરૂપ મુદ્દા નં. લાઈ જાય છે, જેના કારણે તેમને ઓળખવું મુશ્કેલ બની જાય છે. એ ઉપરાંત, દરેક વ્યક્તિમાં એટલી સારી સ્મૃતિ નથી હોતી કે લાંબા

સમય મુદ્દા નં. કોઈ વ્યક્તિને ઓળખી શકે. તેથી, આરોપીઓને ઓળખી ન શકવા અને સાક્ષીમાં અલગ વ્યક્તિઓના નામ આપવાથી પ્રથમ માહિતી અહેવાલની પ્રામાણિકતા પર કોઈ અસર પડશે નહીં. વધુમાં, સ્થિર કાનૂની સ્થિતિ એ છે કે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ પુરાવાનો સ્વતંત્ર અને મૂળભૂત ભાગ નથી અને તેનો ઉપયોગ માત્ર તેના લેખકની વાતને પુષ્ટિ આપવા માટે જ થઈ શકે છે.

૧૪૦. સાક્ષીઓના નિવેદનો નોંધવામાં વિલંબ, અને તે છતાં પૂરતા અવસરો હોવા છતાં સાક્ષીઓએ આરોપીઓનાં નામ વહેલી તકે જાહેર ન કર્યાં હોવા અંગે: અપીલકર્તા/આરોપીઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી છે કે પ્રથમ ઉપલબ્ધ અવસરે, સાક્ષીઓએ પોતાનાં આવૃત્તી પોલીસ સમક્ષ કે જેમણે તેમને સારવાર આપી તે તબીબી અધિકારીઓ સમક્ષ રજૂ કરવા માટે કોઈ પ્રયત્ન કર્યો ન હતો અને તેમની નિવેદનો નોંધવામાં નોંધપાત્ર વિલંબ થયો હતો, જેના કારણે તેમને શક્ય તેટલા વધુ વ્યક્તિઓને ફસાવવા માટે બનાવટી અને કલ્પિત પુરાવા રચવાનો અને ઘડવાનો સમય મળ્યો હતો. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીઓનાં નિવેદનો નોંધવામાં અસ્પષ્ટ અને અતિશય વિલંબ થયો હતો, જે બહુ મોડા તબક્કે નોંધવામાં આવ્યા, અને પૂરતા અવસરો હોવા છતાં સાક્ષીઓએ આરોપીઓનાં નામ વહેલી તકે જાહેર ન કર્યા અને ત્યારબાદ ં. શક્ય તેટલા વધુ આરોપીઓનાં નામ લીધાં. આવી રજૂઆતના સમર્થનમાં વિદ્વાન વકીલે આ અદાલતના ગુજરાત રાજ્ય વિ. મધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ, ૧૯૮૪ જી.એલ.એચ. ૫૬૭, ના ચુકાદા પર આધાર મૂક્યો. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીઓનાં પ્રારંભિક નિવેદનો નોંધવામાં અતિશય વિલંબ

થયા પછી, સાક્ષીઓએ સોગંદનામાંના સ્વરૂપે, ત્યારબાદ ં. એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ લખિત અરજીઓના સ્વરૂપે અને ત્યારબાદ ં. એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા નિવેદનોના સ્વરૂપે નિવેદનો આપ્યાં હતાં. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે પુરાવામાં આવ્યું છે કે આ સાક્ષીઓ ઘટનાપછી રાહત શિબિરોમાં આશ્રય લઈ રહ્યા હતા, જે તેમની જ સમુદાયના વ્યક્તિઓ દ્વારા સંચાલિત હતા, અને તેમની સમુદાયના નેતાઓએ તેમની દેખભાળ રાખી હતી તથા કાનૂની જાણકારોની મદદ તેમને ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવી હતી, અને પોલીસ અધિકારીઓ દ્વારા મુલાકાતો પણ લેવામાં આવી હતી; તેમ છતાં, એવું જણાય છે કે મોટાભાગે તેઓએ નિવેદનો આપવાનું ટાળ્યું અને ઇનકાર કર્યો હતો તથા નિવેદનો આપવાની પ્રક્રિયા પછીના તબક્કે મુલતવી રાખી હતી, જેથી તેઓને મળતી સલાહ મુજબ વાર્તા ઘડી શકાય. નોંધ પર આવ્યું છે કે છ વર્ષ મુદ્દા નં. સાક્ષીઓએ એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ અરજીઓના સ્વરૂપે તથ્યો રજૂ કર્યા અને તે અનુસંધાને તેમના નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા. મોટી સંખ્યામાં એવા સાક્ષીઓ છે જેમની પોલીસ દ્વારા પૂછપરછ કરવામાં આવી હતી અને જેમની પોલીસ દ્વારા પૂછપરછ કરવામાં આવી ન હતી, તેમના નિવેદનો પ્રથમવાર એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધવામાં આવ્યા. પુરાવામાં આવ્યું છે કે સાક્ષીઓને પોતાની ફરિયાદ, જો હોય તો, રજૂ કરવાની અથવા ઓછામાં ઓછું તેઓ જે કહેવા માગતા હતા તે કહેવાની અનેક તકો મળી હતી, પરંતુ તેમણે તેમ કરવાનું પસંદ કર્યું નથી. તેથી, સાક્ષીઓનું વર્તન અપ્રાકૃતિક, અસામાન્ય અને વર્ષો સુધી તેમના દ્વારા જાળવવામાં આવેલ મૌન કોઈ પણ હિસાબે ક્ષમ્ય નથી, તથા તેના માટે કોઈપણ સ્પષ્ટીકરણ સ્વીકારી શકાય તેમ નથી. આરોપ મૂકવામાં આવ્યો છે કે પોલીસ સુરક્ષા

હેઠળ સાક્ષીઓને રાહત શિબિરોમાં લઈ જવાયા હોવા છતાં તેઓ મૌન રહ્યા અને પાંચ દિવસના સમયગાળા સુધી ઘટનાની વિગતો અથવા આરોપીઓનાં નામ જાહેર ન કર્યા.

૧૪૦.૧ ઘટનાની તારીખથી પાંચ દિવસ, દસ દિવસ, પચ્ચીસ દિવસ વગેરે પછી પ્રારંભિક નિવેદનોની મોડેથી નોંધણી અંગેની રજૂઆતોના સંદર્ભમાં, એ હકીકત છતાં કે બહુમતી સાક્ષીઓ મહેસાણા સિવિલ હોસ્પિટલમાં ઉપલબ્ધ હતા અને ત્યારબાદ ં. , તેમને પોલીસ વાહનો દ્વારા રાહત શિબિરોમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા, સંહિતાની કલમ ૧૬૧ની જોગવાઈઓ તરફ સંદર્ભ લઈ શકાય છે. સંહિતાની કલમ ૧૬૧ની પેટા-કલમ (૧) અન્ય બાબતો સાથે, સંહિતાના અધ્યાય ૧૨ હેઠળ તપાસ ચલાવતા પોલીસ અધિકારીને કેસના હકીકત અને પરિસ્થિતિઓથી પરિચિત હોવાનું માનવામાં આવતું હોય તેવી કોઈપણ વ્યક્તિની મૌખિક પૂછપરછ કરવાની જોગવાઈ કરે છે. તેની પેટા-કલમ (૨) મુજબ એવી વ્યક્તિએ આવા અધિકારી દ્વારા તેને પૂછવામાં આવેલા તે કેસ સંબંધિત તમામ પ્રશ્નોના સત્યપણે ઉત્તર આપવાના બાધ્ય રહેશે, સિવાય કે એવા પ્રશ્નો જેમના ઉત્તરો તેને ફોજદારી આરોપ અથવા જમીની શાસ્તિ હેઠળ લાવી શકે. આમ, સાક્ષીઓના નિવેદનો નોંધવાની ફરજ તપાસ અધિકારીની છે, ઉલટી દિશામાં નહીં. ઉપરાંત, આ કેસના હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓમાં, સાક્ષીઓએ તો હુમલામાં પોતાના ઘર ગુમાવ્યાં હતાં અથવા પોતાના ઘરે પાછા ફરવું સુરક્ષિત નહીં હોવાનું માનીને રાહત શિબિરોમાં વસવાટ લીધો હતો. અનેક સાક્ષીઓએ ઘટનામાં પોતાના પ્રિયજન

ગુમાવ્યાં હતાં અને તેઓ પોતાના મૂળ નિવાસસ્થાનમાંથી પણ વિસ્થાપિત થઈ ગયા હતા; તેથી તેઓએ રાહત શિબિરોમાં આશરો લેવો પડ્યો હતો અને, પરિણામે, તેઓ માનસિક આઘાતની સ્થિતિમાં હશે, અને એમની પાસેથી પોતાનાં નિવેદનો નોંધાવવા માટે પોલીસ અધિકારીઓ સુધી દોડી જવાની અપેક્ષા રાખવી મુશ્કેલ હતી. આવી પરિસ્થિતિમાં, પોતાનું અસ્તિત્વ ટકાવી રાખવું અને પોતાના પરિવારજનોને શોધી કાઢવું એ સાક્ષીઓની પ્રથમ પ્રાથમિકતા હતી. આ રાહત શિબિરો જુદા–જુદા ગામો અને નગરોમાં હતા, જ્યારે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ વિજાપુર પોલીસ સ્ટેશનમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો અને તપાસ પણ તે પોલીસ સ્ટેશનના અધિકારી દ્વારા કરવામાં આવી હતી. સર્વવિદિત છે કે સંબંધિત સમયે પરિસ્થિતિ પીડિતો જે સમુદાયના હતા તેની વિરુદ્ધ હતી, અને તે સમયે પ્રવર્તમાન વૈરી વાતાવરણને ધ્યાનમાં લેતાં, પીડિતોએ રાહત શિબિરોની સુરક્ષા છોડીને બહાર જઈને કોણ કેસની તપાસ કરી રહ્યું છે તે શોધવું અને પોતાના નિવેદનો નોંધાવડાવા જોઈએ એવી અપેક્ષા રાખવી અતિશયોક્તિપૂર્ણ છે. તેથી, તપાસ અધિકારી જ્યારે પણ સાક્ષીઓની શોધમાં રાહત શિબિરોમાં ગયો, ત્યારે તેમના નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા છે.

૧૪૦.૨ અપીલકર્તાઓ તરફના વિદ્વાન વકીલે દૃઢતાપૂર્વક દલીલ કરી હતી કે ફ.ફ.પ.સા. ુ–૧૧૦, અનુસંધાન અધિકારી (પોલીસ)ના પુરાવામાંથી એવું બહાર આવે છે કે જ્યારે તેઓ સાક્ષીઓના નિવેદનો નોંધવાના હેતુથી નઝીરામુદ્દા નં. કેમ્પમાં ગયા, ત્યારે તેમને જણાવવામાં આવ્યું કે તેઓ અમદાવાદ ગયા હોવાથી

તેમના નિવેદનો નોંધી શકાયા નહીં. સાક્ષીની પ્રતિયોચનામાંથી વિદ્વાન વકીલે જણાવ્યું હતું કે અંતે, ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ, તેમણે લગભગ અઢાર સાક્ષીઓનાં નિવેદનો નોંધ્યાં હતાં. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૧૧૦, અનુસંધાન અધિકારી (પોલીસ)ની પ્રતિયોચનાનો પરિશીલન કરવાથી જાણવા મળે છે કે એવું બહાર આવ્યું છે કે જ્યારે તેઓ ૯ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ નઝીરામુદ્દા નં. કેમ્પમાં ગયા હતા, ત્યારે તેઓ એકપણ નિવેદન નોંધી શક્યા નહોતા; કે સાક્ષીએ પ્રારંભમાં એ હકીકતનો ઇનકાર કર્યો હતો કે ત્યાં મુસ્લિમ વકીલો હાજર હતા અને તેમણે તેમને નિવેદન નોંધવાની પરવાનગી આપી નહોતી; કે નિવેદન ન નોંધવાનું કારણ એ હતું કે સાક્ષીઓ અમદાવાદ ગયા હતા અને તેઓ એકપણ સાક્ષીને મળી શક્યા નહોતા. એ પણ બહાર આવ્યું છે કે નઝીરામુદ્દા નં. માં રહેતા લોકોએ જણાવ્યું હતું કે સાક્ષીઓ અમદાવાદ ગયા હતા. દર્શાવાયું હતું કે સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું હતું કે જ્યારે તેઓ નઝીરામુદ્દા નં. કેમ્પમાં ગયા ત્યારે વકીલ સલીમભાઈ એસ. મેમણ હાજર હતા અને તેમને મળેલી તમામ માહિતી તેમણે તેમની પાસેથી મેળવી હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે, તેથી, એ સ્પષ્ટ છે કે એક જ સમયે બધા સાક્ષીઓ અમદાવાદ ગયા હશે એવું માનવું શક્ય નથી અને વકીલોના પરામર્શ મુજબ તેમણે ૯ માર્ચના રોજ પોતાના નિવેદનો આપ્યા નહોતા; અને માત્ર વકીલો સાથે વિચારવિમર્શ કર્યા મુદ્દા નં. જ તેમણે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ પોતાના નિવેદનો આપ્યા હતા. એ પણ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે આ સાક્ષીની સાક્ષીમાંથી બહાર આવ્યું છે કે તેઓ ઇલોલમાં ખસેડાયેલા સાક્ષીઓના નિવેદનો નોંધવાના હેતુથી ઇલોલ ગયા હતા અને સાક્ષીઓ સાથે મુલાકાત થતાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે હાલ તેઓ પોતાના નિવેદનો

નોંધાવવાની ઇચ્છા રાખતા નથી.

૧૪૦.૩ આમ, બચાવ પક્ષ તરફથી એવો અહેવાલ મૂકવામાં આવે છે કે તપાસ અધિકારી કેમ્પ ખાતે આવ્યા તે દિવસે જ સાક્ષીઓએ પોતાનાં નિવેદનો આપવા ઇનકાર કર્યો હતો, જેથી વિચારવિમર્શ કરીને તથા પુરાવા ગોઠવીને શક્ય તેટલા વધુ નિર્દોષ વ્યક્તિઓને ફસાવી શકાય. આ સંદર્ભે નોંધનીય છે કે ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ નઝીરામુદ્દા નં. ખાતે ફ.ફ.પ.સા. –૧૧૦ કકુસિંહ રણજીતસિંહ વાઘેલા દ્વારા અઢાર સાક્ષીઓનાં નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા હતા, જેમ કે ભીખુમિયા કાલુમિયા શેખ, શરિફમિયા બાબુમિયા, ફારિદાબાનુ, શરિફમિયાની પત્ની, અયુબમિયા રસુલમિયા, સાહીનબાનુ અયુબમિયા, અમીનાબાનુ અચ્છુમિયા, જાનમોહમ્મદ ઈસ્માઈલ મેમણ, મોહંમદારિફ જાનમોહમ્મદ મેમણ, ઇકબાલમિયા રસુલમિયા શેખ, મુસ્તફામિયા રસુલમિયા, હિઝબુલમિયા હુસૈનમિયા, અકબર્મિયા રસુલમિયા, અકબરખા નથુમિયા, નઝીરમોહમ્મદ અકબર્મિયા, ગુલામઅલી અકબર્મિયા, રફીકમિયા મોહમ્મદહુસેન, રુક્સાનાબાનુ કેસરમિયા અને મકબુલમિયા કેસરમિયા. આ સાક્ષીઓની સાક્ષી પરથી જણાય છે કે કેટલાક સાક્ષીઓએ કોઈ પણ આરોપીનું નામ લીધું નથી, જ્યારે અન્યોએ માત્ર મર્યાદિત સંખ્યામાં આરોપીઓનાં નામ લીધાં છે. આ પરિસ્થિતિમાં, એ દલીલ સ્વીકારવી મુશ્કેલ છે કે સાક્ષીઓ શક્ય તેટલા વધુ નિર્દોષ વ્યક્તિઓને ખોટી રીતે ફસાવવા માટે સમય ખેંચી રહ્યા હતા. અમારી દૃષ્ટિએ, રેકોર્ડ પર આવેલા પુરાવાને ધ્યાનમાં લેતાં, જેમાં સ્પષ્ટ છે કે સાક્ષીઓ ઘણા વર્ષોથી સરદારપુરામાં વસવાટ કરતા હતા અને આરોપીઓ તેમને ઓળખતા હતા, એ

નકારી શકાય નહીં કે સાક્ષીઓ સરદારપુરા ા પટેલ સમુદાયના મોટા પ્રમાણમાં લોકો ને અવશ્ય ઓળખતા હશે. તેમ છતાં, સાક્ષીઓએ મોટી સંખ્યામાં વ્યક્તિઓને ફસાવવાથી પરેહજ રાખ્યો છે અને માત્ર થોડાક વ્યક્તિઓનાં નામ લીધાં છે, જે તેમના જણાવ્યા મુજબ ટોળામાં હાજર હતા. તેથી, અપીલકર્તા–આરોપીઓ તરફથી વરિષ્ઠ વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી દલીલ સાથે અમે સહમત નથી કે સાક્ષીઓનાં નિવેદનો નોંધવામાં થયેલો વિલંબ તેમના વર્ણનની વિશ્વસનીયતાને અસર કરે છે અને જે વિવાદાસ્પદ ગુનામાં શક્ય તેટલા વધુ નિર્દોષ વ્યક્તિઓને ફસાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. વધુમાં, જો સાક્ષીઓનાં નામ લેવાની સમગ્ર પ્રક્રિયા મનગઢંત અને રચિત હોત, તો અનેક સાક્ષીઓએ એ જ આરોપીઓનાં નામ લીધાં હોત અને તદનુસાર પોતાના નિવેદનો અને સાક્ષીઓનું સુમેળ સાધ્યું હોત. પરંતુ, સાક્ષીઓની સાક્ષી વાંચતા તે સ્વાભાવિક જણાય છે અને મોટા ભાગે તાલીમ આપેલી હોય તેવી જણાતી નથી, સિવાય જેટલી હદ સુધી આ ચુકાદામાં નોંધવામાં આવી છે.

૧૪૦.૪ આ તબક્કે, દિલ્હી વડી અદાલતના નીચેના નિષ્કર્ષોનો ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય રહેશે, જે સાક્ષીઓનાં નિવેદનો નોંધવામાં થયેલા વિલંબ અંગે હતાં અને જેને લાલ બહાદુર તથા અન્ય વિ. રાજ્ય (એનસિટી ઓફ દિલ્હી) (ઉપરોક્ત) માં સર્વોચ્ચ અદાલતે મંજૂરી આપી હતી, અર્થાત્, "૨૭ દિવસના વિલંબ મુદ્દા નં. ૩૦ નવેમ્બર, ૧૯૮૪ના રોજ પોલીસ દ્વારા સાક્ષીઓના નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા બાબતે, વડી અદાલતે નોંધ્યું કે શહેરમાં અશાંતિ હતી અને ગુનાઓના સાક્ષી રહેલા

વ્યક્તિઓ સ્વાભાવિક રીતે આગળ આવીને ગુનાહિત કૃત્યો કરનારાઓ વિરુદ્ધ સાક્ષ્ય આપવા બાબતે સંકોચ અને ભય અનુભવે, જ્યાં સુધી પરિસ્થિતિ શાંત ન થાય; રાજ્યની વહીવટી યંત્રણા અતિભારિત હતી; અને આવા સંજોગોમાં, સાક્ષીઓનાં નિવેદનો નોંધવામાં થયેલો વિલંબ તેની પુરાવાકીય કિંમત ઘટાડવાનો કે તેને સંપૂર્ણપણે અવગણવાનો આધાર બની શકે નહીં. વડી અદાલતે વધુમાં નોંધ્યું કે ઘટનાપૂર્વે સાક્ષીઓ તે જ વિસ્તારના રહેવાસી હતા અને હુમલાખોરોને ઓળખતા હતા, તથા અપિલકર્તાઓ તરફથી એવું કહેવામાં આવ્યું નહોતું કે આ વિલંબને કારણે આરોપીઓની ખોટી ઓળખ થવાની શક્યતા ઊભી થઈ હતી.".

૧૪૦.૫ એ પણ ધ્યાનમાં રાખવું આવશ્યક છે કે સંબંધિત સાક્ષીઓએ ઘટનામાં પોતાના અતિપ્રિય સ્વજનોને ગુમાવ્યા હતા. કેટલાક કિસ્સાઓમાં તો આખાં કુટુંબો નાશ પામ્યાં હતા, જેમ કે પ્રથમ માહિતીદાતાના ભાઈ શેરુમિયા, જે પોતાની પત્ની અને સંતાનો સાથે ઘટનામાં મૃત્યુ પામ્યા હતા. આમ, અનેક નિર્દોષ વ્યક્તિઓનાં પ્રાણ હણી લેવામાં આવ્યા હતા અને શેખ મહોલ્લાના સર્વ રહેવાસીઓમાં ભય અને ત્રાસની લાગણી વ્યાપી ગઈ હતી. ઉપરાંત, વિવાદાસ્પદ ઘટનાની બહાર પણ, સમગ્ર રાજ્યમાં અને ખાસ કરીને મહેસાણામાં પરિસ્થિતિ સળગવા તૈયાર પડેલા તણખલા જેવી હતી અને મુસ્લિમ સમાજના સભ્યો અંગે વૈરભાવનું વાતાવરણ પ્રવર્તમાન હતું. તેથી, તેમના કુટુંબના અનેક સભ્યોનાં પ્રાણ ગયા હોવાની હકીકત ઉપરાંત, બચી ગયેલાઓને પણ પોતાના જીવની ચિંતા હતી અને તેમણે રાહત શિબિરોમાં આશ્રય લીધો હતો. નોંધનીય છે કે કોઈપણ ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષીએ

હોસ્પિટલમાં રહી સારવાર લેવાનું પસંદ કર્યું ન હતું અને તેઓએ તો એ જ દિવસે ડિસ્ચાર્જ લઈ લીધો હતો અથવા પરવાનગી વિના હોસ્પિટલ છોડીને ચાલ્યા ગયા હતા. આમ, સાક્ષીઓને હોસ્પિટલમાં પણ સલામતી અનુભવાતી ન હતી. ઉપર નોંધ્યા મુજબ, સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ સાક્ષીઓનાં નિવેદનો નોંધવાની બાબતમાં, અન્વેષણ શરૂ થઈ જાય પછી સાક્ષીઓનાં નિવેદનો નોંધવાનું કાર્ય અન્વેષણ અધિકારીનું છે. આ મામલે દેખાય છે કે પોલીસ દળની પ્રથમ પ્રાથમિકતા કાયદો અને વ્યવસ્થા પુનઃસ્થાપિત કરવાનો અને પરિસ્થિતિ પર નિયંત્રણ લાવવાનો પ્રયાસ કરવાની હતી, અને તે પછી જ અન્વેષણ અધિકારીએ સાક્ષીઓનાં નિવેદનો નોંધવા માટે પગલાં લીધાં. ઉપર નોંધ્યા મુજબ, શરૂઆતમાં સાક્ષીઓને જુદી જુદી જગ્યાઓ અને જુદા જુદા શિબિરોમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા અને અન્વેષણ અધિકારીએ એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ જઈને નિવેદનો નોંધ્યા હતા. આવી પરિસ્થિતિઓમાં જ સાક્ષીઓનાં નિવેદનો થોડા વિલંબ મુદ્દા નં. નોંધાયા હતા અને તેમના નિવેદનો નોંધવામાં વિલંબ કરવા માટે સાક્ષીઓ તરફથી કોઈપણ ઇરાદાપૂર્વકની ભાવનાને કારણે નહોતું.

૧૪૦.૬ અપીલકર્તા–આરોપીઓ તરફથી સર્વોચ્ચ અદાલતના મારુતિ રામા નાઈક વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય (ઉપરોક્ત) કેસના નિર્ણય પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અદાલતે ત્યાંના સાક્ષી ફ.ફ.પ.સા. –૩ની સાક્ષી પર આધાર મૂકવો મુશ્કેલ ગણ્યો હતો; તે સાક્ષી ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષી હતો, અને તે માત્ર ત્યાં ઉલ્લેખિત ચૂકછાંટોના કારણે જ નહીં, પરંતુ એ હકીકતને કારણે પણ કે તેનું નિવેદન એક

દિવસ પછી નોંધવામાં આવ્યું હતું, જ્યારે તપાસ અધિકારી પાસે ઘટના બની તે જ દિવસે એ નિવેદન નોંધવાની પૂરતી તક હતી. અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે, આ સાક્ષી અનુસાર પણ, મૃતક પર મોટી સંખ્યામાં લોકો દ્વારા હુમલો કરવામાં આવ્યો હતો અને અગાઉના નિવેદનમાં આ અપીલકર્તાઓના નામ હુમલાખોર તરીકે જણાવવામાં તેની ચૂકને ધ્યાનમાં લેતાં, અન્ય કોઈ સ્વતંત્ર અને સ્વીકાર્ય સ્ત્રોતથી વાજબી પુષ્ટિ વિના આરોપિત ગુનાઓમાં ત્યાંના અપીલકર્તાઓને દોષિત ઠેરવવા માટે ફ.ફ.પ.સા. –૩ની સાક્ષી પર આધાર મૂકવો સલામત નથી એમ તેણે માન્યું નહોતું. સર્વોચ્ચ અદાલતના શંકરલાલ વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય (ઉપરોક્ત) કેસના નિર્ણય પર પણ આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે અસમજાયેલી લાંબી વિલંબે પણ તેના મનમાં ફરિયાદ પક્ષના કેસની પ્રામાણિકતા અંગે શંકા ઊભી કરી હતી. ઉપરોક્ત નિર્ણયોનો આધાર લઈને, વિદ્વાન ◌ વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત પૂર્વનિર્ણયો માત્ર એક જ નિષ્કર્ષ તરફ દોરી જાય છે, એટલે કે જો વિલંબ અને અસામાન્ય વર્તન માટે આપવામાં આવેલ સ્પષ્ટીકરણ અવિશ્વસનીય અને અપ્રતિભાસિત જણાય, તો એવી સાક્ષીઓ પર આધાર મૂકવો અત્યંત અસુરક્ષિત છે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે વર્તમાન કેસના તથ્યોમાં, એ નિર્વિવાદ હકીકત છે કે સાક્ષીઓ ફરિયાદ નોંધવામાં થયેલા વિલંબનું માત્ર સંતોષકારક સ્પષ્ટીકરણ આપી શક્યા નથી, પરંતુ પોતાના અસામાન્ય વર્તનનું પણ સ્પષ્ટીકરણ આપી શક્યા નથી; તેથી, તેમની સંબંધિત સાક્ષીઓ પર કોઈ આધાર કે વિશ્વસનીયતા મૂકી શકાતી નથી અને તેમને સંપૂર્ણપણે અસ્વીકારવી આવશ્યક છે.

૧૪૦.૭ ઉપર જણાવેલા રીતે અમારા દ્વારા નોંધવામાં આવેલા કારણોને ધ્યાને લઈને, અમારો અભિપ્રાય છે કે સર્વોચ્ચ અદાલતના ઉપરોક્ત નિર્ણયો વર્તમાન કેસના તથ્યો પર લાગુ પડતા નથી, કારણ કે અદાલત આથી સંતોષ પામે છે કે નિવેદનો નોંધવામાં થયેલો વિલંબ, જેટલા અંશે તેનો સ્પષ્ટીકરણ ઉપર દરેક સાક્ષીના પુરાવામાં ચર્ચાયો છે, તે સમજાવી દેવામાં આવ્યો છે.

૧૪૦.૮ પ્રારંભિક માહિતી અહેવાલ નોંધવામાં તથા સાક્ષીઓના નિવેદનો નોંધવામાં થયેલા વિલંબ અંગે અપીલકર્તા–આરોપીઓના વિદ્વાન વકીલ તરફથી કરવામાં આવેલી રજૂઆતોનું પરિચિંતન કરતાં, અમને ઉપર નોંધવામાં આવેલી સંબંધિત સમયની પરિસ્થિતિથી અચેત રહી શકાય તેમ નથી. આવા સંજોગોમાં, અમારો દૃઢ વિશ્વાસ છે કે સાક્ષીઓના નિવેદનો મોડી નોંધાયા તે માટે તેમના પર કોઈ દુર્ભાવનાપૂર્ણ ઈરાદાનો આરોપ મૂકવો શક્ય નથી. નિશ્ચિતપણે, દરેક સાક્ષીનો કેસ સ્વતંત્રપણે તપાસવો પડશે, અને આ બાબતમાં કોઈ એકસરખું સ્થિર સૂત્ર અપનાવી શકાય નહીં. તદનુસાર, તત્કાલીન પ્રચલિત પરિસ્થિતિના પૃષ્ઠભૂમિમાં, અમારે આ વિચારવું જરૂરી છે કે કોઈ નિશ્ચિત કેસમાં નિવેદનનું વિલંબિત નોંધાણ સાક્ષીઓની વિશ્વસનીયતાને હાનિ પહોંચાડશે કે કેમ.

૧૪૧. રેકોર્ડ પરની સાક્ષી અને આરોપીઓ દ્વારા ઊભો કરાયેલ બચાવ તથા રેકોર્ડ પર સ્થાપિત થયેલ હકીકતોને ધ્યાનમાં લેતાં, એવું માનવાનું કારણ છે કે ગુનો સુંદરપુર ગામ તથા અન્ય સંલગ્ન ગામોના ટોળાંઓ દ્વારા આચરવામાં આવ્યો હતો.

દઢપણે દલીલ કરવામાં આવી છે કે શેખ મહોલ્લા પર તેમ જ પૂર્વદિવસે, એટલે કે ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ, કેબિનો અને દુકાનો પર કરાયેલ હુમલો સુંદરપુર અને અન્ય નજીકના ગામો/વિસ્તારમાં રહેતા વ્યક્તિઓ દ્વારા કરવામાં આવ્યો હતો અને સાર્ડારપુરાના લોકો હંમેશા સાંપ્રદાયિક સૌહાર્દ જાળવી રાખતા આવ્યા છે તથા આ હુમલામાં તેમની કોઈ ભૂમિકા રહી નથી. આ દલીલ સાર્ડારપુરાના ભૂગોળીય સ્થાન પર પણ આધારિત છે, જે ગામની હદના બહારના ભાગમાં હોવાનું જણાવવામાં આવે છે અને તેથી ગામ બહારથી આવતા ટોળાંઓ માટે સહેલાઈથી પહોંચવામાં યોગ્ય છે. આવી દલીલના સંદર્ભમાં, અન્ય ગામોના લોકોને પણ હુમલામાં ભાગ લીધો હોવાનું નકારી શકાય તેમ નથી, તેમ છતાં એ હકીકત દૃષ્ટિથી અળગી રહી શકતી નથી કે સાક્ષીઓએ તેમના ઓળખીતા એવા આરોપીઓને ઓળખ્યા છે અને તેથી એવું કહી શકાય નહીં કે સાર્ડારપુરાના લોકોએ હુમલામાં ભાગ લીધો નથી. ઉપરાંત, જો ગામના લોકોએ શાંતિ અને સૌહાર્દ જાળવી રાખ્યું હોત અને હુમલામાં ભાગ લીધો ન હોત, તો સાક્ષીઓને વિવાદાસ્પદ ગુનામાં તેમને ખોટી રીતે ફસાવવાનું કોઈ કારણ જ નહોતું. જો એવું સૂચવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે કે શેખ મહોલ્લાના લોકો આ કારણે રોષે ભરાયા હતા કે ગામના પટેલોએ તેમને આશ્રય આપ્યો નહોતો અને તેથી તેમણે ખોટી રીતે તેમને ફસાવ્યા, તો કોઈ પણ સાક્ષીની પ્રતિપરીક્ષા દરમિયાન એવો કોઈ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો નથી. પક્ષકારો વચ્ચે કોઈ વૈરભાવ અથવા દુશ્મનીનું કોઈ પુરાવું રજૂ કરવામાં આવ્યું નથી, જેથી સાક્ષીઓ આરોપીઓને ખોટી રીતે ફસાવે.

૧૪૧.૧ સરદારપુરા ા લોકોની સંડોવણી હોવાનું માનવાનું બીજું કારણ એ છે કે શેખ મહોલ્લામાં ફક્ત મુસ્લિમોના મકાનોને જ નુકસાન કરવામાં આવ્યું છે, અને શેખ મહોલ્લાના મકાનોની બાજુમાં આવેલા હિન્દુઓના મકાનોને અસ્પર્શીત રાખવામાં આવ્યા છે. જો આ હુમલો અન્ય ગામોમાંથી આવેલા લોકો દ્વારા કરવામાં આવ્યો હોત, તો તેમને એ જાણકારી ન હોત કે કયા મકાનો મુસ્લિમોના છે અને કયા મકાનો અન્ય સમુદાયોના સભ્યોના છે. ઉપરાંત, સાક્ષીઓની જુબાનીમાંથી જે રીતે સરદારપુરા ી ભૂઆકૃતિ બહાર આવે છે, તે મુજબ શેખ મહોલ્લાનું સ્થાન એવું છે કે અન્ય સમુદાયોના સભ્યોની મિલકતોને કોઈ નુકસાન કર્યા વિના પણ તેને નુકસાન પહોંચાડી શકાય તેમ હતું. જો કે સરદારપુરામાં મુસ્લિમો વસતા અન્ય અનેક વિસ્તારો છે, તેઓ અન્ય સમુદાયોના સભ્યોની મિલકતોથી ઘેરાયેલા છે અથવા તેમની નજીક આવેલાં છે. તેથી, શેખ મહોલ્લાની પસંદગી એ આશયથી કરવામાં આવી હોય તેમ જણાય છે કે મુસ્લિમ સિવાયના અન્ય સમુદાયોના સભ્યોને ઓછામાં ઓછું અથવા બિલકુલ નુકસાન ન થાય. તેથી, આ ઘટનાનો સંબંધ પડોશી ગામોના લોકો સાથે હતો અને સરદારપુરા ા લોકોની તેમાં કોઈ ભૂમિકા નહોતી, એવી દલીલ સ્વીકાર્ય નથી.

૧૪૧.૨ અપીલકર્તા–દોષિતોના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા આંકડાઓ પર નિર્દેશ કરવામાં આવેલા પુરાવાઓમાંથી એવું જણાય છે કે પ્રશ્નાવર્તી ગુનાના આચરણમાં સુંદરપુર ગામ તથા અન્ય પડોશી ગામોના બહારના લોકોની ભાગીદારી રહી હોઈ શકે છે, પરંતુ માત્ર આ આધારે જ આરોપીઓને મુક્તિ મળી શકતી નથી, જેમને

સાક્ષીઓએ ગુનો આચરનાર ભીડના ભાગરૂપે ઓળખ્યા છે. વિદ્વાન વકીલે ગુના સ્થળની ભૂપ્રકૃતિ તથા થયેલા નુકસાનનો પણ સંદર્ભ આપ્યો છે, જેથી સૂચવવામાં આવે છે કે મહત્તમ નુકસાન પાછળના ભાગેથી થયું હતું, એટલે કે કામલપુર તરફ જતી માર્ગ પરથી આવેલી ભીડ દ્વારા, અર્થાત્ સુંદરપુરથી આવેલી ભીડ દ્વારા. ઉપર ચર્ચા કરેલ મુજબ, સુંદરપુર તથા અન્ય પડોશી ગામોના લોકોની સંડોવણી અંગેની દલીલો સ્વીકારવામાં આવે તો પણ, તેનો અર્થ એ નથી કે સરદપુરાના લોકોની સક્રિય ભાગીદારી નહોતી, વિશેષ કરીને ત્યારે જ્યારે પીડિતોએ તેમનાં નામ લઈ તેમની ઓળખ કરી છે.

૧૪૨. તપાસની પ્રક્રિયા દરમિયાન કોઈ પરીક્ષણ ઓળખ પરેડ યોજવામાં આવી નહોતી અને સાક્ષીઓએ પ્રથમ વખત અદાલત સમક્ષ આરોપીઓને ઓળખ્યા છે. અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓ તરફથી એવો દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે સાક્ષીઓએ પ્રથમ વખત અદાલત સમક્ષ આરોપીઓને ઓળખ્યા છે અને તે પહેલાં કોઈ પરીક્ષણ ઓળખ પરેડ યોજવામાં આવી નહોતી; તેથી, અદાલત સમક્ષ કરાયેલ આવી ઓળખ પર આધાર રાખી શકાય નહીં.

૧૪૨.૧ વર્તમાન કેસમાં, સાક્ષીઓની સાક્ષીથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આરોપીઓની પ્રથમ વખત અદાલતમાં ઓળખ કરવામાં આવી છે અને કોઈપણ આરોપીના સંબંધમાં ઓળખ પરેડ યોજવામાં આવી નથી, આ સ્વીકાર્ય સ્થિતિ છે. અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓની વતી સર્વોચ્ચ અદાલતના દાના યાદવ ઉર્ફે ડાહુ અને

અન્ય વિ. બિહાર રાજ્ય (પૂર્વોક્ત)ના કેસમાં આપેલા નિર્ણય પર આ આધાર મૂકવામાં આવ્યો છે કે જો કોઈ સાક્ષી આરોપીની પ્રથમ વખત અદાલતમાં ઓળખ કરે, તો આવી અસંમર્થિત સાક્ષ્યની સાબિતીગત કિંમત એટલી ઓછી થઈ જાય છે કે વિવેકમુદ્ધા નં. ્ધિના નિયમ તરીકે, કાયદાના નિયમ તરીકે નહીં, એવી સાક્ષ્ય પર આધાર રાખવો અસુરક્ષિત બની જાય છે. સર્વોચ્ચ અદાલતના રવિન્દ્ર ઉર્ફે રવિ બંસી ગોહર વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય અને અન્ય (પૂર્વોક્ત)ના કેસમાં આપેલા નિર્ણય પર પણ આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, આ દલીલ માટે કે તે નિર્ણયના પ્રકાશમાં, સાક્ષીએ અદાલત સમક્ષ એ જણાવવું પડે કે તે નિશ્ચિત આરોપીને કેવી રીતે ઓળખે છે, જે વર્તમાન કેસમાં સ્પષ્ટપણે ગેરહાજર છે.

૧૪૨.૨ ફરિયાદ પક્ષ વતી, માનનીય વિશેષ સરકારી વકીલે સર્વોચ્ચ અદાલતના અશોક ડેબબરમા ઉર્ફે અચક ડેબબરમા વિ. ત્રિપુરા રાજ્ય (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો, આ પ્રસ્તાવના માટે કે જ્યારે આરોપીઓ સાક્ષીઓના પરિચિત હોય અને તેમની ઓળખ ચહેરા પરથી કરવામાં આવે, ત્યારે અન્વેષણના સમયે ટીઆઈ પરેડ ન યોજવામાં આવી હોય તે હકીકતનું કોઈ મહત્વ રહેતું નથી. ટેસ્ટ ઓળખ પરેડનો મુખ્ય હેતુ એ છે કે જો અપરાધીઓ સાક્ષીઓને વ્યક્તિગત રીતે પરિચિત ન હોય, તો સાક્ષીઓને ગુનાના આચરણમાં સંડોવાયેલા વ્યક્તિઓની ઓળખ કરવાની સગવડ મળી રહે. ટેસ્ટ ઓળખ પરેડ પાછળનો સમગ્ર હેતુ એ જાણવા નો છે કે સંદિગ્ધ વાસ્તવમાં અપરાધી છે કે નહિ. સર્વોચ્ચ અદાલતના સી. મુણિઅપ્પન વિ. તમિલનાડુ રાજ્ય, ૨૦૧૦ ૯ એસસીસી ૫૬૭ ના કેસના નિર્ણય

પર પણ આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે ટેસ્ટ ઓળખ પરેડ અન્વેષણનો એક ભાગ છે અને એવી પરિસ્થિતિમાં અત્યંત ઉપયોગી છે જ્યાં આરોપીઓની સાક્ષીઓને અગાઉથી ઓળખ ન હોય. તેનો ઉપયોગ માત્ર અદાલતમાં નોંધાયેલા સાક્ષ્યની પુષ્ટિ કરવા માટે થાય છે. તેથી, તે સારભૂત પુરાવો નથી. વાસ્તવિક પુરાવો એ છે જે સાક્ષી દ્વારા અદાલતમાં આપવામાં આવે છે. અદાલતે આગળ એમ પણ ઠરાવ્યું હતું કે : –

પપ. કોઈ કેસમાં તપાસ અત્યંત ખામીયુક્ત હોઈ શકે છે. તેમ છતાં, તપાસ અધિકારી તરફથી કોઈ ચૂક રહી છે કે કેમ અને આવી ચૂકના કારણે આરોપીને કોઈ લાભ આપવો જોઈએ કે કેમ, તે તપાસવું આવશ્યક છે. આ મુદ્દે કાયદો સુસ્થિર છે કે તપાસમાં રહેલી ખામી માત્રના આધારે નિર્દોષ છૂટકારાનો આધાર બની શકતી નથી. જો એવી આયોજનમુદ્દા નં. ્ધ અથવા બેદરકારી તપાસને, અથવા ઔપચારિક તપાસની ચૂકો કે બેદરકારી તપાસની ચૂકોને, પ્રાધાન્ય આપવામાં આવે તો ફોજદારી ન્યાયપ્રણાલી પર લોકોનો વિશ્વાસ અને આસ્થા ખંડિત થઈ જશે. જ્યાં તપાસ એજન્સીની બેદરકારી ી અથવા ચૂક વગેરેના કારણે તપાસ ખામીયુક્ત બની હોય, ત્યાં અદાલત પર કાનૂની ફરજ આવે છે કે તે એવી ચૂકોને અવગણીને ફરિયાદ પક્ષના પુરાવાનું સાવચેતીપૂર્વક મૂલવણી કરે, જેથી જાણી શકાય કે એ પુરાવો વિશ્વસનીય છે કે નહીં, કેટલા અંશે વિશ્વસનીય છે અને આવી ચૂકોએ સત્ય શોધવાના હેતુને કેટલી હદે અસર પહોંચાડી છે. તેથી, ફોજદારી વિચારણામાં ન્યાયિક પરખ માટે માત્ર તપાસ જ એકમાત્ર ક્ષેત્ર નથી. કોઈ કેસના વિચારણાનું પરિણામ

માત્ર તપાસની પ્રામાણિકતા પર આધારિત રહેવા દેવું ન જોઈએ.

૧૪૨.૩ કાંતા પ્રશાદ વિ. દિલ્હી પ્રશાસન, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૮ સર્વોચ્ચ અદાલત ૩૫૦ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે જણાવ્યું હતું કે આવા પરેડ યોજવામાં નિષ્ફળતા થવાથી અદાલતમાં કરાયેલી ઓળખ પુરાવાને અગ્રાહ્ય બનાવી શકાય નહીં. તેમ છતાં, આવી ઓળખને કેટલું વજન આપવું તે તથ્યોની અદાલતોનો વિષય રહેશે અને અસાધારણ આધાર સ્થાપિત થયા વિના, જે આવી કાર્યવાહી આવશ્યક બનાવે, સર્વોચ્ચ અદાલત માટે પુરાવાની પુનર્મૂલવણી કરવી યોગ્ય નથી. અદાલતે નોંધ્યું હતું કે ઘટનાથી પૂર્વે આરોપીને ઓળખતા ન હોય એવા સાક્ષીઓ અંગે પરીક્ષણાત્મક ઓળખ પરેડ યોજવી નિઃસંદેહ વિવેકપૂર્ણ હોત. અદાલતે નોંધ્યું હતું કે ઉપરોક્ત નિર્ણય દર્શાવે છે કે વિચારાધીન અપીલમાં આરોપીની ઓળખનો પુરાવો субъектив પુરાવારૂપે ગ્રાહ્ય છે, પરંતુ ચોક્કસ કેસની હકીકતો પર તે નિર્ભર રહેશે કે આવા પુરાવા પર આરોપીના દોષસિદ્ધિના એકમાત્ર આધાર તરીકે ભરોસો રાખી શકાય કે નહીં.

૧૪૨.૪ આરોપીઓની ઓળખના પ્રશ્ન અંગે, વિદ્વાન વધારાના જાહેર અભિયોજકે સર્વોચ્ચ અદાલતના શેઓ શંકર સિંહ વિ. ઝારખંડ રાજ્ય અને અન્ય, (૨૦૧૧) ૩ એસ.સી.સી. ૬૫૪, ના ચુકાદા પર આધાર મૂક્યો હતો, આ સિદ્ધાંત માટે કે આ વાત સુસ્થિર રીતે સ્વીકૃત છે કે સાક્ષી દ્વારા અદાલતમાં આરોપીની ઓળખ કેસમાં મૂળભૂત પુરાવા બને છે, જો કે નીચલી અદાલતમાં પ્રથમ વખત

કરવામાં આવતી એવી ઓળખ બહુંવાર નબળા સ્વભાવનો પુરાવો જણાઈ શકે છે. આવું હોવાથી, પુરાવાની વિશ્વસનીયતા મજબૂત કરવા માટે પરીક્ષણાત્મક ઓળખ પરેડ યોજવામાં આવે છે. આવી પરીક્ષણાત્મક ઓળખ પરેડ ત્યારબાદ ં. અદાલતમાં એવા સાક્ષીને સમર્થન આપે છે, જે પોતાને અજાણ્યા આરોપીઓની ઓળખ કરવાની વાત કરે છે. તેથી, પરીક્ષણાત્મક ઓળખ પરેડો તપાસના ક્ષેત્રમાં જ રહે છે. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા તપાસ એજન્સીને અનિવાર્ય રીતે પરીક્ષણાત્મક ઓળખ પરેડ યોજવાની ફરજ પાડતી નથી, તેમજ એવી કોઈ જોગવાઈ નથી જેના હેઠળ આરોપી પરીક્ષણાત્મક ઓળખ પરેડ યોજાવાનો અધિકાર દાવો કરી શકે. તપાસ એજન્સી દ્વારા પરીક્ષણાત્મક ઓળખ પરેડ ન યોજવામાં આવે તો પણ, તે દૃષ્ટિએ, અદાલતમાં કરવામાં આવેલી ઓળખના પુરાવાની શક્તિ ઘટતી નથી. આવી ઓળખને કેટલું વજન આપવું તે પ્રશ્ન દરેક કેસના વિશિષ્ટ તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં રાખીને અદાલત નક્કી કરશે. યોગ્ય કેસોમાં અદાલત સમર્થનાત્મક પુરાવા પર આગ્રહ કર્યા વિના પણ અદાલતમાં થયેલી ઓળખના પુરાવાને સ્વીકારી શકે છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે વર્તમાન કેસના તથ્યોમાં, મોટાભાગના સાક્ષીઓ ઘટનાથી પૂર્વે આરોપીઓને જાણતા હતા અને તેમણે તેમના નામ પણ જણાવ્યા હતા, તેથી પરીક્ષણાત્મક ઓળખ પરેડ યોજવાની કોઈ જરૂર નહોતી.

૧૪૨.૫ ઉપરોક્ત નિર્ણયો માં ઉચ્ચારિત સિદ્ધાંતોમાંથી જે નિષ્કર્ષ નીકળે છે તે એ છે કે જ્યારે આરોપીઓ સાક્ષીઓને ઓળખીતા હોય, ત્યારે કોઈ પરીક્ષણ ઓળખ

પરેડ યોજવામાં આવી નથી એ હકીકતનું કોઈ મહત્ત્વ રહેતું નથી. અશોક ડેબબર્મા ઉર્ફે અચક ડેબબર્મા વિ. ત્રિપુરા રાજ્ય (ઉપરોક્ત) માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો કે કલમ ૧૬૧ હેઠળ પોલીસ સમક્ષ કરાયેલા નિવેદનમાં અપીલકર્તાનું નામ ન હોવાની માત્ર હકીકતથી અદાલતમાં રજૂ કરાયેલ સાક્ષીઓનું પુરાવું અવિશ્વસનીય બની જતું નથી. અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે તપાસ દરમિયાન પોલીસને કરાયેલા નિવેદનો પુરાવાનો સારભૂત અંગ નહોતા અને સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ નોંધાયેલા નિવેદનોનો ઉપયોગ માત્ર વિસંવાદના હેતુ માટે થઈ શકે છે, સમર્થન માટે નહીં. અદાલતના અભિપ્રાય મુજબ, જો સાક્ષીપેટીમાં સાક્ષીઓ દ્વારા રજૂ કરાયેલ પુરાવું વિશ્વસનીય અને ભરોસાપાત્ર હોય, તો માત્ર એટલા માટે તે પુરાવાને ફગાવી શકાય નહીં કે અદાલત સમક્ષ સાક્ષીઓ દ્વારા કરાયેલ કોઈ વિશિષ્ટ નિવેદન સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ નોંધાયેલા નિવેદનમાં સ્થાન પામતું નથી. અદાલતે એ હકીકતનો નોંધ લીધો કે પોલીસ અધિકારીએ એવા બનાવમાં સાક્ષીઓનાં નિવેદનો નોંધ્યા હતા જેમાં પંદર વ્યક્તિઓના જીવ ગયા હતા, તેવીસ મકાનોને આગ ચાંપી દેવામાં આવી હતી અને મોટી સંખ્યામાં વ્યક્તિઓ ઘાયલ થયા હતા. અદાલતના મતે, જ્યારે તેમાં ફ.ફ.પ.સા. –૧૦ એ પોતાના સગા ભાઈને ગુમાવ્યો હતો અને તેમાં ફ.ફ.પ.સા. –૧૩ એ પોતાની પુત્રી તથા પત્ની બંનેને ગુમાવ્યાં હતાં, ત્યારે શોકની એવી સ્થિતિમાં તેઓ સામાન્ય મનોદશામાં ન રહી શક્યા હોય કે કોણ કોણ ઉપદ્રવી હતા અને તેમના નામ શું હતા તે સ્મરણ કરી શકે. અદાલતે ઠરાવ્યું કે સાક્ષીઓ આરોપીઓને ચહેરા પરથી ઓળખતા હોઈ શકે, નામથી નહીં, અને તેથી, તે સમયે સંહિતાની કલમ ૧૬૧ના નિવેદનમાં તેમણે

આરોપીઓનાં નામ ન લીધાં હોય માત્ર એટલા કારણસર, જો તેમનું પુરાવું વિશ્વસનીય અને વિશ્વાસપાત્ર જણાય તો મૌખિક પુરાવાને અસ્વીકારવાનું કારણ બની શકે નહીં. આમ, તે કેસના તથ્યોમાં, અદાલતે પ્રથમ વખત ચહેરા પરથી થયેલી ઓળખને માન્ય રાખી હતી.

૧૪૨.૬ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય વિ. સુખપાલ સિંહ અને અન્ય, (૨૦૦૯) ૪ એસસીસી ૩૮૫ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે ઉક્ત કેસમાં, તમામ સાક્ષીઓ અન્યથા આરોપીઓ માટે જાણીતા હતા અને તેઓ તેમના માટે અજાણ્યા નહોતા. ચાંદની અને લાન્ટર્નના પ્રકાશમાં તેમણે તેમને સ્પષ્ટપણે ઓળખી કાઢ્યા હતા. તેથી, આ કેસમાં પરીક્ષણાત્મક ઓળખ પરેડ ખરેખર આવશ્યક નહોતી. અદાલતે અવલોકન કર્યું કે પરીક્ષણાત્મક ઓળખ પરેડ આવશ્યક છે કે નહીં તે દરેક કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓ પર આધારિત રહેશે.

૧૪૨.૭ વર્તમાન કેસમાં, મોટાભાગના સાક્ષીઓએ પોલીસ સમક્ષ આપેલા નિવેદનોમાં અને/અથવા તપાસ અધિકારી, એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ આપેલા નિવેદનોમાં અને/અથવા અદાલત સમક્ષ આપેલી તેમની સાક્ષીમાં આરોપીઓના નામ લીધાં છે અને ત્યારબાદ ં. અદાલતમાં પ્રથમ વખત તેમની ઓળખ કરી છે. કેટલાક કેસોમાં, સાક્ષીઓએ તપાસ એજન્સી દ્વારા નોંધાયેલા તેમના નિવેદનોમાં આરોપીઓના નામ લીધાં નથી અને તેમની સાક્ષીમાં પણ તેમનાં નામ લીધાં નથી, પરંતુ અદાલત સમક્ષ પ્રથમ વખત તેમની ઓળખ કરી છે. સંબંધિત પક્ષકારોના

વિદ્વાન વકીલોએ ઉલ્લેખિત સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયો પરથી જે નિષ્કર્ષ બહાર આવે છે તે એ છે કે જો આરોપીઓ સાક્ષીઓને ઓળખીતા વ્યક્તિઓ હોય, તો પરીક્ષણાત્મક ઓળખ પરેડ કરાવવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી, જે સામાન્ય રીતે ત્યાં સંબંધિત બને છે જ્યાં આરોપી અજાણ્યો વ્યક્તિ હોય, જેથી તે ચકાસી શકાય કે શંકાસ્પદ વ્યક્તિએ જ ખરેખર ગુનો આચર્યો છે કે કેમ. વર્તમાન કેસમાં, મોટાભાગના સાક્ષીઓએ પોલીસ સમક્ષ આપેલા તેમના નિવેદનોમાં હકીકતમાં આરોપીઓના નામ લીધા છે. આ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતાં કે સાક્ષીઓએ પોલીસ સમક્ષ આપેલા તેમના નિવેદનોમાં આરોપીઓના નામ લીધાં છે, તે સ્પષ્ટ છે કે આરોપીઓ તેમને ઓળખીતા વ્યક્તિઓ હતા. આવી પરિસ્થિતિમાં, સાક્ષ્યમાં એ ન કહેવામાં આવ્યું હોય કે આરોપી વ્યક્તિઓ ખરેખર તેમને ઓળખીતા હતા અથવા તેઓ તેમને કેવી રીતે ઓળખતા હતા, તો પણ આવા આરોપીઓની ઓળખના હદ સુધી સાક્ષીઓની વિશ્વસનીયતાને કોઈ આંચ પહોંચતી નથી. જોકે, અદાલત સમક્ષ પ્રથમ વખત કોઈ નિશ્ચિત સાક્ષી દ્વારા કોઈ નિશ્ચિત આરોપીની કરાયેલી ઓળખને સ્વીકારવી કે નહિ, તે દરેક વ્યક્તિગત સાક્ષીના કેસની હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓ પર આધાર રાખશે અને તેથી, કોઈ નિશ્ચિત સાક્ષી દ્વારા આરોપીઓની કરાયેલી ઓળખ વિશ્વસનીય છે કે નહીં, તેનો વિચાર દરેક વ્યક્તિગત સાક્ષીની સાક્ષ્યનું વિશ્લેષણ કરતી વખતે કરવો પડશે કે આવી આરોપીની ઓળખ સ્વીકારવાની આવશ્યકતા છે કે કેમ.

૧૪૩. સાક્ષીઓના મોટા ભાગે પોલીસ દ્વારા કરાયેલા ગોળીબાર તથા ટોળાના આવાગમનના સમય અંગેનું તથ્ય નકારી કાઢ્યું છે અને મુખ્ય ઘટનાના ઘટનાક્રમમાં ફેરફાર કર્યો છે. ઘટનાના સમયસંદર્ભે ફેરફારની બાબતમાં, સાક્ષીઓએ તેમની સાક્ષી

માં મોટા ભાગે જણાવ્યું છે કે રાત્રે લગભગ ૯:૩૦ વાગ્યે ટોળું ''મારો, કાપો'' વગેરે બૂમો પાડતું આવ્યું અને શેખ મહોલ્લાના ખૂણે આવેલી ત્રણ કેબિનો સળગાવી દીધી, ત્યારબાદ ં. પોલીસ આવી અને ટોળાને વિખેરી નાખ્યું, અને ટોળું ફરીથી લગભગ ૧૧:૩૦થી ૧૨:૦૦ વાગ્યાની વચ્ચે આવ્યું, ત્યારે મુખ્ય ઘટના બની. જોકે, સાક્ષીઓની ઊલટતપાસમાં આ વિરોધાભાસ બહાર આવ્યો છે કે પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા નિવેદનોમાં ઘણા સાક્ષીઓએ જણાવ્યું હતું કે પોલીસએ ટોળાને વિખેરવા માટે ગોળીબાર કર્યો હતો, જેને તેમણે નકારી કાઢ્યું છે. જોકે, આવો વિરોધાભાસ તપાસ અધિકારીની સાક્ષી દ્વારા સાબિત થયો છે. તપાસ અધિંકારીએ પોતાની ઊલટતપાસમા સ્વીકાર્યું છે કે ઇકબાલભાઈ રસૂલભાઈ શેખે પોતાના ૧૦.૩.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે ૦૧.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ રાત્રે લગભગ ૯:૩૦ વાગ્યે તેમના ગામના હિંદુઓના ટોળાએ હિંસા આચરી હતી અને કેબિનો તથા ગલ્લાઓને સળગાવી દીધા હતા અને પોલીસ આવીને ગોળીબાર કરતાં ટોળું વિખેરાઈ ગયું હતું. મુસતુફામિયા રસૂલમિયા શેખના મામલામાં પણ આવું જ સ્વીકાર કરવામાં આવ્યું છે. તેથી, આ બન્ને સાક્ષીઓએ રાત્રે ૯:૩૦ વાગ્યાની ઘટનામાં કેબિનો અને ગલ્લાઓને આગ લગાવવામાં આવી હતી તે અંગે જણાવ્યું હતું, અને વિરોધાભાસ માત્ર એટલા મુદ્દા સુધી મર્યાદિત છે કે પોલીસ નિવેદનોમાં તેમણે ટોળાને વિખેરવા માટે પોલીસએ ગોળીબાર કર્યો હતો તેમ જણાવ્યું હતું. કેટલાક અન્ય સાક્ષીઓ અંગે પણ રેકોર્ડ પર વિરોધાભાસ લાવવામાં આવ્યો છે, એટલા અંશે કે તેમના પોલીસ નિવેદનોમાં તેમણે પોલીસએ ગોળીબાર કર્યો હતો તેમ જણાવ્યું હતું. જોકે, આ વિરોધાભાસ પોલીસ ગોળીબાર સુધી મર્યાદિત છે, સમયસંદર્ભે નથી.

વધુમાં, રાત્રે ૯:૩૦ વાગ્યે કેબિનોને આગ લગાડવામાં આવી હતી તે વર્તમાન વૃત્તાંતને કેટલાક પોલીસ સાક્ષીઓની સાક્ષીથી પણ સમર્થન મળે છે. ફ.ફ.પ.સા. –૧૦૧ ખોદીદાસ ગોવિંદભાઈ (આંક ૭૩૭)એ, અન્ય બાબતો સાથે, જણાવ્યું છે કે પંચાયત કચેરી નજીકની, જે ઘટના લગભગ રાત્રે ૧૦:૦૦ વાગ્યે બની હતી અને જેમાં તેમણે ગોળીબાર વગેરે કર્યો હતો, તે મુદ્દા નં. તેઓ ગામમાં પેટ્રોલિંગ કરતા હતા અને પેટ્રોલિંગ દરમ્યાન તેમણે શેખવાસના ખૂણે સળગતી હાલતમાં બે–ત્રણ કેબિનો જોઈ હતી. આ સાક્ષીના આ નિવેદન પર તેની ઊલટતપાસમાં કોઈ વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો નથી. ફ.ફ.પ.સા. –૯૯ કૃષ્ણકુમાર કાંતિલાલ, શ્રી રાઠોડની મોબાઇલ વાનમાં નિઃશસ્ત્ર પોલીસ કોન્સ્ટેબલે, પોતાની ઊલટતપાસમાં જણાવ્યું છે કે જ્યારે તેઓ રાત્રે ૮:૩૦ થી ૧૦:૦૦ દરમિયાન ગામમાં પેટ્રોલિંગ કરતા હતા, ત્યારે ત્રણ કેબિનો સળગવાનો સિવાય બીજી કોઈ ઘટના બની નહોતી. તેમણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે તેમની હાજરીમાં, ન તો તેમણે કે ન તો તેમના ઉચ્ચ અધિકારીએ કે તેમની સાથે રહેલા અન્ય કોઈએ સળગતી ત્રણ કેબિનો અંગે કોઈ પૂછપરછ કરી હતી. આ સાક્ષીના નિવેદનનો આ ભાગ તેની ઊલટતપાસમાં અસ્પૃશ્ય રહ્યો છે. ફ.ફ.પ.સા. –૧૦૦ રઝાકભાઈ અલ્લારખાભાઈ, નિઃશસ્ત્ર પોલીસ કોન્સ્ટેબલ, શ્રી જી.કે. પરમાર સાથે માંગણી કરાયેલા મોબાઇલમાં ફરજ પર હતા. તેમણે જણાવ્યું છે કે પંચાયત કચેરીએ થયેલી ગોળીબારની ઘટનાના મુદ્દા નં. તેઓ પેટ્રોલિંગ કરતા હતા અને પેટ્રોલિંગ દરમ્યાન જ્યારે તેઓ શેખ મહોલ્લા તરફ ગયા ત્યારે ત્રણ કેબિનો સળગી રહી હતી અને ત્યાં કોઈ વ્યક્તિ નહોતા અને તે સમયે રસ્તાની લાઇટો ચાલુ હતી. જોકે, એક છૂટછાટ બહાર આવી છે કે તેમણે ૦૯.૦૩.૨૦૦૨ના પોતાના

નિવેદનમાં આવું જણાવ્યું નહોતું. ફ.ફ.પ.સા. –૧૦૨ લાલજીભાઈ ્્અર્જુન ભાઈ દેસાઈએ જણાવ્યું છે કે ગોળીબારની ઘટના પછી તેઓ ગામમાં પેટ્રોલિંગ કરતા હતા, ત્યારે પી.આઈ. કે.આઈ. વાગેલાએ પી.એસ.આઈ. રાઠોડને સૂચના આપી હતી કે જો ગામમાં શાંતિ હોય, તો ગામમાં બનેલી ગોળીબારની ઘટના અને પંચાયત કચેરીમાં કેબિનો સળગાવાની તેમજ શેખવાસ પાસે સળગાવામાં આવેલી કેબિનો અંગે ફરિયાદ દાખલ કરવી જરૂરી છે, અને તેથી, તેઓ સરદારપુરાથી નીકળી વિજાપુર આવ્યા હતા જ્યાં ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવી હતી. આ મુદ્દે આ સાક્ષીની કોઈ ઊલટતપાસ કરવામાં આવી નથી. તેથી, પેટ્રોલિંગ દરમિયાન શેખ મહોલ્લાના ખૂણે કેબિનો સળગી રહી હતી તે અંગે અનેક પોલીસ સાક્ષીઓએ જણાવ્યું છે, જે મુખ્ય ઘટનાથી પૂર્વેની હતી અને જેનો બચાવપક્ષ દ્વારા ઊલટતપાસમાં વિરોધ કરવામાં આવ્યો નથી. તેથી, ભલે કેટલાક પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓએ તેમના પોલીસ નિવેદનોમાં પ્રથમ ઘટનાના સમયે કેબિનો સળગાવાની વાત કરી ન હોય, છતાં પ્રથમ ઘટનાના સમયે કેબિનો સળગાવા અંગેની સાક્ષી આ પોલીસ સાક્ષીઓની સાક્ષીથી સમર્થિત થાય છે. વધુમાં, ઘટનાઓના સમયસંદર્ભે, તે બાબતમાં કોઈ સામગ્રીજન્ય અસંગતિ હોવાનું કહી શકાય નહીં.

૧૪૩.૧ બહુમતી પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓની સાક્ષીમાં એક સામાન્ય વિસંગતિ એ બહાર આવી છે કે પોલીસ સમક્ષ તેમણે કહ્યું હતું કે રાત્રે ૯:૩૦ વાગ્યાના પ્રથમ બનાવ સમયે પોલીસે ગોળીબારનો આશરો લીધો હતો, જ્યારે તેમની સાક્ષીમાં તેમણે આ હકીકતનો ઇનકાર કર્યો છે. નોંધનીય છે કે તમામ સાક્ષીઓના પોલીસ

સમક્ષના નિવેદનોમાં નોંધવામાં આવ્યું છે કે પોલીસ રાત્રે ૯:૩૦ વાગ્યે આવી હતી અને ટોળાને વિખેરવા માટે ગોળીબાર કર્યો હતો, જ્યારે તપાસ અધિકારી (એસ.આઇ.ટી.) સમક્ષ સાક્ષીઓએ જણાવ્યું છે કે પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા તેમના નિવેદનનો આ ભાગ ખોટો હતો અને પોલીસ આવી હતી તથા ટોળાને વિખેર્યું હતું, પરંતુ ગોળીબાર કર્યો નહોતો. તેથી, વિસંગતિ રાત્રે ૯:૩૦ વાગ્યાના બનાવ દરમ્યાન પોલીસે ગોળીબારનો આશરો લીધો હતો કે કેમ, તેના સંબંધમાં છે, જેને સાક્ષીઓએ તપાસ અધિકારી (એસ.આઇ.ટી.) સમક્ષ પોલીસ દ્વારા ખોટી રીતે લખવામાં આવ્યું હોવાનું જણાવ્યું છે. આ સંદર્ભમાં, વિદ્વાન વિશેષ સરકારી વકીલે રજૂઆત કરી છે કે સારદાપુરામાં પ્રવર્તમાન તંગ પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં લેતાં, પોલીસએ ત્યાં જ રહેવું જોઈએ હતું અને ચાલતી થઈ જવું જોઈએ નહોતું; તેમજ પોલીસને પોતાનું રક્ષણ કરવા માટે સાક્ષીઓના નિવેદનોમાં ગોળીબાર થયો હોવાનું નોંધવું પડ્યું હશે. આ સંદર્ભમાં નોંધનીય છે કે પ્રથમ બનાવના સમયે પંચાયત કાર્યાલય ખાતે હાજર પોલીસ ફ.પ.સા. નાયબ–નિરીક્ષક ો સહિત અનેક પોલીસ કર્મચારીઓના ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા પરિક્ષણ કરવામાં આવ્યા છે. આમાંથી કોઈપણ સાક્ષીએ રાત્રે ૯:૩૦ વાગ્યાના પ્રથમ બનાવ વખતે શેખવાસના પ્રવેશદ્વાર પર ગોળીબારનો આશરો લીધો હોવા અંગે કંઈપણ જણાવ્યું નથી, જ્યારે આક્ષેપ છે કે ટોળું શેખ મહોલ્લાની બહાર ભેગું થયું હતું અને હુમલો શરૂ કર્યો હતો. તમામ સાક્ષીઓએ પંચાયત કાર્યાલય ખાતેના એક બનાવ બાબતે સાક્ષી આપી છે, જ્યાં સુંદરપુર તરફથી આશરે એક હજાર વ્યક્તિઓનું તથા સારદાપુરા તરફથી આશરે પાંચસો વ્યક્તિઓનું ટોળું હતું, જેને ગોળીબારનો આશરો લઈને વિખેરવામાં આવ્યું હતું.

ત્યારબાદ ં. પોલીસ સાક્ષીઓ માત્ર એટલું જ કહે છે કે તેમણે ગામ સારદાપુરામાં પેટ્રોલિંગ કર્યું હતું અને કેટલાક આવા સાક્ષીઓ કહે છે કે તે સમયે તેમણે શેખ મહોલ્લાના ખૂણે ત્રણ ઝૂંપડીઓ સળગતી જોઈ હતી. તેથી, સાક્ષીઓના નિવેદનોમાં પોલીસ દ્વારા કરાયેલ નોંધ, જેને તેમણે મુદ્દા નં. માં પોતે કર્યાનો ઇનકાર કર્યો છે, તે સિવાય એવું દર્શાવતો કોઈ સમર્થક પુરાવો નથી કે પોલીસએ હકીકતમાં રાત્રે ૯:૩૦ વાગ્યે શેખ મહોલ્લાના પ્રવેશદ્વાર પર ભેગા થયેલા ટોળાને વિખેરવા માટે ગોળીબારનો આશરો લીધો હતો.

૧૪૩.૨ સાક્ષીઓ દ્વારા ઘટનાઓના ક્રમમાં ફેરફાર સંબંધિત જે દલીલ ઉઠાવવામાં આવી છે, તે બાબતમાં મોટાભાગે સાક્ષીઓએ આપેલી જુબાની પોલીસ સમક્ષ તેમણે જણાવેલ વાતો સાથે સુસંગત છે. તેમ છતાં, અદાલત સમક્ષ આપેલી જુબાની અને પોલીસ સમક્ષ જણાવેલી બાબતો વચ્ચે કેટલીક અસંગતતાઓ છે. આ સંદર્ભે, સ્થિર કાનૂની સ્થિતિ એ છે કે કોઈ ઘટનાના ચોક્કસ સમય અથવા કોઈ પ્રસંગની સમયાવધિ અંગે, સામાન્ય રીતે લોકો પૂછપરછના સમયે તત્કાળ પોતાના અંદાજના આધારે અનુમાન લગાવે છે, અને આવી બાબતોમાં લોકો પાસેથી અત્યંત ચોક્કસ અથવા વિશ્વસનીય અંદાજની અપેક્ષા રાખી શકાતી નથી. ફરીથી, તે વ્યક્તિની સમય–સમજ પર આધાર રાખે છે, જે એક વ્યક્તિથી બીજી વ્યક્તિ સુધી મુદ્દા નં. લાતી રહે છે. સામાન્ય રીતે, ટૂંકા સમયગાળામાં અથવા ઝડપી ક્રમમાં બનેલી ઘટનાઓના ક્રમને કોઈ સાક્ષી પાસે ચોક્કસ રીતે યાદ રાખવાની અપેક્ષા રાખી શકાતી નથી. મુદ્દા નં. માં પૂછપરછ કરવામાં આવે ત્યારે સાક્ષી ગુંચવાઈ શકે છે

અથવા ગડમથલ થઈ શકે છે. કોઈ સાક્ષી, ભલે સંપૂર્ણપણે સચ્ચાઈનિષ્ઠ હોય, અદાલતના વાતાવરણથી અને વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી તીવ્ર ઉલટ–તપાસથી દબાઈ જઈ શકે છે અને ગભરાહટને કારણે તથ્યોમાં ગડમથલ કરી શકે છે, ઘટનાઓના ક્રમ બાબતે ગુંચવાઈ શકે છે, અથવા તત્કાળ કલ્પનાથી વિગતો પૂરી શકે છે. સાક્ષીના ઉપચેતન મન પર ક્યારેક એવું અસરકારક પ્રભાવ પડે છે કે, સાક્ષીએ જો કે તેણે જોયેલી ઘટનાનું સત્ય અને નિષ્ઠાપૂર્વકનું વર્ણન આપ્યું હોય છતાં, પોતે હાસ્યાસ્પદ દેખાવાની અથવા પોતાની વાતનો વિશ્વાસ ન કરાવાની ભીતિથી તે આવી રીતે વર્તે છે. ઉપરોક્ત સ્થિર સિદ્ધાંતોના પ્રકાશમાં, અમારો મત છે કે જ્યાં ઘટનાઓના ક્રમમાં માત્ર નાના પ્રકારની અસંગતતાઓરૂપ ફેરફાર હોય, ત્યાં માત્ર એ કારણે સાક્ષીઓની વિશ્વસનીયતા પર આંચ આવતી નથી.

૧૪૪. ટોળું શેખ મહોલ્લાના રહેવાસીઓને તેમના ઘરોમાંથી બહાર આવી મેમૂદમિયાના ઘેર જવા દેત નહિ. અપીલકર્તા/આરોપીઓ તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી છે કે બહુભાગના સાક્ષીઓએ અદાલત સમક્ષ આ મુજબ નિવેદન આપ્યું છે કે તેઓ ઇબ્રાહીમ્મિયાના ઘરમાં કે શેખ મહોલ્લાના કોઈ અન્ય ઘરમાં છુપાયેલા હતા અને ટોળાએ ઘરોને આગ લગાવવાનું શરૂ કર્યા મુદ્દા નં. તેઓ બહાર આવી મેમૂદમિયાના ઘરમાં આશરો લીધો હતો. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું કે સાક્ષીઓ દ્વારા આપવામાં આવેલું વર્ણન વિશ્વસનીય નથી, કારણ કે ટોળું શેખ મહોલ્લાના રહેવાસીઓને તેમના ઘરોમાંથી બહાર આવી મેમૂદમિયાના ઘેર જવા દેત નહિ. આ સંદર્ભમાં નોંધનીય છે કે ફરિયાદ પક્ષનું કહેવું છે કે શેખ મહોલ્લા પર

સરદારપુરા ા ગામના પટેલોના વિશાળ ટોળાએ હુમલો કર્યો હતો. જોકે, સાક્ષીઓની જુબાનીમાંથી કેટલાક તથ્યો બહાર આવ્યા છે, જેનાથી એ માનવાનો આધાર મળે છે કે સુન્દરપુર ગામ તથા અન્ય આસપાસના ગામોના લોકોની સંડોવણીને નકારી શકાય તેમ નથી. અમે રેકોર્ડ પરના પુરાવાનું મૂલવણ કરીને એવું નોંધ્યું છે કે અન્ય ગામોના લોકોની હાજરીને નકારી શકાય તેમ ન હોવા છતાં, સાક્ષીઓ દ્વારા નામોલ્લેખિત અને ઓળખાયેલા સરદારપુરા ગામના આરોપીઓની હાજરી સ્થાપિત થાય છે. તેથી સ્પષ્ટપણે, ટોળામાં સરદારપુરા ા લોકો ઉપરાંત સુન્દરપુર અને અન્ય આસપાસના ગામોના લોકોનો પણ સમાવેશ થતો હતો. જો એવું હોય, તો એવા બહારના લોકો પાસે ઉપલબ્ધ ધૂંધળી રોશનીમાં શેખ મહોલ્લાના રહેવાસીઓને ઓળખવાની સ્થિતિ ન હતી; અને તેથી સંભવ છે કે સાક્ષીઓ ભીડની નજરમાં આવ્યા વિના ચૂપચાપ સરકી ગયા હોય. ઉપરાંત, ઉપલબ્ધ ધૂંધળી રોશનીને ધ્યાનમાં લેતા, તેઓ ઓળખાયા વિના ટોળાથી છુપાઈ શક્યા હોત. ત્યારપછી આ દલીલ કરી શકાય કે સાક્ષીઓએ આરોપીઓને કેવી રીતે ઓળખ્યા. ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા પ્રકાશના અસ્તિત્વના સિદ્ધાંત અંગે વિગતે ચર્ચા કરતી વખતે આ પાસાનો અલગથી વિચાર કરવામાં આવશે.

૧૪૫. શું કોઈ વ્યક્તિ માટે ઓરડામાં જીવંત રહેવું શક્ય હતું. ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલોમાંની એક એ છે કે શું કોઈ વ્યક્તિ માટે ઓરડાની અંદર જીવંત રહેવું શક્ય હતું. આ સંદર્ભે, અપીલકર્તા–આરોપીઓના વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી છે કે અંદરના બાવીસેય વ્યક્તિઓનાં વસ્ત્રો પર લોહીના ડાઘ, કેરોસિન અથવા

હાઇડ્રોકાર્બનનો અભાવ એ સૂચવે છે કે તેઓ ઓરડાની અંદર નહોતા. રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે ફરિયાદ પક્ષે કોઈ વૈજ્ઞાનિક તપાસ કરવાનો અને જીવતા બહાર આવ્યા હોવાનો દાવો કરનાર તે બાવીસ વ્યક્તિઓનાં વસ્ત્રો જપ્ત કરવાનો પણ ગંભીરપણે નિષ્ફળ પ્રયાસ કર્યો છે, જેથી તેઓ અંદર હતા તે સિદ્ધાંતને સમર્થન મળી શકે. તે છતાં, પરિસ્થિતિજન્ય તથ્યોને ધ્યાનમાં લેતાં કે ઓરડો એકથી બે કલાકથી વધુ સમય સુધી બંધ રહ્યો હતો અને અંદર પ્રચંડ જ્વાળાઓ હતી, જેના પરિણામે ગંભીર અને/અથવા વ્યાપક દાઝના કારણે અથવા ગૂંગળામણથી ઉત્પન્ન થયેલ શ્વાસરોધના કારણે અઠ્ઠાવીસ વ્યક્તિઓનાં મૃત્યુ થયાં, તે બાવીસ વ્યક્તિઓ ગંભીર દાઝ અથવા ધુમાડા શ્વસનથી થયેલી ઈજાઓ વિના જીવંત રહી શક્યાં હોત કે ભાગી શક્યાં હોત એવું શક્ય નહોતું અને ઓછામાં ઓછા પંદરથી સોળ વ્યક્તિઓને કોઈપણ પ્રકારની ઈજા થયાની કોઈ સાક્ષી નથી. આથી, ઘટનાના સાચા તથ્યો અને મૂળ કારણને દબાવવામાં આવ્યા છે.

૧૪૫.૧ આ સંદર્ભમાં નોંધનીય છે કે ફ.ફ.પ.સા. –૧ ડૉ. ધીરજકુમાર જીવનલાલ સોનીએ તેમની પ્રતિવાદી પૂછપરછમાં મત વ્યક્ત કર્યો છે કે જ્યારે એક સાથે મોટી સંખ્યામાં દર્દીઓની તપાસ કરવાની હોય, ત્યારે સામાન્ય ઈજાઓ માટે ગંભીર ઈજાઓ માટે કરવામાં આવતા પરીક્ષણો કરવાનું આવશ્યક નથી. આ સાક્ષીની પ્રતિવાદી પૂછપરછમાં તેમણે જણાવ્યું છે કે જો બંધ ઘર હોય અને કોઈ વ્યક્તિ ધુમાડામાં ફસાઈ જાય, તો શ્વાસરોધનો દર ધુમાડાની માત્રા પર આધાર રાખે છે. આ સાક્ષીએ તેમની પ્રતિવાદી પૂછપરછમાં (પૃષ્ઠ ૩૩) સ્વીકાર્યું છે કે જો એક

રૂમમાં પાંત્રીસથી ચાલીસ વ્યક્તિઓ હોય અને રૂમમાં ધુમાડો હોય અને જો દર્દી રૂમમાં હોય, તો દર્દી કાર્બન કણો શ્વાસમાં ખેંચશે અને શ્વાસ લેવામાં તકલીફ થશે. આ સાક્ષીએ આ પણ સ્વીકાર્યું છે કે જો કોઈ વ્યક્તિ જીવિત હોય અને સળગતા રૂમમાં હોય, તો જ્યારે તે ઑક્સિજન શ્વાસમાં ખેંચવાનો પ્રયાસ કરે છે, ત્યારે કાર્બન કણો તેના શ્વસન માર્ગમાં પ્રવેશ કરશે. આ સાક્ષીએ આ પણ સ્વીકાર્યું છે કે જો ૧૬ x ૧૧ના રૂમમાં ત્રેતીસ વ્યક્તિઓનું દાઝી જવાથી મૃત્યુ થયું હોય, તો જીવિત વ્યક્તિઓને પણ શ્વાસરોધનો ભોગ બનવું પડશે. આ સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે દાઝી જવાથી થયેલી ઈજાઓની સારવાર માટે જે દર્દીઓ તેની પાસે આવ્યા હતા, તેમના શરીરમાં કાર્બન કણો છે કે કેમ તે જાણવા તેણે પ્રયાસ કર્યો ન હતો.

૧૪૫.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૩ ડૉ. બબુભાઈ નાથુભાઈ ચૌધરીએ પોતાની જુબાનીમાં સ્વીકાર્યું છે કે જ્યાં શ્વાસરોધના કારણે મૃત્યુ થયું હોય, ત્યાં નિસંદેહ શ્વસનમાર્ગમાં કાર્બનના કણો હાજર હોય છે. સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે આ કેસમાં તેણે ધુમાડાના કારણે ગૂંગળામણથી થયેલા શ્વાસરોધનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. પોતાની જુબાનીમાં તેણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે જો ૧૬ x ૧૧ના રૂમમાં ચાલીસ વ્યક્તિઓ હોય અને આગ લાગી હોય, તો લોકો ધુમાડા અથવા આગના કારણે મૃત્યુ પામે અને તેના લક્ષણો દેખાઈ આવે. ફ.ફ.પ.સા. –૮ ડૉ. નીલિમા અજયભાઈએ જણાવ્યું છે કે જો ચારેય બાજુ આગ હોય અને કોઈ વ્યક્તિના શરીર પર કેરોસીન હોય, તો તેના બચી જવાની શક્યતા અત્યંત ઓછી રહે છે. તેણીએ એ પણ જણાવ્યું છે કે જો રૂમમાં અતિશય લોકો હોય અને આગ થોડા અંતરે હોય તથા વ્યક્તિ સીધી

જ્વાળાઓથી દૂર હોય, તો તેને દાઝના ઈજા ન પણ થાય.

૧૪૫.૩ આ કેસમાં, ઓરડામાં લાગેલી આગ માત્ર દહનશીલ પદાર્થોના કારણે હતી, જે આક્ષેપ મુજબ ઘટનાસમયે ઓરડાની અંદર ઢોળવામાં આવ્યા હતા. પંચ સાક્ષીના નિવેદનથી તથા દૃશ્યઅપરાધ પંચનામાના વિડિયો રેકોર્ડિંગના પરિશીલનથી જોતા, ઓરડાની અંદર લાકડાનું ફર્નિચર લગભગ દેખાતું નથી, ફક્ત એક ઝૂલો તૂટી ગયેલી હાલતમાં પડેલો દેખાય છે. ઓરડાના દરવાજા અને બારીઓ સ્ટીલનાં બનેલાં છે અને તેથી, સ્પષ્ટપણે, તેમાં આગ લાગી શકતી નથી. દૃશ્યઅપરાધ પંચનામામાં એ પણ દર્શાય છે કે ઓરડામાં ચીંથરાં પડેલાં છે, જે પર કાળિછાયા છે, છતાં તે બળેલાં જણાતાં નથી. ત્યાં બે તકિયા પણ પડ્યાં હતાં, જે પણ બળેલાં જણાતાં નથી. તેથી, સ્પષ્ટ છે કે આગની તીવ્રતા એટલી નહોતી કે ઓરડાની અંદરની બધી વસ્તુઓ બળી જાય. મૃતકનાં કપડાંની જપ્તી અંગેના પંચનામા અને મૃતદેહની તપાસનું પંચનામું જોવાથી જણાય છે કે કેટલીક સ્થિતિઓમાં મૃતકનાં કપડાં પણ સંપૂર્ણપણે બળેલાં નથી. સાક્ષીઓએ વર્ણવેલ ઘટનાની રીત મુજબ, જણાય છે કે દહનશીલ પદાર્થો બારીમાંથી ઘરમાં ફેંકવામાં આવ્યા હતા અને સળગતા ચીંથરાં ફેંકીને તેમને સળગાવવામાં આવ્યા હતા. તેથી, ઓરડાની અંદર, જે લોકો તે બારીની નજીક બેઠેલા હશે જ્યાંથી દહનશીલ પદાર્થ ફેંકવામાં આવ્યો હતો, તેઓ દહનશીલ પદાર્થથી ભીંજાઈ ગયા હોત અને દહનશીલ પદાર્થ ફેંકવામાં આવેલી અંતર પર આધાર રાખીને, આવા પદાર્થની અલગ અલગ માત્રા તેમના શરીર પર ઢોળાઈ હોત. ઓરડાના પાછળના ભાગમાં, બારીથી દૂર

બેઠેલા વ્યક્તિના કિસ્સામાં, આવા દહનશીલ પદાર્થનો કોઈ અંશ ન રહ્યો હોત. ઉપરાંત, દહનશીલ પદાર્થ પ્રવાહી હોવાથી તે જમીન પર વહી ગયો હોત, જે દર્શાવે છે કે અંદર રહેલાં મોટાભાગનાં લોકોને પગ અને પગલીઓ પર દાઝની ઈજાઓ શા માટે થઈ. દૃશ્યઅપરાધ પંચનામાના પંચના નિવેદનનું વિડિયો રેકોર્ડિંગ સાથે પરિશીલન કરતાં, આગળની બારી અને દરવાજાની ઉપરની બાજુએ કાળિછાયા હોવાની હાજરી જણાય છે, જેનો અર્થ એ થાય છે કે ધુમાડો આગળના દરવાજા અને ઓરડાની બારીઓમાંથી નીકળી ગયો હતો. તેથી, એવું બની શકે છે કે જ્યાં સીધી જ્વાળાઓ હતી તે બાજુએ બેઠેલા લોકોને દાઝની ઈજાઓ થઈ હોય અને નજીકનાં લોકોને ગૂંગળામણ થઈ હોય, જ્યારે દૂર રહેલાં લોકો પર એવો પ્રભાવ ન પડ્યો હોય, કારણ કે ધુમાડો પણ આગળના દરવાજા અને બારીઓમાંથી બહાર નીકળી ગયો હતો. ઉપરાંત, કેટલાક સાક્ષીઓની તબીબી કેસ નોંધોમાં સ્પષ્ટ રીતે દર્શાય છે કે તેમને ગળામાં દુખાવો હતો અને સુહાનાબાનુના કેસમાં કાર્બન ડાયોક્સાઇડ ઝેરી અસરની ફરિયાદ હતી. રેકોર્ડ પુરાવા આગળ વધુ દર્શાવે છે કે ત્રણ બાળકોને જીવતા, ગંભીર હાલતમાં બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા, જેઓ પછી તેમના ઈજાઓના કારણે મૃત્યુ પામ્યા. તેવી જ રીતે, શક્ય છે કે ઓરડામાં રહેલાં અન્ય કેટલાક લોકોને ઓછા પ્રમાણની ઈજાઓ થઈ હોય અને તેઓ બચી ગયા હોય. આ બધું એ પર નિર્ભર રહેશે કે તેઓ ઓરડાના કયા ભાગમાં બેઠેલા હતા અને જ્વાળાઓ ત્યાં સુધી પહોંચ્યા હતા કે નહીં. જણાય છે કે ધુમાડાના કારણે અંદર રહેલાં લોકો શ્વાસરોધ અને ગૂંગળામણને પણ ભોગ બન્યા હશે અને તેમાંના કેટલાકે પીડામાં દીવાલો ખંજવાળતાં દેખાય છે. તેમ છતાં, જ્યારે ત્રણ બાળકો, જેઓ બધા નાજુક

વયના હતા, ટૂંકા સમય માટે ચાલ્યા, જીવતા બચ્યા, ત્યારે આ નકારી શકાય નહીં કે કેટલાક પ્રૌઢો અને બાળકોને પણ ઓછી ઈજાઓ સાથે બચી જવા મળ્યું હોઈ શકે. વધુમાં, મૃતકોના પોસ્ટમોર્ટમ અહેવાલો દર્શાવે છે કે તેમાંના કેટલાકને દાઝની ઈજાઓ બહુ ઓછી થઈ હતી, પરંતુ તેમનું મૃત્યુ મુખ્યત્વે ગૂંગળામણના કારણે થયું હતું.

૧૪૫.૪ અપીલકર્તા–આરોપીઓ તરફથી એવો દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે જે લોકો બચી ગયા છે, તેમની બાબતમાં તેઓએ કાર્બનના કણો શ્વસન કર્યા હતા કે કેમ તે નિર્ધારિત કરવા માટે કોઈ પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું નથી. આ સંદર્ભમાં, તબીબી અધિકારીઓની સાક્ષીથી એવું જણાય છે કે માત્ર જેટલા અંશે આવશ્યક હતા તેટલાં જ પરીક્ષણો કરવામાં આવ્યા હતા અને સંબંધિત સમયે કોઈ તપાસ કરવામાં આવી નહોતી. તેથી, માત્ર એટલા કારણે કે બચી ગયેલાઓને કોઈ શ્વસનજન્ય ઈજા થઈ હતી કે કેમ તે નિર્ધારિત કરવા માટે આવા પરીક્ષણો કરવામાં આવ્યા નહોતા, તેનો અર્થ એ નથી થતો કે આવા બચી ગયેલા લોકો ખંડમાં હાજર નહોતા. અમારા મતે, જેમ કે દરેક વ્યક્તિગત સાક્ષીની સાક્ષીનું વિશ્લેષણ કરતી વેળાએ અગાઉ નોંધવામાં આવ્યું છે, જ્યારે બંને માતાપિતા ખંડમાં હાજર હોય ત્યારે બાળક પણ હાજર હોય તે સ્વાભાવિક છે. વધુમાં, એ સ્પષ્ટ છે કે મેમૂડમિયાના ઘરમાં આશરો લેનાર તમામ વ્યક્તિઓએ તેને મહોલ્લામાં સૌથી સુરક્ષિત સ્થળ માન્યું હોવાથી જ ત્યાં આશરો લીધો હતો. આવી પરિસ્થિતિઓમાં, એ માનવું મુશ્કેલ છે કે કોઈ માતા ઘરમાં આશરો લે અને પોતાના બાળકોને સાથે ન લાવે. તેથી, સાક્ષીઓ અને અન્ય

લોકો સાથે તેમના બાળકો ઘરમાં હતા તે બાબત અવિશ્વસનીય માનવા માટે કોઈ કારણ નથી. અગાઉ ચર્ચાયેલ કારણોને ધ્યાને લેતા, અપીલકર્તા–આરોપીઓના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી દલીલ કે ખંડની અંદરનો કોઈ વ્યક્તિ જીવિત રહી શક્યો હોત નહિ, તેને સ્વીકારવા અમે ઇચ્છુક નથી.

૧૪૬. ગુનાના સ્થળે પ્રકાશની હાજરી હતી અને તેના કારણે સાક્ષીઓને આરોપીની ઓળખ કરવી શક્ય હતી, તે બાબત ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા સ્થાપિત કરવામાં આવી નથી. નીચલી અદાલત સમક્ષ ફરિયાદ પક્ષે આરોપીઓ વિરુદ્ધનો આરોપ સાબિત કરવા માટે વિવિધ સિદ્ધાંતો રજૂ કર્યા હતા. તેમાંથી એક સિદ્ધાંત ગુનાના સ્થળે પ્રકાશની હાજરી અંગેનો હતો. અપીલકર્તા–આરોપીઓના વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે પ્રકાશ સંબંધિત તમામ તથ્યો સાક્ષીઓએ માત્ર એટલા માટે રજૂ કર્યા હતા કે સાક્ષીઓ આરોપીઓને ઓળખી શકે તેવી સ્થિતિમાં હતા તે દર્શાવી શકાય. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે પ્રથમ તો, સ્વીકારેલ રીતે, સંબંધિત સમયે રસ્તાના દીવાઓનું વિદ્યુત જોડાણ કપાઈ ગયું હતું; બીજું, સમગ્ર સિદ્ધાંત માન્ય નથી, કારણ કે પ્રકાશ અંગેનો આ સિદ્ધાંત મુદ્દા નં. માં રચવામાં આવ્યો છે અને પંચનામા તથા સ્થળનકશાથી સમર્થિત નથી; અને ત્રીજું, જો પ્રકાશ અંગેનો સિદ્ધાંત અણગમો ગણાય, તો અદાલત તપાસશે કે શું કોઈ પ્રકાશસ્રોત હતો, જેના આધારે સાક્ષીઓ આરોપીઓને ઓળખી શકે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે તે દિવસ ‘બીજ’નો હતો અને ચાંદની હોવી જ જોઈએ, એવી અનુમાનસૂચક ધારણા ફરિયાદ પક્ષને ઉપલબ્ધ નથી, કારણ કે આ સિદ્ધાંત તથ્યનો પ્રશ્ન છે. દલીલ કરવામાં આવી

હતી કે ચાંદની હતી કે નહીં, અથવા જ્યાં ઘટના બની ત્યાં પૂરતો પ્રકાશ હતો કે નહીં, તેવા પ્રશ્નો રેકોર્ડ ઉપર સાક્ષીઓના સબળ, વિશ્વસનીય અને મૌખિક પુરાવાથી સાબિત થવા જોઈએ. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે નીચલી અદાલતે નોંધેલો બીજો નિષ્કર્ષ, એટલે કે ગામના લોકો જે ઓછી રોશનીમાં ચાલવા આદતવાળા હોય તેઓ લોકોને ઓળખી શકે, તે પણ ફરી તથ્યનો પ્રશ્ન છે, જેના અંગે કોઈએ સાક્ષી આપી નથી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે પ્રકાશ ઉપલબ્ધ હોવાની સમગ્ર સિદ્ધાંત એસ.આઈ.ટી.ના પ્રકરણમાં આવ્યા પછી રજૂ કરવામાં આવી છે અને એક વ્યક્તિએ સોગંદનામામાં તેમ જણાવ્યું હતું. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે તમામ તથ્યોની સમષ્ટિને ધ્યાનમાં લેતાં, જ્યારે પ્રારંભિક તબક્કે પ્રકાશની હાજરીનો દાવો કરવામાં આવ્યો નથી, ત્યારે સાક્ષીઓએ આરોપીઓને ઓળખ્યાની વાત કેટલી વિશ્વસનીય છે તે તપાસતી વખતે આ એક નિશ્ચિતપણે સંબંધિત વિચારણા રહેશે. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સ્વીકારાયેલ સ્થિતિ એવી છે કે સરદારપુરા ા ગામના રસ્તાના દીવા સંબંધિત સમયે કપાઈ ગયા હતા, અને ફરિયાદ પક્ષે હેલોજન લાઇટ, ટ્યુબ લાઇટ, ફોકસ લાઇટ વગેરે જેવા કોઈ બાહ્ય પ્રકાશસ્રોતની હાજરી સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયું છે; આ બધાં તો સુધારાના સ્વરૂપના છે; અને તેથી, સાક્ષીઓ માટે આરોપીઓને ઓળખવું શક્ય નહોતું, કારણ કે ઘટના મધરાતે કે તેના આસપાસ બની હતી જ્યારે ઘોર અંધકાર હતો. સર્વોચ્ચ અદાલતના બોલ્લાવરમ પેડ્ડા નરસી રેડ્ડી અને અન્ય વિ. આંધ્રપ્રદેશ રાજ્ય (ઉપરોક્ત)ના નિર્ણય પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં ત્યાંના અપીલકર્તાઓ સ્વીકાર્ય રીતે એવા વ્યક્તિઓ હતા જેમને બંને સાક્ષીઓ પહેલાંથી ઓળખતા નહોતા; ઘટના અંધારી રાત્રે બની

હતી અને અદાલતે નોંધ્યું હતું કે જ્યારે ગુનો અંધકારના કલાકોમાં કરવામાં આવ્યો હોય અને હુમલાખોરો સાક્ષીઓ માટે સંપૂર્ણ અજાણ્યા હોય, ત્યારે આરોપીઓની ઓળખ અતિ મહત્વની બની જાય છે. પ્રવર્તમાન પ્રકાશ અતિ નિર્ણાયક મહત્વનો વિષય છે. ધરપકડ મુદ્દા નં. તરત જ સંદિગ્ધોની ઓળખ સાક્ષીઓ દ્વારા થવી પણ આવશ્યક બની જાય છે. અદાલતે, તે કેસના તથ્યોના આધારે, નિર્ધારિત કર્યું હતું કે ત્યાંના ફ.ફ.પ.સા. ૧ અને ૨એ ગુનાના સ્થળે પ્રકાશની દૃશ્યતા તથા હુમલાખોરોની નિકટતા કારણે દરેક આરોપીનું કર્તવ્ય સ્પષ્ટ રીતે જોઈ લીધું હતું, જેથી તેમનાં ચહેરાના લક્ષણો તેમના મનમાં છાપાઈ જાય અને લાંબા સમય મુદ્દા નં. પણ તેઓ તેને સ્મરીને હુમલાખોરોની ઓળખ કરી શકે, તેવું સબળ પુરાવાના અભાવે, ત્યાંના અપીલકર્તાઓ જ વાસ્તવિક હુમલાખોર હતા એવો નિષ્કર્ષ કાઢવો જોખમી ગણાશે. સર્વોચ્ચ અદાલતના અરૂકિયા થોમસ વિ. તમિલનાડુ રાજ્ય (ઉપરોક્ત)ના નિર્ણય પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અદાલતે નોંધ્યું હતું કે નિર્વિવાદપણે, ઘટનાસ્થળે વિદ્યુત પ્રકાશ નહોતો. પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં ક્યાંય પણ એ દર્શાવવામાં આવ્યું નહોતું કે કયા પ્રકાશસ્રોતના આધારે સાક્ષીઓએ આરોપીઓને ઓળખ્યા હતા. તપાસ દરમિયાન તપાસ અધિકારીએ ફ.ફ.પ.સા. ૧ને પૂછ્યું હતું કે શું તેણે ટોર્ચના પ્રકાશમાં, ચાંદની રાત્રે કે વાહનના પ્રકાશમાં આરોપીઓને ઓળખ્યા હતા, ત્યારે તેણે મૌન રાખ્યું અને પોલીસ સમક્ષ ક્યાંય પણ એવું જણાવ્યું નહોતું કે તેણે વાહનના પ્રકાશમાં આરોપીઓને ઓળખ્યા હતા. એવું જણાય છે કે પ્રથમ વખત, આ સાક્ષીએ ઘટના તારીખથી અઢી વર્ષથી વધુ સમય મુદ્દા નં. સત્ર અદાલતમાં આપેલા પોતાના પુરાવામાં જણાવ્યું હતું કે તેણે મો

ાયકલના પ્રકાશમાં આરોપીઓને ઓળખ્યા હતા. અદાલતનો અભિપ્રાય હતો કે સાક્ષીના આ પુરાવા મુજબ તેણે વાહનના પ્રકાશમાં આરોપીને ઓળખ્યો હતો, એવી વાત અત્યંત શંકાસ્પદ હતી, ખાસ કરીને જ્યારે આ નિવેદન પ્રથમ વખત સત્ર અદાલતમાં કરવામાં આવ્યું હતું. મધ્યપ્રદેશ રાજ્ય વિ. ગુધન (ઉપરોક્ત)ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અદાલતે ઉચ્ચ અદાલતે નોંધેલા તારણ સાથે સહમતિ દર્શાવી હતી કે જો ખરેખર ઘટનાસ્થળે ટ્યુબલાઇટ હતી અને તેના આધારે સાક્ષીએ પ્રતિવાદીને ઓળખ્યો હતો, તો તપાસ એજન્સીએ ચોક્કસપણે ટ્યુબલાઇટની હાજરી અને તેની ગોઠવણ સ્કેચમાં દર્શાવી હોત, કારણ કે આ એક અત્યંત મહત્વપૂર્ણ તથ્ય હતું, મુખ્યત્વે તેથી કે આરોપીની ઓળખ એક અત્યાવશ્યક પરિબળ છે, જેને ફરિયાદ પક્ષે સાબિત કરવું જરૂરી છે. અદાલતનું મંતવ્ય હતું કે સ્કેચમાં એવી પ્રકાશવ્યવસ્થાની હાજરી દર્શાવવામાં થયેલી ચૂકનો લાભ આરોપીને મળવો જોઈએ.

૧૪૬.૧ અપરાધસ્થળે પ્રકાશની હાજરી બાબતે, ફ.પ.સા. ફ.ફ.પ.સા. ા.– ૪૮ સાબીરહુસેન કદર્મિયાએ સાક્ષી આપ્યો છે કે તેમના ઘર સામે કપુરવાસના પટેલ અંબાલાલ મગનભાઈ અને અમરતભાઈ સોમાભાઈ મહેરવાડિયા તેમના ઘર સામેના વિદ્યુત થાંભલા નીચે ઊભા હતા અને અમરતભાઈ સોમાભાઈ થાંભલા પર ચડી ગયા હતા તથા નળીઆકાર દીવાના સાથે તારાના છેડા જોડ્યા હતા અને સીધો પ્રકાશ ચાલુ કર્યો હતો અને એવી ઉક્તિ કરી હતી કે હવે તેમને બન્ડિયાઓને મારવાની મજા આવશે. આ સંદર્ભે નોંધનીય છે કે આ સાક્ષીનું ઘર શેખ મહોલ્લામાં આવેલું નથી અને

તે સરદારપુરામાં શેખ કુટુંબના વિખરાયેલા મકાનો પૈકીના એકમાં રહે છે; તેથી, એવા પ્રકાશ અસ્તિત્વમાં હતા તો પણ તે સીધેસીધું આ ઘટન ૨૭૦૨૬ સંબંધિત ન હતું. એ સિવાય, આવી વાત આઠ વર્ષ પછી પ્રથમ વખત બહાર આવી છે અને તેના પરિવારજનોમાંથી કોઈએ પણ આ બાબત અંગે સાક્ષી આપી નથી. પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતાં, ઉપરોક્ત નામના વ્યક્તિઓ દ્વારા પ્રકાશ મૂકવામાં આવ્યો હતો તે હદ સુધી આ સાક્ષીનો કહેવો વિશ્વસનીયતા જગાડતો નથી.

૧૪૬.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૫૪ શરીફમિયા ભીખુમિયા શેખે સાક્ષી આપી છે કે અમરતભાઈ સોમાભાઈ મહેર્વાડિયાએ વિદ્યુતના થાંભલા પર હેલોજન લેમ્પ મુક્યો હતો. જોકે, આવા તથ્ય સિવાય અન્ય કોઈ વિગતો પ્રકાશમાં આવી નથી. સાક્ષી ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં એ બાબત અંગે મૌન રહ્યો હતો કે આવો હેલોજન પ્રકાશ ચોક્કસ કયા થાંભલા પર મૂકવામાં આવ્યો હતો. તેવી જ રીતે, પોલીસના સાક્ષીઓએ પણ પોતાના મૂળ નિવેદનોમાં પ્રકાશની હાજરીનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી, પરંતુ એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા નિવેદનોમાં તેમણે પોતાના મૂળ વર્ણનોને સુધારી લીધા છે. તેથી, પ્રકાશોની હાજરી અંગેનું સુધારેલું વર્ણન એસ.આઈ.ટી.ની ઉપજ જણાય છે. ભલે પોલીસ સમક્ષ પ્રથમ તબક્કે નોંધાયેલા નિવેદનમાં સાક્ષીએ તમામ વિગતો જણાવવી આવશ્યક ન હોય, કારણ કે શક્ય છે કે ઘટના વર્ણવતી વેળાએ સાક્ષીને કેટલીક વિગતો યાદ ન રહે, ખાસ કરીને જ્યારે એ ઘટના પૂર્વ સમયની કોઈ બાબતને લગતી હોય, તો પણ આ તથ્ય મહત્વ ધરાવે છે, કારણ કે સંબંધિત સમયે કોઈ પણ સાક્ષીએ હેલોજન લેમ્પો, ટ્યુબ લાઈટો વગેરે

મૂકવાની બાબતમાં કંઈ જણાવ્યું નહોતું, અને પ્રથમ વખત, સાક્ષીઓએ આવી વાત માત્ર ત્યારે રજૂ કરી જ્યારે સર્વોચ્ચ અદાલતમાં રજૂ કરવા માટે સોગંદનામાં તૈયાર કરવામાં આવ્યા અને ત્યારબાદ ં. , જ્યારે એસ.આઈ.ટી.નો પ્રવેશ થયો અથવા તે પછી પણ, તેમના પુરાવા નોંધવાના તબક્કે. રેકોર્ડ પર આવેલા સમસ્ત તથ્યોને ધ્યાનમાં લેતાં, એ વાત અવગણાઈ શકે નહીં કે ઘટના સ્થળે અથવા તેની નજીક બાહ્ય લાઈટો મૂકવામાં આવી હતી એવી વાર્તાઓ તાલીમ આપવાની ઉપજ જણાય છે. જોકે, હેલોજન લાઈટો, ટ્યુબ લાઈટો વગેરે મૂકવામાં આવ્યા હોવાની વાર્તાને સ્વીકારવામાં ન આવવાનો અર્થ એ નથી કે ત્યાં ઘન અંધકાર હતો અને તેથી, સાક્ષીઓ આરોપીઓને ઓળખી શક્યા ન હોત.

૧૪૬.૩ સર્વોચ્ચ અદાલતના ઉપરોક્ત નિર્ણયોના પર આધાર, જેનો આશ્રય અપીલકર્તા–આરોપી પક્ષના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા લેવામાં આવ્યો છે, તે વર્તમાન કેસના તથ્યો પર તદ્દન લાગુ પડશે, જેટલા અંશે સાક્ષીઓએ ફોકસ લાઈટો, હેલોજન લાઈટો, ઘટના પૂર્વે રસ્તાની લાઈટો સાથે ટ્યુબ લાઈટોના સીધા જોડાણની હાજરીનો ઉલ્લેખ કર્યો છે; કારણ કે આવા તથ્યો સાક્ષીઓના અનુવર્તી નિવેદનોમાં સુધારા દ્વારા રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવ્યા છે અને મૂળ નિવેદનોમાં તેમનો કોઈ ઉલ્લેખ નહોતો, તેમજ કેટલાક સાક્ષીઓએ પ્રથમ વખત અદાલત સમક્ષની તેમની સાક્ષીમાં આવા બાહ્ય પ્રકાશસ્રોતની હાજરી અંગે નિવેદન આપ્યું છે. તેમ છતાં, જેટલા અંશે જીપ તથા મકાનોની જવાળાઓમાંથી આવતા પ્રકાશ તેમજ ચાંદનીનો પ્રશ્ન છે, તેટલા અંશે ઉપરોક્ત નિર્ણય અપીલકર્તા–અરજદારોની મદદરૂપ બનશે નહીં.

૧૪૬.૪ આ સ્વીકાર્ય સ્થિતિ છે કે ચર્ચાસ્પદ ઘટના રાત્રિના ગહન અંધકારમાં ઘટી હતી. રેકોર્ડ પર રહેલા પુરાવાથી જણાય છે કે ગામમાં ગલીબત્તીઓ કાર્યરત નહોતી, કારણ કે ગ્રામ પંચાયતે વીજળીના બિલો ચૂકવ્યા ન હોવાથી જી.ઈ.બી./યુ.જી.વી.સી.એલ. દ્વારા વીજપુરવઠો કાપી દેવામાં આવ્યો હતો. પરિણામે, આરોપીની ઓળખ મહત્વ ધારણ કરે છે. નોંધનીય છે કે પ્રથમ માહિતીદાતા એ પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં ઉલ્લેખ કર્યો હતો કે તેણે આરોપીને પ્રકાશમાં ઓળખ્યો હતો, પરંતુ અદાલત સમક્ષ આપેલા પોતાના નિવેદનમાં, જે તેનું મુખ્ય પુરાવું છે, તેણે એવું જણાવ્યું નથી. જોકે, ફ.ફ.પ.સા. –૮૩ શરીફાબાનું સાબીરહુસૈનાએ પોતાના સર–તપાસ માં જણાવ્યું છે કે તેણે ટોળામાં રહેલા લોકોને ચંદ્રપ્રકાશમાં અને પોતાના સળગતા ઘરના પ્રકાશમાં ઓળખ્યા હતા. કેટલાક સાક્ષીઓએ પણ નિવેદન આપ્યું છે કે જ્વાળાઓના પ્રકાશ તથા અન્ય પ્રકાશમાં તેમણે આરોપીને જોયો હતો. નીચલી અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે તે "બીજ" એટલે કે પૂર્ણિમા પછીનો બીજો દિવસ હોવાથી પૂરતો પ્રકાશ હતો. અપીલકર્તાઓની તરફથી દલીલ કરવામાં આવી છે કે ઘટનાનો દિવસ પૂર્ણિમા પછીનો બીજો દિવસ હતો અને તેથી પૂરતો પ્રકાશ હતો, એ હકીકત સાક્ષીઓની સાક્ષી કે રેકોર્ડ પરના અન્ય પુરાવા દ્વારા સાબિત કરવામાં આવી નથી. તેથી, આરોપીની ઓળખ માટે પૂરતો પ્રકાશ હતો તેવા નિષ્કર્ષ પર પહોંચવા માટે આવી હકીકત પર આધાર રાખવામાં નીચલી અદાલત યોગ્ય નહોતી. આવી દલીલના સંદર્ભમાં, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૫૭નો ઉલ્લેખ કરવો પ્રાસંગિક રહેશે, જેમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે અદાલત નીચે

સૂચિમુદ્દા નં. ્ધ હકીકતો અંગે ન્યાયિક નોંધ લેશે, જેમાંની એક હકીકત આ મુજબ છે:

(૯) સમયનાં વિભાગો, વિશ્વનાં ભૂગોળીય વિભાગો, અને રાજપત્રમાં જાહેર કરાયેલા જાહેર તહેવારો, ઉપવાસો અને રજાઓ. એ વાતનો ઇનકાર કરી શકાતો નથી કે પૂર્ણિમાનો દિવસ અને પૂર્ણિમા પછીનો બીજો દિવસ સમયનાં વિભાગો છે અને તેથી, અદાલત માટે તેની ન્યાયિક નોંધ લેવી અનુમેય છે. તેથી, એવું કહી શકાય નહીં કે નીચલી અદાલતે આવી હકીકતનો નોંધ લઈને કોઈ ભૂલ કરી હતી.

૧૪૬.૫ વિચારણા માટે ઉપસ્થિત થતો આગળનો પ્રશ્ન એ છે કે માર્ગપ્રકાશના અભાવે આરોપીની ઓળખ શક્ય હતી કે કેમ. આ સંબંધમાં નોંધનીય છે કે સાક્ષીઓની સાક્ષીમાંથી રેકોર્ડ પર આવ્યું છે કે તેમણે ચાંદની અને જ્યોત વગેરેના પ્રકાશમાં આરોપીની ઓળખ કરી હતી. આ તબક્કે સર્વોચ્ચ અદાલતના કેટલાક નિર્ણયોનો સંદર્ભ આપવો ઉપયુક્ત રહેશે. સુરેન્દ્ર પાલ વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, (૨૦૧૦) ૯ એસસીસી ૩૯૯, માં સર્વોચ્ચ અદાલતે આ પ્રમાણે ઠરાવ્યું હતું:

"મુદ્દા નં. ુ ૪

૧૯. આ મુદ્દાનું વિવરણપૂર્વક નીચેની અદાલતો દ્વારા નિરાકરણ કરવામાં આવ્યું છે. ફ.ફ.પ.સા. ૧ એ પ્રાથમિક માહિતી અહેવાલમાં જ જણાવ્યું હતું કે તેણે ચાંદનીમાં અને "વિદ્યુત પ્રકાશમાં" આરોપીઓનું દર્શન કરીને તેમની ઓળખ કરી હતી. એ બાબતમાં કોઈ વિવાદ નથી કે બેને મુદ્દા નં. કરતાં અપીલકર્તાઓ તથા અન્ય આરોપીઓ સર્વે ફ.ફ.પ.સા. ૧ થી ૪ને અગાઉથી ઓળખાયેલા હતા. ઘટના અચાનક બની નહોતી. સ્થળે પહોંચ્યા મુદ્દા નં. આરોપીઓએ અગાઉના કેસના સમાધાન માટે આગ્રહ રાખ્યો; સ્પષ્ટ છે કે મૃતક અને આરોપીઓ વચ્ચે શમુદ્દા નં. ોની આપલે થઈ હશે અને

પક્ષકારો એકબીજાની નજીક આવ્યા હશે. અપીલકર્તાઓ કોઈપણ સાક્ષીઓ માટે અજાણ્યા નહોતા. ફ.ફ.પ.સા. ૧ થી ૪ની સાક્ષી તે જ વાત સાથે સુસંગત છે જે ફ.ફ.પ.સા. ૧ એ પ્રાથમિક માહિતી અહેવાલમાં જણાવ્યું હતું કે આરોપીઓની ઓળખ ચાંદની અને વિદ્યુત પ્રકાશમાં કરવામાં આવી હતી. સ્થળનકશામાં પણ "બી" સ્થળે વિદ્યુત બલ્બની હાજરી દર્શાવવામાં આવી છે.

૧૯.૧ આ બાબતમાં નીચલી અદાલતે મુદ્દાનો અત્યંત વિસ્તૃત રીતે વિચાર કર્યો હતો અને નોંધ્યું હતું: "... અને સ્થાન "બી" પર બલ્બ દર્શાવવામાં આવ્યો છે અને આ મકાન ફ.ફ.પ.સા. ૧ કિરપાલ સિંહનું છે અને જ્યાં બલ્બનું સ્થાન દર્શાવાયું છે ત્યાં ઘટનાનું ચબુતરું રસ્તા પછી ઉત્તર બાજુ તરફ, રસ્તાની તરત સામે આવેલું છે. તેથી, આ બલ્બના પ્રકાશમાં ઓળખવું સંપૂર્ણપણે સ્વાભાવિક છે અને આ મુદ્દે કોઈપણ સાક્ષીના નિવેદનમાં કોઈ વિસંગતિ નથી. તમામ સાક્ષીઓએ જણાવ્યું છે કે તેમણે આરોપીઓને વિદ્યુત પ્રકાશ અને ચાંદનીમાં ઓળખ્યા હતા. તેમજ અન્યથા, આરોપીઓના મકાનો પીડિત પક્ષના મકાનની બાજુમાં, રસ્તા પછી, અને એક જ ગામના છે. તેથી, આવા સંજોગોમાં, ઓછા અને ધૂંધળા પ્રકાશમાં પણ આરોપીઓને ઓળખવું સંપૂર્ણપણે સ્વાભાવિક છે."

૧૯.૨ આ ઉપરાંત, બચાવ પક્ષે તો એ પણ સૂચવ્યું નથી કે તે દુર્ભાગ્યપૂર્ણ રાત્રે ચાંદનીનો સર્વથા અભાવ હતો. ઉપરોક્ત કારણોસર, અપીલકર્તાઓના વરિષ્ઠ વકીલે રજૂ કરેલી દલીલમાં અમને કોઈ *merit* તથ્યદેખાતું નથી. વડી અદાલતે પુરાવાની પુનર્મૂલવણી કરીને સત્ર અદાલતના માનનીય ન્યાયાધીશે નોંધેલા આ નિષ્કર્ષ સાથે સહમતિ વ્યક્ત કરી છે. નીચલી અદાલતો દ્વારા પહોંચવામાં આવેલા સમકાલીન તથ્યનિષ્કર્ષમાં હસ્તક્ષેપ કરવા માટે અમે ઇચ્છુક નથી."

૧૪૬.૬ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય વિ. સુખપાલ સિંહ, (૨૦૦૯) ૪ એસસીસી

૩૮૫માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

૨૦. નીચલી અદાલતે ભગવંત સિંહ, ફ.ફ.પ.સા. ુ ૨,
મૃતક હીરાલાલ તથા ઐદલ સિંહના ભાઈ અને ફ.ફ.પ.સા. ુ ૫,
ઘાયલ ચક્ષુદર્શી શ્રીમતી લોંગશ્રી, જે હીરાલાલની પત્ની છે,
તેમજ અન્ય ઘાયલ ફ.ફ.પ.સા. ુ ૩ ચંદન ગિરીની સાક્ષીને વિશ્વસનીય અને ભરોસાપાત્ર ગણાવી.
અપીલકર્તાઓ સાક્ષીઓ માટે અજાણ્યા નહોતા. તેઓ એકબીજાને ઓળખતા હતા. પૂરતું ચાંદનીનું પ્રકાશ હતું અને સળગતી લાન્ટર્નનો પ્રકાશ પણ હતો. નીચલી અદાલતે ફરિયાદ પક્ષની આવૃત્તિ તથા બચાવ પક્ષની આવૃત્તિનું વિશ્લેષણ કર્યું અને સ્પષ્ટ નિષ્કર્ષ પર પહોંચી કે ફરિયાદ પક્ષે સંશયની કોઈ પણ છાયા પરે પોતાનો કેસ સાબિત કરવામાં સફળતા મેળવી છે. "૨૫. વર્તમાન કેસમાં, તમામ સાક્ષીઓએ જણાવ્યું છે કે તેઓ અન્યથા આરોપીઓને ઓળખતા હતા અને તેઓ તેમના માટે અજાણ્યા ન હતા. ચાંદની અને ફાનસના પ્રકાશમાં તેમણે તેમને સ્પષ્ટપણે ઓળખ્યા. તેથી, આ કેસમાં ઓળખ પરેડ ખરેખર આવશ્યક નહોતી. ૨૬. પરીક્ષણાત્મક ઓળખ પરેડ આવશ્યક છે કે નહીં, તે પ્રત્યેક કેસની હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓ પર આધાર રાખે છે. આ અદાલતે અનેક કેસોમાં એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો છે કે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૯ હેઠળની પરીક્ષણાત્મક ઓળખ પરેડનો હેતુ સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા તથા તેણે ઓળખવા જોઈએ એવા અજાણ્યા વ્યક્તિઓને ઓળખવાની તેની ક્ષમતાની કસોટી કરવાનો છે, જેમને સાક્ષીએ કદાચ માત્ર એક જ વાર જોયા હોય; પરંતુ વર્તમાન કેસમાં સાક્ષીઓ પ્રતિવાદી વ્યક્તિઓને અન્યથા ઓળખતા હતા, તેથી આ કેસની હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓમાં પરીક્ષણાત્મક ઓળખ પરેડનો વિશેષ મહત્વ નથી."

૧૪૬.૭ સર્વોચ્ચ અદાલતના બસુદેવ યાદવ વિ. સુરેન્દ્ર યાદવ, (૨૦૦૮) ૧૫

એસસીસી ૧૨૪, ના નિર્ણયનો પણ સંદર્ભ આપી શકાય છે, જેમાં અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

"૧૩. જ્યાં સુધી ઓળખ અંગેનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી આ અદાલતના કેટલાક ચુકાદાઓ નોંધવા જરૂરી છે. એસ. સુદર્શન રેડ્ડી વિ. આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય, *(૨૦૦૬)* ૧૦ એસસીસી ૧૬૩માં, નીચે મુજબ નોંધવામાં આવ્યું હતું: "૧૯. નાથુની યાદવ વિ. બિહાર રાજ્ય, *(૧૯૯૮)* ૯ એસસીસી ૨૩૮ માં, આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે કયા સંજોગોમાં ચાંદની અથવા કૃત્રિમ પ્રકાશનો અભાવ સ્વયંમાં હુમલાખોરોની ઓળખને નિષેધ કરતો નથી. નીચે મુજબ નોંધવામાં આવ્યું હતું: ૯. ... માન્ય રાખીએ કે ત્યારે ચાંદની નહોતી, તો પણ પરિસ્થિતિનું સાવચેતીપૂર્વક મૂલ્યાંકન કરવું પડશે. હુમલાખોરો ઘાયલોનો જે નજીકથી સામનો કરી શક્યા હોત, તારાઓના પ્રકાશમાંથી ત્યાં સુધી થોડુંક પ્રકાશ પહોંચવાની સંભાવના, અને હત્યા છાપરાવિહીન છત પર કરવામાં આવી હતી એ હકીકત—આ બધા સંબંધિત પરિબળો એ બાબત નક્કી કરતી વખતે ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય છે કે શું પીડિતોને હુમલાખોરોને યોગ્ય રીતે ઓળખી શકે એટલી પૂરતી દૃશ્યતા હતી. આ પરિબળો ઉપરાંત, એ વધુ હકીકત પણ ધ્યાનમાં રાખવી પડે કે હુમલાખોરો દુર્ઘટનાગ્રસ્ત ઘરના રહેવાસીઓ માટે અજાણ્યા નહોતા; પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓને તો દરેક હત્યારાના ચહેરાકૃતિથી સારી રીતે પરિચિત હતા. તેથી, અમે એ માનવા માટે પ્રેરિત નથી કે પીડિતો માટે હુમલાખોરોને જોવું શક્ય નહોતું, અથવા તેમની ખોટી ઓળખ કરવાની શક્યતા હતી. અમે આ હકીકત પણ ધ્યાનમાં રાખીએ છીએ કે હુમલાખોરોને પણ છત પર સુઈ રહેલાઓમાંથી પોતાની નિશાન બનાવેલા પીડિતોને કોઈ ભૂલ વિના ઓળખી શકે એટલો પ્રકાશ મળ્યો હતો. ત્યારે ઉપલબ્ધ પ્રકાશ, ભલે અલ્પ હતો, જો હુમલાખોરો માટે પૂરતો હતો, તો પછી આપણે કેમ માનવું જોઈએ કે એ જ પ્રકાશ ઘાયલો માટે પૂરતો નહોતો, જેમણે નિશ્ચિતરૂપે પોતાની સામે ઊભેલા અનધિકૃત પ્રવેશકર્તાઓના ચહેરાઓ પર ધ્યાનપૂર્વક નજર કેન્દ્રિત કરી હોત. જે લાભ એકને મળે તે જ

લાભ બીજાને પણ મળે છે. ૨૦. વર્તમાન કેસમાં, એપ્રિલ મહિનામાં સાંજે સમય લગભગ ૭ વાગ્યાનો હતો. ભરોશી વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય, (૨૦૦૨) ૭ એસસીસી ૨૩૯ માં આ સ્થિતિ પુનઃદ્ઢ કરવામાં આવી હતી. અન્ય બાબતો સાથે નીચે મુજબ નોંધવામાં આવ્યું હતું:૯. ... અંધકારમાં આરોપીની ઓળખ અંગે, વડી અદાલતે સ્પષ્ટ રીતે નોંધ્યું છે કે એપ્રિલ માસમાં સાંજે આશરે ૭.૦૦ વાગ્યે સૂર્યાસ્ત થાય છે, આરોપીઓ સાક્ષીઓને પરિચિત હતા અને હળવા અંધકારમાં પણ તેમની ઓળખ થઈ શકતી હતી. અહીં પણ, વડી અદાલતે આ અદાલતના નથુની યાદવ વિ. બિહાર રાજ્યના નિર્ણય ઉપર આધાર રાખ્યો છે. વડી અદાલતે આ પણ નોંધ્યું છે કે મૃતક અને અપીલકર્તાઓ વચ્ચેની શત્રુતા અંગે કોઈ વિવાદ નહોતો.૨૧. કૃષ્ણન વિ. કેરળ રાજ્ય, (૧૯૯૬) ૧૦ એસસીસી ૫૦૮ માં, નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું: ૧૧. કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓ તથા રજૂ કરાયેલ પુરાવાની સાવચેતીપૂર્વક વિચારણા કર્યા પછી, અપીલકર્તા ૨ વિજયકુમારને દોષિત ઠેરવવામાં વડી અદાલતે આપેલા સુસંગત તથા તર્કસંગત ચુકાદામાં હસ્તક્ષેપ કરવા માટે અમને કોઈ કારણ જણાતું નથી. અલ્પ પ્રકાશના દલીલ બાબતે એટલું સૂચવી શકાય કે નિર્ધન આકાશવાળી તારાઓભરી રાત્રે ખુલ્લા મેદાનમાં, નજીકના અંતરેથી પરિચિત વ્યક્તિની ઓળખ કરવામાં કોઈ મુશ્કેલી નહોતી. આ ઉપરાંત, ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે થોડોક પ્રકાશ હાજર હોવાથી, જેના આધારે ઓળખ શક્ય હતી, આક્રમણકારોને પીડિતની ઓળખ કરવામાં કોઈ મુશ્કેલી નહોતી. સાક્ષી ફ.ફ.પ.સા. ૧ બંને આરોપીઓનો નજીકનો સગો હોવાથી, ફ.ફ.પ.સા. ૧ને તેમની ઓળખ કરવામાં કોઈ મુશ્કેલી નહોતી. અન્ય સાક્ષીને પણ આરોપીઓ પરિચિત હતા, તેથી તે પણ તેમની ઓળખ કરી શક્યો હતો. અપીલકર્તા વિજયકુમાર બાબતે, ફ.ફ.પ.સા. ૧એ તેને મૃતકને વધુ ઈજા પહોંચાડવાથી શારીરિક રીતે રોક્યો હતો અને બંને વચ્ચે ઝપાઝપી થઈ હતી. તેથી, આરોપી ૨ વિજયકુમારની ઓળખ કરવામાં ફ.ફ.પ.સા. ૧ને કોઈ મુશ્કેલી નહોતી. તેની સાક્ષીને ફ.ફ.પ.સા. ૩ની

સાક્ષીથી પણ સમર્થન મળે છે, જેમણે ઘટનાસ્થળે વિજયકુમારને જોયો હતો. ફ.ફ.પ.સા. ૩એ વિજયકુમારને મૃતકને કોઈ ઈજા પહોંચાડતાં જોયો નહોતો, કારણ કે ફ.ફ.પ.સા. ૩ ઘટના સ્થળની નજીક આવ્યો અને ઘટનાનું અવલોકન કર્યું ત્યારે સુધીમાં વિજયકુમારને ફ.ફ.પ.સા. ૧ દ્વારા રોકી દેવામાં આવ્યો હતો અને તેની છરી જમીન પર પડી ગઈ હતી.૧૪. ફરી એકવાર ઈસરાર વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, (૨૦૦૫) ૯ એસસીસી ૬૧૬ માં, નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું: ૧૯. ઓળખ શક્ય ન હતી તેવી દલીલ અંગે વિચારતાં, ફ.ફ.પ.સા. ુ ૩નું સાક્ષ્ય અત્યંત સંબંધિત છે. તેમણે જણાવ્યું છે કે ઘટના ઈશાની નમાજના સમયે બની હતી, જે આશરે રાત્રે ૯.૩૦ વાગ્યે પૂર્ણ થાય છે. ચંદ્રપ્રકાશ ઉપરાંત પડોશી મકાનો તથા ગલીમાં આવેલા વીજળીના થાંભલાઓનું પ્રકાશ પણ હતું. ઘટનાની તારીખ ચંદ્રમાસના ૧૧મા દિવસે હતી અને ઘટનાસ્થળ મસ્જિદની નજીક તેમજ આસપાસના અનેક મકાનોની નજીક આવેલું છે. તેથી ઓળખ શક્ય હતી. વધુમાં, ઓળખીતો વ્યક્તિને પૂરતા પ્રકાશ વિના પણ અંતરેથી ઓળખી શકાય છે. ફ.ફ.પ.સા. ુ ૩નું સાક્ષ્ય અન્ય સાક્ષીઓના સાક્ષ્યથી પણ સમર્થિત થયું છે. ફ.ફ.પ.સા. ુ ૩ થી ૫ના સાક્ષ્યથી સાબિત થાય છે કે ઓળખ શક્ય હતી. ૧૫. તેથી, નીચલી અદાલત દ્વારા એવું ઠરાવવું યોગ્ય હતું કે ઓળખ શક્ય હતી. બીજી તરફ, વડી અદાલતના કલ્પિત નિષ્કર્ષો, જે અનુમાન અને અટકળો પર આધારિત છે, ટકી શકતા નથી. ″

૧૪૬.૮ તહસીલદાર સિંહ વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, (ઉપરોક્ત) માં સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું: ૩૮. પછી એવી ટિપ્પણી કરવામાં આવી હતી કે પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં દોષિતો દક્ષિણ ગલીમાંથી આવ્યા હોવાનું જણાવવામાં આવ્યું હતું, જ્યારે અદાલતમાં પુરાવો એવો હતો કે તેઓ પૂર્વી ગલીમાંથી કૂવામાં આવ્યા હતા. આ વિસંગતિ નાની છે. જોહરીનો ઉદ્દેશ કૂવામાંથી થયેલા પ્રથમ

ગોળીબારની જાણ કરવો રહ્યો હશે, અને કૂવામાં દોષિતો કઈ દિશામાંથી નજીક આવ્યા હતા તે બાબતમાં તેણે વાસ્તવિક દિશા અંગે ભૂલ કરી હોઈ શકે. જોહરીના નિવેદનમાં દોષિતો કૂવામાંથી આગળ વધતાં કોઈને ભાગી ન જવા બાબતની કોઈ ચેતવણી ઉચ્ચાર્યાનો ઉલ્લેખ નહોતો, જ્યારે અદાલતમાં સાક્ષીઓએ તે અસરનો પુરાવો આપ્યો. આ એક એવો વિગતવાર મુદ્દો હતો જેને જોહરીએ પૂરતા મહત્ત્વનો ન માનીને, બને તેટલી વહેલી તકે પોલીસને ઘટનાસ્થળે પહોંચવાની પ્રેરણા મળે એ હેતુથી માત્ર સંક્ષિપ્ત નિવેદન આપવાનું જરૂરી ગણ્યું હોઈ શકે. જોહરીના નિવેદનમાં મૃતદેહોની તપાસ, તેમના ચહેરાઓની તપાસ અને આસા રામ, જેમને તેઓ મારવા ઇચ્છતા હતા તે પૈકીના એક વ્યક્તિ,ની હત્યા થઈ હોવાનું ઉદ્ઘોષવાનું પણ જણાવાયું નથી. અહીં પણ આ વિગતવાર બાબત હતી, જેને જોહરીએ ઉલ્લેખ કરવો જરૂરી ન માન્યો હોઈ શકે. પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં ગૅસલાઇટની હાજરીનો કોઈ ઉલ્લેખ નહોતો. તેમ છતાં, તેમાં ફાનસના પ્રકાશ અને ચાંદનીની હાજરીનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. ફાનસના પ્રકાશ તથા પૂર્ણિમાની ચાંદનીની હાજરી જાણીતા વ્યક્તિઓને ઓળખવા માટે સ્પષ્ટપણે પૂરતી હતી. પુરાવામાં આવ્યું છે કે અપીલકર્તાઓ ઘણા વર્ષોથી સાક્ષીઓને જાણીતા હતા અને સાક્ષીઓએ તેમને ઘટનાના ભાગીદાર તરીકે ઓળખ્યા હતા. ફાનસના પ્રકાશની હાજરીનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હોવાથી ગૅસલાઇટની હાજરી નહોતી એમ સંપૂર્ણ નિશ્ચિતપણે કહી શકાય તેમ નહોતું.

૧૪૬.૯ જ્યાં સુધી ફોકસ લાઇટો, ટ્યુબ લાઇટો અને હેલોજન લાઇટોના

અસ્તિત્વનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી સાક્ષીઓના નિવેદનો સિવાય, તે પણ નોંધપાત્ર વિલંબ મુદ્દા નં. , પ્રથમ સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ દાખલ થયેલ હોવાનું જણાવવામાં આવેલ સોગંદનામાઓમાં અને ત્યારબાદ ં. તપાસ અધિકારી (એસઆઈટી) સમક્ષ, તપાસ અધિકારી (પોલીસ) દ્વારા તેમના નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા ત્યારે સંબંધિત સમયે આવી લાઇટોના અસ્તિત્વ અંગે કોઈપણ સાક્ષીએ ઉલ્લેખ કર્યો નથી. શક્ય છે કે કેટલાક મામલાઓમાં, સાક્ષીઓએ પોતાના પ્રારંભિક નિવેદનો નોંધાવતી વખતે આ હકીકત તપાસ અધિકારીને જણાવવી સંબંધિત ન લાગી હોય; પરંતુ જ્યારે કોઈપણ સાક્ષી પોતાના પ્રારંભિક નિવેદનોમાં આ હકીકત જણાવતા નથી અને એસઆઈટીએ તપાસ સંભાળી લીધા મુદ્દા નં. અનેક સાક્ષીઓ આવી લાઇટોના અસ્તિત્વ અંગે એક આવૃત્તી સાથે આગળ આવે છે, ત્યારે એવો સંદેહ ઊભો થાય છે કે મૃતરાત્રિએ ઘટના બની ત્યારે આરોપીઓને ઓળખવા પૂરતો પ્રકાશ હતો તે સ્થાપિત કરવા માટે આ કથાને મુદ્દા નં. માં ઘડી કાઢવામાં આવી છે. ઉપરાંત, ફ.ફ.પ.સા. ુ–૮૭ પટેલ જીતુભાઈ છગનભાઈ, જે તે સમયના સરદારપુરા ા ગામના તલાટી–કમ–મંત્રી હતા, તેમણે સોગંદપૂર્વક કહ્યું છે કે વીજળીના બિલોની ચુકવણી ન થવાના કારણે ગામમાં માર્ગદીપ પુરવઠો કાપી નાખવામાં આવ્યો હતો, અને ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ તેમણે માર્ગદીપના થાંભલાઓ પર કે અન્ય ક્યાંય પણ કોઈ હેલોજન લાઇટ જોઈ નહોતી. જો એમ માનવામાં આવે કે ફોકસ લાઇટો અને હેલોજન લાઇટો વગેરે મૂકવાનો ઉલ્લેખ અજ્ઞાનતા અથવા તેને સંબંધિત ન માનવાના કારણે સંબંધિત સમયે સાક્ષીઓએ કર્યો ન હોય; પરંતુ એ હકીકત ધ્યાનમાં રાખતાં કે આવા નિવેદનો પછીના તબક્કે આવ્યા છે, તપાસ અધિકારી (એસઆઈટી)એ

આવી લાઇટો મૂકવામાં આવી હોવાનું જણાવાયેલી જગ્યાઓના પંચનામાના આધારે સમર્થક સામગ્રી એકત્ર કરવી અને તેની વિગતો મેળવવી જોઇતી હતી. આજે આપણા સમક્ષ જે છે તે ઘટનાસ્થળનું પંચનામું છે, જે કાયદાનુસાર વિધિવત રીતે પુરવાર કરવામાં આવ્યું નથી તે હકીકત સિવાય પણ, ઘટનાસ્થળે અથવા તેની નજીક આવી કોઈપણ લાઇટના અસ્તિત્વ અંગે મૌન છે. પંચ સાક્ષીએ પણ પોતાના નિવેદનમાં આવી કોઈ લાઇટોના અસ્તિત્વ અંગે ઉલ્લેખ કર્યો નથી. પ્રથમ વખત તપાસ અધિકારી (એસઆઈટી) સમક્ષ નોંધાયેલા પોતાના નિવેદનોમાં સાક્ષીઓએ ફોકસ લાઇટો, હેલોજન લાઇટો અને માર્ગદીપોના અસ્તિત્વનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. તેમ છતાં, તપાસ અધિકારી (એસઆઈટી), જેમણે સાક્ષીઓના નિવેદનો નોંધ્યા હતા, તેમની સામ–પરીક્ષણમાં ફ.ફ.પ.સા. ુ–૧૧૨ના, એટલે કે, બચાવપક્ષે આ વાત બહાર લાવી છે કે તેમણે તપાસ કરી નહોતી કે ઘટનાસમયે હેલોજન લાઇટો ઉપલબ્ધ હતી કે નહીં. તેમણે તપાસ કરી હતી કે ગામના કયા વિદ્યુત થાંભલાઓ પર ટ્યુબ લાઇટો ચાલુ હતી; પરંતુ ટ્યુબ લાઇટોની સ્થિતિ અંગે કોઈ નકશો તૈયાર કરાવ્યો નહોતો. ટ્યુબ લાઇટો ગેરકાયદેસર ેસર રીતે કેવી રીતે જોડવામાં આવી હતી તેની કોઈ આકલન કાર્યવાહી પણ તેમણે કરાવી નહોતી અને તે અંગે કોઈ પંચનામું પણ કર્યું નહોતું. ગેરકાયદેસર ેસર જોડાણ કેવી રીતે ચાલુ કરી શકાય અને બંધ કરી શકાય તેના વિષયમાં તેમણે કોઈ નિષ્ણાતનો અભિપ્રાય પણ મેળવ્યો નહોતો. જોકે સાક્ષીએ આ સૂચન નકાર્યું છે કે હેલોજન લાઇટ અને ટ્યુબ લાઇટનો સિદ્ધાંત મુદ્દા નં. માં ઘડી કાઢવામાં આવ્યો છે, તેમ છતાં તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે તેમની તપાસ દરમિયાન એવું બહાર આવ્યું હતું કે ઘટના મુદ્દા નં. રાત્રે પોલીસ પહોંચી ત્યારે

અંધારું હતું અને પોલીસ વાહનોના પ્રકાશમાં તપાસ હાથ ધરવામાં આવી હતી. તેમને જાણ થઈ હતી કે પોલીસ વાહનોની લાઇટો ચાલુ કરવામાં આવી હતી અને બેટરીના પ્રકાશ સાથે મૃતદેહો બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા. તેથી, કોઈપણ સમર્થક સામગ્રી રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવી નથી તે સંજોગોમાં, જે સાક્ષીઓના નિવેદનો ઘણાં પછી, માત્ર એસઆઈટીના તપાસમાં પ્રવેશ મુદ્દા નં. , હેલોજન લાઇટો, ફોકસ લાઇટો અને માર્ગદીપોનું અસ્તિત્વ સ્વીકારવા માટે આપવામાં આવ્યા છે, તેમના પર આધાર રાખવો જોખમી રહેશે.

૧૪૬.૧૦ તેમ છતાં, માત્ર એટલા કારણસર કે ઘટનાસ્થળે હેલોજન લાઇટો, ફોકસ લાઇટો અથવા સ્ટ્રીટ લાઇટોની હાજરી સ્થાપિત થઈ નથી, પોતે જ એ માનવા માટે કારણ બનતું નથી કે સાક્ષીઓ આરોપીઓને ઓળખી શક્યા ન હોત. આ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતાં કે ઘટના મધરાત્રીના અંધકારમય સમયે ઘટી હતી, સ્પષ્ટ છે કે સ્ટ્રીટ લાઇટોના અભાવે દૃશ્યતા નોંધપાત્ર રીતે ઓછી રહેતી. નીચલી અદાલતે આ હકીકતની નોંધ લીધી છે કે ઘટના પૂનમની રાત્રિના બીજા દિવસે બની હતી અને તેથી, તમામ સંભાવના મુજબ, ચાંદની હોવી જોઈએ. ચાંદનીની હાજરીને ફ.ફ.પ.સા. –૮૩ શરીફાબાનુ સાબીરહુસૈનની સાક્ષી પણ સમર્થન આપે છે, અને તેણીની જેરોઉલટ–તપાસ દરમિયાન તેના નિવેદનમાં કોઈ ખંડન થયું નથી. વધુમાં, રેકોર્ડ પુરાવા પણ દર્શાવે છે કે શેખ મહોલ્લામાં આશરે પાંચ ઘરોમાં કાનૂની વિદ્યુત જોડાણો હતાં. ઘટનાસ્થળના વિડિયો રેકોર્ડિંગના અવલોકન પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે મોટાભાગનાં ઘરોમાં વિદ્યુત જોડાણો હતાં. ફ.ફ.પ.સા. –૮૬ પટેલ

દિનેશભાઈ ભગવાનભાઈ, ઉપ ઈજનેર, યુ.જી.વી.સી.એલ.ની સાક્ષી પરથી રેકોર્ડ પર આવ્યું છે કે સ્ટ્રીટ લાઇટોની વિદ્યુત પુરવઠો ૨૪.૧૨.૨૦૦૧ના રોજ બંધ કરવામાં આવ્યો હતો અને ૦૬.૦૬.૨૦૦૨ સુધી બંધ જ રહ્યો હતો, તેમ છતાં સ્ટ્રીટ લાઇટોના તાર, ઘરેલુ ઉપયોગ તથા વ્યાવસાયિક ઉપયોગના તારનો સામાન્ય તાર હોય છે અને જો ઔદ્યોગિક ઉપયોગનું જોડાણ હોય તો અલગ તાર હોય છે. આ એકલ તબક્કાના અને ત્રિ-તબક્કાના તાર છે. જો સ્ટ્રીટ લાઇટ સિવાયના તાર જીવંત હોય, તો જીવંત તાર પરથી ઇચ્છા હોય તો લાઇટો ચાલુ કરી શકાય. ઉલટ-તપાસ માં બહાર આવ્યું કે અગાઉના દિવસે ત્રિ-તબક્કાનો પુરવઠો રાત્રે ૨૨:૩૦થી સવારે ૦૮:૩૦ સુધી ચાલુ હતો, જે કૃષિ અને ઔદ્યોગિક ઉપયોગ સંબંધિત હતો. તેની જેરોઉલટ-તપાસ માં વધુમાં બહાર આવ્યું કે એકલ તબક્કાનો પુરવઠો ૦૧.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ રાત્રે ૧૦:૩૦ વાગ્યા સુધી ચાલુ હતો અને ત્રિ-તબક્કાનો પુરવઠો ચાલુ હોવાથી એકલ તબક્કાનો પુરવઠો પણ ચાલુ રહેતો. આ રીતે, આ સાક્ષીની સાક્ષી પરથી એ સ્થાપિત થાય છે કે ૦૧.૦૩.૨૦૦૨ની રાત્રે શેખ મહોલ્લામાં ઘરેલુ ઉપયોગ માટેનો વિદ્યુત પુરવઠો (એકલ તબક્કો) ચાલુ હતો. આ અદાલતના મત મુજબ, સમગ્ર દિવસ દરમ્યાન વાતાવરણ તંગ હતું અને અગાઉ પથ્થરમારો તથા ઝૂંપડીઓ સળગાવવાના બનાવો બન્યા હતા તે હકીકતને ધ્યાનમાં લેતાં, મહોલ્લાના લોકો જાગતા જ હોય તેવી શક્યતા વધુ છે અને તેથી ઘરોમાં લાઇટો ચાલુ હોઈ શકે. એક સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ટોળાથી બચવા માટે ઘરમાં પ્રવેશ કર્યા પછી તેણે લાઇટો બંધ કરી હતી. આ પણ દર્શાવે છે કે શેખ મહોલ્લાના ઘરોમાં લાઇટો ચાલુ હતી. ઉપરાંત, આ હકીકત અવગણી શકાય તેમ નથી કે તે પૂનમની રાત્રિ પછીનો

બીજો દિવસ હતો અને તેથી ઓળખીતા વ્યક્તિઓને ઓળખવા માટે પૂરતી ચાંદની હતી. વધુમાં, બચ્ચુમિયાની જીપ અને કેટલાક ઘરોમાં આગ લગાડવામાં આવી હતી, તેથી ઊંચી જ્વાળાઓથી નોંધપાત્ર પ્રકાશ ફેલાતો હોવો સ્વાભાવિક છે. તેથી, આરોપીઓ સાક્ષીઓને ઓળખીતાં હોવાથી, ચાંદની, સળગતા ઘરો અને જીપની જ્વાળાઓમાંથી આવતો પ્રકાશ વગેરે તથા ઘરોની લાઈટો, યોગ્ય રીતે નજીકના અંતરેથી તેમને ઓળખવા માટે પૂરતા રહ્યા હોત. સાક્ષીઓએ આરોપીઓને જે અંતરેથી જોયા હતા તે ધ્યાનમાં લેતાં, ઉપલબ્ધ પ્રકાશમાં તેઓ આરોપીઓને ઓળખી શક્યા ન હોત એવું માનવાનો કોઈ આધાર નથી. આવી પરિસ્થિતિમાં, ઉપલબ્ધ પ્રકાશમાં સાક્ષીઓ દ્વારા એવા આરોપી વ્યક્તિઓની ઓળખ, જે અન્યથા તેમને ઓળખીતાં હતાં, તદ્દન શક્ય અને સંભવનીય છે અને તેથી, સ્ટ્રીટ લાઈટો બંધ હતી તેથી સાક્ષીઓ હુમલાખોરોને ઓળખી શક્યા ન હોત, એવી દલીલ સ્વીકાર્ય નથી.

૧૪૭. સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવાના હેતુથી સાક્ષીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલા સોગંદનામાં: મામલાના અન્ય એક સંબંધિત પાસાની પણ વિચારણા આવશ્યક છે, જે કેટલાક સાક્ષીઓ દ્વારા સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષની કોઈ કાર્યવાહી માં રજૂ કરવાના હેતુથી કરવામાં આવેલા સોગંદનામાઓ અંગેનો છે. જેમ કે અગાઉ નોંધવામાં આવ્યું છે, આ કેસમાં, ૨૭ જુલાઈ, ૨૦૦૨ના રોજ આરોપપત્ર રજૂ થયા મુદ્દા નં. , ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના રોજ કોઈક સમયે, નવ વ્યક્તિઓએ સોગંદનામા કર્યા હતા, જે સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષની કેટલીક કાર્યવાહી માં રજૂ કરવાના હતા.

આવા સોગંદનામા કરનાર તમામ સાક્ષીઓને, જે સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ રજૂ થયા હોવાનું કહેવાય છે, આવા સોગંદનામાં ક્યાં અને કેવી રીતે તૈયાર કરવામાં આવ્યા હતા તે બાબતે અત્યંત કડક રીતે પૂછપરછ કરવામાં આવી છે. તેમ છતાં, સાક્ષીઓએ કોઈ પણ એન.જી.ઓ.ની પ્રેરણાથી અથવા તીસ્તા સેતલવાડ તથા તેમના સહયોગીઓની પ્રેરણાથી આવા સોગંદનામા કર્યા હોવાનો ઈનકાર કર્યો છે, જોકે કેટલાક સાક્ષીઓ જણાવે છે કે તેમની તીસ્તા સેતલવાડ સાથે ફોન પર વાતચીત થઈ હતી. અપીલકર્તાઓ–આરોપીઓ તરફથી સાક્ષીઓની જુબાની ી સંબંધે દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે રેકોર્ડ પર આવ્યું છે કે અલગ–अलग સાક્ષીઓના તમામ નવ સોગંદનામા નોટરી સમક્ષ એક જ દિવસે સતત ક્રમાંક સાથે કરવામાં આવ્યા હતા, જે આ બાબતનું સૂચક છે કે તે કાનૂની સમજ ધરાવનારની મદદથી એક જ સ્થળે તૈયાર કરવામાં આવ્યા હતા અને જુદી–જુદી કથાઓ તથા હકીકતો સાથે, શક્ય તેટલા નિર્દોષ વ્યક્તિઓને ફસાવવા માટે, એકસાથે પ્રમાણિત કરાવવામાં આવ્યા હતા.

૧૪૭.૧ આ સંદર્ભમાં નોંધનીય છે કે ફ.ફ.પ.સા. –૫૫ આશિકહુસૈન બચુમિયા શેખે પોતાના પ્રતિવિચારણમાં જણાવ્યું છે કે તેમની તીસ્તા સેતલવાડ સાથે ટેલિફોન પર વાતચીત થઈ હતી. સોગંદનામાં કયા રીતે તૈયાર કરવામાં આવ્યા હતા તે અંગે સાક્ષી સમક્ષ વિવિધ પ્રશ્નો મૂકવામાં આવ્યા હતા. સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે તેમના ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના સોગંદનામામાં તેમણે જણાવ્યું છે કે "મેં આ નિવેદન મારી સ્વેચ્છાએ, આ નિવેદનની સર્વાંગી અસર સંપૂર્ણપણે સમજીને આપ્યું

છે. મેં આ નિવેદન પત્રકાર/માનવાધિકાર કાર્યકર – તીસ્તા સેતલવાડ સાથે ટેલિફોન પર વિગતવાર પૂછપરછ થયા મુદ્દા નં. અને શ્રી રઈસખાન અઝીઝખાન પઠાણની હાજરીમાં આપ્યું છે". ફ.ફ.પ.સા. –પર હિઝબુલમિયા હુસૈનમિયા શેખે પોતાના પ્રતિવિચારણમાં (પરા ૧૧) જણાવ્યું છે કે ૫ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના રોજ સાંજે જમાલભાઈ દોસભાઈએ તેમને સોગંદનામાં બનાવવા અંગે જણાવ્યું હતું. તેઓ, જમાલભાઈ, ઈબ્રાહિમ રસુલભાઈ, નસીમરહમ્મદ અકબર્મિયા, અયૂબમિયા રસુલમિયા, મુસ્તફામિયા રસુલમિયા, આશિકહુસૈન બચુમિયા અને સત્તર્મિયા બચુમિયા સોગંદનામાં બનાવવા માટે અમદાવાદના મિરઝાપુર અદાલત ખાતે ગયા હતા. ઉપરોક્ત તમામ વ્યક્તિઓએ મિરઝાપુર અદાલતમાં સોગંદનામા કર્યા હતા અને તેમાં તેમને આખો દિવસ લાગ્યો હતો. તેમણે જણાવ્યું છે કે તેમને યાદ નથી કે નોટરી કોણ હતા અને તે દિવસે તેમણે બે સહી કરી હતી, એક સોગંદનામા પર અને એક રજિસ્ટર પર. તેમને યાદ નથી કે તેમણે સોગંદનામું કોને આપ્યું હતું. તેમણે આ બાબતનો ઈનકાર કર્યો છે કે સોગંદનામાં તીસ્તા સેતલવાડની કચેરીમાં કમ્પ્યુટર પર તૈયાર કરવામાં આવ્યા હતા અને રઈસખાન, મન્સફખાન તથા અધિવક્તા એમ.એમ. તર્મિઝીએ તે તૈયાર કર્યા હતા અને તેમણે માત્ર તેમાં સહી કરી હતી. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે નોટરીના રજિસ્ટરમાં ક્રમાંક ૫૮/૦૩થી ૬૬/૦૩ સુધી તેમણે સર્વે ક્રમશઃ સહી કરી હતી. આ તથ્યો રક્ષણપક્ષ દ્વારા રેકોર્ડ પર લાવવાનો પ્રયત્ન એ દર્શાવવાના આશયથી કરવામાં આવ્યો છે કે પીડિતોએ યોગ્ય તથ્યોની સાક્ષી આપેલી નથી અને તેમણે એન.જી.ઓ.ના સૂચન પર તથ્યો ઘડ્યા છે તથા શક્ય તેટલા નિર્દોષ વ્યક્તિઓને ફસાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. આ સંદર્ભમાં એવું જણાય છે

કે સોગંદનામાં સાક્ષીઓ દ્વારા પોતાના હાથે તૈયાર કરવામાં આવ્યા નથી અને સોગંદનામાંમાં દર્શાવેલા તાણ અને તથ્યોને ધ્યાનમાં લેતાં, તે અદાલતની સહાનુભૂતિ જગાડવા માટે કોઈ કાનૂની મન દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવ્યા હોય તેમ જણાય છે. સોગંદનામાંમાં જણાવેલા તથ્યો પણ સાચા જણાતા નથી અને એક સાક્ષીએ ખુલાસો કર્યાની જેમ તેઓ ટેલિફોન પર લેવાયા હોય તેમ જણાય છે. કેટલાક સાક્ષીઓની સાક્ષીમાં તેમણે એવા તથ્યો કહ્યા છે જે સોગંદનામાંમાં જણાવેલા તથ્યો સાથે સુસંગત નથી. એવું જણાય છે કે સાક્ષીઓને સોગંદનામામાં જણાવેલા તથ્યો પર જ અડગ રહેવાની સલાહ આપવામાં આવી હતી, કારણ કે મોટાભાગના સાક્ષીઓએ તેમના દ્વારા કરાયેલા સોગંદનામામાં અપનાવેલી સ્થિતિને જ અનુસરેલી છે અને જ્યાં સુધી તેમણે સોગંદનામામાં કરાયેલા નિવેદનોનું પાલન કર્યું નથી, ત્યાં તેમણે તેનું કારણ પણ સ્પષ્ટ કર્યું છે.

૧૪૭.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ ઈબ્રાહીમમિયા રસુલમિયા શેખને સોગંદનામામાં જણાવાયેલા તથ્યો અંગે સામનો કરાવવામાં આવતાં તેમણે જણાવ્યું કે સોગંદનામામાં આલેખાયેલા તથ્યો સાચા છે અને અદાલત સમક્ષ આપેલી સાક્ષી મુજબના નથી. નોંધનીય છે કે આરોપપત્ર પહેલેથી જ દાખલ થઈ ગયા પછી જ સોગંદનામાં તૈયાર કરવામાં આવ્યા હતા અને સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ કઈ ચોક્કસ કાર્યવાહીમાં આ સોગંદનામાં બનાવવામાં આવ્યા હતા અથવા દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા તે દર્શાવવા માટે રેકોર્ડ પર કશું જ રજૂ કરવામાં આવ્યું નથી. એવું જણાય છે કે ગોધરા ઘટનાસંબંધિત હુલ્લડના કેસોને રાજ્ય બહાર ખસેડવા તથા વધુ

તપાસ માટે સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ કેટલીક કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી હતી. આવાં જ કોઈ કાર્યવાહીમાં સોગંદનામાં દાખલ કરવાના હતા. સોગંદનામાં રેકોર્ડ પર કેવી રીતે આવ્યા તે બાબતની જાણકારી ફ.ફ.પ.સા. –૧૧૨ ગૌતમકુમાર વિશ્વનુભાઈ બારોટ, એટલે કે તપાસ અધિકારી (એસ.આઈ.ટી.) દ્વારા આપવામાં આવી છે. આ સાક્ષીની જુબાનીમાં બહાર આવ્યું છે કે તપાસ દરમિયાન તેમને સાક્ષીઓના સોગંદનામા મળ્યા હતા. એસ.આઈ.ટીએ તપાસની જવામુદ્દા નં. ◌ારી સંભાળી ત્યારે તેને સોંપવામાં આવેલા નવ સોગંદનામાં મળ્યા હતા. આ નવ સોગંદનામાં ઈબ્રાહીમ રસુલમિયા, મુસ્તુફામિયા રસુલમિયા, હિઝબુલમિયા હુસૈનમિયા, નાઝીરમહમ્મદ અકબર્મિયા, આશિકહુસૈન બચુમિયા, મહમ્મદ સત્તાર બચુમિયા, શરીફખાન ભીખુમિયા અને અયૂબમિયા રસુલમિયા દ્વારા બનાવવામાં આવ્યા હતા, જે તપાસના કાગળોમાં તેમને મળ્યા હતા. આ ઉપરાંત, તેમને જામાલ દોસુભાઈ શેખનું પણ સોગંદનામું મળ્યું હતું, જેમનું ત્યારબાદ ◌ં. અવસાન થયું છે. તપાસ અધિકારીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે તેમને આ સોગંદનામાં સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ ફરિયાદીની અરજિપત્ર સાથે એસ.આઈ.ટી. કાર્યાલયમાંથી મળ્યા હતા. તેમણે આગળ જણાવ્યું છે કે એસ.આઈ.ટી.માં કોને આ સોગંદનામાં સ્વીકાર્યા હતા તેની તપાસ તેમણે કરી નથી અને સ્વીકાર્યું છે કે બધા સોગંદનામાં ૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના છે. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે સોગંદનામાં સર્વોચ્ચ અદાલતમાં રજૂ કરાયેલા સોગંદનામાની પ્રમાણિત નકલો નથી અને તેમણે એ બાબતે પણ પૂછપરછ કરી નથી કે આ સોગંદનામાં સર્વોચ્ચ અદાલતમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા છે કે નહીં. તેમણે સર્વોચ્ચ અદાલતમાંથી સોગંદનામાની પ્રમાણિત નકલ મેળવવાનો પ્રયાસ

કર્યો નથી અને જો સોગંદનામાં સર્વોચ્ચ અદાલતમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા હોય તો સાક્ષીઓને પ્રમાણિત નકલ લાવવા પણ જણાવ્યું નથી. તપાસ અધિકારી (એસ.આઈ.ટી.)એ વધુમાં સ્વીકાર્યું છે કે બધા સોગંદનામાઓ પર નોટરી તરીકે શ્રી વાય.એ. શેખની અને વકીલ તરીકે શ્રી તિર્મિઝીની સહી છે. તેમણે એ પણ સ્વીકાર્યું છે કે આ સોગંદનામાઓમાં રઈસખાન અઝીઝખાન પઠાણ અને તીસ્તા સેતલવાડના નામનો ઉલ્લેખ છે. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે ઈબ્રાહીમ રસુલમિયાનું સોગંદનામાના પરા ૩પમાં, મુસ્તુફામિયા રસુલમિયાનું તેમના સોગંદનામાના પરા ૮માં, હિઝબુલમિયા હુસૈનમિયાનું તેમના સોગંદનામાના પરા ૧૦માં, નાઝીરમહમ્મદ અકબર્મિયાનું તેમના સોગંદનામાના પરા ૧૦માં, આશિકહુસૈન બચુમિયાનું તેમના સોગંદનામાના પરા ૮માં, મહમ્મદ સત્તાર બચુમિયાનું તેમના સોગંદનામાના પરા ૮માં, શરીફમિયા ભીખુમિયાનું તેમના સોગંદનામાના પરા ૮માં અને અયૂબમિયા રસુલમિયાનું તેમના સોગંદનામાના પરા ૧૮માં કરાયેલા આલેખનો એકસરખા છે. સાક્ષીએ એ પણ સ્વીકાર્યું છે કે પોતાની તપાસ દરમિયાન તેમને જાણવા મળ્યું છે કે કેટલાક આલેખનો, જે સાક્ષીઓએ જણાવ્યું નહોતાં, તે સોગંદનામાઓમાં સમાવિષ્ટ છે. તેમણે એ પણ સ્વીકાર્યું છે કે તપાસ દરમિયાન એવું જણાય છે કે સોગંદનામામાં ઉલ્લેખિત કેટલાક તથ્યો વિશે સાક્ષીઓ જાણકાર નહોતા અને કે સાક્ષીઓએ તે સોગંદનામા બનાવ્યા પછી કોને સોંપવામાં આવ્યા તેની તપાસ તેમણે કરી નથી. જે તથ્યો જણાવાયેલા નથી અથવા ખોટા તથ્યો કેવી રીતે સોગંદનામામાં પ્રવેશી ગયા તેની પણ તેમણે તપાસ કરી નથી.

૧૪૭.૩ ઉપરોક્ત સંદર્ભિત હકીકતો પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ઉપર નામિત આઠ સાક્ષીઓ દ્વારા અમુક સોગંદનામાઓ કરવામાં આવ્યા છે. તે સોગંદનામાઓમાં જણાવેલી હકીકતો અમુક અંશે અદાલત સમક્ષ આપવામાં આવેલી સાક્ષી સાથે અસંગત છે. ઉપર મુજબ જે હકીકતો રેકોર્ડ પર આવી છે તે પરથી એવું જણાય છે કે સોગંદનામાઓ પ્રેરિત કરીને કરાવવામાં આવ્યા છે, તેમ છતાં, સોગંદનામાઓમાં જે કહેવામાં આવ્યું છે તે સાક્ષીઓ દ્વારા સોગંદ હેઠળ કરેલા નિવેદનો છે અને તેથી તેઓ તેનાથી બંધાયેલા છે. ખોટા સોગંદપૂર્વકના નિવેદનો કરવું ગંભીર ગુનો છે તેની અમને જાણ છે, પરંતુ સોગંદનામાઓ કઈ પરિસ્થિતિમાં અને કેવી રીતે તૈયાર કરવામાં આવ્યા તેની બાબતથી અમે અજાણ રહી શકીએ તેમ નથી. સાક્ષ્યનું વાચન કરતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે સોગંદનામાઓની તૈયારીના હદ સુધી, પીડિતોને પ્રેરિત કરીને શીખવાડવામાં આવ્યા છે અને તેઓ સાચી હકીકતો સાથે આવ્યા નથી. તેમ છતાં, ફ.ફ.પ.સા. –૫૨ હિઝબુલમિયા હુસેનમિયા શેખ અને ફ.ફ.પ.સા. –૧૧૨ ગૌતમકુમાર વિશ્નુભાઈ બરોટ, તપાસ અધિકારી (એસ.આઈ.ટી.)ની સાક્ષી પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે સોગંદનામાઓ સાક્ષીઓ દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવ્યા નથી અને યોગ્ય સૂચનાઓ લીધા વિના, ટેલિફોનિક વાતચીતના આધારે, એન.જી.ઓ. દ્વારા તે તૈયાર કરવામાં આવ્યા છે અને સાક્ષીઓએ એવા સોગંદનામા કરવાના અર્થઘટનને પણ સમજીને નહીં, તેમનું સમર્થન કર્યું છે. આ સાક્ષીઓની સાક્ષીનું મૂલવણ કરતાં, તેઓ જે સમાજવર્ગના છે તે ભૂલી શકાય નહીં, એટલે કે તેઓ પટેલોના ખેતીવાડીના ખેતરોમાં કામ કરતા ગ્રામ્ય લોકો છે અથવા વાહનચાલકો છે અથવા રંગકામમાં સંકળાયેલા છે, નાના દુકાનદારો છે કે જેમની પાસે હાથગાડીઓ અથવા કેબિન છે,

વગેરે. વધુમાં, આ સ્પષ્ટ હકીકત અવગણી શકાય નહીં કે આ સાક્ષીઓએ એક ભારે આફતનો સામનો કર્યો છે, જેમાં તેમણે માત્ર પોતાના નજીકના અને પ્રિયજનોને જ ગુમાવ્યા નથી, પણ પોતાના ઘર અને ચુલા પણ ગુમાવ્યા છે અને તેમને અન્ય સ્થળોએ વસાવાયા છે તથા કહેવાતા શુભેચ્છકોના પ્રભાવ હેઠળ, જેમણે તેમને ન્યાય અપાવવાનું વચન આપ્યું હોઈ શકે, તેમણે તેમને કહેવામાં આવ્યું તેમ કર્યું હોવાનું જણાય છે.

૧૪૭.૪ તેમ છતાં, હકીકત એ છે કે સાક્ષીઓએ આવા સોગંદનામાં કર્યા છે. સૌથી અસમંજસભર્યું એ છે કે અતિભાવનકારી એજન્સીએ આવા સોગંદનામાઓને રેકોર્ડ પર મૂકવાની કોશિશ શા માટે કરી, જ્યારે એસ.આઈ.ટી.ના તપાસ અધિકારીની સાક્ષીમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તેમને આ બાબતની પૂરી જાણ હતી કે સોગંદનામાઓમાં કેટલાક એવા કથનો સમાવિષ્ટ છે, જે સાક્ષીઓએ કહ્યાં જ નથી, અને સાક્ષીઓને સોગંદનામાઓમાં ઉલ્લેખિત કેટલાક તથ્યોની જાણ નહોતી. એવું પણ જણાય છે કે તપાસ અધિકારીને આ હકીકતની જાણ હતી કે સોગંદનામાઓમાં ખોટા તથ્યો ઘૂસી ગયા છે. તેમ છતાં, આ કેસની તપાસ સાથે સાક્ષીઓ દ્વારા કરાયેલા સોગંદનામાઓનો કોઈ સંબંધ નથી, છતાં એસ.આઈ.ટી.ના તપાસ અધિકારીએ તેને આરોપપત્રના કાગળો સાથે રજૂ કરીને રેકોર્ડ પર લાવવાની કોશિશ કરી છે. એટલું જ નહીં, બાબતને વધુ ખરાબ બનાવવા માટે, આવા સોગંદનામાઓ આરોપપત્રના કાગળો સાથે મૂકાયેલા હોવા છતાં, સાક્ષીઓની મુખ્ય પૂછપરછ દરમિયાન, વિદ્વાન વિશેષ સરકારી વકીલે સોગંદનામાઓને રેકોર્ડ પર લાવવાની

કોશિશ કરી હતી અને અદાલતને તેને આંક કરવા વિનંતી કરી હતી. સમજાતું નથી કે જ્યારે સોગંદનામાઓમાં કરાયેલા કથનો અદાલત સમક્ષ સાક્ષીઓએ આપેલી સાક્ષી સાથે અસંગત છે, અને વિશેષરૂપે જ્યારે સોગંદનામાઓનો આરોપિત ગુનાની તપાસ સાથે સીધો કોઈ સંબંધ નથી અને તે આરોપપત્ર રજૂ થયા મુદ્દા નં. બનાવવામાં આવ્યા છે, ત્યારે ફરિયાદ પક્ષે અદાલત સમક્ષ આપેલી સાક્ષીથી વિસંગત એવા તથ્યો ધરાવતા આવા સોગંદનામાઓને રેકોર્ડ પર લાવવાનો પ્રયત્ન કરીને પોતાનો જ કેસ શા માટે બગાડવાનો પ્રયાસ કર્યો. એ પણ નોંધનીય છે કે તપાસ અધિકારી સોગંદનામાઓમાં કરાયેલા કથનોના સંદર્ભમાં સાક્ષીઓનાં નિવેદનો નોંધ્યાં છે. સંપૂર્ણપણે ભિન્ન હેતુ માટે બનાવવામાં આવેલા આ સોગંદનામાઓની વિષયવસ્તુ તપાસ માટે કેવી રીતે પ્રાસંગિક હતી, તે સમજાતું નથી. કેસના રેકોર્ડમાંથી એ જણાય છે કે તપાસ અધિકારીએ એ સુધી પણ નક્કી કર્યું નથી કે આ સોગંદનામાઓ કયા કાર્યવાહીના સંદર્ભમાં અને કયા હેતુસર બનાવવામાં આવ્યા છે. તેમ છતાં, તપાસ અધિકારી આગળની તપાસ દરમિયાન તેમના સોગંદનામાઓના સંદર્ભમાં સાક્ષીઓનાં નિવેદનો નોંધ્યાં છે. આવા સોગંદનામાઓનું પુરાવાકીય મૂલ્ય શું છે અને તે કયા અંશે સાક્ષીઓ સામે મૂકાઈ શકે, તે અંગે ઉપરોક્ત ચર્ચામાં પુરાવા અધિનિયમની ધારા ૧૪૫ અને કલમ ૧૫૫ની પેટા–કલમ (૩) ના ઉપબંધોની વિચારણા કરતી વખતે પહેલેથી જ ચર્ચા કરવામાં આવી છે; તેથી આ મુદ્દા પર વધુ વિસ્તૃત ચર્ચાની આવશ્યકતા નથી.

૧૪૮. બંને દોષસિદ્ધિના મામલાઓ તેમજ નિર્દોષ છૂટકારાના મામલાઓમાં

આરોપીઓની સંડોવણી કે અન્યથા એકસાથે જ તપાસવાની હોવાથી, રાજ્ય તથા ખાનગી પક્ષકારો દ્વારા દાખલ અપીલોમાં, જે દ્વારા એકત્રીસ આરોપીઓના નિર્દોષ છૂટકારાને પડકારવામાં આવ્યો છે, અપીલકર્તાઓ તરફથી ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલો પર વિચાર કરવો આવશ્યક બને છે. નિર્દોષ છૂટકારો પામેલા આરોપીઓ વિરુદ્ધના આરોપો સિદ્ધ કરવા માટે, વિશેષ કરીને, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૨૦ખ હેઠળના ગુનાહીત ષડ્યંત્રના આરોપ અંગે, ફરિયાદ પક્ષ અને પીડિતોના વિદ્વાન વકીલે વિવિધ સિદ્ધાંતો રજૂ કર્યા છે.

૧૪૯. ગુનાહીત ષડ્યંત્ર: પ્રથમ રજૂ કરાયેલ થિયરી એ છે કે આરોપીઓએ તેમના દ્વારા રચાયેલ ષડ્યંત્રને આગળ ધપાવવા માટે શેખ મોહલ્લા તથા તેની આસપાસ વ્યૂહાત્મક સ્થળોએ લાઈટો ગોઠવી હતી, જેથી પીડિતોની ઓળખ થઈ શકે. આ સંદર્ભમાં, નિર્દોષ છૂટકારાની અપીલોમાં અપીલકર્તાઓની તરફથી, એસ.આઈ.ટી.ની તરફથી હાજર રહેલા માનનીય વિશેષ જાહેર અભિયોજક શ્રી કે. બી. આનંદજીવાલા તથા ફોજદારી અપીલ નં. ૧૪૦, ૧૪૨ અને ૧૪૮ of ૨૦૧૨ માં અપીલકર્તાઓની તરફથી હાજર રહેલા માનનીય વકીલ શ્રી મિહિર દેસાઈએ રજૂઆત કરી છે કે આરોપીઓ વચ્ચે ષડ્યંત્ર રચાયું હતું તે સાબિત કરવા માટે ફરિયાદ પક્ષે રેકોર્ડ પર પૂરતું પુરાવું રજૂ કર્યું છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ફરિયાદ પક્ષે ફ.ફ.પ.સા. –૬૦ બચુમિયા ઈમામમિયા અને ફ.ફ.પ.સા. –૪૮ સાબીરહુસેન કાદરમીયાં ા ની સાક્ષીઓ દ્વારા, પટેલ અંબાલાલ મગનભાઈ અને અમરતભાઈ સોમાભાઈ મહેરવાડિયાએ વિદ્યુત થાંભલામાંથી આવેલા તારના છેડા

ટ્યુબલાઈટ સાથે જોડીને સીધી જ લાઈટ શરૂ કરી હતી તે બાબત યોગ્ય રીતે સાબિત કરી છે. તેમજ આ કરતી વખતે તેમણે મુસ્લિમોને મારવાની કઈ રીતે મજા આવશે તે અંગે કેટલીક ઉક્તિઓ પણ કરી હતી. જણાવવામાં આવ્યું કે ફ.ફ.પ.સા. –૫૪ શરીફમિયા ભીખુમિયા શેખે પણ સોગંદ હેઠળ જણાવ્યું છે કે અમરતભાઈ સોમાભાઈ મહેરવાડિયાએ ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ સાંજે લગભગ ૭ વાગ્યે વિદ્યુત થાંભલા પર હેલોજન લાઈટ ગોઠવી હતી અને કહ્યું હતું કે હવે તેઓ બાંડીયા◌ાઓને મારવાની મજા લેશે. વધુમાં જણાવવામાં આવ્યું કે ફ.ફ.પ.સા. –૫૬ અયૂબમિયા રસુલમિયા શેખે પણ સોગંદ હેઠળ જણાવ્યું છે કે ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ તેઓ મન્સફખાનના ઘર તરફ ગયા હતા અને જ્યારે તેઓ ઘરે પરત ફરી રહ્યા હતા, ત્યારે તેમણે માર્ગદર્શી લાઈટો ઉપરની હેલોજન લાઈટો તેમના મોહલ્લા તરફ કેન્દ્રિત થયેલી જોઈ હતી અને તેમણે કાનુભાઈ સરપંચને માર્ગદર્શી લાઈટના બિલની ચૂકવણી ન થયાની બાબત અંગે પૂછ્યું હતું; ત્યારે તેમને જણાવવામાં આવ્યું હતું કે લાઈટનું બિલ ચૂકવાઈ ગયું છે અને એમ પણ કહેવામાં આવ્યું હતું કે હવે તેઓ મુસ્લિમોને મારવાની મજા લેશે. તેમણે વધુમાં સોગંદ હેઠળ જણાવ્યું હતું કે વાયરમેન મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ ઉપર ચડીને લાઈટ શરૂ કરી હતી. જણાવવામાં આવ્યું કે ફ.ફ.પ.સા. –૬૦ બચુમિયા ઈમામમિયા શેખે સોગંદ હેઠળ જણાવ્યું છે કે ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ લગભગ સાંજે ૫ વાગ્યે વાયરમેન મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈએ મોહલ્લાના પ્રવેશદ્વાર પાસેના માર્ગદર્શી લાઈટના થાંભલા પર સીધી જ લાઈટ શરૂ કરી હતી અને થાંભલા નીચે બેચરભાઈ ઓઢવભાઈ તથા કાનુભાઈ સરપંચ હાજર હતા. ઉપરાંત, ફ.ફ.પ.સા. –૬૫ અકબરમિયા નાથુમિયા શેખે પણ

જણાવ્યું હતું કે ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ સાંજે ૫:૦૦ થી ૬:૦૦ દરમ્યાન મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ (વાયરમેન), કાનુભાઈ સરપંચ અને બેચરભાઈ ઓઢવભાઈએ માર્ગદર્શી લાઈટો પર ફોકસ લાઈટો ગોઠવી હતી. ફ.ફ.પ.સા. –૭૧ મંગાભાઈ રામભાઈ રાવલની સાક્ષીનો ઉલ્લેખ કરતાં જણાવવામાં આવ્યું કે આ સાક્ષીએ સોગંદ હેઠળ જણાવ્યું છે કે મોડી રાત્રે પટેલોની ટોળકીઓ જોવા મળી હતી અને ફોકસ લાઈટો ચાલુ હતી. પોલીસ કર્મચારીઓની, યથા ફ.ફ.પ.સા. –૯૧ મહેન્દ્ર એલ. રાઠોડ, ફ.ફ.પ.સા. –૯૯ કૃષ્ણકુમાર કંતિલાલ, ફ.ફ.પ.સા. –૧૦૨ લાલજીભાઈ દેસાઈ, ફ.ફ.પ.સા. –૧૦૩ ગણપત નરસિંહ અને ફ.ફ.પ.સા. –૧૧૦ કાકુસિંહ રણજિતસિંહ વાઘેલા, ની સાક્ષીઓનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, જેથી દર્શાવી શકાય કે આ તમામ સાક્ષીઓએ જણાવ્યું હતું કે રાત્રે ૯:૩૦ વાગ્યાના બનાવના સમયે તેમણે જોયું હતું કે માર્ગદર્શી લાઈટો ચાલુ હતી. જણાવવામાં આવ્યું કે આથી, ફરિયાદ પક્ષે પૂરતું પુરાવું રજૂ કર્યું છે કે આરોપીઓએ પીડિતોની ઓળખ કરી શકાય તે હેતુથી ફોકસ અને હેલોજન લાઈટો ગોઠવવા પૂર્વનિયોજિત અને પૂર્વષડ્યંત્ર રચ્યું હતું. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે તેથી નીચલી અદાલતે આ બાબત સ્વીકારવામાં યોગ્ય રીતે અસમર્થ રહી હતી.

૧૪૯.૧ જેટલા અંશે ગુનાસ્થળે પ્રકાશની હાજરી તથા આ સંદર્ભે સાક્ષીઓની સાક્ષીનો પ્રશ્ન છે, તેટલા અંશે ઉપર વિસ્તૃત રીતે તેની ચર્ચા કરવામાં આવી છે. નોંધનીય છે કે કેસના રેકોર્ડ પરથી જણાય છે કે ફોકસ લાઈટો, હેલોજન લાઈટો મૂકવાની, સ્ટ્રીટ લાઈટોને સીધા જોડવાની વગેરે આ બધી વાર્તાઓનો ઉદભવ પ્રારંભે

૦૬.૧૧.૨૦૦૩ની સોગંદનામાઓમાંથી થયો હતો, જે કેટલાક સાક્ષીઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી હતી અને, ઉપર ચર્ચા મુજબ, તે સ્પષ્ટપણે કોઈ એનજીઓની માર્ગદર્શનમાં દાખલ કરવામાં આવી હોવાનું જણાય છે. હેલોજન લાઇટો, ટ્યુબલાઇટો, સ્ટ્રીટ લાઇટો વગેરે જેવી હાજરી બાબતના સાક્ષીઓના તમામ નિવેદનો ત્યારે જ નોંધવામાં આવ્યા હતા જ્યારે ૨૦૦૮ના વર્ષમાં એસઆઈટી આ મામલે આવી. સંબંધિત સમયે, એટલે કે ઘટના ઘટ્યા પછી સાક્ષીઓનાં નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા ત્યારે, તેમાંથી કોઈએ પણ આવી લાઇટોની હાજરીનો ઉલ્લેખ કર્યો નહોતો. શક્ય છે કે મુખ્ય ઘટના ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રાત્રે ૧૧:૩૦ વાગ્યે ઘટી હોવાથી, સંબંધિત સમયે સાક્ષીઓએ કદાચ દિવસ દરમિયાન અગાઉ થયેલી હોવાનું કહેવામાં આવતા આ હેલોજન લાઇટો, ફોકસ લાઇટો, સ્ટ્રીટ લાઇટો વગેરે મૂકવામાં આવ્યા હોવાની વાતનો ઉલ્લેખ ન કર્યો હોય, કારણ કે તેઓએ તેની મહત્તા સમજી ન હોય. તેમ છતાં, તમામ પોલીસ કર્મચારીઓ પણ આવા મહત્વના મુદ્દાને ભૂલી ગયા હોત એવું માનવું મુશ્કેલ છે. તેથી, જ્યારે પોલીસ સાક્ષીઓ સહિત તમામ સાક્ષીઓ છ વર્ષથી વધુ સમય મુદ્દા નં. , ઘણાં વિલંબથી, સ્ટ્રીટ લાઇટો, હેલોજન લાઇટો વગેરેની હાજરી અંગેની વાર્તાઓ રજૂ કરે છે, ત્યારે એવી સાક્ષ્યનું સતર્કતાપૂર્વક મૂલવણી કરવી આવશ્યક બને છે અને તેને ચહેરા પર જ સ્વીકારી શકાય નહીં. કેસના રેકોર્ડમાંથી બહાર આવતા તથ્યો દર્શાવે છે કે માત્ર ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૭, પ્રારંભિક ફરિયાદીએ, પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં લાઇટોની હાજરીનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો [જે તથ્ય તેણે પોતાની સાક્ષીમાં કહ્યું નથી], તેની સિવાય સંબંધિત સમયે જ્યારે તપાસ અધિકારી (પોલીસ) દ્વારા તેમના નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા ત્યારે

કોઈપણ સાક્ષીએ આરોપીઓની ઓળખના હેતુસર કોઈ બાહ્ય પ્રકાશસ્રોતની હાજરીનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી. પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતાં, અગાઉ જણાવેલા કારણો તેમજ ઉપર દર્શાવેલા કારણોને કારણે, ગુનાસ્થળે હેલોજન લાઈટો, ફોકસ લાઈટો મૂકવાની અથવા ટ્યુબલાઈટોને સ્ટ્રીટ લાઈટો સાથે સીધી જોડવાની બાબતે ફરિયાદ પક્ષનો આ વાદ, જેથી તેઓએ રચેલી સાજિશને આગળ વધારી શકાય, પછીના તબક્કે ઊભો કરવામાં આવ્યો હોવાનું જણાય છે અને તેને સ્વીકારવાને યોગ્યતા નથી.

૧૪૯.૨ ષડયંત્ર ના આરોપને સાબિત કરવા માટે આગળ મૂકવામાં આવેલી આગલી દલીલ તે છે, જેને આરોપીના વિદ્વાન વકીલે "ભજીયા થિયરી" તરીકે સંબોધી છે. ફરિયાદ પક્ષે ફ.ફ.પ.સા. –૭૮ બસીરાબીબી બચુમિયા શેખની સાક્ષી પર આધાર મૂક્યો છે, જેમણે નિવેદન આપ્યું છે કે ૧લી માર્ચે સાંજે ૫ વાગ્યે, તેઓ ડાહ્યા◌ાભાઈ વણાભાઈની દુકાનેથી ચણાનો લોટ ખરીદવા ગયા હતાં, ત્યારે ડાહ્યા◌ાભાઈ વણાભાઈએ તેમને પૂછ્યું હતું કે તેઓ લોટનો શું ઉપયોગ કરવા ઇચ્છે છે અને તેમણે તેમને જણાવ્યું હતું કે તેઓ ભજિયા બનાવવા ઇચ્છે છે; ત્યારે ડાહ્યા◌ાભાઈ વણાભાઈએ તેમને કહ્યું હતું કે આજે છેલ્લી વાર તેઓ ભજિયા ખાઈ શકે છે અને આવતીકાલે તેઓ માત્ર ત્યારે જ ખાશે, જો તેઓ જીવતા રહેશે. ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ ઈબ્રાહીમમિયા રસુલમિયા શેખની સાક્ષી આ સાક્ષીના નિવેદનને સમર્થન આપે છે, કારણ કે તેમણે બસીરાબીબી દ્વારા આવા તથ્યો તેમને જણાવવામાં આવ્યા હોવાનું નિવેદન આપ્યું છે. આ સંદર્ભે નોંધનીય છે

કે રેકોર્ડ પરની સાક્ષી દર્શાવે છે કે ન તો બસીરાબીબી બચુમિયા અને ન તો ઈબ્રાહીમમિયા રસુલમિયાએ, સંબંધિત સમયગાળામાં પોલીસ દ્વારા તેમના નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા ત્યારે, આવી કોઈ ઘટના વિશે ઉલ્લેખ કર્યો હતો. પ્રથમવાર આવી ઘટના ઈબ્રાહીમમિયા રસુલમિયાના સોગંદનામામાં ઉલ્લેખિત કરવામાં આવી, જે સર્વોચ્ચ અદાલતમાં રજૂ કરવા માટે કરવામાં આવ્યું હતું. આમ, એવું જણાય છે કે આ ઘટના પછીથી ઘડી કાઢવામાં આવી હોય. ઉપરાંત, જો સાક્ષીઓ દ્વારા આપવામાં આવેલ સંસ્કરણને પણ સાચું માનવામાં આવે, તો વધુમાં વધુ એટલું જ કહી શકાય કે ગોધરામાં ટ્રેન સળગાવવામાં આવ્યા મુદ્દા નં. પ્રવર્તમાન શત્રુતાભર્યા વાતાવરણના સંદર્ભમાં ડાહ્યા ાભાઈ વણાભાઈ દ્વારા કરાયેલું તે એક નિવેદન હતું. આવું નિવેદન ષડયંત્ર નો ભાગ તરીકે વાંચી શકાય તેમ નથી, જેમ ફરિયાદ પક્ષ તરફથી દલીલ કરવામાં આવે છે.

૧૪૯.૩ નીચલી અદાલત સમક્ષ, ફરિયાદ પક્ષે ફ.ફ.પ.સા. –૪૬ પઠાણ શાબીરમીયાં ા અકુમિયા ની સાક્ષીનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો, જેમણે વાંધ્યો હતું કે ૦૧.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ બેચરભાઈ ઓઢવભાઈ પાણીના પંપની ચાવીઓ લેવા તેમના પાસે આવ્યા હતા, પરંતુ તેમણે તે ચાવીઓ આપી નહોતી. જોકે, ત્યારબાદ ં. બેચરભાઈ ઓઢવભાઈ સાંજે ૮:૩૦ વાગ્યે ફરીથી તેમના પાસે આવ્યા હતા અને કહ્યું હતું કે સરપંચે તેમને ચાવીઓ લાવવા કહ્યું હતું, અને તેથી તેમણે ચાવીઓ તેમને સોંપી હતી. નીચલી અદાલત સમક્ષ દલીલ કરવામાં આવી હતી કે દિવસ દરમિયાન અગાઉ પાણીના પંપની ચાવીઓ લઈ જવું પૂર્વનિયોજિત ષડયંત્રનો ભાગ

હતું. જોકે, આ અદાલત સમક્ષ, ફરિયાદ પક્ષ તેમજ પીડિતોના વિદ્વાન વકીલે આ આધાર પર આગળ દલીલ કરી નથી.

૧૪૯.૪ આરોપ કાવતરાનો જે મુખ્ય આધાર પર દબાવવામાં આવ્યો છે, તે મુખ્યત્વે બે વ્યક્તિઓ, એટલે કે હરે શ ભટ્ટ અને ઊંઝાના ધારાસભ્ય નારણભાઈ લલ્લુભાઈ દ્વારા કહેવાયેલી દ્વેષસભર ભાષણબાજી પર આધારિત છે. આવી દલીલને પ્રમાણિત કરવા માટે ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૦ બચુમિયા ઈમામમિયા શેખની સાક્ષીનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો, જેમણે કહ્યું હતું કે ૨૭.૦૨.૨૦૦૨ના રોજ જ્યારે તેઓ મહોલ્લાના ખૂણે આવેલા વડના ઝાડ નીચે બેઠા હતા, ત્યારે બજાર તરફથી ત્રણથી ચાર કારો આવી અને મહાદેવ તરફ ગઈ હતી. આવી વાહનો હરે શ ભટ્ટ તથા બજરંગ દળના નેતાઓની હતી અને મહાદેવ મંદિરની અંદર પટેલોની એક બેઠક બોલાવવામાં આવી હતી તથા ત્રિશૂળોનું વિતરણ કરવામાં આવ્યું હતું; અને તે સમયે હરે શ ભટ્ટ એવું કહી રહ્યા હતા કે જો આ વખતે રમખાણો થાય તો એકપણ મુસ્લિમ બચવો ન જોઈએ અને જો તેમને, એટલે કે પટેલોને, હથિયારો જોઈએ હોય તો તેઓએ તેમને પૂછવા જોઈએ. આ હકીકતને ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૬ પઠાણ શાબીરમીયાં ા અકુમિયાની સાક્ષીથી પણ આધાર મળતો હોવાનું સૂચવવામાં આવ્યું હતું, જેમણે જણાવ્યું હતું કે શેખવાસ ખાતેની ઘટનાના આશરે વીસથી પચીસ દિવસ પૂર્વે વિશ્વ હિંદુ પરિષદના નેતા હરે શ ભટ્ટ ગામે આવ્યા હતા અને પટેલ સમુદાયના યુવાનોની એક બેઠક કરી હતી. તે સમયે તેઓ પાણી પુરવઠા ખાતામાં કામ કરતા હતા અને જ્યારે હરે શ ભટ્ટ આવ્યા ત્યારે મંદિર ખાતે પટેલ યુવાનોની

ભીડ એકત્રિત થઈ હતી. હરે શભાઈ કઠોર ભાષામાં ભાષણ આપી રહ્યા હતા કે આ મુસ્લિમો હિંદુસ્તાન પર બોજ છે અને તેમને હિંદુસ્તાનમાં રહેવાનો કોઈ અધિકાર નથી. આ વખતે જો તેમને તક મળે અને રમખાણો થાય તો એકપણ મુસ્લિમ જીવતો ન રહે. ત્યાર મુદ્દા નં. હરે શ ભટ્ટે ત્રિશૂળોનું વિતરણ કર્યું હતું. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ રીતે, ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૦ બચુમિયા ઇમામમિયા શેખ અને ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૬ પઠાણ શાબીરમીયાં ા અકુમિયાની સાક્ષીઓ પરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે ઘટનાના પૂર્વે હરે શ ભટ્ટ સરદારપુરા ા આવ્યા હતા અને પટેલ યુવાનોને ઉશ્કેર્યા હતા, જે સ્પષ્ટપણે કાવતરું રચાયેલું હોવાનું સૂચવે છે. વધુમાં, એ તરફ પણ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૯ ઇકબાલમિયા રસુલમિયા શેખે કહ્યું છે કે ઘટનાના ત્રણ દિવસ પૂર્વે ઊંઝાના ધારાસભ્ય નારણભાઈ લલ્લુભાઈ મહાદેવ મંદિરે આવ્યા હતા, જ્યાં પટેલ યુવાનોની બેઠક બોલાવવામાં આવી હતી અને તેમણે કહ્યું હતું કે તેઓને જે ગમે તે કરી શકે; સરકાર તેમની સાથે છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ફરિયાદ પક્ષે યોગ્ય રીતે સાબિત કર્યું છે કે ઊંઝાના તત્કાલીન ધારાસભ્ય નારણભાઈ લલ્લુભાઈ સરદારપુરા ા મહાદેવ મંદિરે આવ્યા હતા અને તેમણે ઉશ્કેરણીજનક ભાષણ કરીને પટેલોને આશ્વાસન આપ્યું હતું કે સરકાર તેમની છે અને તેઓ જે ઇચ્છે તે કરી શકે છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ઘટનાની તારીખ પૂર્વે થયેલી આ બધી ઘટનાઓ સ્પષ્ટપણે સાબિત કરે છે કે આ હુમલો પૂર્વનિયોજિત તથા પૂર્વસંમતિથી યોજાયેલો હતો.

૧૪૯.૪.૧ આ સંદર્ભમાં નોંધનીય છે કે ફ.ફ.પ.સા. –૪૬ પઠાણ શાબીરમીયાં

ા. અકુમીયાએ નિવેદન આપ્યું છે કે ઘટનાથી આશરે વીસથી પચીસ દિવસ પૂર્વે વિશ્વ હિન્દુ પરિષદના નેતા હરીશ ભટ્ટ સરદારપુરા ા. આવ્યા હતા અને પટેલ યુવકોની એક બેઠક યોજી હતી, જ્યારે ફ.ફ.પ.સા. –૬૦ બચુમિયા ઈમામમિયાએ નિવેદન આપ્યું છે કે ૨૭.૦૨.૨૦૦૨ના રોજ (અર્થાત્ ઘટનાથી બે દિવસ પૂર્વે) વિશ્વ હિન્દુ પરિષદના નેતા હરીશ ભટ્ટ ગામમાં આવ્યા હતા અને મહાદેવ મંદિરમાં પટેલ સમાજના યુવકોની બેઠક યોજી હતી તથા ઉશ્કેરણીજનક ભાષણ આપ્યું હતું. તેથી, હરીશ ભટ્ટ ખરેખર ક્યારે સરદારપુરા ા. આવ્યા હતા તે બાબતે બંને સાક્ષીઓના આવૃત્તી માં કોઈ સુસંગતતા નથી. ઉપરાંત, જો ફ.ફ.પ.સા. –૪૬ પઠાણ શાબીરમીયાં ા. અકુમીયાની સાક્ષી પર વિચાર કરવામાં આવે, તો હરીશ ભટ્ટ ગોધરામાં ટ્રેન સળગાવાની તારીખ પહેલાં પણ સરદારપુરા ા. આવ્યા હોવા જોઈએ, જે સમયે, આક્ષેપ કરવામાં આવે છે તેમ, કોઈ પણ પ્રકારની સાજિશ રચવાની કોઈ પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી. ઉંઝાના ધારાસભ્ય નારણભાઈ લલ્લુભાઈની હાજરી બાબતે, ફ.ફ.પ.સા. –૪૯ ઈકબાલમિયા રસુલમિયા શેખે સરદારપુરામાં તેમની હાજરી અંગે તથા ઘટનાથી ત્રણ દિવસ પૂર્વે પટેલ યુવકોને ઉશ્કેર્યા હોવા અંગે નિવેદન આપ્યું છે, જે પણ ગોધરામાં ટ્રેન સળગાવાની ઘટનાની તારીખ પહેલાંનું છે. વધુમાં, આ આવૃત્તી પ્રથમ વખત વર્ષ ૨૦૦૮માં બહાર આવ્યું, જ્યારે સાક્ષીનું નિવેદન એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધવામાં આવ્યું, અને તેથી તે વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરતું નથી. ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિઓમાં, આ અદાલતને ફરિયાદ પક્ષ તરફથી રજૂ કરાયેલા આ તર્કમાં કોઈ તત્ત્વ મળતું નથી કે ઉપરોક્ત બે વ્યક્તિઓ દ્વારા બોલાવવામાં આવેલી બેઠક પ્રશ્નિત ઘટનામાં પરિણમેલી સાજિશનો ભાગ હતી.

૧૪૯.૫ ષડ્યંત્રના આક્ષેપને આગળ ધપાવવા માટે ઉલ્લેખિત અન્ય એક ઘટના ફ.ફ.પ.સા. –૬૦ બચુમિયા ઈમામમિયા શેખની સાક્ષી પર આધારિત છે, જેમણે જણાવ્યું છે કે ૨૭.૦૨.૨૦૦૨ના ચાર દિવસ અગાઉ તેઓ રફીકભાઈના ગલ્લા પર બેઠા હતા અને તે સમયે રઘુભાઈ રેવાભાઈ આવ્યા હતા અને તેમને કહ્યું હતું કે તેમની કેબિન તેમના ઘર સાથે અડી રહી છે અને તેમને તેને ત્યાંથી હટાવી લેવી જોઈએ, કારણ કે તેમના ઘરમાં ચારો સંગ્રહિત હતો, જે બળી જશે. આ સંદર્ભમાં, આ સાક્ષીએ ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં આવા તથ્યો જણાવ્યા નથી, તે બાબત ઉપરાંત, અન્યથા પણ, તેમણે જણાવ્યું છે કે આ ઘટના ૨૭.૦૨.૨૦૦૨ના ચાર દિવસ અગાઉ બની હતી, જે તારીખે કોઈ ષડ્યંત્ર રચાઈ રહ્યું હોવાનો પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી, કારણ કે તે ગોધરામાં ટ્રેન સળગાવાય તે પહેલાંની વાત હતી, જેના કારણે રાજ્યભરમાં રમખાણો ફાટી નીકળ્યા હતા.

૧૪૯.૬ કાવતરાના આરોપને આગળ ધપાવવા માટે મૂકવામાં આવેલો વધુ એક આધાર ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૦ બાચુમીયા ઈમામમિયા શેખની સાક્ષી પર આધારિત છે, જેમાં તેમણે જણાવ્યું છે કે ૨૮.૦૨.૨૦૦૨ના રોજ ગુજરાત બંધનું આહ્વાન હતું અને સવારે અંદાજે ૧૦ વાગ્યે તેઓ પોતાના ગલ્લા પર બેઠા હતા; તે સમયે પટેલ રાજેશભાઈ પુનાભાઈ, રમેશભાઈ કાંતિભાઈ, મહેશભાઈ જીવણભાઈ આવ્યા હતા અને કહ્યું હતું કે ગુજરાત બંધનું આહ્વાન હોવાથી તેમણે પોતાનો ગલ્લો બંધ કરવો જોઈએ. રમેશભાઈ કાંતિભાઈએ રફિકભાઈને કોલરથી પકડી લીધા હતા અને ત્યારબાદ ં. તે લોકો મહાદેવ તરફ ગયા હતા. નોંધનીય છે કે પોલીસ દ્વારા તેમનું

નિવેદન નોંધાયું ત્યારે સાક્ષીએ પ્રારંભિક તબક્કે આ ઘટનાનો ઉલ્લેખ કર્યો નહોતો. તેમ છતાં, જો પણ સાક્ષીએ પાછળના તબક્કે જણાવેલ તથ્યોને સાચા માનવામાં આવે, તો વધુમાં વધુ એટલું જ કહી શકાય કે તે વ્યક્તિઓ ગુજરાત બંધના આહ્વાનને અમલમાં મૂકવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યા હતા. પરંતુ માત્ર એટલા પરથી જ એ શંકા ઉપજતી નથી કે કોઈ કાવતરું રચાઈ રહ્યું હતું, જેનું અંતિમ સ્વરૂપ શેખ મહોલ્લા પરના હુમલામાં પ્રગટ થયું.

૧૪૯.૭ વધુ એક આધારરૂપ દલીલ પીડબળ–૬૩ ભીખુમિયા કલુમિયા શેખની સાક્ષી પર આધારિત છે, જેમણે નિવેદન આપ્યું છે કે ૨૮.૦૨.૨૦૦૨ના રોજ બજારમાં ગલ્લાઓ સળગાવી દેવામાં આવ્યા હતા. ત્યારબાદ ં. તેઓ ઘરે આવ્યા હતા અને આશરે ૪ વાગ્યે તેઓ બજારમાં ગયા હતા; તે સમયે અનીફભાઈ અમુદ્દા નં. ુલભાઈની દુકાનને અડીને આવેલી દુકાન ધરાવતા શંકરભાઈ પોતાની દુકાનમાંથી માલસામાન બહાર કાઢી રહ્યા હતા અને તેમણે તેમને પૂછ્યું કે તેઓ અચાનક પોતાની દુકાન કેમ ખાલી કરી રહ્યા છે, ત્યારે તેમણે કહ્યું કે તેમને બીજી દુકાન ભાડે લેવાની હતી અને માલસામાન મહાકાલી મંદિરના પરિસરમાં રાખવાનો હતો. ત્યારબાદ ં. તેઓ પરત ફર્યા હતા. આ સાક્ષીની સાક્ષીનો આધાર લઈને દલીલ કરવામાં આવી કે મુસલમાનોની મિલકતો સળગાવવાની સાજિશ રચાઈ રહી હતી અને તેથી શંકરભાઈ અનીફભાઈ અમુદ્દા નં. ુલભાઈની દુકાનને અડીને આવેલી પોતાની દુકાન ખાલી કરી રહ્યા હતા. આ ઉપરાંત એ હકીકત કે આ બાબત સાક્ષીએ પોલીસ સમક્ષ નોંધાવેલા પોતાના પ્રથમ નિવેદનમાં જણાવેલી નથી, તે

સિવાય પણ માત્ર એટલી હકીકત કે કોઈ વ્યક્તિ પોતાની દુકાન સ્થળાંતર કરી રહી હતી, અને તે પણ એવી વ્યક્તિ જે આ કેસમાં આરોપી નથી, તેને કોઈપણ રીતે ફોજદારી સાજિશનો ગુનો સ્થાપિત કરવા માટેનું કારણ ગણાવી શકાય નહીં. વધુમાં વધુ એટલું જ કહી શકાય કે સંબંધિત સમયની પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં લેતાં, તે વ્યક્તિએ કદાચ મુશ્કેલીની આગાહી કરી હશે અને સાવચેતીના પગલાં લીધાં હશે.

૧૪૯.૮ દંડ સંહિતાની કલમ ૧૨૦ખ હેઠળના આપરાધિક ષડયંત્રના આરોપને દૃઢ કરવા માટે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલો એક અન્ય આધાર ફ.ફ.પ.સા. – ૬૮ ગુલામ અલી ી અકબરમિયા શેખની સાક્ષી પર આધારિત છે, જેમણે નિવેદન આપ્યું હતું કે ૨૭.૨.૨૦૦૨ના રોજ સાંજે અંદાજે ૪ વાગ્યે તેઓ જૈન દેરાસર, સરદારપુરામાં રંગકામ કરી રહ્યા હતા. તેઓ દેરાસરના આગળના ભાગમાં બહાર કામ કરી રહ્યા હતા, ત્યારે અંબાલાલ મગનલાલ કપૂર અને બેચરભાઈ ઓઢવભાઈ ત્યાંથી પસાર થયા અને "કટ ધ બન્ડિયાસ" કહી રહ્યા હતા. આ બાબતમાં નોંધનીય છે કે આ સાક્ષીએ પોતાની ૧૦.૩.૨૦૦૨ અને ૧૦.૫.૨૦૦૮ની કોઈપણ નિવેદનમાં આવી કોઈ ઘટના અંગે ઉલ્લેખ કર્યો નથી અને અદાલત સમક્ષ આપેલી પોતાની સાક્ષીમાં પ્રથમ વખત આ આવૃત્તિ રજૂ કરી છે. વધુમાં, આ સાક્ષી મુજબ ઉક્ત વ્યક્તિઓ "કટ ધ બન્ડિયાસ" કહી રહ્યા હતા, પરંતુ તેમણે તે કયા સંદર્ભમાં કહી રહ્યા હતા તે જણાવ્યું નથી. એવું માનવું મુશ્કેલ છે કે સાક્ષીએ સાંભળ્યા હોવાનું જણાવેલા આવા ઉચ્ચારણો, દંડ સંહિતાની કલમ ૧૨૦ખ હેઠળના ષડયંત્રના આરોપ બાબતે, ફરિયાદ પક્ષના કેસને કોઈપણ રીતે આગળ વધારી શકે.

૧૪૯.૯ ષડયંત્રના આક્ષેપને પણ ફ.ફ.પ.સા. –૭૧ માંગાભાઈ રામભાઈ રાવલની સાક્ષી પર આધાર મૂકી સ્વીકારવામાં આવ્યો છે; તેમણે નિવેદન આપ્યું છે કે ૦૧.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ આશરે ૯ વાગ્યે રામભાઈ મોહનભાઈ પટેલે પોતાના ઘરની બાજુમાં એક ટ્રેક્ટર ઊભું રાખ્યું હતું, જેમાં કેરોસીનના બે, ત્રણ, ચાર બેરલ અને પેટ્રોલનો એક બેરલ હતો. ત્યારબાદ ં. તેમણે નટુભાઈ કચરાભાઈ પટેલ, જયંતિભાઈ અંબારામ પટેલ, કલાભાઈ ભીખાભાઈ પટેલ, બકાભાઈ મંગલભાઈ પટેલ, કાંતિભાઈ પ્રભુદાસ, જિતેન્દ્રકુમાર કાન્તિલાલ, ભીખાભાઈ જોયતાભાઈને પોતાના ઘર સામેના રસ્તેથી પસાર થતા જોયા હતા. તેઓ કપુરવાસ ખાતે કાંતિભાઈ પ્રભુદાસના ઘર તરફ ગયા હતા અને તેમણે પોતે કેરોસીનના ડબ્બા જોયા હતા તથા જ્યારે તેઓ તેમના ઘર આગળથી પસાર થયા ત્યારે કેરોસીનની ગંધ આવી રહી હતી. વિશેષરૂપે નોંધનીય છે કે ઉપરોક્ત માત્ર દ્રઢીકરણ સિવાય આ સાક્ષીએ આરોપીઓની સંડોવણી અંગે વધુ કંઈ જ જણાવ્યું નથી. વધુમાં, આ સાક્ષીનું નિવેદન પ્રથમવાર વર્ષ ૨૦૦૮માં નોંધવામાં આવ્યું હતું. આ સાક્ષી ઘટના નો ભોગ નથી અને ન તો તેના કોઈ સગાને આ ઘટનામાં ઈજા પહોંચી છે. પરિસ્થિતિઓને ધ્યાને લેતાં એવું નથી કે સંબંધિત સમયે તે કોઈ આઘાત અને વ્યથા ભોગવી રહ્યો હતો, જેના કારણે તે આગળ આવીને પોલીસને આ તથ્યોની જાણ કરી શક્યો ન હતો. છ વર્ષથી વધુ સમય પછી રેકોર્ડ પર આવેલી આવી વિલંબિત આવૃત્તિ વિશ્વસનીયતા ઊભી કરતી નથી અને ફરિયાદ પક્ષના કેસને કોઈ પણ રીતે આગળ ધપાવતી નથી.

૧૪૯.૧૦ ષડયંત્રનો આરોપ આગળ ધપાવવામાં આવે છે, તે આભાસી આધાર પર કે ફ.ફ.પ.સા. –૭૪ સિકંદરમીયા રસુલમીયા શેખે સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું છે કે ૨૭.૦૨.૨૦૦૨ના રોજ તેઓ બલદેવભાઈ વણઝારાના કૃષિ ખેતરમાં મજૂરી કામ કરવા ગયા હતા અને ખેતરમાંથી પાછા ફર્યા મુદ્દા નં. કનુભાઈ જોયતભાઈ ઈશ્વરભાઈ ગોપાલભાઈના ગલ્લા પાસે બેઠા હતા અને તેમણે (કનુભાઈ જોયતભાઈએ) કહ્યું હતું કે તેઓ (સાક્ષી) કૂબેર (પાન મસાલો) મેળવી શકશે નહીં, કારણ કે તેમના લોકોએ ગોધરામાં ટ્રેન સળગાવી છે. નોંધનીય છે કે આ સાક્ષીનું નિવેદન સંબંધિત સમયે નોંધવામાં આવ્યું નહોતું અને પ્રથમ વખત તેમણે ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ના રોજ એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ આ મુજબ કહ્યું હતું, ત્યારે તેમણે જણાવ્યું હતું કે ઈશ્વરભાઈ ગોપાલભાઈએ તેમને કહ્યું હતું કે તેમને કૂબેર મળશે નહીં. વધુમાં, આ કહેવાતું વૃત્તાંત માન્ય માનવામાં આવે તો પણ, વધુમાં વધુ એટલું જ કહી શકાય કે તે ૨૭.૦૨.૨૦૦૨ના રોજ ગોધરામાં ટ્રેન સળગાવાની ઘટનાપ્રતિ એક પ્રતિક્રિયા હતી; જોકે, આવી પ્રતિક્રિયાના આધારે એવું કહી શકાય નહીં કે તે પૂર્વનિયોજિત ષડયંત્રનું સૂચક હતું.

૧૪૯.૧૧ ગુનાહીત ષડ્યંત્રના આરોપને સાબિત કરવા માટે ફરિયાદ પક્ષે જોરદાર આધાર મૂક્યો છે તે પૈકીનો એક આધાર એ આવૃત્તિ પર આધારિત છે કે મહેમૂદમિયાના ઘરના બારીકામમાં એક લોખંડનો સળિયો મૂકવામાં આવ્યો હતો. આ સંદર્ભે, ફ.ફ.પ.સા. –૪૮ સાબીરહુસૈન કાદરમિયાની સાક્ષી પર આધાર મૂકવામાં

આવ્યો છે, જેમણે નિવેદન કર્યું હતું કે ઘટનાના સમયે મહેમૂદમિયાના ઘરની બારીમાં એક લાંબો લોખંડનો સળિયો મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેના મારફતે વિદ્યુત પ્રવાહ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો અને ડી.એસ.પી.એ તે સળિયાને સ્પર્શ કર્યો હતો તથા તેમને પણ વિદ્યુત પ્રવાહનો અનુભવ થયો હતો. ફ.ફ.પ.સા. –૧૦૫ અનૂપમસિંહ શ્રીજયસિંહ ગેહલોત (જિલ્લા પોલીસ અધ્યક્ષ)એ નિવેદન કર્યું છે કે તેમણે શેખવાસની સડક પર પડેલાં વિદ્યુત તારો જોયાં હતાં અને કેટલાંક પોલીસ કર્મચારીઓને વિદ્યુત પ્રવાહનો અનુભવ થયો હતો, તેથી તે તારને લાકડી વડે બાજુએ ખસેડવામાં આવ્યા હતા. મહેમૂદમિયાના ઘરની બારીમાંથી વિદ્યુત પ્રવાહ પસાર કરવા માટે લોખંડનો સળિયો મૂકવામાં આવ્યો હતો તેવી આ આવૃત્તિને ડી.એસ.પી.ની સાક્ષીથી આધાર મળતો નથી, જેમણે જણાવ્યું છે કે તારો સડક પર પડ્યાં હતાં, જ્યારે ફરિયાદ પક્ષનો એવો કિસ્સો નહોતો કે શેખ મહોલ્લાના સભ્યોને વિદ્યુતપ્રવાહથી મૃત્યુ પામાડવાના હેતુથી વિદ્યુત તારો સડક પર મૂકવામાં આવ્યા હતા. જ્યાં સુધી ફ.ફ.પ.સા. –૪૮ સાબીરહુસૈન કાદરમિયાની સાક્ષીનો સવાલ છે, આવા તથ્યો તેમણે ૬.૦૩.૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં જણાવ્યા નહોતા, અને તેમણે આ કહાણી ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ના ઘણાં વિલંબિત તબક્કે રજૂ કરી છે. વધુમાં, તબીબી અધિકારીઓની સાક્ષીઓ તથા મૃતકોના પોસ્ટ–મોર્ટમ અહેવાલોમાંથી કશું પણ રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવ્યું નથી, જે દર્શાવે કે રૂમની અંદર રહેલા કોઈપણ વ્યક્તિનું મૃત્યુ વિદ્યુતપ્રવાહના આઘાતથી થયું હતું. પીડિતાઓ પૈકીની એક, એટલે કે આમુદ્દા નં. ાના કેસમાં, તે વિદ્યુત પ્રવાહને કારણે આંચકા આવ્યા હોવા અંગે કેટલીક સાક્ષી રેકોર્ડ પર આવી છે. તેમ છતાં, તબીબી અધિકારીની સાક્ષીમાંથી એવું

કશું પણ રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવ્યું નથી કે પીડિતાને વિદ્યુતપ્રવાહથી થયેલી ઈજા થઈ હતી. આ પરિસ્થિતિઓમાં, આ આધાર પર પણ એ માનવું શક્ય નથી કે આરોપીઓ દ્વારા ષડયંત્ર રચવામાં આવ્યું હતું.

૧૪૯.૧૨ ફરિયાદ પક્ષ તરફથી ષડયંત્રના આરોપને સાબિત કરવાનો પ્રયાસ કરતાં જે બીજા આધાર પર વિશેષ ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે, તે ૨૮.૦૨.૨૦૦૨ની સાંજે બનેલી ઘટના અંગે છે, જેમાં સરદારપુરા ા ખાતે પંચાયત કચેરી નજીક દુકાનો અને કેબિનોમાં આગ લગાવવામાં આવી હોવાનો ઉલ્લેખ છે. અનેક સાક્ષીઓની સાક્ષીઓ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે, જેમણે જણાવ્યું છે કે ૨૮.૦૨.૨૦૦૨ની સાંજે તેમની દુકાનો/કેબિનોને આગ લગાવવામાં આવી હતી. નીચેનાં સાક્ષીઓની સાક્ષીઓ પર પણ આધાર રાખવામાં આવ્યો છે, જેથી એ સાબિત કરી શકાય કે ૦૧.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ ફ.ફ.પ.સા. –૭૦ મુંસફખાન યાસિનખાન પઠાણના નિવાસસ્થાને ગામના પટેલોએ, જેમણે તેમની કેબિનો સળગાવી હતી, તેમની વિરુદ્ધ ફરિયાદ નોંધાવવા અંગે ચર્ચા કરવા બેઠક યોજાઈ હતી. ફ.ફ.પ.સા. –૫૬ અયુબમિયા રસુલમિયા શેખે સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું છે કે ૦૧.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ સાંજે ૫ વાગ્યે તે મુંસફખાનના ઘર તરફ ગયો હતો, જ્યાં કાનુભાઈ સરપંચ આવ્યા હતા અને મુંસફખાનના ઘરમાં બેઠક યોજાઈ હતી, જેમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે ૨૭મીએ ગલ્લાઓ સળગાવી દેવામાં આવ્યા હતા તે વાત હવે ભૂલી જાઓ, હવે એવું કંઈ નહીં બને, પરંતુ થોડા સમય મુદ્દા નં. તેણે કહ્યું કે આ તેના હાથમાં નહોતું અને તેમણે પોતાનું રક્ષણ પોતે કરવું જોઈએ. ફ.ફ.પ.સા. –૯૦ પી.એસ.આઈ. પરમારે

સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું છે કે ગામમાં શાંતિ જળવાઈ રહે તે હેતુથી એક શાંતિસભા યોજાઈ હતી, જેમાં કાનુભાઈ સરપંચ, ડી.કે. પટેલ તથા અન્ય બે–ત્રણ વ્યક્તિઓ હાજર રહ્યા હતા. ફ.ફ.પ.સા. –૭૧ માંગાભાઈ રામાભાઈ રાવલે પણ મુંસફખાન પઠાણના ઘરમાં બેઠક યોજાઈ હતી તે તથ્યને સમર્થન આપ્યું છે. જોકે, તેમણે બેઠકના પ્રારંભિક ભાગ દરમિયાન હાજર રહ્યાના સંદર્ભમાં સોગંદપૂર્વક નિવેદન આપ્યું છે. ફ.ફ.પ.સા. –૭૦ મુંસફખાન પઠાણની સાક્ષી પરથી રેકોર્ડ પર એવું સામે આવ્યું છે કે ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ની સાંજે તેમના ઘરમાં શાંતિસભા યોજાઈ હતી, જેમાં ગામના પટેલ આગેવાનોને આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું હતું. પટેલ સમાજના પૂર્વ સરપંચ, એટલે કે પટેલ દશરથભાઈ કચરાભાઈ તેમના ઘરે આવ્યા હતા અને ત્યાં બેઠા હતા, ત્યારે ગામના વર્તમાન સરપંચ, પટેલ કાનુભાઈ જોયતાભાઈ તેમના ઘરે આવ્યા હતા અને તેમના મારફતે પણ પટેલ સમાજના આગેવાનોને બોલાવવાના પ્રયાસો કરવામાં આવ્યા હતા, જેથી ગામમાં હુલ્લડો ન થાય; તે સમયે તેમણે કહ્યું હતું કે આ તેમના હાથમાં નહોતું અને તેઓ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા હતા. પટેલ સમાજના વર્તમાન સરપંચે પરિસ્થિતિ પોતાના હાથમાં નહોતી એમ જણાવ્યું હોવાનો આ મુદ્દો આરોપીઓ દ્વારા ષડયંત્ર રચવામાં આવી રહ્યું હતું તેમ સૂચવતો હોવાનું રજૂ કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. આ અદાલતના અભિપ્રાય મુજબ, ૨૭.૦૨.૨૦૦૨ના રોજ ગોધરામાં ટ્રેન સળગાવાની ઘટના અનુસંધાને રાજ્યભરમાં અને વિશેષ કરીને મહેસાણા જિલ્લામાં તણાવ વ્યાપ્યો હતો, ત્યારે પૂર્વ સરપંચ પણ હાજર રહેલી બેઠકમાં સરપંચે કરેલું નિવેદન કે પરિસ્થિતિ તેના હાથમાં નહોતી, તેને કોઈ પણ સંજોગોમાં આ આરોપીઓ વિરુદ્ધ ષડયંત્રનો આરોપ સાબિત કરનાર મુદ્દા

તરીકે ગણાવી શકાય નહીં.

૧૪૯.૧૩ આક્ષેપિત ચુકાદો અને આદેશમાં નીચલી અદાલતે ષડયંત્રના આરોપને સાબિત કરવા માટે ફરિયાદ પક્ષ તરફથી રજૂ કરેલી દલીલોનું વિગતે વિશ્લેષણ કર્યું છે અને ઠરાવ્યું છે કે તે સાબિત થઈ નથી. ઉપર નોંધાયેલા કારણો તેમજ નીચલી અદાલત દ્વારા નોંધાયેલા કારણોને લીધે, આ અદાલત નીચલી અદાલતે અપનાવેલા અભિપ્રાય સાથે સંમત છે કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૨૦બી હેઠળના ગુનાહીત ષડ્યંત્રના આરોપને સાબિત કરવામાં ફરિયાદ પક્ષ નિષ્ફળ ગયું છે. વધુમાં, અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓના વિદ્વાન વકીલે યોગ્ય રીતે રજૂ કર્યું છે તેમ, આ કેસમાં નીચલી અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે દોષિત ઠરાવવામાં આવેલા આરોપીઓ વિરુદ્ધ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૨૦બી હેઠળનો આરોપ સાબિત થયો નથી. ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૨૦બી હેઠળના આરોપ બાબતે તે આરોપીઓની નિર્દોષ છૂટકારાને ફરિયાદ પક્ષે પડકાર્યો નથી, અને તેથી, તે આરોપીઓ અંગે નીચલી અદાલત દ્વારા નોંધાયેલા નિષ્કર્ષો અંતિમ બની ગયા છે. આ સંદર્ભમાં નોંધવું પ્રસ્તુત છે કે એ જ તથ્યો અને પુરાવાના આધારે, નીચલી અદાલતે દોષિત ઠરાવેલા આરોપીઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૨૦બી હેઠળના આરોપમાંથી અગાઉ જ નિર્દોષ છૂટકો આપવામાં આવ્યો છે અને તે હદ સુધી સંબંધિત નિર્ણય અંતિમ બની ગયો છે, કારણ કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૨૦બી હેઠળના ગુનામાં તે આરોપીઓની નિર્દોષ છૂટકારાને ફરિયાદ પક્ષે પડકાર્યો નથી. તેથી, એ જ ઘટનામાં જ્યારે અન્ય સહઆરોપીઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની

કલમ ૧૨૦બી હેઠળના આરોપમાંથી નિર્દોષ છૂટકો આપવામાં આવ્યો હોય, તે જ સામગ્રીના આધારે અન્ય આરોપીઓ વિરુદ્ધ એ આરોપ ટકાવી રાખવો શક્ય નથી. આ કારણસર પણ, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૨૦બી હેઠળનો ષડયંત્રનો આરોપ સાબિત થયો હોવાનું નિવેદન સ્વીકાર્ય નથી.

૧૫૦. જ્યારે અપરાધીઓની મોટી સંખ્યા હોય ત્યારે અપનાવવાનું પરીક્ષણ: આ કેસમાં અપરાધીઓની મોટી સંખ્યા ઉપરાંત સાક્ષીઓની પણ મોટી સંખ્યા છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે અનેક ચુકાદાઓમાં, આરોપીઓને દોષિત ઠેરવવાના હેતુથી, જ્યારે અપરાધીઓની મોટી સંખ્યા હોય ત્યારે અપનાવવાનું પરીક્ષણ નિર્ધારિત કર્યું છે.

૧૫૦.૧ સર્વોચ્ચ અદાલતની સંવિધાન પીઠે મસાલતી વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૫ એસ.સી. ૨૦૨, ના કેસમાં ઠરાવ્યું હતું કે પુરાવા અધિનિયમ હેઠળ, એકમાત્ર સાક્ષી દ્વારા આપવામાં આવેલ વિશ્વસનીય પુરાવો આરોપીને દોષિત ઠેરવવા માટે પૂરતો ગણાય, જ્યારે અડધા ડઝન સાક્ષીઓ દ્વારા આપવામાં આવેલ અવિશ્વસનીય પુરાવો દોષસિદ્ધિ ટકાવી રાખવા માટે પૂરતો નથી. વધુમાં એવું પણ ઠરાવાયું હતું કે જ્યાં ફોજદારી અદાલતને મોટી સંખ્યામાં અપરાધીઓની સંડોવણી ધરાવતા અપરાધના આચરણ સંબંધિત પુરાવાનો વિચાર કરવો પડે, ત્યાં સામાન્ય રીતે એવો કસોટી અપનાવવામાં આવે છે કે દોષસિદ્ધિ ત્યારે જ ટકાવી શકાય જ્યારે ઘટનાનું સુસંગત વર્ણન આપતા બે કે ત્રણ અથવા વધુ સાક્ષીઓના સમર્થનથી તે

આધારિત હોય. અદાલતનું માનવું હતું કે એક અર્થમાં આ કસોટીને યાંત્રિક કહી શકાય, પરંતુ તેને અતર્કસંગત કે અયોગ્ય ગણાવી શકાય નહીં અને એ પણ કે પુરાવાની ગુણવત્તા મહત્વની છે, સાક્ષીઓની સંખ્યા નહીં, તેમ છતાં આવી યાંત્રિક કસોટી અપનાવવી ઉપયોગી છે.

૧૫૦.૨ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય વિ. દાન સિંહ (ઉપરોક્ત) માં, અદાલતે ફરી એકવાર મસાલતી (ઉપરોક્ત) કેસમાં ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતો પર આધાર મૂક્યો હતો.

૧૫૦.૩ ચન્દ્ર શેખર મુદ્દા નં. વિ. બિહાર રાજ્ય, (૨૦૦૧) ૮ એસ.સી.સી. ૬૯૦ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

"૯. તેમ છતાં, આ એક એવી ઘટના છે જેમાં મોટી સંખ્યામાં આરોપીઓએ ભાગ લીધો હતો. આ અદાલતની સંવિધાન પીઠે માસલ્તિ વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૫ એસ.સી. ૨૦૨, ના કેસમાં ઠરાવ્યું છે કે પુરાવા અધિનિયમ હેઠળ, એકમાત્ર સાક્ષી દ્વારા આપવામાં આવેલ વિશ્વસનીય પુરાવો આરોપીઓને દોષિત ઠેરવવા માટે પૂરતો હોય છે, જ્યારે અડધા ડઝન સાક્ષીઓ દ્વારા આપવામાં આવેલ એવો પુરાવો જે વિશ્વસનીય ન હોય તે દોષસિદ્ધિને ટકાવી રાખવા માટે પૂરતો ન હોય. એમ ઠરાવાયું હતું કે જ્યાં કોઈ ફોજદારી અદાલતને એવા પુરાવા સાથે વ્યવહાર કરવો પડે જે મોટી સંખ્યામાં ગુનેગારોની સંડોવણી ધરાવતા અપરાધની આચરણસંબંધી હોય, ત્યાં સામાન્ય રીતે એવો કસોટી સ્વીકારવામાં આવે છે કે દોષસિદ્ધિ માત્ર ત્યારે જ ટકી શકે જ્યારે ઘટનાનું સુસંગત વર્ણન આપતા બે કે ત્રણ અથવા વધુ સાક્ષીઓ દ્વારા તેને સમર્થન મળતું હોય. એમ પણ ઠરાવાયું હતું કે એક અર્થમાં, આ કસોટી યાંત્રિક કહી શકાય, પરંતુ તેને અતાર્કિક અથવા અયોગ્ય

તરીકે ગણાવી શકાય નહીં. એમ ઠરાવાયું હતું કે, પુરાવાની સંખ્યા નહીં પરંતુ તેની ગુણવત્તા મહત્વની છે, છતાં પણ આવી યાંત્રિક કસોટી અપનાવવી ઉપયોગી રહે છે. ૧૦. દ્વિ–સાક્ષી સિદ્ધાંતને પણ આ અદાલતે બિનય કુમાર સિંહ વિ. બિહાર રાજ્ય, (૧૯૯૭) ૧ એસસીસી ૨૮૩ ના કેસમાં અપનાવ્યો છે. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે પુરાવાના ક્ષેત્રમાં એવો કોઈ નિયમ નથી કે જ્યાં સુધી સાક્ષીઓની કોઈ નિશ્ચિત ન્યૂનતમ સંખ્યાએ કોઈ વિશિષ્ટ આરોપીને ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ્યતા ના સભ્ય તરીકે ઓળખ્યો ન હોય ત્યાં સુધી દોષસિદ્ધિ આધારિત કરી શકાય નહીં. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે આ મૂળભૂત સિદ્ધાંતસ્વરૂપ છે કે પુરાવાની ગણતરી કરવામાં આવતી નથી, પરંતુ તેનું માત્ર મૂલવણ કરવામાં આવે છે, અને મહત્વ પુરાવાની માત્રાનું નહીં, પરંતુ તેની ગુણવત્તાનું છે. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે એકમાત્ર સાક્ષીની સાક્ષી પણ, જો સંપૂર્ણપણે વિશ્વસનીય હોય, તો આરોપીને ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ્યતા ના સભ્ય તરીકે ઓળખ સ્થાપિત કરવા માટે પૂરતી છે. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે તેમ છતાં, જ્યાં ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ્યતા નો કદ અત્યંત મોટો હોય અને ઘણા લોકોએ ઘટનાને જોયેલી હોય, ત્યાં ઓછામાં ઓછા બે વિશ્વસનીય સાક્ષીઓ દ્વારા આરોપી હુલ્લડમાં ભાગીદાર હતો તેવી ઓળખને પ્રમાણિત કરાવવી એ વિવેકપૂર્ણ પગલું ગણાય."

૧૫૦.૪ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય વિ. રામલાલ દેવપ્પા રાઠોડ, (૨૦૧૫) ૧૫ એસ.સી.સી. ૭૭ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

"૨૧. આથી પ્રશ્ન ઊભો થાય છે કે વર્તમાન સ્વરૂપના હુમલામાં, આ અદાલતે મસાલતીના કેસમાં જે સિદ્ધાંત નિર્ધારિત કર્યો છે તે કેટલી હદ સુધી લાગુ પડે છે? મસાલતીના કેસમાં એક લક્ષ્મી પ્રસાદ અને તેના સશસ્ત્ર સાથીઓ ગયાદીનના ઘેર ગયા હતા. લક્ષ્મી પ્રસાદની ઉશ્કેરણીથી હુમલાખોરોએ

ગયાદીનના ઘરના દરવાજા તોડી નાખ્યા, ગયાદીન સહિત ચાર વ્યક્તિઓની હત્યા કરી અને તેમના મૃતદેહોને ઘરની બહાર ખેંચી લાવ્યા, ત્યારબાદ ં. વધુ એક વ્યક્તિની હત્યા કરવામાં આવી. આ પાંચ મૃતદેહોને પછી ખેતર ખાતે લઈ જઈ આગ લગાડવામાં આવી. દોષિત ઠરાવવામાં આવેલા પાંત્રીસ આરોપીઓ પૈકી દસ આરોપીઓને ફાંસીની સજા આપવામાં આવી. વડી અદાલતે તેમની ફાંસીની સજા પુષ્ટિ કરી અને બાકી રહેલા આરોપીઓમાંથી સાતને શંકાનો લાભ આપવામાં આવ્યો. કલમ ૧૪૯ના સહારે દોષિત ઠરાવવામાં આવેલા આરોપીઓ બાબતે, વડી અદાલતે એક કસોટી અપનાવી અને ઠરાવ્યું કે જો અપીલકર્તાઓ પૈકી કોઈની સામે ઓછામાં ઓછા ચાર સાક્ષીઓએ સુસંગત વર્ણન આપ્યું હોવાનું સાબિત ન થયું હોય, તો તેમની સામેનો કેસ પુરવાર થયો ગણાઈ શકે નહીં. નિર્ણયથી સ્પષ્ટ થાય છે કે લક્ષ્મી પ્રસાદ સિવાય કોઈપણ હુમલાખોરને કોઈ વિશિષ્ટ ભૂમિકા સોંપવામાં આવી ન હતી. અન્ય આરોપીઓ અંગેનો પુરાવો એવો હતો કે તેઓ ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના સભ્યો હતા, જે આ અદાલતના નીચેના અવલોકનો પરથી સ્પષ્ટ થાય છે:

"૭. ... તેણે એક અન્ય વિશેષતાનો પણ વિચાર કર્યો હતો, જે તમામસાક્ષીઓની સાક્ષીમાં જોવા મળતી હતી, અને તે એ કે તેમણે ઘટનાનો વર્ણન મૂળભૂત રીતે સમાન શમુદ્દા નં. ોમાં આપ્યો હતો અને લક્ષ્મી પ્રસાદ, આરોપી ૧ સિવાય, અન્ય કોઈ પણ હુમલાખોર સામે પ્રત્યક્ષ કૃત્યો અંગે ચોક્કસ ભૂમિકા નિર્ધારિત કરી નહોતી." આ અદાલતની નોંધો આગળ દર્શાવે છે કે એકમાત્ર સાક્ષીની સાક્ષી પણ આરોપીને દોષિત ઠરાવવા માટે પૂરતી હોઈ શકે છે, પરંતુ બહુ સંખ્યામાં આરોપીઓ ધરાવતા કેસમાં, જ્યાં સાક્ષીઓ આ બાબતનું નિવેદન આપે કે કેટલાક વ્યક્તિઓ ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના સભ્યો હતા, જેણે સંબંધિત ગુનાઓ આચર્યા હતા, ત્યારે વડી અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલો એવો કસોટી

સુરક્ષિત ગણવામાં આવ્યો હતો. નોંધવામાં આવ્યું હતું કે ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના દરેક સભ્ય પર તે ગુનાના માટે જવામુદ્દા નં. ારી આવશે, જે ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના સામાન્ય ઉદ્દેશથી પ્રેરિત અને તે સામાન્ય ઉદ્દેશને પોષિત કરતી વ્યક્તિ દ્વારા આચરવામાં આવ્યો હોય, પરંતુ કોઈપણ પ્રત્યક્ષ કૃત્ય અથવા વિશિષ્ટ આક્ષેપના અભાવે, આવી કસોટી અપનાવવી શક્ય હતી.

૨૨. આ તબક્કે અમે ભાધ જવામુદ્દા નં. ારી અંગેનો કાયદો, જે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯માં નિર્ધારિત છે, પર વિચાર કરી શકીએ. ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯માં મુખ્ય શમુદ્દા નં. પ્રયોગો આ મુજબ છે:(એ) જો કોઈ બિનકાયદેસર સભાના કોઈ સભ્ય દ્વારા કોઈ અપરાધ કરવામાં આવે; (બી) તે સભાના સામાન્ય હેતુની પ્રાપ્તિમાં;(સી) જે તે સભાના સભ્યોને જાણીતું હતું કે તે ઉદ્દેશની અમલવારીમાં કરવામાં આવવાની સંભાવના હતી; (ડી) તે જ સભાના સભ્ય એવા દરેક વ્યક્તિ આ અપરાધ માટે દોષિત છે.

આ કલમમાં બંને શ્રેણીના વ્યક્તિઓ, અપરાધ કરનારાઓ તેમ જ તે જ સભાના સભ્યો, ધારા ૧૪૯ આઇપીસી હેઠળના અપરાધો માટે જવામુદ્દા નં. ાર બને છે, જો આ કલમની અન્ય આવશ્યકતાઓ સંતોષાય. અર્થાત્, જો કોઈ ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા એવો અપરાધ કરવામાં આવે, જે તે સભાના સભ્યો જાણતા હોય કે તે થવાની શક્યતા છે, તો તે સભાના દરેક સભ્ય આ અપરાધ માટે દોષિત ગણાય છે. કાયદો સ્પષ્ટ છે કે ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ્યપદ એવાં સભ્યો પર પ્રતિનિધિરૂપ જવામુદ્દા નં. ારી આરોપિત કરવા માટે પૂરતું છે."

૧૫૦.૫ ઇન્દર સિંહ વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય, (૨૦૧૫) ૨ એસસીસી ૭૩૪માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ફરી એકવાર મસાલ્ટી (ઉપરોક્ત)માં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતો અપનાવ્યા હતા. નિર્ણયનો સંબંધિત ભાગ નીચે મુજબ ઉદ્ધૃત કરવામાં આવે છે:

૨૦. મસાલતીમાં પ્રતિપાદિત સાવચેતીના સિદ્ધાંત અંગે, અમે વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી બસંત દ્વારા રજૂ કરાયેલ દલીલ સાથે સહમત છીએ કે, આ કેસની વિશિષ્ટ હકીકતોને ધ્યાનમાં લેતાં, નીચલી અદાલતોએ વધુમાં નક્કી કરવું જોઇતું હતું કે દરેક આરોપીની ઉપસ્થિતિ અને ભાગીદારી સ્વીકારવા માટે કેટલી પુષ્ટિ આવશ્યક હતી. ફરિયાદકર્તાએ તો ૨૯ વ્યક્તિઓની હાજરીનો દાવો કર્યો હતો, પરંતુ ત્યારપછી નીચલી અદાલતે પાંચને નિર્દોષ છૂટકારો આપ્યો હતો અને વડી અદાલતે એકને નિર્દોષ છૂટકારો આપ્યો હતો. આ મુદ્દા પર, સાક્ષીઓની સંખ્યા દર્શાવતાં ચાર્ટોની તપાસ કરતાં, જેમણે વ્યક્તિગત અપીલકર્તાઓ સામે તેમની હાજરી, ભાગીદારી, હથિયાર અને જો હોય તો સ્પષ્ટ કૃત્ય અંગે સોગવાં આપ્યાં છે, અમે જણીએ છીએ કે મસાલતીના કેસમાં સ્વીકૃત અને ત્યારબાદ ં. બુસી કોટેશ્વર રાવ, (૨૦૧૨) ૧૨ એસસીસી ૭૧૧ સહિત અનેક અન્ય કેસોમાં અનુસરાયેલ કસોટી આ કેસમાં પણ અનુસરવી જરૂરી છે. પાછળના ચુકાદામાં પરા ૧૩માં આ વિષયક કાયદાનું અત્યંત સ્પષ્ટ શમુદ્દા નં. ોમાં વિશદ રીતે પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે: ૧૩. આ સ્પષ્ટ છે કે જ્યારે કોઈ ફોજદારી અદાલતને એવા પુરાવા સાથે કામ કરવું પડે જે મોટા પ્રમાણમાં અપરાધીઓ અને મોટા પ્રમાણમાં પીડિતો સંકળાયેલા અપરાધના આચરણને લગતા હોય, ત્યારે સામાન્ય કસોટી એ છે કે દોષસિદ્ધિ માત્ર ત્યારે જ ટકી શકે, જો તે બે કે તેથી વધુ સાક્ષીઓ દ્વારા સમર્થિત હોય, જેઓ સંબંધિત ઘટનાનું સુસંગત વર્ણન આપે.૨૧. કારણ કે આ કેસમાં આરોપીઓ અને છ મહત્વપૂર્ણ નજરે જોનાર સાહેદ ીઓ સહગામીઓ છે, તેથી અપેક્ષા છે કે ઓછામાં ઓછા ત્રણ સાક્ષીઓ તેના દોષસિદ્ધિને ટકાવી રાખવા માટે વ્યક્તિગત આરોપીઓને નામથી ઓળખાવી શકે તેવી સ્થિતિમાં હોવા જોઈએ. ″

૧૫૦.૪ આ કેસમાં અપનાવવાના કસોટી અંગે કોઈ નિષ્કર્ષ પર પહોંચતા પહેલાં, વિવાદના કેટલાક અન્ય સંબંધિત પાસાઓની ચર્ચા કરવી યોગ્ય રહેશે.

૧૫૦.૭ આ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતાં કે ઘટના રાત્રીના નિર્જન પ્રહરમાં ઘટી છે, આરોપીની ઓળખ પણ મહત્ત્વ ધારણ કરે છે, અને તેથી, આ સંદર્ભે કેટલાક નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કરવો પ્રસંગોચિત બની શકે છે.

૧૫૦.૮ દાના યાદવ ઉર્ફે દાહુ વિ. બિહાર રાજ્ય (ઉપરોક્ત) માં, અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે એ સુસ્થિર છે કે યોગ્ય ત્વરાથી યોજાવાની હોવા છતાં ટેસ્ટ ઓળખ પરેડ યોજવામાં નિષ્ફળતા અદાલતમાં થયેલી ઓળખની સાક્ષીને અગ્રાહ્ય બનાવતી નથી; વાસ્તવમાં તે કાયદાની દૃષ્ટિએ સંપૂર્ણપણે ગ્રાહ્ય છે. અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે સામાન્ય રીતે સાક્ષી દ્વારા આરોપીની પ્રથમ વખત અદાલતમાં થતી ઓળખ પર આધાર રાખવો જોઈએ નહીં, કારણ કે સ્વરૂપતઃ જ તે અંતર્ગત રીતે નબળા પ્રકારની હોય છે, જો સુધી તેની અગાઉની ટેસ્ટ ઓળખ પરેડમાં થયેલી ઓળખ અથવા અન્ય કોઈ પુરાવા દ્વારા તેની પુષ્ટિ ન કરવામાં આવે. જો કોઈ સાક્ષી આરોપીની પ્રથમ વખત અદાલતમાં ઓળખ કરે, તો એવા અપ્રમાણિત પુરાવાનું સાબિતી મૂલ્ય અત્યંત ઓછું થઈ જાય છે, એટલું કે વિવેકપૂર્ણ સાવચેતીના નિયમરૂપે, કાયદાના નહીં, એવા પુરાવા પર આધાર રાખવો અસુરક્ષિત બની જાય છે. [ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે]

૧૫૦.૯ બોલ્લાવરમ પેડ્ડા નરસી રેડ્ડી અને અન્ય વિ. આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય, (ઉપરોક્ત) માં, તેમાંના અપીલકર્તાઓ સ્વીકાર્ય રીતે એવા વ્યક્તિઓ હતા કે જેમની

સાથે બે સાક્ષીઓને અગાઉથી કોઈ ઓળખાણ નહોતી; ઘટના અંધારી રાત્રિએ બની હતી અને અદાલતે ઠરાવ્યું કે જ્યારે ગુનો અંધારાના સમયમાં આચરવામાં આવ્યો હોય અને હુમલાખોરો સાક્ષીઓ માટે સંપૂર્ણ અજાણ્યા હોય, ત્યારે આરોપી વ્યક્તિઓની ઓળખ અતિ મહત્ત્વ ધારણ કરે છે।

૧૫૦.૧૦ મુલ્લા વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, (૨૦૧૦) ૩ એસસીસી ૫૦૮ માં, અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે ઓળખ પરિક્ષણો સાક્ષ્યના મૂળભૂત પુરાવા ગણાતા નથી. તેમનો મુખ્ય હેતુ અન્વેષણ એજન્સીને એ વિશ્વાસ આપવાનો છે કે અપરાધની તપાસમાં તેમની પ્રગતિ યોગ્ય દિશામાં આગળ વધી રહી છે. ઓળખ પરેડનો ઉપયોગ અદાલતમાં આપવામાં આવેલા નિવેદનની સમર્થનરૂપ પુષ્ટિ તરીકે પણ થઈ શકે છે. ઓળખ પરેડ યોજવાની આવશ્યકતા માત્ર ત્યારે જ ઉદભવી શકે છે, જ્યારે આરોપીઓને સાક્ષીઓ અગાઉથી ઓળખતા ન હોય. [જોર આપવામાં આવ્યું]

૧૫૦.૧૧ આ રીતે, સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે ઓળખ પરેડ માત્ર ત્યારે આવશ્યક છે જ્યારે આરોપી વ્યક્તિઓ સાક્ષીઓને અગાઉથી જાણીતા ન હોય. એટલું પણ ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે જો કોઈ સાક્ષી અદાલતમાં પ્રથમ વખત આરોપીની ઓળખ કરે, તો એવી અસમર્થિત સાક્ષ્યની પ્રામાણિક કિંમત અત્યંત ઓછી રહી જાય છે, એટલી હદ સુધી કે કાયદાના નિયમરૂપે નહીં, પરંતુ સાવચેતીના નિયમરૂપે, એવી સાક્ષ્ય પર આધાર રાખવો અસુરક્ષિત બની જાય છે.

૧૫૦.૧૨ ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા પુરાવાઓના અવલોકન પરથી જાણવા મળે છે કે કેટલાક સાક્ષીઓએ તપાસ અધિકારી (પોલીસ) સમક્ષ તેમજ તપાસ અધિકારી (એસ.આઈ.ટી.) સમક્ષ નોંધાયેલા પોતાના નિવેદનોમાં આરોપીઓને નામથી ઓળખાવ્યા છે અને પોતાની જુબાનીમાં પણ તેમનાં નામ લીધાં છે તથા અદાલત સમક્ષ તેમનું ઓળખાણ કરી છે. કેટલાક સાક્ષીઓએ પોલીસ સમક્ષ નોંધાયેલા પોતાના નિવેદનોમાં આરોપીઓને નામથી ઓળખાવ્યા છે, પોતાની જુબાનીમાં પણ તેમનાં નામ લીધાં છે અને અદાલત સમક્ષ તેમનું ઓળખાણ કરી છે. કેટલાક સાક્ષીઓએ પોલીસ સમક્ષ આપેલા પોતાના નિવેદનોમાં આરોપીઓનાં નામ લીધાં નથી, પરંતુ એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ આપેલા અનુવર્તી નિવેદનોમાં તેમનાં નામ લીધાં છે અને પોતાની જુબાનીમાં પણ તેમનાં નામ લીધાં છે તથા અદાલત સમક્ષ તેમનું ઓળખાણ કરી છે. કેટલાક સાક્ષીઓએ પોલીસ સમક્ષ આપેલા કોઈ પણ નિવેદનમાં આરોપીઓનાં નામ લીધાં નથી, પરંતુ પોતાની જુબાનીમાં તેમનાં નામ લીધાં છે અને અદાલત સમક્ષ તેમનું ઓળખાણ કરી છે, જ્યારે કેટલાક સાક્ષીઓએ ન તો કોઈ નિવેદનમાં આરોપીઓનાં નામ લીધાં છે અને ન તો પોતાની જુબાનીમાં તેમનું નામ લીધું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેમના ચહેરા પરથી તેમનું ઓળખાણ કરી છે. કેટલાક પ્રસંગોમાં, સાક્ષીઓએ પોતાની જુબાનીમાં આરોપીઓનાં નામ લીધાં છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેમનું ઓળખાણ કરી નથી.

૧૫૦.૧૩ ઉપરોક્ત કાનૂની સ્થિતિની પૃષ્ઠભૂમિમાં, રેકોર્ડ પરના પુરાવાનું મૂલવણી કરવામાં આવવી આવશ્યક છે. આ અદાલતના મતે, અગાઉ ચર્ચ્યા મુજબ

સાક્ષીઓ દ્વારા રજૂ કરાયેલા પુરાવાની પ્રકૃતિ અને ઘટનાના જે સંજોગોમાં આ ઘટના બની હતી તેને ધ્યાનમાં લેતાં, અર્થાત્ ઘટના મધરાતના સમયે બની હતી, જ્યારે સ્વીકાર્ય રીતે રસ્તાની દીવાઓની વિદ્યુત પુરવઠા બંધ કરવામાં આવ્યો હતો, અને આરોપીની ઓળખ ચાંદની તથા સળગતા ઘરોની જ્યોતના પ્રકાશ પર આધારિત હતી વગેરે, માત્ર એકમાત્ર પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીની સાક્ષી પર આધાર રાખીને દોષસિદ્ધિ કરવી સલામત નહીં ગણાય. સર્વોચ્ચ અદાલતના અનુવર્તી નિર્ણયો દ્વારા અનુસરવામાં આવેલા મસાલતીના મામલે નિર્ધારિત સિદ્ધાંતોના પ્રકાશમાં, અદાલતનો મત છે કે વર્તમાન મામલાના તથ્યોને ધ્યાનમાં લેતાં, ઘટનાનું સુસંગત વર્ણન આપનારા બે સાક્ષીઓના ધોરણને અપનાવવું ન્યાયના હિતમાં રહેશે.

૧૫૧. ઘટનાનો સુસંગત વર્ણન કયું ગણવું: ઘટનાના સુસંગત વર્ણન તરીકે કયું માનવું જોઈએ તે બાબતે, અદાલતનું મંતવ્ય છે કે જ્યાં સુધી એવા સાક્ષીઓનો પ્રશ્ન છે, જેમણે પોતાની અગાઉની નિવેદનોમાં આરોપીઓનાં નામ લીધાં નથી અને ન તો પોતાની સાક્ષીમાં તેમનાં નામ લીધાં છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ પ્રથમ વખત તેમનું ઓળખાણ કરી છે, ત્યાં સુધી સર્વોચ્ચ અદાલતે દાના યાદવ (ઉપરોક્ત)ના કેસમાં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતોના પ્રકાશમાં, આવા અસુસંગત સમર્થનવિહીન સાક્ષ્યનું સાબિતી મૂલ્ય એટલું ઓછું થઈ જાય છે કે, કાયદાના નિયમ તરીકે નહીં, પરંતુ સુચિત વિચારધારાના નિયમ તરીકે, આવા પુરાવા પર આધાર રાખવો અસુરક્ષિત બની જાય છે. તેથી, અદાલત સમક્ષ માત્ર ચહેરા પરથી આરોપીઓની ઓળખ

કરનાર, પરંતુ પોતાની સાક્ષીમાં અથવા કોઈપણ પૂર્વવર્તી નિવેદનમાં તેમનાં નામ ન આપનાર સાક્ષીઓના પુરાવાને, આવા આરોપીઓની સંડોવણી પર વિચાર કરતી વખતે ધ્યાનમાં લઈ શકાય નહીં.

૧૫૧.૨ જ્યાં સુધી એવા સાક્ષીઓનો પ્રશ્ન છે, જેમણે એસ.આઈ.ટી. દ્વારા વર્ષ ૨૦૦૮માં નોંધાયેલા નિવેદનમાં પ્રથમ વખત આરોપીનું નામ લીધું છે, ત્યાં રેકોર્ડ પર આવેલી હકીકતોને ધ્યાનમાં લેતાં, એટલે કે સાક્ષીઓને એક એન.જી.ઓ. દ્વારા સહાય કરવામાં આવી હતી; તેમજ એ હકીકત કે આઠ સાક્ષીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલા સોગંદનામા પણ એન.જી.ઓ.ની સહાયથી બનાવવામાં આવ્યા હોવાનું જણાય છે; અને એ હકીકત કે કેટલાક સાક્ષીઓની સાક્ષી પણ કેટલાક અંશે શિખવાડેલી જણાય છે, એવા સાક્ષીઓની સાક્ષી પર આધાર રાખવો અસુરક્ષિત રહેશે, જેમાં આરોપીઓનું નામ તેમની એસ.આઈ.ટી. સમક્ષની નિવેદનમાં પ્રથમ વખત લેવાયું છે. તેથી, વર્તમાન કેસમાં અદાલત જે કસોટી અપનાવવાનું યોગ્ય માને છે તે એવી છે કે ઓછામાં ઓછા બે સાક્ષીઓ, જેઓએ સંબંધિત સમયે ઘટનાસ્થળે પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા પોતાના પ્રથમ નિવેદનમાં (પ્રથમ માહિતી અહેવાલ સહિત) આરોપીનું નામ લીધું હોય અને ત્યારબાદ ં. પોતાની સાક્ષીમાં પણ એવા આરોપીનું નામ લીધું હોય તથા અદાલતમાં તેમની ઓળખ કરી હોય, તેમના પર આરોપીઓને દોષિત ઠરાવવાના હેતુસર આધાર રાખી શકાય. આ અદાલતના મતે, જો કોઈ સાક્ષીએ પ્રારંભિક નિવેદનમાં આરોપીનું નામ લીધું હોય અને ત્યારબાદ ં. ના નિવેદનોમાં તેનું નામ ન લીધું હોય, તો તે સંબંધિત નથી,

કારણ કે ત્યારબાદ ં. ના નિવેદનો માત્ર પ્રથમ નિવેદનમાં જણાવેલ બાબતો ઉપરાંતના પૂરક નિવેદનો જ છે. જોકે, જ્યાં સાક્ષીએ પોતાના પ્રથમ નિવેદનમાં આરોપીનું નામ લીધું ન હોય પરંતુ ત્યારબાદ ં. તેનું નામ લે છે, ત્યાં તેના પર આધાર રાખવો સુરક્ષિત નહીં ગણાય, કારણ કે ખોટી સંડોવણીની શક્યતા નકારી શકાય નહિ. તેથી, દરેક આરોપી વિરુદ્ધના પુરાવાની આ દૃષ્ટિકોણથી તપાસ કરવી આવશ્યક છે.

૧૫૨. હવે દરેક આરોપીની સહભાગિતાનું વ્યક્તિગત રીતે પરીક્ષણ કરી શકાય છે:

૧૫૩. આરોપી ક્રમાંક ૧ પટેલ રમેશભાઈ કાનજીભાઈ (સત્ર કેસ નં. ૨૭૫ ઓફ ૨૦૦૨): આ આરોપી બાબતે, ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૭ ઈબ્રાહીમમિયા રસૂલમિયા એ રાત્રે ૧૧:૩૦ વાગ્યાની મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભે તેનું નામ જણાવ્યું છે. ઉક્ત સાક્ષીએ ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ નોંધાવવામાં આવેલી પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં તેનું નામ જણાવ્યું છે અને પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેનું નામ લીધું છે. તેમ છતાં, તેણે ૧૦.૩.૨૦૦૨ની પોલીસ સમક્ષ આપેલી નિવેદનમાં તેનું નામ જણાવ્યું નથી અને અદાલત સમક્ષ પણ તેની ઓળખ કરી નથી.

૧૫૩.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૬૮ ગુલામઅલી અકબરમિયાએ ૧૧:૩૦ રાત્રિના મુખ્ય બનાવ બાબતે પોતાના ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૦૧.૦૬.૨૦૦૨ના નિવેદનોમાં આ

આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે અને પોતાના સાક્ષ્યમાં પણ તેનું નામ લીધું છે તથા અદાલતમાં તેની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીના પુરાવા અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને સંતોષે છે.

૧૫૩.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૭૩ ફરીદાબીબી આશીકહુસૈને નિવેદન આપ્યું છે કે પોલીસ સમક્ષ આપેલા પોતાના નિવેદનમાં તેણે આરોપીઓના નામ લીધા હતા, છતાં તે સમયથી ઘણો સમય વીતી ગયો હોવાથી તે માત્ર તેમના ચહેરા પરથી જ ઓળખી શકી. તેથી, તેણે રાત્રે ૧૧:૩૦ વાગ્યાની ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામ લીધા વિના માત્ર ચહેરા પરથી જ ઓળખ્યો છે.

૧૫૩.૩ આ આરોપી સામેના પુરાવાના સમગ્રતાને ધ્યાનમાં લેતા, માત્ર એક જ સાક્ષી, એટલે કે ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૮ ગુલામ અલી ી અકબરમિયાએ પોલીસ નિવેદનમાં તથા પોતાના સાક્ષ્યમાં તેનું નામ આપ્યું છે અને તેને ઓળખ્યો છે. તેથી, આ અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલ બે સાક્ષીનો માપદંડ આ આરોપીના કેસમાં સંતોષાતો નથી.

૧૫૪. આરોપી નં. ૨ ચતુરભાઇ ઉર્ફે ભુરિયો વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ: આ આરોપીના સંદર્ભમાં, ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૭ ઈબ્રાહીમમિયા રસુલમિયાએ ફરિયાદમાં મુખ્ય ઘટનાના સંબંધમાં તેનું નામ લીધું છે અને પોતાના નિવેદનમાં પણ તેનું નામ લીધું છે, પરંતુ કોઈપણ નિવેદનોમાં તેનું નામ લીધું નથી અને અદાલત સમક્ષ તેની

ઓળખ કરવામાં નિષ્ફળ રહ્યા છે.

૧૫૪.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૪૬ શાબીરમીયાં ા અકુમિયા એ પોતાની સાક્ષીમાં આ સાક્ષીને નામથી ઓળખાવ્યો છે તથા ૨૮.૦૨.૨૦૦૨ની ઘટનાના સંદર્ભમાં અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે, અને મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં નહીં.

૧૫૪.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૫૫ આશિકુસેન બચુમિયા એ પોતાના ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના તેમજ ૦૧.૦૬.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ સાક્ષીને નામિત કર્યો છે તથા પોતાની સાક્ષીપૂરીમાં પણ તેનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીની સાક્ષી અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૫૪.૩ સાક્ષી ફ.પ.સા. ૫૯ મોહમ્મદસત્તાર બાચુમિયા એ પોતાની ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ તારીખની નિવેદનમાં આ સાક્ષીનું નામ લીધું હતું; પરંતુ ત્યારબાદ ં. ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ તારીખની પોતાની નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું છે કે ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ તારીખની નિવેદનમાં તેણે આરોપીનું નામ લીધું નહોતું અને પોલીસએ પોતે જ નામ લખી નાખ્યું હતું. સાક્ષીએ પોતાની સાક્ષીમાં આરોપીનું નામ લીધું છે અને અદાલતમાં તેની ઓળખ પણ કરી છે. તેમ છતાં, આ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા કે ત્યારબાદ ં. ના નિવેદનમાં સાક્ષીએ પોતાનું પૂર્વ નિવેદન પાછું ખેંચી લીધું હતું, આ સાક્ષીની સાક્ષી પર આધાર રાખવો સલામત નહીં રહે.

૧૫૪.૪ ફ.ફ.પ.સા. –૬૬ અકબરમિયા રસુલમિયાએ પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ના તેમના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ સાક્ષીનું નામ લીધું છે. તેમણે પોતાના મૌખિક પુરાવામાં પણ તેનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરાવી છે. તેથી, આ સાક્ષીના પુરાવા અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૫૪.૫ ફ.પ.સા. ૭૦ મુન્સફખાન પઠાણે પોલીસ સમક્ષ નોંધાયેલા નિવેદનમાં તેમજ એસઆઈટી સમક્ષ પણ આ સાક્ષીનું નામ લીધું છે, તેમજ મુખ્ય તપાસમાં પણ તેનું નામ જણાવ્યું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેમ છતાં, ઉપર ચર્ચ્યા મુજબ, આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી, અને તેથી આ અપીલકર્તાની દોષિતતા નિર્ધારિત કરવા માટે તેનું સાક્ષ્ય સંબંધિત નથી.

૧૫૪.૬ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૩ ફરિદાબીબી આશિકહુસેનએ તેના કોઈ પણ નિવેદનમાં આ આરોપીને નામે દર્શાવ્યો નથી અને ન તો તેના સાક્ષ્યમાં તેનું નામ લીધું છે, પરંતુ તેણે તેના ચહેરાના આધારે તેને ઓળખ્યો છે.

૧૫૪.૭ ફ.ફ.પ.સા. –૭૭ મુદ્દા નં. ુનિશા અકબરમિયાએ પોતાના ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે અને પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેનું નામ લીધું છે, પરંતુ તેણે આ આરોપીની ખોટી ઓળખ કરી છે, કારણ કે

તેણે ચતુરભાઇ કાનજીભાઈને ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈ તરીકે ઓળખ્યો છે

૧૫૪.૮ ફ.ફ.પ.સા. –૭૯ સમિમ્બાનુ મોહમ્મદમિયા એ તેના કોઈપણ નિવેદનમાં આ આરોપીને નામે ઓળખાવ્યો નથી અને તેના સાક્ષ્યમાં પણ તેને નામે ઓળખાવ્યો નથી, પરંતુ તેણે તેના ચહેરા પરથી તેની ઓળખ કરી છે.

૧૫૪.૯ અતએવ, આ આરોપીના મામલે, બે સાક્ષીઓ, એટલે કે, ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૫ આશિકહુસેન બચુમિયા તથા ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૬ અકબર્મિયા રસુલમિયાએ પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા પોતાના નિવેદનોમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં પ્રારંભે તેનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ પણ તેની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ આરોપીના મામલે બે સાક્ષીઓની કસોટી પૂર્ણ થાય છે.

૧૫૫. આરોપી નંબર ૫ જયંતિભાઈ મંગળભાઈ પટેલ: આ આરોપીના સંબંધમાં, ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૭ ઇબ્રાહિમીયા રસુલમિયે પોતાના ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદન તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં તેનું નામ જણાવ્યું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. તેમ છતાં, આ સાક્ષીએ પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં તેમજ પોલીસ દ્વારા ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૦૧.૦૬.૨૦૦૨ના રોજ નોંધાયેલા નિવેદનોમાં આ આરોપીનું નામ જણાવ્યું નથી.

૧૫૫.૧ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૬ શાબીરમીયાં ા અકુમિયા પઠાણે પોતાની

સાક્ષીમાં આ આરોપીને નામથી દર્શાવ્યો છે તથા ૨૮.૦૨.૨૦૦૨ના રોજ કેબિનો બળજબરીપૂર્વક બંધ કરવાના બનાવ સંદર્ભે તેની ઓળખ પણ કરી છે, જે મુખ્ય બનાવની દૃષ્ટિએ આરોપીની દોષિતતા નક્કી કરવા માટે સંબંધિત નથી.

૧૫૫.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૫૫ આશિકહુસૈન બચુમિયાએ ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ તારીખના પોતાના નિવેદનમાં તેમજ ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ તારીખના પોતાના નિવેદનમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે અને પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેનું નામ લીધું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરવા માં નિષ્ફળ રહ્યો છે.

૧૫૫.૩ ફ.ફ.પ.સા. –૫૭ મુસ્તુફામિયા રસુલમિયાએ પોતાના ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ અને ૦૫.૦૮.૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં આ આરોપીનું નામ જણાવ્યું છે. તેણે પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેનું નામ જણાવ્યું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેમ છતાં, આ સાક્ષીએ ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા પોતાના નિવેદનમાં આ આરોપીનું નામ જણાવ્યું નથી.

૧૫૫.૪ ફ.ફ.પ.સા. –૫૯ મોહમ્મદસત્તાર બાચુમિયા એ પોતાના ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં આ આરોપીને નામજોગ કર્યો છે, જોકે ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે તેણે આ આરોપીને નામજોગ કર્યો નહોતો અને પોલીસએ પોતાનાં જ લખાણથી તેનું નામ લખી દીધું હતું. આ સાક્ષીએ પોતાની સાક્ષીમાં આરોપીને નામજોગ કર્યો છે, પરંતુ તેની ઓળખ

કરી શક્યો નથી.

૧૫૫.૫ ફ.ફ.પ.સા. –૬૨ રફીકમિયા મહંમદહુસૈને પોતાના નિવેદનમાં આ સાક્ષીનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરાવી છે, પરંતુ પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં અથવા એસ.આઇ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં તેનું નામ લીધું નથી.

૧૫૫.૬ ફ.ફ.પ.સા. –૬૬ અકબરમિયા રસૂલમિયાએ તેની સાક્ષીમાં આ સાક્ષીનું નામ લીધું છે, પરંતુ તેને ઓળખી બતાવવામાં નિષ્ફળ રહ્યા છે. તેમણે ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અથવા ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ ની તેમની નિવેદનોમાં પણ તેનું નામ લીધેલું નથી.

૧૫૫.૭ ફ.ફ.પ.સા. –૭૧ મંગાભાઈ રામભાઈએ પોતાના નિવેદનમાં આ સાક્ષીને નામથી દર્શાવ્યો છે અને કેરોસીનના બેરલ્સ લઈ જવાના સંબંધમાં તેની ઓળખ કરી છે. જોકે, આ મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી. વધુમાં, એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલ તેના પૂર્વ નિવેદનમાં તેણે આ આરોપીને નામથી દર્શાવ્યો નથી.

૧૫૫.૮ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૮ બસીરાબિબી બચુમિયા એ તેના ૧૭.૦૪.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં, તેમજ તેની સાક્ષીમાં, આ આરોપીને મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં નામજોગ દર્શાવ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીના

પુરાવા અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૫૫.૯ આમ, ઉપરોક્ત સંદર્ભિત સાક્ષીઓમાંથી, માત્ર ફ.ફ.પ.સા. –૭૮ બસીરાબીબી બચુમીયાએ પોલીસ દ્વારા નોંધવામાં આવેલા પોતાના નિવેદનમાં તેમજ પોતાના મુખિક નિવેદનમાં આ આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ આરોપીના મામલે બે સાક્ષીનો કસોટી પૂર્ણ થતી નથી.

૧૫૬. આરોપી નં. ૬ – અમૃતભાઈ સોમાભાઈ પટેલ : આ આરોપીના સંદર્ભમાં, ફ.ફ.પ.સા. –૪૮ સાબીરહુસેન કાદરમીયાં ા એ એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં તેમનું નામ જણાવ્યું છે અને પોતાના મૌખિક પુરાવામાં પણ તેમનું નામ જણાવ્યું છે તથા ૨૮.૦૨.૨૦૦૨ની ઘટનાના સંદર્ભમાં, ફોકસ લાઇટ લગાવવામાં આવી હતી તે બાબતે, તેમનો ઓળખાણપત્ર કર્યો છે.

૧૫૬.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૫૪ શરીફમિયા ભીખુમિયાએ પોતાના ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેમજ પોતાનાં સાક્ષ્યમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી શક્યા નથી. આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી, પરંતુ આરોપીએ થાંભલા પર હેલોજન લાઇટ લગાવી હતી તે બાબત અંગે તેણે સાક્ષ્ય આપ્યું છે.

૧૫૬.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૫૫ આશિકહુસૈને આ આરોપીને પોતાની કોઈપણ પૂર્વવર્તી નિવેદનોમાં કે પોતાની સાક્ષીમાં નામે ઓળખાવ્યો નથી, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેના ચહેરાની ઓળખ કરી છે.

૧૫૬.૩ ફ.ફ.પ.સા. ૫૯ મોહમ્મદસત્તાર બચુમિયા એ પોલીસ દ્વારા ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ નોંધાયેલા પોતાના નિવેદનમાં ૧:૩૦ના બનાવના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે. તેમ છતાં, ત્યારબાદ ં. એ.સી. દ્વારા ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ના રોજ નોંધાયેલા પોતાના નિવેદનમાં સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેણે આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો નહોતો અને પોલીસે પોતે જ નામ લખી નાખ્યું હતું. આ સાક્ષીએ પોતાના નિવેદનમાં આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો નથી, પરંતુ તેની ઓળખ કરી છે.

૧૫૬.૪ ફ.ફ.પ.સા. –૭૦ મુંસફખાન પઠાણે પોતાના ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ તથા ૧૧.૦૬.૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં આ આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે અને પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેનું નામ લીધું છે તથા પઠાણ મહોલ્લાની ઘટના સંદર્ભે તેની ઓળખ કરી છે. આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી.

૧૫૬.૫ આ આરોપી વિરુદ્ધ નિવેદન આપનાર સાક્ષીઓમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે કોઈપણ સાક્ષીનું પુરાવું આ અદાલતે અપનાવેલા માપદંડને સંતોષતું નથી.

હકીકતમાં, કોઈપણ સાક્ષીએ ૧૧:૩૦ની મુખ્ય ઘટનાના સંબંધમાં પોતાના કોઈપણ નિવેદનમાં કે પોતાના સાક્ષ્યમાં આ આરોપીનું નામ લીધું નથી. બે સાક્ષીઓએ તો માત્ર અદાલત સમક્ષ તેના ચહેરા પરથી તેની ઓળખ કરી હતી. જ્યાં સુધી ફ.ફ.પ.સા. –૪૮, ફ.ફ.પ.સા. –૫૪ અને ફ.ફ.પ.સા. –૭૦નો પ્રશ્ન છે, તેમણે મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આરોપીનું નામ લીધું નથી. તેથી, આ કેસમાં આ આરોપી વિરુદ્ધ કોઈ પુરાવું નથી, એવું જણાય છે.

૧૫૭. આરોપી નં.૧૧ જાગાભાઈ દવાભાઈ પટેલ: આ આરોપીના મામલામાં, ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ ઈબ્રાહિમમિયા રસુલમિયા દ્વારા તેમને પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં તેમજ એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા નિવેદનમાં અને પોતાની સાક્ષીમાં નામજોગ ઓળખાવવામાં આવ્યા છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેમની ઓળખ કરવામાં તેઓ નિષ્ફળ રહ્યા છે.

૧૫૭.૧ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૯ મોહમ્મદસત્તાર બચુમિયા એ પોતાના ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ ના નિવેદનમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે, પરંતુ ત્યારબાદ ં. એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ ના પોતાના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેણે આરોપીને નામિત કર્યો નથી, પરંતુ પોલીસએ પોતાની તરફથી નામ લખી દીધું હતું. સાક્ષીએ પોતાની સાક્ષીમાં આરોપીને નામિત કર્યો છે અને તેની ઓળખ કરી છે.

૧૫૭.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૭૦ મન્સફખાન પઠાણે પોલીસ દ્વારા નોંધવામાં આવેલા ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ના તેમના નિવેદનમાં આ સાક્ષીનું નામ લીધું હતું, પરંતુ ત્યારબાદ ં. ૧૧.૦૬.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે તેમણે આરોપીનું નામ લીધું નહોતું, પરંતુ પોલીસએ પોતે જ તેનું નામ લખી નાખ્યું હતું. સાક્ષીએ પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીનું નામ લીધું છે અને તેની ઓળખ કરી છે, પરંતુ આ ઓળખ પઠાણ મહોલ્લામાં બનેલી ઘટનાના સંદર્ભમાં છે.

૧૫૭.૩ ઉપરોક્ત પુરાવામાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે જેટલું ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ ઈબ્રાહીમ્મિયા રસુલ્મિયા અંગે છે, તેટલું તેણે આરોપીની ઓળખ કરવામાં નિષ્ફળતા દર્શાવી છે. ફ.ફ.પ.સા. –૭૦ મુન્સફખાન પઠાણ મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી. જો કે ફ.ફ.પ.સા. –૫૯ મોહમ્મદસત્તાર બચુમિયા એ ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ની પોતાની નિવેદનમાં આરોપીનું નામ લીધું હતું, છતાં મુદ્દા નં. માં તેણે એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ તે નિવેદનથી પલટો કર્યો હતો. તેમ છતાં, તેણે પોતાના જબાતમુદ્દા નં. ીમાં આરોપીનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ અદાલતે અપનાવેલ માપદંડો મુજબ કોઈપણ સાક્ષીના નિવેદનો આરોપીને સંડોવવા માટે પૂરતા નથી. જેટલું ફ.ફ.પ.સા. –૭૦ મોહમ્મદસત્તાર બચુમિયા અંગે છે, તેટલું પણ જો તેની સાક્ષી સ્વીકારવામાં આવે તો પણ બે સાક્ષીનું ધોરણ પૂર્ણ થતું નથી. તેથી, આ આરોપી પણ સંશયનો લાભ મેળવવા હકદાર છે. નોંધનીય છે કે નીચલી અદાલતે આ આરોપીની દોષિતતા વિશ્લેષિત કરતી વખતે પ્રારંભે નીચે મુજબ નોંધ્યું હતું:

"આથી, ત્રણેય સાક્ષીઓના પુરાવાનો વિચાર કરતાં, ફ.ફ.પ.સા. ૭૦ પોલીસ કર્મચારી હતો, કાયદા અને પ્રક્રિયા સાથે ખૂબ પરિચિત તથા શિક્ષિત વ્યક્તિ હતો. જો તેણે પોતાની નિવેદનમાં, સોગંદનામામાં પોતાના આરોપીનું નામ દર્શાવ્યું ન હોય, તો એવી પરિસ્થિતિમાં જો તે અદાલત સમક્ષ આરોપીની ઓળખ કરે અને કહે કે તેણે પઠાણ મહોલ્લામાં આવેલા પોતાના જૂના ઘરેથી ઘટનાને જોઈ હતી, તો આ આરોપીની ઓળખ અંગે આ સાક્ષીના નિવેદન પર ખૂબ વિશ્વાસ મૂકાઈ શકે નહીં. જ્યારે ફ.ફ.પ.સા. પલ્એ અદાલત સમક્ષ આ આરોપીની ઓળખ કરી છે, પરંતુ પોતાના કોઈપણ નિવેદનમાં તેણે આ આરોપીનું નામ જણાવ્યું નથી. અને ફરિયાદીએ ફરિયાદમાં આરોપીનું નામ લીધું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ આરોપીની ઓળખ કરી નથી. આવા પ્રકારના પુરાવાથી એવું કહી શકાય નહીં કે ફરિયાદ પક્ષે વાજબી સંશયથી પરે આ આરોપીની સંડોવણી સાબિત કરી છે."

જોકે, ત્યારબાદ ં. નીચલી અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું: "અતએવ, સાક્ષીઓના પુરાવાની ચર્ચા કરતી વખતે પુરાવાની મૂલવણીને ધ્યાનમાં લેતાં, આ આરોપીની ટોળામાં હાજરી ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા સંતોષકારક રીતે સાબિત કરવામાં આવી છે અને તે ટોળામાં હતો. આ રીતે, ફરિયાદ પક્ષે વાજબી સંશયથી પરે સાબિત કર્યું છે કે વર્તમાન આરોપી ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાનો સભ્ય હતો." તેના દ્વારા નોંધાયેલા અગાઉના વાસ્તવિક તારણોના પ્રકાશમાં કે ફરિયાદ પક્ષે આ આરોપીની સંડોવણી વાજબી સંશયથી પરે સાબિત કરી હોવાનું કહી શકાય નહીં, તો પછી નીચલી અદાલત કેવી રીતે વિપરીત નિષ્કર્ષ પર પહોંચી કે ફરિયાદ પક્ષે વાજબી સંશયથી પરે સાબિત કર્યું હતું કે આરોપી ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાનો સભ્ય હતો, તે સમજાતું નથી. નીચલી અદાલતની આવી બેદરકારી ીના પરિણામે, ફરિયાદ પક્ષે આરોપીની સંડોવણી વાજબી સંશયથી પરે

સાબિત કરી નથી એવા તારણ છતાં, આરોપીને જેલમાં રહેવું પડ્યું છે.

૧૫૮. આરોપી નં. ૧૨ – પ્રહલાદભાઈ સોમાભાઈ પટેલ: આ આરોપીના સંબંધમાં, ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૫ આશિકહુસૈન બચુમિયાએ પોતાના ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ તેમજ ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં તેમનું નામ લીધું છે; તથા પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેમનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેમની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીના પુરાવા અદાલતે અપનાવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૫૮.૧ ફ.પ.સા. ૭૯ સમીમ્બાનુ મોહમ્મદમિયેાએ પોતાની કોઈપણ નિવેદનમાં, જેમાં તેનું સાક્ષીપણું પણ સમાવેશ થાય છે, આ આરોપીને નામે દર્શાવ્યો નથી, પરંતુ તેના ચહેરા પરથી તેની ઓળખ કરી છે.

૧૫૮.૨ એ જ રીતે, ફ.ફ.પ.સા. ુ–૮૦ રુક્સાનાબાનુ ઈબ્રાહિમિયાાએ પોલીસ સમક્ષ આપેલા કોઈપણ નિવેદનમાં કે તેના સર–તપાસ માં આરોપીનું નામ દર્શાવ્યું નથી, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેના ચહેરા પરથી તેની ઓળખ કરી છે.

૧૫૮.૩ આ રીતે, ત્રણ સાક્ષીઓમાંથી, ફક્ત ફ.ફ.પ.સા. –૫૫ આશિકહુસૈન બચુમિયા નું જ સાક્ષ્ય આ અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે. તેથી, આ આરોપીના મામલે બે સાક્ષી કસોટી સંતોષાતી નથી.

૧૫૯. આક્ષેપિત નં. ૧૪ – કાચરાભાઈ ત્રિભોવંદાસ પટેલ: આ આક્ષેપિતના સંબંધમાં, ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ ઇબ્રાહિમીયા રસુલમિયે। પોતાના ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેમજ своей સાક્ષીમાં તેને નામે દર્શાવ્યો છે અને તેની ઓળખ કરી છે. તેમ છતાં, પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં તેમજ પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૦૧.૦૬.૨૦૦૨ના તેના નિવેદનોમાં તેણે તેનું નામ દર્શાવ્યું નથી.

૧૫૯.૧ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૮ સાબિરહુસેન કાદરમીયાં ા એ પોતાના ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ અથવા ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં આ આરોપીનું નામ લીધેલું નથી, પરંતુ મુખ્ય ઘટનાના સંબંધમાં આપેલ પોતાની સાક્ષીમાં તેનું નામ લીધેલું છે અને તેની ઓળખ કરી છે.

૧૫૯.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૫૫ આશિકહુસેન બાચુમિયા એ તેમના ૦૧.૦૬.૨૦૦૨ તથા ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ તારીખના નિવેદનોમાં તેમજ તેમની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. આ સાક્ષીના પુરાવા, તેથી, અદાલત દ્વારા અપનાવાયેલા માપદંડોને સંતોષે છે.

૧૫૯.૩ ફ.ફ.પ.સા. –૫૬ અયૂબમિયા રસૂલમિયાએ ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ના તેમના નિવેદનમાં તેમજ તેમની સાક્ષીમાં આ આરોપીનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ

તેની ઓળખ કરી છે. જોકે, ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ના તેમના નિવેદનમાં તેમણે આ આરોપીનું નામ લીધું નથી.

૧૫૯.૪ ફ.પ.સા. ૫૭ મુસ્તુફામિયા રસુલમિયાએ ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ તેમજ ૦૫.૦૮.૨૦૦૮ના તેના નિવેદનોમાં, તેમજ તેની સાક્ષીમાં, આ આરોપીને મુખ્ય ઘટનાના સંબંધમાં નામજોગ દર્શાવ્યો છે અને તેની ઓળખ પણ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીની સાક્ષી અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને સંતોષે છે.

૧૫૯.૫ ફ.ફ.પ.સા. –૫૮ સાબિરહુસૈન ફકીરે ધરોઇ કોલોની ખાતેના ૮:૩૦ના બનાવ સંદર્ભે આ આરોપીને નામજોગ ઓળખાવ્યો છે. તેમણે ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ની પોતાની નિવેદનમાં તેમજ સાક્ષીમાં પણ તેનું નામ લીધું છે અને તેની ઓળખ કરી છે. જોકે, ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ની નિવેદનમાં તેમણે તેનું નામ લીધું નથી. આ સાક્ષી મુખ્ય બનાવનો સાક્ષી નથી.

૧૫૯.૬ ફ.ફ.પ.સા. –૫૯ મોહમ્મદસત્તાર બચુમિયાએ પ્રારંભમાં પોલીસ દ્વારા ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ નોંધાયેલા નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ સાક્ષીનું નામ લીધું હતું, પરંતુ એસ.આઈ.ટી. દ્વારા ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ના રોજ નોંધાયેલા નિવેદનમાં સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે તેણે આરોપીનું નામ લીધું નહોતું, પરંતુ પોલીસે પોતે જ નામ લખી દીધું હતું. સાક્ષીએ પોતાના સોગંદપુરાવામાં આ આરોપીનું નામ લીધું છે અને તેને ઓળખ્યો છે.

૧૫૯.૭ ફ.ફ.પ.સા. –૬૦ બચુમિયા ઈમામમિયાએ તેના ૦૩.૦૩.૨૦૦૨, ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ તથા ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં તેમજ તેની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીના પુરાવા અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૫૯.૮ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૧ શફીકમિયા બાબુમિયે પોતાના ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં, તેમ જ પોતાના વાક્યમાં, મુખ્ય ઘટના સાથે સંકળીને આ આરોપીને નામે દર્શાવ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. જોકે, ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૩.૦૫.૨૦૦૨ના નિવેદનોમાં તેમણે તેનું નામ દર્શાવ્યું નથી.

૧૫૯.૯ ફ.પ.સા. ૬૨ રફિકમિયાં મોહમ્મદહુસૈને ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૦.૫.૨૦૦૮ની તારીખના નિવેદનોમાં તેમજ પોતાના મૌખિક પુરાવામાં આ સાક્ષીનું મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીના પુરાવા અદાલતે અપનાવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૫૯.૧૦ ફ.ફ.પ.સા. –૬૩ ભીખુમિયા કાલુમિયા એ ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ તારીખના પોતાના નિવેદનોમાં, તેમજ પોતાના સોગંદપૂર્વકના

નિવેદનમાં, મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીનું પુરાવું અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૫૯.૧૧ ફ.ફ.પ.સા. –૬૫ અકબર્મિયા નથુમિયે। એ પોલીસ સમક્ષના કોઈ પણ નિવેદનમાં કે તેના મૌખિક પુરાવામાં આ આરોપીને નામ આપ્યું નથી, પરંતુ અદાલતમાં તેની ઓળખ કરી છે.

૧૫૯.૧૨ ફ.ફ.પ.સા. –૬૬ અકબર્મિયા રસુલમિયાએ ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ના તારીખના પોતાના પોલીસ નિવેદનમાં તેમજ એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આરોપીનું નામ જણાવ્યું છે અને પોતાના સાક્ષ્યમાં પણ તેનું નામ લીધું છે તથા અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીની પુરાવા અદાલતે અપનાવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૫૯.૧૩ ફ.પ.સા. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૭ ઈમ્તિઆઝભાઈ મોહમ્મદહુસૈને ૧૭.૦૪.૨૦૦૨ તથા ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ના તેના નિવેદનોમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીનું નામ દર્શાવ્યું છે અને તેની સાક્ષીમાં પણ તેનું નામ લીધું છે તથા અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીની સાક્ષી અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૫૯.૧૪ ફ.ફ.પ.સા. –૬૮ ગુલામ અલી ી અકબરમિયા એ ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અથવા ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ની પોતાની કોઈપણ નિવેદનમાં આરોપીનું નામ લીધું નથી અને પોતાની સાક્ષીમાં તેનું નામ લઈને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે.

૧૫૯.૧૫ ફ.ફ.પ.સા. –૬૯ મહેમૂદમિયા હુસૈનમિયાએ પોતાના ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં આરોપીને નામજોગ કર્યો નથી, પરંતુ પોતાના જમાં અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે.

૧૫૯.૧૬ ફ.ફ.પ.સા. –૭૦ મુંસફખાન પઠાણે પોતાની ૦૬.૩.૨૦૦૨ અને ૧૧.૦૬.૨૦૦૮ની નિવેદનમાં આ આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે તથા પોતાની સૅાક્ષીમાં પણ તેનું નામ લીધું છે અને પાઠાણ મહોલ્લાની ઘટનાના સંદર્ભમાં તેની ઓળખ પણ કરી છે. તેમ છતાં, તે મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી.

૧૫૯.૧૭ ફ.ફ.પ.સા. –૭૩ ફરીદાબીબી આશિખુસૈને પોલીસ સમક્ષ અથવા એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ કરેલા પોતાના કોઈપણ નિવેદનમાં, તેમજ પોતાના મૌખિક સાક્ષ્યમાં, આ સાક્ષીને નામથી ઉલ્લેખ કર્યો નથી, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેના ચહેરાના આધારે તેની ઓળખ કરી છે.

૧૫૯.૧૮ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૫ ફિરોઝબાનુ બચુમિયાએ ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ની નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં આ સાક્ષીને નામજોગ કર્યો છે અને તેની ઓળખ

કરી છે. તેમ છતાં, તેણીએ ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ની પોતાની નિવેદનમાં તેનું નામ ઉલ્લેખ્યું નથી.

૧૫૯.૧૯ ફ.ફ.પ.સા. –૭૭ મુદ્દા નં. રૂનિશા અકબરમિયા એ તેમના ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ અથવા ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં આ આરોપીને નામથી ઉલ્લેખિત કર્યો નથી, પરંતુ સોગંદપરની સાક્ષીમાં તેનું નામ લીધું છે અને અદાલતમાં તેની ઓળખ કરી છે.

૧૫૯.૨૦ ફ.ફ.પ.સા. –૭૮ બશીરાબીબી બચુમિયા એ પોતાના ૧૭.૦૪.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં, તેમજ પોતાના વાક્યમાં, મુખ્ય ઘટના સંદર્ભે આ આરોપીને નામિત કર્યો છે અને તેની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીના પુરાવા અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૫૯.૨૧ ફ.ફ.પ.સા. –૭૯ સમીમ્બાનુ મોહમ્મદમિયા એ પોતાની કોઈપણ નિવેદનમાં કે સાક્ષીમાં આ આરોપીને નામે ઓળખાવ્યો નથી, પરંતુ અદાલતમાં તેના ચહેરા પરથી તેની ઓળખ કરી છે.

૧૫૯.૨૨ ફ.ફ.પ.સા. –૮૩ શરીફાબાનુ ફકીરે પોતાની ૦૩.૦૩.૨૦૦૨ની નિવેદનમાં તેમજ સાક્ષીમાં આ આરોપીને નામજોગ ઓળખાવ્યો છે, પરંતુ તેને ઓળખવામાં નિષ્ફળ રહી છે. તેમ છતાં, તે મુખ્ય ઘટનાની સાક્ષી નથી, પરંતુ ધરોઈ

કોલોનીમાં સાંજે ૮:૩૦ વાગ્યે બનેલી ઘટનાની સાક્ષી છે.

૧૫૯.૨૩ ઉપરોક્ત સાક્ષીઓની પુરાવાકીય હકીકતો પરથી એવું સ્પષ્ટ થાય છે કે આઠ સાક્ષીઓ, એટલે કે,

ફ.ફ.પ.સા. –૫૫ આશિકહુસૈન બાચુમિયા,

ફ.ફ.પ.સા. –૫૭ મુસ્તુફામિયા રસુલમિયા,

ફ.ફ.પ.સા. –૬૦ બાચુમિયા ઇમામમિયા,

ફ.ફ.પ.સા. –૬૨ રફિકમિયા મોહમ્મદહુસૈન,

ફ.ફ.પ.સા. –૬૩ ભીખુમિયા કાલુમિયા,

ફ.ફ.પ.સા. –૬૬ અકબર્મિયા રસુલમિયા,

ફ.ફ.પ.સા. –૬૭ ઇમ્તિયાઝભાઈ મોહમ્મદહુસૈન અને

ફ.ફ.પ.સા. –૭૮ બસીરાબીબી બાચુમિયાએ

પોલીસ સમક્ષ નોંધાયેલા પોતાના નિવેદનોમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. મુખ્ય ઘટનાના સાક્ષીઓ એવા આ તમામ સાક્ષીઓની પુરાવાકીય હકીકતો ઉપરોક્ત અપનાવેલા માપદંડને પૂર્ણ કરે છે. તેથી, આ આરોપીના મામલે બે સાક્ષીઓની કસોટી યોગ્ય રીતે સંતોષાઈ છે.

૧૬૦. આરોપી નં. ૧૬ મંગળભાઈ મથુરભાઈ પટેલ: ફ.ફ.પ.સા. –૫૫ આશિકહુસૈન બચુમિયાએ પોતાની ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ તારીખની નિવેદનોમાં તેમજ પોતાના મૌખિક પુરાવામાં આ આરોપીને મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં

નામજોગ દર્શાવ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. અતએવ, આ સાક્ષીના પુરાવા અદાલતે અપનાવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૬૦.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૫૮ સાબિરહુસૈન ફકીરે પોતાના ૦૩.૦૩.૨૦૦૨ અને ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે અને ધરોઈ કોલોની ખાતે સાંજે ૮:૩૦ વાગ્યાની ઘટનાના સંદર્ભમાં તેની ઓળખ કરી છે. અગાઉ નોંધવામાં આવ્યું છે તેમ, આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી.

૧૬૦.૨ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૦ બચુમિયા ઈમામમિયાએ ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં રાત્રે ૧૧:૩૦ વાગ્યાના મુખ્ય બનાવ સંદર્ભે આ આરોપીનું નામ લીધું છે અને પોતાના જમા–બયાનમાં પણ તેનું નામ લીધું છે તથા અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. જોકે, ૦૩.૦૩.૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં તેણે તેનું નામ લીધું નથી.

૧૬૦.૩ ફ.ફ.પ.સા. –૬૬ અકબરમિયા રસૂલમિયાએ ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ની પોતાની નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે, પરંતુ તેની ઓળખ કરવામાં નિષ્ફળ રહ્યો છે. ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ની પોતાની નિવેદનમાં પણ તેણે તેનું નામ લીધું નથી.

૧૬૦.૪ ફ.ફ.પ.સા. –૭૮ બસીરાબિબી બચુમિયા એ ૨૨.૫.૨૦૦૮

તારીખના તેના નિવેદનમાં તેમજ તેના સાક્ષ્યમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામજોગ કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પરેડ કરી છે, પરંતુ ૧૭.૦૪.૨૦૦૨ તારીખના તેના નિવેદનમાં તેનું નામ લીધું નથી.

૧૬૦.૫ ફ.ફ.પ.સા. –૮૦ રુકશાનબાનુ ઈબ્રાહીમમિયા એ પોતાની ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અથવા ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ ની નિવેદનોમાં આ આરોપીને નામજોગ ઓળખાવ્યો નથી અને પોતાના નિવેદનમાં પણ તેનું નામ લીધું નથી, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેના ચહેરા પરથી તેની ઓળખ કરી છે.

૧૬૦.૬ ફ.ફ.પ.સા. –૮૨ સાબિરાબીબી ફકીર અને ફ.ફ.પ.સા. –૮૩ શરીફાબાનુ ફકીરે પોતાની ગવાહીમાં આ આરોપીનું નામ લીધું છે અને તેને ઓળખ્યો છે, પરંતુ પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલ તેમના પૂર્વ નિવેદનોમાં તેને નામિત કર્યો નહોતો. ઉપરાંત, આ બંને સાક્ષીઓ મુખ્ય ઘટનાના સાક્ષી નથી.

૧૬૦.૭ ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત સાક્ષીઓની સાક્ષી પરથી એવું સ્પષ્ટ થાય છે કે ફ.ફ.પ.સા. –૫૫ આશિકહુસેન બચુમિયા જ એકમાત્ર એવો સાક્ષી છે, જેમની સાક્ષી આ અદાલતે અપનાવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે. તેથી, આ આરોપી અંગે દ્વિ–સાક્ષી કસોટી સંતોષાતી નથી.

૧૬૧. આરોપી નં.૧૮ – ભીખાભાઈ જોઇતાભાઈ પટેલ : આ આરોપીના

કેસમાં, ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૫ આશીખુસૈન બચુમિયેાએ તેના ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં તેમજ પોતાના મૌખિક નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં તેનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીના પુરાવા અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને સંતોષે છે.

૧૬૧.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૬૬ અકબર્મિયા રસુલમિયાએ પોતાની ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અથવા ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ની કોઈપણ નિવેદનમાં આ આરોપીનું નામ લીધું નથી, પરંતુ પોતાના સાક્ષ્યમાં તેનું નામ લઈને તેની ઓળખ કરી છે.

૧૬૧.૨ એ જ રીતે, ફ.ફ.પ.સા. –૬૮ ગુલામઅલી અકબરમિયા એ ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અથવા ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ ની તારીખની નિવેદનોમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો નથી, પરંતુ પોતાના નિવેદનમાં તેને નામિત કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે.

૧૬૧.૩ ફ.ફ.પ.સા. –૭૧ મંગાભાઈ રામભાઈએ ૨૦.૦૫.૨૦૦૮ની તારીખના નિવેદનમાં આ આરોપીને નામથી દર્શાવ્યો નથી, પરંતુ પોતાના જુબાની નિવેદનમાં તેનું નામ લીધું છે અને કેરોસિનના બેરલ વહન કરવાની ઘટનાના સંદર્ભમાં તેની ઓળખ કરી છે।

૧૬૧.૪ ફ.પ.સા. ૭૬ હમીદાબીબી અકબરમિયા એ આ આરોપીને તેની બંને

નિવેદનોમાં નામથી ઓળખાવ્યો નથી, પરંતુ તેણે પોતાની સાક્ષીમાં તેનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ જગાભાઈ જીવણભાઈને ભીખાભાઈ જોતાભાઈ તરીકે ઓળખાવીને તેની ખોટી ઓળખ કરી છે. ઉપરાંત, આ અદાલતે આ સાક્ષીની સાક્ષ્યની મૂલવણી કરતાં પહેલેથી જ ઠરાવ્યું છે કે આરોપીની દોષિતતા અંગે તેના પુરાવા પર કોઈ આધાર રાખી શકાય નહીં.

૧૬૧.૫ આ રીતે, આ આરોપીના મામલે, માત્ર ફ.ફ.પ.સા. –૫૫ આશિકહુસેન બચુમિયા નો પુરાવો અદાલતે અપનાવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે. તેથી, આ આરોપીના મામલે બે સાક્ષી કસોટી સંતોષાતી નથી.

૧૬૨. આરોપી નં. ૨૭ મથુરભાઈ રામાભાઈ પટેલ : ફ.પ.સા. –૪૮ સાબિરહુસૈન કાદરમિયાએ ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં તેમજ તેના પુરાવામાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેમ છતાં, પોલીસે નોંધેલા ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે તેનું નામ લીધું નથી.

૧૬૨.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૫૯ મોહમ્મદસતર બચુમિયા એ શરૂઆતમાં ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ તારીખના પોતાના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભે આ આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો હતો, જો કે મુદ્દા નં. માં એસ.આઇ.ટી. સમક્ષ જ્યારે ૧૯.૫.૨૦૦૮ તારીખનું તેનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું, ત્યારે સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું

કે તેણે આરોપીનું નામ આપ્યું નહોતું અને પોલીસએ પોતાની રીતે નામ લખી લીધું હતું. સાક્ષીએ પોતાની સાક્ષીમાં પણ આરોપીનું નામ જણાવ્યું છે અને તેની ઓળખ કરી છે.

૧૬૨.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૬૨ રફીકમિયા મોહમ્મદહુસૈને ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ ના નિવેદનોમાં મુખ્ય ઘટનાના સંબંધમાં આરોપીનું નામ આપ્યું છે, પરંતુ પોતાની સાક્ષીમાં તેનું નામ આપ્યું નથી. તથાપિ, તેણે અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે.

૧૬૨.૩ .ફ.પ.સા. –૬૫ અકબર્મિયા નથુમિયા એ પોતાની ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ તારીખની કોઈપણ નિવેદનમાં કે પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીનું નામ લીધું નથી, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે.

૧૬૨.૪ ફ.ફ.પ.સા. –૬૮ ગુલામઅલી અકબરમિયા એ ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ની તેની બંને નિવેદનોમાં આ આરોપીને નામે ઓળખાવ્યો નથી, પરંતુ તેણે પોતાના પુરાવામાં તેનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે.

૧૬૨.૫ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૦ મુન્સફખાન પઠાણે આ આરોપીને ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૧.૦૬.૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં તેમજ પોતાના વાક્યમાં પણ

નામિત કર્યો છે અને પાઠાણ મહોલ્લાની ઘટનાના સંદર્ભમાં તેની ઓળખ કરી છે. યાદ રાખવું યોગ્ય છે કે આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી.

૧૬૨.૬ ઉપરોક્ત સાક્ષીઓના પુરાવાથી, મન્સફખાન પઠાણની હદ સુધી, તે મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી. મુખ્ય ઘટનાને લગતી સાક્ષી આપનાર અન્ય સાક્ષીઓની હદ સુધી, તેઓમાંથી કોઈપણ ઉપર અપનાવેલ માપદંડોને પૂર્ણ કરતા નથી. તેથી, આ આરોપીના કેસમાં બે સાક્ષી કસોટી સંતોષાતી નથી.

૧૬૩. આરોપી નં. ૨૮ – સુરેશભાઈ રણછોડભાઈ પટેલ: આ આરોપીના કેસમાં, ફ.ફ.પ.સા. –૪૮ સાબીરહુસેન કાદરમીયાં ા દ્વારા ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ની પોલીસ નિવેદનમાં તેમજ તેની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં તેમનું નામ દર્શાવવામાં આવ્યું છે અને તેણે તેમની ઓળખ પણ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીની સાક્ષી અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૬૩.૧ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૪ શરીફમિયા ભીખુમિયાએ ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેમજ તેની સાક્ષી પુરાવામાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં તેનું નામ લીધું હતું, પરંતુ તેને ઓળખવામાં નિષ્ફળ રહ્યો છે.

૧૬૩.૨ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૮ ગુલામ અલી ી અકબર્મિયાએ તેના ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ તારીખના નિવેદનોમાં તેમજ પોતાના

બયાનમાં આ આરોપીને મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં નામિત કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીના પુરાવા અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૬૩.૩ ફ.ફ.પ.સા. –૬૯ મહેમૂદમિયા હુસૈનમિયાએ પોતાના ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે, પરંતુ તેને ઓળખવામાં નિષ્ફળ ગયો છે.

૧૬૩.૪ ફ.ફ.પ.સા. –૮૧ દિલાવરખાન અબ્બાસમિયા એ પોતાના ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેમજ своей સાક્ષ્યમાં આ આરોપીનું નામ લીધું નથી, પરંતુ તેણે તેને ચહેરાના આધારે ઓળખ્યો છે.

૧૬૩.૫ ઉપરોક્ત સાક્ષીઓની સાક્ષીઓમાંથી એવું પ્રગટ થાય છે કે ફ.ફ.પ.સા. –૪૮ સાબીરસુસૈન કાદરમીયાં ા તથા ફ.ફ.પ.સા. –૬૮ ગુલામ અલી ી અકબર્મિયાએ ઘટનાના તુરંત મુદ્દા નં. સંબંધિત સમયે તેમના નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા ત્યારે આ આરોપીનું નામ લીધું હતું અને તેમના–તેમના જબાનમુદ્દા નં. ીમાં પણ તેનું નામ લીધું છે તથા અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે; આ રીતે આ અદાલત દ્વારા અપનાવાયેલ માપદંડ સંતોષાય છે. તેથી, આ આરોપીના મામલે બે સાક્ષી કસોટી સંતોષાય છે.

૧૬૪. આક્ષેપિત ક્રમાંક ૩૦ તુલસીભાઈ ગિર્ધરભાઈ પટેલ: આ આક્ષેપિતના કેસમાં, ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ ઈબ્રાહિમીયા રસુલમીયાએ તેમને પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં તેમજ પોતાના ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં નામજોગ દર્શાવ્યા છે. તેમણે પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેમનું નામ લીધું છે, પરંતુ તેમને ઓળખવામાં નિષ્ફળ ગયા છે.

૧૬૪.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૫૧ નઝીરમોહમ્મદ અકબરમિયાએ પોતાની ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ તારીખની નિવેદનોમાં મુખ્ય ઘટનાસંદર્ભે આ આરોપીને નામજોગ ઓળખાવ્યો છે તથા પોતાના સાક્ષ્યમાં પણ તેને નામિત કર્યો છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરવામાં નિષ્ફળ રહ્યો છે.

૧૬૪.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૫૭ મુસ્તુફામિયા રસુલમિયા એ આ આરોપીને મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં તેમના ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૫.૦૮.૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં તેમજ તેમના સાક્ષ્યમાં નામજોગ દર્શાવ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. અતે, આ સાક્ષીની સાક્ષ્ય અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૬૪.૩ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૧ શફીકમિયા બાબુમિયા એ પોતાના ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામજદ કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. જોકે,

તેણે ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૦૩.૦૫.૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનોમાં તેનું નામ ઉલ્લેખ્યું નથી.

૧૬૪.૪ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૫ અકબરમિયા નથુમિયાએ ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ તારીખના તેમજ ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ તારીખના પોતાના નિવેદનોમાં આ આરોપીને મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં નામજોગ દર્શાવ્યો છે. તેણે પોતાના નિવેદનમાં પણ તેનું નામ લીધું છે તથા અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીના પુરાવા અદાલતે અપનાવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૬૪.૫ ફ.ફ.પ.સા. –૬૬ અકબરમિયા રસુલમિયાએ પોતાના ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી શક્યો નથી. તેણે ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં પણ તેનું નામ લીધું નથી.

૧૬૪.૫ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૭ ઈમ્તિયાઝભાઈ મોહમ્મદહુસેનએ પોતાના ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંબંધમાં આ આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી શક્યો નથી. તેણે ૧૭.૦૪.૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં પણ તેનું નામ આપ્યું નથી.

૧૬૪.૬ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૮ ગુલામ અલી ી અકબરમિયા એ તેની

૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ તારીખની નિવેદનોમાં તેમજ પોતાના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી શક્યો નથી.

૧૬૪.૭ ફ.ફ.પ.સા. –૭૭ મુદ્દા નં. ૨ુનિશા અકબરમિયા એ તેમના ૬.૦૩.૨૦૦૨ અથવા ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ ની તારીખના કોઈપણ નિવેદનમાં આ આરોપીનું નામ લીધું નથી, પરંતુ તેમના વાક્યમાં તેનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે.

૧૬૪.૮ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૯ સમીબાનુ મોહમ્મદમિયા એ તેમની ૬.૦૩.૨૦૦૨ અથવા ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ની કોઈપણ નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીને નામે ઓળખ્યો નથી, પરંતુ અદાલતમાં તેના ચહેરા પરથી તેની ઓળખ કરી છે।

૧૬૪.૯ ફ.ફ.પ.સા. –૮૧ દિલાવરખાન અબ્બાસમિયેાએ પોતાના ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં કે અદાલત સમક્ષ આરોપીનું નામ જણાવ્યું નથી, પરંતુ તેના ચહેરા પરથી તેની ઓળખ કરી છે।

૧૬૪.૧૦ સાક્ષીઓના પુરાવામાંથી એ જણાય છે કે ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૭ મુસ્તુફામિયા રસુલમિયા અને ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૫ અકબરમિયા નથુમિયાનો પુરાવો

આ અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને સંતોષે છે. તેથી, આ આરોપી બાબતે બે સાક્ષીનું પરીક્ષણ સંતોષાયેલું છે.

૧૬૫. આરોપી ક્રમાંક ૩૧ – રામનભાઈ જીવણભાઈ પટેલ: આ આરોપીના બાબતમાં, ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૬ શાબીરમીયાં ા પઠાણે પોતાના ૨૦.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેમનું નામ લીધું નથી, પરંતુ પોતાની સાક્ષીમાં તેમનું નામ લીધું છે તથા ૨૮.૦૨.૨૦૦૨ના કેબિનોને બળજબરીથી બંધ કરવાના બનાવ સાથે સંકળીને તેમની ઓળખ કરી છે.

૧૬૫.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૪૮ સાબિરહુસૈન કાદરમીયાં ા એ ૬.૦૩.૨૦૦૨ અથવા ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ની પોતાની કોઈપણ નિવેદનમાં આ આરોપીને નામે ઓળખાવ્યો નથી, પરંતુ પોતાની સાક્ષીમાં તેનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે.

૧૬૫.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૫૯ મોહમ્મદસત્તાર બચુમિયાએ, પોતાના ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં, રાત્રિના ૯:૩૦ વાગ્યાના તેમજ ૧૧:૩૦ વાગ્યાના બંને બનાવો સંદર્ભે આ આરોપીનું નામ લીધું છે. જોકે, ત્યારબાદ ં. એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ, ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદન નોંધવાની વેળાએ, સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે તેણે આરોપીનું નામ લીધું નથી, પરંતુ પોલીસે પોતે જ નામ લખી નાખ્યું છે. તેમ છતાં, પોતાના મૌખિક નિવેદનમાં તેણે આરોપીનું નામ લીધું છે તથા

અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે.

૧૬૫.૩ ફ.પ.સા. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૭ ઈમ્તિયાઝભાઈ મોહમ્મદહુસૈને પોતાના ૧૭.૦૪.૨૦૦૨ અને ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંબંધમાં આ આરોપીનું નામ દર્શાવ્યું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરાવવામાં નિષ્ફળ ગયા છે।

૧૬૫.૪ ફ.પ.સા. –૬૮ ગુલામ અલી ી અકબર્મિયા એ ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ તથા ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ની તેની બંને નિવેદનોમાં તેમજ તેની સાક્ષીમાં આ આરોપીનું નામ લીધું નથી, પરંતુ અદાલતમાં તેને ઓળખ્યો છે.

૧૬૫.૫ તેથી, ઉપરોક્ત કોઈપણ સાક્ષીઓની સાક્ષી અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરતી નથી. અતએવ, બે સાક્ષી પરીક્ષણ આ આરોપી બાબતમાં સંતોષકારક રીતે પૂર્ણ થતું નથી.

૧૬૬. આરોપી ક્રમાંક ૩૨ રાજેશકુમાર કરશનભાઈ પટેલ: આ આરોપીના મામલે, ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૫ આશિકહુસૈન બચુમિયા એ ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ની તારીખના પોતાના બયાનોમાં તેમજ પોતાના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં તેનું નામ લીધું છે, અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીનું પુરાવું અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ

કરે છે.

૧૬૬.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૬૨ રફીકમિયા મોહમ્મદહુસૈન દ્વારા આ આરોપીને મુખ્ય ઘટનાના સંબંધમાં તેમના ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ના બંને નિવેદનોમાં તેમજ તેમના સાક્ષ્યમાં નામિત કરવામાં આવ્યો છે અને તેમણે અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીના પુરાવા અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને સંતોષે છે.

૧૬૬.૨ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૮ ગુલામ અલી ી અકબરમિયા એ પોતાના ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. જોકે, ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં તેણે તેનું નામ આપ્યું નથી.

૧૬૬.૩ આ રીતે, ઉપર ઉલ્લેખિત ત્રણ સાક્ષીઓમાંથી, ફ.ફ.પ.સા. ૫૫ આશિકહુસેન બચુમિયા અને ફ.ફ.પ.સા. ૬૨ રફિકમિયા મોહમ્મદહુસેનની સાક્ષી આ અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને સંતોષે છે. તેથી, બે સાક્ષી કસોટી આ આરોપીના કેસમાં સંતોષાયેલી ગણાય છે.

૧૬૭. આરોપી નં. ૩૩ રમેશભાઈ કાંતિભાઈ પટેલઃ આ આરોપીના કિસ્સામાં, ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ ઈબ્રાહિમમિયા રસુલમિયાએ પોતાની ૧૦.૦૩.૨૦૦૨,

૦૧.૦૬.૨૦૦૨, ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ અથવા ૧૧.૦૬.૨૦૦૮ ની નિવેદનોમાં તેમનું નામ દર્શાવ્યું નથી. તેમ છતાં, તેમણે પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં તથા પોતાના નિવેદનમાં તેમનું નામ દર્શાવ્યું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેમની ઓળખ કરવામાં નિષ્ફળ રહ્યા છે.

૧૬૭.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૪૬ શાબીરમીયાં ા પઠાણે પોતાના ૨૦.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં આ આરોપીને નામે ઓળખાવ્યો નથી, પરંતુ પોતાની સાક્ષીમાં તેને નામે ઓળખાવ્યો છે અને ૨૮.૦૨.૨૦૦૨ના વોટર વર્ક્સ ખાતેની ઘટનાના તથા કેબિનોના બળજબરીથી બંધ કરાવાની ઘટનાના સંદર્ભમાં અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી.

૧૬૭.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૫૧ નઝીરમોહમ્મદ અકબરમિયા એ ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ તથા ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ ની તારીખવાળા પોતાના બંને નિવેદનોમાં, તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં, મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આરોપીને નામપૂર્વક દર્શાવ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીના પુરાવા અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૬૭.૩ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૫ આશિક હુસૈન બચુમિયા એ આ આરોપીને ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ તેમજ ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ના તેમના નિવેદનોમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં નામે ઓળખાવ્યો છે. તેમણે પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેમનું નામ લીધું છે

અને અદાલત સમક્ષ તેમની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીની સાક્ષી અદાલત દ્વારા અપનાવાયેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૬૭.૪ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૯ મોહમ્મદસત્તાર બચુમિયા એ પ્રારંભમાં પોતાના ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ તારીખના નિવેદનમાં આ આરોપીનું નામ લીધું હતું; તેમ છતાં, એસઆઈટી દ્વારા નોંધાયેલ પોતાના ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ તારીખના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે તેણે આરોપીનું નામ લીધું નહોતું, પરંતુ પોલીસે પોતે જ નામ લખી દીધું હતું. તેણે પોતાના ુ્ચ યમાં આરોપીનું નામ લીધું છે અને અદાલતમાં તેની ઓળખ પણ કરી છે.

૧૬૭.૫ ફ.પ.સા. ૬૦ બચુમિયા ઇમામમિયાએ ૨૮.૦૨.૨૦૦૨ના રોજ કેબિનો બળજબરીપૂર્વક બંધ કરાવવાની ઘટનાના સંદર્ભમાં તેમજ રાત્રે ૯:૩૦ વાગ્યાની ઘટનાના સંદર્ભમાં, પોતાના ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીને નામથી ઓળખાવ્યો છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી શક્યો નથી. તેણે ૦૩.૦૩.૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં પણ તેનું નામ આપ્યું નથી.

૧૬૭.૬ ફ.ફ.પ.સા. –૬૨ રફીકમિયા મોહમ્મદહુસૈને ૨૮.૦૨.૨૦૦૨ના રોજ કેબિનોની બળજબરીપૂર્વક બંધ કરવાના બનાવની સાથે સંબંધિત પોતાના નિવેદનમાં આ આરોપીનું નામ લીધું છે, પરંતુ ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અથવા

૧૦.૦૫.૨૦૦૮ની પોતાની કોઈપણ નિવેદનમાં તેનું નામ લીધું નથી. તેમણે અદાલત સમક્ષ પણ તેની ઓળખ કરવામાં નિષ્ફળ રહ્યા છે.

૧૬૭.૭ ફ.ફ.પ.સા. –૬૬ અકબરમિયા રસુલમિયાએ ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ની પોતાની નિવેદનમાં તેમજ પોતાના મૌખિક પુરાવામાં મુખ્ય ઘટના સંદર્ભે આ આરોપીને નામિત કર્યો છે, પરંતુ તેની ઓળખ કરવામાં નિષ્ફળ ગયા છે. તેમણે ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ની પોતાની નિવેદનમાં પણ તેનું નામ લીધું નથી.

૧૬૭.૮ ફ.ફ.પ.સા. –૬૮ ગુલામ અલી ી અકબરમિયા એ તેના ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ તારીખના બંને નિવેદનોમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આરોપીનું નામ આપ્યું નથી, પરંતુ તેના સાક્ષ્યમાં તેનું નામ આપ્યું છે તથા તેની ઓળખ પણ કરી છે.

૧૬૭.૯ સાક્ષીઓની ગવાહીઓમાંથી એવું પ્રગટ થાય છે કે ફ.ફ.પ.સા. –૫૧ નઝીરમોહમ્મદ અકબર્મિયા તથા ફ.ફ.પ.સા. –૫૫ આશિકહુસેન બચુમિયા ની સાક્ષી આ અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડને પૂર્ણ કરે છે. તેથી, આ આરોપીના મામલે બે સાક્ષી કસોટી સંતોષાઈ છે. ૧૬૮. આરોપી નં. ૩૪ મધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ: આ આરોપીના મામલે, ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ ઈબ્રાહીમમિયા રસૂલમિયાએ પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં તેનું નામ આપ્યું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરવામાં નિષ્ફળ ગયા છે. તેમણે પોતાના

૧૦.૦૩.૨૦૦૨, ૦૧.૦૬.૨૦૦૨, ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ અને ૧૧.૦૬.૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં પણ તેનું નામ લીધું નથી

૧૬૮.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૪૬ શાબીરમીયાં ા પઠાણે ત્રિશૂળોના વિતરણની ઘટનાના સંદર્ભમાં, ૨૮.૦૨.૨૦૦૨ના રોજ વોટર વર્ક્સ ખાતે બનેલી ઘટનાના સંદર્ભમાં તથા ૨૮.૦૨.૨૦૦૨ના રોજ કેબિનો બળજબરીપૂર્વક બંધ કરાવવાની ઘટનાના સંદર્ભમાં પોતાના નિવેદનમાં આ આરોપીનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેમ છતાં, પોતાના ૨૦.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેમણે તેનું નામ લીધું નથી. ઉપરાંત, આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી.

૧૬૮.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૪૮ સાબિરહુસૈન કાદરમીયાં ા એ પોતાના તા. ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેમજ સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામજોગ ઓળખાવ્યો છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી નથી. તેણે તા. ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં પણ તેનું નામ લીધું નથી.

૧૬૮.૩ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૯ ઇકબાલમિયા રસુલમિયાએ ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ની તેમજ ૧૦.૦૬.૨૦૦૮ની પોતાની બંને નિવેદનોમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામજદ કર્યો છે. તેણે પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેની ઓળખ આપી છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. આ સાક્ષીના પુરાવા, તેથી, અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડને પૂર્ણ કરે છે.

૧૬૮.૪ ફ.ફ.પ.સા. –૫૧ નાજીરમોહમ્મદ અકબરમિયાએ ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ તારીખના પોતાના નિવેદનોમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીનું નામ લીધું છે, પરંતુ પોતાના સાક્ષ્યમાં તેનું નામ લીધું નથી. તેમ છતાં, તેણે અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે.

૧૬૮.૫ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૫ આશીકહુસૈન બચુમિયા એ આ આરોપીને મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં તેમના ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ તથા ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ના બન્ને નિવેદનોમાં તેમજ તેમના મૌખિક પુરાવામાં નામજદ કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. આ સાક્ષીના પુરાવા, તેથી, અદાલત દ્વારા અપનાવાયેલા માપદંડોને સંતોષે છે.

૧૬૮.૬ ફ.ફ.પ.સા. –૫૬ અયૂબમિયા રસુલમિયાએ ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ની બંને નિવેદનોમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામથી દર્શાવ્યો છે અને પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેનું નામ લીધું છે તથા અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. આ સાક્ષીની સાક્ષી, તેથી, અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૬૮.૭ ફ.ફ.પ.સા. –૫૭ મુસ્તુફામિયા રસુલમિયાએ પોતાની ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ અને ૦૫.૦૮.૨૦૦૮ તારીખની નિવેદનોમાં, તેમજ પોતાના

મૌખિક પુરાવામાં, મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. જોકે, ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ તારીખના પોતાના નિવેદનમાં તેણે તેનું નામ દર્શાવ્યું નથી.

૧૬૮.૮ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૬ અકબરમિયા નાથુમિયાએ તેના ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ તારીખના નિવેદનમાં તેમજ પોતાના મૌખિક પુરાવામાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામજદ કર્યો છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરવામાં નિષ્ફળ ગયા છે. ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ તારીખના તેના નિવેદનમાં પણ તેણે તેનું નામ લીધું નથી.

૧૬૮.૯ ફ.ફ.પ.સા. –૬૮ ગુલામ અલી ી અકબરમિયાએ પોતાના ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અથવા ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં આ આરોપીને નામજોગ ઓળખાવ્યો નથી, પરંતુ પોતાના સાક્ષ્યમાં તેનું નામ જણાવ્યું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે.

૧૬૮.૧૦ ઉપરોક્ત સાક્ષીઓની સાક્ષ્ય પરથી એવું પ્રગટ થાય છે કે પીવી–૪૯ ઇકબાલમિયા રસુલમિયા, પીવી–૫૫ આશિકહુસેન બાચુમિયા, પીવી–૫૬ અયૂબમિયા રસુલમિયા અને પીવી–૬૫ અકબરમિયા નાથુમિયાની સાક્ષ્ય અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડો પર ખરી ઉતરે છે. અતઃ આ બે સાક્ષી કસોટી આ આરોપીના મામલે પૂર્ણ થયેલી ગણાય છે.

૧૬૯. આરોપી ક્રમાંક ૩૫ સુરેશકુમાર બળદેવભાઈ પટેલ: આ આરોપીના મામલે, ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૭ ઈબ્રાહિમમિયા રસુલમિયેા પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં તેમજ પોતાના નિવેદનમાં તેનું નામ લીધું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેને ઓળખવામાં નિષ્ફળ ગયા છે. તેમણે પોતાના ૧૦.૦૩.૨૦૦૨, ૦૧.૦૬.૨૦૦૨, ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ અથવા ૧૧.૦૬.૨૦૦૮ના કોઈપણ નિવેદનમાં પણ તેનું નામ લીધું નથી.

૧૬૯.૧ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૬ શાબીરમીયાં ા પઠાણે ટ્રિશૂલોના વિતરણની ઘટનાના સંદર્ભમાં, ૨૮.૦૨.૨૦૦૨ના રોજ વોટર વર્ક્સ ખાતેની ઘટના તથા ૨૮.૦૨.૨૦૦૨ના રોજ કેબિનોને બળજબરીથી બંધ કરાવવાની ઘટનાના સંબંધમાં પોતાના નિવેદનમાં આ આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે, પરંતુ ૨૦.૦૫.૨૦૦૮ની તારીખના પોતાના નિવેદનમાં તેને નામજોગ દર્શાવ્યો નથી. આ સાક્ષીની સાક્ષી ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ની મુખ્ય ઘટનાને સંબંધિત નથી.

૧૬૯.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૫૨ હિઝબુલમિયા હુસૈનમિયાએ ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ની તારીખના પોતાના નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીને નામજોગ ઓળખાવ્યો છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી શક્યો નથી. તેણે ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ની તારીખના પોતાના નિવેદનમાં પણ તેનું નામ લીધું નથી.

૧૬૯.૩ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૨ રફિકમિયા મોહમ્મદહુસેનએ ૨૮.૦૨.૨૦૦૨ના

રોજ કૅબિનોને બળજબરીથી બંધ કરાવવાના બનાવ સંદર્ભે આ આરોપીને તેના નિવેદનમાં તેમજ પોતાના સાક્ષ્યમાં નામજોગ ઓળખાવ્યો છે. જોકે, અદાલત સમક્ષ તે તેની ઓળખ કરાવવામાં નિષ્ફળ ગયો છે. તેણે ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અથવા ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનોમાં પણ તેનું નામ લીધું નથી.

૧૬૯.૪ ફ.ફ.પ.સા. –૭૦ મુન્સફખાન પઠાણ મુખ્ય ઘટના ના સાક્ષી નથી. તેમણે ૧૧.૦૬.૨૦૦૮ની પોતાના નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. જોકે, તેમણે ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં તેને નામિત કર્યો નથી.

૧૬૯.૫ ઉપરોક્ત સાક્ષીઓના પુરાવાથી એવું જણાય છે કે કોઈપણ સાક્ષીનો પુરાવો આ અદાલતે અપનાવેલા માપદંડો સાથે મેળ ખાતો નથી. તેથી, બે સાક્ષી કસોટી આ આરોપીના કેસમાં પૂર્ણ થતી નથી.

૧૭૦. આરોપી નં. ૩૭ વિષ્ણુભાઈ પ્રહલાદભાઈ પટેલ: આ આરોપીના મામલે, ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ ઇબ્રાહિમમિયા રસુલમિયાએ તેમને પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં તેમજ પોતાના નિવેદનમાં નામજદ કર્યા છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેમની ઓળખ કરી શક્યા નથી. તેમણે પોતાના ૧૦.૦૩.૨૦૦૨, ૦૧.૦૬.૨૦૦૨, ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ અથવા ૧૧.૦૬.૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં પણ તેમનું નામ લીધું નથી.

૧૭૦.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૫૧ નાજિરમોહમ્મદ અકબરમિયા એ ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ તારીખના તેમના બંને નિવેદનોમાં તેમજ તેમની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આરોપીનું નામ જણાવ્યું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીની સાક્ષી અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૭૦.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૬૪ રફીકમિયા બાબુમિયે પોતાના ૨૭.૦૩.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં તેમજ ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભે આ આરોપીને નામે ઉલ્લેખ્યો છે. તેમણે પોતાના જબાનમુદ્દા નં. ીમાં પણ તેનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. આ સાક્ષીના પુરાવા, તેથી, અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૭૦.૩ ઉપરોક્ત સાક્ષીઓની સાક્ષીમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૧ નઝીરમોહમ્મદ અકબરમિયા અને ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૪ રફીકમિયા બાબુમિયાની સાક્ષી આ અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને સંતોષે છે. તેથી, આ આરોપીના મામલે બે સાક્ષીઓની કસોટી પૂર્ણ થાય છે.

૧૭૧. આરોપી નં. ૩૮ રાજેન્દ્રકુમાર ઉર્ફે રાજેશ પૂંજાભાઈ ત્રિભોવન પટેલઃ આ આરોપીના મામલે, ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ ઈબ્રાહિમમિયા રસુલમિયાએ મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં પ્રથમ માહિતી અહેવાલ તારીખ ૦૨.૦૩.૨૦૦૨માં તેમજ તેમના

૦૯.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેનું નામ લીધું છે. તેમણે પોતાના નિવેદનમાં પણ તેનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીની સાબિતી અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડો પર ખરી ઉતરે છે.

૧૭૧.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૪૯ ઈકબાલમિયા રસુલમિયાએ પોતાના ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૦.૦૬.૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં તેમજ પોતાના સાક્ષ્યમાં આ આરોપીને મુખ્ય ઘટન ડોળાઈ સંકળીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી શક્યો નથી.

૧૭૧.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૫૬ અયુબમિયા રસુલમિયાએ તેના ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ તારીખના બંને નિવેદનોમાં, તેમજ તેની સાક્ષીમાં, મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આરોપીનું નામ જણાવ્યું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. અતેઃ આ સાક્ષીની સાક્ષી અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૭૧.૩ ફ.ફ.પ.સા. –૫૯ મોહમ્મદસત્તાર બાચુમિયા એ તેમના ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના તારીખના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે, પરંતુ ત્યારબાદ ં. એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા તેમના ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ના તારીખના નિવેદનમાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે તેમણે આરોપીને નામિત કર્યો નહોતો અને પોલીસએ પોતે જ નામ લખી લીધું હતું. તેમણે પોતાના

સાક્ષ્યમાં આરોપીને નામિત કર્યો છે તથા અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે.

૧૭૧.૪ ફ.ફ.પ.સા. –૬૦ બછુમિયા ઈમામ્મિયે। તેમના ૦૩.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં તેમજ પોતાના સોગંદપુરાવામાં આ આરોપીને મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં નામજોગ દર્શાવ્યો છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરવામાં તેઓ નિષ્ફળ રહ્યા છે।

૧૭૧.૫ ફ.ફ.પ.સા. –૬૨ રફીકમિયા મોહમ્મદહુસેનએ ૨૮.૦૨.૨૦૦૨ના રોજ કેબિનો બળજબરીપૂર્વક બંધ કરવાના બનાવ સંદર્ભે આ આરોપીને પોતાના જહેમીયાનમાં નામિત કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. જોકે, ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ની પોતાની નિવેદનોમાં તેણે તેનું નામ લીધું નથી. આ રીતે, આ સાક્ષીએ બનાવ મુદ્દા નં. તેનો પ્રથમ નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું ત્યારે આ આરોપીને નામિત કર્યો ન હતો, ઉપરાંત તેણે ૨૮.૦૨.૨૦૦૨ના બનાવ સંદર્ભે તેનું નામ લીધું હતું અને મુખ્ય બનાવ સંદર્ભે નહીં.

૧૭૧.૬ ફ.ફ.પ.સા. –૬૫ અકબરમિયા નાથુમિયા એ આ આરોપીને મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં તેમના ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ તારીખના બન્ને નિવેદનોમાં તેમજ તેમની સાક્ષીમાં નામિત કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીના પુરાવા અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૭૧.૭ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૬ અકબરમિયા રસૂલમિયાએ આ આરોપીને તેના ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ના બંને નિવેદનોમાં તેમજ તેના સાક્ષ્યમાં નામે ઓળખાવ્યો છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી શક્યો નથી.

૧૭૧.૮ ફ.પ.સા. –૬૭ ઈમ્તિયાઝભાઈ મહમ્મદહુસૈને પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. જોકે, તેમણે ૧૭.૦૪.૨૦૦૨ અને ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ની પોતાની કોઈપણ નિવેદનમાં તેનું નામ ઉલ્લેખિત કર્યું નથી.

૧૭૧.૯ ફ.ફ.પ.સા. –૬૮ ગુલામઅલી અકબરમિયાએ પોતાની ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ અને ૧૧.૦૪.૨૦૦૮ તારીખની નિવેદનોમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીને નામે દર્શાવ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેમ છતાં, ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ તારીખના પોતાના નિવેદનમાં તેણે તેનું નામ આપ્યું નથી.

૧૭૧.૧૦ ફ.પ.સા. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૯ મહેમૂદમિયા હુસૈનમિયાએ પોતાની સોગંદબાનીમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી શક્યો નથી. તેણે પોતાની ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ અથવા ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ની કોઈપણ નિવેદનમાં પણ તેનું નામ નોંધાવ્યું નથી.

૧૭૧.૧૧ ફ.ફ.પ.સા. –૭૦ મુન્સફખાન પઠાણે પોતાના ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૧.૦૬.૨૦૦૮ તારીખના નિવેદનોમાં, તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં, પાઠાણ મહોલ્લામાં બનેલી ઘટનાના સંબંધમાં આ આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. અગાઉ ચર્ચા મુજબ, આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી.

૧૭૧.૧૨ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૮ બસીરાબીબી બચુમિયાએ ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે અને પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેનું નામ લીધું છે તથા અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેમ છતાં, ૧૭.૦૪.૨૦૦૨ અને ૧૧.૦૬.૨૦૦૮ના તેના નિવેદનોમાં તેણે તેનું નામ લીધું નથી.

૧૭૧.૧૩ સાક્ષીઓના પુરાવાઓ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે પીવ–૪૭ ઇબ્રાહિમમિયા રસુલમિયા, પીવ–૫૬ અયૂબમિયા રસુલમિયા અને પીવ–૬૫ અકબરમિયા નથુમિયાના પુરાવાઓ આ અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડો પર ખરા ઉતરે છે. તેથી, આ આરોપીના કેસમાં બે સાક્ષીનો કસોટી પૂર્ણ થયેલી ગણાય છે.

૧૭૨. આરોપી નં. ૪૦ – પ્રહલાદભાઈ જગાભાઈ પટેલ : આ આરોપીના કિસ્સામાં, ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૭ ઇબ્રાહીમમીયા રસુલમીયાએ તારીખ

૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં તેમજ તેના સાક્ષ્યમાં તેનું નામ ઉલ્લેખ્યું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી શક્યો નથી. તેણે પોતાના અનુગામી તમામ નિવેદનોમાં પણ તેનું નામ જણાવ્યું નથી.

૧૭૨.૧ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૨ હિઝબુલમિયા હુસૈનમિયાએ ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેમજ તેની સાક્ષીમાં પણ તેનું નામ લીધું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરવામાં નિષ્ફળ ગયા છે.

૧૭૨.૨ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૪ શરીફમિયા ભીખુમિયાએ મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં તારીખ ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં તેમજ પોતાના સાક્ષ્યમાં આ આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીના પુરાવા અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલ માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૭૨.૩ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૬ અયુબમિયા રસૂલમિયાએ તેના ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ તારીખના નિવેદનમાં તેમજ તેની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંબંધમાં આરોપીનું નામ દર્શાવ્યું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી શક્યો નથી. ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ તારીખના નિવેદનમાં પણ તેણે તેનું નામ દર્શાવ્યું નથી.

૧૭૨.૪ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૯ મોહમ્મદસત્તાર બાચુમિયાએ પોતાના નિવેદનમાં આ આરોપીને મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં નામથી ઓળખાવ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ

તેની ઓળખ કરી છે. જોકે, તેણે ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ અથવા ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ની તારીખની પોતાની કોઈપણ નિવેદનમાં તેનું નામ લીધું નથી.

૧૭૨.૫ ફ.પ.સા. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૯ મહમૂદમિયા હુસેનમિયાએ તા. ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સોગંદી સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટન ડોળડિ સંકળાઈને આ આરોપીને નામજદ કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીની પુરાવાકીય સાક્ષી અદાલતે અપનાવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૭૨.૬ ફ.ફ.પ.સા. –૭૦ મુન્સફખાન પઠાણે પઠાણ મોહલ્લાની ઘટનાના સંદર્ભમાં પોતાના ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૧.૦૬.૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં આ આરોપીને નામજદ કર્યો છે અને પોતાના સાક્ષ્યમાં પણ તેનું નામ લીધું છે તથા અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. જોકે, આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી.

૧૭૨.૭ ઉપરોક્ત સાક્ષીઓના નિવેદનોમાંથી એવું જણાઈ આવે છે કે બે સાક્ષીઓ, એટલે કે ફ.ફ.પ.સા. –૫૪ શરીફમિયા ભીખુમિયા તથા ફ.ફ.પ.સા. –૬૯ મહેમૂદમિયા હુસેનમિયાનું સાક્ષ્ય અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે. તેથી, આ આરોપીના કેસમાં બે સાક્ષીનું કસોટી પૂર્ણ થયેલી ગણાય છે.

૧૭૩. આરોપી નં. ૪૧ – રમેશભાઈ રામભાઈ પટેલ: આ આરોપીના સંદર્ભમાં, ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ ઈબ્રાહીમિયામિયા રસૂલમિયાએ તેમને ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ની પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં તેમજ પોતાના નિવેદનમાં નામિત કર્યા છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેમની ઓળખ કરી શક્યા નથી. તેમણે પોતાના ત્યારપછીના તમામ નિવેદનોમાં પણ તેમનું નામ દર્શાવ્યું નથી.

૧૭૩.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૪૮ સાબિરહુસૈન કાદરમીયાં ા એ તેના તા. ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં, તેમજ પોતાના સોગંદી નિવેદનમાં, આ આરોપીને મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં નામજોગ દર્શાવ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. અતઃ આ સાક્ષીની સાક્ષી અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા ધોરણો પર ખરી ઊતરતી છે.

૧૭૩.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૫૧ નઝીરમોહમ્મદ અકબરમિયાએ પોતાના ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ તથા ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં તેમજ પોતાના સાક્ષ્યમાં મુખ્ય ઘટનાના સંબંધમાં આ આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ સ્થાપિત કરવામાં તેઓ નિષ્ફળ રહ્યા છે.

૧૭૩.૩ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૮ સાબીરહુસૈન ફકીરે પોતાની ૦૩.૦૩.૨૦૦૨ અને ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ની નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં ધરોઈ કોલોનીની ઘટનાના સંદર્ભમાં, જે ધરોઈ ખાતે ૮:૩૦ વાગ્યે બની હતી, આ આરોપીનું નામ જણાવ્યું છે,

પરંતુ તેને ઓળખવામાં નિષ્ફળ ગયેલ છે. અગાઉ નોંધવામાં આવ્યું તેમ, આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી.

૧૭૩.૪ ફ.ફ.પ.સા. –૬૩ ભીખુમિયા કલુમિયેા આ આરોપીને પોતાના સાક્ષીપત્રમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં નામજોગ બતાવ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. જો કે, તેણે ૦૧.૦૬.૨૦૦૨ અને ૦૬.૧૧.૨૦૦૩ની પોતાની બંને નિવેદનો પૈકી કોઈમાં પણ તેનું નામ લીધું નથી.

૧૭૩.૫ ફ.ફ.પ.સા. –૬૫ અકબર્મિયા નથુમિયા એ પોતાના તા. ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંબંધમાં આ આરોપીનું પ્રારંભિક રીતે નામ લીધું હતું, તેમ છતાં, એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા તા. ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે તેમણે તેનું નામ લીધું નહોતું, પરંતુ તેમણે પોતાની સાક્ષીમાં તેનું નામ લીધું છે અને અદાલતમાં તેની ઓળખ કરી છે. આ રીતે, આ સાક્ષીએ પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલા પોતાના અગાઉના નિવેદનથી પાછો પગલું ભર્યું છે, જેમાં તેણે આ આરોપીનું નામ લીધું હતું, જ્યારે તેનું નિવેદન એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધવામાં આવ્યું ત્યારે, અને તેથી, તેણે પરસ્પર વિસંગત વલણો અપનાવ્યા છે.

૧૭૩.૬ ફ.ફ.પ.સા. –૬૬ અકબર્મિયા રસુલમિયાએ પોતાની ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ની નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીને મુખ્ય

ઘટનાના સંદર્ભમાં નામિત કર્યો છે અને તેની ઓળખ કરી છે. તેમ છતાં, તેણે ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ની નિવેદનમાં તેનું નામ લીધું નથી.

૧૭૩.૭ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૮ ગુલામ અલી ી અકબરમિયા એ પોતાની ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ તારીખની નિવેદનોમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીનું નામ લીધું છે અને પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેનું નામ લીધું છે તથા અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીની સાક્ષ્ય અદાલત દ્વારા અપનાવાયેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૭૩.૮ ફ.ફ.પ.સા. –૭૦ મુંસફખાન પઠાણે પોતાના ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૧.૦૬.૨૦૦૮ તારીખના નિવેદનોમાં, તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં, પાઠાણ મહોલ્લામાં થયેલી ઘટના સંદર્ભે આ આરોપીનું નામ લીધું છે અને અદાલતમાં તેની ઓળખ કરી છે. પરંતુ આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટના અંગેનો સાક્ષી નથી.

૧૭૩.૯ ફ.ફ.પ.સા. –૮૨ સાબિરાબીબી ફકીરે ધરોઈ કોલોની ખાતે સાંજના ૮:૩૦ વાગ્યાની ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામજોગ જણાવ્યો છે, પરંતુ તેની ઓળખ કરી શકી નથી. તેણીએ ૦૩.૦૩.૨૦૦૨ અને ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ તારીખનાં પોતાના નિવેદનોમાં પણ તેનું નામ નથી લીધું.

૧૭૩.૧૦ ઉપરોક્ત સાક્ષીઓની સાક્ષ્ય પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે બે સાક્ષીઓ,

એટલે કે, ફ.ફ.પ.સા. –૪૮ સાબીરહુસૈન કાદરમીયાં ા અને ફ.ફ.પ.સા. –૬૮ ગુલામ અલી ી અકબરમિયાનું સાક્ષ્ય અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે. તેથી, આ આરોપીના મામલે બે સાક્ષીઓની કસોટી સંતોષકારક રીતે પૂર્ણ થયેલી ગણાય છે.

૧૭૪. આરોપી નં. ૪૨ – પરશોત્તમભાઈ @ પાશાભાઈ મોહનભાઈ પટેલ: આ આરોપીના મામલે, ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ ઈબ્રાહિમમિયા રસૂલમિયાએ પ્રાથમિક માહિતી અહેવાલમાં તારીખ ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના મુખ્ય ઘટનાક્રમના સંદર્ભમાં તેમનું નામ જણાવ્યું છે, તેમજ તારીખ ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં પણ તેમનું નામ લીધું છે. તેમણે પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેમનું નામ લીધું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેમની ઓળખ કરી શક્યા નથી.

૧૭૪.૧ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૪ શરીફમિયા ભીખુમિયાએ પોતાના ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં તેમજ પોતાના સાક્ષ્યમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીનું નામ લીધું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરવામાં તેઓ નિષ્ફળ રહ્યા છે.

૧૭૪.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૫૫ આશિઘુસૈન બચુમિયા એ તેની ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ અને ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ તારીખની નિવેદનોમાં, તેમજ તેની સાક્ષીમાં પણ, મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ સાક્ષીનું નામ દર્શાવ્યું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ

કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીની સાક્ષ્યપૃષ્ટિ અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૭૪.૩ ફ.ફ.પ.સા. –૬૧ શફીકમિયા બાબુમિયા એ પોતાના ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં, તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં પણ, આ આરોપીને મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં નામજોગ ઓળખાવ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. જોકે, ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અથવા ૦૩.૦૫.૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનોમાં તેણે તેનું નામ આપ્યું નથી.

૧૭૪.૪ ફ.ફ.પ.સા. –૬૨ રફીકમિયા મહમ્મદહુસૈને ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ની તારીખના નિવેદનોમાં તેમજ પોતાના સાક્ષ્યમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો હતો, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી શક્યો નથી.

૧૭૪.૫ ફ.ફ.પ.સા. –૬૬ અકબરમિયા રસુલમિયાએ ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ની તારીખના પોતાના નિવેદનમાં તેમજ પોતાના સાક્ષ્યમાં આ આરોપીને મુખ્ય ઘટન ગોળગોળ સંબંધિત રીતે નામજોગ કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીના પુરાવા અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડો પર ખરા ઉતરે છે.

૧૭૪.૬ ફ.ફ.પ.સા. –૬૭ ઈમ્તિયાઝભાઈ મોહમ્મદહુસૈને પોતાના

૧૭.૦૪.૨૦૦૨ અને ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ તારીખના નિવેદનોમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે. તેમણે પોતાના નિવેદનમાં પણ તેનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી શક્યા નથી.

૧૭૪.૭ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૮ ગુલામ અલી ી અકબરમિયે। પોતાના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી શક્યો નથી. તેણે ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અથવા ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ તારીખના નિવેદનોમાં પણ તેનું નામ લીધું નથી.

૧૭૪.૮ ફ.ફ.પ.સા. –૬૯ મહમૂદમિયા હુસૈનમિયાએ ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ની તારીખના પોતાના નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામે ઓળખાવ્યો છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી શક્યા નથી.

૧૭૪.૯ ફ.ફ.પ.સા. –૭૦ મુંસફખાન પઠાણે ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૧.૦૬.૨૦૦૮ની તારીખના પોતાના નિવેદનોમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં, પાઠાણ મહોલ્લા ખાતેની ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામજદ કર્યો છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી શક્યો નથી.

૧૭૪.૧૦ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૭ મુદ્દા નં. ૩ન્નિશા અકબરમિયા એ પોતાના

૦૬.૦૩.૨૦૦૨ અને ૨૨.૫.૨૦૦૮ તારીખના નિવેદનોમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામજોગ ઓળખાવ્યો છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરવામાં નિષ્ફળ રહી છે।

૧૭૪.૧૧ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૮ બશીરાબીબી બચુમીયાએ પોતાના ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ તારીખના નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામે દર્શાવ્યો છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી શકી નથી. તેણીએ ૧૭.૦૪.૨૦૦૨ તારીખના પોતાના નિવેદનમાં પણ તેનું નામ આપ્યું નથી.

૧૭૪.૧૨ ફ.ફ.પ.સા. –૮૧ દિલાવરખાન અબ્બાસમિયા એ પોતાની ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ તારીખની નિવેદનમાં તેમજ પોતાના મૌખિક પુરાવામાં આ આરોપીને નામ દ્વારા દર્શાવ્યો નથી, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેના ચહેરા પરથી તેને ઓળખી બતાવ્યો છે.

૧૭૪.૧૩ સાક્ષીઓના પુરાવામાંથી, બે સાક્ષીઓ, એટલે કે ફ.ફ.પ.સા. –૫૫ આશિકહુસેન બચુમિયા અને ફ.ફ.પ.સા. –૬૬ અકબરમિયા રસૂલમિયાની સાક્ષી અદાલતે અપનાવેલા માપદંડો પર ખરી ઊતરે છે. તેથી, બે સાક્ષીઓની કસોટી આ આરોપીના કેસમાં પૂર્ણ થયેલી ગણાય છે.

૧૭૫. આરોપી નં. ૪૩ અશ્વિનભાઈ જગાભાઈ પટેલ: આ આરોપીના બાબતમાં, ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૭ ઈબ્રાહિમીયા રસૂલમીયાએ ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં પ્રથમ ઘટનાના સંદર્ભમાં તેમજ પોતાના નિવેદનમાં તેમનું નામ લીધું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેમની ઓળખ કરી શક્યો નથી. તેમણે પોલીસ દ્વારા કે એસઆઈટી દ્વારા નોંધવામાં આવેલા પોતાના કોઈપણ નિવેદનમાં પણ આ આરોપીનું નામ લીધું નથી.

૧૭૫.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૫૨ હિઝબુલમિયા રસુલમિયાએ પોતાના ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ તારીખના નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામજદ કર્યો છે, પરંતુ અદાલતમાં જયેશ જગાને અશ્વિન જગા તરીકે ઓળખાવ્યો છે. તેથી, આ સાક્ષીએ આરોપીની યોગ્ય રીતે ઓળખ કરવામાં નિષ્ફળ ગયો છે.

૧૭૫.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૫૪ શરીફમિયા ભીખુમિયાએ ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ તારીખના પોતાના નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે, પરંતુ તેણે અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરાવવામાં નિષ્ફળતા મેળવી છે.

૧૭૫.૩ ફ.ફ.પ.સા. –૫૯ મોહમ્મદસત્તાર બચુમિયા એ પોતાના સાક્ષ્યમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભે આ આરોપીને નામિત કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની

ઓળખ પણ કરી છે, પરંતુ ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ અથવા ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ તારીખની પોતાની નિવેદનોમાં તેનું નામ જણાવ્યું નથી.

૧૭૫.૪ ફ.ફ.પ.સા. –૬૨ રફિકમિયા મોહમ્મદહુસૈને ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ તેમજ ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ના તેમના નિવેદનોમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીનું નામ આપ્યું છે, અને તેમની સાક્ષીમાં પણ તેનું નામ આપ્યું છે તથા અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. અતએવ, આ સાક્ષીની પુરાવાઓ અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને સંતોષે છે.

૧૭૫.૫ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૫ અકબર્મિયા નાથુમિયા એ પોતાના ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ના તેમજ ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામજોગ ઓળખાવ્યો છે અને પોતાના સાક્ષ્યમાં પણ તેનું નામ લીધું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી શક્યો નથી.

૧૭૫.૬ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૯ મમૂદમિયા હુસેનમિયાએ તા. ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં તેમજ પોતાના સાક્ષીમાં આ આરોપીને મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં નામિત કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીના પુરાવા અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૭૫.૭ ફ.ફ.પ.સા. –૭૫ ફિરોઝબાનુ બચુમિયા એ પોતાના

૨૨.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાસંબંધે આ આરોપીનું નામ લીધું છે, પરંતુ પોતાના સોગંદી નિવેદનમાં કે પોલીસ સમક્ષ આપેલા નિવેદનમાં તેનું નામ લીધું નથી, જોકે અદાલત સમક્ષ તેણે ચહેરાના આધાર પર તેની ઓળખ કરી છે.

૧૭૫.૮ સાક્ષીઓના પુરાવામાંથી એવું પ્રગટ થાય છે કે ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૨ રફીકમિયા મોહમ્મદહુસૈન તથા ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૯ મહેમૂદમિયા હુસૈનમિયાનો પુરાવો અદાલત દ્વારા અપનાવાયેલા માપદંડોને સંતોષે છે. તેથી, આ આરોપીના કેસમાં બે સાક્ષીનું પરીક્ષણ સંતોષકારક ઠરે છે.

૧૭૬. આરોપી નં.૪૪ – અંબાલાલ મેઘાભાઈ પટેલ: આ આરોપીના સંદર્ભમાં, ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૭ ઇબ્રાહિમમિયા રસૂલમિયાએ ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ અને ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ના તેના નિવેદનોમાં તથા તેની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં તેનું નામ આપ્યું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીનું સાક્ષ્ય અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલી કસોટી સાથે સુસંગત છે.

૧૭૬.૧ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૬ શાબીરમીયાં ા પઠાણે પોતાના નિવેદનમાં આ આરોપીને નામજોગ ઓળખાવ્યો છે અને હરેશ ભટ્ટ દ્વારા ત્રિશૂલોનું વિતરણ કરવાના બનાવ સાથે સંબંધિત રીતે તેની ઓળખ કરી છે. તેમ છતાં, ૨૦.૦૫.૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં તેણે તેનું નામ લીધું નથી. આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી.

૧૭૬.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૪૮ સાબિરહુસેન કાદરમીયાં ા દ્વારા ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ તારીખના તેમના નિવેદનોમાં તેમજ તેમના શપથપત્રમાં મુખ્ય ઘટન ડોળડિ સંબંધિત રીતે આ સાક્ષીનું નામ જણાવવામાં આવ્યું છે, અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરાવવામાં આવી છે. તેથી, આ સાક્ષીની સાક્ષી અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૭૬.૩ ફ.ફ.પ.સા. –૫૪ શરીફમિયા ભીખુમિયા એ પોતાના ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંબંધમાં આ આરોપીની નામોલ્લેખ કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. અતએવ, આ સાક્ષીની સાક્ષ્ય અદાલત દ્વારા અપનાવેલા માપદંડો પર ખરી ઉતરે છે.

૧૭૬.૪ ફ.ફ.પ.સા. –૫૫ આશિકહુસેન બચુમિયા એ પોતાના ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ તારીખના નિવેદનમાં, તેમજ પોતાના મૌખિક પુરાવામાં, મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામજોગ ઓળખ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. જોકે, તેણે ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ તારીખના પોતાના નિવેદનમાં તેનું નામ લીધું નથી.

૧૭૬.૫ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૮ સાબીરસૈુન ફકીરેએ પોતાના ૦૩.૦૩.૨૦૦૨ અને ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં ધરોઈ કોલોનીમાં રાત્રે ૮:૩૦ વાગ્યાની ઘટનાના સંબંધમાં આ આરોપીને નામજોગ ઓળખાવ્યો છે અને પોતાના સોગંદ

ઉપરના નિવેદનમાં પણ તેને નામજોગ ઓળખાવ્યો છે તથા અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેમ છતાં, તેઓ મુખ્ય ઘટનાના સાક્ષી નથી.

૧૭૬.૬ ફ.ફ.પ.સા. –૫૯ મોહમ્મદસત્તાર બછુમિયાએ પોતાના ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીનું પ્રથમ નામ લીધું હતું, પરંતુ ત્યારબાદ ં. ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ના રોજ એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા તેના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે તેણે આરોપીનું નામ આપ્યું ન હતું, પરંતુ પોલીસે પોતે જ નામ લખી દીધું હતું. તેમ છતાં, પોતાની સાક્ષીમાં તેણે આરોપીનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે.

૧૭૬.૭ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૦ બચુમિયા ઈમામિયા એ પોતાના ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ તારીખના નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીને મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં નામિત કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. જોકે, તેમણે પોતાના ૦૩.૦૩.૨૦૦૨ તારીખના નિવેદનમાં તેમનું નામ આપ્યું નથી.

૧૭૬.૮ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૧ શફીકમિયા બાબુમિયા એ ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ની તારીખના પોતાના નિવેદનમાં, તેમ જ પોતાના સાક્ષ્યમાં, આ આરોપીને મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં નામજોગ કર્યો છે અને તેની ઓળખ કરી છે. તેમ છતાં, તેણે ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૦૩.૦૫.૨૦૦૨ની તારીખના પોતાના નિવેદનોમાં તેનું નામ લીધું નથી.

૧૭૬.૯ ફ.ફ.પ.સા. –૬૨ રફીકમિયા મોહમ્મદહુસૈને ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ની તારીખવાળા પોતાના નિવેદનોમાં, તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં, મુખ્ય ઘટનાના સંબંધમાં આ આરોપીનું નામ જણાવ્યું છે અને તેણે અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. તેથી, [illegible]સાક્ષીની [illegible] અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૭૬.૧૦ ફ.ફ.પ.સા. –૬૩ ભીખુમિયા કલુમિયા એ પોતાના ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ તથા ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં તેમજ પોતાના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીના પુરાવા અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૭૬.૧૧ ફ.ફ.પ.સા. –૬૪ રફીકમિયા બાબુમિયાએ પોતાની ૨૭.૦૩.૨૦૦૨ અને ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ તારીખની કોઈપણ નિવેદનમાં આ આરોપીને નામે ઉલ્લેખિત કર્યો નથી, પરંતુ પોતાની સાક્ષીમાં તેનું નામ જણાવ્યું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે.

૧૭૬.૧૨ ફ.ફ.પ.સા. –૬૫ અકબર્મિયા નથુમિયા એ પોતાની ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ તારીખની નિવેદનોમાં મુખ્ય ઘટનાના

સંબંધમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે, પરંતુ પોતાના સાક્ષ્યમાં તેનું નામ લીધું નથી અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે।

૧૭૬.૧૩ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૬ અકબરમિયા રસૂલમિયાએ પોતાના ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં, તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં, મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામથી દર્શાવ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. અતએવ, આ સાક્ષીની સાક્ષી અદાલતે અપનાવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૭૬.૧૪ ફ.ફ.પ.સા. –૬૮ ગુલામ અલી ી અકબર્મિયા એ પોતાની ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ તથા ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ તારીખની નિવેદનોમાં, તેમજ પોતાની સોગંદી સાક્ષીમાં, મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામજોગ કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. આથી, આ સાક્ષીના પુરાવા અદાલતે અપનાવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૭૬.૧૫ ફ.ફ.પ.સા. –૬૯ મોહમ્મદમિયા હુસૈનમિયા એ ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ના રોજના પોતાના નિવેદનમાં, તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં, આ આરોપીને મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં નામજોગ ઓળખાવ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. આ સાક્ષીના પુરાવા, તેથી, અદાલતે અપનાવેલા માપદંડોને અનુરૂપ છે.

૧૭૬.૧૬ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૦ મુંસફખાન પઠાણે પોતાના ૧૧.૦૬.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં, પઠાણ મહોલ્લા સંબંધિત ઘટનાના સંદર્ભમાં, આ આરોપીનું નામ લીધું હતું અને પોતાના સાક્ષ્યમાં પણ તેનું નામ લીધું હતું તથા તેને ઓળખ્યો હતો. જોકે, ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં તેણે તેનું નામ લીધું નથી. આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી.

૧૭૬.૧૭ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૫ ફિરોઝબાનુ બચુમિયા એ ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ અને ૨૨.૫.૦૨૦૦૮ તારીખના પોતાના નિવેદનોમાં, તેમજ પોતાના મૌખિક પુરાવામાં, મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામે દર્શાવ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીના પુરાવા અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને અનુરૂપ છે.

૧૭૬.૧૮ ફ.ફ.પ.સા. –૭૬ હમીદાબીબી અકબરમિયા એ પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીને નામે દર્શાવ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. જોકે, તેણીએ તા. ૨૧.૦૬.૨૦૦૨ની પોતાની નિવેદનમાં તેનું નામ દર્શાવ્યું નથી. વધુમાં, આ સાક્ષીના નિવેદનનું વિશ્લેષણ કરતાં અદાલતને જણાયું છે કે આ સાક્ષીનું નિવેદન વિશ્વસનીય નથી અને તેના પર કોઈ આધાર રાખી શકાય તેમ નથી.

૧૭૬.૧૯ ફ.ફ.પ.સા. –૭૭ મુદ્દા નં. રૂનિશા અકબરમિયા એ તેમના

૦૬.૦૩.૨૦૦૨ અને ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ તારીખના નિવેદનોમાં મુખ્ય ઘટના સંબંધમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે. તેમણે તેમના મૌખિક સાક્ષ્યમાં પણ તેને નામિત કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીની સાક્ષ્ય અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડને પૂર્ણ કરે છે.

૧૭૬.૨૦ ફ.પ.સા. ૮૨ સાબિરાબીબી ફકીરે પોતાના ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીનું નામ લીધું છે, પરંતુ તેને ઓળખવામાં નિષ્ફળ રહી છે. તેણે પોતાના ૦૩.૦૩.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં પણ તેનું નામ લીધું નથી. ઉપરાંત, આ સાક્ષીએ ધરોઈ કોલોની ખાતેની ૮:૩૦ની ઘટનાના સંદર્ભમાં આરોપીનું નામ લીધું છે અને તે મુખ્ય ઘટનાની સાક્ષી નથી.

૧૭૬.૨૧ ફ.ફ.પ.સા. –૮૩ શરીફબાનુ ફકીરે ધરોઇ કોલોની ખાતે ૮:૩૦ વાગ્યાની ઘટના સંદર્ભે આ આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે અને પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેનું નામ લીધું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેને ઓળખવામાં નિષ્ફળ રહી છે. તેણીએ ૦૩.૦૩.૨૦૦૨ અને ૨૪.૦૬.૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનોમાં પણ તેનું નામ લીધું નથી.

૧૭૬.૨૨ ઉપરોક્ત સાક્ષીઓની સાક્ષીમાંથી જણાય છે કે

ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ ઇબ્રાહિમમિયા રસુલમિયા,

ફ.ફ.પ.સા. –૪૮ સાબિરહુસૈન કાદરમીયાં ા,

ફ.ફ.પ.સા. –૫૪ શરીફમિયા ભીખુમિયા,

ફ.ફ.પ.સા. –૬૨ રફીકમિયા બાબુમિયા,

ફ.ફ.પ.સા. –૬૩ ભીખુમિયા કાલુમિયા,

ફ.ફ.પ.સા. –૬૬ અકબર્મિયા રસુલમિયા,

ફ.ફ.પ.સા. –૬૮ ગુલામ અલી ી અકબર્મિયા,

ફ.ફ.પ.સા. –૬૯ મહોમ્મદમિયા હુસૈનમિયા,

ફ.ફ.પ.સા. –૭૫ ફિરોઝાબાનુ બચુમિયા તથા

ફ.ફ.પ.સા. –૭૭ મુદ્દા નં. ૨૧નિશા અકબર્મિયા ની

સાક્ષી આ અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડને પૂર્ણ કરે છે. તેથી, આ આરોપીના મામલે બે સાક્ષીઓની કસોટી સંતોષાઈ છે.

૧૭૭. આરોપી નં. ૪૬ રમેશભાઈ પ્રભાભાઈ પટેલ: આ આરોપીના સંદર્ભમાં, ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ ઈબ્રાહીમિયા રસુલમિયા દ્વારા તા. ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ની પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં તેનું નામ લેવાયું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેને ઓળખવામાં તેઓ નિષ્ફળ રહ્યા છે. પોલીસ સમક્ષ અથવા એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ આપવામાં આવેલા કોઈ પણ નિવેદનમાં પણ તેમણે તેનું નામ લીધું નથી. તેમનો સાક્ષીએ પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં આરોપીનું નામ લીધેલું છે અને પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેનું નામ લીધેલું હોવાથી, પોલીસ તથા એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા પોતાના અનુગામી નિવેદનોમાં તેમણે આરોપીનું નામ ન લીધું હોવાનો તથ્ય વિશેષ પ્રાસંગિકતા ધરાવતો નથી. તેમ છતાં, તેઓ અદાલત સમક્ષ

આરોપીને ઓળખવામાં નિષ્ફળ રહ્યા છે.

૧૭૭.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૫૫ આશિખુસેન બાચુમિયા એ પોતાના ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં તેમજ ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં મુખ્ય બનાવના સંબંધમાં આ આરોપીને નામજોગ કર્યો છે. તેણે પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેનું નામ આપ્યું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીના પુરાવા અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડને પૂર્ણ કરે છે.

૧૭૭.૨ આમ, ઉપર ઉલ્લેખિત બે સાક્ષીઓમાંથી ફક્ત ફ.ફ.પ.સા. –૫૫ આશિકહુસૈન બાચુમિયા ની સાક્ષી જ આ અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે. તેથી, આ આરોપીના કેસમાં બે સાક્ષીઓની કસોટી સંતોષાતી નથી.

૧૭૮. આરોપી નં. ૪૮ જયંતિભાઈ અંબાલાલ પટેલઃ આ આરોપીના સંબંધમાં, ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ ઈબ્રાહીમમિયા રસૂલમિયા એ પોતાના ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ અને ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં તેમનું નામ આપ્યું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેમની ઓળખ કરવામાં તેઓ નિષ્ફળ રહ્યા છે।

૧૭૮.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૪૬ શાબીરમીયાં ા પઠાણે ૨૮.૦૨.૨૦૦૨ની ઘટનાના

સંદર્ભમાં કેબિનોને બળજબરીથી બંધ કરાવવામાં બાબતની પોતાની સાક્ષીબ્યાનમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. તેમ છતાં, ૨૦.૦૫.૨૦૦૮ની તારીખના પોતાના નિવેદનમાં તેણે તેનું નામ લીધું નથી. આથી, આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી.

૧૭૮.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૪૮ સાબિરહુસેન કાદરમીયાં ા એ પોતાના ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ તારીખના નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીને મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં નામિત કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીના પુરાવા આ અદાલત દ્વારા અપનાવાયેલા ધોરણોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૭૮.૩ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૫ આશિકહુસૈન બચુમિયા એ તેમની ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ તારીખની કોઈપણ નિવેદનમાં આ આરોપીનું નામ લીધું નથી, પરંતુ તેમણે પોતાની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંબંધમાં તેનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે.

૧૭૮.૪ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૯ મોહમ્મદસત્તાર બચુમિયા એ પોતાના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે, પરંતુ ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ ની તારીખવાળા પોતાના કોઈપણ નિવેદનમાં તેનું નામ લીધું નથી.

૧૭૮.૫ ફ.ફ.પ.સા. –૬૦ બચુમિયા ઈમામમિયાએ પોતાના ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેમજ પોતાના જબાનમુદ્દા નં. ીમાં આ આરોપીને મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં નામજોગ દર્શાવ્યો છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી શક્યા નથી. તેમણે ૦૩.૦૩.૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં પણ તેનું નામ લીધું નથી.

૧૭૮.૬ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૫ અકબરમિયા નાથુમિયા એ પોતાની ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ની નિવેદનોમાં, તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં, આ આરોપીને મુખ્ય ઘટન ડઇળડઈ સંબંધિત ગણાવી નામિત કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. આ સાક્ષીની સાક્ષી, તેથી, આ અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડને પૂર્ણ કરે છે.

૧૭૮.૭ ફ.ફ.પ.સા. –૬૬ અકબરમિયા રસુલમિયાએ પોતાની ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ની નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામજોગ કર્યો છે, પરંતુ પોતાની સાક્ષીમાં તેમજ ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ની નિવેદનમાં તેને નામજોગ કર્યો નથી, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે.

૧૭૮.૮ ફ.પ.સા. ૬૮ ગુલામ અલી ી અકબરમિયાએ ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ની તારીખના કોઈપણ નિવેદનમાં આ આરોપીનું નામ લીધું નથી, પરંતુ પોતાની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં તેનું નામ લીધું છે અને અદાલત

સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે.

૧૭૮.૯ ફ.ફ.પ.સા. –૭૦ મુંસફખાન પઠાણે પોતાના ૧૧.૬.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેમજ પઠાણ મહોલ્લાની ઘટનાના સંદર્ભમાં આપેલા પોતાના પુરાવામાં આ આરોપીને નામજોગ ઓળખાવ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. જોકે, તેણે ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં તેનું નામ લીધું નથી. આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી.

૧૭૮.૧૦ ફ.ફ.પ.સા. –૭૧ માંગાભાઈ રામભાઈએ કેરોસીન ભરેલી બેરલો લઈ જવાની ઘટનાના સંદર્ભમાં પોતાના નિવેદનમાં આ આરોપીને નામજોગ ઓળખ્યો છે અને તેની ઓળખ કરી છે, પરંતુ એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા ૨૦.૦૫.૨૦૦૮ના તેમના નિવેદનમાં તેમણે તેનું નામ દર્શાવ્યું નથી. આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી.

૧૭૮.૧૧ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૮ બશીરાબીબી બછુમિયા એ ૧૭.૦૪.૨૦૦૨ ની તેણીની નિવેદનમાં, તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં, આ આરોપીને મુખ્ય ઘટનાના સંબંધમાં નામજોગ કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીની સાક્ષીએ આ અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૭૮.૧૨ આમ, ઉપરોક્ત સાક્ષીઓમાંથી ત્રણ સાક્ષીઓ, એટલે કે, ફ.ફ.પ.સા.

–૪૮ સાબિરહુસેન કાદરમીયાં ા,

ફ.ફ.પ.સા. –૬૫ અકબરમિયા નાથુમિયા અને

ફ.ફ.પ.સા. –૭૮ બશીરાબીબી બચુમિયાની સાક્ષીએ

આ અદાલત દ્વારા અપનાવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે. તેથી, આ આરોપીના કેસમાં બે સાક્ષીઓની કસોટી પૂર્ણ થાય છે.

૧૭૯. આરોપી નં.૪૯ કનુભાઈ જોતાભાઈ પટેલઃ આ આરોપીના કેસમાં, ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ ઈબ્રાહિમમિયા રસુલમિયાએ મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં પોતાના ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં તેમનું નામ લીધું છે. જોકે, અદાલત સમક્ષ તેમને ઓળખવામાં તે નિષ્ફળ ગયા છે. પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં તેમજ ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૦૧.૦૬.૨૦૦૨ના તેમના નિવેદનોમાં પણ તેમણે તેમનું નામ લીધું નથી.

૧૭૯.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૪૬ શાબીરમીયાં ા પઠાણે સવારે ૨૮.૦૨.૨૦૦૨ના રોજ બનેલી ઘટનાના સંબંધમાં તેમજ વોટર વર્ક્સની ચાવી લઈ જવાની ઘટનાના સંબંધમાં પોતાના નિવેદનમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે અને તેની ઓળખ પણ કરી છે. જોકે, તેણે ૨૦.૦૫.૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં તેને નામિત કર્યો નથી. કોઈપણ સ્થિતિમાં, આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી.

૧૭૯.૨ ફ.પ.સા. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૮ સાબિરહુસૈન કદરમિયાએ ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ની તારીખના પોતાના નિવેદનમાં, તેમજ પોતાના સાક્ષ્યમાં, મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરાવી છે. જો કે, તેણે ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ની તારીખના પોતાના નિવેદનમાં તેનું નામ લીધું નથી.

૧૭૯.૩ ફ.પ.સા. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૬ અયુબમિયા રસુલમિયાએ ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ની તારીખના પોતાના નિવેદનમાં, તેમજ પોતાના પુરાવામાં, મુખ્ય ઘટના સંદર્ભે આ આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. જોકે, તેણે ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ની તારીખના પોતાના નિવેદનમાં તેનું નામ દર્શાવ્યું નથી.

૧૭૯.૪ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૮ સાબિરહુસૈન ફકીરે ધરોઈ કોલોની ખાતે સાંજે ૮:૩૦ કલાકે બનેલી ઘટનાના સંદર્ભમાં, તા. ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં આ આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે, તથા પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેનું નામ લીધું છે અને તેની ઓળખ પણ કરી છે. જોકે, તા. ૦૩.૦૩.૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં તેણે આ આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો નથી. આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી.

૧૭૯.૫ ફ.ફ.પ.સા. –૬૦ બાચુમિયા ઈમામમિયા એ પોતાના

૧૦.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં પોલ પર સીધો પ્રકાશ જોડવાના સંબંધમાં તેમજ ૯:૩૦ વાગ્યાના તે બનાવના સંદર્ભમાં, જેમાં કેબિનોને આગ લગાવવામાં આવી હતી, આ આરોપીનું નામ લીધું છે. તેમણે પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેને ઓળખ્યો છે. જોકે, તેમના ૦૩.૦૩.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં તેમણે પોલ પર સીધો પ્રકાશ જોડવાના બનાવનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી અને ન તો એવા નિવેદનમાં કેબિનોને આગ લગાવવાના બનાવનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. તેથી, આ સાક્ષીએ મુખ્ય બનાવના સંદર્ભમાં આ આરોપીનું નામ લીધું નથી.

૧૭૯.૬ ફ.ફ.પ.સા. –૬૩ ભીખુમીયા કલુમીયાએ પોતાના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંબંધમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે અને તેની ઓળખ કરી છે. જોકે, તેણે તારીખ ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ ના પોતાના નિવેદનોમાં તેનું નામ લીધું નથી.

૧૭૯.૭ ફ.ફ.પ.સા. –૬૪ રફિકમિયા બાબુમિયા એ આ આરોપીને મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં તેમના બંને નિવેદનો તારીખ ૨૭.૦૩.૨૦૦૨ તેમજ ૨૨.૦૫.૨૦૦૮માં તેમજ તેમના સાક્ષીમાં નામિત કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીના પુરાવા આ અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને સંતોષે છે.

૧૭૯.૮ ફ.ફ.પ.સા. –૬૫ અબ્બર્મિયા નાથુમિયેાએ ૦૧.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ

લગભગ સાંજે ૪.૦૦ થી ૫.૦૦ વાગ્યાના સમયગાળા દરમ્યાન ફોકસ લાઈટ લગાવવાની ઘટનાના સંબંધમાં આ આરોપીનું નામ લીધું છે અને પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેનું નામ જણાવ્યું છે તથા તેની ઓળખ પણ કરી છે. તેમ છતાં, તેણે ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં આ ઘટનાનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી. તેથી, આ સાક્ષી આ આરોપી સંદર્ભે મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી.

૧૭૯.૯ ફ.ફ.પ.સા. –૬૬ અકબરમિયા રસુલમિયાએ પોતાના ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં, તેમજ પોતાના જબાનબંધીમાં, મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામથી દર્શાવ્યો છે અને તેની ઓળખ પણ કરી છે. તેમ છતાં, પોતાના ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં તેણે તેનું નામ દર્શાવ્યું નથી.

૧૭૯.૧૦ ફ.ફ.પ.સા. –૬૮ ગુલામઅલી અકબર્મિયા એ પોતાના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટના સંદર્ભે આ આરોપીનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે, પરંતુ ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ની તારીખવાળા તેના કોઈપણ નિવેદનમાં તેનું નામ લીધું નથી.

૧૭૯.૧૧ ફ.ફ.પ.સા. –૭૦ મુંસફખાન પઠાણે પોતાના ૧૧.૦૬.૨૦૦૮ તારીખના નિવેદનમાં, તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં, પઠાણ મહોલ્લાની ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેમ છતાં,

૬.૩.૨૦૦૨ તારીખના પોતાના નિવેદનમાં તેણે તેનું નામ લીધું નથી. આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો પણ સાક્ષી નથી.

૧૭૯.૧૨ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૪ સિકંદરમિયા રસૂલમિયાએ કુબર આપવાનો ઇનકાર કરવાની ઘટનાના સંદર્ભમાં પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીને નામજદ કર્યો છે અને તેની ઓળખ પણ કરી છે. આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો પણ સાક્ષી નથી.

૧૭૯.૧૩ ફ.ફ.પ.સા. –૭૯ સીમબાનુ મોહમ્મદમિયાએ પોતાના ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ અને ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીને નામથી ઓળખાવ્યો નથી, પરંતુ તેને ચહેરા પરથી ઓળખ્યો છે.

૧૭૯.૧૪ ફ.ફ.પ.સા. –૮૨ સાબિરાબીબી ફકીરે ધરોઈ કોલોની ખાતે સાંજે ૮:૩૦ વાગ્યાના બનાવ અંગે પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે, પરંતુ તેની ઓળખ કરવામાં નિષ્ફળ ગઈ છે. તેણીએ અગાઉના નિવેદનોમાં પણ તેને નામિત કર્યો નથી. આ સાક્ષી મુખ્ય બનાવની સાક્ષી નથી.

૧૭૯.૧૫ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૮૩ શરીફાબાનુ ફકીરે ધરોઈ કોલોનીમાં બનેલી ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીનું પોતાના નિવેદનમાં નામ ઉલ્લેખ્યું છે, પરંતુ તેની ઓળખ કરી શકી નથી અને અગાઉના નિવેદનોમાં પણ તેનું નામ લીધું નથી. આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાની પણ સાક્ષી નથી.

૧૭૯.૧૬ ઉપરોક્ત સંદર્ભિત સાક્ષીઓની સાક્ષ્ય પરથી, આ અદાલતે અપનાવેલા માપદંડોને માત્ર ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૪ રફિકમિયા બાબુમિયા ની સાક્ષ્ય જ પૂર્ણ કરે છે. અતઃ, આ આરોપીના મામલે બે સાક્ષીનો પરીક્ષણ સંતોષકારક રીતે પૂર્ણ થતો નથી.

૧૮૦. આરોપી નં.૫૦ રમણભાઈ ગણેશભાઈ પ્રજાપતિ : ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૯ ઇકબાલમિયા રસુલમિયાએ પોતાના ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીનું નામ આપ્યું છે. જોકે, તેની જુબાનીમાં એક વિસંગતિ બહાર આવી છે, જે મુજબ તેની ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ની નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે પ્રજાપતિ રમણભાઈ ગણેશભાઈ ટોળામાં હાજર ન હતા. સાક્ષીએ, જોકે, આ સૂચનાનો ઇન્કાર કર્યો છે. તથાપિ, આ વિસંગતિ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૧૧૨ શ્રી જી.વી. બરોટની સાક્ષીથી સાબિત થાય છે, જેમણે પોતાની જુબાનીમાં સ્વીકાર્યું છે કે આ સાક્ષીએ ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે રમણભાઈ ગણેશભાઈ ટોળાનો સભ્ય ન હતો. સાક્ષીએ, જોકે, પોતાની સાક્ષીમાં આરોપીનું નામ આપ્યું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે.

૧૮૦.૧ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૧ નાઝિરમોહમ્મદ અકબરમિયાએ પોતાના ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ તારીખના નિવેદનમાં આ આરોપીનું નામ લીધું છે, પરંતુ ત્યારબાદ ં. એસઆઈટી સમક્ષ ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ તારીખના પોતાના નિવેદનમાં તેણે

જણાવ્યું છે કે આ આરોપી ટોળામાં ન હતો. સાક્ષીએ પોતાના મૌખિક નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીનું નામ લીધું છે અને તેની ઓળખ પણ કરી છે. જોકે, તેની જુબાનીમાં તેણે સ્પષ્ટ રીતે જણાવ્યું છે કે પ્રજાપતિ રમણભાઈ ગણેશભાઈ ટોળાનો સભ્ય ન હતો.

૧૮૦.૨ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૨ હિઝબુલમિયા હુસૈનમિયાએ પોતાના સ ાક્ષ ્યમાં મુખ્ય ઘટના સંદર્ભે આ આરોપીનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેમ છતાં, ૧૦.૦૩.૨૦૦૨, ૧૯.૦૫.૨૦૦૮, ૧૧.૦૬.૨૦૦૮ અથવા ૦૫.૦૮.૨૦૦૮ના તેના નિવેદનોમાં તેણે તેનું નામ લીધું નથી.

૧૮૦.૩ ફ.ફ.પ.સા. –૫૫ આશિખુસૈન બચુમિયા એ પ્રારંભમાં તેના ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો હતો, પરંતુ ત્યારબાદ ં. ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ના રોજ એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ તેના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે તેણે આરોપીને નામિત કર્યો નથી, પરંતુ પોલીસએ સ્વયં તેનું નામ લખી લીધું હતું. સાક્ષીએ પોતાના જમા નિવેદનમાં પણ આરોપીનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે.

૧૮૦.૪ ફ.ફ.પ.સા. –૫૬ અયુબમિયા રસુલમિયા એ પ્રારંભમાં પોતાના ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં આ આરોપીનું નામ લીધું હતું, પરંતુ ત્યારબાદ ં.

એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધવામાં આવેલા ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે તેણે આ આરોપીનું નામ લીધું નહોતું અને પોલીસએ પોતે જ નામ લખી દીધું હતું. તેણે પોતાની સાક્ષીમાં આરોપીનું નામ લીધું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરાવવામાં તે નિષ્ફળ રહ્યો છે.

૧૮૦.૫ ફ.ફ.પ.સા. –૬૫ અકબરમિયા નાથુમિયાએ પ્રારંભમાં તેની ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ તારીખની નિવેદનમાં આ આરોપીનું નામ લીધું હતું. જોકે, ત્યારબાદ ં. SIT દ્વારા નોંધવામાં આવેલી તેની ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ તારીખની નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે તેણે આ આરોપીનું નામ લીધું નથી. તેમ છતાં, તેણે પોતાના સાક્ષ્યમાં આરોપીનું નામ લીધું હતું, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરવામાં નિષ્ફળ રહ્યો હતો.

૧૮૦.૬ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૫ ફિરોઝાબાનુ બચુમિયા એ મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીને નામજોગ ઓળખાવ્યો છે અને તેની ઓળખ પણ કરી છે. તેમ છતાં, તેણીએ ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ અથવા ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ તારીખના પોતાના નિવેદનમાં તેનું નામ નથી લીધું.

૧૮૦.૭ ફ.પ.સા. ફ.ફ.પ.સા. ુ–૮૨ સાબિરાબીબી ફકીરે પોતાના ૦૩.૦૩.૨૦૦૨ અને ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં તેમજ પોતાના સાક્ષ્યમાં ધરોઈ કોલોની ખાતે રાત્રિના ૮:૩૦ વાગ્યાના બનાવ સંદર્ભે આ આરોપીને નામજદ કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. જોકે, તેઓ મુખ્ય ઘટનાના સાક્ષી

નથી.

૧૮૦.૮ ઉપરોક્ત સાક્ષીઓની સાક્ષ્ય પરથી જણાય છે કે કોઈપણ સાક્ષીની સાક્ષ્ય આ અદાલત દ્વારા અપનાવાયેલા માપદંડો પર ખરા ઉતરતી નથી. તેથી, આ આરોપીના કેસમાં બે સાક્ષીઓની કસોટી સંતોષાતી નથી.

૧૮૧. આરોપી ક્રમાંક પર દયાભાઈ કચરાભાઈ પટેલ: આ આરોપીના મામલે, ફ.ફ.પ.સા. –૪૬ શાબીરમીયાં ા પઠાણે પોતાના નિવેદનમાં ૨૮.૦૨.૨૦૦૨ના રોજ સવારે બનેલી ઘટનાના સંદર્ભમાં તેમનું નામ લીધું છે તથા તેમને ઓળખ્યા છે. તેમ છતાં, તેમણે ૨૦.૦૫.૨૦૦૮ના રોજના પોતાના નિવેદનમાં તેમનું નામ લીધું નથી. વધુમાં, તેઓ મુખ્ય ઘટનાના સાક્ષી નથી.

૧૮૧.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૪૯ ઈકબાલમિયા રસુલમિયાએ આ આરોપીને મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં પોતાના ૧૦.૦૩.૨૦૦૨, ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ અને ૧૦.૦૬.૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં નામજદ કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીની સાક્ષી આ અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૮૧.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૫૧ નઝીરમોહમ્મદ અકબરમિયાએ ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ની તારીખના પોતાના નિવેદનોમાં મુખ્ય ઘટનાના સંબંધમાં આ

આરોપીનું નામ આપ્યું છે અને પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેનું નામ આપ્યું છે તથા અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીના પુરાવા આ અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડને પૂર્ણ કરે છે.

૧૮૧.૩ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૬ અયૂબમિયા રસુલમિયાએ પોતાના ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં, તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં, આ આરોપીને મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં નામજોગ દર્શાવ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. આ સાક્ષીના પુરાવા, તેથી, આ અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૮૧.૪ ફ.ફ.પ.સા. –૭૨ પ્રહલાદભાઈ નાથાભાઈ, જે પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી નથી, તેમણે તેમના ૨૦.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે, પરંતુ તેમની સાક્ષીબહિરમાં તેને નામિત કર્યો નથી, તેમ છતાં તેમણે અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે.

૧૮૧.૫ ફ.ફ.પ.સા. –૮૦ રુખસાનાબાનુ ઈબ્રાહિમીયા એ તેના ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ ના નિવેદનોમાં તેમજ તેની સાક્ષીમાં આ આરોપીને નામથી દર્શાવ્યો નથી, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેના ચહેરાના આધારે તેની ઓળખ કરી હતી।

૧૮૧.૬ ઉપરોક્ત સાક્ષીઓની સાક્ષ્ય પરથી પ્રગટ થાય છે કે ફ.ફ.પ.સા.–૪૯ ઇકબાલમિયા રસૂલમિયા,

ફ.ફ.પ.સા. –૫૧, નઝીરમોહમ્મદ અકબરમિયા,

ફ.ફ.પ.સા. –૫૬ અયૂબમિયા રસૂલમિયાની

સાક્ષ્ય આ અદાલત દ્વારા અપનાવાયેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે. તેથી, આ આરોપી બાબતે બે સાક્ષી કસોટી સંતોષકારક છે.

૧૮૨. આરોપી ક્રમાંક ૫૪ મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ પટેલ:

આ આરોપીના બાબતમાં, ફ.ફ.પ.સા. –૪૬ શાબીરમીયાં ા પઠાણે ૦૬.૦૫.૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં, ૨૮.૦૨.૨૦૦૨ની સવારમાં બનેલી ઘટનાના સંદર્ભમાં, તેનું નામ લીધું છે. પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેણે તેનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. જો કે, આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી.

૧૮૨.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૪૯ ઇકબાલમિયા રસુલમિયાએ ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ તેમજ ૧૦.૦૬.૨૦૦૮ના તેમના નિવેદનોમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભે આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે. તેમણે પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેનો ઉલ્લેખ કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. આ સાક્ષીના પુરાવા, તેથી, આ અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૮૨.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૫૬ અયૂબમિયા રસુલમિયાએ પોતાની ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ તારીખની નિવેદનોમાં, તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં, આ આરોપીને મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં નામજદ કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીના પુરાવા આ અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૮૨.૩ ફ.પ.સા. ૫૮ સાબિરહુસૈન ફકીરે ધરોઈ કોલોની ખાતે સાંજે ૮:૩૦ વાગ્યે બનેલી ઘટનાના સંદર્ભમાં પોતાના નિવેદનમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે અને તેની ઓળખ કરી છે. જોકે, તેણે તા. ૦૩.૦૩.૨૦૦૮ અને ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનોમાં તેનું નામ લીધું નથી. આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી.

૧૮૨.૪ ફ.પ.સા. ૬૦ બચુમિયા ઈમામિયા એ ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં ૨૮.૦૨.૨૦૦૨ના રોજ વિજળીનું સીધું જોડાણ આપવાના બનાવ સંદર્ભે આ આરોપીનું નામ લીધું છે તથા તેની સાક્ષીમાં પણ તેનું નામ લીધું છે અને તેની ઓળખ પણ કરી છે. જોકે, તેણે ૦૩.૦૩.૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં આ બનાવનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી. આ સાક્ષીએ મુખ્ય બનાવ સંદર્ભે આ આરોપીનું નામ લીધું નથી.

૧૮૨.૫ ફ.ફ.પ.સા.–[illegible]ભીખુમીયા કલુમીયાએ પોતાની [illegible]માં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી શક્યો નથી. તેણે ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ની પોતાની

કોઈપણ નિવેદનમાં પણ તેનું નામ આપ્યું નથી.

૧૮૨.૬ ફ.ફ.પ.સા.–૬૪ રફીકમિયા બાબુમિયા એ પોતાના ૨૭.૦૩.૨૦૦૨ અને ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ તારીખના નિવેદનોમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંબંધમાં આ આરોપીની નામજોગ ઓળખ કરી છે, પરંતુ મથુરભાઈ ત્રિકમભાઈ તરીકે પારસોત્તમદાસ મોહનભાઈની ઓળખ કરી છે. આ રીતે, સાક્ષી આરોપીની સાચી ઓળખ કરવામાં સમર્થ થયો નથી.

૧૮૨.૭ ફ.ફ.પ.સા.–૬૫ અકબર્મિયા નાથુમિયાએ ૦૧.૦૩.૨૦૦૨ના રોજ બપોરે ૪.૦૦ થી ૫.૦૦ દરમિયાન સ્ટ્રીટ લાઈટ જોડવાની ઘટનાના સંદર્ભમાં પોતાના ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેમજ પોતાના સાક્ષ્યમાં આ આરોપીનું નામ લીધેલું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. જોકે, પોતાના ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ના નિવેદનમાં તેણે તેનું નામ લીધેલું નથી. તેથી, આ સાક્ષીએ મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીનું નામ લીધેલું નથી.

૧૮૨.૮ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૬ અકબર્મિયા રસૂલમિયાએ પોતાના ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેમજ પોતાના નિવેદનમાં આ આરોપીનું મુખ્ય ઘટન ડોળડ સંબંધિત નામ જણાવ્યું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી શક્યો નથી. તેણે ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં પણ તેનું નામ જણાવ્યું નથી.

૧૮૨.૯ ફ.ફ.પ.સા. –૬૮ ગુલામ અલી ી અકબરમિયા એ આ આરોપીને મુખ્ય ઘટનાના સંબંધમાં તેમના ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં નામે ઓળખાવ્યો છે અને તેમના સાક્ષ્યમાં પણ તેને નામે ઓળખાવ્યો છે તથા અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીના પુરાવા આ અદાલત દ્વારા અપનાવેલા માપદંડો પર ખરા ઉતરે છે.

૧૮૨.૧૦ ફ.ફ.પ.સા.–૮૩ શરીફાબાનુ ફકીરે ધરોઈ કોલોની ખાતે સાંજના ૮:૩૦ વાગ્યાની ઘટનાના સંદર્ભમાં પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીને નામે ઓળખાવ્યો છે અને તેની ઓળખ કરી છે. જોકે, તેણે ૦૩.૦૩.૨૦૦૨ અને ૨૪.૦૬.૨૦૦૮ના તેના નિવેદનોમાં તેનું નામ લીધું નથી. કોઈ પણ સ્થિતિમાં, આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાની સાક્ષી નથી.

૧૮૨.૧૧ સાક્ષીઓના પુરાવામાંથી એવું સ્પષ્ટ થાય છે કે ત્રણ સાક્ષીઓ, એટલે કે, ફ.ફ.પ.સા. –૪૯ ઈકબાલમિયા રસુલમિયા, ફ.ફ.પ.સા. –૫૬ અયુબમિયા રસુલમિયા અને ફ.ફ.પ.સા. –૬૮ ગુલામ અલી ી અકબરમિયા,ના પુરાવા આ અદાલતે અપનાવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે. તેથી, આ આરોપી બાબતમાં બે સાક્ષી કસોટી સંતોષાય છે.

૧૮૩. સત્ર કેસ નં. ૧૨૦ ઓફ ૨૦૦૮ના આરોપી નં. ૭ દયાભાઈ વણાભાઈ

પટેલ: આ આરોપીના સંબંધમાં, ફ.પ.સા. ૪૭ ઈબ્રાહિમમિયા રસુલમિયા એ ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં તેનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. તેમ છતાં, ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ની પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં તેમજ ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૦૧.૦૬.૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનોમાં તેણે તેનું નામ લીધું નથી.

૧૮૩.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૭૩ ફરીદાબીબી આશિખુસૈને પોતાની ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૧.૦૬.૨૦૦૮ની તારીખની નિવેદનોમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીને નામથી ઓળખાવ્યો નથી, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેને ચહેરા પરથી ઓળખી બતાવ્યો છે.

૧૮૩.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૭૮ બશીરાબીબી બચુમિયા દ્વારા તેના ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં ભાજીયા ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીનું નામ જણાવવામાં આવ્યું છે અને તેણીએ પોતાના સાક્ષ્યમાં પણ તેનું નામ જણાવ્યું છે તથા અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેમ છતાં, મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં તેણીએ તેનું નામ જણાવ્યું નથી.

૧૮૩.૩ ફ.ફ.પ.સા. –૮૦ રુક્શનાબાનુ ઈબ્રાહિમીયાએ પોતાની ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અથવા ૨૨.૦૫.૨૦૦૮ની બંને નિવેદનોમાં તેમજ પોતાના મૌખિક સાક્ષ્યમાં આ આરોપીને નામે ઓળખાવ્યો નથી, પરંતુ અદાલત સમક્ષ ચહેરાના

આધારે તેની ઓળખ કરી છે.

૧૮૩.૪ સાક્ષીઓના પુરાવામાંથી એવું પ્રગટ થાય છે કે એમના પૈકી કોઈનો પણ પુરાવો આ અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરતો નથી. તેથી, બે સાક્ષી કસોટી આ આરોપીના મામલામાં સંતોષાતી નથી.

૧૮૪. સત્ર કેસ નં. ૭/૨૦૦૯ માં આરોપી નં. ૯ કાળાભાઈ ભીખાભાઈ પટેલ: આ આરોપીના મામલામાં, ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૬ શાબીરમીયાં ા પઠાણે ૨૮.૦૨.૨૦૦૨ની બળજબરીથી કેબિનો બંધ કરાવવાની ઘટનાના સંબંધમાં પોતાની સાક્ષીમાં તેનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે.

૧૮૪.૧ ફ.ફ.પ.સા.–૪૮ સાબીરહુસૈન કાદરમીયાં ા એ પોતાના ૦૬.૦૩.૨૦૦૨ અને ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ તારીખના નિવેદનોમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે, પરંતુ પોતાની સાક્ષીમાં તેનું નામ આપ્યું નથી. તેમ છતાં, તેણે અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે.

૧૮૪.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૫૫ આશીક હુસૈન બચુમિયા એ પોતાની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે, પરંતુ ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ અથવા ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ની તેની નિવેદનોમાં તેનું નામ દર્શાવ્યું નથી.

૧૮૪.૩ ફ.ફ.પ.સા. –૬૨ રફીકમિયા મોહમ્મદહુસૈને પોતાની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે, પરંતુ ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ તથા ૧૦.૦૫.૨૦૦૮ ની પોતાની કોઈપણ નિવેદનમાં તેનું નામ લીધું નથી.

૧૮૪.૪ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૮ ગુલામ અલી ી અકબરમિયા એ પોતાના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાસંદર્ભે આ આરોપીને નામજોગ ઓળખાવ્યો છે અને તેની ઓળખ કરી છે, પરંતુ ૧૦.૦૩.૨૦૦૨ અને ૦૯.૦૫.૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનોમાં તેનું નામ લીધું નથી.

૧૮૪.૫ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૧ મંગાભાઈ રામભાઈએ કેરોસીનના બેરલો લઈ જવાની ઘટનાના સંદર્ભમાં પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેને ઓળખી બતાવવામાં નિષ્ફળ રહ્યા છે. તેમણે ૨૦.૦૫.૨૦૦૮ની તારીખના પોતાના નિવેદનમાં પણ તેનું નામ લીધું નથી.

૧૮૪.૬ આ રીતે, ઉપરોક્ત સાક્ષીઓના પુરાવાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે કોઈપણ સાક્ષીના પુરાવા આ અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરતા નથી. તેથી, બે સાક્ષી કસોટી આ આરોપીના કેસમાં સંતોષાતી નથી.

૧૮૫. નીચલી અદાલતે નિર્દોષ છૂટકારો આપેલા આરોપીઓના કેસમાં બે સાક્ષી કસોટીના માપદંડો પૂર્ણ થયેલા છે કે કેમ, તેની હવે તપાસ કરી શકાય છે.

૧૮૫–એ. આરોપી નં. ૪ – નારાયણલાલ શીતલમલ લાખવાળા:

આ આરોપીના મામલે, ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૫ આશિકહુસૈન બાચુમિયા શેખે પોતાની ૧૯.૦૫.૨૦૦૮ની નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં તેનું નામ લીધું છે, પરંતુ તેને ઓળખવામાં અસફળ રહ્યો છે. તેણે ૦૨.૦૩.૨૦૦૨ની પોતાની નિવેદનમાં પણ તેનું નામ લીધું નથી. આ સાક્ષીની સાક્ષી સિવાય, જે અદાલતે અપનાવેલ માપદંડોને પૂર્ણ કરતી નથી, આ આરોપી સામે અન્ય કોઈ પુરાવો નથી. તેથી, આ આરોપીના મામલે બે સાક્ષીઓની કસોટી સંતોષાતી નથી.

૧૮૬. આરોપી ક્ર. ૮ – રાજેશકુમાર અમૃતભાઈ પ્રજાપતિ:

આ આરોપી બાબતે, ફ.ફ.પ.સા. –૫૫ આશિકહુસૈન બચુમિયા શેખે પોતાના ૨જી માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં તેનું નામ લીધું છે અને પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેનું નામ લીધું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી શક્યા નથી.

૧૮૬.૧ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૮૧ – દિલાવરખાન અબ્બાસમિયા શેખે પોતાના ૨૨ મી મે, ૨૦૦૮ ના નિવેદનમાં આ આરોપીને નામથી ઉલ્લેખ કર્યો નથી, પરંતુ તેને ચહેરા પરથી ઓળખ્યો છે.

૧૮૬.૨ ઉપરોક્ત સાક્ષીઓના પુરાવામાંથી એવું જણાય છે કે આ અદાલત દ્વારા અપનાવેલ માપદંડને બંનેમાંથી કોઈપણ બે સાક્ષીઓનું પુરાવું સંતોષતું નથી. તેથી, આ આરોપીના મામલામાં બે સાક્ષીઓની કસોટી સંતોષાતી નથી.

૧૮૭. આરોપી ક્રમાંક ૯ – ભવેશકુમાર કાનુભાઈ પટેલ: આ આરોપીના મામલે, ફ.ફ.પ.સા. –૪૬ શાબીરમીયાં ◌ા અકુમિયા પઠાણે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ સવારમાં બનેલી ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે અને તેની ઓળખ પણ કરી છે, પરંતુ તેણે ૨૦ મે, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં તેનું નામ લીધું નથી. તેથી, આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી.

૧૮૭.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૫૫ આશિકહુસૈન બચુમિયા શેખે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ની તારીખના પોતાના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીનું નામ લીધું છે અને પોતાના મૌખિક પુરાવામાં પણ તેનું નામ લીધું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરવા માં નિષ્ફળ રહ્યા છે।

૧૮૭.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૮૦ રુક્શાનબાનુ ઈબ્રાહીમમિયા એ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ તથા ૨૨ મે, ૨૦૦૫ના નિવેદનોમાં આ આરોપીનું નામ લીધું નથી, પરંતુ અદાલતમાં તેના ચહેરા પરથી તેની ઓળખ કરી છે.

૧૮૭.૩ આમ, આ આરોપી વિરુદ્ધ સાક્ષી આપનાર ત્રણ સાક્ષીઓમાંથી કોઈપણ સાક્ષીના પુરાવા અદાલતે અપનાવેલ માપદંડોને પૂર્ણ કરતા નથી. તેથી, આ આરોપીના કેસમાં બે સાક્ષીઓની કસોટી પૂર્ણ થતી નથી.

૧૮૮. આરોપી નં. ૧૨ પ્રહલાદભાઈ સોમાભાઈ પટેલ: આ આરોપી અંગે, ફ.ફ.પ.સા. –૫૫ આશિકહુસેન બચુમિયાં શેખે પોતાના ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ તથા ૧૯ મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં તેનું નામ લીધું છે અને પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેનું નામ લીધું છે તથા અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. આ સાક્ષીની સાક્ષ્યસામગ્રી, તેથી, અદાલતે અપનાવેલા માપદંડોને સંતોષે છે.

૧૮૮.૧ સાક્ષી–૭૯ સમીમબાનુ મોહમદમિયા શેખે પોતાના ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૨૨ મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં તેમજ પોતાના પુરાવામાં આરોપીનું નામ જણાવ્યું નથી, પરંતુ તેના ચહેરાના આધારે તેની ઓળખ કરી છે.

૧૮૮.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૮૦ રુખસાનાબાનુ ઈબ્રાહીમમિયા એ તેમના ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના અને ૨૨મી મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીની નામથી ઓળખ કરી નથી, પરંતુ પ્રથમ વખત અદાલતમાં તેના ચહેરાના આધારે તેની ઓળખ કરી છે.

૧૮૮.૩ આ રીતે, ઉપરોક્ત ત્રણ સાક્ષીઓમાંથી માત્ર ફ.ફ.પ.સા. –૫૫

આશિકહુસૈન બચુમિયા શેખનું સાક્ષ્ય અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે. તેથી, બે સાક્ષીઓની કસોટી આ આરોપીના મામલે સંતોષાતી નથી.

૧૮૯. આરોપી નં. ૧૭ – ગોધનભાઈ રેવાભાઈ પ્રજાપતિઃ આ આરોપીના મામલે, ફ.ફ.પ.સા. –૫૨ હિઝબુલમિયા હુસૈનમિયા શેખે પોતાની જબાનીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં તેનું નામ લીધું છે તથા તેની ઓળખ કરી છે. સાક્ષીએ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં પણ આ સાક્ષીનું નામ લીધું હતું, પરંતુ ત્યારબાદ ં. એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા ૧૯ મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે આરોપી ટોળામાં ન હતો અને પોલીસે પોતે જ તેનું નામ લખ્યું હતું.

૧૮૯.૧ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૫ આશીખુસૈન બાચુમિયા શૈખે પોતાના ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીનું નામ જણાવ્યું હતું, પરંતુ એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ ૧૯ મે, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે તેણે તેનું નામ આપ્યું નહોતું. સાક્ષીએ પોતાના પુરાવામાં આરોપીનું નામ જણાવ્યું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ અશ્વિન બલદેવ તરીકે કરી છે. આમ, સાક્ષીએ આ આરોપીની સાચી રીતે ઓળખ કરી નથી.

૧૮૯.૨ આ રીતે, બે સાક્ષીઓ પૈકી, કોઈપણ સાક્ષીની સાક્ષી આ અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને સંતોષતી નથી. તેથી, આ આરોપીના કેસમાં

બે–સાક્ષી કસોટી સંતોષાઈ નથી.

૧૯૦. આરોપી ક્રમાંક ૨૦ – રવિકુમાર અમરતભાઈ પ્રજાપતિ: આ આરોપીના સંદર્ભમાં, ફ.ફ.પ.સા. –૫૨ હિઝબુલમિયા હુસૈનમિયા શૈખે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં તેમજ પોતાના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં તેનું નામ લીધું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ એક રાજેશ અમરતને આરોપી રવિ અમરત તરીકે ઓળખાવ્યો છે. તેથી, સાક્ષીએ આરોપીની સાચી ઓળખ કરી નથી.

૧૯૦.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૫૫ આશિઘુસૈન બાચુમિયા શેખે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજના પોતાના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીનું નામ લીધું છે, પરંતુ એસ.આઇ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા ૧૯ મે, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું છે કે તેણે તેનું નામ આપ્યું નથી. તેણે પોતાના ુ્ય યમાં પણ આ આરોપીનું નામ લીધું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરવામાં નિષ્ફળ ગયો છે.

૧૯૦.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૮૧ – દિલાવરખાન અબ્બાસમિયા શેખે પોતાના ૨૨ મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીને નામથી દર્શાવ્યો નથી, પરંતુ અદાલતમાં તેના ચહેરા પરથી તેની ઓળખ કરી છે.

૧૯૦.૩ આમ, આ આરોપી વિરુદ્ધ સાક્ષી આપનાર ત્રણ સાક્ષીઓમાંથી

કોઈપણ સાક્ષીની સાક્ષી આ અદાલતે અપનાવેલ માપદંડોને પૂર્ણ કરતી નથી. અતએવ, બે સાક્ષીઓની કસોટી આ આરોપીના કેસમાં સંતોષાતી નથી.

૧૯૧. આરોપી નં. ૨૧ – બાબુભાઈ કાંતિભાઈ પટેલ: આ આરોપીના બાબતમાં, ફ.ફ.પ.સા. –૫૧ નાઝીરમહમ્મદ અકબર્મિયા શેખે પોતાના ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં, તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં, મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં તેમનું નામ દર્શાવ્યું છે અને અદાલત સમક્ષ તેમનું ઓળખપરિચય પણ કરાવ્યો છે. તેથી, આ સાક્ષીની સાક્ષીએ અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને સંતોષ્યા છે.

૧૯૧.૧ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૯ મહમ્મદ સત્તાર બાચુમિયા શેખે પોતાની ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ની નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંબંધમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે, પરંતુ એસઆઈટિ દ્વારા નોંધાયેલા ૧૯ મે, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું છે કે તેણે આરોપીને નામિત કર્યો ન હતો, પરંતુ પોલીસએ પોતે જ તેનું નામ લખી લીધું હતું. તેણે પોતાના જમા બયાનમાં આરોપીને નામિત કર્યો છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ આરોપીની ઓળખ કરતી વખતે તેણે જણાવ્યું હતું કે તે હાજર નહોતો, જોકે હકીકતમાં તે હાજર હતો. આ રીતે, સાક્ષી આરોપીની ઓળખ કરવામાં નિષ્ફળ રહ્યો.

૧૯૧.૨ ફ.પ.સા. ૭૦ મુન્સફખાન યાસીનખાન પઠાણે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ પઠાણ મહોલ્લામાં આવેલા તેમના જૂના મકાન પર પથ્થરમારો થયાની ઘટનાના

સંદર્ભમાં આપેલા નિવેદનમાં આરોપીનું નામ લીધું હતું; પરંતુ ત્યારબાદ ં. ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે તેમણે આ આરોપીનું નામ લીધું નહોતું. સાક્ષીએ પોતાની સાક્ષીમાં આરોપીનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી.

૧૯૧.૩ આમ ઉપરોક્ત સાક્ષીઓમાંથી માત્ર એક સાક્ષી, એટલે કે, ફ.ફ.પ.સા. –૫૧ નજિરમહમ્મદ અકબરમિયા શેખનું સાક્ષ્ય જ અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે. તેથી, આ આરોપીના કેસમાં બે સાક્ષીઓની કસોટી પૂર્ણ થતી નથી.

૧૯૨. આરોપી નં. ૨૨ – દીનેશકુમાર બલદેવભાઈ પટેલ : આ આરોપીના કિસ્સામાં, ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૮ સાબિરહુસૈન કાદરમીયાં ા શેખે મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં પોતાના નિવેદનમાં તેનું નામ લીધું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી શક્યો નથી. તેણે ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજના પોતાના નિવેદનમાં પણ તેનું નામ લીધું નથી.

૧૯૨.૧ ફ.પ.સા. ૫૯ મહમ્મદ સત્તાર બચુમિયા શેખે પોતાના ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાની સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો હતો, પરંતુ એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા ૧૯ મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં તેણે કહ્યું

છે કે તેણે આરોપીનું નામ આપ્યું નહોતું, પરંતુ પોલીસે પોતાના સ્તરે નામ લખી લીધું હતું. તેણે પોતાની સાક્ષીમાં આરોપીને નામિત કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે.

૧૯૨.૨ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૩ ફરીદાબીબી આશિખુસૈન શેખે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ની પોતાની પૈકી કોઈપણ નિવેદનમાં આરોપીનું નામ લીધું નથી અને પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેનું નામ લીધું નથી, પરંતુ અદાલતમાં ચહેરા પરથી તેની ઓળખ કરી છે.

૧૯૨.૩ આ રીતે, ઉપરોક્ત ત્રણ સાક્ષીઓમાંથી, જેમણે આ આરોપી વિરુદ્ધ સાક્ષી આપી છે, કોઈપણ સાક્ષીના પુરાવા આ અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરતા નથી. તેથી, બે સાક્ષીનો કસોટી આ આરોપીના કેસમાં પૂર્ણ થતી નથી.

૧૯૩. આરોપી નં. ૨૫ – ડાહ્યાભાઈ વરવાભાઈ પ્રજાપતિ: આ આરોપીના મામલે, ફ.ફ.પ.સા. –૫૨ હિઝબુલમિયા હુસેનમિયા શેખે મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં પોતાના નિવેદનમાં તેનું નામ લીધું છે, પરંતુ તેણે એક જાગા જીવનને આરોપી ડાહ્યા◌ા વરવા તરીકે ઓળખાવ્યો છે. આ રીતે, સાક્ષીએ આ આરોપીની યોગ્ય રીતે ઓળખ કરી નથી. આ સાક્ષીએ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨, ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ અથવા ૫ ઑગસ્ટ, ૨૦૦૮ની તારીખના પોતાના નિવેદનોમાં પણ આરોપીનું નામ લીધું નથી.

૧૯૩.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૫૫ આશિખુસૈન બચુમિયા શૈખે પોતાના ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં, પોતાની સાક્ષીમાં તેમજ અદાલત સમક્ષ ઓળખાણ કરતાં, મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે. તેથી, આ સાક્ષીના પુરાવા અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડને પૂર્ણ કરે છે.

૧૯૩.૨ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૮ ગુલામ અલી ી અકબર્મિયા શેખે ૧૦ મી માર્ચ, ૨૦૦૨ ના પોતાના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીનું નામ લીધું હતું, પરંતુ પોતાના સાક્ષ્યમાં તેનું નામ લીધું નથી. તેમ છતાં, તેણે અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે.

૧૯૩.૩ ફ.ફ.પ.સા. –૭૫ ફિરોઝબાનુ બચુમિયા શેખે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આરોપીનું નામ આપ્યું છે, પરંતુ એક ગોરધનભાઈ રેવાભાઇને આરોપી દયાભાઈ વરભાભાઈ તરીકે ઓળખ્યા છે. આથી, સાક્ષીએ આ આરોપીની યોગ્ય રીતે ઓળખ કરી નથી.

૧૯૩.૪ ફ.ફ.પ.સા. –૮૦ રુક્ષાનાબાનુ ઈબ્રાહિમમિયા દ્વારા દિનાંક ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૨૨ મે, ૨૦૦૮ ના તેમના નિવેદનોમાં તેમજ તેમની સાક્ષીમાં પણ આ આરોપીનું નામ દર્શાવવામાં આવ્યું નથી; પરંતુ અદાલત સમક્ષ પ્રથમ વખત તેમણે માત્ર ચહેરાના આધારે તેની ઓળખ કરી હતી.

૧૯૩.૫ આ રીતે, સાક્ષીઓની સાક્ષ્ય પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે માત્ર એક જ સાક્ષી, એટલે કે ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૫ આશિકહુસૈન બચુમિયા શેખની સાક્ષ્ય અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે. તેથી, બે–સાક્ષી કસોટી આ આરોપીના કેસમાં સંતોષાયેલી નથી.

૧૯૪. આરોપી નં. ૨૬ – રઘુભાઈ રેવાભાઈ પટેલઃ આ આરોપીના સંદર્ભમાં, ફ.ફ.પ.સા. –૫૯ મહંમદ સત્તાર બચુમીયા શેખે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ આપેલા નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંબંધમાં આ આરોપીનું નામ લીધું છે. જોકે, એસ.આઈ.ટી. દ્વારા નોંધાયેલા ૧૯ મે, ૨૦૦૮ના રોજના પોતાના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું છે કે તેણે તેનું નામ લીધું નથી અને પોલીસએ પોતાની રીતે નામ લખી દીધું હતું. સાક્ષીએ પોતાની સાક્ષીમાં આરોપીનું નામ લીધું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેને ઓળખવામાં નિષ્ફળ ગયો છે.

૧૯૪.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૬૦ બચુમિયા ઈમામિયા શેખે ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ની ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીનું નામ લીધું છે, જેમાં આ આરોપીએ આ સાક્ષીને તેના મકાનની બાજુમાં આવેલો તેનો કેબિન હટાવી લેવા કહ્યું હતું, કારણ કે ચારો સળગી જશે; તેમ છતાં, પોતાની સાક્ષીમાં તેણે તેની ઓળખ કરી શકી નથી. ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં તેણે આ ઘટનાનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી. જેટલી હદ સુધી આ આરોપીનો પ્રશ્ન છે, આ સાક્ષીએ મુખ્ય ઘટનામાં તેને સંડોવ્યો નથી.

૧૯૪.૨ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૧ સફિકમિયા બાબુમિયા શેખે પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. પરંતુ, તેમણે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ અથવા ૩ મે, ૨૦૦૨ના તેમના નિવેદનોમાં તેનું નામ લીધું નથી.

૧૯૪.૩ ફ.પ.સા. ૭૦ મુંસફખાન યાસીનખાન પઠાણે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેમના નિવેદનમાં તેમજ ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ પઠાણ મહોલ્લામાં તેમના જૂના મકાન પર પથ્થરમારો થયાની ઘટનાના સંદર્ભમાં તેમના સાક્ષ્યમાં આ આરોપીને નામજોગ કર્યો છે. જોકે, ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ના તેમના નિવેદનમાં તેમણે જણાવ્યું છે કે તેમણે આ નામ આપ્યું નહોતું. તેમણે આરોપીની ઓળખ પણ કરી છે. આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી.

૧૯૪.૪ ફ.ફ.પ.સા. –૭૫ ફિરોઝાબાનુ બચુમિયા શેખે આ આરોપીને મુખ્ય ઘટના સંદર્ભે પોતાના ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ તથા ૨૨ મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં નામિત કર્યો છે અને પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેને નામિત કર્યો છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખાણ કરવામાં નિષ્ફળ રહ્યા છે.

૧૯૪.૫ આ રીતે, આ આરોપી વિરુદ્ધ નિવેદન આપનાર પૈકી કોઈપણ સાક્ષીનું પુરાવું અદાલતે અપનાવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરતું નથી. તેથી, આ આરોપીના મામલે બે સાક્ષી કસોટી સંતોષાતી નથી.

૧૯૫. આરોપી ક્રમાંક ૨૯ ચતુરભાઇ કાનાભાઈ ગીર્ધરભાઈ પટેલ :

આ આરોપીના કેસમાં, ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ ઈબ્રાહિમમિયા રસૂલમિયા શેખે પ્રારંભિક માહિતી અહેવાલ તારીખ ૨ મી માર્ચ, ૨૦૦૨ માં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં તેમનું નામ આપ્યું છે. તેમણે પોતાના નિવેદનમાં પણ તેમનું નામ આપ્યું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેમની ઓળખ કરી શક્યા નથી.

૧૯૫.૧ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૮ સાબિરહુસૈન કાદરમીયાં ા શેખે ૧૦મી મે, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં, તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં, મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે અને અદાલતમાં તેની ઓળખ પણ કરી છે. જોકે, તેણે ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં તેનું નામ લીધું નથી.

૧૯૫.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૪૯ ઈકબાલમિયા રસુલમિયા શેખે આ આરોપીને મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં પોતાના ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨, ૧૦ મે, ૨૦૦૮ તથા ૧૦ જૂન, ૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં નામિત કર્યો છે. તેણે પોતાના સાક્ષીમાં પણ તેનું નામ લીધું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી શક્યો નથી.

૧૯૫.૩ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૨ હિઝબુલમિયા હુસૈનમિયા શેખે તેના ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં તેમજ તેની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામથી ઓળખાવ્યો છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી શક્યો નથી.

૧૯૫.૪ ફ.ફ.પ.સા. –૫૫ આશિકહુસૈન બચુમિયા શેખે પોતાની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. જોકે, ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ની તારીખના પોતાના નિવેદનમાં તેણે તેનું નામ લીધું નથી.

૧૯૫.૫ ફ.ફ.પ.સા. –૫૬ અયુબમિયા રસુલમિયા શેખે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં તેમજ ૧૯ મે, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીનું નામ લીધું છે. તેણે પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેનું નામ લીધું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી શક્યો નથી.

૧૯૫.૬ ફ.ફ.પ.સા. –૫૯ મહમ્મદ સત્તાર બચુમિયા શેખે પોતાના ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીનું નામ લીધું હતું, પરંતુ ત્યારબાદ ં. એસઆઈટી દ્વારા નોંધાયેલ ૧૯ મે, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે તેમણે આરોપીનું નામ લીધું નહોતું અને પોલીસએ પોતે જ નામ લખી દીધું હતું. આ સાક્ષીએ પોતાના નિવેદનમાં આરોપીનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેને ચતુર કાના તરીકે ઓળખી કાઢ્યો છે. ચતુર કાના આરોપીના નામનું માત્ર સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ હોવાથી, એવું કહી શકાય નહીં કે સાક્ષીએ તેને ઓળખ્યો નથી.

૧૯૫.૭ ફ.ફ.પ.સા. –૬૧ સાફિકમિયા બાબુમિયા શેખે ૧૦ મે, ૨૦૦૮ની

તારીખના પોતાના નિવેદનમાં તેમજ પોતાના મૌખિક પુરાવામાં આ આરોપીને મુખ્ય ઘટનાના સંબંધમાં નામજોગ દર્શાવ્યો છે અને તેની ઓળખ કરી છે. જોકે, ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ તથા ૩ મે, ૨૦૦૨ની તારીખના પોતાના નિવેદનોમાં તેણે તેનું નામ દર્શાવ્યું નથી.

૧૯૫.૮ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૭ મુદ્દા નં. રુનિશા અકબરમિયા શેખે ૨૨મી મે, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં તેમજ પોતાના સાક્ષ્યમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આરોપીનું નામ જણાવ્યું છે, પરંતુ ચતુર કંજિભાઈના મુદ્દા નં. લે તેને ચતુરભાઇ વિઠ્ઠલભાઈ તરીકે ઓળખાવ્યો છે. આથી, તેણીએ આ આરોપીની સાચી ઓળખ કરી નથી. વધુમાં, ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં પણ તેણે તેનું નામ જણાવ્યું નથી.

૧૯૫.૯ ફ.પ.સા. ૮૦ રુક્ષાનાબાનુ ઈબ્રાહિમમિયા એ પોતાની ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ તથા ૨૨ મે, ૨૦૦૮ ની નિવેદનોમાં તેમજ પોતાના સાક્ષ્યમાં આરોપીનું નામ નથી લીધું, પરંતુ તેણીએ પ્રથમ વખત અદાલત સમક્ષ માત્ર ચહેરા પરથી તેની ઓળખ કરી છે.

૧૯૫.૧૦ આમ, ઉપરોક્ત કોઈપણ સાક્ષીઓની સાક્ષી અદાલત દ્વારા અપનાવેલ માપદંડોને પૂર્ણ કરતી નથી. તેથી, આ આરોપીના મામલે બે સાક્ષીઓની કસોટી સંતોષાતી નથી.

૧૯૬. આરોપી નં. ૩૬ દશરથભાઈ અંબાલાલ દ્વારકાદાસ પટેલ: આ આરોપીના મામલે, ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ ઈબ્રાહિમમિયા રસૂલમિયા શેખે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ની પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં તેનું નામ દર્શાવ્યું છે અને તેની સાક્ષીમાં પણ તેનું નામ દર્શાવ્યું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરવામાં નિષ્ફળ રહ્યા છે.

૧૯૬.૧ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૪ રફિકમિયા બાબુમિયા શેખે પોતાની ૨૭મી માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૨૨મી મે, ૨૦૦૮ની નિવેદનોમાં, તેમ જ પોતાની સાક્ષીમાં, મુખ્ય ઘટના સંદર્ભે આ આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે અને અદાલતમાં તેની ઓળખ પણ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીના પુરાવા અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે.

૧૯૬.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૭૯ સમીમબાનુ મોહમદમિયા શેખે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ તથા ૨૨ મે, ૨૦૦૮ની તારીખના પોતાના નિવેદનોમાં આ આરોપીને નામજોગ કર્યો નથી. તેણીએ પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેનું નામ લીધું નથી, પરંતુ અદાલત સમક્ષ માત્ર ચહેરાથી તેને ઓળખ્યો છે.

૧૯૬.૩ ફ.પ.સા. ૮૦ રૂક્ષાનાબાનુ ઈબ્રાહિમમિયાએ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ અથવા ૨૨ મે, ૨૦૦૮ના રોજ આપેલા પોતાના કોઈપણ નિવેદનમાં તેમજ પોતાના મૌખિક

નિવેદનમાં પણ આ આરોપીને નામથી દર્શાવ્યો નથી, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેને માત્ર ચહેરા પરથી ઓળખ્યો છે.

૧૯૬.૪ આમ, આ આરોપી વિરુદ્ધ સાક્ષી આપનાર સાક્ષીઓમાંથી માત્ર ફ.ફ.પ.સા. –૬૪ રફીકમિયા બાબુમિયા શેખની પુરાવેસાક્ષી અદાલત દ્વારા અપનાવાયેલા માપદંડોને સંતોષે છે. તેથી, આ આરોપીના કેસમાં બે–સાક્ષી કસોટી સંતોષાતી નથી.

૧૯. આરોપી નં. ૩૯ – બલદેવભાઈ રણછોડભાઈ દ્વારકાદાસ પટેલ: આ આરોપીના કેસમાં, ફ.ફ.પ.સા. –૪૬ શાબીરમીયાં ◌ા અકુમિયા પઠાણે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ વોટર વર્ક્સ નજીકની ઘટનાના સંદર્ભમાં તેમજ ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ની સવારે ટોળું બળજબરીથી કેબિનો બંધ કરાવી રહ્યું હતું તે ઘટનાના સંદર્ભમાં પોતાના નિવેદનમાં તેનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. તેમ છતાં, ૨૦ મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં તેણે આરોપીનું નામ લીધું નથી. આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી.

૧૯૭.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ ઈબ્રાહિમીયા રસુલમિયા શેખે ૨જી માર્ચ, ૨૦૦૨ના પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં આ આરોપીને નામજોગ કર્યો છે અને પોતાના નિવેદનમાં પણ તેનું નામ લીધું છે, પરંતુ તે તેની ઓળખ કરાવવામાં નિષ્ફળ રહ્યા છે.

૧૯૭.૨ ફ.પ.સા. –૫૨ – હિઝબુલમિયા હુસૈનમિયા શેખે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ની

તારીખના પોતાના નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંબંધમાં આ આરોપીનું નામ જણાવ્યું છે, પરંતુ તેને ઓળખવામાં નિષ્ફળ રહ્યા છે.

૧૯૭.૩ ફ.ફ.પ.સા. –૬૮ – ગુલામઅલી અકબર્મિયા શેખે પોતાના સાક્ષમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો હતો, પરંતુ તેની ઓળખ કરી શક્યા નથી. તેમણે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના તેમના નિવેદનોમાં પણ તેમનું નામ દર્શાવ્યું નથી.

૧૯૭.૪ આમ, આ આરોપી વિરુદ્ધ સાક્ષી આપનાર સાક્ષીઓમાંથી કોઈ પણ સાક્ષીના પુરાવા અદાલત દ્વારા અપનાવાયેલા માપદંડો પર ખરા ઉતરતા નથી. તેથી, આ આરોપીના કેસમાં બે–સાક્ષી કસોટી પૂર્ણ થતી નથી.

૧૯૮. આરોપી નં. ૪૭ જીવનભાઈ દ્વારકાદાસ પટેલ: આ આરોપીના કેસમાં, ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૯ સરીમ્બાનુ મહમદમિયા શેખે તેના ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૨૨મી મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં તેનું નામ લીધું નથી અને તેની જુબાનીમાં પણ તેનું નામ લીધું નથી, પરંતુ અદાલત સમક્ષ માત્ર ચહેરાના આધારે તેની ઓળખ કરી છે.

૧૯૮.૧ એ જ રીતે, ફ.ફ.પ.સા. –૮૧ દિલાવરખાન અબ્બાસમિયાં શેખે પોતાના ૨૨ મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં અથવા પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીને નામે

ઓળખાવ્યો નથી, પરંતુ અદાલત સમક્ષ માત્ર ચહેરા પરથી તેની ઓળખ કરી છે.

૧૯૮.૨ આથી, બે સાક્ષીઓમાંથી કોઈના પણ પુરાવા, જેમણે આ આરોપી વિરુદ્ધ સાક્ષી આપી નથી, છતાં અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે, અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરતા નથી. તેથી, આ આરોપીના મામલે બે–સાક્ષી કસોટી સંતોષાતી નથી.

૧૯. આરોપી નં. ૫૧ અશુતોષ (પવનકુમાર) મુરલીદાહર મારવાડી: આ આરોપીના સંદર્ભમાં, ફ.ફ.પ.સા. –૪૯ ઈકબાલમિયા રસુલમિયા શેખે મુખ્ય ઘટનાના સંબંધમાં પોતાના ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨, ૧૦ મે, ૨૦૦૮ અને ૧૦ જૂન, ૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં તેનું નામ જણાવેલ છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. આથી, આ સાક્ષીનું સાક્ષ્ય અદાલત દ્વારા અપનાવેલા માપદંડોને સંતોષે છે.

૧૯૯.૧ ફ.પ.સા. ૬૫ અકબર્મિયા નાથુમિયા શેખે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ની તેમજ ૧૦ મે, ૨૦૦૮ની પોતાની નિવેદનોમાં આરોપીને નામિત કર્યો છે અને પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેમનું નામ લીધું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેમનો ઓળખી શક્યા નથી.

૧૯૯.૨ આ રીતે, આ આરોપી વિરુદ્ધ સાક્ષી આપનાર બે સાક્ષીઓમાંથી માત્ર ફ.ફ.પ.સા. –૪૯ ઈકબાલમિયા રસુલમિયા શેખની સાક્ષી અદાલતે અપનાવેલા માપદંડોને અનુરૂપ ઠરે છે. તેથી, આ આરોપીના મામલે બે–સાક્ષી કસોટી સંતોષાતી

નથી.

૨૦૦. આરોપી નં. ૫૩ રમેશભાઈ બલદેવભાઈપટેલઃ આ આરોપીના મામલે, ફ.ફ.પ.સા. ુ–૭૩ ફરીદાબીબી આશિકહુસૈન શેખે પોતાના ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં તેમનું નામ લીધું નથી અને પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેમનું નામ લીધું નથી, પરંતુ અદાલતમાં ફક્ત ચહેરા પરથી તેમની ઓળખ કરી છે.

૨૦૦.૧ તે જ રીતે, ફ.ફ.પ.સા. –૮૧ દિલાવરખાન અબ્બાસમિયા શેખે ૨૨મી મે, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં પણ આરોપીનું નામ ઉલ્લેખ્યું નથી, પરંતુ અદાલત સમક્ષ માત્ર તેના ચહેરાના આધારે તેની ઓળખ કરી છે.

૨૦૦.૨ આ રીતે, ઉપરોક્ત બે સાક્ષીઓમાંથી કોઈપણની સાક્ષી, જેમણે આ આરોપી વિરુદ્ધ નિવેદન આપ્યું નથી, પરંતુ માત્ર અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે, અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડો પર ખરી ઉતરતી નથી. તેથી, આ આરોપીના કેસમાં બે સાક્ષીઓની કસોટી સંતોષાતી નથી.

૨૦૧. સત્ર કેસ નં. ૧૨૦ of ૨૦૦૮ માં આરોપી નં. ૧: બાબુભાઈ વણાભાઈ પટેલ: આ આરોપીના મામલે, ફ.ફ.પ.સા. –૪૭ ઈબ્રાહિમિયા રસુલમિયા શેખે મુખ્ય ઘટનાના સંબંધમાં પોતાની સાક્ષીમાં તેમનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ

તેમની ઓળખ કરી છે. તેમ છતાં, પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં તેમજ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨, ૧ જૂન, ૨૦૦૨, ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ અને ૯ મે, ૨૦૦૮ની તેમની નિવેદનોમાં તેમણે તેમનું નામ લીધું નથી.

૨૦૧.૧ ફ.પ.સા. ૭૮ બાસિરાબિબી બચુમિયા શેખે ૨૨મી મે, ૨૦૦૮ના તેણીના નિવેદનમાં, તેમજ તેણીની સાક્ષીમાં, મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે અને તેની ઓળખ પણ કરી છે. જોકે, તેણીએ ૧૭મી એપ્રિલ, ૨૦૦૨ના તેણીના નિવેદનમાં તેનું નામ આપ્યું નથી.

૨૦૧.૨ આમ, આ આરોપી વિરુદ્ધ સાક્ષી આપનાર બે સાક્ષીઓમાંથી કોઈની પણ સાક્ષ્ય અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરતી નથી. તેથી, આ આરોપીના કેસમાં બે સાક્ષીનો માપદંડ સંતોષાતો નથી.

૨૦૨. સત્ર કેસ નં. ૧૨૦ વર્ષ ૨૦૦૮માં આરોપી નં. ૨: રમેશભાઈ કચરાભાઈ પટેલ:

આ આરોપી બાબતે, ફ.ફ.પ.સા. –૪૯ ઇકબાલમિયા રસુલમિયા શેખે ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના રોજ આપેલા પોતાના નિવેદનમાં, તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં, મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં તેનું નામ લીધું છે અને તેની ઓળખ કરી છે. તેમ છતાં, ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ આપેલા પોતાના નિવેદનમાં તેણે તેનું નામ લીધું ન હતું.

૨૦૨.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૮૧ દિલાવરખાન અબ્બાસમિયા શેખે પોતાના ૨૨મી

મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં અથવા પોતાની સાક્ષીમાં આરોપીનું નામ લીધું નથી, પરંતુ અદાલત સમક્ષ માત્ર ચહેરા પરથી જ તેની ઓળખ કરી છે.

૨૦૨.૨ આમ, આ આરોપી વિરુદ્ધ સાક્ષી આપનાર બે સાક્ષીઓમાંથી કોઈપણ સાક્ષીની સાક્ષી અદાલતે અપનાવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરતી નથી. તેથી, આ આરોપીના કેસમાં બે સાક્ષીઓની કસોટી સંતોષકારક નથી.

૨૦૩. સેશન કેસ નં. ૧૨૦ ઓફ ૨૦૦૮ના આરોપી નં. ૩: બાબુભાઈ કાંજીભાઈ પટેલ:

આ આરોપીના મામલે, ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૬ શાબીરમીયાં ા અકુમિયા પઠાણે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ની સવારે બનેલી ઘટનાના સંદર્ભમાં પોતાની સાક્ષીમાં તેનું નામ દર્શાવ્યું છે અને તેની ઓળખ પણ કરી છે. જોકે, તેણે ૨૦ મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં તેનું નામ દર્શાવ્યું નથી. આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી.

૨૦૩.૧ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૯ ઈકબાલમિયા રસુલમિયા શેખે પોતાની ૧૦મી મે, ૨૦૦૮ની નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીબયાનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેને બાબુ કાના તરીકે ઓળખ્યો છે. જોકે, ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ની પોતાની નિવેદનમાં તેણે તેનું નામ લીધું નથી.

૨૦૩.૨ ફ.પ.સા. –૫૨ હિઝબુલમિયા હુસૈનમિયા શેખે પોતાના ૧૯ મે,

૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેમજ સાક્ષ્યમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીનું નામ લીધું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી શક્યો નથી. તેણે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨, ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ અને ૫ ઑગસ્ટ, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનોમાં પણ તેનું નામ લીધું નથી.

૨૦૩.૪ ફ.ફ.પ.સા. –૭૩ ફરીદાબીબી આશિકહુસૈન શેખે પોતાની ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ની નિવેદનોમાં આ આરોપીને નામથી દર્શાવ્યો નથી. તેણીએ પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેનું નામ દર્શાવ્યું નથી, પરંતુ અદાલત સમક્ષ માત્ર ચહેરા પરથી તેની ઓળખ કરી છે.

૨૦૩.૫ ફ.ફ.પ.સા. –૭૮ બસીરાબીબી બચુમિયા શેખે ૨૨ મે, ૨૦૦૮ના રોજના પોતાના નિવેદનમાં તેમજ પોતાના સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરવામાં તે નિષ્ફળ રહી છે. ૧૭ એપ્રિલ, ૨૦૦૨ના રોજના પોતાના નિવેદનમાં પણ તેણે તેનું નામ દર્શાવ્યું નથી.

૨૦૩.૬ ફ.ફ.પ.સા. –૮૧ દિલાવરખાન અબ્બાસમીયા શેખે તેના ૨૨ મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેમજ તેની સાક્ષીમાં આ આરોપીને નામે ઉલ્લેખિત કર્યો નથી, પરંતુ અદાલત સમક્ષ માત્ર ચહેરા પરથી તેની ઓળખ કરી છે.

૨૦૩.૭ તેથી, ઉપરોક્ત સાક્ષીઓમાંથી જેમણે આ આરોપી વિરુદ્ધ નિવેદન આપ્યું છે, તેમનો કોઈપણ સાક્ષ્ય અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને સંતોષતું નથી. તેથી, આ આરોપીના કેસમાં બે સાક્ષીનું ધોરણ પૂર્ણ થતું નથી.

૨૦૪. સત્ર કેસ નં. ૧૨૦ વર્ષ ૨૦૦૮માં આરોપી નં. ૪: કનુભાઈ રેવાભાઈ પટેલ:

આ આરોપીના સંદર્ભમાં, ફ.ફ.પ.સા. –૫૯ મહમ્મદ સત્તાર બચુમિયાએ પોતાની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં તેનું નામ લીધું છે તથા અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. જોકે, તેણે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ અથવા ૧૯ મે, ૨૦૦૮ની પોતાની નિવેદનોમાં તેનું નામ લીધું નથી.

૨૦૪.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૭૮ બસીરાબીબી બચુમિયા શેખે પોતાના ૨૨મી મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં, તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં, મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. જોકે, તેમણે ૧૭મી એપ્રિલ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં તેનું નામ લીધું નથી.

૨૦૪.૨ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૮૧ દિલાવરખાન અબ્બાસમિયા શેખે પોતાના ૨૨ મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં કે પોતાના સાક્ષ્યમાં આરોપીનું નામ લીધું નથી, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેને માત્ર ચહેરા પરથી ઓળખ્યો છે.

૨૦૪.૩ આમ, ઉપરોક્ત ત્રણેય સાક્ષીઓમાંથી કોઈની પણ પુરાવા અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરતી નથી. તેથી, આ આરોપીના મામલે બે સાક્ષીનો કસોટી સંતોષાતી નથી.

૨૦૫. સેશન કેસ નં. ૧૨૦ ઓફ ૨૦૦૮માં આરોપી નં. ૫: નટવરભાઈ કચરાભાઈ પટેલ:

આ આરોપીના કેસમાં, ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૯ મહંમદ સત્તાર બચુમિયેાએ પોતાની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં તેનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. જોકે, તેમણે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ તથા ૧૯ મે, ૨૦૦૮ની તેમની નિવેદનોમાં તેનું નામ લીધું નથી.

૨૦૫.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૭૧ મંગાભાઈ રામભાઈ રાવલે ટ્રેક્ટર પરથી કેરોસિન એકત્ર કરવાની ઘટના અંગે ૧લી માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ રાત્રે ૯:૦૦ વાગ્યે આપેલા પોતાના નિવેદનમાં આ આરોપીનું નામ લીધું છે અને અદાલતમાં તેની ઓળખ કરી છે. તેમ છતાં, ૨૦મી મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં તેણે તેનું નામ લીધું નથી. આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો પણ સાક્ષી નથી.

૨૦૫.૨ આમ, આ આરોપી વિરુદ્ધ સાક્ષી આપનાર બે સાક્ષીઓમાંથી કોઈપણ સાક્ષીની સાક્ષ્ય અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલ માપદંડોને પૂર્ણ કરતી નથી. તેથી, આ આરોપીના મામલે બે સાક્ષીઓની કસોટી પૂર્ણ થતી નથી.

૨૦૬. સત્ર કેસ નં. ૧૨૦ ઓફ ૨૦૦૮માં આરોપી નં. ૬: અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈ પટેલ (નાગર) (બોથમ):

આ આરોપીના કેસમાં, ફ.ફ.પ.સા. –૪૯ ઈકબાલમિયા રસુલમિયા શેખે, પોતાના ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના નિવેદનમાં, જણાવ્યું છે કે ગામમાં અશ્વિનભાઈ બલદેવભાઈ બે હતા અને અશ્વિન બલદેવ ગાડીવાળા ટોળામાં હતો. તેણે ૧૦ મે, ૨૦૦૮ અને ૧૦ જૂન, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનોમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં તેને નામિત કર્યો છે અને વડી અદાલત સમક્ષ અશ્વિન બલદેવની ઓળખ અશ્વિન બલદેવ બોથમ તરીકે કરી છે, જોકે તેણે અશ્વિન બલદેવની ઓળખ અશ્વિન બલદેવ બોથમ તરીકે કરી છે કે અશ્વિન બલદેવ ગાડીવાળા તરીકે, તે સ્પષ્ટ થતું નથી.

૨૦૬.૧ ફ.પ.સા. –૫૬ અયુબમિયા રસુલમિયા શેખે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ આપેલા પોતાના નિવેદનમાં તથા પોતાના સાક્ષ્યમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આરોપીનું નામ આપ્યું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરાવવામાં નિષ્ફળ રહ્યો છે।

૨૦૬.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૫૭ મુસ્તુફામિયા રસુલમિયા શેખે ૫ ઓગસ્ટ, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીની ઓળખ કરી છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. ૧૦

માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે અશ્વિન બલદેવ જોટા ગાડીવાળા ટોળામાં હતો. આમ, કયો અશ્વિન બલદેવ ટોળામાં હાજર હતો તે બાબતમાં આ સાક્ષી સુસંગત નથી, તે અશ્વિન બલદેવ જોટા ગાડીવાળા હતો કે આ આરોપી, એટલે કે, અશ્વિન બલદેવ પટેલ (નગર) (બોથમ).

૨૦૬.૩ ફ.પ.સા. ૬૦ બચુમિયા ઈમામીયા શેખે ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના રોજ આપેલા પોતાના નિવેદનમાં તેમજ ૧ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ રાત્રે ૯:૩૦ વાગ્યે કેબિનો સળગાવવાની ઘટના સંબંધિત પોતાના મૌખિક પુરાવામાં આ આરોપીનું નામ લીધું છે. તેમ છતાં, તેમણે અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી નથી. ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ આપેલા પોતાના નિવેદનમાં પણ તેમણે આ આરોપીનું નામ લીધું નથી.

૨૦૬.૪ ફ.ફ.પ.સા. –૬૫ અકબરમિયા નથુમિયા શેખે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ તથા ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનોમાં તેમજ પોતાના સાક્ષ્યમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો હતો, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી શક્યા નથી.

૨૦૬.૫ ફ.ફ.પ.સા. –૬૮ ગુલામ અલી ી અકબરમિયા શેખે મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીને નામજોગ ઓળખાવ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. તેમ છતાં, ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ અથવા ૧૦ મે,

૨૦૦૮ના તેના નિવેદનોમાં તેણે તેનું નામ જણાવ્યું નથી.

૨૦૬.૬ આમ, આ આરોપી વિરુદ્ધ સાક્ષી આપનાર છ સાક્ષીઓમાંથી કોઈપણ સાક્ષીનું પુરાવું અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરતું નથી. તેથી, આ આરોપીના મામલે બે સાક્ષીનો કસોટી પૂર્ણ થતી નથી.

૨૦૭. સત્ર અદાલતી કેસ નં. ૧૨૦ વર્ષ ૨૦૦૮ માં આરોપી નં. ૮ : જોઈતરામ રામાભાઈ પટેલ :

આ આરોપીના મામલે, ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૭ ઈબ્રાહીમિયા રસુલમિયા શેખે મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં પોતાની સાક્ષીમાં તેનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. જોકે, તેમણે ૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ની પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં તેમ જ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨, ૧ જૂન, ૨૦૦૨, ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ અથવા ૯ મે, ૨૦૦૮ની પોતાની નિવેદનોમાં તેનું નામ લીધું નથી.

૨૦૭.૧ ફ.પ.સા. ૫૧ નઝીરમહમ્મદ અકબર્મિયા શેખે પોતાના ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૧૯મી મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનોમાં તેમજ પોતાના સાક્ષ્યમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામિત કર્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. તેથી, આ સાક્ષીના પુરાવા અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડો પૂર્ણ કરે છે.

૨૦૭.૨ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૮ સાબિરહુસેન ઈમામશાહ ફકીરે ધરોઈ કોલોની ખાતે રાત્રે ૮:૩૦ કલાકે બનેલી ઘટનાના સંદર્ભમાં પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીનું નામ જણાવ્યું છે. જોકે, અદાલત સમક્ષ તે આ આરોપીની ઓળખ કરી શક્યો નહોતો અને તેણે જણાવ્યું હતું કે આરોપી હાજર નહોતો, તેમ છતાં હકીકતમાં આરોપી અદાલત સમક્ષ હાજર હતો. આ સાક્ષીએ ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ અને ૨૨ જૂન, ૨૦૦૮ની પોતાની નિવેદનોમાં પણ આ આરોપીનું નામ જણાવ્યું નથી. કોઈ પણ સ્થિતિમાં, આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી.

૨૦૭.૩ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૨ રફીકમિયા મહંમદહુસેન શેખે પોતાની સાક્ષીમાં આરોપીને નામથી દર્શાવ્યો છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પરખી આપવાનું ચૂકી ગયા છે. તેમણે તારીખ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ અથવા ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનોમાં પણ તેનું નામ દર્શાવ્યું નથી.

૨૦૭.૪ આમ, આ આરોપી વિરુદ્ધ સાક્ષી આપનાર સાક્ષીઓ પૈકી, ફક્ત એક સાક્ષી, એટલે કે, ફ.ફ.પ.સા. –૫૧ નજિરમહમદ અકબરમિયા શેખની સાક્ષી અદાલતે અપનાવેલા માપદંડો પર ખરી ઉતરે છે. તેથી, બે–સાક્ષી કસોટી આ આરોપીના મામલે પૂર્ણ થતી નથી.

૨૦૮. સત્ર કેસ નં. ૭ ઓફ ૨૦૦૯ માં આરોપી નં. ૨: લક્ષ્મણભાઈ ધુલાભાઈ પટેલ:

આ આરોપી બાબતે, ફ.ફ.પ.સા. –૫૭ મુસ્તુફામિયા રસુલમિયા શેખે પોતાની ૧૯ મે, ૨૦૦૮ તથા ૫ ઓગસ્ટ, ૨૦૦૮ની નિવેદનોમાં, તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં, મુખ્ય ઘટનાના સંબંધમાં તેનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. જોકે, ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ની પોતાની નિવેદનમાં તેણે તેનું નામ લીધું નથી. તેથી, એકમાત્ર સાક્ષીનો પુરાવો આ અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલ માપદંડોને સંતોષતો નથી.

૨૦૮.૧ કારણ કે માત્ર એક જ સાક્ષીએ આ આરોપીને નામિત કર્યો છે, અને તેની સાક્ષી પણ અદાલત દ્વારા અપનાવાયેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરતી નથી, તેથી સ્પષ્ટ છે કે આ આરોપીના મામલે બે સાક્ષી પરીક્ષણ પૂર્ણ થતું નથી.

૨૦૯. સત્ર કેસ નં. ૭/૨૦૦૯માં આરોપી નં. ૩ : મહેશ જીવનભાઈ પટેલ : આ આરોપીના કેસમાં, ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૬ શાબીરમીયાં ા અકુમિયા પઠાણે ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ની સવારમાં બનેલી ઘટનાના સંદર્ભમાં પોતાના નિવેદનમાં તેનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેમ છતાં, ૨૦ મે, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં તેણે તેનું નામ લીધું નથી. આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી.

૨૦૯.૧ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૯ મહમ્મદ સત્તાર બચુમિયા શેખે ૨જી માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામજોગ કર્યો

છે, તેમ છતાં, ૧૯મી મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં એસ.આઈ.ટી. સમક્ષ તેણે જણાવ્યું હતું કે તેણે આરોપીનું નામ લીધું નહોતું અને પોલીસએ પોતે જ નામ લખી નાખ્યું હતું. સાક્ષીએ પોતાની સાક્ષીમાં પણ આરોપીનું નામ જણાવ્યું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે.

૨૦૯.૨ સાક્ષી નં. ૬૦ બાચુમિયા ઈમામ્મિયા શેખે પોતાના ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગલ્લાઓ બંધ કરવાની ઘટનાના સંદર્ભમાં આરોપીનું નામ લીધું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી શક્યા નથી. આ સાક્ષીએ ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં આ ઘટનાનો કોઈ ઉલ્લેખ કર્યો નથી. જોકે આ સાક્ષીએ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના તેમજ ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનોમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીનું નામ લીધું છે, તથાપિ અદાલત સમક્ષની પોતાની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં તેનું નામ લીધું નથી.

૨૦૯.૩ ફ.ફ.પ.સા. –૬૫ અકબરમિયા નાથુમિયા શેખે પોતાની કોઈપણ નિવેદનમાં કે પોતાના પુરાવામાં આ આરોપીને નામિત કર્યો નથી, પરંતુ રામનભાઈ જીવનભાઈને મહેશ જીવનભાઈ તરીકે ઓળખ્યા છે.

૨૦૯.૪ ફ.ફ.પ.સા. ૬૮ ગુલામઅલી અકબરમિયા શેખે મુખ્ય ઘટનાસંદર્ભે આપેલી પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીને નામે દર્શાવ્યો છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ

તેની ઓળખ કરી શક્યા નથી. તેમણે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ અથવા ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં પણ તેનું નામ લીધું નથી.

૨૦૯.૫ આમ, ઉપરોક્ત સાક્ષીઓમાંથી કોઈ પણ સાક્ષીના પુરાવા અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરતા નથી. તેથી, આ આરોપીની બાબતમાં બે સાક્ષીઓની કસોટી સંતોષાતી નથી.

૨૧૦. સત્ર અદાલત કેસ નં. ૭ વર્ષ ૨૦૦૯માં આરોપી નં. ૫: પ્રહલાદભાઈ વરવાભાઈ પ્રજાપતિ:

આ આરોપીના મામલે, ફ.ફ.પ.સા. –૫૨ હિઝબુલમિયા હુસૈનમિયા શેખે મુખ્ય ઘટનાના સંબંધમાં પોતાના નિવેદનમાં તેનું નામ લીધું છે, પરંતુ પ્રારંભમાં માથુર ત્રિકમને પ્રહલાદ વારવા તરીકે ઓળખાવ્યો હતો; ત્યારબાદ ં. તેણે તેને યોગ્ય રીતે ઓળખ્યો છે. જોકે, ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૦૨, ૧૧મી જૂન, ૨૦૦૮ અથવા ૫મી ઓગસ્ટ, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનોમાં તેણે તેનું નામ લીધું નથી.

૨૧૦.૧ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૮૨ સાબિરાબીબી સાબિરહુસેન ફકીરે ધારોઈ કોલોની ખાતે સાંજે ૮:૩૦ વાગ્યાની ઘટનાના સંદર્ભમાં પોતાની સાક્ષીમાં આ આરોપીને નામે ઓળખાવ્યો છે. તેમ છતાં, તેણી અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ સ્થાપિત કરવામાં નિષ્ફળ રહી છે. તેણીએ ૩ માર્ચ, ૨૦૦૨ તથા ૨૨ મે, ૨૦૦૮ના રોજના પોતાના નિવેદનોમાં પણ તેનું નામ લીધું નથી. આ સાક્ષી, કોઈ પણ સ્થિતિમાં, મુખ્ય

ઘટનાની સાક્ષી નથી.

૨૧૦.૨ ફ.ફ.પ.સા. –૮૩ શરીફાબાનુ સાબિરહુસેન ફકીરે પોતાના ૨૪મી જૂન, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેમજ પોતાના સાક્ષ્યમાં ધરોઈ કોલોની ખાતે સાંજે ૮:૩૦ વાગ્યાની ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીનું નામ લીધું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરવામાં નિષ્ફળ રહ્યા છે. જોકે, તેણીએ ૩જી માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં તેનું નામ લીધું નથી. આ સાક્ષી પણ મુખ્ય ઘટનાની સાક્ષી નથી.

૨૧૦.૩ આમ, આ આરોપી વિરુદ્ધ નિવેદન આપનાર ત્રણ સાક્ષીઓ પૈકી, કોઈ પણ સાક્ષીની સાક્ષી આ અદાલત દ્વારા અપનાવેલ માપદંડોને પૂર્ણ કરતી નથી. તેથી, આ આરોપીના કેસમાં બે સાક્ષી પરીક્ષણ સંતોષકારક રીતે પૂર્ણ થતું નથી.

૨૧૧. સત્ર અદાલતી કેસ નં. ૭/૨૦૦૯ માં આરોપી નં. ૬: જગાભાઈ જીવાભાઈ પટેલ:

આ આરોપીના સંબંધમાં, ફ.ફ.પ.સા. –૫૦ ઝાકિરહુસેન કાદરભીયાં ◌ા શેખે પોતાના ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં તેનું નામ લીધું છે અને પોતાની સાક્ષીમાં પણ તેનું નામ લીધું છે, પરંતુ અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી શક્યા નથી. તેમ છતાં, તેમણે ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં તેનું નામ લીધું નથી. નોંધનીય છે કે દરેક સાક્ષીની જુદાજુદા રીતે સાક્ષ્યનું વિશ્લેષણ

કરતાં આ અદાલતે શોધ્યું છે કે આ સાક્ષીની સાક્ષી વિશ્વસનીય નથી અને તેના પર આધાર રાખી શકાય તેમ નથી.

૨૧૧.૧ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૫૨ હિઝબુલમિયા હુસૈનમિયા શૈખે આ આરોપીને મુખ્ય ઘટનાના સંબંધમાં ૧૧ જૂન, ૨૦૦૮, ૫ ઓગસ્ટ, ૨૦૦૮ અને ૧૯ મે, ૨૦૦૮ની પોતાની નિવેદનોમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં નામિત કર્યો છે, પરંતુ તેણે તેની ઓળખ ડાહ્યા ા વરવા તરીકે કરી છે. આથી, સાક્ષીએ અદાલત સમક્ષ આ આરોપીની ઓળખ કરવામાં નિષ્ફળતા દર્શાવી છે. ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં પણ તેણે તેનું નામ આપ્યું નથી.

૨૧૧.૨ આ રીતે, આ આરોપી વિરુદ્ધ સોગંદપત્ર પર નિવેદન આપનાર બે સાક્ષીઓમાંથી, પ્રથમ સાક્ષી અંગે તો આ હકીકત ઉપરાંત કે તેની સાક્ષી અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડો પર ખરી ઉતરતી નથી, તેને અવિશ્વસનીય પણ ઠરાવવામાં આવી છે, અને બીજા સાક્ષીની સાક્ષી પણ અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડો પર ખરી ઉતરતી નથી. તેથી, આ આરોપીના મામલામાં બે સાક્ષીઓની કસોટી પૂર્ણ થતી નથી.

૨૧૨. સત્ર કેસ નં. ૭/૨૦૦૯માં આરોપી નં. ૭: ઉપેન્દ્ર મણિલાલ પટેલ:

આ આરોપીના મુદ્દે, ફ.ફ.પ.સા. –૪૮ સાબિરહુસૈન કાદરમીયાં ા શેખે પોતાના ૧૦મી મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં

તેનું નામ લીધું છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ પણ કરી છે. તેમ છતાં, ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં તેણે તેનું નામ લીધું નથી.

૨૧૨.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૫૦ ઝાકીરહુસેન કાદરભીયાં ા શેખે પોતાના ૧૧મી જૂન, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં આરોપીનું નામ જણાવ્યું છે, પરંતુ તેની ઓળખ કરી શક્યા નથી. તેમણે ૬ઠ્ઠી માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં પણ તેનું નામ જણાવ્યું નથી. અગાઉ ચર્ચા મુજબ, આ સાક્ષીના નિવેદનનું મૂલ્યાંકન કરતાં અદાલતે જણાયું છે કે આ સાક્ષીની સાક્ષી વિશ્વસનીય નથી અને તેના પર આધાર રાખી શકાય તેમ નથી.

૨૧૨.૨ આ રીતે, આ આરોપી વિરુદ્ધ સાક્ષી આપનારા બંને સાક્ષીઓમાંના કોઈની પણ સાક્ષી અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરતી નથી. તેથી, આ આરોપીના કેસમાં બે સાક્ષીઓની કસોટી સંતોષાઈ નથી.

૨૧૩. સત્ર કેસ નં. ૭ ઓફ ૨૦૦૯માં આરોપી નં. ૮: સંજય અંબાલાલ પટેલ: આ આરોપીના મામલે, ફ.ફ.પ.સા. –૪૬ શાબીરમીયાં ા અકુમિયા પઠાણે પોતાના નિવેદનમાં ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ની સવારે બનેલી ઘટનાના સંદર્ભમાં તેનું નામ લીધું છે અને તેની ઓળખ કરી છે. જોકે, ૨૦ મે, ૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં તેણે તેનું નામ લીધું નથી. વધુમાં, આ સાક્ષી મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી.

૨૧૩.૧ ફ.ફ.પ.સા. –૪૮ સાબિર્હુસૈન કાદરમીયાં ા શેખે ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના પોતાના નિવેદનમાં, તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં, મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીનું નામ દર્શાવ્યું છે અને તેની ઓળખ પણ કરી છે. તેમ છતાં, ૬ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં તેણે તેનું નામ દર્શાવ્યું નહોતું.

૨૧૩.૨ તેથી, આ આરોપી વિરુદ્ધ સાક્ષી આપનાર પૈકીના કોઈપણ સાક્ષીની સાક્ષી અદાલતે અપનાવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરતી નથી. તેથી, આ આરોપીના કેસમાં બે–સાક્ષી કસોટી પૂર્ણ થતી નથી.

૨૧૪. સત્ર કેસ નં. ૭ / ૨૦૦૯માં આરોપી નં. ૧૦: ગોવિંદભાઈ મોહનભાઈ પટેલ:

આ આરોપીના કેસમાં, ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૬ શાબીરમીયાં ા અકુમિયા પઠાણે ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ સવારે બનેલી ઘટનાના સંદર્ભમાં પોતાના નિવેદનમાં તેનું નામ લીધું છે અને તેની ઓળખ કરી છે. તેમ છતાં, તેણે ૨૦મી મે, ૨૦૦૮ના રોજ આપેલા પોતાના નિવેદનમાં તેનું નામ લીધું નથી. આ સાક્ષી, અન્યથા પણ, મુખ્ય ઘટનાનો સાક્ષી નથી.

૨૧૪.૧ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૬૨ રફીકમિયા મોહમદહુસૈન શેખે પોતાના નિવેદનમાં મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં આ આરોપીને નામજોગ ઓળખાવ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. જોકે, તેમણે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ અથવા ૧૦ મે,

૨૦૦૮ના તેમના પૈકી કોઈપણ નિવેદનમાં તેનું નામ લીધું નહોતું.

૨૧૪.૨ ફ.પ.સા. ૬૮ ગુલામઅલી અકબર્મિયા શેખે મુખ્ય ઘટનાના સંદર્ભમાં પોતાની જબાનીમાં આ આરોપીને નામજોગ દર્શાવ્યો છે અને અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરી છે. તેમ છતાં, તેમણે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ અથવા ૧૦ મે, ૨૦૦૮ની તેમની નિવેદનોમાં તેનું નામ લીધું નથી.

૨૧૪.૩ ફ.ફ.પ.સા. ુ–૮૦ રુક્ષાનાબાનુ ઈબ્રાહિમમિયા એ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ અથવા ૨૨ મે, ૨૦૦૮ની તારીખવાળા નિવેદનોમાં તેમજ પોતાના મૌખિક સાક્ષ્યમાં આરોપીનું નામ લીધું નથી, પરંતુ અદાલતમાં તેને ચહેરા પરથી ઓળખ્યો છે.

૨૧૪.૪ આમ, આ આરોપી વિરુદ્ધ નિવેદન આપનાર સાક્ષીઓમાંથી કોઈપણ અદાલત દ્વારા અપનાવાયેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરતા નથી. તેથી, બે સાક્ષી કસોટી આ આરોપીના મામલે સંતોષાતી નથી.

૨૧૫. સત્ર વાદ ક્રમાંક ૭ વર્ષ ૨૦૦૯માં આરોપી ક્રમાંક ૧૧: બાબુભાઈ ગોકળદાસ પટેલ:

આ આરોપીના મામલામાં, ફ.ફ.પ.સા. ુ–૪૯ ઈકબાલમિયા રસુલમિયા શેખે પોતાના ૧૦ મે, ૨૦૦૮ના નિવેદનમાં તેમજ પોતાની સાક્ષીમાં તેનું નામ જણાવ્યું છે

અને તેની ઓળખ પણ કરી છે. જોકે, ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ના પોતાના નિવેદનમાં તેણે તેનું નામ જણાવ્યું નથી.

૨૧૫.૧ આ રીતે, આ આરોપી વિરુદ્ધ સાક્ષ્ય આપનાર એકમાત્ર સાક્ષીના પુરાવા અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડોને પૂર્ણ કરતા નથી. તેથી, આ આરોપીના કેસમાં બે સાક્ષીઓની કસોટી સંતોષકારક રીતે પૂર્ણ થતી નથી.

૨૧૬. દરેક આરોપી સામેના પુરાવાના વિશ્લેષણ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલી બે સાક્ષી કસોટી નીચલી અદાલતે શંકાનો લાભ આપીને નિર્દોષ છૂટકારો આપેલા કોઈ પણ આરોપીના મામલે સંતોષાતી નથી. આ પરિસ્થિતિમાં, નિર્દોષ છૂટકારાના ચુકાદો અને આદેશને રદ કરીને ઉક્ત આરોપીઓને દોષિત ઠેરવવા માટે કોઈ કેસ ઉભો થતો નથી.

૨૧૭. જેટલા અંશે નીચલી અદાલત દ્વારા દોષિત ઠરાવવામાં આવેલા આરોપીઓનો સંબંધ છે, દરેક આરોપી સામેના પુરાવાના વિશ્લેષણમાંથી, અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માપદંડો અને બે સાક્ષી કસોટીનો અમલ કરતાં, એવું જણાય છે કે સત્તર આરોપીઓના મામલે બે સાક્ષી કસોટી પૂર્ણ થાય છે.

૨૧૮. દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ની જોગવાઈઓની લાગુ પડતાશ કે અન્યથા: આગળ વધતાં પહેલાં, એ ધ્યાનમાં રાખવું મહત્વપૂર્ણ રહેશે કે વર્તમાન કેસમાં,

મોટાભાગના આરોપીઓ અંગે, કોઈપણ સાક્ષીએ કોઈ સ્પષ્ટ કૃત્ય તેમના પર આરોપિત કર્યું નથી, અને આરોપીઓને દંડ સંહિતા ની કલમ ૩૦૨ તથા ભારતીય દંડ સંહિતાની અન્ય જોગવાઈઓ હેઠળ, તેમાં રહેલી કલમ ૧૪૯ ની મદદથી, દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા છે. દંડ સંહિતા ની કલમ ૧૪૯ ના બે આવશ્યક તત્ત્વો એ છે કે ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના કોઈપણ સભ્ય દ્વારા કોઈ ગુનો આચરવામાં આવ્યો હોવો જોઈએ અને એવો ગુનો તે સભાના સામાન્ય હેતુના અનુસરણમાં આચરાયો હોવો જોઈએ અથવા એવો હોવો જોઈએ જે તે સભાના સભ્યોને થવાની સંભાવના છે તેવું જાણીતું હોય. મસાલતી વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય (ઉપરોક્ત) માં, આરોપીઓની તરફેથી એવો દલીલ કરવામાં આવ્યો હતો કે સાક્ષીઓ દ્વારા આપવામાં આવેલ પુરાવો એકસરખા ઢાંચાનો હતો અને તમામ હુમલાખોરોને કોઈ વિશિષ્ટ ભૂમિકા સોંપવામાં આવી ન હતી, તેથી એવો પુરાવો સ્વીકારવામાં આવવો જોઈએ નહોતો. સર્વોચ્ચ અદાલતનું મંતવ્ય હતું કે આ ટીકા આધારહીન હતી અને તેણે ઠરાવ્યું કે જ્યાં ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના સભ્યો એવા હુમલાખોરોની ભીડ સામાન્ય હેતુને અનુસરીને હત્યાનો ગુનો આચરવા આગળ વધે છે, ત્યાં સાક્ષીઓ માટે દરેક હુમલાખોરની ભૂમિકા ચોક્કસ રીતે વર્ણવવી અવારનવાર શક્ય નથી. ઉપરાંત, જો હથિયારોથી સજ્જ વ્યક્તિઓની મોટી ભીડ ઈચ્છિત પીડિતો પર હુમલો કરે, તો એ આવશ્યક નથી કે તેઓ બધાએ વાસ્તવિક હુમલામાં ભાગ લેવો જ પડે. ઉક્ત કેસના તથ્યોમાં, ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના દરેક સભ્ય પાસે અનેક હથિયારો હતા, પરંતુ એવું જણાયું કે મુદ્દા નં. ૂકોનો ઉપયોગ થયો હતો અને પાંચ વ્યક્તિઓને મારવા માટે

એટલું પૂરતું હતું. અદાલતે ઠરાવ્યું કે આવા કેસમાં, માત્ર એટલા કારણે કે ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના સભ્યો દ્વારા લઈ જવાયેલા અન્ય હથિયારોનો ઉપયોગ થયો નહોતો, તે હથિયારો અંગેની કહાણી જ અસ્વીકાર્ય છે એવો દાવો કરવો અયોગ્ય રહેશે. અદાલતે નોંધ્યું કે આવા જટિલ કેસોમાં પુરાવાની મૂલવણી નિઃસંદેહ મુશ્કેલ કાર્ય છે; પરંતુ ફોજદારી અદાલતો પર એવા કેસોનો નિકાલ કરવામાં પોતાનું સર્વોત્તમ કરવાનું કર્તવ્ય છે અને પુરાવાને સાવચેતીપૂર્વક ચાળી ને તેનો કયો ભાગ સાચો છે અને કયો નથી તે નક્કી કરવાનું તેમનું કર્તવ્ય છે.

૨૧૮.૧ લાલજી વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, (૧૯૮૯) ૧ એસસીસી ૪૩૭ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

૮. ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ મુજબ, જો કોઈ ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના કોઈ સભ્ય દ્વારા તે સભાના સામાન્ય ઉદ્દેશની સિદ્ધિમાં કોઈ ગુનો કરવામાં આવે, અથવા એવો ગુનો કરવામાં આવે કે જે તે સભાના સભ્યોને તે ઉદ્દેશની સિદ્ધિમાં કરવામાં આવવાની સંભાવના ધરાવે છે તેવું જ્ઞાન હોય, તો જે કોઈ વ્યક્તિ તે ગુનો કરતી વખતે તે જ સભાનો સભ્ય હોય, તે તે ગુનાનો દોષિત ગણાય છે. ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૧માં જેમ વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યું છે તેમ, પાંચ કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓની સભા, જો તે સભાના સભ્યોનો સામાન્ય ઉદ્દેશ તે કલમના "પ્રથમ", "દ્વિતીય", "તૃતીય", "ચતુર્થ" અને "પંચમ" ખંડમાં દર્શાવેલ કોઈ કાર્ય અથવા કાર્યો કરવાનો હોય, તો તેને "ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ા" તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. કલમની સ્પષ્ટીકરણ મુજબ, જે સભા ભેગી થતી વખતે ગેરકાયદેસર ેસર ન હોય, તે પછીથી ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ા બની શકે છે. જે કોઈ વ્યક્તિ કોઈ સભાને ગેરકાયદેસર

ગેરકાયદેસર મંડળી ા બનાવતા તથ્યોની જાણ હોવા છતાં ઇરાદાપૂર્વક તેમાં જોડાય છે અથવા તેમાં ચાલુ રહે છે, તેને ગેરકાયદેસર મંડળી ાનો સભ્ય માનવામાં આવે છે. તેથી, જ્યારે પાંચ કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓ પરસ્પર સહાય માટે, વિરોધ હોવા છતાં પણ, એવો સામાન્ય ઉદ્દેશ સિદ્ધ કરવા ભેગા થાય છે કે જેમાં હિંસા થવાની સંભાવના હોય અથવા સામાન્ય મુદ્દા નં. ્ધિ અને દૃઢતા ધરાવતા પુરુષોના મનમાં હિંસાનો યુક્તિસંગત ભય પેદા થતો હોય, ત્યારે ભલે તેઓ અંતે પોતાના સામાન્ય ઉદ્દેશની સિદ્ધિ તરફ કોઈ પગલું લીધા વિના વિખેરાઈ જાય, તેમનો આવી રીતે એકત્ર થવાનો માત્ર તથ્ય જ ગુનો રચે છે. નિઃસંદેહ, એવો ભય માત્ર કોઈ મૂર્ખ અથવા ભીરુ વ્યક્તિને ડરાવે એટલો જ ન હોવો જોઈએ, પરંતુ એવો હોવો જોઈએ કે જે યોગ્ય દૃઢતા અને સાહસ ધરાવતી વ્યક્તિઓને ભયભીત કરે. આ કલમના બે આવશ્યક તત્વો છે: ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના કોઈ સભ્ય દ્વારા ગુનાનું આચરણ અને એવો ગુનો તે સભાના સામાન્ય ઉદ્દેશની સિદ્ધિમાં કરાયેલો હોવો જોઈએ અથવા એવો હોવો જોઈએ કે જે તે સભાના સભ્યોને કરવામાં આવવાની સંભાવના ધરાવે છે તેવું જ્ઞાન હોય. દરેક વ્યક્તિ દોષિત નથી, પરંતુ માત્ર તેઓ જ દોષિત છે જેઓ સામાન્ય ઉદ્દેશમાં ભાગીદાર હોય. ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાનો સામાન્ય ઉદ્દેશ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૧માં ઉલ્લેખિત પાંચ ઉદ્દેશોમાંનો એક હોવો જોઈએ. ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાનો સામાન્ય ઉદ્દેશ સભાના સ્વરૂપ, તેમના દ્વારા વપરાયેલા હથિયારો અને ઘટનાસ્થળે અથવા તે પૂર્વે સભાના વર્તન પરથી જાણી શકાય છે. આ દરેક કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાંથી કાઢવામાં આવતો અનુમાન છે. ૯. કલમ ૧૪૯ મુજબ ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ામાંના દરેક સભ્યને, ગુનો કરવાના સમયે, તે ગુનાનો દોષી ઠરાવવામાં આવે છે. આમ, આ કલમે એક વિશિષ્ટ તથા સ્વતંત્ર ગુનો સર્જ્યો છે. અન્ય શમુદ્દા નં. ોમાં કહીએ તો, તેણે ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના સભ્યો પર, તે સભાના કોઈ

અન્ય સભ્ય દ્વારા સામાન્ય હેતુની પૂર્તિ માટે કરાયેલા ગેરકાયદેસર ેસર કાર્યો અંગે, સંરચિત અથવા પરોક્ષ જવાબદારી નં. ારી સ્થાપિત કરી છે. જો કે, ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના સભ્યોની પરોક્ષ જવાબદારી નં. ારી માત્ર ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના સામાન્ય હેતુની પૂર્તિ માટે કરાયેલા કાર્યો સુધી જ, અથવા એવા ગુનાઓ સુધી જ મર્યાદિત છે, જેઓ સામાન્ય હેતુની પૂર્તિમાં કરવામાં આવે તેવી સભ્યોને જાણ હતી. એકવાર કોઈ વ્યક્તિનો કેસ આ કલમના તત્વોની અંદર આવે, તો તેણે પોતાના હાથે કંઈ કર્યું નહોતું એ પ્રશ્ન અપ્રસ્તુત બની જાય છે. તે એ બચાવ રજૂ કરી શકતો નથી કે ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના સામાન્ય હેતુની પૂર્તિમાં કરાયેલા ગુનો, અથવા એવા ગુનો જે સામાન્ય હેતુની પૂર્તિમાં કરવામાં આવે તેવી સભ્યોને જાણ હતી, તેણે પોતાના હાથે કર્યો નહોતો. દરેક વ્યક્તિએ જોડાયેલા કાર્યોના સંભવિત અને સ્વાભાવિક પરિણામો ઈચ્છેલા હોવાનું માનવું પડે છે. ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ા રચનારા તમામ વ્યક્તિઓએ કોઈ દેખીતું કૃત્ય કરવું આવશ્યક નથી. જ્યારે આરોપીઓ લાઠીઓથી સજ્જ થઈને એકત્ર થયા હતા અને ફરિયાદી પક્ષ પરના હુમલામાં ભાગીદાર હતા, ત્યારે ફરિયાદ પક્ષ પર ફરજ નથી કે તે કયો ચોક્કસ દેખીતો કૃત્ય કયા આરોપી દ્વારા કરવામાં આવ્યો હતો તે સાબિત કરે. આ કલમ માત્ર ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાનો સભ્ય હોવાથી જ, દરેકના અને સૌના કાર્યો માટે તેને મુખ્ય દોષિત તરીકે જવાબદાર નં. ાર બનાવે છે. જ્યારે દેખીતું કૃત્ય અને સક્રિય ભાગીદારી ગુનો કરનાર વ્યક્તિની સામાન્ય મનોવૃત્તિને સૂચવી શકે છે, ત્યારે ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ામાં માત્ર હાજરી જ કલમ ૧૪૯ હેઠળ પરોક્ષ ફોજદારી જવાબદારી નં. ારી આરોપિત કરી શકે છે. નોંધવું આવશ્યક છે કે કલમ ૧૪૯ હેઠળની સંરચિત દોષિતતાનો આધાર, આવશ્યક સામાન્ય હેતુ અથવા જ્ઞાન સાથે, માત્ર ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાનું સભ્યપણું છે. ૧૦. તેથી, એકવાર અદાલત એ ઠરાવે કે કેટલાક આરોપીઓએ

ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ા રચી હતી અને તે સભાના સામાન્ય ઉદ્દેશની અમલવારીમાં, અથવા સભાના સભ્યોને જે તે ઉદ્દેશની અમલવારીમાં કરાશે તેવી સંભાવના હોવાનું જ્ઞાત હતું, એવો કોઈ ગુનો તે સભાના કોઈપણ સભ્ય દ્વારા કરવામાં આવે, તો તે ગુનો કરતી વેળાએ સમાન સભાનો સભ્ય રહેલ દરેક વ્યક્તિને તે ગુનામાં દોષિત ગણવામાં આવવો જોઈએ. આવી નિષ્કર્ષ પછી અદાલત માટે એ જોવાનું ખુલ્લું નહીં રહે કે વાસ્તવમાં દોષકારક કૃત્ય કોણે કર્યું હતું અથવા ફરિયાદ પક્ષને એ સાબિત કરવા કહેવું કે સભાના કયા સભ્યે દોષકારક કૃત્યો પૈકી કયું કૃત્ય કર્યું. ફરિયાદ પક્ષ પર તે સાબિત કરવાની કોઈ ફરજ રહેશે નહીં."

૨૧૮.૨ રામેશ વિ. હરિયાણા રાજ્ય (સુપ્રા) માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો કે ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાનું સામાન્ય ઉદ્દેશ્ય સભાના સ્વરૂપ, તેમની પાસે રહેલાં શસ્ત્રો તથા ઘટનાસ્થળે અથવા તેના પૂર્વે સભાના વર્તનમાંથી નક્કી કરવું પડે. આ એક એવો અનુમાન છે, જે દરેક કેસની હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓમાંથી તારવવો પડે છે. અદાલતે ઠરાવ્યું કે દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ હેઠળની વિસંગતિ આકર્ષિત કરવા માટે એ આવશ્યક નથી કે પ્રત્યેક આરોપી કોઈક ગેરકાયદેસર ેસર સક્રિય કૃત્ય જ કરવું પડે. જયારે સભા ગેરકાયદેસર ેસર હોવાનું જણાય અને જો ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના કોઈ સભ્ય દ્વારા સામાન્ય ઉદ્દેશ્યની પ્રાપ્તિ માટે કોઈ ગુનો કરવામાં આવે, તો ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાનો દરેક સભ્ય સભાના બીજા સભ્ય દ્વારા કરાયેલા ગુનાનો દોષી ગણાશે. આ બાબત મનમાં રાખવી જરૂરી છે કે જે સભા રચાતી વખતે ગેરકાયદેસર ેસર ન હોય, તે પછીથી ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર

મંડળી ◌ા બની શકે છે. ઉક્ત કેસની હકીકતોમાં, અદાલતે નોંધ્યું કે ત્યાં પૂરતું પ્રબળ સાહિત્ય ઉપલબ્ધ હતું, જે દર્શાવે છે કે સંબંધિત અપીલકર્તાઓ વિવિધ શસ્ત્રોથી, જેમાં અગ્નિશસ્ત્રો પણ સામેલ હતા, એક સ્થળે એકત્ર થયા અને ત્યારબાદ ◌ં. ઘટનાસ્થળે આવી સંયુક્ત રીતે હુમલો શરૂ કર્યો; અને જ્યારે મૃતકે વિરોધ કર્યો, ત્યારે ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ◌ેસર મંડળી ◌ાના એક સભ્યે તેને ગોળી મારીને મારી નાખ્યો, તેમજ તેમના પૈકી કેટલાકે અગ્નિશસ્ત્ર, ગંડાસા, લાઠી વગેરે વડે અન્યને ઈજા પહોંચાડી. તેઓ બધા સાથે જ ઘટનાસ્થળે આવ્યા હતા અને સાથે જ ત્યાંથી ગયા હતા. આ હકીકતોના આધારે અદાલતે નિષ્કર્ષ કાઢ્યો કે સંબંધિત અપીલકર્તાઓ ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ◌ેસર મંડળી ◌ાના સભ્યો હતા અને સામાન્ય ઉદ્દેશ્યના અનુસંધાનમાં ગુનાઓ કરવામાં આવ્યા હતા; તેથી, તેમનો દરેક વ્યક્તિ સભાના કોઈ અન્ય સભ્ય દ્વારા કરાયેલા ગુનાની જવાબદારી માટે જવાબદાર નં. ◌ાર હતો.

૨૧૮.૩ સુનિલકુમાર વિ. રાજ્ય રાજસ્થાન (ઉપરોક્ત) માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું: –

> "૭. મુખ્ય પ્રશ્ન દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ની લાગુ પડતાની છે. ઉક્ત જોગવાઈની આધારશિલા અનુમાનિત જવાબદારી નં. ◌ારી પર આધારિત છે, જે તેના પ્રયોગ માટે આવશ્યક શરત છે. ભાર સામૂહિક ઉદ્દેશ પર છે, સામૂહિક ઈરાદા પર નહીં. ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ◌ેસર મંડળી ◌ામાં માત્ર હાજરીથી કોઈ વ્યક્તિ પર જવાબદારી નં. ◌ારી આવી શકતી નથી, સિવાય કે સામૂહિક ઉદ્દેશ હોય અને તે વ્યક્તિ તે સામૂહિક ઉદ્દેશથી પ્રેરિત હોય તથા એવો ઉદ્દેશ કલમ

૧૪૧માં દર્શાવેલ ઉદ્દેશોમાંનો એક હોય. જ્યાં ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાનો સામૂહિક ઉદ્દેશ સાબિત ન થાય, ત્યાં આરોપીઓને કલમ ૧૪૯ના સહારે દોષિત ઠરાવી શકાય નહીં. નક્કી કરવાનું નિર્ણાયક પ્રશ્ન એ છે કે સભામાં પાંચ કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓ સામેલ હતી કે કેમ અને તે ઉક્ત વ્યક્તિઓ કલમ ૧૪૧માં નિર્દિષ્ટ એવા એક અથવા વધુ સામૂહિક ઉદ્દેશો ધરાવતી હતી કે કેમ. સામાન્ય કાનૂની સિદ્ધાંત રૂપે એવું કહી શકાય નહીં કે જો ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના સભ્ય તરીકે આક્ષેપિત વ્યક્તિ વિરુદ્ધ કોઈ પ્રત્યક્ષ કૃત્ય સાબિત ન થાય, તો તેને એવી સભાનો સભ્ય કહી શકાય નહીં. આવશ્યક એકમાત્ર બાબત એટલી છે કે તેણે સમજ્યું હોવું જોઈએ કે સભા ગેરકાયદેસર ેસર હતી અને કલમ ૧૪૧ના પરિઘમાં આવતાં કોઈપણ કાર્યો કરવાની શક્યતા હતી. "ઉદ્દેશ" શમુદ્દા નં. નો અર્થ હેતુ અથવા યોજના થાય છે અને તેને "સામૂહિક" બનાવવા માટે તે સર્વેમાં સંયુક્ત હોવો આવશ્યક છે. અન્ય શમુદ્દા નં. ોમાં કહીએ તો, ઉદ્દેશ સભા રચનાર વ્યક્તિઓ માટે સામૂહિક હોવો જોઈએ, એટલે કે તેઓ સર્વે તેના વિષે જાણકાર હોવા જોઈએ અને તેમાં સંમત હોવા જોઈએ. સામૂહિક ઉદ્દેશ પરસ્પર પરામર્શ મુદ્દા નં. સ્પષ્ટ સમજૂતીથી રચાઈ શકે છે, પરંતુ તે આવશ્યક નથી. તે સભાના સર્વે અથવા કેટલાક સભ્યો દ્વારા કોઈપણ તબક્કે રચાઈ શકે છે અને અન્ય સભ્યો માત્ર તેમાં જોડાઈને તેને અપનાવી શકે છે. એકવાર રચાઈ ગયા પછી, તે જ રહેવો આવશ્યક નથી. કોઈપણ તબક્કે તેમાં ફેરફાર, પરિવર્તન અથવા ત્યાગ થઈ શકે છે. કલમ ૧૪૯માં આવતું "સામૂહિક ઉદ્દેશની પ્રસિદ્ધિમાં" એવું વાક્ય કડક રીતે "સામૂહિક ઉદ્દેશ સિદ્ધ કરવા માટે"ના સમકક્ષ તરીકે અર્થઘટિત કરવાનું છે. તે ઉદ્દેશના સ્વરૂપને કારણે તરત જ સામૂહિક ઉદ્દેશ સાથે જોડાયેલું હોવું જોઈએ. ઉદ્દેશમાં સામુહિકતા હોવી જોઈએ અને તે ઉદ્દેશ માત્ર કોઈ ચોક્કસ તબક્કા સુધી જ અસ્તિત્વમાં રહી શકે છે, ત્યારબાદ ં. નહીં. ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના સભ્યોમાં કોઈ નિશ્ચિત મુદ્દા નં. ુ સુધી ઉદ્દેશની સામુહિકતા હોઈ શકે

છે, જેના પછી તેમના ઉદ્દેશોમાં ભિન્નતા આવી શકે છે, અને સામૂહિક ઉદ્દેશના અમલમાં શું કરવાની શક્યતા છે તે બાબત અંગે દરેક સભ્યને જે જ્ઞાન હોય તે માત્ર તેના હસ્તે ઉપલબ્ધ માહિતી મુજબ જ નહીં, પરંતુ તે સામુહિક ઉદ્દેશમાં કેટલા અંશે ભાગીદાર છે તેના આધારે પણ મુદ્દા નં. લાઈ શકે છે; અને તેના પરિણામે દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ની અસર એક જ સભાના ભિન્ન–ભિન્ન સભ્યો પર અલગ હોઈ શકે છે. ૮. "સામાન્ય ઉદ્દેશ" "સામાન્ય ઈરાદા"થી ભિન્ન છે, કારણ કે તેમાં હુમલા પૂર્વે પૂર્વસંમતિ અને મનમેળની આવશ્યકતા રહેતી નથી. જો દરેક સભ્યનો દૃષ્ટિએ સમાન ઉદ્દેશ હોય અને તેમની સંખ્યા પાંચ કે તેથી વધુ હોય તથા તેઓ તે ઉદ્દેશ સિદ્ધ કરવા માટે સમૂહરૂપે કાર્ય કરે, તો એટલું પૂરતું છે. સભાસમૂહનો "સામાન્ય ઉદ્દેશ" તેના સભ્યોના કર્તવ્યો અને ભાષા પરથી તથા આસપાસની તમામ પરિસ્થિતિઓના વિચાર પરથી નિર્ધારિત કરવામાં આવે છે. તે સભાસમૂહના સભ્યો દ્વારા અપનાવવામાં આવેલ વર્તનક્રમમાંથી પણ અનુમાનિત થઈ શકે છે. કોઈ વિશિષ્ટ તબક્કે ગેરકાયદેસર ેમંડળી સમૂહનો સામાન્ય ઉદ્દેશ શું હતો, તે મૂળભૂત રીતે તથ્યનો પ્રશ્ન છે, જેનો નિર્ધારણ સભાસમૂહના સ્વરૂપ, તેના સભ્યો દ્વારા ધારણ કરાયેલા શસ્ત્રો અને ઘટનાસ્થળે અથવા તેની નજીક સભ્યોના વર્તનને ધ્યાનમાં રાખીને કરવાનું રહે છે. કાયદા હેઠળ ગેરકાયદેસર ેમંડળી ાસમૂહના તમામ કિસ્સાઓમાં, ગેરકાયદેસર ે સામાન્ય ઉદ્દેશને ક્રિયામાં રૂપાંતરિત કરવો અથવા તેનું સફળ થવું આવશ્યક નથી. કલમ ૧૪૧ના સ્પષ્ટીકરણ અનુસાર, જે સભાસમૂહ એકત્ર થયાના સમયે ગેરકાયદેસર ે ન હતો, તે મુદ્દા નં. માં ગેરકાયદેસર ે બની શકે છે. સભાસમૂહને ગેરકાયદેસર ે બનાવવા માટે આવશ્યક ઈરાદો અથવા હેતુ શરૂઆતમાં જ અસ્તિત્વમાં આવે તે આવશ્યક નથી. ગેરકાયદેસર ે ઈરાદો કયા સમયે રચાયો તે મહત્વનું નથી. જે સભાસમૂહ તેની શરૂઆતમાં, અથવા ત્યારબાદ ં. થોડો સમય સુધી પણ, કાયદેસર હોય, તે પછીથી ગેરકાયદેસર ે બની શકે છે. અન્ય શમુદ્દા નં. ોમાં, ઘટનાના સ્થળે તે

ક્ષણમાત્રમાં પણ ઘટનાક્રમ દરમિયાન વિકસી શકે છે.૯. ધારા ૧૪૯, ભારતીય દંડ સંહિતા, બે ભાગોનો બનેલો છે. આ કલમનો પ્રથમ ભાગ એ અર્થ આપે છે કે સામાન્ય ઉદ્દેશ્યની અમલવારીમાં કરાયેલો ગુનો એવો હોવો જોઈએ કે જે સામાન્ય ઉદ્દેશ્ય સિદ્ધ કરવાની દષ્ટિએ કરવામાં આવ્યો હોય. પ્રથમ ભાગની પરિઘમાં ગુનો આવે તે માટે, એવો ગુનો આરોપી જે ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ્યનો સભ્ય હતો, તેના સામાન્ય ઉદ્દેશ્ય સાથે તાત્કાલિક રીતે સંકળાયેલો હોવો જોઈએ. જો કે કરાયેલો ગુનો સભાના સામાન્ય ઉદ્દેશ્યની સીધી અમલવારીમાં ન પણ થયો હોય, તો પણ તે ધારા ૧૪૯ હેઠળ આવી શકે છે, જો એવું માનવામાં આવે કે એવો ગુનો સભ્યોને થવાની શક્યતા હોવાનું જ્ઞાન હતું, અને આ જ બાબત કલમના બીજા ભાગમાં આવશ્યક છે. સભાના સભ્યો જેના માટે બહાર પડ્યા હતા અથવા જેને સિદ્ધ કરવા ઇચ્છતા હતા તે હેતુ એ ઉદ્દેશ્ય છે. જો બધા સભ્યોની ઇચ્છિત બાબત એક જ હોય, તો જે ઉદ્દેશ્ય અનુસરવામાં આવી રહ્યો છે તેનું જ્ઞાન બધા સભ્યોમાં સહભાગી હોય છે અને તેને સિદ્ધ કરવાની રીત બાબત તેઓ સામાન્ય સહમતિ ધરાવે છે, અને તે હવે સભાનો સામાન્ય ઉદ્દેશ્ય ગણાય છે. ઉદ્દેશ્ય માનવ મનમાં ધારિત થાય છે અને તે માત્ર માનસિક વલણ હોવાને કારણે તેનો સીધો પુરાવો ઉપલબ્ધ થઈ શકતો નથી; અને ઇરાદાની જેમ, સામાન્ય રીતે તે વ્યક્તિ જે ક્રિયા કરે છે અને તેના પરિણામમાંથી જ અનુમાનિત કરવો પડે છે. યદિ કેવા પરિસ્થિતિઓમાંથી સામાન્ય ઉદ્દેશ્ય તારવી શકાય તે અંગે કોઈ કડક અને અચૂક નિયમ નિર્ધારિત કરી શકાય નહીં, તો પણ તે સભાની પ્રકૃતિ, તેમાં ધારણ કરાયેલાં શસ્ત્રો, તથા ઘટના સમયે, તે પહેલાં અથવા તે પછીના વર્તનમાંથી વાજબી રીતે તારવી શકાય છે. કલમના બીજા ભાગમાં વપરાયેલો "જાણતા હતા" શમુદ્ધા નં. માત્ર શક્યતાથી વધુ કંઈક સૂચવે છે અને તેને "જાણ્યું હોઈ શકે" એવા અર્થમાં લેવો શક્ય નથી. સ્પષ્ટ જ્ઞાન આવશ્યક છે. જ્યારે કોઈ ગુનો સામાન્ય ઉદ્દેશ્યની અમલવારીમાં કરવામાં આવે છે, ત્યારે સામાન્ય રીતે એવો

ગુનો જ હોય છે જે ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના સભ્યોને સામાન્ય ઉદ્દેશ્યની અમલવારીમાં થવાની શક્યતા હોવાનું જ્ઞાન હતું. જોકે, તેનો ઉલટો પ્રસ્તાવ સાચો નથી; એવા કેટલાક પ્રસંગો હોઈ શકે છે જે બીજા ભાગમાં આવે, પરંતુ પહેલા ભાગમાં ન આવે. ધારા ૧૪૯ના બે ભાગો વચ્ચેનો ભેદ અવગણવામાં કે મિટાવવામાં આવી શકતો નથી. દરેક કેસમાં નિર્ધારણ માટેનો પ્રશ્ન એ રહેશે કે કરાયેલો ગુનો પહેલા ભાગમાં આવે છે કે એવો ગુનો છે જે સભાના સભ્યોને સામાન્ય ઉદ્દેશ્યની અમલવારીમાં થવાની શક્યતા હોવાનું જાણીતો હતો અને તેથી બીજા ભાગમાં આવે છે. તેમ છતાં, એવા કેટલાક કેસો હોઈ શકે છે જે પહેલા ભાગમાં આવે; પરંતુ સામાન્ય ઉદ્દેશ્યની અમલવારીમાં કરાયેલા ગુનાઓ સામાન્ય રીતે, જો હંમેશા નહીં તો પણ, બીજા ભાગમાં આવશે, એટલે કે એવા ગુનાઓ કે જે પક્ષકારોને સામાન્ય ઉદ્દેશ્યની અમલવારીમાં થવાની શક્યતા હોવાનું જાણીતું હતું. (જુઓ ચિક્કારંગે ગૌડા વિ. રાજ્ય મૈસૂર, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૬ એસ.સી. ૭૩૧)

૨૧૮.૪ સુસંતા દાસ અને અન્ય વિ. ઓરિસ્સા રાજ્ય (ઉપરોક્ત) માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે જ્યારે કલમ ૧૪૯નું વાચન કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેની એકદમ શરૂઆતમાં જ તે સભાના દરેક સભ્યની ભાગીદારીનો ઉલ્લેખ કરે છે; તેથી ફરજિયાતપણે દર્શાવવું પડે કે પાંચ કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓની એવી સભા હતી, જે દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ હેઠળ ગેરકાયદેસર ેમંડળી ા તરીકે વર્ગીકૃત થાય છે. એક વખત એવી પાંચ કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓની ભાગીદારી દર્શાઈ જાય, જેઓ એવી ગેરકાયદેસર ેમંડળી ાના સભ્ય તરીકે કોઈ અપરાધમાં સંડોવાયેલા હતા, તો કલમ ૧૪૯નો આશ્રય લેવાના હેતુથી, ગેરકાયદેસર ેમંડળી ાના દરેક સભ્ય દ્વારા

અપરાધના સંચલનમાં કોઈ વિશિષ્ટ સ્પષ્ટ કૃત્ય કરવામાં આવ્યું હોવું આવશ્યક નથી. જે દર્શાવવાનું જરૂરી છે તે એ કે સભાના સામાન્ય હેતુના અનુસંધાને સભ્ય તરીકે ભાગીદારી હતી અથવા તે સભાનો સભ્ય હોવાના નાતે, આવા સભ્યને જ્ઞાન હતું કે આવા કોઈપણ સામાન્ય હેતુની સિદ્ધિ માટે શું કરવું સંભાવ્ય છે. ગેરકાયદેસર ેમંડળી ાના સભ્યના ઉપરોક્ત વર્તન પૈકી કોઈ એકના પુરાવાથી, દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ હેઠળ નિર્ધારિત અપરાધ સાબિત થયેલો ગણાશે.

૨૧૮.૫ આ અદાલત સમક્ષ આરોપીઓ તરફથી આ દલીલ કરવામાં આવી હતી કે શૈખ મહોલ્લામાં પ્રવેશ કર્યા પછી બહુ જ ઓછા લોકો મહેમૂદમિયાના ઘરની પાસે એકત્ર થઈ શકતા કે આવી શકતા, અને પાંચસોથી એક હજાર લોકોની ટોળકી ભેગી થઈ શકે, ભય ફેલાવી શકે અને શૈખ મહોલ્લામાં ટકી રહી શકે તેમ ન હતું, કારણ કે એટલી વિશાળ ભીડને સમાવી શકે એટલી પૂરતી જગ્યા ત્યાં ઉપલબ્ધ નહોતી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે માત્ર દલીલના હેતુસર જો એ માની પણ લેવામાં આવે કે મોટી ભીડ હતી, તો પણ સંબંધિત ઘટના મહેમૂદમિયાના ઘરમાં બની ત્યાં સુધી આરોપીઓમાંથી કોઈએ કોઈ હથિયાર વડે કોઈને કોઈ ઈજા પહોંચાડી નહોતી. અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓના વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા મુજબ, રેકોર્ડ પરના તથ્યો દર્શાવે છે કે ટોળકીનો હત્યા કરવાનો, ઈજા પહોંચાડવાનો કે ભારતીય દંડ સંહિતાના કોઈ ગુનો આચરવાનો કોઈ હેતુ નહોતો, તો પછી તેમાં કોઈ સામાન્ય હેતુ હોવાનો તો પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે જ્યારે હુમલો શરૂ થયો હતો ત્યારે ટોળકીના કોઈ સભ્યને એ જાણ નહોતી કે અનેક વ્યક્તિઓ

મહેમૂદમિયાના ઘરમાં આશ્રય લેશે; તેથી ટોળકીના સભ્યોએ દંડ સંહિતાની ધારા ૩૦૨ હેઠળના ગુનો આચરવાનો સામાન્ય હેતુ વહેંચ્યો હતો, એવું કલ્પી પણ શકાય તેમ નથી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે કેરોસીન કોણે છાંટ્યું અને કોણે તેને સળગાવ્યું, તેના વિષે પૂર્ણતઃ કોઈ પુરાવો નથી; તેમજ આરોપ મુજબ કોઈ દરવાજો કે બારી તોડવામાં આવ્યા હોવાના પણ કોઈ દ્રઢ પુરાવા નથી, કારણ કે ઘટનાસ્થળના પંચનામા અથવા ફોરેન્સિક વિજ્ઞાન પ્રયોગશાળા અધિકારીની સાક્ષી પણ આવા દાવાને સમર્થન આપતી નથી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સાક્ષીઓની ઉલટ–તપાસથી રેકોર્ડ પર આવ્યું છે કે અન્ય ગામોના વ્યક્તિઓએ પણ હુમલામાં ભાગ લીધો હતો. આગ્રહ કરવામાં આવ્યો હતો કે ઘટનાની પૃષ્ઠભૂમિ, ઘટના પૂર્વે અન્ય ગામમાંથી ટોળાઓનું એકત્ર થવું, કોઈ પ્રેરણાનો અભાવ, સભાની પ્રકૃતિ અને હથિયારોનો ઉપયોગ ન થવો, ઘટનાના સમયે કે પછી ટોળકીના સભ્યોનું વર્તન તથા જો કોઈ સામાન્ય હેતુ હોય તો તે, અદાલત દ્વારા ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય સંબંધિત પરિબળો છે. સર્વોચ્ચ અદાલતના બાલાદીન વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય (ઉપરોક્ત)ના નિર્ણયનો આ સિદ્ધાંત માટે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો કે ફક્ત સભામાં હાજર રહેવું કોઈ વ્યક્તિને ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ્યનો સભ્ય બનાવતું નથી, જ્યાં સુધી એ દર્શાવવામાં ન આવે કે તેણે કંઈક કર્યું હતું અથવા કરવા માંડ્યું હતું, જેના કારણે તે ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાનો સભ્ય ગણાય, અથવા જ્યાં સુધી મામલો દંડ સંહિતાની ધારા ૧૪૨ હેઠળ ન આવે. સર્વોચ્ચ અદાલતના શેરી વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય (ઉપરોક્ત)ના નિર્ણય પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો, જેમાં ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે જ્યારે મોટી સંખ્યામાં વ્યક્તિઓ સામે સામાન્ય

આક્ષેપ હોય, ત્યારે અદાલત સ્વાભાવિક રીતે આવી અસ્પષ્ટ સાક્ષી આધારિત તેમને સૌને દોષિત ઠરાવવા સંકોચે છે. અદાલતે કોઈક વાજબી પરિસ્થિતિ શોધવી પડે જે વિશ્વાસજનકતા આપે. તદનુસાર, અદાલતે માત્ર તે આરોપીઓને દોષિત ઠરાવવાનું સલામત માન્યું, જેમની હાજરી પ્રથમ માહિતી અહેવાલના તબક્કાથી જ સતત ઉલ્લેખિત હતી અને જેમના સામે તમામ સ્પષ્ટ કૃત્યો પણ આરોપિત કરવામાં આવ્યા હતા.

૨૧૮.૬ ફરિયાદ પક્ષ અને ખાનગી અપીલકર્તાઓ (પીડિતો) તરફથી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે એકવાર કોઈ વ્યક્તિને સામાન્ય હેતુ ધરાવતી ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ્યતાનો સભ્ય ઠરાવવામાં આવે, ત્યારબાદ ં. પ્રશ્નિત ગુનામાં દોષિત ઠરાવવા માટે તે વ્યક્તિ સામે કોઈ સ્પષ્ટ કૃત્ય આરોપિત કરવાની જરૂર રહેતી નથી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ એવો મામલો છે જેમાં કોઈ શંકા નથી અને ગંભીરતાથી વિવાદ કરી શકાય તેમ નથી કે મોટું ટોળું એવા વિસ્તારમાં પ્રવેશ્યું હતું જ્યાં તેઓ રહેતા નહોતા અને તે વિસ્તારની સીમા સુધી, એટલે કે સ્થાનિકતા/મોહલ્લાના અંત સુધી ગયું હતું તથા કેટલાક લોકોની હત્યા કરવામાં આવી હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ હકીકત અંગે કોઈ શંકા નથી, તેમજ ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાની હકીકત અંગે પણ શંકા નથી, અને આરોપીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલી જે પ્રકારની રજૂઆતો હતી તે એક સાક્ષી પછી બીજા સાક્ષીએ પુનરાવર્તિત કરી છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાનો સામાન્ય હેતુ કોઈ નિશ્ચિત સમુદાયના

લોકો પર શારીરિક નુકસાન પહોંચાડવાનો અને તેમની હત્યા કરવાનો હતો, જેમાં શંકા કરી શકાય તેમ નથી. દલીલ કરવામાં આવી હતી કે જો આ બાબતમાં શંકા ન હોય, તો સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયોનુસાર, તે ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાનો સભ્ય હોય એવો દરેક વ્યક્તિ, તે વ્યક્તિએ કરેલા કોઈ સ્પષ્ટ કૃત્યની પરવા કર્યા વિના, દોષિત ગણાશે. તે સંદર્ભમાં, માત્ર એટલી જ બાબતની તપાસ કરવી રહે છે કે કોઈ નિશ્ચિત વ્યક્તિ સભામાં હાજર હતી કે નહિ. તે ઉપરાંત કશુ ં પણ કરવાની જરૂર નથી. તેથી, રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે એકવાર એ દર્શાવવામાં આવે કે વિશ્વસનીય પુરાવાનો કંઈક અંશ એવો છે કે વ્યક્તિ એવા ટોળાનો ભાગ હતી જે અંદર પ્રવેશ્યું હતું, અને અંદર ગયેલો દરેક વ્યક્તિ બૂમો પાડી રહ્યો હતો, ચીસો પાડી રહ્યો હતો વગેરે, તો પછી ત્યાં કોઈ નિષ્ક્રિય દર્શક હતો એવી વાત રહેતી જ નથી. ત્યારબાદ ં. અદાલતે માત્ર એ જ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવાનો રહે છે કે એવી વ્યક્તિ તે ટોળાનો ભાગ હતી કે નહિ.

૨૧૮.૭ વર્તમાન મામલે, નિર્વિવાદ રીતે, એક વિશાળ ટોળું શેખ મહોલ્લામાં પ્રવેશ્યું, જે એક એવો વિસ્તાર હતો જે સંપૂર્ણપણે ત્યાંના રહેવાસીઓ દ્વારા વસેલો હતો, અને તેઓ શેખ સમુદાયના હતા. શેખ મહોલ્લો કોઈ મોટું વસવાટનું સ્થળ નથી, પરંતુ એક સાંકડી રસ્તાની બંને બાજુએ ઘરોની માત્ર બે પંક્તિઓથી બનેલો છે, અને તે રસ્તાના છેડે મહેમૂદમિયાનો ઘર, એટલે કે જ્યાં અઠ્ઠાવીસ વ્યક્તિઓને જીવતાં સળગાવવામાં આવ્યા હતા તે સ્થળ, આવેલું છે. બંને પંક્તિઓ વચ્ચેનો રસ્તો વાહનો પસાર થઈ શકે એટલો મોટો નથી, અને રેકોર્ડ પરની સાક્ષી દર્શાવે છે કે

જિપ માત્ર એક નિશ્ચિત અંતર સુધી જ પ્રવેશી શકતી હતી. તેથી, એવું નથી કે આ કોઈ સામાન્ય જાહેર માર્ગ હતો જેનો પ્રજાજનો દ્વારા આવાગમન માટે ઉપયોગ થતો હોય. ટોળું રાત્રે લગભગ ૧૧:૩૦ વાગ્યે આવ્યું, જે એવો સમય નથી જ્યારે સામાન્ય જનતા જાગતી હોય અને બહાર ફરતી હોય, ખાસ કરીને ગામમાં તો વધુ જ નહીં. ટોળું હથિયારો, દહનશીલ પદાર્થો અને સળગતા ચીંથરાં સાથે આવ્યું હતું. શેખ મહોલ્લાના ઘરોને ત્યાંના રહેવાસીઓ સાથે સળગાવીને નષ્ટ કરવાનો ટોળાનો સામૂહિક હેતુ સ્પષ્ટ દેખાય છે. ટોળું શેખ મહોલ્લામાં, જે માત્ર રહેણાંક ઘરોનો વિસ્તાર છે, અંધારિયા સમયે ઘૂસ્યું હતું. ટોળાના સભ્યોને તે રાત્રિના સમયે શેખ મહોલ્લામાં હાજર રહેવાનું કોઈ કાયદેસર કારણ નહોતું. તેથી, માત્ર એ હકીકત જ કે ટોળું મધરાતે શેખ મહોલ્લામાં ઘૂસ્યું, ઘરોમાં તોડફોડ કરી અને તેમને આગ ચાંપી; અને મહેમૂદમિયાના ઘરને, જેમાં શેખ મહોલ્લાના રહેવાસીઓએ આશરો લીધો હતો, સળગાવી દીધું; એ દર્શાવે છે કે ટોળાના સભ્યોમાં શેખ મહોલ્લાના ઘરોને નષ્ટ કરીને જાનહાનિ કરાવવાની સામૂહિક મનશા હતી. ઉપરાંત, એ હકીકત કે ટોળાએ ખાસ ધ્યાન રાખ્યું કે કબ્રસ્તાનની બાજુની પંક્તિમાં આવેલા ઘરોને જ આગ ચાંપવામાં આવે અને પટેલોના ઘરોની પાછળની બાજુની પંક્તિમાં આવેલા ઘરોમાં તોડફોડ કરીને તેમને એવી રીતે નુકસાન પહોંચાડવામાં આવે કે પટેલો સાથે સંબંધિત ઘરોને કોઈ હાનિ ન થાય, એ ટોળાની મનશા ખુલાસે છે કે અન્ય કોઈ સમુદાયને કોઈ નુકસાન કે હાનિ કર્યા વિના મુસ્લિમ સમુદાયને શક્ય તેટલું વધુ નુકસાન પહોંચાડવું. કોઈ કારણસર, ટોળાએ કોઈ વ્યક્તિ પર હુમલો કર્યો હોવા બાબતે રેકોર્ડ પર કોઈ સાક્ષી આવી નથી, તેમ છતાં બચુમિયા નાથુમિયા જેવા કેટલાક મૃતકોને

હથિયારો વડે થઈ શકે તેવી ગંભીર ઈજાઓ થઈ હતી. પરંતુ મૃતકો બોલતા નથી, અને તેથી ટોળાના કોઈપણ સભ્ય દ્વારા કોઈ પણ વ્યક્તિ પર હુમલો કરાયો હોવા બાબતે કોઈ સાક્ષી નથી. તેમ છતાં, રેકોર્ડ પરની સાક્ષી દર્શાવે છે કે ટોળાના તમામ સભ્યો સાથે આવ્યા હતા અને જાણીજોઈને ીને પથ્થરમારો કર્યો, અને ત્યારબાદ. કબ્રસ્તાન તરફની પંક્તિમાં એક પછી એક ઘરોમાં તોડફોડ, લૂંટફાટ અને સળગાવવાની પ્રવૃત્તિ હાથ ધરી. તેમણે બચુમિયા ઈમામમિયાની જિપ અને તે પંક્તિમાં ખુલ્લા પ્લોટમાં પડેલી એક સ્કૂટરને પણ આગ ચાંપી. અન્ય સાક્ષીઓ પથ્થરમારાના કારણે ઘાયલ થયા છે. ટોળાના કેટલાક સભ્યો દહનશીલ પદાર્થોથી ભરેલાં ડબ્બાઓ લઈ રહ્યા હતા અને અન્ય સળગતા ચીંથરાં લઈ રહ્યા હતા, તેથી એ નકારી શકાય તેમ નથી કે ગેરકાયદેસર ેમંડળી ાના તમામ સભ્યોને સામૂહિક હેતુની સિદ્ધિમાં કરવાના સંભવિત ગુનાની જાણ હતી. સાક્ષીઓની સાક્ષી દર્શાવે છે કે ટોળું મહોલ્લાની અંદર એક ઘરને સળગાવતું આગળ વધ્યું, જ્યાં સુધી તેઓ મહેમૂદમિયાના ઘેર [જ્યાં શેખ મહોલ્લાની સ્ત્રીઓ, બાળકો અને થોડાક પુરુષ સભ્યોએ પોતાની સુરક્ષા હોવાની માન્યતાથી, પોતાની પર શું આવનાર છે તેની શંકા વિના આશરો લીધો હતો] ન પહોંચ્યા. ત્યારબાદ ં. ટોળાએ ઘરની બારીઓ તોડી અને કેરોસીન તથા પેટ્રોલ રેડી, તેને સળગતા ચીંથરાંથી પ્રજ્વલિત કર્યું, અને નિર્દોષ નાનાં બાળકો તથા સ્ત્રીઓ, જેમની મદદ માટેની ચીસોએ આકાશ ગુંજાવી દીધું, છતાં કોઈ પરિણામ ન આવ્યું, તેમના પ્રત્યે સહેજ પણ દયા દર્શાવી નહીં. ઘર હથિયારોથી સજ્જ ટોળાથી ઘેરાયેલું હોવાથી, બહાર રહેલા શેખ મહોલ્લાના સભ્યો તેમની મદદ માટે આવી શક્યા નહીં અને તેમને પોતાના પરિવારજનોને વેદનાથી

ચીસો પાડતા સહન કરવું પડ્યું.

૨૧૮.૮ અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓનીતરફથી ફ.ફ.પ.સા.–૭૫ ફિરોઝબાનું બચુમિયા શેખના નિવેદન પર ઘણો ભાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેણે પોતાની પ્રતિજુબાનીમાં જણાવ્યું હતું કે મહેમૂદમિયાના ઘેર ગયા પછી તેણે દરવાજા અને બારીઓ બંધ કરી દીધી હતી. સર્વોચ્ચ અદાલતના મોહ્. ઇકબાલ એમ. શેખ વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, ૧૯૯૮ એસ.સી.સી. (ક્રિ.) ૧૦૬૪ના નિર્ણય પર આધાર લેવામાં આવ્યો છે, આ સિદ્ધાંત માટે કે આવી પરિસ્થિતિમાં સામાન્ય માનવીય વર્તન એવું હોય છે કે વ્યક્તિઓ ઘરમાંથી બહાર આવી જાય, ભલે બહાર આવતી વેળાએ તેમને જે જોખમનો સામનો કરવો પડે તે અવગણ્ય હોય. આ સંદર્ભમાં નોંધનીય છે કે પોલીસ સાક્ષીઓની સાક્ષીઓમાંથી તેમનો સતત વલણ એવો રહ્યો છે કે તેમણે દરવાજો બહારથી ખોલ્યો હતો. આ વર્ણન ફ.ફ.પ.સા. –૮૮ હસમુખલાલ ઠાકોરલાલ મોદી (જેઓ સંબંધિત સમયે મોબાઇલ વૅનની વૈજ્ઞાનિક અધિકારી હતા)ની સાક્ષીથી સમર્થિત થાય છે, જેઓએ મત વ્યક્ત કર્યો છે કે ઘરના બારી પર બહારથી બળપૂર્વક ઉપયોગ થયાના નિશાન હતાં. અંદરનો અળદ્રોપ સૂટથી મઢાયેલો હતો અને તેની સ્થિતિ જોતા તે અંદરથી ખુલ્લો હતો. એ જ રીતે, પાછળના ભાગનો દરવાજો અંદરથી સૂટથી ઢંકાયેલો હતો અને અળદ્રોપ પણ સૂટથી મઢાયેલો હતો. અધિકારીએ મત વ્યક્ત કર્યો છે કે અળદ્રોપ પરની સૂટની સ્થિતિ જોતા તે અંદરથી બંધ કરવામાં આવ્યો હોત તેમ સંભવ નહોતું. સાક્ષીની આ સાક્ષીનો આ ભાગ, એટલે કે દરવાજા અંદરથી બંધ નહોતા, તેની પ્રતિજુબાનીમાં પડકારવામાં

આવ્યો નથી. આ સાક્ષીની પ્રતિજુબાનીમાં તેણે જણાવ્યું છે કે બારીને બહારથી ખોલવા માટે બળપ્રયોગ કરવાના નિશાન હતા. બહારની બાજુએ બળપ્રયોગના ઉપયોગના નિશાન હતા. આમ, રેકોર્ડ પરનું સાક્ષ્ય દર્શાવે છે કે ઘરના દરવાજા અંદરથી બંધ નહોતા.

વધુમાં, ફ.ફ.પ.સા.–૭૮ બસીરાબીબીએ પોતાની પ્રતિજુબાનીમાં નકારી દીધું છે કે તેમણે બંને દરવાજા અને બારીઓ બંધ કરી હતી. તેણીએ જણાવ્યું છે કે બારી ખુલ્લી હતી, જોકે તેણીને ખબર નથી કે બારીનો કયો ભાગ તૂટેલો હતો. ફ.ફ.પ.સા. –૮૦ રુક્શાનાબાનુએ પોતાની મુખ્ય સાક્ષીમાં જણાવ્યું છે કે પોલીસ આવી અને તેમને બહાર લઈ ગઈ. પોતાની પ્રતિજુબાનીમાં તેણીએ જણાવ્યું છે કે તેમણે આગળના કે પાછળના દરવાજેથી બહાર આવવાનો પ્રયત્ન કર્યો નહોતો અને સ્વેચ્છાએ જણાવ્યું છે કે તેઓ ચારેય બાજુથી ઘેરાઈ ગયા હતા અને બહાર આવવાની કોઈ શક્યતા નહોતી. નોંધનીય છે કે ઘટના મધરાત્રી પછીના ગાઢ અંધકારમાં બની હતી અને એ સ્વીકારાયેલ સ્થિતિ છે કે મહેમૂદમિયાના ઘરના અંદરના દીવા ચાલુ નહોતા. તેથી, રૂમની અંદર ઉપલબ્ધ એકમાત્ર પ્રકાશ જ્વલનશીલ સામગ્રીની જ્વાળાઓને કારણે હતો. ઉપરાંત, જે પરિસ્થિતિઓમાં સાક્ષીઓ અને અન્યોએ રૂમમાં આશ્રય લીધો હતો તથા આ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા કે અંદાજે ચાલીસથી પચાસ વ્યક્તિઓ તે નાના રૂમમાં ભરાયા હતા, રૂમની અંદરના લોકો પાસેથી એ અપેક્ષા રાખવી અતિશયોક્તિ હશે કે તેઓ એટલું ધ્યાન આપે કે દરવાજા અને બારીઓ અડકાવેલી હતી કે નહિ અથવા તે તૂટેલી હતી કે નહિ. પ્રકાશના અભાવે રૂમની અંદરની વસ્તુઓ સ્પષ્ટ રીતે જોવી શક્ય ન હતી, અને રૂમની અંદરના લોકોએ

જે ભયાનક સ્થિતિ અનુભવી હશે તેની તો માત્ર કલ્પના જ કરી શકાય; અને તેમની પાસેથી સામાન્ય લોકોની જેમ વર્તવાની તથા આસપાસની દરેક બાબત પર નજર રાખવાની અપેક્ષા રાખી શકાય નહિ. તેથી, એફ.એસ.એલ. અધિકારીના સાક્ષ્ય પર આધાર રાખવો યોગ્ય રહેશે.

૨૧૮.૯ વધુમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે મોહડ. ઇકબાલ એમ. શેખ વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય માં કરેલ અવલોકનને ધ્યાનમાં લેતા કે સામાન્ય આચરણ એવું હોય છે કે લોકો, બહાર નીકળતી વેળાએ તેમને ભલે જે જોખમનો સામનો કરવો પડે, છતાં ઘરની બહાર આવી જાય છે, નિઃસંકોચ અનુમાન કરી શકાય છે કે ઓરડાની અંદર રહેલાઓ માટે બહાર આવવું શક્ય નહોતું; તેનું સૌથી સંભવિત કારણ એ હતું કે દરવાજા બહારથી બંધ હતા. ભીડમાં કેટલા લોકો હતા તે બાબતે, પાંચસો થી એક હજાર લોકોનો આંક માત્ર સાક્ષીઓએ ભીડમાં જેટલા લોકો હોવાનું માન્યું તેનું અંદાજમાત્ર છે. રાત્રિના જે સમયે ભીડ આવી હતી તે સમયને ધ્યાનમાં લેતા, લોકોની સંખ્યા ચોક્કસપણે જણાવાય તેવી અપેક્ષા રાખવી મુશ્કેલ છે. મહેમૂદમિયાના ઘરની ભૂઆકૃતિને જોતા, એવું જણાય છે કે તેની આસપાસ ખુલ્લું સ્થળ છે. આગળના ભાગે શેખ મહોલ્લામાં આવેલા બે પંક્તિના ઘરોની વચ્ચેનો માર્ગ છે, જે મહેમૂદમિયાના ઘરની બાજુથી આગળ કચરાના ઢગલા તરફ જાય છે. આગળના ભાગે પણ ખુલ્લું સ્થળ છે અને પટેલોના ઘરોની પંક્તિ શરૂ થાય તે પહેલાં બાજુએ ખુલ્લો ખાલી પ્લોટ છે. તેથી, મહેમૂદમિયાના ઘરની બહાર મોટી ભીડ એકત્ર થવા માટે પૂરતી જગ્યા હતી.

૨૧૮.૧૦ સાક્ષીઓની સાક્ષીઓમાંથી રેકોર્ડ પર આવ્યું છે કે મહેમૂદમિયાના ઘરની માપ ૧૬ x ૧૧ ફૂટ હતી, જે ૧૭૬ ચોરસ ફૂટ થાય છે. નોંધનીય છે કે ઘરની અંદર સ્થાન ઘેરી લે તેવું ફર્નિચર કે અન્ય વસ્તુઓ લગભગ નહોતાં. તેથી, ઓરડામાં રહેલા બાળકોની સંખ્યાને ધ્યાનમાં લેતાં, ઘરની અંદર ચાલીસ કે પચાસ વ્યક્તિઓ હોઈ શકે તેવી પૂરી શક્યતા હતી. તેથી, જો લગભગ ચાલીસથી પચાસ વ્યક્તિઓ ૧૬ x ૧૧ ફૂટના ઓરડામાં સમાઈ શકતા હોય, તો મોટી સંખ્યામાં વ્યક્તિઓ ઘરની આસપાસના વિસ્તારમાં સ્થાન લઈ શકવા સક્ષમ હોત. આ અદાલતના મતે, જ્યારે મહેમૂદમિયાના ઘર સુધી જતી સમગ્ર ગલી અને તેની આસપાસના ખુલ્લા સ્થળને ધ્યાનમાં લેવાય, ત્યારે ચારસો થી પાંચસો વ્યક્તિઓનું ટોળું શેખ મહોલ્લામાં પ્રવેશી શક્યું હોત તેવી પૂરી શક્યતા છે.

૨૧૮.૧૧ સર્વોચ્ચ અદાલતે સુનીલકુમાર વિ. રાજ્ય રાજસ્થાન (ઉપરોક્ત)માં ઠરાવ્યું છે કે "સામાન્ય ઉદ્દેશ" "સામાન્ય આશય"થી ભિન્ન છે, કારણ કે તેમાં હુમલા પૂર્વે પરસ્પર પૂર્વસંમતિ અને મનમેળની આવશ્યકતા રહેતી નથી. જો દરેકના દૃષ્ટિએ સમાન ઉદ્દેશ હોય અને તેમની સંખ્યા પાંચ કે તેથી વધુ હોય તથા તે ઉદ્દેશ સિદ્ધ કરવા તેઓ એક સમૂહરૂપે કાર્ય કરે, તો એટલું પૂરતું છે. સમૂહનો "સામાન્ય ઉદ્દેશ" તેના રચનારા સભ્યોની ક્રિયાઓ તથા ભાષા પરથી અને તમામ આસપાસની પરિસ્થિતિઓના વિચાર પરથી નિશ્ચિત કરવો પડે છે. બલાદીન વિ. રાજ્ય યુ.પી. (ઉપરોક્ત)માં સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે માત્ર સમૂહમાં ઉપસ્થિતિથી કોઈ

વ્યક્તિ ગેરકાયદેસર ેસર સમૂહનો સભ્ય બની જતી નથી, જો સુધી એવું દર્શાવવામાં ન આવે કે તેણે એવું કંઈક કર્યું હતું અથવા કરવાનું ચૂકી ગયો હતો, જેના કારણે તે ગેરકાયદેસર ેસર સમૂહનો સભ્ય બની જાય, અથવા જો સુધી મામલો ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૨ હેઠળ આવતો ન હોય.

૨૧૮.૧૨ વર્તમાન મામલાના તથ્યો તરફ પાછા વળીએ તો, મધરાત્રીના નિર્જન સમયે ટોળું જે રીતે એકત્રિત થઈ એવી જગ્યાએ આવ્યું જ્યાં સામાન્ય રીતે તેઓ આ સમયે કે અન્ય કોઈ સમયે જોવા મળતા નથી, તે પરથી સ્પષ્ટ છે કે આરોપીઓમાંથી કોઈ એક પણ નિર્દોષ દર્શક હતો તેમ કહેવાનો પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી. ટોળાનો ભાગ રહેલા કોઈપણ વ્યક્તિને તે રાત્રિના તે સમયે શેખ મહોલ્લામાં હાજર રહેવાનું કોઈ કામ નહોતું, અને તેથી તેમમાંથી કોઈને પણ એ દાવો સાંભળવામાં આવી શકે નહીં કે તેઓ નિર્દોષ દર્શકો હતા. ટોળામાં રહેલી વ્યક્તિઓ પાસે અથવા તો શસ્ત્રો, પથ્થરો, જ્વલનશીલ પદાર્થો અથવા સળગેલા ચીથરા હતા. સાક્ષીઓએ આપેલ સતત વર્ણન મુજબ તેઓ "મિયાઓને મારો, તેમને કાપો, સળગાવો, એકેય જીવતો ન રહે" એવી બુમો પાડતા એકત્ર થયા હતા અને શરૂઆતમાં જોરદાર પથ્થરમારો કર્યો હતો અને ત્યારબાદ ં. એક પછી એક ઘરોમાં લૂંટફાટ કરીને અને તેમને સળગાવીને મહેમૂદમિયાના ઘેર પહોંચ્યા હતા, જ્યાં મહિલાઓ, બાળકો અને થોડાક પુરુષોએ આશ્રય લીધો હતો; તેમણે તેને ઘેરી લીધું અને તેના પર પથ્થરો તથા ઈંટો ફેંકી, બારી તોડી, કેરોસિન તથા પેટ્રોલ રેડ્યું અને સળગેલા ચીથરાથી તેને આગ ચાંપી, જેના પરિણામે અંદર રહેલામાંથી મોટાભાગના

લોકો જીવતાં જ બળી ગયા, અને પછી તેઓ સાથે મળીને મહોલ્લો છોડીને ચાલ્યા ગયા. આમ, એક નિશ્ચિત સમુદાયની મિલકતોને, તેમાં રહેનારાઓ સાથે, નષ્ટ કરવા અને સળગાવવાનો ટોળાનો સામાન્ય હેતુ સ્પષ્ટપણે સાબિત થાય છે.

૨૧૮.૧૩ ફોજદારી સંહિતાની કલમ ૧૪૨નું શીર્ષક "ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાનો સભ્ય હોવું" છે અને તેમાં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે જે કોઈ વ્યક્તિ, કોઈ સભા ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ા બને તેવા તથ્યોની જાણ હોવા છતાં, ઈરાદાપૂર્વક તે સભામાં જોડાય અથવા તેમાં ચાલુ રહે, તે ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાનો સભ્ય ગણાશે. ઉપરોક્ત વૈધાનિક જોગવાઈના પ્રકાશમાં આરોપીઓની સહભાગિતાનું મૂલ્યાંકન કરતાં જણાય છે કે મુખ્ય ઘટના મધરાત લગભગ વખતે શરૂ થઈ હતી, જ્યારે સામાન્ય રીતે લોકો ઊંઘી રહ્યા હોય. આરોપીઓ સહિત ટોળાના વ્યક્તિઓ શેખ મહોલ્લાના રહેવાસી ન હતા અને ઘટનાસ્થળે હાજર રહેવાનું તેમનું કોઈ કારણ કે હેતુ ન હતો. ટોળાના મોટા ભાગના સભ્યો હથિયારો, પથ્થરો, દાહક પદાર્થો અને સળગતાં ચીથરાંથી સજ્જ હતા. તેથી સ્પષ્ટપણે, આ સભાના મનમાં કોઈ કાયદેસર હેતુ ન હતો. આવી સભામાં જોડાનાર દરેક વ્યક્તિને તે ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ા છે તેની જાણ હોવી જ જોઈએ, અને ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતાં, ઘટનાસ્થળે એવી વ્યક્તિની માત્ર હાજરી પરથી જ ટોળામાંના દરેક વ્યક્તિનો આવી સભામાં જોડાવાનો ઈરાદો સાબિત થાય છે. તેથી, આરોપીઓનો કેસ સ્પષ્ટપણે ફોજદારી સંહિતાની કલમ ૧૪૨ના વ્યાપમાં આવે છે. પરિણામે, એ દર્શાવવું જરૂરી નથી કે

દરેક વ્યક્તિગત આરોપીએ એવું કંઈક કર્યું હતું અથવા કરવામાં ચૂકી ગયો હતો, જેના કારણે તે ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાનો સભ્ય બને. ઉપરોક્ત નિષ્કર્ષોને ધ્યાનમાં લેતાં, આરોપીઓ ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના સભ્યો હતા અને ગુનાઓ સામાન્ય હેતુના અનુસરણમાં કરવામાં આવ્યા હતા તેવા નિષ્કર્ષથી બચી શકાતું નથી; અને તેથી, દરેક આરોપી સભાના કોઈપણ અન્ય સભ્ય દ્વારા કરાયેલા ગુના માટે જવાબદાર નં. ાર રહેશે. આ અદાલતના મત મુજબ, નીચલી અદાલતે ભારતીય ફોજદારી સંહિતાની કલમ ૧૪૯ની મદદથી આરોપીઓને દોષિત ઠરાવવામાં કોઈ ભૂલ કરી નથી.

૨૧૯. અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓ સામે જે અન્ય જોગવાઈઓ હેઠળ દોષિત ઠરાવવામાં આવ્યા છે, તેની લાગુ પડતાપણાની ચર્ચા. નીચલી અદાલતે અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૨૦બી, ૩૯૫, ૩૯૭ અને ૩૯૯ હેઠળના આરોપોમાંથી નિર્દોષ છોડી મૂક્યા છે અને તેમને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૩, ૧૪૭, ૧૪૪, ૧૪૮, ૩૦૨ સાથે કલમ ૧૪૯, ૩૦૭ સાથે કલમ ૧૪૯, કલમો ૩૨૩, ૩૨૪ અને ૩૨૫ સાથે કલમ ૧૪૯, કલમો ૪૩૫ અને ૪૩૯ સાથે કલમ ૧૪૯, કલમો ૪૪૭ અને ૪૪૮ સાથે કલમ ૧૪૯, કલમો ૩૩૯ અને ૩૩૭ સાથે કલમ ૧૪૯, તથા ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૨૯૫એ, ૧૫૩એ અને ૨૯૭ અને બોમ્બે પોલીસ અધિનિયમની કલમ ૧૩૫ હેઠળ દંડનીય ગુનાઓ માટે દોષિત ઠરાવ્યા છે. અપીલકર્તાઓ–આરોપીઓ તરફથી એવું દલીલ કરવામાં આવ્યું હતું કે સાક્ષીઓની સાક્ષીમાંથી, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળના

ગુનાનો કર્તવ્યકરણ સાબિત કરવા માટે કોઈ પુરાવો રજૂ કરવામાં આવ્યો નથી. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૨૩, ૩૨૪, ૩૨૫ અને ૩૦૭ હેઠળના આરોપને પણ સ્થાપિત કરવા માટે કોઈ પુરાવો આપવામાં આવ્યો નથી. એવો આગ્રહ કરવામાં આવ્યો કે સાક્ષીઓએ સતત કહ્યું છે કે તેમણે કોઈને પણ કોઈ વ્યક્તિને કોઈ ઈજા પહોંચાડતા જોયો નથી.

૨૧૯.૧ અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓ તરફથી પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું કે પુરાવામાં એવું સામે આવ્યું છે કે કેટલાક સાક્ષીઓને ટોળાએ જોયા હતા, છતાં તેમની ઉપર હુમલો કરવામાં આવ્યો નહોતો, જે દર્શાવે છે કે સાક્ષીઓએ જે ટોળાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તેણે કોઈની હત્યા કરી નથી કે મહેમૂદમિયાના ઘરને આગ લગાવી નથી. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે જો ટોળાનો ઈરાદો મહેમૂદમિયાના ઘરને આગ લગાવવાનો તથા નિશ્ચિત સમુદાયના લોકોને મારી નાખવાનો હોત, તો મહોલ્લામાં મળી આવેલા અને ટોળા દ્વારા જોવામાં આવેલા સાક્ષીઓ સહેલાં નિશાન હતા; તેમ છતાં ટોળાના કોઈ પણ સભ્યે તેમને નુકસાન પહોંચાડ્યું નથી. તેથી, એવું કહી શકાય નહીં કે ટોળાનો ઉદ્દેશ નિશ્ચિત સમુદાયના લોકોને મારી નાખવાનો હતો. દલીલ કરવામાં આવી કે કોઈ પણ સાક્ષી કે શેખ મહોલ્લાના રહેવાસી પર ટોળાના સભ્યો દ્વારા હુમલો કરવામાં આવ્યો નથી, તે હકીકત સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૨૩, ૩૨૪, ૩૨૭ અને ૩૦૭ હેઠળ દંડનીય ગુનાઓ આચરવાનો કોઈ ઈરાદો નહોતો. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે જેના આધારે આરોપીઓ આશ્રય લઈ શકે તે સૌથી મહત્વપૂર્ણ પુરવાર થયેલ હકીકત એ છે કે

સાક્ષીઓએ કોઈને પણ ઈજા કરતાં જોયો નથી.

૨૧૯.૨ અપીલકર્તા–આરોપીઓના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા રજૂ કરાયેલી દલીલો પર વિચારણા કરતા પૂર્વે, ભારતીય દંડ સંહિતાની કેટલીક વૈધાનિક જોગવાઈઓનો ઉલ્લેખ કરવો પ્રાસંગિક રહેશે.

"૨૯૯. સાપરાધ મનુષ્યવધ . – જે કોઈ વ્યક્તિ મૃત્યુ થવા ઈચ્છાથી કોઈ કૃત્ય કરીને મૃત્યુ સર્જે છે, અથવા એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાની ઈચ્છાથી, જે મૃત્યુ થવાની સંભાવના ધરાવે, અથવા એવી જાણકારી સાથે કે તે એવા કૃત્યથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના ધરાવે, તે દોષનીય હત્યાનો ગુનો કરે છે.

૩૦૦. હત્યા.–અહીં આગળ અપવાદરૂપે જણાવાયેલા કેસો સિવાય, સદોષ માનવવધ હત્યા ગણાય છે, જો મૃત્યુ સર્જનાર કૃત્ય મૃત્યુ લાવવાના ઈરાદાથી કરવામાં આવ્યું હોય, અથવા–બીજું.– જો તે એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાના ઈરાદાથી કરવામાં આવ્યું હોય, જેને કરનાર જાણે છે કે જે ઈજા પહોંચાડવામાં આવી હોય તે વ્યક્તિના મૃત્યુનું સંભવિત કારણ બનશે. અથવા –ત્રીજું. – જો તે કોઈ વ્યક્તિને શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાના ઈરાદાથી કરવામાં આવ્યું હોય અને જે શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાનો ઈરાદો હતો તે સામાન્ય પ્રકૃતિના પ્રવાહમાં મૃત્યુ સર્જવા માટે પૂરતી હોય, અથવા –ચોથું.– જો તે કૃત્ય કરનાર વ્યક્તિ જાણે છે કે તે એટલું તત્કાલ પ્રાણઘાતક છે કે સંભાવનાવશ તે અવશ્ય મૃત્યુ, અથવા ઉપરોક્ત મુજબ મૃત્યુનું કારણ બનવાની શક્યતા ધરાવતી એવી શારીરિક ઈજા સર્જશે, અને મૃત્યુ કે ઉપરોક્ત ઈજા સર્જવાના જોખમને વહન કરવા માટે કોઈ ક્ષમ્ય કારણ વિના એવું કૃત્ય કરે છે.

૩૦૨. હત્યા માટેની સજા. – જે કોઈ હત્યા કરે છે તેને મૃત્યુદંડ અથવા આજીવન કેદની સજા કરવામાં આવશે, અને તે દંડ માટે પણ જવાબદાર નં. ાર રહેશે."

૨૧૯.૩ વર્તમાન મામલામાં, આરોપીઓ શેખ મોહલ્લામાં ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ્યમંડળના સભ્યો તરીકે આવ્યા હતા, જેમણે ભારે પથ્થરમારો કર્યો હતો, ઘરોને નુકસાન પહોંચાડ્યું હતું અને તેમને આગ લગાવી હતી, તથા પોતાની સાથે લાવેલી જ્વલનશીલ સામગ્રી ફેંકીને મોહમૂદમિયાના ઘરને આગ લગાવી હતી, જેના પરિણામે અઠ્ઠાવીસ વ્યક્તિઓ સ્થળ પર જ દાઝી જવાથી અને/અથવા ગૂંગળામણથી મૃત્યુ પામ્યા હતા અને ચાર અન્ય પછીથી મૃત્યુ પામ્યા હતા, જ્યારે અનેક અન્ય વ્યક્તિઓ અને સાક્ષીઓને વિવિધ તીવ્રતાની દાઝની ઈજા પહોંચી હતી. પૂર્વે જેમ કે દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ની લાગુ પડતાની બાબત પર વિચાર કરતી વખતે ચર્ચા કરવામાં આવી છે, ટોળાના સભ્યો જ્યારે ગેરકાયદેસરમંડળી રચ્યું ત્યારે તેમને આ બાબતનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ હતું કે એક રૂમમાં લોકો ભરેલા હોય ત્યારે અંદર જ્વલનશીલ પદાર્થો ઢાળી તેમને સળગાવવાથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના હોય તેવી કે એવા શારીરિક ઘા પહોંચવાની સંભાવના હોય તેવી ક્રિયા થશે, જે મૃત્યુનું કારણ બની શકે. સભ્યોને એવું જ્ઞાન હોવા છતાં એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાની તેમની મનોવૃત્તિ કે જે મૃત્યુનું કારણ બની શકે, તે ટોળાએ કરેલા કૃત્યોમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે. રૂમની અંદર રહેલી વ્યક્તિઓને શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાની ટોળાની મનોવૃત્તિ તબીબી સાક્ષીઓની गवाही દ્વારા સાબિત થઈ છે, જેમણે સોગંદપર જણાવ્યું છે કે પીડિતોને થયેલી શારીરિક ઈજાઓ સામાન્ય પ્રકૃતિના નિયમ મુજબ મૃત્યુ સર્જવા માટે પૂરતી છે. પુનરાવર્તન કરીને કહેવું જરૂરી છે કે આ કેસના તથ્યોમાં, દરેક આરોપીની સ્પષ્ટ ભૂમિકા સાબિત કરવી આવશ્યક નથી, કારણ કે તેમણે ગેરકાયદેસર મંડળી રચ્યું હતું અને સંયુક્ત હેતુની અનુસૂચિમાં

તેમના દ્વારા ગુનાઓ આચરવામાં આવ્યા હતા; તેથી સભ્યમંડળના અન્ય કોઈપણ સભ્ય દ્વારા કરાયેલા ગુના માટે દરેક આરોપી જવાદાર છે. આ મામલામાં, ઈજાના કારણે મૃત્યુ પામેલા વ્યક્તિઓ ઉપરાંત, મોહમૂદમિયાના ઘર પર આગ લગાડવા અને ભારે પથ્થરમારા દ્વારા, ગેરકાયદેસર મંડળી ્યમંડળના સભ્યોએ ઘણા સાક્ષીઓને અને અન્ય લોકોને, જેમને વિવિધ તીવ્રતાની દાઝની ઈજા તથા પથ્થરમારાના કારણે ઈજા પહોંચી હતી, સ્વેચ્છાએ ઈજા પહોંચાડી હતી. ટોળાનો સ્પષ્ટ પ્રયાસ રૂમની અંદર રહેલા સૌને મારી નાખવાનો હતો. તેથી, દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળ દંડનીય ગુનો સ્પષ્ટપણે પુરવાર થયો છે. દંડ સંહિતાની કલમ ૩૨૩ હેઠળ સ્વેચ્છાએ ઈજા પહોંચાડવાનો દંડનીય ગુનો, દંડ સંહિતાની કલમ ૩૨૪ હેઠળ ખતરનાક હથિયારોથી અથવા સાધનો દ્વારા સ્વેચ્છાએ ઈજા પહોંચાડવાનો દંડનીય ગુનો, દંડ સંહિતાની કલમ ૩૨૫ હેઠળ સ્વેચ્છાએ ગંભીર ઈજા પહોંચાડવાનો ગુનો અને દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૭ હેઠળ હત્યાનો પ્રયાસનો દંડનીય ગુનો પણ ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા આ બાબતમાં પૂરતા અને વિશ્વસનીય પુરાવા રજૂ કરીને સ્પષ્ટપણે સાબિત કરવામાં આવ્યા છે.

૨૧૯.૪ અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓ તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૩૪ તથા ૩૩૭ની જોગવાઈઓનો પણ સંદર્ભ આપ્યો છે, જેથી આક્ષેપ કરવામાં આવે છે કે આવા ગુનો કરવાની સામૂહિક મનોવૃત્તિ પણ કલમ ૧૪૯ના વ્યાપમાં દરેકને લાવીને લાગુ કરી શકાતી નથી. સર્વોચ્ચ અદાલતના એસ.એન. હુસૈન વિ. આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય, (૧૯૭૨) ૩ એસસીસી ૧૮ ના નિર્ણયનો

પણ સંદર્ભ લેવાયો હતો, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે બેદરકારી માં જોખમ ખેડવાની અથવા હઠપૂર્વકની ક્રિયા કરવાની એવી બાબત શામેલ છે, જેમાં એ જાણ હોય કે તે જોખમરૂપ છે અને તેનાથી ઈજા થઈ શકે છે. આવી સ્થિતિમાં દંડનીયતા એ ક્રિયા કરવાના જોખમને બેફિકરાઈથી અથવા પરિણામ પ્રત્યેની ઉદાસીનતાથી સ્વીકારવામાં રહેલી છે. બીજી તરફ, ફોજદારી બેદરકારી ી એટલે જાહેર જનતા સામે સામાન્ય રીતે કે કોઈ વિશિષ્ટ વ્યક્તિ સામે ઈજાથી રક્ષણ કરવા માટે જરૂરી અને યોગ્ય એવી વાજબી કાળજી તથા સાવચેતી દાખવવામાં થયેલી ઘોર અને દોષયોગ્ય ઉપેક્ષા અથવા નિષ્ફળતા.

૨૧૯.૫ આ અવસરે, ફોજદારી સંહિતાની કલમ ૩૩૪ અને ૩૩૭ની જોગવાઈઓનો સંદર્ભ લેવામાં આવી શકે છે, જે આ પ્રમાણે વાંચે છે: –

"૩૩૪. અન્યના જીવન અથવા વ્યક્તિગત સલામતીને જોખમમાં મૂકતો કૃત્ય. – જે કોઈ વ્યક્તિ કોઈ કૃત્ય એટલી ઉતાવળથી અથવા બેદરકારી ીથી કરે કે જેના કારણે માનવજીવન અથવા અન્યની વ્યક્તિગત સલામતી જોખમમાં પડે, તેને ત્રણ મહિના સુધીની અવધિ માટે કોઈપણ વર્ણનની કેદ અથવા બેઉસો પચાસ રૂપિયા સુધીના દંડ અથવા બન્ને દ્વારા દંડિત કરવામાં આવશે. ૩૩૭. અન્યની જાન અથવા વ્યક્તિગત સુરક્ષાને જોખમમાં મૂકે તેવી ક્રિયા દ્વારા ઈજા પહોંચાડવી. – જે કોઈ એવી કોઈ ક્રિયા અતિઉતાવળથી અથવા બેદરકારી ીપૂર્વક કરીને કોઈ વ્યક્તિને ઈજા પહોંચાડે કે જેના પરિણામે માનવજીવન અથવા અન્યની વ્યક્તિગત સુરક્ષાને જોખમ થાય, તેને કોઈ પણ પ્રકારના છ માસ સુધીના કારાવાસ અથવા પાંચસો રૂપિયા સુધીના દંડ, અથવા બંનેથી, દંડિત કરવામાં આવશે."

૨૧૯.૬ સુશીલ અન્સાલ વિ. સીબીઆઈ મારફતે રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૨૦૧૪ એસ.સી. (પૂરક) ૨૯૩ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છેઃ –

> ૪૮. ઉપર ઉદ્ધૃત કલમ ૩૦૪–એમાં આવતાં 'રેશ' અથવા 'નેગ્લિજન્ટ' શમુદ્દા નં. ોની સંહિતામાં વ્યાખ્યા કરવામાં આવી નથી. તેમ છતાં, ન્યાયિક નિર્ણયો દ્વારા આ બંને અભિવ્યક્તિઓનો એવો અર્થ કરવામાં આવ્યો છે, જે લાંબા સમયથી આ જ જોગવાઈઓમાં રહેલા આ શમુદ્દા નં. ોના સાચા તાત્પર્ય તરીકે સ્વીકારાયેલો છે. આવા પ્રારંભિક નિર્ણયોમાંનો એક ઈમ્પ્રેસ ઑફ ઈન્ડિયા વિ. ઈડુ બેગ, આઈએલઆર (૧૮૮૧) ૩ ઓલ ૭૭૬ માં હતો, જ્યાં સ્ટ્રેઇટ, ન્યાયાધીશે સમજાવ્યું હતું કે બેફિકરી અથવા પરિણામોની પરવા વિના કૃત્ય કરવાની જોખમ લેવાની વૃત્તિમાં જ દોષિતતા નિહિત હી છે. 'રેશ' શ નં. નો સમાન અર્થ મદ્રાસ વડી અદાલતે ઇન રે: નિદામર્તિ નેગાઘૂષણમ, ૭ મદ્રાસ એચસીઆર ૧૧૯ માં આપ્યો હતો, જ્યાં અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે દોષનીય બેફિકરીનો અર્થ એવો થાય છે કે દુષ્પ્રેરિત અને ગેરકાયદેસર પરિણામ આવી શકે છે તેની જાણ હોવા છતાં વર્તન કરવું, પરંતુ એવી આશા રાખવી કે એવું બનશે નહીં. બેફિકરીના કેસમાં દોષિતતા સંબંધિત વ્યક્તિ જાણ હોવા છતાં તેમ વર્તે છે તેમાંથી ઉદ્ભવે છે. 'રેશ' અભિવ્યક્તિને અપાયેલ આ અર્થોને, આ અદાલતે પણ, સમયાંતરે આપવામાં આવેલા ચુકાદાઓના સર્વેક્ષણ પરથી, વ્યાપક સ્વીકૃતિ આપી છે; આ ચુકાદાઓ તરફ અમે અત્યારે સંદર્ભ કરીશું. પરંતુ તે કરતાં પૂર્વે, અમે જ્યોર્જ વ્હાઇટક્રોસ પેટન દ્વારા લખાયેલ "એ ટેક્સ્ટબુક ઑફ જ્યુરિસપ્રુડેન્સ" માંથી નીચેનો અંશ ઉદ્ધૃત કરી શકીએ છીએ, જેના પર આધાર લઈને શ્રી જેટમલાનીએ પોતાની દલીલના સમર્થનમાં નિર્ભરતા દર્શાવી હતી. પેટન અનુસાર બેફિકરીનો અર્થ એ છે કે "કર્તા શક્ય પરિણામોની પૂર્વકલ્પના કરે છે, પરંતુ મૂર્ખતાપૂર્વક માને છે કે તેની ક્રિયા કારણે તે પરિણામો ઊભા થશે નહીં".૪૯. 'બેદરકારી ી'ના કિસ્સામાં અદાલતોએ એવો અર્થ માન્ય રાખ્યો છે, જેમાં ગંભીર તથા દોષપૂર્ણ ઉપેક્ષા, અથવા એવી વાજબી અને યોગ્ય

કાળજી તથા તકેદારી ઉપજાવવા અંગે નિષ્ફળતા સૂચવાય છે, જેનાથી જાહેરજનતા સામે સામાન્ય રીતે કે કોઈ એક વ્યક્તિ સામે ઈજા ન થાય, અને આક્ષેપ જે પરિસ્થિતિઓમાંથી ઉદ્ભવે છે તે તમેમણે ધ્યાનમાં લેતાં, જેના અપનાવવાની ફરજ આરોપી પર અનિવાર્યરૂપે હોઈ શકે. બેદરકારી ીનો અર્થ એ રીતે સમજવામાં આવ્યો છે કે, એવી બાબત કરવાનું ચૂકી જવું જે સચેત અને વાજબી માણસ, માનવીય કારોબારના વર્તનને સામાન્ય રીતે નિયંત્રિત કરતા પરિબળોના માર્ગદર્શન હેઠળ, કરત, અથવા એવી બાબત કરવી જે સાવચેત અને વાજબી વ્યક્તિ ન કરત. આવેશીલતાથી ભિન્ન રીતે, જ્યાં જ્ઞાન હોવા છતાં કાર્ય કરવાથી આરોપ્યતા ઉપજે છે, ત્યાં બેદરકારી ીમાં એવું જ્ઞાન વિના કાર્ય કરવું સૂચિત છે, પરંતુ એવી પરિસ્થિતિઓમાં કે જે દર્શાવે છે કે કર્તાએ પોતાની ઉપર આવશ્યક એવી સાવચેતી દાખવી નથી. બેદરકારી ીના કિસ્સામાં આરોપ્યતા સાવચેતીરૂપ નાગરિક ફરજની ઉપેક્ષા પરથી ઉપજે છે."

૨૧૯.૭ તેથી, જ્યાં સુધી દંડ સંહિતાની કલમ ૩૩૪ અને ૩૩૭ના આહ્વાનનો સંબંધ છે, ત્યાં તે માત્ર ત્યારે જ લાગુ પડશે જ્યારે બેફિકર અથવા બેદરકારી ીપૂર્વકના કૃત્યનો આક્ષેપ હોય. આ અદાલતના મતે, આ એવો કેસ છે જેમાં ગુનો ઇરાદાપૂર્વક કરવામાં આવ્યો છે અને ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી ાના કૃત્યોને દંડ સંહિતાની કલમ ૩૩૪ અને ૩૩૭ની જોગવાઈઓ હેઠળ કલ્પિત બેફિકર અથવા બેદરકારી ીપૂર્વકના કૃત્યોના સ્વરૂપના કહી શકાય તેમ નથી. ગેરકાયદેસર ગેરકાયદેસર ેસર મંડળી દ્વારા કરવામાં આવેલા કૃત્યો માનવજીવનને જોખમમાં મૂકતા બેફિકર અને બેદરકારી પૂર્વકના નથી, પરંતુ એવા કૃત્યો છે કે જેમાં તેમણે પીડિતોને સ્વૈચ્છિક રીતે ગંભીર ઈજા પહોંચાડી છે. આ પરિસ્થિતિઓમાં, દંડ

સંહિતાની કલમ ૩૩૬ અને ૩૩૭ હેઠળના ગુનાઓ કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં સિદ્ધ થતા નથી. તેથી, નીચલી અદાલત આરોપીઓને આ ગુનાઓ માટે દોષિત ઠરાવવામાં યોગ્ય નહોતી.

૨૧૯.૮ દંડ સંહિતાની કલમ ૨૯૫એ હેઠળ દંડનીય એવા ધર્મનો દુર્ભાવનાપૂર્વક અપમાન કરવાના અપરાધ બાબતે, આરોપીઓ તરફથી રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે મહમ્મદ સત્તાર દ્વારા જણાવાયેલા તે આક્ષેપિત શમુદ્દા નં. ોને મુદ્દા નં. કરતાં, પ્રારંભિક તબક્કે કોઈએ પણ શમુદ્દા નં. ોના ઉપયોગ અંગે કંઈ કહ્યું નહોતું. આવા ઉચ્ચારણોનો ઉલ્લેખ કરનાર અન્ય તમામ આરોપીઓએ ૧૦ માર્ચ, ૨૦૦૨ પછી જ તેમ કહ્યું છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે દ્વેષસભર શમુદ્દા નં. ોનો ઉપયોગ અંતે સાબિત થયો નથી અને એ ઉપરાંત, રેકોર્ડ પર કંઈપણ લાવવામાં આવ્યું નથી; તેથી, અપીલકર્તાઓ/આરોપીઓને દંડ સંહિતાની કલમ ૨૯૫એ હેઠળના અપરાધ માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવવું જોઈએ નહોતું.

૨૧૯.૯ વિવાદને વધુ સારી રીતે મૂલવવાના હેતુસર, દંડ સંહિતાની કલમ ૨૯૫એની જોગવાઈઓનો સંદર્ભ લઈ શકાય, જે આ પ્રમાણે છે: –

૨૯૫એ. કોઈપણ વર્ગની ધાર્મિક લાગણીઓને દુભાવવા માટે તેના ધર્મ કે ધાર્મિક માન્યતાઓનું અપમાન કરીને ઈરાદાપૂર્વક અને દુર્ભાવનાપૂર્વક કરેલ કૃત્યો.– જે કોઈ, ભારતના નાગરિકોના કોઈપણ વર્ગની ધાર્મિક લાગણીઓને દુભાવવાના

ઇરાદાપૂર્વક અને દુર્ભાવનાપૂર્વક, શમુદ્દા નં. ો દ્વારા, મૌખિક કે લેખિત રૂપે, અથવા સંકેતો દ્વારા કે દૃશ્ય રજૂઆતો દ્વારા અથવા અન્ય રીતે, તે વર્ગના ધર્મ અથવા ધાર્મિક માન્યતાઓનું અપમાન કરે અથવા અપમાન કરવાનો પ્રયાસ કરે, તેને કોઈપણ પ્રકારના કેદની સજા, જે ત્રણ વર્ષ સુધી વિસ્તરી શકે, અથવા દંડ, અથવા બંનેથી, દંડિત કરવામાં આવશે.

૨૧૯.૧૦ ફોજદારી સંહિતાની કલમ ૨૯૫એનું સાદું વાંચન કરતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે આ કલમને આકર્ષવા માટે આરોપીએ શમુદ્દા નં. ો દ્વારા, મૌખિક કે લેખિત રૂપે, અથવા સંકેતો દ્વારા કે દેખાવટી પ્રતિનિધાનો દ્વારા કે અન્ય રીતે, કોઈ સમુહની ધાર્મિક માન્યતાઓનું અપમાન કર્યું હોવું જોઈએ અથવા તેમનું અપમાન કરવાનો પ્રયાસ કર્યો હોવો જોઈએ. રેકોર્ડ પુરાવામાં સાક્ષીઓએ માત્ર એટલું કહ્યું છે કે ટોળાના કેટલાક સભ્યોએ તેમને "બાંડીયાાં" તરીકે સંબોધ્યા હતા, જે મુસ્લિમ સમુદાયના વ્યક્તિઓ માટે વપરાતો અવમાનજનક શમુદ્દા નં. છે, અને તેમને મારી નાખવાની, કાપી નાખવાની તથા સળગાવી દેવાની ધમકીભર્યા ઉદ્ગારો કર્યા હતા. ગેરકાયદેસરમંડળી ાના સભ્યો દ્વારા કરાયેલા ઉદ્ગારોમાંથી એવું કંઈ પણ પ્રગટ થતું નથી કે જેના પરથી ભોગ બનનાર જે સમુહના છે, તેના ધર્મ કે ધાર્મિક માન્યતાઓનું અપમાન થયું હોવાનું અથવા તેનું અપમાન કરવાનો પ્રયાસ થયો હોવાનું કહી શકાય. ધર્મના આધારે કોઈ સમુહના વ્યક્તિઓને નિશાન બનાવવું અને આવા સમુહના ધર્મ કે ધાર્મિક માન્યતાઓનું અપમાન કરવું અથવા તેનું અપમાન કરવાનો પ્રયાસ કરવો, એ બે જુદી બાબતો છે. રેકોર્ડ પુરાવાને ધ્યાનમાં લેતાં, ફોજદારી સંહિતાની કલમ

૨૯૫એ હેઠળનો ગુનો સાબિત થયો હોવાનું કહી શકાય નહીં.

૨૧૯.૧૧ જેટલું ફોજદારી સંહિતાની ધારા ૧૫૩એના અવલંબનનો પ્રશ્ન છે, આરોપી તરફથી રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આરોપીને આ ગુના માટે દંડિત કાર્યવાહી ચલાવવા માટે મંજૂરી મેળવી લેવામાં આવી છે. મંજૂરી આપતો આદેશ માત્ર આવા શમુદ્દા નં. ોના ઉપયોગ પર આધારિત છે. તેથી, જો ધારા ૨૯૫એ લાગુ પડતી નથી એમ ઠરાવવામાં આવે, તો આવશ્યક અનુસંધાનરૂપે, ફોજદારી સંહિતાની ધારા ૧૫૩એ હેઠળનો આરોપ પણ નિષ્ફળ જવો જોઈએ. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે કબરને નુકસાન કોણે પહોંચાડ્યું તે બાબતે કોઈ પુરાવો નથી, અને આવા નુકસાન કોણે પહોંચાડ્યું તે બાબતે કોઈ પણ સાક્ષીનો કોઈપણ પુરાવો પણ નથી. આથી, દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ફોજદારી સંહિતાની ધારા ૧૫૩એ હેઠળનો ગુનો પણ સાબિત થયો નથી.

૨૧૯.૧૨ આ રજૂઆત પર વિચારણા કરતા પહેલાં, દંડ સંહિતાની કલમ ૧૫૩અ ની જોગવાઈઓનો ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય રહેશે, જે આ પ્રમાણે છે: –

"૧૫૩એ. ધર્મ, જાતિ, જન્મસ્થાન, નિવાસ, ભાષા વગેરેના આધાર પર વિવિધ જૂથો વચ્ચે વૈરભાવ વધારવો અને સુમેળ જાળવવા માટે હાનિકારક એવા કૃત્યો કરવું. – (૧) જે કોઈ –

(એ) શમુદ્દા નં. ો દ્વારા, મૌખિક હોય કે લેખિત, અથવા સંકેતો દ્વારા કે દૃશ્ય પ્રસ્તુતિઓ દ્વારા અથવા અન્ય કોઈ રીતે, ધર્મ, જાતિ, જન્મસ્થળ, નિવાસ, ભાષા, જ્ઞાતિ અથવા સમુદાય અથવા અન્ય કોઈ પણ આધાર પર, વિવિધ

ધાર્મિક, જાતીય, ભાષાકીય અથવા પ્રાદેશિક જૂથો અથવા જ્ઞાતિઓ અથવા સમુદાયો વચ્ચે સૌહાર્દભંગ અથવા વૈરભાવ, દ્વેષ અથવા શત્રુતાની લાગણીઓને પ્રોત્સાહન આપે છે અથવા તેને પ્રોત્સાહન આપવાનો પ્રયત્ન કરે છે, અથવા (બી) વિવિધ ધાર્મિક, જાતિ, ભાષાઈ અથવા પ્રાદેશિક જૂથો અથવા જાતિઓ અથવા સમુદાયો વચ્ચે સૌહાર્દ જાળવવા માટે હાનિકારક હોય એવો કોઈ કૃત્ય કરે છે અને જે જાહેર શાંતિને ખલેલ પહોંચાડે છે અથવા ખલેલ પહોંચાડવાની સંભાવના ધરાવે છે, અથવા (સી) કોઈ પણ અભ્યાસ, ચલાવ, કસરત કે અન્ય સમાન પ્રવૃત્તિનું આયોજન કરે, એ આશય સાથે કે આવી પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેનારા લોકો ફોજદારી બળ અથવા હિંસા વાપરે અથવા વાપરવા માટે તાલીમ લે, અથવા એ જાણતા હોવા છતાં કે આવી પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેનારા લોકો ફોજદારી બળ અથવા હિંસા વાપરશે અથવા વાપરવા માટે તાલીમ લેશે, કોઈ પણ ધાર્મિક, જાતીય, ભાષાકીય અથવા પ્રાદેશિક સમૂહ અથવા જાતિ અથવા સમુદાય વિરુદ્ધ; અને આવી પ્રવૃત્તિ કોઈ પણ કારણસર હોય તો પણ એવા ધાર્મિક, જાતીય, ભાષાકીય અથવા પ્રાદેશિક સમૂહ અથવા જાતિ અથવા સમુદાયના સભ્યોમાં ભય અથવા આતંક અથવા અસુરક્ષાની ભાવના પેદા કરે અથવા પેદા કરવાની સંભાવના ધરાવે, તો તેને ત્રણ વર્ષ સુધીની કેદ અથવા દંડ અથવા બંનેથી દંડિત કરવામાં આવશે. ઉપાસના સ્થળે થયેલ ગુનો વગેરે. –

(૨) જે કોઈ પેટા–કલમ (૧) માં નિર્દિષ્ટ ગુનો કોઈ પણ ઉપાસના સ્થળે અથવા ધાર્મિક ઉપાસના કે ધાર્મિક વિધિઓના નિર્વહમાં સંકળાયેલી કોઈ સભામાં કરે, તેને પાંચ વર્ષ સુધીની કેદ અને દંડથી પણ દંડિત કરવામાં આવશે।"

૨૧૯.૧૩ આ અદાલતના મત મુજબ, સંબંધિત ગુનો નિશ્ચિતરૂપે દંડ સંહિતાની કલમ ૧૫૩એ ની પેટા–કલમ (૧) ની કલમખંડ (બી) ના વ્યાપમાં આવે છે, કારણ કે આક્ષેપિત દ્વારા શેખ મહોલ્લાના રહેવાસીઓ પર હુમલો કરવાનો

અને તેમની મિલકતોને નુકસાન પહોંચાડવાનો તથા નાશ કરવાનો અને એક નિશ્ચિત ધાર્મિક સમુદાયના સભ્યોના જાનહાનિ અને ઈજાનું કારણ બનવાનો કૃત્ય નિશ્ચિતપણે વિવિધ ધાર્મિક જૂથો વચ્ચેની સૌહાર્દપૂર્ણતા જાળવવા માટે હાનિકારક છે અને તેની અસર જાહેર શાંતિ ભંગ કરવાની થશે. તેથી, દંડ સંહિતાની કલમ ૧૫૩એ હેઠળનો આરોપ વિધિવત્ સ્થાપિત થયો ગણાય છે.

૨૧૯.૧૪ ઉપરોક્ત ચર્ચાના પ્રકાશમાં, અદાલતનું મંતવ્ય છે કે ફરિયાદ પક્ષ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૩૬, ૩૩૭ અને ૨૯૫એ હેઠળ દંડનીય ગુનાઓના આચરણને સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ રહ્યો છે અને તેથી, અપીલકર્તા/આરોપીઓને તે કલમો હેઠળના આરોપોમાંથી નિર્દોષ છૂટકારો આપવામાં આવવો જોઈએ.

૨૨૦. ઉપરોક્ત કારણોસર, ફોજદારી અપીલ નં. ૧/૨૦૧૨ અંશતઃ સફળ થાય છે અને તેથી તે મંજૂર કરવામાં આવે છે.

સત્ર કેસ નં. ૨૭૫ ઓફ ૨૦૦૨ના

આરોપી નં. ૬ – અમૃતભાઈ સોમાભાઈ પટેલ અને

આરોપી નં. ૩૫ – સુરેશકુમાર બળદેવભાઈ પટેલને

તેમની સામે મૂકાયેલા તમામ આરોપોમાંથી આ સાથે નિર્દોષ છૂટકારો આપવામાં આવે છે. ફોજદારી અપીલ નં. ૪ ઓફ ૨૦૧૨ અને ફોજદારી અપીલ નં. ૫ ઓફ ૨૦૧૨ સફળ થાય છે અને તેથી તે મંજૂર કરવામાં આવે છે.

સત્ર કેસ નં. ૭ ઓફ ૨૦૦૯ના આરોપી નં. ૯ – કાલાભાઈ ભીખાભાઈ પટેલને

તેમની સામે મૂકાયેલા તમામ આરોપોમાંથી આ સાથે નિર્દોષ છૂટકારો આપવામાં આવે છે. ઉપરોક્ત આરોપીઓ અંગેની દોષસિદ્ધિ અને સજાનો ચુકાદો અને આદેશ આ સાથે રદ કરવામાં આવે છે અને અપીલકર્તાઓને અન્ય કોઈ કેસમાં અન્યથા જરૂરી ન હોય તો તાત્કાલિક મુક્ત કરવામાં આવે એવો આદેશ આપવામાં આવે છે. તેમની જામીન બોન્ડો મુક્ત ગણાશે.

સત્ર કેસ નં. ૨૭૫ ઓફ ૨૦૦૨ના

આરોપી નં. ૧ – રમેશભાઈ કનજીભાઈ પટેલ,

આરોપી નં. ૫ – જયંતિભાઈ મંગળભાઈ પટેલ,

આરોપી નં. ૧૧ – જગાભાઈ દવાભાઈ પટેલ,

આરોપી નં. ૧૬ – મંગળભાઈ માથુરભાઈ પટેલ,

આરોપી નં. ૧૮ – ભીખાભાઈ જોડાભાઈ પટેલ,

આરોપી નં. ૨૭ – માથુરભાઈ રામાભાઈ પટેલ,

આરોપી નં. ૩૧ – રામનભાઈ જીવણભાઈ પટેલ,

આરોપી નં. ૪૬ – રમેશભાઈ પ્રભાભાઈ પટેલ,

આરોપી નં. ૪૯ – કનુભાઈ જોડીરામ પટેલ,

આરોપી નં. ૫૦ – રામનભાઈ ગણેશભાઈ પ્રજાપતિ

તથા સત્ર કેસ નં. ૧૨૦ ઓફ ૨૦૦૮ના

આરોપી નં. ૭ – ડાહ્યાભાઈ વણાભાઈ પટેલને અહીં શંકાનો લાભ આપીને તેમની સામે મૂકાયેલા તમામ આરોપોમાંથી નિર્દોષ છૂટકારો આપવામાં આવે છે. ઉપરોક્ત

આરોપીઓ અંગેની દોષસિદ્ધિ અને સજાનો ચુકાદો અને આદેશ આ સાથે રદ કરવામાં આવે છે અને અપીલકર્તાઓને અન્ય કોઈ કેસમાં અન્યથા જરૂરી ન હોય તો તાત્કાલિક મુક્ત કરવામાં આવે એવો આદેશ આપવામાં આવે છે. તેમનાજામીન બોન્ડો મુક્ત ગણાશે.

આરોપી નં. ૨ – પટેલ ચતુરભાઇ @ ભૂરિયો વિઠ્ઠલભાઈ,

આરોપી નં. ૧૪ – પટેલ કચરાભાઈ ત્રિભોવનદાસ,

આરોપી નં. ૨૮ – પટેલ સુરેશભાઈ રણછોડભાઈ,

આરોપી નં. ૩૦ – પટેલ તુલસીભાઈ ગિરધરભાઈ,

આરોપી નં. ૩૨ – પટેલ રાજેશભાઈ કરસનભાઈ,

આરોપી નં. ૩૩ – પટેલ રમેશભાઈ કંતિભાઈ,

આરોપી નં. ૩૪ – પટેલ મધાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ,

આરોપી નં. ૩૭ – પટેલ વિષ્ણુભાઈ પ્રહલાદભાઈ,

આરોપી નં. ૩૮ – પટેલ રાજેન્દ્રકુમાર @ રાજેશ પુનાભાઈ,

આરોપી નં. ૪૦ – પટેલ પ્રહલાદભાઈ જગાભાઈ,

આરોપી નં. ૪૧ – પટેલ રમેશભાઈ રામાભાઈ,

આરોપી નં. ૪૨ – પટેલ પુરષોત્તમભાઈ @ પાશાભાઈ મોહનભાઈ,

આરોપી નં. ૪૩ – પટેલ અશ્વિનભાઈ જગાભાઈ,

આરોપી નં. ૪૪ – પટેલ અંબાલાલ મગનભાઈ કપૂર,

આરોપી નં. ૪૮ – પટેલ જયંતિભાઈ અંબાલાલ,

આરોપી નં. ૫૨ – પટેલ ડાહ્યાભાઈ કચરાભાઈ અને

આરોપી નં. ૫૪ – પટેલ માથુરભાઈ ત્રિકમદાસ,

સત્ર કેસ નં. ૨૭૫ ઓફ ૨૦૦૨માં, તેમને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૩૬, ૩૩૭ અને ૨૯૫એ હેઠળના ગુનાઓમાંથી આ સાથે નિર્દોષ છૂટકારો આપવામાં આવે છે. ઉપરોક્ત હદ સુધી સંબંધિત આરોપીઓ અંગેની દોષસિદ્ધિ અને સજાનો ચુકાદો અને આદેશ આ સાથે રદ કરવામાં આવે છે, જ્યારે દોષસિદ્ધિ અને સજાનો બાકી રહેલો આદેશ આ સાથે યથાવત્ રાખવામાં આવે છે. ફોજદારી અપીલો નં. ૧૪૦ ઓફ ૨૦૧૨, ૧૪૨ ઓફ ૨૦૧૨, ૧૪૮ ઓફ ૨૦૧૨, ૧૯૨ ઓફ ૨૦૧૨ અને ૫૮૨ ઓફ ૨૦૧૨ નિષ્ફળ જાય છે અને તેથી તે રદ કરવામાં આવે છે.

<u>નોંધ:–</u> ચુકાદો આપતી વખતે, સંબંધિત પક્ષોના વિદ્વાન વકીલો દ્વારા ઉલ્લેખિત ન કરાયેલા કેટલાક નિર્ણયોના પણ સંદર્ભ આપવામાં આવ્યા છે; તેમ છતાં, એવો સંદર્ભ સંબંધિત પક્ષોના વિદ્વાન વકીલોનું ધ્યાન તે નિર્ણયોની તરફ દોર્યા મુદ્દા નં. અને તેમને જાણ કર્યા મુદ્દા નં. આપવામાં આવ્યો હતો કે અમે તે નિર્ણયોને સંદર્ભિત કરવા ઈચ્છીએ છીએ અને તેમને તે બાબતે પોતાનો અભિપ્રાય રજૂ કરવાની તક આપવામાં આવી હતી.

(ન્યાયમૂર્તી શ્રીમતી હર્ષા દેવાણી,)

બિરેન વૈષ્ણવ, ન્યાયમૂર્તીશ્રી

This judgment has been translated using AI Tool
– M/s. Hyperlink E–Solutions Pvt. Ltd.

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અ આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.